

VERHANDELINGEN,

RAAKENDE DEN

NATUURLYKEN EN *GEOPENBAARDEN*

GODSDIENST,

UITGEGEEVEN DOOR

TEYLER'S

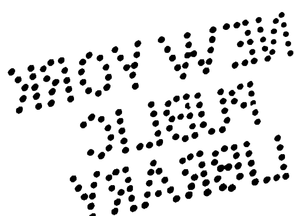
GODGELEERD GENOOTSCHAP.

XXV. DEEL.

TE HAARLEM
by J. VAN WALRÉ en COMP.
MDCCCXIV.

TE HAARLEM,
Gedrukt bij JOH. ENSCHEDÉ en ZOONEN.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG:

ZIJN ER VOLDOENDE REDENEN OM SOMMIGE VERHALEN UIT D GEWIJDE GESCHIEDENIS ALS *MYTHEN*, LEERZAME VERDICHTSELEN OF ZINNEBEELDIGE VOORSTELLEN OP TE VATTEN? — ZOO JA: KAN ECHTER ZULKE EENE WIJZE VAN UITLEGGING GEENE AANLEIDING GEVEN OM HET GEZAG EN DE ACHTBAARHEID DER HEILIGE SCHRIFTEN AAN HET WANKELEN TE BRENGEN? — EN: WELKE ZIJN DE REGELEN EN WETTEN, DIE MEN ZOU BEHOOREN IN HET OOG TE HOUDEN OM DAT GEVAAR TE VOORKOMEN?

DOOR

JOANNES HENRICUS PAREAU,

THEOL. DOCTOR, HOOGLEERAAR IN DE OOSTERSCHE TALEN EN GEWYDE OUDHEDEN EN GEWOON LEERAAR DER WALSCHE GEMEENTE TE UTRECHT, LID VAN ONDERSCHEIDENE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN enz. enz.

Wien daarop de GOUDEN EERPENNING is toegewezen door BESTUURDEREN VAN TEYLER'S STICHTING EN LEDEN VAN HET GODGELEERD GENOOTSCHAP.

Oorspronkelijk in het Latijn geschreven en alzoo bekroond, en vervolgens op last van het Genootschap *in het Hollandsch vertaald en bijgevoegd.*

DISPUTATIO

DE

RATIONUM, QUAE MYTHICAM LIBRORUM SACRORUM INTERPRETATIONEM SUADEANT, MOMENTO AC PONDERE,

AUCTORE

JOANNE-HENRICO PAREAU,

THEOL. DOCT. L.L. O.O. ET ANTIQ. SACR. PROFESS. etc. etc.

DISPUTATIONIS

de Mythica Sacri Codicis Interpretatione Conspectus.

DISPUTATIONIS

de Mythica Sacri Codicis Interpretatione.

PARS PRIOR.

DISPUTATIONIS

de Mythica Codicis Sacri Interpretatione.

PARS ALTERA.

§. 5.

PRO-

PROLEGOMENA.

Tametsi quae ab aliquo inde tempore in Germania exstitit celebratissima de Prolegomena Mythis, qui in Sacro Codice reperiantur, sententia, ita in solo suo natali viget, ut eorum numerus augeatur in dies, qui eam studiose alant excolantque: haud inutilem tamen operam insumsisse censendi estis, Viri spectatissimi, quod rem ipsam, permultis confectam visam, publice disceptandam exhibuistis, atque adeo eam etiam nunc in quaestione positam esse judicastis. Enimvero nos Belgae novarum opinionum specie non mox capi nos patimur, ac lentius in genere agi tardioresque esse solemus, quam vicini Germani. Neque mythica illa ratio nostratibus in universum probatur: quamquam haud plane desunt, qui ab ea se minime ostendant alienos. Certe, nulla a Vobis in re Theologica proponi potuit quaestio, ad communem exspectationem opportunior, nulla ad temporum sacrorumque studiorum conditionem accommodatior, immo vero gravior nulla cumque reverentia sanctis praestantissimae Religionis fontibus debita conjunctior.

Atque hujus Librorum Sacrorum dignitatis sensus uti Vos jam A. 1807 ad eam proponendam excitavit, ita vero magnum mihi vires meas in eadem disceptanda experiundi amorem movit, simul ac ad meam notitiam pervenerat. Sed comprimebant mox hunc amorem et cohibebant penitus multarum occupationum molestiae: quibus cum nimis diu obrutus, ab eoque, quod mente volverem, distractus fuissem, exoptatum tandem advenit otium, nec tamen ejusmodi illud, quod alacris animi laborem votis concederet. Nihilominus vero rem diligenter mecum coepi perpendere, quaestionis ambitum attente lustrare, diversas argumenti, quod contineret, partes curiose recensere, eorumque adeo, quae pertractanda viderentur, summas ad justum quemdam ordinem redigere, ac nonnulla colligere denique, quae usu ventura esse sperarem. Verum haec quo magis agebam, eo etiam animadvertebam magis, temporis a Vobis praestituti partem, quae mihi superesset, vix sufficere ad rem tanti ponderis vel leviter ac perfunctorie a me tractandam, nedum ita tractandam, uti ejus dignitas atque amplitudo meo judicio postularent. Quapropter satius ducebam inchoatum laborem abrumpere et ab instituto desistere: quod eo potius faciendum putavi, quo minus dubitabam fore, qui in suis de illa quaestione disputationibus sic versarentur, fuam ut operam Vobis probarent judiciis, ipsamque rem in ea luce collocarent, quae et Vestris, Viri pru-

den-

Prolegomena. dentisſimi, qui magnam erga Sacros Libros reverentiam merito profitemini, et aliorum etiam, quibus ſimilis est animus, votis conſentanea esſet. At vero, cum hoc tantum abesſet ut eveniret, ut contra eamdem quaestionem iterum proponendam esſe arbitraremini, pristinum rei amorem renasci apud me percepi: etſi tamen eorum, quorum conatus Vestrae ſpei non plane respondisſent, exemplum haud parum habere quod abſterreret, mihi ipſe nequaquam disſimulavi. Enimvero, quandoquidem non exiguo de Religione bene merendi amore trahi, me et ad tentandam, quam in Librorum, qui eam divinitus tradant, honorem ac decus ſuscipi voluistis, disputationem impelli ſentiebam, idcirco, etiamſi mihi non tam contingeret esſe felici, ut Vobis ſatisfacerem, meo tamen officio, quantum per virium mediocritatem liceret, ſatisfacturus mihi videbar.

Prius autem quam illud, *de quo inquiri voluistis*, aggrediar, non aegre feretis, credo, Viri honoratisſimi, ſi de Mythi vocabulo ac Mythicae interpretationis indole paulo enucleatius expoſuero, et huic rei aliquam disputationis partem Introductionis inſtar impendero. Nimirum et meretur id loco exponi idoneo, unoque conſpectu in antecesſum exhiberi; non Vestri quidem causſa, ſed aliorum, quibus hoc vel minus perſpectum vel paene incognitum ſit, ac vulgi adeo causſa, ſi forte haec mea ſcriptio Vobis haud indigna videatur, quae ad publicam notitiam perveniat: et oportet fere, ut, niſi vaga ſit atque inconcinna de re quacumque disputatio, antea definiatur, quae ſit res de qua disputetur, quam quid de ea judicandum ſit, probabiliter edisſeratur, utque vocabuli etiam, ſi novum ſit aut certe recentius in quaslibet linguas introductum, vis atque uſus aperiantur: et Vosmet denique ipſi, cum breviter vocabuli ſignificationem tetigeritis in quaestione propoſita, vel voluisſe, vel ſaltem cupiisſe videmini, ut qui de hac disputarent, cum denominationis, tum rei ipſius rationem minime intactam relinquerent.

CAPUT PRIUS.

De Mythi vocabulo Mythorumque ſignificatione ac diverſitate generatim.

§. 1.

1. Vocabulum *Mythi* non Latinum esſe, ſed Graecum vix opus est ut moneamus. Verbum *μύθω* vel *μύζω*, a ſimpliciori ſive primitivo *μύω* derivatum, proprie ſignificat *claudere*, *comprimere*, et hinc *obſcuros quosdam ac ſubmisſos*

ſonos clauſis compreſſisque labiis edere. Est Latinum *muſſo* et *muſſito.* Inde igitur, ſive a μύζω, est μῦθος, *muſſitatio*, deinde *colloquium*, quod *verbis ſubmiſſioribus* fiat, et generalius *ſermo*, *verbum*: unde μυθέομαι, *colloquor*, *eloquor*, *narro*, et μυθίζω vel μυθίζομαι, ejusdem fere ſignificationis. Atque ille nominis uſus est antiquiſſimus, obtinetque apud Homerum: ſed recentiore uſu dicitur de ſermone, quo quid ita narratur, quaſi revera acciderit, cum tamen ſive univerſe, ſeu partim confictum ſit; quo uſu respondet Latinum vocabulum *fabulae*, a *fando* dictae. *Euſtathius* ad Homeri Iliad. A. vs. 25. monet: ὅτι μῦθον ἀεὶ ὁ Ποιητὴς ἁπλῶς τὸν λόγον φησί· τὸ δὲ ἐπὶ ψευδεῖ λόγῳ τεθῆναι αὐτὸν, τῶν ὕστερον ἐστί: *ſemper μῦθον a Poëta vocari ſimpliciter ſermonem; ſed recentiorum ſcriptorum proprium eſſe ut illud de fabulari ſermone uſurpent:* et interjectis nonnullis haec notat in eamdem ſententiam, παρὰ τοῖς ὕστερον ὁ μὲν μῦθος εἰς ψευδολογίαν ἐξήνεκται, ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῆς ἀνυμένης ἀνθρωπίνης ὁμιλίας τίθεται. *Apud poſterioris aetatis homines vocabulum quidem μῦθος translatum est ad fabuloſas narrationes, ſed λόγος de quotidiano ſermone uſurpatur.*

2. Ipſum itaque illud Graecum vocabulum μῦθος noſtra demum aetate in linguam non Latinam modo (1), ſed Germanicam quoque, et inde in alias linguas Europaeas traduci coeptum est. Quod partim quidem attribuere licet ſimili cuidam uſui recentius itidem recepto in Germania, ex quo haud pauci propria Graecorum nomina Graeco potius quam Latino more efferre aſſueverunt; ut dicerent E. G., *Zeus*, *Poſeidon*, *Odyſſeus*, non vero *Jupiter*, *Neptunus*, *Ulyſſes*; partim vero inde repetere debes, quod cum μύθου ſignificatio latius patere videretur quam *fabulae*, illud ad rem quam vellent aptius judicarent; partim denique cuidam adſcribere poſſumus metui, ne, uſurpato et ad Sacros etiam nostros Libros adhibito *fabularum* nomine, rem ipſam apud vulgus in invidiam adducerent. Certe, qui primus veram Mythologiae notionem definire ſtuduit, celeberrimus *Heynius* (2), ne hoc quidem *mythologiae* vocabulum ſatis exiſtimabat idoneum eſſe, optabatque adeo, immo auctor erat, ut ab eo omnino abſtinerent, qui de erudita antiquitate acturi eſſent. „ Cum enim, inquit, ejus notio revocata eſſet [illegible] *ad* [illegible]

(1) Mythi nomen, quamquam ut *fabulae* ſynonymum, jam uſurpatum vidi a *Millio* in Oratione *de fabulis Orientalium*, pag. 62., quae ejus *diſſertationibus ſelectis* ad calcem ſubjecta est. Quid? quod *Auſonius*, *Parental.* L. II. ſive *Commemor. Profeſſ. Burdigal.* Carm. 21. *mython plasmata*, aſſumtis duobus vocabulis Graecis, dixit pro *fabularum fictionibus.* Sed vocabulum quondam extra compoſitionem uſu rariſſimum erat, ſuaque ſignificatione a *fabula* non diverſum.

(2). Fecit hoc praeſertim in commentatione quae inſcribitur: *Temporum mythicorum memoria a corruptelis nonnullis vindicata*, quae est in *Comment. Gotting.* T. VIII.

Prolegom. C. I. §. 2. rationem incuriae potius eorum, qui vocabulorum notionem accurate constituere neglexerint, quam ipsi rei attribuendam esse. Itaque ipse sibi videtur accommodate ad vulgarem loquendi usum mythos sic definire posse, „ut sint partim perantiquae vetustarum gentium narrationes, quae convenienter cum cogitandi ac narrandi modo prisci aevi proprio ad miraculi formam confectae sint ac veram historiam antecesserint, et quae adeo ex iis exstiterint temporibus, quibus aequales scriptores historici non adessent, ac prosa scribendi ratio necdum esset in usu, partim vero etiam antiquas earundem gentium descriptiones sive historicae, seu ad historiarum similitudinem comparatae, quibus eas praesertim res, quae in sensus non caderent, proposuerint."

2. Quid in his definitionibus cum singulis, tum inter se collatis jure merito improbari queat, concinnitatis praesertim ac perspicuitatis habita ratione, ad hoc enucleandum nolim tempus insumere. Idoneo autem loco animadvertatur, quam plurimum apte mythi eo, quo vidimus, modo descripti in recentioribus V. T. libris, immo etiam in N. T. a Bauero aliisque quam plurimis quaerantur. — Verumtamen haud ita facile una quadam eaque et plane perspicua et omnino concinna definitione comprehendi, quidquid mythorum vocabulo significetur, minime diffiteor. Quamobrem, cum maxime recepta sit mythorum distributio, ex qua sint historici, philosophici, mixti, et poëtici, hos quasi distinctas eorum classes singulatim ac breviter lustrabimus, quo melius eorum rationem describamus.

Mythi igitur *historici* dicuntur relationes de eventis rebusque gestis antiquissimae, ante inventam scribendi artem aut ipsam saltem historiarum perscriptionem ore propagatae, variisque modis ex prisco cogitandi et loquendi more auctae atque exornatae. Scilicet, cum apud priscas gentes ea, quae maxime memorabilia judicarentur, ore prius propagata sint, quam inventus esset usus ea scriptis consignandi, statuitur, horum historiam pro infantili, quae dicitur aevi ratione, qua et sensus haberet vividiores sermonemque imperfectiorem, et ad res exaggerandas mirisque coloribus inficiendas pronum ac proclive esset, ita fuisse narratam, perque continuas ac diuturnas traditiones ita deinceps mutatam, ut jam fabularum quidem speciem prae se ferant, sed quaedam iis omnino subsit veritas, ab externa illa, quae in solo relationis modo consistat, specie probe secernenda, ab imaginumque, sub quibus quodammodo lateat, involucro expedienda. Ex quo mythorum genere non opus est ut hoc loco exempla illustrandi caussa proferamus, cum eorum ratio per se satis intelligatur.

Alterum *Mythorum* genus est eorum qui *philosophici* vocantur, et quibus nomen quoque tribuitur *Philosophematum*. Intelliguntur peranțiquae de rebus abstru-

ftructoribus earumve cauſſis opiniones, quae a viris vulgo ſapientioribus propo- Prolegom. Cap. I. §. 2.
ſitae ſint, ut plerumque in hiſtoriae formam prolatae. Summum hinc rerum antiquiſſimis jam temporibus fuiſſe, qui unde hic mundus adſpectabilis eſſet et quam haberet originem, quo homines modo exſtitiſſent, et quae eſſet malorum cauſſa quibus premerentur, aut ſi quae alia eſſent hujusmodi, indagare et explicare ſtuderent, quique, cum remota ſua aetas abſtractarum notionum parum capax eſſet, iſtas ſuas opiniones hiſtoriae cujusdam forma comprehenſas vulgi quaſi ſenſibus ſubjicerent. Huc ergo referuntur praeſertim formati mundi terraeve deſcriptiones, quae apud Indos, Graecos aliasve gentes habentur, ut et opiniones ac doctrinae nonnullae vetuſtiſſimae de hominum ſtatu poſt hanc vitam.

Porro qui *Mythi* ex utroque genere, quod breviter deſcripſimus, aliquid continere cenſentur, atque adeo partim hiſtorici, partim vero philoſophici eſſe, ii *mixti* vocantur. Ponendum nimirum accidiſſe interdum, ut quaedam, a philoſophis conficta et in hiſtoriae ſpeciem converſa, hiſtoricae veritatis aliquod haberent fundamentum, cui iſta figmenta innitebantur. Ita philoſophicum aureae aetatis et aetatum ſubſecutarum commentum originem fortaſſe duxerit ex traditionibus hiſtoricis de vitae ſimplicitate Graecorum primaeva paulatim mutata (1). Huc etiam pertineant, quae partim vere acciderint, partim ex etymologia exſtiterint. Ita, quod de Deucalione ejusque uxore Pyrrha, ſolis ex memorabili quodam diluvio ſuperſtitibus, magnoque hominum per lapidum jactum ab iis procreatorum numero narratur, eatenus quidem verum ſit, quod hi poſt ejusmodi diluvium ingentem habuerint proſapiam, ſed modus, quo id acciderit, commentum cenſeatur etymologicum, ut λαός *gens* a λᾶας *lapis* derivatum ſit (2).

Denique *Mythi poetici* vocari poſſunt et narrationes antiquiores, quae mythorum hiſtoricorum, philoſophicorum et mixtorum nomine deſignantur, poetarum figmentis mirum in modum amplificatae atque exornatae, et opiniones quaedam populares aut doctrinae ſapientum nonnullae, quas *philoſophematum* etiam vocabulo ſignificamus, a poetis itidem ſuo more elaboratae, et nova quaedam denique poetarum de rebus quibuscunque commenta, quorum ratio magis in auctorum facultate imaginandi, quam in ipſarum rerum natura quaerenda ſit. Ex cujus generis latiſſime patentis prima ſpecie exempla hic proferre non opus videtur. Ex media ſpecie exemplum popularis quidem opinionis ſit Inferorum regio ex cadaverum humatione, qualis praeſertim in Aegypto fiebat, efficta, doctrinae ve-

(1). *Schelling* über *Mythen, hiſtoriſche Sagen und Philoſopheme der älteſten Welt*, p. 11. in *Pauli* ephemeridibus, quas inſcripſit *memorabilien*. P. V.

(2). *Heynius* ad *Apollod. Biblioth.* I. 7. 2. p. 85.

Prolegom. C. I. §. 2, 3. vero sapientum, Virgilianum illud, quo dogma quoddam Platonicum de animis humanis post diuturnam purgationem in alia corpora immissis ornatur (1). Ex postrema specie sunt, Aurora, quae currui insidens Solem per coelos rapide vectum praecedit perpetuo, Venti ab Aeolo carcere inclusi pro ejusque arbitrio laxati: et quae alia sunt plura hujusmodi.

§. 3.

Haec erant quae de variis mythorum generibus in antecessum notanda videbantur: qua in descriptione praecipue partim *Bauerum*, ac partim *Meyerum* secuti sumus auctores. Sed brevi quodam excursu haud supervacaneum est ut moneamus, ex Heynii schola prodiisse, qui de antiquissimis mythis, quamquam diversa ratione, inquirerent: quales fuerunt *Hermannus*, *Wagnerus*, *Kannius*.

Et *Hermannus* quidem Graecam dumtaxat mythologiam enarravit, ipsamque magistri sui tradidit doctrinam ubetius illustratam et amplificatam (2).

Wagnerus vero (3) universam prisci aevi mythologiam complexus est, sed mythos ad solas religiones antiquissimas spectare censuit, iisque adeo comprehendi quidquid apud varias gentes vetustas opinionum, sive cogitationum ad religionem pertinentium mera sit repraesentatio sub sensus revocata, earumque involucrum symbolicum (4). Idem autem, quod notabile est, a mythorum contagione *solos* exemtos esse cupit Semitas, sive Hebraeos, apud quos pura religionis ratio ipsam historiae rationem puram conservaverit, ut, si ullibi in antiquitate veri nominis historia sit, haec ibi omnino reperiatur (5): Solam enim horum religionem se ipsam penitus à mythis cum tempore liberasse dicit (6), ceterarum vero gentium vetustissimas historias nihil continere nisi relationes, ab historicorum vulgo perperam intellectas, de priscis religionibus earumque forma externa, aut hujus ipsius formae descriptiones, quam temporum gentiumque vanitas condiderit adornaveritque, religione ipsa amissa (7): fuisse vero primitivam religionem mere contemplativam (8), omniumque religionum atque omnis philosophiae natale solum Indiam esse, et quidquid mythici in toto orbe reperiatur, id omne hinc per traditionem venisse, ab aliis gentibus receptum et a singulis ad suam indolem accommodatum (9).

Quod

(1). *Aeneid.* VI. 703 sqq.
(2). *Hermann's Handbuch der Mythologie. Berlin und Stettin*, 1800. III. voll.
(3). *Wagner's Ideen zu einer allgemeine Mythologie der alten Welt, Frankf. am Mein.* 1808.
(4). p. 85. – (5). p. 71. – (6). p. 85. coll. p. 297. – (7). p. 3. – (8). p. 40, 41. – (9). p. 184.

Quod denique ad *Kannium* attinet, hic partim quidem eamdem instituit viam, quam Wagnerus, partim vero multum diversam (1). Historiam enim tunc demum incepisse dicit, cum rerumpublicarum constitutio aliarumque cum aliis relationes praecipuam hominum curam postularent: anterioris autem temporis eventa, quae parum curarentur, mox e memoria excidisse, sed omnem curam in iis ab interitu vindicandis et perscribendis positam fuisse, quae sancta haberentur; qualia essent Deorum historiae, calendaria, horoscopi, doctrina moralis, et leges denique Deorum nomine latae, quae omnia arte scribendi tamquam sacrario quodam, quod Deum aliquem habuerit inventorem, sive literis Alphabeti, tamquam mythica Deorum repraesentatione continerentur: ita vero integra effluxisse secula eventorum plena, quae posteritati ignota manserint, ac nihil adeo historici inesse in fabulis sive Graecorum, seu aliarum gentium quarumcumque, omnesque Patriarchas, Judices, Prophetas fuisse Deos; primam nimirum historiam non hominum esse sed Deorum, quos mythus in homines transformasset, ac nobis remansisse duntaxat historiam internae hominum conditionis, sive cogitationum, sensorum animi ac figmentorum, quae habuerint: ceterum totius harum rerum traditionis summam consistere in Religione contemplativa, sive in sancta doctrina Philosophemate comprehensa, ex quo natura sit Divinitatis corpus, Numen vero anima mundi: quam quidem doctrinam, mythi tegumento involutam, India conservaverit purissimam, sed cujus tamen imagines vel longissime expressae apud varias gentes etiamnunc mirum in modum suo exemplari similes conspiciantur (2). Jam vero, cum *Kantii* doctrina de duabus contemplationis formis, spatio ac tempore, ipsi generis humani infantiae adscribenda sit Kannio judice, cumque adeo sub his formis prisci Divinitatem contemplarentur (3): ideo quaecumque fabulosa, historica, geographica, astronomica in remota antiquitate reperiantur, ea ad temporum notationes revocat, et huc etiam adhibet cum rationes vocabulorum etymologicas, eorumque in linguis quamtumvis saepe diversis similitudinem qualemcumque, tum ipsam literarum figuram.

§. 4.

Priusquam huic Capiti finem imponemus, haud omnino inutile fuerit perpauca notasse de discrimine, quod inter Mythos esse putamus et inter Allegorias atque Fabulas morales.

Est

(1). *Erste Urkunden der Geschichte, oder allgemeine Mythologie, von Johan Arnold Kanne, Baireuth*, 1808. II. voll.

(2). Ibid p. 3-14. — (3). p. 22.

Est quaedam enim ſimilitudo inter Allegorias et inter eas fictiones, quas ad postremam Mythorum poëticorum ſpeciem retulimus. Utraeque enim ſunt merae rerum repraeſentationes, imaginum ope ſenſibus ſubjectae. Verum hae poëtarum fere ac ſublimioris ornataeque dictionis ſunt propriae; illae in proſa etiam ac ſimplici oratione uſurpantur: hae et breves esſe posſunt et parum aut nihil commune habere cum indole rerum, quas repraeſentent; illae contra, cum in continuis translationibus conſiſtant, ſunt plerumque longiores, continentque aliquam ſive veram ſeu opinabilem cum rebus, quarum ſymbolicae imagines ſint, convenientiam. Sed ex Mythis philoſophicis, ſive Philoſophematis, esſe quoque quibus antiquum *Allegoriarum* vocabulum aeque conveniat, fuerunt qui arbitrarentur: at de hoc alias. Jam notandum est, ad Philoſophemata referri etiam a nonnullis eas fictiones, quae *doctrinam aliquam* moralem hiſtorico quodam involucro, ad placendum ac perſuadendum accommodato, convestitam proponant (1). Recte quidem, quatenus Graecum μύθυ vocabulum Latino *fabulae* respondet: et vero Aeſopi fabulae μῦθοι inſcribuntur. Sed, ne mythorum, de quibus quaestio est, ambitum nimis late extendamus, praeſtiterit fere ejusmodi confictas narrationes Mythorum, de quibus disputari voluistis, Viri nobilisſimi, numero excludere: ac merito *Meyerus* (2) eas potius dixit παραβολὰς vel ἀπολόγους, earumque tractationem a mythorum ſejunxit tractatione. Quid? quod, ſi Vestram mentem bene ceperim, ne ipſam quidem postremam mythorum poëticorum ſpeciem, quam indicavi, ſpectastis in quaestione propoſita. At, quia *Bauerus* (3) hujusmodi etiam figmenta poëtica *Mythorum* deſignavit vocabulo, isque in univerſo hoc argumento auctor habetur primarius, eos non penitus duxi praetermittendos. Enimvero, de quo ſupra §. 2. querentem audivimus Meyerum, hoc ipſe haud ſine ingrato quodam ſenſu animadverti. Nimis vaga est plerumque Mythorum deſcriptio, ut, quid eo referri velint, quid ſecus, ſaepe haereas incertus. Verum, quae tamen fac-

(1). Ita *Schellingius* ſupra ad §. 2. cit. p. 60., *Hesſius* ibid. cit. p. 172. et *Muntinghius in disquiſitione de eo quod mythicum est in V. T.* p. 18., quae praefixa est nobilisſimo ejus operi *de Biblica culturae humanae hiſtoria*, T. V. Atque hic eo nominatim retulit fabulas Aeſopicas. Eodem ergo etiam pertineat ficta narratio Menenii Agrippae, quae est apud *Livium* II. 32. de corporis humani membris cum ventre diſcordantibus: cui ſimilis est fabula Locmani 32., et allegorica quaedam argumentatio Apostoli 1 Corinth. XII. 14–26. — Praeiverat *Heynius*, qui in Comment. *de Orig. et Cauſ. fab. Hom.* p. 50 ſq. fuisſe jam ante Homerum dicit mythos argumenti *ethici* „ conſilio hoc a vatibus priscis inventos, ut ſeu, tamquam exemplo aliquo, praeceptum ſapientiae declararent, ſeu ipſum praeceptum ſymbolice proponerent: uti ſequior aetas allegorias ſimili conſilio reperit." Ex hoc genere ipſi est *Ate*, vecordia ac ſtultitia divinitus immisſa, Iliad. T. vs. 91 ſq., 126 ſq.

(2). *Hermeneut. V. T.* I. p. 570.

(3). *Hebr. Mythol.* II. p. 277 ſqq.

faeto quodam quasi selectu exhibui, haec proposito satisfacere arbitror. Quamobrem, missis etiam aliis mythorum distinctionibus, levioribus fere nec peculiarem commemorationem postulantibus, videamus jam, quinam mythi in Sacris nostris Libris inesse censeantur, ac mythicae adeo eorum interpretationis rationem variamque pro variis ejus auctoribus indolem exponamus. Prolegom. Cap. II. §. 1.

CAPUT ALTERUM.

De Mythorum diversitate, qui in Sacris Libris contineantur, ac mythicae horum interpretationis ratione ac varietate.

§. 1.

Quandoquidem nec Parabolarum, neque Allegoriarum figmenta ad Mythos referimus, de quibus nobis agendum sit, nequaqum opus videatur aliquam illorum rationem habere in mythicae Librorum Sacrorum interpretationis descriptione. Attamen propter qualemcumque illam, quae ea inter ac mythos intercedat, formae similitudinem modo indicatam, breviter idoneo hoc loco illud notabimus, quod proxime cum nostro instituto conjunctum sit, eaque adeo ab universa nostra disputatione deinceps excludemus.

Reperiri in Codice Sacro et Parabolas et Allegorias uti nemo umquam fuit qui negaret, ita etiam nemo fuit quod sciam, cui justam aliquam crearent offensionem. Etenim, cum ista per Parabolas sive apologos docendi ratio jamdudum in Oriente obtinuerit, atque ad Orientalium ingenium valde sit accommodata, mirum profecto foret, ni ejus exempla exstarent in Sacris nostris Libris, sub Orientali coelo compositis. Et habet ea nihil quidquam nisi quod aptum cumque S. C. dignitate convenientissimum sit. Immo vero habent Apologi, qui in V. T. conservati fuerunt, quales sunt de arboribus regem sibi praefici cupientibus, Judic. IX. 8-15.; de viro divite unam pauperis oviculam dilectissimam sibi rapiente et in cibum hospiti apponendum parente, 2 Sam. XII. 1-14.; de carduo Libani a Libani cedro filiam suo filio in matrimonium petente, sed a feris praetereuntibus conculcato, 2 Reg. XIV. 9.: hujusmodi ergo Parabolae admirabilem habent vim, maximamque ad id, quod earum volebant auctores, auditoribus persuadendum efficacitatem; ne quid dicam de multis illis variique generis Parabolis, quae in N. T. referuntur, et in quibus nemo fuit, quin divini omniumque praestantissimi doctoris Jesu sapientiam merito suspiceret. Quid? quod duo sunt in V. T.

 li-

Prolegom. Cap. II. §. 1. libri integri, five ii, qui *Jobi* et *Jonae* praeferunt nomen, qui multis interpretibus peculiarem quamdam longiorum parabolarum fpeciem continere videntur. — Et de Jobi quidem libro nullum fere est dubium quin recte ita existimetur. Nam, five totum ejus argumentum confictum fit, feu potius ex quadam hiftoria partim petitum, certe Parabolae magis quam verae Hiftoriae formam prae fe fert: estque omnium idoneorum arbitrorum judicio eximiae praeftantiae liber, qui infignem inter Sacros Libros locum obtineat. — Sed de Jonae libro magis anceps est quaeftio. Cum tamen vix ac ne vix quidem pro vera haberi queat Hiftoria, maxime probabile videtur, Parabolam esfe moralem, cujus hoc confilium fuerit gravisfimum ut doceretur, quam iniquum esfet Israëlitarum odium, quo exteras gentes profequerentur, cum harum quoque curam gereret Jehova, utque fimul imagine quadam adumbraretur *futura gentium* ad faniorem religionem converfio. Porro veram aliquam putem accidisfe hiftoriam, quae ejusmodi parabolae conficiendae opportunam occafionem daret: ut et Ninevitarum ftudia per ejusdem, qui memoretur 2 Reg. XIV. 25., Jonae fermones ad meliorem mentem converfa fuisfe cenfeantur, et Jonas ipfe per triduum tanto cuidam, quanto femet ipfe ad mortuos merito referre posfe videretur, vitae periculo expofitus fuerit in itinere maritimo, fed deinceps vitae quafi redditus fit per divinam benignitatem (1). Denique carmen, quod Cap. II. est, ab ipfo Jona in partae hujus falutis memoriam compofitum esfe arbitror, fed reliquam *libri partem feriori*, quod fpiret, aevo a viro quodam *divino confectam*, ut prudentisfimae parabolae involucro adhibito in perfpicaciorum animos majorem vim haberet.

Quod vero ad Allegorias attinet, quibus nonnihil fimilitudinis commune fit cum nonnullis, qui vocantur, Mythis poëticis: hae cum omnino merae fint dicendi figurae, Orientalibus praefertim adamatae, in earum ufu nihil est a Sacrorum Scriptorum, in primis vero poëticorum, indole alienum. Quae autem apud Prophetas frequentiores funt Allegoriae longiores, harum quaedam proxime accedunt ad Parabolarum fimilitudinem. Exempla funt Jef. V. 1-7. Ezech. XVI. XVII. 3-10. XXIII. 2-34. XXXI. 3-17. — Sed his diutius contemplandis ut immoremur nec postulat nec finit inftituendae disputationis ratio. Quapropter properamus mythos, qui Sacro Codici attribuuntur, in generali quodam conspectu ponere, et praecipuarum, quae de iisdem feruntur, fententiarum varietates enarrare.

1. Ut

(1). Parabolicam verae rei defcriptionem ad fuum propofitum aptisfime adhibuit Jefus Matth. XII. 39, 40. XVI. 4., quae vitae reftitutionem, triduo post obitum fibi eventuram, perfpicua quadam imagine oculis fubjiceret popularium fuorum. Quem ufum verbo notasfe fufficerit: pluribus enim eum vindicare ad noftrum inftitutum non pertinet.

§. 2.

1. Ut igitur ab historicis Mythis ordiamur, existimant inesse in C. S. relationes antiquissimas, ore diu propagatas, sed haud uno modo mutatas, ac pro aevi, ad exaggerandum proclivis, ratione auctas, et ad miraculum usque amplificatas, postea vero hac ipsa, quam cum tempore acquirerent, forma literis consignatas: quae adeo mythice exponendae sint, hoc est, ut ipsius facti, quod subsit, veritas suis additamentis atque ornamentis externis exuta proponatur. Itaque, ut uno hic, eoque memorabili, exemplo defungamur; in notissima relatione, quae est Genes. XXII. 1-19., mandatum, quo divinitus jussus sit Abrahamus unicum filium immolare, et qui apparuerit Angelus eumque cohibuerit cum jamjam in eo esset ut mandatum exequeretur: utrumque igitur ad mythum referre oporteat; sed ipsa historia sub hujus mythi involucro latens sic constituatur. Abrahamus superstitiosum nonnullarum gentium vicinarum ritum perpendens, ex quo suos liberos suis immolabant Deastris, incidit aliquando in hanc cogitationem, consentaneum esse fortassis ut summae, qua erga suum Numen Jehovam duceretur, venerationis simile quoddam specimen daret, atque adeo, quem solum ex Sara uxore haberet, carissimum filium huic immolaret. Cum hac cogitatione obdormiens ac de ea, quam sua mente perpetuo agitaret, somnians, hoc somnium, quo ea res sibi tamquam convenientissima obversaretur, ex aevi more habuit pro divino: cumque id quod divinitus sibi injunctum esse opinaretur, exequi vellet, forte arietem vidit, quem ab ipso Numine, sola sua voluntate contento, existimaret suo conspectui oblatum esse filii loco immolandum. — Haec summa est eorum, quae de ista relatione habet *Bauerus* (1), qui Graecum mythum, similem visum, comparavit, quo apud Homerum Iliad. Θ. 245 sqq. Jupiter narratur Agamemnoni de suis copiis ab Hectore fugatis sollicito, aquilam, boni ominis avem, misisse, quae hinnulum unguibus teneret, eumque dejiceret in altare, in quo Jovi sacra fiebant.

2. *Mythos philosophicos*, sive mera ingenii de rerum obscurarum atque abstrusarum origine causisque tentamina, in historiae formam confecta, in quibus adeo nullum verum factum subesse censeatur: ejusmodi ergo Philosophemata, a sapientioribus praefertim excogitata, adesse etiam in C. S. contendunt. Huc referunt creationis descriptionem Mosaicam, qua rerum adspectabilium originem sub sensus revocare et intellectu faciliorem reddere tentaverit humanum ingenium: cujusmodi Cosmogoniae apud alias etiam gentes reperiantur. Ad idem genus pertinere vo-

(1). *Mythol. Hebr.* I. p. 245 sqq.

Prolegom. Cap. II. §. 2. volunt id, quod Genes. III. legitur, historiae quidem habens speciem, sed penitus confictum, ut commentum sit philosophicum, quo abstrusum de malorum humanorum origine problema solvere quodammodo voluerit curiosa remotae antiquitatis industria, nec plane adeo dissimile sit, aut certe eidem studio originem debeat celebratissima ista in fabulis Pandorae pyxis, quae, retecto per Epimethei temeritatem operculo, omne malorum genus in homines adhuc fortunatissimos ejecerit (1).

3. Nec deësse in C. S. arbitrantur *Mythos*, ex historico et philosophico genere *mixtos*, quibus aliqua quidem subsit veritas historica sed a sapiente quodam viro arrepta, suisque commentis ornata, quae qualemcumque rei redderent rationem. Ita diluvii Noachici, Deucalioneo illi simillimi, descriptio Genes. VI-VIII. mythus esse sumitur partim historicus, quatenus fundamenti loco haberet magnum aliquod diluvium, quo *multi* homines periissent, atque una duntaxat familia servata esset incolumis, sed cujus historia traditionibus aucta sit atque amplificata; partim vero philosophicus esse ponitur mythus, quatenus simul explicaret, quid esset caussae, quod multi perirent nec nisi una servaretur familia. Atque ad idem mixtorum mythorum genus a nonnullis refertur narratio, quae de diversarum linguarum origine est Genes. XI., ut acciderit quidem aliquid, quod huic narrationi occasionem daret, veluti pyramidis cujusdam exstructio in urbe *Babelis*, at ipsum tamen hujus urbis nomen בבל, a בלל *confundere* derivatum, philosophema pepererit de linguarum confusione (2).

4. Admissis in S. C. Mythis historicis et philosophicis atque ex utroque genere mixtis, consentaneum erat utique ut statueretur, ejusmodi mythos a sacris etiam Poëtis receptos fuisse et *poëtico* more exornatos. Ita transitus Israëlitarum per mare rubrum cum mythice narratus, ac mythus adeo historicus esse perhibeatur, poëticum ornatum accepisse censendus sit. Exod. XV. Deinde, qui in creationis descriptione Mosaica mythus sumitur philosophicus, idem, etsi partim duntaxat, exornatus reperiatur Job. XXXVIII. 4-11. Quod vero antiquissimum sit philosophema de regione mortuorum, huic varia cum tempore augmenta et ornamenta accesserint apud poëtas Hebraeos. Porro, si quis ad mixtum mythorum genus, duce *Bauero* (3), referat multitudinem coturnicum et mannam, quibus vesci contigerit Israëlitis per Arabiae deserta vagantibus; ut adeo utroque cibo usi quidem fuerint, sed non eo, quo narratum sit, modo miraculi speciem habente ac mythum spirante historicum, utque cibus iste a Mose per philosophema Jehovae tributus sit auctori: hoc igitur qui existimarit, is sine dubio mixti hujus mythi exor-

(1). *Mythol. Hebr.* I. p. 59 sqq. et 85 sqq.
(2). *Bauerus* l. l. p. 219 sqq. — (3). Ibid. p. 289. sqq.

nationem poëticam reperiet Pſalm. LXXVIII. 23–28. — Poſtremo Hebraei ſive Prolegom.
Sacri poëtae novos confinxiſſe mythos putantur, praeſertim a *Bauero* (1), qui C. II. §. II, 2.
eo refert cum alia plura, tum Auroram alis inſtructam, quibus per aëra volans Solem praecedat, Pſalm CXXXIX. 9, ac Ventos a Deo cellis incluſos, e quibus eos, quando velit, educat, Jerem. X. 13. LI. 16: cui utrique mytho ſimiles e poëtis exteris ſuperiori Capite indicavimus §. 2. ſub finem.

§. 3.

Ex paucis, quae attuli, exemplis ſatis ſuperque pro hujus ſcriptionis inſtituto oſtendiſſe me arbitror, quam rationem univerſe ſequantur mythicae Sacrarum Literarum interpretationis auctores. Nam qui vel maxime in rei ſumma conſentiunt, hos haud raro diſſentire comperi in ejusdem rei uſu ad ſingula loca adhibendo, ut alius hoc, alius alio modo mythum hiſtoricum expediat et ad facti, quod ſub eo lateat, ſimplicitatem reducat, alius hoc, alius aliud attribuat philoſophemati, alius denique haec, alius alia novis adſcribat commentis poëticis. Quas ergo diverſitates leviores ſi exemplis illuſtrare vellem, nimis diu in limine haerere Vobis merito viderer, Viri honoratiſſimi. At veniam dabitis, immo probabitis, ſpero, ſi graviores mythicae iſtius interpretationis diverſitates ſingulatim, quamquam breviter luſtravero, quo facilius meliusque de ea deinceps judicium fiat.

Itaque ſunt, qui mythos, vel ſaltem mythis ſimiles narrationes, non niſi in vetuſtiſſimis hiſtoriis Sacris, ac libro praeſertim Geneſeos quaerant, veluti *Seilerus* (2): qui etiam praeter mythos hiſtoricos, quibus verus quidam eventus involutus contineatur, admittit theologico-philoſophicos, ſive eosdem, qui aliis Philoſophemata dicuntur, et poëticos, ſive mera figmenta. — Ab eo non plane diſſentit *Muntinghius* noſter (3), qui non ipſas hiſtorias Geneſeos vetuſtiſſimas mythicas eſſe, ſed ſolum, quo narrentur modum pro mythico habendum arbitratur; ceterum praeter Mythos hiſtoricos ita circumſcriptos admittit etiam poëticos, ex antiquiſſimis opinionibus popularibus et priſci ſermonis indole oriundos. — Denique in libello Belgico anonymi auctoris, nuperrime vulgato (4), ex iisdem etiam antiquiſſimis S. C. partibus nonnulli mythi proferuntur cum hiſtorici tum philoſophici ex ſcriptura hieroglyphica et oriundi et explicandi.

Cum

(1). Ibid P. II. p. 277 ſqq.

(2). *Hermeneut Biblica.* Germanico ſermone conſcripta, et in Belgicum converſa, §. 75. et 130 – 138.

(3). In Comment. ad Cap. II. §. 4. allegata.

(4). Geſprekken over de Mythen in den Bybel, Haarlem 1809, p. 93 ſqq.

Prolegom. C. II. §. 3, 4. Cum vero in mythicae illius interpretationis initiis non, nisi in vetustissimae historiae partibus mythi quaererentur, brevi tamen tempore eadem ratio ad omnes fere V. T., immo deinceps ad N. etiam T. Libros adhiberi coepta est a plurimis. Atque hic imprimis nobis memorandi sunt *Meyerus* et *Bauerus*, qui etsi mythis contineri dicunt uterque vetustissimae et historiae et philosophiae reliquias, mythos tamen conquirunt ex omnibus fere V. T. Libris. Bauerus vero, universam Mythologiam Hebraicam complexus, eosdem in N. T. Libris adesse statuit, quos adeo ex his produxit haud paucos: cujus mythologiae censor, cum in *Gableri* Ephemeridibus theologicis (1) oblata occasione inquireret, num in N. etiam T. mythos assumere deceret, hoc non modo fidenter affirmavit docere, sed quoque miratus est, plures N. T. narrationes, quae ex sola mythica ratione lucem acciperent, a Bauero ad mythos non relatas esse.

§. 4.

Atque haec quidem ad generalem quamdam mythicae Sacrorum Librorum interpretationis enarrationem, quam praemittere volebamus, pro nostro instituto sufficerent, nisi fuissent, qui uti fit, ulterius progrederentur: de quibus ergo superest ut paucis exponamus.

1. Quam novam rationem sequendam duxerit *Kannius*, §. 3. Cap. superioris indicavimus; qui cum sumeret, in prisca Hebraeorum, aeque ac aliarum gentium historia nil contineri vere historici, vetustissimas illius partes componere studuit cum Indica mythologia; cujus adeo symbolicae quaedam sint repraesentationes, non minus quam ipsum, ex quo expressae sint imitando, exemplar ad astronomicas rationes ac temporum calculos revocandae. Hanc in rem cum alias, tum maxime vocabulorum atque etymologiarum similitudines adhibet, quantumvis saepe procul arcessitas. Ex ejus igitur sententia *Abrahamus* est *Brama* Indorum, qui uti centesimo quoque anno moriatur, quo indicetur nova quaedam annorum periodus; sic Abrahamus anno vitae suae centesimo Isaäcum procreaverit; cui etiam cum illorum Numen creationem mundi detulerit peragendam, hoc ipsum significetur foedere, quod Jehova cum Abrahamo inierit; et qui cum ad Numen quoddam, ignis symbolum, pro suo domino agnoscendum compulsus fuerit, hinc Abrahamus Deum compellaverit שדי, quod sit *meus destructor* (2). Porro *Josephus*, יוסף Hebraeorum patriarcha quasi *additor*, est Deus Aegyptiorum indigena et tem-

(1). *Gabler's Journal fur auserlesene Theol. Literatur.* T. II. P. I. p. 40–59.
(2). Vid. opus supra allegatum, P. I. p. 121–123.

temporis Numen, Indorum *Ganeſcha* (1). *Benjaminus* בן ימין *filius meridiei*, est Hebraeorum Sirius, caloris ſidus (2). *Laban* est Deus Lunae, quia לבנה ſit *Luna*, proprie *albe*, Graecum Λευκοθέα (3); uti לבן mons *Libanon* est *mons Lunae* (4), et שמשון *Simſon*, *vir ſolaris* a שמש quod *Solem* ſignificat (5). פעור denique, ut alia plura praeteream, ſive Numen Moabiticum, est *Bileamus* ipſe cum aſino loquente, ſive ignis Numen, quia hoc ſit pro פי עיר *os aſini*, unde literis transpoſitis exſtiterit עורפה (*Orpheus*), qui Bacchi aſinum loquentem habentis myſteria condiderit (6). — Quousque vero et qua ratione Hebraeorum hiſtoriam ad ejusmodi mythos redigi voluerit Kannius, hoc in duabus, quas edidit, mythologici ſui operis partibus nullibi diſertis, ſive verbis ſeu exemplis declaratum animadverti: ſed ne Christi quidem nati tempora penitus ei ab iſta ſymbolicae atque astronomicae mythologiae Indicae imitatione immunia viſa fuiſſe, ſatis efficiatur cum aliunde, tum ex eo, quod illius ex virgine nativitas ipſi videtur ex antiquioribus traditionibus, quae et alibi et apud Indos praeſertim ferantur, repetenda; deinde quod Indorum liberator ac Servator *Chrisna* Ἰησοῦ ſecundum etymologiam ei jam dicitur fuiſſe *Joſua*, qui cum *Calebo*, ſidere canicula-ri (7), Israëlitas in regionem promiſſam deduxerit: denique quod Herodis, cui Romanorum exercitus coronam a fabri lignarii filio ſatis tutam reddidisſet, crudelitatem jam antea adſcriptam fuiſſe perhibet *Chrisnae*, qui *Canſae* ope omnes *Dewagiae* liberos interemerit, uti Herodes omnes de medio ſuſtulit infantes, qui ſecundum aetatis annum nondum attigisſent; qualis crudelitas imperante Auguſto non amplius locum habere potuerit (8).

Diverſo plane modo integrum Pentateuchum Moſaicum in mythicum quoddam opus convertere ſtuduit *Wettius*. Scilicet librum Geneſeos et initium Exodi mox habet pro quodam opusculo, quod ſua origine unum atque integrum fuerit, quodque reliquis Pentateuchi partibus tempore anterius et horum ſimul exemplar fuerit, ad quod eae tamquam quaedam explicationes et ſupplementa acceſſerint (9): illud autem vocat *Epos*, non ad Graecae quidem artis leges exigendum, ſed Hebraicum ſuoque in genere eximium ac pulchrum (10). Abſoluta vero mythica ſua omnium librorum Moſaicorum expoſitione dicit, Epos iſtud per univerſum Pentateuchum produci, atque incipere ab Abrahami vocatione et Cananiticae regi-

(1). Ibid p. 296 et 300 ſqq. — (2). p. 112. — (3). II. p. 485. not. — (4). p. 490. — (5). I. p. 207. — (6). II. p. 676. et 681.

(7). Nimirum כלב *canem* ſignificat.

(8). *Kannius* I. p. 359 ſqq. in not.

(9). *Kritik der Israël. geſchichte, von W. M. L. de Wette*, (*Halle* 1807.) P. I. p. 28, 29. — (10). p. 31.

C

Prolegom. Cap. II. §. 4.

Prolegom. Cap. II. §. 4. gionis promisſione, deſinere autem in hujus promisſionis implemento (1). Vocat igitur *Epos*, quia non Hiſtoria ſit, ſed Carmen, certo quodam conſilio confectum: ac genuinum esſe opinatur epos, ad Hebraicam gentem pertinens, ad hujus commoda adaptatum, et ejus ingenium ſpirans, ſive *epos Theocratiae Hebraicae;* atque adeo, uti Virgilius ſanctae Romae primordia ex gentis Trojanae ruderibus in ſua Aeneide produxit, in eaque ad Romanorum gentem perpetuo ſpectavit, ſic quoque poëtam quemdam Hebraeum gentis Deo ſacrae origines, modumque, quo exculta ſit, in populárium ſuorum uſus horumque ſemper habita ratione cecinisſe (2). In Pentateucho itaque nec philoſophemata esſe ſtatuit nec mythos hiſtoricos, quibus verum quoddam factum originem dederit; creationis E. G. deſcriptionem merum esſe imaginationis poëticae commentum et quamdam quaſi carminis theocratici *introductionem convenientisſimam* (3); quidquid autem de Abrahamo, de ceteris Patriarchis, de Moſe, de exitu ex *Aegypto*, de legiſlatione Sinaitica, aliisque rebus gravisſimis referatur, hoc omne non hiſtorice accipiendum esſe, ſed poëtice, ac pro mythico adeo figmento aeque habendum ac Deos Heroësque Homeri et res ab iis geſtas; videri quidem nonnullas inesſe traditiones genuina ſpecie inſignes, ſed has a poëta ad ſuum conſilium ita accommodatas esſe, variisque mythorum commentis immixtas, ut eodem plane ac reliqua modo eas tractare oporteat (4): ut verbo complectar; univerſum iſtud epos conſtare ex factis eventisque pro arbitrio ad certum propoſitum confictis, ex traditionibus quibusdam, aliis incertis atque inter ſe haud raro oppoſitis, aliis veriſimilibus, porro ex commentis etymologicis, ex mythis denique juridicis compluribus, ſive poſteriorum temporum legibus inſtitutisque Moſi adſcriptis, confictum autem illud poëma non esſe ante Davidis aetatem.

3. Ad ſimilem ſententiam ſe jam proclivem oſtenderat, aut certe eamdem denominationem Pentateucho vindicare ſtuduerat *Auguſtius* (5), qui plurimas difficultates, quae hiſtoricam ejus interpretationum premant, evaneſcere ait, ſimul ac eum *Epos* esſe *hiſtoricum* ſumamus, quod, in multiplici et materiae et formae diſcrimine, optime cum Homeri *Iliade* componatur, atque adeo *Moſaidis* nomen gerere queat, et in quo Miraculorum ac Theophaniarum machinae aeque adhibitae ſint ex indole antiquitatis; hinc quinque Pentateuchi libros pro totidem *Rhapſodiis* haberi posſe, in quibus poëtica ac proſa oratio inter ſe commutentur: esſe autem grave ejus argumentum, quo Moſes ut divinus legatus, ejusque leges ut di-

(1). Ibid p. 395. — (2). p. 32. — (3). p. 36. — (4) p. 396. - 405.

(5). *Joh. Christ. Wilh. Augusti, grundriſs einer hiſtoriſch-kritiſchen Einleitung in's A. T.* (*Leipz.* 1806.) §. 89 - 103.

divinitus ad summam, cujus capax esset gens Israëlitica, et perfectionem et felicitatem latae proponuntur; porro in eo inseri nonnulla *Episodia*, cujusmodi sint Loti, Esavi et Bileami historiae; atque, uti Ilias cornucopiae instar fuerit, quo veteris Graeciae artes ac literae universae continerentur, ita, immo multo etiam magis, in Pentateucho totum Hebraicae atque Orientalis culturae ambitum nobis tradi: hoc vero atque assumi posse, sive Moses ipse ex antiqua opinione pro Pentateuchi auctore habeatur, seu potius ignotus aliquis scriptor eum confecerit, qui multo vixerit serius, idque, uti probabile sit, haud diu ante captivitatem Babylonicam. Ceterum ad hanc suam sententiam commendandam Augustius videri sibi dixit, *Euangeliorum* nostrorum *Epicam* esse indolem, quibus luculenta quaedam eaque minime fortuita cum *Pentateucho*, ad epicam rationem revocato, intercedat affinitas: quae quidem haud minor sit, quam *Aeneidis* cum *Iliade* consensus.

4. Atque hac ipsa historiae Euangelicae ratione Epica haud desunt qui admodum delectentur in Germania. Ad hos pertinet imprimis *Krummacherus* (1); ex cujus sententia in Euangeliis contineatur *Epos historicum*, quod vel in ipsa suae perscriptionis origine cum Homeri poëmate comparandum sit: uti enim Homerus praevidere non potuerit, fore, ut sua carmina maximam vim haberent in Graecorum animis ad pulchri sensum informandis, ita Euangeliorum auctores ne cogitasse quidem ait, divinam providentiam ista sua foliola ad emendandos hominum mores conservaturam esse; hos autem libros esse historicos, quod ad argumentum attineat vere historicum, sed epicos, quod ad animi affectum, ac modum adeo, quo res narratae sint, nec decere ergo historiam Euangelicam ad historicae tractationis diligentiam exigere, ne ejus fides in discrimen adducatur (2); miraculorum vero, quae Jesus patrarit relationes non ad literam accipiendas esse, quamquam ea ab Euangelistis pro veris miraculis haberentur, ac modus, quo referantur, ad relationis pulchritudinem eamque haud raro poëticam, conferat quam plurimum (3); ita descriptionem gloriae, qua Jesus in monte quodam conspicuus fuerit tribus discipulis, ad veritatem sensuum, quos hi habuerint, eximie expressam esse, sed de vero ipsius rei, quae acciderit, modo nihil his cognitum fuisse, qui eam, prouti, necdum penitus excusso somno, sibi dumtaxat videretur, ut pulcherrime tamen, narraverint (4).

Verum ab anonymo quodam scriptore ulterius progresso (5), quidquid ad Re-

li-

(1). *F. A. Krummacher, über den Geist und die Form der Evang. Gesch. in historischer und ästhetischer Hinsicht. Leipz.* 1805. Liber in Belgicum sermonem conversus prodiit A°. 1809

(2). Ibid §. 18 - 20. — (3). §. 32 - 40. — (4). §. 56 - 58.

(5). Vid *Henkii Novus Thesaurus*, sive *Neues Magazin fur Religionsphilosophie, Exegese und Kirchengeschichte.* T. VI. fascic. 3. p. 441 sqq.

Prolegom. C. II. §. 4, 5. ligionem Christianam pertinet, in mythicam, sive poëticam quamdam fictionem conversum vidi, sed sanctam illam, sed ad hominis indolem usumque accommodatissimam, sed ad pios animi motus excitandos omnino idoneam, quoniam doctrina de extraordinario modo quo Christus natus sit, de divina ejus natura de ejus miraculis, reditu ad vitam et adscensu ad coelos, et quaecumque porro propria sint istius Religionis dogmata, ipsi siquidem et intelligentiae et rationi humanae, si hae solae in iis occupentur, vix admittenda videantur, sin autem eadem intimo animi sensu judicentur, ad pectus utiliter commovendum eximie comparata sint.

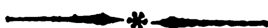
§. 5.

Haec habebamus, Viri clarissimi, quae de Mythis cum in se, tum in Sacrorum nostrorum Librorum interpretatione spectatis in antecessum enarraremus. Superest, ut quam nobis in disceptanda, quae de iis a Vobis proposita est, quaestione definierimus viam breviter indicemus.

Quaecumque igitur a Mythicae S. C. interpretationis patronis et asseclis prolata vidimus, ut eam aliis suaderent probarentque, haec ad quatuor capita revocari posse arbitramur. Etenim nihil magis apud eos frequentatum est, quam ut ex mythis, apud quasvis gentes antiquas usitatis et Hebraicorum adeo simillimis, argumententur. Deinde, quo majorem haec argumentatio vim habeat, quoque facilius mythorum per omnium etiam aetatum Scripta Sacra dispersorum usus aliis persuadeatur, et horum Scriptorum aetas ipsis, quae narrantur, eventis plerumque multo recentior fuisse ponitur; et grave quaeritur praesidium in peculiari usu loquendi, quem prisci sermonis indoles ac magna rerum caussarumque naturalium ignoratio pepererint; et haud leve denique commendationis momentum ex eo petitur quod per Mythicam longe melius quam per Historicam interpretationem dignitati Librorum Sacrorum consulatur. Quocirca a primario illo ac generali argumento incipiemus, idque priore nostrae disputationis parte perpendemus atque aestimabimus. Tria autem reliqua hujus quasi subsidiaria argumenta parte altera complectemur: quorum postremi contemplatio nos eo sponte adducet ut mythicam interpretationem ad Sacrorum Librorum dignitatem atque auctoritatem pro Vestro consilio exigamus.

DIS-

DISPUTATIONIS
DE MYTHICA CODICIS SACRI INTERPRETATIONE
PARS PRIOR.

De generali ac primario argumento, quo mythici Sacrorum Librorum interpretes utuntur, ex Mythorum usu, qui apud quasvis gentes antiquas obtinuerit, eorumque similitudine cum Hebraicis petito.

In ponderandis praecipuis argumentis, ad persuadendam mythicam Librorum Sacrorum interpretationem adhibitis, naturalis rerum ordo postulat, ut ab eo, quod maxime generale ac praecipuum sit, ordiamur. Atque mythicae hujus interpretationis initia ab eo ipso tempore repetenda sunt, quo ad generalem apud priscas gentes mythorum usum, diligenter attendi coeptum est de eorumque ratione studiose inquiri. Pars Prior.

Heynius nimirum, qui primus antiquas, Graecorum praesertim, fabulas partim ad historicarum traditionum veritatem, partim ad quorumdam nascentis quasi philosophiae speciminum simplicitatem revocare visus est, uti jam significavimus in Prolegom. Cap. I. §. 1. Obs. 2. Heynius igitur in ipso illo, quem ibi exscripsimus, loco diserte affirmavit, antiquissimas historias et prima sapientiae elementa apud omnes gentes mythis involvi, et vero etiam satis perspicue declaravit, ea, quae de generis humani origine ac priscis gentis Israëliticae historiis referantur in C. S., formam sibi videri habere ejusmodi, ut cum istis quarumcumque gentium mythis merito comparentur. Scilicet mythos in genere primis temporibus ortos esse judicat, cum ex prisci sermonis indole, imperfecta, figurata, imaginumque, quae res sensibus subjicerent, plenissima, tum ex rerum naturalium ignora-

 tio-

Pars Prior. tione, portentorum feracissima (1). Idem autem veterum fabularum complurium ac mythorum praesertim Homericorum origines a caussis physicis in primis repetendas esse existimat (2). „ Jam enim ante Homerum in Phoenicia atque Aegypto viguisse arbitratur studium super rerum initiis et originibus philosophandi, cumque, uti vetus sermo et mos postularet, ad personas revocarentur res etiam notione animi et mentis vi conceptae, natas inde esse Cosmogonias et ex his Theogonias: quae cum a vetustioribus Graeciae poëtis carmine jam expositae fuissent, supervenisse Homerum, qui ex vetustioribus illis Cosmogoniis ac Theogoniis fabulas physici argumenti rebus declarandis excogitatas in epicam narrationem adsciverit easque tamquam vere gestas et ab ultima hominum memoria repetitas persecutus fuerit." Hoc vero nonnullis viris doctis jam antea quodammodo perspectum, ad omnem interpretationem, etiam *Librorum Sacrorum*, utilissimum esse significavit (3).

Atque huic ergo quasi fundamento superstrui mox coepta est nonnullarum S. C. relationum mythica interpretatio. Nimirum et viri fama magnis ac diuturnis meritis quaesita ejusque adeo haud levis apud populares auctoritas, et probabilis utique ratio, qua cum ipse suam de Graecorum mythis sententiam exponere, tum ejus quoque discipulus *Hermannus* (4) eosdem tractare videbatur: hae igitur causae efficere non potuere, quin permulti in Germania illi sententiae assentirentur. Quocirca, quod Heynius in Graecorum mythis extricandis agebat, et agebat quidem felicissime ex judicio plurimorum, immo quod ut ad Sacros Libros adhiberetur, ipse suadebat, hoc illuc adhiberi coeptum est eo impensius, quo majus in his libris explicandis studium collocabatur, ac majora in dies eorum interpretationi cum incrementa accedebant apud Germanos, tum vero etiam adjumenta optabantur et quaerebantur.

„ Enimvero, inquiunt, si apud alias quaslibet gentes antiquas facta et eventa „ memorabilia non nisi ore diu tradita sint, scribendi arte necdum inventa aut „ vulgo recepta; si quaecumque ore tradantur, haec cum per fallacem narrantium memoriam, tum per ipsam vero eorum culpam brevissimi etiam temporis „ intervallo longe alia appareant ac revera acciderint; si inops priscorum sermo,

si

(1). Vid. ejus *Opuscula Acad.* I. p. 189 sqq. et *Temporum mythicorum memoria a corruptelis nonnullis vindicata*, in Commentatt. Soc. Gotting. T. VIII.

(2). In Commentat. *de origine et causis fabularum Homericarum*, in novis Commentat. Soc. Gotting. T. VIII. et *de Theogonia ab Hesiodo condita*, in Commentatt. Soc. Gotting. A. 1779. T. II.

(3). Vid. ejus Comment. *de origine et causis fab. Homeric.* p. 39, 40. not.

(4). Conf. *Prolegom.* nostra Cap. I. §. 3. initio.

„ si summa eorum vis imaginandi, si magna, in qua versabantur, rerum natura- Pars Prior.
„ lium ignorantia eos modo ad verba minus propria minusque apta utenda coë-
„ gerit, modo ad quam plurima luxuriantis ingenii commenta adhibenda permove-
„ rit, modo denique ad prodigia ac portenta quaerenda saepe impulerit, ut quae
„ posterior aetas ab iis narrata legat, haec fabularum magis quam verarum his-
„ toriarum formam ipsi habere videantur; si porro primigenia sapientia, rerum
„ naturalium et latentium caussarum indagatrix, sed perquam imperfecta, sed in-
„ culta, sed rudis, sed abstractarum notionum minime capax suas conjecturas,
„ suos lusus, suasque etiam hallucinationes historica quadam, ut ita dicam,
„ veste induerit, qua oculis quasi conspicerentur eorum, qui solis, quae in sen-
„ sus incurrerent, rebus afficerentur: verbo: si ceterarum gentium priscarum His-
„ toria ac Philosophia a Mythis inceperint, quidni idem genti Hebraeae cum his
„ commune fuisse dicamus? An deceat mythorum usum omnibus omnino adscri-
„ bere gentibus vetustissimis, hac dumtaxat sola excepta? Et vero, quis neget,
„ tantam inter hujus relationes antiquissimas, et inter ceterarum mythos esse si-
„ militudinem, quanta in magna ceteroquin indolis, opinionum, linguarumque
„ diversitate exspectari queat fingive? Ecquis sanae mentis homo Theophanias E.
„ C, et Geogonias Graecorum pro veris accipiat eventis! An ergo consentaneum
„ sit frequentes illas Dei apparitiones, quae in libro Geneseos reperiuntur, ac
„ Mosaicam creationis descriptionem historiarum in modum interpretari, aeque ac
„ si re ipsa accidissent? Quae enim mythica interpretatio in exterae antiquitatis
„ libris valeat quam plurimum, num eadem nil quidquam valere censeatur in Sa-
„ cris quidem illis, sed humana tamen manu conscriptis fragmentis, quae in re-
„ motissima versentur antiquitate? — Immo vero, admissa in perantiquis istis re-
„ lationibus Mosaicis mythica interpretatione, quidni etiam admittatur in recen-
„ tioribus, quarum haud admodum diversa sit ratio? Mosis enim, Josuae, Judi-
„ cum, Regum, et ipsae quoque Jesu atque Apostolorum historiae Dei Angelo-
„ rumve apparitiones continent minime infrequentes, ut et alia quam plurima,
„ quibus tam mira est species, ut ab omni historiae verisimilitudine abhorreant:
„ in quibus ergo etiam ut mythos inesse statuamus, nonne interpretationis et
„ simplicitas et aequabilitas suadere, ac propemodum postulare videatur?"

Ita fere argumentantur quotquot mythicae Sacrorum Librorum interpretationis patrocinium suscepisse vidimus (1), nec veremur utique ne sint, qui hujus argumentationis vim a nobis quodammodo imminutam esse criminentur. Quid? quod aut

(1) Vid. praesertim *Meyerus* in *Hermeneut. V. T.* II. p. 552–554., *Bauerus Mythol. Hebr.* I. p. 24 sqq. et *Gableri Annal. Theol.* supra allegati, II. 1. p. 43–53.

aut fallimur vehementer, aut qui eam, uti a nobis proposita est, levi oculo lustraverit, probabilem ejus speciem esse, ingenue fatebitur.

Verum enimvero plurimum abest profecto, ut, si propius ea ac diligentius spectetur, tantum valeat, quantum eam valere cupiunt ejus auctores. Certe habemus haud pauca, quibus ejus vim infringere posse nobis videmur. Quae ut continuo quodam ordine proferamus, primum inquiremus, qualis fuerit ille mythorum usus, qui ubique in philosophiae et historiae primordiis adfuisse dicitur; deinde, quo jure ex illo, si quibuscumque adscribatur gentibus antiquis, mythorum usus concludatur, eundem apud Hebraeos etiam omnino obtinuisse: denique quod judicium faciendum sit de exterorum mythorum similitudine cum Hebraicis.

Ceterum in primaria quidem ista argumentatione proponenda et traditionum et prisci sermonis rerumque naturalium ignorantiae mentionem fecimus, in quibus praecipuae quaerantur mythorum causae: sed, cum ex his magna mythicae Librorum Sacrorum interpretationis, propter generalem mythorum usum admittendae, praesidia petantur, ac de horum adeo vi ac ratione nos alibi seorsim acturi simus, uti indicavimus in rerum deinceps pertractandarum distributione, ideo de his mythorum caussis ea sola hic attingemus, quae cum mythorum generatim, uti ponitur, usitatorum consideratione proxime conjuncta sint.

CAPUT PRIMUM.

De ratione quam habeat Mythorum usus, qui ubique in philosophiae atque historiae primordiis adfuisse dicitur.

§. 1.

1. Quantumvis fuerint multi, quibus Heynii sententia, de qua retulimus, ita probaretur, ut de ea, tamquam de eximio invento praedicarent, quo prisci aevi arcana tandem ex diuturnis ac densissimis tenebris felicissime in lucem educerentur, suisque fabulosis involucris denudarentur: haud defuere tamen, quibus ea minime persuaderetur. Ex his duo memorasse sufficiet, eosque et Germaniae et clari nominis viros, *Joannem Henricum Vossium*, et *Christophorum Meinersium*: quorum ille Heynii opinionem ab Hermanno, ut supra vidimus, uberius explanatam acerrime impugnavit, multas fabulas Homericas jam simili modo, immo melius a *Natali Comite* expositas fuisse, ac *Mythi* et *Philosophematis* vocabula non ni-

nisi nova esse pro *Fabula* et *Allegoria* dictitans (1): hic vero, qui magnum se Heynii et aestimatorem et amicum profitetur, ab eo dissentit nihilominus, idque cum alias ob caussas, de quibus partim alienum et omnino longum esset exponere, tum ob hanc maxime, quod „ tanta Cosmogoniarum vis, quantam ante Homerum exstitisse illustris Heynius conjicit, tam curiosa porro naturae investigatio et mira denique subtiles rerum cognitiones fabulis involvendi solertia prisco illo aevo non satis consentaneae videantur." (2) Pars I. Cap. I. §. 1.

2. Et certe, quod ad Philosophemata attinet, in quibus praesertim magnum ad Homeri interpretationem praesidium comparasse sibi visus est Heynius, horum pleraque quid re ipsa ab Allegoriis differant, non video. Nam quod „ notiones rerum, inprimis elementorum, tum caussarum, effectuum, virium, eorumque, quae cuique propria essent, mutatas fuisse dicit in personas, quae in deos, daemones, heroës abierint" (3), atque adeo Diis Homericis varia elementa repraesentari opinatur; quod „ aëris superioris atque inferioris, sive atmosphaerae nostrae perpetuum conflictum, motum et quasi reciprocum aestum, per Jovis et Junonis dissidia declaratum, fabulas peperisse Homericas de perpetuis Jovem inter et Junonem jurgiis; porro quod fabulam, quae nunc nobis risum facile exprimat, de catena a Jove ex Olympo demissa et suspensis ex ea diis, non aliam habuisse originem, nisi quod vetus aliquis poëta elementorum ordinem ab aethere inde descendentem declarare voluerit; denique quod Vulcani ex Junone nati fabula ignem significari perhibet ab aëre conceptum, ejusdem vero claudicationem et infirmitatem ex casu contractam ingeniose inventam esse ad significandam flammae naturam imbecillam per se ac nullam, nisi vires sumat ab alimentis" (4): haec igitur et alia plura hujusmodi quid, quaeso, habent diversi ab illa allegorica ratione, quam primi veterum secuti sunt Stoici, et de qua ex horum mente *Balbum* ita referentem, inducit *Cicero*; „ ex ratione physica fluxisse multitudinem Deorum; aërem interjectum inter mare et coelum Junonis nomine consecratum fuisse, hanc vero sororem et conjugem Jovis dici, quod ei similitudo est aetheris et cum eo summa conjunctio, eum autem a Stoicis effoeminatum fuisse, Junonique tributum, quia nihil est eo mollius," cet (5).

3. At, de verbis non disputabimus. Utrum *Allegoriae* dicantur haec, an vero *Philosophemata* aut *Mythi philosophici*, nobis jam quidem perinde est. Ad rem ipsam veniamus. Ita-

(1). In *Epistolis Mythologicis*, sive *Mythologische Briefe* P. I. p. 12. et 28. ac Praefat. p. 5.
(2). *Histor. doctrinae de vero Deo*, p. 173 sqq.
(3). *Heyn. ad Apollod.* I. §. 1. p. 5.
(4). *De orig. et causs. fab. Hom.* p. 40 – 43.
(5). *De Nat. Deor.* II. 24 – 28.

Part. I. Cap. II. §. 1. Itaque, qui docte de veterum opinionibus ad religionem spectantibus inquisivit *Meinersius*, verissime in loco paulo ante relato animadvertisse mihi videtur, admissa Heynii sententia nimis magnificum judicium fieri de prisca philosophia. Fuisse quidem ante Homerum non dubitamus, qui in Oriente philosophiam colerent, atque in rerum naturalium studium incumberent; philosophiae enim natales, in Aegypto praesertim, ad valde remotam, Homero certe multo anteriorem aetatem pertingunt: ac de Phoenicibus, inclytis antiquitus optimarum artium, praecipue astronomiae et arithmeticae magistris; de his igitur ex Posidonio refert gravissimae auctoritatis scriptor *Strabo* (1), *Moschum* aliquem, vel *Mochum* iis fuisse, virum Sidonium, qui ante Trojana tempora vixerit, eamque tenuerit de *atomis* doctrinam, quam postea nonnulli Graecorum philosophi tradidere. Sed tam ampla, tam accurata, tamque subtilis naturae, ejusque et rerum et legum cognitio, qualis ante Homerum fuisse ponenda est, si omnino valeat illa Heynii ratio, priscis illis Orientis gentibus vix adscribatur. Et vero fatetur Heynius (2), non subtilis alicujus philosophiae vestigia in antiquis Graecorum mythis quaerenda esse, cum hoc a temporum hominumque rudi simplicitate alienum sit, ac Philosophica illa aliunde assumta ita tractata fuisse a poëtis, ut omnem philosophicam rationem negligerent: tametsi ipse ea fere singula ad philosophicam revocare studet subtilitatem. — Certe phisices ac rerum naturalium studium a Thalete demum apud Graecos inductum fuisse videtur, ac *Plutarcho* auctore (3) antiquissimi Theologi et Poëtae *ταῖς ἀναγκαίαις καὶ φυσικαῖς οὐκ ἔτι προσῄεσαν αἰτίαις· οἱ δὲ νεώτεροι τούτων καὶ φυσικοὶ προσαγορευόμενοι τοὐναντίον ἐκείνοις — ἐν σώμασι καὶ πάθεσι σωμάτων, πληγαῖς τε καὶ μεταβολαῖς καὶ κράσεσι τίθενται τὸ σύμπαν*, *ad naturales ac necessarias rerum caussas numquam accesserunt: qui vero postea fuerunt sapientes, quibus Physicorum nomen est inditum, diversam a prioribus viam incuntes, omne momentum in corporum materia, affectionibus, collisionibus, mutationibus ac temperamentis posuerunt.* — Quod si autem vel ejusmodi rerum naturalium cognitio prisco illi Graecorum aevo attribuatur, an credibile est, eam tanto artificio fabulis involutam fuisse, quantum Homero et anterioribus etiam poëtis adscribendum sit? Si symbolica et horum et illius ratio vulgo illius aetatis penitus abstrusa erat ac non intellecta, quare eam secuti esse censeantur? Atque Homerus praesertim, praestantissimus poëtarum, quare hoc mysterii involucro in absurdarum fictionum crimen incurrere voluisset apud populares? Si contra eadem priscorum temporum vul-

(1) L. XVII. p. 1098.
(2) Ad Apollod. I. §. 1. p. 4 et 5.
(3) De Orac. def. p. 436. D.

vulgo, aut saltem sapientioribus Graecis perspecta erat, quo tandem probabili modo explicemus, quod deinde penitus fere ex hominum exciderit memoria, ac per plurima secula latuerit quasi mortua et sepulta, donec primi eam Stoici in vitam prorsus revocarent, in omniumque conspectum producerent? Graecum enim libellum de *Homeri allegoriis* non *Heraclidi Pontico*, cujus nomen praefert, quique quinquaginta circiter annis ante Zenonem, Stoicae sectae parentem, floruerit, adscribendum esse auctori, jam *Vossius* recte animadvertit (1). Etsi autem *Plato*, Zenoni amplius integro seculo anterior, allegoricam quamdam fabularum, in primis Homericarum, quibus a pietate morumque integritate sibi alienis visis, magnopere offenderetur, interpretationem plus semel suasisse et quodammodo tentasse censeri possit (2), jure tamen merito *Ciceronem* ducem sequimur et auctorem, cui primus dicitur fuisse *Zeno*, qui eam revera susciperet (3).

4. Equidem, haec perpendens, idem fere de *Heynio* dicere posse mihi videor, quod *Cicero* sub Cottae Academici persona de *Zenone* illo dixit (4). „Magnam molestiam suscepit et minime necessariam, commenticiarum fabularum reddere rationem, ac vocabulorum cur quique (Deorum) ita appellati sint, causfas explicare." — Sed hoc ipsum inprimis atque omni sua vi valere cupio de singulari *Kannii* opinione, de qua in Prolegom. Cap. 1. §. 3. et Cap. 2. §. 3. retuli. Enimvero hic, cum omnium omnino antiquarum gentium primas historias in meras convertat fabulas symbolicas, molestissimo sane labore harum rationem reddere conatur, easque, uti haud male a viro amico dicitur, fere transmutat in exile calendarium (5). Idem porro in vocabulorum causfis declarandis atque universa ratione etymologica sic versatur, ut tota ejus sententia ad meros ingenii in iis, quae maxime dissita sint et diversa, componendis luxuriantis lusus aeque referenda sit ac recens etiam opinio et cum quadam itidem eruditionis specie exornata, sed subtilioribus mirisque etymologiis innixa: quae fert, antiquissimarum fabularum, ad mortuorum praesertim regionem pertinentium, originem historicam in his nostris Belgicis ac vicinis regionibus quaerendam esse; campos Elysios fuisse rempublicam hominum justorum ac piorum, ad extremam Galliae partem septentrionalem, praesertim in Rheni inferioris insulis sitam, ibi artium, doctrinarum, ac mythologiae incunabula fuisse, atque inde adeo antiquarum gentium; ip-

(1). *De Historicis Graecis*, p. 45.

(2). *De Republ.* Lib. II et III. T. II. in editione *Serrani*, praesertim p. 378, E. et p. 391, B. In *Theaetet.* T. I. p. 153, C, D. In *Alcibiad.* T. II. p. 147, B, C. In *Phaedr.* T. III. p. 229, B, C, D.

(3). In loco mox allegando.

(4). *De Nat. Deor.* III. 24.

(5). In praefatione ad opus commendandum scripta, p. 5.

ipsorumque Aegyptiorum ac Graecorum culturam esse repetendam; Deos fabulosos nihil esse aliud nisi symbolicas institutorum ad Elysiam societatem pertinentium repraesentationes eorumdemque institutorum ac philosophiae, quae legislatorum hujus Societatis propria fuerit, imaginem conspici in sphaera coelesti, immo Homeri et Hesiodi patriam Belgium fuisse (1).

5. Sed, ut in viam redeamus, a qua tamen non multum deflexumus: ex iis, quae longius exequi non licebat per instituti rationem, multarumque aliarum rerum pertractandarum necessitatem nobis injectam, merito conficere nobis videmur, haud deesse quae praecipuum Heynianae illius sententiae fundamentum labefactent. Quocirca, quod vir doctus proxime cum symbolica sua mythorum expositione conjunxit et quoddam quasi ejus consectarium esse voluit, non eam vim censeri queat habere, quam in eo inesse existimat. Postquam enim dixerat, „ ex hoc fonte et principio, quod vetus Graecia suarum religionum habuit, constitui et illustrari posse nonnulla alia, quorum ratio alioquin eum, qui inquirit, fugiat:" haec addidit; „ Deorum pugnas sive inter se, sive ut auxiliarentur mortalibus, frequentari coepisse exemplo Cosmogoniae, in qua elementorum pugna per Deos praeliantes erat reddita, habuisse adeo Homerum in his paratam inventi et materiam et defensionem : et illa aetate nihil in eo videre debuisse homines quod aut insolens esset aut displicere posset." Mox vero subjunxit: „ fuisse perpetuum, ut Orientis, ita veteris Graeciae morem, ut omnia, quae fierent praeter morem, aut caussa obscura rei haud satis cognita, aut inopinato saltem, referrent ad interventum Deorum, Numen omnibus, quae gererentur, interponerent, casus omnes repentinos, etiam ea, quae consilio, arte aut solertia curata erant, Deorum operae ac praesentiae tribuerent." (2). Hunc igitur perpetuum esse Homeri morem, constat inter omnes: sed hujus moris origo quo jure ex Cosmogoniis repetatur, liquet ex superioribus. Et vero, hac etiam ejus origine admissa, haud scio an satis sibi constitisse censendus sit excellentissimus poëtarum, quod modo Deos suos induxerit tamquam symbolicas elementorum repraesentationes modo tamquam veras personas hominum auxiliatrices omniumque rerum effectrices praesentissimas.

At, dixerit forte aliquis: „ Quidquid tandem de peculiari modo, quo Heynius fabulas explicuerit Homericas, judicetur; an negari tamen queat, priscarum gentium cum philosophiam, tum historiam a mythis incipere?" Cui igitur ut cum nostro instituto conveniendur respondeamus breviter, age, de utriusque apud priscas gentes initiis disquiremus.

1. An-

(1). Titulus operis est: *La république des champs Elysées, où le monde ancien, par M. Charles Joseph de Grave: à Gand.* 1806. 3 voll.

(2). *De orig. et causs. fab. Homer.* p. 45 sq.

§. 2.

1. Ante omnia agnoscimus, priscarum gentium haud paucas, cum rebus in sensus incurrentibus maxime ac fere unice afficerentur, sermone usas esse ad simplicem et rudem hanc conditionem plane comparato: atque hoc eo agnoscimus lubentius, quo certius esse novimus, hunc esse etiam morem gentium incultarum, quae recentioribus temporibus detectae fuere. Si qui essent igitur vulgo sapientiores priscis aetatibus, hi quin se ad sui aevi captum atque imperfectam figuratamque sermonis indolem accommodaverint, nulli dubitamus. Sed de hoc dubitamus vehementer, fuisse jam rudioribus aut parum cultis temporibus homines, qui de rerum sive adspectabilium origine seu abstrusarum quarumcumque modo ac ratione diligentius inquirerent; ac philosophiam, sive, auctore *Cicerone* (1), „ rerum divinarum ac humanarum, caussarumque, quibus hae res continentur, scientiam," cultioribus demum temporibus natam esse, nobis propemodum certo persuasum habemus. Apud Graecos quidem ejus natalas fere repetere non decet nisi a septem, qui dicuntur, Sapientum aetate: ac praestantissimos etiam serioris aevi philosophos Orientem adiisse ut in ejus studio proficerent, res est notissima. Romani vero eamdem non nisi sero coluerunt et Graecis retulerunt acceptam. De utriusque autem gentis cultissimae historia philosophica cum multo certius constet, quam de aliarum, quae maximam in antiquitate nominis celebritatem consecutae sunt, an deceat de harum philosophiae initiis sic judicare, ut ea temporibus culturae anterioribus affingentur? Et vero quae inter gentes Americanas ceteris minus incultae erant, Mexicana et Peruviana, hae philosophiam, curiosam illam naturae indagatricem, nequaquam attigisse videntur, cum abstractarum notionum minime capaces essent et vix ultra id, quod sensus moveret, progrederentur (2): ac ne Mexicani quidem hoc valebant, quamquam eo jam pervenerant culturae, ut temporis ad annuum solis cursum exacti satis justam mensuram invenissent (3).

2. Uti autem universus antiquitatis consensus solum philosophiae natale in Oriente quaerere jubet, ita haud facile est de ipso, in quo ibi fuerit, infantiae statu ex vero judicare. Immo nihil obscurius, nihil abstrusius, nihil in doctrinarum atque opinionum humanarum historia ad investigandum et inveniendum magis arduum esse quam primas Orientalis philosophiae origines, ecquis paulo est prudentior qui negaverit? Fuerunt complures ejus familiae, quae etsi e regionum ac

(1). *De Offici.* II. 2.

(2). Vid. *Robertsonus* in *historia Americae.* T. IV. p. 215. vers. Belg. — (3). Ibid p. 49.

Pars I. Cap. I. §. 2.

ac temporum diversitate diversum quendam habitum diversamque faciem accepere, cujusdam tamen quasi affinitatis retinuerunt lineamenta, quae unam aliquam arguerent matrem communem. Verum, in qua Orientis parte nata ea sit, quove sensim adoleverit modo seque propagaverit, hoc vereor ut in maximo monumentorum defectu ad liquidum unquam perducatur. Tametsi igitur, qualis fuerit primitiva philosophiae ratio, vix quisquam probabiliter assequatur, neque nostrum etiam institutum ferat, ut hac in re investiganda longius excurramus, haud abs re tamen fuerit perpauca notasse, quae maxime verisimilia videantur.

Et principio quidem de hoc dubitare non licet, philosophiae studium mature in Oriente viguisse; sed illud qualecunque tandem iam rudioribus extitisse temporibus, nihil plane est quod persuadeat. Immo vero, cum certum sit atque indubitatum, ibi hominum ingenia mature jam ad humanitatem informata fuisse, consentaneum est profecto, ut illius philosophiae quae de rerum natura caussisque studiose inquireret, primordia a cultioribus demum temporibus ibi quoque repetamus. Deinde de eo etiam vix quisquam mecum dissentiat, astronomiam ac temporis computationem cum ea conjunctam ad valde remotam apud nonnullas gentes Orientales antiquitatem pertingere, quae cum eo quidem sponte adducerentur coeli perquam sereni conspectu perpetuo et facillima observatione, in ipso hoc studio haud parum jam prius profecisse videntur, quam notabili quodam modo profecissent in morum ingeniique cultura: sed illam philosophiae partem praecipuam, quae in rerum naturalium caussarumque investigatione atque explicatione ponitur, non nisi multo serius attigisse. Denique et hoc quoque haud temere statuimus, quidquid ad Philosophiae studium antiquitus referretur, hoc omne non modo ad Sacrorum ministros, sive Sacerdotes unquam proprium pertinuisse, sed cum Religione etiam arcte conjunctum fuisse indivulse. Quae quidem res tam certa nobis videtur, tamque extra dubitationem posita, ut neminem fore speremus, quin in ea nobis assentiatur. Philosophemata autem, quorum caussa haec breviter notanda ducebamus, sive prima Philosophiae initia maximam habere cum prima gentium Theologia conjunctionem, et nemo diffitebitur, et ipsa eorum ratio manifesto declarat. Quapropter, ut, quoad ejus a nobis fieri queat, definiamus, utrum philosophia priscarum gentium Orientalium, apud quas quasi nata sit, aut certe perquam mature exculta, a mythis inceperit, an secus: brevissime de primitiva earum Theologiae forma ac facie inquiramus.

3. Itaque, quo diligentius inquisivi de priscae Religionis habitu in Oriente, eo mihi visum est probabilius ac [illegible] certius, illam non nisi cum tempore mythis symbolisque involvi ac delineari coepisse, sed initio fuisse purissimam ac simplicissimam.

At-

Atque, ut ab Indis ordiamur, hanc ipsam apud eos fuisse religionis primitivam rationem, cum in unius Dei cognitione cultuque illa posita esset, sed, quo magis deinceps depravaretur, eo plures accepisse mythorum ac symbolorum accessiones, manifesto liquet ex eorum scriptis, qui de Indica religione exposuere (1). Caeterum Indi, quamquam Astronomicarum computationum laude inclyti, in rerum tamen naturalium investigatione haud multum olim profecisse videntur (2): ac de Brachmanis, sive viris eorum sapientioribus, et religionis studio impensius deditis, refert *Strabo* (3), hos, cum virtuti in primis operam, dandam esse existimarent, *τὰ περὶ φύσιν, τὰ μὲν εὐήθειαν ἐμφαίνειν, eorum, quae ad naturae cognitionem pertinerent, quaedam stultitiam esse censuisse.* Pars I. Cap. I. §. 2.

Tametsi autem de prisca aliarum gentium Orientalium religione ex minus claris indiciis aestimari queat, adsunt tamen, ex quibus haud improbabiliter conficias, eos de Numine rebusque ad Religionem pertinentibus mox quidem purius ac simplicius judicasse, aut, si velis, philosophatos esse, sed paulatim suas opiniones, quo magis perverterentur, eo magis mythis ac symbolis repraesentasse, et vulgi sensibus subjecisse. Nam, ne quid de veteribus Persis (4), de Arabibus (5), Phoenicibus (6), aliisve gentibus antiquis, quae sive in Oriente degerent, seu cum gentibus Orientalibus conjunctae essent (7), dicamus, apud quas purioris ac simplicioris religionis vestigia diu remanserint, solos paulisper contemplemur et Aegyptios et Sinenses, Indis symbolica sua ratione haud admodum dissimiles.

Et Aegyptii quidem cum culturae admodum maturae, tum maxime prudentiae civilis, astronomiae ac geometriae laudibus, et vero etiam haud contemnendo, pro aevi ratione, rerum naturalium studio valde nobilitati: hi igitur suam theologiam tot mythis symbolisque intricatam reddiderunt, ut nulla ex universa antiquitate explicatu difficilior sit. Verum haec ipsa theologiae forma exterior cum magna sacrorum pompa multorumque rituum splendore conjuncta cultioribus demum gentis temporibus exstitit, aeque ac subtilior illa sapientia, qua se quondam

(1). Vid. in primis *La Croze, du Christianisme des Indes*, T. II. p. 220 et 259 sqq., *Wagner's Ideën zu einer allgem. Mythol.*, p. 86., *Schlegel, über die Sprache und Weisheit der Indier*, p. 102 sqq. et *Mythologie des Indous, par Mad. de Polier*, T. II. p. 662. —

(2). *La Croze*, ibid p. 301 sqq.

(3). Lib. XV. p. 1039.

(4). *Hyde, de Relig. vet. Pers.* Cap. I.

(5). *Millius*, in *Dissertt. sel.* p. 11.

(6). *L'Abbe Mignot.* T. XXXVI. de *l'Acad. des Inscr. et B. L.* p. 30 sqq.

(7). Vid. *Cudworthi Syst. intell.* I. p. 373 sqq. et 682 sqq. De Graecis etiam peculiariter haud pauca hanc in rem petantur ex *Wyttenbachii* disputatione a legati Stolpiani curatoribus praemio condecorata et A. 1780. edita, p. 7 sqq.

dam reddidere spectatissimos. Aderat illa certe ex parte jam Mosis, immo Josephi patriarchae aetate, qua insignem culturae gradum assecuti erant Aegyptii, uti colligitur ex Geneseos et Exodi libris. Sed magis remotis ac minus cultis temporibus simpliciorem, purioremque iis fuisse religionem, atque adeo unius Dei fidem paulatim pluribus Diis adjectis et immensa mythorum ac symbolorum farragine deturpatam fuisse, ex nonnullis indiciis haud frustra conficiatur (1).

Sinenses vero, qui utrum Aegyptiorum coloni fuerint nec ne, ad nostrum institutum perinde est, sed quos mythis symbolisque magnopere delectari, et vetustissimae originis esse, nemo ignoret, hi ergo hoc ipsum suum studium non contraxisse videntur nisi cum ipso ingeniorum cultu increscente, aut ex aliarum gentium imitatione assumsisse. Certe priscis temporibus unum eos Deum supremum coluisse, eumque non in templis, sed sub dio in locis editioribus ac simplicissima religione veneratos esse, quondam vero moralem philosophiae partem fere unice attigisse, nec nisi seculo aerae Christianae X. et XI. de hujus universi origine curiose inquirere ac disputare coepisse, a viro rerum Sinicarum peritissimo animadversum est (2).

Haec et quaecumque alia de priscarum religionum de philosophiae historia a nobis indagari potuere, nos quidem vetant dubitare, mythos ac symbola, quibus opiniones quaedam involutae fuerint antiquitus, ex religionum depravatione magis in prima sua origine exstitisse, quam ex rerum naturalium causarumque investigatione, quae serius demum a sapientioribus instituta esse videatur: atque existimamus adeo, homines, cum semel a simplici ac puro unius Dei cultu per increscentem in dies ingeniorum perversitatem deflexissent et in multos errores prolapsi essent, suas de religione opiniones variis exornasse imaginibus, quas eo plures suppeditaret sermo, quo magis figuratus esset, et quas deinceps quibusdam formis symbolicis expressas oculis subjicerent, sancta veneratione prosequendas; denique constituto semel mythico harum religionum ac symbolico habitu, exorsos postea fuisse in gentibus nonnullis sapientes, qui in istis errorum figmentis naturalium rerum, astronomicarum praesertim, repraesentationes quaererent, atque invenirent; fere uti Stoicos antea §. 1. Obs. 3. vidimus in Diis Homericis elementorum symbola conspicientes, de quibus Homerus ipse numquam cogitasset.

4. At quid igitur de *Cosmogoniis* dicemus, quae et multae et variae et plerisque summae antiquitatis gentibus communes fuerunt, et quas adeo pro mythis phi-

(1). *Cudworth.* ibid p. 498 sqq. et *Jablonsk. Panth. Aegypt.* Prolegom. Cap. I.

(2). *Memoire sur l'étude de la philosophie chez les anciens Chinois, par M. de Guignes*, p. 273 - 275. T. XXXVIII. *de l'Acad. des Inscr. et B. L.* Conf. etiam ejusdem viri commentatio, sive *mémoire sur la literature des Chinois*, ibid T. XXXVI. p. 198 et 199.

philosophicis vetustissimus habere, sive primis sapientum de rerum origine inquisitionibus tribuere oporteat? — De his summatim haec velim ut hoc loco teneantur. Pars I. Cap. I. §. 2.

Et principio quidem non agimus hic de subtilioribus placitis philosophicis, quae ad rerum spectarent originem; cujusmodi E. G. est illud, quod supra §. 1. Obs. 3. ex Strabone notavimus de philosopho quodam Phoenicum, qui ex atomis eam repeteret ante belli Trojani aetatem. Hujusmodi enim doctrinas non nascenti, sed adultae jam philosophiae nemo erit quin adscripserit, ac Phoenices constat perquam mature cultos fuisse. Agimus vero de qualicumque tandem rerum primum formatarum descriptione sensibus objecta et imaginum involucro repraesentata, quam infans quasi philosophia produxisse et in qua primum suarum virium periculum fecisse censetur: quamquam tamen eam, quae in nonnullis Cosmogoniis insit, doctrinae subtilitatem rerumque naturalium peritiam minus probabiliter in ipsa jam philosophiae infantia exstitisse censeri, ante monuimus §. 1. Obs. 3.

Deinde vero notamus, non omnes has Cosmogonias aeque vetustas esse. Sunt complures apud Indos, eaeque quo antiquiores, eo etiam simpliciores (1): quod profecto notabile est, atque haud obscure arguit, hos earum primam ac simplicissimam non invenisse ipsos, sed ejus formam aliunde accepisse, quam adeo mox ad suas opiniones accommodaverint, et subsequentibus aetatibus uberius amplificarint.

Praeterea variae variarum gentium antiquarum Cosmogoniae ita inter se sunt consimiles, ut, si ad diversa tempora et diversam, quam ipsae illae gentes singulae sui propriam haberent, cogitandi ac loquendi rationem attendamus, haud improbabiliter judicemus, eas non singularum gentium peculiare fuisse inventum, sed ab aliis ad alias devenisse, omnes autem ex communi quodam fonte, quasi rivulos, manasse.

Denique, cum omnium priscarum Cosmogoniarum, quae innotuerint, longe simplicissima sit, quae in primo Geneseos Capite continetur, ibi omnium illarum primum fontem par est ut quaeramus: quod cum dicimus, non hoc nobis volumus, ipsam illam creationis descriptionem, a Mose assumtam et suis popularibus traditam, ex horum libris ad aliarum gentium notitiam pervenisse, sed rem ipsam ea, qua ibi hanc informatam conspicimus, et quam primitiva sua simplicitate ac puritate nobis transmiserint Hebraei, specie priscis in Oriente gentibus notissimam fuisse, diuturna traditione conservatam, quaquaversum ore propagatam, et a variis, quae eam deinceps reciperent, gentibus suo singulis modo ad suos usus adaptatam ac transformatam: — Sed haec verbo jam notasse sufficiat. Alias hac de re

(1). Vid *Wagneri mythol.* supra allegata, p. 85 sqq.

Pars I. C. I. §. 2, 3. re iterum agemus, Cap. 2. §. 2. et Cap. 3. fub finem, et fimul inquiremus, utrum Cosmogonia illa, quae Mofaica dici folet, philofophemati adfcribenda fit an fecus.

§. 3.

Accedimus jam ad alterum, de quo inquirere volebamus, five ad prima hiftoriarum initia apud gentes antiquas: fed fore non dubitamus qui mirentur, nos de re, quae in fe evidentisfima fit, inquirere velle. Scilicet conftare inter omnes, hiftoriarum primordia apud priscas gentes quascumque mythica esfe, eas enim arte fcribendi necdum inventa aut ad publicos ufus introducta, ore folummodo esfe traditas; traditione faepe res perverti, amplificari, exaggerari incredibilem in modum; priscum fermonem fuisfe verborum inopem, fed translationum ac figurarum ditisfimum; gentes denique nondum cultas per rerum naturalium causfarumque ignorationem miraculorum ac portentorum monftra fibi fingere, quae posteri non coeca modo fide amplectantur, fed quibus etiam alia addant ipfi; istis igitur auditionibus veri quidem fubesfe aliquid, fed ab illis et ingenii et traditionis ornamentis probe fecernendum. — Haec omnia magnam partem vera esfe, minime negamus, neque ita tamen comparata esfe arbitramur, ut nihil omnino excipi queat.

1. Fatemur utique, apud Graecos antiquisfimae hiftoriae origines fabulis five mythis involutas esfe: neque enim *Kannio* nos asfentiri, eas omnes ad fymbolicam Indorum rationem contorquenti, antea fignificavimus §. 1. Obf. 4. Itaque apud Graecos cum fero demum introducta fuit fcribendi ars, tum maxime res memoria hominum traditae carminibus prius celebrabantur quam aliquis exfisteret fcriptor hiftoricus. Jam vero, cum poëfeos fit res ornare atque exaggerare omnibusque modis admirationem movere, cumque Graeci ingenio esfent vividi ac fictionum et mirabilium fabularum amantisfimi, hinc ingens ifta apud eos cernitur fabularum multitudo, quarum quafi fplendidis vinculis priscae eorum res difficulter expediantur, ut ad fimplicem hiftoriae veritatem revocentur. Sed quod ab Heynio ejusque imitatoribus Graecorum exemplum ita proponitur, ut ex eo de aliis quibuscumque gentibus judicium faciendum fit, id haud fcio an omnino valere merito cenfeatur. Quid enim? An omnibus gentibus antiquis aeque ac Graecis illis poëtae fuere, qui tempora hiftoriae anteriora occuparent, idemque etiam incredibilium fictionum amor? Indorum primas res fabulis ipfi etiam poëtae vehementer implicuerunt deformarumtque (1): verum an ceteris fine discrimi-

(1). *Le Christianisme des Indes par La Croze*, II. p. 285 fq. et 329.

mine gentibus idem accidisse opinemur? Quinam ergo poëtae fuere, qui sive Aegyptiorum, sive Sinensium, sive Assyriorum, sive Romanorum, seu Persarum denique, quamvis recentioribus temporibus poëseos studio clarissimorum, priscas res carminibus traderent priusquam vera existeret historia (1)? Hunc quidem res, maxime memorabiles visas, carminibus describendi et ab interitu vindicandi morem constat apud priscos Arabes obtinuisse: sed horum exemplum tantum abest ut exemplum a Graecis petitum confirmet, ut contra haud parum illud infringat. Etenim quae vulgata sunt carmina huc spectantia, qualia sunt in *Monumentis vetustioribus Arabiae* ab *A. Schultensio* editis, et nonnulla etiam in *Excerptis Hamasae*, ea, quamvis spiritu vere Orientali concepta et cum prisci sermonis indole congruentia, nihil tamen prorsus habent de mythica ista ratione et miraculosa specie, quae, quod in Homero aliisque Graecae antiquitatis poëtis conspicitur, ideo universae antiquitati communis fuisse perperam a multis judicatur. Part. I. Cap. I. S. 1.

2. Veremur admodum, ne et traditionum fallaciis et prisco ac rudiori sermoni et portentorum amori adscribatur nimio plus quam deceat. Nam, ut exemplum petamus a celebrioribus gentibus Americanis, habent Mexicani traditiones ad suam originem spectantes, quas, quantumvis pro sermonis ac gentis indole imperfectas satis tamen accuratas esse ac fide dignissimas, arbitratur, hujus rei judex, perquam idoneus *Robertsonus* (2). Peruviani autem tradunt, se, postquam diu brutorum magis quam hominum more vixissent, ex hac vitae feritate avocatos fuisse a viro quodam ac foemina, quorum ille *Manco Capac* vocaretur, haec *Mama Ocollo*, quique se a sole progenitos atque a benevolo suo patre missos esse dictitarent (3). Hoc igitur quin ex vero tradiderint Peruviani, nullum est dubium, cum notum sit, in veteri etiam orbe legislatores gentiumque sive instauratores seu conditores fuisse, qui, quo majorem haberent vim in animis hominum, se divinitus missos esse perhiberent. Ceterum in omnibus, quae de his Peruvianae gentis doctoribus ex traditione retulit Robertsonus, nihil inest portentosi aut a verisimilitudine alieni, sed sunt ea tam in se probabilia, ut fidem plane mereantur: nam perquam leve est, cumque ferorum hominum, qui nil umquam illustribus illis conjugibus, ex quacumque tandem cultioris orbis parte ad se delatis, si-

(1). Habent Persae, fateor, suum, *Ferdusium*, poëtam nobilissimum, qui in opere, *Schahnameh* dicto, fusius celebravit antiquas suae gentis res, et quasi mythicam earum conscripsit historiam. Verum hic recentioris est aetatis et priscis Persarum annalibus scriptis longe posterior: mortuus enim est anno Hegirae 411., sive aerae Christianae 1020. Vid. de eo ejusque poëmate *Herbelotus* in *Biblioth. Orient.* voce *Ferdousi*, *Schahnameh*, et *Assedi*.

(2). *Histor. Americ.* T. II. p. 68. vers. Belg.

(3). Ibid. III. 278 sq.

Pars I. Cap. I. §. 3. fimile vidisfent, fenfum convenientisfimum, quod istos fuos conditores primum fe decoro habitu atque illustriori forma confpiciendos dedisfe narraverint; fere uti cum a Mexicanis, tum vero ab iisdem Peruvianis jam cultioribus aliquid mox tribuebatur Hifpanis homine majus excellentiusque, ideo quod eos et alio, atque cui ipfi asfueti esfent, habitu infignes, et fibi multo fuperiores esfe animadverterent (1).

Praeterea notari cupimus, haud exiguae traditionum ore diu propagatarum fidei atque auctoritatis exemplum praebere eosdem illos Arabes, de quorum antiquis hiftorici argumenti carminibus minime mythicis obfervatione fuperiori diximus, quique res, quarum fua maxime interesfet, ac tabulas praefertim genealogicas fumma cura memoriae mandabant posterisque tradebant (2): quibus in rebus tradendis quam et veritatis et fimplicitatis ftudiofi esfent, patet ex iis, quae de vetustisfimis Joctanidarum in Arabia Felice degentium hiftoriis edidit *A. Schultenfius*. Sunt ea quidem manca omninoque imperfecta, atque ab accurata abfolutae hiftoriae compofitione longisfime abfunt: at in iis tamen, fi a perpaucis discesferis, vix aliquid reperias, quod a verifimilitudine abhorreat, ac nulla adeo portenta, nullas Deorum aliarumve perfonarum coelestium apparitiones, nihilque, quod quodammodo comparandum fit cum mythicis Graecorum temporibus, qualia a poëtis informata fuerunt. Atque hoc eo magis notabile est, quo conftat magis, vividum fuisfe omni aevo Arabum ingenium, et recentioribus certe temporibus, uti alio loco videbimus, ad fabulofa quaevis vehementer propenfum.

Denique apud ipfos etiam Graecos antiquos quam verae fuerint ac fide dignae nonnullae traditiones avitae, vel ex ipfo *Homero* aeftimare posfe mihi videor, qui quamvis fictionum, quas partim ab anterioribus poëtis accepisfet, partim ipfe invenisfet, copia abundans, nihilominus cum de perfonis, tum de rebus ad bellum Trojanum, cui aetate multo posterior esfet (3), fpectantibus fic expofuit, ut hiftoricas quasdam traditiones, easque minime incertas, fecutus esfe videatur. Recte enim *Lactantius:* „ non res ipfas gestas, inquit, finxerunt poëtae, fed rebus gestis addiderunt quemdam colorem" (4).

3. Quo autem melius illud, quod de mythicis hiftoriae primordiis ponitur, illustremus, quantum et in nobis est et cum nostro inftituto conjunctum: age, videamus, quae ratio fuerit mythicorum, quae dicuntur, temporum apud alias quasdam vetustatis gentes celebriores. Pri-

(1). p. 84 et 287. coll. p. 301. not.

(2). Vid. *Eichhornii monumenta histor. antiq.* Arab. *Arab.* §. 6-13.

(3). Secundum marmora Oxonienfia floruit annis 302 post Trojam captam, fed in vita Homeri, quae Herodoto adfcribitur, bello Trojano annis 168 posterior fuisfe dicitur fub finem. Alias fententias retulit *Marshamus* in *Can. Chron.* p. 437 fq.

(4). *De fals Rel.* Lib. I. Cap. 11. med. qui totus locus legi meretur.

Prima igitur historiae Romanae initia partim incerta, immo nonnihil fabulosa esse novimus: sed ecquis in rebus cum Romanorum, tum Graecorum mediocriter versatus non consentiat nobiscum, ingens in ipsa priscarum rerum relatione inter utrosque discrimen esse, idque ex eo utique petendum praesertim, quod, uti jam prima observatione indicavimus, illis defuere poëtae, qui aeque ac apud hos earum rerum plerasque miraculi quadam specie ad oblectandum ac movendum comparata repraesentarent.

De Indis vero, quos supra etiam leviter attigimus, hoc monitum volumus, vix ac ne vix quidem ex eorum libris adhuc cognitis judicari, qualia apud hos fuerint historiae initia. Quamquam enim esse scio, qui summam Indorum et culturae et libris tribuant antiquitatem (1), longe tamen mihi verisimilior eorum videtur sententia, qui ipsius Indorum culturae initia ad minus vetustam revocant aetatem, ac *Buddam* sive *Buttam*, uti a *Clemente Alexandrino* appellatur (2), virum in horum historia nobilissimum artiumque ac disciplinarum apud eos auctorem et conditorem, natum demum esse existiment anno ante aeram Christianam 683. (3). Eorumdem vero libros multo recentioris esse aetatis, quam quae iis ab ipsis tribuatur, cum aliunde (4), tum ex eo praesertim conficitur, quod cognitae non Judaicae modo (5), sed Christianae etiam (6) religionis manifesta in iis vestigia conspiciuntur. Ita, ut hoc utar, cum idem de nato *Chrisna* suo perhibeant, quod de nostra religionis Conditore refertur in historia Euangelica, dubitare vix licet, quin id ex hac desumserint, et ad suos usus converserint: nam vocabula *Chrisna* et *Christus* tam sunt inter se consimilia, ut illud ab hoc, certissime Graeco et ex Hebraico משיח converso, petitum esse merito censeatur; ex quo, ut hoc obiter moneam, patet, quam infelix sit *Kannii* hac de re judicium, ante memoratum Prolegom. Cap. 2. §. 4. Obs. 1. extr. — Ceterum, quod idoneo etiam loco notasse haud supervacaneum ducimus, stupendos Indorum calculos chronologicos mere esse ficticios et ad arbitrariam quamdam rationem in-

(1). Huc pertinent *Anquetilius* in prolegom. ad opus Indicum, quod inscribitur *Oupnek'hat*, p. 7. et *Jonesius* in praef. ad codicem legum Indicarum in Germanicam linguam ex Anglica conversum hoc titulo *Hindu Gesetzbuch* (Weimar 1797.) p. 13 - 16. Conf. etiam liber qui inscribitur *Mythologie des Indous, par Mad. de Polier*, T. I. p. 93 sqq.

(2). *Stromat.* Lib. I. p. 305. B.

(3). *Recherches sur les philosophes appellés Samanéers, par Mr. de Guignes. Acad. des Inscr. et B. L*, T. XXVI. p. 780. et *Ezour Vedam*, *Observ. prélimin.* p. 70 et 80.

(4). *Réflexions sur un livre Indien, intitulé Bagavadam, par Mr. de Guignes. Acad. des Inscr. et B. L.* T. XXXVIII.

(5). *Ezour Vedam*, l. l. p. 80 - 84. — (6). Ibid. p. 94 - 98. et *Meinersii histor. doctr. de vero Deo*, p. 131.

Pars I. Cap. I. §. 3. institutos, ita perſpicuum fecit *Sonneratus*, ut de eo nullum amplius dubium ſuperesſe queat (1). — Haec ergo cum ita ſint, ſatis fidenter affirmare posſe mihi videor, Indorum tempora mythica, ad incredibilem antiquitatem pertingentia, vix ad nos attinere, cum mera ſint pleraque variarum aetatum ſeriorum commenta, ad fictos calculos astronomicos ac rationes ſymbolicas ſive allegoricas redacta, quibus mox mundi cujusdam, quem *ſupranaturalem* ſive *ſpiritualem* vocant, hiſtoria narretur cum asſumtis diverſarum gentium opinionibus theologicis commixta, et deinceps magis magisque cum hujus terrae rebus copulata (2): ſic ut, perpaucis dumtaxat exceptis, quidquid in libris referatur Indorum, non in rerum natura, ſed in horum dumtaxat cerebro exſtitisſe videatur.

Habent porro Sinenſes libros, quibus ſuam hiſtoriam ad ipſa gentis initia perduxerunt. Horum utique plane alia est ratio atque illorum librorum Indicorum. At, quamquam eorum et Chronologia vehementer confuſa ac turbata est, et vetustisſima hiſtoria ſerius demum perſcripta videtur fuisſe (3), nihilominus ne antiquisſimarum quidem rerum relatio mythis plena est Homericorum illorum ſimilibus, immo nullos plane habent mythos, niſi quales ſunt in prima hiſtoria Romanorum, atque adeo paucisſimos (4).

Propius ad mythicam Graecorum rationem accedunt domesticae Perſarum de priscis ſuis temporibus relationes; in quibus E. G. Dii, Semidei ac Daemones compareant, quibuscum primi principes conflictati ſint (5): verum, praeterquam quod haud levis est iſtarum fabularum cum Indicis convenientia, justa est dubitandi causſa, omnes eas ſive ex ipſis Perſarum annalibus hiſtoricis, ſeu ex avitis traditionibus hauſtas esſe, cum vel optimi horum ſcriptores, qui innotuerint, Mohammedis aevo ſint posteriores, ac ſubjugatae per Mohammedanos Perſiae calamitas

(1). Vid. ejus *Itinerar. Ind. et Sin.* T. II. p. 137 - 149. verſ. Belg, quocum conf. egregium opus, quod inſcribitur: *Geſchichte der Erde und des Menſchengeſchlechtes nach der Bibel, von Phil. Howard (Hanover* 1799.) p. 184 - 186, et not. ad librum *Ezour Vedam*, T. II. p. 212 - 219., ubi p. 216. animadvertitur, Brachmanorum doctiores parum fidei tribuere fabuloſae popularium ſuorum chronologiae.

(2). *Mythol. des Indous*, T. II. Cap. 18.

(3). Vid. *Examen crit. des annales Chin. par Mr. de Guignes.* T. XXXVI. *de l'Acad. des Inſcr. et B. L.*

(4). *De Guignes*, l. l. p. 182. Conferri posſunt *Abdallae Beidavec hiſt. Sin.* p. 16 ſqq., *Hiſtor. univers.* ab eruditis Anglis conſcripta, T. XVII. p. 707. verſ. Belg., et *excerpta ex hiſtoricis Sin.* nobilisſimo operi Gallico *de origine legum, artium ac doctrinarum* ſubjecta.

(5). *Réflexions ſur l'utilité, que l'on peut rétirer de la lecture des Ecrivains Orientaux, par Mr. Anquetil.* T. XXXV. *de l'Acad. des Inſcr. et B. L.*, praeſertim p. 152. et *Richardſon, über die Sprachen, Literatur und Gebrauche morgenl. Völker*, p. 80.

tas vetustis, quae in ea ferrentur, monumentis perquam exitiosa fuerit (1). Certe ex omnibus Orientis gentibus nulla est Graecis vivido et ad fabulas propenso ingenio similior. Pars I. Cap. I. §. 5.

Postremo, ne longius excurramus, minime diffitemur, priscas multarum veterum gentium res, de quibus Graeci scriptores retulerint, et incertissimas esse, et admixtis mythologiae figmentis vehementer obscuratas valdeque impeditas, ut adeo de harum enarrandarum difficultate merito *Diodorus Siculus* quereretur (2): attamen generalem illam rationem primas res historicas prodigii in modum exornandi, qualem secutus est Homerus, frustra ubique quaesieris; et ne *Ctesiae* quidem relationes de antiquissimis Assyriorum rebus conscriptae, quamvis fidem superantes, aut certe magnopere ita exaggeratae, ut ex plurimorum judicio habeantur in numero fabularum; hae igitur ne ipsae quidem plenae sunt miraculorum, Deosve advocant semper praesentissimos.

CAPUT SECUNDUM.

De jure, quo ex generali, qui antiquis gentibus quibuscumque adscribitur, Mythorum usu conficiatur, eumdem apud Hebraeos etiam omnino obtinuisse.

Quae hactenus disputavimus de generali, qui antiquitati adscribitur, mythorum usu ejusque ratione, his illud nobis effecisse videmur, ut pateat, eum non ita plane comparatum esse, uti volunt quotquot communi ejus consortio Hebraeos etiam comprehendendos esse decrevere. Sed, his jam sepositis, videamus, quo jure idem propterea Hebraeis adscribatur quod alibi vulgo obtinuerit.

§. 1.

Ut autem a *Mythis historicis* incipiamus, generatim valere volunt quod *Varro* tria discrimina temporum esse tradit (3): „ primum ab hominum principio ad cataclysmum priorem (4), quod propter ignorantiam vocatur ἄδηλον (*incertum*); se-

(1). Non diffitetur hoc ipse *Richardsonus*, p. 75., etsi horum scriptorum auctoritatem non omnino respuit.

(2). Lib. IV. initio.

(3). Op. I. in fragmentis, p. 369. Edit. Bipont., ex *Censorino de die natali*, Cap. 21.

(4). Hunc, uti deinceps notat Censorinus, *Ogygium* dicunt; atque hoc diluvium Deucalioneo est tempore prius.

ſecundum, a cataclysmo priore ad Olympiadem primam, quod quia in eo multa fabuloſa referuntur, μυθικὸν (*fabuloſum*) nominatur; tertium a prima olympiade ad nos, quod dicitur ἱςορικὸν (*hiſtoricum*), quia res in eo geſtae veris hiſtoriis continentur."

1. Hanc igitur distinctionem de Graecorum temporibus verisſimam esſe, nemo negaverit: ac de Graecorum tantummodo temporibus locutum esſe Varronem, aut certe ad ſolos ſpectasſe ſcriptores Graecos, qui de ſuis aliarumque gentium rebus retulerint, et quibus ſolis uti ſolerent Romani Varronis aetate, non opus est ut demonſtremus. — At valeat haec distinctio de ceteris gentibus priscis: de Hebraea valere omnino non potest. Ponamus enim paulisper, ſua quoque Hebraeis tempora mythica fuisſe, mirum profecto accidat, his mythicis temporibus non anteriora fuisſe ἄδηλα, *obſcura*, *incerta*, de quibus nihil prorſus ne per fabuloſam quidem traditionem conſtaret. Hujusmodi tempora incerta apud alias omnes gentes revera ponuntur. Sed cur, quaeſo, est quod apud Hebraeos ſolos non reperiantur? De primis quidem illis generis humani temporibus haud adeo multa exſtant in ſcriptis Hebraeorum, eaque non enucleate, ab omnibusve partibus abſolute tradita, in quibus adeo nil ſit quod deſideres. Verum unde tamen est, quod, ubi nos penitus deſtituunt aliarum gentium quarumcumque ſcriptores, ibi in ſolis iſtis Hebraeorum ſcriptis ea inveniamus, quae nos ad omnium gentium antiquitus cognitarum origines, immo ad communem etiam ſingularum ſtirpem quaſi manu deducant? Quod ſi vel mythicam nonnullarum rerum in iis relatarum interpretationem admitteremus, remanerent nihilominus ejusmodi ſimplicisſimae de variarum gentium origine relationes, quae aliunde luculenter confirmarentur. Verbo; per ipſa illa ſcripta Hebraeorum admirabilis quaedam lux accenditur, quae remotisſimarum temporum obſcuritatem feliciter illustret: ſine his vero in denſisſimis ubique tenebris per plurima ſecula oberremus, donec tandem in variis terrae partibus gentes conſpiciamus coelitus quaſi delapſas, quarum pleraeque unde advenerint, ne ipſae quidem ſcivisſe videantur.

2. Deinde et hoc quoque dignum est animadverſione, quod, qui Hebraeis adſcribantur mythi, post Moſis demum aetatem, Joſuae nimirum et praeſertim Judicum temporibus, vere ſcilicet heroicis, multo plures quam antea compareant. Quod ſi enim de Hebraeis omni ſua vi valeat illa Varronis distinctio, ut apud hos id obtinuerit, quod de Graecis merito ſtatuitur, tunc vero tempora illorum heroica, ſive maxime mythica, multo incipiant ſerius quam conſentaneum ſit. Scilicet apud Graecos incipiunt ante hiſtoriam quadam temporum ſerie deductam; apud Hebraeos contra cum ipſa hiſtoria, quae a Moſe demum ordiatur: et convenientius adeo iſta tempora Moſem praecesſisſent, quam ut ante hujus aetatem con-

conditores gentis describerentur pastores, sive homines tam vitae genere quam moribus perquam simplices, et Graecorum heroibus dissimillimi (1). In genere autem notabile est, mythos multo minore numero peti ex S. C. scriptis antiquioribus quam ex minus antiquis, atque Eliae, E. G. et Elisaei, immo vero recentiorem etiam Danielis historiam magis mythicam debere videri, quam patriarchalem, cum tamen apud alias gentes mythi historici ponantur frequentiores antiquis aetatibus et cum tempore rariores. Pars I. Cap. II. §. I.

3. Atque ex eo ipso aliud proferre possumus, idque non leve alias gentes inter et Hebraeam discrimen, quod tempora mythica, si huic attribuantur, non dicam post scripturae usum, sed diu etiam postea durarunt quam historiae publicis literis coeptae fuerant consignari. Scilicet mythicae illae aliis gentibus usitatae relationes tum finem habuisse censentur, cum introducto scripturae usu exstisterent, qui ipsa facta, literis consignata, non autem ore tantum tradita, posteritati mandarent. Sed quid ergo est caussae, quod idem apud Hebraeos non acciderit. Horum enim mythi non ex iis dumtaxat proferuntur temporibus, quibus nulla scriptura in usu sumitur fuisse, sed ex iis etiam, quibus eam jamdudum fuisse usitatam vix dubitetur, immo ex iis ipsis temporibus, quibus historicos fuisse scriptores Hebraeis, nemo umquam diffiteatur. Nam, ne de Abrahami aetate quid dicamus, Mosis certe aevo jamdudum illa in usu erat, et, ut tempora interjecta mittamus, saepe uberiores regum Judaicorum atque Israëliticorum annales memorantur in libris qui etiamnum supersunt, cum tamen ex plurimorum sententia ne hoc quidem seriore tempore, quo historias perscriptas fuisse certum est, mythi desierint apud Hebraeos.

4. Sed cum longe etiam ulterius progrediantur permulti, ac mythos in ipsis N. T. libris historicis quaerere jubeant, eo aliquid ponunt iis, quae jam attigimus, magis singulare. Enimvero quid effecerit, ut quae mythica historiarum ratio magis magisque circiter exilii Babylonici tempora imminueretur, et cujus nec vola nec vestigium conspiceretur in Esrae ac Nehemiae libris post reditum ab exilio conscriptis, eadem, Christi et Apostolorum aetate longe recentiori, pristinum suum vigorem recuperaverit et quasi dudum mortua revixerit tandem sui simillima? Nam interjecto toto illo, quod inde ab Esrae ac Nehemiae aetate effluxit, temporis intervallo nulli sunt Judaeorum libri historici in Sacrum Canonem recepti: et qui solus eximiam habet auctoritatis historicae commendationem, primus liber Maccabaeorum, hic quantumvis in rebus describendis versetur gravissimis et ad animos movendos quam plurimum comparatis, nihil tamen continet quod magis a consueto rerum cursu recedat, quam quae in Esrae ac Nehemiae scriptis referuntur.

(1). Vid. *Hess.*, *Biblioth. der Heil. Gesch.* II. p. 197 sqq.

5. Fue-

F

Pars I. Cap. II. §. 1.

5. Fuerunt omnino, qui de diuturno hoc mythorum apud Hebraeos uſu tuendo et cum eorum definitione componendo conſulerent, ne ſibi non in eo conſtare viderentur, quod, cum mythos dicerent antiquorum et veris hiſtoriis anteriorum temporum eſſe proprios, vel ſic tamen poſteriorum temporum relationes quam plurimas mythice accipiendas eſſe judicarent. Hujus igitur inconcinnitatis in vocabulo praeter definitum uſum adhibendo poſitae invidiam ut a ſe repellerent, poſſe ampliori ſenſu illas etiam hiſtorias mythicas vocari monuerunt, quae eo ipſo tempore, quo hiſtoria jamdudum perſcripta fuerit, ore vulgi propagarentur (1), immo recentem quidem eſſe Religionis Chriſtianae originem, ſi cum Moſaica comparetur, ſed hujus, qua vivimus, aetatis habita ratione valde antiquam, atque adeo relationes de Jeſu vita rebusque geſtis, ore antea traditas et in miraculi ſpeciem transformatas quam conſcriberentur, ſummo jure *mythicas* vocari (2). Verum enimvero haud ſcio an hoc habendum ſit pro mero effugio. Certe iſto modo vocabuli uſus multo profertur latius, quam ejus quaſi auctor atque inventor *Heynius* praeſcripſerat, et ipſius rei hoc vocabulo primum ſignificatae natura haud parum immutatur: ſatiusque fuisſet adeo in ejus locum ſubſtituere *auditionis*, ſive traditionis incertae fabulisque ſimillimae vocabulum, aut aliud tandem quodcumque convenientius.

6. Itaque primitivi uſus obſervantiores ſunt omnino ii, qui mythos in ſolis quaerunt Pentateuchi partibus antiquisſimis: quamquam tamen, ſi de re ipſa, non item de nomine quaeramus, neque hi ab omni parte ſibi conſtare videantur, cum in eadem, quam prae ſe ferant omnium fere aetatum Libri hiſtorici Sacri ratione narrandi non eamdem ſequantur interpretandi rationem. Quid enim? An narrandi modus, qui in univerſo libro Geneſeos et in primis praeſertim Capitibus animadvertitur, tam plane diverſus eſt ab eo qui poſterioribus, ipſisque Chriſti et Apoſtolorum temporibus obtinuit, ut ea diverſitas ad diverſam interpretandi rationem omnino confugere jubeat? Nonne, quidquid eſt diſcriminis, hujus cauſſa multo aptius quaeratur in dicendi genere antiquiori, eoque magis et imperfecto et inconcinno et figurato? Qua igitur in re minus extraordinaria ſunt quae de Bileamo, de Simſone, de Elia memorantur, quam quae de primis noſtris parentibus, de Noacho, de Abrahamo? Quod ſi Dei Angelorumve apparitiones in Patriarcharum hiſtoria relatae non re ipſa accidisſe cenſeantur, quia in ſe non veri ſint ſimiles ac ſpeciem gerant mythorum, an conſentaneum ſit eas in Chriſti et Apoſto-

to-

(1). *Schellingius* in *Pauli Memorab.* V. p. 2. in not.: ac *Meyerus* quoque in *tentam.* German. *Hermeneutices V. T.* II. p. 303. latius extendi et poſſe et debere mythorum uſum monuit. Conf. etiam *Bauerus* in *Mythol. Hebr.* I. 39 ſqq.

(2). Vid. *Gableri annal. ſelectae literat. theol.* II. Y. p. 48 ſqq.

tolorum historia mythorum loco non habere? — Equidem, si mythicam qualemcumque interpretationem admitterem in C. S., hanc ubique arbitrarer admittendam esse propter aequabilem illam narrandi rationem, quam in Sacris nostris variarum aetatum scriptis historicis video obtinere: ac mihi persuasissimum est, eam semel ad antiquissimas relationes adhibitam certis justisque suis terminis definiri non posse aut describi, quibus, quousque ei progredi liceat, et ubi adeo valeat, ubi non item, probabiliter declaretur. Novi quidem, aliquod peti praesidium ex diuturna istarum relationum traditione ore longe prius facta quam eaedem scriptis mandarentur: sed quodcumque tandem in eo insit roboris, de quo inquiremus in primo Capite Partis posterioris, hoc utique aliquod censeri posset afferre ad mythicam earum interpretationem suadendam momentum, nisi in ipsa perscriptae apud Hebraeos historiae aetate consimilis narrandi modus identidem observaretur. Part I. C. II. §. 1, 2.

§. 2.

Quae hactenus diximus de mythorum historicorum usu Hebraeis minus probabiliter ad aliarum gentium exemplum adscripto, haec jam arguant quodammodo, quam debili fundamento innitatur adscriptus Hebraeis *Mythorum philosophicorum*, sive *Philosophematum* usus. Cum enim praeter omnem verisimilitudinem tempora mythica iis attribuantur, minus quoque verisimile videtur, eos philosophemata suis inseruisse historiis Sacris, sed probabile est, quidquid ut vere factum in iis referant, hoc primos harum relationum auctores vere fuisse factum et credidisse ipsos et ut alii crederent voluisse, atque adeo mythos sive omnino, seu partim philosophicos in iis non quaerendos esse. At operae tamen pretium nos speramus facturos, si de nonnullis Libri Geneseos relationibus, quae non pro historiis, sed pro meris philosophematis habentur, peculiariter inquiremus.

1. Itaque cum et creati orbis et introductorum inter homines variorum malorum historiae Mosaicae ad philosophemata prisci aevi referantur, nos quidem non videmus, quo probabili modo in tam remota antiquitate, quam cui istorum philosophematum inventio adscribenda sit, jam tanta vis ponatur fuisse philosophiae, ut et de rerum adspectabilium et de vitii malorumque origine non inquisiverit modo, sed periculum etiam fecerit utramque quasi vulgi oculis subjiciendi. Quod si enim, uti Cap. 1. §. 1. Obs. 3. monuimus, tam curiosa naturae et caussarum investigatio, qualem aetati, quae Homero anterior fuerit, adjudicavit Heynius, prisco illi Graecorum aevo minus convenienter adscribatur, deceatne eam aevo longe remotiori minusque culto fidenter adjudicare? Enimvero insunt in utroque documento Mosaico alte impressa summae et ipsi Mosi multo anterioris antiquita-

 tis

Pars I. Cap. II. §. 2.

tis vestigia; immo etiam spirat manifesto utrumque ipsam generis humani infantiam: at spirat tamen illud quod de origine est hujus orbis narratio tantam in ipsa, ut ita dicam, infantili simplicitate sublimitatem, tantamque majestatem, ut omnes aliarum gentium Cosmogonias incomparabili sua praestantia longissime superet. Jam vero estne credibile res creatas tam probabili tamque concinno ordine proponi potuisse ab iis, qui de rerum naturalium scientia perparum callerent? Estne credibile, priscos homines jam ad hanc se efferre potuisse magnificam Creatoris notionem, ut ipsum et omnia solo mandato formasse, et quae formasset omnia, ut bona approbasse, diserte significarent? Estne credibile igitur, illud, ut et quod proxime ei subjungitur primaevae antiquitatis documentum cum natura humana eximie conveniens (1), merum fuisse nascentis philosophiae tentamen? Profecto, priusquam cuicumque tandem modo homines de rerum, quas conspicerent, ac de peccati miseriaeque, quibus affligerentur, prima origine philosophari, et egregie quidem pro aetatis ingenio captuque, sola, uti fertur, rationis duce, philosophari discerent, oportebat, ut ad multo majorem mentis culturam pervenissent, quam quae priscorum temporum hominibus adscribatur. Alioqui philosophia, rerum causarumque diligentissima, neque prorsus infelix indagatrix, jam in ipsa radice generis humani infantia haud exiguos, immo stupendos progressus fecisse censenda esset, infantibusque adeo attribuendum, quod ne vix quidem maturiori aetati convenire videretur. — Quod enim haud pauci quondam fuere, qui quamquam non eo utique consilio, ut philosophematum inventum commendarent, sibi plane ignotum, non Abrahamum modo, sed Noachum, sed Adamum ipsum pro philosophis haberent omnium artium ac disciplinarum eximie peritis (2), istiusmodi a Rabbinico ingenio profectum commentum nemo erit hodieque paulo prudentior, quin risu potius quam refutatione dignum arbitretur.

2. Minus probabiliter ista, quae finxerunt, philosophemata sapientioribus quibusdam viris ex ipsa gente Hebraea ejusve prioris adscribuntur (3). Nam, praeterquam quod, uti modo vidimus, et deinceps iterum animadvertemus, ipsa habent multo majoris antiquitatis indicia, non incertum est, neque in opinione conjecturave positum, nunquam apud veteres Hebraeos, ac ne cultissimis quidem temporibus, ejusmodi philosophiae studium viguisse, quae curiose de rerum quarumcumque maxime abstrusiarum causis inquireret. Immo vero priscos Hebrae-

(1). *Toblerus* (*Anmerk. zur Ehre der Bib.* I. p. 86 – 88.) recte animadvertit, vix fieri potuisse, ut huic simile quid unquam confingeretur.

(2). Vid. *Buddei Introd. ad hist. Philos. Hebr.* §. 1, 6, 8. coll. *Fabric. Cod. Pseudepigr.* V. T. P. I. p. 1 – 34, 263, 264, 380 – 390.

(3). Ita *Schefferus* in libello Germanico: *Die ältesten Sagen der Bibel*, p. 9.

braeos numquam philosophiae laude inclaruisse, certissimum est, et qui ex iis hac laude plurimum excelluit Salomo rex, hujus philosophia et in rerum naturalium ubique obviarum amplissima notitia cernebatur (1), et in praeclara vitae morumque doctrina dictis praesertim acutis ac sententiosis tradita (2), minime vero in subtiliori inquisitione atque expositione eorum, quae sive ad hujus mundi, seu ad vitii malorumque humanorum primam originem eruendam pertinerent (3). — Est porro carmen quoddam Hebraeorum philosophicum, Salomonis circiter aevo compositum, et Asapho adscriptum, sive Psalm. LXXIII., quo inquiritur de caussis, ob quas Deus interdum permitteret, ut malis bene eveniret: immo est integer Jobi liber longioris cujusdam parabolae forma elaboratus, uti diximus in Prolegom. Cap. 2. §. 1., a nonnullis Hebraeo cuidam, qui ante Mosem vixerit, auctori adscriptus, quo disputatur de caussis, ob quas viro probo mala interdum evenirent solito graviora, quique adeo pro valde remotae antiquitatis *Theodicea*, quam vocant, habeatur. Verum enimvero utrumque hoc scriptum philosophicum in argumento versatur, cui disceptando ipsa ea, quae bonis bene, malis male plerumque evenire docebat experientia eo faciliorem praebebat occasionem Hebraeis, quo magis recepta erat ac divinitus etiam variis modis inculcata eorum persuasio, decere ut ita eveniret. Sed quod ad modum attinet, quo vel praesens rerum adspectabilium ordo exstiterit, vel malis quam plurimis obnoxii facti sint homines universi: de hoc argumento minus cum quotidiana experientia conjuncto numquam data opera inquisivisse animadvertuntur Hebraeorum sapientes, et ne a ficticio quidem suo ac mythico isto, quo prisca aetate obtectum fuisse ponitur, involucro liberasse. Quid? quod nihil est, quo vel levissima suspicio injiciatur, ea, quae in Geneseos libro de hujus Orbis formatione hominibusque ex primitivo integritatis ac felicitatis statu in vitium et quascumque aerumnas delapsis referantur, alio atque historico sensu a veteribus Hebraeis umquam accepta fuisse. Et habent omnino haec, quae ad primos nostros parentes pertinent, rationem aeque historicam ac alia plura, ad eosdem pertinentia, quibuscum proxime junguntur (4): et illam creationis descriptionem haud aliter intellectam esse, quam si quid vere historici contineret, cum aliunde colligatur et ex ipsis poëtarum locis, in quibus ea partim amplificatur atque exornatur aut ad eam alluditur, tum

Pars I. Cap. II. §. 3.

(1). 1 Reg. IV. 33. — (2). Ibid. vs. 32.

(3). In ipso *Ecclesiastes* libro; sive viro cuidam divino serioris aetatis, qui Salomonem induxerit loquentem, seu ipsi Salomoni adscribatur: in hoc igitur libro, quantumvis aliquam habente rationem philosophicam, nihil tamen reperiatur de ejusmodi disquisitionibus subtilioribus, de quibus hoc loco agimus.

(4). Vid. *Herderi Epistolae ad Studium Theol. Spectantes*, T. I. p. 15 sqq. edit. German.

PARS I. C. II. §. 2, 3. tum maxime ex Decalogi praecepto, quod est de Sabbathi observatione. Hoc enim praeceptum fere solum eos, qui decalogum habent pro lege divina et ab ipso Numine promulgata, cohibeat, ne istam descriptionem in philosophema transmutent, sive in merum humanae opinionis commentum, ex quo et legem de suo cultu sanctissimam, et gravissimum hujus momentum ipse Deus desumsisse censeatur.

— 3. Tametsi vero ejusmodi philosophemata, sive mythos philosophicos temere assumi nulli dubitamus, esse tamen quaedam in C. S., quae, non historiae quidem speciem mentita, sed philosophematum nomine insignita, sine ulla dubitatione isto nomine admitti queant, lubentissime agnoscimus. Scilicet frequentissime in Scriptis Sacris memoratur Regio mortuorum, eaque describitur convenienter partim cum vulgi opinionibus, partim cum sapientum doctrinis in Oriente, praesertim in Aegypto: quas ergo descriptiones si quis novo *philosophematum* aut *mythorum philosophicorum* vocabulo designare malit, ad rem ipsam perinde est. In iis enim descriptionibus jamdudum merito agnita fuerunt ingenii humani, de statu mortuorum inquirentis tentamina, eaeque, quales a poëtis proponuntur, magnam partem commenticiae sunt. Sed de his breviter agendi mox redibit occasio.

§. 3.

Quandoquidem partim ad philosophicos, partim ad historicos mythos referri solent *mythi* quidam *etymologici*, de his seorsim agere oportet: sed de aliis mythis mixtis ut agamus, minime necesse est, cum ex iis, quae de utroque, ex quo compositi sint, genere diximus, satis pateat, quodnam de iis judicium faciamus.

Ad mythos igitur etymologicos referri illam inprimis relationem Mosaicam, quae est de confusione linguarum Babelica, in Proleg. notavimus Cap. 2. §. 2. Obs. 3., ut ea aliquid quidem historici contineat, sed philosophema etiam aliquod habeat admixtum ex nominis בבל, a בלל *confundere* derivandi, significatione oriundum. Verum enimvero etymologica istiusmodi expositio, quae historicae cuidam relationi partim originem dederit, non modo in se mere arbitraria est et remotae isti antiquitati, a subtilioribus ratiociniis etymologicis prorsus alienae, temere ac praeter omnem probabilitatem affingitur; sed etiam constanti, quae ubique in C. S. animadvertitur, consuetudini plane opposita est. In eo enim non res ex nominibus petuntur, sed contra nomina ex rebus, quarum quaedam quasi perpetuae essent repraesentationes symbolicae. Nimirum tempore antiquissimo cum alia erant rerum quarumcumque maxime memorabilium ad posteros propagandarum adminicula, tum hoc maxime, ut nomina excogitarentur ad harum naturam accommodata, quorum adeo quaedam quasi monumenta essent perpetua ac simplicissima,

ad eas in memoriam revocandas comparatis. Hic usus, qui ad ipsam generis humani infantiam pertingit, cum ejus indicia jam adsint in primorum parentum historia (1); et cujus simplicitas hanc ipsam aetatem primaevam, revera ita sapit, ut ea primum extitisse videatur: iste igitur usus tam generalis evasit, tamque altas egit radices, ut serioribus etiam Christi temporibus obtineret, uti liquet cum ex novo *Petri* Apostoli nomine, quod et ipsius et posterorum menti repraesentaret muneris, quo ornatus esset, dignitatem, ac religionis ab eo tradendae firmitatem, tum ex eo etiam nomine, quod Judaei agro eodem nummis a Christi proditore redditis emto imposuisse leguntur in perennem singularis rei memoriam. Quapropter omnia suadent, ut, si constantissimae consuetudinis rationem habere malimus, quam proprii ingenii figmenta insciae atque invitae antiquitati obtrudere, ab hujusmodi mythis etymologicis apud priscos Hebraeos quaerendis nos omnino abstineamus. Pars I. C. II. §. 3, 4.

§. 4.

Accedimus ad *Mythos poëticos*: de quibus tamen non admodum multa dicere opus erit.

1. Quos mythos sive historicos, sive philosophicos, seu ex utroque genere mixtos arripuerint Hebraeorum poëtae et amplificarint exornarintque, de his quid nobis judicibus statuendum sit, ex iis, quae jam disputavimus, satis est manifestum. Sed hoc tamen insuper non monere non possumus, admissis ejusmodi mythis in scriptis Hebraeorum, mirum accidere, quod, cum iidem ab aliorum gentium, ac Graecorum praesertim poëtis magnopere aucti appareant, apud Hebraeos tamen, qui poësin impensius amarent, in scriptis quidem historicis ea multitudine reperiantur, ut se ubique fere lectoribus eorum cupidis sponte quasi offerant, contra vero tam parum frequentes adsint in carminibus poëtarum, ut non nisi perpauca exempla eo spectantia inde proferre potuerit mythologicorum interpretum diligentia.

2. Supersunt itaque opiniones quaedam sive vulgi seu sapientum antiquae poëtice elaboratae, aliaeque poëtarum fictiones, quas *Mythorum* etiam vocabulo designare placuit nostrae aetati. Atque hanc denominationem si quis praeferat, per nos quidem licebit, nam de verbis non disputamus. Quod enim ad ipsam rem attinet, Hebraeorum aeque ac aliarum gentium quarumcumque poëtas sua habuisse commenta, quae partim invenissent ipsi, partim aliunde accepissent; hoc si quis negaret, tum Hebraeis poëtis eam fingendi libertatem ademtam cuperet, quae

(1). Gen. III. 20. IV. 1.

Pars I. C. II. §. 4. 5. quae poëtis omnibus suo jure competit, et quam ipsa Hebraeorum carmina sibi luculenter vindicant. Immo vero ne levissimam quidem offensionis speciem, sed summam probabilitatis laudem habere arbitror, quod *J. D. Michaëlis* (1) *fabularum* poëticarum usum adscripsit veteribus Hebraeis: etsi tamen in nonnullis, quae peculiariter huc adhibuit, cum ipso non plane consentiam.

3. Et verissima quidem mihi videntur cum alia, quae de imaginibus Hebraeorum poëticis attulit, tum maxime, quod ficticiam mortuorum regionem eorum carminibus dixit magnopere exornatam fuisse, aeque ac Graecorum Romanorumque, qui ex eodem, quo illi, hauserint fonte Aegyptiaco. Sed quod equos tonantes Jehovae adscripsit, quales Jovi adscribantur, hoc equidem minus probaverim. Nam, quotiescumque Jehova, dum intonat, Cherubis pingitur insidens, hanc imaginem non ex fabula petitam existimem, verum ex Sacrorum constitutione apud Hebraeos, qui Jehovam venerabantur praesentissimum supra Cherubos, augustae foederis arcae operculum obtegentes et custodientes, iisque adeo quasi trono suo in sanctissima aedis sacrae parte insidentem ut Numen tutelare Israëlitarum: quam ipsam imaginem poëtae de terra ad coelos transtulerunt, Deumque finxerunt Cherubis insidentem iisque vectum per nubes, cum suam majestatem et quasi praesentiam in gravissimo tonitru redderet conspicuam. Porro, ut alia mittam leviora, in eo non assentior Michaëli, quem universa mythologicorum interpretum cohors, et ipse etiam *Muntinghius* noster sequitur (2), quod poëticas aureae aetatis imagines apud Hebraeos sibi visus est reperisse, quales apud Graecos et Latinos reperiantur (3). Nam, quod Jes. XI. 6-8. et aliis in locis huic quodammodo similibus imagines non petitas esse arbitrer a fabulosa aureorum seculorum descriptione, haec est caussa, quod quae in libro Geneseos simplicissime et ad rei veritatem adaptate describitur primaeva hominum conditio, ea nusquam apud Hebraeos, et ne apud poëtas quidem, ejusmodi repraesentatur imaginibus, quibus exteri poëtae in aurea aetate describenda usi sunt: et quamquam similes imagines adhibent Hebraei ad futurorum temporum felicitatem poëtice pingendam, eas tamen sic adhibent, ut aeque felix aevum priscis temporibus ne affinxisse quidem videantur.

§. 5.

Superest, ut nostrum de aliis mythicae interpretationis formis judicium proferamus, quarum ratio multum diversa est ab ea, de qua adhuc disputavimus.

1. Lon-

(1). In Epimetro ad *Lowthi prael.* 9. *de S. poësi Hebr.*
(2). In Belg. Comment. de mythica V. T. interpretatione, p. 40 sq.
(3). l. alleg. p. 191.

1. Longum esset et molestiae taediique plenissimum in *Kannii* sententia, de qua in Prolegom. Cap. 1. §. 3. et Cap. 2. §. 3. exposuimus, ad justae argumentationis diligentiam exigenda singulatim et enucleate versari. Nec profecto id necesse videtur. Nam quae in posteriori loco pauca selegimus singularis, quam secutus est, rationis specimina, haec quam arbitraria sint, quam conjecturalia; quam omni omnino probabilitati repugnantia, unusquisque, vel nobis non monentibus, facile perspexerit. Quocirca, ne repetamus urgeamusque, quae superiori Cap. §. 1. opportuna occasione animadvertimus, hoc unum notamus, mirum fere mox nobis accidisse, quod sanae mentis homo, non dicam suspicari aut conjectare, sed serio affirmare aliisque fidenter persuadere ausus sit, universam Hebraeorum historiam Biblicam, aut certe veterem, ad mythum quemdam philosophicum pertinere, cujus interpretatio eruenda sit ex monstrosa et absurdum in modum intricata Indorum theologia symbolica. Enimvero, ut vetustissimam dumtaxat tangamus historiam patriarchalem, quam praesertim suos in usus contorserit Kannius, in hac et loca, et aetatis mores, et hominum variae res gestae, diversa indoles, vitia, virtutes, universus agendi modus, et ipsius domesticae vitae ratio interior ita sine ulla arte describuntur, dicam, an ad vivum depinguntur? ut non, quid acciderit, legere, sed videre ipse tibi videaris. Atque hanc ipsam historiam simplicissimam ex fabulis Indicis repetere, hoc quid, quaeso, est aliud, nisi limpidissimas et purissimas aquas ex coenosis turbidisque rivulis derivare? Quod autem Kannius nati Christi historiam ad mythum aliquem Indicum redegit, de hoc quid judicandum sit, jam ante monuimus Cap. superiori §. 3. Obs. 3. med. — Sed habent ista quamdam affinitatem cum *Dupuisii* ac *Volneji* sententia, ex qua Mosaicae et Christianae religionis originem non ex iis, quae narrantur, factis eventisque, sed ex cultu Solis deducere oporteat. Et vero illud aevum vivimus, quo nihil est tam absonum, tamque absurdum, quod non excogitarit luxuriantis ingenii libido: atque ejusmodi commenta mirari desino, cum *Hamiltonis* cujusdam Anglicam epistolam, haud ita pridem vulgatam ac nuper a me lectam, mihi in mentem reduco, qua umquam exstitisse gentem Judaicam praefracte negatur, et sectam Judaicam primum apparuisse circiter annum aerae vulgaris 240., Christianam vero, ex hac prognatam, circiter annum 270., porro scripta, quae ante haec tempora mentionem sive Judaeorum, seu Christianorum injiciant, interpolata esse vel supposita, linguam denique Hebraicam in ista Judaeorum secta ab hujus sacerdotibus inventam fuisse, impudenter asseritur (1). Part. I. Cap. II. §. 2.

2. At-

(1). *Letter to a young Englisch student at the university of Jena, by James Edward Hamilton.*

Part. II. Cap. II. §. 6. 2. Atque haud ſcio ſane, an ſeria refutatione vel ii ipſi digni eſſe videantur, a quibus Pentateuchum Moſaicum aut hiſtoriam Evangelicam pro Epico quodam opere haberi, vidimus in Prolegom. Cap. 2. §. 4. Obſ. 2 – 4. Si quis nimirum et Moſis et Christi hiſtoriam eximium continere dicat Epici carminis argumentum, recte hoc dixerit omnino: ſed libros ſive Moſaicos, ſeu Evangelicos in Epos vel hiſtoricum, vel poëticum, vel mythicum uno quaſi dicto transformare, id nihil certe eſt aliud niſi novi cujusdam generis opus confingere, quale nusquam exſtiterit in rerum natura, vel, ut rectius dicam, informe quoddam monſtrum epicum ſibi creare, cujus quomodo vel ſola cogitatio cujusquam menti oborta ſit, equidem vix me concipere fateor.

3. Quod jam peculiariter ad *Wettium* attinet, qui in forma epica Pentateucho affingenda ſingularem *curam collocavit*; ponamus, quod non ponendum eſſe, postea monebimus, ponamus tamen, univerſum Pentateuchum Davidis aevo non anteriorem eſſe; an vel cum leviſſima veri ſimilitudine ſtatuatur, recentiorem aliquem ſcriptorem Sacras ſui temporis leges et conſtitutiones Moſi affinxisſe, ex variis et inter ſe non cohaerentibus partibus Pentateuchum conflasſe, et huic ſuae, ut ita dicam, ſtructurae theocraticae mythos fundamenti loco ſubjecisſe, qui hiſtoriam quandam inde a rerum humanarum initio usque ad Moſem exhiberent; ſed accommodate ad auctoris conſilium confictam, etſi forte in paucis ex qualicumque traditione petitam? At ponamus etiam, hoc modo exſtitisſe *Epos*, illud *Theocraticum*, ſuo in genere pulchrum et praeſtantisſimum: quo umquam pacto apud gentem Israëliticam, rudem ſcilicet illam et parum admodum cultam epos exſtiterit, cui, cum in unius Dei religione commendenda verſetur, nil ſimile, ne apud cultisſimas quidem antiquitatis gentes, reperiatur? Quod ſi vero univerſe conficta ſint quaecumque in Pentateucho ante Moſis aetatem accidisſe memorantur: est ne umquam credibile, ſcriptorem Davidi ſive ſupparem, ſeu poſteriorem ea confinxisſe, quae priſcorum, a quibus valde remotus eſſet, temporum rationi ab omni parte conſentanea forent, ſeque tota ſua mente in primaevae antiquitatis paulatim decreſcentem ſimplicitatem ſic transtulisſe, ut non poſterioris aetatis virum, ſed ipſos tantae antiquitatis homines cogitantes, loquentes, agentes audire ac videre nobis videamur? Profecto: ſi quis poëta, aut quocumque tandem nomine eum vocare velis, ſi quis igitur ita fingere potuerit, ſimulque in ſumma ac vere incomparabili argumenti conſiliique excellentia tam parum artis, tam parum judicii tamque parum concinnitatis in univerſo ſuo epico poëmate ex variis iisque ſaepe promiſcue conjectis partibus componendo oſtenderit, ut illud, *Wettio* judice, ſit rudis quaſi indigeſtaque moles (1): hic ergo et ipſi Homero ingenii vi cere-

(1) Vid. ejus liber ſupra allegatus, p. 26.

creatrice incredibilem in modum superior fuisse, et simul summam ingenii pertur- Pars. I. Cap. II. §. 3. et C. III. §. 1.
bationem atque imbecillitatem demonstrasse censeatur.

4. Sed quid tandem de iis dicemus, qui in universa historia Evangelica nil vident ipsi, aut videri cupiunt ab aliis, nisi historicum, poëticum aut mythicum epos? Hi vero quid sibi velint, non prorsus capimus. Sed aut vehementer fallimur, aut qui non de factis agi apud scriptores Evangelicos, quae nostrae menti credenda objiciantur, sed de piis potius in animo sensibus excitandis, istos referre decet in numerum eorum, qui, dum de historica Evangeliorum veritate judicio ponderanda parum curiosi ac solliciti sunt, de eaque tuenda ac vindicanda desperandum esse opinantur, alios mysticorum, quibus haud desunt utique qui nostris diebus delectentur in Germania, deliriorum blandimentis ad qualemcumque pietatem allicere et revocare annitantur: quibuscum adeo non est quod hoc loco disputemus. Quamquam autem *Krummacherus* de illa Religionis veritate historica passim lectoribus persuadere videtur, de eaque haud sane probabiliter disputat, subdubito tamen, an, cum hanc, ex iniustis poëticae atque epicae pulchritudinis notis petendam, sensibus magis quam intellectui subjiciat, et ipse quoque a mysticae fidei commendandae consilio penitus censendus sit alienus. Saltem diserte dicit, regni coelestis notionem mere opinabilem sive mysticam, et esse in se, et a Jesu habitam ac descriptam fuisse, ejusque duas esse partes aeque opinabiles, in vitae sanctitate ac felicitate positas (1), et, ut alia praeteream, tempus, quo Jesus doceret, suamque de regno coelesti doctrinam per parabolas declararet, mysticam quasi religionis Christianae periodum fuisse (2).

CAPUT TERTIUM.

De exterorum et Hebraicorum mythorum similitudine probabiliter dijudicanda.

Videamus jam, quid de illa, quam tantopere jactant mythicae interpretationis fautores, mythorum exterorum et Hebraicorum similitudine probabiliter judicandum sit: sed in magna atque infinita paene materiae abundantia praecipuas solummodo rerum summas leviter tangere licebit.

§. 1.

Agnoscimus libentes, haud exiguam esse similitudinem inter figmenta, quibus He-

(1). Vid. ejus liber supra allegatus, §. [illegible]. (2) Ibid. [illegible]

Part. I. Cap. III. §. 1. Hebraei sua carmina ornarunt, et inter Graecorum ac Latinorum poëtarum figmenta: qualis similitudo omnino est in exemplis, quae in Prolegom. Cap. 2 §. 2. in fine, attulimus. Sed quodnam de similibus his figmentis poëticis judicium faciendum sit, partim jam occupavimus Cap. superiori §. 4., partim inde patet, quod haud adeo multa sunt utrisque consimilia, vix ulla vero plane eadem, et quantumvis Hebraei imaginationis audacia longe vel ipsos superent Graecos, in figmentis tamen utendis multo sunt parciores, castiores, prudentiores.

Atque hoc, quod postremo loco diximus, juvabit paulisper illustrasse. Qualis sit Hebraeis et quanta imaginationis audacia, liquet V. C. ex antiquissimo Jobi poëmate: quod tamen si quis commentorum ratione habita cum vetustissimis, quae apud Graecos sunt, Homeri minus audacis carminibus comparaverit, quam insigne reperiet discrimen? In Homero Dii, iique et complures et saepissime interveniunt hominumque rebus immiscentur: in Jobi libro semel dumtaxat unus apparet Deus. In illo Dii Deaeque hominibus potentia ac scientia superiores sunt, ceteroqui non meliores, immo vero tales, ut apud ipsos serioris aevi Graecos saepe in reprehensionem incurrerit eorum inductio: in hoc Deus ita intervenit, ut nihil umquam gravius, sanctius, cumque summi Numinis majestate convenientius concipi queat fingive. In illo princeps carminis persona Achilles divina matre gloriatur, et aliquid habet adeo reliquis hominibus majus excellentiusque: in hoc qui praecipuas partes sustinet Jobus, merus est homo ea dumtaxat, quam aetas ferret, opulentia, ac pietatis virtutisque studio inter ceteros eminens. In illo prodigiis omnia plena sunt, ut vel homines in porcos mutentur: in hoc etsi curia coelestis panditur, ex cujus quasi decreto Jobus affligatur, nulla tamen portenta in terris conspiciuntur. Et, uti Jobus subito miser et postea subito in integrum restitutus fingitur, ita vero nullae cernunter metamorphoses Homericis aut Ovidianis simillimae. Denique in ipsa perspicua ac simplici rerum fictione est aliquid ita modestum, ita conveniens, atque ad consuetum naturae ordinem ita temperatum, ut hoc nomine nihil Homeri aliorumve poëtarum sive Graecorum, seu Latinorum dissimilius esse videatur.

Ut autem, postquam poëtam poëtae comparaverimus, exemplum etiam e re aliqua, sive ipso quodam figmento poëtico peculiari petamus, nulla in re consimiliores inter se sunt Hebraei ac Graeci Latinique poëtae, quam in regionis mortuorum descriptione. Describitur enim utrobique regio altissime infra terrae superficiem depressa, teterrimis tenebris horrenda; profundissimos ac lutosos habens gurgites, et quae plura sunt hujusmodi (1). Verum in Hebraeis Poëtis neque Cer-

(1) Vid. *Scheid. ad Cant. Hisk.* p. 29 sqq.

Cerberus apud Inferos conſpicitur, neque Caron, neque Pluto ac Proſerpina, nec Furiae Deae, nec quidquid eis inſuper affinxit exterorum poëtarum ingenium. Nec deesſe tamen illis hac in re fingendi audaciam, manifestum praeſertim est ex loco eximie ornato, qui est apud Jeſaiam, cultisſimum poëtarum Hebraeorum, Cap. XIV. 9 - 12., ubi pingitur ſuperbus tyrannus Babylonius de ſublimi ſua majestate ad imos inferos detruſus, ad cujus adventum alii principes fato functi de ſuis ſedibus ſurgant novum hospitem ſalutaturi, eique pristinam, quam in perpetuum amiſerit, gloriam objectaturi. Verbo: in ſummae audaciae vi creatrice, magnaque etiam figmentorum ſimilitudine Hebraei poëtae Graecis Latinisque ita ſunt disſimiles, ut hi quarumcumque fabularum captatores appareant avidisſimi, illi vero parcius ſe iis uſos fuisſe ac ſelectionem fecisſe prudentisſimam oſtendant; ut vel ex eo ipſo haud immerito colligas, horum quidem gentem mythis magnopere delectatam, illorum vero ad eos minime propenſam fuisſe. Pars I. C. III. §. 1, 2.

§. 2.

Concedimus porro, aliquam esſe ſimilitudinem inter multas S. C. relationes hiſtoricas et inter aliarum gentium mythos, qui cum iis comparentur. Verum enimvero hi mythi plerumque non ex hiſtoricis ſcriptoribus exteris proferuntur, ſed ex poëtis, praeſertim ex Homero (1): nec decet profecto hiſtoricos cum poëtis comparare. Quod ſi enim quis cujuscumque tandem gentis ſcriptorem hiſtoricum, qui ſimplici, neque ad poëticam altitudinem elata dictione utatur, cum aliarum gentium poëtis comparare vellet, is ſummo jure non rectam rationem ſequi ac disſona inter ſe componere cenſeretur. Quocirca neque conſentaneum est hiſtoricos Hebraeos, quibus univerſe nil est ſimplicius, cum Graecis conferre Latinisque poëtis, quibus univerſe nil est ornatius, comtius, ſplendidius. At dixeris fortasſe, Homerum, de quo hic potisſimum agatur, in eo, quod Numen Divinum omnibus rebus interponeret praeſentisſimum et miracula ſaepe induceret, antiqui aevi, religioſa ac ſuperſtitioſa pietate conſpicui, morem ex vero expresſisſe, atque adeo hac ſaltem in re hiſtorici quaſi vices gerere, aut hujus habere auctoritatem, immo ejusdem etiam pietatis indicia haud pauca apud ſeriores poëtas, praeſertim apud Graecorum Tragicos, apparere. — Verum iſtam tamen pietatem ita omni ex parte fuisſe comparatam, uti a poëtis informetur, minime concesſerim: ne dicam, quod ſupra jam attigi Cap. 1. §. 3. Obſ. 1., ex Graecorum

(1) Liquet hoc ex *Baueri* opere mythologico, et ex *Michaëlis Wickleinii programmate de liberialiori V. T. interpretatione, Esſendiae, Ao.* 1806.

Pars I. C. III. §. 2, 3. rum poëtarum more perquam improbabiliter de ceteris gentibus antiquis judicium fieri. Equidem convenientius esse puto ut statuatur, Graecorum poëtas in vulgi opinionibus reperisse piam aliquam consuetudinem pleraque, quae fierent, ad numen referre Deorum, qualis utique Graecis cum aliis etiam haud paucis antiquitatis gentibus communis fuisse videtur: sed quaecumque de apparitionibus divinis et portentosis rerum repraesentationibus in sua carmina retulerint, horum longe pleraque confinxisse ipsos et ad illam vulgi consuetudinem ac publicam superstitionem accommodate proposuisse. Quod si vero idem plane esset narrandi modus historicorum Graecorum, qui apud poëtas obtinet vetustissimos, multo majorem vim haberet illa similitudinis comparatio; sed ne apud Herodotum quidem, historicorum patrem, conspicitur: et quod notabile est atque institutae comparationis vim infringit quam plurimum, nulli proferri queant unius ejusdemque gentis scriptores historici, qui quantumvis magno plurimorum seculorum intervallo disjuncti aliquam prae se ferant rationem mythicam, Hebraicae illi, quae plurimis inde a maxime remota antiquitate ad recentiora usque tempora scriptoribus communis fuerit, quodammodo similem.

§. 3.

In ipsa illa, quae perhibetur, mythorum Hebraicorum et exterorum similitudine haec quoque notanda est dissimilitudo, quod Hebraeis adscribi nequeat continua aliqua atque indivulsa mythorum series, qua alii ita pendeant ex aliis, ut systema quoddam mythicum conficiant: quale si Hebraeis fuisset, hoc a poëtis certe assumtum fuisset et uberius amplificatum elaboratumque, uti a Graecis Latinisque poëtis factum esse novimus (1). Scilicet sua est mythorum sive fabularum series Graecis, et, qui eam ab his mutuati sunt, Latinis. Sua est Aegyptiis veteribus, quae cum ex *Plutarchi* libello *de Ibide et Osiride*, tum ex *Jablonskii Pantheo Aegyptiaco* magnam partem cognoscatur. Sua est Indiae gentibus, in concinnum quamdam ordinem nuperrime redacta in opere Gallico (2). Sua est aliis etiam gentibus vetustis, quam enucleare tentavit *Wagnerus* (3). Sed qualis tandem est Hebraicorum mythorum series? Hi in Aegypto et ab ipsa quasi fabularum matre jam valde exculta formati fuere: at ex his tamen nulla fabularum,

(1). Est haec verissima *Hessi* observatio in *Biblioth. Hist. S.* supra laud. P. II. p. 212 sq.

(2). *Mythologie des Indous, par Mde de Polier.* 2. Tom. *à Rondolstadt et à Paris*, 1809. Conferri etiam potest *Sonnerati itin. Ind. et Sin.* Lib. 4. Sect. 1 et 2.

(3). De quo vid. in Prolegom. Cap. I. §. 3.

num, Graecis illis in Aegypto potissimum natis plane similium series concinna proferatur. — Et multi, immo plurimi quidem ex eorum scriptis mythi proferuntur: sed vero horum plerorumque haec summatim est ratio, ut vel ex opinionis et ignorantiae commentis aut ex increscentibus perpetuo diuturnarum traditionum augmentis miraculi aliquid rebus indiderint Hebraei, in quibus nihil inesset a consueto naturae cursu abhorrens, vel somnia quaedam menti obvenientia Deo adscripserint auctori, vel quocumque tandem modo praesentissimam Divini Numinis operam ubique advocarent. Perpauca solummodo exhibenter indagatricis philosophiae tentamina mythica, eaque Sacro quodam quasi habitu historico proposita, ac ne ex poëtis quidem, audacissima licet ac vere Orientali imaginandi fingendique vi conspicuis, et vitam omnibus rebus animamque tribuere solitis, ne ex his igitur quidem aliquid eruatur mythici systematis nomine dignum: Legatur modo *Baueri* illud opus, quod *Mythologiae Hebraicae* titulo insignivit. In eo varia mythorum genera ordine quodam lustravit, et permulta S. C. loca mythice exponere studuit: sed veri nominis mythologiam, hoc est quoddam mythorum systema non confecit. At ipsa enim rerum series historica exponenda foret, et inde ab hujus mundi primordiis usque ad stabilitam per Christi Apostolos religionem deducenda, si justa qualiscumque mythorum Hebraicorum series traderetur: nam cum ipsa historica serie mythi isti indivulso nexu cohaerent, et tam in se, quam ad hunc nexum spectati hoc unum menti objiciunt simplicissimum, atque, si cum infinita mythorum exterorum varietate comparetur, admodum tenue et exiguum, Deum, hujus mundi creatorem hominumque parentem, horum inde a rerum initio curam habuisse peculiarem, ac saepe modo extraordinario intervenisse, praesertim vero ad sui cultum inducendum, vindicandum, stabiliendum suam operam interposuisse. Atque hoc quo quis magis perpenderit, eo sibi magis persuadeat, summam re ipsa inter Graecorum aliarumve gentium antiquarum mythologiam, et inter eam, quae Hebraeis adscribatur, dissimilitudinem intercedere. Pars I. C. III. §. 3, 4.

§. 4.

1. Scilicet, quod insuper et peculiariter omnino notari velim, apud ceteras gentes mythologia non modo cum plurium Deorum superstitione conjuncta est, sed vero haec ipsa superstitio praecipuus est ipsius mythologiae fons. Cum enim, quod supra Cap. 1. §. 2. Obs. 3. significavimus, haud obscura passim sint crediti olim cultique unius Dei apud gentes antiquissimas vestigia, hinc inferre licet, plurium Deorum cultum fidemque ex ipsa puriore ac simpliciore religione, quae unum modo Deum veneraretur, paulatim depravata exstitisse. Hinc igitur

Sol,

Pars I. Cap. III. §. 4. Sol, Luna, aliaque astra mox quidem pro Numinis coelestis, quod oculis non conspiceretur, symbolis, deinde vero pro ipsis Diis diversis, aut horum quasi domiciliis habita fuere. Hinc quidquid tandem vel admirationem moveret, vel metum incuteret, immo ipsa mortalium vitia aeque ac virtutes sanctissimorum instar Numinum colebantur, ac nihil fere erat in coelis, in terris, apud inferos, in universa adeo, quam animo sibi informarent homines, rerum natura, quod suos non contineret Deos. Hinc varii Deorum ordines ac ministri. Hinc Diis omnia plena. Hinc Deorum opera in plurimis rebus humanis a poëtis, si qui essent, advocari poterat praesentissima, hisque larga suppetebat commentorum exornandorum amplificandorumque materia. Hinc hominum alii, qui vel gentium conditores, vel artium rerumque utilium quarumcumque inventores essent, vel rebus fortiter gestis de suo aevo praeclare meruissent, pro Deorum filiis habiti, alii honoris vel grati animi testificandi caussa in Deorum ordinem relati fuerunt. Hinc variae illae ac monstrosae exstitere metamorphoses, quales *Ovidius* carminibus nobilitavit. Verbo: hinc magna illa mythorum series originem cepit, quae diversa animadvertitur pro ipsarum gentium diversitate. Sed hanc mythologiae cum polytheismo, tamquam rivuli cum fonte conjunctionem infra, Parte II. Cap. 2. §. 2. denuo attingemus, et quam ea universe habeat vim, patefacere studebimus.

2. Uti Religio in S. C. tradita unius Dei doctrinam continet, cum tempore quidem perfectiorem, sed jam inde a rerum primordiis ab omni plurium Deorum cultu non modo puram, sed huic plane oppositam, immo adversam atque inimicam, ita vero etiam foecundum illum, quem modo indicavimus, mythologiae fontem penitus sibi interclusit. Atque ipsa hujus rei evidentissima veritas effecit, ut *Wagnerus* solos Hebraeos a generalis mythologiae contagione immunes fuisse pronuntiaret, quod in Prolegomenis notavimus Cap. 1. §. 3. Et certe nihil eorum, quorum summas superiori observatione leviter attigimus, apud Hebraeos reperiatur: et si quando quaedam huc pertinentia memorantur in C. S. id semper eo fit modo, ex quo luculenter appareat, quantopere cum istiusmodi figmentis superstitiosis nil prorsus commune habeat Hebraeorum religio. Atque ex eo peculiariter est, ut alia mittam, quod non modo Geographia Hebraeorum nullos admittat mythos, nullas V. C. insulas fabulosas, quales apud Homerum finguntur, nullos fluvios, montes, lucosve, quos Dii incolerent, sed ipsae etiam eorum Genealogiae a mythis ita sint liberae, immo alienae, ut nihil esse queat magis historicum. Hae scilicet, quo altius adscendunt ultra tempora vere historica apud Aegyptios, Graecos, aliasve gentes antiquas, eo plures continent Deorum filios ac Semideos. Sed in Hebraeorum scriptis, ab ista mythica superstitione purissimis, neque artium inventores ante diluvium, neque Abrahamus, gentis Hebraeae con-

conditor praeclarus, nec Josephus patriarcha, etsi propemodum, ut ita dicam, Aegyptius, nec Moses, quamquam in ipsa Aegyptiorum aula natus fere et educatus, neque ipsi etiam, qui cum Graecorum heroibus comparantur, Gideon, Simson, aliive *Judices* dicti ab hoc illove Deo vel ab Angelo quodam originem repetunt. Pars I. Cap. III. §. 4.

3. Novi quidem nostra aetate, praesertim a mythorum Hebraicorum patronis, indicia nonnulla ostendi polytheismi ac mythorum ex eo oriundorum in vetustissimis Geneseos documentis (1). Haec eruunt tum ex plurali terminatione nominis אלהים, quae jam adest in Cap. I. Geneseos, tum ex eo praecipue, quod Deus de semet ipso loquens inducitur numero plurali Genes. I. 26. XI. 7., et, qui locus maxime notabilis est, e Cap. III. 22., ubi Deus ita loquitur: *Homo factus est uti unus e nobis*, denique ex Genes. VI. 2., ubi, aeque ac Job. I. 6. II. 1. et XXXVIII. 7. *Deorum filii* disertis verbis memorentur.

Sed vero mirum accidat, aliquod hujus opinionis praesidium quaeri posse hodieque in plurali terminatione nominis אלהים, cum vel tironibus notum sit, solere Hebraeos illud, quod suo in genere maxime excellens esset, plurali numero efferre. Significat igitur usu Hebraico *eum, quo nihil magis reverentia prosequendum sit*, ab אלה, Arabice اله, proprie *Tremuit:* atque existimem, ne alludi quidem hoc vocabulo ad plures ac falso creditos Deos, sed priscos homines אלהים dixisse de personis, quae sive metum, seu venerationem incuterent, cujus usus vestigium in eo superest, quod ita dicti fuere qui ad magistratum pertinerent, veluti Exod. XXI. 6.; quocirca aptissime ita ille vocabatur, qui unus omnium maxime reverendus esset. Quid? quod simili usu ארונם de uno magno domino interdum dicitur, E. C. Genes. XL. 1. XLII. 30. Frustra igitur aeque sunt qui in illa terminatione plurali Polytheismi vestigium latere existimant, atque qui ibi Trinitatis, aut certe plurium personarum, quas dicunt, in una Divina natura conjunctionem contineri quondam opinarentur quam plurimi Theologi (2).

Quod

(1). Ita V. C. *Bauerus Mythol. Hebr.* I. p. 118 sqq. et in *Theol. V. T.* Germanice conscripta I. p. 20 sqq.: etsi in priore opere I. p. 56. solam mythologiam Hebraicam ad unius Dei doctrinam pertinere, sive, ut barbaro vocabulo utar, *monotheisticam* esse dicit. In eadem ista opinione versatur anonymus auctor Belgicus dialogorum de mythis. Vid. p. 60 et 90 sqq. Et *Wagnerus* quoque, in veteris mythologiae delineatione Germanica p. 297., quamquam librorum V. T. rationem a Polytheismo maxime alienam esse fassus est, in illa tamen terminatione plurali ejus vestigium videre sibi videbatur.

(2). Nuperrime tamen Trinitatis, a Christianis creditae, et quae Indicae illi simillima sit, vestigium in libro Geneseos quaesitum vidi ab auctore mythol. Ind. Gallice conscriptae et supra allegatae T. II. p. 662. Nec dissentire videtur *Freder. Schlegellus* in opusculo, cui titulum fecit: *Ueber die sprache und Weisheit der Indier.*, p. 199.

Pars I. Cap. III. §. 4.

tera antiquitas? Denique, cum Job. I. 6. II. 1. iidem *filii Elohim*, five *Deorum* finguntur fupremi Numinis confiliarii fuisfe, et XXXVIII. 7. recens creato orbi praefentes, atque ibidem *ftellae matutinae* vocentur, quas ab Angelis habitatas crediderint Chaldaei: quidni confentaneum videatur eosdem pro Diis habere inferioribus, qui mox quidem אלהים dicti fint in libro Genefeos, fed deinceps מלאכים, five *Angeli*, et quos variis fub nominibus variae admiferint gentes, ut Supremo Numini fubjectos ejusque miniftros? Ita prae ceteris *Bauerus* (1). — Habent haec omnino fpeciem aliquam, fed fpeciem dumtaxat, re ipfa vim habent nullam.

Enimvero, praeterquam quod hic fumitur, Angelos in S. C. pasfim memoratos, commenticias folummodo esfe ac mythicas perfonas; quod quo jure fumatur, deinceps disquiremus: in nomine אלהים plurali non plurium Deorum opinionem latere, fatis jam perfpicuum nobis fecisfe videmur, ut adeo in illis locis non de *Deorum*, fed de *Dei* filiis agatur. Porro quinam ita dicantur in libro Genefeos, colligatur ex quodam ejusdem libri loco fuperiori, five ex IV. 26., ad quem haud obfcure refpiciatur in illis deinceps locis: hic enim ex maxime probabili interpretatione fic convertatur: *Tunc temporis inceperunt homines fe de nomine Jehovae*, five unius veri Dei *denominare* (2). Qua igitur denominatione, coll. Deuter. XIV. 1., defignari exiftimentur *Dei cultores*, quae maxime recepta est fententia, five ex nova quadam expofitione (3) *ii qui coeleftia tractarent*, ab *Adami* ex terrae pulvere procreati *filiis*, *iisque rerum terreftrium amantibus* diverfi, feu denique ii, qui ad Dei imaginem, ad quam primus homo creatus fuisfet, fe, quoad posfent, conformare *Deoque fimiles* fieri conarentur, coll. Matth. V. 45., quibus adeo opponantur *Adami* five *hominis filii*, qui nil nifi quod *humanum*, *Deo disfimile*, corruptumque esfet, fpirarent: quocumque ergo modo explicetur ifta denominatio, nihil omnino continet quod polytheismum fapiat, fed referenda est ad unius Dei cultum vitaeque probitatem. Est ea fatis frequens in C. S., etfi non eodem ubique fenfu accipienda, in eaque femper ad unum Deum refpicitur: ac nihil etiam est frequentius apud Hebraeos, quam *filium* alicujus five perfonae, feu rei vocare eum, qui peculiarem aliquam eo relationem habeat: Quocirca non mirum est utique, iis perfonis, quae in Curia Divina adesfe fingantur a Jobaei poëmatis auctore, *filiorum Dei* nomen attribui: qua aptisfima denominatione Angeli, five Coelites defignentur, non per naturalem

(1). Vid. ejus *Theol. V. T.* I. p. 22 fqq. coll. 171 fqq. et *Hebr. Mythol.* I. p. 122 fqq.

(2). Vid. *Muntingh* in *Bibl. culturae humanae hist.* I. not. p. 91 et 92., ubi monet, ex Graeca verfione pro יהוה fortasfe legendum esfe אלהים, qua lectione admisfa major est utique loci hujus cum illa denominatione confenfus.

(3). Vid. *Paravii Commentatio Jobaea*, p. 96.

lem aliquam generationem, sed ab ipso Deo procreati, aeque ac postea Adamus ex avito, uti videtur, usu Luc. III. 18. *Dei filius* appellatur. Atque illi quidem Angeli *stellae matutinae* vocantur Job. XXXVIII. 7., quod astrorum incolae esse fingerentur: et vero alibi similis fictio reperitur in eodem poëmate XXV. 4.: sed cum iidem XV. 15. in loco parallelo שמים, i. e., *coeli incolae* dicantur, cumque coelum adspectabile ex Sole, Luna ac Stellis constare videretur, poëta ex populari ac valde naturali fictione ipsas has conspicuas coeli partes Angelis adsignavit habitandas (1). Cujusmodi ergo fictioni si similis quaedam observetur Chaldaeorum propria fuisse, qui astris coelestibus spiritus praeficerent (2), haec profecto similitudo minime ita est comparata, ut vel levissimum praebeat indicium polytheismi in Jobi libro reperiundi: in quo tam magnificae contineantur de uno vero Deo notiones, quique tam diserte XXX. 26 - 18. antiquissimum ipsius Solis ac Lunae cultum aspernetur ac respuat, ut, si quis aliquam superstitiosae de Diis inferioribus astrorum praesidibus fidei labem scriptori adspergat, is perquam iniquus esse videatur. Pars I. Cap. III. §. 4

Quod jam postremo attinet ad Genes. VI. 4., non diffiteor equidem, gigantum istorum ac virorum fortium celebratissimorum mentionem ibi conjungi cum connubii *filios Dei* inter et *hominis filias* oborti mentione. Veruntamen נפילים et גבורים non adeo quidem *gigantes* sunt et *viri fortes*, quam potius *viri majoris staturae ac roboris aliorumque oppressores* (3). Deinde, quod probe etiam notandum, hi violenti oppressores non ex illo connubio prognati dicuntur, sed illius connubii tempore et deinceps fuisse, hoc est, in alios saeviisse, ita ut eorum nomen longe lateque et apud posteros etiam terrorem incuteret. Hoc enim, quod adjicitur, non in eorum dici laudem, orationis contextus satis declarat. Erant igitur ejusdem fere generis atque illi, quorum mentio fiebat a regionis Cananiticae exploratoribus Numer. XIII. 33., homines majoris quidem staturae, quales antiquioribus temporibus haud rari essent, et hodieque interdum memorentur, non vero Gigantes, proprie ita dicti, quales finxit fabulosa antiquitas: nam quae exploratores illi de eorum retulissent statura, vehementer exaggerata fuisse, ex vs. 32. manifestum est. His ergo, iisque quae paullo ante notavimus, observatis, hoc omnino docuisse videtur illius documenti auctor: „ aliquamdiu fuisse homines, qui vitae morumque probitate excellerent ac peculiarem non modo societatem constituerent ab improbis distinctam, sed hos etiam continerent ne ali-

(1). Verba fere sunt *Paravil* l. l. p. 192.

(2). Haec enim vera Chaldaeorum doctrina videtur fuisse. Vid. *Bruckeri Hist. Philos.* I. p. 133 et 145.

(3). Vid. *Muntingh.* l. l. I. not. p. 95 sqq.

Part. I. C. III. §. 4, 5. alios laederent, verum, quo magis augeretur hominum multitudo, eo magis proborum numerum atque auctoritatem decrevisse; cujus rei praecipua fuerit caussa, quod pulchriores puellae, quae inter improbos essent, variis illos artibus allicerent, unde mixta exstiterint connubia, ac magis magisque infractum et tandem penitus ruptum fuerit vinculum, quod proborum societatem junxisset; cum vero hinc improbi nullo amplius timore coërcerentur, ab eo inde tempore quotquot statura ac viribus adeo eminerent, hos caput extulisse, et impune fuisse grassatos." Qua expositione, eaque plane consentanea, admissa, quid, quaeso, in breviori illa relatione inest de Heroibus, Deorum filiis nobilissimis, aut de Titanibus, Gigantibusque, qui coelum ipsum impugnasse finguntur?

Atque haec singula eo fusius persequenda nobis videbantur, quo appareret clarius, quam parum Hebraeorum scripta Polytheismo faveant, fonti illi fabularum primario, et quam irriti sint eorum conatus, qui hunc fontem quocumque tandem modo inde eruere tentent, quo facilius variorum mythorum quasi rivulos ex eo derivent.

§. 5.

Pergamus ad aliud, idque, uti perhibetur, perspicuum ac minime dubium mythi, in Sacris Scriptis, aeque ac in aliis priscorum temporum relationibus, reperiundi indicium, quod suppeditent Theophaniae, quas dicunt. Quae quidem Deorum apparitiones cum pro fabulis habendae sint, ubi in aliarum gentium narrationibus conspiciantur, idem judicium eo magis facere oporteat de frequentissimis illis Dei Angelorumve apparitionibus et institutis cum homine commerciis, quae in S. C. memorentur, quo major sit horum Angelorum similitudo cum Geniis, Daemonibus, aliisve personis fabulosis Deum inter atque hominem interpositis, quas multae gentes somniarint et ad quas ipsi adeo quoque Angeli pertineant. Verum hac de re duo solummodo animadverti cupimus: alterum ad apparitiones illas generatim spectatas, alterum ad Angelos peculiariter pertinens.

1. Theophaniae, quae hic comparari solent, ex Homero potissimum ejusve imitatore Virgilio petitae, prudentissimis ipsius Graecae aut Romanae gentis viris confictae dumtaxat videbantur, ac nemini horum umquam in mentem veniebat, ut eas verarum historiarum loco haberet. Verum quae in Scriptis Sacris memorantur, non dicam a credula plebe, sed ab iis etiam viris praestantissimis, quos ipsi mythorum Hebraicorum patroni non venerari non possint, sic admissae fuerunt, ut ex intima animi conscientia eas ad indubiam veritatem historicam retulisse videantur. Cujus rei operae pretium fuerit unum item et alterum exemplum protulisse. Ita-

Itaque Moses non modo ad solennem Jehovae apparitionem in monte Sinaitico, Part I. Cap. III. §. 5.
quam sciret eventuram, Israëlitas praeparare voluit, Exod. XIX. 14 - 17., sed quoque postea de illa sic locutus est, ut qui de re ipsa certissimus esset, ibid. vs. 20. Deuter. IV. 7 - 12. V. 1 - 29. Immo vero Deuter. IV. 32 - 35. provocavit et ad magnificam illam ac terribilem Dei apparitionem, et ad alia praesentissimi Numinis indicia plane extraordinaria palam omnibus spectantibus edita, qualia numquam antea ne audita quidem fuerint, et quibus gentem Israëliticam inter ceteras distinguere voluerit suprema potestas Divina. Quod si ergo de earum rerum extraordinariarum veritate historica Mosi non persuasissimum fuisset, non ita profecto eum loqui decuisset: et qui Mosem vel talia confinxisse autumet, pro aliorum veterum legislatorum more, Divinam auctoritatem sibi suisque legibus conciliare cupientium, vel nonnullorum eventuum, veluti tempestatis in monte Sinaitico obortae cum Decalogum tradere vellet Israëlitis, et gravissimarum calamitatum in Aegyptum, quo tempore eos inde liberare conaretur, irruentium opportunitate fortuita inductum fuisse, ut Deum suis consiliis peculiariter favere cum ipse opinaretur tum aliis studiose persuaderet (1): hic aliquid sumat in Mosis, viri omnium ex antiquitate gravissimi et intelligentissimi dignitatem perquam injuriosum, eumque vel in callidissimum atque impudentissimum impostorem, vel in putidissimae superstitionis fautorem transformare censendus sit.

Aliud rei, de qua agimus, exemplum praebeat Jeremias, qui si Divinum Numen confinxerit secum extraordinario modo communicasse, quo Divina oracula ederet, Judaeis ingratissima, quo umquam pacto, cum animum lenem, facile motum, et rerum difficultati ferendae imparem accepisset, tam grave, tantique discriminis plenum, quale esset turbatis illis, dum respublica praeceps ad interitum rueret, temporibus, munus et suscipere et perpetuo exsequi potuisset, nisi hoc ab ipso Deo quacumque tandem extraordinaria, et satis sibi perspicua ratione demandatum fuisse non dubitasset? Immo vero qua fronte, salvo veritatis amore, et dicere et scribere potuisset, invitum se ac reluctantem munus illud molestissimum suscepisse, I. 6 - 8., et 17 - 19., ita quidem, ut, si Divinis mandatis obsistere ausus fuisset, id utique deposuisset XX. 7 - 9 (2)? Enimvero, qui ex Hebraeorum prophetis peculiare cum Deo commercium prae se ferebant, hi cum oraculorum suorum argumento, tum vitae morumque gravitate se plane dissimiles ostendebant illis aliarum ex antiquitate gentium vatibus, de quibus omnibus vale-

(1). Ita fere inter alios *Bauerus*, *Mythol. Hebr.* I. 270 - 300.

(2). Vid. ibi *Dathius.* Conferri eamdem in rem potest memorabilis locus 1 Sam. III. 1 - 9. e quo pateat, neque ad divinas apparitiones confingendas augendasve propensos fuisse Scriptores Sacros, neque in iis credendis faciles fuisse homines quibus acciderent.

Pars I. Cap. III. §. 5. leat, quod *Cicero* de suae gentis haruspicibus dixit: „ Mirabile videtur quod non rideat haruspex cum haruspicem viderit" (1).

Postremum verae apparitionis divinitus factae exemplnm exhibeat omnium doctorum excellentissimus, Jesus Christus, idque ex memorabili historia petitum, quae refertur Matth. XVII. 1-9. Marc. IX. 2-9. Luc. IX. 28-36. Hanc igitur singularem ac plane extraordinariam apparitionem, quae Jesu nostro in excelso quodam monte, tribus discipulis praesentibus acciderit, et qua ejus forma exterior perquam gloriose mutata fuerit, mythice omnino accipiendam esse, permulti statuunt recentiores, etsi de modo, quo ipsa simplex historia e sua miraculosa specie expedienda sit, mimime consentiunt. Sed *Bauerus*, qui fusius de hac relatione egit (2), illam sententiam maxime probabilem esse existimat, ex qua nil aliud huic mythicae speciei occasionem praebuerit, nisi tempestas cum tonitru ac fulmine conjuncta, ut gravior tonitrui sonus, qui dormientes discipulos expergefaceret, his ipsius Dei, Jesum pro dilectissimo filio declarantis, vox esse videretur, interea dum rutilans fulminis lumen Jesum obvolvens ipsi non modo gloriosam quamdam formam addere, sed per aliquam quoque fraudem, quam media nox oculis fecerit, duos ei socios jungere videretur, quos discipuli Mosem et Eliam esse crediderint, Messia adveniente apparituros: de cetero Jesum dicit, cum animadverteret, hanc rem ab imaginandi vi discipulorum exaggerari, hortatum fuisse, ne eam divulgarent, sed de ea silerent. — Verum, ne longi simus in ejusmodi meris ingenii lusibus serio refellendis, hoc unum notemus cum hujus, in quo versamur, loci instituto conjunctissimum, universam istam apparitionem, quantumvis singularem, ab ipso Jesu non pro re fortuita et a discipulis exaggerata habitam fuisse, sed pro vero eventu, cujus consilium esset gravissimum, immo quem futurum praeviderit. In Jesu enim admonitione nihil quidquam inest, quod indicet, ipsi suos discipulos in errore versari visos fuisse. Neque eos admonet ut de eo quod vidissent, plane silerent, sed ut ne id prius narrarent, quam ipse in vitam revocatus esset: cujus moniti ratio in eo perspicue posita est, quod illo demum tempore intelligi posse perspiceret Jesus, illustri ista apparitione ac transformatione exhibitam fuisse aliquam gloriae sibi redivivo capiendae imaginem. Et erant tamen, qui praesentes adfuere Petrus, Jacobus et Joannes, discipuli ejus intimi, quos itaque veritatis amantissimus et ab insanae gloriolae ex fortuitis oculorum praestigiis oblatae et quasi obtrusae captatione alienissimus doctor sic in suo confirmaverit errore, ut horum duo illius moniti memores, post-

(1). *De Nat. Deor.* I. 26. et *de Divinat.* II. 24.
(2). *Mythol. Hebr.* II. p. 232 sqq.

postquam ex terris excessisset, de ea apparitione ut ipsi perhonorifica loqui palam non dubitarent, eamque scripto relictam posteritati propogarent. Nam huc respexisse Joannem Euang. I. 14., cum se Jesu gloriam contemplatum esse diceret, maxime probabilis est sententia, ac Petrus Epist. 2. Cap. I. 16-18. de rei veritate se adeo certum esset scripsit, ut se non ex fabulis, sed ex propriorum oculorum testimonio de Jesu gloria ac majestate retulisse pronuntiaret (1). Ex veri simillimo etiam plerorumque veterum et multorum recentiorum judicio Jesus gloriae, qua in regno suo coelesti olim gavisurus esset, adumbratam quamdam imaginem in monte exhibendam praesignificavit Matth. XVI. 28. Marc. IX. 1. Luc. IX. 27. Illa enim praedictio apud singulos hos scriptores ita jungitur cum ipsa splendidae transformationis historia, ut omnino huc referenda videatur. Ac Jesus denique tres intimos discipulos eo modo narratur secum seorsim duxisse in montem altissimum, ut eum hos, hosque solos singularis rei, quam praevideret, testes esse voluisse, facile intelligatur. Quae cum ita sint, ipsius Jesu auctoritas, eaque omnium gravissima nos cohibeat, ne ipsis etiam maxime extraordinariis apparitionibus Divinis in S. C. memoratis, certissimum mythi indicium contineri existimemus. Pars I. Cap. III. §. 8.

2. Huic generali observationi alteram subjungimus magis specialem de Angelis, quas mere ficticias esse personas, aeque ac Genios Daemonesve iis simillimos et aliarum gentium fide receptos, temere sumitur. Quid enim? Negarine possit umquam aut in dubium adduci, veri esse simillimum, non solos in universa rerum creatarum immensitate esse homines, qui rationis gaudeant usu? Ac ne *Bauerus* quidem hoc negavit, immo fassus est convenire ut Deum inter et hominem interesse censeantur variae res creatae intelligentia homini longe superiores (2). Quod antem subjicit, priscos mortales non ex ipsa hujus rei veri similitudine eo inductos fuisse, ut in tam imperfecta tamque circumscripta rerum cognitione Angelos agnoscerent, nequaquam inficior: verum inde non video consequi, ut Angeli, quos Sacra Scripta commemorent, personae sint mythicae. Opinatur quidem Bauerus, eorum originem ex polytheismo repetendam videri. Sed quam praeter ullam probabilem hoc fiat rationem, ex iis, quae superiori §. disputavimus, colligatur. Nihil ergo est simplicius, quam ut existimemus, Angelorum fidem primum natam inde fuisse priscis hominibus, quod eos identidem mitti a Deo viderent, ut hujus sive mandata exsequerentur in terris, seu voluntatem decla-

(1). Hanc Petri Epistolam non esse suppositam esse, sed omnino adjudicandum auctori, ex insitis praesertim indiciis recte collegit *Michaëlis* in sua *Introd. ad N. T.*

(2). *Theol. V. T.* I. p. 172

Part. I. C. III. §. 5, 6. clararent; unde aptissima quoque exstitit denominatio מלאכים sive *legatorum*; cumque adeo eos saepe jam primis apparuisse temporibus, referat historia sacra, atque hanc divinorum legatorum personam sustinuisse, perquam est consentaneum, ut ex ipsis his factis historicis primam eorum fidem repetamus. Accedit, quod hae Angelorum aeque ac Dei ipsius apparitiones, in S. C. memoratae, non hic illic sine causa consilioque interjectae, aut ex opinionis commento advocatae conspiciuntur, sed cum peculiari, qui ubique in S. C. historiis ac doctrinis animadvertitur, Summi Numinis interventu ita conjunctae, ut hujus pars quaedam praecipua sint, utque, si sibi constare veliat mythicae interpretationis patroni, hi negatis istis apparitionibus, ipsum illum extraordinarium Dei interventum facile negent. Et negant utique longe plurimi. Nos vero, qui eum in gravissima, hoc est verae religionis, caussa omnino agnoscimus, Angelorum quoque apparitiones agnoscendas esse arbitramur. Itaque, quod jam significavimus, posita Angelorum, qui apparuerint, veritate historica, facillime hinc repetere licet generalem illam Orientis fidem de personis Deum inter atque hominem intermediis, ut ea non ex polytheismo repetenda sit, verum contra Angelorum fides cum unius Dei cultu proxime connexa, sed mox per traditiones hominumque perversitatem ac malesanam deinceps philosophandi libidinem depravata, unum aliquem de variis polytheismi ac superstitionis fontibus aperuerit uberrimum. Ceterum, cum has personas praestantiores primis jam hominibus se conspiciendas praebuisse ferret avita traditio, hinc in eam facile inducti fuere sententiam philosophi Orientales, eas homine prius creatas fuisse: atque haec deinceps peperit celebratissimum illud mundi oculis non conspiciendi, sed ante mundum hunc adspectabilem formati dogma, ab Indis praesertim miro modo exornatum (1). At de nonnullorum mythorum exterorum cum S. C. relationibus, similitudine ex traditionibus repetenda disputabimus sub hujus Cap. finem, ipsos autem Angelos non mythicas, sed veras esse personas, Part. II. Cap. 2. §. 4. Obs. 4. iterum ostendere conabimur.

§. 6.

In ipsa, quae perhibetur, exterorum atque Hebraeorum mythorum similitudine est aliquod, idque valde memorabile discrimen, quod in illis conspicua est humani ingenii luxuries et magna ad quaevis, etiam maxime absurda, impia, horrenda ac monstrosa fingenda proclivitas, in his vero, qui ponuntur, aliquid excelsi, Deo digni et gravissimo consilio pleni passim haud obscure apparet.

1. At-

(1) *Mythologie des Indous.* II. p. 664.

Pars I. Cap. III. §. 6.

1. Atque hic immensum campum nobis apertum videremus si quaecumque de Phoenicum, Aegyptiorum, Indorum, aliarumve gentium antiquarum mythologia cognosci potuerunt, intentis oculis lustrare vellemus, et ad ipsam, quae Hebraeis adscribitur, mythologiam instituta comparatione exigere. At prodeat tamen paulisper, quae haud procul ab omnium conspectu remota est, et cum Hebraica comparatur potissimum, nobilis illa Homeri mythologia. Haec in quantam reprehensionem incurrerit apud Platonem aliosque ipsius Graeciae viros prudentissimos, ita est notum, ut exponere non opus videatur. Ecquis etiam in historia interpretationis fabularum Homericarum parumper est versatus, quin sciat, a Stoicorum inde aetate fuisse permultos, qui in iis ab invidia vindicandis et ad sanioris rationis decreta componendis, dicam? an detorquendis desudarent, inter recentiores vero non defuisse etiam, qui vel deformatas historias antiquas, vel reconditas sub ingeniosarum allegoriarum involucro doctrinas sapientissimas ex eo eruere vero que suo, aut certe probabili aliquo, habitu proponere summo nisu elaborarent? Denique quid nostra aetate a celeberrimo *Heynio* tentatum sit, ut Homerum ab omni culpa liberaret, supra a nobis expositum est Cap. I. §. 1. Jam vero quaecumque in universo C. S. mythicam rationem habere ponuntur, in his, quantumvis haud raro singularibus cum historice intelliguntur, aliqua semper fere inest sive proxima, seu remota conjunctio cum vera unius Dei doctrina, ad eamque sive patefaciendam, seu persuadendam et commendandam, seu conservandam et a vituperio ludibrioque tuendam comparata sunt. Verbo: tam ingens est utriusque mythologiae discrimen, ut haud diffitentibus iis ipsis, quibuscum disputamus, tendat id in Hebraicae mythologiae honorem (1).

2. „ At, insunt tamen, inquies, in Scriptis Sacris Hebraeorum et Christiano-
„ rum haud pauci mythi, de quibus minus aequum ferri queat judicium. Ecquis
„ enim illam Adami costam, ex qua formata fuerit Eva; quis serpentem in ho-
„ minis ad peccatum primo tentati descriptione, aut asinum conspecto qui viam
„ intercluderet Angelo, in Bileami historia loquentem; quis divinum, quod pater
„ acceperit Abrahamus de filio propriis manibus immolando mandatum; quis col-
„ lapsos ad tubarum sonitum Hierichuntis muros; quis subsistentem Josua cu-
„ piente Solem ac Lunam; quis Simsonis, divini scilicet herois, labores fere
„ Herculeos; quis Eliam a corvis nutritum ac postea igneo curru igneisque
„ equis raptum in coelos; quis recedentem in Hiskiae horologio umbram sola-
„ rem; quis Angelum certo tempore coelitus descendentem ut piscinae Bethesdae
„ aquas turbaret, easque ita ad quoscumque morbos sanandos aptos efficeret:
„ haec,

(1). *Bauerus, Hebr. Mythol.* I. p. 56.

Pars I. C. III. §. 6, 7. „ haec, et quae alia sunt plura hujusmodi, quis ferat, et consiliorum Divino„ rum gravitati aut historiarum dignitati convenire contendat?" Verum enimvero, horum nonnulla alibi passim exponemus; ac, ne occupemus, quae opportuniori loco monenda erunt universe, ut istiusmodi difficultates historicae interpretationi objectas, partim tollamus, partim levemus, hic solummodo animadvertimus, verissimum nihilominus esse, quod paulo ante diximus de nexu, quem quae mythice exponuntur, cum vera Religione uniusque Dei cultu in universum habeant, et qui qualis omnino sit, ex iis, quae §. 3. notavimus, satis intelligatur. Atque hoc Sacris nostris Scriptis eo magis est honorificum, quo absurdiora sunt exterae theologiae mythicae, praesertim Homericae commenta. Quin etiam in ipsis iis locis, quae mythice accipiuntur, aeque ac in universo Codice Sacro, tam praeclarae insunt de summo Numine, de ejus virtutibus, deque divino rerum humanarum regimine notitiae, initio quidem simpliciores et ad hominum imbecillitatem magis accommodatae, sed cum tempore et ampliores et perfectiores, ut ne ex praestantissimorum quidem philosophorum sive Graecorum, seu Romanorum scriptis proferri queant, quae ad illarum praestantiam quodammodo accedere videantur.

§. 7.

His, quae de jactata illa mythorum exterorum atque Hebraicorum similitudine animadvertimus, plura habemus addenda, quae una eaque postrema complectamur contemplatione, qua ipsam hujus similitudinis rationem in universum ac paulo propius considerabimus.

Ista igitur similitudo partim quidem est ejusmodi, ut ex communibus caussis aut ex communi quodam fonte repetenda sit, sed longe maximam partem vel plane nulla, vel fortuita dumtaxat, vel ita denique comparata, ut haud difficulter appareat, exteros mythos a rebus ipsis, quarum historicae exstent in Scriptis Sacris relationes, originem deducere.

1. Et *Bauerus* quidem (1) magnam, quae in oculos incurrat, exterorum atque Hebraicorum mythorum similitudinem quondam male repetitam fuisse ait, ex eo, quod aliae gentes, praesertim Graeci ac Romani, historias Hebraeorum in fabulas converterint, sed in mythis philosophicis repetendam eam esse ex simili hominum cogitandi more, qui similes et cosmogonias, et mali exorti contemplationes, et regionis mortuorum repraesentationes pepererit; in historiis autem ex si-

(1). *Hebr. Mythol.* I. p. 42 sqq.

ſimili modo, quo hae convenienter cum generali ad mythicam rationem propenſione enarratae fuerint; unde exſtiterit V. C. ſimilitudo diluvii Noachici cum Deucalioneo, etſi alio tempore illud in quadam Aſiae parte, hoc in Graecia alio tempore acciderit: denique fuisſe quasdam veteris aevi traditiones ubique disperſas, quae ab alia gente ad aliam pervenerint; quocirca mirum non esſe, quod traditiones Orientales, quamquam non Hebraicae dicendae, ad Graecos deferrentur, qui partim Aſiam incolerent, partim ex ea oriundi esſent, et cum Phoenicibus etiam commercia exercerent.

De hac vero ſimilitudine ejusque ratione, quantum ea huc pertineat, nos in antecesſum notamus, esſe omnino nonnulla Hebraeis cum aliis gentibus communia, ex communibus causſis aut fonte communi repetenda, quae *Mythorum* nomen invenerint. Huc retulerim cum figmenta poëtarum tam Hebraeorum, quam Graecorum ac Romanorum conſimilia, quibus haud dispar fingendi facultas eumdem fere colorem habitumque quaſi induxerit, tum vero etiam nonnullas ſive vulgi opiniones, ſeu ſapientum doctrinas, a poëtis arreptas et exornatas, atque regionis mortuorum imagines praeſertim, ideo conſimillimas, quia ex communi fonte Aegyptiaco hauſtae ſunt: de quibus utrisque, *Mythorum* etiam vocabulo deſignari ſolitis, ſupra jam vidimus quid judicandum ſit Cap. 2. §. 2. Obſ. 3. et §. 4. Obſ. 1.

§ 2. Magna ex parte nullam esſe exterae mythologiae cum Hebraica ſimilitudinem, jam ibi oſtendisſe nobis videmur, ubi praecipuum mythologiae fontem, ſive polytheismum, Hebraeis praeclusſum fuisſe animadvertimus § 4. Itaque hic illud praeſertim volumus, quaeſitam inter mythos mythis comparatos ſimilitudinem haud raro ficticiam esſe re ipſa ac plane nullam. Hujusmodi est quod Paradiſi vetitos fructus ab Adamo in ſuam et univerſi generis humani perniciem comeſos, cum Pandorae pyxide, cujus temere retecto operculo malorum omne genus evolaverit; arcum pluvium cesſante diluvio ut ſignum hujus diluvii numquam postea reverſuri a Deo exhibitum, cum Homeri Iride Deorum miniſtra ac nuntia; uxorem Loti neglecto Angeli mandato reſpicientem ideoque punitam, cum Eurydice ad Inferos ideo relapſa, quod Orpheus maritus impoſitae conditionis immemor oculos retro ad eam avide inflexerat, priusquam inde exiisſent; aut eamdem illam in ſtatuam ſalis mutatam cum Niobe in lapidem converſa; arietem ab Abrahamo divinitus pro filio in victimam ſubſtitutum oblatumque, cum Agamemnonis hinnulo coelitus in altare dejecto; luctationem Jacobi patriarchae et Divinae cujusdam perſonae, cum Deorum Heroumque pugnis Homericis; Moſem in Nilo expoſitum et a principe foemina Aegyptia modo naturali in vita ſervatum atque educatum, cum Romulo et Remo in Tiberi expoſitis et mox ſin-

Pars I. Cap. III. §. 7. gulari plane ratione a lupa ad eorum vagitum accurrente lactatis, deinde vero a regii pastoris uxore educatis; eumdemque Mosem aquas ex rupe suo baculo percussa elicientem, cum Pegaso ungulae ictu fontem Hippocrenem excitante; recedentem solis umbram ad Jesaiae mandatum, cum Phaëtonte solis equis regendis impari cumque iis in devia abrepto; spiritum Divinum columbae specie symbolica in Jesum descendentem, cum Diis Homericis avium interdum forma assumta se homini conspicuos reddentibus, aut cum avibus certo quodam volatu felix omen afferentibus; ac vocem coelitus simul delapsam, quae nil aliud fuerit nisi tonitrui sonus, cum tonitru inexpectato et magna quaevis annuntiante: haec igitur ipsa secum invicem comparari sibique mutuo simillima haberi voluit ingeniosum vel unius *Baueri* studium (1). Sed ecquis, quaeso, est quin istiusmodi institutas comparationes levi oculo perlustrans, nec mentem omnino praeoccupatam habens, mecum consentiat, non alio eas institui consilio, nisi ut quocumque tandem modo mythi Scriptis obtrudantur Sacris, quales in aliarum gentium scriptis aut traditionibus reperiantur. Et vero permulta quoque sunt in C. S. quae Bauerus mythice jubet exponere, sed quibus nil quidquam simile alibi videtur reperire potuisse.

3. Haud pauci etiam proferuntur mythi Hebraici, quorum cum exteris fortuita dumtaxat similitudo sit. Quam in rem unum item et alterum exemplum selegisse suffecerit.

Est ergo magna similitudo inter aureae aetatis descriptiones Graecorum ac Romanorum poëtarum et inter felicium temporum, quae Messias allaturus esset, adumbrationes ab Hebraeorum Prophetis prolatas. Sed, quandoquidem, uti supra vidimus Cap. 2. §. 4. sub finem, ne poëtae quidem Hebraeorum aureum ejusmodi aevum, quod olim fuerit finxisse videntur, haec imaginum similitudo meo judicio fortuita censenda est: cumque ii in poëtica rerum descriptione atque amplificatione perquam sint ornati et foecundi, tum vero quidquid creatrix ingenii vis, qua eximie pollebant, iis suppeditaret, hoc omne in futurorum temporum felicium pictam quasi tabulam contulerunt: cui igitur haud dissimilem si exteri quoque poëtae exhibuerunt ad priscorum temporum felicitatem repraesentandam, hoc utique nihil aliud probat, nisi quod hi ex simili vi creatrice similes produxerint imagines. Ac sunt in aliarum etiam rerum descriptione imagines poëticae utrobique consimiles: quae similitudo in se fortuita est, et in poësi adeo, cujus eadem summatim est fingendi ratio apud gentes quascumque, etsi ad diversam singularum indolem comparata, ab hoc ipsa, ut proxima caussa unice repetenda videtur. Sed hoc fere jam occupavimus Obs. I. sub finem.

Dein-

(1). *Mythol. Hebr.* I. p. 97, 192, 243, 248, 256, 294. II. 208 sqq. 239 sqq.

Deinde, quod omnino gravius est, haec sumitur similitudo inter somnia, quibus saepe divini quid affinxerit superstitiosa antiquitas, et inter ea, quae Deus plus semel in hominum mentibus excitasse dicitur in Cod. S., ut utrobique mythum philosophicum, sive philosophema admittere oporteat (1). Et de illa superstitione nullum, ne levissimum quidem, dubium esse potest. Immo vero ad quam remotam ea pertingat antiquitatem, liquet manifesto ex Genes. XLI. 8., ubi diserta fit mentio eorum, qui somniorum interpretationem profitebantur apud Aegyptios. Verum quo jure propter hanc similitudinem eadem superstitio sic adscribatur Hebraeis, ut, ubicumque de divinis somniis eorumque consilio agatur in C. S., ibi hoc ex eadem plane repetatur origine, atque adeo philosophemati, quod vocant, attribuatur? Habet ista similitudo diversas causas, estque igitur fortuita dicenda. Apud alias gentes quandocumque somnia singulare aliquid habere videbantur, ex iis futuri cognitionem aeque petere studebant atque ex aliis rebus quam plurimis: et erant nimirum varii generis vates, quibus futuri cognitionem, undecumque tandem petendam, propriam tribuebat superstitiosa credulitas. Sed hanc vesanam superstitionem non fovebat immo vero diserte ac severe vetabat purior Hebraeorum religio. Vid. Deuter. XIII. 1-5. Jerem. XXIII. 25. sqq. Zachar. X. 2. Porro, ecquis Deo indignum esse ausit contendere, ut qui aliis quoque modis suam voluntatem hominibus declararet, idem eam subinde declararet per somnia menti oblata, eamque hac declararet ratione, qua satis constaret, non ordinaria esse somnia, sed quae ipse menti objecisset: cujusmodi haud dubiae declarationis exemplum est Genes. XLI. 15, 16, 25, 28, 38, 39. Itaque, nisi negare velimus omnem Dei interventum extraordinarium in historia sacra, consentaneum est, ut huic ipsi causae illa somnia attribuamus. Denique ejusmodi revelationes, per somnia divinitus factae, numquam leves ob causas factae esse memorantur, sed, aeque ac generalis ille Divini Numinis interventus, variis modis demonstratus, consilium habent sapientissimum et cum vera praestantissimaque religione omnino conjunctum. Pars I. Cap. III. § 7.

Postremum, idque omnium gravissimum quaesitae ac fortuitae similitudinis mythicae exemplum est in extraordinario modo, quo hominum Servator natus esse refertur. Scilicet inter alios fidenter affirmat *Bauerus* (2), Jesum fuisse Josephi et Mariae filium, sed, cum opinio esset, tam extraordinarium hominem, quam qualis futurus esset Messias, non decere, ut ordinario humanoque more prodiret in vitam, hinc mythi philosophici, sive philosophematis, habere rationem id, quod

(1). *Bauerus*, in *Mythol. Hebr.* I. p. 110, 111, 113.

(2). Loco allegato p. 192. *c.* sqq.

Pars I. Cap. III. §. 7. quod de extraordinario, quo natus sit, modo tradatur in historia Euangelica: similiter enim apud alias gentes nascendi modum a communi consuetudine recedentem magnis viris ac principibus affictum fuisse, ut sive a Deo quodam spirituve procreati fuerint, sive a matre virgine concepti. — Ejusmodi superstitiosae venerationis exempla externa non deesse, novi equidem ac minime adeo diffiteor: at non video tamen, quo jure eidem superstitionis commento adscribatur extraordinaria ejus nativitas, cui nullus umquam exstitit homo sive doctrinae, seu virtutis, excellentia comparabilis, quique et ipse sibi aliquid plus semel adscripsit homine majus, et ab iis, qui ipsum probe nossent, pro viro divino habitus fuit, omnibus, qui umquam fuissent, longe ita superiori, ut ipsius divinitatis vim ac virtutem in se plane complecti censeretur. Neque ullum etiam in Scriptis Sacris exemplum est similis quodammodo venerationis, qua summos gentis suae viros prosecuti sint Hebraei. Quod si ergo neque Abrahamo, nobilissimo gentis conditori, nec Mosi, legislatori ac reipublicae fundatori celebratissimo, nec Davidi, quo rege nemo pluris fuit aestimatus; si igitur ne his quidem aliquid a consueto nascendi modo plane diversi affinxerit aetas antiquior, quo eorum praestantiam supra communem humanae et naturae et conditionis modum mirabiliter efferret: estne in se vel parumper credibile, recentiori fuisse aevo, qui excellentissima et gentium superstitionibus vehementer inimica doctrina imbuti aliquid cum his ipsis convenienter assumerent, quo illius doctrinae auctori extraordinariae nativitatis honor tribueretur, immo huic singulari figmento mature fidem apud omnes conciliarent? Neve dixeris, locum Jesaiae VII. 14. ad ejusmodi figmentum ansam fortasse dedisse opportunam. Nam in more quidem aetatis erat ut veterum prophetarum oracula ad certos quosdam eventus accommodarent, qui his praesignificari viderentur, non vero, quod sciam, ut ipsos confingerent eventus, quibus quaedam comprobarentur oracula. Ac justa etiam est dubitandi caussa, num Judaei, quo tempore Messiam sperarent nasciturum, ex isto oraculo exspectaverint, forte ut e virgine nasceretur: certe hujus rei nulla in eorum scriptis exstant indicia perspicua (1). Ceterum, ut hoc obiter ac breviter animadvertam, memorabilis ille locus Jesaiae mihi videtur omnino ex prophetae consilio ad Messiae spectare natales, nec leve adeo ponderis momentum addere ipsius de nato Messia relationis veritati historicae. Alius enim ejusdem divini vatis locus, qui est Cap. IX. 6., ubi haec nativitas ipsi ob oculos versabatur, alteri illi suo argumento simillimus est: quamquam tamen orationis nexum ibi paulo difficiliorem esse fateor; sed haec fortasse difficultas in eo est posita, quod non

(1). Vid. *Schoetgenii Horae Hebr. et Talm.* II. p. 159. et 421. sqq.

non integrum illum Jesaiae sermonem, sed ejus dumtaxat summam superstitem habeamus. Pars I. Cap. III. §. 7.

4. Postremo, tametsi minime existimamus, plerarumque fabularum cum aliarum, tum Graecarum praesertim ac Romanarum originem ex Hebraicis historiis, tamquam rivulos ex fonte, derivandam esse, quam opinionem merito respuerit *Bauerus* (1): hoc tamen affirmare non dubitamus, exteros esse mythos, quorum origo maxime probabiliter ex ipsis, de quibus Scripta Hebraeorum Sacra referant, rebus historicis deducatur; ut illi non ex ipsis his scriptis petiti sint, sed ex traditione longe lateque propagata ac diu conservata earum rerum, quarum veras relationes historicas in istis scriptis reperiamus.

Nimirum fatetur Bauerus, uti in hujus §. initio notavimus, esse traditiones, quae ex Oriente facile in Graeciam pervenerint. Jam vero, si ea sit harum traditionum ratio, ut, quando ad Hebraicas, quibuscum maxima sit iis similitudo, relationes instituta comparatione exigantur, Hebraeï ipsum purum fontem videantur tenuisse, ex quo et Graecae illae, et aliae etiam apud alias gentes reperiundae quasi rivuli fluxerint, temporum, locorum hominumque vitio conspurcati: manifestum erit profecto, quid de illa similitudine judicandum sit et quantopere ea tendat in honorem Librorum Sacrorum (2). Atque hoc revera non temere a nobis statuitur. Ne enim repetamus, quae supra jam §. 5. Obs. 2. notavimus de personis Deum inter et hominem intermediis, quarum fides passim in Oriente recepta ex veris de Angelorum apparitione historiis, sed per traditionem deformatis primum orta sit: alia hic eamdem in rem exempla proferamus.

Itaque ut ab hoc incipiamus, quod cum eo ipso, de quo supra in loco memorato disputavimus, proxime conjunctum est, Theophaniarum, quas vocant, et quarum plena est non Graecorum tantum, sed aliarum etiam gentium mythica antiquitas: harum ergo Theophaniarum nullam originem poni probabilem arbitramur, nisi in factis quibusdam verissimis ac longe antiquissimis, sive in ipsius Dei apparitionibus, quarum non omnes, sed praecipuae dumtaxat nonnullae memoren-

(1). Nuper in libro Gallico, qui inscribitur *l'Antiquité dévoilée au moyen de la Genese* et Parisiis editus est A°. 1807, omnium fabularum originem e libro Geneseos vidi repetitam. Est utique egregium opusculum, in S. C. honorem ac dignitatem susceptum, nec pauca continet probabiliter disputata: at haud scio tamen, an justae argumentationis aequalem ubique laudem omnino mereatur.

(2). Hanc comparationem optimo consilio instituit auctor mythologiae Indicae, sive *Mythologie des Indous par Mad. de Polier*, T. II. p. 640. usque ad finem: sed assumit, permulta jam ipsi Adamo divinitus patefacta fuisse, praesertim de divina natura ac spiritibus ante hominem creatis, quae per traditionem cum mature ad Indos, tum deinceps ad alias gentes manaverint: quod vereor equidem ut universe probent prudentiores.

Pars I. Cap. III. §. 7. rentur in pervetuſtis ac brevioribus Geneſeos documentis hiſtoricis, et quarum avita eaque grata traditio variis fabulis occaſionem pepererit facillimam. Et profecto ii ipſi, qui hanc Theophaniarum ſimilitudinem maxime urſerunt, hi igitur exponant probabili quadam ratione, unde tandem vetuſti aevi honimibus oborta ſit cogitatio, Deos immortales mortalibus hujus terrae incolis ſubinde interesſe voluisſe. Nam concipimus equidem, et Deorum multitudinem a ſuperſtitioſa pietate variis modis conſictam fuisſe, et, cum hi humanis oculis non conſpicerentur, eorum non tantum imagines quasdam in rebus naturae obviis expresſas fuisſe viſas, ſed vero etiam ſimulacra confecisſe homines, quibus eos oculis ac mentibus ſuis repraeſentarent: verum eamdem priſcam pietatem confinxisſe ipſos Deos, quos ſummo ſtudio ſibi qualicumque tandem modo redderent praeſentisſimos, aliquando humana ſpecie in terris verſatos fuisſe, hoc vix ac ne vix quidem concipimus, niſi quid re ipſa accidisſe ſtatuamus, quod ſingulari figmento facilem originem daret. Certe ex illarum apparitionum divinarum hiſtorica veritate tam facile illud exſtiterit, ut nulla cauſſa magis naturalis ne fingi quidem posſe videatur (1).

Atque idem affirmare licet de priſcae longaevitatis deſcriptione, quam mythici figmenti loco habendam esſe et ex communi antiquitatis opinione repetendam, inter alios ait *Bauerus* (2). Etenim, niſi revera tempus olim fuerit, quo homines multo diutius viverent, quam vel maxime longaevi hodie vivere ſoleant, estne credibile, vel ſomniando umquam illud confinxisſe homines, quod conſtantisſimae omnium omnino temporum experientiae plane adverſaretur? — „ Quidni, „ inquies, hoc confinxerint, cum auream etiam aetatem commenti ſint, qualem „ tamen exſtitisſe, nemo ſanus opinetur?" Novi equidem: at ne ipſum quidem hoc commentum humanae menti obventurum fuisſe arbitror, niſi id primaevae hominum, de qua convenienter cum ipſa rei natura et ſummi Numinis ſapientia ac bonitate refert hiſtoria Sacra, integritatis et cum ea conjunctae felicitatis traditio primum ac facile peperisſet. Inſtas tamen, et iſtam longaevitatem minime in ſe veri ſimilem esſe dicis, cum haec ſit humani corporis conſtitutio, ut vitam per plurima ſecula productam non ferat. — Audio. At tu, qui illud hodie ita esſe, ex Anatomicis obſervationibus merito colligas, quo tandem jure affirmes, numquam id aliter fuisſe, nec primis temporibus, quo plus primitivi vigoris retinuisſent homines, quoque magis diverſa, praeſertim ante diluvium, esſet orbis facies, eo diutius vivere potuisſe? Ego certe, qui hoc non ex hodiernis medico-

(1). Conf. *Toblerus* in opere, cui titulus: *Anmerkungen zur Ehre der Bibel.* II. p. 46.
(2). *Mythol. Hebr.* I. p. 196 ſqq.

eorum observationibus calculisve aestimandum, sed historice dijudicandum esse nullus dubito, non video quare in illa longaevitate magnopere offendamur, quae satis perspicua habeat historicae veritatis indicia. Quae enim ea de re apud alias gentes antiquas feruntur, haec cum priscorum hominum vitam multo faciant longiorem, et ad complura annorum millia producant, manifesto ita sunt exaggerata, ut istas libri Geneseos relationes jam in se reddant veri simillimas, ex quarum ipso argumento per traditionem ea hausta esse videantur. Et erat haec longior vita ad rerum humanarum primordia, ad varios hominum, in quodam quasi infantiae statu versantium usus, ad ipsumque adeo consilium Divinum eximie accommodata. Et paulatim ea ita decrevisse memoratur, ut Jacobus patriarcha, cum aetatis annum centesimum ac trigesimum attigisset, seque haud multo diutius victurum esse existimaret, hanc suam vitam proavorum vita breviorem esse diceret Genes. XLVII. 9; donec Mosis aevo ad eam, quae hodieque obtinet, brevitatis rationem revocaretur, uti probabiliter ex Ps. XC. 10. colligatur (1). Ceterum de integris annis agi in illius longaevitatis descriptione, a multis ita fuit demonstratum, ut de eo vix amplius dubium esse queat (2). Pars I. Cap. III. §. 7.

Sed nulla in re magis perspicua est mythorum exterorum derivatio ex puriori fonte, ad quam nobis etiamnum adire liceat, quam in Cosmogoniis. Eam supra jam attigimus Cap. I. §. 2. Obs. 1. Quod si autem hic Sanchoniathonis, qui utrum umquam exstiterit, et auctor fuerit eorum, quae ipsi adscribuntur, an secus, disputatur, at certe duobus seculis, et quod excurrit, Mosi posterior fuerit (3): Sanchoniathonis igitur Cosmogoniam, ex vetustissima illa, quam Moses assumsit, manifesto petitam, aut eam, quae ex Indicis omnium et antiquissima est, et simplicissima, et Mosaicae simillima, et huic tamen ipsi sublimitate ac majestate multo inferior, aliasve quae praeterea ferantur, si hic lustrare vellemus et ad primum suum ac purissimum fontem exigere, tum nobis multo excurrendum foret longius, quam per propositi rationem liceret. Sed eam comparationem ita

(1). Vid. ibi *Muntinghius.*

(2). Vid. *Michaëlis N. Biblioth. Or.* IX. p. 201 sqq., *Hamelsveld* in *Bibl. def.* IV. p. 158., et *Heringa* ad *Seileri Hermeneut. Bibl.* p. 161 sqq.: et cum dictis conf. *Hessius* in *Histor. Isr.* P. I. p. 60 sq. edit. Germ., et *Jahnius*, *Introd. Germ. ad V. T.* II. 1. p. 114. sq., qui ibid. p. 119 et sq. recte animadvertit, priscis hominibus iisque nec stupidis, nec vitae molestia distractis haud adeo difficilem fuisse annorum computationem ad Solis ac Lunae cursum exactam. De ejusdem longaevitatis traditionibus apud Sinenses aliisque gentes vicinas vid. *Bayerus* in *museo Sinico* II. p. 283 sq.: in quo universo loco alia plura notavit a Sinensibus eodem ex fonte hausta.

(3). *Christ. Saxius* Mosis aetatem refert ad annum orbis conditi 2507., Sanchoniathonis vero ad A°. 2729. vid. ejus *Onomast. literar.* T. I. p. 4 et 7.

Pars I. Cap. III. §. 7. ita jam instituerunt alii, ut nos quidem hoc labore nunc facile supersedeamus (1). Quo magis autem ad variarum Cosmogoniarum similitudinem, quam et inter se singulae et cum Mosaica omnes habent, attendimus, eo nobis apparuit clarius hujus, ex qua manaverint, praestantia plane singularis et vere divina. Ac valde adeo assentimur *Henslero*, Germaniae philologo minime illiberali (2), qui ineptas esse aliarum ac sapientissimarum etiam gentium antiquarum Cosmogonias pronuntiavit, ac nullam reperiri, quae ad Mosaicae illius praestantiam quodammodo accedat: immo ingenue declaravit, non esse quod quemquam pudeat veterem fidem profiteri, eamque Cosmogoniam repetere ab institutione divina; quam ipsam fidem et nos quoque haud sine gravi ratione profiteri, supra significavimus Cap. 2. §. 2. Obs. 1.

Verum sunt alia plura, quorum notitia per traditionem ad alias gentes devenerit de rebus, de quibus refertur in parte Geneseos antiquissima. Haec memoravit *Howardus* (3), ostenditque peculiariter, tam generales esse ac per totum orbem dispersas traditiones de magno quodam aquarum diluvio, ac Mosaicae de eodem relationi tam similes, ut dubitare non deceat, quin illae ex hac, ut ex communi origine, repetendae sint: quod cum ab eo evidentissime demonstratum sit, et ab aliis pluribus jamdudum animadversum, non opus est utique, ut in magna rerum, quae pertractandae supersunt, copia enucleate exponamus (4). Hoc unum tamen non possumus quin breviter annotemus, in illa relatione Mosaica, etsi per ipsam rei naturam non penitus explicanda, inesse omnia verae ejusque simplicissime narratae historiae indicia, ita quidem ut et tempus, quo duraverit dilivium, accurate designetur, et caussae naturales, quae illud mox sen-

(1). Quam honorifica in Cosmogoniam Mosaicam sit ea comparatio, vel ex *Baueri Mythol. Hebr.* I. p. 67 sqq. liqueat. Conf. porro *Hist. Univers. a Westerbanio* edita T. I. initio, *Hessii Hist. Isr.* I. p. 70 sqq., Abbas *Jerusal. Comment.* IV. *super Relig.* Sect. 3. sub finem, *Herderus* in opere quod inscripsit *Alteste Urkunden des Mensch. geschl.* P. II. et III., *Muntingh.* in *Bibl. cult. hum. hist.* III. p. 209. et ibi not. coll. IV. 159, et not., et, ne alios commemorem, *Howardus* in opere praestantissimo supra jam laudato, quod partim Germanico sermone prodiit hoc titulo: *Geschichte der Erde und des menschengeslechtes nach der Bibel*, p. 55. De *Sanchoniathone* ejusque Cosmogonia dignus est qui legatur *Michaëlis* in particula *Introd. ad V. T.* p. 205 sqq. edit. German, de vetustissima autem Indica codex legum Indicarum, sive *Hindu Gesetzbuch von W. Jonas*, initio, praesertim p. 2. et ibi not.

(2). In libro, cui titulus: *Bemerkungen uber stellen in die Psalmen und der Genesis*, p. 200. Singularem Cosmogoniae Mosaicae praestantiam agnovit etiam *Wagnerus*, *Mythol.* p. 319–321.

(3). In libro laud. p. 55 sqq.

(4). Conferri hic possunt *Hist. Univers.* modo laud. p. 270 sqq., *Hess.* l. l. p. 118 sqq., Abbas *Jerusal. Comment.* III. Sect. 1. initio, *Tobler*, in opere supra laudato, P. II. p. 6 sqq. et van *Beeck Calkoen* in dissert. mox laudanda, p. 69 sq. in nota.

sensim adducerent, ac postea sensim denuo pellerent, tam perspicue exhibeantur, Pars I.
quam ferret remoti istius aevi ratio. Profecto, quamvis difficultatis habeat ea Cap. III. § 2
relatio et multas, et graves, est nihilominus ita comparata, ut non sero demum eam ex incerta et confusa traditione aeque haustam esse variisque figmentis deformatam, ac traditiones quae cum hac comparentur, sed ab homine, qui praesens ipsis rebus interfuerit, omniaque attentis observaverit oculis, relatam fuisse, atque adeo istarum traditionum unicum nobis aperire eumque limpidissimum fontem, mihi certe persuasissimum sit.

Idem denique dictum esto de similitudine quae est inter exteros mythos nonnullos et inter Mosaicam de primitivo hominum statu ac malorum origine relationem. Et Pandorae quidem fabulam non esse ejusmodi, ut cum ea comparabilis sit, supra Obs. 2. significavimus. Sed *Bauerus* (1). alios etiam comparat duo mythos in eo ipso similes, quod homines inducunt, qui gustatis cibis quibusdam et corporis et animi amiserint robur praestantiamque, quibus gavisi essent, verum in hoc multum diversos, quod commenta adjuncta habent ineptissima, veluti quod in utroque mytho dicatur, nullis cibis terrestribus antea iis opus fuisse, quibus vitam sustentarent, in priore autem Tataris Calmuchis adscripto, homines perhibeantur ad annos usque 80000 olim suam vitam produxisse, atque alarum suarum ope se ad coelos usque efferre potuisse, et in altero, quem Persae habuerint, homines narrentur a malo spiritu excitati primum inter venandum cibo vesci coepisse, ejusque noxiam vim passi fuisse, sed per fructuum quorumdam, ab eodem malo spiritu iis oblatorum, usum omnibus suis commodis privati: quarum igitur fabularum ecquis mecum non primum fontem agnoscat in simplicissima relatione Mosaica? Atque hanc ipsam aliis etiam traditionibus, per Orientem dispersis, originem dedisse, quarum quasi genuinum exemplar sit, ita demonstratum fuit in disputatione adversus *Dupuisium* et *Volnejum* instituta, quae Vobis, Viri prudentissimi, judicibus praemium reportavit (2), ut actum agere nobis videremur, si de eo, aeque ac si necdum confectum esset, coram vobis disputaremus. — Quapropter priori hujus disputationis parti jam finem imponimus. Et vero haec nos duitius detinuit, quam ipsi quidem exspectaveramus. At generale tamen illud ac primarium eorum, qui mythologicae Sacrarum Literarum interpretationi patrocinantur, argumentum ab omni parte perpendendum arbitrabamur, quo pateret, id minime eo valere, ut illam adhibere oporteat: quin

(1). *Hebr. Mythol.* I. p. 98 sqq.

(2). Ejus auctor, uti neminem latet, est *van Beek Calkoen*, estque ea in P. XIX. Disputationum Theologicarum Societatis Teylerianae.

Pars I. Cap. III. §. 7. quin etiam nisi nosmet ipsi cohibuissemus, multo longius in hac contemplatione versati essemus.

Accedimus igitur sine ulteriori mora ad alteram nostrae disputationis partem; in qua lustrare cupimus alia interpretum mythologicorum argumenta, priori illi subsidiorum aut praesidiorum instar subjuncta: quae utrum infirma etiam esse et Sacrorum Librorum dignitati atque auctoritati adversa, sic ostenderimus, ut eorumdem Librorum honorem satis vindicasse videamur, Vos judicetis, Viri spectatissimi! nos certe hoc omnibus viribus secutos fuisse, ipsi facile animadvertetis.

DIS-

DISPUTATIONIS

DE MYTHICA CODICIS SACRI INTERPRETATIONE

PARS ALTERA.

De subsidiariis argumentis pro mythica Sacri Codicis interpretatione afferri solitis.

CAPUT PRIMUM.

De mythicae Librorum Sacrorum interpretationis praesidio, quod quaeritur in horum relationibus historicis, diu demum post eventum perscriptis.

Cum primum interpretatio mythica in Sacrum Codicem introduceretur, ac Pars altera. mythi adeo in antiquissimis fere Geneseos documentis sive fragmentis solis quaererentur, primariae illi, quam jam disceptavimus, argumentationi hoc quasi fundamentum subjiciebatur, relationes, in illis Geneseos partibus comprehensas, diu ore prius traditas fuisse, quam literis consignarentur: ex quo maxime factum esset, ut ejusmodi augmenta et mira ornamenta acciperent, quae eam ipsis formam dederint mythorum, quam prae se ferant. Deinde vero, cum propter similem et aequabilem narrandi modum, qui passim in Scriptis Sacris obtineat, mythi quoque passim non in Veteris solummodo, sed in Novi etiam Testamenti partibus historicis et quaeri et reperiri coepti essent, hinc, quo facilius haec ratio commendaretur aliisque probaretur, consentaneum erat profecto, ut quaecumque historica essent in cujuscumque aetatis Libris Sacris ac mythi speciem gerere censerentur, horum sin minus omnia, at, certe longe pleraque aetate demum ipsis rebus recentiori existimarentur conscripta fuisse. Quocirca necesse ducimus, ut, quam parum roboris huic mythicae interpretationis subsidio insit, disquiramus, quantum per angustos, quibus circumscribimur, fines fieri possit.

Post-

§. 1.

Pars II. Cap. I. §. 1. Postquam nata erat interpretatio mythica Librorum Sacrorum et magna brevi tempore incrementa ceperat, fuerunt in Germania qui omni opera in eo elaborarent, ut Pentateuchum Mosi abjudicarent ac recentiori aetati adscriberent. Nota sunt in nostris quoque regionibus nomina *Vateri* et *Wettii*, quorum ille in commentatione suo in Pentateuchum commentario subjecta (1), hic in critico de fide, qua digni sint Chronicorum libri, tentamine, quo ratio habetur historiae Pentateuchi ac legislationis Mosaicae (2): uterque igitur magno studio omnia conquisiverunt, quibus non novam utique quorumdam de recentiore compositi Pentateuchi aetate opinionem ulterius exornarent et corroborarent. Huic autem quasi jacto fundamento Wettius, superstruxit singularem suam de epica Pentateuchi conformatione sententiam, de qua exposuimus in Prolegom. Cap. 2. §. 4. Obs. 2. — Peculiariter autem *Hartmannus* in priore parte operis ad marginem indicati (3) contendit, nec tabulam Geographicam Genes. X., nec mythum, qui eam proxime subsequatur XI. 1-9., nec partes Geneseos, quae eam praecedant, Mosem habere auctorem, sed omnia haec non nisi Babylonici exilii foetus esse, ut illa gentium tabella sit delineatio quaedam conspectusve aliquis gentium ac regionum ingentis imperii Chaldaici, diluvii autem Noachici Deucalioneo simillimi relatio petita sit e sacris commentariis, quos aedes Babylonica, in Beli honorem condita, asservaret: ex quo fonte etiam haustae sint relationes, quae Cap. IV. et V. reperiantur, sed creati orbis descriptionem ex Aegyptiaco fonte haustam esse opinatur, qui Hebraeis non pateret nisi in regni Nebucadnezaris initio, Cap. denique II. ac III. omnium clarissime prodere aetatem seriorem, cum eorum fons suppetat in longe lateque dispersa Zoroastris religione ac doctrina philosophica.

Quod ad reliquos V. T. libros, attinet, qui historiam contineant Babyloniacae captivitati anteriorem, hi cum aeque ac libri, qui Mosis praeferunt nomen, ex traditionibus solis exstitisse sumantur, serius demum in historiae formam redactis, hinc *Bauerus* (4) omnes omnino historiae Israëliticae partes inde ab Abra-

(1). *J. S. Vater's Commentar uber den Pentateuch*, Halle 1802-1805. III voll.

(2). *W. M. L. de Wette's Kritischer Versuch uber die Glaubwurdigkeit der Bucher der Chronik, mit hinsicht auf die Geschichte der Mosaischen Bucher und Gesetzgebung:* etiam cum hoc titulo, *Beiträge zur einer Einleitung in das Alte Test. Halle* 1806.

(3). *A. Th. Hartmann's Aufklärungen über Asien fur Bibelforscher* &c. II. voll. *Oldenburg* 1806, 1807.

(4). *Handbuch der Geschichte der Hebr. Nation von ihrer Entstehung bis zur Zerstörung ihres Staats* II. voll. *Nurnberg und Altdorf*, 1804, 1805.

Abrahamo usque ad Mosem mythis involutas esse asserit, ac Mosis adeo historiam mythis esse plenissimam, hujus miracula Aegyptiaca partim occultas artes fuisse a sacerdotibus Aegyptiorum acceptas, partim vero naturales calamitates divinarum instar paenarum propositas, ac singulas ejusdem historiae partes per traditionem mirum in modum auctas esse et exornatas: reliquas autem partes historiae Israëliticae non dissimili modo comparatas esse: ut adeo, quidquid peculiaris interventus divini aut miraculi specie in illis conspiciatur, hoc omne a mythico isto ornatu liberandum et magis naturali, ut ita dicam, facie exhibendum sit. Verum ne hoc quidem satis esse videbatur hujus operis censori cuidam (1), quippe qui arbitraretur, nimiam a Bauero auctoritatem adscriptam esse historicis Hebraeorum, quorum relationes plerumque aliquot seculorum intervallo ab ipsis rebus relatis distiterint. Pars II. Cap. I. §. 1, 2.

Praeterea, cum Danielis liber, ad exilium Babylonicum spectans, mythis scatere censeatur, hinc novus nuper exstitit ejus interpres (2), qui eum aetati longe recentiori, quam qua Daniel vixit, ac diversis auctoribus adjudicaret, qui partim varias vulgi, quibus ipsae res deformatae essent, traditiones collegerint perscripserintque, partim praeterita eventa vaticiorum forma et habitu proposuerint.

Denique perquam facile videbatur ipsam historiam Euangelicam mythice interpretari, si sumeretur trium priorum Euangelistarum libros ex primario quodam Euangelio Hebraico haustos esse, et miris postea auctos additamentis. Cujus opinionis praecipuum auctorem fuisse ac suasorem *Eichornium* (3), notum est. Quid? quod ne ipsius quidem Joannis Euangelium a recentiorum audacia penitus immune fuit, et viro cuidam Christiano, qui sub primi seculi finem aut secundi initium vixerit, attributum: immo et hoc Euangelium et reliqua, et ipsa etiam, quae vocantur, Apostolorum acta, ab incertis quibusdam istius aevi auctoribus Christianis profecta, ac partim ex relationibus conscriptis, partim ex traditionibus consarcinata esse omnia, opinabatur quondam *Eckermannus* (4).

§. 2.

Longum omnino foret accuratius perpendere quaecumque ad fidem S. C. historicam infringendam vehementer ac labefactandam nostro aevo ideo prolata fuerunt, ut mythica ejus commendaretur interpretatio (5). Verum neque illud uti-

(1). In *Gableri ephemerid. Theol.* T. II. P. 2. p. 327 sqq.
(2. *L. Bertholdt*, *Erlang.* 1806, 1808. II. voll.
(3). Vid ejus *Biblioth. universal. literat. Bibl.* T. V. Fascic. 5 et 6 et *Introd. ad N. T.* P. I. praesertim §. 84.
(4). *Theol. Beytragen* P. V. Fascic. 2. p. 147 sqq.
(5). De V. T. conferatur hic in primis *Meyerus*, *Hermen.* V. T. P. II. §. 160 et 216.

Pars II. Cap. I. §. 2. utique necesse videtur. Nam ea profecto non ab omni parte nova sunt, sed magnam partem jampridem non proposita modo, verum etiam diligenter perpensa et eximie refutata ab iis, qui Librorum Sacrorum vindicias susceperunt: ac sunt omnino ejusmodi, ut facile appareat, proferri ea hoc consilio, ut quidquid vere divini insit in C. S., id omne inde expellatur. Sed de hoc consilio alias. Jam de re ipsa videamus.

Nil profecto est facilius, quam ut de libris S. C., praesertim antiquioribus, de quorum compositorum historia, tempore et occasione nobis aliunde non suppetant testimonia, variae excogitentur opiniones, quae acutum, felix et in conjectando ac nova, aut certe novitatis speciem habentia fingendo audax ingenium prodant: ac nulli sunt in universa antiquitate literaria libri, in quibus qui phantasiae luxurianti frena laxare velit liberius, majorem reperiat hujus libidinis opportunitatem. Quod cum ita sit, fieri utique nequit, ut istis conjecturarum fictionumque commentis tam certa opponantur rerum momenta, quae quos talia delectent, hos cogant assumtas lubenter suavique cura nutritas opiniones ex animo expellere. At sunt tamen hic momenta tam gravia, ut ingenuis veritatis ac Librorum Sacrorum amicis plane satisfacere possint debeantque.

Enimvero, si universa historia in S. C. relata maximam partem e solis conflata sit vulgi traditionibus longo demum post eventum tempore perscriptis, et quibus historia ita sit deformata, ut haec vel difficulter, vel nullo pacto inde eruatur, et ad liquidum perducatur: unde, quaeso, est, quod religionis ac divini regiminis habita ratione admirabilis quaedam in ea rerum nexus appareat, per plurimorum seculorum cursum variasque gentis Hebraeae vicissitudines continuus, isque minime quaesitus, aut ab interpretibus illatus, sed naturalis, sed perspicuus, sed semet ipse attento cuique contemplatori persuadens, immo vero propemodum obtrudens; ita quidem ut propter magnam affinitatem, quae Mosis inter et Christi, historiam est quantumvis longo temporum intervallo disjunctam, utraque, uti in Prolegom. Cap. 2. §. 4. Obs. 3. vidimus, in Epos mythicum sibi mutuo respondens commutaretur? Unde porro est, quod inter nonnullas veterum librorum partes historicas et inter carmina nonnulla, quae insunt in libro Psalmorum, tantus sit argumenti consensus, ut haec illis, et vicissim illae his lucem afferant haud exiguam, et quasi commentarii cujusdam vicem praestent. (1) Unde est, quod

(2). Ita, ne Psalmos Davidicos cum historia ab omni parte convenientes memorem, Ps. XC. qui Mosis et nomen et ingenium et animi indolem praefert, cum afflictissima Israelitarum, dum in desertis Arabiae erant, conditione ejusque caussis ita congruit, ut, cum inde multum illustretur, tum vero ipsorum eventuum relationi haud leve addat veritatis ac fidei momentum.

quod actuum Apostolicorum liber cum Euangeliis, et cum utrisque Epistolae Apostolicae amicissime conspirent? Unde est, quod tantus in Librorum Sacrorum auctoribus animadvertatur, tamque ab omni fuco alienus veritatis amor, ut quae hos inter et alios quoscumque probatissimae fidei scriptores antiquos ingenue instituatur comparatio, in eorumdem omnino tendat honorem ac decus? Unde est, quod in universa S. C. historia hominum characteres infinitum in modum diversi sic ad vivum delineentur, ut nulli sint ex vetustate libri ad hominis indolem cognoscendam aeque fructuosi? Unde est, quod non modo in singulis scriptis historicis omnia cum temporum, morum, regionumque ratione plane conveniant, sed vero etiam in nullis aliis, immo ne in cunctis quidem omnium gentium libris, tot suppetant subsidia, e quibus et variarum gentium origines antiquissimae cognoscantur et aequabilis quaedam informetur historia culturae humanae? Denique, si longe maxima pars veteris historiae Hebraicae ex popularibus traditionibus nulla aut perexigua fide dignis consarcinata sit, unde tandem est, quod Hebraeorum vulgus ea tradere amaverit, quae sibi nequaquam honorifica essent eaque ab universa gente pro veris historiis recepta sint in sempiternum suum opprobrium? Si autem quidquid miraculi speciem habet in recentiori historia Euangelica, hujus non nisi speciem habeat inanem, quam et ex magna parte affinxerit traditio, unde vero est, quod illud universe non ab exteris modo, sive ethnicis, qui vocantur, scriptoribus, quibus nova religio vehementer displiceret, agnitum sit, sed ab ipsis etiam Judaeis, nascentis hujus religionis et testibus praesentissimis et hostibus infensissimis? (1). — Verbo: quantumvis multis in partibus valde singularis sit historia Biblica, et a consueto rerum ordine recedat, generatim tamen ita comparata est, ut, si incertarum traditionum mythicarum tenebris fere tota involuta esse censeatur, e quibus ipsa vera, quae acciderint, facta vix ac ne vix quidem in lucem proferantur, ea prodigii quasi cujusdam instar sit omnium maxime singularis, immo incredibilis ac multo majoris intellectuque difficilioris, quam maxima etiam prodigia, quae in ea memorentur. — Ceterum non diffitemur, e scriptis praesertim vetustioribus proferri, quae recentiorem arguant aetatem. Verum haec partim finguntur tantummodo neque ullam habent vim, partim sunt quaedam nomina propria deinceps ad majorem perspicuitatem vel addita, vel in veterum locum substituta, partim, veluti in Deuteronomii libro, sunt observationes Geographicae et Historicae, sive a Mose, seu ab alio scriptore adjectae ac postea textui insertae, quae orationis ordinem turbant ma- Pars II. Cap. I. §. 2.

(1). Vid. *Less, über die Religion* P. II. Sect. 3. §. 23. coll. *Eisenmeng. entd. Judenth.* T. I. p. 148-188.

Pars II. C. I. §. 2, 3. manifesto, partim, uti in ejusdem libri calce, supplementa sunt, ab ipso libro facile distinguenda (1). Quorum adeo longe pleraque ipsam librorum et antiquitatem et veritatem historicam magis corroborant quam infirmant.

§. 3.

Sed, ut ab his generalioribus, summatim dumtaxat propositis, ad nonnulla magis specialia progrediamur, initium facimus a *Pentateucho* Mosaico universe spectato. Hujus conformatio Mosem omnino prae se fert et clamitat auctorem.

1. Deuteronomii nimirum liber tam plane Mosaicus est, ut, si hunc solo veritatis amore ducti legerimus, vix dubitare queamus, quin vir qualis esset Moses, ita locutus sit, uti loquens inducitur. Nihil in sermonibus hoc libro comprehensis inest a Mosis ingenio alienum: immo vero omnia ad peculiarem ejus indolem et ad munus, quod gessit, ita sunt composita, ut si quis recentioris aetatis vir eos Mosi subjecisset loquenti, hic, etsi nulla arte modoque simplicissimo usus, eum tamen quasi ad vivum repraesentasset, ejusque personam perquam feliciter induisset. Jam vero illud ipsum, quod in Exodi, Levitici, ac Numerorum libris refertur, in his Deuteronomii sermonibus, qui Mosem spirant auctorem, ut verum, certum, notumque ponitur. Quatuor autem hi libri tam naturali quodam connubio cum primo copulati sunt, ut hujus argumentum ac veritatem historicam quam maxime confirment. — Deinde rerum in libro secundo, tertio et quarto relatarum ordo ac selectus tales sunt, quales a Mose, tantae antiquitatis scriptore et cum recentiorum temporum et cultiorum gentium historicis minime comparando exspectentur. Ita E. C. leges non alio referentur ordine, quam quo latae sint, eaque simul identidem inseruntur, quae harum occasione vel dicta sint, vel acciderint. Ea vero dumtaxat memorantur, quae Mosi, Israëlitarum duci ac legislatori, maxime memorabilia videri deberent; de ceteris altum est silentium: atque is generatim est narrandi modus, qui hominem prodit rerum, quae narrantur, testem oculatum, eumque, qui cum non nisi praecipua, quae accidissent, literis consignaret, haec eo ipso, quo conscripsisset, ordine popularibus traderet. Quod si ergo hi libri longe recentiore demum aetate confecti fuissent, quo unquam pacto ipsa haec antiqua, valde simplex, minime concinna, nativa ac vere genuina scriptorum Mosaicorum facies iis imponi potuisset? Denique in locis V. T. quam plurimis horum librorum, ut Mosaicorum tam diserta injici-

(1) Vid. *Deuteron.* XXXIII. 1. et XXXIV. 10-12, ubi scriptor se perspicue virum prodit a Mose diversum.

citur mentio, ut, nisi argutari velimus, fatendum nobis sit, jam Mosis eos aetate exstitisse. Nam, praeterquam quod in ipso Pentateucho saepe memoratur Liber, vel Liber legis, in quo Moses et leges, et res maxime memorabiles visas perscripserit, Exod. XVII. 14. XXIV. 4, 7. XXXIV. 27. Numer. XXXIII. 1, 2. Deuteron. XXVIII. 58, 61. XXIX. 19, 20, 27. XXXI. 22, 24, et quem Sacerdotibus ac Levitis tradiderit in sanctissimo Aedis Sacrae loco asservandum ac septimo quoque anno praelegendum in solenni populi conventu Deuter. XVII. 18. XXXI. 9-13, 24-26.: frequentissima in aliis deinceps libris Hebraeorum historicis mentio fit Legis, Legis Jehovae, Legis Mosaicae, Libri legis; veluti jam in libro Josuae I. 7, 8. VIII. 32, 34. XXXIII. 3-16.: quibus denominationibus ut ipsos commentarios, quos Moses confecerit et nos hodieque habeamus superstites, significatos fuisse existimemus, omnino consentaneum est. Itaque in tam remotae antiquitatis libris plura et evidentiora *αὐθεντίας* indicia postulare vix deceat: quae autem insunt, haec variis luxuriantis ingenii conjecturis ac suspicionibus infirmare aut tollere conari, est revera iniquissimum. Sed nos hujus rei non nisi praecipuas quasdam partes leviter attigimus. Alii eam data opera tractarunt, qui tam gravia ad eam contulerunt momenta, ut horum vim non debilitaverit fregeritve Vateri ac Wettii temeritas (1).

2. Etsi non fert institutum, ut in Mose Pentateuchi scriptore a recentiorum protervia tuendo ac vindicando longius excurramus, juvat tamen propter singularem rei dignitatem duo eaque praecipua rationum, quibus opposita sententia commendetur, momenta ponderare, ut appareat, quam levia ea sint. Petuntur cum ab artis scribendi usu, antiquissima Mosis aetate non ita comparato ut ad majora volumina literis consignanda valeret, tum vero etiam a sermonis Hebraici aequabilitate, per omnes V. T. libros conspicua, et in se veri minime simili, nisi libri Mosaici recentiore demum aetate conscripti fuisse censeantur.

Et illud quidem, in quo exsequendo valde operosus est *Vaterus* (2), nobis brevi expedire licebit. Nam, cum in Pentateucho, uti superiore observatione vidimus, non semel neque obscure, sed saepe et perspicue memoretur rerum perscriptio ut et dudum notissima, et satis usitata, et in se nequaquam difficilis, haud scio equidem an eam in dubium adducere deceat. Neque ex eo, quod non-

(1). Vid in primis Abbas *Jerusalem* in epistolis German. *de Mosis scriptis ac philosophia*, *Eichhorn Introd. ad V. T.* T. II. p. vers. Belg. 231-277., *Jahn* in ejusdem argumenti opere German. T. II. p. 1. § 3-14. et in *Compend. Lat.* p. 204-225., denique *Michaelis Introd. ad V. T.* p. 150-208. edit German.

(2). *Commentar. in Pentateuch.* III. p. 522-542.

nonnulla ſubinde dicuntur lapidibus inſcripta fuisſe, ſequitur necdum aliam fuisſe materiem, cui quid inſcriberetur. Immo vero *lapides* et *libri*, quibus utrisque priſca ea aetas hanc in rem uteretur, manifesto a ſe invicem diſtinguuntur. Vid Exod. XXIV. 7. coll. XII. Deuteron. XXVII. 2-8. coll. XXXI. 24-26. Conf. etiam Joſ. XXIV. 26. Et *liber bellorum Jehovae* allegatur Numer. XXI. 14. Et memoratur Deuter. XXIV. 1. *libellus repudii* a marito ſcribendus et repudiatae uxori tradendus. Et *libelli* denique vel *ſchedae*, cui a ſacerdote dirae inſcribendae esſent et aqua delendae, mentio fit Numer. V. 23. Erant igitur hi libri ac libelli a lapidibus, ſive publicis monumentis, nonnulla inſcripta, vel inſculpta gerentibus, materia ſua diverſi: quae qualis fuerit non ſignificatur, ſed eam fuisſe ejusmodi, ut atramenti ope id quod necesſe esſet inſcriberetur, ex postremo, quem attulimus, loco probabile fit. Quid? quod veri in ſe ſimillimum est, aliis rebus, quibus inſcriberent, prius uſos fuisſe homines, quam de literis lapidi ad aeternam rei alicujus memoriam inſculpendis cogitarent. Quocirca plane conſentaneum est quod *Plinius* (1). dicit „ palmarum foliis primum ſcriptitatum esſe, deinde quarumdam arborum libris, postea publica monumenta plumbeis voluminibus." Atque arborum cortices apud nonnullas, etiam maxime incultas, Americanarum gentium tribus ad hunc uſum adhibitos esſe, ut quaedam rudius in iis pingerent, refert *Robertſonus* (2). Sed Moſi alia ſuppetebat materia, cui commode ſuos commentarios, etiamſi ampliores fuisſent, inſcriberet. Ejus nimirum aevo jam in generali uſu erat linum Aegyptiacum, ab ipſo hinc in cultu ſacro adhibitum. Mature autem illud ab iis, qui quid ſcriberent, pro idonea ad inſcribendum materia uſurpatum fuisſe, liquet ex linteis cadaverum Aegyptiacorum involucris perantiquis quaedam inſcripta gerentibus. Verum papyri uſus eam in rem Moſis aetate videtur multo fuisſe posterior (3). Ceterum, quod apud alias antiquitatis gentes, ac praeſertim cultisſimam gentem Graecorum, ſcripturae uſus recentior habetur, hoc ad nostrum quidem inſtitutum perinde est, cum ejus pervetustam originem in Oriente quaerendam esſe, notisſimum fit (4). De

(1). *Hiſt. Nat.* XIII. 11.

(2). *Hiſtor. Amer.* IV. p. 39.

(3). Conf. *Jahnii Archaeol. Bibl.* I. 1. p. 422 ſq. et *Eichhornii Introd. ad V. T.* P. I. p. 105. ſq.

(4). Apud Hebraeos vero Judicum aetate ſcribendi ars tam parum a vulgari peritia remota erat, ut juvenis aliquis ex parvo quodam oppido trans Jordanem ſito eam calleret, Jud. VIII. 14. Quid? quod jam anteriore Joſuae aetate facile reperiebantur, qui univerſae regionis attentis oculis lustrandae deſcriptionem aliquam, addita, uti videtur, qualicumque tandem tabula Geographica, conficerent, et ad ipſum Joſuam adferrent. Joſ. XVIII. 4-9.

De altero, quod sumitur ad labefactandam librorum Mosaicorum antiquitatem, paulo plura dicemus. Scilicet, quo majori cum probabilitatis specie libri Mosaici ad recentiorem referrentur aetatem, argumentatio desumta fuit ab exiguis mutationibus, quas lingua Hebraica inde a Mosis aevo ad captivitatem usque Babylonicam subierit secundum receptam opinionem: quapropter convenientius sit ut non ante Davidis aetatem, qua demum ad notabilem aliquam culturae perfectionem pervenerit sermo Hebraicus, hi, qui Mosi adscribuntur, libri exstitisse, et partim ex traditionibus, partim fortasse etiam ex nonnullis vetustioris ac rudioris sermonis scriptis, in recentiorem adeo sermonem convertendis, partim denique ex posterioris aevi constitutionibus aliisve supplementis conflati esse censeantur. Hoc igitur proposito comparatio instituitur linguae Hebraicae cum Latina et Germanica, quae utraque cum haud ita magno temporis spatio vehementer mutata sit, statui nequeat, illam inde a Mose usque ad captivitatem Babylonicam, ac per mille adeo circiter annos ex maxime recepto calculo computatos perparum mutatam fuisse (1). Pars II. Cap. I. §. 5.

Verum enimvero, ne dicam, temere ac praeter ullam omnino probabilitatem sumi, Davidis demum aevo coli perfectius coeptam fuisse linquam Hebraicam; ne in medium proferam Jobi librum, qui ex peritissimorum etiam arbitrorum judicio aetatis vetustissimae ipsique Mosi anterioris haud obscura gerit indicia; ne porro animadvertam, Graecam linguam per longissimum temporis spatium inde ab Homeri aevo usque ad aliquot post C. N. secula haud ita magnas mutationes subiisse, sive ad seculum usque quartum aut quintum: nam inde a sexto demum seculo per exterarum gentium irruptiones vehementius depravari coepta est, atque ad seculum usque decimum quintum, sive captam à Turcis Constantinopolin aliquid de prima sua praestantia retinuit (2); — ne de Sinica lingua loquar, per immensum seculorum intervallum eadem fere hodieque quae fuerit ab ultima inde hominum memoria (3): hoc unum monuisse satis erit atque dilucide demonstrasse, quam parum deceat istiusmodi comparationem antiquissimae atque Ori-

(1). Ita *Vaterus* loco allegato p. 668. sqq., quocum conf. *Meyerus*, *Hermen. V. T.* I. p. 126, 127. et vid quae habentur in *Henkii thesauro sive magazin fur Religionsphilosophie* &c. P. II. Fasc. 3. 471 sqq.

(2). Vid. *Simonis introd. in Ling Gr.* p. 28. et *Harlesii introd. in histor. L. Gr.* p. 464 sq.

(3). Vid. *Wahlii hist. OO. ling. et literat.* Germanice conscripta, p. 48. Characteres quidem, quibus Sinenses in scribendo utuntur, subinde aliquantum mutati fuere, et cum tempore perfectiores redditi atque ampliores, sed eamdem tamen indolem retinuerunt perpetuo. Vid. minor *de Guignes* in itinere, sive *voyage à Pekin* T. II. p. 378 sqq. et liber e Sinico in Gallicum sermonem conversus, *Eloge de la ville de Moukden*, p. 127 sqq. et proleg. p. 7.

Orientalis Linguae Hebraeorum cum recentioribus linguis Europaeis et instituere et urgere. Hoc nimirum saepissime animadversum est et satis superque demonstratum, proprium esse linguarum Orientalium, ut, nisi externae adveniant mutationum causae, perparum dumtaxat cum tempore immutentur: et, uti Orientalium, ac praesertim Arabum Scenitarum, mores hodieque plane sunt iidem, qui jam erant Patriarcharum Hebraeorum Arabibus haud uno modo simillimorum, aetate (1). ita etiam nihil constantius, nihil minus mutationi obnoxium, nihil sui magis simile est perpetuo, quam ipsa interior ratio sermonis semel apud Orientales recepti, cujus per complurium seculorum cursum tenacissimi sint (2). De Arabica quidem, Hebraicae illae cognata dialecto, quae sola etiamnum vivit vigetque in Oriente, asseruit *Niebuhrius* (3), recentiorem ita differre a veteri, qua V. C. conscriptus fuit Coranus, uti Italica hodierna differt ab antiqua Latina. Sed fefellisse eum videtur pronuntiationis diversitas. Certe *Fourmontius* monuit (4), ipsum Corani studium ad linguae conservationem non modo efficacissimum esse, sed Cahirae etiam sermonem vulgarem perparum a Corani sermone differre: atque hujus sermonis aequabilitatem et constantiam in universum alii ex vero observarunt peritiores (5).

Praeter hanc autem caussam, Hebraeis cum ceteris Orientis gentibus communem, erant et aliae magis peculiares, eaeque cum ex illa conditione repetendae, qua ab omnibus gentibus quasi seclusi vivebant, tum vero etiam ex usu librorum Mosaicorum, qui insequentium aetatum scriptoribus perenne quasi dictionis exemplum suppeditarent, et omnes, qui hos vel legerent ipsi, vel ab aliis lectos audirent, ad eumdem loquendi scribendique modum retinendum magnopere adjuvarent. Ante Mosis vero aetatem qui in Aegypto degebant Israëlitae, seorsim vivebant plerique, nihilque erat, quod acceptum a Patriarchis sermonem vehementer mutaret. Inde autem ab rerum humanarum primordiis ad illud usque tempus

(1). Haec similitudo tanta est, ut ex ea Galli, qui expeditionem in Aegyptum suscepissent, historiam V. T. optime illustrari agnoverint. Vid. *Mémoires sur l'Egypte, publiées pendant les campagnes du général Bonaparte*, T. I. p. 104.

(2). Vid. *Schult. Orationes* T. I. et II. ejus *Originum* subjectae, coll. *Mich. Introd.* ad V. T. § 32 p. ed. Germ. 166-171.

(3). *Descript. Arab.* p. 80. vers Belg.

(4). *Description Géographique dn Caïre* &c. p. 52., 53.

(5). Veluti *Wahlius* l. l. p. 424. et in elementis L. Ar., sive Arab. *Elementarbuch* p. 25-29., *Jahnius* in praef. ad Gramm. Arab. Germanice conscriptam p. 10-22. et *Herbainus* in rudimentis ling. Arab. hodiernae, sive *Principes de l'Arabe moderne*, praef. p. 2. Conferri etiam meretur *de Guignes* in commentatione quadam, sive *memoire sur les Langues Orientales* p. 147 sq. *Acad. des Inscript. et B. L.* T. XXXVI.

quo Israëlitae in Aegyptum pervenere, magis cum tempore amplificari debuit hic omnium antiquissimus sermo, qui in ipsa sua indole interiore infantiam manifesto sapit generis humani (1). At mansit tamen sui simillimus, cum temporibus, quae ante diluvium effluxerunt, nullus alius, uti videtur, in usu esset, ac divisis, dispersisque post diluvium hominibus, exortaque per peculiarem Summi Numinis providentiam linguarum diversitate, hi, qui primaevum illum sermonem retinuissent, eum posteris suis purum illibatumque transmitterent.

Verum subiit omnino aliquas mutationes lingua Hebraica ante captivitatem Babylonicam, sed eas minime tantas, quantas pati solent linguae Europaeae. Est, est, inquam, notabilis in dictione diversitas inter scripta Pentateuchi volumine comprehensa, et inter cetera scripta C. S. Hebraica. Haec quo sunt recentiora, eo plura ac majora prae se ferunt recentioris aetatis indicia, ut, quo propius absint ab interitu reipublicae, eo minus vigoris habeat dictio et ad rationem magis vergat Chaldaicam: contra vero, quo antiquiora sunt, eo aliquid habent vere antiquius. Immo in Pentateuchi libris ipsa haud raro scriptio majorem prodit antiquitatem. Quid? quod in Geneseos libro, quem omnium ponimus antiquissimum esse, ei, qui hunc sine praejudicata opinione lectitarit, summae vetustatis, atque infantilis, ut ita dicam, cum simplicitatis, tum cujusdem quasi luxuriei notae apparent conspicuae ac facile dignoscendae, eoque etiam majores, quo antiquiores sunt diversae libri partes, a diversis sine dubio compositae auctoribus. — Quae cum ita sint, in promtu est judicare, quam omnino improbabilis sit opinio de recentiore compositi Pentateuchi aetate, et quam temere quoddam ejus praesidium quaeratur in summa sermonis Hebraici aequabilitate. Qua autem fronte quis vel admodum mediocriter versatus in linguae ejusdem cognitione vetustiores illas Geneseos partes ipsa exilii Babylonici aetate, qua multum mutata erat linguae facies, conscriptas fuisse contenderit, uti retuli sub finem §. superioris, equidem vix me intelligere fateor. At quid non valet efficitque conceptae opinionis amor ac prurigo novitatis?

§. 4.

Sed operae pretium fuerit quaedam peculiariter subjunxisse de ipso *Geneseos* libro, qui Mosem collectorem magis habeat, quam auctorem, in cujus etiam partibus antiquioribus solis mythi et primum quaesiti fuerint, et etiamnum reperiri videantur nonnulllis, quique adeo, cum res memoret traditione tantummodo propagatas, omnium facillime mythos continere existimetur. Hae nimirum relationes cum ad

(1). Quod hic obiter significavimus, de eo paulo uberius disseremus Cap. 2. §. 3. initio.

M

 ad aetatem perscriptae historiae multo anteriorem suo argumento pertinere censeantur, quidni in numero putentur traditionum saepe diuque ab aliis ad alios propagatarum, quibus ergo aliquid humani ac mythici, additamenti non adhaerere non potuerit!

1. Itaque si largiamur paulisper, nullum, ne levissimum quidem dubium esse, quin sin minus omnes, at saltem pleraeque istae relationes sua orgine traditiones fuerint, postea demum literis consignatae: an vel sic tamen tam diversus in iis est narrandi modus ab eo qui in posteriorum temporum scriptis observatur, ut hanc diversitatem ex adjunctis potius figmentis humanis, quam ex majoris antiquitatis ratione repetere omnino oporteat? Quod si porro apud alias gentes nonnullas, si in Oriente praesertim et apud genuinos Arabes, priscis illis Hebraeorum patriarchis haud una in re comparandos, tabulae genealogicae aliarumque rerum maxime notabilium historiae fida memoria retineri solent in eoque summa cura collocatur (1). hoc igitur si ita est, uti est sine dubio, quidni fidae etiam memoriae res, quae in libro Geneseos referuntur, mandatae fuerint, et per incorruptam atque intemeratam traditionem conservatae? Praeterea hic usu veniebat quam plurimum et vitae occupationum multitudine ac varietate perparum distractae simplicitas, et magna priscorum hominum longaevitas ad mythos, ut supra vidimus, part. 1. Cap. 3. §. 7. Obs. 4. med., neutiquam referenda, quaeque adeo cavebat, ne continua plurimarum generationum serie opus esset, qua novae identidem posteritati ea, quae vellent homines, propagarentur, et eorum denique quales semper, etsi, uti videtur, haud adeo multi, erant qui unius veri Dei cultui ac virtutis amori dediti manerent, studium, quo priscarum rerum, cum religione conjunctarum, memoriam ut sanctum aliquod depositum non minori cura servarent ab interitu immunem ac posteritati mandarent, quam quae ab Arabibus illis, de quibus modo diximus, in rebus ad suam gentem pertinentibus poni soleret.

2. Verum enimvero, quod hactenus posuimus, priscas illas relationes ore diu propagatas fuisse, priusquam perscriberentur, de hoc haud immerito dubitetur. Quod enim §. superiori Obs. 2. med. obiter animadverti, scripturae usum in Oriente longe antiquissimum esse, de eo utique satis certo constat. Nam et *Plinius* (2). „ literas, inquit, semper arbitror apud Assyrios fuisse, sed alii apud Aegyptios, — alii apud Syros repertas volunt:" et *Lucanus* (3). dicit.

„ Phoenices primi, famae si creditur, ausi
„ Mansuram rudibus vocem signare figuris."

et

(1). Vid. *Eichhornii antiq. monum. histor. Ar.* p. 17 sqq.
(2). *Hist. Nat.* VII. 56.
(3). *Pharsal.* III. 220 sqq.

et Phoenicibus praesertim antiquissimum scribendi usum attribuit *Josephus* (1): et ab his ipsis literarum alphabeticarum usum in Graeciam pervenisse, notum est: et memoratur denique Jos. XV. 15. priscum urbis cujusdam Cananiticae nomen קִרְיַת סֵפֶר, hoc est, uti Alexandrini interpretes expressere, *πόλις γραμμάτων*, sive ex vulgati interpretis expositione, *civitas literarum*. Neque improbabiliter adeo statuit *Biancinius* (2), literas Phoenicias sive Hebraicas vel antiquissimas esse generis humani vel saltem dispersione gentium antiquiores, quae a Noachi filiis eorumve posteris in varias terrae partes deductae sint; quod vel ex simillimis vetustissimarum in Oriente gentium characteribus pateat. Pars II. Cap. I. §. 4.

Itaque a veri similitudine minime abhorret ut opinemur, Patriarcharum certe, gentis Israëliticae conditorum, historias jamdudum ante Mosis aetatem perscriptas fuisse. Nec tamen scriptura jam tunc temporis ad vitae quotidianae usus videtur fuisse adhibita: unde mirum non accidat, quod nulla ejus diserta mentio fiat in ipsa Patriarcharum historia (3). At, si vera est nonnullorum de summa et Patriarcharum aevo proxima libri Jobaei antiquitate, opinio uti certe omnium est veri simillima, scripturam ad res maxime memorabiles visas minime tunc inusitatam fuisse, ex XIX. 23. et XXXI. 35. haud temere colligatur. Immo vero artem sin minus scribendi, at saltem rudiori quodam quasi penicillo pingendi, et sive signis quibusdam, ad simplicissimarum, ex quibus sermo constaret, partium indolem hominumque adeo usus satis pro tempore comparatis, seu quibusdam imaginibus, modo ad vivum qualicumque tandem ratione adumbratis, modo per aliquam sive veram, seu confictam similitudinem expressis res et animi cogitata oculis subjiciendi; qualis ars, apud Aegyptios veteres in Sacris potissimum usitata ac magis magisque deinceps perfecta, *Hieroglyphica* dici solet, qualis apud Mexicanos etiam, non magnopere excultos, observata fuit (4), et ex qua denique exstitit vetustissima Sinensium ratio scribendi (5): hanc igitur artem, sed initio valde imperfectam, sua cogitata exprimendi in suos aliorumque usus diuturnos ad maxime remota tempora et ad ipsam adeo generis humani infantiam pertingere, nequaquam improbabile est; etsi eam primis temporibus ob magnam suam difficultatem non ni-

(1). *Adversus Apion.* I. 2. et 6.

(2). *De antiquis literis Hebraeorum et Graecorum*, p. 64.

(3). Videtur tamen Judae sigillum Genes. XXXVIII. 18., aeque ac sigillum Pharaonis Genes. XLI. 42. literas nonnullas inscriptas vel insculptas habuisse.

(4). Vid. *Robertsoni hist. Americ.* P. IV. p. 38 sqq.

(5). Ita *de Guignes, mémoir. de l'Acad. des Inscript. et B. L.* T. XXXIV. p. 1. sqq. ejusque filius in loco supra ad §. 3. Obs. 2. med. allegato: sed *Bayerus*, *Mus. Sin.* I. p. 89. sqq. aliter de characteribus Sinicis judicat.

Pars II. Cap. I. §. 4. nisi rarius et ubi de rebus ageretur, quae graviores viderentur, antiquitus adhibitam fuisse, per se facile percipitur (1). Hanc vero pingendi magis quam scribendi artem jam ipsis temporibus, quae diluvium antecesserunt, attribuit *Howardus* (2). Uno autem eodemque tempore formatum esse et sermonem, quo in loquendo uterentur prisci homines, et quamdam ejus scriptionem symbolicam, sive rudioribus imaginibus expressam, opinatur vir acutissimus, qui peculiarem curam collocavit in scriptura Aegyptiorum Hieroglyphica explicanda (3). *Schlegelius* vero (4) simul etiam cum ipso sermone exstitisse non symbolicam scripturam, sed eam, quae ex simplicissimis cumque ipsa sermonis indole convenientissimis signis constaret, arbitratur. Et *Herderus* quoque (5) scripturam ponit ipsi loquelae supparem et aequalem, ejusque non Hieroglyphicae, sed Alphabeticae originem jam ipsi Setho, Adami filio, convenienter cum antiquissimis traditionibus probabiliter tribui judicat.

His itaque illisve positis, perfacile explicetur, unde fit, quod non modo notabilis cernatur et a multis jamdudum observata, immo vero satis generaliter agnita, quaeque diversos arguat auctores (6), stili diversitas in prioribus potissimum Geneseos relationibus, sed etiam quod, quo vetustiores suo sint argumento, eo plerumque appareant breviores et imaginum figurarumque pleniores, atque adeo cum tempore ac majori paulatim istius artis scribendi et cultura et usu exstiterint in universum uberiores ampliores que, et vero etiam in ipsa dictione simpliciores. Sed ponere quoque decet, rudiorem istam sive picturam, seu scripturam iis, qui huic assueti essent, ipsas res, quas exprimeret, propemodum,

(1). Conferri potest *Muntingh.* in *Bibl. cult. hum. hist.* T. II. p. 228 sqq.

(2). *Geschichte der Erde* etc. p. 157.

(3). *Analyse de l'inscription hierogl. de Rosette* p. 3. Auctor est comes *de Pahlin.* Vid. *Magaz. Encycl.* A. 1805. T. VI. p. 28.

(4). *Ueber die sprache und Weisheit der Indier*, p. 65.

(5). *Alteste Urk.* I. p. 121. et in Epist. *de studio Theol.* Ep. I. sub finem.

(6). Merito miratur *Jahnius Introd. ad V. T.* II. 1. p. 95., *Koppenium* in libro quem inscripsit: *Die Bibel ein Werk der Göttlichen Weisheit* P. II. p. 450-489., sive vers. Belg. p. 253-268., in dubium adduxisse generalem sententiam de libro Genes. ex variis relationibus collecto. Scilicet universae istius historiae conscriptionem repetit ille a peculiari revelatione divina, sive inspiratione, quam unice secutus sit Moses. Recentius vero eamdem communem sententiam longo alio consilio impugnavit *J. G. Hasius* in libro qui inscribitur: *Entdeckungen im Felde der ältesten Erd- und Menschengeschichte aus näherer Beleuchtung ihrer Quellen*, 2 partibus. At non continentur in hoc opere nisi temere arreptae ac minime probabiles opiniones. De eo uberius exponitur in *Ephemerid. literar. Hall.* A. 1807. No. 137 et 138. Certe ipsa res mihi videtur ad tantam probabilitatem perducta, ut vix quisquam justae dubitationis supersit locus.

dum, tam accurate ac perſpicue repraeſentasſe, quam nobis aliorum cogitata repraeſentet ſcriptura inter nos uſitata: neque, in tanta praeſertim hominum longaevitate, tantaque nonnullorum cura in rebus ad Religionem pertinentibus collocata, defuisſe cenſendi ſunt, qui eam aliis, quotiescumque opus esſet, ex vero et legerent et exponerent. Pars II. Cap. I. §. 4, 5.

3. Tametſi vero magnopere eo propenſi ſumus, ut haec vetusta Geneſeos documenta non per diuturnam traditionem conſervata ac propagata, ſed mature jam qualicumque tandem modo perſcripta esſe existimemus, minime tamen cenſeri volumus eorum accedere ſententiae, qui iſtarum relationum nonnullas ſic ad imagines redigunt hieroglyphicas, ut mythice omnino exponendae videantur. Hanc ſententiam nuper admodum anonymus exornavit auctor Belgicus *colloquiorum de mythis Biblicis*. Enimvero hic eas ex traditione ore diu propagata oriundas, ſed postea ex Aegyptiorum ſcriptura hieroglyphica a Moſe ſuos in uſus asſumtas, et ex Aegyptiaco adeo fonte petitas esſe opinatus (1), in mythica harum expoſitione ingenioſe luxuriatur. Sed praecipuum hujus ſententiae fundamentum cum ſupra ſatis infregisſe nobis videamur Part. I. Cap. 3, §. 7. Obſ. 4., ubi, niſi fallimur, perſpicuum fecimus, in Geneſeos libro fontem reperiri, ex quo variae traditiones ad alias gentes manaverint; cumque et alia modo protulerimus, quae libro Geneſeos auctoritatem vindicent hiſtoricam: non opus esſe judicamus, ut in his aliisve ſimilibus ingenii luſibus diutius contemplandis immoremur.

§. 5.

Pergimus ergo ad alios V. T. libros hiſtoricos, qui ſcilicet, ſi diu post ipſarum rerum eventum compoſiti ſint, mythos contineant quam plurimos. Sed de ſingulis breviter.

1. Itaque primus nobis obvenit liber, *Joſuae* nomine inſcriptus. Hic quin, qualem eum habeamus, Joſuae aevo posterior ſit, vix dubitari posſe arbitror. Liquet hoc ipſo *Carpzovio* judice (2), ex XV. 13-19. coll. Judic. I. 10-15., ex XVI. 10. coll. Judic. I. 29., ex XIX. 47. coll. Judic. VIII. 7. et XXIV. 29 ſqq.: quibus locis addi potest XV. 63. coll. Judic. I. 8. Verum longe tamen maxima ex parte librum auctori Joſuae attribuere non vereor, ut ex hujus commentariis confectus ſit, ſervatis pro more, quem Moſes in Geneſeos libro conficiendo ſecutus est, ipſius ſcriptoris verbis. Nam cum plurima, uti a multis rec-

(1). *Geſpekken over de Mythen in den Bijbel*, p. 88-90.
(2). *Introd. ad V. T.* P. 1. C. 9. §. 5.

recte animadversum est (1), ita sint comparata, ut eodem, quo acciderint, tempore perscripta fuisse videantur: quem alium horum scriptorem fuisse opinabimur quam Josuam, unum omnium ad illud opus maxime idoneum? Quam in rem conferamus praesertim XXIV. 26., ac perpendamus, in eorum, quae Josuae aetate ipsoque Josua duce acciderint, descriptione ingenuum conspici Mosis successorem. Immo vero *Eichhornius*, etsi hunc librum minus probabiliter aetati adscribit, quae scissum in duas partes regnum non antecesserit (2), vel sic tamen eum e certis iisque antiquissimis documentis conflatum esse, quippe cum aetatis, in qua versetur, indole moribusque eximie consentaneum, minime diffitetur.

2. Josuae librum excipit liber, qui *Judicum*, sive primorum, qui subinde in gente Israëlitica exsisterent, magistratuum nomine insignitur, ac partim refert de rebus ad universam gentem spectantibus, partim nonnulla subjicit magis peculiaria. Qui quidem liber quemcumque habuerit auctorem, non ad recentem tamen aetatem referendus est, nec, quamtumvis multa contineat plane extraordinaria, ideo mythicas traditiones continere censeatur. Jamdudum quidem haud paucos fuisse novi, qui rebus plane singularibus, in ea praesertim libri parte, quae in Simsonis versatur historia, relatis offenderentur: ac *Semlerus* V. C. (3) „ mediocris, ait, momenti est hujus libri argumentum; et sic comparatum, ut non dubitem, Paulum, qui Ἰουδαϊκοὺς μύθους a Christianis vitari vult, respexisse ad quasdam hujus libri partes." At, ne quid dicam de satis inepta ista ad Apostolum Paulum provocatione, ex vero animadvertit *Eichhornius* (4), libri historiam tam naturali ratione procedere, ac tot secum ferre veritatis historicae momenta, ut fide dignissimus videatur. Et prioris quidem partis, quae XVI. prioribus Capp. comprehenditur, quisquis auctor fuerit, sive Samuel, uti haud male conjicitur, seu alius quicumque, usus certe fuisse videtur antiquioribus monumentis, ad aetatem, quam descripsit, pertinentibus (5): immo vero per ipsam rudioris aevi descriptionem, Israëlitis sane non honorificam, satis superque suum ostendit amorem veritatis. Utraque vero appendix, etsi recentioris, uti videtur, aetatis, ita spirat aevi, ad quod suo argumento pertinet, indolem, ut eo ipso, aeque ac prior eaque antiquior pars, suam auctoritatem sibi ipsa vindicet luculenter.

Ce-

(1). Veluti ab *Eichornio*, *Introd. ad V. T.* T. II. p. 415 sqq.

(2) Conf. *Jahnii*, *Introd. ad V. T.* T. II. P. I. p. 161 sqq., qui praecipuarum rationum huc adhibitarum vim infregit.

(3). In *apparatu ad liberalem V. T. interpretat.* p. 109.

(4). l. l. p. 461 sqq.

(5). Vid. *Clericus* in dissert. libris V. T. historicis praemissa §. 3. coll. *Muntinghio* in *Bibl. cult. hum. hist.* V. p. 22 sq. not.

Ceterum, ut hoc obiter moneam, fimplicisfima illa *Ruthae* hiftoria, quae ad judicum tempora pertinet, quamquam in eo, quem fuperftitem habemus, libello non ante Davids aetatem confcripta, hujusmodi tamen est, ut ex vetusto quodam monumento, fortasfe inter Davidis proavos asfervato, certe fide dignisfimo, compofita fit. Pars II. Cap. I. §. 3.

3. Qui Israëlitarum res inde a postremo Judicum Samuële perque omnia deinceps Regum tempora fubfecuta usque ad captivitatem Babylonicam perduxerunt, libri *Samuëlis* ac *Regum*, ab uno eodemque auctore in eum, quem habent, ordinem redacti fuisfe merito judicantur, peculiariter ab *Eichhornio* (1) et a *Jahnio* (2). Atque hic id colligit cum ex difpofitionis, tum e ftili fimilitudine: praeterea, cum 2 Reg. XXV. 27-30. restituta regi Jojachino in carcerem quondam conjecto libertas, non vero ejusdem mors commemoretur, hinc recte arbitratur confequi, abfolutos fuisfe hos libros ante hujus regis obitum. Quisquis vero eorum auctor fuerit, is non eventus fuae aetati anteriores ex vagis incertisque haufit traditionibus, fed ex uberioribus monumentis hiftoricis compofuit, quae partim inferuit integra (3), partim in epitomen quafi redigit. Fuisfe enim ejusmodi publicos annales uberiores, a probatisfimae fidei viris confectos, liquet ex 1 Chron. XXIX. 29. Atque in libris Regum faepe auctor ipfe ampliores, quos excerpferat, commentarios indicavit. Ne quid dicam de infitis veritatis indiciis, veluti quod neminis, ac ne Davids quidem vitia disfimulantur aut obteguntur, fed omnia cum fummo referuntur candore.

4. Cum Samuëlis Regumque libris maximam partem in argumento conveniunt duo libri *Chronicorum*, qui cum captivitatis Babylonicae finem memorent Cap. postr. vs. 21., non est dubium, quin fin minus toti confecti, at certe penitus abfoluti non fuerint ante reditum ex captivitate. Nec tamen diu post reditum videntur abfoluti esfe, fiquidem in hoc reditu definunt: verfus autem infuper adjecti post vs. 21. modo memoratum, ut hoc obiter moneam, eo non pertinent, fed, incertum quo tempore et confilio, ex libri Esrae initio defumti funt. Quis quidem auctor fuerit, non liquet: fed quin ex optimis fontibus, quos haud raro indicat, hauferit, vix licet dubitare. Hi ergo fontes cum partim esfent ipfi illi V. T. libri, quos hodieque fuperftites habemus, partim alii, ad regnum praefertim Judaicum pertinentes, atque aliquamdiu ab interitu fervati, ex his auctor, vir

(1). l. l. p. 481.

(2). l. l. P. 1. p. 232 fqq. et in Comp. Lat. p. 275 fqq.

(3). Huc pertinere videtur 1 Sam. XVII. 12-32., quem locum equidem non existimem interpolatum esfe aut fpurium, quae est multorum interpretum recentiorum fententia, fed ad verbum ex peculiari relatione expresfum, quae fuerit in familia Davidis.

Pars II. Cap. I. §. 5. vir Judaeus in captivitate, uti videtur, historiam quamdam Judaicam contexere incepit in suae gentis usus, quam idcirco inde a Davide uberius perscripsit, neque ullam regni Israëlitici post scissionem exorti mentionem injecit, nisi ubi eam vix evitaret. Cum vero magnum pretium Judaei statuerent tabulis Genealogicis, hinc earum rationem habuit frequentem, ac gentis genealogiam inde a generis humani primordiis usque ad regni Judaici, quod unum describere vellet, initia aptissime praeposuit. Itaque hi libri, ex genuinis fontibus hausti maximam secum afferunt fidei et auctoritatis commendationem. Dissensus vero, qui eos inter aliosque libros historicos antiquiores subinde animadvertitur, partim pertinet ad numeros, in quibus saepe non errari non potuerit a librariis, partim ad varias lectiones referendus est, partim denique in eo est positus, quod alia omittant, alia suppleant aut uberius referant: atque adeo, qualiscumque ille sit, est profecto hujusmodi, ut et horum ipsorum librorum et aliorum in quibus eaedem narrentur historiae, veritatem historicam non infirmet, immo contra luculenter confirmet.

5. Ad historiam Hebraeorum exulum pertinent duo libri, alter *Estherae*, alter *Danielis*. Atque ille quidem etsi mythorum studiosis perparum suppeditet, cum nihil in eo reperiant, quod prodigii ac miraculi, aut extraordinii interventus Divini speciem habeat, non omnino tamen a nobis hoc loco videbatur silentio praetermittendus, siquidem haud pauci fuere, qui illum pro commento haberent Judaico, ad quos praesertim referendus est *Semlerus* (1), qui vehementius in eum invehitur. Verum enimvero de historia in hoc libello narrata vix dubitare deceat, cum festo Judaico, *Purim* vocato, dederit originem, ac diserte hoc festum jam memoretur 2 Maccab. XVII. 37. ut festum Mardochaei. Sunt quidem complura in hoc libro quae difficilius concipiantur, quorum longe pleraque expedire tentavit *Eichhornius* (2): atque hic recte animadvertit, in eo fere ubique manifesta inesse veritatis indicia, eumque Persarum mores sic ad vivum exprimere, ut non concipiat, qua quis probabili ratione propter nonnulla, quae veri minus videantur similia, universam historiam referat ad inepta Judaeorum figmenta. *Jahnius* vero (3) felicissime expedivit quidquid historicae hujus libri veritati objectatum fuerat, atque animadvertit et facile solvi istos nodos, dummodo ad Orientalium mores attendatur, et scriptoris provocationem ad regios Persarum annales de factorum veritate fidem facere. — Ceterum de compositi libri auctore ac tempore non

(1). *Appar. ad liberal. V. T. interpr.* p. 152 sqq.

(2). l. l. p. 649 sqq.

(3). *Introd. Germ.* l. l. p. 298 sqq. et in *Comp. Lat.* p. 303 sq. De fide autem libri historica lectu dignam dissertationem scripsit *Schulzius*, *Biblioth. Hag.* T. V. p. 249 sq. et VI. 1 sqq.

Pars II. Cap. I. §. 5, 6. 6. Ad Hebraeorum, sive Judaeorum, qui ab exilio in patriam reversi sunt, historiam pertinent libri *Esrae* et *Nehemiae* nomine inscripti, qui cum simplicissimas relationes historicas, ac nihil adeo mythici continere existimentur, de his non est quod agamus.

Ceterum haud desunt, qui quae *Jonae* libro continentur, pro historia habeant, quae, longo post eventum tempore perscripta ex diuturna traditione mythicam acceperit formam (1). Sed horum opinioni ponderandae ut immoremur, non opus videtur, quoniam, ex longe probabilori eaque magis recepta recentiorum sententia, liber iste quamdam continet parabolam moralem: cujus adeo quodnam arbitremur consilium fuisse, in Prolegomenis exposuimus Cap. 2. §. 1.

§. 6.

Superest ut de scriptis N. T. historicis dicamus. De his si valeat *Eckermanni* opinio sub finem §. 1. exposita, valde amplus omnino traditionibus mythorum simillimis campus patere iis videatur, qui istas studiose venantur. At vero ea tam in se est visa improbabilis, ut generatim displiceret, et meri figmenti instar exploderetur. Immo vero ipse ab ea desistere satius duxit auctor, ut veteri sententiae se addiceret (2).

Magis placuit *Eichhornii* sententia de primo quodam fonte Hebraico, ex quo tamquam rivuli tria prima manaverint Euangelia. Et vero hanc tam ingeniose tantaque cum acumine exornavit, ut, in tanta praesertim Germanorum ad mythicam, cui ea favere videretur, S. C. interpretationem propensione, mirum non sit, magno eam applausu excepisse quamplurimos. Verumtamen quominus eam amplectamur, obstant cum alia, tum hoc potissimum, quod neque auctoritatis, nec simplicitatis habet commendationem. Non auctoritatis: nam ejusmodi primariam historiam Euangelicam, Hebraice, sive Syro-Chaldaice, ab incertis auctoribus conflatam fuisse, ac mancam et imperfectam, quae mox quidem per plurimorum manus transiens varii generis mutationes subierit, cum alii haec, alii alia pro lubitu demerent, adderentve aut diverso ordine collocarent, deinde au-

tem

(1). *Eichhornius* dubitabat, *Introd. ad V. T.* P. III. §. 574, utrum Jonae liber pro historia per traditionem deformata, an vero pro fabula morali habendus esset. Sed *Bauerus*, *Mythol. Hebr.* II. p. 210 sqq. eum maximam partem pro mytho habet historico: in qua etiam sententia versatur recens ejus interpres Germanicus, *J. D. Goldhorn*, Lips. 1803. De singulari autem *Nachtigallii* opinione vid. *Eichhornii Biblioth. literat. Bibl.* IX. 2. p. 221 sqq.

(2). In introductione ad opus, tribus partibus editum, quod inscripsit: *Erklärungen aller dunklen stellen des N. T.*

tem eam ab incertis etiam quibusdam interpretibus Graece conversam fuisse, quorum adeo versiones non minus discreparent quam ipsa, quibus usi essent, textus Hebraici exempla diversa; denique a tribus tandem prioribus Euangelistis ex diversis exemplis Hebraicis petitam fuisse eamdem, et a Marco quidem et Luca Graece editam adhibitis Graecis istis versionibus, sed a Matthaeo Hebraice, cujus Graeca, quam superstitem habeamus, interpretatio multis in locis vitiosa sit et aliquot accessionibus contaminata: haec igitur trium illorum Euangeliorum origo, qualem cogitatione informavit Eichhornius, sumitur dumtaxat et antiquitati affingitur. Quod si enim veteres audiamus auctores, Matthaeus paucis post Christi obitum annis isque primus suum conscripsit Euangelium (1), Marcus autem et hunc secutus est ducem fidissimum, et Petrum Apostolum, testem etiam oculatum (2). Lucas vero quam puris ex fontibus hauserit, et quae in his utendis ejus fuerit prudentia, ipse diserte declaravit in sui Euangelii initio. — Sed obest quoque quam maxime isti Eichhornianae sententiae, quod nimis est artificiosa, nullamque, ne levissimam quidem, habet simplicitatis commendationem. Nam, ut eam tueretur Eichhornius, tam multa tamque varia temere ipsi sumenda erant, tot, eaeque haud paucae procul petitae, conjecturae in subsidium adhibendae, ut, nisi et felix viri ingenium, et aevi ratio novitatum amatrix ipsum magnopere adjuvissent, suam opinionem non nisi perpaucis, ut puto, ac fortasse nemini persuasisset (3). Pars II. Cap. I. §. 6.

Longe simplicior est *Eckermanni* sententia: qui, cum antea multo exilius quam Eichhornius de eorumdem Euangeliorum, immo vero de Joannei etiam et Actuum Apostolicorum origine judicasset, pristino suo errore repudiato sic statuit summatim (4): Euangelia Matthaei, Marci et Lucae ab antiquissima Christianorum societate pro certis historiae ac doctrinae Christi monumentis tradita, ac secundo jam post C. N. seculo in omnibus Sacris Christianorum coetibus, quos condidissent Apostoli, una cum Joannis Euangelio et actis Apostolorum prae ceteris, quae ferrentur Euangeliis unice pro genuinis ac fide dignis habita fuisse; porro primam historiam Euangelicam a Matthaeo confectam esse Hebraice, sive Syro-Chaldaice, hoc est ea dialecto Aramaea, cujus usus ea aetate in Palaestina vigeret,

(1). *Michaëlis*, *Introd. ad N. T.* §. 126.

(2). *Michaëlis* ibid. §. 137. sive §. 141. in additamentis ad tert. edit. p. 218 sqq.

(3). Docte inter nostrates eam impugnavit *Grevius* in opusculis, quorum titulus: *Verstrooide gedachten over verschillende onderwerpen*. Partic. II. p. 107 sqq. et III. 144 sqq. Apud Germanos autem cum alii eamdem impugnarunt, tum nuper vero *J. L. Hugius*, *Introd. ad N. T.* German. P. II. §. 17-30. coll. §. 37-46.

(4). l. l. pag. introd. 7 sqq.

Pars II. Cap. I. §. 6. ret, sed postea destructa Hierosolyma eumdem opus suum Euangelicum Graece convertisse in uberiores hominum usus, ex quo factum sit, ut, cum non nisi pauci essent doctores Aramaeae linguae periti, Aramaeum ejus Euangelium paulatim ex usu excideret. Praeterea non esse ait consensum trium priorum Euangelistarum ejusmodi, ut inde colligendum sit, alterum ex altero, vel singulos ex uno eodemque scripto, at diversis modis elaborato, petiisse, verum inde facile repeti, quod, cum Matthaeus ex veterum testimonio primum Euangelium, idque Aramaeum, in eorum, qui in Palaestina essent, usus componeret, hoc pro fonte habitum sit optimo, ex quo haurirent quotquot de Jesu factis ac doctrina referrent: nec mirum adeo esse cum Marcum, tum Lucam, qui suas relationes Euangelicas Hierosolymis colligerent ejusmodi accepisse relationes, quibus, cum quod ad materiam, tum quod ad formam attineret, magna esset similitudo cum Matthaei Euangelio.

Haec ille: nec profecto improbabiliter; etsi tamen nihil omnino impedire videtur quominus ponamus, Lucae, qui quidquid certi de Jesu rebus suppeteret a se adhibitum fuisse, ipse testetur, ipsum illud Matthaei Euangelium Aramaeum, antiquitus nobilissimum, notum fuisse, ab eoque suos in usus conversum, a Marco autem sive hoc solum, seu Lucae etiam Euangelium in compendium quasi redactum esse ac nonnullis accessionibus, quas Petrus suppeditaverit, locupletatum (1).

Quod ad Joannis Euangelium attinet, de cujus αὐθεντίᾳ vix cuiquam justum esse dubium queat (2), ab hujus scriptore et lecta fuisse tria priora Euangelia et in multis partibus suppleta, tam luculenter ex ipso ejus Euangelio ostensum fuit (3), ut haud sciam an quid ad persuadendum efficacius hic merito desideretur. Atque hoc posito haud leve tribus prioribus Euangelistis accedit auctoritatis momentum, cum ex Jesu discipulis nullus esset cum suo doctore conjunctior, nullusque adeo, cui accuratior omnium, quae ad hunc spectarent, rerum notitia suppeteret. Hoc vero ipsum ex antiquitatis sententia tradit *Eusebius*, cum dicat, a Joanne tria Euangelia priora et visa, et comprobata, et suo Euangelio quasi suppleta fuisse (4).

De Actis Apostolorum vix opus sit ut aliquid moneam. Ea Lucam, cui adscri-

(1). Conf. *Grevius* l. l. P. II. p. 121. et inprimis *Griesbachius* in *Velthuseni*, *Kuinoelii* ac *Rupertii commentatt. Theol.* I. p. 360 sqq.

(2). Hanc vindicavit *Griethuysenius* in dissert. praeside *Clarissimo* defensa Harderv. A. 1807.

(3). Vid. *Michaelis*, *Introd. ad N. T.* §. 161. sive in supplem. ad tertiam edit. Germ. p. 257 sqq. et *Hugius*, *Introd.* II. §. 51-54.

(4). *Hist. Eccles*, III. 24.

ſcribuntur, auctorem habere, tam fere est indubitatum, ut nullus ſit ex univerſa omnino antiquitate liber, de cujus ſcriptore certiores esſe queamus (1). Atque idem dictum esto de fide auctoris hiſtorica. Nam cum non omnibus, quae narraret, ipſe interesſet, ea partim ab optimis testibus oculatis accepisſe, partim ex probatisſimis rerum documentis hiſtoricis petiisſe cenſendus est: atque in univerſum ita narrat, ut ſummam faciat fidem (2). Pars II. Cap. I. §. 6.

Ceterum quod duo prima Capita in Euangelio Matthaei a recentioribus quibusdam pro ſpuriis habita fuerunt, hoc tantum abest ut propter ſatis graves rationes factum ſit, ut contra gravisſimae ſuppetant rationes criticae, hiſtoricae, grammaticae, quae eorum integritatem tueantur (3). Ac temere etiam *Paulus* (4) postremum Euangelii Joannei Caput ab alia manu appendicis inſtar adjectum esſe ſtatuit, in eoque nec certas, nec veras traditiones contineri: objectas autem ab eo difficultates recte ſolvit *Eichhornius*. (5). Jam antea vero *Michaëlis* a *Grotii*, hoc Caput Joanni abjudicantis, opinione feliciter id vindicaverat (6). Sed locum tamen Joanneum V. 4. de Angelo aquas Bethesdae turbante ſpurium esſe, gravisſima auctoritate inductus minime dubitem.

Haec, quae nos non niſi breviter attigimus, ſed quae alii fuſius pertractarunt, ſatis demonſtrant, hiſtorias in N. T. relatas ex vagis incertisque traditionibus nequaquam petitas esſe; aut non niſi diu demum postquam accidisſent, literis conſignatas, atque adeo parum conſentaneum esſe, ut in ſcriptis N. T. mythi quaerantur hiſtorici, qui paulatim a narrantium multitudine et varietate eam mutuati ſint formam, qua veris hiſtoriis disſimiles ſint. Atque hoc ipſum ex veritatis indiciis inſitis ſic posſit confici, ut conjuncto utroque argumento et exter-

(1). Vid. nuperrimus Actuum Apost. commentator Latinus *Heinrichſius*, in Prolegom. p. 3-6.

(2). Vid. idem p. 21-38.: etſi non omnia, quae attulit, aeque probanda videntur; veluti quod p. 33. multa a Luca in miraculorum numero ex aetatis ſuae indole haberi contendit, quae ſecundum quotidanas naturae leges accidisſe rectius existimaveris. Sed hac de re infra.

(3). Vid. *Heringa*, *de uſu et abuſu Critices*, in Opusc. Soc. Hag. 1790. p. 413-415. et qui ibi citantur, quibus addi meretur *J. F. Schmidius* in *Commentt. Theol. Velthuſeni*, cet. I. p. 340 ſqq. et *Hugius*, *Introd.* II. §. 64.

(4). In *novo repertorio pro literatur. Bibl. et Or.* P. II. p. 327 ſqq.

(5). *Biblioth. literat. Bibl.* III. 2, 337 ſqq.

(6). In *expoſitione hiſtoriae Jeſu ſepulti et in vitam revocati*, pag. edit. Germ. 294 ſqq. Conferatur quoque *Hugius* l. l. II. §. 66., ubi hoc caput a *Pauli* objectionibus, T. II. *novi Repertorii* propoſitis, vindicat.

Pars II. Cap. I. §. 6. terno illo et interno hoc, eorum librorum fides historica in tanta luce collocetur, quanta majorem nullae habeant conscriptae veteres historiae. Nam eorum auctores se ostenderunt veritatis et amicos integerrimos et investigatores prudentissimos, atque in iis, quae narrarunt, omnia cum temporum regionumque ratione admirabilem in modum conveniunt, ac permulta etiam, etsi vel obiter relata, vel leviter tacta, tamen ad munitias usque, ut ita dicam, aliunde confirmentur. — Verum in hunc, quamvis amoenum, campum ut excurramus non licet, cum pateat amplissime: neque id etiam opus est, cum praeclare factum fuerit ab aliis haud paucis (1).

Ex omnibus igitur, quae hoc Capite attulimus, hoc merito colligere videmur, non esse quod mythici Librorum Sacrorum interpretes in seriore rerum relatarum perscriptione magnum aliquod suae opinionis quaerant praesidium, cum hoc partim quidem plane sit nullum, partim vero tam leve tamque exiguum, ut nihil in eo roboris inesse videatur.

CA-

(1). Hos inter eminent *Lardnerus* in operibus Anglicis *de historia Euangelica fide dignissima*, et *de testimoniis Judaeorum atque Ethnicorum veritatem Rel. Christ. confirmantibus*, *Lessius* in opere Germanico, quod *de Religione* scripsit, P. I. §. 27-39., *Michaëlis*, *Introduct. ad N. T.* §. 3-12., *Hugius* in sua *Introd.* T. I. §. 3. et 4., *J. A. G. Meyerus* in disputatione Belgica *de historia Jesu et Apostolorum, ex probis exterorum scriptorum Graecorum et Latinorum documentis illustrata et confirmata:* est ea in Opusculis Societatis Haganae, ad tuendam Religionem institutae, A. 1799.

CAPUT SECUNDUM.

De mythicae Librorum Sacrorum interpretationis praesidio, quod quaeritur in antiquissimo loquendi usu mythico, quem sermonis indoles ac magna rerum caussarumque naturalium ignoratio pepererint.

§. 1.

Qui mythicae Librorum Sacrorum interpretationi viam paravit, celeberrimus *Heynius*, ipsam mythorum primam originem quaesivit partim in prisci sermonis indole, partim in rerum physicarum et caussarum naturalium ignoratione (1). „ In generis enim nostri infantia cum homines vix ullarum rerum cogitatione afficerentur nisi quae sub sensus caderent, cumque eorum sensus multo gravius impellerentur, quod animi multarum rerum contemplatione avocati ac distracti non essent, hinc eorum sermonem, ait, qui inops esset, et ne paucis quidem, quae animo insiderent, notionibus exprimendis satis idoneus, ejusmodi ergo sermonem maxime figuratum fuisse, vividumque et imaginum plenissimum; hinc adeo quae meditatione conciperentur, in quaedam quasi facta conversa fuisse, quo melius sensibus subjicerentur, ac bruta animalia ipsasque res inanimatas haud raro ad humanae actionis ac loquelae modum informata: quaecumque vero animum vehementius afficerent, haec praesertim verbis magnificentius efferri solita fuisse, et in tanta rerum caussarumque ignoratione, quanta non esse non posset, prodigiorum formam mutuata, et arcanis, non vero naturalibus caussis adscripta; unde igitur ad varii generis superstitionem via aperta sit, ac saepe acciderit ut mera portenta, monstra et miracula nobis, qui alio dicendi genere utamur, ac de rerum caussis aliter judicemus, narrare videantur."

Haec Heynii sententia, summatim allatisque partim auctoris verbis a nobis proposita, mox ad mythos in antiquissimis Geneseos documentis quaerendos ansam eo dabat apprehensu faciliorem quo ipse eam Heynius interpretibus S. C. porrexerat apertius (2). Itaque haud pauci haec documenta ad eam rationem Hey-

(1). *Temporum mythic. memoria*, cet. p. 9 sqq. et *Opusc. Acad.* I. p. 189 sqq.
(2). Vid. *Heynii Comment. alleg.* p. 3, 4, 11.

Pars II. C. II. §. 1, 2. Heynianam exigere, in iis multa et figurate dicta et ad actionem ac loquelam revocata ex prisci sermonis indole explicare, multaque, ab ordinario rerum cursu recedere visa, generali illi naturalium caussarum ignorationi adscribere et ad consuetum cursum reducere: verbo, quidquid insueti ac miri quid haberet, ex primitivae aetatis indole repetere, atque in numero adeo reponere mythorum. Hoc vero cum felici successu, certe magno cum applausu, fieri animadverterent ulterius deinde progredi coeperunt, et ubicumque Numinis Angelorumque apparitiones memorantur, aut res ad peculiarem referuntur Dei interventum, et ubicumque igitur aliqua non in Veteris solummodo, sed in Novi etiam Testamenti scriptis conspicitur miraculi species, ibi nil nisi meros mythos cernere, quos et loquendi usus, qui ex avito more Hebraeis paene non mutatus remanserit perpetuo, et constans ad quaerenda in iis, quibus vehementius afficerentur, prodigia proclivitas primum quidem pepererit, sed quos diuturna traditio singulari quasi cura aluerit, formaverit et novis indies auxerit incrementis (1).

Itaque, tametsi in superiori Cap. hoc ostendisse nobis videmur, plurimum abesse ut firmum satis ad mythicam S. C. interpretationem subsidium sumatur e perscriptis diu demum post eventum relationibus historicis, eo tamen ipso non omne mythicae interpretationi praesidium eripuisse censebimur: immo vero aliud ei suppetit, quod si satis certum sit, mythi in S. C. inesse queant, quantumvis libri non multo serius quam res acciderint, neque ex traditionibus adeo conscripti esse videantur. — Et sane ex ipsa illa duplici caussa, ad quam potissimum Heynius primam revocavit mythorum originem, permulta in Scriptis Sacris, historice relata, mythice solent exponi, quorum mythica forma non ex diuturnis traditionis accessionibus, sed ex populari ipsorum testium opinione repetatur: qualia sint E. G., quae in Joannis Euangelio et in Actis Apostolorum de Angelorum apparitionibus aliisque rebus miraculi speciem habentibus memorantur. Quocirca necessarium duximus, ut, quid in hoc etiam praesidio roboris inesset, paulo diligentius inquireremus.

§. 2.

In antecessum igitur monemus, arduum videri de prima fabularum origine ita exponere, ut veritati justaeque demonstrationi omnino fiat satis.

1. Enimvero cum haec origo apud ipsas eas gentes, quae fabularum et nume-

(1). Quod ad V. T. attinet, conf. praesertim *Meyerus, Hermen. V. T.* T. §. 161.

mero et varietate maxime inclaruerint, quales sunt Aegyptii et Graeci, tempori- Pars II. Cap. II. §. 2.
bus eorum historicis multo anterior ponenda sit, ista res non nisi partim per quamdam quasi inductionem e nonnullis indiciis conficiatur, partim per conjecturam ex ingenio informetur: in qua ergo argumentatione multiplex est hallucinandi periculum. Atque haud scimus equidem, an et *Heynius* (1), et *Schellingius* (2), et quotquot nostro aevo de mythorum, sive fabularum origine exponere studuerint, ingenio nimium indulsisse dicendi sint, et, uti fert aevi nostri ratio, nimium philosophati fuisse: unde quoqne est, quod aliter *Wagnerus*, aliter *Kannius* (3), aliter denique alii de eadem re philosophati sunt justo subtilius. Certe multas fuisse fabularum caussas, neque omnes plane easdem apud varias gentes, per se probabile est: de quibus vero ut exponamus, per instituti rationem non licet (4). Sufficiat aliquem ostendisse fontem, quem et unum omnium primum, et praecipuum, et variis gentibus communem fuisse arbitremur, in superstitiosa complurium Deorum veneratione quaerendum. Hunc jam indicavimus P. I. Cap. 1. §. 2. et Cap. 3. §. 4. Sed res digna est, de qua convenienter cum eo, in quo jam versamur, loco iterum disseramus.

2. Scilicet hoc ponimns, non ex subtiliori ratiocinio philosophico sed ex certa rerum notitia petitum, quod adeo a nemine negari, ac ne in dubium quidem revocari confidimus, apud vetustissimas, quae maxime innotuerint, gentes, Polytheismum et magnum fabularum numerum ita fuisse conjunctos ut, quo plures Dii colerentur, eo quoque plures fabulae essent: cujus rei exemplum praebeant et Aegyptii illi et Graeci, quos constat utrosque tam Deorum, quam fabularum multitudine nobilissimos esse. Quocirca vel hanc illi, vel illam huic dedisse originem, consentaneum est ut statuamus: nam diversam aliquam fuisse causam externam, quae aequabiles hos effectus ubique produxerit, ecquis umquam vel cum levissima veri specie paulo prudentioribus persuadeat? Itaque, cum vel Polytheismum ex fabulis, vel has ex illo exstitisse censeamus, haud difficilem judicamus fieri optionem. Haec nimirum in universum est vetustae Mythologiae indoles, ut, si cum Polytheismo comparetur, effectus magis quam causae rationem habeat. Nam modo valde naturali ac simplici et ex Polytheismo repetatur prima Mythologiae origo, et hujus incrementa exponantur ex ipso Deorum incre-

(1). Vid quae supra disputavimus Part. I. §. 1.

(2). In *Pauli Memorabilibus* P. V.

(3). Vid. que diximus in Prolegom. Cap. 1. §. 3.

(4). Ita in libro Gallico, *Explication historique des fables par Mr. l'Abbé B.* T. 1. p. 21-68. quindecim recensentur diversi fabularum fontes, et plerique quidem non prorsus improbabiliter.

Pars II. Cap. II. §. 2. cremento magis magisque oborta: quod cum supra in posteriore loco allegato, Obs. 1. satis perspicuum fecisse nobis videamur, hic verbo indicasse suffecerit.

3. Nec diffitemur tamen, Polytheismi superstitionem deinceps ab ipsis fabulis, ex se quasi natis, aliquod alimentum atque adjumentum accepisse, ac filias adeo matri suae opem tulisse haud exiguam: immo vero lubenter agnoscimus, homines, ista superstitione semel imbutos, quidquid et hanc et cum ea conjunctissimam mythologiam alere posset atque amplificare, cupide arripuisse, ideoque aliquam illi et prisci sermonis indoli et rerum caussarumque ignorationi, quam memorat *Heynius*, ad mythologiae incrementa vim omnino adscribendam putamus. Naturalium enim caussarum ignoratio cum universe magna esset priscis aetatibus, facile inducebantur superstitiosi homines, ut, quidquid accidere viderent, hoc numini cuidam adscriberent praesentissimo, quod vel venerari didicissent, vel hanc in rem ex ingenii figmento advocatum aliis adderent socium. — Prisci vero ea sermonis, quae apud gentes nonnullas diutissime viguit, indoles parum accurata, abstractarum notionum minime capax, a philosophia subtiliori prorsus aliena, sed vivida, sed figuris imaginibusque luxurians, sed animi cogitatis sub sensus revocandis maxime idonea: haec ergo loquendi ratio apud gentem quamcumque fabularum studiosam his ipsis fabulis et exornandis et vero etiam augendis erat sine dubio aptissima. — Nec negamus denique, hanc et sermonis indolem et caussarum naturalium ignorationem primis temporibus eam vim habere potuisse in iis, qui unius Dei cultui dediti essent, ut et rebus quibuscumque vitam, animam, loquelam tribuerent, et quamplurima, praetermissis naturalibus caussis, ad ipsam primam caussam, sive Numen, quod venerarentur, referrent: verum an talia tamen mythorum rationem revera censenda sint habere, deinceps perpendemus.

4. His, quae posuimus, veri, ut putamus, similiter positis, jam alia porro animadverti volumus, eaque haud minus profecto veri similia: quae tamen ipsa non nisi breviter indicare licebit.

Et principio quidem, cum, si non ingeniose dumtaxat philosophari ac fingere velimus, sed probabiliter disputare, atque intentis oculis et ingenue opinionum humanarum vestigia persequi; cum igitur vix dubium obscurumve sit, polytheismum ex monotheismo, non vero hunc ex illo derivari oportere (1): consequitur, mythologiam non nisi serius ex polytheismo exstitisse et cum hoc paulatim incremen-

(1). Nuperrime hoc agnovit *Dalbergius* in praef. ad libellum, cujus titulus est: *Scheik Mohammed Fani 's Dabistan, oder von der Religion der altesten Parsen, Aschaffenb.* 1809. Vid. ibi p. 4 sqq. Conferantur autem quae supra disputavimus Part. I. Cap. 1. §. 2. Obs. 2. et Abbas *Jerusalem* in *Commentatt. super Religione*, Germanico sermone conscriptis, P. II. Comm. 1. med. p. 32 sqq.

menta cepisse, atque adeo ejus initia non ad ipsa generis humani incunabula pertingere; quod sumere videtur *Heynius*. Deinde, quamquam priscorum temporum hominibus sermonem incultum magnamque caussarum naturalium ignorantiam adscribere non dubito, nihilominus non tam exiles de eorumdem conditione atque intelligentia arbitror informandas esse imagines, quam quas et Heynius et alii multi sibi informent. Est nimirum apud eos, qui nostra aetate de primitiva hominum conditione philosophantur, generali more receptum, ut hanc sibi fingant a brutae quasi stupiditatis statu exorsam, hominesque necessitate ad suas vires magis magisque experiundas coactos, ac paulatim ad aliquod rationis suae exercitium, cum tempore per oblatam variarum rerum opportunitatem excitatum, enisos. Verum enimvero quicumque justas sibi cum de hominis prae omnibus animantibus, hujus orbis incolis, praestantia, tum praesertim de Numinis, a quo creatus sit, sapientia ac bonitate notiones informaverit, huic per se non videatur non veri simillimum, ut Deus recens creato et in terra constituto homini cura peculiari prospexerit. Non solo enim instinctu animalium instar impelluntur homines, ut Conditoris sui consiliis satisfaciant, sed rationis, qua ducantur, participes sunt. Verum ut hanc ad suos usus adhibere discerent, longissimo temporis intervallo iis opus fuisset, ac brutorum more vivendum, nisi Deus iis adfuisset auxiliator ac parentis quasi vicem apud eos sustinuisset. Immo, nisi hoc admittamus, hominum conditio multo deterior fuisse censenda sit in rerum initio, quam brutorum animantium, quibus solus suis mox suffecerit instinctus, a benigna natura insitus. Sed, hoc assumto, simul quoque assumere non vereor, quamquam id scio a nostri aevi decretis philosophicis prorsus abhorrere, primum ipsius sermonis usum a peculiari Numinis auxilio, qualecumque tandem hoc fuerit, repetendum videri, cum certum sit, exiguam ac propemodum nullam esse vim rationis humanae, nisi sermo una adsit, cujus tamquam instrumenti usu hanc suam vim et exerat et augeat in dies. — Quid? quod *Schlegelius* (1) istam de primitivo hominum statu, quam nos repudiamus, sententiam sanae philosophiae adversam videri ac per vetustissimas historias non modo non confirmari ait, sed vero damnari ut merum opinionis commentum, quoniam, seposita etiam monumentorum Mosaicorum auctoritate, ex plerisque Asiae documentis antiquissimis et factis historicis satis manifestum fit, homines terrestre suum curriculum haud sine Numine exorsos fuisse. Quapropter ipsam puriorem ac primitivam Indorum religionem repetendam esse judicat ab institutione Divina, sive Revelatione, sed, ut ipsi videtur, interiori, ex qua male intellecta et per hominum opi- Pars II. Cap. II. §. 2.

(1). *Ueber die Sprache und Weisheit der Indier*, p. 89, 90.

Pars II. C. II. §. 2, 3. opiniones perversa varii deinceps errores extiterint (1). Certe, convenienter cum ipsius rei natura homo recens a suo Genitore formatus non inducitur in libro Geneseos plane sibi soli relictus, sed ab eo in omnibus, quibus ipsi opus esset, adjutus tamquam ab optimo patre, qui adeo cum saepe ad eum accederet praesentissimus cum eoque familiariter versaretur, hoc ipso frequenti utilique commercio sermonis usum et excitaret et identidem excoleret amplificaretque. Quin etiam disertis verbis refertur Deus Genes. II. 19, 20. varii generis animalia ad Adamum adduxisse cum alio consilio, de quo deinceps, tum vero ut haec propius cognosceret ac nomina iis imponendo quoddam loquelae instituteret exercitium.

5. Quandoquidem igitur primitivum hominis statum nobis fingere minime decet rudem incultumque, ac primitiva religio a polytheismo ac mythis adeo ex eo oriundis pura fuisse censenda est, ideo non illam vim primariam sive in sermone primaevo, seu in caussarum rerumque naturalium ignoratione ad mythologiam fuisse putamus, quae fuerit ex *Heynii* aliorumque opinione: neque his causis, sed potius superstitioni pluriumque Deorum venerationi, quae purum ac simplicem unius Dei cultum paulatim cum tempore exceperit, atque depravatae adeo hominum conditioni primas in mythologia praecipuasque partes adscribendas esse, merito arbitramur. Sed et hoc praeterea volumus animadverti, causas illas ab Heynio memoratas, vim, quam perversis deinceps hominum studiis ac depravari coepta religione habuerint ad mythologiam, non ubique eamdem habuisse. Ne enim dicamus, mores, instituta, vivendi rationem, coeli solique naturam ac magis etiam minusve vividum ingenium aliaque plura earum vim partim auxisse, partim minuisse et infinitis modis variasse, sola superstitiosarum religionum diversitas efficere non potuit, quin aliae gentes plura, aliae pauciora mythorum specie ac forma instruerent, et in portenta converterent. Ex qua, ut putamus, verissima observatione confirmetur, quod supra P. 1. Cap. 1. §. 3. ex ipsa variarum gentium antiquarum contemplatione collegimus, multum abesse, ut harum omnino omnium historia aequabili modo a mythis incepisse censenda sit.

§. 3.

Ex iis, quae, quam brevissime fieri poterat „ §. superiori disputavimus, consequitur, quamcumque vim alibi habuerint causae, quibus Mythologiae originem adscripserit *Heynius*, hanc eas non habuisse apud Hebraeos eorumve proavos, puriore religione imbutos, neque in ipsis etiam habuisse rerum humanarum primor-

(1). Ibid. p. 104 sqq.

mordiis, quibus a Deo instituti informatique homines non rudes essent stupidique, nec Polytheismi superstitioni obnoxii sed tum demum habere coepisse, cum homines a religionis puritate ac simplicitate deflecterent. Part. II. Cap. II. §. 3.

Cum tamen prisci sermonis indoles revera insit in sermone Hebraico, videamus, quid haec effecerit non in vetustissimis modo, sed in novissimis etiam scriptis Codicis Sacri.

1. Equidem eo facilius prisci sermonis indolem agnoscimus in sermone, quam Hebraicum dicere solent, quo minus dubitamus, hunc primum fuisse quo homines uterentur. Nam, uti unum dumtaxat initio fuisse sermonem, nos quidem ex S. C. auctoritate, Genes. XI, 1., merito statuere nobis videmur, ita ex insitis etiam Hebraici sermonis indiciis haud temere colligamus, hunc ipsi primitivae originis honorem omnino competere (1). Et profecto habet ille cum alia plura infantilis, ut ita dicam, simplicitatis vestigia minime obscura, tum hoc praesertim, quod nulla continet certa distinctorum temporum indicia, nullasque proprie dictas conjugationes, ut adeo qui infantes observaverit cum primum loqui incipiunt, is quo magis in ejus intimam indolem penetraverit hoc quoque magis prima in eo articulati quasi sermonis pericula deprehendere sibi videatur.

Atque hic sermo longe antiquissimus, immo primaevus, quem quia ab Hebraeis receptus fuit, ab his denominare consueverunt, et quam, supra, Cap. 1, §. 3. Obs. 2. vidimus vetustissimam suam, qua ad ipsam generis humani infantiam pertingat, indolem non nisi perparum immutatam retinuisse: Hebraicus igitur sermo in hac sua indole eam omnino habet rationem, quam in hujus Cap. initio delineavimus, estque adeo perquam simplex, minus philosophicus, valde figuratus et ad omnia sub sensus revocanda maxime idoneus. Haec vero ejus ratio, quam cum reliquis dialectis Orientalibus, proxime ex eodem sermone primaevo derivatis, generatim habet communem, non modo in poësi, ad quam Hebraeorum aeque ac Arabum ingenium jam ab ultimis inde temporibus compositum erat, sed in ipsa prosa oratione luculenter conspicitur. Sic sive fulmina frequentia e nubibus ejaculata, seu flammae e montibus erumpentes, quibus ex Dei consilio aditus Paradisi praecluderetur, imagine Divinorum Paradisi custodum adumbrantur Gen. III. 24. — Sic, quando Sol ac Luna ad Josuae, praelium aliquod quantocius ad finem feliciter perducere cupientis, preces substitisse memo-

(1). Hoc jamdudum multi tenuere. Vid. *Waltoni appar. Bibl Proleg.* III. §. 4-19. p. 230-235. et liber (*Jenischii*) *de fatis Ling. OO.* p. 4. Et Orientalis istius linguae vestigia partim obscuriora, partim clariora adsunt in priscis linguis quam plurimis, praesertim in lingua Graeca. Vid. *Bianconius* supra allegat. *de lit. Hebr. et Gr.* p. 64. et *Ernestius* in *Opusc. Philol.* p. 171 sqq.

Pars II. Cap. II. §. 3. morantur Jos. X. 12, 13, hoc nihil aliud significat, nisi diem non prius occidisse quam Josua Deo auxiliante plenam reportasset victoriam (1). — Sic, cum Elias Vates igneo curru igneisque equis in coelos raptus esse narratur 2 Reg. II. 11. (2), hoc sub imagine quadam oculis subjicit vim ac magnificentiam procellae cum tonitrubus ac fulminibus conjunctae, qua Elisaeus ipsum a Deo raptum conspexisset. — Sic denique, quando Jesus Joann. I. 52. gravissime affirmat, conspectum iri coelos apertos, atque Angelos modo adscendentes, modo ad se descendentes, hoc imagine ab eo, quod Jacobo patriarchae quondam in visione obtigerat, desumta oculis quodammodo conspicuam reddit peculiarem illam providentiam, quae Divino Doctori semper adfutura esset praesentissima.

Nimirum seriore etiam Christi et Apostolorum aetate vocabula, formulas, imagines improprie accipiendas frequentissime usurpabant Judaei, ut ex avito loquendi more res sensibus subjicerent, et huic generi ita assueti erant, ut ab eo non deflecterent, etiamsi alio sermone ac patrio uterentur. Atque hinc peculiariter repetendus est usus, in Novi etiam Testam. scriptis haud rarus, sed in V. T. scriptis eo frequentior, quo haec sunt antiquiora, ex quo id quod hominis proprium est, Deo, adscribitur, Deusque adeo humano more informatur.

Sed vero istud loquendi genus, e prisco sermone ortum, cum universe omnibusque temporibus in S. C. obtinuerit, non consentaneum est profecto ut umquam *mythicum* appelletur, nisi vocabulis ludere velimus: ac per se non magis est fabulosum aut mythicum, quam ipsa vetustissimorum poëtarum Graecorum, Homeri praesertim dictio Orientali illi haud plane absimilis, etsi ad fabulas narrandas et exornandas aptissima. Propius per suam indolem ex parte accedit interdum prosa Hebraeorum ad poëticam dictionem: nec tamen umquam per se *poëtica* est dicenda, nisi quis, quod toto suo genere diversum est, confundere velit; uti E. G. neque Corani in quo saepe dictio valde splendida est ac fervida, auctor Mohammedes, neque Ispahanensis, neque vitae Timuri scriptor, neque Haririus, quibus nihil elatius figuratiusque produxit Arabia, carmine sua opera conscripsisse merito dicantur.

2. Haec cum ita sint, ne antiquissima quidem illa Geneseos documenta, in quibus omnium maxime conspicua est prisci sermonis indoles, propter hanc caussam *mythica* vocaverim. Jam ab aliquo inde tempore, ut hoc obiter neque importune moneam, mos invaluit, in Germania praesertim ut quasdam V. T. partes

(1). Conf. *Hamelsveld* in *Bibl. def.* III. p. 64 sqq. et *Muntingh.* in *Biblica cult. hum. histor.* V. p. 19 sqq. not.
(2). Vid. ibi *Michaëlis.*

tas: vere historicas et historico stilo conscriptas ad carmina referrent et ad poëticam adeo rationem exigerent (1). Quae opinio cum mythicae interpretationi haud parum favere videretur, eam ab hujus patronis avide suos in usus arreptam fuisse, non est profecto quod miremur: quin eo etiam nonnullorum processisse temeritatem, hac ipsa scilicet opinione excitatam, ut universum Pentateuchum et Euangelicam historiam pro operibus epicis ac mythicis haberent, in Prolegomenis vidimus Cap. 2. §. 4. Obs. 2-4. Sed, ut haec aliaque absurda ingenii commenta mittamus; *Hesfium* etiam, etsi a mythica interpretatione prorsus alienum, creationis descriptionem Mosaicam in carminum numero reposuisse, ipse in historiae suae Israëliticae intio, ubi eam inseruit, satis demonstravit. Perperam omnino haec fiunt, quoniam nullo umquam pacto iis partibus historicis probabiliter affingatur peculiaris illa sententiarum quasi aequabilis distributio ad quamdam mensurae speciem exacta, sive membrorum parallelia, quam omnium antiquissimae poëseos Orientalis jam propriam fuisse, certo certius liquet ex Genes. IV. 23, 24: quem locum si quis vel eum creationis descriptione attente et ingenue comparaverit, nae is tantum animadvertet discrimen, ut hic historicam, illic contra poëticam formam adesse, facile percipiat. Itaque, uti peritior et prudentior quisque carmina, quae Haririus in suis Consessibus, aut quae Arabsiades in sua vita Timuri inseruit, facile a reliqua distinguat oratione, neque hanc ideo poëticam esse dicat, quia valde florida est et imaginibus abundans, ita non decet utique propter solas figuras imaginesque, quas habet plus semel prosa Hebraeorum oratio, hanc eodem plane loco reponere quo poëticam. Quod autem illam poësin diverso nomine appellari velint *historicam*, hoc vero nihil ad ipsam rem facit, estque denominatio mere arbitraria et Orientalibus temere afficta.

Pars II. Cap. II. §. 6.

Verum, quod praesertim volebam, cum in genere sermonis Hebraici indoles ad priscum loquendi modum prorsus conformata sit ejusque indicia passim et in ipsis etiam N. T. libris cernantur, minus congruens esse arbitror, ut in vetustissimis C. S. partibus nonnullis ideo mythi inesse censeantur, quia plura in his appareant hujus indolis indicia, quam in recentioribus. Nimirum, quod supra in genere monuimus P. I. C. 2. §. 3. Obs. 6., non tantum inter narrandi modum, qui in istis partibus, et inter eum qui deinceps animadvertatur, discrimen esse, ut propterea illae mythicam rationem habere merito censeantur, sed non aliunde id repetendum videri, quam quod omnium vetustissimae sint, hoc igitur in ea, in qua jam versamur, re peculiariter valere cupimus. Quod si enim ipsam sermo-

(1). Vid. E. C. *Meyeri Hermen.* V. T. II. p. 217-223. et *Henkii thesaurus* (*Magazin für Religionsphilosophie &c.*) IV. 2. p. 361 sqq. 3, p. 595 sqq. V. 2, p. 291 sqq.

 monis Hebraici indolem universe spectatam minime mythicam dicere oportet, non consentaneum est eam ibi dumtaxat hoc nomine vocare, ubi et plura et magis luculenta hujus indolis apparent indicia. Ita vero ferebat ipsius rei natura, ut, quo major esset antiquitas, quoque propius abesset a generis humani primordiis, hoc etiam magis dicendi ratio et imperfecta esset, et figurata, et at res sensibus subjiciendas comparata: qui quidem orationis color cum ubique in Scriptis Sacris inhaereat, etsi minus vividus deinceps, unum idemque de eo judicium faciendum videtur, non vero aliud de primis, aliud de reliquis eorum partibus historicis. Quocirca ne iis quidem assentimur, qui in illis solis mythos inesse arbitrantur.

3. Quo clarius nostram mentem aperiamus, et quibusdam insignioribus exemplis illustremus, age, ex ipsis illis Geneseos documentis antiquissimis ea in medium proferamus et ad prisci sermonis indolem exigamus, in quibus potissimum mythica ratio reperiatur, quae ex hoc sermonis indole tamquam ex prima ac praecipua caussa exstiterit.

Itaque, cum creati orbis descriptionem Mosaicam non philosophemati attribuerimus, P. I. Cap. 2. §. 2. Obs. 1. coll. Cap. 3. §. 7. Obs. 4. fere med., sed institutioni divinae, quam adeo homines mature quidem, sed tum demum, cum ejus capaces essent, acceperint, ex hoc cum consilio divino, sed vero etiam cum infantili ista loquendi simplicitate convenienter eximium hoc exstitisse putamus documentum, quod et ipsam illam primaevam simplicitatem spirat manifesto et simul nihil quidquam detrahit de majestate Divina, immo hanc sensibus ita subjicit, ut in ea generis nostri infantia nihil sive Deo dignius esse queat, seu ad hominum usus accommodatius. Mox quidem, cum res adspectabiles in duas partes majores dividerentur, sive coelum ac terram, utriusque creatio universe Deo adscribitur, deinde quidquid ab hominis in terra constituti conspicitur oculis, justo quodam ac naturali, sed in illa antiquitate facile concipiendo et ad quotidiani temporis humani mensuram exacto ordine singulatim ea, quam in posterum retinerent, forma ad eumque, quem haberent perpetuo, usum exstitisse narratur: ubique autem Deus agens et loquens inducitur, immo vero de homine, qui omnium animantium princeps foret in terra, formando secum deliberans, ac tandem omnibus suis operibus ad finem perductis et approbatis quiescens, ipsumque hunc quietis suae diem homini in gratam creatoris sui memoriam faustum sanctumque esse jubens.

Porro, ne quid dicam de peculiari illa primi hominis a Deo ex terrae pulvere formati et mox anima vitaque per nares, quibus spirare solemus, inflata instructi descriptione Genes. II. 7., quam ipse, ut veri simile est, Adamus, a Deo hac de re brevi postquam vivere coepisset tempore institutus, tradiderit, et in qua

res

res ad ipſam infantilis ſermonis indolem accommodate informatur ſenſibusque ſubjicitur: aliud exemplum esto in creatae foeminae descriptione Geneſ. II. 18-23., ab Adamo etiam, uti videtur, profecta, et cujus ratio ex eadem illa cauſſa facile exponatur. Adamus enim, cum in animalibus ad ſe eo conſilio a Divino Numine adductis, quod §. 3. Obſ. 1. extr. indicavimus, nihil ſibi ſimile videret, et animadverteret adeo, comitem ſibi deëſſe deſiderabilem, Deoque hoc ex vero attribueret conſilium, ut hujus deſiderium in ſe excitaret, cum hoc deſiderio obdormiens in ſomnio divinitus idque ſapientisſime objecto Deum videre ſibi videtur ex ipſius corporis ſui particula quadam formam aliquam humanam conficientem, qualem inter omnia animantia non conſpexisſet. Deinde evigilat, Deumque videt hanc ipſam ad ſe adducentem, quae comes foret conjunctisſima. Hinc non modo quod ſomniaverat, narravit non ſecus ac ſi revera accidisſet (1)., verum etiam Deum ſibi informavit prius quam uxorem ipſi dedisſet, ſecum loquentem et de ea creanda conſilium capientem. — Ejusdem autem Dei loquentis inductio, ab hominibus dumtaxat informata, alibi quoque adesſe videtur in iisdem documentis pervetustis: quo ſpectent quae Deus ſecum dixerit et post hominis lapſum, Geneſ. III. 22., et increſcente hominum perverſitate, VI. 3., 7., et pulſo diluvio, VIII. 21., 22.; et exſtructa turri Babelica, XI., 6., 7.

Postremo, ne longior ſim, quod in hominis ad peccatum prolapſi deſcriptione, Geneſ. III., non pro philoſophemate, ſed pro facto hiſtorico, uti ſupra monitum est P. I. Cap. 2. §. 2. Obſ. 1. coll. Cap. 3. §. 7. Obſ. 4. extr., habenda quam plurimum offendit ſerpentis cum muliere colloquium omnium facillime ſic intelligi judico (2)., ut illud non re ipſa habitum ſit, ſed varias diverſasque mulieris ad ſerpentis de vetitae arboris fructu cum quadam voluptate edere, eamque ad ſuum exemplum imitandum callide quaſi excitare viſi conſpectum obortas cogitationes contineat, quas adeo partim huic loquenti, partim ſibi ipſi, ad istas ſerpentis blanditias reſpondenti tribuerit mulier, ex priſca illa ſemonis indole ſimplicisſima, qua omnia ad actionis cujusdam modum, immo ad loquelam etiam informarentur. Atque hoc eo hic facilius fieri videtur potuisſe, quo veri puto ſimilius, ut isto ſerpente uſus ſit Cacodaemon inſtrumento ad mulierem inducendam

(1). Non obſtat omnino quod Paulus 1 Cor. XI. 8. mulierem dicit ἐξ ἀνδρὸς, *e viro deſumtam*, fuisſe. Nam, praeterquam quod Apostolus cum hominibus diſputans, ſaepe ex iis argumentatur, quae ipſis probarentur, ad ejus argumentationem perinde est revera, utrum creatio mulieris ſic acciderit uti narratur, an vero in ſomnio divinitus objecto, ſive in viſione tantum cenſeatur accidisſe.

(2). Ita fere jam hac de re judicabat *Js. Abarbanel.* vid. *Clericus* ad h. l. E. Christianis vero *Simeon de Muis* in *Bibl. Crit.* T. 1. p. 147, 148. Conf. in primis *Lesſius*, *Vermischte Schriften*, p. 222 ſqq.

dam opportuno idoneoque, atque prava cogitata sic in hujus mente excitaverit, ac si ea ab ipso serpente injecta fuissent. Verum de hoc, quod ponimus, infra §. seq. agemus.

Atque, ut id opportune oblata occasione animadvertam, eodem plane modo difficile permultis visum asinae cum Bileamo colloquium, in libro minus vetusto relatum Numer. XXII. 28 sqq., expedire posse mihi viderer, nisi graves obstarent rationes. Cum quadam quidem probabilitatis specie statuitur (1), isto colloquio nil contineri aliud, nisi varias Bileami ad reluctantis asinae conspectum obortas cogitationes in sermonis utrimque habiti modum propositas. Verum universa rei relatio ita comparata videtur, ut hoc admittere non audeam: atque adeo, cum visionis cujusdam propheticae, quam multi loco isti intulerunt, ut difficultati historicae se subducerent (2), aut fraudis etiam commentive qualiscumque (3), nullum adsit, ne levissimum quidem, indicium, sed res tamquam vera cumque rebus Israëliticis proxime conjuncta historia referatur, verum hic adesse miraculum vix dubitem, quod nihil habeat offensionis, dummodo ejus consilium ad temporum hominumque rationem prudenter exigatur. Sed harum vindiciarum, quae ad hunc quidem in quo jam versamur, locum minus pertineant, alii mihi otium fecerunt (4). At hoc unum tamen notetur: non opus esse profecto, ut ipsum animal sermone, nedum ratione, ad tempus instructum fuisse opinemur. Prolatus enim sermo esse potuit per Angelum, illius quasi nomine loquentem, ut asina ipsa Bileamo loqui videretur, a Dei Numine impulsa.

4. Haud plane abs re fuerit breviter hoc loco monuisse, multa a Prophetis ex prisco narrandi more memorari et conspecta et acta, quae neque oculis conspexerint neque egerint revera, sed quae in visione divinitus suis mentibus oblata et conspicere et agere sibi viderentur. Sic quod Jesaias Cap. VI. Jehovam solio insidentem in Templo, et Jeremias I. 11 sqq. amygdalum, ac bullientem ollam vidisse se narrant: quod Ezechiel quaedam passim scribit se vidisse, dixisse atque egisse plane singularia: haec ex recepta interpretum sententia ad ecstasin propheticam merito referantur. Atque idem adeo judicium sine dubio faciendum est

(1). Vid. *Lessius*, l. l. p. 138 sqq.

(2). Ita peculiariter *Dathius* ad h. l.

(3). Ita abbas *Jerusalem*, in *Comment. de Relig.* IV. Sect. 1. fere med.

(4). Vid. in primis *Hamelsv. Bibl. def.* V. p. 137 sqq., *Perponcherius* ad Belgicam versionem hujus loci ex Germanica *Michaëlis* versione expressam, et *Herderus* in *Epist. de studio Theol.* Ep. 2. p. 26 sqq. edit. Germ., qui tamen in opere Germanico, quod de Poësi Hebr. scripsit. II. p. 238. illi accessit sententiae, ex qua haec in visione acciderint.

est de aliorum Prophetarum Hebraeorum, ipsiusque etiam Joannis, Apocalypseων auctoris, visis, auditis factisque, quamquam historico modo enarratis. — Sed a veri similitudine non abhorret eorum opinio, qui luctam Jacobi patriarchae cum Angelo in visione accidisse existiment, Genes. XXXII. 24 sqq. (1), quia noctu accidit et haud levem habet visionis speciem: ut adeo dolor in Jacobi femore excitatus sit sive per vehementiorem ejus somniantis agitationem, sive per imaginationis gravius affectae vim, seu denique per ipsam vim Divini Numinis, quo auctore haec ei visio contigisset. — Nec defuerunt etiam, qui ipsam tentati Jesu historiam universam in loco ponerent visionum (2), idque profecto non improbabiliter. Quamquam enim res quasi vere faca narratur, inest tamen in ipso narrandi modo aliquid, quod ad visionem assumendam facile moveat. Nam et Matthaeus IV. 1., et Marcus I. 12. et Lucas IV. 1. diserte memorant, Jesum *a spiritu* abductum fuisse in desertum, id est, ipso Luca fere interprete, ab ea vi Divina, qua plenum se, sive penitus animatum sentiret, et qua qui sic animabantur, ut visionem quamdam haberent menti oblatam, dicebantur esse *ἐν πνεύματι*, sive vi Divina pleni. Neque est dissimilis formula, qua Joannes in Apocalypsi XVII. 3. in desertum, et XXI. 10. in montem excelsum se abductum fuisse refert *ἐν πνεύματι*, sive ita ut per divinam vim ac visionem extra se raperetur Certe hanc explicationem longe praestabiliorem esse puto ea, quam *Eichhornius* in primis commendavit (3), et ex qua Jesus varias, quas animo volvisset, cogitationes narraverit ad colloquii se inter et diabolum, cui ex sui aevi more prava quaevis auctori adscripserit, habiti modum. Istiusmodi enim expositio sive in se spectetur, seu ad Euangelistarum relationes exigatur, nullam omnino prae se fert veritatis ac simplicitatis speciem. Pars II. C. II. §. 3, 4.

§. 4.

Sed, quandoquidem ii, quibuscum disputamus, hoc praesertim ad antiquissimam cogitandi loquendique consuetudinem referunt, quod plurima, in quibus nil

(1). Ita multi. Ex veteribus E. C. *Maimonides* in *More Nevochim*, p. 310. et *Theodoretus* T. I. *Quaest.* 92. Ex recentioribus inter alios *Michaëlis*.

(2). Ita inter alios *Clericus* ad Matth. IV. 1. in editione N. T. *Hammondiana* A. 1698. *Harenberg.* in *nova biblioth. Brem.* III. 2. p. 250 sq. et *Farmer* in opusculo de hoc argumento. Neque improbat penitus *Venema*, Hist. *Eccl.* III. p. 33. Nuper autem hanc sententiam tuitus est *Paulus* suoque more exornavit in *Commentar.* ad N. T. T. I. p. 352 sqq.

(3). *Biblioth. literat. Bibl.* III. 2. p. 282 sqq. et 6. p. 1040 sqq. Conferri potest *Cunzius* in *Pottii Commentatt. Theol.* VIII. p. 311 sqq.

Pars II. Cap. II. §. 4. nil inesset nisi naturae consentaneum, in mera portenta ac miracula eo facilius converterit hominium simplicitas, quo magis res et caussas naturales ignorarent, Numenque Divinum ad omnia advocarent praesentissimum: operae pretium facturi nobis videmur, si ad hunc etiam prisci sermonis, cum superiori illo proxime conjunctum visum, characterem illud dicendi genus, quod in Scriptoribus Sacris animadvertitur, ingenue exegerimus. At hanc quoque partem, quantumvis gravem atque ampliori pertractatione dignissimam, non nisi ita tractare poterimus, ut ex magna ac paene infinita rerum copia illud, quod praecipuum videatur, dumtaxat delibemus.

Negari utique non potest ac ne dubitari quidem, in C. S. passim, praetermissis caussis naturalibus res ad primam caussam, sive ipsum, cujus imperio omnia regantur, Numen referri: quod loquendi genus si quis habita aetatis nostrae ratione minus accuratum aut parum philosophicum dixerit, facile hoc patiamur, sed *mythicum* id umquam merito vocari, aut veri nominis mythis miraculorumve figmentis locum dedisse in C. S. qui contenderit, huic equidem vehementer adversemur.

1. Est nimirum in confesso, hanc in C. S. cerni priscorum temporum et pietatem et simplicitatem, ut in omnibus Deum ipsum agentem videre sibi viderentur, et quaecumque igitur homini sive bona seu mala obtingerent, immo vero etiam haud raro quae menti ejus sive laudanda, sive improbanda obvenirent, et quae adeo ipse sive virtuti consentanea, seu vitiosa ac perversa efficeret, haec omnia Deo adscriberent. In his quidem omnibus et nos quoque, dummodo recte cogitemus ac ratiocinemur, Divinam providentiam minime excludimus, sed simul tamen naturales sive proximas caussas non praetermittere solemus, ac merito etiam id, quod Deus ipse efficit, ab eo, quod dumtaxat permittit consilio sapientissimo, distinguimus. Verum longe alia erat antiquiorum temporum ratio in Libris Sacris descripta, quae philosophicas has justasque distinctiones ignorans omnia, quae nos diverso modo significemus, iisdem fere formulis complectebatur.

Atque hanc cogitandi et loquendi consuetudinem, etsi eo frequentiorem, quo tempora sunt vetustiora, passim tamen et in recentioribus quoque S. C. Scriptis obtinere, si exemplis ostendere vellem, illud declararem, quod in omnium oculis positum est. Sed hoc monere minime supervacaneum sit, ipsos eos, qui generalioribus istis formulis uterentur, non eam ubique iis notionem subjecisse, quam verba prae se ferrent, verum diversam, pro rerum, de quibus loquerentur, diversitate. Neque enim ita simplices, ita fere stupidos nobis eos fingere licet, quasi eodem plane in omnibus modo Deum agere opinarentur. Sic, quando Deus dicitur Pharaonis animum obdurasse, sive obstinatum reddidisse, haec obstinatio a scrip-

ſcriptore, qui eam Pharaoni vitio verterit, non eodem utique modo Deo attribuitur auctori, quo V. C. coeli terraeque creatio, ſed ſenſus ex ipſius ſcriptoris mente manifeſto eſt, Deum huic obſtinationi occaſionem dediſſe, eamque haud ſine gravi conſilio permiſiſſe. Vid modo Exod. IX. 7, 14-17, 27-30. — Atque ut ex alio genere unicum etiam exemplum proferamus, cum Deus dicitur Beſaleëlem ſuo ſpiriti inſtruxiſſe, ut ad Tabernaculum artificioſe conficiendum idoneus eſſet, Exod. XXXI. 1. ſqq. XXXV. 30. ſqq., vel ſolus orationis contextus, coll. XXXVI. 1. ſatis indicat, ex ipſius ſcriptoris mente agi de ingenii facultatibus naturalibus, Dei quidem numine, ſed non per miraculoſum interventum inditis, eoque temporis puncto quaſi infuſis. Verum, quando ſive Jeſaias, ſeu quicumque alius Hebraeorum Propheta, qui divinum legatum ſe et diceret et ſuis ſermonibus luculenter probaret, eodem ſpiritu divino ornatus aut plenus fuiſſe memoratur, tunc conſentaneum eſt ut de peculiari quadam, quaeque non naturalis eſſet, Divini Numinis vi eos ipſos cogitaſſe cenſeamus. Pars II. Cap. II. §. 4.

Hoc igitur loquendi genus neque per ſe mythicum eſt, neque etiam mythis apud Sacri Cod. Scriptores dedit locum. Illud quidem non opus eſt ut demonſtremus: et vero ipſa hujus conſuetudinis origo mythicam rationem plane reſpuit, quoniam non ex opinionis commento, non ex ſuperſtitione, ac ne proxime quidem ex rerum et cauſſarum naturalium ignoratione probabiliter repetatur, ſed ex factis hiſtoricis, ſive ex peculiari illo ac familiari Dei commercio, quod primis hominibus, ac deinceps etiam verae religionis ſtudioſis obtingeret (1): et quod adeo eos ſponte induceret, ut cui ſaepe praeſentiſſimo omnia ſua accepta referre rerumque terreſtrium omnium regimen adſcribere didiciſſent, eumdem in omnibus, quae fieri viderent, ut ſupremam cauſſam venerarentur perpetuo. Quae pietatis conſuetudo cum altas radices egiſſet in Oriente, ſolo ſuo natali, facile hinc tranſierit aliquid cum ad alias gentes, tum maxime ad Graecos Orienti proximos et alia plura ab Oriente mutuatos, qui, quantumvis purioris religionis doctrinam primitivam depravaſſent, ipſos tamen illos pietatis ſenſus ſermone expreſſos aliquamdiu retinuerunt: unde etiam repetendum videtur quod, quo antiquiores ſunt eorum poëtae, eo plura horum ſenſuum indicia in ipſis ſuis commentis ac fictionibus patefecerunt. Rerum ergo naturalium et cauſſarum ignoratio hanc piam loquendi conſuetudinem aluit quidem apud Hebraeos ac ſaepe auxit quam plurimum, ſed eam non primum peperit: et non in ſolis vero rebus miris, inexſpecta-

(1). Vid. quae ſupra diſputavimus P. I. Cap. 3. §. 5. Obſ. 1., §. 7. Obſ. 4. initio, et hoc, in quo verſamur, Cap. §. 2. Obſ. 4. Conf. *Muntingh.* in *Bibl. Cult. hum. hiſt.* III. p. 242 ſqq.

 tatis, insolitis apud eos obtinuit, sed generali usu in rebus etiam simplicissimis et quotidie obviis, atque in universum sic ad pietatem erat comparata, ut quae hanc pietatem in animis caussa excitasset, eadem illam consuetudinem produxisse videatur. Atque, ut hoc addamus, inde quoque est, quod ne seriori quidem aetate penitus interierit, eamque ipse etiam Religionis Christianae conditor sapientissimus haud raro secutus sit, ac Deum E. G. induxerit, qui aves nutriat et lilia convestiat, Matth. V. 26, 30.

3. Quod jam ad alterum attinet: ipsam illam loquendi consuetudinem mythis ac portentorum figmentis haud paucis per omnia passim Sacrorum Scriptorum tempora dedisse locum, plurimi ajunt hodie, nos vero negamus. Cum vero hi nobiscum de istius consuetudinis origine minime consentiant, age, hac origine seposita, de re ipsa inquiramus.

Et plurimum quidem abest profecto, ut semper et ubique omnia in S. C. historiis ad Deum, praetermissis caussis naturalibus, referantur auctorem, ejusque Numen ex machina advocetur. Longe enim pleraque, quamvis magna saepe et inexspectata, simplici et perquam naturali modo referuntur. In ipsis rebus antediluvianis quam multa insunt, in quibus nil portentosi reperias? In naturalibus item orti pulsique diluvii caussis indicandis diligentem fuisse ejus narratorem, supra animadvertimus P. I. Cap. 3. §. 7. Obs. 4. fere med. Ne autem plura conferamus, in transitus Israëlitarum per mare rubrum, quamquam peculiari et extraordinario Dei interventui attributi, descriptione ipsae commemorantur caussae naturales, quibus usus sit Deus tum ut aquae liberum Israëlitis ac tutum permitterent transitum, tum ut eaedem deinde Aegyptios, ubi hos insecuti essent, submergerent. — Deinde, etiamsi multa, in quibus nil miraculosi nemo non agnoscat, ad ipsum Deum proxime referuntur, non omnia tamen ad Deum relata eodem numero promiscue habenda sunt, aeque ac si veri nominis miracula confinxissent Hebraei, ubi nulla adessent: immo vero plerumque quid ordinarium esset, quid extraordinarium, ipse narrandi modus et orationis contextus sic declarant, ut, si ingenue agere velimus, miraculi speciem non ex usu loquendi, sed ex ipsa rei a consueto naturae cursu deflectentis indole repetere debeamus. Sic certissimum quidem est, veteres Hebraeos ex populari opinione Deum in tonitru praesentissimum vidisse, atque inde tonitru *vocem Jehovae* appellasse: sed numquam tonitru ipsum ab historicis scriptoribus in articulatum quemdam Dei sermonem transformatur, ac ne tum quidem, cum tonitru per peculiarem Dei providentiam excitatum fuisse refertur. Vid. Exod. IX. 23 sqq. 1. Sam. VII. 10. XII. 17, 18; in quibus locis ipsa denominatio קוֹל, sive *vocis*, adhibetur. Itaque, quando et in legislatione Sinaitica et in Jesu baptismo Deus loquens inducitur, hoc uti expli-

ca-

cari commode nequit ex eo usu, quo multa ad actionem quamdam sermonemque revocabantur, ita etiam non oportet ut pro mero habeatur tonitru, quo Deus loqui ac diserta quaedam verba pronuntiasse fingatur. Quid? quod Moses in legislationis Sinaiticae descriptione tonitru ab ipsa loquentis Dei voce perspicue distinxit Exod. XIX. 16. Coll. XX. 1. et 15-18. (1). — Porro, cum Moses de suis, quae in Aegypto peregisset, prodigiis, aliisque etiam, quae in Arabiae desertis accidissent, portentis saepe et perspicue ita locutus sit, ut, nisi pro impudentissimo impostore habeatur, ipse non dubitasse censendus sit, quin haec omnia Divini Numinis vi perficerentur; uti supra jam significavimus P. I. Cap. 3. §. 5. Obs. 1.: intima ista animi persuasio nullo umquam probabili modo repetatur a magna rerum caussarumque naturalium ignoratione hominis in Aegypto jam tum satis excultа educati omnique Aegyptiorum sapientia imbuti. Neque nosmet ipsi, quamvis multo majore nostri aevi luce collustrati adjutique, ista miracula Mosaica ad naturalem ordinem revocemus, nisi diserta ipsarum relationem verba in longe alium, atque ferant, sensum contorqueamus. Jesu vero et Apostolis certissime de peculiari Numinis interventu deque suis miraculis propriis persuasum fuisse qui negaverit, huic vel naturalis verborum, quibus usi sunt, sensus perventendus est; vel statuendum, eos prodigiorum amorem, quem sui aevi homines haberent, ad suae Religionis tamquam divinae commendationem accommodasse, ac tempori adeo callide inserviisse: quae calliditas quo modo prudentiae nomine laudetur, et cum reverentia tantis viris debita componatur, non video; vel denique ipse omnium doctorum sapientissimus atque intelligentissimus Jesus erroris est arguendus, qui cum quid naturale, quid secus esset, non satis discerneret, et generali illa ad mira ac portentosa quaevis propensione duceretur, permulta in prodigia converterit, in quibus nos, melius scilicet edocti, nil videre debeamus, cum statis naturae legibus non conveniens; quo nihil, si quid judico, absurdius fingatur. Itaque omnia et Jesu et Apostolorum miracula nemo probabiliter ad mythos referat ex prisca cogitandi loquendique consuetudine proxime ortos: nec decet adeo ipsa, quae in V. T. memorantur, miracula ab hac caussa repetere.

4. Subjungamus idoneo hoc loco quaedam de Angelis, quorum nec personae, neque apparitiones in S. C. relatae ab eadem hac caussa repetantur.

Non diffitemur equidem, jamdudum in more fuisse Judaeis, ut, cum Deum saepe Angelorum uti crederent ministerio, quo multa in his terris exequeretur, hanc suam fidem sermone vulgari exprimerent. Hinc igitur in Euangelii Joannei loco, quem spurium esse arbitramur, V. 4., Angelus inducitur aquas piscinae Bet-

Pars II. Cap. II. §. 4.

(1). Vid. *Hessius* in *Biblioth. hist. S.* P. II. p. 229. sqq.

Bethesdae turbans. Quem locum si quis genuinum esse existimet, nihil impedit, quominus ibi Joannem ex recepta opinione censeat locutum esse, ac de singularis, ejusque cum religione non conjunctae rei caussa per imaginem popularem exposuisse (1). — Neque improbabile est, Angelum divinum, a quo Herodes percussus fuisse dicitur Act. XII. 23., ex eadem fide induci solummodo, neque ex mytho proprie dicto, sed per quamdam personae fictionem, qua Lucas significarit, non casu, sed per singularem providentiam, immissamque divinitus poenam subito exspirasse Herodem a vermibus corrosum: nam verum Angelum conspectum fuisse non refert. Quin etiam eodem jure et ex avito loquendi usu Angelus Jehovae, qui insignem cladem Assyriis intulisse legitur 2 Reg. XIX. 35. 2 Chron. XXXII. 21. Jes. XXXVII. 36., peculiarem Numinis Divini interventum per prosopopoeiam censeri potest significasse. — Sed vero, uti supra P. I. Cap. 3. §. 5. Obs. 2. ostendimus, revera Deum priscis temporibus saepe usum fuisse Angelorum ministerio, atque inde omnium facillime repeti Angelorum fidem Hebraeis cum aliis Orientis gentibus communem, ita statuimus quoque, ubicumque sive in Veteri, seu in Novo Testamento Angeli conspecti esse memorentur et cum hominibus collocuti, ipsam grammaticae et historicae interpretationis simplicitatem suadere ut ibi veros Angelos admittamus. Quando igitur, ut hoc utar, a Jesu anxiis animi cogitationibus, dum mors imminebat, agitato in horto Getsemanes Angelus conspectus esse dicitur, qui eum corroboraret Luc. XXII. 43. (2), hoc non aliam ob caussam traditioni adscribitur (3), nisi quo facilius in philosophema quoddam, sive mythum, convertatur. Verum, cum nos Lucam non quarumcumque traditionum captatorem et consarcinatorem, sed prudentissimum rerum ab optimis auctoribus acceptarum scriptorem esse haud temere judicaverimus Cap. superiori §. 6., eo inducimur etiam ut credamus, illam apparitionem ab Jesu primum discipulis narratam, et ab his deinceps ad Lucam delatam fuisse, ipsumque adeo Jesum neque imaginationis vi impulsum fuisse vanove errore delusum, neque, ut popularium obtemperaret consuetudini, phantasma quoddam confinxisse, quod menti suae conquassatae robur injiceret. — Sed in ipsis quoque Apostolorum Actis referuntur Angelorum apparitiones, quae cum vix traditioni adscribantur, ex solo fere narrandi modo mythicam formam perhibentur accepisse. Quam temere autem hoc fiat, unicum exemplum luculenter declaret ejusmodi apparitionis, quam

a

(1). Vid. *Jahnii Archaeol. Bibl.* I. 2., p. 502-505.

(2). Hunc enim locum, etsi in quibusdam Codd. non lectum, genuinum esse non dubito.

(3). *Bauer. Mythol. Hebr.* II. p. 248. sqq.

a Luca ex Petri, cui ea obtigisſet, commentariis, ſive ipſis ejus verbis perſcriptam fuisſe, eo est veri ſimilius, quo clarius ipſa deſcriptio Petrum ſpirat auctorem. Hic igitur Apostolus ab Herode in carcerem conjectus duplici catena ligabatur, ſatellitibus non in eo tantum, ubi asſervabatur, carceris loco, ſed ante carceris etiam ostium diſpoſitis. Noctu autem dum ſomno conſopitus erat, ſubito excitatur, ſpeciem aliquam videt magna luce ſplendentem, quae ipſum ſurgere jubet. Mox catenae a manibus delabuntur. Abitum parat. Ducem ſequitur, cum eo penetrat per custodes, ipſasque fores aeneas ſponte videt apertas: quo facto ſolus ſibi relictus ſuoque comite destitutus certo certius ſibi perſuadet, ab Angelo Divino liberatum ſe esſe, Act. XII. 6-11. Jam vero, quam parum probabiliter, immo quam temere ponitur (1), ignotum fuisſe aliquem Religionis Christianae ipſiusque Petri amicum, ac fortasſis ipſum carceris praefectum, qui ejus ſtudio ductus hoc et tentaverit et feliciter ſit executus! Frustra autem aliquod istius mere conjecturalis expoſitionis praeſidium in eo quaeritur, quod Petrus, quid accideret, ipſe nesciisſe narretur. Immo vero hoc nesciisſe dicitur, vera esſe ac vigilanti accidere, quae accidere videret, et mox credidisſe adeo ſe viſionem videre dumtaxat, ſive ſomniare: quae opinio perquam naturalis et per ſubitam valdeque mirabilem ſalutis ſpem ipſi injectam oborta cum penitus liberato excuteretur, haud dubitabat amplius, quin quae vidisſet ſuaeque menti praeſentisſima haberet, non ſomnianti, ſed vigilanti accidisſent. Profecto, niſi qualicumque tandem modo Angelos eorumque apparitiones ut vere hiſtoricas ex C. S. expellere animum induxerimus, oportet ut hanc apparitionem non in Petri, Judaicorum ſcilicet commentorum contagione infecti, cerebro, ſed re ipſa obtigisſe, ingenue agnoſcamus. Pars II. Cap. II. §. 4.

5. Postremo, cum ad hunc locum pertineat malorum Angelorum, ſive Cacodaemonum, quibus multa, ex cauſſis potius naturalibus repetenda, tribuerint Judaei, frequens, quae in N. T. injiciatur, mentio, hanc minime intactam praetereundam arbitramur.

Et istam quidem Daemonologiam, quam vocant, mere mythicam cenſeri ac *philoſophematum* in loco poni a *Bauero* (2), eo minus miramur, quo certius conſtat, jamdudum magis magisque invaluisſe, ut ad commenta, Judaeis cum aliis gentibus communia referretur. Fac autem, ex vero ita ſtatui, ſtatuendum ſimul est, Daemonologiam non Judaici ingenii ſoetum esſe, ſed rem aliunde a Ju-

(1). Ita *Eichhorn.* in *Biblioth. literat. Bibl.* III. 3, 396 ſqq. et qui hunc ſecutus est *Bauer. Mythol. Hebr.* II. p. 268-270., qui tamen mythi partem adſcribit traditioni.

(2). *Mythol. Hebr.* I. p. 140 ſqq.

Judaeis susceptam, praesertim dum in captivitate Babylonica versarentur: quae etiam vulgaris est hac de re sententia eorum quos hic spectamus. Eam igitur ipsam si nos probaremus, istarum opinionum partim philosophicarum, partim popularium eamdem fere rationem esse diceremus atque earum, quae sunt de statu hominis mortui et ab Aegyptiis potissimum ad Hebraeos delatae ac philosophematum etiam nomine insignitae, de quibus supra diximus P. I. Cap. 2. §. 2. Obs. 3., et quas, prout sua aetate ferrentur, eo prudentius ipse Jesus ad suum consilium adhibuerit, peculiariter in nobilissima Divitis et Lazari parabola Luc. XVI. 19 sqq., quo plura in iis inessent cum ipsa rerum indole consentanea. Itaque illas etiam opiniones Daemonologicas cum ipsi Jesu tum Apostolis atque Euangelistis admissas fuisse ac suos in usus ab iis conversas, idque etiamsi eae nil veri continerent, non dubitarem equidem, si modo satis probabiliter demonstratum vidissem, in omnibus omnino locis huc spectantibus, salva et interpretandi simplicitate et reverentia viris divinis debita meras statui posse ad opinionum commenta accommodationes. At hoc, hoc, inquam, cum quidquid tentaverint recentiores, mihi necdum plane persuaserint cumque et Jesus et Apostoli de pravis spiritibus ita haud raro locuti sint, ut hos aeque ac bonos spiritus, sive Angelos, revera exsistere videantur credidisse, gravissima eorum ac divina auctoritas tantum mihi censetur pondus habere, ut hanc sequi quam deserere malim.

Enimvero, uti non solis in rerum creatarum immensitate hominibus rationis usum competere, supra animadvertimus P. I. Cap. 3. §. 5. Obs. 2. initio, ita etiam parum in se probabile est, eos qui hominibus intelligentiae vi superiores sint, in primitiva sua integritate perstitisse omnes, sed contra veri simillimum, haud deesse qui inde deflexerint, et quo adeo homine sint intelligentiores, eo quoque maligniores eos esse. Neque ego etiam in tanta, in qua me homuncionem versari ingenue profiteor, et rerum, quae extra hunc orbem sint, earumque nexu cum ipsis hujus orbis rebus, et universi regiminis Divini ignoratione, hanc mihi quasi decretoriam temeritatam sumere ausim, ut nullam plane cum bonorum, tum malorum, qui sint, spirituum vim in homines ac res humanas esse posse, fidenter pronuntiem.

Neque idcirco tamen omnia loca, in quibus de Daemonum vi agetur, ad literam accipienda esse contenderim: immo vero esse nullus dubito figurata quaedam et in quibus aliqua insit ad vulgarem usum accommodatio, eaque sapientissime ad eos, qui huic assueti essent, instituendos composita. Quando E. G. Jesus Matth. XII. 43-45. de Cacodaemone loquitur ejecto, quietem in locis desertis quaerente, ac septem aliis assumtis sociis pristinam in homine sedem repetente, habet hoc manifesto parabolici aliquid comparationis caussa ex recepta vulgi opini-

nione adhibitum. Nec profecto aliunde repetam Pauli Apostoli, figurata dictione frequentisfime usi et cum Judaeis Judaico more disputantis, formulam, qua malos spiritus in aëre degere dicit Ephes. II. 2. VI. 12., aut Judae, a figurata dictione minime etiam alieni, Symbolicam Diaboli, cum Michaëli, Angelo principe, de Mosis corpore litigantis inductionem vs. 9. (1), aliasve quascumque ejus repraesentationes in Apocalypsi praesertim Joannea, imaginum Judaicarum plenissima. Utrum vero, ubicumque Daemoniacorum mentio fit in N. T., ibi de morbis dumtaxat naturalibus agatur, an secus, mihi quidem nondum satis exploratum est, cum alia loca facillime, alia perquam difficulter, immo cum reverentia ipsi Jesu debita parum convenienter ex solo consueti usus imitamento exponantur, atque ipse etiam *Jahnius*, quamquam mythicae interpretationis minime amans, nec novitatis studiosus, nihil hac de re definire voluerit, sed liberum ejus arbitrium unicuique permittere (2). Pars II. Cap. II. §. 4.

Nec minus fortasfis arduum ingenuo ac vere liberali interpreti videatur definire, quousque deceat ex Jesu et Apostolorum auctoritate Daemones pro perversarum cogitationum actionumque humanarum suasoribus atque instigatoribus habere. Certe, ut hoc utar, cum Jesus sati ab homine boni, ab ejusque inimico mali seminis parabolam ipsis suis exponeret intimis discipulis, quos de vera rei indole certiores esse vellet, ac Diabolum memoraret mali seminis satorem, hunc sibi, boni seminis satori, ita opposuit, ut et veram personam induxisse et huic aliquam, eamque haud exiguam, vim ipse attribuisse videatur, Matth. XIII. 24-30., coll. 34-43. — Quid? quod eodem Jesu auctore in primi hominis corruptione praecipuas partes Cacodaemoni haud temere adscribamus. Diabolum enim diserte dixit Joan. VIII. 44. homicidam inde a rerum humanarum initio fuisse, atque hoc ita dixit, ut ex ipsa animi sententia hunc non modo revera exsistere, sed etiam mortem apud homines introduxisse declararet: nam in hunc sensum ejus verba a Judaeis intellecta esse et a nobis adeo intelligi oportere, me quidem dubitare vix sinit locus ex libro Sapientiae, qui illi commentarii quasi vicem praestet, II. 24., quique per Diaboli invidiam mortem in hunc mundum pervenisse, ex recepta opinione refert. — Et certe Jesu verba eo modo exposita historiam hominis a vero, ut putamus, sed qui non locutus sit, serpente tentati in luce collocant haud exigua, uti ex iis, quae §. 3. Obs. 3. med. notavimus facile pateat: atque ipsa sententia divinitus in serpentem lata, ita comparata est, ut, imaginibus ab eo pe-

(1). De quo loco vid. *J. H. van der Palm* in Sermonibus ecclesiasticis Belgice conscriptis, P. I. p. 114-116.

(2). *Archaeol. Bibl.* I. 2. p. 400-501. et in *Compend. Lat.* p. 311-329.

Pars II. Cap. II. § 4. petitis, alium quemdam auctorem designare videantur, qui oblati serpentis instrumento usus sit, sive infensum aliquem humani generis hostem, hominibus quidem valde noxium futurum in posterum, sed tandem tamen aliquando feliciter ac penitus debellandum. — Hoc autem assumto, in ipsa illa historia origo cernatur fidei de pravis spiritibus malorum humanorum auctoribus hominique inimicis, quam passim, etsi non eodem ubique modo in Oriente obtinuisse notum est: ac facile etiam concipitur, unde sit, quod ejusmodi spiritum Orientales et Judaei praesertim, imagine serpentis sibi repraesentaverint (1). Scilicet, cum magna sit antiquissimorum Geneseos documentorum brevitas, est ne incredibile, immo vero nonne in se perquam probabile est, primos nostros parentes, Divino beatos commercio, deinceps de istius, in serpentem latae, sententiae vi, sive de re gravissima institutos fuisse, cum ei capiendae magis facti essent idonei? — Cujus igitur doctrinae, aeque ac aliarum multarum, quarum primarius fons in iisdem documentis conspiciatur, rerum traditio, sed variis modis mutata ac perversa, longe lateque manaverit per Orientem et ab iis praesertim gentibus recepta sit, quae mature qualecumque tandem philosophiae studium excolerent, verum apud Hebraeos, ad ejusmodi studium quondam minus proclives, propemodum intermortua (2): donec hi per captivitatem Babylonicam aliquem ejus amorem ab iis contraherent gentibus, inter quas versarentur, atque illas adeo de Daemonibus opiniones reciperent, quas luxurians Orientalium ingenium cum tempore informasset, et quarum cum alibi in scriptis Judaeorum, tum in Novo maxime Testamento indicia reperiantur quamplurima.

Verum de amplissimo hoc, sed valde impedito argumento ut longius excurramus non licet. Sufficiat prudentioribus veritatis ac Librorum Sacrorum amicis, quales vosmet ipsos semper ostendistis, Societatis Teylerianae Curatores spectatissimi, haud improbabiliter, nisi fallimur, demonstrasse, ipsam Judaicam Daemonologiam non ex philosophemate quodam, quod rerum causarumque ignoratio produxerit, sed ex puro fonte historico oriundam esse, et quantumvis variis additamentis humanis, ex quibus ipsi Scriptores Sacri ac Religionis Christianae con-

(1). Vid. *van Beeck Calkoen* in disputatione *de Relig. Mos. et Christ. origine*, in Commentatt. Theol. Soc. Teyler. T. XIX. p. 97-99., qui tamen Serpentem, in libro Geneseos memoratum, habet pro imagine Diaboli symbolica. Conf. etiam ibid. p. 84., ut et *Stinstra* in concionibus Belgicis de antiquis vaticiniis ad Messiam spectantibus, T. I. p. 5. et 6. in not.

(2). Nam non nisi pauca eaque propemodum obliterata hujus doctrinae vestigia adsunt in Judaeorum libris ante captivitatem Babylonicam compositis: quae eruere et exhibere non vacat.

conditores imagines formulasque desumserint, oneratam, veri aliquid continere, Pars II. C. II. §. 4, 5.
quod quale omnino sit, difficulter quidem definiatur, sed gravissimis tamen auctoritatibus luculenter confirmetur.

Ceterum quae de Judaeorum opinionibus Daemonologicis diximus, haec etiam valere volumus de eorumdem opinionibus ad Angelos spectantibus, re adeo ipsa verissimis, sed exterorum tamen commentorum augmento commixtis.

§. 5.

Quo majus iis, quae hoc Capite hactenus disputavimus, robur accedat, juvabit occupare, quae nobis hic objectari queant. Est nimirum magna Orientalium ad res exaggerandas et prodigiorum in modum enarrandas propensio, ex caussis supra memoratis potissimum repetenda, quam quoniam ipsi Hebraei demonstraverint, ideo haud exiguam ad mythos efficacitatem hae caussae apud eos habuisse videantur. — „Enimvero, cum Orientalium dialectorum Hebraicae affinium ori„ginem ex primitivorum hominum sermone nos ipsi repetamus, hoc modo arma „adversariis tribuere censeamur, quibus nos aggrediantur; cumque Orientales, „quos spectamus, non imaginum solummodo figurarumque amantissimi sint, atque „rebus quibuscumque vitam animamque tribuant, sed hyperbolice etiam res au„gere soleant mirum in modum, ac fabularum portentorumque studio magnopere „delectari: an, inquies fortasse, consentaneum sit diversum Hebraeis adscribere „modum narrandi? Immo vero quis inficietur, hos cum in libris suis Apocry„phis, tum in scriptis recentioribus se monstrosorum commentorum ostendisse „amantissimos, ipsumque hunc amorem in nonnullorum N. T. scriptorum Apo„cryphorum auctoribus conspicuum esse? Quidni ergo in quamplurimis non Ve„teris modo, sed Novi etiam Testamenti, ab auctoribus origine Judaeis con„scripti, historiis mythicam conformationem admittamus?" — At habemus tamen quibus nos tueamur, eaque nec pauca, nec levia.

1. Etenim de figurata imaginumque ac vitae quasi plenissima dictione Hebraica, deque ratione quam habeat, jam satis diximus. De hyperbolico autem illo, Hebraeis cum ceteris Orientalibus communi, loquendi genere ut peculiariter dicamus non opus est: est enim mythis quidem fabulisque perquam idoneum, per se vero non magis mythicum, quam universum genus loquendi figuratum ad quod pertinet. Atque exaggerari res ipsas Orientalium sermone, in vulgus fere notum est: sed ista exaggeratio non est hujusmodi, ut eas miraculi specie informet Deumve ad eas ex machina adducat omni sua potentia praesentissimum. Nihil V. C. inter Arabum historicos magis est exaggeratum quam Ispahanensis ille et Arabsiades,

 quos

Pars II. Cap. II. §. 5. quos supra §. 3. Obs. 1. extr. memoravimus: at nihil tamen ab eorum narrandi genere magis alienum est, quam quod mythicum hodie dici solet. Ac ne apud poëtas quidem Arabes, quantumvis grandisonos, inflatos et fictionum ac prosopopoeïarum amantes ejusmodi quid conspicitur, quod ad istam prodigii speciem Hebraicam, quam mythicam esse dictitant, quodammodo accedat. Est vero notabile, istum Arabibus objectatum turgorem in recentioris duntaxat aetatis scriptoribus conspici. Vetustioribus enim Arabum historicis, si ad dicendi genus spectes, nihil est simplicius ac magis naturale; immo nihil fere exilius, ut humi plerumque repere, raro autem se altius efferre videantur. Ipsa etiam Arabum poësis quo antiquior est, hoc minus est comta et exaggerationis plena. Verbo: apud Arabes Hebraeorum cognatos, qui soli hic conferri mereantur: apud Arabum igitur gentem iste exaggerandi amor, quamquam fervido eorum ingenio congruens, haud plane tamen nativus est, sed maximam partem peregrinus; variisque caussis externis, quas recensere nil attinet, et excitatus et auctus deinceps.

2. Uti universum Orientem fabularum et mirarum atque incredibilium narrationum feracissimum esse novimus, ita Arabes peculiariter, Hebraeorum affines, ad quos potissimum spectemus, horum amore in primis ferri, constat inter omnes (1). Verum enimvero istum fabularum amorem non in antiquioribus eorum scriptis, ac ne poëticis quidem, adeo apparere, supra monuimus P. I. Cap. 1. §. 3. Obs. 2. med., ac liquet ex ipsa eorum historia literaria, eumdem cum tempore increvisse et aliunde, ex India praesertim ac Persia, ubi fabulae valde in deliciis essent, sive iis advenisse, seu saltem plurimum augmenti atque alimenti accepisse. Certe Locmani fabulas antiquissimas, at simplicas illas, nec prodigiorum portentorumque amorem spirantes, non in Arabico solo natas, sed illuc undecumque tandem quasi transplantatas fuisse, ipsa eorum indoles saepe haud obscure significat (2). Porro fabularum Bidpai, etsi Arabice editarum originem nemo non nisi ex India repetat (3). Nobilissimarum vero noctium Arabicarum fabulae et in Arabia compositae sunt et miris prodigiis repletae, sed seriores, quippe, uti ex nocte 161. liquet, anno Hegirae 653., sive aerae Christianae 1255. non anteriores. — Novi quidem, permultas passim in Corano reperiri rerum cum in S. C. relatarum, tum aliarum narrationes, putidissimis singularium atque incredibilium fabularum nu-

(1). Multa hanc in rem contulit *Millius* in priori parte Orationis *de fabulis Orientalium*, dissertationibus ejus selectis adjecta.

(2). Legi hic possunt Ephemerides literariae, dictae *Nouvel esprit des Journeaux*, T. I. p. 14 sqq.

(3). Vid. *H. A. Schult.* in praef. ad earum editionem Arabicam, p. 7.

magis deformatas. Sed, uti Coranus Novi etiam Testamenti libris multo est recentior, ita commenticia ista ac portentosa partim quidem arbitror adscribenda Mohammedis aevo, ad talia jam propensiori, et ad veteres historias ac traditiones exornandas magis magisque assuefacto, partim vero etiam ipsi Mohammedi, qui ut et aevi sui satisfaceret indoli, et magnae, qua polleret, imaginandi luxuriae obsequeretur et dicendi genus affectaret, quod animos in summam raperet admirationem, ideo cum alia orationis pigmenta adhiberet, tum maxime fucatas fabularum ineptias, quibus vulgus caperetur. At idem tamen, quantumvis divinam legationem Deique et Angelorum commercia praetenderet, atque iter etiam quoddam nocturnum in coelos confingeret (1), nullum nihilominus miraculum, quod palam conspiceretur, ne fingere quidem ausus est, immo vero miraculorum, quae poscerent haud pauci, facultatem sibi denegatam esse, ipse diserte ac saepe declaravit (2): quod propterea breviter opportuna occasione memorandum duxi, ut pateret, quam parum probabiliter agant, quotquot, non dicam Mosis ac veterum Prophetarum, sed Jesu etiam atque Apostolorum miracula non in extraordinaria ipsarum rerum conformatione, sed in solo prodigiorum amore, sive in mera aevi opinione, cui obsequendum ipsi judicarent, posita fuisse sumant; qui adeo hac in parte eos non verbis, sed re ipsa Mohammedi multum postponere videantur. Ceterum, quod fuerunt inter Mohammedanos, qui ut id quod prophetae, summa veneratione culto, deesse aegre ferrent, quodammodo supplerent et compensarent, miracula ipsi affingerent, hos non magis curamus, quam superstitiosos istos Corani commentatores, qui ejus fabulas auxerunt atque amplificarunt incredibilem in modum (3). Pars II. Cap. II. §. 3.

3. Quanta fuerit jamdudum sitque etiamnum Judaeorum propensio ad fabulas ac vera mythiorum monstra, neminem in rebus Judaicis parumper versatum fugiat (4). Haud defuerunt utique, qui de miris nonnullis Sacri sui Codicis rebus sic exponerent, ut haud vulgarem sagacitatem ac prudentiam demonstrarent. Sed generatim ingenio Judaico nil esse nugacius, minime inficiamur. Itaque miraculis perspicue narratis non contenti ea haud raro auxerunt. Ut unico hic defungar exemplo: quod Moses Deuter. VIII. 4. et XXIX. 5. tropica quadam dictione, ad

(1). *Coran.* Cap. 17. et *Abulf. Vit. Moh.* Cap. 18. et 19.

(2). Vid. E. C. *Coran.* II. 119. XIII. 9. XVII. 60. XXVI. 3, 4. et conf. *Maraccii Prodrom. at refut. Al Cor.* P. II. Cap. 3.

(3). Vid. *Maracc. Prodr.* l. l. Cap. 4. et 6. coll. ejus *vita Mohamm.* Cap. 2. *Abulf. Annal. Moslem*, P. I. p. 104., sive *vita Mohamm.* a *Gagnierio* edita, p. 74 sqq. et *Abulphar. Hist. Dynast.* p. 104.

(4). Vid. *Millii* Oratio l. l.

Pars II. Cap. II. §. 3. ad vetustiorem narrandi modum comparata, refert de vestibus Hebraeorum per iter quadraginta annorum non detritis, pedibusque ob detritos calceos non tumefactis, ut significet, nec vestes iis neque calceos defuisse, et quod Nehemias IX. 21. non in aliam sententiam accepisse videtur, cum ejus rei memoriam repetens verba propria tropicis ad horum quasi intelligentiam praemitteret; in eo igitur stupendum videre sibi visi sunt miraculum Judaei recentiores, quo vestes et calcei non modo non obsolescerent, sed una etiam cum hominibus ita crescerent, uti lacertae cutis simul cum ipsa crescit (1). Atque idem rerum mirarum amor, etsi non tantus omnino, quantus in scriptis Talmudicis ac Rabbinicis, apparet cum ex libris Vet. Test. Apocryphis, in quibus modo antiqua miracula augentur quodammodo et exornantur (2), modo nova quaedam referuntur, quae ipsis iis, ad quae isti libri pertineant, temporibus acciderint, tum ex notissima fabula de Graecae V. T. versionis Alexandrinae confectione plane miraculosa, tum denique ex ingenti incredibilium traditionum Judaicarum numero, quae in Corano reperiuntur et quae ex parte saltem miram suam faciem debent fabuloso Judaeorum ingenio. Haec ergo omnia verissima esse novimus: at nihil tamen inde videmus consequi, quod nostrae caussae timeamus. Nam haud temere opinamur, in captivitate demum Babylonica natam esse ac post reditum in patriam magis magisque increvisse istam Judaeorum ad portenta et fabulas propensionem, quibus res ad suam religionem pertinentes cum eave conjunctas inficerent et vitiarent. Scilicet constat, eos vigente olim republica suae religionis studio generatim minus oblectatos fuisse, immo vero plerumque animum ab eo alienum demonstrasse, sed destructae reipublicae sensu gravissimo ad spretae quondam religionis amorem studiumque compelli fuisse coeptos, tantaque ejus duci veneratione, ut paulatim in superstitionem prolaberentur. Porro, dum exules erant, atque inter gentes degebant et superstitiosas et portentorum fabularumque studio deditas, dumque post instauratam patriam ejusmodi etiam gentibus subjecti manebant ac magnam cum iis colebant consuetudinem, his igitur temporibus eo facilius istius vitii contagionem contraxerunt, quo ad alias gentes imitandas se semper ostenderent procliviores. Atque hinc etiam est, quod varia exterarum opinionum de Angelis bonis et malis commenta lubenter receperunt.

4. Haec cum ita sint, non deceat profecto quidquid extraordinarii ac miraculosi continetur in V. T. libris, ejus originem ex Orientalium ipsorumque etiam se-

(1). Ita celeberrimus *Rabbi Salomo Jarchius* ad Deuter. VIII. 4.

(2). Exempla hanc in rem congessit *Beckhausius* in Comment. *de libris Apocr.*, p. 78-82. in Opuscul. Soc. Hag. supra laudatis, A. 1806.

fenioris aevi Judaeorum ad mira ac portentosa quaevis propensione repetere, quo melius mythorum ea loco habeantur. Et vero, cum, uti modo significavimus, plurimum absit ut Hebraei, dum prisca staret respublica, suam religionem magna prosequerentur veneratione, an ullo probabili modo vel conjectari queat, eos frequentissimum illum Dei interventum, sibi profecto plerumque parum honorificum, commentos, aut sibi a sacerdotibus fortasse prophetisque obtrudi facile passos fuisse? Ecquid etiam est caussae, quod ipsorum poëtae, quantumvis in creando audaces et imaginum figurarumque varietate insignes, nec nova rerum miracula confinxisse, nec, quae ferrentur, exaggerasse ac magis portentosa specie repraesentasse sed contra in iis referendis multo ipsis historicis parciores fuisse cernuntur? Quid caussae est, quod ne tenuissimam quidem miraculosi interventus divini umbram animadvertimus in Estherae libello, etsi in Persia fabularum jamdudum amantissima composito? Quid denique caussae est, quod cum Judaei in patriam reversi essent, atque avitam religionem toto animo omnibusque viribus instaurare didicissent, ne acerrimi quidem hujus religionis vindices Esras et Nehemias in libris, quos ab iis compositos fuisse constat, ejusmodi commentis mythicis delectati fuere? Immo vero, quo tempore summa erat apud Judaeos, in patrium solum reduces, suae religionis existimatio, omniumque animi ejus ardore vehementius inflammabantur, sive aetate Antiochi Epiphanis, infensissimi sui et crudelissimi hostis, tantum aberat, ut Deum sibi eodem similive, quo priscis temporibus, modo praesentissimum comminiscerentur, ut contra in carmine, ad illam aetatem referendo et ex gentis universae mente composito, Psalm LXXIV. 9., quererentur, jam deësse sibi et miracula et prophetas, quibus olim Deus suum peculiarem interventum majoribus demonstrasset. Pars II. Cap. II. §. 5.

5. Quod ad N. T. scriptores attinet, gente Judaeos ad eamque omnino aetatem referendos, qua rerum mirabilium ac fabularum amor plerosque jamdudum incesserat, et exterarum opinionum figmenta in avidos eorum animos se insinuaverant: in his multa insunt ad receptam eo aevo et cogitandi et loquendi consuetudinem accommodata. Sed quidquid in iis inest miraculosi, hoc omne ne cum levissima quidem probabilitatis specie ad mythicam rationem exigi, ex narrandi modo, ac generali miraculorum amore repeti, et ad consuetum adeo naturae ordinem reduci nec potuit adhuc, nec fore ut umquam possit, mihi quidem persuasissimum est. — Immo vero, qui hoc omni opera tentaverant, horum haud pauci jam in eas tandem se compulsos viderunt angustias, ut faterentur, miraculorum, quae Jesus et Moses etiam fecerit, relationes ita esse comparatas, ut non modo harum narratores miracula accidisse bona fide ac certo existimaverint, sed ipsae quoque res pleraeque, in miraculi formam relatae, a nobis neque intelligi possint, neque explicari: de cetero ista ita dicta miracula utilissima fuisse subsidia, quae cum Je-

 fus,

Pars II. Cap. II. §. 5. sus, tum Moses prudenter adhibuerint, ut Divinos se legatos esse sui aevi hominibus, miraculorum amantibus, persuaderent, eaque adeo in sapientissimo supremae Providentiae moderamine optimis consiliis inservii sse, et praestantissimarum religionum commoda adjuvisse magnopere, sed nobis nullius amplius usus esse posse, quos ea potius in medio relinquere oporteat, et de illarum religionum praestantia ex ipsa earum indole judicare atque aestimare (1). Quae quidem hominum, a miraculorum fide alienorum confessio, per veritatis quasi vim extorta, mihi in ea, in qua tractanda versor, materia eo utique valere videtur, ut non opus esse arbitrer ne Veteris quidem, nedum Novi Test. miracula cum ineptissimis fabularum Rabbinicarum figmentis comparare, ut, quantum haec inter atque illa sit discriminis, appareat, aut miraculorum, in Veteris et in Novi Test. libris Apocryphis memoratorum commenta singulatim exhibere et ponderare ad suam Sacris Scriptoribus historicis vindicandam auctoritatem. Et vero ne ipsi quidem Judaei libros V. T. Apocryphos in Divinorum librorum societatem admiserunt. Quae autem in Apocryphis N. T. libris continentur mirae et commenticiae relationes, a prudentioribus omnium temporum viris merito repudiatae, hae profecto nihil probant aliud, nisi quod fuerint, qui malesano de nova Religione bene merendi studio inducti piis scilicet fraudibus uterentur, quibus quo major esset miraculorum numerus, eo quoque major apud credulam plebem divinae doctrinae persuasio exsisteret.

CA-

(1). Vid. *Novi annales Theologici* in Germania et Germanico sermone editi, A. 1800. p. 401 sqq. 406 sqq. 411 sqq. 521 sqq., praesertim autem p. 525 et 526.

CAPUT TERTIUM.

De mythicae Librorum Sacrorum interpretationis praesidio, quod quaeritur in eorum dignitate per hanc ipsam interpretationem tuenda.

§. 1.

Accedimus tandem ad postremum mythicae interpretationis subsidium, quod ipsa suppeditet S. C. dignitas; quae ne quid ab ea detrimenti caperet, vos quidem timuisse videmini, Viri prudentissimi, cum de ea sedulo inquiri cuperetis: Sed ipsi contra ejus patroni principes ita eamdem commendant, ut, nisi recipiatur, S. C. dignitatem in summum discrimen adduci dictitent. — Scilicet: „ jam„ dudum quamplurimas Scriptorum Sacrorum relationes Religionis nostrae adver„ sariis visas esse incredibiles, absurdas, ridiculas, neque a sanae mentis homine „ admittendas; istas vero Dei Angelorumque apparitiones, frequentissimum istum „ Numinis interventum, permulta ista ac plane singularia prodigia, et quodcum„ que tandem narretur quotidianae experientiae et constitutis naturae legibus ad„ versum, hoc omne cum ab eo inde tempore, quo non coeca fide duci, sed „ judicio ac ratione regi inceperint homines, permultum habuisse offensionis, „ tum nostro maxime habere aevo, longe majori, quam quod superioribus con„ tigerit, et doctrinae copia et philosophiae luce ornato: quae igitur omnia cum „ per historicam interpretationem eo exponi nequeant modo, in quo penitus acqui„ escatur, peropportune suppetere mythicam interpretationem, quae cum haec „ ad aliarum gentium mythos exigat, ac partim adeo ex traditionum figmentis, „ partim ex ipso loquendi narrandique modo repetat, ipsis S. C. rebus extraor„ dinariam suam ac portentosam speciem eximere, easque naturali suo habitu „ exhibere haud infeliciter tentet, atque ita ad tuendum Scriptorum Sacrorum „ honorem fructuosissima sit (1)." — Utrum vero tam insignia omnino emolumenta attulerit ea interpretatio, an secus, Vosmet ipsi quin ex iis, quae hactenus disputavimus jam confeceritis, vix dubitamus. Quapropter fere supervacaneum censeatur ut de eo seorsim ac singulari Capite agamus. Verumtamen nec

Ves-

(1) Vid. *Meyeri Hermeneut V. T.* II. p. 552-556., *Gableri Ephemerid. Theol.* supra alleg. II. 1. p. 43-53., et *Henkii thesaurus* supra etiam alleg. III. 1, 76 sqq.

Pars II. C. III. §. 1, 2. Vestro consilio, neque ipsius rei gravitati, quantum per nostras vires liceret, satisfecisse nobis videremur, nisi et illud quoque perpenderemus. Leges autem, quas tradi voluistis, ut mythica, si admitteretur, interpretatio justis suis et ad S. C. dignitatem exactis finibus circumscriberetur, ad nos quidem, uti ipsi facile animadvertistis, minime pertinent. At idoneo tamen loco sub universae commentationis finem, nonnullas indicabimus leges, quibus observatis dignitati Librorum Sacrorum multo melius quam per mythicam interpretationem consuli judicemus.

§. 2.

Fatemur ingenue, interpretationem mythicam, si procul ac leviter dumtaxat spectetur, multum habere quod blandiatur. Quando nimirum in Sacra historia contemplanda versamur, tunc, si quod relatum legimus, ex antiquiori interpretandi ratione accipimus, in longe alium atque nostrum orbem nos quasi translatos videmus, in quo saepe haereamus, offendamus, ac nihil prorsus cernamus. Quod si ergo lux quaedam accendi queat, quae discussis illis tenebris omnia in eo collocet ordine, cui ipsi adsueti simus, hanc quidni laeti gratique sequemur? Sed vero, an re ipsa praestet interpretatio mythica, quod promittit, spondet, ac fere jubet exspectare? Immo propius spectata et attentius considerata lumen nobis praefert tenue admodum et haud raro incertum, fallax falsumque.

1. Etenim, si per mythicam interpretationem difficultates nonnullae tollantur, eaeque et multae et graves, per eamdem aliae oriuntur, e quibus nos haud commode expediamus. Si, ut hoc utar, creationis Mosaicae descriptionem pro mythico habeamus ingenii humani figmento, hoc sumto nihil utique in ea exponenda est quod nos moretur, et quidquid adeo continet quod obscurum sit atque a nostro cogitandi modo remotum, neque cum recentioris philosophiae decretis facile componendum, hoc auctori non nisi imperfectum quoddam nascentis philosophiae periculum facienti imputamus, neque adeo est quod de divinae, a qua eam repetendam voluerit antiquior credulitas, institutionis sapientia vindicanda solliciti simus. At, unde tamen est, quod apud gentem Graeca, Romana aliisve gentibus priscis nobilioribus culturae praestantia ita inferiorem, ut nulla fere ex parte comparabilis sit, ejusmodi informata reperiatur rerum creatarum imago, quae in ista sua et obscuritate et simplicitate prae omnium ipsarumque etiam cultissimarum gentium Cosmogoniis ita excellit, ut, quo magis perpendas, eo tibi difficilius sit probabilem aliquam hujus discriminis caussam naturalem excogitare? Si porro quidquid de familiari Divini Numinis cum primis hominibus et Hebraeorum patriarchis commercio narratur in libro Geneseos, meri sunt mythi, quibus pia

pia quaedam Deum in omnibus inducendi consuetudo proximam dederit originem, tum sine dubio plane evanescit quidquid in ea difficulter a nobis concipiatur. Verum enimvero tum haec nova exsistit difficultas, eaque profecto haud exigua, ut explicetur, unde igitur sit, quod pura unius Dei doctrina prisco illo aevo advenerit hominibus, qualem ne praestantissima quidem posteriorum temporum et cultiorum gentium ingenia tenuisse videantur. Sed quid plura? Nam et haec, et quae alia subinde supra attuli exempla, satis ostendant, interpretationem mythicam, dum nodos non solvit sed secat, re ipsa alios proferre nodos eosque contortos, in quibus solvendis ne peritissimi quidem suas vires feliciter experiantur. Et vero ne mythicae quidem interpretationis, hoc est, assumtae traditionis et consuetudinis loquendi, auxilio omnium et Mosi et Jesu adscriptorum miraculorum difficultatem sic tolli, ut qui hac offendantur, habeant, in quo plane acquiescant, sub finem superioris Cap. animadvertimus. Pars II. Cap. III. §. 2.

2. Mythica historiarum Sacrarum interpretatio, quantumvis saepe ingeniosa, saepe tamen perquam coacta est atque ita impedita, ut in se parum commendabilis sit. Quod ne temere dictum videatur, age, unico exemplo probabile faciamus. — Quae sanctissimae arcae a Philistaeis captae occasione accidisse narrantur 1 Sam. V. et VI., haec profecto sunt ejusmodi, ut, cum maxime luculenta secum gerant verae indicia historiae, facta quidem complectantur ex vero narrata, atque adeo, ipso *Bauero* (1) fatente, mythica ratio in eo tantummodo quaerenda sit, quod, quae casu acciderint, haec extraordinariae Dei providentiae adscripta sint. At tot ac tanta hic acciderunt plane singularia, ut nullo umquam modo a mero casu fortuito repeti queant, sed Divino Numini haec attribuere oporteat, de sua dignitate inter Philistaeos, suae Religionis atque Israëliticae, cujus peculiarem curam susceperisset, gentis adversarios, tuenda ac vindicanda sapientissime provido. Nec juvat *Meyeri*, de hac historia in eamdem sententiam exponentis (2) decretum, praestare id, quod explicari nequeat, quibuscumque tandem caussis, quae nobis ignotae sint, aut traditionis ornamento, quam vero miraculo adscribere: nam ecquis in eo non videat hominis, difficultati se subducere conantis, coactum effugium? — Sed operae pretium est memorabilem historiam exhibere. Cum igitur Philistaeorum sacerdotes arcam, praesentis Jehovae symbolum, mox in Deastri sui fano collocassent, eique tamquam spolium quoddam hostibus ablatum consecrassent, postridie simulacrum Dagonis videbant humi prolapsum ante arcam: quod cum casu factum esse putarent, mox illud suo in lo-

(1). *Mythol. Hebr.* II. p. 97.
(2). *Hermeneut. V. T.* II. p. 269 sq.

Pars II, Cap. III. §. 2. loco reposuerunt. Verum sequenti die idem non humi modo prolapsum conspiciebant, sed caput quoque ejus detruncatum ac manus abscissas. Hoccine ergo etiam casu acciderit? At plura acciderunt. Eodem enim tempore, quo arca in fano Dagonis deposita fuerat, cives urbis, in quo fanum erat, gravissimo quodam morbo affligebantur: quem cum irato Israëlitarum Numini adscriberent auctori, in aliam urbem mittebatur arca, et deinde in aliam, sed eodem morbo comite perpetuo. Itaque in campos tandem mittebatur et sub dio ponebatur: verum alia tunc exsistebat calamitas, ac mures terram devastarunt per septem menses continuos, (Cap. VI. vs. 1. coll. vs. 5). Casui haec omnia adscribi posse sperabant ipsi Philistaeorum sacerdotes, suadebantque adeo, ut arcam, cui superstitiosum vulgus sua mala imputaret, cum muneribus remitterent, sed eo remitterent modo, ex quo palem constaret, utrum casu, an vero per Numinis Israëlitici potentiam haec mala exstitissent: quam historiae partem, omnium difficillime ex mero casu exponendam, cum a Bauero, tum a Meyero prorsus silentio praetermissam esse, notabile videtur. Suaserunt ergo Philistaeorum sacerdotes, ut novum plaustrum conficerent, cui arca cum donariis imponeretur, eique alligarent duas juvencas, quae et jugo nondum assuetae, atque adeo ad plaustrum communi et aequabili nisu trahendum minime idoneae essent, et pullos haberent lactentes, ut naturae vi impulsuque ad hos abactos compellerentur, aut saltem in quo essent loco subsisterent. Quod si autem nemine duce, sed sua sponte plaustrum illud arca donariisque onustum abducerent ad regionem Israëlitarum, tum merito ajebant isti sacerdotes non dubitandum esse, quin magna ea mala immissa essent per Israëlitici Numinis potentiam: sin secus eveniret, quod callidi homines sperasse videntur, soli casui ea sine dubio adscribenda esse. Jam vero, praeter spem atque exspectationem horum ipsorum hominum, qui hujus tentamenti auctores fuerant et arcam sequebantur solliciti, juvencae eam recta via ducebant ad regionem Israëlitarum. — Profecto, si in hoc et in ceteris omnibus nil nisi casus fuerit, hic tam est singularis dicendus, ut re ipsa minus concipiatur, quam extraordinarius Dei interventus vere miraculosus.

Ceterum, ut id hoc idoneo loco animadvertam, quam plane etiam singularia, quam omni omnino veri similitudini adversa sumenda sint ac fingenda, ut unum omnium et maximum et evidentissimum Jesu miraculum, quo vitam mortuo Lazaro restituisse legitur in Joannis Euangelio Cap. XI., qualicumque tandem modo ad eventum mere naturalem revocetur, nuper ostensum est in hujus historiae vindiciis (1).

3. De-

(1). In Opuscul. Soc. Hagan. A. 1808.

3. Denique mythica Sacrarum historiarum interpretatio valde arbitraria est ac saepe pro eximia, quam promittat, luce tenebras infert densissimas. Quam arbitrarium est V. C., quam conjecturale, quod in Prolegomenis Cap. 2. §. 2. Obs. 1. attulimus de Abrahamo, qui naturali modo ad Isaaci filii Deo immolandi cogitationem inductus sit et naturali etiam modo ab eadem abductus? Hoc enim ex ingenio fingitur, ac nihil est sive in Abrahami indole, seu in ipsa relatione, ex quo istiusmodi figmentum commendetur: immo vero sumitur duntaxat, jam ea, qua res acciderit, aetate victimas humanas, quarum usus illam cogitationem in Abrahami animo excitasset, usitatas fuisse; quod permultum abest ut demonstrari queat: ne dicam, occasione praecepti, quod Abrahamus de carissimo filio immolando divinitus accepisse legitur, obtigisse ipsi memorabile innumerae posteritatis promissum Genes. XXII. 16-18., cujus implementum hodieque luculenter cernatur (1). — Merus etiam est et perparum in se probabilis, ingenii lusus, quo ponitur (2), eundem Abrahamum ad nocturnam coeli stelliferi contemplationem aliquando spem sibi fecisse innumerabilis, stellarum instar, sobolis, atque hanc ipsi divinitus quasi injectam visam fuisse, cumque die quodam mactatarum victimarum partes divisisset, tum eum sive imaginationis vi abreptum sibi ignem repraesentasse fumumque intercedentem adjuncta voce divina (3), sive naturalem aliquam ignis subterranei eruptionem (4), aut fulmen (5) conspexisse, quod medium transiret. Pars II. Cap. III. §. 2.

In genere autem quaecumque passim in hac nostra scriptione attulimus exempla, et quae multo plura afferre potuissemus, certo demonstrant, nihil interpretatione mythica magis esse arbitrarium, nihil magis lubricum, nihil quod ad quaelibet fingenda viam aperiat magis, nihilque quod Scriptorum Sacrorum lectorem, quantumvis ejus illecebris captum, magis incertum relinquat, quid vere acciderit, quid mythice sit informatum, ut, quam lucem quaesierit, nullam videat nisi admodum dubiam ac fallacem. Itaque habuit omnino, quod in hac, Pentateuchi certe, interpretatione merito carperet *Wettius* (6). Sed quod ex improbabili ejus specie confici jubet, omnia in libris Mosaicis poëtice conficta esse, hoc ip-

(1). Vid. *Jahnius Introd. ad V. T.* II. 1. p. 129 sq.
(2). *Bauerus* in *Histor. Israël.* Germ. sermone conscripta I. p. 123 sq.
(3). *Bauerus*, ibid.
(4). *Rupertius* in *Henkii thesauro* plus semel allegato, VI. 1. p. 192.
(5). *Eichhornius* in *Biblioth. literat. Bibl.* IV. 6. p. 1073.
(6). *Kritik der Israël. Gesch.* I. p. 62, 70, 81, 82, 101, 160, 194, 206 sqq. Conf. quoque *Gableri Ephemer. Theol.* II. 2, 333 sq.

Pars II. C. III. §. 2, 3. ipſum quam ex arbitrio, immo quam praeter ullam rationem fiat, ſupra vidimus P. 1. Cap. 2. §. 5. Obſ. 3. Et vero magna Israëliticae hiſtoriae pars hoc modo non tantum tenebris obſcuratur denſisſimis, ſed re etiam ipſa tollitur penitus, ut quid acciderit, prorſus neſciamus. Atque hoc praeſertim de *Kannii*, vetustisſimam Hebraeorum hiſtoriam in ſymbolicam quamdam philoſophiae Indicae partem transformantis figmento valere volumus, de quo quid judicemus, ſupra expoſuimus loco allegato Obſ. 1. — Sed ſi vel admittatur hominis, mythicam univerſae hiſtoriae Israëliticae tractationem, a *Bauero* vulgatam, ne ſatis quidem liberalem eſſe perhibentis opinio, quam indicavimus Cap. 1. §. 1. med., mythis ea incertisque ac fabuloſis traditionibus ſic deformata cenſenda eſt atque obſcurata, ut nullo umquam pacto veritati reſtitui queat et in luce collocari. — Tantum igitur, quae initio ſe jactabat utilisſimam, tantum ſcilicet lumen attulit haec interpretatio, ut tandem in Sacra hiſtoria, praeſertim veteri, plane coecutiamus!

§. 3.

„ At, ajunt, obſoleta tamen iſta hiſtorica interpretatio tantum habet difficulta-
„ tis, ut, ſi haec hodieque pergat admitti, non eo vindicari posſit S. S. digni-
„ tas modo, quo ejus adverſariis et cavillatoribus, immo ne luminis, quidem,
„ quo cultisſimum noſtrum aevum glorietur, praeſtantiae fiat ſatis." Recte admonent ſcilicet! Enimvero, ſi omni ſua amplitudine recipiatur ea interpretatio mythica, quam hodie permulti commendant, variis modis inducunt, ac propemodum obtrudunt, actum ſit, noſtro judicio, de Scriptorum Sacrorum auctoritate hiſtorica, deque divina eorum origine, immo nihil vere divini in iis amplius remaneat. Quod judicium ne forte nimis ſeverum acerbumque videatur, operae praetium erit in eo probando aliquantisper morari.

1. Et auctoritas quidem hiſtorica Scriptorum Sacrorum in quale quantumque adducatur diſcrimen a mythicae eorum interpretationis fautoribus quamplurimis, liquet vel ex ſolo ejus praeſidio in traditionibus, ex quibus diu demum poſt eventum longe pleraque conflata ſint, poſito: ut, ſi illos audias, vix ac ne vix quidem de gravisſimis rebus tam in Vet., quam in Nov. Teſt. memoratis et cum Religione conjunctisſimis aliquid nobis certi ſuppetere videatur. Itaque, quem vos, Viri ſpectatisſimi, periculi, quod ab interpretatione mythica auctoritati ac dignitati Sacrorum Librorum immineret, metum haud obſure in quaeſtione propoſita ſignificaſtis, hic profecto vanus atque inanis non fuit: neque ego video, quae umquam regulae ant leges excogitentur, quarum obſervatione illud ipſum caveatur periculum. Enimvero qui nihil intentatum relinquunt, quo minus, quae-

quaecumque possint, ab incertis, vagis ac fabulosis traditionibus repetant in C. S.; qui quidquid tandem conquiri queat ad fidem, Sacris historicis debitam, labefactandam, hoc omne impenso studio congerunt, comportant, accumulant; qui quae a Divinae Revelationis hostibus centies ad ejus auctoritatem infringendam prolata fuerunt, ab ejusque defensoribus centies ac probabiliter refutata, haec re ipsa non repetunt modo, verum adaugent, amplificant, ac novarum conjecturarum suspicionumque artificiis onerant: hosne igitur Sacrarum Literarum honori ac dignitati egregie consulere dicemus? Pars II. Cap. III. §. 3.

Sed de eo, quod indicavi, mythicae interpretationis periculo ipsum audire juvat *Wettium*, illud non dissimulantem, sed ingenue declarantem, etsi qualicumque modo sensum, quem id in aliorum excitet animis, mitigare, aut certe ejus invidiam a se depellere conatur (1). Hic ergo, postquam universum Pentateuchum in mythicum epos transformavit, in quo nil fere insit nisi poëtice confictum: „ Quae jam videatur, inquit, Pentateuchi facies ad nostrae, quacum aliqua ei intercedat necessitudo, Religionis rationem? Siccine enim quaedam S. C. pars pro mera mythorum, piarum narratiuncularum ac fabellarum collectione habeatur? Hoc vero nonne fidei noceat, ipsiusque C. S. existimationi ac sanctitati?" At respondet: initiatorum atque intelligentium hominum, sive sacerdotum judicio nihil idcirco detrahi de dignitate usuque C. S., cum sciant, fidem ipsam veram esse, etiamsi id, circa quod fides versetur, verum non sit; atque Abrahamum V. C. Sacra facientem, sive historica sit, seu mythica persona, dignum tamen esse, quem cum religionis sensu contemplemur, et quod ab eo peractum legatur, hoc quamvis confictum sit, attentam tamen pii lectoris mentem merito occupare. Sed longe aliam esse rem ait, ubi de hominum vulgo agatur, qui fidem ab eo, circa quod fides ipsa versetur, non discernant, et quibus historia aliqua vel ad literam vera videatur, vel contemnenda fabella. Quod si enim noverint, non re ipsa Abrahamum Sacra fecisse, eorum animos ista relatione non affici amplius. An igitur, rogat, Sacrorum ministri aliud in vulgus eloquantur atque quod mente persuasum habeant ipsi? Num antiquis Sacerdotum artibus denuo utantur? De hac gravissima quaestione eo magis cupere se ait, ut a prudentioribus decidatur, quo magis ad ipsos ea pertineat N. T. mythos, nobis utique haud omnino inutiles. Verum, etiamsi religio non vetaret vulgus in errore relinquere, qui nil nisi boni afferat, timere se tamen, ne arcanum prodatur aut jam proditum sit: nimis enim palam ea de re inquisitum esse, ac fore multos adeo, qui id luminis, quo recte uti nequeant, in suum damnum adhibeant. Fe- li-

(1) In libro allegato, sub finem.

Pars II. Cap. III. §. 8. lices vero fuisse nostros proavos, qui artium criticarum imperiti bona fide omnia ea crederent ipsi, quae alios docerent! Quodcumque enim detrimenti hinc caperet Historia, Religionem tamen inde emolumentum cepisse." At, „ equidem, inquit, criticae ego initium non feci; sed, cum semel periculosae aleae plenum opus instituerit, oportet ut hoc persequatur; quandoquidem quod suo sit in genere consummatum, hoc solum dignum sit quod probetur.

2. Quo melius sibi consent, quotquot mythicam interpretationem, latissimo sensu acceptam, ad omnium sine discrimine temporum Libros Sacros admovendam judicant, hos non pro libris divinis, sed mere humanis et habere debent, et habere se tam parum obscure tamque saepe significant, ut de eo nemini justa esse queat caussa dubitandi. Et vero minime honorificos ac perquam exiles de eorum compositione sensus patefaciunt, qui tantam sibi in iis tractandis licentiam sumunt, quanta in optimae certe notae libris antiquis quibuscumque vix tolerabilis videatur.

Equidem, quamquam valde alienus sum a nimia ac superstitiosa fere veneratione, qua Scriptores Sacri Divinarum, ut ita dicam, machinarum instar habeantur, peculiare tamen quoddam Divini Numinis auxilium iis non plane defuisse, haud leves mihi rationes semper persuaserunt: fed modum ejus me non penitus intelligere, qui ne ordinariam quidem Divini regiminis vim percipiam, nec diffiteor, nec magnopere miror. Itaque, quid in Librorum Sacrorum perscriptione Deo debeatur, quid Homini, definire suisque quasi distinctis finibus describere mihi non sumens, hoc unum in genere affirmare haud vereor, Sacros Auctores sub peculiari ipsius Numinis moderamine ita de Religione, rebusque cum ea conjunctis scripsisse, ut multo iis majorem, quam maximae etiam auctoritatis scriptoribus humanis, sive summam fidem merito habeamus. Quod si enim ponimus, quod ponere decet omnino, doctrinam in his Libris comprehensam Divinae esse originis, hominesque adeo, qui eam ore traderent, peculiari Dei ope in tradenda ea adjutos fuisse, nonne perquam probabiliter, cumque ejusdem Dei et benignitate et sapientia convenienter ponamus, eum, quoad opus esset, iis adfuisse etiam, qui fontium auctores forent, e quibus purior illa Religionis doctrina ab omnium insequentium aetatum hominibus hauriretur? Quocirca, cum Jesus ejusque ministri sanctissimi Libros V. T. perpetuo laudare soleant ut Divinos, cumque Paulus Apostolus 2 Tim. III. 16., sin minus universam veterem Scripturam Sacram, at saltem quatenus haec ad Religionem pertinet, θεόπνευστον dicat, sive *divinitus inspiratam*, vel eo ipso inducor, ut eo majorem Divinae opis praestantiam libris N. T. perscribendis adjudicem, quo hi praestantius habent argumentum, et Religio, in iis tradita, durabilior esset futura. „ At, inquies fortasse, ipsa haec

„ θεο-

„ θεοπνευστίας, sive *divinae*, quam vocant, *inspirationis* notio mythica est dum- Pars II. Cap. III. §. 2.
„ taxat (1): et, uti apud exteras gentes a Numine praesentissimo Vates agitari
„ fingebantur, ita Christi et Apostolorum aetate a Judaeis Sacrorum Librorum
„ auctores eo habebantur generalius pro viris Divinis, quo generalius iis ab an-
„ tiquissimis inde temporibus in more fuerat, ut quidquid excellens esset ac ve-
„ nerabile, Deo id adscriberent auctori." — Verum enimvero, ut alia mittam, ipse Jesus semper et ubicumque esset, ad V. T. dicta tamquam ad effata vere Divina sic provocabat, ut se non ad loquendi usum accommodare, sed ex animi sententia loqui ostenderet: et vero, quando novae suae Religionis doctoribus Divinum auxilium promittebat, quod in omnibus, quae sive acturi, sive passuri, seu dicturi essent pro hujus Religionis caussa, iis peculiari modi adfuturum esset, et cujus adeo vi atque efficacitate quaecumque decernerent ac promulgarent de Religione, haec ab ipso Deo rata et sancita existimari deberent, Matth. X. 19, 20. Luc. XXI. 12-15. Joan. XIV. 16, 17, 26. XVI. 13.; tum profecto non mythice locutus esse censeri potest, atque adeo jure merito judicamus, auctoritatem vere Divinam iis N. T. libris attribui oportere, quos constet ab Apostolis esse conscriptos. Qui autem soli Apostolorum numero non habendi sint, Marcus et Lucas, ad hos quidem proxime non pertinere videantur certae illae et clarae Jesu promissiones Apostolis factae: sed has non ad solos pertinere Apostolos, liquet ex Act. I. 8. Coll. II. 17, 18., ubi quae Jesus promisisset Spiritus Divini dona extraordinaria, multo patuisse latius, ipse Petrus Apostolus haud obscure significat. Atque in prima Ecclesia Christiana latius ea omnino patuisse, colligimus tum ex disertis Apostoli Pauli locis, ubi ejusmodi dona, quae alii accepissent complures, commemorat, veluti ex 1 Corinth. XII. 28 sqq., tum ex eorumdem communicatione cum aliis, quae per manuum impositionem ab Apostolis fieret, Act. VIII. 17-19. XIX. 6., et cum iis praesertim qui novae Religionis res ac Doctrinas tradituri essent, ipsorumque Apostolorum socii et administri futuri, 1 Tim. IV. 14. 2 Tim. I. 6. Marcum autem cum Petro conjunctissime vixisse, uti veteres tradiderunt, ejusque etiam ope suum Euangelium confecisse, vel ex insitis quibusdam Libri indiciis fere appareat; Lucam vero Pauli fuisse comitem assiduum et adjutorem, nemo ignoret: ut adeo haud temere Christiana antiquitas utriusque Euangelistae libros pro vere Divinis recepisse videatur (2). — Ceterum ex ipsis illis perspicuis Jesu promissionibus, ad primos suae Religionis doc-

(1) Ita V. C. *Bauerus Hebr. Mythol.* I. p. 23. Ceterum de Librorum V. T. inspiratione dignissimus est qui consulatur *Jahnius, Introd. ad V. T.* I. §. 19-25.

(2). Conferri hic potest *Euseb. Hist. Eccl.* II. 15. III. 4, 24, 39.

doctores spectantibus, non improbabiliter conficiatur, haud alio sensu Divinam ab eo attributam esse auctoritatem Veteris Religionis Scriptoribus, nisi quo eam Novae doctoribus, atque adeo scriptoribus ipsis, per sperandam opem Divinam certo competere declararet.

Verum hoc argumentum ut uberius exequamur, non licet: quamquam breviter idcirco attingendum videbatur, quia cum mythicae interpretationis studio ita est conjunctum, ut, qui hoc delectentur, longe plerique Divinam Librorum Sacrorum auctoritatem, sibi scilicet vehementer adversam, non nisi in opinione positam esse dictitent.

3. Non miramur, hos, quibuscum disputamus, Divinam Librorum Sacrorum auctoritatem rejicere, cum Divinam ipsius Religionis in iis traditae originem ita circumscribant, ut, dum nomen retineant, rem ipsam plane tollere videantur. Scilicet mythicae interpretationis, qualis hodie commendatur, nullum aliud est consilium nisi ut, quidquid peculiaris interventus Divini ac miraculi specie convestitum sit in C. S., hoc omne, quoad ejus fieri possit, magis naturali et ad consuetam nostram ipsorum experientiam accommodato habitu informetur; atque ita ipsa Religio non ex vere divinis, quales ei affinxerit mythica ratio, sed ex mere humanis fontibus deducatur. Quod ejus consilium cum partim in universa commentatione satis patefecisse videamur, juvabit nonnulla huc spectantia uno jam conspectu exhibere, ne forte nimis eam criminari censeamur.

Itaque, quod ad veterem attinet religionem Mosaicam, hujus conditorem ajunt, cum primum Deus ei apparuisse legitur, ut Divini Legati munus ipsi deferret Exod. III. 2 sqq. (1), nil aliud nisi fulmen conspexisse, quo rubus ardere videretur, eoque conspecto jam obortum sibi liberandae suae gentis ab Aegyptiis oppressae amorem quasi divinitus confirmatum sensisse; ejus prodigia in Aegypto edita plane mythicam habere faciem et partim adeo meras fuisse artes praestigiatoris, partim sive consuetas, seu minus consuetas, certe naturales, sed fortuitas Aegypti calamitates, ac ne in legislatione quidem Sinaitica de vere divino interventu cogitari oportere, cum, ubicumque Deus apparuisse narretur, ibi certissimum sit mythi indicium (2): in genere autem quaecumque extraordinaria referantur in V. T. libris, haec ita non esse, sed dumtaxat videri (3). De Prophetis vero sic praecipiunt (4): hos eodem modo sua oracula Dei numini accepta re-

(1). *Bauerus, Hebr. Mythol.* I. p. 270 sqq.

(2). Idem supra allegatus ad Cap. 1. §. 1. et ad P. I. Cap. 3. §. 5. Obs. 1. initio.

(3). *Meyerus, Hermen. V. T.* I. p. 48, 49. II. p. 252-282.

(4). *Bauerus Hermen. S.* p. 401 sqq. *Meyerus* ibid. II. p. 393 sqq.

retulisse, quo aliarum quarumcumque gentium vates, atque, uti omnia cogitata, Pars II. subito menti oblata, omnesque bonos animi motus, omnia prudentiae consilia et Cap. III. §. 5) quidquid ingeniose ac sapienter animo informaretur, divinitus sibi suggeri, prisci ex philosophemate opinarentur, ita quoque eos futurorum praevisionem ac divinationem a Numine inspiratam credidisse; fuisse vero Hebraeorum prophetas singularis perspicacitatis viros, quorum praedictiones modo nil essent nisi judicia in se valde probabilia de rebus, quae sive inter Israëlitas, seu inter horum hostes aliquando eventurae essent, modo generales quaedam futurorum temporum partim fortunatorum, partim infelicium descriptiones, quae pro argumenti diversitate sive spem, seu terrorem injicerent animis; visiones autem propheticas mera fuisse imaginationis phantasmata (1); praedictionum ergo, si definitae sint, comprobationem eventu demonstratam in temporibus duntaxat ipsi auctorum aevo proximis quaeri oportere, cum remotiora propriae mentis vi praevidere non potuerint, et quaecumque adeo ad tempora spectent magis longinqua, nec vagis ac generalioribus rerum descriptionibus comprehendantur, has propter ipsam hanc caussam suspectas videri debere, iisque, quorum nomen praeferant, suppositas; esse denique oracula, quibus illustrem aliquem virum, quem *Messiam* dicere soleamus, olim in gente Israëlitica exoriturum, et justissime ac felicissime longe lateque regnaturum esse praesignificetur, sed nullum hujus argumenti esse reipublicae ad interitum vergentis temporibus anterius, ac fuisse adeo pia nonnullorum virorum patriae suae amantissimorum vota, quibus et sibi et aliis meliores dies augurarentur, eorumque felicitatem ad aureorum ac felicium seculorum imagines laetissimas adumbrarent; ceterum horum vaticiniorum aliquam solummodo partem eventu comprobatam esse per Jesum illum Nazarenum, qui quo tempore generalis esset apud Judaeos illorum promissorum tandem implendorum exspectatio, semet ipse pro viro, cujus nasciturі spem fecissent antiqui prophetae, haberi voluerit, quo melius se ad communes opiniones accommodaret, et, quod haberet, propositum magis feliciter exsequeretur (2). — Quae omnia cum ita esse ponant, vix cujusdam amplius usus esse volunt V. T. libros ad Religionis Christianae doctrinam, cujus praecipuus, immo unicus cognoscendae fons N. T. libris quaerendus sit (3).

Nec melius profecto agitur cum hac nova, quam nos profitemur, Religione, cu-

(1). *Meyerus*, ibid. p. 596-610.

(2). Ita de Messia et oraculis ad eum spectantibus praecipiunt inter alios *Meyerus*, l. alleg. p. 468-502., *Bauerus*, l. alleg. p. 412-414. coll. *Mythol. Hebr.* II. p. 310 sqq. et *Theol. V. T.* p. 363-430. Vid. etiam *Henkii Thesaur.* supra allegatus I. 1, p. 61 sqq.

(3). *Meyerus* I. p. 48.

Pars II. Cap. III. §. 3. cujus, enervata plane veteri illa, jam haud leviter infringi Divinam originem, vel me non monente facile pateat. Nam, ut praecipua tantum rerum huc pertinentium capita attingam; Jesu nativitatem mythice descriptam esse perhibent, eumque adeo solito more natum, ac merum, quales omnes simus, hominem fuisse (1); falso ejus inaugurationem a nobis ut divinam informari, cujus descriptae mythico involucro tonitrus, fulmen et boni ominis avis columba, fortasse praetervolans, materiem praebuerint (2); complectuos, dum et ad vitam rediisse et coelum petiisse narratur Jesus, Angelos non coelestes fuisse, sed qualescumque tandem mythicas personas (3): immo revera ad vitam non rediisse eum, qui non nisi gravius aliquod animi deliquium passus sit (4), vel quosdam vitae, etsi exstinctae visae, igniculos per aëris sepulchralis frigus beneficum, et per aromatum, quibus corpus conditum haberet, vim naturalem jam et conservatos et refectos paulisper, subito fulminis jactu stimulatos senserit atque excitatos, aut per arcanas quascumque naturae vires, moderante Dei providentia, resuscitatos (5); ipsum enim antea non vitae, sed doctrinae quamdam suae praedixisse resurrectionem (6): mythicum etiam esse, quod de Christi in coelos adscensione referatur, quam sibi finxerint duntaxat Apostoli, cum eum non amplius conspicerent, qui nebulae cujusdam in monte exortae opportunitate usus se ipsorum subduxisset oculis, ut clam alicubi vitam degeret (7): porro memorabilem divinitus fundatae et quasi [illegible] pro-

(1). Vid. supra P. I. Cap. 3. §. 7. Obs. 3. extr. et conf. *Eichhornii Biblioth.* V. 3, 499 sqq. *Henkii Thesaur.* V. 1. 146 sqq. et *nov. Thes.* III. 3, 365 sqq., item libellus, qui A. 1794. Berolini prodiit hoc titulo: *Freymuthige untersuchungen einiger Gegenstände der Religion*, p. 218 sqq.

(2). *Bauerus, Mythol. Hebr.* II. p. 225 sqq.

(3). *Bauerus* ibid. p. 253 sqq., *Eichhornii Biblioth.* VI. 4, p. 700 sqq., *Henkii Nov. Thesaur.* IV. 2, p. 277 sqq.

(4). Ita auctor libri, cujus titulus: *Die Wunder des A. und N. T. in ihrem wahren gestalt*, Rom. 1799., quod vidi in *Nov. annal. Theol.* A. 1800. p. 426. Conf. etiam hic prae ceteris *Paulus* in *Comment. ad N. T.* III. p. 792-806. Sed veram Jesu mortem haud defuere qui vindicarent. Vid. liber qui inscribitur: *Car. Fr. Fern. Grünerus, de morte J. C. vera, non syncoptica. Accedunt Chr. Gothofr. Gruneri vindiciae mortis J. C. verae, et H. Conringii discursus de J. C. cruento sudore*, cet. Hal. 1805. Nobilissimum hanc in rem est opusculum Belgicum, a medico C. *Rensing* conscriptum hoc titulo: *Merkwaardige byzonderheden over het lyden, het sterven en de opstanding van onzen Zaligmaker J. C.*

(5). *Eickhornii Biblioth.* IX. 6, 1036 sqq.

(6). *Eichh.* ibid. VII. 6, 1039 sqq. Singulare commentum tantopere placuit in Germania, ut refellendum id judicaret prudentissimus *Reinhardus* in Comment. *de Christo suam, dum viveret, resurrectionem praedicente* in *Commentatt. theol. Velthuseni* cet. III. init. et repusa nuperrime in *Reinh. Opusc. Acad.* II. p. 30 sqq.

(7). Ita fere jamdudum nonnulli. Vid. *Hamelm. Bibl. def.* VI. p. 77 sqq. et conf. *Gabl. Ephemerid. Theol.* A. 1799. P. X. p. 419 sqq. et *Ephemer.* ejus recentiores *pro selecta literat. Theol.* II. p. 55 sq. item *Nov. annal. Theol.* A. 1807. p. 906 sqq.

promulgatae novae Religionis historiam miraculi plenissimam hoc modo ad naturalem rerum ordinem facile revocari, ut, cum Apostoli aliique Christi asseclae die Pentecostes una congregati essent, atque aliquem in aëre sonum vehementissimo vento similem audirent, hunc ominis instar indiciique de adventante vel praesente Numine Divino habuisse censeantur, animumque ad hanc cogitationem magnopere commotum precibus et carminibus effudisse, in quibus uterentur aliis dialectis atque quae Hierosolymis in Sacro cultu usitatae essent, nihil vero flammulis quaquaversum dispersis, quaeque ipsis adhaeserint, simile ab iis conspectum esse, cum figurata harum commemoratio mentes repraesentet valde agitatas quae Numine plenae esse viderentur (1): denique Pauli ad Religionem sibi invisam conversi historia ita nobis ex recentiorum decretis informanda est, vel ut ille in itinere ad vexandos Christianos suscepto repentini tonitrui ac fulminis vi perculsus, hoc gravissimo omine accepto, ipsum Jesum mente sua sibi praesentissimum videre visus sit, qui se luculenter a Christianis ulterius male habendis desistere juberet (2); vel ut Jesus ipse ei conspectus fuerit revera, qui cum ex latibulo, ubi post fictam coeli conscensionem versatus esset in terris, prodiisset, quo Saulum, quem suis asseclis perniciem minari accepisset, ad meliorem vocaret mentem, suisque partibus conciliaret, opportunis exortae tempestatis terroribus usus Saulum subito compelleverit, et mox se ei fulminis splendore oculos praestrictos habenti penitus subduxerit (3). Quam variis autem modis quidquid in ceteris N. T. historiis inest vere miraculosi, hoc inde per novum interpretandi genus sive mythicum, seu mythico proximum (4), removere conata sit recentissimorum philologorum et theologorum sollicitudo, longum est memorare ac taedii plenissimum. Verum quae summatim dumtaxat et quodam quasi facto selectu jam attuli, satis superque demonstrent, non infringi modo vehementer, sed labefactari penitus et convelli divinam cum Veteris, tum Novae in Sacris Libris traditae Religionis originem, cujus utriusque conditoribus et primariis praeconibus nil prorsus acciderit quod cum consueto rerum ordine non conveniret.

Pars II. Cap. III. §. 1.

4. Is-

(1). *Eichhorn. Biblioth.* III. 2, p. 225 sqq. coll. V. 3, 358 sq. Aliter partim attt. vid. *H. E. G. Pauli nov. Repert.* II. p. 308 sqq. et *Memorabil.* VII. 29 sqq., item *Henkii nov. Thesaur.* VI. 1, p. 199 sqq.

(2). *Eichhorn. Biblioth.* VI. 1, p. 1 sqq.

(3). Ita *Eberhardus* in libro, quem inscripsit *von der Geist des Urchristenthums*, P. I., ut cognovi ex *Nov. Annal. Theol.* A. 1807. p. 910 sq.

(4). Cum mythica S. C. interpretatione magnam habet affinitatem, immo hujus quaedam quasi est progenies *psychologica* illa interpretatio, cujus auctor est celeb. *Paulus*, et ex qua quidquid extraordinarii est in N. T. historiis, hoc non in rebus, sed in hominum mentibus, sensibus, affectibus positum sit, atque inde explicandum. Hanc tamen saepe nimis quaesitam et arbitrariam, immo absurdam esse, merito in ipsa Germania animadversum est. Vid. *Nov. Annal. Theol.* A. 1806. p. 371.

Pars II. Cap. III. § 3. Istud igitur institutum quotquot ita sequuntur, ut nullum modum videantur tenere, hosne Sacrorum Librorum dignitatem ab ejus adversariis rite tueri dicemus, an vero rem prodere, cujus se defensores profitentur? — „ Atqui, ajunt „ cum omnia tueri nequeamus, illud saltem tueri cupimus, quod unum et praestantiae et utilitatis habeat laudem. Quod in doctrinis vere eximium et ad „ omnium aetatum usus uberrimum continetur, hoc, hoc est quod unice spectamus, sed doctrinarum historias, mythis atque incredibili miraculorum farragine deformatas et ad nos utique minus pertinentes facile mittimus, dummodo „ rem ipsam, ab adversariis simul cum ejus historia temere rejectam, retinere et „ conservare, hisque ipsis ejus adversariis commendare ac persuadere queamus. „ Eo si valeant vires, de religionis caussa et nobis et nostro aevo a portentosarum historiarum fide alieno bene mereri videbimur. Et vero quandoquidem „ in summa, qua hodie gaudemus cum aliarum disciplinarum, tum philosophiae „ maxime luce, de ipsis historiis eo, quo conscriptae sunt, modo vindicandis „ desperare oporteat, hoc agimus ut Sacrum Codicem ab omni offensionis culpa, „ quantum possimus, eximamus. Ceterum et religioni et viris, qui eam condiderunt aut docuerunt, sanctissimis non decus modo ac dignitatem, sed divini „ etiam nominis honorem conciliare magnopere cupimus." — Siccine scilicet, o Boni, despectae ac spretae religionis commodis a vobis revera, atque eo, quo deceat, modo consuli opinamini. Num igitur minui ejus adversariorum, et augeri amicorum numerum videtis? Immo vero, nonne magis magisque ejus contemtus increscit apud vos, ipsiusque vulgi, vestrorum conatuum testis perpetui, reverentia, qua eam quondam prosequebatur, pellitur in dies? Venerabile ejus aedificium, quod seculorum diuturnitatem, rerumque atque opinionum vicissitudines pertulit immotum, vos, dum impugnatum videtis, quo optime possitis, modo fulcire exoptatis. At, dum antiqua ejus ac divina fundamenta convellitis ac removetis, ut nova atque humana, hoc est nulla, ei subjiciantur, vestris propriis manibus ejus ruinam maturatis. Et quid, quaeso, quid tandem est, quod in eo sustinendo tantopere videmini elaborare, qui ipsi declaretis, illud, quale a Deo extructum fuisse feratur, vobis vestroque aevo non amplius convenire? Enimvero permulta quidem continet tam praeclara, tam magnifica, tam ad multiplicem usum fructuosa, ut, cum nihil, quod comparabile sit, in aliis quibuscumque veterum doctrinarum aedificiis reperiatur, ea et merito suspiciatis magnique aestimetis, et, in hominum emolumentum sancte pieque ut conserventur, optetis: sed displicet Deus et praestantissimae structurae artifex, et perpetuus ejusdem sustentator, fautor, amplificator, et ubicumque hic manum admovisse narratur, ibi non Deum, sed homines videre vobis videmini, cumque Deum non amplius

cx-

extraordinario conspiciatis modo intervenientem, neque hunc modum capiat vestri aevi philosophia, homines ubique Dei loco substituendos judicatis. — „Immo „Dei opem nequaquam excludimus; Jesum, religionis ac virtutis doctorem om„nium, quotquot umquam fuerint, excellentissimum, pro viro divino et habe„mus ipsi, et ab aliis haberi cupimus ex animo; ac Mosem etiam et Vates He„braeorum haud sine Dei Numine praeclare de religione ac virtute locutos fuisse, „minime inficiamur." — Novi utique. Verum ordinariam iis conceditis opem divinam, extraordinariam negatis. Scilicet, uti quidquid boni nobis per consuetum rerum ordinem accidat, hoc Divinae providentiae merito acceptum referimus, ita vobis arbitris quidquid eximii in Veteris ac Novae Religionis doctrina appareat, ab eadam providi Numinis cura repetere decet; et uti quodcumque adeo praeclare ab homine sive inventum sive institutum sive ore traditum animadvertimus, hoc omne Divinum dicere et licet et convenit, ita etiam, quo praestantior est doctrina in Sacris Libris comprehensa, eo hanc diviniorem judicatis. Sic igitur Mosem, Davidem, Jesaiam, ipsumque Jesum Christum eodem plane habetis loco, quo Lycurgum, Homerum, Platonem, Socratem, aliosve in extera antiquitate viros primarios, qui ingenii animique dotibus aut egregiis doctrinae meritis divinorum virorum nomine venerabiles sint: et quo illi rectius de rebus ad religionem atque virtutem pertinentibus docuerint, eo quoque majores ejusdem nominis honores iis decernendos putatis? — „Ita est omnino: nam Deum alio „umquam atque consueto modo cum hominibus communicasse, aut aeternum „rerum ordinem miraculoso interventu qualicumque turbasse, quis nostri aevi philosophus paulo prudentior sibi animum induxerit ut credat?" (1). — Bella profecto philosophia hominis, qui cum ne in hac quidem doctrinarum luce sive de modo, quo propria mens agat in corpus, seu de maxime quotidianis naturae rebus sic exponat, ut nihil quidquam remaneat obscuri, vel sic tamen hanc sibi sumat decretoriae sententiae audaciam, ut Deum umquam in ipsam hominis mentem peculiari ratione egisse, aut a consueto naturae ordine recessisse ideo neget, quod haec suae ipsius experientiae adversari videat, suaeque imbecillitatis modulum superare! — Enimvero non haec temere credenda esse, facile agnosco. Sed, si tam multae, tamque graves eorum fidem nobis persuadeant rationes, ut harum vim vel hi perceperint inviti, qui iis moveri recusent, tum ipsa philosophia, qualis hominem decet, qui intelligentiam habeat valde circumscriptam, haec igitur philo-

Pars II. Cap. III. §. 3.

(1). Conf. *Henkii Thesaur.* I. 1. p. 36 sqq., *Nov. Thesaur.* I. 3. p. 453 sqq. II. 1. p. 31. II. 2. p. 391 sqq. V. 1. p. 1-68. 2. p. 199-260. et *Nov. Annales Theol.* A. 1800. p. 407, 412, 523.

Pars II. Cap. III. §. 3. losophia iis rationibus cedere jubet seque candide submittere. Esse autem eas hujusmodi, vel ex eo facile colligatur, quod, uti sub finem superioris Cap. vidimus, cum miracula, quibus et Moses et Jesus Divinam suam legationem hominibus probasse narrentur, frustra variis modis tollere tentassent recentiores, eo tandem a multis deventum sit, ut faterentur, tolli ea omnia non posse aut naturali modo explicari.

Sed ne majorem quidem doctrinarum praestantiam a caussis mere naturalibus probabiliter repetere potuerunt. Jam enim qui in V. T. tam praeclaras de Deo ejusque regimine notiones reperiri agnovit *Meyerus* (1): ut quidquam comparabile alibi in antiquitate frustra quaeratur, idem modum latere haud dissimulavit, quo ad tantam doctrinae praestantiam pertigerint, quotquot eam tradidere viri Hebraeorum venerabiles (2). Ac profecto, quidquid tandem recentioribus temporibus excogitatum sit ad historicam librorum V. T. fidem labefactandam, hoc tamen nec negari, neque in dubium revocari potuit, apud solam gentem Israeliticam, eamque et exiguam, et perparum cultam, et ad idola falsaque aliarum gentium numina colenda propensissimam, unius Dei doctrinam per plurima secula eximie traditam fuisse. Quae res quo magis perpendatur, et instituta eum optimorum etiam, quos cultissima deinceps apud Graecos ac Romanos tempora protulerint, philosophorum doctrinis comparatione illustretur, hoc videri debet stupenda magis, immo miraculi plena: quam adeo qui ex meris caussis naturalibus repetendam esse decernunt, quas tamen ne conjectando quidem assequantur, hi cum longe alias caussas, e quibus facillime explicetur, easque non in obscuro positas, sed in ipsis libris, in quibus admirabiles illae doctrinae continentur, ad oculum ubique demonstratas admittere nolint, eo ipso suae opinionis et levitatem produnt et temeritatem.

Quod si vero ne Israëliticae quidem religionis inventum humano ingenio probabiliter adscribatur quid igitur de Christiana illa dicemus, qua nihil Deo dignius esse, nihil illustrius, nihil praeclarius, nihil ad pietatem, ad humanitatem, ad purissimam, cujus homo capax sit, virtutem docendam, commendandam, persuadendam efficacius, nihil ad omnium temporum omniumque, qualescumque in terrarum orbe sint, gentium ingenium atque indolem aptius et accommodatius, ii ipsi, quibuscum nobis res est, agnoscunt ingenue? Hanc ergo an solius intelligentiae humanae ope excogitatam inventamque fuisse opinabimur? Nihil enim quidquam ejus conditori suppetebat praesidii apud populares Judaeos, quorum re-

(1) *Hermeneut V. T.* I. p. 50.
(2) Ibid *Praefat.* ad P. II. p. 7 & 8.

religio ejus aevo perquam erat depravata ac superstitionis odiique in exteros plenissima. — „At, in Essenorum, inquies, scholis fortasse institutus erat, horumque sanioribus imbutus doctrinis."? — Mirum profecto commentum! Nam nulla est, ne levissima quidem suspicandi caussa, aliquid unquam ipsi cum hac secta, exigua fere obscuraque et a consueto hominum consortio remota, commune fuisse. Atque in gravissimis partibus doctrina Jesu ab Essenorum institutis ac decretis tam erat diversa, ut eam ex hoc fonte derivare minime conveniat (1). Et vero, an vel in hac schola vel ullibi terrarum ipsi suppeditari potuerit consilium condendae praestantissimae, simplicissimae et utilissimae religionis, quae ad omnes sine discrimine gentes pertineret, hasque cunctas sanctissimo caritatis vinculo copularet? Cui consilio cum nil simile sive legislator, sive philosophus, sive reipublicae conditor aut instaurator, seu hominum doctor praeclarus manifestarit, ac ne ullus quidem antiquitatis finxerit poëta (2), ideo vel Divini doctoris nomen omni sua, qua Jesus hoc sibi tribui cum verbis perspicuis, tum gestis palam rerum miraculis cupiit, quamque integerrimis atque incomparabilis praestantiae moribus egregie sustinuit, dignitate ac vi concedendum est, vel ea misero et coacto conjecturarum effugio sumenda, quibus nil improbabilius atque incredibilius sumi posse videatur.

Pars II. C. III. §. 3, 4.

§. 4.

Sed, ut ad nostram de mythica interpretandi ratione disceptationem per oblatas illas Religionis cum veteris, tum novae, ut vere Divinae utriusque, breves vindicias parumper, neque incommode interruptam revertamur: quaeri possit, an, cum istam interpretationem, qualis a plurimis hodie instituitur, repudiemus utpote Sacrorum Librorum ipsiusque in his traditae Religionis dignitati adversam; idem de omni omnino interpretatione mythica judicium faciamus, adeo ut, si vel justis suis ea finibus circumscribatur, idem inde metuendum existimemus Sacris nostris Libris ipsique Religioni sanctissimae periculum. Qua de re eo brevioribus esse nobis licebit, quo plura huc spectantia jam in superioribus censeri possimus occupasse.

1. Fue-

(1). Vid. *E. Tingae Oratio de J. C. doctore θεοδιδάκτω, minime Esseno* et *Luderwaldus* in *Henkii thesaur.* IV. 2, 371 sqq.

(2). Vid. *Reinhardus* in libro qui inscribitur: *Versuch uber den plan, den der Stifter der Christl. Rel. zum Besten der menschen entwarf*: cujus utilissimi libri ex 4ta edit. prodiit Belgica versio A. 1806.

Pars II. Cap. III. §. 4.

1. Fuerunt utique, qui, cum mythos non nisi in antiquisfimis quibusdam S. C. partibus quaererent, nihil tamen de Sacrorum Librorum dignitate atque auctoritate divina detractum vellent: e quorum numero est *Seilerus* (1), qui suam, si ad plerorumque Germaniae philologorum sacrorum decreta exigatur, valde moderatam fententiam ita tuetur, ut ipfarum relationum mythice accipiendarum veritati hiftoricae diligenter confultum cupiat, et ad ingens, quod Sacros inter atque exteros mythos fit, difcrimen ferio attendere jubeat. Verum, praeterquam quod admisfis relationibus nonnullis vetustisfimis, mythorum ac fabularum involucro convestitis, ipfa rerum hiftorica veritas, ab aliis hoc, ab aliis alio modo pro vario interpretum arbitrio ac lubitu confingenda, in lubrico collocatur, habet ea ratio hoc periculum, idque profecto haud leve, quod, propter fimillimam relationum in univerfo S. C. comprehenfarum fpeciem ac formam miraculofam, mythica interpretatio femel in Libros Sacros injecta et quafi laxata frenari amplius nequeat aut inhiberi, nullaeque leges ftatui vel excogitari posfe videantur, quibus incepto curriculo fubfiftere cogatur. Et conftat certisfime eam, quae primum in *libro* Genefeos fuas vires cum magno multorum applaufu experta esfet, mox citato curfu in omnes fere reliquos S. C. libros deinceps irruisfe praecipitem. Quocirca ne *Muntinghii* quidem nostri penitus probare potuimus rationem, quamquam Seileriana etiam illa moderatiorem magisque circumfcriptam, immo ita circumfcriptam, ut quos mythos nomine tenus admittat, re ipfa propemodum tollere videatur. Certe magnopere laudamus fummam Viri, de Sacris Literis eximie et praeclare meriti venerationem, qua fe erga eas ferri, in ipfa fua mythorum pertractatione luculenter demonftravit (2).

2. Quam facile autem mythicae cujuscumque Sacrarum hiftoriarum interpretationis tuendae ftudium ducat ad exile de Libris Sacris eorumque argumento judicium, quam proximo faltem utrumque conjunctum fit affinitatis connubio, nuper fuo exemplo palam ostendit anonymus ille Belga, qui *Dialogos de mythis Biblicis* edidit patrio fermone. Hic enim tametfi mythos in antiquisfimis tantum Genefeos documentis nonnullis quaerere videatur (3), ceteroqui tamen recentisfimorum Germaniae philologorum ac theologorum partes fe fequi, haud obfcure pasfim fignificat.

Scilicet fuam de Christianorum revelatione fidem philofophicam esfe dicit, neque in hiftoria, fed in re ipfa pofitam ac fundatam (4); V. T. libros fibi ideo dum-

(1). *Hermeneut. S.* §. 75. et 131-138.

(2). Vid. ejus *commentatio de mythis V. T.* fupra allegata, §. 7-11.

(3). *Gefprekken over de mythen in den Bybel*, (Haarl. 1809.) p. 93 fqq. (4). Ibid. p. 11.

dumtaxat venerabiles videri, quia plurima contineant ad culturae humanae, artium, disciplinarum, ac doctrinae de religione historiam pertinentia, de cetero autem non magis sibi valere quam scripta *Sanchoniatonis* apud Aegyptios, *Herodoti* apud Graecos, *Livii* apud Romanos (1); immo N. T. libris veras quidem historias contineri, et ipsi, quo Jesus vixit, aevo necessarias, sed nullam eos apud se auctoritatis habere vim, nisi quatenus doctrinas sibi tradant ex ipsa harum indole verissimas, hominumque et rationi et usibus plane consentaneas (2); eorum enim scriptores non divinitus afflatos fuisse, eamque adeo iis omnibus deësse auctoritatem, quae certam persuasionem moveat (3); et vero Sacros Christianorum Libros plura mala attulisse hominibus, quam Coranum Mohammedis (4): quaecumque autem in illis narrentur de peculiari Numinis Divini interventu, haec sine discrimine omnia sic a se intelligi, ut a consueto naturae ordine non recesserint (5); Christianam vero Revelationem sibi prae ceteris, quas Ethnici, Judaei ac Mohammedani, eodem, scilicet loco habendas, acceperint, propterea veram ac divinam censeri, quod ejus doctrina moralis omnibus gentibus ac temporibus conveniat (6), cujus doctores ideo dicendi sint Divino spiritu impulsi fuisse, quod summo veritatis amore sensuque ducerentur (7); et quae plura sunt hujusmodi: de quibus singulis meum judicium eo minus arbitror interponendum, quo facilius ex iis, quae supra disputavi, illud colligatur. Quam parum autem ad Librorum Sacrorum decus tuendum valeant regulae, quas mythico eorum interpreti libelli auctor (8) observandas praescripsit, de eo malim ut alii judicent. Enimvero, si in his percensendis et ad S. C. dignitatem exigendis ex ipsa mei animi sententia occuparer, Vestram, Viri honoratissimi, quibus oblatam illam commentationem praemio condecorare non placuit, benevolentiam aucupari fortasse viderer: a qua ineptae insulsaeque assentationis specie et sum et haberi cupio alienissimus.

Pars II. Cap. III. §. 4.

3. Equidem, etsi nullas Librorum Sacrorum, ac ne primi quidem libri Mosaici partes historicas mythice accipiam, non omnia tamen rejicio, quae *mythorum* vocabulo designentur, aut ut S. C. honori adversa condemno. Esse enim nonnullas et fictiones poëticas, et opiniones sive populares seu philosophicas, neque ex peculiari adeo revelatione profectas, quas Sacri et doctores et scriptores ad suos usus adhibuerint, jamdudum salva reverentia Sacris Literis debita existimatum est, has autem si cui mythorum nomine designare lubeat, nil profecto per novum nomen de earumdem dignitate detrahatur. Scilicet nec Sacros Poëtas dedecuisse ut fictionum ornamentis uterentur, quibus animos afficerent, neque a Sa-

(1). Ibid. p. 16, 17. — (2). p. 19. — (3). p. 20. — (4). p. 21. — (5). p. 23. et 148. — (6). p. 46. — (7). p. 140. — (8). p. 172, usque ad finem.

Pars II. C. III. §. 4, 5. Sacrorum Doctorum perfona alienum fuisfe ut ad receptas, quae ferrentur, opiniones fe prudenter accommodarent, aut imagines inde peterent ad fuum confilium aptisfimas, quo a popularibus facilius intelligerentur, neque ipfius Dei fapientia indignum fuisfe ut ejusmodi figmenta atque commenta, partim ad rerum indolem, partim ad temporum rationem comparata, ab iis quos Religionis caussa fuo numine adjuvaret, et fermone ufurpari fineret et literis confignari: de hoc inter ingenuos Literarum Sacrarum aestimatores ita convenit, ut id jam probare fupervacaneum videatur. Ac nonnulla etiam, huc pertinentia, opportune fubinde eoque modo attigimus, quem illarum Literarum decus postulare judicabamus. Quod fuperest: minime veremur, ne quis iis, quae de prisci fermonis indole, qua res quaecumque fenfibus fubjicerentur, et cujus vestigia pasfim per Libros Sacros confpicua, fed quo hi libri antiquiores fint, eo plura et clariora confpiciantur, disputavimus Cap. 2., nos eorumdem honori non fatis confuluisfe dictitet, aut quodammodo mythicae interpretationi, quantumvis a nobis impugnatae, favisfe. Nostram enim mentem ibi fatis perfpicue a nobis declaratam esfe arbitramur. Quocirca, non eo quidem confilio ut istum metum occupemus aut pellamus, fed ut verbo complectamur quaecumque de quaestione a Vobis, Legati Teyleriani Curatores nobilisfimi, propofita disceptavimus, Vestroque fubmittimus judicio: „Non fatis graves fuppetere dicimus rationes, quae fuadeant, ut nonnullae hiftoriae Sacrae pro mythis aut pro narratiunculis five partim feu penitus confictis habeantur; immo mythicam earum interpretationem, qualis a plerisque ejus fautoribus hodie recipiatur, ita Librorum Sacrorum dignitati atque auctoritati adverfari putamus, ut ab ea univerfe et ubique abftinere fatius fit, ac periculum, quod, hoc femel admisfa, et ipfis Libris, et fanctisfimae Religioni in iis traditae immineat, nullis regulis aut legibus ftatutis caveri ac declinari."

§. 5.

„At, inquient fortasfe nonnulli, fi mythica illa interpretatio penitus et ubique repudietur, ac sola admittatur hiftorica interpretatio, remanent innumerabiles illae magnaeque difficultates, quae jamdudum et faepe Sacrorum Librorum dignitati objectatae fuere." — Remanent utique ex eorum fententia, quotquot fibi hoc fecerunt praejudicium, nihil umquam vere extraordinarii ac miraculofi ad inducendam ac tuendam Religionem praeftantisfimam accidisfe: qui tamen, nifi nimium vel fibimet ipfi fumerent, vel tribuerent philofophiae, tum profecto lectitatis ferioque perpenfis, quae optimi quique et cum exquifitae doctri-

trinae copia, tum sanae philosophiae acumine insignes Religionis ac Sacrarum Literarum vindices in Anglia, Gallia, Germania, nostroque etiam Belgio protulerunt, istarum difficultatum et multitudine et gravitate longe minus offenderentur, ac de Librorum adeo Sacrorum dignitate ipsiusque etiam Religionis in his traditae divina origine multo rectius et magnificentius judicarent. Verum, quandoquidem, uti vidimus, horum nonnulli jam eo tandem progressi sunt, ut miracula, licet haec aegre ferrent, et Mosi tamen et Jesu omnino adscripta esse, horumque fidem utriusque aetate praeclaros, quique optimis Divinae Providentiae consiliis responderent, usus habuisse animadverterent et palam profiterentur; hinc spem aliquam exortam videre nobis videmur, ut qui propius jam ad veritatem compulsi sint, non diu in ejus limine haereant, sed olim ipsum sanctissimum ejus ac divinum penetrale animo submisso ingrediantur: quae spes ut in Sacrorum Scriptorum honorem, nostris diebus vehementer impugnatum, quantocius impleatur, etiam atque etiam optamus. Pars II. Cap. III. §. 5.

Sed, cum vel ii ipsi, quibus necdum excussa est antiqua de divina nostrae Religionis origine persuasio, hanc tamen fidem non modo per apertos hujus Religionis hostes, sed per mythologicos etiam ejus defensores gravius concuti videant, aut certe decantatis istis hodieque magno studio revocatis objectionibus facile ita moveantur, ut in mythica interpretatione gratum aliquod ac tutum quaerant praesidium, quo earum vim in perpetuum effugiant: ideo haud supervacaneum fore putamus, ut, quanta possimus et brevitate et perspicuitate, praecipuas quasdam tradamus leges sive regulas, quarum observatione ii se adversus istas aevi sui illecebras muniant, suamque fidem integram servent atque incolumem.

Prima igitur lex haec esto generalis: *In Sacris Libris interpretandis oportet verae liberalitati operam dare, quae ab omnium partium studio aliena neque antiquiori Theologicae, nec recentissimae Philosophicae rationi nimium tribuat.*

Nullum est vocabulum, quod ab aliquo inde tempore frequentioris est usus apud Sacrarum Literarum interpretes, quam *Liberalitatis:* ac nulla est utique virtus in se magis commendabilis magisque ad C. S. dignitatem tuendam fructuosa, quam quae hoc nomine vocatur; sed nulla etiam est, quam pluris intersit recte sibi definire, ne quis forte sibi nomen arroget, qui rem ipsam minime teneat. Itaque genuina illa liberalitas nostro judicio ea est virtus, qua quis nec servili modo vetustam S. C. interpretandi rationem sequatur, nec novam avide arripiat, sed ab utrarumque partium studio aeque alienus et libere et prudenter interpretetur. Liberalis nimirum interpretis non est sive ex veterum plerorumque Christianorum more ad Rabbinorum, minus idoneorum ducum, exemplum composito in singulis Sacrorum Librorum dictis vocabulisque ipsum Deum sibi loquentem audi-

Pars II. Cap. III. §. 5. dire videri, five verba non ex naturali et ad fanas interpretandi regulas exacto, fed coacto et ad Theologica placita conformato fenfu explicare, feu denique recentiorem quamcumque nonnullorum locorum explicationem aeque reformidare ac fi, veteri illa ratione vel parumpar relicta, mox S. C. dignitas in fummum difcrimen adduceretur. Sed vero univerfam fere veterem istam rationem defpicere, improbare, vilipendere, carpere, quidquid novitatis habeat commendationem, hoc impenfe mirari, verbis magnifice extollere, totoque animo et coeco quadam impetu amplecti, quaelibet ingenii inventa, figmenta, commenta in lucem protrudere, ipfam Sacrorum Librorum antiquitatem et hiftoricam auctoritatem quibuscumque modis impugnare et labefactare, libidine magis de eorum fenfu judicare quam ratione, nullibi Deum, fed folum ubique hominem videre, ac nihil omnino admittere, nifi quod cum asfumtis a fe opinionibus philofophicis plane congruere videatur; verbo: a vetustatis ftudio fic abhorrere, ut ftudio novitatis abripiaris, ac, dum Theologiae vincula penitus abjeceris, Philofophiae tibi vincula cudere, his temet ipfum conftringere, iisque te tantopere oblectare, ut, quotquot ea gestare necdum velint, in hos velut in mentis ingenuae expertis homines fuperbius defpicias; hoccine igitur genuinae liberalitis esfe dicemus? Immo vero haec, haec, inquam, fola et est et vocari meretur interpretandi liberalitas, quae ab utrisque vinculis libera hoc fibi perfuadeat, in Sacris Literis interpretandis nec Theologiae decretis, arbitrariis faepe et haud raro inter fe oppofitis, obtemperandum esfe, nec Philofophiam tamquam unicam fidam ducem fequendam, quae modo hanc, modo aliam, modo autem aliam viam inftituat, et qua nihil incertius, nihil magis inftabile, nihil mutationi obnoxium magis esfe, ipfa nostri aevi experientia luculenter demonftret.

Itaque, fi liberaliter in Sacris Scriptis interpretandis verfari cupimus, animum ad ea afferamus ab omni, quoad ejus fieri posfit, partium ftudio alienum. et ab opinionibus praejudicatis quibuscumque liberum. Ita vero affecti colligamus fedulo infita in iis fcriptis integritatis et hiftoricae veritatis indicia, per captiofas et fallaces nonnullorum dubitationes ac fuspiciones neque adhuc obfcurata, neque umquam delenda; diligenter attendamus ad fingularem doctrinae, haud paucis etiam nostri aevi viris, ad imperitum et credulum vulgus minime referendis, valde venerabilis vifae, praeftantiam, qualem a Divina origine, cui diferte ab ipfis ejus auctoribus adfcribatur, repetere deceat: ac ferio denique perpendamus miracula tam evidentia, tamque certa, ut haec omnia probabili fuccesfu tollere aut interpretando expellere necdum ii potuerint, quibus ea vehementer obftare viderentur. Sic quidem antiquam fidem nobis tenendam esfe arbitrabimur, verum hanc tamen non coecam volemus esfe, non fuperftitiofam, non ipfi, quam a Deo

Deo accepimus, rationi adversam, sed, quantum in nobis fuerit, luminosam, Pars II.
prudentem et cum sana ratione consentaneam. Quaecumque vero nobis obvene- Cap. III. §. 5.
rint difficilia, impedita, abstrusa, haec molesta quidem nobis accident, nec tamen inde fidem nostram, non opinionis commentis, sed veritatis judiciis innixam, concuti patiemur. Si quae autem nobis offerat sive vetustior seu recentior interpretatio, quibus quidquid offensionis speciem habeat, partim penitus dimoveatur, partim ita temperetur, ut in eo acquiescamus, haec laeto et alacri animo tamquam optatum fidei fulcrum amplectemur: verum ad mythicam interpretationem nos trahi aut compelli non sinemus, ne sensim ipsa hujus fidei fundamenta labefactata et convulsa videamus.

2. Ad hoc periculum cavendum magnam utilitatem afferat alteram legem observasse, quam sic enuntiamus: *In Sacris Libris interpretandis oportet et temporum et hominum, de quibus agant, rationem habere.*

Hac lege, qaae sua semet aequitate facile ipsa commendet, equidem hoc volo, ut quaecumque divinitus sive tradita, seu peracta credamus, de his singulis non ex nostri aevi judicio atque indole, sed ex hominum, ad quos proxime spectent, et ex temporum, ad quae referantur, ratione aestimemus. Quod ni faciamus, necesse est ut multa nobis videantur obscura, aliena et offensionis plenissima: sin autem faciamus, tantos hinc tamque uberes utilitatis fructus percipiemus, ut, si hos undique prolatos exhibere vellem, immensum atque infinitum opus aggrederer. Itaque, ut unum modo et alterum specimen seligam et quasi delibem: creati orbis descriptio, de qua quae P. I. Cap. 3. §. 7. Obs. 4. fere med. et P. II. Cap. 2. §. 3. Obs. 3. init. diximus, hoc etiam loco perpendi velimus; Cosmogonia igitur Mosaica, etsi naturali quodam rerum ordine eximie conspicua, quem vel nostri aevi philosophus merito admiretur, etsi adeo ad veritatem, quantum ejus capax esset primorum hominum imbecillitas, omnino expressa, non hoc tamen habebat consilium, ut hi, nedum omnium temporum, etiam remotissimorum ipsique nostrae aetatis homines, modum acciperent accurate et subtiliter descriptum, quo res hujus orbis ad eumque proxime pertinentes in praesentem formam confectae essent, sed ut prisci illi, quibus ea Cosmogonia divinitus traderetur, omnium rerum adspectabilium originem et formam ab uno potentissimo opifice Deo repetere, utque hunc summa veneratione prosequi, simulque de sua ipsorum praestantia ex vero sentire discerent. Ad hos ergo primaevae aetatis ipsiusque infantiae humanae usus uberrimos, non vero ad nostros, neque ad hodiernorum physicorum decreta, quo magis quis istam Cosmogoniam exegerit, eo minus in ea reperi et quo offendatur, immo eo magis eam suspiciet, Deique sapientissimis consiliis respondere animadvertet. — Quantae porro recentioribus offensioni fuerit praeceptum

Pars II. Cap. III. §. 5. Abrahamo divinitus, uti Sacra refert historia, datum de unico filio immolando, neminem latet. At vere, si quo tempore hic vixit Patriarcha, ab eoque ipso recepta fuisset ejusmodi philosophia, ex cujus decretis pura, quae hodie dicitur, ratio, sibi ipsa legislatrix, a tali praecepto vehementer abhorreat, tum sane illud non daturus fuisse censendus est Deus, quod pro iniquissimo habitum iri, certo praevideret. Verum ea aetate nondum sibi tantum sumere didicerat ratio humana, de suaque vi non ita splendide praedicabat. Atque erat Abrahamus ejusmodi vir, qui, quamquam in admirabili sua pro tractus Sodomitici incolis intercessione magnifice se de aequitate Divina judicare ostenderet, nihil tamen a Deo praecipi posse sibi persuaderet, quod non aequissimum esset, etiamsi illud a se non perspiceretur, et quod adeo, quantumvis difficile, a se non perfici oporteret: et erat ipsius Dei consilium ejusmodi, ut, cum Abrahamum excelsae mentis virum et gentis ad verum sui cultum seligendae conditorem futurum palam hac periclitatione talem demonstrare vellet ac declarare, qualis esset (1), eumque ut promtissimae obedientiae et summae atque inconcusfae, ad quam unus idoneus esset, fiduciae exemplum posteritati imitandum proponere, ideo ad nostras illud opiniones non exigendum sit sed ad viri, ad quod unice spectaret, indolem minime vulgarem, et ad aetatis, qua viveret, rationem. — In genere autem, ut hoc opportune moneam, gravissime peccatur ab iis nostri aevi hominibus, qui acriter carpunt et vehementer cavillantur imperfectas istas Divinitatis notitias, quae in antiquioribus praesertim S. C. partibus conspiciantur et ad quas ipsum Deum saepe se accommodasse existimemus. Quid enim? Si quis, ut hoc utar, nova nostri temporis ac nobilissima philosophia imbutus, de ejusque veritate ac praestantia sibi certissimus omnes, quos haberet, liberos, nullo aetatis discrimine facto, ea sic instituere vellet, ut universum ejus ambitum et maxime abstrusa placita illos doceret, an hic suae philosophiae commodis bene consulere ac prudentis patris nomen mereri censeretur? Quam parum ergo consentaneum, quam incongruum, immo quam ab ingenui philosophi indole alienum sit aegre ac moleste ferre, quod optimum generis humani patrem cum suis infantibus, ut ita dicam, infantili, cum juvenibus juvenili, cum viris, denique adultis virili more egisse, hoc est, cum diversarum aetatum hominibus ea de rebus gravissimis ad Religionem pertinentibus communicasse sola, quae caperent, et ad singulorum etiam cogitandi modum, quantumvis saepe mancum, debilem, imperfectum, circumscriptum, exilem demisisse se, quo magis iis prodesset, ac plane adeo accommodasse dicamus? — Postremo, ne quid de visionibus memorem, praesertim propheticis, di-

(1). Genes. XXII. 1. coll. vs. 12.

divinitus quidem objectis, ſed ad temporum etiam hominumque, quorum uſibus inſervirent, ingenium comparatis: aliquid ſubjicere juvat de factis miraculoſis in S. C. narratis, in quibus dijudicandis temporum etiam hominumque rationem habere conveniat. Cujusmodi judicium quo magis quis fecerit, hoc animadvertet clarius, miracula non temere quaſi ac ſine conſilio, ſed prudenter, appoſite et ad praeſentes uſus perquam accommodate accidisſe memorari: quod cum non diſertis verbis ſignificetur, ſed plerumque ex rerum indole et colligendum ſit, et haud difficulter colligatur, hoc ad perſuadendam nobis ipſarum relationum veritatem historicam posſit quam plurimum. Nam ad Religionem Moſaicam mox inducendam, deinde autem turbatis Judicum temporibus tuendam, postea vero in corruptisſimo decem tribuum regno vindicandam multo plura quam aliis temporibus, ſed Judaeorum in patriam reverſorum aevo ac deinceps, cum animi per ſe ſatis ad Religionem propenſi esſent, plane nulla; et quo tempore tandem nova ſtabilienda eſſet eaque praeſtantior Religio, tum denuo et plurima et maxime illustria miracula facta fuisſe narrantur. Ut verbo complectar: Divinus interventus, qualis in C. S. ſine ullo artificio deſcribitur, ita est comparatus, ut non ex opinione hominum quaſi de coelo in terram advocatus eſſe, ſed vere ac ſapientisſime inſtitutus videatur, dummodo eum ad temporum hominumque rationem prudenter exigamus. Immo ſingulorum miraculorum ac divini interventus indiciorum conſilium, ſi idem illud de iis ex peculiari temporum hominumque ratione fiat judicium, plerumque non in obſcuro poſitum est, ſed adhibita attentione haud difficulter investigetur: quod quidem exemplis illustrare et confirmare non vacat; ſed quisquis eo animo hujus rei periculum fecerit, ut ſuam de vere divina Religionis Revelatae origine fidem corroboret, nae illud haud inutilem inſumturum eſſe operam, mihi perſuaſisſimum est (1).

Pars II. Cap. III. §. 2.

3. Multos etiam uſus afferat tertia, ſi obſervetur, lex: *ut in Libris Sacris interpretandis ratio habeatur ſermonis et uſus loquendi.* Scilicet fieri vix aliter potest, quam ut in libris, qui longe alio, atque quo nos utimur, ſermone, et ſub coelo multum diverſo, temporibusque a nostro aevo remotisſimis conſcripti ſint, complura contineantur, in quibus propter ſolam hanc cauſſam haereamus, et moleſtiae, immo offenſionis aliquid reperiamus, quod auctorum verba praeter ipſorum mentem interpretamur: ut adeo, ſi rectior et ad ſermonis indolem atque uſum loquendi accommodatior inſtituatur interpretatio, haec rem, de qua agatur, mo-

(1). Utilisſimi hanc in rem ſunt, qui in omnium manibus verſantur, *Hesſii* libri de Israëlitarum, Jeſu et Apostolorum hiſtoria. Idem autem ſcriptor nonnulla eamdem in rem generatim contulit in *Bibliotheca Hiſtor. Sacrae*, P. I. p. 35-41.

Pars II. Cap. III. §. 5. modo ad consuetum magis ordinem revocet, modo nobis reddat intellectu minus difficilem. Legis igitur de hac interpretatione a nobis indicatae observatio quam habeat vim ad Sacrorum Librorum decus a cavillationibus tuendum ac vindicandum, quamquam ex allatis superiori Cap. §. 3. Obs. 3 et 4. exemplis satis colligi posse videatur, haud inutile tamen fuerit unico eoque notabili exemplo ulterius hoc loco confirmasse.

Itaque, quod de Loti uxore Genes. XIX. 26. refertur, ut, *cum respexisset, mutata sit in salis statuam*, hoc quantum offensionis jamdudum crearit, vix cuiquam ignotum sit, a *Bauero* autem id partim cum Eurydices respicientis, ideoque ad Inferos relapsae, partim cum Niobes in lapidem conversae fabulis comparatum fuisse, supra vidimus P. I. Cap. 3. §. 7. Obs. 2. Sed non convenienter cum vera scriptoris mente et respexisse dumtaxat illa mulier ponitur, et in statuam salis mutata esse. Nam, cum in eadem destructae vallis Sodomiticae historia Cap. XVIII. 6. *prospicere versus Sodomam* sine dubio significet *viam eo instituere*, quod patet ex adjuncta *comitandi* et *deducendi* mentione, consentaneum est certe, ut *respiciendi* illam notionem de *reditu instituto* accipiamus, utque ipsum adeo redeundi consilium disfuasisse putemus Angelum, a quo Lotum hujusque comites commonitos fuisse legimus Cap. XIX. 17., ne respicerent, neque in universo isto tractu subsisterent, sed quantocius in montes aufugerent proximos, ne una interirent. Cum nimirum qui iter versus aliquem locum instituant, vultum eo soleant convertere, inde hoc pro illo dicere prisci consuevere: cujus vetustissimi usus vestigium quoddam superest Luc. IX. 51, 53., ubi Jesu *Hierosolymam proficiscentis facies* de certo itineris persequendi proposito dicitur. Quid? quod Loti uxor non memoratur respexisse אחריה *post se*, sed מאחריו, hoc est ad verbum ac barbare *a post eum*, scilicet *maritum suum*, sive *marito suo relicto*, ex vi, quam habet utriusque praepositionis conjunctio cum alibi, tum Ruth. I. 16., ubi מאחריך manifesto significat *te relicta*. Atque ad hanc interpretationem commendandam uti licet gravissima ipsius Jesu auctoritate, qui optimus omnino sit hujus formulae interpres. Hic enim cum Luc. XVII. 31, 32. discipulos hortetur, ut in proxima Hierosolymae destructione uxorem Loti in memoriam reducant, ac nemo, si ruri sit, ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω, id est, *retro se vertat*, sive *ad domum relictam redire instituat*, suam de reditu ab uxore Loti re ipsa instituto et Hebraicis verbis significato sententiam satis declarasse censendus est. — At quid tamen de singulari ista ac fabulam redolente *salis statua* judicabimus? Haec quominus vocabulo נציב designari existimetur, nulla quidem impedit ratio grammatica; sed obstare videtur usus loquendi: nam nullibi hoc sensu usurpatur in V. T., immo in ipso etiam Geneseos libro consuetum *statuae* vel *cippi* vocabu-

bulum Hebraicum est מצבה. Quod cum ita ſit, non decet utique aſſumta etiamnum *ſtatuae* ac mirae cujusdam metamorphoſeos notione locum aliorum offenſioni ac ludibriis objicere. Nec tamen *Clerici*, *Dathii* aliorumque ſententiam amplectendam putaverim, ex qua ותהי נציב מלח ſit pro ותתיצב במלח, ac vertatur, *ſubſtitit*, ſive *infixa haeſit in loco ſalſuginoſo;* nam haud ſcio an haec interpretatio probabiliter ad ſermonis Hebraici ac ſtructurae rationem exigatur. Quapropter ad literam ita potius verterim; *Et facta eſt portio ſalſuginis*, hoc est: *In temeritatis ſuae poenam ab erumpentibus ſubito et undique irruentibus ſalſae paludis aquis abſorpta iisque ſubmerſa interiit.* Scilicet נציב plane est Arabicum نصيب, quod, aeque ac Hebraicum illud proprie *conſtitutum*, et hinc *partem*, *portionem* ſignificat. Simili vocabulo et ſimillimae cum ſtructurae, tum ſignificationis formula Pſalm LXIII. 11. de impiis dicitur מנת שועלים יהיו *portio fient vulpium*, ſive *canum ſylvestrium*, id est: *In poenam impietatis a canibus ſylvestribus devorabuntur.* Conſtat autem ex Geneſ. XIV. 3., univerſam vallem Sodomiticam in magnam paludem mutatam fuisſe, cui nomen datum ſit ים המלח *maris ſalſisſimi*, et cujus adeo aquis jamjam erupturis et loca depresſiora inundaturis ne ſubmergerentur, Loto ejus uxori, aliisque comitibus datum esſet conſilium, ut quantocius fugerent in loca montana. Pars II. Cap. III. §. 5.

4. Tribus illis legibus ſubjicimus hanc quartam, ex qua *decet veram nobis informare extraordinarii cum in doctrinis, tum in miraculis interventus Divini notionem.*

Perdifficulter informari et Divini in rebus ad Religionem pertinentibus auxilii, et miraculorum notionem, ipſa arguit harum rerum abſtruſior nobisque per propriam experientiam plane incognita natura. At ſatis certas easdem esſe nihilominus, ſupra §. 3. Obſ. 2. et 3. ostendisſe nobis videmur, quantum per inſtitutum liceret (1). Quamquam vero in ſe obſcurae ſint et conceptu difficiles, nobis tamen non modo licet, ſed ſuadet etiam nostra praeſertim aetate Religionis decus, ut, quoad ejus fieri posſit, veram earum nobis notionem informemus. Quocirca nostro propoſito congruenter hoc notamus, ſapientisſimum Numen in iis, de quibus agimus, rebus, non cenſendum esſe quamdam quaſi vim intulisſe naturae, ejus ipſas mutasſe leges, ejusque actionem penitus ſustulisſe.

Ut, quid velimus, paucis exponamus, principio quidem animadvertimus, nos, cum inſpiratos, ſive divinitus adjutos fuisſe Sacros religionis rerumve cum ea conjunc-

(1). Quod ad judicium de miraculis eorumque veritate hiſtorica attinet, legi hic meretur *Reinhardi* disputatio, *utrum ad judicium de miraculis requiratur univerſae naturae accurata cognitio.* Est ea in viri opuscnlis Academicis, P. I. p. 145 ſqq.

Pars II. Cap. III. §. 5. junctarum Scriptores arbitremur, non ita tamen eos nobis informare, ac si tibiarum instar fuerint, quas Deus quasi inflaverit, ut diversos pro singularum diversitate ederent sonos: quae satis nota quorumdam Theologorum vetustiorum opinio quam improbabilis sit, ac paene in supremam sapientiam injuriosa, non est quod commonstremus. Itaque Scriptores Sacros naturalibus suis viribus omnino usos fuisse, nullum nobis est dubium: sed eos ita in harum usu fuisse adjutos existimamus, ut iis tamquam vere divinis scriptoribus fidem habere deceat; etsi tamen, quae horum, quae ipsius Dei partes fuerint, definiri nec possit, neque, ut fiat opus esse videatur. Verum de hoc nostram mentem jam satis declarasse censebimur alio loco idoneo, sive Obs. 2. paulo ante allegata.

Quod deinde ad ipsos attinet Legatos Divinos, qui Religionis doctrinas suo sermone hominibus attulerunt ac declararunt, et hos quoque naturalibus ingenii sui viribus, iisque quae suppeterent subsidiis usos fuisse, sed has vires direxisse, moderasse, et ubicumque opus esset, supplevisse, auxisse aliisque subsidiis necessariis locupletasse Deum statuimus. Quamquam autem ne hic quidem discernere queamus, quid Deo, quid homini debeatur, vel sic tamen omnibus, quae hi Dei nomine protulerint, Divinam auctoritatem merito adscribimus. Nec negamus igitur, Mosi plurimum profuisse cum eximias ingenii animique dotes, quas a natura accepisset, tum praeclaram Aegyptiorum prudentiam, in rebus praesertim civilibus positam, qua eum institutum fuisse, ex vero dixerit Stephanus Act. VII. 22. Immo in eo ipso agnoscimus Supremi Numinis sapientiam quod virum his naturae donis et doctrinae opibus instructum ac ditatum, suisque adeo, quae de Israëlitarum gente haberet, consiliis exsequendis maxime idoneum eligeret, ut hujus gentis legislator esset et ductor. Nec Prophetas etiam Hebraeorum in quasdam quasi machinas Divinas transformatos volumus, sed ingenio, arte studioque multum valuisse existimamus, et quotiescumque sermones sive de religione ac virtute, seu de futuris eventibus divinorum oraculorum habitu proferrent, tum convenienter quidem cum Numinis institutione consiliisque et sub ejus ductu locutos, verum propriae etiam intelligentiae viribus omnino usos fuisse, cum in universum, tum maxime ut res amplificarent, poëtice exornarent, et quo optime possent modo ad persuadendum componerent. — Jesum autem omnium divinorum legatorum maximum excellentissimumque, immo eum, in quo uno omnem ipsius divinitatis vim ac plenitudinem venerabundi suspicimus, naturales tamen, quas cumulatissime accepisset, mentis facultates usu et exercitatione a tenera inde juventute excoluisse, auxisse et ad doctrinae a se condendae compositionem conformationemque adhibuisse, cum arguit vera divinae sapientiae notio nobis informanda, tum dubitare non sinunt diserta Lucae verba Euang. II. 52., quibus Jesum, quo

ma-

magis adolesceret, hoc etiam majora prudentiae incrementa cepisse dicit seque et Deo et hominibus probasse vehementius. Nec denique, ut de ceteris Apostolis taceamus, intempestivum videatur tribus verbis notasse, Paulo raras illas, quae ipsi obtigissent, ingenii dotes in divino suo munere perfungendo non modo fuisse perutiles, sed vero etiam in caussa fuisse, quod ipse Jesus tanti viri animum extraordinario modo ad suam Religionem inflecteret, ad quam fortiter stabiliendam ac longe lateque propagandam unus omnium aptissimus foret. Pars II. Cap. III. §. 3.

Postremo animadvertimus, in multis rebus miraculosis cerni aliquid a natura non abhorrens, immo cum hac ita congruens, ut ne in his quidem, licet ita extraordinariis, ut ipsum intervenisse Numen Divinum luculenter appareat, naturae vires, quae adessent, mutatas aut perversas, sed auctas, suppletas et a Deo suos in usus conversas fuisse, haud frustra ponamus. Et vero liquet hoc saepissime ex ipsarum rerum indole ac descriptione: quod, age, nonnullis exemplis allatis breviter ostendamus. — Tractus Sodomitici destructio ita narratur, ut ea pro extraordinaria poena divinitus inflicta omnino habenda sit: at eamdem tamen caussis naturalibus, moderante Divino Numine dispositis effectam fuisse, equidem vix dubitamus. Nam ignis coelestis ac sulphurei pluvia, Genes. XIX. 24., hoc est, coll. Psalm. XI. 6. Ezech. XXXVIII. 22., crebro fulminum jactu solum bitumine variis in locis erumpente, Genes. XIV. 10., imbutum flammas corripuisse, et ab aquis partim subterraneis, partim interjectis, Genes. XIII. 10., penitus deinde absorptum atque in lacum ingentem conversum fuisse videtur (1). — Trajecti ab Israëlitis ex Aegypto egressis rubri maris historia sic est descripta, ut hac in re extraordinariam providentiam agnoscere oporteat: at in eadem tamen caussis naturalibus, sive ventis vehementioribus, qui aquas pellerent, usum esse Deum, ipsa ejus relatio diserte declarat, Exod. XIV. 21. — Ex consueto rerum ordine nemo probabiliter explicet modum, quo Mannae cibus Israëlitis obtigerit in desertis Arabiae: at hujus ipsius Mannae varias species in his desertis naturales esse, constat quam certissime (2). — Subversos non casu fortuito, sed Deo interveniente fuisse Hierichuntis muros, docet historia Jos. VI.: at haud veri dissimile est, hoc per terrae motum accidisse (3). — Simsonem, inepte cum Hercule, in fabulis celeberrimo comparatum, haud sine Numine, immo ad aetatis,

(1). Vid. *Clericus* in dissert. de hoc argumento, Commentario in Genesin subjecta, *Michaëlis* in Commentt. Societati Gotting. praelectis, T. I. Comm. 5., et *Oedmanni* opus, quod inscribitur: *Vermischte Sammlungen aus der Naturkunde*, P. III p. 115 sqq.

(2). *Hamelsveldius* in *Bibl. def.* V. p. 154 sq.

(3). *Michaëlis*, Quaest. 26. et 53. coll. *Niebuhrio* in descr. Arab. p. 137-139. vers Belg.

Pars II. Cap. III. §. 5. tis, qua viveret, rationem apposite, extraordinarias corporis vires demonstrasse censemus in Philistaeorum detrimentum ac decus Religionis: at has ipsi vires per miraculum a natura abhorrens infusas fuisse aut quavis opportuna occasione excitatas, non est quod statuamus. Has, quas ei dederat naturae auctor Deus, suis consiliis temporumque usibus et inservire volebat, et re ipsa, quotiescumque opus esset, eo accommodabat. Quid? quod aliquam, eamque haud levem crinibus esse cum corporis viribus cognationem, haud temere arbitremur. — Eliam a *Corvis* nutritum, 1 Reg. XVII. 2-6., rident quam plurimi, ac notum est fuisse, qui hos ut risus compescerent, istos עֹרְבִים sive in *Arabes*, sive in *Orebitas*, seu in *mercatores* transformarent. Qua quidem ratione non tollitur peculiaris cura Providentiae Divinae, quae Prophetam complectebatur, sed tollitur quidquid esset offensionis, ac res ad naturalem ordinem plane revocatur. Verum cum hanc rationem perquam improbabilem esse arbitrer, praeeunte magno *Bocharto* (1), quem necdum a quoquam refutatum animadverti, non video tamen quid ea res tantopere rideatur. Quod enim Deus dicitur Corvis praecepisse ut Eliam *nutrirent*, hoc, coll. 2 Chron. VII. 13., significat, eos ad hoc propositum a Deo adhibitos fuisse: et horum adeo avium naturalis ad rapacitatem propensio ita a Divino Numine moderabatur, ut cibos, undecumque tandem petitos, et mane et vesperi in suos nidos comportarent haud procul a loco, ubi degeret Elias. — Umbram in Hiskiae horologio recedentem sic memorat Jesaias 2 Reg. XX. 9-11., ut regi pro Divino instaurandae valetudinis ac prolongandae vitae signo esset futura. At quale, quaeso, fuit miraculum? Num ejusmodi aliquod, quod a natura penitus abhorreret eive esset contrarium, ut sol ipse recessisse sumatur? At de eo nihil quidquam est in rei descriptione, quae non nisi solis umbram commemorat: hanc vero quam facile erat summo naturae Moderatori adhibitis caussis naturalibus inclinare? Neque ea res sine exemplo esse videtur, caussis adeo naturalibus effecta (2). — Denique, quando Jesus magnae hominum multitudini inedia exhaustae et confectae benigno miraculo succurrisse legitur, non novum quemdam cibum creavit, aut coelitus advocavit, sed cibum auxit, qui suppeteret neque omnibus sufficeret.

Hic igitur ipsius naturae usus ad multa certe miracula adhibitus non eo utique valere debet, ut praeter perspicuam scriptorum sacrorum mentem miracula ubique et penitus tollere tentemus, et ad consuetum naturae ordinem contorqueamus, sed eam habere debet vim, ut miraculorum in S. C. relatorum fidem nobis reddat

(1). *Hierozoic* P. II. L. 2. Cap. 13. coll. *Hamelsveldio* in *Bibl. def.* III. p. 95 sqq.
(2). *Hamelsv.* ibid V. p. 215 sqq.

dat faciliorem: cumqne tam in his, quam in ipsa religionis institutione extraordinaria summum Numen causfis saepe naturalibus uti videamus, ideo in Librorum Sacrorum honorem agnoscere nos decet et Divinam sapientiam, quae in ipsis etiam miraculis tam prope naturam sequeretur, quam ferret eorum indoles, atque adeo omnem inanis gloriae speciem evitaret, et ingens inter haec atque inter falsa et ficticia miracula discrimen, quae quo magis a natura recedant, eo majorem vanae ostentationis gloriolam habere videantur (1). Pars II. Cap. III. §. 5.

5. Postrema, cujus observatio hac nostra aetate magnopere commendari mereatur, lex nos jubet *remotae antiquitatis et singularis argumenti Librorum Sacrorum semper meminisse, quae efficiant, ut multa nobis abstrusa et vix percipienda videantur.*

Est profecto laudabilis atque ab ipsa natura nobis ingeneratus veritatis indagandae et cognoscendae amor, quo quaecumque nostrae menti objiciantur ac praestantiae aut utilitatis commendationem habeant, haec intelligere, eorumque rationem perspicere conemur. Illo impulsore in variis studiis ac disciplinis stupendos sibique perhonorificos progressus jam fecit humanum ingenium, ulteriusque progredi cupit ac studet perpetuo. At eumdem tamen, si coeco impetu ei obtemperemus, a recto tramite imprudentes abripere, atque in devia trahere praecipites, docet ingenii humani haud raro ignominiosa historia. Quapropter, uti alii affectus nobis insiti prudenter moderandi sunt, ita ille, qui omnium maxime de nostrae naturae excellentia testatur, et dirigi semper debet et saepe inhiberi. Quo magis autem res a nostro conspectu remotae sunt et sua gravitate ac dignitate insignes, eo nos decet esse prudentiores, cautiores, modestiores, ne forte id, quod idoneae rationes nobis esse persuadeant, in dubium vocemus, immo negemus, propterea quod modum, quo fit, non plane percipiamus. — Jam vero Sacros nostros Libros esse universe antiquos, communi constat consensu; partim vero ita antiquos esse eos, ut, quaecumque exterae antiquitatis scripta ad nos pervenerint, haec longo post se temporis intervallo relinquant, in confesso est apud eos, quotquot de illis sin minus ex certo, quod per rei indolem non licet, at saltem ex eo, quod omnium maxime probabile sit ac plane satisfaciat, aestimare didicerunt, esse autem omnes et lingua peregrina nobisque non penitus ubique intellecta, et ab hominibus conscriptos, qui a nobis coelo, moribus, cogitandi agendique ratione magnopere diversi sint, ecquis inficietur? Deinde, cum non nisi imperfectiorem quemdam ac minus concinnum in Scriptis Sacris narrandi modum gentis et aevi indoles ferret, hinc Scriptores, quando res referunt sive ex re-

(1) Conf. *Muntinghius* in *Bibl. Cult. hum. histor.* P. IV. not. 62.

Pars II. Cap. III. §. 3.

recentisſima memoria, ſeu ex aliis relationibus uberioribus ſua aetate cognitis, ſaepe nonnulla omittunt, eo, quo ſcribebant, tempore minus neceſſaria viſa, ſed quae tamen efficiant, ut nos ab eo tempore adeo remoti in multis haereamus, neque abſolutam aut conſummatam omnium rerum imaginem nobis informare poſſimus: et quamquam, quotiescumque tempus rei cujusdam geſtae aut locum ubi acciderit, commemorant, ita ſemper agunt, ut nihil ad ſummae fidei hiſtoricae perſuaſionem movendam concipi queat efficacius, plurimum tamen abeſt profecto, ut in omnibus concinnum temporis ordinem perpetuo ſequantur; quocirca vel exercitatisſimus interpres ſe haud raro turbatum videat atque impeditum. Denique, cum extraordinarii interventus Divini hiſtoriam ipſasque doctrinas, per hunc variis identidem temporibus traditas, ita complectantur, ut, ſi aequi esſe velimus, iſtum peculiarem interventum agnoſcere debeamus, eo ipſo argumentum continent a noſtra conſuetudine atque experientia alienum, et in quo non esſe non posſint quam plurima, quorum modum ac rationem minime asſequamur. — Quae quidem ſingula ſerio perpendens, et certorum, quibus circumſcripta eſt humana intelligentia, finium recordatus, haud miror profecto, in hujusmodi ſcriptis complura reperiri, quae, etſi nulli juſtae dubitationi obnoxia, ita tamen in obſcuro ſint poſita, ut, quis fuerit eorum modus, quae ratio, quodve conſilium, ipſe capere non queam, nedum aliis dilucide explicare. Immo vero, niſi ea in tantae antiquitatis, tamque ſingularis argumenti libris offenderem, quae a me non intelligerentur, meumque captum ſuperarent, tum ſane de ipſa eorum antiquitate, deque divino eorum argumento minus certa mihi perſuaſio foret.

Haec autem, quae dixi, nemo opinor, ſic accipiet, ac ſi de Scriptorum Sacrorum ſenſu rebusque, quas contineant, non ulterius inquiri velim, aut hanc inquiſitionem aliis disſuadere. Nam, quantopere ejusmodi implicitam et quaſi inertem atque ignavam fidem mihi ipſe duxerim vitandam, vel in duarum ſuperiorum legum expoſitione ſatis mihi videor declarasſe. Itaque auctor ſim, ut, quotquot iis ingenii dotibus ornati iisque doctrinae opibus inſtructi ſint, quae bonum faciant Sacrarum Literarum interpretem, hi in eorum interpretationem ſedulo incumbant, ut ſermonem, quo conſcriptae ſint, adhibitis quae ſuppetant, idoneis ſubſidiis magis magisque intelligere ſtudeant, ut ad uſum loquendi probe attendant, ut juſtas et rerum et doctrinarum notiones ſibi informare conentur. Sed velim, ut hoc fiat prudenter, modeſte, et cum Librorum Sacrorum dignitate convenienter, non vero temere, ſuperbe, atque in Sacros Libros contumelioſe. — Scilicet, non ſatis commendari poteſt horum ſtudium, dummodo rite inſtituatur: et quo quis ad illud acceſſerit neceſſariis ſtudiis munitior, atque ad omnia ex rerum, temporum, hominumque indole dijudicanda aptior, ſed ad tenendum, ubi de-

deceat, modum promtior paratiorque, eo majores atque uberiores fui laboris fructus in fuos aliorumque ufus colligat, ac Sacrorum Librorum honori confulat melius. Pars II. Cap. III. §. 5.

At horum, quae vivimus, temporum proprium est quoddam fuperbiae atque arrogantiae genus, vero S. C. ftudio incredibiliter noxium, quo quidvis fingere et comminifci, immo divinis fcriptoribus obtrudere malint homines, quam ea credere, quae ab eo, cui asfueti fint, ordine recedant, et quorum rationem non plane asfequantur: quorum tamen interpretum haud pauci levi fua atque exili opella fuisque immaturis luxuriantis ingenii foetibus tam fplendide, tantaque cum fui fiducia gloriantur, ut doctioribus et prudentioribus Sacrarum Literarum cultoribus modo rifum, modo indignationem merito moveant. — Ab hujus igitur, quod latius ferpit in dies, vitii contagione diligenter fibi caveant, quotquot rem fanctisfimam etiamnum curae habent cordique. Librorum, quorum argumento nihil est praeftantius, fenfum investigent, in eoque eruendo viribus omnibus elaborent, ac rerum ipfarum rationem confiliumque fcrutentur: licet hoc, immo decet, convenit, expedit quam plurimum; fed quibus remotae antiquitatis divinique argumenti nodis per ingenuam interpretationem folvendis impares fe videant, his ne vehementer offendantur, neve fortiter rem a fe gestam esfe jactent, quando admota, ut ita dicam, fecuri mythologica, quam inventrix philofophia manibus ingesferit, uno eos ictu fecaverint, porro humanae imbecillitatis numquam immemores, quidquid vere divini in Sacris Libris et contineatur et memoretur, hoc non femper ad nostri conceptus modulum exigi oportere fibi perfuadeant, fed, cum multa pasfim venerandae fapientiae adfint indicia, eamdem ubique fapientiam fubesfe, etiamfi nos homunciones et ab antiquisfimis illis temporibus adeo remoti eam non perfpiciamus.

Haec igitur est postremae, quae a nobis expofita est, legis atque univerfae fere disputationis fumma: quam verbis exprimere juvat praeftantisfimi Apostoli, ad nostrum propofitum accommodatis atque aptisfimi adeo fymboli loco adhibitis, quibus Christianos jubet *non altius de fe fentire quam deceat, fed ita de fe fentire, ut modum tenere fciant;*

Μὴ ὑπερφρονεῖν, παῤ ὃ δεῖ φρονεῖν.
ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν.

Epift. ad Rom. XII. 3.

VERTALING

VAN

VORENSTAANDE

VERHANDELING.

ONDERZOEK

NAAR HET

GEWIGT EN DE KRACHT DER BEWIJZEN

AANGEVOERD WORDENDE

TER

BEGUNSTIGING EENER MYTHISCHE VERKLARING

DER

HEILIGE SCHRIFTEN.

DOOR

JOANNES HENRICUS PAREAU,

THEOL. DOCT. HOOGLEERAAR IN DE OOSTERSCHE TALEN EN GEWYDE OUDHEDEN enz. enz.

O V E R Z I G T

van de Verhandeling over de Mythische Schriftuurverklaring.

E E R S T E G E D E E L T E

der Verhandeling over de Mythische Verklaring der Gewijde Boeken.

Hoofdst.

TWEEDE GEDEELTE

van de Verhandeling over de Mythische Verklaring der Heilige Schriften.

VOORREDEN.

Hoe zeer het veel gerucht makende gevoelen, sedert eenigen tijd in Duitschland opgevat, aangaande de Mythen in onze Gewijde Schriften te vinden, derwijze in diens Vaderland bloeije, dat het aantal dagelijksch vermeerdere van hun die het koesteren en aankweeken; kunt Gijlieden, Achtingwaardige Mannen, echter geenszins gerekend worden eenen nutteloozen arbeid te ondernemen, met de zaak zelve, bij zeer velen voor afgedaan gehouden, aan een openlijk onderzoek te onderwerpen, en er aldus voor uit te komen, dat Gijlieden die voor alsnog geenerleije wijze als beslist aanmerkt. Trouwens wij Nederlanders zijn niet gewoon om ons door den glans van nieuwe leeringen zoo aanstonds te laten verblinden; in het algemeen gaan wij in dezen langzamer en trager voort dan de naburige Duitschers. En ook bevalt die Mythische Geest niet zeer aan het gros onzer landgenooten, schoon het onder dezelven niet ontbreekt aan dezulken die er mede schijnen op te hebben. Hoe het zij, Gijlieden, Mijne Heeren, kondet, in het vak der Godgeleerdheid, geene vraag opgeven geschikter om de algemeene verwachting op eene aangename wijze te voldoen, beter berekend naar de behoeften van den tijd en den tegenwoordigen toestand der Godgeleerde Studien, geene vraag van meer gewigts of grootere aangelegelegenheid voor den hoogen eerbied verschuldigd aan de gewijde bronnen van onzen allervoortreffelijksten Godsdienst. Voorreden.

Gelijk nu dit gevoel van de hooge waardije der Gewijde Boeken Ulieden reeds in den jare 1807 aanspoorde, om deze vraag optegeven, zoo kwam die naauwlijks ter mijner kennis, of dat zelfde gevoel boezemde mij eene sterke begeerte in om ter beantwoording van dezelve mijne krachten te beproeven, begeerte die ik echter al aanstonds moest beteugelen, ja, geheel onderdrukken uit hoofde van eene menigte van andere bezigheden waar mede ik al te lang als overkropt bleef, en afgetrokken van het gewigtig onderwerp dat mij gedurig als voor den geest zweefde, en toen eindelijk meerdere ruimte van tijd opdaagde, schoot er echter niet genoeg tijds over, om den gewenschten arbeid met lust te ondernemen. Met dat al begon ik over de zaak ernstig natedenken, den geheelen omvang van het vraagstuk oplettend te bespiegelen, de onderscheidene bijzonderheden daar in vervat naauwkeurig te ontwikkelen, en alzoo onder zekere hoofdstukken te schikken het geen mij voorkwam tot de behandeling daarvan te behooren, en eindelijk eenige bouwstoffen, als het ware,

te

Voorreden. verzamelen, die ik hoopte dat mij van nut zouden zijn kunnen. Dan hoe ijveriger ik in dezen bezig was, zoo veel te klarer begon ik te befeffen, dat het geringe overfchot van den tijd door Ulieden ter beantwoording van de vrage gefteld, bezwaarlijk zoude toereiken om een onderwerp van zoo veel gewigts zelfs vluchtig en voortvarend te behandelen, ik laat ftaan, zoo te behandelen als deszelven waarde en wijde omvang mij fcheen te vorderen. Beter keurde ik het, uit dien hoofde, den aangevangen arbeid te ftaken en van mijn oogmerk af te zien, waar toe ik zoo veel te gereder meende te mogen befluiten, als ik minder twijfelde, dat er zich Schrijvers zouden opdoen zoo bedreven in het onderwerp der Prijsvrage dat hunne Antwoorden, met Uwe volle goedkeuring vereerd, de zaak zelve in zulk een licht plaatfen zouden, dat aan het uiterfte uwer wenfchen, Verftandige Mannen, die, te regt, den grootften eerbied jegens de Heilige Schriften aan den dag legt, zoo wel als die van anderen, welke Ulieden hier in gelijken, zoude voldaan worden. Doch toen deze gewenschte uitkomst zoo ver was van op te dagen, dat Gijlieden het veeleer noodig oordeeldet om dezelfde Vraag nogmaals ter beantwoording aantebieden, gevoelde ik mij op nieuw opgewekt om het onderwerp wederom op te vatten, hoe zeer ik geenszins kan loochenen, dat het voorbeeld van hun, welker pogingen aan Ulieder hope niet beantwoord hadden, eene eigenaardige ftrekking had om mij huiverig te maken. Terwijl ik inmiddels mij gedreven gevoelde door eene vermogende neiging om de eer van den Godsdienst te handhaven, en de proef te nemen welke Gijlieden verlangdet ter ftaving van het gezag dier Gewijde Boeken, waar in dezelve van Gods wege geleerd wordt, kwam het mij voor, dat, indien ik al zoo gelukkig niet ware om Ulieder goedkeuring weg te dragen, ik echter aan mijnen pligt niet beter voldoen konde, dan door mijne zwakke pogingen daar toe in het werk te ftellen.

Voor en aleer ik echter het onderwerp opvatte waar van Gijlieden het onderzoek verlangt, zult Gij, Geëerde Heeren, mij niet ten kwade duiden, dat ik over de beteekenis van het woord Mythus en den eigenlijken aard der Mythifche Schriftuur-verklaring een weinig uitweide, en een gedeelte mijner Verhandeling, als bij wijze van Inleiding, daar toe fchikke. Te weten, het is van aangelegenheid dat zulks op eenige voegelijke plaats gefchiede, en als, in één gezigtspunt vooraf ten toon gefteld worde, niet ten Uwen behoeve, Mijne Heeren! maar ten behoeve van anderen, bij welken dit min bekend, ja welligt bijna geheel onbekend mag zijn, ten behoeve, alzoo, van het gros der Lezers, indien althans dit mijn gefchrift Ulieden niet onwaardig mogt voorkomen om ter kennisfe van het Publiek gebragt te worden. Trouwens zal eenige Verhandeling ordelijk en zonder verwarring voor het licht komen, dan behoort vooraf bepaald en omfchreven

ven

ven te worden de zaak waar over dezelve loopt, eer men op eene gepaste wijze opmake wat men van die zake te denken hebbe; terwijl tevens de eigenlijke beteekenis en gebruik der benaming, waar mede men haar aanduidt, voor al zoo die nieuw is, of althans sedert kort in allereije talen opgenomen, behoort bloot gelegd te worden... Ook schijnt Gij zelven, eindelijk, door in de Prijsvrage kortelijk stil te staan op de beteekenis van het woord, gewild, of ten minste verlangd te hebben dat zij, die het onderwerp mogten behandelen willen, niet onaangeroerd lieten zoo de benaming als de eigenlijke aard der zake. Voorreden.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over het woord Mythe, en de beteekenis en verscheidenheid der Mythen in het algemeen.

§. 1.

1. Dat het woord *Mythe* oorspronkelijk geen Latijnsch maar een Grieksch woord is, behoeft naauwlijks herinnerd te worden. Het werkwoord *μύθω* of *μύζω*, van het meer eenvoudige of oorspronkelijke *μύω* afgeleid, beteekent eigenlijk *fluiten*, *zamendrukken* en van hier *zekere onbestemde en flaauwe geluiden maken met geslotene en zamengeperste lippen.* Het is het Latijnsche *musso* en *mussito*. Van hier derhalve, of van *μύθω* komt *μύθος* (*mussitatio*) dat is *preveling*, vervolgens *zamenspraak* in zachte en stille bewoordingen, en, meer algemeen, *rede* of *woord:* van waar afstamt *μυθέομαι zamenspreken*, *uitspreken*, *verhalen* en *μυθίζω* of *μυθίζομαι* nagenoeg van dezelfde beteekenis. En deze beduidenis van het woord is de oudste, en heeft het bij Homerus; doch in lateren tijde, is het gebruikt geworden van eene rede waarmede iets verhaald wordt als waarlijk gebeurd dat of in het algemeen verdicht of ten deele opgesierd is, met welk gebruik overeenkomt het Latijnsche woord *fabula* afgeleid van *fari*. Eustathius op Homeri Iliad. A. vs. 25 merkt aan, *ὅτι μῦθον ἀεὶ ὁ Ποιητὴς ἁπλῶς τὸν λόγον φησί· τὸ δὲ ἐπὶ ψευδῆς λόγου τεθῆναι αὐτὸν, τῶν ὑςέρων ἐςι. Dat de Dichter het woord μῦθος altijd gebruikt in den eenvoudigen zin van rede, doch dat latere Schrijvers er de beteekenis aan hechten van eene verdichte rede*, en, wat later teekent hij in denzelfden zin aan: *παρὰ τοῖς ὕςερον ὁ μὲν μῦθος εἰς ψευδολογίαν ἔῤῥιπται. ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῆς δσημέραι ἀνθρωπίνης ὁμιλίας τίθεται· Bij mannen van lateren tijde is het woord μῦθος wel gebezigd om verdichte verhalen aanteduiden, doch λόγος wordt gebruikt van eene gewone rede.*

Voorreden. Hoofdst. I. §. 1.

2. Dit Griekfche woord *μῦθος* nu is eerst in onzen leeftijd begonnen overgenomen te worden niet alleen in de Latijnfche (1) maar zelfs in de Hoogduitfche, en van daar in andere Europifche talen. Ten deele kan men zulks toefchrijven aan een foortgelijk gebruik, dat ook federt eenigen tijd in Duitschland in zwang geraakt is, volgens het welke velen de eigene namen der Grieken liever in het Grieksch dan in het Latijn bezigen, zoo dat zij, b. v. in plaats van *Jupiter*, *Neptunus*, *Ulysses* zich bedienen van de woorden *Zeus*, *Poseidon*, *Odysseus*, ten deele heeft het zijn oorfprong daar aan te danken, dat, wijl de beteekenis van *μύθος* uitgebreider is dan die van *fabel*, men de Griekfche benaming gepaster oordeelde voor de zaak waar om het te doen was; terwijl eindelijk daar toe ook al kan medegewerkt hebben zekere bekommering dat het gebruik van het woord *fabelen* of *verdichte verhalen* met toepasfing zelfs op onze Heilige Schriften, de zaak die er mede aangeduid wierd bij het groote gros in kleinachting mogt brengen. Althans dacht de beroemde *Heine*, die het eerst getracht heeft het denkbeeld van *Mythologie* naauwkeurig te omfchrijven (2) dat het woord Mythologie zelf niet gefchikt genoeg was, wenfchende, ja, zelfs aanradende, dat zich daar van onthielden allen die over de geleerde Oudheid wilden handelen. „ Daar men toch, „ zegt hij, de beteekenis van dat woord bepaalde tot de uitlegging en verklaring van fabelen, en men het woord *fabel* nam in den zin van verdichtfel en „ leugen, door woeste of meer befchaafde menfchen verzonnen, heeft men in „ deze geheele zaak gedwaald en zich tot hier toe bedrogen, met dat gevolg, „ dat alles wat onder deze benaming voorkwam, gerangfchikt wierd onder de „ ijdele en valfche fpelingen van het menfchelijk vernuft. Men heeft alzoo niet „ bedacht, dat de oorfprong en lotgevallen van het Menschdom en van alle Volken der oudheid, ingewikkeld zijn in deze fabelachtige verhalen, en daarin „ fchuilen de eerfte beginfelen van alle menfchelijke wijsheid en geleerdheid; „ aan de andere zijde heeft men begrepen, dat aan het gezag der Heilige Schriften onregt gefchiede, wanneer men, het geen er in verhaald wordt, nopens

„ den

(1). Ik heb echter den naam Mythe, in de beteekenis van fabel of verdichtfel reeds aangetroffen bij *Mill.* in zijne Redevoering over de *Oosterfche Fabelen* p: 62 te vinden achter zijne *Differtationes Selectae*. Ja *Aufonius*, *Parental.* L. II. Sive *Commemor. Profess. Burdigal.* Carm. 21 gebruikt *mythωv plasmata*, zich van twee Griekfche woorden bedienende, om verdichte fabelen aanteduiden. Doch oudtijds wierd het woord, op zich zelven ftaande en buiten zamenftelling, allerzeldzaamst gebruikt, en gebruikt wordende verfchilde het in beteekenis niets van het woord *fabel*.

(2). Hij deed zulks voornamelijk in eene Verhandeling die ten opfchrift heeft; *Temporum Mythicorum Memoria a corruptelis nonnullis vindicata*, te vinden in de *Comment. Gotting.* T. VIII.

„ den oorsprong van het menschelijk geslacht en de oude geschiedenissen des „ Joodschen Volks vergeleek met zoodanige fabelachtige verhalen. Het denk„ beeld toch van leugen of verdichtsel moest de menschen hier bij natuurlijk „ voor den geest komen, een denkbeeld het welk hen in de ziel treffen moest, „ zoo dat het hun tegenzin en afkeer inboezemde." (1) Voorreden. Hoofdst. I. §. 1, 2.

Inmiddels heeft hij zelf meestal het Grieksche woord *Mythus*, vermits, zoo het schijnt, geen geschikter hem voor den geest kwam, gebruikt, om dat hij met dat woord, in de Latijnsche tale als aangenomen, het denkbeeld dat hij wilde uitdrukken, gemakkelijker konde vereenigen, dan met dat van *fabel*, gelijk dan ook zijn voorbeeld in dezen andere Duitsche geleerden ter navolging heeft uitgelokt. Zelfs heeft hij in eene voorreden later geschreven ter aanbeveling van een werk van zijnen leerling Herrmann over de Mythologie (2) in het Hoogduitsch geschreven, de oude overleveringen van mond tot mond verbreid, en waarin hij begreep, dat de alleroudste geschiedenissen en wijsgeerte waren gewikkeld, liever *Mythen* dan *Fabelen* willen noemen, om dat het eerstgemelde woord hem minder aanstootelijk voorkwam, waarom hij zeide dat een groot aantal *Mythen* in *Dichterlijke fabelen* overgegaan zijn. (3) Geen wonder is het derhalve dat dit woord, sedert eenigen tijd, zoo in de Latijnsche als Hoogduitsche, Fransche en Hollandsche tale het burgerregt als het ware heeft verworven.

§. 2.

Wat de geleerden van onzen tijd met het woord *Mythe* aanduiden willen, kan reeds voorloopig opgemaakt worden uit de aanstonds aangehaalde woorden van Heyne; doch is het van belang om zulks klaarder en duidelijker te ontwikkelen.

1. De Mythen worden van allen niet op dezelfde wijze bepaald en omschreven. Heijne, welken wij hier in de eerste plaatse raadplegen (4) zegt: „ Eene Mythe „ is, elk verhaal, en elke uitspraak van overoude tijden tot de onze overge„ bragt, bepaald binnen dien tijd voor nog de bedrijven, gevoelens en meenin„ gen der menschen, door het reeds ingevoerde letterschrift, het zij door de „ schrijvers, het zij door hunne tijd- en land-genooten, der vergetelheid ontrukt „ wierden." Kort te voren had hij geschreven: „ dat hij meende wel opzettelijk te

(1). Loc. cit. p. 3, 4.
(2). Hermann's Handbuch der Mythologie, D. I. bl. 5.
(3). Aldaar bl. 7.
(4). Comment. Cit. p. 4.

Voorreden. Hoofdst. I. §. 2.

„ te moeten aanmerken, hoe groote verscheidenheid van zaken door dit ééne „ woord aangeduid wierden, zaken van de uiterste aangelegenheid, inzonderheid „ twee van dezelve: voor zoo ver ten eersten onder de Mythen begrepen wierd de „ allereerste ontwikkeling van alle menschelijke wetenschap en wijsheid, en ten „ anderen de vroegste geschiedenisfen der volken, voor dat zij beschreven wier- „ den, door het gerucht, en de overleveringen der vroegere Voorvaderen, be- „ waard, bij wijze van Mythen wierden voorgedragen." *Hess* intusschen in zijne Verhandeling over dit onderwerp, de Mythische verklaring der Heilige Boeken wrakende, (1) zegt „ dat men eene Mythe veronderstellen mag daar men „ eenige ware of vermeende Leere, Geschiedenis of Overlevering gewikkeld vindt „ in beelden die wel eenig voorkomen van gebeurde zaken hebben, doch tevens „ iets raadselachtigs, iets wonderbaars, het geen men niet zoude aantreffen in „ de zaak zelve, wanneer die naauwkeurig en eenvoudig verteld wierd." *Bauer* verder, die eerste voorstander der Mythische Schriftuurverklaring, die zelfs een Hebreeuwsche Mythologie van het Oude en Nieuwe Testament, in het Hoo[gduitsch] beschreven, uitgaf (2) noemt de Mijthen „ Historische Verhalen v[an] „ namelijk van de eene of andere Stamme of Volk, betrekkelijk de allero[udste] „ geschiedenis van den Aardbodem of van het Menschdom, en redekavelingen „ in den vorm van geschiedenisfen gedrukt over de Cosmogonie (wording der „ Wereld) en Geogonie (wording der Aarde) over de Physike oorzaken der „ dingen en andere zaken onder het bereik der zinnen vallende bij wijze van „ wonderverschijnselen opgedischt en opgesmukt op menigerleije wijze." Welke omschrijving eenigermate verschilt van die welke hij vroeger had gegeven in zijne Hermeneutica des O. Verbonds (3) waar hij de Mythen beschrijft als „ Oude ver- „ tellingen door de Voorvaderen bij monde overgeleverd, het zij over den oor- „ sprong der dingen (der Goden zelven en van de Wereld) en andere, inzon- „ derheid menschelijke, zaken, het zij over de lotgevallen en bedrijven der „ Stamvaders van het Menschdom of van eenig bijzonder geslacht, eerst mede- „ gedeeld in de oudste tale, bij monde van menschen, die al wat oud was in „ wonderen herschepten, overgeleverd, en eindelijk door de dichters op verschil- „ lende wijzen opgesierd." Anderen echter geven nog andere omschrijvingen.

Hier-

(1). *Grenzenbestimming dessen, was in der Bibel Mythos und was wahre Geschichte ist*, p. 165. Men vindt die Verhandeling in zijne *Bibliothek der Heiligen Geschichte* in het Hoogduitsch uitgegeven, II. D.

(2). *Hebraische Mythologie des Alten und Neuen Testaments*, D. I. bl. 3.

(3). Of in het vervolg op *Glassii Philologia Sacra*, door Dathe uitgegeven, P. II. p. 351.

Hierom heeft *G. W. Meyer* in zijne Hermeneutische Proeve over het Oude Testament (1) verklaard, dat er dikwerf misbruik gemaakt is van de woorden Mythen en Mythologie, en dat dezelve vaak in eenen onzekeren en onbepaalden zin gebezigd zijn, zoo dat het niet zelden moeilijk schijne te bepalen wat al of niet onder de Mythen behoort; herinnerende echter, dat dit onbepaalde in de beteekenis dier woorden eerder moet worden toegeschreven, aan de onoplettenheid van hun die verzuimden het denkbeeld daaronder begrepen naauwkeurig vast te stellen, dan aan de zaak zelve; weshalve het hem voorkomt dat men de Mythen, overeenkomstig het gewoone spraakgebruik zou kunnen beschrijven, als „ overoude verhalen van de vroegste Volken, die, naar de wijze van denken „ en vertellen der oude wereld, in het wonderbare gewerkt zijn, en de eigenlijke Geschiedenis voorafgingen, en alzoo uit die tijden voorgekomen zijn in „ dewelke men nog geene gelijktijdige schrijvers aantrof en nog niet in prosa „ schreef, als mede geschiedkundige of daar naar zweemende vertellingen van „ die zelfde Volken, voornamelijk betreffende zaken die buiten het bereik der „ zinnen omloopen. Voorreden. Hoofdst. I. §. 2.

2. Het gelust mij niet den tijd te spillen met scherp te onderzoeken wat in elk dezer beschrijvingen, afzonderlijk, of wanneer men dezelve met elkanderen vergelijkt, met regt te wraken zij, wanneer men op juistheid en duidelijkheid gezet is. Bij eenige gepaste gelegenheid echter hoop ik te doen opmerken, hoe onberaden Bauer en vele anderen in de jongste Boeken van het Oude, ja zelfs in het Nieuwe Testament Mythen gezocht hebben in den smaak als wij die tot dus ver beschreven vonden. Intusschen wil ik geenszins loochenen dat het gansch niet gemakkelijk is, om onder eene enkele, volkomen duidelijke en naauwkeurig beperkte omschrijving te brengen, alles wat het woord Mythe in zich bevat. Doch, daar vrij algemeen aangenomen is de onderscheiding der Mythen, in Historische, Philosophische, Gemengde en Poëtische, willen wij deze afzonderlijke soorten ieder op zich zelve een weinig toelichten, om zoo veel te beter derzelver aard en eigenschappen te kunnen beschrijven.

Historische Mythen dan noemt men overoude verhalen van gebeurde zaken of bedrevene daden, voor de uitvinding der schrijfkunst of althans voor de beschrijving zelve van geschiedenissen, bij monde verbreid en op onderscheidene wijzen, naar de oude manier van denken en spreken vermeerderd en opgesmukt. Te weten, daar onder de oude Volken de dingen die hun het meldingwaardigste voorkwamen, bij monde verbreid wierden, voor nog het gebruik om dezelve te beschrij-

(1). *Versuch einer Hermeneutik des Alten Testaments.*

Voorreden. Hoofdst. I. §. 2. schrijven was uitgevonden, hierom stelt men vast, dat hunne geschiedenis naar den kinderlijken geest der eeuwe, gelijk men spreekt, bij de meerdere levendigheid der uiterlijke zintuigen, bij de onvolkomenheid der tale en de overneiging om de dingen te vergrooten en een geur van het wonderdadige bij te zetten; derwijze verhaald zij, en door aanhoudende en langdurige overleveringen veranderd, dat haar nu het uiterlijk voorkomen van fabelen aankleve, hoewel er altijd eenige waarheid onder verscholen ligt, die behoorlijk moet onderscheiden worden van die uiterlijke gedaante, die alleen in de bijzondere bekleeding van het verhaal bestaat; en als ontkleed van het beelderijk gewaad waar mede zij omtogen is. Het zal niet noodig zijn om hier ter opheldering voorbeelden bij te brengen van deze soorte van Mythen, terwijl derzelver bijzondere aard vertrouw ik klaar genoeg wordt begrepen.

Eene andere soort van *Mythen* is die welke philosophische genoemd worden mede bekend onder de benaming van *Philosophemen*. Men wil daar mede aanduiden de berigten van overoude gevoelens over afgetrokkene zaken, voorgedragen door Mannen welke boven het gros in wijsheid uitblonken, en die veelal in een historisch bekleedsel voor het licht kwamen. Men houdt namelijk voor toegestaan, dat er van de hoogste oudheid af aan menschen bestonden die verlangden na te sporen en te verklaren, van waar de zigtbare wereld ontstond en haren oorsprong had, op welke eene wijze het menschelijk geslacht zijn aanwezen had bekomen, van waar het kwade ontsproot waaronder dat geslacht gebukt ging en wat er meer van soortgelijken aard was, en die, terwijl de eeuw die zij beleefden, over het algemeen, nog geene afgetrokkene denkbeelden gedoogde, deze hunne meeningen, onder zekere historische gedaante, voor de uiterlijke zinnen van het gemeen, als het ware bloot legden. Tot deze soorte brengt men dus voornamelijk de beschrijvingen van de vorming der wereld en onzen aardbol, die men aantreft bij de Indiers, Grieken, en andere Volken, gelijk mede zekere overoude gevoelens en leerstellingen, over den staat der menschen na den dood des ligchaams. De *Mythen*, verder, zamengesteld uit de beide kortelijk beschrevene soorten, en welke dus iets historischs, en tevens iets wijsgeerigs aan zich hebben, worden *gemengde* genoemd. Men veronderstelt namelijk, dat het somwijlen gebeurd zij dat sommige begrippen door oude Wijsgeeren gevormd en in een historisch bekleedsel omwonden ten grondslage hadden eenige geschiedkundige waarheid, waarop die begrippen als gebouwd waren. Zoo zou het wijsgeerig verdichtsel der Goudene eeuwe en der eeuwen daarop gevolgd zijnen oorsprong kunnen ontleend hebben van de geschiedkundige overleveringen nopens de oorspronkelijk eenvoudige, doch allengskens veranderde levenswijze der Grieken

ken (1). Hier toe kan men mede betrekken het geen ten deele waarlijk gebeurd is en ten deele uit de Etymologie afgeleid zou zijn. Zoo zou het geen van Deucalion en zijne vrouw Pyrrha, als de eenig overgeblevenen uit zekere algemeene overstrooming, en van een groot aantal menschen door hun werpen met steenen voortgebragt, in zoo ver alleen waar zijn, dat deze echtgenooten na den vloed eene talrijke nakomelingschap gehad hebben, doch de wijze waarop zij er aankwamen, zou men moeten houden voor een Etymologisch verdichtsel, (2) in zoo ver als λαὸς *Volk* afgeleid wordt van λᾶας een *Steen.*

Eindelijk kan men *Poëtische Mythen* noemen, en, oude verhalen aangeduid met de benaming van historische, philosophische en gemengde Mythen, door de verbeelding der Dichteren wonderlijk uitgebreid en opgesmukt, en, zekere Volksgevoelens, of leeringen der wijzen, ook al aangeduid met de benaming van Philosophemen, en mede door de Dichters op hunne wijze bewerkt, en laatstelijk sommige geheel nieuwe verdichtsels door dezelfde Dichteren over allerleije zaken verzonnen, en waar van de oorsprong eerder te zoeken is in hunne verbeeldingskracht dan in de natuur der zaken zelve. Het komt mij noodeloos voor voorbeelden bij te brengen uit de eerste soort dezer Mythen, welke van eenen zeer ruimen omvang zijn. Uit de middelste soorte diene ten voorbeelde eens Volksgevoelens, het onderaardsche Rijk, dat aan het begraven der lijken, bijzonder in Ægypten plaats vindende, zijnen oorsprong verschuldigd is, en, van eene leerstelling der Wijzen, het verdichtsel van Virgilius waar mede hij de Platonische leer der Zielsverhuizing naar andere ligchamen, na langdurige zuiveringen, opschikt. (3). Tot de laatstgemelde soort behoort het beeld van Aurora, die, op eenen wagen gezeten, de Zon, bij haren snellen omloop, vooruitstreeft, alsmede dat van den Wind, door Æolus in eenen kerker opgesloten, en naar welgevallen losgelaten, en vele dergelijke.

§. 3.

Ziet daar wat ik gemeend heb over de verschillende soorten der Mythen te moeten voorafzenden, in de beschrijving van welken ik ten voornamen deele *Bauer* en *Meyer* gevolgd heb. Inmiddels acht ik het niet overbodig, bij wijze van

(1). *Schelling, über Mythen, historische Sagen, und Philosophemata der ältesten Welt,* p. 21. *in de Memorabilien van Paulus* 5de D.

(2). *Heyne* ad *Apollod. Biblioth.* I. 7, a. p. 55.

(3). Æneid. VI. 703 sqq.

Voorreden. Hoofdst. I. §. 3.

van eene kleine uitweiding, aan te merken, dat dezulken uit de school van Heyne zijn voortgekomen, die, op onderscheidene wijzen, aan de alleroudste Mythen hunne navorschingen besteed hebben, zoo als *Hermann*, *Wagner* en *Kanne*. *Hermann* heeft wel slechts eene Grieksche Mythologie gegeven en de leere van zijnen meester in klaarder licht gesteld en uitgebreid; (1) doch *Wagner* (2) heeft de geheele Mythologie der oudste eeuwen tot zijn onderwep genomen, maar was van oordeel, dat de Mythen alleen tot de alleroudste wijzen van Godsdienst betrekking hadden, en dus in zich bevatteden de zinnelijke vertegenwoordiging en inkleeding in woorden van alles wat onderscheidene oude Volken over zaken den Godsdienst rakende geloofd en gedacht hebben. (3) Dezelfde Schrijver nogtans, het is zeer opmerkelijk, is van oordeel, dat alleen van de besmetting der Mythen vrij gebleven zijn de afstammelingen van Sem of de Hebreeërs, welker zuivere Godsdienst de Geschiedenis zelve zuiver bewaard hebbe, in diervoege, dat indien ergens uit de hooge oudheid eenige geschiedenis als geloofwaardig mag beschouwd worden, het buiten twijfel deze zij. (4). Immers hun Godsdienst alleen, beweert hij, heeft zich zelven, met den tijd, ten eenenmale van al het Mythische gezuiverd (5), terwijl de oudste geschiedenissen van alle overige Volken niets bevatten dan vertellingen door het gros der geschiedschrijveren kwalijk begrepen, van de oude Godsdiensten en derzelver uiterlijken vorm, of beschrijvingen van dien vorm zelven, door den ijdelen waan der tijden en volken, gesteld en opgesmukt, onder het verloren gaan van den Godsdienst zelven. (6) Verder is hij van oordeel dat de oorspronkelijke Godsdienst louter van eenen bespiegelenden aard was (7), dat het Vaderland van alle Godsdiensten en alle Wijsbegeerte Indiën geweest is, en al het Mythische, dat er op den ganschen Aardbodem voorhanden is, van daar bij overlevering, wijd en zijd verspreid, door andere Volken opgenomen, en door elk hunner naar zijnen bijzonderen aard gewijzigd is (8).

Wat eindelijk *Kanne* betreft, deze heeft wel ten deele denzelfden weg ingeslagen als Wagner, doch ook ten deele eenen gansch verschillenden. Hij zegt, (9) dat

(1). *Hermann's Handbuch der Mythologie*, III. D. Berl. und Stettin 1800.

(2). *Wagners Ideën zu einer algemeine Mythologie der alten Welt. Frankf. am Main* 1808.

(3). Bl. 85.

(4). *Wagner* ter aangeh. pl. bl. 71.

(5). Ibid bl. 85. vergl. pl. 297.

(6). Ibid bl. 3. — (7). bl. 40, 41. — (8). bl. 184.

(9). *Erste Urkunden der Geschichte, oder allgemeine Mythologie von Johan Arnold Kanne*, 2 D. *Bayreuth* 1808.

dat de Geschiedenis haar begin rekent van den tijd, toen de vestiging der Staten, en derzelver onderlinge betrekkingen tot elkanderen, de bijzondere oplettenheid der Menschen vorderden; dat de vroeger gebeurde zaken, die men minder ter harte nam, spoedig het geheugen ontsnapten, maar dat men alle mogelijke zorg droeg om zulke zaken der vergetelheid te ontrukken, en te beschrijven, welke men voor heilig hield, zoo als de lotgevallen der Goden, de almanakken, de horoskopen, de zedeleer, en eindelijk de wetten op naam der Goden gegeven, dingen alle, welke in de Schrijfkunst als in eene soort van heiligdom, door eene Godheid zelve uitgevonden, namelijk in de letters van het Alphabeth, als Mythische vertegenwoordigingen van de Goden zelven, vervat zijn geworden; dat alzoo geheele eeuwen, rijk in gewigtige gebeurtenissen verloopen zijn, die der nakomelingschap geheel onbekend zijn gebleven, en er dus niets geschiedkundigs vervat is in de fabelen noch der Grieken, noch van eenige andere hoe ook genaamde Volken, en dat alle aartsvaders, regters, profeten, koningen, Goden *zijn* geweest, want, dat de vroegste geschiedenis, geene geschiedenis van menschen, maar van Goden was, van Goden door Mythen in menschen als herschapen, en ons alleen overgebleven was de geschiedenis van de inwendige gesteldheid der menschen, dat is van hunne gedachten, inwendige gevoelens, en verbeeldingen, dat, voor het overige de geheele som van derzelver overleveringen, bestaat in eenen bespiegelenden Godsdienst, namelijk in eene Heilige leere onder de gedaante van een philosopheme voorgedragen, volgens welke de Natuur is het ligchaam der Godheid, de Godheid zelve de Ziel der wereld, welke leer, in een Mythisch bekleedsel omwonden, de Indiërs zuiverst bewaard hebben, en van welke leere de verst verwijderde afdruksels, bij onderscheidene Volken, wonderbaar naar het oorspronkelijke gelijkende, worden aangetroffen. (1) Maar nu, daar de leer van *Kant* over de tweederleije vormen van bespiegeling, of over de ruimte en den tijd, volgens het oordeel van Kanne, moest gezocht worden in de kindscheid van het Menschelijk geslachte, en daar, dieshalve, onder deze vormen de Godheid, door de ouden wierd beschouwd (2) zoo brengt hij tot de tijdsaanwijzingen, alles wat er fabelachtigs, historisch, geographisch of astronomisch, in de hooge oudheid wordt gevonden, en betrekt hier mede toe, zoo wel de etymologie der woorden en derzelver overeenkomst hoedanig die ook zijn moge, in talen die zelfs dikwerf van elkanderen verschillen als de gedaante zelve der letteren.

Voorreden. Hoofdst. I. §. 3.

§. 4. Eer

(1). bl. 3 14. — (2). bl. 22.

Voorreden. Hoofdst. I. §. 4.

§. 4.

Eer wij dit Hooofdstuk besluiten zal het zeker niet overbodig zijn kortelijk aantetoonen het onderscheid dat er, onzes achtens is tusschen Mythen en tusschen Allegorien, en Zedelijke Fabelen.

Er is namelijk eenige overeenkomst tusschen Allegorien en die Verdichtsels welke wij tot de laatstgemelde soorte van Poëtische Mythen gebragt hebben. Beiden toch zijn louter schijnbare vertooningen van zaken in beelden die onder het bereik der zinnen vallen. Doch dezen behooren meestal bij de dichters te huis of in eenen verhevenen en sierlijken stijl, terwijl genen ook in prosa en zeer eenvoudige redenen gebruikt worden; dezen kunnen zeer kort zijn en weinig of niets gemeens hebben met den aard der zaken welke zij vertegenwoordigen, genen daarentegen, uit achtereenvolgende leenspreuken zamengesteld, zijn doorgaans langer, en hebben eenige, het zij ware en natuurlijke, of verzonnene en vermeende overeenkomst met de zaken waar van zij de beelden, in woorden omschreven, uitmaken. Intusschen zijn er geweest die meenden, dat men sommige Philosophische Mythen of Philosophemen met den ouden naam van Allegoriën even goed mogt bestempelen. Doch hier van bij eene andere gelegenheid. Thans moet ik aanmerken, dat sommigen al mede tot de Philosophemen brengen, die verdichtsels, die eenige zedelijke leeringen, om te behagen en te overreden in eenig historisch kleed gewikkeld, voordragen (1). Te regt wel, in zoo ver het Grieksche woord μῦθος overeenkomst met het Latijnsche *fabula*. Ook worden de fabelen van Æsopus, μῦθοι genoemd. Doch, om den omvang der Mythen waar over wij handelen niet al te ruim te nemen zal het misschien verkiesLijker zijn om zoodanige verdichte verhalen van het getal der Mythen waarover Gij-

lie-

(1). Zie *Schelling*, hier boven bij §. 2. aangeh. bl. 60, *Hess* mede aldaar aangehaald bl. 171, en *Muntingh*, in zijn *Onderzoek nopens het Mythische in de Schriften van het O. Verbond* bl. 18, voor zijn voortreflijk Werk over de *Geschiedenis der Menshheid naar den Bijbel*, V. D. En deze brengt tot die soort met name de Fabelen van Æsopus. Daar toe kan men dus ook brengen het verdicht verhaal van Menenius Agrippa, te vinden bij *Livius* II. 32, over de ledematen van den mensch met den buik twistende, en de hier mede eenigszins overeenkomstige 32ste fabel van Locman, gelijk mede de allegorische redekaveling van den Apostel 1 Cor. XII. 14-26. Heyne was hier in voorgegaan, die in zijn Comment. *de Orig. et Causs. Fabul. Hom.* p. 50 enz. zegt: „ dat er reeds voor Homerus Mythen bestonden van „ *zedelijken* inhoud, met dat oogmerk van de oude dichters uitgevonden, om, of, als „ door een sprekend voorbeeld een voorschrift der wijsheid aan het licht te brengen of het „ vootschrift zelven zinnebeeldig op te geven, gelijk men in latere tijden met zulke oog- „ merken zich van allegorien bediende." Tot deze soort betrekt hij *Até*, of de onbezonnenheid en dwaasheid van Gods wege toegezonden. Iliad. T. vs. 91 sq., 126 sq.

lieden, Wel-Edele Heeren, wildet gehandeld hebben, uittesluiten. Te regt heeft ook *Meyer* (1) dezelve liever genoemd παραβολὰς of ἀπολόγους (parabels) gelijkenisfen en de behandeling van dezelve afgefcheiden van de behandeling der Mythen. Ja, zoo ik Ulieder meening wel begrepen heb, hebt Gijlieden in de voorgestelde vrage zelfs niet eens gedoeld op de laatste foort van Poëtifche Mythen door mij opgenoemd. Om dat, inmiddels, *Bauer* (2) ook zulke Poëtifche verdichtfels met het woord Mythen heeft aangeduid en hij in deze geheele zake als de voornaamste autheur voorkomt, heb ik gemeend dezelve niet geheel te kunnen voorbijgaan. Trouwens, dat geen waar over wij boven §. 2. Meyer hoorden klagen, dat zelfde heb ik niet zonder onaangenaam gevoel ontwaard; de befchrijving der Mythen is doorgaands al te onbepaald, zoo dat men gedurig in twijfel blijft hangen wat men er al en wat men er niet toe betrekke. Intusfchen geloof ik dat aan het oogmerk voldoen zal, het geen ik, uit al het overige, als uitgekipt heb. Weshalve, daarlatende andere onderfcheidingen tusfchen de Mythen, die van mindere aangelegenheid en der melding min waardig zijn, zullen wij overgaan om te onderzoeken, welke Mythen men gelooft in onze Gewijde Schriften voorhanden te zijn, en aantetoonen de wijze der Mythifche verklaring van dezelve geregeld naar den aard der onderfcheidene Schrijvers over dit onderwerp.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de verfcheidenheid der Mythen die gezegd worden in de Gewijde Boeken voortekomen, en de wijze en verfcheidenheid van de Mythifche verklaring derzelve.

§. 1.

Voor zoo ver wij noch verzonnene gelijkenisfen noch verdichte Allegorien tot die Mythen brengen waar over wij fpreken moeten, is het noodeloos daar op stil te staan bij de befchrijving van de Mythifche verklaring der Gewijde Boeken. Dan uit hoofde van die fchijnbare overeenkomst in den uiterlijken vorm tusfchen deze en de Mythen, waar van wij ftraks gewaagden, zullen wij kortelijk, en zoo wij meenen hier ter plaatfe niet ongepast, er dat van aanteekenen het geen tot ons voorname ontwerp noodig is en er voorts in onze geheele Verhandeling van zwijgen.

Ge-

(1). *Hermeneut. des Alten Test.* I. bl. 570.
(2). *Hebr. Mythol.* II. bl. 277 env.

Voorreden. Hoofdst. II. §. 1. Gelijk er nimmer iemand was die loochende, dat er gelijkenisfen en allegorien in de H. Schriften gevonden worden, zoo weet ik tevens van geen mensch die zich daar over met eenige reden ergerde. Trouwens daar deze manier van onderwijzen door Gelijkenisfen en Fabelen reeds lang in het Oosten plaats had en zeer berekend was voor de bevatting der Oosterlingen, zou het waarlijk een wonder zijn indien men dezelve niet aantrof in onze Gewijde Boeken, die toch onder den invloed der Oosterfche luchtftreek gefchreven zijn. Ook bevatten dezelve niets van dien aard, dan het geen zeer gepast en ten vollen overeenkomstig is met de waardigheid der Heilige Schrifture. Wat zeg ik? De Fabelen, die in het Oude Verbond zijn bewaard gebleven, zoo als, van de boomen die eenen koning over zich verlangden, Regt. IX. 8-15; van den rijken man, die het eenige geliefde ooilam eens armen roofde, om het eenen gast voor te zetten, 2 Sam. XII. 1-14; van de distel op den Libanon van den ceder deszelven dochter voor zijnen zoon ter vrouwe vragende, doch van het wild gedierte vertreden, 2 Kon. XIV. 9, hebben eene verwonderlijke kracht en uitftekend vermogen, om het geen de uitvinders eigenlijk bedoelden, hunnen lezeren of hoorderen aan het verftand te brengen; om nu nog niet te gewagen van die vele en veelfoortige gelijkenisfen die in het Nieuwe Testament gevonden worden, en waar in niemand miskent de hooge wijsheid van onzen verhevenen en Godlijken leeraar Jezus, zelfs vindt men in het Oude Verbond twee geheele Boeken, dat van Job en Jonas, welken vele uitleggers houden voor eene bijzondere foort van lang uitgerekte gelijkenisfen, het geen althans ten aanzien van het boek van Job zoo goed als buiten kijf is: want, het zij de geheele inhoud verdicht is, of liever ten deele eene ware gebeurtenis ten grondflag heeft, zeker heeft het meer den vorm van eene gelijkenis, dan van een verhaal van waarlijk gebeurde zaken, en is, volgens het oordeel van de meest bevoegde Regters, een allervoortreffelijkst boek, dat onder de Gewijde Boeken een hoogen rang verdient. Maar wat betreft het boek van Jonas, hieromtrend is meer onzekerheids; doch, wijl dit naauw met eenige mogelijkheid voor eene ware gefchiedenis kan gehouden worden, is het waarfchijnlijk, dat men het moet aanmerken als eene zedekundige gelijkenis, waar van het zeer gewigtig oogmerk was om te leeren, hoe onbillijk de haat was welken de Israëliten de vreemde Volken toedroegen, daar Jehova zelf zich dier Volken aantrok, terwijl tevens als in een beeld wierd afgefchaduwd de toekomstige bekeering der Heidenen tot eenen volmaakteren Godsdienst. Verder ben ik niet vreemd van de gedachte, dat er waarlijk iets gebeurd is dat eene goede aanleiding gaf om zulke eene gelijkenis te verzinnen, zoo dat, en de Nineviten moeten geacht worden zich bekeerd te hebben op de pre-

prediking van dien zelfden Jonas, waar [illegible]
en Jonas zelf moge verondersteld worden, ge[illegible]
over de zee, in zulk een groot levensgevaar ve[illegible]
om zoo te spreken, reeds als onder de dooden [illegible]
door de Godlijke ontferming als tot het leven te[illegible]
komt het mij voor dat het Gezang, dat in het twee[illegible]
gevonden wordt, van Jonas zelven opgesteld is ter gedachte[illegible]
derbare verlossing, doch het overige gedeelte van het [illegible]
huis te behooren in eene latere eeuwe waar van het den [illegible]
voert, en opgesteld door eenigen Gewijden Schrijver, met [illegible]
eigenlijk gebeurde in eene voorzigtig gekozene gelijkenis omkleed, [illegible]
bij te zetten op de gemoederen van menschen van doorzigt. Wat m[illegible]
de Allegorien welke eenige overeenkomst hebben met sommige zoogen[illegible]
Poëtische Mythen, dezen, daar het louter zinspelingen zijn, bij de [illegible]
lingen bijzonder in den smaak vallende, kan niemand achten dat strijdig zou-
den zijn met den aard der Gewijde Schriften, voor al de dichterlijke stuk-
ken in dien bondel begrepen. De lang uitgehaalde Allegorien intusschen, die
men in de ruimte aantreft bij de Profeten, komen ten deele het naaste bij de
gelijkenissen. Ten voorbeelde strekken Jez. V. 1-7. Ezech. XVI. XVII. 3-10.
XXIII. 2-34. XXXI. 3-17. Doch hier langer op stil te staan vordert noch ge-
hengt het doel dezer Verhandeling. Wij gaan dus over, om de Mythen, die
men in de Gewijde Schriften veronderstelt, onder een algemeen overzigt te rang-
schikken, en de verscheidenheid van de voornaamste gevoelens over dezelve ge-
koesterd, bloot te leggen.

§. 2.

1. Om nu te beginnen met de *Historische Mythen*, men meent dat er in de H. Schrifture gevonden worden overoude verhalen, langen tijd van mond tot mond overgeleverd, op verschillende wijze veranderd, en vermeerderd naar den vergrootenden geest der eeuwe, ja tot het wonderdadige opgevijzeld, vervolgens in

(1). De parabelachtige beschrijving van de ware gebeurtenis heeft Jezus zeer gepast tot zijn oogmerk gebruikt Matth. XII. 39, 40. XVI. 4., daar dezelve zijne Opstanding, die drie dagen na zijnen dood volgen zou, als in een klaar beeld, aan zijne landgenooten voor oogen stelde. Dan dit gebruik, hetwelk, mijns bedunkens, Jezus daar van gemaakt heeft, reken ik genoeg om met een woord aangestipt te hebben. Het behoort tot mijn oogmerk niet om het uitvoerig te verdedigen.

Voorreden. Hoofdst. II. §. 2. in die gedaante, welke zij met den tijd aangenomen hadden in schrift gesteld, welke dus Mythisch moeten verklaard worden, zoo namelijk, dat de gebeurtenis zelve, welke daar in vervat is, ontkleed van de bijvoegselen en uitwendige versierselen voor het licht kome; zoo dat, om slechts dit eene en opmerkelijke voorbeeld hier bijtehalen dat voorkomt Genes. XXII. 1-19, in dit overbekende verhaal het bevel, waar door Abraham van Gods wege gelast wierd zijnen eenigen zoon opteofferen en de Engel die verscheen om hem te weerhouden toen hij gereed stond om dat bevel te gehoorzamen, beide tot het Mytische moet gebragt worden, terwijl de eigenlijke gebeurtenis, die in dit bekleedsel schuilt zich aldus zou toegedragen hebben. Abraham peinzende op het bijgeloovig gebruik van sommige naburige Volken om hunne kinderen den afgoden te offeren, viel eenmaal op de gedachte dat het misschien betamelijk ware, om een soortgelijk blijk te geven van den diepen eerbied welken hij zijnen God of Jehova toedroeg, en alzoo zijnen eenigen zoon bij Sara verwekt, dien teedergeliefden zoon den Heere ten offer te brengen. Met dit denkbeeld inslapende en droomende over het geen zijnen geest dagelijks bezig hield, heeft hij dezen droom, welke hem versterkte in het denkbeeld van de betamelijkheid der zake, naar den smaak des tijds dien hij beleefde, aangemerkt als van God ingegeven: toen hij intusschen gereed stond om te volvoeren het geen hij waande hem van Gods wege bevolen te zijn, ontdekte hij bij toeval eenen ram, en begreep nu dat deze hem, om in stede van zijnen zoon opteofferen, toegeschikt wierd van de Godheid zelve die met zijnen wil voldaan was. Dit is het voornaamste dat ik bij Bauer (1) over dit verhaal aantrof, die de Grieksche Mythe welke hem van dezelfde soorte toeschijnt hier mede vergelijkt, die gevonden wordt bij Homerus Iliad. Θ 245 sqq. volgens welke Jupiter gezegd wordt aan Agamemnon, toen deze zich bekommerde over zijn leger, dat door Hector op de vlugt gejaagd was, eenen arend, voor een gelukspellenden vogel gehouden, gezonden te hebben die een reebokjen in zijne klaauwen hield en nederwierp op het altaar waarop men gewoon was offerhanden ter eere van dien God te branden.

2. Ook beweert men dat er in de Gewijde Boeken gevonden worden *Wijsgerige Mythen* of loutere proeven van het menschelijk verstand, over den oorsprong en de oorzaken van duistere en verborgene zaken, in een historisch bekleedsel gewikkeld, waar onder dus geenerlei wezenlijke daadzaak geächt wordt te schuilen, Philosophemen alzoo voornamelijk door de oude Wijzen uitgedacht. Onder deze soorte rangschikt men de beschrijving van de Schepping bij

Mo-

(1). Hebr. Mythol. I. bl. 245 env.

Mozes, waar door het menschelijk vernuft zou ge[illegible] [illegible]sche verdichtsels maakt. Voorreden. Hoofdst. II. §. 2.
der zigtbare dingen als voor oogen te stellen en voor[illegible] [illegible]helderen, ik zoude
maken. Zulke beschrijvingen van de wording der we[illegible] [illegible]n den dorpel te
men, bij andere Volken gevonden. Tot dezelfde soort va[illegible] [illegible]e goedkeuring
trokken het geen men Genes. III. leest, dat wel het voorkom[illegible] deze Mythi-
ware geschiedenis, doch indedaad, zoo men denkt, verzonn[illegible] [illegible]oewel be-
merkt worden als een Philosophisch verdichtsel, waar mede het v[illegible] te be-
der hooge oudheid de moeilijke vraag naar den oorsprong der menschelijk[illegible]
pen eenigermate poogde te beäntwoorden en men meent dat hiermede wel [illegible]
overeenkomst of ten minste aan soortgelijke wijze van voorstellen haren oorspr[illegible]
te danken heeft, die in de fabelen zoo beruchte doos van Pandora, welk[illegible]
toen het deksel, door de roekeloosheid van Epimetheus opgeligt wierd, alle
soorten van kwalen over het, tot daar toe hoogst gelukkig menschdom uit-
storte (1).

3. Voorts veronderstelt men dat in de Gewijde Boeken al mede niet ontbreken *Gemengde Mythen* van geschiedkundigen en wijsgeerigen aard tevens, waar onder dus eenige historische waarheid schuilt, doch van den eenen of anderen wijzen man overgenomen, en met zijne eigene verdichtsels opgesmukt, ten einde om de zaak zelve aannemelijk te maken. Zoo wordt de beschrijving van den Zondvloed, waar uit Noach behouden wierd, zoo zeer gelijkende naar die welke Ducalion geächt wierd beleefd te hebben, gehouden voor eene Mythe, ten deele historisch, voor zoo ver dezelve ten grondslag had zekere geweldige overstrooming, waarbij een groot aantal menschen omkwam, en slechts ééne familie behouden bleef, doch waar van het eigenlijk gebeurde door overlevering vermeerderd en uitgebreid was; en tevens ten deele van eenen wijsgeerigen aard, voor zoo ver dezelve te gelijk reden gaf waarom velen vergingen en slechts ééne familie behouden wierd. Ook wordt tot deze zelfde soorte van gemengde mythen door sommigen gebragt, het verhaal over den oorsprong der verschillende talen in Genes. XI. voorhanden, zoo dat er wel waarlijk iets gebeurd zij, dat tot dit verhaal aanleiding gaf, zoo als de opregting van eenigerhande pijramide in de stad *Babel*, doch dat juist de naam zelf der stede בבל a בלל *verwarren* afgeleid het wijsgeerig verdichtsel, van de verwarring der talen veroorzaakt hebbe (2).

4. Aangenomen zijnde dat er in de H. Schrift historische, philosophische en gemengde Mythen gevonden worden, was het zich zelven gelijk te blijven wanneer men vastSTelde dat zoodanige Mythen ook van de heilige dichters overgeno-

(1). *Bauer* als boven bl. 59 enz. 85 enz. — (2). bl. 219 enz.

Voorreden. Hoofdst. II. §. 2, 3. nomen en op *dichterlijken* trant opgesmukt zijn. Zoo moet dan de doortogt der Israëliten door de Roode Zee, welke men zegt een Mythisch verhaal te zijn, en dus eene historische Mythe, geächt worden in poëtische bijsieraden gehuld te zijn Exod. XV. Verder, het geen in de Mosaïsche beschrijving der Schepping als eene philosophische Mythe wordt aangenomen, dat zelfde, hoewel slechts voor een gedeelte, wordt dan heerlijk opgesmukt Job XXXVIII. 4-11. En het Philosopheme van het Rijk der Dooden, overoud als het is, moet dan bij de Hebreeuwsche dichters eene menigte uitbreidingen en opsiersels aangenomen hebben. Voorts, indien iemand tot de gemengde soort van Mythen, met *Bauer* (1) betrekt de menigte van kwakkelen en het manna, waar mede zich de Israëliten, in de Arabische woestijnen rondzwervende, mogten voeden, zoo dat zij wel beiderleije soort van spijze gebruikt hebben, doch niet op die wonderdadige wijze toegeschikt zoo als het verhaald wordt bij wijze van gemengde Mythe, en dat die spijs, door Moses Philosophematisch voorgesteld wordt als regelregt van God afdalende: wanneer men zich de zaak aldus voorstelt, zeg ik, dan zal men, buiten twijfel, de opsiering van de historische Mythe meenen te vinden in den LXXVIIIsten Psalm van het 23ste tot het 28ste vers. Eindelijk worden de Hebreeuwsche of Gewijde dichters, geächt nieuwe Mythen verzonnen te hebben, bijzonder door *Bauer* (2) welke daar toe brengt, behalven anderen, de Aurora toegerust met vleugelen, waar op zij der Zonne vooruitvliegt Ps. CXXXIX. 9, en de Winden, door God in holen opgesloten, waar uit hij dezelve wanneer hij wil loslaat Jerem. X. 13. LI. 16. Mijthen die hier mede eenige overeenkomst hebben, haalden wij reeds uit buitenlandsche dichters aan in het vorige hoofdstuk aan het einde van §. 2.

§. 3.

Uit de weinige voorbeelden die ik heb bijgebragt, blijkt, ter bereiking van het doel dezes geschrijfs, meen ik, ten overvloede, welke regelen over het algemeen volgen de uitvinders van de mythische wijze der Schriftuur-verklaring. Want die in de hoofdzaak het ten vollen eens zijn heb ik dikwerf bevonden dat zeer verschilden in de toepassing der zake op bijzondere plaatsen der Schrifture, zoo dat de een op deze, de andere op gene wijze eene historische mythe verklaart, en tot de oorspronkelijke eenvoudigheid het bedrijf daarmede omkleed terug brengt, de een dit een ander iets anders aan een philosopheme toeschreef, de

(1) Als boven bl. 289 enz. — D. II. bl. 277 enz.

de een dit, een ander weder iets anders tot nieuwe poëtische verdichtsels maakt. Wilde ik deze kleine verscheidenheden met voorbeelden ophelderen, ik zoude Ulieden, Geëerde Mannen, te regt toeschijnen veel te lang aan den dorpel te toeven. Doch Gij zult mij toestaan, ja het zal, hoop ik, Uwe goedkeuring wegdragen, indien ik de meer gewigtige verscheidenheden, waartoe deze Mythische wijze van Schriftuur-verklaring natuurlijk leidt, afzonderlijk, hoewel beknopt, bloot legge, om des te gemakkelijker en beter dezelve vervolgens te beoordeelen.

Zoo zijn er dan, die geene Mythen of daar naar zweemende verhalen zoeken dan in de alleroudste gewijde Geschiedenissen, voornamelijk in het boek Genesis, gelijk *Seiler* (1): die ook behalve de historische Mythen, waarin eenige ware gebeurtenis gewikkeld zij, Theologisch-philosophische aanneemt, of dezelfden die bij anderen Philosophemen heeten, en Poëtische of loutere verdichtsels. Van hem verschilt niet zeer onze *Muntinghe* (2), die van oordeel is dat niet de oudste geschiedenissen in het boek Genesis verhaald zelve Mythen zijn, doch dat alleen de wijze waarop dezelve verhaald worden, voor Mythisch gehouden moet worden; voor het overige laat hij ook, behalve de aldus bepaalde historische Mythen, Philosophische toe, oorspronkelijk uit de alleroudste volksgevoelens en den aard der overoude sprake. Eindelijk worden ook in zeker Hollandsch boeksken van eenen naamloozen Schrijver en onlangs in het licht gekomen (3), uit diezelfde overoude gedeelten der Gewijde Schrifture sommige Mythen bijgebragt zoo historische als wijsgeerige, uit het Hiëroglyphisch schrift oorspronkelijk en te verklaren.

Dan daar men bij den aanvang dezer Mythische Schriftuur-verklaring geene Mythen zocht dan in de alleroudste gedeelten der geschiedenis, hebben niet lang daarna velen diezelfde wijze van verklaring uitgestrekt tot bijna alle Boeken van het Oude, ja zelfs eindelijk tot die van het Nieuwe Verbond. Hier moet ik in het bijzonder *Meyer* en *Bauer* noemen, die, offchoon beiden beweren dat de overblijfsels der oudste geschiedenissen en wijsgeerte in Mythen zijn ingekleed, echter Mythen meenen te vinden in bijna alle Boeken van het Oude Verbond. *Bauer* daarenboven, die de geheele Hebreeuwsche Mythologie als omvangen heeft, stelt dat zij ook in het Nieuwe Testament gevonden worden, en brengt niet weinigen daar uit te voorschijn: en de recensent van zijne Mytho-lo-

(1). In zijne *Bijbelsche Uitlegkunde* in het Hoogduitsch geschreven en vertaald in het Hollandsch §. 75 en 130-138.

(2). In zijn Comment. op Hoofdst. 1. §. 4. reeds aangehaald.

(3). *Gesprekken over de Mythen in den Bijbel*, Haarlem 1809, bl. 93 env.

logie, in het Theologische Tijdschrift van *Gabler* (1) bij gelegenheid onderzoekende, of men ook in het Nieuwe Testament Mythen behoorde te erkennen, beantwoordt met veel vertrouwen die vraag bevestigenderwijze en geeft zijne verwondering te kennen, dat eene menigte verhalen in het Nieuwe Testament, die alleen door eene mythische verklaring eenige toelichting kunnen bekomen, door Bauer niet onder de Mythen zijn gerangschikt.

§. 4.

Al het bijgebragte zoude, overeenkomstig onze bedoeling, volstaan kunnen voor een algemeen berigt nopens de Mythische wijze van Schriftuurverklaring dat wij wilden voorafzenden, waren er niet, zoo als het gaat, die verder gingen. Over dezen moeten wij dus nog een weinig uitweiden.

1. In het vorige Hoofdstuk §. 3. hebben wij aangeduid, welke eene nieuwen weg *Kanne* meent te moeten inslaan, die, veronderstellende, dat in de oude geschiedenis der Hebreeuwen zoo wel als van andere Volken, niets wezenlijk historisch gevonden wordt, gepoogd heeft, om de oudste stukken daar van overeentebrengen met de Indische mythologie, waar van zij als het ware zinnelijke afbeeldingen zijn, afbeeldingen die even zoo wel als het oorspronkelijke het welk zij afmalen, moeten te rug gebragt worden tot astronomische berekeningen of tijdrekenkunde. Ten dezen einde bedient hij zich, behalve van andere, voornamelijk van schijnbare overeenkomsten van woorden en etymologien, die dikwerf zeer ver gezocht zijn. Volgens hem is *Abraham* de *Brama* der Indiërs, die gelijk hij om de hondert jaren sterft, waarmede de aanvang van een nieuw tijdperk wordt aangeduid, zoo verwekte Abraham honderd jaren levens bereikt hebbende zijnen zoon Izaäk, en gelijk hun God dezen Brama de Schepping der wereld opdroeg, zoo wierd dit afgebeeld door het verbond dat Jehova met Abraham oprigtte, en wierd Brama gedrongen om zekere Godheid, het zinnebeeld van het vuur, voor zijnen heer te erkennen, juist daarom noemde Abraham den allerhoogsten שדי het geen beteekenen zal mijn *verdelger* (2). Verder is der Hebreeuwen Aartsvader Joseph יוסף, als het ware *bijvoeger*, *eene inlandsche Godheid der Ægyptenaren en de God des tijds*, *de Ganescha der Indiërs.* (3) *Benjamin* בן ימין *de Zoon des Middags is de Syrius of Hondster der Hebreeuwen het gesternte* *der*

(1). *Gablers Journal fur auserlesene Theol. Literatur.* IIde D. 1ste Stuk 40-59.
(2). Zie het bovenaangeh. Werk D. I. bl. 121-123. — (3). bl. 296, 300 env.

der hitte (1). *Laban* de God der Mane om dat לבנה *de Maan* zal beteekenen of eigenlijk *de Witte*, het Grieksche Λευκοθέα (2), gelijk לבנן de berg *Libanon* de *Berg der Mane* heeten zal (3) et שמשון *Simſon* de *Zonneman* van שמש dat *de Zon* beteekent (4) פעור eindelijk, om eene menigte andere ſpelingen daar te laten, of de God der Moabiten, is niemand anders dan *Bileam* met zijnen ſprekenden ezel of de God des vuurs, om dat dit woord zamengeſteld wordt geächt uit פי עיר *de mond eens ezels*, waar van vervolgens door omzetting der letteren gemaakt wordt עורפה *Orpheus* de inſteller der geheimen van Bachus, welke een ſprekend ezel nahield (5). In hoe verre intusſchen en op welke wijze Kanne de Hebreeuwſche Geſchiedenis heeft willen brengen tot ſoortgelijke Mythen, dit heb ik in de beide deelen van het Mythologisch werk door hem uitgegeven nergens duidelijk met woorden of voorbeelden verklaard gevonden: maar dat zelfs de tijden der geboorte van Christus bij hem niet ten eenenmale vrij loopen van dien geest der navolging dier Indiſche, zinnebeeldige en ſterrekundige mythologie, blijkt genoegzaam, zoo van elders als bijzonder daar uit, dat de geboorte des Zaligmakers uit eene maagd hem toeſchijnt afgeleid te moeten worden uit oude overleveringen, die en elders, en, bij uitſtekenheid onder de Indiërs voorhanden zijn; vervolgens dat de verlosſer en heiland der Indiërs *Chrisna* Ἰησοῦ naar aanleiding der etymologie hem toeſchijnt reeds geweest te zijn die *Joſua*, die met *Caleb* het Hondsgeſternte, (6) de Israëliten in het beloofde land bragt; en eindelijk dat hij ons vertelt dat de wreedheid van Herodes, aan welken het Romeinſche leger de kroon genoeg beveiligd tegen den zoon eens timmermans geſchonken had, reeds vroeger was toegeſchreven aan *Chrisna*, die met hulp van *Canſa*, alle kinderen van *Dewagi* vermoord had, zoo als Herodes gezegd wordt de Bethlehemſche kinderen te hebben omgebragt die den ouderdom van twee jaren nog niet bereikt hadden, eene wreedheid welke, zijns oordeels, onder de regering van Keizer Augustus niet meer mogelijk was. (7)

2. Op eene gansch verſchillende wijze heeft *de Wette* den geheelen Mozaïſchen Pentateuchus tot zeker Mythisch werk gezocht te maken. Te weten het boek van Geneſis en het begin van Exodus, houdt hij al aanſtonds voor één oorſpronkelijk geheel het geen vroeger beſtond dan de overige deelen van den Pentateuchus, welke naar dit voorſchrift als geſteld, moeten geächt worden daarbij gevoegd

(1). bl. 112. — (2). II. 485 Noot. — (3). bl. 490. — (4). I. bl. 207. — (5). als boven II. bl. 676 en 681.

(6). Te weten כלב beteekent een *Hond*. — (7). Kanne I. bl. 359 env. in de Noot.

Voorreden. Hoofdst. II. §. 4.

voegd te zijn als zekere soort van verklaring en uitbreiding (1). Hij noemt dit een *Heldendicht* wel niet te beoordeelen naar de Grieksche kunstwetten, maar een Hebreeuwsch heldendicht voortreffelijk en schoon in zijne soorte (2). Maar na het afloopen zijner Mythische verklaring van alle boeken van Mozes, zegt hij, dat dit Heldendicht door den geheelen Pentateuchus doorloopt en begint met de roeping van Abraham en de toezegging van het beloofde land, eindigende met de vervulling van die belofte (3). Hij noemt het dus een Heldendicht, om dat het geene Geschiedenis is, maar een Gezang, met een zeker oogmerk opgesteld, en houdt het voor een oorspronkelijk heldendicht, tot het Hebreeuwsche volk alleen betrekking hebbende, geschikt voor deszelven behoeften en diens geest ademende, of een *Heldendicht van de Hebreeuwsche Godsregering*; zoo dat, gelijk Virgilius de eerste beginselen van het Heilig Romen als uit de puinhoopen van het Trojaansche Volk in zijne Æneade ophaalt, en in dezelve bestendig doelt op het Romeinsche Volk, zoo zou dan ook de een of ander Hebreeuwsch dichter den oorsprong van het Gode geheiligd volk en de wijze van deszelven opvoeding, ten gebruike zijner tijdgenooten en op dezelven steeds doelende, hebben opgezongen (4). Hij stelt uit dien hoofde dat er in den Pentateuchus noch Philosophemen te vinden zijn, noch historische Mythen, aan eenigerhande ware gebeurtenis hare geboorte verschuldigd zijnde: dat, bij voorbeeld, de geschiedenis der Schepping een louter verdichtsel is van poëtische verbeelding en eene soort van gepaste inleiding tot het Theocratisch Heldendicht (5). Al wat er voorts verhaald wordt van Abraham en de overige aartsvaders, van Mozes, van den uittogt uit Ægypten, van de Wetgeving op Sinaï, en van andere gewigtige zaken, dat alles moet men niet historisch opvatten, maar poëtisch, en even zeer voor mythische verdichtselen houden als de Goden en Helden van Homerus en de daden door dezen verrigt, dat het iemand wel kan voorkomen dat er sommige overleveringen onder loopen kenbaar aan zekere soort van oorspronkelijkheid, doch dat deze door den dichter derwijze geplooid zijn naar zijn hoofddoel, en omwonden in mythische verdichtsels, dat men die gerustelijk op dezelfde wijze mag behandelen als al het overige: (6) om het met weinige woorden te vermelden; dat dit gansche Heldendicht bestaat uit bedrijven en gebeurtenissen, naar welgevallen, ter bereiking van zeker oogmerk verzonnen, uit sommige overleveringen ten deele onzeker en niet zelden elkanderen omverstootende, ten deele eenige waar-

(1). *Kritik der Israël. geschichte, von W. M. L. de Wette*, D. I. bl. 28, 29, *Halle* 1807. (2). bl. 31. — (3). bl. 395. — (4). bl. 32. — (5). bl. 36. — (6). bl. 396-405.

waarschijnlijkheid aan zich hebbende, verder uit etymologische verdichtsels, en eindelijk uit eene menigte regtsgeleerde mythen, of Wetten en Inzettingen van latere tijde doch hier aan Mozes toegekend; en dat dit gedicht niet afgewerkt is voor den tijd van Koning David. Voorreden Hoofdst. II. §. 4.

3. Tot een soortgelijk gevoelen scheen reeds overtehellen en had zeker zijn werk gemaakt om den Pentateuchus met denzelfden naam te noemen *Augusti* (1), die te verstaan geeft dat de meeste zwarigheden die de geschiedkundige verklaring van deze boeken drukken, opgeheven zijn, wanneer wij aannemen dat zij een *historisch Heldendicht* uitmaken, dat niettegenstaande de groote verscheidenheid van onderwerp en vorm best kan vergeleken worden met de *Ilias* van Homerus en alzoo den naam van *Mosaïde* zou dragen kunnen, en waarin naar den smaak der oudheid even zeer toevlugt wordt genomen tot het verzinnen van wonderwerken en Godlijke verschijningen; dat, uit dien hoofde, de vijf boeken van den Pentateuchus mogen gehouden worden voor zoo vele *Rhapsodiën* waar in poëzij en prosa elkanderen beurtelings afwisselen; doch dat het onderwerp steeds gewigtig blijve, wordende Mozes daar in voorgesteld als een Godlijk Gezant en zijne Wetten als door God zelven gegeven om het Israëlitische Volk op te leiden tot de hoogste volmaaktheid en het hoogste geluk waar voor het vatbaar was; dat voorts in dat werk voorkomen sommige *Episoden*, zoo als de historie van Lot, Esau, en Bileäm, en, gelijk de Ilias als het ware een hoorn des overvloeds was, waar in alle kunsten en wetenschappen van het oude Griekenland voorhanden waren, even zoo, ja nog vollediger, beweert Augusti dat in den Pentateuchus de geheele omvang der Hebreeuwsche en Oostersche beschaving ontvouwd wordt: dit, meent hij, kan men even goed aannemen, het zij men Mozes zelven, volgens het oude gevoelen, voor den Schrijver van den Pentateuchus houdt, het zij men liever eenen anderen veronderstelt die veel later, en wel, gelijk hij waarschijnlijk acht, kort voor de Babylonische gevangenis geleefd heeft. Om voorts dit zijn gevoelen regt aannemelijk te maken geeft Augusti te verstaan, dat het hem voorkome, dat de innerlijke aard onzer *Euangeliën* veel heeft van het *Heldendicht*, en die eene in het oog loopende en geenszins toevallige overeenkomst hebben met den Pentateuchus, als Heldendicht beschouwd, eene overeenkomst voor al niet minder dan die men waarneemt tusschen de *Æneade* en *Iliade*.

4. En met dit heldendichtmatige van de Euangelische Geschiedenis zijn, in Duitsch-

(1). *Joh. Christ. Wilh. Augusti*, *Grundriss einer historisch-kritischen Einleitung*, in 's A. T. Leips. 1806. §. 89-103.

Duitschland, niet weinigen zeer verkwischt. Onder dezen behoort bij uitsteken-heid *Krummacher* (1); volgens wiens gevoelen men in de Euangeliën aantreft een historisch Heldendicht, dat zelfs tot in den eersten oorsprong der beschrijving kan vergeleken worden bij de gedichten van Homerus: Gelijk immers Homerus niet voorzien konde, dat zijne gedichten ten eenigen tijde het grootste vermogen zouden hebben om in den geest der Grieken het gevoel voor het schoone op te wekken, zoo hebben zijns oordeels de Schrijvers van het Euangelie nimmer denken kunnen dat de Goddelijke Voorzienigheid deze bladertjes, die zij strooiden, ter verbetering van der menschen zeden, zou bewaren; voorts beweert hij dat deze boeken historische boeken zijn, wat betreft het eigenlijk historisch onderwerp, maar heldendichtmatig wat aangaat den geest waarmede, en de wijze waarop, de zaken verhaald zijn, en het dus niet betame om de Euangelische Geschiedenis, volgens de naauwgezetheid van een historisch berigt te behandelen, wil men geen gevaar loopen om de geloofwaardigheid daar van in twijfel te trekken; (2) dat men in het bijzonder het verhaal van de wonderwerken, die Jezus zoude verrigt hebben, niet naar den letter moet opvatten, hoewel dezelve van de Euangelisten voor ware wonderwerken gehouden werden, en de wijze waar op dezelve verhaald worden niet weinig toebrenge, tot de schoonheid de, niet zelden, dichterlijke schoonheid van het verhaal (3). Zoo was de beschrijving der verheerlijking van Jezus op den berg voor drie zijner leerlingen uitmuntend gesteld, overeenkomstig met de zinnelijke gewaarwording dier getuigen, doch van den waren aard der zake die gebeurd zoude zijn, wisten zij niets, die dezelve, buiten twijfel zeer fraai doch echter zoo beschreven, slechts zoo, als die hun, nog naauwlijks volkomen wakker zijnde, voorkwam. (4)

Maar ik heb bij zekeren naamloozen Schrijver, die nog verder gaat, (5) den geheelen Christelijken Godsdienst misvormd gevonden in een louter mythisch of poëtisch verdichtsel, doch in een verdichtsel dat heilig zij, dat met den aard en het belang van den mensch volkomen strooke, dat alleszins geschikt zij om in het hart Godsdienstige aandoeningen optewekken, dewijl de leer van de bovennatuurlijke geboorte van Christus, van zijne Goddelijke natuur; van zijne wonderwerken, van zijne opstanding en hemelvaart, en welke andere leerstellingen ook

(1). *F. A. Krummacher, über den Geist und die Form der Euang. Gesch. in historischer und aesthetischer Hinsicht. Leips.* 1805, in het Hollandsch overgezet 1809.

(2). Als boven §. 18-20. — (3). §. 32-40. — (4). §. 56-58.

(5). Zie *Henke, Neues Magazin fur Religionsphilosophie, Exegese und Kirchengeschichte.* Deel VI. Stuk 3. bl. 441 env.

ook aan dien Godsdienst eigen zijn, hoe onbestaanbaar dezelve ook zijn mogen, zoo wel voor het bloote verstand als voor de bloote reden, echter naar het innig gevoel des harten beoordeeld de uitnemendste geschiktheid bezitten om het gemoed op eene heilzame wijze te roeren. Voorreden. Hoofdst. II. §. 4, 5.

§. 5.

Ziet hier, Beroemde Mannen, wat ik meende te moeten vooraf zenden zoo over de Mythen op zich zelven beschouwd, als over derzelver betrekking tot de verklaring van onze Gewijde Boeken. Er is overig dat ik kortelijk den weg aanwijze welken ik mij zelven gebaand heb ter beantwoording van de Vrage door Ulieden dienaangaande voorgesteld.

Het komt mij voor dat men tot vier hoofdstukken kan brengen het geen wij door de voorstanders van de mythische verklaring der H. Schrift en hunne volgers zagen aanvoeren ter staving en verbreiding van het geen zij drijven. Niets toch is gemeener onder hen, dan te redekavelen op grond van Mythen bij allerleije soort van oude Volken gebruikelijk en zeer overeenkomende met die der Hebreeuwen. Verder om deze wijze van redekavelen des te meer kracht bij te zetten en om het gebruik van Mythen, door de Gewijde Schriften van alle eeuwen verspreid, door anderen te doen aannemen, wordt niet alleen de leeftijd van deze Schrijveren gewoonlijk ver verwijderd van de gebeurtenissen zelve die zij verhalen, maar men zoekt ook groote hulp bij de bijzondere wijze van spreken, welke de aard der oude tale, en de aanmerkelijke onkunde van natuur en natuurlijke oorzaken, te wege gebragt zal hebben, en zoekt een fraaijen glimp aan zijne stelling te geven door de bedenking, dat men door de Mythische verklaring, oneindig beter dan door de Geschiedkundige, te rade gaat met de achtbaarheid en hooge waardij der Heilige Schriften. Wij zullen dus met het voornaamste en algemeene bewijs beginnen en hetzelve in het eerste gedeelte onzer Verhandeling overwegen en beoordeelen, de drie andere hier aan als ondergeschikte bewijzen in de tweede plaatse willende bespiegelen. De beschouwing van het laatste zal ons van zelf gelegenheid geven om, overeenkomstig met Ulieder oogmerk, te onderzoeken naar den invloed welke de Mythische verklaring der Gewijde Schriften moet hebben op derzelver waardigheid en gezag.

EER-

EERSTE GEDEELTE

DER

VERHANDELING

OVER DE

MYTHISCHE VERKLARING DER GEWIJDE BOEKEN,

ONDERZOEKENDE

De Kracht van het Algemeen en Voornaam Bewijs, waarvan zich de voorstanders dezer wijze van verklaring bedienen, ontleend uit het gebruik der Mythen bij allerleije Oude Volken en derzelver overeenkomst met die der Hebreeuwen.

Verhand. IIde Deel.

Bij het onderzoek naar de kracht der voornaamste bewijzen, aangevoerd ter begunstiging eener Mythische verklaring van de Gewijde Schriften, vordert de natuurlijke orde, dat men beginne met een bewijs, dat als het algemeenste en voornaamste mag gehouden worden. En de beginselen dezer Mythische verklaringwijze moet men uit dienzelfden tijd ophalen, waarin men het eerst begon te letten op het algemeen gebruik van Mythen bij de oude Volken, en derzelver aard en natuur opzettelijk natevorschen.

Heyne, te weten, die de eerste scheen om de oude fabelen, voornamelijk van de Grieken, terug te brengen, ten deele tot het geen waar is in de historische overleveringen, en ten deele tot eenvoudige proeven van sommigen in de eerste beginselen der wijsgeerte, zoo als wij reeds hebben aangeduid in de Voorrede Hoofdst. I. §. 1. aanm. 2., Heyne, zeg ik, heeft, ter plaatse zelve, die wij aldaar overschreven, met zoo vele woorden beweerd, dat de oudste geschiedenissen, en de eerste beginselen der wijsheid, bij alle Volken, in Mythen gewikkeld waren, en heeft daarenboven vrij duidelijk verklaard, dat, het geen in de Gewijde Boeken verhaald wordt wegens den oorsprong van het menschelijk ge-

geslacht, en de oude geschiedenissen des Israëlitischen volks, hem toeschijne dien vorm te hebben, dat het met deze mythen van onderscheidene andere volken te regt konde vergeleken worden. Hij is namelijk van oordeel, dat de mythen in het algemeen, in de vroegste tijden, hare geboorte verschuldigd zijn zoo aan den aard der oudste tale, gebrekkig als die was en vol van beelden om de zaken te verzinnelijken, als aan de onkunde ten aanzien van den loop der nature, zoo vruchtbaar in het verzinnen van wonderen (1). Dezelfde schrijver, trouwens, meent den oorsprong van eene menigte oude fabelen en mythen, bijzonder bij Homerus, voornamelijk te moeten zoeken in natuurlijke oorzaken. (2) Hij is namelijk van oordeel „ dat, reeds voor de tijden van Homerus, bij de Phoeniciers en „ Ægyptenaren het wijsgeerig navorschen van de beginselen en den oorsprong „ der dingen in gebruik was, en, daar de vroegste taal en manieren medebragten om zelfs afgetrokkene en door verbeelding geschapene dingen als personen „ voor te stellen, gaf dit aanleiding tot de zoogenaamde *Cosmogoniën* en daaruit „ getrokkene *Theogoniën:* en daar deze door oudere Grieksche dichters reeds in „ dichtmaat gesteld waren, kwam naderhand Homerus te voorschijn, die, uit „ deze oude Cosmogoniën en Theogoniën, fabelen, uitgedacht om zaken van „ natuurkundigen aard te verklaren, in een heldendichtmatig verhaal overgenomen en uitgebreid heeft, als waren het gebeurde zaken door de allervroegste „ berigten overgeleverd." Dit nu, reeds vroeger eenigermate doorgezien van sommige geleerden, verklaart hij voor de opheldering van alle oude, ook van de Gewijde Schriften, allerbelangrijkst te zijn. (3).

Verhand. IIste Deel.

En op dezen vermeenden grondslag begon men spoedig te bouwen de Mythische verklaring van sommige verhalen der Heilige Schriftuur. Te weten de roem, welke deze Schrijver, door groote en aanhoudende verdiensten had verworven, en zijn, hier uitspruitend, aanmerkelijk gezag bij zijne landgenooten, en de in de daad waarschijnlijke wijze waarop hij zelf zijn gevoelen over de Grieksche Mythen scheen te ontvouwen, waarop al mede zijn leerling *Hermann* (4) die scheen te behandelen; dit eene en andere kon niet nalaten te wege te brengen, dat zeer ve-

(1). Ziet zijne *Opusc. Acad.* I. bl. 189 env. en *Temporum mythicorum memoria a corruptelis nonnull. vindicata* in Comment. Soc. Gotting. T. VIII.

(2). In Commentat: *de origine et caussis fabularum Homericarum* in novis Commentar. Soc. Gotting. T. VIII. en *de Theogonia ab Hesiodo condita* in Comment. Soc. Gotting. A. 1779 T. II.

(3). Zie de aanstonds aangeh. Comment. etc. p. 39, 40 in de noot.

(4). Vergelijk onze Voorrede hoofdst. I. §. 3. aan het begin.

Verhand. IIIe Deel. velen in Duitschland aan dit gevoelen hun zegel hingen. Het geen derhalve Heyne in het ontwikkelen der Griekſche Mythen uitvoerde, en voorwaar zeer gelukkig uitvoerde naar het oordeel van zeer velen, ja het geen hij zelf aanried om het op de Gewijde Boeken toetepasſen, is daarop zoo veel te ijveriger toegepast, als er meer werk gemaakt wierd, om deze Boeken te verklaren, en derzelver verklaringen gedurig meer en meer toenamen bij de Duitſchers, onder het wenſchen en zoeken naar meerdere hulpmiddelen daartoe.

„ Immers, zeggen zij, indien bij allerleije andere oude Volken, aanmerkelijke „ bedrijven en gebeurtenisſen, langen tijd niet dan bij monde overgeleverd zijn, „ daar de ſchrijfkunst nog niet was uitgevonden of gewoonlijk in gebruik; in- „ dien, het geen bij monde overgeleverd wordt, zoo, door gebrek aan genoeg- „ zaam geheugen bij de genen die het navertellen, als door hunne eigene ſchuld, „ zelfs in een kort verloop van tijd, een geheel ander voorkomen verkrijgt, dan „ de waarheid medebrengt; indien de armoedige taal der Ouden, hunne rijke „ verbeeldingskracht, hunne zeer groote onkunde in den natuurlijken loop der „ dingen, hen nu eens noodzaakten tot het gebruik van min eigenaardige en min „ gepaste bewoordingen, dan eens verlokten om zich te bedienen van eene me- „ nigte verdichtſels eener weelderige verbeelding, en eindelijk vaak aandreven tot „ het zoeken van wonderen en meer dan menſchelijke bedrijven, zoo dat, het „ geen latere geſlachten van hunne verhalen lezen, meer het voorkomen heeft „ van fabelen, dan van wezenlijk gebeurde zaken; indien verder de allervroegſte „ menſchelijke wijsheid, de naſpoorſter der natuurlijke dingen en van derzelver „ verborgene oorzaken, zoo onvolkomen als die was, zoo onbeſchaafd, zoo „ ruw, zoo onbekwaam om zich afgetrokkene denkbeelden te vormen, hare gis- „ ſingen, de ſpelingen van hare verbeelding, ja zoo waar hare dwalingen, in „ een geſchiedkundig gewaad, om zoo te ſpreken, inkleedde, om dezelve als „ met de oogen te doen beſchouwd worden, door hun, die alleen geroerd wor- „ den door dingen, die onder het bereik der uiterlijke zinnen vallen; met een „ woord, indien de Geſchiedenis en Wijsbegeerte der overige oude Volken be- „ gonnen is in Mythen voorgedragen te worden, waarom mogen wij dan dit- „ zelfde niet veronderſtellen ten aanziene van die der Hebreeuwen? Kan het „ door den beugel, om het gebruik van Mythen toetekennen aan volſtrekt alle „ andere oude volken, dat volk alleen uitgezonderd? Daarenboven, wie kan „ loochenen, dat er tusſchen de oude oirkonden van het laatstgemelde, en de „ mythen der overigen eene zoodanige overeenkomst beſpeurd worde als men „ met mogelijkheid kan verwachten of zich verbeelden bij zoo vele verſcheiden- „ heid van inborst begrippen en tale? Welk mensch van gezonde herſenen kan

de

„ de Godlijke verfchijningen, bij voorbeeld de verfchijningen der Goden en de Verhand.
„ befchrijvingen van de wording der aarde bij de Grieken voor ware gebeurte- IIte Deel.
„ nisfen houden? Is het derhalve voegelijk om de veelvuldige verfchijningen der
„ Godheid, en de Mozaïfche befchrijving van de fchepping, in den fmaak van
„ gefchiedenisfen, zoo te verklaren als of het in waarheid aldus was voorgeval-
„ len? Of zou de mythifche wijze van verklaring, die bij de fchriften van de
„ hoogfte oudheid algemeen voor de regte erkend wordt, volftrekt niet te pas
„ komen, bij die wel Gewijde fragmenten, doch die evenwel door menfchen
„ handen befchreven zijn, en, in de vroegfte eeuwen der wereld te huis behoo-
„ ren? ja, toegeftaan zijnde, dat bij deze hoogbejaarde Mozaïfche verhalen de
„ mythifche wijze van verklaring te pas kome, waarom zou men dezelve niet
„ al mede aannemen bij die nieuwere, die toch veelal in denzelfden fmaak ge-
„ fteld zijn? Immers de verhalen betreffende Mozes, Jozua, de Regteren, de
„ Koningen, ja zelfs Jezus en diens Apostelen rakende, bevatten zoo vele ver-
„ fchijningen der Godheid of van Engelen, zoo veel, behalve die, dat naar het
„ wonderdadige ruikt, dat er de gefchiedkundige waarfchijnlijkheid volkomen aan
„ ontbreke, en zoo fchijnt de eenvoudigheid en billijkheid te raden, ja zelfs
„ dringend te vorderen, dat men in de verklaring ook van deze Schriften, het
„ aanwezen van mythen in dezelve vastftelle."

Zoo of zoo omtrent redekavelen dezulken die wij, als voorftanders der mythifche verklaring van de Heilige Schriften hebben kennen geleerd (1) en wij vrezen geenzins verdacht te zullen gehouden worden van de kracht dier redekaveling door onze voordragt eenigzins te hebben verzwakt. Wat? Zoo wij ons niet geheel vergisfen, moet een iegelijk, die dezelve, zoo als zij door ons voorgefteld wierd, met een oppervlakkig oog befchouwt, het waarfchijnlijke en innemende van haar voorkomen openhartig erkennen.

Intusfchen is het zeer ver van daar, dat, bij eene nadere en bedaarde befchouwing, die redekaveling dat gewigt zoude hebben dat zij er aan hangen die ons dezelve willen opdringen. Wij hebben voorzeker vrij wat aantevoeren, waarmede wij meenen de kracht derzelve te kunnen ontzenuwen. Om hierin met eenige orde te werke te gaan, zullen wij eerst onderzoeken, van welk eenen aart dat gebruik der Mythen was, het geen gezegd wordt overal plaats gegrepen te hebben bij de eerfte beginfelen der Wijsbegeerte en Gefchiedenisfen, vervol-

(1). Ziet inzonderheid *Meyer in zijn Hermeneut. des A. T.* II. bl. 552-554, *Bauer Hebr. Mythol.* I. bl. 24 env. en *Gabler's Journal* boven aangeh. II. 1. bl. 43-53.

Deel I. Hoofdst. I. §. 1.

volgens met welk regt, uit dat gebruik der Mythen, dat men dan toeschrijft aan alle oude Volken, buiten uitzondering, besloten worde, dat dit ook bij de Hebreeuwen moet plaats gehad hebben, en eindelijk wat men te oordeelen hebbe van de overeenkomst tusschen de Mythen van vreemde Volken en die der Hebreeuwen. Voor het overige hebben wij bij het voorstellen van dit voornaam bewijs, melding gemaakt van overleveringen, van de gebrekkige taal der ouden en hunne onkunde in den loop der nature, als van de voorname oorzaken van de geboorte der Mythen: doch wijl hieruit, veel beteekenende drangredenen, zoo als men meent, gehaald worden, om, uit hoofde van het algemeen gebruik der Mythen, eene Mythische verklaring ook der Heilige Schriften toe te laten, en wij, alzoo, over derzelver aart en kracht elders afzonderlijk zullen handelen moeten, gelijk wij bij de verdeeling der onderwerpen door ons te behandelen reeds hebben aangeduid; zoo zullen wij over deze oorzaken der Mythen hier alleen aanstippen het geen op het naauwste verbonden is met de beschouwing van het veronderstelde algemeene gebruik der Mythen.

EERSTE HOOFDDEEL.

Over den waren aard van het Bewijs uit het algemeen gebruik der Mythen genomen, het welke overal in de eerste beginsels der wijsbegeerte en geschiedenis gezegd wordt plaats gehad te hebben.

§. 1.

1. Alhoewel er velen geweest zijn, welken het gevoelen van Heyne, waarvan wij berigt gaven, dermate beviel, dat zij het roemden als eene nieuwe en heerlijke uitvinding, waardoor de verborgenheden der vroegste eeuwen eindelijk uit de langdurige en dikke duisternisse gelukkig in het licht gesteld, en ontkleed zouden worden van hare fabelachtige omhangselen, het heeft echter tevens niet ontbroken aan mannen welke voor dat gevoelen geheel niet konnen gewonnen worden. Ik zal er slechts een paar van noemen en wel beroemde mannen en Duitschers, te weten *Jan Hendrik Vosſ* en *Christoffel Meiners:* waar van deze het gevoelen van Heyne, door Hermann, gelijk wij gezien hebben, breeder ontwikkeld, fel bestreden heeft, bewerende, dat vele fabelen van Homerus reeds op gelijksoortige wijze, ja beter verklaard zijn door *Natalis Comes*, en dat de woorden *Mythus en Philosopema* slechts nieuwe uitdrukkingen zijn om *Fabel* en

en *Allegorie* aan te duiden (1) de andere daarentegen, die zich doet kennen, als een vriend en hoogachter van Heyne, verfchilt echter in gevoelen van hem, en dat, zoo om andere redenen, welke het ten deele vreemd, en, in allen gevalle, te langwijlig zou zijn om hier optehalen, als voornaamlijk om deze: „ dat „ zulk een vermogen om Cosmogoniën te dichten, hoedanig de beroemde Heyne „ gist dat plaats had voor de tijden van Homerus, dat verder eene zoo fcherpe „ navorfching der nature en verwonderlijke fchranderheid in het bekleeden van „ de fijnst uitgeplozene kennis van zaken met het gewaad van fabelen, niet al „ te wel veronderfteld kunnen worden in die overoude tijden." (2) Deel I. Hoofdft. I. §. 1.

2. En voorzeker, wat aangaat die Philofophemen, waar in Heijne zich verbeeldt een zoo krachtig hulpmiddel ter verklaring van Homerus te hebben gevonden, ik zie niet waarin de meesten dezer van Allegorien zouden verfchillen. Want „ dat de denkbeelden der dingen, in het bijzonder van de hoofdftoffen, „ zoo wel als derzelver oorzaken, uitwerkfelen, krachten, en kenmerkende „ eigenfchappen, gelijk hij zegt, veranderd zouden zijn in perfonen, die wederom onderfcheiden wierden in Goden Daemons en Helden (3) en aldus door „ de Goden van Homerus de onderfcheidene elementen, zoo als hij meent, „ worden aangeduid, dat de gedurige ftrijd tusfchen de boven- en beneden- „ lucht of onze dampkring, derzelver beweging en als weerkeerige drift, aan- „ geduid door de oneenigheden tusfchen Jupiter en Juno, de geboorte gegeven „ hebben aan de fabelen van Homerus, van de gedurige kibbelarijen tusfchen „ Jupiter en Juno; verder dat het verdichtfel het geen ons nu doet lagchen van „ den keten door Jupiter uit den Olympus afgelaten, en de Goden daar aan „ hangende, geenen anderen oorfprong zoude gehad hebben, dan dat eenig „ overoud dichter de rangfchikking der hoofdftoffen als uit den luchthemel ko- „ mende heeft verklaren willen; dat eindelijk, zoo als hij beweert, met de „ fabel van Vulkaan uit Juno geboren, het vuur wordt aangeduid als verwekt „ door de lucht, en dat zijn mank gaan en zwakheid door den val veroorzaakt, „ vernuftig zoude uitgevonden zijn, om den aard der vlamme te beteekenen, „ zwak in zich zelve, en verloren gaande bij gebrek aan toereikend voedfel" (4): dit alles en wat er meer van dien aard is, waar in toch verfchilt het van die Allegorifche wijze die, onder de Ouden, door de Stoicijnen het eerst gevolgd wierd, en,

(1). In zijne *Mythologifche Briefe* D. bl. 12 en 28 en de Voorrede bl. 5.
(2). *Hist. Doctrinae de vero Deo*, pag. 173 env.
(3). *Heyne ad Apollod.* L. 1. 1. p. 5.
(4). *De orig. et caus. Fab. Homer.* p. 40-43.

Deel I. Hoofdst. I. §. I. en, in welker geest *Cicero Balbus* aldus sprekende invoert: „ Uit eene phijsische wijze van behandelen is de menigte der Goden voortgesproten; de „ lucht, tusschen den hemel en de zee zich bevindende, wierd onder den „ naam van Juno geëerd, zij wierd de vrouw en zuster van Jupiter genoemd, „ uit hoofde van hare aanmerkelijke overeenkomst en naauwe verbindtenis met „ den luchthemel, zij wierd door de Stoicijnen tot een vrouwelijk wezen, onder „ den naam van Juno, verklaard, om dat er niets dat zachter en fijner is gevonden wordt" enz. (1)

3. Doch wij willen over woorden niet twisten. Het is ons om het even, of de dingen waar over wij spreken *Allegoriën* genoemd worden, of *Philosophemen* of *Philosophische Mythen*. Liever treden wij ter zake.

Meyners, derhalve, die, met vele geleerdheid, gevorscht heeft naar de gevoelens der Ouden over den Godsdienst, schijnt mij toe, ter straks aangehaalde plaatse, met vele waarheid te hebben aangemerkt, dat men, het gevoelen van Heijne aannemende, zich al te verhevene denkbeelden vormt van de wijsbegeerte dier overoude tijden. Men behoeft wel niet te twijfelen of er zijn, voor de tijden van Homerus in het Oosten menschen geweest die de wijsbegeerte beoefenden, en zich toelegden op het naspooren van de voorwerpen der natuur: de oorsprong toch der wijsbegeerte, bijzonder in Ægypten, moet gezocht worden in de oudste tijden, of ten minste, in veel vroegere dagen dan welke Homerus beleefde, en van de Phoeniciers, oudtijds beroemde meesters in de voortreffelijkste kunsten, bijzonder in de sterre- en reken-kunde, verhaalt Strabo (2) een schrijver van zeer groot gezag, naar aanleiding van Posidonius, dat zij onder zich hadden een Sidonisch man *Moschus* of *Mochus* genaamd, die geleefd had voor de tijden van Troje, en die dezelfde leer van ondeelbare deeltjes predikte, welke, veel later, eenige Grieksche Wijsgeeren voordroegen. Doch eene zoo uitgebreide, zoo naauwkeurige, zoo diepe kennis aan de natuur en hare voorwerpen en wetten, als men, voor de tijden van Homerus onderstellen moet, zoo het gevoelen van Heijne eenigermate gegrond is, kan men, ter naauwernood, aan die oudste volken van het Oosten toekennen. Trouwens Heijne erkent zelf (3), dat men de sporen van eenigerhande fijn uitgeplozene wijsgeerte in de Mythen der oude Grieken niet behoort te zoeken, als kunnende zulks niet verwacht worden van de onbeschaafde eenvoudigheid dier tijden en menschen, en dat, het geen zij

(1). *De Nat. Deorum* II. 24-28.
(2). L. XVII. p. 1098.
(3). *Ad Apollod.* L. I. 1. p. 4., 5.

zij wijsgeerigs van elders hadden overgenomen, door hunne dichters dermate was verwerkt, dat het al het wijsgeerig voorkomen, om zoo te fpreken verloren had: offchoon hij zelf die dingen, hoofd voor hoofd, zoekt te rug te brengen, tot eene philofophifche diepzinnigheid. — Althans de beoefening der natuurkunde en natuurlijke gefchiedenis fchijnt het eerst door Thales bij de Grieken ingevoerd te zijn: en, zoo als Plutarchus getuigt (1) de oudfte Godgeleerden en Dichters ταῖς ἀναγκαίαις καὶ φυσικαῖς οὐκ ἔτι προσῄεσαν αἰτίαις· οἱ δὲ νεώτεροι τούτων καὶ φυσικοὶ προσαγορευόμενοι τοὐναντίον ἐκείνοις — ἐν σώμασι καὶ πάθεσι σωμάτων, πληγαῖς τε καὶ μεταβολαῖς καὶ κράσεσι τίθενται τὸ σύμπαν, *zijn nimmer opgeklommen tot de natuurlijke en noodzakelijke oorzaken der dingen, doch de Wijzen van lateren tijde, aan welken men den naam gaf van Natuurkundigen, eenen anderen weg dan de eerstgemelden inflaande, hebben het grootfte belang gefteld in de befchouwing van de ftoffe der ligchamen, van derzelver eigenfchappen, botfingen, veranderingen en vermengingen.* — Doch, bijaldien men zelfs eene zoodanige kennis der nature, in die oude eeuwe der Grieken veronderftelt, kan men zich wijs maken, dat dezelve met zoo veel kunst bewerkt en omkleed zoude zijn, als men aan Homerus en ook vroegere dichters zou moeten toefchrijven? Indien de zinnebeeldige inkleeding van genen en dezen, voor het gros des volks in die eeuwen, ten eenenmale verborgen en onmogelijk te verftaan was, waarom moeten zij geächt worden zich daarvan bediend te hebben? Waarom zou inzonderheid Homerus, die voortreffelijkfte der dichters, door zulke geheimzinnige bekleedfelen, zich, bij zijne landgenooten den fchuld der verdichting van ongerijmdheden op den hals geladen hebben? Of, zoo in het tegendeel het begrip daarvan bij het gros des volks van die oude tijden, of zelfs maar bij de meestgeoefende Grieken, plaats had, waar zullen wij dan eenige aannemelijke redenen vinden, om te verklaren, dat dezelve naderhand bijna gansch en al uit het geheugen der menfchen als weggevaagd, zich vele eeuwen na elkanderen heeft fchuil gehouden, dood en begraven als het ware, tot dat de Stoicijnen het eerst dezelve om zoo te fpreken weder volkomen deden herleven, en voor aller oog bloot legden? Want dat het Griekfche boekske over *de Allegoriën van Homerus* niet moet geächt worden gefchreven te zijn door *Heraclides Ponticus*, wiens naam het draagt, en die omftreeks vijftig jaren voor Zeno den ftichter der Stoïfche fecte gebloeid heeft, is reeds door *Vosfius* aangemerkt. (2). En, offchoon daarenboven *Plato*, die ruim eene eeuw vroeger dan Zeno geleefd heeft, zou kunnen fchijnen eene

Deel I. Hoofdft. I. §. 1.

ze-

(1). *De Oracul. def.* p. 436. D.
(2). *De Historicis Graecis*, p. 45.

Deel I. Hoofdſt. I. §. 1. zekere allegoriſche verklaring der fabelen, vooral van Homerus, aangeraden en eenigzins beproefd te hebben, om dat hij dezelve aanſtootelijk en met de Godsvrucht en zedelijkheid gansch niet overeenkomstig oordeelde (1) hebben wij echter volkomen regt, om *Ciceró's* voorbeeld en gezag te volgen, die zegt dat Zeno de eerſte was, welke de gemelde verklaring op zich genomen heeft (2).

4. Wanneer ik dit eene en andere nadenk, ſchijn ik mij, zoo waar, van Heyne bijna het zelfde te mogen zeggen, het geen Cicero den Academicus *Cotta* in den mond legt betrekkelijk dienzelfden *Zeno*. (3) „ Hij heeft eenen lastigen „ arbeid ondernomen, en buiten alle noodzakelijkheid gepoogd om reden te „ geven van louter verdichte fabelen, en de oorzaken uit te vorſchen, waarom „ elke Godheid juist met dat woord aangeduid wierd, waar mede men haar „ noemde." Doch dit zelfde meen ik vooral, en in volle kracht te kunnen gezegd worden over het zonderling gevoelen van *Kanne*, waar van ik berigt gaf in mijne Voorrede Hoofdſt. 1. §. 3. en Hoofdſt. 2. §. 3. Deze toch, terwijl hij de vroegſte geſchiedverhalen van volſtrekt alle oude volken, tot enkel zinnebeeldige verdichtſels verdraait, poogt, met zeer lastigen arbeid voorzeker, reden van dezelve te geven, en misvormt die, gelijk zeker vriend van hem het niet ongepast uitdrukt, tot eenen ellendigen almanak. (4) Dezelfde ſchrijver, verder, volgt, in het ſtellen van de oorſprongen der woorden en al zijn etymologisch bedrijf, zulk eenen trant, dat zijn geheele gevoelen even zeer gerangſchikt mag worden onder de loutere ſpelingen van een vernuft, dat zich vermaakt met overeentebrengen het geen het meest met elkander ſtrijdt en verſchilt, als de nieuwere, met zekere praal van geleerdheid opgeſmukte meening, welke op de fijnſte en wonderlijkſte woordafleidingen gebouwd wordt, die veronderſtelt, dat de geſchiedkundige oorſprong van de oudſte verdichtſels, bijzonder die over het rijk der dooden loopen, in dit ons Nederland *en de nabu*rige ſtreken moet gezocht worden; dat met de Elyſeeſche Velden aangeduid wierd een gemeenebest van regtvaardige en vrome menſchen, aan de uiterſte noordelijke grenzen van Frankrijk op de eilanden van den Nederrhijn gelegen, dat aldaar de wieg was van kunsten, wetenſchappen en mythologie, en dat men derhalve van

(1). *De Republ.* Lib. II. en III. in het tweede deel der editie van *Serranus*, vooral p. 378, E. en p. 391, B. In *Theaetet.* T. I. p. 153, C. D. In *Alcibiad.* T. II. p. 147, B. C. In *Phaedr.* T. III. p. 229, B. C. D.

(2). *De Nat. Deor.* III. 24.

(3). Ter ſtraks aangevoerde plaatſe.

(4). In de Voorrede ter aanprijzing van het Werk geſchreven, bl. 5.

van daar beginnen moet, om den oorſprong te vinden der beſchaving van de oude volken, zelfs van de Ægyptenaren en Grieken; dat de Goden in de fabelen niets anders waren dan zinnebeeldige afmalingen, van wetten en inzettingen van het Elyſeeſche Gemeenebest, en dat het beeld dier inzettingen zoo wel als van de wijsgeerte der wetgevers van dien Staat te zien is in den ſtarrenhemel; ja dat zelfs Homerus en Heſiodus geborene Nederlanders geweest zijn (1).

4. Doch, om op onzen weg, van welken wij echter niet ver verwijderd waren, terug te komen, het bijgebragte, dat wij niet verder mogen uithalen, zullen wij ons voorgeſtelde ontwerp getrouw blijven, en niet vlugtig henen lopen over andere ſtukken die wij noodzakelijk moeten behandelen, ſchijnt ons toereikende te zijn om tot het beſluit te komen dat het niet ontbreekt aan bewijzen die den voornamen grondſlag van het bovengemelde gevoelen van Heyne doen wankelen. Het geen, derhalve de geleerde man op het naauwſte met zijne zinnebeeldige voorſtelling der Mythen verbonden heeft en beſchouwde als zekere onmiddelijke gevolgtrekking, kan niet geächt worden die kracht te hebben welke hij daar in veronderſtelde. Want na dat hij gezegd had: „ Uit die bronne en „ uit dat beginſel, waaruit de oude Grieken hunnen Godsdienst afleiden, kun„ nen ſommige andere dingen geſtaafd en toegelicht worden, waarmede anders„ zins de naauwkeurige onderzoeker geen raad zoude weten" voegt hij er bij: „ dat de onderlinge gevechten der Goden, of hun ſtrijden ten behoeve der ſter„ velingen, in gebruik zijn gekomen in navolging van de Cosmogonie, waarin „ de ſtrijd der hoofdſtoffen afgebeeld wierd door ſtrijdende Goden; dat dierhalve „ Homerus hierin eene ruime ſtoffe en goede verdediging voor zijne uitvinding „ aantrof, en dat de menſchen van dien tijd er niets in moeten gevonden heb„ ben dat vreemd was of mishagen konde." Nog laat hij aanſtonds hierop volgen: „ dat het een beſtendig gebruik was, zoo in het Oosten als bij de oude „ Grieken, dat alles, wat er buitengewoons gebeurde, of waar van men de „ werkende oorzaken niet gemaklijk wist optesporen, alles wat zich geheel „ onverwacht vertoonde, aan de tusſchenkomst van Goden wierd toegeſchre„ ven, dat zij de Godheid, in elk bedrijf van aanbelang mengden, alle onver„ wachte voorvallen, zelfs die dingen die door beleid, kunst, of ſchranderheid „ voorbereid waren, aan de tegenwoordigheid en werking der Goden toeſchre„ ven." (2) Allen zijn het dus daar in eens, dat dit bij Homerus beſtendig al-

(1). De titel van het Werk is: *La Republique des Champs Elyſées, par M. Charles Joſeph de Grave, à Gand* 1806, 3 vol.

(2). *De orig. et cauſ. fab. Homer.* p. 45 ſqq.

Deel I. Hoofdst. I. §. 1, 2. alzoo in gebruik was, maar met welk regt de oorſprong van dit gebruik uit de Cosmogonien wordt afgeleid, blijkt uit het voorgaande. Doch, voor een oogenblik, dezen oorſprong aannemende, weet ik niet hoe men ſtaande zal houden dat de uitſtekendſte dichter zich zelven behoorlijk gelijk gebleven is, daar hij nu eens, zijne Goden invoert, als enkel in zinnebeeldige voorſtellingen van de hoofdſtoffen, en dan weder, als op zich zelven beſtaande perſonen, als krachtdadige medehelpers der menſchen, die alle dingen met onweerſtaanbaar vermogen daarſtellen.

Maar misſchien zal iemand zeggen: „Wat men ook denke van de bijzondere „wijze, waarop Heyne de fabelen van Homerus verklaart, kan men in waarheid loochenen, dat zoo wel de wijsbegeerte als de geſchiedenisſen der oude „volken uit de Mythen moeten opgeſpoord worden?" Om hier op, overeenkomstig met ons voorname ontwerp, kortelijk te antwoorden, moeten wij over de eerſte beginſelen van beiden bij de oude volken, een weinig uitweiden.

§. 2.

1. Voor alle dingen ſtemmen wij toe, dat niet weinigen der oude volken, het ſterkſte, of bijna alleen, geroerd wordende, door dingen die onder het bereik der uiterlijke zinnen vallen, zich zullen bediend hebben van eene tale en ſpraakgebruik, volkomen gewijzigd naar dezen eenvoudigen en onbeſchaafden toeſtand, en wij ſtemmen dit te gereeder toe, om dat wij zeer wel weten, dat dit al mede zoo plaats heeft bij onbeſchaafde volken die men in lateren tijd ontdekt heeft. Wij twijfelen dus in geenen deele, of zij, die wijzer waren, indien zij er waren, in de vroegſte eeuwen, dan het gros hunner tijdgenooten, zullen zich geſchikt hebben, naar de toen gebruikelijke onvolkomene en figuurlijke manier van uitdrukken. Maar wij twijfelen wel zeer, of er, in die woeste en luttel beſchaafde tijden, menſchen zijn geweest, die, of, over den oorſprong der zigtbare dingen, of den aard en wijze van eenigerhande afgetrokkene zaken, naauwkeurige navorſchingen in het werk ſtelden, en houden ons, met eene bijna volledige overtuiging verzekerd, dat de Philoſophie, of, zoo als Cicero (1) het uitdrukt, „de kennis van Goddelijke en menſchelijke zaken, en „van het verband tusſchen dezelve", eerst in meer beſchaafde tijden haar aanwezen bekomen heeft. Bij de Grieken behoort men haren oorſprong naauwelijks te zoeken dan in den tijd der zoogenaamde Zeven Wijzen; en dat de voortreffe-

(1) De Offic. II. 2.

felijkste wijsgeeren, zelfs van latere eeuwen, naar het Oosten trokken, om zich in die wetenschappen te volmaken, is eene overbekende zaak. Doch de Romeinen hebben die niet dan laat beoefend, en aan de Grieken dank geweten. Daar intusschen de geschiedenis der wijsgeerte van beide deze zeer beschaafde volken in veel helderer licht geplaatst is, dan die van anderen, die bij de oudheid het meest beroemd zijn geworden, behoort men dan in dien smaak te oordeelen over de beginselen hunner philosophie, dat men dezelve toeschrijft aan tijden die de beschaving vooraf gingen? Trouwens zij, die, onder de Americaansche volken, minder onbeschaafd dan de overigen waren, die van Mexico en Peru namelijk, schijnen nimmer tot de wijsgeerte, die keurige nafpoorster der nature, gekomen te zijn, daar zij volstrekt onvatbaar waren vóór afgetrokkene denkbeelden, en naauwelijks eenigen enkelen stap verder gingen, dan tot het geen de uiterlijke zinnen aandeed (1) en zoo zeer schoten de Mexicanen in dezen te kort, niettegenstaande zij reeds tot dien trap van beschaving geklommen waren, dat zij uitgevonden hadden, om den tijd, na den jaarlijkschen loop der zonne, naauwkeurig aftemeten. (2)

2. Gelijk nu de algemeene overeenstemming der oudste oorkonden verbindend voorschrijft, om het vaderland der wijsgeerte in het Oosten te zoeken, zoo is het, voorzeker, niet gemakkelijk, om den juisten staat harer kindscheid aldaar, naar waarheid te beoordeelen. En welk mensch, die slechts eene geringe maat van verstand bezit, zal loochenen, dat er niets duisterder, niets meer bedekt, en in de geschiedenis der menschelijke kundigheden en meeningen niets moeijelyker is om natevorschen en uittevinden, dan de eerste oorsprong der Oostersche wijsbegeerte? Zij bestond, bij manier van spreken, uit vele familien, die, hoewel zij, door verschil van tijd en plaats zekere onderscheidene houding en voorkomen aannamen, echter steeds eenige trekken behielden van zekere verwantschap, die aantoonden dat alle van ééne moeder afstamden. Doch, in welk gedeelte van het Oosten men hare geboorteplaats zoeken moet, hoe zij opgewassen is, en zich heeft uitgebreid, dit, vrees ik, zal, bij het zeer groot gebrek aan gedenkschriften, wel nimmer uitgemaakt worden. Hoewel dus niemand ligt zal uitvorschen, hoe het in allen deele gesteld was, met die allervroegste wijsbegeerte, en hoe zeer ons ontwerp niet gedoogt, om aan het nafpooren hier van veel tijds te besteden, zal het echter niet onvoegzaam geächt worden, om er eenig gewag van te maken ten minsten voor zoo ver het met hooge waarschijnlijkheid geschieden kan.

Voor

(1) Zie *Robertsons Gesch. van America.* D. IV. bl. 215. — (2) Aldaar bl. 49.

Deel I. Hoofdst. I. §. 2. Voor eerst dan, kan men niet twijfelen of de beoefening der wijsbegeerte is reeds vroeg behartigd in het Oosten; doch wij hebben geene de minste reden om vast te stellen, dat dezelve, zoo als die dan was, plaats gehad zou hebben, reeds in de tijden der woeste onbeschaafdheid. Trouwens, daar het zeker en ontwijfelbaar is, dat der menschen verstanden, aldaar, reeds vroeg tot menschelijkheid ontwikkeld wierden, spreekt het als van zelf, dat wij de eerste beginselen dier wijsgeerte, die zich op het onderzoek van de natuur en oorzaken der dingen ijverig toelegt, ook daar, moeten bepalen tot de tijden der beschaafdheid. Voorts zal, vermoed ik, niemand van mij daar in verschillen dat de starrekunde en daarmede verbondene berekening van den tijd van eene zeer hooge oudheid zijn bij sommige volken van het Oosten, welken, terwijl zij daar toe als van zelf opgeleid wierden door het gedurig aanschouwen en gemakkelijk waarnemen van eenen zeer helderen hemel, in deze oefening geene geringe vorderingen schijnen gemaakt te hebben, voor zij nog eenige meldingwaardige vorderingen hadden gemaakt in de beschaving van hun verstand en zeden; doch dat voornaam gedeelte der wijsgeerte, welke bestaat in het nasporen en verklaren van de oorzaken der dingen, schijnt veel later door hun behandeld te zijn. Eindelijk, en ook dit veronderstellen wij niet op lossen grond, al wat oudtijds tot de beoefening der wijsgeerte betrokken wierd, behoorde niet alleen den bedienaren van den eerdienst of den priesteren als hun bijzonder eigendom, maar was ook met den Godsdienst door eenen vasten band zamengebonden. En dit schijnt ons zoo volkomen zeker en boven het bereik van allen twijfel dat wij hopen durven dat zulks ons algemeen toegestemd worde. Ook zal niemand loochenen, en de natuur der zake brengt het mede, dat de Philosophemen, ten behoeve van welke, ik meende deze weinige aanmerkingen te moeten maken, of de allereerste beginselen der wijsbegeerte, in de naauwste verbindtenis staan met de vroegste Godgeleerdheid der volken. Weshalve, om, zoo veel het in ons vermogen is, te bepalen, of de philosophie der oude Oostersche volken onder welke dezelve als geboren is, of ten minste bij uitstekenheid vroeg beoefend, al of niet begonnen is in Mythen voorgedragen te worden, zullen wij kortelijk naar de oorspronkelijke gedaante en voorkomen van derzelver Theologie onderzoek doen.

3. Hoe naarstiger, derhalve, ik gevorscht heb naar den aard van den ouden Godsdienst in het Oosten zoo veel te waarschijnlijker, des te zekerder bijna, is het mij voorgekomen, dat dezelve niet dan na verloop van tijd begonnen is ingekleed en misvormd te worden in Mythen en zinnebeelden, terwijl dezelve in zijnen eersten oorsprong allerzuiverst en hoogst eenvoudig was.

En om hier met de Indiërs te beginnen, uit de schriften van dezulken, die over

over den Indifchen Godsdienst gefchreven hebben, blijkt ten klaarften, dat de gemelde juist de oorfpronkelijke toeftand was van hunnen Godsdienst, die beftond in de kennis en vereëring van éénen God, doch die meer en meer verbasterde naar mate zij allengskens begon gewikkeld te worden in Mythen en zinnebeeldige bekleedfels. (1) Voor het overige fchijnen de Indiërs, hoe zeer beroemd door hunne ftarrekundige berekeningen, in het navorfchen van de natuurkundige voorwerpen oudtijds geene groote vorderingen gemaakt te hebben, (2) en van de Braminen, of hunne wijzen, die bijzonder hun werk maakten van het beoefenen van den Godsdienst, verhaalt *Strabo* (3) dat zij, meenende, dat het voornamelijk aankwam op ijverige deugdsbetrachting, *τὰ περὶ φύσιν, τὰ μὲν εὐήθειαν ἐμφαίνειν*, *fommige van die dingen, die tot de kennisfe der nature behoorden, voor dwaasheid hielden.*

Offchoon men nu, om over den ouden Godsdienst van andere Oosterfche volken te oordeelen, min duidelijke aanwijzingen hebbe, er zijn toch, waar uit men met vrij wat waarfchijnlijkheid mag opmaken, dat zij nopens de Godheid, en Godsdienstige onderwerpen, in het eerfte eenvoudiger en zuiverder geoordeeld, of, zoo gij wilt, gephilofofeerd hebben, doch dat zij allengskens hunne begrippen, naar mate die meerder verbasterden, des te meer voorftelden in Mythen en zinnebeelden, om dezelve alzoo onder het bereik der zinnen van het groote gros te plaatfen. Want om nu te zwijgen van de oude Perfen, (4) Arabieren, (5) Phoeniciers, (6) en andere oude volken, die, of in het Oosten woonden, of met de Oosterfche volken naauw verbonden waren, (7) bij welken de fporen van zuiverder en eenvoudiger Godsdienst langen tijd merkbaar bleven, zullen wij een vlugtig oog flaan op de Ægyptenaren en Chineezen, in zinnebeeldige manier van voorftellen niet zeer van de Indiërs verfchillende.

Wat de Ægyptenaren betreft, dezen, zeer beroemd als zij waren, wegens eene zeer vroege befchaving, vooral, wegens hunne ftaatkunde en wezenlijke vor-

(1). Zie inzonderheid *La Croze, du Christianisme des Indes*, T. II. p. 220 et 259 etc., *Wagner, Idëen zu einer allgem. Mythol.*, p. 86, *Schlegel, über die Sprache und Weisheid der Indiër*, p. 102 env. en *Mythologie des Indous, par Mad. de Polier*, T. II. p. 662. —

(2). *La Croze*, als boven, p. 301 etc.

(3). Lib. XV. p. 1039.

(4). *Hyde, de Relig. Vet. Perf.* Cap. I.

(5). *Millius*, in *Disfert. Sel.* p. 11.

(6). *L'Abbé Mignot.* Tom. XXXVI. *de l'Acad. des Infcript. et Bell. Lettres*, p. 30 etc.

(7). Zie *Cudworth, Syst. Intel.* I. p. 373 feqq. et 682 feqq. Met betrekking ook tot de Grieken in het bijzonder kan men, hieromtrent vrij wat vinden in de Verhandeling van *Wyttenbach*, door beftuurders van het Stolpiaansch Legaat bekroond, in den jare 1780 uituitgegeven, bl. 7 env.

Deel I. Hoofdst. I. §. 2.

vorderingen in ſtarre- en meet-kunde, ja ook, met betrekking tot de beoefening der nature, hunne leeftijd in aanmerking genomen, gansch niet te verſmaden, hebben hunne Godgeleerdheid, in zoo vele Mythen en zinnebeelden verward nagelaten, dat, uit de geheele oudheid, geene zoo moeijelijk te verklaren is. Doch deze zelfde uiterlijke vorm van hunne Godgeleerdheid, vereenigd met groote praal van den eerdienst en vele ſchitterende plegtigheden, begon ſlechts te beſtaan ten tijde van des volks beſchaving, even als die verfijnde wijsheid waar in zij van ouds zich beroemd gemaakt hebben. Zij beſtond zeker reeds ten tijde van Mozes, ja van den aartsvader Joſeph, toen de Ægyptenaren al geklommen waren tot eenen hoogen trap van beſchaving, gelijk men mag opmaken uit de boeken van Geneſis en Exodus. Maar, dat zij, in veel vroegere en dus, min beſchaafde tijden eenen eenvoudiger en zuiverder Godsdienst gehad hebben, en alzoo het geloof in éénen God, allengskens door het bijvoegen van meerdere Goden en eenen vervaarlijken ſleep van Mythen en zinnebeelden ontluisterd is, kan men niet onduidelijk, uit ſommige kenteekenen, opmaken (1).

De Chineezen, het zij zij eene volkplanting van de Ægyptenaren afkomstig uitmaken, of niet, het geen hier om het even is, doch van welken algemeen bekend is, dat zij veel ſmaak vinden in Mythen en zinnebeelden en van zeer oude herkomst zijn, de Chineezen, zeg ik, ſchijnen dezen ſmaak niet gekregen te hebben, dan met de toenemende beſchaving hunner verſtanden, of te hebben aangenomen in navolging van andere volken. Een man (2) bij uitſtek ervaren in al wat de Chineezen betreft, heeft reeds opgemerkt, dat zij, in overoude tijden éénen opperſten God geëerd hebben, dien hunne hulde toebrengende niet in tempelen met handen gemaakt, maar onder den blooten hemel op verhevene plaatſen, en op de eenvoudigſte wijze, dat zij oudtijds bijna alleen werk maakten van het zedelijke gedeelte der wijsbegeerte, en niet dan in de tiende en elfde eeuwe onzer Christelijke jaartelling begonnen zijn naar den oorſprong van het Geheelal naauwkeurig te vorſchen en daarover te redekavelen.

Dit, en al wat wij meer van de geſchiedenis der oude Godsdiensten en wijsbegeerte hebben opſporen kunnen, verbiedt ons althans te twijfelen, dat die Mythen en zinnebeelden, waarin, oudtijds, ſommige gevoelens waren ingewikkeld, meer in den beginne geboren zijn uit de verbastering der Godsdiensten, dan

(1). *Cudworth*, als boven, p. 498 ſeqq. *Jablonski Panth. Ægypt. Prolog.* Cap. I.

(2). *De Guignes Memoire ſur l'etude de la philoſophie chez les Anciens Chinois*, p. 273-275. Tom. XXXVIII. *de l'Acad. des Inſcript. et Bell. Lettres*, vergelijk ook *Memoire sur la Literature des Chinois*, van denzelfden Autheur, ald. Tom. XXXVI. p. 198 et 199.

dan uit het nafporen van natuurlijke dingen en derzelver oorzaken, het welk later door de wijzen ondernomen wierd, en zoo meenen wij, dat, toen de menfchen, eenmaal van den eenvoudigen en zuiveren dienst van den eenigen God, door de allengskens toenemende verdwazing waren afgeweken, en in velerleije dwalingen geftort, zij hunne gevoelens over den Godsdienst, met onderfcheidene beelden hebben opgefierd, waar toe hunne taal te gereeder aanleiding gaf, naar mate dezelve beeldrijker was, en die zij vervolgens, in zeker fymbolifche vormen gedrukt, als voor oogen ftelden, en met heiligen eerbied deden befchouwen, en dat, eindelijk, de Mythifche en zinnebeeldige voordragt dezer Godsdiensten in zwang geraakt zijnde, er naderhand onder de volken fommige wijzen zijn opgeftaan, die in deze verdichtfels der dwaling, de afbeeldfels zochten en vonden van natuurlijke, in het bijzonder, astronomifche verfchijnfelen, zoo omtrent als de Stoicynen, gelijk wij boven §. 1. aanm. 3. zagen, in de Goden van Homerus, zinnebeelden van de hoofdftoffen ontdekten, waar van Homerus zelf nimmer gedroomd had. Deel I. Hoofdst. I. §. 2.

4. Maar, wat zullen wij nu zeggen van de *Cosmogoniën*, die zoo vele, velerleije, en gemeen zijn aan de meeste volken der hooge oudheid, en die men alzoo behoorde op te geven als overoude philofophifche Mythen of de vroegfte navorfchingen der wijzen omtrent den oorfprong der dingen? Wat dezen aangaat, hier ter plaatfe wil ik er hoofdzakelijk het volgende van zeggen.

Vooreerst moet ik aanmerken, dat wij hier ter plaatfe niet handelen over die fcherpzinnig wijsgeerige begrippen nopens den oorfprong der dingen, hoedanige wij, bij voorbeeld, boven §. 3. aanm. 3. uit Strabo aangeduid hebben van zeker Phoenicisch wijsgeer, die denzelven uit ondeelbare deeltjes wilde afleiden, voor den tijd reeds van den Trojaanfchen oorlog. Zulke leeringen toch zal niemand verwachten van eene wijsbegeerte die nog in hare geboorte is, maar alleen van de zoodanige die reeds vrij wat gevorderd is, en bekend is het, dat de Phoeniciers zeer vroeg tot zekeren trap van befchaafdheid geklommen waren. Wij gewagen nu flechts van elke hoe ook genaamde befchrijving van de eerfte vorming der dingen, blootgelegd voor de uiterlijke zinnen, en gewikkeld in een zinnebeeldig bekleedfel, welke de pas geborene wijsbegeerte geächt wordt voortgebragt en het allereerst daarin hare krachten beproefd te hebben, offchoon wij die diepzinnige leere, en ervarenheid in den loop der nature, die in fommige Cosmogoniën wordt gevonden, gelijk wij §. 1. aanm. 3. reeds herinnerd hebben, met geringe waarfchijnlijkheid veronderftellen mogen, in de eerfte kindschheid der wijsbegeerte.

Verder moeten wij doen opmerken, dat niet alle deze Cosmogoniën even oud zijn.

Deel I. Hoofdst. I. §. 2, 3.

zijn. Velen zijn er bij de Indiërs, en die, eenvoudiger naar mate zij ouder zijn, (1) het geen zeker zeer merkwaardig is en niet onduidelijk te kennen geeft, dat zij, de vroegste en eenvoudigste niet zelven uitgevonden, maar den vorm daar van van elders zich aangeschaft hebben, welken zij des, al aanstonds, naar hunne denkwijze verbogen, en, in volgende eeuwen, meer en meer uitgebreid hebben.

Daarenboven treft men, tusschen verschillende Cosmogoniën van onderscheidene oude volken, zulke eene overeenkomst aan, dat, wanneer men in het oog houdt de onderscheidene tijden, en de onderscheidene denkwijze en spraakgebruik, dier volken zelven, men het zeer waarschijnlijk daarvoor moet houden, dat die Cosmogoniën geenszins bijzondere uitvindingen zijn van elk bijzonder volk, maar door het eene van het andere overgenomen, en alle, uit eene algemeene bronne, als zoo vele beekjes, gevloeid zijn.

Daar nu, eindelijk, van alle oude Cosmogoniën, die ter kennisse van het nageslacht zijn gekomen, ver de eenvoudigste is die welke wij aantreffen in het eerste hoofdstuk des boeks van Genesis, is het billijk dat wij de eerste bron van alle anderen daar zoeken: waar mede wij echter niet willen geächt worden te beweren, dat deze zelfde beschrijving der Schepping, door Mozes overgenomen, en zijnen landgenooten medegedeeld, uit derzelver boeken ter kennisse gekomen is van de andere volken; maar dat de zaak zelve, onder die gedaante, waaronder wij haar aldaar aantreffen, en die de Hebreeuwen ons in hare oorspronkelijke eenvoudigheid en zuiverheid hebben overgeleverd, onder de oude Oostersche volken overvloedig bekend was, door gedurige overleveringen der vergetelheid onttrokken, wijd en zijd bij monde verspreid, en door verschillende volken, die dezelve vervolgens aangenomen hebben, elk op zijne wijze, en naar zijne bijzondere behoeften omgevormd of gewijzigd is. Doch het zij genoeg dit met een enkel woord te hebben aangevoerd. Elders zullen wij er nogmaals van gewagen, te weten in het 2de Hoofdstuk §. 2. en Hoofdstuk 3. aan het einde, en, bij die gelegenheid onderzoeken, of men die Cosmogonie, welke men de Mozaïsche pleegt te noemen, onder de philosophemen behoore te rangschikken of niet.

§. 3.

Thans komen wij tot het andere onderwerp naar het welk wij vorschen willen,

(1). Zie *Wagners Mythol.*, boven aangeh. bl. 85 env.

den, tot de eerste beginselen namelijk der geschiedenissen bij de oude volken: doch wij twijfelen geenszins of er zullen gevonden worden, die zich verwonderen, dat wij onderzoek doen, naar een ding zoo klaarblijkelijk in zich zelven, terwijl het een algemeen aangenomen gevoelen is, dat de eerste beginselen der geschiedenissen bij alle oude volken zonder onderscheid van Mythischen aard zijn, dat dezelve, de schrijfkunst noch uitgevonden noch ingevoerd zijnde, alleenlijk bij monde wierden overgeleverd, dat de zaken zelve dikwerf verkeerd overgebragt, uitgebreid en op eene ongelooflijke wijze vergroot wierden, dat de oude taal arm was in woorden, maar verbazend rijk in overdragtige en zinnebeeldige spreekmanieren, en dat, eindelijk, de nog onbeschaafde volken, in hunne onkunde aangaande de natuur en natuurlijke oorzaken der dingen, zich allerhande ongehoorde en vreemde wonderen scheppen, die hunne nakomelingen niet alleen met een blind geloove aannemen, maar daarenboven met hunne bijvoegsels verrijken; dat, uit dien hoofde, onder deze vertellingen wel eenige waarheid schuilt, doch die wel degelijk moet afgescheiden worden van die bijvoegselen der uitvinding en overlevering. Wij ontkennen geenszins, dat al dit bijgebragte veel waarheid aan zich hebbe, schoon wij echter van oordeel zijn dat het er zoo mede gesteld is, dat er wel eenige uitzonderingen op kunnen gemaakt worden. Deel I. Hoofdst. I. §. 1.

Wij staan gereedelijk toe, dat, bij de Grieken, de beginselen der oudste geschiedenis in fabelen of Mythen waren ingekleed, en hebben reeds §. 1. 4de aanm. te kennen gegeven, dat wij geheel niet staan in het gevoelen van *Kanne*, die alles wil wringen naar den symbolischen trant der Indiërs. Daar dan nu bij de Grieken de schrijfkunst bij uitstek laat wierd ingevoerd, vermeldden zij in gedichten de zaken die zij aan het geheugen der menschen wilden aanbevelen, voor en aleer er nog eenig geschiedschrijver bestond. Terwijl intusschen de aard der dichtkunste medebrengt, om de onderwerpen optesmukken, te vergrooten, en op allerleije wijzen de verwondering gaande te maken, en daar de Grieken levendig van geest en als verzot zijn op verbazing wekkende verdichtsels, kan niemand bevreemden de ontzettende menigte fabelen die men bij hen aantreft, uit welker blinkende boeijen, mag ik zoo spreken, hunne oude geschiedenissen moeijelijk ontwikkeld, en tot eenvoudige historische waarheden te rug gebragt worden. Maar dat Heyne en zijne volgers dit voorbeeld der Grieken aldus voorstellen, dat men, naar dien maatstaf, alle andere volken zou moeten beoordeelen, dit weet ik niet of volkomen steek houde. Wat? Hadden dan alle die oude volken, gelijk de Grieken, hunne dichters, en die leefden, voor nog hunne geschiedenissen in geschrifte gesteld wierden? Hadden zij dezelfde zucht voor het verzinnen van ongeloofelijke dingen? De vroegste geschiedenissen der Indianen

Deel I. Hoofdst. I. § 2.

nen zijn ook al door hunne dichters bijster ingewikkeld en misvormd. (1) Maar moeten wij juist vaststellen, dat dit zelfde het geval geweest is bij alle overige volken zonder onderscheid? Wie toch zijn die dichters geweest, die de oude geschiedenissen der Ægyptenaren, Chineezen, Assyriers, Romeinen, Perzen, hoe beroemd ook, in latere tijden, in dichtkundige oefening, bezongen hebben, voor nog eenige historische berigten onder hen aanwezig waren? (2) Bekend is het wel dat het bij de oude Arabieren in gebruik was, om lang verledene zaken, die hun gedenkwaardig voorkwamen, alzoo in gedichte te bewaren en der vergetelheid te ontrukken, doch hun voorbeeld is zoo ver van het voorbeeld van de Grieken ontleend te bevestigen, dat het veel eer hetzelve aanmerkelijk van kracht berooft. Immers de gedichten, hiertoe betrekkelijk, die in het licht zijn verschenen, hoedanige er gevonden worden in de *Monumenta vetustiora Arabiae* door *A. Schultens* uitgegeven, en sommige stukken uit de *Excerpta Hamasae*, hoe zeer in den echten Oosterschen geest gesteld, en wel strookende met den aard der oude tale, hebben volstrekt niets aan zich van dien Mythischen trant en wonderdadigen schijn, die, om dat zij in Homerus en andere oude Grieksche dichters gevonden wordt, uit dien hoofde, te onregt, geoordeeld wordt algemeen te zijn onder alle dichters der hooge oudheid.

2. Wij vreezen zeer, dat er veel meer, dan het behoort, wordt toegeschreven aan de bedriegelijkheid der overleveringen, aan de oude onbeschaafde tale, en de zucht voor het wonderdadige. Want, om een voorbeeld te ontleenen van de meest beroemde Americaansche volken, de Mexicanen bezitten overleveringen, betrekkelijk hunnen vroegsten oorsprong, die, hoe onvolmaakt, zoo als de aard hunner tale, en van hun volk medebragt, echter vrij naauwkeurig en zeer geloofwaardig zijn naar het oordeel van den, in dezen, hoogstbevoegden regter *Robertson* (3). De Peruvianen verhalen ons, dat zij, na, langen tijd, meer in den smaak van wilde dieren dan als menschen geleefd te hebben, van deze woeste levenswijze verlost geworden zijn door zekeren man en vrouwe, met name *Manco Capac* en *Mama Ocollo*, die beweerden door de Zonne geteeld, en van hunnen

wel-

(1). *La Croze Christian. des Indes*, II. p. 285 etc. en 329.

(2). De Perzen hebben, ik beken het, hunnen zeer beroemden dichter *Ferdusi*, die in een werk met name *Schahnameh*, de oude gebeurtenissen van zijn volk uitvoerig bezongen en er als het ware eene Mythische geschiedenis van beschreven heeft. Dan deze is van eenen lateren tijd, hebbende lang na de voormalige jaarboeken der Perzen geleefd. Hij stierf in het jaar 411 van de *Hegira*, het welk met het jaar 1020 der Christelijke jaartelling overeenkomt. Zie over hem en zijn gedicht *Herbelot*, in zijne *Biblioth. Orient.* op de woorden *Ferdousi Schahnameh* en *Asfedi*.

(3). *Geschied. van America* D. II. bl. 68.

weldadigen Vader gezonden te zijn (1). Dat de Peruvianen, nu, naar waarheid dit alzoo verhaald hebben, lijdt geenen twijfel, daar het bekend is, dat ook de oude wereld hare wetgevers, hervormers en stichters der volken had, die, om zoo veel te meerderen invloed te maken op de gemoederen der menschen, beweerden eene Godlijke zending te hebben. Voor het overige vindt men onder alles, wat Robertson, wegens deze hervormers van het Peruviaansche Volk uit eene overlevering verhaald heeft, niets te wondervols of waar aan de schijn der waarheid ontbreekt, in het tegendeel komt het zoo waarschijnlijk voor, dat het ten vollen als geloofwaardig verdient beschouwd te worden: immers is het van zeer weinig belang, en was het zeer overeenkomstig met het gevoel van onbeschaafde wilden, die nimmer iets gezien hadden, dat vergeleken kon worden, met de gemelde beruchte echtgenooten, uit welk een oord der beschaafde wereld tot hun overgekomen, dat zij gingen verbreiden, dat deze hunne stichters zich het eerste in het heerlijkste gewaad, en eene bijna meer dan menschelijke gedaante aan hun vertoonden, nagenoeg gelijk de Mexicanen, wat zeg ik? deze zelfde Peruvianen, na dat zij reeds eenige vordering in beschaafdheid gemaakt hadden, den Spanjaarden iets verhevens en meer dan menschelijks toeschreven, alleen om dat zij bespeurden, dat zij voortreffelijker, dan zij zelven, gekleed waren, en in andere opzigten aanmerkelijke meerderheid boven hen bezaten (2).

Deel I. Hoofdst. I. §. 2.

Daarenboven mogen wij aanmerken, dat diezelfde Arabieren, van welker geschiedkundige, en gansch niet Mythische, gedichten, wij, bij gelegenheid van de vorige aanmerking gewaagd hebben, en die de dingen, waarin zij het grootste belang stelden, bijzonder hunne geslachtrekundige tafelen, met de grootste zorgvuldigheid in het geheugen inprentten, en dus tot de nakomelingschap overbragten (3) ons het voorbeeld geven van overleveringen, langen tijd bij monde voortgezet, die allen geloof verdienen en van het hoogste gezag zijn: ja, met hoe vele naauwgezetheid zij zich in dezen toeleiden op eenvoudigheid en waarheid, blijkt uit het geen, *A. Schultens* van de alleroudste geschiedenissen der Joctaniden, een volk van gelukkig Arabiën, heeft uitgegeven. Men kan wel niet loochenen dat die stukken gebrekkig en zeer onvolkomen zijn, en niets minder dan naauwkeurige zamenstelsels eener volledige geschiedenisse; doch, wanneer gij eene zeer zeldzame uitzondering daar laat, zult gij er naauwlijks iets in vinden, dat tegen de waarschijnlijkheid aandruischt en alzoo geene wonderen, geene verschij-

nin-

(1) Als boven III. bl. 278 env.

(2) *Robertson* als boven III. bl. 84 en 287 vergel. bl. 301 *in de Noot*.

(3) Zie *Eichorn*, *Monumenta Histor. Antiq. Arab.* §§. 6-13.

Deel I. Hoofdst. I. §. 3. ningen van Goden, of andere bewoners van den Hemel, niets, met een woord, dat de minste overeenkomst heeft met dien Mythischen geest der Grieken, welken in hunne dichtstukken doorstraalt. En dit is zoo veel te opmerkingwaardiger, als het zekerder is, dat de Arabiëren, ten allen tijde, zeer levendig waren van verbeelding, en, in latere dagen, zoo als wij elders (Deel II. hoofdst. 2. §. 5. 1ste aanm.) zien zullen, krachtig overhellende tot alles wat fabelachtig mag genoemd worden.

Eindelijk, hoe waar en geloofwaardig, zelfs bij de oude Grieken, sommige voorvaderlijke overleveringen geweest zijn, schijnt men, mijns oordeels, uit *Homerus* zelven te kunnen opmaken, die, hoe rijk in verdichtsels, uit vroegere dichters overgenomen, of door hem zelven verzonnen, desniettegenstaande, over personen en zaken, tot den Trojaanschen oorlog, zoo langen tijd vóór hem gevoerd (1) betrekkelijk, zoo geschreven heeft, dat men het daarvoor schijne te mogen houden, dat hij zekere historische overleveringen gevolgd heeft, die alle geloof verdienden. Te regt heeft immers *Lactantius* gezegd: (2) „ De dichters „ hebben geenszins de gebeurtenissen, die zij opgaven, verzonnen, maar er „ alleen zekere kleuren aan gegeven."

§. Om echter, het geen men, nopens de Mythische beginselen der geschiedenis, opgeeft, naar ons vermogen, en overeenkomstig met ons groote doel, te beter op te helderen, wel aan, laten wij eens onderzoeken welk eenen trant men, in de zoogenaamde Mythische eeuwen, volgde bij andere beroemde volken der oudheid.

Voorloopig weten wij, dat de eerste beginselen der Romeinsche geschiedenis ten deele onzeker, ja, eenigszins fabelachtig zijn; doch wie, die eenige kennis bezit van de Romeinsche en Grieksche geschiedenissen, zal ons niet toestemmen, dat er een aanmerkelijk onderscheid bespeurd wordt tusschen die beiden, alleen in de manier waar op hunne oude oorkonden gesteld zijn, en dat men de oorzaak van dit verschil voornamelijk daar in moet zoeken, dat het den Romeinen, gelijk wij reeds aanm. 1. te kennen gaven, mangelde aan dichters, die, zoo als bij de Grieken, de meeste gebeurtenissen vermaakshalve en om er gewigt aan bij te zetten onder een wonderdadig bekleedsel voorstelden?

Wat

(1). Volgens de Marmora Oxoniensia moet hij geleefd hebben 302 jaren na het innemen van Troje; doch in het leven van Homerus, het welk aan Herodotus toegeschreven wordt, wordt hij, op het einde, gezegd 168 jaren na den Trojaanschen oorlog te hebben geleefd. Van nog andere gevoelens gewaagt *Marsham* in *Can. Chron.* bl. 437 env.

(2). *De Fals Rel.* B. I. Hoofdst. 11. in het midd. doch de geheele plaats verdient gelezen te worden.

Wat de Indianen betreft, waarvan wij boven ook reeds met een woord gewaagd hebben, daaromtrent moeten wij aanmerken, dat men uit hunne boeken, zoo velen er nog bekend zijn, bijna niets kan beslissen, nopens de eerste beginselen hunner geschiedenissen. Want, offchoon ik weet dat er zijn, die aan de beschaafdheid en de boeken der Indiërs eene hooge oudheid toeschrijven (1) komt mij echter het gevoelen der zulken waarschijnlijker voor, die de vroegste beginselen der beschaving onder deze volken later stellen, en meenen dat *Budda*, of, zoo als hij van *Clemens den Alexandryner* genoemd wordt (2) *Butta* een man beroemd in hunne geschiedenissen, en onder hen de uitvinder en verbreider van kunsten en wetenschappen, eerst geboren is in het 683ste jaar van onze Christelijke jaartelling. (3) Dat, voorts, hunne boeken van veel lateren tijd zijn, dan sommigen daar voorstellen, blijkt, zoo van elders (4) als bijzonder daaruit, dat er duidelijke sporen in gevonden worden van kennis aan den Joodschen niet alleen (5) maar zelfs aan den Christelijken Godsdienst (6). Dus, om dit alleen maar bij te brengen, daar zij hetzelfde van de geboorte van hunnen *Chrisna* verhalen, het geen met betrekking tot den Stichter van onzen Godsdienst in de Euangelische geschiedenis voorkomt, blijft er geen twijfel over, of zij hebben dit daaruit overgenomen: want de woorden *Chrisna* en *Christus* hebben eene genoegzame overeenkomst, om met reden vastteftellen, dat het eerste van het laatste, ontwijfelbaar Grieksche, en waarmede het Hebreeuwsche משיח vertaald wordt, ontleend zij, waar uit, om dit, in het voorbijgaan, aantemerken, blijkt, hoe verkeerd het gevoelen van *Kanne* over deze zaak is, dat wij vermeld hebben in onze Voorrede Hoofdst. 2. §. 4. Aanm. 1. aan het einde. Voor het overige, en ook dit achten wij geenszins overtollig, ter dezer geschikte plaatse te doen opmerken, dat de verbazende tijdrekenkundige tafelen der Indianen ganschelijk verdicht, en naar zekeren willekeurigen regel gesteld zijn, heeft *Sonnerat* Deel I. Hoofdst. I. §. 2.

zoo

(1). Zoo als *Anquetil* in de Voorr. voor een Indisch werk dat ten titel heeft: *Oupnek-hat*, bl. 7. en *Jones* in de Voorrede voor een Indisch Wetboek, uit het Engelsch in het Hoogduitsch vertaald, onder den titel: *Hindu Gezetzbuch* (Weimar 1797) bl. 13-16. Vergelijk mede een boek genoemd *Mythologie des Indous* par *Mad. de Polier*, Tom. I. p. 93 etc.

(2). *Stromatum*, Lib. I. p. 305. B.

(3). *Recherches sur les Philosophes appellés Samanéens par Mr. de Guignes*, *Acad. des Inscript. et Bell. Lettr.* Tom. XXVI. p. 780, en *Ezour Vedam Observ: Prelim.* p. 70 et 80.

(4). *Reflexions sur un livre Indien, intitulé Bagavadam, par Mr. de Guignes Acad. d. Inscr. et Bell. Lettr.* Tom. XXXVIII.

(5). *Ezour Vedam* als boov. p. 80-84.

(6). Als boven bl. 94-98. en *Hist. Doctr. de Vero Deo*, van *Meiners*, p. 131.

Deel I. Hoofdst. I. § 2. zoo klaar bewezen, dat hieromtrend geen twijfel meer overblijft (1). Daar het derhalve, met dit eene en andere alzoo gelegen is, meen ik, met veel vertrouwen te mogen beweren, dat der Indianen Mythische eeuw, tot eene ongeloofelijke oudheid reikende, ons eigenlijk weinig raakt, daar wij van dezelve niets hebben dan enkele verdichtsels, en die nog voor het meerderdeel van onderscheidene latere eeuwen, gewijzigd naar verzonnene starrekundige berekeningen en symbolische of allegorische voorstellingen, waarmede de geschiedenis van zekere bovennatuurlijke of geestelijke wereld, zoo als zij die noemen, wordt aangeduid, vermengd met overgenomene Godgeleerde gevoelens van onderscheidene volken, en allengskens meer en meer als insmeltende in de geschiedenis van de aarde die wij bewonen, (2) in diervoege, dat men, behoudens zeer weinige uitzonderingen, moge achten, dat niets, van het geen in de boeken der Indianen voorkomt, in de natuur der dingen, maar alles alleen in hunne hersenen aanwezig was.

Voorts hebben de Chineezen boeken, waar in zij de geschiedenissen huns volks van den eersten oorsprong af ophalen. En met dezen is het zeker geheel anders gesteld, dan met die der Indianen. Offschoon, intusschen, en hunne chronologie zeer duister en verward is, en hunne vroegere geschiedenis eerst in lateren tijd schijnt opgeteekend te zijn (3), is desniettemin zelfs het verhaal van de allervroegste gebeurtenissen geheel niet opgevuld met soortgelijke Mythen als wij bij Homerus aantreffen — wat zeg ik? het bevat geheel geene Mythen, dan zoo als men die vindt in de oudste geschiedenis der Romeinen, dat is bij uitstekenheid weinige (4).

Meerdere overeenkomst met den Mythischen trant der Grieken bespeurt men in de gemeenzame verhalen der Perzen van hunne vroegste tijden, waarin b. v. nog Goden, Halve Goden en Daemonen voorkomen, waarmede de vroegste vorsten

(1). Zie zijn *Reize naar de Oost-Indiën en China*, D. II. bl. 137–149, en vergel. het uitmuntend Werk getiteld: *Geschichte der Erde und des Menschlichen Geslechtes nach der Bibel; von Philipp Howard*, (Hanover 1799), bl. 184–186, en het boek *Ezour Vedam*, T. II. p. 212–219, alwaar bl. 216 aangemerkt wordt, dat de geleerdsten der Braminen, weinig geloof sloegen aan de fabelachtige tijdberekeningen van hunne landgenooten.

(2). *Mythol. des Indous*, T. II. C. 18.

(3). Zie *Examen Crit. des Annales Chin. par Mr. de Guignes*, Tom. XXXVI. de *l'Acad. des Inscript. et Bell. Lettr.*

(4). *De Guignes*, ter aangeh. plaats, p. 182. Men kan er bijvoegen: *Abdallae Beidavei Hist. Sin.*, p. 16 env. *Algemeene Historie door Westerbaen*, D. XVII. bl. 707 env. En *de Extraits des Historiens Chinois*, achter het voortreffel. Fransche werk *de l'Origine des Loix des, Arts et des Sciences.*

Deel I. Hoofdst. II. §. 5.

ten te strijden hadden. (1) Doch behalven dat deze fabelen al vele overeenkomst hebben met die der Indianen, heeft men ook goede redenen om te twijfelen, of wel alle die vertellingen, het zij uit de geschiedkundige jaarboeken der Persiers zelven, of uit voorvaderlijke overleveringen geput zijn, daar zelfs de beste schrijvers die bekend geworden zijn, later geleefd hebben dan de eeuw van Mahomed, en de ramp der Persen, door de Mahomedanen onder het juk gebragt, allerverderfelijkst geweest is, voor de oude gedenkschriften onder de eersten voorhanden. (2) Zeker heeft geen van alle Oostersche volken, ten opzigte van eene levendige en tot het fabelachtige overhellende verbeelding, zoo vele overeenkomst met de Grieken.

Eindelijk, om niet verder uit te weiden, willen wij niet loochenen, dat de oude geschiedenissen van vele voormalige volken, waar van de Grieksche schrijvers gewaagd hebben, en ten uitersten onzeker, en, door het bijmengen van Mythologische verdichtsels, geweldig verduisterd en verward zijn, zoo dat *Diodorus Siculus* (3) met reden klaagde over de moeijelijkheid om dezelve optegeven: met dat al zal men, overal elders, vruchteloos zoeken, naar die algemeene overhelling, om de vroegste geschiedenissen in een wonderdadig kleed te steken, welke Homerus wegsleepte, ja de verhalen zelve van *Ctesias*, over de oudste geschiedenissen der Assyriers geboekt, hoewel ongeloofelijk, of ten minste in die mate opgesmukt, dat de meesten die voor fabelen houden, zijn gansch niet opgevuld met wonderdaden of gedurige verschijningen van Godheden.

(1) *Reflexions sur l'utilité, que l'on peut retirer de la lecture des Ecrivains Orientaux, par Mr. Anquetil.* Tom. XXXV. de *l'Acad. des Inscr. et Bell. Lettr.*, bijzonder p. 152, en *Richardson, über die Sprachen, Literatur und Gebrauche Morgenl. Völker*, bl. 80.

(2) *Richardson* zelf, bl. 75, ontkent dit niet, offchoon hij het gezag van deze schrijvers niet geheel schijnt te versmaden.

(3) Eerste boek aan het begin.

TWEE-

Deel I. Hoofdst. II. §. I.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over het Regt, waarmede men, uit het algemeen gebruik der Mythen, toegeschreven aan alle oude volken, opmaakt, dat ook bij de Hebreeuwen dit gebruik in zwang was.

Het geen wij, tot dus ver, verhandeld hebben over het algemeen gebruik van Mythen, dat der oudheid wordt toegeschreven, en de wijze daaromtrent gevolgd, betoogt, onzes oordeels, genoegzaam, dat die veronderstelde algemeenheid niet zoo onbepaald is, als zij willen, die bij zich zelven als besloten hebben, om ook de Hebreeuwen daaronder te begrijpen. Doch, dit nu eens daargelaten, willen wij thans onderzoeken, met welk regt den Hebreeuwen wordt toegeschreven het geen elders doorgaans plaats gehad zou hebben.

§. 1.

Om van de *Historische Mythen* te beginnen, men wil algemeen gelden laten de drie onderscheidene tijdvakken, waarvan *Varro* spreekt (1) het eerste beginnende met den oorsprong van het menschdom, en voortgaande tot den eersten watervloed (2) en het welk uit hoofde der onkunde genoemd wordt ἄδηλον (onzeker); het andere besloten tusschen dien eersten watervloed en de eerste Olympiade, het geen, om dat men 'er veel fabelachtigs van leest, μυθικὸν (fabelachtig) wordt geheeten; het derde van de eerste Olympiade tot aan onzen tijd, den naam dragende van ἱςορικὸν (historisch), om dat het daar in gebeurde tot de ware geschiedenis behoort.

1. Dat deze onderscheiding op de tijden der Grieken toegepast zeer waar is, zal niet ligt iemand loochenen, en het is noodeloos om te bewijzen, dat Varro alleen gesproken heeft van de tijdvakken bij de Grieken, of ten minsten bij uitsluiting, bedoeld de Grieksche schrijvers, die over de geschiedenissen hunner, en van andere natien geschreven hebben, en die alleen door de Romeinen gebruikt wierden ten tijde van Varro. Doch, men late vrij deze onderscheiding gel-

(1). Op. I in fragmentis p. 369. Edit. Bipont., ex *Censorino de die natali*, C. 21.

(2). Dezen noemen zij, zoo als Censorinus naderhand opteekent, de Ogygische, en stellen die vroeger dan die welke plaats had ten tijde van Deucalion.

gelden voor alle overige volken, met betrekking tot de Hebreeuwsche Natie gaat zij volstrekt niet door. Veronderstellen wij toch eens voor een oogenblik, dat ook de Hebreeuwen hunne Mythische tijden gehad hebben hoe is het dan bijgekomen, dat dier Mythische tijden niet voorafgingen de ἄδηλα, de duistere, de onzekere, uit welken volstrekt niets, zelfs niet door de fabelachtigste overlevering ter onzer kennis zij gekomen? Zulke tijden van onzekerheid onderstelt men indedaad bij alle andere volken. Doch welke mag, bid ik U, de reden zijn, dat men die bij de Hebreeuwen in het geheel niet aantreffe? Over deze oorspronkelijke tijden van het menschelijk geslacht vindt men wel niet veel aangeteekend in de Hebreeuwsche Schriften, en dat weinige is nog niet eens volkomen klaar en in allen opzigte volledig, zoo dat er niets overblijft, dat men zou wenschen kunnen te weten. Maar, hoe komt het toch bij, dat daar, waar de schrijvers van alle andere hoegenaamde volken ons in het duistere laten, juist alleen de Schriften der Hebreeuwen, ons berigten geven, die ons als bij de hand leiden tot den oorsprong van alle oude immer bekende volken, ja tot den gemeenenen stam waar uit zij allen, hoofd voor hoofd, gesproten zijn. Indien wij zelfs eene Mythische verklaring van sommige dezer aldaar verhaalde gebeurtenissen toelieten, zouden er, desniettegenstaande, zoodanige eenvoudige berigten, over den oorsprong der onderscheidene volken, overblijven, als van elders ten vollen konden gestaafd worden. Met één woord, door dezelfde Hebreeuwsche Schriften, is een verwonderlijk licht ontstoken het geen de duisterheid der afgelegenste tijden gelukkig opheldert. Doch zonder die Schriften zouden wij, omtrent de vroegste eeuwen der wereld, van rondsomme met de dikste duisternisse omgeven zijn, en allengskens in de onderscheidene deelen der aarde volken kennen leeren, die als uit den hemel gevallen, zelven voor het grootste gedeelte niet wisten van waar zij gekomen waren. Deel I. Hoofdst. II. §. 1.

2. Vervolgens, en ook dit verdient wel degelijk onze opmerking, treft men de Mythen, welke men den Hebreeuwen toeschrijft, veelvuldiger dan in vroegere dagen, na den leeftijd van Mozes, en bij uitstekenheid in de, zoo men zegt, ware helden-eeuwen van Jozua, en, vooral, der Regteren aan. Indien, immers, ten opzigte der Hebreeuwen, de aangevoerde onderscheiding van Varro, in alle hare kracht, geldt, zoo dat, bij hen, plaats greep, het geen men, te regt, ten aanziene van de Grieken vastStelt, dan zullen hunne helden-eeuwen, of meest Mythische tijden, veel later komen dan die onderscheiding vordert. Te weten bij de Grieken zullen zij beginnen voor nog de geschiedenis eenige reeks van tijden bevatte, bij de Hebreeuwen daarentegen met de geschiedenis zelve, die eerst van Mozes zijnen aanvang neemt, terwijl het echter voegelijker zoude wezen, dat die helden-eeuwen voor Mozes kwamen, dan dat men voor

Deel I. Hoofdst. II. §. I. zijnen leeftijd als herders beschreven vond, de stamvaders van het volk, en die als menschen, die, in levenswijze en zeden, hoogsteenvoudig, geen zweem van overeenkomst hadden met de helden der Grieken. (1). In het algemeen, intusschen, is het zeer opmerkelijk, dat men de Mythen, in veel minderen getale aantreft in de alleroudste Schriften van onzen Gewijden Bondel, dan in min bejaarde, en dat de geschiedenis, b. v. van Elias en Eliza, ja zelfs de veel jongere van Daniël, veel meer voorkomen van het Mythische hebben, dan de aartsvaderlijke, daar toch bij andere volken de historische Mythen gemeener geächt worden in de overoude tijden, en allengskens zeldzamer voorkomen.

3. En uit het zoo even aangevoerde, kunnen wij opmaken een ander, en zeer in het oog loopend, onderscheid, tusschen andere volken en het Hebreeuwsche hierin bestaande, dat hunne Mythische tijden, wil men hun dan dezelve toeschrijven, ik zeg niet, na de invoering van de schrijfkunst, maar zelfs voortgeduurd hebben, zeer lang na dat men reeds begonnen was de geschiedenissen openlijk in geschrifte te stellen. Te weten, die Mythische verhalen welke bij andere volken gebruikelijk waren, acht men opgehouden te hebben toen er, na de invoering van de schrijfkunst, zich menschen opdeden, die de gebeurtenissen zelve niet meer alleen bij monde maar in geschrifte, der nakomelingschap bekend maakten. Maar, wat is nu de oorzaak, dat dit bij de Hebreeuwen niet even alzoo is toegegaan? Hunne Mythen, immers, worden niet alleen gehaald uit de tijden, toen men nog van de schrijfkunt verondersteld wordt niets geweten te hebben, maar zelfs gezocht in eeuwen, waarvan men niet twijfelen mag, of die kunst was reeds lang in gebruik geweest, ja zelfs in die tijden, van welken niemand immer zal loochenen, dat de Hebreeuwen, gedurende dezelven, hunne geschiedschrijvers hadden. Want, om niet te spreken van den leeftijd van Abraham, ten tijde van Mozes was zeker de schrijfkunst lang in gebruik geweest, en, om de tusschentijden daar te laten, vaak worden de uitgebreide gedenkschriften van de Joodsche en Israëlitische koningen aangehaald in de boeken die nu nog overig zijn, terwijl, intusschen, naar het gevoelen van velen, zelfs in dien lateren tijd, waarin men zeker weet, dat de geschiedenissen te boek gesteld wierden, geene Mythen bij de Hebreeuwen ontbraken.

4. Doch daar zeer velen nog veel verder gaan, en, zelfs in de historische gedeelten van het Nieuwe Verbond Mythen willen gezocht hebben, moeten dezen geächt worden iets aan te nemen, dat nog veel zonderlinger is, dan alles wat wij aanroerden. Hoe, toch, zou het bijkomen, dat het gebruik van Mythen in de

(1). Zie *Hess*, *Biblioth. der Heil. Geschichte* II. bl. 197 env.

de geschiedenissen, dat allengskens afnam tegen den tijd der Babijlonische gevangenis, en waar van spoor noch schaduw gevonden wordt in de boeken van Ezra en Nehemia geschreven na de wederkeering uit die gevangenis, ten veel lateren tijde van Christus en zijne Apostelen zijnen vorigen bloei zou terug bekomen hebben, en, sedert lang verstorven, als weder opgewekt zou zijn in eene volkomene gelijkheid aan zich zelven? Want uit al den tijd, die verloopen is sedert Ezra en Nehemia, zijn hoegenaamd geene Joodsche historische boeken in den Gewijden Bondel opgenomen, en het eenige dat zich aanbeveelt door een aanmerkelijk historisch gezag, ik bedoel het eerste boek der Makkabeeuwen, hoe zeer het handelt over zaken van het zwaarste gewigt, en die alle mogelijke geschiktheid hebben om het hart te roeren, bevat niets in zich, dat sterker afwijkt van den gewonen loop der dingen, dan het geen in de schriften van Ezra en Nehemia voorkomt. Deel I. Hoofdst. II. §. 1.

5. Men heeft er, zoo waar, gevonden, die, reden willende geven, van dit langdurig gebruik der Mythen bij de Hebreeuwen, en het met hunne omschrijving van Mythen pogende overeentebrengen, om zich zelven niet ongelijk te zijn, voorgaven, dat, wanneer zij beweerden, dat de Mythen bijzonder eigen waren aan overoude en de historische oorkonden voorafgaande tijden, zij desniettemin van oordeel waren dat zeer vele verhalen van latere dagen Mythisch opgevat moesten worden, en, om de blaam der ongerijmdheid, gelegen in het gebruik des woords buiten den vooraf bepaalden zin, van zich te weren, merken zij aan, dat, in eene uitgebreidere beteekenis diens woords, ook die geschiedenissen Mythisch kunnen genoemd worden, die, ten tijde toen men de gebeurde zaken reeds lang had begonnen opteschrijven, door den grooten hoop slechts van mond tot mond verbreid wierden (1), ja dat de oorsprong van den Christelijken Godsdienst zeker nieuw is, in vergelijking met den Mozaïschen, maar zeer oud, wanneer hij vergeleken wordt bij de eeuwe die wij thans beleven, en dat alzoo de verhalen van het leven en de daden van Jezus, bij monde verbreid, en met een wonderdadig kleed als omgeven, eer zij dadelijk beschreven wierden, met het hoogste regt als Mythisch mogen beschouwd worden. (2) Ik weet voorwaar niet, of men dit niet voor eene loutere uitvlugt te houden hebbe. In allen gevalle wordt het gebruik van het woord dus veel verder uitgestrekt, dan

Hei-

(1). Zie *Schelling* in de Memorab. van Paulus V. p. 2. in de noot, en *Meijer* in zijn *Hermeneut. des A. T.* II. bl. 203., die beweerd heeft dat het gebruik der Mythen verder konde en behoorde uitgestrekt te worden. Vergel. ook *Bauer*, *Hebr. Mythol.* I. 39 env.

(2). Zie *Gabler's Journal für auserlesen Theol. Literat.* II. 1. bl. 48 env.

Deel I. Hoofdst. II. §. 1. *Heine* deszelven uitvinder en pleegvader, als het ware, had voorgeschreven, terwijl de natuur zelve van het ding, dat er eerst mede aangeduid wierd, vrij wat vervormd wordt, en het beter was geweest daarvoor in de plaats te stellen het woord *vertelsel* of onzekere en zeer fabelachtige overlevering van zaken, of eenig ander woord, dat nog gepaster mogt geoordeeld worden.

6. Naauwkeuriger, derhalve, letten op het oorspronkelijk gebruik des woords, zij die de Mythen alleen zoeken in de oudste stukken van den Pentateuchus, alhoewel echter, wanneer wij over de zaak zelve, en niet over den naam handelen, ook dezen zich zelven niet in allen deele schijnen gelijk te blijven, daar zij bij dezelfde wijze van verhalen, welke de gewijde historische boeken van bijna alle eeuwen volgen, niet volgen dezelfde wijze van verklaren. Hoe nu? Is de wijze van verhalen, die bespeurd wordt in het geheele boek van Genesis, en voornamelijk in de eerste hoofdstukken van dat boek, zoo magtig verschillende van die welke plaats greep in latere tijden, zelfs in die van Christus en zijne Apostelen, dat die verscheidenheid eene *verschillende manier van uitleggen* gebiedend vordere? Zou men niet het verschil dat hier mag plaats vinden, veel eer behooren te zoeken, in de overoude manier van spreken, onvolkomener, ongepaster, en zinnebeeldiger als die was? In welk opzigt zijn minder buitengewoon de verhalen die men aantreft nopens Bileäm, Simson, Elias, dan het geen men leest betrekkelijk onze eerste ouders, of Noach of Abraham? Bijaldien de verschijningen van God of van Engelen, in de geschiedenis der aartsvaders vermeld, geächt worden niet wezenlijk gebeurd te zijn, om dat zij in zich zelve niet waarschijnlijk zouden zijn en eenig voorkomen van Mythen hebben, kan het dan door den beugel, om dezelve niet voor Mythen te houden, wanneer men die aantreft in de geschiedenis van Christus en zijne Apostelen? Wat mij betreft, indien ik eenigerhande Mythische verklaring der Gewijde Schrifture toeliet, ik zou meenen die overal te moeten toelaten, uit hoofde van de gelijkvormigheid der maniere van verhalen, die ik duidelijk opmerk, in onze Heilige Schriften van wijd uit elkander loopende eeuwen, en ik houd mij ten vollen overtuigd, dat die wijze van Schriftuurverklaring eenmaal aangenomen zijnde bij de alleroudste verhalen, men onmogelijk scherp en juist bepalen of beschrijven kan, hoe ver men in dezen gaan moge, en waar men zou moeten stilstaan. Wel weet ik dat men zich hier eenigzins poogt te redden met de langdurige mondelinge overlevering van die verhalen, die het in geschrift stellen van dezelve ver zou zijn voorafgegaan, maar welke kracht hier ook in gelegen zij, het geen in het eerste hoofdstuk van ons laatste hoofddeel zal moeten blijken, het zou voor zeker kunnen geächt worden eenig gewigt bij te zetten aan de Mythische verkla-

klaring van die verhalen, indien niet in dezelfde tijden, toen de Hebreeuwen reeds gewoon waren hunne gefchiedenisfen in gefchrifte te ftellen, fteeds befpeurd wierd dezelfde wijze en vorm van verhalen. Deel I. Hoofdft. II. §. 1, 2.

§. 2.

Het geen wij tot dus ver gezegd hebben over het gebruik der hiftorifche Mythen, het welk den Hebreeuwen, met geringe waarfchijnlijkheid, op het voorbeeld van andere volken, wordt toegefchreven, betoogt reeds eenigermate, op welken zwakken grond men dierzelfde natie toefchrijve het gebruik van *Philofophifche Mythen* of *Philofophemen.* Immers, daar eenig Mythisch tijdvak, tegen alle waarfchijnlijkheid, onder haar veronderfteld wordt, heeft het zeker ook luttel fchijn van waarheid, dat zij, in hunne Gewijde Gefchiedenisfen philofophemen zouden ingevlogten hebben; maar wel heeft het dien fchijn, dat zij die het eerst deze verhalen als waarlijk gebeurd opteekenden niet alleen dezelve als zoodanig geloofd hebben, maar ook begeerd, dat anderen die geloofden, en alzoo geene, geheel of ten deele, philofophifche Mythen in hunne fchriften moeten gezocht worden. Intusfchen komt het ons der moeite waardig voor, om een eenigzins bepaald onderzoek te doen naar fommige verhalen in het boek van Genefis voorkomende, en die men niet voor gebeurtenisfen, maar voor enkele philofophemen pleegt te houden.

1. Daar dan de Mozaïfche verhalen, zoo van de fcheppinge der wereld, als van den oorfprong van onderfcheiden kwaad onder de menfchen, onder de philofophemen diens overouden tijds worden gerangfchikt, verklaren wij niet door te zien, hoe, met eenigen fchijn van reden, in eene zoo hooge oudheid, als waar aan men de uitvinding dezer philofophemen zou moeten toekennen, reeds aan de wijsbegeerte het vermogen zou kunnen toegefchreven worden om, en over den oorfprong der zigtbare dingen, en over de oorzaken van zedelijk en natuurlijk kwaad niet alleen natevorfchen, maar het zelfs te wagen, om het eene en andere onder de zinnen van het gemeen te brengen. Bij aldien, immers, gelijk wij, Hoofdft. 1. §. 1. Aanm. 3. opgemerkt hebben, eene zoo fcherpe navorfching van de natuur en natuurlijke oorzaken, als *Heyne* heeft toegekend, aan tijden, welke den leeftijd van Homerus voorafgingen, aan die oude eeuwe der Grieken, op geenen goeden grond mag toegefchreven worden, kan men dan in goeden ernst gelooven, dat men die fcherpe navorfching, met vertrouwen, zou mogen veronderftellen in nog veel vroegere en oneindig minder befchaafde eeuwen? Immers in beiderlei Mozaïsch berigt vindt men diepe

meen aangenomen en van hoogerhand op onderscheidene wijzen gestaafd was het geloof dat dit der Voorzienigheid alzoo betaamde. Maar wat betreft de wijze, waarop of de tegenwoordige orde der zigtbare dingen bestond, of het gros der menschen onderworpen was geworden aan eene menigte van allerleije onheilen aan dit onderwerp, min verbonden met de dagelijksche ervarenis, schijnen de Hebreeuwsche wijzen nimmer opzettelijk hunne navorschingen besteed te hebben, of het zelfs maar te hebben ontwikkeld, uit dat fabelachtig en mythisch omkleedsel, waar in het verondersteld wordt oudtijds omwonden geweest te zijn. Wat? Er is niets uit te denken, dat slechts het geringste vermoeden geeft, dat die dingen, die, in het boek van Genesis, verhaald worden, over de schepping van deze wereld, en den overgang der menschen, uit den oorspronkelijken staat van regtheid en geluk tot dien van boosheid en velerleije ellende, door de oude Hebreeuwen immer in eenigen anderen zin opgevat zijn, dan als ware gebeurtenissen. En ook hetgeen tot onze eerste stamouders in betrekking staat, heeft even zeer het voorkomen eens verhaals van gebeurde zaken, als vele andere dingen hen betreffende die er mede in een onmiddelijk verband staan. (1) En dat deze beschrijving der schepping niet anders opgevat is, dan als iets dat wezenlijk gebeurd is in zich bevattende, blijkt zoo wel van elders, en uit die plaatsen der dichteren zelven, waar in dezelve ten deele uitgebreid en opgesierd, waar in daar op gezinspeeld wordt, als bij uitstekenheid uit dat gebod van de Wet der Tafelen, het geen de waarneming van den Sabbath betreft. Want dit gebod bijna alleen, moet hen, die gemelde wet houden voor Godlijk en van het hoogste Wezen zelven voorgeschreven, huiverig maken om die beschrijving tot een philosopheem te maken of tot een eenvoudig verdichtsel van menschelijke uitvinding waar uit God zelf zou moeten geächt worden, de Heilige Wet nopens zijnen eerdienst, en de gewigtigste beweegreden tot de waarneming daar van, te hebben ontleend.

3. Hoe zeer wij inmiddels ten vollen overtuigd zijn, dat zulke philosophemen of philosophische Mythen al te ligtvaardig verondersteld worden, willen wij echter gaarn erkennen, dat er sommige dingen in de Gewijde Schriften gevonden worden die zelfs den schijn van gebeurde zaken niet hebbende, maar met den naam van philosophemen bestempeld, buiten twijfel als zoodanige kunnen aangenomen worden. Te weten veelvuldige malen wordt in de Schrifture gewaagd van het Rijk der Dooden, en hetzelve beschreven, ten deele naar het algemeen gevoelen van dien tijd, en ten deele naar de leere der wijzen in het Oosten en voor-

(1). Zie *Herders Briefe das Studium der Theol. betreffend.* D. I. bl. 15 env.

voornamelijk der Ægyptifche wijzen; en verkiest men deze befchrijvingen met den nieuwen naam van *Philofophemen* of *Philofophifche Mythen* voor te dragen, zulks maakt in de zaak zelve geen onderfcheid. Deze befchrijvingen, toch, heeft men reeds lang befchouwd als proeven van het menfchelijke verftand vorfchende naar den ftaat der dooden, proeven, zoo ver althans als zij door de dichters worden voorgedragen, ten goeden deele, uit loutere inbeelding gehaald. Doch er zal ftraks gelegenheid voorkomen om hierover nog kortelijk te handelen. Deel I. Hoofdft. II. §. 2, 3.

§. 3.

Voor zoo ver de zoogenoemde *Etymologifche Mythen* ten deele tot de wijsgeerige, ten deele tot de hiftorifche gebragt worden, zoo zullen wij daarover afzonderlijk moeten handelen, doch van andere gemengde Mythen te gewagen is minder noodzaaklijk, terwijl het, uit het geen wij gezegd hebben van de beide foorten waaruit zij zamengefteld zijn, genoeg kan blijken, hoe wij over dezelve denken.

Tot deze Etymologifche Mythen nu, wordt vooral, gelijk wij Hoofdft. II. §. 2. aanm. 3. van onze Voorrede te kennen gaven, gebragt, het verhaal van Mozes van de verwarring der fprake te Babel, het geen geächt wordt eene wezenlijke gebeurtenis ten grond te hebben, doch gewikkeld in een wijsgeerig bekleedfel, dat zijnen oorfprong verfchuldigd zou zijn, aan de beteekenis van het woord בבל afgeleid van בלל dat verwarren heet. Dan, zulke eene etymologifche voorftelling, welke aan zeker hiftorisch verhaal ten deele den oorfprong gaf, is niet alleen in zich zelve volftrekt willekeurig, en wordt te voorbarig en tegen alle waarfchijnlijkheid, dier hooge oudheid, zoo vreemd van alle fijn gefponnene etymologifche redekavelingen, toegefchreven, maar ftrijdt daarenboven volkomen met de doorgaande houding in de Gewijde Schrifture overal optemerken. In die Schrifture, te weten, worden niet de zaken uit de namen afgeleid, maar de namen naar de zaken gefchikt, van welke fommigen dezer de beftendige zinnelijke vertegenwoordigers waren. Te weten in de alleroudfte tijden, bediende men zich, zoo van andere hulpmiddelen, om allerleije, inzonderheid gedenkwaardige dingen, tot de nakomelingfchap over te brengen, als bij uitftekenheid daar van, dat men namen uitdacht met de nature dier dingen ftrookende, waar van die namen alzoo zekere, indien ik zoo mag fpreken, beftendige en hoogsteenvoudige gedenkteekenen waren, regt gefchikt om dezelve in het geheugen te rug te roepen. Deze manier van doen, die reikt tot de kindscheid zelve van het menfchelijk geflachte, terwijl de kenteekenen daar van

reeds bespeurd worden in de geschiedenis onzer eerste ouderen (1) en waar van de eenvoudigheid indedaad den geest dier vroegste eeuwe zoodanig ademt dat zij toen schijnt geboren te zijn; deze manier van doen, zeg ik, wierd zoo algemeen, en schoot zulke diepe wortelen, dat zij zelfs stand hield tot latere tijden, tot den tijd zelven waar in Christus op aarde verkeerde, gelijk blijkt zoo uit den nieuwen naam welken Apostel *Petrus* bekwam, door welken, en voor zijnen, en voor den geest der nakomelingschappe, als vertegenwoordigd wierd de waardigheid der bediening, waar mede hij vereerd wierd, en de vastheid van den Godsdienst, welken hij zoude verkondigen, als uit dien naam ook, welken de Joden verhaald worden gegeven te hebben aan zekeren akker, gekocht voor de penningen, door den verrader onzes Heeren terug gebragt, ter eeuwigdurende gedachtenis aan deze opmerkelijke gebeurtenisse. Weshalve alles ons aanspoort, om, willen wij liever acht geven op eene bestendige gewoonte, dan de verdichtsels van eigene verbeelding, der oudheid, zonder haar weten, en tegen haren dank opdringen, het zoeken van zoodanige ethymologische Mythen bij de oude Hebreeuwen, ganschelijk te vermijden.

§. 4.

Thans zijn wij gevorderd tot de dichterlijke Mythen, waar over wij echter niet breed behoeven uitteweiden.

1. Uit het geen wij tot dus ver verhandeld hebben, blijkt genoegzaam, wat men, onzes oordeels, te houden hebbe van de Mythen, het zij historische het zij philosophische, of uit beiderleije soort zamengestelde, welke de Hebreeuwsche dichters zouden overgenomen, uitgebreid en opgesmukt hebben. Evenwel kunwij niet nalaten nog daarenboven optemerken, dat, het aanwezen van zulke Mythen in de schriften der Hebreeuwen verondersteld zijnde, men zich ten hoogsten moet verwonderen, dat, terwijl men dezelve door de dichters van andere volken, voornamelijk door de Griekfche dichters grootelijks vermenigvuldigd vindt, zij bij de Hebreeuwen, die op de dichtkunst ten sterkste gesteld waren, wel in de geschiedkundige oorkonden, in die menigte gevonden worden, dat zij zich bijna overal als opdringen, aan lezers, die er bijzonder mede verkuischt zijn, doch, daarentegen, zoo ongemeen zijn in de liederen van hunne dichters, dat de scherpste navorsching van de voorstanders der Mythologische Schriftuurverklaring, niet dan zeer weinige voorbeelden van die soorte daar uit heeft kunnen bijbrengen.

2. Er

(1). Gen. III. 20. IV. 1.

Deel I. Hoofdst. II. §. 4.

2. Er zijn dus nog overig, sommige gevoelens, of van het gemeen, of van de wijzen der oudheid, zoo als die door de dichters zijn voorgesteld, en andere poëtische verdichtsels, welken men ook al, in onze dagen, met den naam van Mythen heeft gelieven te bestempelen; en zoo iemand op dien naam bijzonder gezet is, wij kunnen er in berusten niet verkiezende over woorden te twisten. Immers, wat de zaak zelve betreft, dat de dichters der Hebreeuwen, even als die van alle andere volken, hunne verdichtsels hadden, die zij, of zelven verzonnen, of van elders hadden overgenomen, kan niemand loochenen, ten zij men den eerstgemelden wilde betwisten die vrijheid van verzinnen, welke allen dichteren van regtswege toekomt, en welke zij in hunne eigene gedichten zoo duidelijk aan den dag leggen. Ja het komt mij voor, dat het niets minder dan beleedigend is voor de Gewijde Schriften, maar veel eer ten hoogste goedtekeuren, dat *J. D. Michaëlis* (1) den ouden Hebreeuwen toeschreef, het gebruik van dichterlijke *fabelen;* offchoon ik het, ten opzigte van sommige voorbeelden, die hij daar van bijbrengt, niet ten vollen met hem eens ben.

3. In het bijzonder komt mij zeer gegrond voor, zoo wel andere dingen die hij van de dichterlijke beelden der Hebreeuwen bijbrengt, als, bij uitstekenheid, dat hij beweert, dat het verzonnen Rijk der Dooden door hunne gedichten magtig opgesierd is, even als door die der Grieken en Romeinen, die met hun uit dezelfde Ægyptische bronne geschept hebben. Doch dat hij donderende paarden aan Jehova toeschrijft, gelijk men Jupiter plagt toetekennen, dit kan ik waarlijk niet even zeer goedkeuren. Want zoo dikwerf als Jehova, wanneer het dondert, beschreven wordt als zittende op Cherubynen, zou ik meenen dat dit beeld niet ontleend is uit eenigerhande fabel, maar uit de gesteldheid van den eerdienst onder de Hebreeuwen, die aan Jehova hunne hulde toebragten, als aan hem die allerbijzonderst tegenwoordig was boven de Cherubynen, welke het deksel van de Gewijde Arke des Verbonds bedekten en bewaakten; waar de Godheid als op zijnen troon gezeten was in het Heilige der Heiligen, als Bescherm-god der Israëliten, welk eigen beeld de dichters van de aarde naar den hemel overgebragt hebben, den Allerhoogsten beschrijvende als zittende op Cherubynen en door dezelve over de wolken gevoerd, wanneer zij zijne majesteit en tegenwoordigheid als het ware in eenen zwaren donder wilden schetsen. Verder, om andere dingen van mindere aangelegenheid overtestappen, kan ik mij niet vereenigen met Michaëlis, welken de gansche schare van Mythologische Schrif-

(1). In Epimetro ad *Lowthi Prael.* 9. *de S. Poësi Hebr.*

Deel I. Hoofdst. II. §. 4, 5. Schriftuurverklarers, ja zelfs onze Muntinghe volgt (1), wanneer hij de dichterlijke beelden der Goudene Eeuwe die men bij de Grieken en Latijnen aantreft (2) bij de Hebreeuwen meent te vinden. Want, dat ik de beelden in Jes. XI. 6-8. en andere plaatsen die hier mede eenige overeenkomst hebben, niet meene te moeten ontleenen van de fabelachtige beschrijving der Goudene Eeuwe, steunt op dezen grond, dat de allereerste toestand van het menschelijk geslacht, die in het boek van Genesis zoo hoogsteenvoudig en zoo overeenkomstig met den waren aart der zaken wordt beschreven, bij de Hebreeuwen, ja zelfs bij hunne dichters, niet vertoond wordt onder soortgelijke beelden, waarvan zich Heidensche dichters bedienden bij hunne beschrijvingen van de Goudene Eeuwe, en offchoon de Hebreeuwen soortgelijke beelden gebruiken, om het geluk der toekomstige tijden dichterlijk aftemalen, bedienen zij zich daarvan op zulke eene wijze, dat zij geheel niet schijnen, eenen zoo gelukkigen toestand dier vroegste eeuwen, zelfs in hunne verbeelding, te hebben toegekend.

§. 5.

Er is overig dat wij onze meening verklaren, over andere vormen van Mythische Schriftuur-verklaring, grootelijks verschillende van die, waarover wij tot nog toe hebben gehandeld.

1. Lang zoude het ons ophouden en ons eenen zeer moeilijken en vervelenden arbeid berokkenen, wilden wij het gevoelen van *Kanne*, het geen wij Hoofdst. I. §. 3. en Hoofdst. II. §. 3. van onze Voorrede ontvouwd hebben, in die orde voorgesteld dat het een onderwerp van naauwkeurig onderzoek konde worden, afzonderlijk en in het breede toetsen. Trouwens dit schijnt in geenen deele noodzakelijk; want de enkele proeven, die wij, ter laatst aangeduide plaatse, hebben uitgekipt van den zonderlingen trant zijner redekaveling, betogen overvloedig, zonder dat wij het behoeven aantetoonen, hoe willekeurig, hoe onbepaald, hoe tegen alle waarschijnlijkheid aandruischende, dezelve moet geächt worden. Weshalve, om nu niet te herhalen of aantedringen, het geen wij, bij eene gepaste gelegenheid, §. 1. van het voorgaande Hoofdstuk, hebben aangemerkt, willen wij alleenlijk opteekenen, dat het ons, al aanstonds bijna, verbaasde en bevreemde, dat een man van gezond verstand, ik zal niet zeggen, gissen of vermoe-

(1). In zijne Nederduitsche Verhand. over het Mythische in de Schriften des O. V., bl. 404.

(2). Ter aangeh. plaatse p. 191.

moeden, neen, ſtellig en in goeden ernst verklaren, en met zelfgerustheid anderen durfde opdringen, dat de gansche geschiedenis der Hebreeuwen, zoo als die in den Bijbel voorkomt, of althans de vroegste oorkonden van die soorte, behooren tot zekere wijsgeerige Mythe, waarvan men de verklaring zou moeten zoeken in de monstreuse en afgrijsselijk verwarde Symbolische Godgeleerdheid der Indianen. Immers, vestigt men slechts oog en aandacht op de oude aardsvaderlijke geschiedenis, welke Kanne voornamelijk ten zijnen behoeve heeft yerwrongen, daarin worden en de plaatsen en de zeden der eeuwe, zoo wel als der menschen verschillende bedrijven, onderscheidene inborst, gebreken, deugden, hunne algemeene manier van doen, en het bijzonder eigene zelfs van hunne huisselijke levenswijze, zoo kunsteloos, moet ik zeggen: beschreven? of, naar het leven geschilderd, dat men niet zoo zeer schijne te lezen, maar als met eigene oogen te zien, wat er gebeurde. En deze zelfde hoogsteenvoudige verhalen, uit Indische fabelen te willen afleiden, wat is dit anders, bid ik U, dan de helderste en zuiverste wateren te willen doen afstroomen uit vuile en deerlijk beroerde bronnen? Dat Kanne, intusschen, de geschiedenis der geboorte van Christus, tot zekere Indische Mythe vernedert, wat men hiervan te denken hebbe, hebben wij reeds vroeger aangeroerd in het voorgaande Hoofdstuk §. 3. aanm. 3. in het midden. — Doch alle deze dingen hebben eenige overeenkomst met het gevoelen van *Dupuis* en *Volney*, volgens het welke men den oorsprong van den Mozaïschen en Christelijken Godsdienst niet moet zoeken in de daadzaken en gebeurtenissen, die er van verhaald worden, maar uit den eerdienst aan de Zonne gerigt. Trouwens wij leven in eene eeuwe, waarin niets zoo wanluidende, niets zoo ongerijmd is, dat een weelderig vernuft niet heeft weten uittedenken, en ik verwonder mij niet meer over soortgelijke verdichtsels, wanneer ik mij herinner eenen Engelschen brief van zekere *Hamilton*, niet lang geleden in het licht verschenen, die mij onlangs onder het oog kwam, waarin met stijve kaken geloochend wordt dat er immer een Joodsch volk bestond, en onbeschaamd beweerd dat de secte der Joden zich het eerst vertoond heeft omstreeks het jaar 240 onzer gewone tijdrekening, en dat die der Christenen daar uit gesproten is omstreeks het jaar 270; dat, verder, de schriften van vroegere dagen, melding makende van Joden of Christenen, vervalscht of ondergeschoven zijn; dat eindelijk de Hebreeuwsche taal onder de secte der Joden eene loutere uitvinding is van hunne priesters. (1)

Deel I. Hoofdst. II. §. 5.

2. Voorts

(1). *Letter to a youngh Englisch student at the university of Jena, by James Edward Hamilton.*

Deel I. Hoofdst. II. §. 5.

2. Voorts weet ik naauwlijks of dezulken zelfs eene ernstige wederlegging waardig schijnen, die, zoo als wij in de Voorrede Hoofdst. 2. §. 4. aanm. 2-4. gezien hebben, den Mozaïschen Pentateuchus of de Euangelische Geschiedenis voor een heldendichtmatig werk houden. Waar is het, buiten twijfel, dat iemand te regt zou kunnen beweren, dat en de Geschiedenis van Mozes, en die van Christus, een voortreffelijk onderwerp zoude uitleveren voor een Heldendicht: maar om de Mozaïsche of Euangelische Boeken zoo maar met één woord te vervormen tot een historisch, dichterlijk of mythisch heldendicht, dit is voorzeker niets minder dan een werk van een geheel nieuwen aard en soorte te verdichten, hoedanig nimmer aanwezig was in de natuur der dingen, of, om beter te spreken, zich zeker wanstaltig Episch monster te scheppen, waarvan ik naauwlijks begrijpen kan, hoe het bloote denkbeeld in iemands geest kan opkomen.

3. Wat nu, in het bijzonder, *de Wette* aangaat, die, bij uitstekenheid zijn werk gemaakt heeft om den Pentateuchus eene heldendichtmatige gedaante te geven, laten wij voor een oogenblik vooronderstellen, het geen wij vervolgens beweren willen niet te kunnen gesteld worden, dat de geheele Pentateuchus niet voor den tijd van Koning David bestond; zou men dan nog, met den geringsten schijn van waarheid, kunnen aannemen, dat de een of ander later schrijver de heilige wetten en inzettingen van zijnen tijd aan Mozes zou hebben toegeschreven, uit verschillende, met elkanderen luttel zamenhangende brokken, den Pentateuchus zamengeflansd, en dit zijn Theocratisch gebouw, indien ik het zoo eens mag noemen, als op een geschikt fondament, zou opgetrokken hebben op Mythen, die zekere geschiedenis opleverden, met den oorsprong van het menschelijke geslacht beginnende en tot den tijd van Mozes doorloopende, geschiedenis, naar het doel van den schrijver verzonnen, schoon misschien in enkele kleine bijzonderheden uit de eene of andere overlevering gehaald? Maar vooronderstellen wij nu verder, dat dit Theocratich Heldendicht, schoon in zijne soorte en voortreffelijk als het is, dezerwijze zijn bestaan hebbe gekregen, hoe toch heeft onder het Israëlitische volk, die zoo men zegt ruwe en luttel beschaafde natie, een heldendicht, dat alleen over den eerdienst aan den éénen waren God loopt, en waarbij niets dat er maar gelijkt zelfs bij de allerbeschaafdste volken der oudheid gevonden wordt, zijn bestaan gekregen? Of, bijaldien alles verdicht is, wat in den Pentateuchus voor Mozes leeftijd verhaald wordt gebeurd te zijn; hoe kan men zich wijs maken, dat eenig schrijver gelijktijdig met, of na David geleefd hebbende, dingen zou hebben verzonnen die, in allen opzigte, zoo uitnemend strookten met den geest diens tijds, waar van *hij* zelf zoo ver verwijderd was, en zich met zijne geheele ziele, zoo gansch en al

ver-

verplaatst in de allengskens afnemende eenvoudigheid dier overoude tijden, dat men zich niet anders kan verbeelden of men hoort en ziet, niet een man van lateren leeftijd, maar de menschen zelven van die vroegste eeuwe der menscheid denken, spreken en handelen? Voorwaar, indien eenig dichter, of welken naam men ook aan den uitvinder moge geven, aldus verzinnen konde, en tevens bij de hooge en onvergelijkelijke voortreffelijkheid van zijn doel en onderwerp, zoo weinige kunst, zulk een gebrekkig oordeel, en zoo luttel overeenkomst in zijn geheele heldendicht, uit verschillende en als door elkanderen nedergesmetene deelen zamengeflanst, aan den dag legde, dat het, met de Wette zelven, voor een verward en wanstaltig werk (1) kan gehouden worden, de zoodanige zoude terwijl hij Homerus in scheppende kracht van geest, ongelooffelijk ver overtrof, geächt moeten worden, te gelijk de grootste beroering en zwakheid van verstand ten toon te spreiden. Deel I. Hoofdst. II. § 4.

4. Wat zal ik, eindelijk van de zulken zeggen, die in de gansche Euangelische geschiedenis zelve niets vinden, of wenschen door anderen gevonden te worden, dan een historisch, poëtisch of mythisch heldendicht? Trouwens ik besef niet al te wel wat zij eigenlijk bedoelen, maar, indien ik mij niet zeer bedriege, moet men hen, die meenen, dat de Euangelische Schrijvers minder bedoelen gebeurtenissen opteteekenen die wij met ons verstand te gelooven hebben, dan wel om Godsdienstige gevoelens in het harte te verwekken, rangschikken op den lijst der zulken, die, terwijl zij zich luttel bekommeren over het wikken en wegen van de bewijzen voor de geschiedkundige waarheid der Euangelische verhalen, meenende zelfs, dat men het staven en verdedigen van die waarheid als eene wanhopige zaak moet opgeven, anderen door het lokaas van mijstieke raaskallingen, waarin sommige Duitschers ten huidigen dage behagen scheppen, tot, ik weet niet welke, innige Godzaligheid trachten aantesporen of terug te brengen. Doch wij hebben met dezen, althans hier ter plaatse, eigenlijk niet te schaffen. Alhoewel, intusschen, *Krumacher* van deze historische waarheid hier en daar zijne lezers schijnt te overtuigen, en niet zelden daar over niet ongelukkig uitweidt, komt het mij toch eenigzins bedenkelijk voor, of men hem zelven, daar hij die waarheid, uit de kenmerken van dichterlijke en epische schoonheid, welke die verhalen in zich bevatten, meent te moeten opmaken, en meer voor de zinnen dan voor het verstand wil blootgelegd hebben, wel zoo geheel afkeerig moet schatten van het aanbevelen van een mijstiek geloove. Althans, hij zegt met zoo vele woorden: dat het denkbeeld van een hemelsch ko-

(1). Zie zijn boven aangehaalde boek pag. 26.

Deel I. Hoofdst. III. §. 1. koningrijk niet alleen louter inbeeldig en mystiek is, maar dat het van Jezus zelven daar voor gehouden en alzoo beschreven wierd, en dat het uitkomt op twee even zeer inbeeldige zaken, te weten op heiligheid van wandel en waar geluk, (1) en, om niet stil te staan op andere dingen, dat het tijdstip, waarop Jezus leerde, en zijne leer van het Koningrijk der Hemelen door gelijkenissen verklaarde, het mystieke tijdvak, als het ware, van den Christelijken Godsdienst mogt genoemd worden. (2)

DERDE HOOFDSTUK.

Wat men waarschijnlik te oordeelen hebbe van de overeenkomst tusschen de Mythen van andere volken en die der Hebreeuwen.

Onderzoeken wij nu eens wat men waarschijnlijk denken moet van die beruchte overeenkomst, welke de voorstanders der Mythische Schriftuur-verklaring, tusschen de Mythen der andere volken en die der Hebreeuwen meenen te vinden. Doch, bij den grooten en bijna eindeloozen overvloed dezer stoffe, zullen wij alleenlijk de voornaamste bijzonderheden even aanroeren kunnen.

§. 1.

Wij erkennen gaarne dat er geene geringe overeenkomst plaats heeft tusschen de verdichtsels waarmede de Hebreërs hunne dichtstukken hebben opgesierd, en die van de Latijnsche en Grieksche dichters, eene overeenkomst die zeer merkbaar is in de voorbeelden die wij daarvan bijgebragt hebben, in onze Voorrede, Hoofdst. II. §. 2. aan het einde; doch, welk oordeel men te vellen hebbe, over het gelijksoortige in deze dichterlijke beelden, hebben wij reeds ten deele aangeroerd in het voorgaande Hoofdstuk §. 4., en blijkt ten deele daaruit, dat er bij beiden, niet zeer vele gelijksoortige verdichtsels te vinden zijn, en naauwlijks eenige enkele die eene volkomene overeenkomst aanduiden, en dat, hoezeer de Hebreeuwen zelfs de Grieken verbazend ver overtreffen in stoutheid van verbeelding, zij echter in het aanwenden van verdichtsels, veel spaarzamer, naauwgezetter en omzigtiger zijn.

Het

(1). Zie zijn boven aangehaalde werk §. 186.
(2). Aldaar §. 204.

Het zal zijn nut kunnen hebben dit laatstgemelde een weinig breeder te ontwikkelen. Hoedanige en hoe alles overtreffende de stoutheid der verbeelding is bij de Hebreeuwen, blijkt b. v. uit het overoude gedicht van Job. Doch wanneer men dit, het oog houdende op het aantal eigenlijk gezegde verdichtsels, vergelijkt met der Grieken alleroudste gedichten, met die van den min hoogdravenden Homerus, welk een verbazend onderscheid zal men aantreffen! Bij Homerus komen de Goden in grooten getale, en veelvuldige malen, tusschen beide, om zich met der menschen aangelegenheden te bemoeijen: In het boek van Job verschijnt een eenig God slechts eene enkele reize. Bij Homerus overtreffen de Goden en Godinnen den mensch, ja, in magt en kennisse, doch voor het overige zijn zij niet beter, wat zeg ik? zoo gebrekkig, dat derzelver invoering, bij de Grieken zelven, van latere dagen zeer gewraakt geworden is. In het andere boek komt de Godheid op zulke eene wijze tusschen beide, dat men zich niets hoogwaardigers, niets dat heiliger of meer overeenkomstig is met de majesteit des Allerhoogsten, kan begrijpen of uitdenken. Bij Homerus boogt de held van het gedicht, Achilles, op zijne Goddelijke afkomst, van moeders zijde, en bezit alzoo eene zeer wezenlijke voortreffelijkheid boven andere menschen: de Hebreeuwsche dichter daarentegen schetst den zijnen, Job namelijk, als een mensch, en meerder niet, een mensch die alleen boven zijne tijdgenooten uitschitterde, door die mate van rijkdom welke zijn leeftijd gehengde, zoo wel als door zijne Godsvrucht en deugdbetrachting. In het Grieksche dichtstuk is alles met wonderen als opgevuld, zoo dat men zelfs menschen in varkens ziet veranderd worden: in het Hebreeuwsche, ja, wordt eene Hemelsche Raadsvergadering als belegd, volgens welker besluit Job zal verdrukt worden, maar op aarde wordt niets bovennatuurlijks waargenomen, en wordt Job geschetst, als in een oogenblik, om zoo te spreken, in de uiterste ellende verzonken, en even spoedig in allen deele tot vorigen welvaart hersteld, men ziet er echter geene zoodanige herscheppingen, als bij Homerus en Ovidius voorkomen, en er is, in de eenvoudige en klare verzinning van het geheel, iets zoo zedigs, zoo welvoegende, en zoo zeer berekend naar den gewonen loop der dingen, dat, in deze opzigten, niets minder gelijkt naar de voortbrengselen van Homerus of van eenigen Griekschen of Latijnschen dichter.

Deel I. Hoofdst. III. §. 1.

Om echter, na dat wij den eenen dichter met den anderen vergeleken hebben, ook eens een voorbeeld te ontleenen van de zaken, die zij verhandelen, of van eenig bijzonder poëtisch verdichtsel; in geen ding vindt men meerdere overeenkomst tusschen de Hebreeuwsche, Grieksche en Latijnsche dichters, dan in hunne beschrijvingen van het Rijk der Dooden. Bij allen vindt gij dit ge-

 schetst

Deel I. Hoofdst. III. §. 1, 2. schetst als diep onder de oppervlakte der aarde bedolven, verschrikkelijk door dikke duisternisse, vol diepe en modderige draaikolken, en wat er meer van dien aard is. (1) Doch bij de Hebreeuwsche dichters vindt men in het onderaardsche rijk noch Cerberus, noch Caron, noch Pluto en Proserpina, noch de Furien, noch iets dat het vernuft der overige dichters daarbij verder verzonnen heeft. Dat den eerstgemelden intusschen geenszins het vermogen ontbrak, om in dezen iets te verzinnen, blijkt, met name, ten duidelijksten uit die uitstekend sierlijke plaats, van den hoogstbeschaafden Hebreeuwschen dichter Jesaias, die men aantreft in het XIV. Hoofdst. van zijn boek vs. 9-12, alwaar de trotsche dwingeland van Babel geschilderd wordt, als van den hoogen troon zijner majesteit nedergeworpen in de diepste helle, terwijl, bij zijne aankomst aldaar, de vroeger gestorvene vorsten als van hunne zetels oprijzen, om den nieuwen gast te begroeten, en hem zijne vorige grootheid, nu voor altijd verloren, smalend te verwijten. Met één woord bij een scheppend vermogen van de hoogste vlugt, en de groote overeenkomst hunner verdichtselen, zijn de Hebreeuwen zoo ongelijk aan de Grieksche en Latijnsche dichters; dat dezen mogen geacht worden als gretig hakende naar al wat verdichtsel mag genoemd worden, terwijl de anderen zich daarvan zeer spaarzaam bedienden, en dan nog eene zeer voorzigtige keuze deden, waaruit men dan niet te onregt mag opmaken, dat de Grieken en Romeinen zeer verknocht waren met Mythen, terwijl de Hebreeuwen daar toe geheel niet geneigd waren.

§. 2.

Verder willen wij niet loochenen, dat er eenige overeenkomst is tusschen vele geschiedverhalen in de Gewijde Boeken en de Mythen van andere volken die daar mede vergeleken worden. Maar men bedenke voor al dat deze Mythen doorgaans, niet uit ongewijde geschiedschrijvers, maar gehaald worden uit de dichters, bijzonder uit Homerus, (2) terwijl het toch voorwaar niet te pas komt om de geschiedschrijvers met de dichters te vergelijken. Immers indien iemand eenen schrijver, even veel van welke eene natie, die louter gebeurde zaken verhaalt, zonder eenigen dichterlijken stijl nateboot sen, met de dichters van andere volken wilde vergelijken, die zou met het grootste regt ge-

acht

(1). Zie *Scheidius* ad *Cant. Hisk.* p. 29 env.

(2). Dit blijkt uit *Bauers* Mythologisch werk en uit *Michaël Wicklein*, *Progr. de Literaliori V. T. interpretatione Esfend.* A. 1806.

acht worden het ſpoor bijster te zijn, en ongelijkſoortige dingen met elkanderen te willen vermengen. En zoo is het al mede ten uiterſten onvoegelijk om de Hebreeuwſche geſchiedſchrijvers, hoogsteenvoudig als in het algemeen hunne verhalen zijn, te vergelijken met Griekſche en Latijnſche dichters, met hunnen ſierlijk opgeſmukten en hoogdravenden trant van voorſtellen. Doch misſchien merkt iemand aan, dat Homerus, dien wij hier toch bij uitſtekenheid op het oog hebben, met overal de Godheid als onmiddlijk tegenwoordig intevoeren, en vaak wonderdaden te verzinnen, zeer eigenaardig uitgedrukt hebbe de manier en ſmaak dier oude eeuwen, zoo kenbaar aan hare Godsdienstige en bijgeloovige vroomheid, en aldus, in dit opzigt ten minste als geſchiedſchrijver moge beſchouwd, en geächt worden een ſoortgelijk gezag te verdienen; ja dat ook niet weinige ſporen van die zelfde Godsdienstige denkwijze bij latere dichters, inzonderheid bij de Griekſche Treurſpeldichters, voorkomen. — Doch dat deze zoogenaamde Godsdienstigheid, in allen deele, zoo ver ging als de dichters haar geſchetst hebben, kan ik bezwaarlijk toeſtemmen, om niet te herhalen, het geen ik reeds aanvoerde Hoofdſt. I. §. 3. Aanm. 1., dat men uit de wijze van doen bij de Griekſche dichters, met geene waarſchijnlijkheid altoos, kan beſluiten tot die der overige oude volken in het gemeen. In het tegendeel komt het mij voegzamer voor om te ſtellen, dat de Griekſche dichters, op de denkwijze van het gros hunner tijdgenooten lettende, eene zekere vrome gewoonte bij het zelve ontdekten, om de meeste gebeurtenisſen die er voorvielen, aan de Goden als bewerkers toeteſchrijven, gewoonte, die zeker de Grieken met niet weinige andere volken der oudheid ſchenen gemeen te hebben, doch, dat alles, wat zij van Godlijke verſchijningen en bovennatuurlijke verrigtingen of voorvallen verhalen, voor ver het grootſte gedeelte door hun verdicht is en gewijzigd naar die overhelling van het groote gros tot algemeen bijgeloof. Trouwens, bijaldien de Griekſche geſchiedſchrijvers volkomen dezelfde manier van verhalen hadden, die men bij de oudſte dichters aantreft, zou de veronderſtelde overeenkomst en vergelijking beter ſteek houden. Doch men ontdekt die zelfs in geenen deele bij Herodotus dien vader, als het ware, der geſchiedſchrijvers, en, het geen opmerkelijk is, en de kracht der opgeraapte vergelijking grootelijks ontzenuwt, men is buiten ſtaat, om eenige geſchiedſchrijvers van één en hetzelfde volk te noemen, die, ſchoon geleefd hebbende in zeer uit elkanderen loopende eeuwen, eenige overhelling tot het Mythiſche aan den dag leggen, eenigzins gelijkende, naar die, welke den meesten Hebreeuwſchen ſchrijveren van de hoogſte oudheid af aan tot aan latere tijden toe vrij algemeen eigen veronderſteld wordt geweest te zijn.

Deel I. Hoofdſt. III. §. 2.

Deel I. Hoofdst. III. §. 3.

§. 3.

In diezelfde zoogenaamde overeenkomst tusfchen de Mythen der Hebreeuwen en die van andere volken, laat zich ook de volgende ongelijkheid opmerken, dat men den eerstgenoemden niet kan toefchrijven eenige aanhoudende en onafgebrokene aaneenfchakeling van Mythen, in die mate met elkanderen zamenhangende, dat zij een zeker Mythisch ftelfel als het ware uitmaken. Ware dit het geval geweest bij de Hebreeuwen, hunne dichters zouden dien volgreeks overgenomen, verder uitgebreid en opgefmukt hebben, zoo als wij weten dat de Griekfche en Latijnfche dichters deden (1). Te weten, de Grieken hebben hunne volgreeks van Mythen of Fabelen, en de Latijnen hebben die van hun ontleend. De oude Ægyptenaren hebben de hunne, zoo als ten goeden deele blijkt zoo uit het boeksken van *Plutarchus over Isis en Ofiris*, als uit het *Pantheon Ægyptiäcum* van *Jablonski*. De hunne hebben de Indifche volken, welke zeer onlangs, in een Fransch werk, in zekere geregelde orde wierd gerangfchikt (2). Ook andere oude volken hebben eene dusdanige aaneenfchakeling van Mythen, welke *Wagner* gepoogd heeft te ontwikkelen (3). Doch waar is nu de volgreeks der Hebreeuwfche Mythen? Dit volk, in Ægypten gevormd, als het ware door de reeds vrij befchaafde moeder zelve der fabelen, verfchaft ons geenerhande aaneenfchakeling van verdichtfels, eenigszins gelijkende naar de Griekfche fabelen die voornamelijk in Ægypten verzonnen waren. Waar is het, dat men vele, zeer vele, Mythen uit hunne fchriften bijbrengt, doch met de meesten dezer is het hoofdzakelijk zoo gelegen, dat de Hebreërs, het zij door verdichtfels uit vooroordeelen of onkunde ontftaan, het zij door den vermeerderenden aanwas van langdurige overleveringen, een zeker wonder voorkomen bijgezet hebben aan zaken, waarbij eigenlijk niets plaats had dat den gewonen loop der nature te boven ging, of dat zij fommige droomen aan Godlijke ingeving toefchreven, of dat zij eindelijk op welke wijze ook overal de hulp der Godheid bij de gebeurtenisfen deden tusfchenkomen. Bij uitftek weinige proeven van Mythifche nafporingen over wijsgerige zaken, in zeker gewijd hiftorisch kleed gehuld, weet men bijtebrengen, ja zelfs niet uit hunne dichters, met welke eene

(1). Dit is eene zeer juiste aanmerking van *Hess*, in zijne *Biblioth. der Heil. Gefchichte*, boven aangeh. D. 2. bl. 212, 213.

(2). *Mytholog. des Indous, par Mad. de Polier*, 2 *Tom. à Rondolftadt et à Paris*, 1809, vergel. almede *Sonnerat*, *Reize naar de Oost-Indien en China*, 2de Boek, 1fte en 2de Hoofdft.

(3). Zie hier over onze Voorrede Hoofdft. I. §. 3.

eene stoute en waarlijk Oostersche verbeeldingskracht en dichtvermogen anders begaafd, die hen gewoonlijk geest en leven, om zoo te spreken, aan alles deden bijzetten; uit deze hunne dichters zelfs, zeg ik, kan men niets halen dat den naam van een geregeld zamenstel van Mythen zou dragen kunnen. Men leze slechts het werk van *Bauer*, dat hij getiteld heeft: *Hebreeuwsche Mythologie.* Daar in heeft hij onderscheidene soorten van Mythen in zekere orde gerangschikt, en gepoogd om zeer vele plaatsen der H. Schrifture mythisch te verklaren; maar, eene eigenlijk gezegde Mythologie, dat is een geregeld stelsel van Mythen, heeft hij geenszins opgemaakt. Trouwens de geschiedkundige volgreeks der zaken zoude hier bloot gelegd, en van de eerste wording dezer wereld af aan, tot aan de vestiging van den waren Godsdienst door Jezus Apostelen doorgegaan moeten worden, indien men eenigerhande aaneengeschakelde volgreeks van Hebreeuwsche Mythen wilde opgeven: deze Mythen toch, hangen met de geschiedkundige volgreeks zelve, door eenen onverbreekbaren band te zamen en brengen zoo wel op zich zelve, als in dat verband beschouwd voor den geest het ééne hoogsteenvoudige, en in vergelijking met de eindelooze verscheidenheid der Mythen van andere volken, zeer weinig in zich bevattende denkbeeld, dat God, de Schepper van deze wereld en der menschen Vader, van den beginne af aan zich bijzonder aan deze zijne kinderen liet gelegen liggen, en dikwerf op eene buitengewone wijze zich aan hun openbaarde, doch bijzonder hun, om zijnen dienst onder hen intevoeren, te staven en te handhaven, behulpzaam was. Hoe meer men dit bedenkt, des te meer mag men zich ten volle overtuigen, dat er in waarheid een allergrootstst verschil is, tusschen de Mythologie der Grieken en andere oude volken, en die men de Hebreeuwen toeschrijft.

§. 4.

1. Te weten, het geen ik nog daarenboven en wel met nadruk moet aanmerken, bij de overige volken is de Mythologie niet alleen verbonden met de bijgeloovige erkentenis van eene menigte van Goden, maar dit bijgeloof is juist de voorname bron van deze Mythologie. Daar toch, zoo als wij boven, Hoofdst. I. §. 2. Aanm. 3. reeds hebben aangeduid, vrij duidelijke sporen hier en daar ontdekt worden van het geloove in, en het dienen van éénen God onder de alleroudste volken, zou men hier uit mogen opmaken, dat het erkennen en dienen van vele Goden, uit de allengskens toenemende verbastering, van dien zuiveren en eenvoudigen Godsdienst, die slechts éénen God kende en eerde, met den tijd zij voortgesproten. Zoo wierden Zon en Maan en andere Hemel-

 bol-

Deel I. Hoofdst. III. §. 4. bollen, in het eerste, wel voor zinnebeelden der Godheid, die men zelve niet aanschouwen kon, doch daar na voor zoo vele onderscheidene Goden, of derzelver woonplaatsen als het ware gehouden. Zoo wierd al wat maar verwondering wekte of vrees aanjoeg, ja de buitensporigheden zelve der stervelingen zoo wel als hunne deugden als eerbiedwaardige Godheden geëerd, en er was bijna niets in den hemel, op aarde, in de onderaardsche gewesten, in de geheele nature zoo ver als die van menschen kon overgezien worden, of het bevatte zijne Goden. Van hier onderscheidene rangen van Goden, en hunne onderscheidene bedienden. Van hier eene menigte Goden die alles vervulde. Van hier kon de krachtdadige hulp der Goden, tot vele menschelijke zaken, van de dichters, die er waren, ingeroepen worden, en verschafte dezen eene ruime stof tot het verzinnen, opsieren en uitbreiden van allerleije verdichtsels. Van hier wierden sommige menschen, die, als volksstichters, of uitvinders van nuttige kunsten en wetenschappen, bekend waren, of die zich door dappere daden bij hunne tijdgenooten verdienstelijk gemaakt hadden, voor kinderen der Goden gehouden, terwijl anderen om hen te vereeren of dankbaarheid te bewijzen, in de klasse zelve der Goden wierden opgenomen. Van hier die veelsoortige en wanstaltige gedaanteverwisselingen welke Ovidius, door zijne gedichten, zoo beroemd gemaakt heeft. Met één woord, van hier heeft haren oorsprong die onoverzienbare reeks van Mythen die zich onderscheidt naar gelange van het onderscheid tusschen volken en volken. Doch dit verband tusschen Mythologie en veelgodendom, gelijk tusschen eene beek en de bron waar uit die voortvloeit, willen wij lager Deel II. Hoofdst. 2. §. 2. nogmaals behandelen, en pogen aantetoonen welke eene kracht dezelve in het algemeen hebbe.

2. Gelijk nu de Godsdienst, in onze Heilige Boeken vervat, gebouwd is op de leere van eenen eenigen God, leere, die wel, van tijd tot tijd, zuiverder en volmaakter wierd, doch die steeds, zelfs van de wording der wereld af, niet alleen zuiver was van veelgodendienst, maar zelfs lijnregt daar tegen overstond en zulk eenen dienst hoogstvijandig was, zoo stopte zij voor zich zelve ten eenenmale die rijke bron van Mythologie waar van wij zoo even spraken. Het was deze in het oogloopende waarheid zelve welke *Wagner* deed beweren, dat de Hebreeuwen alleen vrij waren van de algemeene besmetting der Mythologie, zoo als wij herinnerden Hoofdst. I. §. 3. van onze Voorrede. En voorzeker bij de Hebreeuwen treft men niets aan van die dingen, waarvan wij de hoofdpunten even aangestipt hebben in de voorgaande aanmerking: en zoo er, hier of daar iets van dien aard in onze Gewijde Boeken voorkomt, dit geschiedt altijd op zulk eene wijze, dat er duidelijk uit blijke, dat de Godsdienst der Hebreeuwen, volstrekt niets gemeens heeft met zoodanige verdichtsels van het

bij-

bijgeloof. En van hier heeft het bijzonder zijnen oorsprong, om andere aanmerkingen daar te laten, dat niet alleen de Geographie der Hebreeuwen geene Mythen gehenge, geene verdichte eilanden b. v. zoo als Homerus verzonnen heeft, geene rivieren, bergen of bosschen, door Goden bewoond, maar zelfs hunne geslachtrekeningen zoo vrij, ja, zoo afkeerig zijn van alle Mythen, dat men niets kan noemen dat zuiverder historisch is. Die geslachtrekeningen immers, bij de Ægyptenaren, Grieken en andere oude volken, hoe hooger zij klimmen, tot boven de historische oorkonden, bevatten zoo veel te meerdere zonen van Goden en halve Goden. Maar in de schriften der Hebreeuwen, zoo geheel zuiver van dit Mythisch bijgeloof, ontleenen, noch de uitvinders der kunsten voor den zondvloed, noch Abraham, die hoogberoemde stichter van het Hebreeuwsche volk, noch aartsvader Joseph, hoe zeer, indien ik zoo spreken mag, bijna een Ægyptenaar, noch Mozes nagenoeg geboren en geheel opgevoed aan het Ægyptische Hof, noch zelfs die mannen, die men met de Grieksche helden vergelijkt, Gideon, Simson, en andere zoogenaamde Regters, hunnen oorsprong van eenige Godheid, zelfs niet van eenigen Engel.

3. Ik weet wel, dat, vooral in onze dagen, door de voorstanders der Mythen bij de Hebreeuwen, sommige sporen van veelgodendom, en daaruit gesprotene Mythen, in de alleroudste berigten van Genesis, worden aangewezen (1). Zij halen die zoo uit den meervoudigen uitgang van het woord אלהים (Elohim), dat reeds in het eerste hoofdstuk van Genesis voorkomt, als wel bijzonder daar uit, dat God, van zich zelven sprekende wordt ingevoerd als sprekende in het meervoudige getal Gen. I. 26. XI. 7. en in die zeer opmerkelijke plaats, welke voorkomt Hoofdst. III. 22. alwaar God zegt: *De mensch is geworden gelijk één onzer*, eindelijk uit Genes. VI. 2., alwaar even als Job I. 6. II. 1. en XXXVIII. 7. de *Zonen der Goden* uitdrukkelijk vermeld worden.

Moet men intusschen niet verbaasd staan, dat men nog ten huidigen dage iets, ten voordeele der aangeduide meening, oordeelt te kunnen halen nit den meervoudigen uitgang van het woord אלהים, daar leerlingen in de Hebreeuwsche

(1). Zoo als B. V. *Bauer* in zijne *Hebr. Mythol.* I. p. 118 env. en in zijne *Theol. des A. T.* I. bl. 20 enz., offchoon hij, in het eerstgenoemde werk, I. bl. 56. te kennen geeft, dat alleen de Hebreeuwsche Mythologie tot de leer van eenen eenigen God behoort, of, om zijne eigene uitdrukking te gebruiken, *monotheistisch* is. In hetzelfde denkbeeld verkeert de naamlooze Nederlandsche Schrijver van de Zamenspraken over de Mythen zie bl. 60, 90 env. *Wagner* ook in zijne *Ideën zu einer algemeine Mythologie der alten welt* bl. 297., hoewel hij de wijze van verhalen der Boeken van het O. V. erkent geheel vreemd te zijn van het veelgodendom, meent echter in den boven vermelden meervoudigen uitgang sporen van hetzelve te ontwaren.

fche tale weten, dat men in dezelve gewoon is, om, het geen in zijne foorte groot en voortreflijk is, in het meervoudige getal te ftellen. Het woord beteekent dus, naar den aard der tale *dien, boven welken niets geëerd mag worden.* Van אלה of het Arabifche اله eigenlijk: *Hij heeft gefidderd:* en ik zou meenen, dat, met dit woord, zelfs niet gezinfpeeld wordt op vele en te onregt erkende Goden, maar dat menfchen van de hoogfte oudheid אלהים noemden alle perfonen die hunne vrees of eerbied opwekten, van welk gebruik men, onder anderen, fporen ontdekt daar in dat de Overheden met dien naam beftempeld wierden zoo als Exod. XXI. 6, waarom dan ook met de grootfte gepastheid aldus genoemd wierd dat Wezen dat, bij uitftekenheid, aller hoogfte eerbied waardig is. Trouwens het woord אדונים wordt, in den zelfden fmaak, fomwijlen gebezigd van een eenig groot Heer, zoo als b. v. Genef. XL. 1. XLII. 30. Zoo vergisfen zich dan, zoo wel, zij, die in dezen meervoudigen uitgang fporen van het veelgodendom meenen te vinden, als die vele Godgeleerden die voormaals waanden, dat men er eenig bewijs uit halen konde voor de Drieëenheid of ten minste voor de vereeniging van meerdere perfonen in het eenig Godlijke wezen. (1)

Wat nu de overige plaatfen betreft, dezen zouden misfchien wel eenigen fchijn kunnen hebben, indien niet de befchrijving der fcheppinge zoo als die Genefis I. voorkomt, door haar onderwerp zelven regtdraads ftrijdig was met de leere van het veelgodendom, zoo dat het eene volmaakte ongerijmdheid in zich zelven zoude zijn, zich te verbeelden, dat die leer daar in diep verborgen fchuilde, welke nergens elders duidelijk aan het licht komt, ja daar de fchriften der Hebreeuwen het doorgaans geweldig op geladen hebben. Want offchoon er zijn, die beweren, dat Jehova, de befcherm-god der Israëlleren, flechts door Mozes wordt voorgefteld, als verheven boven de Goden van andere volken, welke laatsten door hem niet geloochend, of uit de natuur der dingen geweerd worden, (2) is dit toch niet van dien aard, dat het de kracht onzer redekaveling in het minste zou kunnen ontzenuwen. Trouwens, om andere aan-

(1). Zeer onlangs ondekte ik echter, dat eenig fpoor van de leere der Drieëenheid, zoo als die onder de Christenen wordt aangenomen, en die met de Indifche vele overeenkomst zal hebben, gezocht wordt in het boek van Genefis door de Schrijffter eener Indifche Mythologie in het Fransch gefteld en boven aangehaald, T. II. p. 662. En fchijnt met deze inteftemmen *F. Schlegel* in een werkje dat hij getiteld heeft: *Ueber die Sprache und Weisheit der Indier*, bl. 199.

(2). Zie *Bauer* in zijne *Theol. des A. V.* II. bl. 48-50. en *Steger* in *Henke's Thefaurus* of *Magazin für Religionsphilofophie* &c. IV. 1. abhandel. 5. bijzonder bl. 148 env.

aanmerkingen daartelaten, wanneer Mozes nu of dan van de Goden van andere volken gewaagt, als van dadelijk bestaande wezens, dan schikt en voegt hij zich slechts naar de aangenomene gewoonte van zijnen tijd, en zoo deed hij als een zeer voorzigtig man, die in het oog moest houden, dat hij te doen had met een volk dat geweldig overneigde tot afgoderij en den dienst van vele Goden, een wrevelig en weerbarstig volk, in welker zielen dit bijgeloof diepe wortelen had geschoten: terwijl hij tevens echter, om deze ongerijmde denkbeelden allengskens te wisser te ondermijnen, en zoo het mogelijk was, met den tijd, geheel uitteroeijen, Jehova, die de bijzondere bescherming van het Hebreeuwsche volk had op zich genomen, voorstelde als Schepper van het geheel-al en den eenen waren God, Deut. IV. 35, 39. VI. 4-8. VII. 6-9. XXXII. 39, en zoo deed hij, daarenboven niet alleen bij het beschrijven der Schepping door hem overgenomen en lijnregt tegen het veelgodendoom aangekant, maar tevens in die hoogstbelangrijke wet die het vieren van den Sabbath regelde Exod. XX. 8-11. XXXI. 17. Ook kan Bauer geen baat hebben van de blijkbaar gedwongene uitzondering welke hem doet aannemen, dat een later verzamelaar van den Pentateuchus de meer gezonde leere van den eenen waren God aan Mozes heeft ondergeschoven. (1) Want, behalve dat wij elders zullen betogen dat dit zonder grond aldus wordt aangenomen, zegt Bauer, zich zelven ongelijk als hij zich vertoont, dat deze leer van Eenen God den Schepper aller dingen reeds ten tijde der aartsvaders en door dezen was aangenomen, en dat Mozes met naauwgezetheid hunne voetstappen gedrukt heeft. (2)

Deel I. Hoofdst. III. §. 4.

4. Doch laten wij de plaatsen zelven, die men ons tegenwerpt, een weinig van naderbij beschouwen. In het algemeen merken wij daarop aan, dat in de overoude oorkonden zelven van Genesis, waarin men die plaatsen aantreft, bijna altijd het woord אלהים, toegepast op God, in verband komt met eenig woord in het enkelvoudige met betrekking tot de beteekenis, allerzeldzaamst met het meervoudige, zoo als Genes. XX. 13, alwaar Abraham spreekt, welken Bauër zelf houdt voor een vereerer van éénen God, en Hoofdst. XXXV. 7., alwaar Jacob het woord voert, na dat hij kort te voren zijnen afkeer van den dienst der afgoden had te kennen gegeven. Zoo noemt ook, dat nog meer is, de Propheet Jeremias, ter plaatse zelve waar hij ijverig bezig is om het bijgeloof aangaande het veelgodendom streng te gispen, Jehova אלהים חיים eigenlijk *de levende Goden*, dat is te zeggen *den eenen waren God*, Hoofdst. X. 10. Verder is het op-

(1). Als boven bl. 50-52.
(2). Als boven I. bl. 17.

Deel I. Hoofdst. III. §. 4. opmerkelijk, dat, in diezelfde plaatsen uit het boek van Genesis waar over wij thans handelen, de schrijver vrij klaar doet blijken, dat hij, God, in het meervoudige getal, sprekend invoerende, slechts aan éénen God dacht, niet aan meerderen. Want Gen. I. 27 laat hij aanstonds in het enkelvoudige volgen: dat de mensch, door God, naar zijn eigen beeld geschapen is. Eindelijk, hij die Genes. XI. 7 sprekend ingevoerd wordt, wordt geen אלהים (Elohim,) maar יהוה (Jehova) genoemd, en van hem verder gewaagd in het enkelvoudige getal. Vraagt men nu, hoe men aan dit meervoudige getal komt, wanneer er slechts van éénen God gesproken wordt, ik zou de oorzaak hiervan niet durven zoeken in het diepzinnig geloove aan de Drieënheid of de meerderheid van personen in het Godlijk wezen, het geen men bezwaarlijk kan veronderstellen in eene zoo hooge oudheid, maar veel eer denken dat die oorzaak te vinden is in de overoude gewoonte, om den Allerhoogsten, uit een beginsel van grooten eerbied, in het meervoudige te noemen. Ook is het gansch niet vreemd van den geest dier oude tijden, veel eer schijnt het daarmede uitnemend te strooken, om de Godheid, welker naam men zich gewend had in het meervoudige te stellen, wanneer men die sprekende invoerde, van zich zelve in het meervoudige te laten spreken om aldus zijnen eerbied jegens dezelve aan den dag te leggen. En het is hier uit te verklaren, dat God, Genes. III. 22. zegt: *de mensch is geworden* כאחד ממנו *als onzer één*, het geen zeker niet hetzelfde is met *gelijk wij*, maar eigenlijk aanduidt: *gelijk iemand van hun die als wij zijn en ons gelijken*, hoedanig te weten de mensch was, geschapen naar het beeld en de gelijkenisse Gods, en alzoo aangesteld als een God op aarde: welke verklaring de plaats zekerlijk gehengt, vooral wanneer men let op de mindere naauwkeurigheid van spreken en schrijven in eene zoo hooge oudheid. In hetzelfde Hoofdstuk, verder in het 5de vers, waarop ter aangehaalde plaatse, buiten twijfel, gedoeld wordt, heeft de spreekwijze כאלהים *als God* eene hiermede overeenkomstige beteekenis, zoo dat de zin is: „ Zoo zult gij eindelijk het beeld Gods of uwe „ gelijkenis naar God dadelijk openbaren, en de kracht en invloed daarvan on- „ dervinden." Zoo iemand intusschen bij de eerstgemelde plaats, in den nu verklaarden zin opgevat, denken mogt, dat er gedoeld wierd op andere redenmagtige en naar Gods beeld gevormde schepselen, ik zou er mij voorwaar niet tegen verzetten, maar het veel eer ten sterksten voorstaan.

5. Maar wat moet men eindelijk denken van de *Zonen Gods* בני אלהים waarvan men eene duidelijke melding meent te vinden Genes. VI. 2, en mede in het boek van Job? Schijnen zelfs dezen niet naar het veelgodendom en alzoo naar het Mythische bijgeloof te ruiken? Is niet tusschen dezen, en de zonen der

der Goden, waarmede de fabelachtige geschiedenis van andere volken opgevuld is, eene zoo sterke overeenkomst dat men zich naauwelijks eene meer in het oogloopende verbeelden kan? Wie toch zal met grond loochenen dat uit de vereeniging van dezen met de dochteren der menschen, de oorsprong moet gezocht worden der reuzen en sterke mannen, die zich beroemd gemaakt hebben, ja van hun zelven, die de overige oudheid Helden en Halve Goden noemde? Eindelijk daar, Job I. 6 en II. 1, deze zelfde *Zonen van Elohim* of *der Goden* verbeeld worden als raadslieden der Godheid en Hoofdst. XXXVIII. 7. als tegenwoordig bij de nieuwgeschapene wereld, in welke betrekking zij aldaar *Morgensterren* genoemd worden, welke sterren de Chaldeeuwen geloofden door Engelen bewoond te worden; schijnt het dan niet zeer eigenaardig om hen te houden voor Goden van lageren rang, die nu wel eens אלהים genoemd wierden in het boek van Genesis, doch dan weder מלאכים of *Engelen*, en waar van de Heidenen, onder verschillende benamingen vele soorten erkenden, allen onderworpen aan de opperste Godheid, en hare dienstknechten? Zoo heeft boven anderen *Bauer* (1). Dit alles heeft voorzeker eenigen schijn, doch ook maar alleen schijn, eigenlijke kracht steekt er niet in.

Deel I. Hoofdst. III. §. 4.

Immers behalve dat men hier veronderstelt, dat de Engelen, waar van de H. S. hier en daar gewaagt, slechts verdichte en Mythische personen zijn, het welk met wat regt het geschiede wij vervolgens willen onderzoeken, wij meenen reeds klaar genoeg betoogd te hebben dat er onder het meervoudig naamwoord אלהים geen denkbeeld schuile van meer dan éénen God, zoo dat, in de thans bedoelde plaatsen niet van *der Goden* maar van *Gods zonen* gehandeld wordt. Wie, nu, voorts, aldus genoemd worden in het boek van Genesis, mag men opmaken uit eene vroegere plaatse van dat zelfde boek, uit Hoofdst. IV. 26, waarop niet onduidlijk gezinspeeld wordt in de plaatsen die wij thans overwegen, en die hoogwaarschijnlijk de volgende vertaling gedoogt: *Ten dien tijde begonnen de menschen zich naar den naam van Jehova*, dat is, van den éénen waren God *te noemen*. (2). De benaming derhalve van *Zonen* of *Kinderen Gods* (vergelijk Deut. XIV. 1.) moet geächt worden aanteduiden *de vereerers van God*, zoo als vrij algemeen is aangenomen, of, wilt gij eene nieuwere ver-kla-

(1). Zie zijne Theol. des A. T. I. bl. 22 env. vergel. met bl. 171 env. en de *Hebr. Mythol.* I. bl. 122 env.

(2). Zie *Muntinghe*, *Gesch. der Mensch. naar den Bijbel.* I. noot bl. 91 en 92, alwaar hij aanmerkt, dat volgens de Grieksche overzetting voor יהוה misschien אלהים moet gelezen worden, welke lezing aangenomen wordende, loopt zeker de overeenkomst van die plaats met deze benaming meer in het oog.

Deel I. Hoofdst. III. §. 4.

klaring (1) *hen, die hemelsche dingen behartigden*, in tegenoverstelling van die zonen van den, uit aarde gevormden *Adam*, *welken op het aardsche hunne zinnen gezet hadden*, of, eindelijk dezulken, die, naar het beeld Gods, naar het welk de eerste mensch geschapen was, zich zoo veel mogelijk zochten te vormen, en alzoo Gode als *te gelijken* poogden. Zie Matth. V. 45, waar tegen men aldus kan overstellen de *Zonen van Adam*, of des *menschen Zonen* die niets ter harte namen dan het geen *menschelijk*, *Gode ongelijk en bedorven* was; hoe men intusschen ook deze benaming verklaart, zij vervat volstrekt niets in zich dat naar het veelgodendom ruikt, maar moet betrokken worden tot den dienst van den éénen God en eenen vromen levenswandel. Zij komt dikwijls voor in de Gewijde Schriften, schoon men haar niet altijd in denzelfden zin heeft op te vatten, doch altijd heeft zij hare betrekking tot den eenen waren God: trouwens, niets is gemeener bij de Hebreeuwen dan *Zoon* van eenig persoon of zaak te noemen, dien die er eenige bijzondere betrekking toe heeft. Men behoeft zich dus niet te verwonderen, dat aan de personen, die verondersteld wierden in de raadsvergadering der Godheid gezeten te zijn, in het dichtstuk van Job, dien naam gegeven wordt, met welke hoogstvoegzame benaming de Engelen of Hemelbewoners worden aangeduid, niet als op eenigerhande natuurlijke wijze geteeld, maar door God zelven onmidlijk geschapen; zoo als naderhand Adam, volgens een voorvaderlijk gebruik, zoo het schijnt Luc. III. 18 *de Zoon Gods* genoemd wordt. En deze zelfde Engelen worden *Morgensterren* geheeten Job XXXVIII. 7., om dat men hen hield voor inwoners der sterren, welke verdichting indedaad ook elders gevonden wordt in het zelfde boek Hoofdst. XXV. 4.; doch daar die zelfde wezens in de gelijkluidende plaats XV. 15. שמים, dat is *inwoners van den Hemel* worden genoemd, en daar de zigtbare Hemel uit Zon, Maan en Sterren bestond, heeft de dichter, volgens het gemeen gevoelen zijner tijdgenooten, en zeer natuurlijk tevens, deze zigtbare deelen van den Hemel den Engelen ter bewoning als toegewezen. (2). Zoo nu, intusschen, iets, dat naar dit verdichtsel zweemt, bij de Chaldeeuwen gevonden wordt, die de Sterren des Hemels meenden door geesten geregeerd te worden (3), is die overeenkomst voorwaar niet van zulk eene aard, dat zij den geringsten schijn geve als of men de leer van het veelgodendom aantrof in het boek

(1). Zie *Pareau Comment. Jobéa*, p. 96.

(2). Het zijn, nagenoeg, de woorden van *Pareau*, ter aangeh. plaatse, p. 129.

(3). Immers schijnt dit de ware leer der Chaldeeuwen geweest te zijn. Zie *Brucker's Hist. Philos.* I. p. 133 en 135.

boek van Job, het welk zulke voortreffelijke denkbeelden oplevert aangaande den éénen waren God, en zoo regtstreeksch XXX. 26-28 het alleroudste eerbewijs zelven, aan Zon en Maan gerigt, wraakt en verwerpt, dat, die geen zich schijnt schuldig te maken aan eene schreeuwende onregtvaardigheid die dezen schrijver de minste kladde aanwrijft van geloof aan mindere Goden die de Sterren zouden beheeren. Deel. I. Hoofdst. III. §. 4.

Wat nu, eindelijk, betreft de plaats bij Gen. VI. 4, ik wil niet loochenen, dat het aldaar ter nedergestelde berigt wegens reuzen en wijdberoemde sterke mannen, in zeker verband voorkomt met het verhaal van huwelijken tusschen de zonen Gods en de dochteren der menschen. Doch נפלים en גבורים beteekenen niet zoo zeer *reuzen* en *sterke mannen.* als wel *Mannen van kloeker voorkomen en meerdere krachten*, *en onderdrukkers van anderen* (1). Vervolgens moet men hier bijzonder in het oog houden, dat deze geweldige onderdrukkers niet gezegd worden voortgesproten te zijn uit zulk een huwelijk, maar dat zij leefden ten tijde toen men die huwelijken aanging en later, en zulk eene dwingelandij oefenden over anderen, dat hun naam wijd en zijd, zelfs bij de nakomelingschap, schrik en angst verspreidde. Immers toont het verband des verhaals klaar genoeg, dat, het geen er bijgevoegd wordt; geheel niet tot lof van deze menschen wordt bijgevoegd. Zij waren derhalve ongeveer van die soort van menschen, waarvan de verspieders van Canaän gewaagden Num. XIII. 33, menschen wel van eene meer dan gemeene ligchamelijke grootte, hoedanigen in die oude tijden niet zeldzaam waren, en waarvan men ook nu en dan in onze dagen hoort; doch geene eigenlijk gezegde Reuzen zoo als de fabelachtige oudheid heeft verzonnen: want dat, het geen die verspieders van derzelver voorkomen verhaalden, geweldig vergroot was, is blijkbaar uit vers 32. Dit nu, en het geen wij een weinig vroeger herinnerd hebben, in aanmerking genomen wordende, schijnt de schrijver van dit oude gedenkstuk althans te hebben willen aanduiden, dat er gedurende eenigen tijd menschen geweest zijn, die uitmuntten in degelijkheid van leven en zeden, en niet alleen eene bijzondere maatschappij uitmaakten, onderscheiden van die der goddeloozen, doch dat zij zelfs de laatsten onder bedwang hielden en beletteden om anderen te beleedigen; dan dat, hoe sterker het menschelijk geslacht vermenigvuldigde, het getal, en de invloed der vromen evenredig verminderde, het geen voornamelijk daaraan zijnen oorsprong te wijten had, dat de schoone maagden, die er onder de boozen gevonden wierden, de anderen door allerleije kunsten verlokten, waaruit dan kwalijk gemengde huwelijken ge-

(1). Zie *Muntingh* ter aangeh. plaatse I. not. bl. 954.

geboren wierden, en de band welke de maatschappij der Godvrezenden zamenhechte, allengskens los gemaakt, en eindelijk geheel verscheurd wierd; doch, daar nu de goddeloozen, hierdoor, geenen teugel meer hadden, verhieven, van dien tijd af, mannen die in grootte of krachten boven anderen uitstaken moedig het hoofd, en pleegden straffeloos allerlei geweld." Wanneer men nu deze alleszins gepaste verklaring volgt, wie vindt dan, bid ik, in dat kort berigt iets van Helden, en beruchte Godenzonen, of van Titans en Reuzen, aan welken men het bevechten van den Hemel zelven toedichte?

Ik meende dit een en ander met eenige meerdere uitvoerigheid te moeten behandelen, om te duidelijker te doen blijken, hoe weinig de Schriften der Hebreeuwen het veelgodendom, die voornaamste bron der fabelen, begunstigen, en hoe vruchteloos de pogingen zijn van hun, die hun best doen om deze bron van daar te doen uitvloeijen, om dezelve vervolgens afteleiden in de beekjes van velerleije Mythen.

§. 5.

Gaan wij nu over tot een ander, en, zoo men zegt, duidelijk en onloochenbaar kenmerk, waardoor men eene Mythe, zoo wel in de Gewijde Schriften, als in andere verhalen der oude tijden, zal moeten uitvinden kunnen, kenmerk, dat men beweert door de verschijningen eener Godheid te worden opgeleverd. Daar men nu deze Goddelijke verschijningen voor fabelen moet houden, wanneer zij voorkomen in de verhalen van andere volken, zal men dit zelfde vonnis te meer vellen moeten over die veelvuldige verschijningen van God en zijne Engelen, van hunne onderhandelingen met den mensche, die in de Gewijde Schrifture verhaald worden, hoe die Engelen te meerdere overeenkomst hebben met de Geniussen Daemonen, en andere verdichte personen, die vele volken zich voordroomden als middelaars tusschen hen en de Goden, en op welken lijst men alzoo de Engelen moet aanteekenen. Doch hierop zullen wij slechts een paar aanmerkingen maken, de eene, die verschijningen in het algemeen betreffende, en de andere in het bijzonder de Engelen rakende.

1. De verschijningen van Goden, hier, ter vergelijking, gewoonlijk bijgebragt, voornamelijk uit Homerus, en diens navolger Virgilius, schenen den schranderften mannen onder de Grieken en Romeinen zelven als verdichtsels toe, en nooit is het iemand hunner in gedachte gekomen om dezelve voor ware gebeurtenissen te houden. Doch die verschijningen, waarvan de H. Schrift gewaagt, zijn, ik zegge niet, van het ligtgeloovig gemeen, maar zelfs van die voortreffelijke man-

mannen, welken de voorstanders zelven van de Hebreeuwsche Mythologie niet kunnen nalaten te eerbiedigen, zulkerwijze erkend en aangenomen, dat zij dezelve uit eene innerlijke overtuiging des gemoeds, voor ontwijfelbare en waarlijk gebeurde zaken gehouden hebben. Het zal der moeite waardig zijn om hiervan een en ander voorbeeld bij te brengen. Deel I. Hoofdst. III. §. 5.

Mozes derhalve heeft, niet alleen tot de plegtige verschijning van Jehova op den berg Sinaï, die hij vooraf wist dat plaats zoude hebben, de Israëliten willen voorbereiden Exod. XIX. 14-17., maar ook daarna van dezelve, in dien smaak gesproken als iemand die van de zaak zelve ten volle overtuigd was, vs. 20. en Deut. IV. 7-12. V. 1-29. Wat zeg ik? Deut. IV. 32-35. beroept hij zich, en op die grootheerelijke en schrikwekkende verschijning Gods, en op andere volstrekt buitengewone kenmerken der onmiskenbare tegenwoordigheid des Allerhoogsten, ten toon gespreid voor allen die het aanschouwden, van hoedanige men nimmer te voren gehoord had, en waardoor de Hoogste Magt het Israëlitische volk, van alle overige volken heeft willen onderscheiden. Indien nu de waarheid dezer gansch buitengemeene gebeurtenissen bij Mozes niet volkomen vast stond, zou het hem luttel betaamd hebben om op dezen trant te spreken: en die beweren durft, dat Mozes, of, deze dingen verzonnen heeft, in den smaak van andere oude Wetgevers, die voor zich en hunne wetten, gaarn een Goddelijk gezag voorwendden, of sommige toevallige gebeurtenissen, zoo als b. v. het onweder op den berg Sinaï, toen hij de Wet der Tien Geboden aan de Israëliten wilde ter hand stellen, en de vreeselijke volksplagen, ten tijde toen hij hen uit Ægypten poogde te verlossen, tijdig en gelukkig plaats grijpende, bij zich zelven geloofde, of anderen trachte wijs te maken (1) bewijzen te zijn dat de Godheid zich zijner bijzonder aantrok; de zoodanige neemt iets aan ten uitersten honende voor de waardigheid van Mozes, dien achtbaarsten en schranderste man der geheele oudheid, welken hij moet geacht worden te verlagen tot eenen uiterst schaamteloozen bedrieger of een begunstiger van het verachtelijkste bijgeloof.

Propheet Jeremias verschaffe ons een ander voorbeeld van de zaak waarover wij handelen, die, zoo hij zich den Allerhoogsten verdicht heeft, als op eene buitengewone wijze zich aan hem openbarende, om Godspraken, den Joden hoogst-onaangenaam, ter hunner kennis te brengen, zeker onder geenerleije voorwaarde, daar hij een zachtaardig, ligt geroerd man was, geheel niet opgewassen tegen de gewigtige zwarigheden welke hem in den weg lagen, zulk een zwaar en

(1). Zie onder anderen *Bauer Hebr. Mythol.* I. 270-300.

Deel I. Hoofdst. III. §. 5.

en hoogstgevaarlijk werk zou op zich genomen en volbragt hebben, als dit was in de tijden van beroering, die den ondergang van het Gemeenebest onmiddelijk voorafgingen, ten zij men aanneme zijne vaste overtuiging dat het hem van God zelven, op eenigerhande buitengewone en onmiskenbare wijze was opgedragen. Ja, hoe had hij het wagen durven, indien men der waarheid hulde wil doen, om te zeggen en in gefchrifte te ftellen, dat hij, als in weerwille van zich zelven en niet dan na veel tegenftribbelings het hoogstmoeilijk werk had op zich genomen. Hoofdst. I. 16-8 en 17-19, zoo zelfs, dat hij het volftrekt zoude geftaakt hebben, had hij wagen durven om zich tegen het Godlijk bevel te verzetten. XX. 7-9? (1). Immers die Propheten onder de Hebreeuwen die voorgaven met de Godheid afzonderlijk te fpreken, toonden zich zeer ongelijk, zoo wel ten opzigte van het onderwerp hunner Godfpraken als in deftigheid van leven en zeden, met die zieners van andere oude volken op allen welken mag toegepast worden het zeggen van Cicero van de wigchelaren onder zijne landgenooten. „ Het fchijnt verwonderlijk dat een wigchelaar eenen anderen wigchelaar zonder lagchen kan aanzien (2).

Het laatfte voorbeeld eener ware verfchijning van Gods wege verfchaffe ons de uitftekendfte aller Leeraren Jezus Christus, en dat wel ontleend uit de merkwaardige gebeurtenis die verhaald wordt Matth. XVII. 1-9. Marc. IX. 2-9. Luc. IX. 28-36. Dat deze zonderlinge en gansch buitengewone verfchijning, welke den Heiland bejegende op zekeren hoogen berg in tegenwoordigheid van drie zijner leerlingen, en die zijne uitwendige gedaante eenen zeer fchitterenden glans bijzette, zeker Mythisch moet worden opgevat, ftellen zeer vele nieuwere Schriftuurverklarers, hoe zeer zij onderling verfchillen over de wijze waarop, het waarlijk gebeurde, uit het wonderdadig omkleedfel behoore ontwikkeld te worden. Doch *Bauer* die breedvoerig over dit verhaal heeft uitgeweid (3) vindt meest waarfchijnlijk het gevoelen, volgens het welke aan dit Mythische voorkomen eeniglijk aanleiding heeft gegeven een onweder van donder en blikfem vergezeld, met dat gevolg, dat het geweldig geluid des donders, het geen de flapende leerlingen onverwacht wekte, hun toefcheen de ftem zelve van God te zijn, die Jesus voor zijnen tederstgeliefden Zoon verklaarde, terwijl intusfchen het fchit-

(1). Zie aldaar *Dathe.* Men kan ten zelfden einde eene opmerkelijke plaats vergelijken 1. Sam. III. 1-9., als waaruit blijkt dat noch de Heilige Schrijvers geneigd waren om Goddelijke verfchijningen te verdichten of te vergrooten, noch zij aan wiedezelve te beurte vielen ligtgeloovig waren in dezelve aantenemen.

(2). *De Nat. Deorum* II. p. 232 feqq.

(3). *Hebr. Mythol.* II. bl. 233 env.

ſtchitterend licht van den bliksem, dat Jezus van alle zijden omſcheen, hem niet alleen zeker heerlijk voorkomen bijzette, maar tevens, door een zeer natuurlijk bedrog der zinnen, in het holſte van den nacht zoo vreemd niet, hem een paar medgezellen ſcheen toetevoegen, die de leerlingen voor Mozes en Elias hielden, die men toch allenthalve verwachte dat verſchijnen zouden ten tijde der openbaring van den Mesſias. Voor het overige beweert hij, dat Jezus, bemerkende dat de inbeelding zijner leerlingen hen de zaak met een veel vergrootend oog deed beſchouwen, hen vermaande om er geen gerucht van te maken, maar het gebeurde voor zich te houden.

Doch, om niet breedvoerig te zijn in het ernſtig wederleggen van zulke bloote ſpelingen van vernuft, merken wij alleen aan, het geen bij ons oogmerk hier ter plaatſe, voor alle dingen te pas komt, dat deze geheele verſchijning, hoe waarlijk zonderling, door Jezus niet gehouden wierd voor een toevallig ding, dat ſlechts door zijne leerlingen vergroot wierd, maar voor eene wezenlijke gebeurtenis, waarvan het doel zeer gewigtig was, ja die hij vooruitgezien had dat plaats zoude hebben. Immers in de vermaning van Jezus, ſteekt volſtrekt niets, dat ons zou kunnen vermoeden doen, dat zijne leerlingen hem toeſchenen in een verkeerd begrip te ſtaan. Ook vermaant hij hen niet, om, van het geen zij gezien hadden, volſtrekt te zwijgen, maar alleen om dit niet eerder te verhalen voor hij uit den dood zoude verrezen zijn: de reden van welke vermaning blijkbaar daar in moet gezocht worden, dat Jezus begreep, dat het eerst na zijne opſtanding konde worden doorgezien, hoe door de heerlijke verſchijning en gedaanteverandering, waar van wij gewagen, eenig afbeeldſel gegeven ware, van die heerlijkheid tot welke hij na zijne opſtanding zou geraken. Intusſchen waren zij, die hier als getuigen tegenwoordig waren, Petrus, Jacobus en Joannes, zijne meest vertrouwde leerlingen, welken dan de waarheidlievende Leeraar, wars, gelijk hij was, van het najagen van ongepasten roem, uit toevallig bedrog der zinnen geſproten en opgedrongen als het ware, dermate in hunne dwaling moet bevestigd hebben, dat twee van dezelven, gedachtig aan des meesters vermaning, na dat die van de aarde verhoogd was, niet ſchroomden openlijk te gewagen van die verſchijning als hoogstvereerende voor den Heiland, welk denkbeeld zij tevens in geſchrifte onder de nakomelingſchap zochten te verbreiden. Ten minsten komt mij hoogstwaarſchijnlijk voor het gevoelen, dat Joannes hier op doelde Euang. I. 14, toen hij te verſtaan gaf dat hij de heerlijkheid van Jezus gezien had, en Petrus 2de Brief I. 16-18 ſchreef, dat hij van de waarheid der zake zoo ten vollen verzekerd was, dat hij ſtellig beweerde, dat hij geene verdichte fabelen, maar het getuigenis van zijne eigene oogen

Deel I. Hoofdst. III. §. 5. gevolgd was, toen hij gewaagde van de heerlijkheid en majesteit van Jezus (1). Ook heeft Jezus, volgens het hoogstwaarschijnlijk gevoelen van de meeste oude en vele nieuwere Schriftuurverklarers, te voren aangeduid, dat hij, van de heerlijkheid tot welke hij éénmaal in den Hemel zoude opstijgen, een schaduwachtig beeld wilde vertoonen op eenen berg, Matth. XVI. 28. Marc. IX. 1. Luc. IX. 27.

Deze voorspelling toch wordt bij elk dier geschiedschrijvers in zulk een verband gebragt, met deze zelfde beschrijving der luisterrijke verheerlijking, dat die buiten twijfel daar toe moet betrokken worden. Daarenboven wordt Jezus op zulke eene wijze gezegd, zijne meest vertrouwde leerlingen afzonderlijk te hebben met zich genomen op eenen zeer hoogen berg, dat men gemakkelijk begrijpe dat hij wilde, dat dezen, en dezen alleen, getuigen zouden zijn van de zonderlinge gebeurtenis welke hij vooruitzag. Daar nu dit alles zoo is, moet ons het allergewigtigst gezag van Jezus te rug houden, dat wij ons niet in het hoofd gaan zetten, om zelfs de meest buitengewone Goddelijke verschijningen in de H. S. vermeld, aan te merken als ontwijfelbare kenteekenen van Mythen dragende.

2. Bij deze algemeene aanmerking voegen wij eene andere, meer bijzondere, over de Engelen, welke men voorbarig aanneemt dat louter verdichte personen zijn, zoo als de Geniussen en Daemonen, hun zoo zeer gelijkende, welken door andere volken erkend worden. Want hoe kan ooit geloochend of in twijfel getrokken worden de hooge waarschijnlijkheid, dat de menschen, onder de eindelooze menigte en verscheidenheid der geschapene dingen niet de eenige redenmagtige schepselen zijn? Dit heeft zelfs *Bauer* niet ontkend, wat zeg ik? Hij heeft met zoo vele woorden verklaard, dat het hem eigenaardig toescheen, dat er tusschen God en den mensch geacht wierden te bestaan onderscheidene schepselen, die in redelijke bekwaamheid den mensch zeer ver overtreffen (2). Doch het geen hij er op volgen laat, dat de vroegste stervelingen, niet door de waarschijnlijkheid der zake zelve overgehaald zijn, om, bij zulke eene gebrekkige en beperkte kennis van zaken, het aanwezen van Engelen te erkennen, wil ik geheel niet loochenen, maar ik besef niet hoe er uit volge, dat de Engelen, waarvan de Heilige Schrift melding maakt, Mythische personen zijn. Bauer meent wel dat men hunnen oorsprong in het veelgodendom moet zoeken. Doch dat deze redekaveling tegen alle waarschijnlijkheid aanloopt, mag men opmaken uit het

(1). Dat deze Brief van Petrus waarlijk echt is, en alzoo aan hem als schrijver moet toegekend worden, heeft *Michaëlis* in zijne *Inleid. tot het N. T.* zeer bondig besloten, voornamelijk uit de innerlijke kenteekenen van het geschrift.

(2). Theol. des A. T. I. bl. 172.

het geen in onze onmiddellijk voorgaande §. verhandeld is. Niets is dus eenvoudiger dan de gedachte, dat het geloof aan het beſtaan van Engelen bij de vroegſte menſchen eerst van daar ontleend moet worden, dat zij zagen hoe dezelve van tijd tot tijd door de Godheid hun toegezonden wierden, om of hare bevelen op aarde uittevoeren, of haren wil bekend te maken, van waar dan ook dier Geesten de zeer gepaste benaming wordt gegeven van מלאכים, dat is *Boden*, *Gezanten*, en daar nu de Gewijde geſchiedenis berigt dat dezelve vaak en vaak verſchenen zijn in de allervroegſte tijden, en die waardigheid van Godlijke gezanten duidelijk vertoonden, zoo is niets natuurlijker, dan dat men het eerſte geloof aan hun beſtaan, uit deze hiſtoriſche daadzaken zelven verklare. Er komt bij, dat deze verſchijningen van Engelen, gelijk die van God zelven, zoo als zij in de H. Schrifture voorkomen, niet hier of daar zonder oorzaak of doel als tusſchen geworpen, of uit fabelachtige volksgevoelens bijgeſleept, worden waargenomen, maar in zulk een verband voorkomen met eene bijzondere tusſchenkomst van het Godlijk wezen, overal in de geſchiedenisſen en leere der H. Boeken duidelijk doorſtralende, dat zij een voornaam gedeelte daar van uitmaken, en dat de voorſtanders der Mythiſche Schriftuurverklaring, zoo zij zich zelven gelijk willen blijven, deze verſchijningen ontkennende, zeer gemakkelijk overgaan om tevens elke buitengewone tusſchenkomst der Godheid te loochenen. Trouwens ver de meesten maken hier in geene zwarigheid altoos. Wij intusſchen, welken die tusſchenkomſten, in zaken van het zwaarſte gewigt, en alzoo met betrekking tot den waren Godsdienst, ten vollen erkennen, meenen, dat men ook de verſchijningen van Engelen als wezenlijk gebeurde zaken behoore aantenemen. Derhalve, zoo als wij reeds aangeduid hebben, de geſchiedkundige waarheid der verſchijning van Engelen aangenomen zijnde, laat zich daar uit verklaren het Oosterſche geloof aan het beſtaan van redenmagtige wezens, tusſchen God en menſchen, zoo dat hetzelve niet uit het veelgodendom ontſproten is, maar in het tegendeel het geloof aan wezenlijk beſtaande Engelen, met den dienst des éénen waren Gods op het naauwſte verbonden, doch weldra, door de overleveringen, door de verbijstering der ſtervelingen, en de onberadene zucht om den wijsgeer te ſpelen, verdorven zijnde, éénе van de veelvuldige en rijke bronnen van het veelgodendom en andere bijgeloovigheden ongelukkig heeft geöpend. Voor het overige wijl de oudſte overleveringen berigten, dat deze voortreffelijke perſonen zich reeds aan de eerſte menſchen zigtbaar vertoonden, is het niet vreemd dat de Oosterſche wijsgeeren al ſpoedig op het denkbeeld gekomen zijn, dat dezelven vóór den mensch of vroeger dan deze geſchapen zijn, en dit gevoelen heeft vervolgens het beruchte leerſtuk voortgebragt van eene voor de uitwendige zin-

Deel I. Hoofdſt. III. §. 3.

nen verborgene wereld die reeds voor deze zigtbare bestond, een leerstuk dat door de Indianen zoo wonderlijk opgesierd is (1). Doch over de gelijkvormigheid van sommige Mythen der vreemde volken met de verhalen der H. Schrifture, welke in de overleveringen te zoeken is, willen wij nog aan het einde van dit Hoofdstuk uitweiden, en dat de Engelen bijzonder geene Mythische, maar waarlijk bestaande wezens zijn, zullen wij op nieuws trachten aantetoonen in ons Tweede Deel Hoofdst. 2. §. 4. Aanm. 4.

§. 6.

In die hoog opgevijzelde overeenkomst tusschen de Mythen van andere volken en die der Hebreeuwen, is toch eenig, en wel een zeer merkwaardig verschil, hier in bestaande, dat men in de eersten ontdekt eene verspillende kracht van menschelijk vernuft, met eene geweldige overhelling tot het verdichten van alles wat hoogstongerijmd, godloos, vervarelijk en monsterachtig mag heeten, terwijl in de anderen daarentegen steeds iets verhevens, Godewaardigs en hoogst doelmatigs vrij duidelijk uitblinkt.

1. En hier zouden wij een onoverzienbaar veld voor ons hebben, wilden wij alles wat men ontdekken kan van de Mythologie der Pheeniciers, Ægyptenaren, Indianen en andere volken, met een nauwlettend oog nasporen en onpartijdig vergelijken met die Mythologie welke men den Hebreeuwen geliefd toeteschrijven. Bepalen wij ons eenige oogenblikken bij die beroemde Mythologie van Homerus, die eenigermate door allen kan beoordeeld worden, en die men, bij uitstekenheid gewoon is met de veronderstelde Hebreeuwsche in vergelijking te brengen. Hoezeer deze door Plato en andere schrandere mannen van Griekenland zelven gewraakt is, is zoo bekend, dat het niet behoeft als met den vinger te worden aangewezen. En wie is in de geschiedenis der verklaring van de fabelen van Homerus zoo onbedreven, of hij wete, dat er, van den tijd der Stoïcynen af aan, zeer velen waren, die zich eene schromelijke moeite gaven om derzelver afzigtige zijde uit het oog te zetten en dezelve met het gezonde verstand te doen rijmen? Misschien moest ik zeggen om haar te verdraaijen? terwijl het onder de nieuweren al mede niet ontbrak aan dezulken die zich met de uiterste inspanning bemoeiden, om misvormde oude oorkonden, of wijze leerstellingen, onder het kleed van vernuftige leenspreuken verborgen, daar uit te trekken, en in derzelver ware, of ten minste vermoedelijke, gedaante als voor oogen te stellen.

(1). Mythologie des Indous II. p. 664.

len. Eindelijk hebben wij boven Hoofdst. I. §. 1. te kennen gegeven, wat ten huidigen dage door den beroemden *Heyne* beproefd is om Homerus van allen schuld vrijtewaren. Maar nu, alles wat in de gansche H. S. verondersteld wordt van Mythischen aard te zijn, daar in, schoon het niet zelden, geschiedkundig opgevat, iets zonderlings aan zich hebbe, vindt gij bijna altijd een zeker nabij- of afgelegen verband met de ware leere des Eenigen Gods, en het is juist geschikt om die leer aan het licht te brengen, overtuigelijk te maken, aantebevelen, te doen stand houden, en te hoeden voor versmading of bespotting. Met één woord, het onderscheid tusschen beiderleije Mythologie is zoo groot, dat zij zelven waar mede wij thans te strijden hebben niet loochenen durven, dat dit grootelijks ter eere strekke van de Hebreeuwsche. (1)

2. Doch misschien denkt iemand: „ Er zijn toch, in de Gewijde Boeken, „ zoo der Hebreeuwen, als van de Christenen, niet weinige Mythen waarover „ men niet zoo gunstig mag oordeelen. Immers wie kan zich wijs maken of „ beweren, dat het strooke met de hooge wijsheid der Goddelijke bedoelingen en „ de waardigheid der Gewijde geschiedenissen, het geen wij lezen van die ribbe „ van Adam, waaruit Eva zou gevormd zijn, van de Slange in de beschrijving „ der eerste verzoeking van den mensch tot zonde, of het sprekend Ezel toen „ een Engel den weg versperde, in de historie van Bileäm, van den Goddelij- „ ken last die vader Abraham ontving, om zijn kind met eigene handen te slag- „ ten en te offeren, van het omvallen der muren van Jericho door het geklank „ der bazuinen, van het stilstaan van Zon en Mane op de begeerte van Josua, „ van Simson, den zoogenoemden Goddelijken held, en zijne bijna Herculische „ verrigtingen, van Elias door de raven gevoed, en vervolgens op eenen vuri- „ gen wagen door vurige paarden hemelwaards opgevoerd, van de teruggaande „ schaduw op den zonnewijzer van Hiskias, van den Engel op zekere tijden „ van den Hemel dalende, om het badwater Bethesda te beroeren, en bekwaam „ te maken om allerleije ziekten te genezen, en wat er meer van dien aard is?" Doch sommige dezer dingen hopen wij hier en daar elders toetelichten, en, om nu niet te vermelden, het geen op geschikter plaats zal opgeteekend worden, ten einde soortgelijke zwarigheden tegen de geschiedkundige verklaring aangevoerd, ten deele opteruimen, ten deele te verligten, zullen wij hier ter plaatse alleen aanmerken, dat, in weerwille der aangedrongene tegenwerping, het echter boven het bereik van allen twijfel is, het geen wij straks bijgebragt hebben wegens het verband, dat, het geen Mythisch verklaard wordt, in het algemeen heeft

(1). *Bauer Hebr. Mythol.* I., bl. 56.

Deel I. Hoofdst. III. §. 6, 7.

heeft met den waren Godsdienst en den dienst des Eenigen Opperwezens, welk verband, van hoedanigen aard het is, genoegzaam blijkt uit het geen wij §. 3. bijgebragt hebben. En dit strekt onzer H. Schriften tot zoo veel te grooter eere, als de verdichtsels van de Mythisch-godgeleerde stelsels bij andere volken, en vooral bij Homerus ongerijmd zijn. Daarenboven vindt men in die plaatsen zelve, die Mythisch opgevat worden, zoo als in de gansche Gewijde Schrifture, zulke verhevene denkbeelden over de hoogste Godheid, over zijne volmaaktheden en over het Goddelijk Bestuur der menschelijke zaken, in den aanvange wel eenvoudig, en naar der menschen bekrompenheid meerder geschikt, doch allengskens toenemende in omvang en volkomenheid, dat men, zelfs uit de schriften van de voortreffelijkste Grieksche of Romeinsche Wijsgeeren, niets kan bijbrengen, dat, in verhevenheid, daarmede eenigszins kan vergeleken worden.

§. 7.

Bij alles, wat wij tot dus ver gezegd hebben, wegens die beruchte overeenkomst van de Mythen van andere volken met die der Hebreeuwen, hebben wij nog meer te voegen, het geen wij, ten besluite, willen omvangen in ééne algemeene bespiegeling, waarin wij den eigenlijken aard dezer overeenkomst van wat naderbij zullen beschouwen.

Die overeenkomst, namelijk, is wel, ten deele, van dien aard, dat men dezelve kan afleiden uit gemeene oorzaken, of ééne en dezelfde bronne, doch ver ten grootsten deele, is zij geheel geene, of slechts toevallig, of eindelijk van dien aard, dat het niet moeilijk te bemerken is, dat de Mythen van andere volken haren oorsprong ontleenen van die zaken zelve waarvan de historische berigten in de Gewijde Boeken voorhanden zijn.

1. *Bauer* zegt wel (1) dat de groote en in het oog loopende gelijkvormigheid, tusschen de Mythen van andere volken en die der Hebreeuwen, oudtijds, te onregt daaruit wierd afgeleid, dat die andere volken, voornamelijk de Grieken en Romeinen, de geschiedenissen der Hebreeuwen tot fabelen misvormd hebben; doch dat dezelve moet gezocht worden in de Philosophische Mythen, oorspronkelijk uit eene gelijke denkwijze onder de menschen, welke sterk na elkanderen zweemende Cosmogoniën, Bespiegelingen over den oorsprong van het kwade, en Tafereelen van het Rijk der Dooden heeft doen geboren worden, doch in de historische, uit de gelijksoortige wijze, waarop dezelve, overeenkomstig den algemeenen smaak en overhelling tot het Mythische, verhaald wierden; het geen aanlei-

(1). *Hebr. Mythol.* I., bl. 42 env.

leiding gaf tot de overeenkomst tusschen den Noächischen en Deucalionischen Zondvloed, hoe zeer de eerste in een ander tijdstip in eenig gedeelte van Azie, de laatste op eenen verschillenden tijd in Griekenland plaats greep; dat er, eindelijk, eenige overleveringen uit de oudste eeuwen wijd en zijd verspreid waren, die het eene volk van het andere overnam, en het, uit dien hoofde, niet te verwonderen is, dat de Oostersche overleveringen, hoe zeer met den naam van Hebreeuwsche niet te bestempelen, tot de Grieken zijn afgedaald, die ten deele Azie bewoonden, ten deele daaruit afstamden, en ook met de Pheniciers in handelbetrekkingen stonden.

Dan, wat betreft deze overeenkomst en derzelver bijzonderen aard, voor zoo ver zulks hier te pas komt, merken wij in voorraad aan, dat de Hebreeuwen met andere volken gemeen hebben sommige dingen, uit gemeene oorzaken of dezelfde bronne voortkomende, die men den naam van *Mythen* geeft. Hiertoe zou ik brengen de gelijksoortige verdichtsels zoo van Hebreeuwsche als Grieksche en Romeinsche poëten, welken een met elkander overeenkomstig vermogen van verzinnen, nagenoeg dezelfde kleur en houding heeft bijgezet, alsmede sommige volksgevoelens en leeringen der wijzen, door de dichters aangegrepen en opgesmukt, en de afbeeldsels van het Rijk der Dooden bij uitstekenheid, die daarom onderling eene groote gelijkheid hebben, om dat zij te zamen uit ééne gemeene Ægyptische bronne gevloeid zijn, over beide welke soorten, met het woord *Mythen* gewoonlijk aangeduid, wij reeds vroeger zagen wat men te oordeelen hebbe, Hoofdst. II. §. 2. Aanm. 3. en §. 4. Aanm. 1.

2. Dat er ten grooten deele geenerleije overeenkomst is tusschen de Mythologie der Heidensche volken, en die der Hebreeuwen, meenen wij reeds aangetoond te hebben ter plaatse waar wij aanmerkten, dat de voorname bron der Mythologie, het veelgodendom, voor de Hebreeuwen niet vloeide §. 4. Daarom zullen wij nu voornamelijk aandringen, dat die overeenkomst bij het vergelijken van Mythen met Mythen gezocht, niet zelden louter ingebeeld en eigenlijk geheel geene is. Van dien aard is de vergelijking tusschen het eten der vruchten van den verboden boom in het Paradijs door Adam ten nadeele van zich zelven en het geheele menschelijke geslacht, met de doos van Pandora, bij het openen van welker deksel, allerleije soorten van onheilen zich verspreidden; tusschen den regenboog na het ophouden van den Zondvloed van God aangewezen tot een teeken dat zulke eene Zondvloed nimmer zoude wederkomen, met de Iris bij Homerus, der Goden dienstmaagd; tusschen de vrouw van Lot, zoo als zij, in weerwil van het bevel des Engels, omziende deswege gestraft wierd, en Euridice daarom terug keerende naar het onderaardsche rijk, om dat Orpheus

haar

Deel I. Hoofdst. III. §. 7. haar echtgenoot, de opgelegde voorwaarde vergetende, haar met gretige oogen aanzag, eer zij dat rijk nog ten vollen verlaten hadden; tusfchen diezelfde huisvrouw van Lot, zoo als zij in een Zoutpilaar veranderd wierd, en Niobe die tot een fteen wierd omgevormd; tusfchen den ram door Abraham op Gods bevel, in ftede van zijnen zoon op de houtmyt gelegd en geöfferd en het reebokje van Agamemnon, uit den hemel, op het altaar nedergeworpen; tusfchen de worfteling van aartsvader Jacob met eenig Godlijk perfoon, en den ftrijd der Goden en Helden, bij Homerus; tusfchen Mozes in den Nyl te vondeling gelegd, en van eene Ægyptifche Vorftin op eene zeer natuurlijke wijze in het leven bewaard en opgevoed, en Romulus en Remus in den Tiber te vondeling gelegd, en aanftonds op eene alleszins zonderlinge wijze, door eene wolvin, op hun gefchreeuw toefchietende, gezoogd, en vervolgens door de vrouw eens Koninglijken herders opgevoed; tusfchen dienzelfden Mozes, daar hij, met zijnen ftaf op eenen rots flaande, water uit dezelve voortbragt, en Pegafus, door het flaan met zijnen hoef, de bron Hippocrene voortbrengende; tusfchen de terugwijkende fchaduw op den zonnewijzer, op last van Jezaiäs, en Phaëton te ligt bevonden om den zonnewagen te mennen en met dezelve van den regten weg afgevoerd; tusfchen den Goddelijken Geest, onder het zinnebeeld eener duive op Jezus nederdalende, en de Goden van Homerus, die zich fomwijlen aan de menfchen vertoonden in de aangenomene gedaante van den een of anderen vogel, of vogelen zelven die door zekere bijzondere manier van vliegen, geluk voorfpelden; tusfchen de ftemme gelijktijdig uit den hemel gehoord, die niets anders was dan het geluid van den donder, en een onverwacht en groote dingen fpellend onweder: het welk alles het fcherpzinnig vernuft van den éénen *Bauer* onderling heeft weten te vergelijken en met elkanderen uitermate gelijkfoortig te vinden (1). Doch wie, bid ik, die zulke opzettelijk gemaakte vergelijkingen met een oppervlakkig oog befchouwt zonder eenige vooringenomenheid, zal niet met mij inftemmen dat dezelve met geen ander oogmerk worden aangenomen, dan om, het gâ zoo het gâ, der H. Schrifture Mythen op te dringen, zoo als men vindt in de fchriften en overleveringen van andere volken. Nu, er zijn in de Gewijde Boeken nog eene groote menigte plaatfen, die Bauer wil dat Mythisch moeten verklaard worden, doch, waar van hij fchijnt niets gelijkfoortigs elders te hebben vinden kunnen.

3. Ook worden er niet weinige Hebreeuwfche Mythen opgegeven, welke met die

(1). *Hebr. Mythol.* I. bl. 97, 192, 243, 248, 356, 294. II. 208, 209, 229 env.

die van andere volken eenige flechts toevallige overeenkomst hebben, waar van het genoeg zal zijn een en ander enkel voorbeeld bij te brengen. Deel I. Hoofdſt. III. §. 7.

Zoo is er eene in het oog loopende gelijkheid tusſchen de beſchrijvingen der Griekſche en Romeinſche dichters van de Goudene Eeuwe, en de beelden door de Hebreeuwſche Propheten gebruikt bij het afmalen der gelukkige tijden welke de Mesſias zoude aanbrengen. Doch, naardemaal, gelijk wij boven, Hoofdſt. 2. §. 4. aan het einde, gezien hebben, de Hebreeuwſche dichters nimmer ſchijnen gedacht te hebben aan zulke eene Goudene Eeuwe, die lang voor hunnen tijd zoude plaats gehad hebben, moet men, zou ik meenen, de aangeduide overeenkomst der beelden, hier louter toevallig ſchatten, en daar zij, in dichterlijke beſchrijving en uitbreiding van zaken, uitermate ſierlijk en rijk zijn, hebben zij alles wat de ſcheppende kracht van hun vernuft, die groot bij hen was, hun opleverde, te zamen gebragt op het ſchilderachtig tafereel der toekomende gelukkige tijden; doch hebben nu ook de Heidenſche dichters een tafereel opgehangen, om de gelukkige dagen die lang voorbij waren, als voor oogen te ſchilderen, meer bewijst dit, voorwaar, niet, dan dat zij, door eene ſoortgelijke ſcheppende kracht, ſoortgelijke beelden geſchetst hebben. Trouwens ook in de beſchrijving van andere zaken, zijn veelal de dichterlijke beelden bij Joden en Heidenen gelijkaardig, welke gelijkaardigheid in zich zelve louter toevallig is, en in de dichtkunst, welke hoofdzakelijk hetzelfde pad bewandelt bij allerleije volken, hoewel gewijzigd naar den verſchillenden aard dier volken, uit dezelfde, dat is de naaste oorzaak, alleen zoo het ſchijnt moet worden afgeleid. Doch wij hebben dit reeds te voren bijna afgehandeld, aan het ſlot onzer eerſte Aanmerking.

Vervolgens wordt de vaak vermelde overeenkomst aangenomen, het geen van meer gewigt is, tusſchen de droomen, aan welken de bijgeloovige oudheid ſomwijlen iets Goddelijks toeſchreef, en die genen, welke de Allerhoogſte meer dan eens in de H. S. gezegd wordt in der menſchen zielen verwekt te hebben, zoo dat men, in beide gevallen, zou moeten denken aan eene philoſophiſche Mythe of Philoſopheme (1). En over deze ſoort van bijgeloof kan geen de minste twijfel vallen. Ja, tot welk eenen hoogen ouderdom het reikt, blijkt duidelijk uit Geneſ. XLI. 8, alwaar opzetlijk melding gemaakt wordt van dezulken, die, onder de Ægyptenaren, zich voor uitleggers van droomen verklaarden. Dan, met welk regt wordt, wegens deze overeenkomst, het zelfde bijgeloof aldus toegeſchreven aan de Hebreeuwen, zoo dat, waar ook in de H. Schrifture wordt gewaagd van Godlijke droomen en derzelver bedoelingen, dit ook daar zou

(1). *Bauer Hebr. Mythol.* I., bl. 110, 111, 113.

zou moeten verklaard worden uit volmaakt het zelfde beginsel, en alzoo gerangschikt onder de zoogenaamde Philosophemen? Deze overeenkomst spruit uit verschillende oorzaken en moet aldus voor bloot toevallig gehouden worden. Wanneer bij andere volken de droomen somwijlen iets zonderlings aan zich schenen te hebben, dan poogde men daar uit de kennis van de toekomst even zeer te halen als uit eene menigte andere dingen: ook waren er propheten van verschillende soorte, aan welken bijgeloof en ligtgeloovigheid eene bijzondere kennis toeschreef, van waar dan ook gehaald, van toekomende dingen: Doch de zuiverder Godsdienst der Hebreeuwen was zoo ver van dit ongerijmde bijgeloof te begunstigen, dat hij veel eer hetzelve regtstreeksch en op het strengste verbood. Zie Deuter. XIII. 1-5. Jerem. XXIII. 25 enz. Zach. X. 2. Maar verder, wie durft beweren, dat het Gode onwaardig zijn zoude, dat hij, die ook op andere wijzen zijnen wil aan het menschdom heeft bekend gemaakt, dien zelfden wil naderhand ook door opzetlijk verwekte droomen openbaarde, en zoo openbaarde, dat het ten duidelijksten bleek, dat deze droomen geene gewone droomen waren, maar door God zelven ingegeven, van hoedanige onmiskenbare openbaring een voorbeeld voorkomt Genes. XLI. vs. 15, 16, 25, 28, 38, 39. Indien wij derhalve niet willen loochenen alle buitengewone tusschenkomsten van God in de Gewijde Geschiedenissen vermeld, behooren wij, om ons zelven gelijk te blijven, ook aan die oorzaak zulke droomen toeteschrijven. Eindelijk zoodanige openbaringen van Gods wege door droomen bekend gemaakt, vindt men dat nimmer plaats hadden om redenen van geringe aangelegenheid, maar hadden steeds, even als alle andere tusschenkomsten der Godheid op onderscheidene wijzen blijkbaar, eene hoogwijze bedoeling naauw verbonden met den waren en den voortreffelijksten Godsdienst.

Het laatste, en wel het allergewigtigste voorbeeld van die gezochte en toevallige overeenkomst van Mythen, wordt gehaald uit de bijzondere wijze waar op de Zaligmaker der menschen gezegd wordt geboren te zijn. *Bauer* (1) namelijk onder anderen verzekert ons met vertrouwen, dat Jezus de zoon was van Jozeph en Maria, doch, om dat men begreep, dat het zulk een buitengewoon mensch, die de toekomstige Messias zijn zoude, niet betaamde, om op eene gewone en menschelijke wijze in de wereld te komen, moeten wij als eene philosophische Mythe of een Philosopheme opvatten, het geen er in de Euangelische geschiedenis wordt berigt van de buitengewone wijze waarop de Heiland geboren wierd: dat even alzoo bij andere volken groote mannen of vorsten verdicht wierden gebo-

(1) Ter aangeh. plaatse bl. 192 env.

boren te zijn op eene wijze van de gemeene gewoonte afwijkende en of van eenigen God of Geest geteeld, of van eene moedermaagd ontvangen te zijn. Dat het bij andere volken niet mangele aan uiterlijke voorbeelden van zulk eenen bijgeloovigen eerbied, weet ik en kan het dus in geenendeele loochenen: Intusschen besef ik niet, met welk regt, aan een soortgelijk verdichtsel van het bijgeloof zou kunnen toegeschreven worden de buitengewone geboorte van dien, met welken, in leere of voortreffelijkheid nimmer eenig sterfelijk mensch kon vergeleken worden, en die, meer dan eens, zich zelven, iets bovenmenschelijks toeschreef, en van hun, die hem van nabij kenden, gehouden wierd voor een Godlijk man, ver overtreffende allen die zich immer vertoond hadden, en zoo dat hij de geheele kracht der Goddelijke natuur zelve in zich geächt wierd te bevatten. Ook is er geen één voorbeeld in de Gewijde Schriften van eenige soortgelijke vereering, aan hunne overige groote mannen door het Hebreeuwsche volk bewezen. Indien derhalve noch aan Abraham, dien edelgeschatten stamvader des geheelen volks, noch aan Mozes, dien hoogberoemden wetgever en grondlegger van het Gemeenebest, noch aan David, boven welken geen koning van het volk geächt wierd, bij derzelver geboorte iets door oudere eeuwen wierd toegeschreven dat afweek van het gewoon beloop der nature, waar door hunne verhevenheid boven de doorgaande natuur en gesteldheid van den mensch wonderdadig als opgevijzeld wierd; is het dan in zich zelven eenigszins gelooflijk, dat er, in lateren tijd, gevonden wierden, die, onderwezen in de voortreffelijkste en der Heidensche bijgeloovigheden hoogstvijandige leere, zoodanig iets overeenkomstig deze bijgeloovigheden overnamen, waar door aan den prediker en insteller dier leere, de eer eener buitengewone geboorte wierd toegeschreven, zoo dat zij zelfs al vroeg bij ieder een dit zonderling verdichtsel wisten aannemelijk te maken? Men zegge niet, dat de plaats Jezaiäs VII. 14. misschien eene gunstige gelegenheid verschafte tot dit verdichtsel. Want het was ten dien tijde wel gebruikelijk om de Godspraken der oude Profeten op zekere gebeurtenissen toetepassen, die door dezelve schenen voorgespeld te worden, geenszins, zoo veel mij bekend is, om zelven gebeurtenissen te verzinnen, waar op sommige Godspraken konden te huis gebragt worden. Ook is er regtmatige reden om te twijfelen, of de Joden ten tijde toen zij hoopten op de geboorte van den Messias, uit kracht dezer Godsprake verwachteden dat hij uit eene maagd zou geboren worden: zeker vindt men nergens in hunne schriften eenige in het ooglopende aanduiding hier van (1). Voor het overige, om dit in het voorbijgaan en kortelijk aantemerken, die belang-

Deel I. Hoofdst. III. §. 7.

(1). Zie *Schoetgen. Horae Hebr. et Talm.* II. p. 159 en 421 sqq.

langrijke plaats uit Jezaiäs, schijnt mij, naar de bedoeling van den Profeet zelven, ontwijfelbaar te zien op de geboorte van den Messias, en alzoo geen gering gewigt bij te zetten aan de geschiedkundige waarheid van het verhaal zelven der geboorte van den Messias. Immers eene andere plaats van denzelfden Godlijken Ziener, die gevonden wordt Hoofdst. IX. 6., alwaar de aangeduide geboorte hem als voor oogen zweefde, is bij uitstek overeenkomstig met zijn eerstaangehaalde voorstel, ofschoon ik beken dat het verband zijner rede aldaar een weinig meer ingewikkeld is; doch misschien is die moeilijkheid daarin gelegen, dat wij niet de geheele redevoering van Jezaiäs, maar slechts den voornamen inhoud daar van overig hebben.

4. Eindelijk, hoe zeer wij geenszins van gedachte zijn, dat de oorsprong van zeer vele zoo wel andere als vooral Grieksche en Romeinsche fabelen, zou moeten gezocht worden in de geschiedenis der Hebreeuwen, waar uit dezelve als beekjes uit ééne gemeene bronne zouden vloeijen, welk denkbeeld *Bauer* (1) te regt heeft verworpen; maak ik echter geene zwarigheid om te erkennen, dat er vreemde Mythen zijn, waar van de oorsprong hoogstwaarschijnlijk moet afgeleid worden uit die gebeurtenissen waar van de Gewijde Schriften der Hebreeuwen gewagen; hoe wel dezelve niet uit die Schriften zelven ontleend zijn maar uit overleveringen wijd en zijd verspreid en langen tijd bewaard, betrekkelijk die zaken, waar van wij de ware verhalen in deze Gewijde Schriften aantreffen.

Bauer namelijk erkent, zoo als wij in het begin van deze §. vermeld hebben, dat er overleveringen zijn, die uit het Oosten gemakkelijk in Griekenland doordrongen. Maar nu, indien de aard dezer overleveringen zoodanig is, dat zij met de Hebreeuwsche verhalen, waar mede zij eene aanmerkelijke overeenkomst hebben, vergeleken wordende, de Hebreeuwen de zuivere bron schijnen bezeten te hebben, waar uit en deze Grieksche en andere overleveringen bij andere volken aantetreffen als beekjes gevloeid zijn, welke door de schuld van tijden, plaatsen en menschen verdorven zijn geworden: indien dit, zeg ik, zoo is, dan zal het voorwaar blijkbaar zijn, wat men over die overeenkomst te oordeelen

(1). Onlangs heb ik den oorsprong van alle de fabelen uit het boek Genesis afgeleid gevonden in een Fransch boek te Parijs in het jaar 1807 uitgegeven onder deze titel: *l'Antiquité dévoilée au moyen de la Genese*. Het is indedaad een voortreffelijk werkje, het welk ter handhaving van de eer en de waardigheid der H. Schrift is vervaardigd, en het bevat niet weinig dat zeer wel behandeld is. Ik twijfel echter of men het wel overal even grondig beredeneerd zal bevinden.

len hebbe, en hoe zeer die ftrekke ter eere van de Gewijde Boeken (1). En wij veronderftellen dit zeker niet ligtvaardig. Want, om niet te herhalen, het geen wij reeds te voren §. 5. Aanm. a. hebben bijgebragt over de perfonen die men als middelwezens tusfchen God en de menfchen kan befchouwen, het geloof aan welken, door geheel het Oosten aangenomen, eerst gebouwd is, op ware verfchijningen van Engelen, die door overlevering misvormd zijn; willen wij nu liever, ter bereiking van hetzelfde einde, andere voorbeelden bijhalen. Deel I. Hoofdft. III. §. 7.

Om, derhalve, te beginnen met het geen na verwant is aan dat het welk wij boven ter aangehaalde plaatfe verhandeld hebben. De Goddelijke verfchijningen, waarmede de Mythifche oudheid der Grieken niet alleen maar ook van andere volken als opgevuld is, gelooven wij, dat hoogstwaarfchijnlijk haren eerften oorfprong moeten ontleenen van volkomen ware gebeurtenisfen van de hoogfte oudheid, te weten, in verfchijningen van God zelven, welke wel niet alle, maar waar van flechts fommige der voornaamfte vermeld worden in de overoude en zeer beknopte hiftorifche gedenkftukken van het boek Genefis, en waar van de aartsvaderlijke en zelfs aangename overlevering, eene zeer gereede aanleiding gaf tot het verdichten van onderfcheidene fabelen. Trouwens laten zij, die zoo vaardig fchermen, met deze overeenkomst tusfchen onderfcheidene Godlijke verfchijningen, op eenige aannemelijke wijze verklaren, hoe toch, bij de menfchen van den ouden tijd, het denkbeeld zij opgekomen, dat de onfterfelijke Goden zich zouden vernederen om de fterfelijke inwoners van deze aarde fomtijds te bezoeken? Zeer wel begrijpen wij, hoe het vrome bijgeloof, langs verfchillende wegen, zich eene menigte van Goden verdicht hebbe, en, daar die Goden onder het bereik der menfchelijke zintuigen niet vielen, de menfchen er toe kwamen om zich dezelven te verbeelden onder de gedaante van dingen in de nature voorhanden, ja zelfs afbeeldingen daar van te maken, door middel van welken zij zich die Goden voor het oog en den geest konden ftellen; doch, hoe dit zelfde overoude en vrome bijgeloof zich in het hoofd zoude gezet hebben, dat deze Goden, die zij met de uiterfte vlijt en op allerleije wijzen zich als tegenwoordig voor den geest bragten, nu en dan, onder eene menfchelijke gedaante op aar-

(1). De Schrijffter eener Indifche Mythologie heeft, met de beste bedoeling, die vergelijking in het werk gefteld (*Mythol. des Indes par Mad. de Polier*, T. II. p. 640 tot aan het einde) doch zij neemt aan, dat reeds aan Adam zelven eene groote menigte zaken van Godswege geöpenbaard was, voornamelijk betreffende de natuur der Godheid en van die Geesten die voor den mensch waren gefchapen, zaken die reeds vroeg door overlevering ter kennis van de Indianen en daarna van andere volken zouden gekomen zijn: het geen ik, zoo waar, vrees, dat in het algemeen door de fchranderften niet zal goedgekeurd worden.

Deel I. Hoofdst. III. §. 7. aande verkeerdeng dit beleef ik geheel niet, ten zij men ftelle dat er in waarheid iets gebeurd is, het geen tot dit zonderling verdichtfel geregelde aanleiding heeft gegeven. Zeker kan men, de gefchiedkundige waarheid dier Goddelijke verfchijningen verondersteld zijnde, zulks daar uit afleiden en geene meer natuurlijke oorzaak daar van verzinnen (1).

Dit zelfde mag men mede beweren van de befchrijving der langlevenheid van de vroegfte menfchen, welke, onder anderen, *Bauer* zegt, dat men mag houden voor een Mythisch verdichtfel, afteleiden uit oude volksgevoelens (2). Immers, beftond er nimmer waarlijk een tijdvak, waar in de menfchen veel langer leefden, dan tegenwoordig het geval is zelfs van de langstlevenden, hoe kan men zich dan wijs maken, dat de menfchen droomen of verzinnen konden iets dat ten eenenmale aandruischte tegen de ftandvastige ondervinding van volftrekt alle tijden? „ Wel hoe, zegt gij, wat zou hen beletten om zulks te verzinnen, die „ zich eene Goudene Eeuw konden dichten, welke toch elk mensch van gezonde herfenen weet dat nimmer aanwezig was?" Dit weet *ik* voorwaar: doch zelfs dit laatstgemelde verdichtfel zou, geloof ik, nimmer in eenig menfchelijk brein zijn opgekomen, had niet de overlevering wegens de vroege degelijkheid en het daarmede verknocht geluk der menfchen, waar van de Gewijde Schrift, overeenkomftig met de natuur der zake, en de wijsheid en goedheid van het Hoogfte Wezen, gewaagt, daar toe de eerfte en eene geregelde aanleiding gegeven. Gij dringt er echter op aan, dat deze langlevenheid hoogst-onwaarfchijnlijk in zich zelve is, daar de gefteldheid van het menfchelijke ligchaam zoodanig is, dat zij een leven van eenige eeuwen niet gedooge. — Ik hoor het — Maar gij, die uit ontleedkundige waarnemingen te regt befluit, dat het thans waarlijk alzoo met de zaak gelegen, met welk regt toch beweert gij, dat dit altijd even eens geweest is, en de menfchen, in de allervroegfte tijden, bij grootere oorfpronkelijke levenskracht, en eene zeer onderfcheidene gefteldheid der aarde, vooral voor den Zondvloed, niet veel langer konden leven? Wat mij althans betreft die van gedachte ben, dat dit niet uit de hedendaagfche waarnemingen en berekeningen der geneeskundigen, moet opgemaakt, maar gefchiedkundig beoordeeld worden, ik kan niet zien, waarom wij ons zeer zouden ftooten aan die langlevenheid, die vrij duidelijke kenmerken van hiftorifche waarheid draagt. Trouwens, het geen over dit onderwerp door andere volken verhaald wordt, daar dit het leven dier eerftelingen van het menfchelijke geflachte nog veel langer maakt, en rekt

tot

(1) Vergelijk Tobler's Anmerkungen zur Ehre der Bibel II. bl. 46.
(2) *Hebr. Mythol.* I. bl. 196 fqq.

tot duizenden van jaren, is blijkbaar zeer vergroot, doch doet tevens de aangeduide berigten in het boek van Genesis zeer waarschijnlijk voorkomen, en doet sterk vermoeden dat het zelfs als bij overlevering van die berigten afstamt. Ook was deze langlevenheid bij uitstek tijdig en voegzaam voor de eerste beginselen der menschelijke zaken, voor de onderscheidene behoeften van des menschdoms kindschen staat en zoo zelfs voor de bevordering der Godlijke oogmerken. Allengskens daarenboven vinden wij die langlevenheid vermeld als dermate afgenomen, dat aartsvader Jacob, toen hij het honderd en dertigste jaar zijns levens bereikt had, en vermoedde dat het einde zijner dagen begon te naderen, verklaarde, dat dit zijn leven korter was dan dat zijner voorvaderen Gen. XLVII. 9, zoo dat eindelijk, ten tijde van Mozes, het leven van den mensch als bepaald wierd tot dien tijd welken daar voor nu nog gerekend wordt, gelijk men met waarschijnlijkheid opmaakt uit Ps. XC. 10. (1). Voor het overige dat men bij de beschrijving der aangeduide langlevenheid, aan volle jaren moet denken, is van velen zoo bondig bewezen, dat daaromtrent naauwelijks eenige twijfel meer vallen kan (2).

Doch nergens vindt men duidelijker sporen, der afleiding van de Mythen van andere volken, uit diezelfde zuivere bronne, welke voor ons nu nog toegangelijk is, dan in de Cosmogonien. Wij gewaagden hier van reeds Hoofdst. I. §. 2. Aanm. 1. Wat nu de Cosmogonie van Sanchionaton betreft, waar over men twist of hij immer bestond, en of hij dat geen, dat op zijn naam gaat, al of niet schreef, doch die althans ruim twee eeuwen na Mozes verondersteld moet worden geleefd te hebben (3), deze Cosmogonie is blijkbaar afkomstig uit die overoude, welke Mozes overgenomen heeft. Doch indien wij deze of die gene, welke bij de Indianen de oudste, eenvoudigste en met die van Mozes de meest overeenkomstige is, schoon ver beneden deze in verhevenheid en grootschheid, of

(1). Zie *Muntinghe* over dien Text.

(2). Zie *Michaëlis N. Biblioth. Or.* IX. bl. 201 env: *Hamelsveld Bijbel verd.* IV. bl. 158, en *Heringa* op *Seilers Bijbelsche Uitlegkunde* bl. 161 seqq. en vergelijk met het gezegde *Hess.* in *de Gesch. d. Israël.* Th. I. bl. 60 env. van de Hoogd. uitgave, en *Jahnus Hoogd. Inl. in het O. V.* II. 1. bl. 114 env. die aldaar bl. 119 env. te regt aanmerkt, dat het van die oude menschen, noch stomp noch afgetrokken door de moeilijkheden van het leven, niet zoo bezwaarlijk was om hunne jaren te berekenen naar den juisten loop van Zon en Maan. Zie, wegens de overleveringen, aangaande diezelfde langlevenheid bij de Chineezen en andere naburige volken *Bayer.* in *Museo Sin.* II. p. 283 seq., alwaar hij meer andere dingen heeft opgeteekend door de Chineezen uit dezelfde bronne geschept.

(3). *Christ. Saxe* brengt Mozes leeftijd tot het jaar der wereld 2507 en die van Sanchionaton tot het jaar 2729. Zie zijn Onomast. Literar. T. I. p. 4 et 7.

Deel I. Hoofdst. III. §. 7.

of andere die daarenboven voorhanden zijn hier in oogenschijn nemen en met derzelver eerste en zuivere bronne vergelijken wilden, zouden wij verre buiten ons voorgestelde doel moeten uitweiden. Trouwens anderen hebben die vergelijking reeds zoo voorgesteld, dat wij ons dien arbeid gemakkelijk kunnen besparen (1). Hoe naauwkeuriger wij intusschen gelet hebben op de overeenkomst tusschen de onderscheidene Cosmogonien, zoo onderling met elkanderen, als met die van Mozes, zoo veel te klarer is ons gebleken de voortreffelijkheid dier éénе waar uit allen zijn gevloeid, die waarlijk als ongemeen en Godlijk mag beschouwd worden. Wij zijn het, uit dien hoofde, ten vollen eens met *Hensler* een liberaal geleerde Duitscher (2), die beweerd heeft dat de Cosmogonien van andere volken der oudheid, de schranderste niet uitgezonderd, ongerijmd waren, en er geene enkele gevonden worde die een zweemsel heeft van die voortreffelijkheid, waardoor de Mozaïsche zich zoo voordeelig onderscheidt, en gulhartig verklaard, dat niemand zich behoefde te schamen getrouw te blijven aan het oude geloof, het welk dezer Cosmogonie eenen Goddelijken oorsprong toeschrijft, aan welk geloof ook wij, niet zonder gewigtige redenen, ons vast houden, zoo als wij reeds aangeduid hebben, Hoofdst. II. §. 2. in de eerste Aanmerking.

Doch er is meer, waar van, door overlevering, de kennis tot andere volken is overgegaan nopens de dingen van welken in het alleroudste gedeelte van het boek Genesis gehandeld wordt. *Howard* (3) maakt hier van melding, en heeft, in het bijzonder, aangetoond, dat de overleveringen nopens eenigen geweldigen watervloed en overstrooming zoo algemeen zijn en over den geheelen aardbodem verspreid, en zoo zeer overeenkomstig met het Mozaïsch verhaal van den Algemee-

(1). Hoe vereerend voor de Hebreeuwsche Cosmogonie die vergelijking is, kan zelfs blijken uit *Bauer* Hebr. Mythol. I. bl. 67 env. Vergel. verder *Algem. Gesch.* door *Westerbaan* uitgegeven D. I. aan het begin, *Hess. Gesch. d. Israël.* I. bl. 70 env., Abt *Jerusalem vierde Verhand. over den Godsd.* 3de afd. aan het einde, *Herder* in een werk, dat ten titel voert: *Alteste Urkunden des Menschl. geslechtes* Th. II. und III., *Muntinghe in de Gesch. der Menscheid naar den Bijbel* III. bl. 209. in de Noot. vergel. met IV. 159. en de Noot, en, om van anderen te zwijgen, *Howard* in zijn voortreflijk werk boven reeds aangehaald, dat ten deele in het Hoogduitsch is uitgekomen onder den titel: *Geschichte der Erde und des Menschengeslechtes nach der Bibel*, bl. 55. Over *Sanchionaton* en diens Cosmogonie verdient gelezen te worden Michaëlis, in het deeltje *Einleit. in das Alt. Test.* bl. 205 env.; en over de alleroudste Indische Cosmogonie, *Hindu's Gezetzbuch von W. Jones* in het begin voornamelijk, bl. 2. en de Noot aldaar.

(2). In een boek getiteld: *Bemerkungen uber stellen in die Psalmen und der Genesis*, bl. 200. Ook *Wagner*, in zijne Mythol. bl. 319-321, heeft de in het oog loopende voortreffelijkheid van de Mozaïsche Cosmogonie erkend.

(3). In het aangeh. boek bl. 55. env.

meenen Zondvloed, dat men niet meer behoore te twijfelen, om die overleveringen, uit dat verhaal, als uit eene gemeene bronne, afteleiden: het geen door hem bondig bewezen zijnde, en ook door vele anderen reeds lang opgemerkt, ons de moeite kan uitwinnen om bij den grooten overvloed van dingen, die wij nog behandelen moeten, hier over in het breede uit te weiden (1). Dit eene, echter, kunnen wij niet voorbij kortelijk te doen opmerken, dat, namelijk, in dit verhaal van Mozes, hoe zeer, door de natuur der zake, voor geene volledige verklaring vatbaar, alle kenmerken gevonden worden eener ware, en op de eenvoudigfte wijze verhaalde gefchiedenisfe, zoo zelfs, dat en de tijd welken de overftrooming geduurd heeft naauwkeurig bepaald wordt, en de natuurlijke oorzaken, welke dezelve eerst allengskens te wege bragten, en vervolgens allengskens deden ophouden, zoo duidelijk worden opgegeven, als de toeftand dier overoude eeuw gehengde. Voorzeker, hoewel dit verhaal gedrukt wordt door vele en gewigtige zwarigheden, is het, desniettemin, zoodanig ingerigt, dat ik mij ten vollen overtuigd houde, dat het niet, gelijk de overleveringen die er mede vergeleken worden, eerst in latere dagen, uit onzekere en verwarde overleveringen opgemaakt, maar dadelijk medegedeeld is door eenen man, die bij alles zelf tegenwoordig was, en alles met een naauwlettend oog heeft waargenomen, en dat het alzoo de eenige en heldere bron voor ons opent van alle die andere overleveringen.

Dit zelfde zij eindelijk gezegd aangaande de overeenkomst die er is tusfchen fommige Mythen bij andere volken en het Mozaïsch verhaal van den oorfpronkelijken ftaat der menfchen, en den oorfprong der rampen. Dat de fabel van Pandora niet van dien aard is om hier mede te kunnen vergeleken worden, hebben wij boven bij onze tweede aanmerking reeds te kennen gegeven. Doch *Bauer* (2) vergelijkt nog zekere twee Mythen, hier in overeenkomende, dat er menfchen in gefchetst worden, die, fommige fpijzen genuttigd hebbende, verloren die kracht en voortreffelijkheid van ligchaam en geest, waar mede zij voor dien tijd waren begiftigd; doch daar in ver afwijkende, dat er de ongerijmdfte verdichtfels zijn bijgevoegd, zoo als, bij voorbeeld, dat in beide Mythen verondersteld wordt, dat de menfchen te voren geene aardfche fpijze hoegenaamd hadden

(1). Men kan hier raadplegen, de *Algem. Gefch.* ftraks aangehaald, p. 270 env. *Hesf.* als boven bl. 118 env. Abt *Jerufalem* IIIde Verhand. 1fte Afd. aan het begin. *Tobler* in zijn werk getiteld: *Aanm. zur Ehre der Bibel* Th. II. bl. 6 env. en *van Beeck Calkoen*, in zijne Verhandeling ftraks nader aantehalen bl. 69 env. in de Noot.

(2). *Hebr. Mythol.* I. bl. 98 env.

Deel I. Hoofdst. III. §. 7.

den noodig gehad om het leven te onderhouden, in de eerste daarenboven die toegeschreven wordt aan de Kalmuksche Tartaren, dat de menschen oudtijds hun leven rekten tot 80000 jaren, en met behulp van hunne vleugelen zich tot den Hemel toe wisten te verheffen, in de andere, onder de Persen aangenomen, dat de menschen door eenen kwaden geest verleid, het eerst, onder het jagen, spijs begonnen te gebruiken, waar van zij de nadeelige gevolgen ondervonden, doch dat zij, door het gebruik van zekere vruchten, welke dezelfde booze geest hun aanbood, van al het goede dat hun omringde, beroofd waren. En wie erkent niet met mij dat de eerste bron dier verdichtsels moet gezocht worden in het hoogst-eenvoudig verhaal van Mozes? En dat dit zelfde verhaal al mede aanleiding heeft gegeven tot andere verdichtsels, door het Oosten verspreid, waar voor het als tot een modèl diende, is zoo bondig bewezen in eene Verhandeling tegen *Dupuis* en *Volney* gerigt, die volgens het oordeel van U zelven, Geleerde Heeren, den prijs behaald heeft, (1) dat wij zouden meenen een overbodig werk te ondernemen, indien wij daar over, als over een ding dat nog niet ten vollen beslist was, voor Ulieden wilden uitweiden. Weshalven wij dit eerste gedeelte onzer Verhandeling hier mede zullen besluiten, het geen ons trouwens langer dan wij zelven verwacht hadden heeft opgehouden. Doch wij meenden dit algemeene en voornaamste bewijs, door de voorstanders der Mythische Schriftuur-verklaring aangedrongen, van alle zijden te moeten beschouwen, op dat het bleek dat het geenszins van die kracht was om zulke eene verklaring te begunstigen. Trouwens, hadden wij ons zelven niet met opzet bedwongen, wij zouden in deze beschouwing veel breedvoeriger geweest zijn.

Wij gaan dan nu, zonder verder verwijl, over tot het tweede Hoofdgedeelte onzer Verhandeling, waar in wij onderzoek willen doen naar andere bewijzen door de Mythische Schriftuur-verklarers achter hun hoofdbewijs als eene bedekking of reserve geplaatst, welker zwakheid en eigenaardige strekking om de waardij en het gezag der Gewijde Boeken te ondermijnen, wij zoo duidelijk hopen bloot te leggen, dat wij geöordeeld mogen worden de eer van die Boeken naar eisch te hebben gehandhaafd. Dat oordeel laten wij Ulieden over, Beroemde Mannen! In allen gevalle zult Gijlieden bemerken dat wij onze uiterste krachten daar toe hebben ingespannen.

TWEE-

(1). De Schrijver dier Verhandeling is, zoo als elk weet, *van Beeck Calkoen*, en het stuk te vinden in het XIXde Deel der Verhandelingen van Teyler's Godgeleerd Genootschap.

TWEEDE GEDEELTE VAN DE VERHANDELING OVER DE MYTHISCHE VERKLARING DER HEILIGE SCHRIFTEN,

Over de Bijkomende Bewijzen welke bijgebragt worden ter regtvaardiging der Mythiſche Schriftuur-verklaring.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over het bewijs daar voor ontleend uit het opteekenen der Historiſche Verhalen, langen tijd na dat de zaken daar in vervat gebeurd zijn.

Toen de Mythiſche verklaring der Gewijde Schrifture het eerst in de mode kwam, en men alzoo, bijna alleen in de oudſte oorkonden of fragmenten van Geneſis Mythen plagt te zoeken, legde men, ten grondſlage van dat hoofdbewijs waar over wij tot dus ver hebben uitgeweid, dat de verhalen in dat gedeelte des boeks van Geneſis opgeteekend, eerst langen tijd van mond tot mond voortgeplant wierden, eer men dezelve in geſchrift ſtelde: waar door dan ook voornamelijk veroorzaakt zou geworden zijn, dat die verhalen zoodanige uitbreiding en wonder fraaijen opſchik bekwamen, dat zij natuurlijk hun tegenwoordig voorkomen van Mythen ontvingen. Toen men nu, vervolgens, uit hoofde van de gelijkſoortige en doorgaande manier van verhalen die men in de Gewijde Schriften aantreft, overal, niet alleen in de hiſtoriſche boeken van het Oude, maar ook van het Nieuwe Verbond, Mythen begon te zoeken en te vinden, was het voorwaar zeer doelmatig, om deze wijze van doen te handhaven en bij anderen aannemelijk te maken, om al wat er hiſtorisch gevonden wierd in de Heilige Schrif- Verhand. IIde Deel. Hoofdſt. I.

Deel II. Hoofdſt. I. §. 1.

Schriften van welke eene eeuwe ook, en geächt wierd eenig Mythisch voorkomen te hebben, zoo niet in het algemeen, ten minſten ten grootſten deele, te beſchouwen, als beſchreven langen tijd na dat het voorviel. Noodzakelijk achten wij het dus, om, zoo veel de naauwe grenzen, welke ons beperken, dit gehengen, te onderzoeken, hoe luttel krachts er gelegen is, in dit bijkomend drangmiddel ter regtvaardiging van het Mythisch verklaren der Gewijde Schrifture.

§. 1.

Na dat de Mythiſche wijze, om de Heilige Boeken te verklaren geboren was, en regt ſpoedig lustig begon veld te winnen, waren er in Duitschland, die alle hunne krachten inſpanden om aan Mozes het ſchrijven van den Pentateuchus te betwisten, en zulks aan lateren tijd toetekennen. Ook hier te lande kent men *Vater* en *de Wette*, waar van gene, in zijne verhandeling achter den Commentarius over den Pentateuchus (1), deze in zijne Critiſche Proeve over de geloofwaardigheid van de boeken der Chronijken, waar bij de geſchiedenis van den Pentateuchus en der Wetgeving van Mozes bijzonder in aanmerking wordt genomen, beiden, trouwens, met magtigen ijver, alles bij een halen, om het geenszins nieuw gevoelen van ſommigen, over de veel latere zamenſtelling van den Pentateuchus opteſmukken en ſmakelijk te maken. En het is op dit gevoelen, dat Wette als op eenen vasten grondſlag gebouwd heeft zijn zonderling ſtelſel van de heldendichtmatige zamenſtelling van den Pentateuchus, het welk wij voorgedragen hebben Hoofdſt. 2. §. 4. 2de Aanm. van onze Voorrede.

Bijzonder intusſchen heeft *Hartman* in het eerſte gedeelte van zijn werk hier beneden aangehaald (3) beweerd, dat noch het Geographisch tafereel, Geneſ. X., noch de Mythe die er onmiddelijk op volgt, Gen. XI. 1-9., noch die gedeelten van Geneſis die het eene en andere voorafgaan, van Mozes geſchreven, doch dit alles vruchten zijn van de Babijloniſche Gevangenis, zoo dat deze optelling van volken, eene aanduiding of zeker tafereel als het ware zij, van die natiën en landen, welke in het magtige rijk der Chaldeeuwen begrepen waren, en het verhaal van den Zondvloed ten tijde van Noach, zoo overeenkomstig met dat van

(1). *J. S. Vater's Commentar uber den Pentateuch*, Halle 1802-1805. III. Theil.

(2). *W. M. L. de Wette's Kritiſcher Verſuch uber die Glaubwurdigkeit der Bucher der Chronik, mit hinſicht auf die Geſchichte der Mozaïſchen Bucher und Geſetzgebung:* ook al onder den titel: *Beitrage zur einer Einleitung in das Alte Test*, Halle 1806.

(3). *Th. Hartmann's Aufklärungen uber Aſiën fur Bibelforscher* &c. II. Th. *Oldenburg* 1806, 1807.

van den Deucaliontifchen, getrokken uit de Gewijde Oorkonden welke bewaard wierden in den Tempel, te Babijlon ter eere van Bel gefticht, uit welke bronnen al mede zouden gefchept zijn de verhalen die men Hoofdftuk IV. en V. aantreft, terwijl de befchrijving van de Schepping der Wereld geächt wordt geput te zijn uit eene Egyptifche bron, tot welken de Hebreeuwen geenen toegang hadden dan in het begin der regering van Nebucadnefar, en dat, eindelijk, het II^de^ en III^de^ Hoofdftuk de duidelijkfte kenmerken dragen van eenen lateren oorfprong, als getrokken zijnde uit den wijd en zijd verfpreiden Godsdienst, en Wijsbegeerte van Zoroaster.

Wat betreft de overige Boeken van het O. V., welke gefchiedenisfen behelzen die vóor de Babijlonifche gevangenis zijn voorgevallen, daar dezen, even als die welken den naam van Mozes dragen, aangenomen worden als flechts uit overleveringen afkomstig, die eerst later in den vorm van gefchiedenisfen zijn opgeteekend, zoo beweert *Bauer* (1) dat volftrekt alle deelen van de Israëlitifche gefchiedenis, van Abrahams tijden af tot op die van Mozes, in Mythen zijn gewikkeld, en alzoo de gefchiedenis van Mozes als opgevuld is met Mythen; dat de in Egypte gedane wonderwerken, daar in verhaald, ten deele verborgene kunsten zijn van de Egyptifche priesters overgenomen, ten deele natuurlijke rampen voorgefteld als Goddelijke ftraffen; en dat de bijzondere deelen dezer zelfde gefchiedenisfen door de overlevering verwonderlijk vermeerderd en opgefierd zijn; dat verder de overige gedeelten der Israëlitifche gefchiedenis op eene gelijkfoortige wijze hun aanwezen bekomen hebben, zoo dat, wat men er in aantreffe, van bijzondere tusfchenkomsten der Godheid, of fchijn van eigenlijk wonderwerk, dit alles van dien Mythifchen opfchik moet ontkleed, en met een meer natuurlijk gelaat, mag ik zoo fpreken, behoore voorgefteld te worden. Doch zelfs dit kwam zekeren recenfent dezes werks nog niet genoeg voor (2), meenende hij dat Bauer te veel gezags toekende aan de Hebreeuwfche Gefchiedfchrijvers, welker verhalen doorgaans, eenige eeuwen na dat de zaken gebeurden, wierden opgeteekend.

Daarenboven, wijl het boek van Daniël, betreklijk de Babijlonifche gevangenis, geächt wordt van Mythen als te grimmelen, zoo is er onlangs een nieuwe uitlegger van hetzelve opgeftaan (3), die veronderftelt, dat het zeer lang na den leef-

(1). *Handbuch der Gefchichte der Hebr. Nation. von ihrer Entftehung bis zur Zerftörung ihres Staats* II. Th. *Nurnberg und Altdorf* 1804, 1805.

(2). In *Gabler's Theol. Journ.* D. II. St. 2. bl. 327 env.

(3). *L. Berthold*, Erlang. 1806, 1808., 2. Th.

Deel II. Hoofdst. I. §. 1, 2.

leeftijd van Daniël, en door onderſcheidene ſchrijvers zamengeſteld is, die, ten deele, de verſchillende overleveringen van het gemeen, waar door de gebeurtenisſen misvormd zijn, verzameld hebben en opgeteekend, ten deele lang gebeurde zaken in het kleed van voorſpellingen geſtoken en er zulke eene gedaante aan gegeven hebben.

Eindelijk ſcheen niets gemakkelijker dan zelfs de Euangeliſche geſchiedenis Mythisch te verklaren, indien men ſlechts aannam, dat de Boeken der drie eerstgenoemde Euangelie-ſchrijvers uit eenig oorſpronkelijk Hebreeuwsch Euangelie getrokken en vervolgens met verwonderlijke bijvoegſels opgeſierd zijn. Bekend is het, dat *Eichorn* (1) de eerſte uitvinder en voorname voorſtander is van dit gevoelen. Trouwens, het Euangelie van Joannes zelf is niet geheel beveiligd gebleven tegen de vermetelheid dezer nieuwe verlichters, en toegeſchreven aan eenig Christen mensch die geleefd moet hebben, ten einde der eerſte of in het begin der tweede eeuwe: ja *Eckerman* (2) had weleer beweerd, dat dit zelfde Euangelie, gelijk de overige, zoo als mede de Handelingen der Apostelen afſtammen van zekere onbekende Christen ſchrijvers dier eeuwe, en, ten deele getrokken zijn uit beſchrevene verhalen, ten deele zamengeſlanst uit oude overleveringen.

§. 2.

Het zoude ons voor zeker te lang ophouden, wilden wij alles naauwkeurig wikken, wat in onzen leeftijd aan het licht kwam, ter ondermijning van het geſchiedkundig gezag der Gewijde Boeken, met oogmerk om de Mythiſche verklaring daarvan aannemelijk te maken (3). Trouwens dit ſchijnt niet zeer noodzakelijk te zijn. Want die dingen zijn, voorwaar, niet in allen deele nieuw, maar ten goeden deele reeds van overlang niet alleen voorgedragen, maar ook naauwkeurig overwogen en bondig wederlegd van hun die de verdediging van de eer der Gewijde Boeken op zich namen, en in allen gevalle zijn zij van dien aard

(1). Zie zijne *Algem. Biblioth. der Bibl. Literat.* Th. *V.* 5de en 6de Stuk, en *Einl. in das N. T.* Th. I. voornamelijk §. 84.

(2). *Theol. Beyträgen* Th. IV. band 2 bl. 147 env.

(3). Wat het O. T. betreft kan men hier bijzonder naſlaan, *Meyer* Hermen. des A. T. Th. II. §. 160 en 216.

aard, dat er van alle zijden een oogmerk in doorstraalt, om alles wat er waarlijk Godlijks in die Heilige Oorkonden voorhanden is, daar uit te verdrijven. Doch over zulke eene bedoeling willen wij elders handelen. Thans gaan wij de zaak zelve onderzoeken.

Niets voorzeker is gemakkelijker, dan om nopens de Boeken in onzen Gewijden Bondel vervat, inzonderheid van de oudsten, over de geschiedenis, tijd en aanleiding, van welker zamenstelling ons berigten van elders ontbreken, verschillende gevoelens uittedenken, waar door een schrander, gelukkig, en, in het verzinnen van nieuwigheden, of nieuw schijnende dingen, stout vernuft zich openbaart: en men vindt, in de geheele letterkundige oudheid, geene schriften hoegenaamd, waar in iemand, die eene weelderige verbeelding den vrijen teugel wil vieren, schoonere gelegenheid vindt om dien lust te koelen. Dit nu alzoo zijnde, is het onmogelijk, om tegen deze menigte van gissingen en verdichtselen over te stellen zoodanige alles afdoende bewijzen, welke hen, die in de eerste smaak vinden, noodzaken zouden om de gretig aangenomene en ijverig begunstigde gevoelens te laten varen. Intusschen zijn hier toch bewijzen bij te brengen van dat gewigt, dat dezelve den onpartijdigen vriend van waarheid en Gewijde Schrifture volkomen kunnen en moeten voldoen.

In de daad, indien de algeheele geschiedenis in de Gewijde Boeken verhaald grootendeels zamengeflanst is uit overleveringen van het gros, langen tijd na dat de zaken waren voorgevallen, geboekt, met dat gevolg, dat het eigenlijk gebeurde daar door derwijze misvormd is, dat het hier uit niet dan hoogstbezwaarlijk of liever geheel niet kan ontwikkeld en in zijne oorspronkelijke eenvoudigheid blootgesteld worden; van waar komt het dan, bid ik U, dat, met betrekking tot den Godsdienst en het bestuur der Voorzienigheid, doorblinke eene verwonderlijke orde en verband van zaken gedurende den loop van vele eeuwen, en eindelooze wisselvalligheden in het lot des Hebreeuwschen Volks, orde en verband geenszins gezocht, geenszins door de uitleggers er in gebragt, maar natuurlijk, duidelijk, en elken oplettenden beschouwer van zelf in het oog loopende, ja bijna zich opdringende: dermate zelfs, dat, wegens de groote verwantschap, die plaats vindt tusschen de geschiedenis van Mozes en Christus, hoe zeer gescheiden door het beloop van vele eeuwen, men de eene en andere, gelijk wij in onze Voorrede Hoofdst. 2. §. 4. Aanm. 3. gezien hebben, bijna tot een Mythisch Heldendicht onderling op elkander slaande zou maken? Van waar komt het verder, dat er tusschen sommige historische gedeelten der oude boeken, en sommige dichtstukken in het boek der Psalmen eene zoodanige overeenkomst is van inhoud, dat beiden elkanderen niet weinig lichts bijzetten, en de eene

ter

Deel II. Hoofdst. I. §. 2. ter verklaring van de andere van tijd tot tijd ſtrekken kan? (1) Van waar komt het, dat het boek genaamd de Handelingen der Apostelen met de Euangeliën, en met beiden de Apostoliſche Brieven zoo uitnemend overeenkomen? Van waar komt het, dat men bij de ſchrijvers der Gewijde Boeken eene liefde tot de waarheid beſpeure zoo groot en zoo ongemaakt, dat elke onpartijdige vergelijking, welke men maken wil tusſchen dezen, en elken anderen ſchrijver der oudheid, ook denzulken dien men het meeste gezag toekent, ſteeds uitloopt op de eer en voorrang der Gewijde Schrijveren? Van waar komt het, dat in de gantſche geſchiedenis der H. Schrift der menſchen karakters, onberekenbaar verſcheiden als zij zijn, zoo zeer naar het leven geteekend worden, dat geene boeken der oudheid zoo vruchtbaar zijn in heerlijke lesſen voor menschkunde? Van waar komt het, dat niet alleen in elk hiſtorisch boek alles volmaakt ſtrookt met den geest der tijden, zeden, en landen, maar ook in geene andere, zelfs niet in alle boeken van andere volken te zamen genomen, zoo vele hulpmiddelen voorhanden zijn, om den vroegſten oorſprong van verſchillende volken op te delven, en eene vrij goede ſchets optemaken voor de geſchiedenis der beſchaving van het menschdom? Eindelijk, indien ver het grootſte gedeelte van de oude Hebreeuwſche geſchiedenis uit volksoverleveringen, weinig of geen geloof waardig, is zamengeflanst, waar moet men het dan aan toeſchrijven, dat het gros der Hebreeuwen zulke dingen gaarn heeft willen voortvertellen, die hun voorzeker geene eer aandeden, en dat dezelve van het geheele volk, tot deszelfs eeuwigdurende ſchande, als eene ware geſchiedenis wierden aangenomen? Indien, voorts, al wat wonderdadig ſchijnt in de nieuwere Euangeliſche geſchiedenis, in de daad niets dan ijdele ſchijn is, welke de overlevering voor het grootſte gedeelte haar heeft bijgezet, welke mag dan de reden zijn, dat dit niet, buiten uitzondering, is aangenomen, niet alleen van uitlandſche, of zoogenaamde Heidenſche Schrijveren, welken de walge ſtak van den nieuwen Godsdienst, maar van die Joden zelven, die, getuigen van de geboorte en voortgang van dien Godsdienst, denzelven eenen onverzoenlijken haat toedroegen? (2) Met *één* woord,

(1). Aldus, om niet te gewagen van de Pſalmen van David in allen deele met de geſchiedenis zoo volmaakt ſtrookende, de XCſte Pſalm die den naam, den geest, en het karakter van Mozes zoo zeer aan den dag legt, ſtrookt zoo uitnemend met den allerdroevigſten toeſtand der Israëliten in de woestijnen van Arabien en de aanleidende oorzaken daar toe, dat het lied daar door aanmerkelijk toegelicht worde en weêrkeerig aan het verhaal der gebeurtenisſen zelven, geen gering kenmerk van waarheid en geloofwaardigheid bijzette.

(2). Zie *Leſs, uber die Religion*, Th. II. Abſchn. 3. §. 23. en vergel. *Eiſenmeng. Entd. Juthenth.* Th. I. bl. 148 env.

woord, hoe zeer in menig opzigt de Bijbelsche Geschiedenis bij uitstek zonderling is, en afwijkt van den gewonen loop der dingen, is zij echter in het algemeen zoo zamengesteld, dat, indien men haar beschouwde als bijna geheel gewikkeld in den dikken nevel van onzekere Mythische overleveringen, uit welke de eigenlijke gebeurtenissen zelve niet dan hoogstbezwaarlijk zouden kunnen ontwikkeld worden, zij gelijken zoude naar eenig wonderwerk van den zonderlingsten en gansch ongelooflijken aart, ja grooter en onverklaarbaarder dan eenig wonderwerk dat zij ter onzer kennisse brengt. — Voor het overige willen wij niet loochenen, dat men, voornamelijk uit de oudere Gewijde Schriften, dingen voor den dag brengt die eenen lateren tijd van schrijven zullen aanduiden. Doch dit wordt, ten deele, slechts verondersteld zonder toereikenden grond, of bepaalt zich, ten deele, tot sommige eigene namen, die in lateren tijde, ter bevordering van duidelijkheid, of bijgevoegd of in de plaats der oudere gesteld zijn, ten deele, zoo als b. v. in het boek van Deuteronomium, zijn het geögraphische en geschiedkundige aanmerkingen, door Mozes of eenigen anderen Schrijver als kantteekening bijgevoegd en vervolgens in den text ingeslopen, en de orde van schrijven blijkbaar storende, ten deele, gelijk aan het einde diens boeks, zijn het bijvoegsels zeer gemakkelijk van het boek zelven te onderscheiden (1), zoo dat de meeste van deze schijnbare tegenwerpingen de oudheid en geschiedkundige waarheid meer versterken dan verzwakken.

Deel II. Hoofdst. I. §. 2, 3.

§. 3.

Doch om van deze algemeenheden, slechts te zamen genomen voorgesteld, over te gaan tot meer bijzondere aanmerkingen, beginnen wij met den Pentateuchus van Mozes in zijn geheel beschouwd. Dit zamenstel, toch, verklaart zich als met luide stemme voor het werk van dien beroemden Schrijver.

1. In de daad het boek Deuteronomium is zoo geheel in den geest van Mozes, dat, wanneer wij het, alleen geleid door liefde tot de waarheid, lazen, wij naauwelijks zouden twijfelen kunnen of een man, gelijk Mozes, moest zoo spreken, als hij hier sprekende wordt ingevoerd. Niets is er in de redevoeringen, hier opgeteekend, dat met zijn karakter strijdig zij. Veel meer is alles zoo zeer overeenkomstig met des mans bijzonderen aard en de waardigheid die hij bekleedde, dat, indien eenig Schrijver van later tijd, Mozes hier sprekende had in-

(1). Zie Deut. XXXIII. 1. en XXXIV. 10-12, alwaar de Schrijver zeer duidelijk te kennen geeft, dat hij een man is van Mozes onderscheiden.

Deel II. Hoofdst. I. §. 3. ingevoerd, deze, zonder zich van eenige kunstenarij te bedienen en op de allereenvoudigste wijze, hem als naar het leven geschilderd, en zijn persoon op het allergelukkigste zoude verbeeld hebben. Maar nu, het zelfde dat in de boeken van Exodus, Leviticus, en Numeri wordt verhaald, wordt, in deze redevoeringen van Deuteromium, die Mozes als steller ademen, aangenomen als bekende en nooit betwijfelde waarheid. En deze vier boeken staan in zulk een natuurlijk verband met het eerste, dat zij den inhoud en historische waarheid daar van krachtdadig bevestigen. Daarenboven is de orde en keuze der zaken, in het tweede, derde en vierde boek verhaald, van dien aard, als men zou verwachten van Mozes, eenen schrijver van die hooge oudheid en die niet kan vergeleken worden met de geschichtboekers van latere tijden en beschaafdere volken. Zoo worden b. v. de wetten in geene andere orde voorgedragen, dan waar in zij gegeven wierden, en wordt tevens telkens opgegeven wat, bij gelegenheid daar van, gezegd of gebeurd is. Ook worden alleen die dingen vermeld, welken aan Mozes den leidsman en wetgever der Israëliten het merkwaardigste moesten voorkomen; ten aanziene van het overige heerscht een diep stilzwijgen: en in het algemeen wordt er eene wijze van verhalen in acht genomen, die genoegzaam aanduidt dat de steller ooggetuige was van de zaken die hij opteekent, en zoo iemand die alleen de voornaamste gebeurtenissen in schrift stelde en deze, in dezelfde orde waar in hij dezelve had opgeteekent, aan zijne landgenooten overleverde. Indien derhalven die boeken in veel lateren tijd verdicht waren, hoe toch konde aan dezelven dit oude, hoogsteenvoudige, onopgesmukte, natuurlijke en waarlijk oorspronkelijk aanzien van Mozaïsche Schriften zijn bijgezet geworden? Eindelijk wordt, in zeer vele plaatsen van het O. V. van deze boeken, als van het werk van Mozes, zoo duidelijk gewaagd, dat, zoo wij niet vitten willen, wij erkennen moeten, dat zij reeds ten tijde van Mozes bestonden. Want, behalven dat in den Pentateuchus *zelven*, *het Boek* of het Boek der Wet, waar in Mozes, en de Wetten en die gebeurtenissen, welke hem het merkwaardigste voorkwamen, had opgeteekend, vaak genoemd wordt, Exod. XVII. 14. XXIV. 4, 7. XXXIV. 27. Num. XXXIII. 1, 2. Deut. XXVIII. 58, 61. XXIX. 19, 20, 27. XXXI. 22, 24., en dat hij aan de Priesters en Leviten overgaf, om het te bewaren in het Heilige der Heiligen, en het om het zevende jaar voor te lezen in eene plegtige volksvergadering Deut. XVII. 18. XXXI. 9-13, 24-26: wordt er ook menigwerf in andere en latere historische boeken der Hebreeuwen melding gemaakt van de Wet, de Wet des Heeren, de Wet van Mozes, het Boek der Wet, zoo als reeds in het Boek van Jozua I. 7, 8. VIII. 32, 34, XXXIII. 3-16. door welke benamingen wij natuurlijk mee-

nen dat buiten allen twijfel worden aangeduid die gedenkſtukken welke Mozes heeft opgeſteld en die wij nu nog voor zijne ſchriften erkennen. Onredelijk zou het dus zijn om voor boeken van die hooge oudheid meerdere en duidelijker kenmerken van echtheid te vorderen, doch die kenmerken te willen verzwakken of te zoek brengen door verſchillende gisſingen en envele vermoedens van een weelderig vernuft, is voorwaar ten uiterſten onbillijk. Genoeg ſchijnt het ons intusſchen de voorname gedeelten dezer zake ſlechts even aangeroerd te hebben. Anderen hebben dezelve opzettelijk behandeld en haar zoo uit een gezet, dat de kracht hunner bewijzen door de vermetelheid van *Vater* en *de Wette* noch ontzenuwd noch verzwakt kan worden (1).

2. Hoe zeer ons ontwerp geenszins vordere, dat wij verder uitweiden in het verdedigen van Mozes als Schrijver van den Pentateuchus tegen de brooddronkenheid der nieuwere verlichters, zal het echter zijn nut kunnen hebben, om, uit hoofde van de bijzondere aangelegenheid der zake, een paar, en wel de voornaamſte bewijzen waar door het tegengeſtelde gevoelen geſchraagd wordt, ter toetſe te brengen, op dat het blijke hoe weinig dezelve om het lijf hebben. Zij worden ontleend zoo van het gebruik der ſchrijfkunst, in den overouden tijd van Mozes, op ver na niet genoeg gevorderd, om groote boeken te kunnen zamenſtellen, alsmede van de gelijkaardigheid der Hebreeuwſche tale door alle Boeken van het O. T. henen doorſtralende, en niet wel verklaarbaar, indien men niet aanneme, dat de Boeken van Mozes eerst in latere dagen geſchreven zijn. Wij kunnen kortelijk afdoen het eerst geſtelde het geen *Vater* (2) zoo velen omſlagtigen arbeid gekost heeft. Want, daar in den Pentateuchus, gelijk wij in eene vorige aanmerking zagen, niet een enkel maal of ingewikkeld, maar vaak en duidelijk gewaagd wordt, van het beſchrijven van zaken als van iets dat en lang bekend en genoegzaam in gebruik en in het geheel niet moeijelijk was, beſef ik voorwaar niet hoe men dit zou kunnen in twijfel trekken. Ook daar uit, dat ſommige dingen van tijd tot tijd gezegd worden op ſteenen geſchreven te zijn, volgt niet, dat er nog geene andere ſtoffe bekend was, waar op men iets gewoon was te ſchrijven. Wat zeg ik? *Steenen* en *Boeken*, welke beiden men in die overoude eeuwe, hier toe bezigde, worden uit-

(1) Zie bijzonder Abt *Jeruſalem*, in zijne Hoogduitſche Brieven over de *Schriften en Wijsgeerte van Mozes*, *Eichorn Inleid. in het O. T.* D. II. bl. 231-277, *Jahn's* Einleit. Th. II. 1ſte ſt. §. 3-14, en in zijn *Latijnsch Compendium* p. 204-225, eindelijk *Michaëlis Einleit. in 's A. T.* bl. 150-208.

(2) *Ueber den Pentat.* III. bl. 522-542.

Deel II. Hoofdst. I. §. 3.

uitdrukkelijk van elkanderen onderscheiden. Zie Exod. XXIV. 7. vergeleken met vs. 12. Deut. XXVII. 2-8. vergel. met XXXI. 24-26. en Jozua XXIV. 26. En *het Boek der Oorlogen van Jehova* wordt aangehaald Num. XXI. 14. En Deut. XXIV. 1. wordt gewaagd van eenen *Scheidbrief* door eenen echtgenoot te schrijven en aan zijne verstotene vrouwe over te geven. Eindelijk leest men Num. V. 23. van een *cedelken* of *briefken*, waar op de priester zekere vervloekingen moest schrijven, die vervolgens met water moesten uitgedaan worden. Deze boeken derhalven of brieven waren, wat de stoffe betreft, onderscheiden van steenen of openbare gedenkteekens, waar op iets geschreven of waar in iets gegraveerd was. Van welk eenen aard die stoffe was, wordt niet gemeld; doch zeer waarschijnlijk wordt het uit de laatst aangehaalde schriftuurplaats, dat dezelve van zulk eene soorte was, dat er het noodige met inkt op geschreven wierd. Ja het is zelfs ten hoogsten waarschijnlijk, dat, voor dat de menschen bedacht waren om het bestendig aandenken aan eenig ding te bewaren door het graveren in steenen, zij zich zullen bediend hebben van andere dingen waar op zij schreven. Het is dieshalven met den aard der zaken zeer overeenkomstig het geen Plinius zegt: (1) ,, dat men eerst begon te schrijven op de bladen der ,, palmboomen, vervolgens op de bast van sommige boomen, en naderhand de ,, openbare gedenkstukken op loodene bladen." En dat de bast der boomen bij sommige zelfs van de minstbeschaafde Americaansche volksstammen ten dien einde gebezigd wierd om er in het ruwe deze en gene dingen op te teekenen, verhaalt ons *Robertson.* (2) Doch Mozes vond nog eene andere stof waar op hij gemakkelijk zijne berigten, ook uitgebreide berigten kon schrijven. Ten zijnen tijde, namelijk, was het Egyptisch lijnwaat, door hem zelven dadelijk tot heilig gebruik gebezigd, reeds algemeen in zwang. Reeds vroeg wierd dit van hun, die iets te schrijven hadden gebruikt als eene zeer geschikte stoffe om op te schrijven, zoo als blijkt uit de zeer oude linnen windselen, waar mede de Egyptische lijken omwonden waren en waar op men sommige opschriften aantrof. Doch het gebruik van papier ten dezen einde, schijnt eerst lang na den leeftijd van Mozes in zwang geraakt te zijn. (3) Voor het overige is het ons om het even of men de schrijfkunst van lateren oorsprong stelle bij andere oude volken, inzonderheid het hoogstbeschaafde Grieksche volk, daar het toch ten vol-

(1). *Hist. Nat.* XIII. 11.

(2). *Gesch. v. America* IV. bl. 39.

(3). Vergel. *Jahn's Bibl. Archeol.* I. 1. bl. 422 env. en *Eichhorn. Inleid. op het O. T.*, D. I. bl. 105 env.

vollen bekend is, dat men den eersten en zeer vroegen oorsprong daar van zoeken moete in het Oosten. (1). Deel II. Hoofdst. I. §. 1.

Over de andere veronderstelling die men aanneemt om de oudheid der Mozaïsche boeken te betwisten, moeten wij een weinig meerder zeggen. Te weten om met duidelijker voorkomen van waarschijnlijkheid de Boeken van Mozes tot lateren tijd te brengen, ontleent men zijn bewijs uit de geringe veranderingen, welke de Hebreeuwsche taal, volgens het aangenomen gevoelen, ondergaan heeft van den tijd van Mozes af tot aan de Babylonische gevangenis; waarom men het dan waarschijnlijker acht, dat, niet voor den leeftijd van David, in welken eerst de Hebreeuwsche taal tot eenigen merkbaren trap van beschaafdheid was gestegen, de Boeken die men aan Mozes toekent, bestaan konden, en geächt moeten worden hun aanwezen verschuldigd te zijn ten deele aan overleveringen, misschien ook ten deele aan sommige geschriften, in oudere en ruwere tale opgesteld, en in eene meer beschaafde overgebragt, ten deele eindelijk, aan de inrigtingen van lateren tijde en andere bijvoegselén, uit al het het welke het geheel dan moge zamengeraapt zijn. Met dit oogmerk nu, maakt men eene vergelijking tusschen de Hebreeuwsche, en tusschen de Latijnsche en Hoogduitsche talen, welke beide laatsten in veel korteren tijd eene aanmerkelijke verandering ondergaan hebbende, zoo zou men niet kunnen stellen, dat de eerste, van Mozes af tot op de Babylonische gevangenis toe, dat is, volgens de meest algemeen aangenomene berekening, bijna duizend jaren, zoo al dezelfde zoude gebleven zijn. (2)

Doch, om niet te zeggen, dat het ligtvaardig en geheel tegen alle waarschijnlijkheid wordt aangenomen, dat men eerst ten tijde van David de Hebreeuwsche taal volkomener had beginnen te beoefenen, om niet aantevoeren het boek van Job, dat, naar het oordeel zelfs van de ervarenste keurmeesters, de duidelijkste kenmerken draagt eener zeer hooge oudheid, welke die van Mozes zelfs overtreffen moet; om niet op te merken dat de Grieksche taal, gedu-

ren-

(1). Bij de Hebreeuwen was ten tijde der Regteren de schrijfkunst zoo weinig onbekend bij het gemeen, dat een zeker jongeling uit een klein stadje over de Jordaan gelegen dezelve verstond, Rigt. VIII. 14. Ja zelfs in den vroegeren leeftijd van Jozua waren er niet moeijelijk te vinden die eene beschrijving van het gansche land, hetwelk zij naauwkeurig moesten opnemen, konden opmaken, met bijvoeging zoo het schijnt van eene Geögraphische kaart, hoe gebrekkig dan ook vervaardigd, en dit aan Jozua zelven ter hand stelden, Jos. XVII. 4-9.

(2). Zie *Vater*. ter aangeh. plaatse bl. 668 env., en vergel. *Meyer Hermen.*, *des A. T.* I. Th. bl. 126, 127, gelijk mede het geen men aantreft bij *Henke*, in zijn *Magazin fur Religionsphilosophie env.* Th. II. 3er band bl. 471 env.

Deel II. Hoofdſt. I. §. 3.

rende een verbazend lang tijdvak, van de eeuwe van Homerus af, tot eenige eeuwen na de geboorte van Christus, voorwaar juist geene groote veranderingen ondergaan heeft, zelfs tot de vierde of vijfde eeuw onzer tijdrekening; want van de zesde eeuwe af aan is zij, door de invallen der buitenlandſche volken, begonnen geweldig te verbasteren, doch heeft nog tot de vijftiende eeuwe toe, dat is, tot het innemen van Konſtantinopel door de Turken, iets van hare eerſte voortreffelijkheid behouden (1); om niet te gewagen van de Chineeſche tale, altijd bijna dezelfde gedurende eene volgreeks van vele eeuwen, en nu nog het geen zij was ſedert de onheuchelijkſte tijden (2); om dit alles nu daar te laten, zal het genoeg zijn aan te merken en klaar te betoogen, hoe luttel het betame om zulke eene vergelijking tusſchen de zeer oude en Oosterſche taal der Hebreeuwen met nieuwere Europiſche talen te maken en aan te dringen. Dit immers is zeer dikwerf opgemerkt en volledig bewezen, dat het eene bijzondere eigenſchap is der Oosterſche talen, dat zij met den tijd ſlechts zeer geringe verandering ondergaan, wanneer er geene van buiten aankomende oorzaken tot die verandering voorhanden zijn: en, gelijk de *Oosterſche zeden*, voornamelijk die der tentbewonende Arabieren, ten huidigen dage, volkomen dezelfde zijn die zij waren ten tijde der Hebreeuwſche Aartsvaders, naar de vroegſte Arabieren in velen opzigte ſterk zweemende (3), zoo is er tevens niets meer ſtandvastig, niets minder aan verandering onderhevig, niets gedurig meer aan zich zelven gelijk, dan de innerlijke geſteldheid zelve van eene door de Oosterlingen eenmaal aangenomene tale, zoo dat zij er zich gedurende den loop van verſcheidene eeuwen zelfs vast aan blijven houden (4). Van het Arabisch, met het Hebreeuwsch zoo na verwant dialect, dat thans nog alleen in het Oosten in zijne volle kracht aanwezig is, heeft *Niebuhr* (5) wel gezegd

dat

(1). *Simonis Introd. in Ling. Gr.* p. 28 *Harles Introd. in Hiſt. Ling. Gr.* p. 464 ſqq.

(2). Zie *Wahls*, Geſch. der Morgenl. Sprachen bl. 48. De karakters door de Chineezen in het ſchrijven gebruikt, hebben wel van tijd tot tijd eenige verandering ondergaan, en zijn met den tijd volkomener en grooter in getale geworden, doch hebben evenwel denzelfden aard ſteeds behouden. Zie de jonge *de Guignes*, voyage à Pekin II. D. bl. 378 env.; alsmede een Chineesch Werkje in het Fransch vertaald, *Eloge de la ville de Moukden* bl. 127 env. en van de voorrede bl. 7.

(3). Deze overeenkomst is zoo ſterk, dat de Franſchen eene landing in Egypten gedaan hebbende, erkenden, dat de geſchiedenis van het O. V. daar uit het beste konde opgehelderd worden. Zie *Mémoires sur l'Egypte, publiées pendant les campagnes du général Bonaparte*, T. I. p. 104.

(4). Zie *Schult. Orationes* T. I. en II. achter zijne *Origines*, vergel. met Mich. Einleit. in 's A. T. §. 32. bl. 166–171.

(5). *Beſchr. van Arab.* bl. 80.

dat het zoo zeer verschilt van het oude, waarin b.v. de Koran geschreven is, als het hedendaagsch Italiaansch van het oude Latijn. Doch de verscheidenheid van uitspraak schijnt hem misleid te hebben. Allenthalve heeft *Fourmont* (1) aangemerkt, dat het beoefenen van den Koran zelf niet alleen zeer veel invloeds heeft op het behoud der tale, maar dat ook de gewone manier van spreken te Cairo zeer weinig van de tale des Korans verschilde; trouwens de gelijkaardigheid en bestendigheid dezer tale over het algemeen is, naar waarheid ook door andere zeer bevoegde regters beweerd (2). Deel II. Hoofdst. I. §. 3.

Doch, behalve deze oorzaak, den Hebreeuwschen volke met de overige Oosterlingen gemeen, waren er andere meer bijzondere voortspruitende, zoo uit hunne afzondering van andere volken, als uit het beoefenen der Mozaïsche Schriften, die den Schrijveren van latere tijden ten bestendigen voorbeelde, als het ware, strekten om hunne taal en schrijfwijze naar te regelen, en allen, welke dezelven lazen, of van anderen voorlezen hoorden, zeer behulpzaam waren tot het onderhouden van dezelfde manier van spreken en schrijven. Voor den leeftijd van Mozes leefden de Israëliten, een gedeelte van Egypten bewonende, meestal afgezonderd, en was er geene aanleiding alzoo om de taal van hunne voorvaderen overgenomen, merkelijk te veranderen. Van den vroegsten oorsprong der menschelijke zaken, tot dien tijd toe, waar op de Israëliten in Egypten kwamen, moest wel allengskens meer en meer uitgebreid worden deze oudste van alle talen, welke, in haren innerlijken aard zelven, duidelijk ademt de kindscheid van het menschelijke geslachte (3). Intusschen bleef zij aan zich zelve volkomen gelijk, daar er, voor den Zondvloed geene andere, zoo het schijnt, in gebruik was, en, toen nu, na dien Zondvloed, het menschdom verdeeld en wijd en zijd verspreid, en door eene bijzondere tusschenkomst der Godheid, verscheidenheid van talen geboren wierd, konden zij, die deze oorspronkelijke taal behouden hadden, dezelve zuiver en onbevlekt aan hunne nakomelingen nalaten.

Inmiddels onderging, buiten twijfel, de Hebreeuwsche taal eenige veranderingen voor de Babylonische gevangenis, doch die veranderingen waren geenszins

(1). *Descript. Geograph. du Caire* env., bl. 52, 53.

(2). Gelijk *Whal*, ter aangeh. plaatse bl. 424 en in zijn *Arab. Elementarbuch*, bl. 25-29, *Jahn* in zijne voorr. voor zijne Arab. Sprachlehre, bl. 10-22 en *Herbin*, *Principes de l'Arabe moderne*, in de voorrede bl. 2. Ook verdient hier vergeleken te worden *de Guignes*, Memoires sur les Langues Orientales p. 147, 148. Acad. des Inscript. et Bell. Lettr. Tom. XXXVI.

(3). Het geen wij hier ter loops aanduiden, hopen wij wat breeder te ontvouwen, Hoofdstuk 2. §. 3. aan het begin.

Deel II. Hoofdst. I. §. 3, 4.

zins van zoo vele beduidenis als de Europische talen toelaten. Men kan niet ontveinzen dat er een zeer merkbaar onderscheid plaats heeft tusschen de schrijfwijze in de boeken van den Pentateuchus en de overige schriften in den Gewijden Bondel der Hebreeuwen. Hoe later die schriften dagteekenen, zoo veel te meerdere en meer in het oog loopende kenmerken dragen zij van latere eeuwen, zoo dat, hoe nader zij komen bij den ondergang van den Staat, des te minder krachtig de taal wordt, en des te meer neigt zij na den Chaldeeuwschen tongval: daar in het tegendeel die schriften iets ouderwetsch aan zich hebben, hoe ouder zij waarlijk zijn. Ja in de boeken van den Pentateuchus ademt de schrijfwijze zelve eene hoogere oudheid. Wat zeg ik? hij die het boek van Genesis, het geen wij voor het oudste van alle boeken houden, zonder vooroordeel en met oplettendheid leest, zal de kenmerken eener zeer hooge oudheid, en, indien ik zoo mag spreken, eener kindsche eenvoudigheid, zoo wel als van zekere weelderigheid, duidelijk en gemakkelijk ontwaren, en die zoo veel te meer in het oog loopen naar mate de onderscheidene gedeelten van het boek, zeker door verschillende Schrijvers opgesteld, ouder zijn.

Daar nu dit waarlijk alzoo plaats heeft, laat het zich gemakkelijk beoordeelen, hoe geheel onwaarschijnlijk het gevoelen zij over de latere zamenstelling van den Pentateuchus, en met hoe weinige grond men het zoeke te staven door de ongemeene gelijkheid der Hebreeuwsche tale gedurende eenige eeuwen. Voorts moet ik bekennen, dat ik mij naauwelijks een denkbeeld kan maken van de onbeschaamdheid van iemand, die slechts eene oppervlakkige kennis heeft aan de Hebreeuwsche tale, en beweren durft, dat die overoude gedeelten van Genesis zouden geschreven zijn zelfs ten tijde van de Babylonische gevangenis, toen toch de taal een geheel nieuw aanzien had gekregen (zie §. 2. van dit Hoofdst. aan het einde). Doch wat kan en vermag niet de liefde voor eenig gekoesterd gevoelen, en de jeukte naar nieuwigheden?

§. 4.

Het zal der moeite waardig zijn om hier, met name, iets bij te voegen over het boek zelven van Genesis, waar van Mozes meer als Verzamelaar dan als Schrijver mag beschouwd worden, en in welks eerste gedeelte alleen het allereerste mythen gezocht wierden, en volgens het oordeel van sommigen ook nog waarlijk gevonden worden, en dat, alzoo, daar het gewaagt van dingen die alleen door overleveringen konden verbreid worden, zekerlijk het gemakkelijkst van allen kan geächt worden mythen in zich te bevatten. Te weten, daar de-

deze verhalen, uit hoofde van haren inhoud, gerekend worden te behooren tot een tijdvak veel vroeger dan dat, waar in men de gebeurde zaken begon op te teekenen, wat zou ons dan beletten om dezelven te plaatsen op den lijst der overleveringen, dikwerf en lang achter een bij monde verbreid, en waar aan dus, zonder missen, iets menschelijks en eenig mythisch bijvoegsel natuurlijk moet kleven? Deel II. Hoofdst. I. §. 4.

1. Zoo wij nu maar even los geven, dat er geen de minste twijfel is, of die verhalen, zoo niet allen, ten minsten voor het merendeel, in haren oorsprong overleveringen geweest zijn, later in schrift gesteld; is dan nog de wijze van verhalen in dezelve zoo onderscheiden van die, welke men waarneemt in de schriften van lateren tijde, dat men genoodzaakt zou zijn om die verscheidenheid liever te zoeken in bijgevoegde menschelijke verdichtsels, dan in de manier van doen in die hoogere oudheid? Voorts zoo bij sommige andere volken, zoo, bijzonder, in het Oosten en bij de oorspronkelijke Arabieren, in zoo vele opzigten gelijkende naar die oude Hebreeuwsche Aartsvaders, de geslachtrekenkundige tafelen en de geschiedenis van andere zeer merkwaardige zaken aan een getrouw geheugen aanbevolen worden en daar van veel werks gemaakt wierd, (1) iets dat aan geenen twijfel onderhevig is, waarom zouden dan ook niet aan zulk een getrouw geheugen zijn bevolen geworden de dingen die in het boek van Genesis verhaald worden, en bewaard in zuivere en onverbasterde overleveringen? Hier toe kon daarenboven van uitstekend nut wezen, de eenvoudigheid der levenswijze door de veelheid en verscheidenheid van bezigheden voorwaar luttel afgetrokken en de groote langlevenheid dier vroegste menschen, welke men geenszins, zoo als wij boven, Deel I. Hoofdst. 3. §. 7. in het midden der 4de aanm. zagen, Mythisch behoeft op te vatten, en die alzoo verhoedde, dat er geene digt op een volgende reeks van geslachten noodig ware, om telkens, het geen men wilde, overtebrengen aan eene nieuwe nakomelingschap, en eindelijk, de opzettelijke moeite welke de zoodanigen, die bestendig, hoe weinigen ook in getale, aan den dienst van den éénen waren God, en de liefde tot de deugd getrouw bleven, zich gaven, om de geheugenis van zaken, met den Godsdienst naauw verbonden, als een heilig pand, met geene mindere zorge voor verderf te bewaren, en aan hunne afstammelingen overteleveren, dan die de Arabieren, waar van wij zoo aanstonds gewaagden, zich gaven, in zaken hun volk betreffende.

2. Het geen wij intusschen tot hier toe gesteld hebben, dat namelijk die oude ver-

(1). Zie *Eichhorn Antiquit. Monum. Histor. Ar.* p. 17 sqq.

Deel II. Hoofdst. I. §. 4. verhalen langen tijd bij monde verbreid en voortgeplant wierden eer men die in geschrift stelde, mag met regt nog wel betwijfeld worden. Immers steunt het op vrij wel bevestigde gronden, het geen ik in de vorige §. te midden van mijne tweede waarneming opzettelijk heb aangemerkt, dat de kunst van schrijven in het Oosten het vroegste van allen bekend geweest is. Want niet alleen zegt *Plinius* (1); „ Ik heb altijd gemeend dat de letteren bij de Assyriers uit- „ gevonden zijn, doch anderen geven er den Egyptenaren, en wederom ande- „ ren den Syriers de eere van: „ Maar ook *Lucanus* (2) laat er zich aldus „ over uit: „ De Phoeniciers waren de eersten, zoo het waar is het geen men „ zegt, die de woorden welke men in het geheugen wilde bewaren in ruwe „ figuren afteekenden. Ook *Josephus* (3) houdt het daar voor dat bij de Phoeniciërs voornamelijk het schrijven van een alleroudst gebruik is, en zeer bekend is het, dat de Grieken het gebruik der letteren van het alphabeth van hun geleerd hebben: eindelijk wordt Josua XV. 15. gewaagd van den naam eener Canaänitische stad קרית ספר dat is, zoo als de Alexandrynsche vertaling luidt πόλις γραμμάτων of volgens de verklaring in de Vulgata *Stad der letteren*. Met vele waarschijnlijkheid heeft dus *Bianconi* (4) gesteld, dat de Phoenicische of Hebreeuwsche letters of de oudsten waren onder het menschelijke geslacht, of ten minsten ouder, dan de verstrooijing der oude volken over den aardbodem, en dat dezelve door de zonen van Noach in derzelver afstammelingen naar verschillende deelen der aarde overgebragt zijn, het geen zelfs volgens hem blijkt uit de zeer naar elkanderen gelijkende letteren der oudste Oostersche volken.

Wij meenen dus dat het ver van onwaarschijnlijk is, dat, ten minsten, de geschiedenissen der Aartsvaders, de Stichters van het Israëlitische volk, reeds lang voor den leeftijd van Mozes in geschrifte gesteld waren. Intusschen was toen ten tijde zelfs het schrijven nog in het dagelijksche leven waarschijnlijk in geen gebruik, waarom men het dan ook niet vreemd kan vinden dat er geene uitdrukkelijke melding van gemaakt wordt in de geschiedenissen der Aartsvaders. (5) Doch indien het gevoelen van sommigen, omtrent de hooge, en aan den leeftijd der Aartsvaders palende, oudheid van het boek Job, gegrond is, het

(1). *Hist. Nat.* VII. 56.
(2). *Pharsal.* III. 220 sq.
(3). *Advers. Apion.* I. 2. en 6.
(4). *De Antiq. literis Hebraeorum et Graecorum*, p. 64.
(5). Het schijnt echter dat het Zegel van Juda Gen. XXXVIII. 18., zoo wel als dat van Pharao Gen. XLI. 42., eenige letters bevattede die er op geschreven of gegraveerd waren.

het geen zeker het allerwaarfchijnlijkfte is, mag men zonder voorbarigheid uit Hoofdft. XIX. 23. en XXXI. 35. van dat boek befluiten, dat het toen reeds in gebruik was, om dingen, die men als zeer gedenkwaardig befchouwde, in gefchrift te ftellen. Ja zeer warrfchijnlijk is het dat de kunst, zoo al niet van fchrijven, ten minften om, als het ware, met een ruw penfeel te fchetfen, en, het zij door zekere uiterlijke teekenen, naar den aard der hoogsteenvoudige deelen, waar uit de taal beftond, en dus ook naar de behoeften der menfchen genoegzaam, zoo ver het de tijd medebragt gefchikt, het zij met zekere beelden nu eens naar het leven op de eene of andere wijze afgefchaduwd, dan weder door eenige ware of vermeende gelijkheid uitgedrukt, zaken en gedachten als voor oogen te ftellen; welke kunst bij de oude Egyptenaren in gewijde dingen voornamelijk gebezigd, en met den tijd meer en meer befchaafd, de *Hiëroglyphifche* pleegt genoemd te worden, hoedanig iets men ook bij de Mexicanen, anders niet zeer befchaafd, heeft waargenomen (1) en waar uit eindelijk de alleroudfte fchrijfwijze der Chineezen ontftaan is (2): Dat deze kunst, zeg ik, hoewel, in den beginne hoogstonvolkomen, om zijne gedachten ten eigenen gebruike of ten nutte van anderen ook voor het vervolg uit te drukken, reikt tot de verst afgelegene tijden, ja zelfs tot de kindscheid van het menfchelijk geflachte; hoe zeer het zich gemakkelijk laat begrijpen, dat dezelve in de allervroegfte tijden, om hare groote moeijelijkheid, niet dan zeldzaam en in zeer gewigtige aangelegenheden zal aangewend zijn. (3) *Howard* meent dat deze kunst van fchrijven, of liever van fchilderen reeds bekend was voor den Zondvloed, (4) en dat bijna gelijktijdig gevormd wierden en de taal waar van de vroegfte menfchen zich in het fpreken bedienden, en zekere fchrijfwijze in zekere zinnebeeldige, door ruwe beelden uitgedrukte, wijze van dezelve te fchrijven, meent een fcherpzinnig fchrijver, die bijzonder zijn werk gemaakt heeft om de Hiëroglyphifche fchrijfwijze der Egyptenaren te verklaren. (5) Doch *Schle-*

Deel II. Hoofdft. I. §. 4.

(1). Zie *Robertfon Gefch. v. America*, D. IV. bl. 38 env.

(2). *De Guignes, Mémoir. de l'Academ. des Infcript. et Bell. Lettr.* T. XXXIV. p. 1. env, en deszelfs zoon op de boven aangehaalde plaats de derde §. de tweede aanmerking in het midden; doch *Bayer, Mus. Sin.* I. p. 89 feqq. is van een ander gevoelen over de Chineefche letteren.

(3). Vergel. *Muntingh. Gefch. der Menscheid naar den Bijbel*, D. II. bl. 288 env.

(4). *Gefchichte der Erde* u. s. w. bl. 157.

(5). *Analyfe de l'infcription hiërogl. de Rofette* p. 3. (*par le Comte de Pahlin*) voyez *Magaz. Encyclop.* A. 1805 T. VI. p. 28.

Deel II. Hoofdst. I. §. 4. *Schlegel* (1) is van gevoelen, dat te gelijk met de ſprake ontſtaan is, niet het ſymboliſche of zinnebeeldig ſchrift, maar zekere manier van ſchrijven, die beſtond uit de eenvoudigſte, en met den aard der tale bijzonder ſtrookende teekenen. En *Herder* (2) ſtelt ook dat ſchrift en ſpraak van gelijktijdigen oorſprong zijn, en meent dat, niet zoo zeer het Hiëroglyphisch, maar wel degelijk het alphabetisch ſchrift reeds aan Seth, den zoon van Adam, overeenkomstig de alleroudſte overleveringen, zeer waarſchijnlijk, moet toegekend worden.

Dit eene of andere nu aldus geſteld zijnde, laat het zich gemakkelijk verklaren hoe het bijkome, dat 'er eene merkbare verſcheidenheid beſpeurd, en door velen reeds lang waargenomen en vrij algemeen erkend wordt, in den ſtijl (3) voornamelijk der vroegſte verhalen van Geneſis, maar dat tevens, hoe ouder die zijn met betrekking tot den inhoud, zij doorgaans des te korter zich voordoen, des te meer opgeſchikt in beelden en figuren, en gevolgelijk met den tijd en de allengs vorderende beſchaving en toenemend gebruik der ſchrijfkunst, in het algemeen rijker en uitvoeriger worden, ſchoon te gelijk, wat de zeggingswijze betreft, veel eenvoudiger. Doch men behoort tevens vastteſtellen, dat deze ruwe het zij dan teekening of ſchrift, voor hun, die er aan gewoon waren, de zaken welke zij moest uitdrukken bijna niet minder naauwkeurig en duidelijk voor den geest bragt, dan de onder ons gebruikelijke ſchrift ons de gedachten van anderen voor het verſtand brengt; ook kan men niet in twijfel trekken of er wierden, inzonderheid bij zulke eene langlevenheid, en zoo groote belangſtelling van ſommigen in het bewaren van het geen tot den Godsdienst behoorde, ſteeds menſchen gevonden, die de aangeduide ſchriften voor anderen, zoo dikwerf zulks noodig was, lazen en verklaarden.

3. Hoe

(1). *Ueber die Sprache und Weisheid der Indiër*, bl. 65.

(2). *Alteste Urkund.* I. p. 121. en in de *Briefe das Studium Theol.* betreffende eerſte brief aan het einde.

(3). Te regt verwondert zich *Jahn Einleit in das A. T.* II. 1. bl. 95. dat *Koppen* (in zijn boek dat hij noemt: *Die Bibel ein werk der Götlichen weisheid* D. II. bl. 450–489. of van de Nederd. vertaling bl. 253–268) in twijfel heeft getrokken het algemeene gevoelen, wegens de zamenſtelling van het boek Geneſis, uit onderſcheidene bijeengevoegde verhalen. Te weten, hij meent dat de beſchrijving dezer geheele geſchiedenis haren oorſprong ontleene van eene bijzondere Godlijke openbaring of ingeving, welke alleen Mozes tijdelijk zou gevolgd hebben. Later intusſchen, en met een geheel ander oogmerk heeft dit zelfde algemeen gevoelen beſtreden *J. G. Haſſe* in een boek dat getiteld is, *Entdekkungen im Felde der altesten Erd- und Menſchengeſchichte aus näherer Beleuchtung ihrer Quellen*, in 2 deelen. Doch dit geheele werk bevat niet anders dan roekeloos gewaagde en hoogstonwaarſchijnlijke gevoelens. Die het nader verlangt te kennen, kan daar toe opſlaan de *Halliſche Literat Zeit.* van 't jaar 1807. N. 137, 138. In allen gevalle ſchijnt mij de zaak zelve tot dien trap van waarſchijnlijkheid gevorderd, dat er naauwelijks de zwakſte grond voor twijfeling overblijve.

3. Hoe zeer wij intusschen krachtig overneigen tot het gevoelen, dat deze overoude gedenkstukken in het boek van Genesis niet door eene langdurige overlevering bewaard en voortgeplant zijn, maar reeds zeer vroeg op de eene of andere wijze wierden opgeteekend, zoo kunnen wij ons echter geenszins voegen bij de meening van hun, die sommige van deze verhalen in diervoege rangschikken onder de Hiëroglyphische beelden, dat zij volstrekt Mythisch moeten verklaard worden. Dit gevoelen is onlangs vrij wat opgesmukt door zekeren naamloozen Hollandschen schrijver, van *Gesprekken over de Mythen in den Bijbel*. Hij toch verbeeldt zich, dat die verhalen, oorspronkelijk uit langdurige mondelijke overleveringen, die naderhand, uit het Hiëroglyphisch schrift der oude Egyptenaren, door Mozes ten zijnen gebruike overgenomen wierden, alzoo uit eene Egyptische bronne geschept zijn (1) en laat in eene Mythische verklaring van dezelve zijne verbeelding regt geestig spelemeijen. Doch daar wij den voornamen grond van dit gevoelen boven genoegzaam meenen ondermijnd te hebben. Deel I. Hoofdst. 3. §. 7. Aanm. 4., alwaar wij, zoo wij ons niet bedriegen, duidelijk aantoonden, dat, in het boek van Genesis de bron wordt gevonden, waar uit verschillende overleveringen anderen volken zijn toegevloeid, en daar wij, zoo aanstonds, andere bewijzen hebben bijgebragt om het historisch gezag des boeks van Genesis te staven, oordeelen wij het thans noodeloos, om ons met het beschouwen van zulke en soortgelijke spelingen van vernuft langer op te houden. Deel II. Hoofdst. I. §. 4, 5.

§. 5.

Wij gaan dus over tot andere Historische Boeken van het O. V., die dan, zoo het waar is dat zij langen tijd na de gebeurtenissen daar in verhaald geschreven zijn, eene menigte van Mythen moeten bevatten. Doch slechts een woord over elk derzelve.

1. In de eerste plaatse komt ons hier voor het Boek dat den naam van *Jozua* aan het voorhoofd draagt. Of hetzelve, zoo als wij het hebben, van lateren oorsprong zij dan de leeftijd van Jozua zelven, komt mij voor naauwelijks te kunnen betwijfeld worden. Dit blijkt naar het oordeel zelfs van *Carpzovius* (2) uit Hoofdst. XV. 13-19. vergel. met Regt. I. 10-15, uit Hoofdst. XVI. 10. vergel. met Regt. I. 29, uit Hoofdst. XIX. 47. vergel. met Regt. VIII. 7. en XXIV.

(1). *Gesprekken* enz. bl. 88-90.
(2). *Introd. ad V. T.* P. I. C. 9. §. 5.

Deel II. Hoofdst. I. §. 5. XXIV. 29 env., bij welke plaatsen men voegen kan Hoofdst. XV. 63. vergel. met Regt. I. 8. Intusschen schroom ik niet om ver het grootste gedeelte van het Boek aan Jozua als Schrijver toe te kennen, zoo dat het uit zijne aanteekeningen opgemaakt is, met behoud, in den trant welken Mozes in het zamenstellen des Boeks van Genesis volgde, van de woorden des Schrijvers. Want daar de meesten zaken, zoo als velen, te regt, hebben aangemerkt, (1) zoo geschikt zijn, als of zij beschreven waren ten tijde toen zij gebeurden; wien zouden wij anders voor den Schrijver daar van houden dan Jozua, den man, uit allen, voor dat werk het best berekend? Letten wij in dezen voornamelijk op Hoofdst. XXIV. 26. en bedenken wij hoe, in de beschrijving der gebeurtenissen, die ten tijde, en onder het opperbewind, van Jozua zelven voorvielen, de echte opvolger van Mozes doorblinkt. Ja zelf *Eichhorn*, offschoon hij, met geringe waarschijnlijkheid den oorsprong van dit Boek later stelt dan de scheuring van het rijk in de rijken van Juda en Israël (2), ontkent echter, ook op die veronderstelling, geenszins, dat het zelve uit ware en hoogbejaarde oorkonden zamengesteld is, dewijl het uitnemend strookt met den aard en zeden van den tijd die er in beschreven wordt.

2. Op het Boek van Jozua volgt het Boek der *Rigteren*, dat is der eerste magistraats-personen, die van tijd tot tijd onder het Israëlitische volk het opperbewind in handen hadden, gewagende ten deele van zaken die betrekking hebben tot het geheele volk, ten deele eenige meer bijzondere dingen er naderhand bijvoegende. Wie ook dit Boek mag geschreven hebben, het behoort zeker niet tot eenen laten tijd, noch kan, offschoon het veel bevat dat geheel buitengewoon is, daarom geächt worden Mythische overleveringen te behelzen. Ik weet, dat er van overlang velen waren die zich stootten, aan de gansch zonderlinge verhalen voor al in dat gedeelte van het Boek dat loopt over de geschiedenis van Simson: en *Semler* b. v. zegt (3). „ De inhoud van dit Boek is van lut- „ tel aangelegenheids en van dien aard, dat ik niet twijfele, of Paulus, die „ wilde dat de Christenen zich zouden wachten voor Joodsche fabelen, bedoel- „ de sommige gedeelten van dit Boek." Doch, om niets te zeggen van dit vrij ellendig beroep op den Apostel Paulus, *Eichhorn* (4), heeft naar waarheid aan-

(1). Zoo als *Eichhorn* Inleid. op het O. T. D. II. bl. 415 env.

(2). Vergel. *Jahn Einleit* II. 1. bl. 161 env., die de kracht van de meeste bewijzen hier, bijgebragt heeft ontzenuwd.

(3). *Apparat. ad liberal V. T. interpretat.* p. 109.

(4). Ter aangeh. pl. bl. 461 env.

aangemerkt, dat de geschiedenis in het Boek vervat zoo geregeld voortgaat, en zoo vele kenteekenen van historische waarheid met zich voert, dat het geheel een volkomen geloof verdient. En, wie ook de steller zijn moge van het eerste gedeelte of de XVI. eerste Hoofdstukken, het zij dan Samuël, zoo als niet zonder grond gegist wordt, het zij iemand anders, hij schijnt toch gebruik gemaakt te hebben van oudere oorkonden vervaardigd omstreeks den tijd door hem beschreven (1); ja, door zijne beschrijving zelve van die ruwe eeuwe, weinig ter eere strekkende van de Israëliten, bewijst hij overvloedig zijne liefde tot de waarheid. Beide aanhangsels, intusschen, hoewel, zoo het schijnt, van lateren oorsprong, ademen zoo zeer den geest der eeuwe, waar in zij, naar hunnen inhoud te rekenen, behooren, dat hier door zelfs, het later gedeelte des boeks, zoo wel als het eerste, zijn gezag blijkbaar handhave. — Voor het overige, om dit in het voorbijgaan te herinneren, de hoogsteenvoudige geschiedenis van Ruth, die tot den tijd der Rigteren behoort, hoe zeer, wat het boeksken betreft dat wij er van over hebben, niet beschreven voor den leeftijd van David, is toch van dien aard, dat zij zeker uit eene oude oorkonde, misschien onder de voorvaderen diens konings bewaard, en ten volle geloofwaardig, is opgemaakt.

Deel II. Hoofdst. I. §. 5.

3. De Boeken, verder, van Samuël en der Koningen, die de Israëlitische geschiedenis van den laatsten der Rigteren Samuël, door den reeks van alle Koningen henen, tot de Babylonische gevangenis brengen, worden, te regt geöordeeld door eenen en denzelfden Schrijver, in die orde waar in wij dezelve aantreffen, te zijn vervaardigd. Zoo begrijpen het, bijzonder, *Eichorn* (2) en *Jahn* (3). En deze maakt zulks op uit de overeenkomst in schikking en stijl: wijl daarenboven 2 Kon. XXV: 27-30, gewaagd wordt van het stellen op vrije voeten van koning Jojakin, voormaals in de gevangenis geworpen, en niet van deszelven dood, meent hij, met reden, dat hier uit volge, dat die boeken voltooid waren voor den dood diens konings. Wie intusschen ook de Schrijver dezer boeken geweest zij, zeker heeft hij de gebeurtenissen, die zijnen leeftijd voorafgingen, niet getrokken uit losse en betwistbare overleveringen, maar uit breedvoerige historische gedenkschriften, die hij, ten deele, zoo

(1) Zie *Clericus* in Dissert. Libr. V. T. historicis praemissa. §. 3. en vergel. *Mustinghe Geschied. der Menscheid n. d. Bijbel.* V. bl. 22. enz. Noot.

(2) Ter aangeh. pl. p. 481.

(3) Ter aangeh. plaatse D. I. bl. 232 enz. en in het Lat. Compend. p. 275 seqq.

Deel II. Hoofdst. I. §. 5. zoo als zij opgeteekend waren ingelascht (1), ten deele in een kort begrip, heeft zamengetrokken. Dat er namelijk zoodanige openbare vrij uitvoerige jaarboeken geweest zijn, zamengesteld door mannen van de grootste trouwe en geloofwaardigheid blijkt uit 1 Chron. XXIX: 29, en in de boeken der Koningen haalt de Schrijver zelf vaak aan de breedvoeriger aanteekeningen waar uit hij zijn berigt gehaald had, om nu niet te gewagen van de innerlijke blijken van waarheid, onder anderen, daar in doorstralende, dat niemands gebreken, zelfs niet die van David, ontveinsd of bedekt worden, maar alles verhaald met de grootste opregtheid.

4. Met de Boeken van Samuël en der Koningen komen, wat den inhoud betreft, ten grootsten deele overeen de beide boeken der Chronyken, welken, daar zij het einde vermelden van de Babylonische gevangenis, in het laatste Hoofdstuk vers 21, geenen twijfel toelaten of zij zijn, zoo niet geheel niet zamengesteld, ten minsten niet voltooid, voor de wederkeering uit de ballingschap. Intusschen schijnt er toch niet zeer lang na die wederkeering de laatste hand aan gelegd te zijn, daar zij met het berigt dier terugkomste eindigen: doch de verzen, na het aangehaalde 21ste vers nog bijgevoegd, het geen ik in het voorbijgaan herinner, behooren er niet toe, maar zijn, onzeker wanneer, en met welk oogmerk, uit het begin des boeks van Ezra overgenomen. Wie er de Schrijver van is, blijkt niet, doch er is naauw mogelijkheid om te twijfelen, of hij uit de beste bronnen, die hij dikwijls aanwijst, geschept hebbe. Daar nu deze bronnen ten deele uitmaakten die zelfde boeken des O. V. die wij nog heden ten dage onder ons bereik hebben, ten deele andere stukken, voornamelijk tot het rijk van Judà betrekkelijk en een geruimen tijd bewaard gebleven, heeft daar uit de Schrijver, een Jood in den staat der gevangenschap, zoo het schijnt, begonnen zekere Joodsche geschiedenis ten dienste van zijne landgenooten zamen te stellen, welke hij dus van den leeftijd van David af aan vrij omslagtig heeft beschreven, zonder, buiten dringende noodzakelijkheid, eenige melding te maken van het Israëlitische rijk na de scheuring der beiden. Terwijl inmiddels de Joden hoogen prijs stelden op geslachtrekenkundige tafelen, is hij hun daarin vrij wat te gemoet gekomen, en heeft zeer gepast, des volks geslachtrekening opgehaald van de kindscheid van het menschdom, en voortgezet

(4) Hier toe schijnt mij te behooren 1 Sam. XVII: 12-32, van welke plaats ik niet kan gelooven dat zij naderhand ingelascht en alzoo onecht zou zijn, gelijk vele nieuwe Uitleggers meenen, doch die ik acht woordelijk overgenomen te zijn uit een bijzonder handschrift onder de familie van koning David berustende.

zet tot aan het begin des Joodfchen rijks, het welk alleen hij bedoelde te beschrijven. Die boeken derhalven, uit de oorfpronkelijke óorkonden getrokken, hebben in zich zelven de fterkfte aanbeveling van gezag en geloofwaardigheid. De verfchillen die hier en daar befpeurd worden tusfchen deze en andere historifche boeken, hebben ten deele betrekking tot zekere getallen, waarin de affchrijvers natuurlijk vaak zich moesten vergisfen, ten deele tot verfchillende lezingen, en beftaan ook wel eens daar in, dat zij fommige dingen overflaan, anderen aanvullen, of uitvoeriger voorftellen, en zijn allenthalve van dien aard, dat zij de historifche waarheid, zoo wel van deze boeken zelven als van anderen, waar in die zelfde gebeurtenisfen verhaald worden, in het minste niet verzwakken, veeleer daarentegen die helder doen uitkomen.

5. Tot de gefchiedenis der uit hun vaderland gebannen Joden behooren twee boeken, dat van Esther namelijk en dat van Daniël. Het eerfte, hoe weinige ftof het ook levere aan de voorftanders der Mythen, daar er niets in gevonden wordt dat den fchijn heeft van wonderwerk of buitengewone tusfchenkomst der Godheid, kwam ons toch voor hier ter plaatfe niet geheel met ftilzwijgen te kunnen voorbijgegaan worden, voor zoo ver er niet weinigen gevonden worden die het voor een Joodsch verdichtfel houden, zoo als met name *Semler* (1) die er hevig tegen uitvaart. Met dat al mag men aan de gefchiedenis in dit boeksken verhaald, naauwelijks twijfelen, daar dezelve aanleiding heeft gegeven aan het Joodfche feest *Purim* genoemd, en van dit feest met duidelijke woorden gewaagd wordt 2 Macab. XVII: 37, als het feest van Mordechai. Wel is waar dat men vele dingen in dit boek aantreft die moeijelijk te begrijpen zijn, waar van *Eichhorn* (2) ver de meesten gepoogd heeft te verklaren: en te regt heeft deze Schrijver aangemerkt dat dit boek bijna overal de duidelijke merkteekenen van waarheid zijn ingedrukt, en dat het der Perfen zeden zoo naar het leven fchetst, dat hij niet befeffe op welk eenen grond van waarfchijnlijkheid men de geheele gefchiedenis van dit boek, om enkele min waarfchijnlijke dingen die er in mogen voorkomen, zoude rangfchikken onder de ongerijmde Joodfche verdichtfels. Doch *Jahn* (3) is zeer gelukkig geflaagd in het opruimen van elke zwarigheid welke men der historifche waarheid dezes boeks heeft in den weg gelegd, en heeft aangemerkt, en, dat de-

(1) *Appar. ad Liber. V. T. interpr.* p. 152 seqq.

(2) Ter aangeh. plaatfe bl. 649 enz.

(3) *Hoogduitfche Inleiding* ter aangeh. pl. bl. 298 enz. en in zijn *Lat. Compend.* bl. 303 enz. Over de historifche geloofwaardigheid des boeks vindt men eene lezenswaardige Verhand. van *Schulz* in de *Biblioth. Hagana* T. V. p. 24 fqq. T. VI: 1 fqq.

Deel.II. Hoofdst. I. §. 5. deze knoopen gemakkelijk konden losgemaakt worden, wanneer men maar let op de Oosterfche zeden, en, dat het beroep van den Schrijver op de Jaarboeken van der Perfen koningen, de waarheid der gebeurde zaken ten vollen ftaaft. Voor het overige laat het zich niet beflisfen door wien of wanneer het boek zamengefteld is, maar dat het gefchreven is niet lang na de gebeurtenisfen die er in verhaald worden, wordt ten hoogften waarfchijnlijk door de uitvoerige en, tot in kleinigheden toe naauwkeurige wijze van verhalen. Boven, na genoeg in het midden van §. 1. hebben wij gezien, wat men, volgens het gevoelen van zekeren nieuwen Schriftuurverklarer te denken hebbe over het, bij hem ten grootendeele mythifche boek van Daniël. Ook is het zeer bekend, dat, reeds in de vroegfte dagen der Christelijke Kerke de voorzeggingen van Daniël, door *Porphyrius* beftreden wierden, om dat zij eerder verledene dingen te verhalen dan toekomende fchenen te voorfpellen. En juist dit, gelijk mede en wel voornamelijk het gansch buitengemeene dat men hier aantreft, is oorzaak, dat niet weinigen onder de nieuwere Verklarers het boek niet houden voor het werk van Daniël, maar achten van eenen lateren oorfprong te zijn. *Hoe zeer het intusfchen* tot ons beftek niet behoort, om over het prophetifche gedeelte van Daniël te handelen, kunnen wij echter niet voorbij met een enkel woord aan te ftippen, hoe wonder vreemd het luide, dat dit gedeelte, nog ten huidigen dage, voorgedragen wordt als befchreven na de gebeurtenis daar in aangekondigd, om dat het al te klaar en bepaald befchreven is, hoe zeer intusfchen eene groote verfcheidenheid van gevoelens plaats grijpe wat de uitlegging aangaat. Doch in het algemeen merken wij aan, dat, het geen deze jongfte uitlegger van Daniël, met vervarelijke moeite heeft bijeengeraapt, geenszins van dien aard is dat een verftandig en eenigszins geoefend lezer groot gevaar loope om tot zijn gevoelen te worden overgehaald. In het tegendeel heeft men reden om verfteld te ftaan over de onbefchaamdheid (1) van den man, die de afgezaagde tegenwerpingen, op nieuw zoo voorgefteld heeft als of er geen oplosfen aan ware, terwijl, intusfchen, *Jahn* (2), om van anderen niet te gewagen, ten klaarften heeft aangetoond, hoe weinig dezelve afdoen, om aan Daniël zelven het fchrijven des boeks te betwisten, waar van hij, met zeer gegronde reden, als Schrijver befchouwd wordt. Dat deze zelfde Schriftuurverklarer meerdere Schrijvers van het boek veronderftelt, ja die bepaalt tot negen onder-

fchei-

(1) Te regt ftaat hier over verbaasd de Recenfent van dit werk in de *Bibliotheek van Theol. Letterkunde.* A°. 1809. N°. 5. bl. 709 enz.

(2) Ter aangeh. pl. II: 2. bl. 624-652. in het *Lat. Compend.* p. 430-444.

ſcheidenen, hier voor brengt hij niets bij dat het minste gewigt heeft. Trouwens het geheele boek heeft overal het zelfde voorkomen, en denzelfden ſtijl, ſchoon in verſchillende, ten deele Hebreeuwſche, ten deele Chaldeeuwſche tale. Doch wat betreft de gansch buitengemeene zaken die er in verhaald worden, hier omtrend merken wij in het algemeen aan, dat dezelve noodwendig tegen de borst moeten ſtooten denzulken die elke buitengewone tusſchenkomst der Godheid willen verbannen uit de geſchiedenis en den Godsdienst der Hebreeuwen; doch die zulke tusſchenkomſten met reden meenen te moeten erkennen, daar zij vastſtellen, dat deze zaken door Daniël zelven der vergetelheid ontrukt zijn, door Daniël, die ten deele ooggetuige, ten deele tijdgenoot, ten deele eindelijk het onderwerp zelf van dezelve was, daar zij alzoo geene de minste aanleiding vinden om Mythen te veronderſtellen, berusten ten vollen in die Goddelijke wijsheid, die de eer hares naams wilde handhaven zelfs onder die volken, onder welken de Joden verſtrooid waren, en erkennen in den ſchrijver eenen man, die niet alles wat, ten zijnen tijde, betrekking had tot zijne gevangelijk weggevoerde landgenooten, heeft verhaald, maar ſlechts het geen hem het gedenkwaardigſte voorkwam.

6. Tot de geſchiedenis der Hebreeuwen, of Joden uit de ballingſchap naar het vaderland terug gekeerd, behooren de boeken die den naam van Ezra en Nehemia dragen, welken, daar zij de allereenvoudigſte verhalen van gebeurde zaken behelzen, en dus niets mythisch kunnen geächt worden in zich te bevatten, gevoegelijk door ons kunnen voorbijgegaan worden.

Voor het overige ontbreekt het niet aan dezulken, die, het geen er in het boek van Jonas voorkomt houden voor eene ware gebeurtenis, die, beſchreven langen tijd na dat zij voorviel, door gedurige overlevering eene Mythiſche houding gekregen heeft. Doch het ſchijnt noodeloos dat wij ons ophouden met het wikken en wegen van dit gevoelen, voor zoo ver, volgens het veel waarſchijnlijker, en vrij algemeen, bij nieuwere ſchriftuurverklarers, aangenomen gevoelen, dit boek zekere zedekundige gelijkenis bevat; waar van wij daarom ook het vermoedelijke doel, zoo als het ons voorkwam, hebben opgegeven in onze Voorrede Hoofdſt. 2. § 1.

§. 6 Et

(1). *Eichorn* twijfelde, *Inleid. op het O. T.* D. III. §. 574, of het boek van Jonas moest gehouden worden voor eene geſchiedenis, door overlevering misvormd of voor eene zedekundige fabel. Maar *Bauer*, *Hebr. Mythol.* II. bl. 210 env. houdt het ten grooten deele voor eene hiſtoriſche Mythe, welk gevoelen mede aankleeft de nieuwe Duitſche uitlegger van het boek *J. D. Goldhorn*, Leipſ. 1803. Over het hoogst zonderling gevoelen van *Nachtigall* kan men nazien *Eichorn*, *Biblioth. der Bibl. Literat* IX. 2. bl. 221 env.

Deel II. Hoofdst. I. §. 6.

§. 6.

Er is overig dat wij gewagen van de historische schriften van het N. T. Wat dezen betreft, indien het gevoelen doorgaat van Eckerman, aan het einde van § 1. ontvouwd, hier schijnt zich een zeer wijd veld tot overleveringen zeer naar Mythen gelijkende, te openen voor hun die gaarn in zulke velden ter jagt gaan. Doch dit gevoelen is zoo onwaarschijnlijk in zich zelven voorgekomen, dat het algemeen mishaagde en als een louter verdichtsel verworpen wierd. Wat? De uitvinder zelf heeft het oorbaar gekeurd, om het te laten varen, en zich liever aan het oude te houden (1).

Meerder bijval heeft gevonden het gevoelen van *Eichhorn* nopens zekere oorspronkelijke Hebreeuwsche bronne, waar uit de drie eerste Euangeliën, als zoo vele beken, zouden gevloeid zijn, een gevoelen dat hij zoo vernuftig en met zoo vele scherpzinnigheid heeft opgesmukt, dat het geenszins te verwonderen is, dat het bij eene zoo krachtige overhelling, voornamelijk onder de Duitschers, tot de Mythische schriftuurverklaring, welke het schijnt te begunstigen, *met de grootste* toejuiching bij zeer velen is aangenomen. Doch voor het niet omhelzen van hetzelve hebben wij, behalven andere, voornamelijk deze reden dat het zich geheel niet aanbeveelt door eenig gezag of natuurlijke eenvoudigheid. Niet door eenig gezag: want zulke eene oorspronkelijke Euangelische geschiedenis, in het Hebreeuwsch of Syro-Chaldeeuwsch door onbekende Schrijvers zamengeflanst, en gebrekkig en onvolmaakt, die, al spoedig door vele handen gaande, velerleije veranderingen onderging, daar sommigen dit, anderen wat anders naar welgevallen doorstreken, bijvoegden, of in eene andere orde rangschikten, die vervolgens, ook al door zekere onbekende overzetters, in het Grieksch vertaald wierd, welker overzettingen dus niet minder uit elkanderen liepen, dan de verschillende Hebreeuwsche handschriften waar van zij zich bedienden; die, eindelijk door de drie eerste Euangelisten uit onderscheidene Hebreeuwsche opstellen gehaald, en door Marcus en Lucas, met behulp dier Grieksche overzettingen in het Grieksch uitgegeven, doch door Mattheus in het Hebreeuwsch, waar van de Grieksche vertaling, die alleen overgebleven is, op vele plaatsen gebrekkig en door sommige bijvoegselen verminkt is; zulk een oorsprong, zeg ik, van die drie Euangeliën als Eichhorn zich in het hoofd gezet heeft steunt slechts op eene loutere veronderstelling, waar door zij der oudheid toegedicht wordt.

Im-

(1). In de Inleiding tot een werk, in drie deelen uitgegeven onder den titel: *Erklärungen aller dunklen stellen des N. T.*

Immers, wanneer wij het gezag der ouden raadplegen, dan [illegible]
ge jaren na den dood des Zaligmakers zijn Euangelie g[illegible]
eerfte die zulks deed (1): Marcus heeft dezen trouwen leidsm[illegible]
mede den Apostel Petrus als ooggetuigen (2). Lucas eindelijk ver[illegible]
begin van zijn Euangelie, uit welke zuivere bronnen hij gefchept heeft, [illegible]
welke eene behoedzaamheid hij is te werk gegaan. — Voorts komt het [illegible]
len van Eichhorn te bedenkelijker voor, om dat het al te kunstig verz[illegible]
en zich geheel niet aanbevele door natuurlijke eenvoudigheid. Want om het te verdedigen, moest de man zoo vele en zoo verfcheidene veronderftellingen voorbarig aannemen, zoo vele, en ten grooten deele, vergezochte gisfingen te hulpe roepen, dat, had niet zijn gelukkig vernuft, en de fmaak der eeuwe voor nieuwigheden, hem krachtig geholpen, hij zoude voorwaar dit zijn gevoelen, bij zeer weinigen, geloof ik, misfchien bij niemand aannemelijk gemaakt hebben. (3)

Veel eenvoudiger is het gevoelen van *Eckerman*, die, daar hij te voren veel luchtiger dan Eichhorn gedacht had over den oorfprong dezer Euangeliën, ja zelfs over dien van Joännes Euangelie en van de Handelingen der Apostelen, na het verzaken van deze zijne vroegere dwaling hoofdzakelijk ftelde (4): dat de Euangeliën van Mattheus, Marcus en Lucas, van de alleroudfte Christelijke gemeenten, als zekere gedenkftukken wegens de gefchiedenis en leere van Christus wierden aangenomen en reeds in de tweede eeuwe na de geboorte van Christus, in alle Christelijke gemeenten, door de Apostelen gefticht, te gelijk met het Euangelie van Joännes, en de Handelingen der Apostelen, boven alle overige Euangeliën waar van men hoorde, alleen voor oorfpronkelijk en geloofwaardig gehouden wierden, dat, verder, het eerfte Euangelifche gefchiedverhaal door Mattheus gefteld was in het Hebreeuwsch of Syrochaldeeuwsch, dat is in dat Aramæisch dialect, waar van het gebruik ten dien tijde in Palestina de overhand had, doch dat de Schrijver na de verwoesting van Jerufalem dit zijn werk in het Grieksch heeft overgebragt ten meer algemeenen gebruike der menfchen, waar door dan veroorzaakt is, dat, terwijl er flechts weinige leeraren waren kundig in de Aramæfche tale, dit Aramæfche Euangelie allengskens buiten

(1). *Michaëlis, Einleit. in das N. T.* §. 126.

(2). *Michaëlis* als boven §, 137. of §. 141. in de bijvoegs. bij de 3de uitgave, bl. 218 env.

(3). Met vele geleerdheid heeft, onder de onzen, dit gevoelen beftreden *Greve*, in een werkje getiteld: *Verftrooijde gedachten over verfchillende onderwerpen.* D. II. bl. 107 env. en III. bl. 144 env. Bij de Duitfchers hebben zich zoo anderen daar tegen verzet, als nu onlangs *J. L. Hug*, in zijne *Einleitung in das N. T.* D. II. §. 17-30 vergel. met §. 37-46.

(4). Ter aangeh. plaatfe Inleid. bl. 7. env.

Deel II. Hoofdst. I. §. 6. ten gebruik geraakt is. Hij beweert daarenboven dat de overeenstemming der drie eerste Euangelieschrijvers niet van dien aard is, om er uit te besluiten, dat de een uit den anderen, of allen uit eenig algemeen geschrift, geschept, doch elk zijne geschiedenis op zijne bijzondere bearbeid hebbe, doch dat men, die overeenstemming hier uit gemakkelijk verklaren kan, dat, toen Mattheus, volgens het getuigenis der ouden, zijn eerste Euangelie, in het Aramæsch, ten gebruike van hun die Palaestina bewoonden, had zamengesteld, dit voor de beste bron gehouden wierd, waar uit scheppen konden zoo velen als de lust beving om van Jezus leven en leere te gewagen; en het alzoo geen wonder is, dat zoo wel Marcus als Lucas, die te Jeruzalem de bouwstoffen voor hunne Euangeliën verzamelden, zulke berigten bekwamen, die in onderwerp en uiterlijken vorm eene aanmerkelijke overeenkomst hadden met het Euangelie van Mattheus.

Zie daar het gevoelen van *Eckerman*, dat niet verwerpelijk voorkomt, schoon echter niets schijnt te verhinderen de veronderstelling dat Lucas, die zelf getuigt, dat hij alles, wat de zaak van Jezus betrof, naauwkeurig onderzocht had, ditzelfde, oudtijds zoo beroemde Aramæsche Euangelie van Mattheus gekend en tot zijn oogmerk gebruikt heeft, terwijl Marcus of uit dit alleen of misschien ook uit het Euangelie van Lucas een soort van kort begrip gemaakt heeft, verrijkt echter met sommige berigten door Petrus opgegeven. (1)

Wat het Euangelie van Joannes aangaat, over deszelven echtheid kan naauwelijks iemand regtmatigen twijfel voeden (2) en dat de schrijver daar van de drie eerste Euangeliën gelezen en in vele opzigten aangevuld heeft, is zoo duidelijk uit den inhoud zelven van zijn Euangelie aangetoond (3), dat ik niet beseffe met welk regt men hier iets meer overtuigends zoude verlangen kunnen. En op deze veronderstelling wordt het gezag der drie eerstgenoemde Euangelisten krachtig gehandhaafd, daar geen van Jezus leerlingen naauwer met zijnen meester verbonden was, en niemand naauwkeuriger dan hij wist alles wat tot dien Godgezant betrekking had. Trouwens dit zelfde verklaart *Eusebius* als het

(1). Vergel. *Greve* ter aangeh. pl. D. II. bl. 121. en bijzonder *Griesbach* in de *Commentat. Theol.* van *Velthuizen*, *Kuinoel* en *Ruperti*, D. I. bl. 360 env.

(2). Die echtheid is bewezen door *Griethuisen*, in eene Dissertatie onder Professor *Clarisse* verdedigd te Harderwyk 1807.

(3). Zie *Michaëlis*, *Einl. in das N. T.*, §. 161, of in de bijvoegfels bij de derde Hoogduitsche uitgave, bl. 257 en *Hug's Einleit.* II. §. 51–54.

het gevoelen der Ouden, wanneer hij zegt, dat Joännes de drie eerste Euangeliën gezien, goedgekeurd, en door het zijne als aangevuld heeft. (1) Deel II. Hoofdst. I. §. 6.

Over de Handelingen der Apostelen behoef ik naauwelijks iets bij te brengen. Dat het boek door Lucas, op wiens naam het gaat, geschreven is, is zoo bezwaarlijk in twijfel te trekken, dat er, voorwaar, in de geheele oudheid geen boek kan worden opgenoemd over welks Schrijver men zekerder kan wezen (2). En dit zelfde wil ik gezegd hebben over de historische geloofwaardigheid van den Schrijver. Want, schoon hij niet zelf tegenwoordig was, bij alles wat hij verhaalde, heeft men reden om het daar voor te houden, dat hij het ten deele vernomen heeft van de beste ooggetuigen, ten deele getrokken uit de geloofwaardigste historische gedenkstukken: en in het algemeen heeft hij eenen trant van verhalen die op zich zelven geloofwaardigheid bijzet (3).

Voor het overige, dat de twee eerste hoofdstukken van het Euangelium van Mattheus, door sommige nieuwe Schriftuurverklarers, voor onecht gehouden zijn, is voorwaar niet gebeurd op grond van redenen die eenige kracht hadden; in het tegendeel zijn er zeer gewigtige critische, historische en grammaticale redenen om de echtheid dier hoofdstukken vastte stellen (4). Zoo heeft almede *Paulus* (5) zeer ligtvaardig gesteld dat het laatste hoofdstuk van Joännes Euangelie, bij wijze van een aanhangsel, door eene andere hand was bijgevoegd en daar in noch zekere noch ware overleveringen te vinden waren: doch de zwarigheden door hem opgeworpen, zijn door *Eichhorn* ten vollen uit den weg geruimd (6). Trouwens reeds vroeger had Michaëlis de echtheid van dat hoofdstnk zeer wel gehandhaafd tegen het gevoelen van *de Groot*, die Joännes voor den Schrijver niet hield (7). De plaats echter, Joänn. V: 4. wegens den

(1). *Hist. Eccles* III. 24.

(2). Zie den zeer nieuwen Latijnschen uitlegger van de Hand. der Apost. *Heinrichs*, Prolegom. p. 3-6.

(3). Zie denzelfden p. 21-38: offchoon niet alles wat hij bijbrengt, even zeer schijnt te kunnen goedgekeurd worden; b. v. dat hij p. 33 beweert. dat vele dingen van Lucas, volgens den smaak van zijnen tijd, voor wonderwerken gehouden wierden, die men liever mogt achten volgens de dagelijksche wetten der nature gebeurd te zijn. Doch hier van nader.

(4). Zie *Heringa, over het gebruik en misbruik der krietiek*, in de Werken van het Haagsche Genootsch. ter Verded. v. d. Godsd., over 1790, bl. 413-415. en de Schrijvers aldaar aangehaald, waar bij verdient gevoegd te worden *J. F. Schmid. in Comment. Theol. Velthuseni* cet. I. p. 340 seqq, en *Hug's Einleit.* II. §. 65.

(5). In het Neues Repertor. fur Bibl. und Morgenland. Literat. D. II. bl. 327 seqq.

(6). *Biblioth. der Bibl. Literat.* III. 2. 337 env.

(7). In zijne *Erkl. der Begräbnis und Auferstehungs Geschichte Jesu*, bl. 294 env. Vergel. mede *Hug* ter aangeh. pl. II. §. 66, alwaar hij het betwiste hoofdstuk verdedigt tegen de tegenwerpingen van *Paulus*, voorgesteld in het IIde deel van het *Neues Repert.*

Deel II. Hoofdst. I. §. 6.

den Engel die het badwater Bethesda beroerde, zoude ik geenszins twijfelen op gezag van aanbelang steunende, voor onecht te houden.

Het een en ander dat wij slechts even aangeroerd hebben, doch dat door anderen breedvoeriger behandeld is, bewijst ten vollen, dat de gebeurtenissen in het N. T. verhaald, geenszins getrokken zijn uit hier en daar verstrooide onzekere overleveringen, of lang na dat zij voorvielen in geschrifte gesteld; en dat het dus weinig te pas kome om in de Schriften des N. T. historische mythen te zoeken, die allengskens door de menigte en verscheidenheid der overbrengers eene gedaante zouden aangenomen hebben, zeer verschillende met die van ware geschiedenissen. En dit zelfde kan men uit de innerlijke kenteekenen van waarheid zoo geregeld opmaken, dat, deze beiderleije bewijzen, dit inwendige en dat uitwendige te zamengevoegd, de geschiedkundige geloofwaardigheid van deze boeken zoo helder uitblinkt, dat geene oude historische schriften hoegenaamd, op zulke eene geloofwaardigheid bogen kunnen. Want de Schrijvers dezer Gewijde Boeken hebben zich overal vertoond als de opregtste vrienden der waarheid, en naauwkeurige navorschers van dezelve, en, *wat betreft de* zaken die zij verhalen, deze strooken verwonderlijk met den geest der tijden en den aard der landen, terwijl tevens vele van die dingen die zij in het breede verhaald, of slechts aangestipt hebben, tot in de minste kleinigheden toe, indien ik zoo mag spreken, van elders bevestigd worden. — Doch wij vinden geene vrijheid, om in dit, anders bekoorlijke veld, uitteweiden, terwijl het voor elks oog openligt. Trouwens dit is ook noodeloos, daar het door vele anderen met glans verrigt is (1).

Uit alles wat wij in dit Hoofdstuk hebben bijgebragt, meenen wij met regt te mogen opmaken, dat de Mythische Schriftuurverklarers in het later beschrijven van vroeger verhaalde zaken, geenen krachtigen steun kunnen vinden voor hun gevoelen, daar dit steunsel of volstrekt ingebeeld, of zoo zwak en nietig is, dat er kracht nog heerlijkheid in steekt.

TWEE-

(1). Onder dezen munt uit *Lardner* in zijne Engelsche Werken over *de geloofwaardigheid der Euang. Geschied.* en de *getuigenissen van Joden en Heidenen, welke de waarheid van den Christel. Godsd. bevestigen*, *Less.* in zijn Hoogduitsche Werk over den *Godsdienst*, D. I. §. 27-36. *Michaëlis Einleit. in das N. T.* §. 3-12. *Hug* in zijne *Einleit.* D. I. §. 3. en 4. en *J. A. G. Meyer*, in eene Hollandsche Verhand. over *de opheldering, bevestiging en verdediging der geschiedenis van Jezus en de Apostelen, uit de echte gedenkstukken der ongewijde Grieksche en Latijnsche Schrijvers*, te vinden in de Werken van het Haagsche Genootschap ter Verdediging van den Godsdienst opgerigt, A°. 1799.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Deel II. Hoofdst. II. §. 1.

Over het Bewijs voor de Mythische Schriftuur-verklaring dat men zoekt in eene overoude Mythische manier van spreken, waar toe de aard der tale, en groote onkunde in den loop der Nature aanleiding zou gegeven hebben.

§. 1.

De beroemde *Heyne* die den weg gebaand heeft voor de Mythische Schriftuurverklaring, heeft den eersten oorsprong zelven der Mythen gezocht, ten deele in den aard der overoude tale, ten deele in de onkunde aangaande de natuur en natuurlijke oorzaken der dingen (1). „ Te weten, in de kindschheid „ van het menschelijke geslachte, toen de menschen naauwelijks getroffen wierden „ door denkbeelden van andere zaken, dan die onder het bereik der zinnen „ vielen, en toen die zinnen veel sterker geroerd wierden, om dat de zielen „ niet verwijderd of afgetrokken wierden door het bespiegelen van vele zaken, „ was," zegt hij „ de taal hoogstgebrekkig en ter naauwernood in staat, om „ de weinige denkbeelden in de ziele huisvestende uittedrukken, ten hoogsten figuurlijk, zeer levendig en uitermate beeldrijk; van hier derhalven wierden zaken, die voor den geest zweefden, in zekere bedrijven voorgesteld, op „ dat zij te beter onder het bereik der zinnen vielen, zoo dat zelfs redenlooze „ dieren, zelfs onbezielde dingen, naar de menschelijke wijze van doen of spreken als gevormd wierden: terwijl dingen die de ziel geweldig troffen, gewoonlijk met hoogdravende woorden beschreven wierden, en, bij zulke eene onkunde aangaande de natuur en derzelver oorzaken en uitwerkselen, die men „ veronderstellen moet, het voorkomen van wonderen aannamen en toegeschreven wierden aan verborgene doch geene natuurlijke oorzaken; waar door dan „ een gerede weg gebaand wierd tot allerleije soort van bijgeloof en het vaak „ gebeurd is dat men ons, die eene andere manier van schrijven hebben en gewoon zijn om over de oorzaken der dingen rigtiger te oordeelen, enkel wonderwerken, monsters, en andere ongelooflijke dingen scheen op te disschen."

Dit

(1) *Temporum Myth. Memoria* cet. p. 9. sqq. et *Opusc. Acad* I. p. 189. sqq.

Deel II. Hoofdst. II. § 1.

Dit gevoelen van Heyne, hoofdzakelijk, en, ten deele, met de woorden van den Schrijver zelven door ons voorgesteld, gaf straks, aan het zoeken van Myten in de overoude oorkonden van Genesis eene zoo veel te geregelder aanleiding als Heyne zelf die bereidvaardiger en gemakkelijker den Schriftuurverklareren aan de hand gaf (1). Niet weinigen dieshalve hebben die oorkonden naar dezen Heyniaanschen regel verklaard, daar in veel gevonden dat figuurlijk gesproken en in geschiedenis of tale gekleed, uit den aard der oude sprake moest opgehelderd worden, veel dat scheen af te wijken van den gewonen loop der dingen, toegeschreven aan die algemeene onkunde aan natuurlijke oorzaken en uitwerkselen en uitgelegd overeenkomstig het gewone beloop: met één woord alles wat iets ongemeens of wonderlijks aan zich had, wierd, door dezen, aan den smaak der vroegste eeuwe toegeschreven en alzoo op de lijst der Mythen aangeteekend. Toen zij nu bemerkten, dat dit hun doen wel gelukte, en althans grootelijks toegejuicht wierd, waagden zij vervolgens verdere stappen, en overal daar gewaagd wordt van verschijningen van God of Engelen of dingen verhaald worden die in verband staan met eene bijzondere tusschenkomst der Godheid, overal, waar, niet alleen in het Oude, maar zelfs in het Nieuwe Verbond, eenig schijnbaar of wezenlijk wonderwerk voorkomt, zien zij niets dan loutere Mythen, die, en het spraakgebruik, dat bij de Hebreeuwen bijna onveranderlijk, zich bestendig naar den oudsten smaak, hunns achtens, handhaafde, en die bijblijvende overhelling, om wonderen te zoeken in het geen hen bij uitstekenheid trof, eerst wel heeft doen geboren worden, doch die de dagelijksche overlevering met eene bijzondere zorgvuldigheid kweekte, vormde, en dagelijks met nieuwe bijsieraden opsmukte (2).

Offchoon wij nu in het voorgaande Hoofdstuk meenen te hebben getoond, dat het ver van daar is om eenen genoegzaam vasten steun voor de *Mythische* verklaring der Gewijde Boeken te vinden, in het beschrijven der historische verhalen langen tijd na dat de zaken gebeurd zijn, zal men echter van oordeel kunnen zijn, dat wij, zelfs hier door niet alle redenen voor zulke eene verklaring-wijze wederlegd hebben: trouwens nog een ander steunsel blijft hun over, dat, zoo het stevig genoeg is, de veronderstelling toelaat, dat er Mythen in de H. S. zijn kunnen, offchoon die Boeken niet veel later dan de gebeurtenissen, waar van zij gewagen, geschreven, en dus niet zoo zeer uit oude overleveringen getrokken

(1). Zie *Heynes* aangeh. *Comment.* p. 3, 4, 11.

(2). Wat het O. T. betreft vergel. bijzonder *Meyer Hermen. des A. T.* D. II. § 161.

ken zijn. En voorwaar op grond van deze dubbele reden, waaruit *Heyne* den eersten oorsprong der Mythen voornamelijk ontleend heeft, worden zeer vele historische verhalen der H. Schrifture mythisch verklaard, waar van men het mythisch voorkomen niet ontleent uit de bijvoegselen eener langdurige overlevering, maar uit het volksgevoelen van de getuigen, zoo als bij voorb. het geen in het Euang. van Joännes en in de Hand. der Apostelen wordt verhaald van de verschijning van Engelen en andere zaken die eenig wonderdadig voorkomen hebben. Hierom hebben wij noodig geoordeeld om wat nauwkeuriger te onderzoeken naar de kracht van dit bewijs ten behoeve van vaak gemelde Schriftuurverklaring. Deel II. Hoofdst. II. §. 1, 2.

§. 2.

Vooraf zij het ons dan vergund om aantemerken dat het zeer moeijelijk schijne om over den vroegsten oorsprong der fabelen indiervoege te handelen dat het met de waarheid bestaan, en voor een bondig betoog gelden kunne.

I. Immers daar deze oorsprong bij die volken zelven die het meest beroemd waren door het aantal en de verscheidenheid hunner fabelen, zoo als de Egijptenaren en Grieken, veel vroeger moet gesteld worden dan hunne historische tijdvakken, kan deze zaak niet dan ten deele bij wijze van zekere gevolgtrekking als het ware uit sommige kenteekenen worden opgemaakt, ten deele bij wijze van vernuftige gissing: doch in welke manier van redekavelen men groot gevaar loopt om in het veld der hersenschimmen te verdolen. En wij weten voorwaar niet of *Heyne* (1), en *Schelling* (2), en zoo velen als er, ten onzen tijde over den oorsprong der mythen of fabelen hebben nagevorscht, niet moeten geacht worden te veel te hebben toegegeven aan de spelingen van hun vernuft, en, zoo als dan de smaak onzer eeuwe mede brengt, te veel gephilosopheerd hebben, waar aan het dan ook moet worden toegeschreven dat *Wagner* dus, *Kanne* (3) zoo, en anderen eindelijk wederom anders, doch allen fijner dan noodzakelijk was, over het zelfde onderwerp geredekaveld hebben. Waarschijnlijk is het in zich zelven dat de oorsprong der fabelen veelsoortig is, en geenszins volkomen dezelfde bij alle volken, doch [illegible] ons

(1) Zie het geen wij boven verhandeld hebben, D. I. Hoofdst. 1. §. 1.
(2) Zie *Memorab. van Paulus*, D. V.
(3) Zie wat wij gezegd hebben in onze Voorrede, Hoofdst. I. §. 3.

Deel II. Hoofdst. II. §. 2. ons ontwerp gedoogt niet om over die allen uitteweiden (1). Het zij genoeg éêne enkele bron aantewijzen, die wij meenen eene der eerste, de voornaamste en onderscheidene volken gemeen te zijn, wij bedoelen den bijgeloovigen eerdienst aan vele Goden gerigt. Wij hebben zulks reeds aangeduid D. I. Hoofdst. I. §. 2. en Hoofdst. 3. §. 4. Doch het onderwerp is het waardig, en hier ter plaatse komt het bij uitstekendheid te pas, om er nogmaals over te spreken.

2. Te weten, wij stellen vast, niet op grond van fijn uitgeplozene wijsgeerige redekaveling, maar ontleend uit onbedriegelijke kennis van zaken, het geen dus, zoo wij vertrouwen, van niemand geloochend, of zelfs maar betwijfeld kan worden, dat bij de alleroudste, en onder dezen de meest bekend gewordene volken, het veelgodendom, en eene groote menigte van fabelen, zoo naauw met elkanderen verbonden waren, dat men het aantal van deze verdichtsels evenredig moge achten met het aantal van Goden, die men eerde, waar van ten voorbeelde kunnen bijgehaald worden de Egyptenaren en Grieken, van beide welke volken het bewezen is, dat zij, zoo door de menigte hunner Goden, als door het aantal hunner fabelen zich berucht gemaakt hebben. Eigenaardig is het dus, dat wij verder vaststellen, dat het veelgodendom aan deze verdichtselen of de laatsten aan het eerste den oorsprong gegeven hebben: want dat er onderscheidene uitwendige oorzaken zouden zijn, die, deze gelijksoortige uitwerkselen overal zouden te wege gebragt hebben, wie zou dit eenigzins aannemelijk kunnen maken, bij eenig man van doorzigt? Daar wij nu meenen dat het veelgodendom van de fabelen zijnen oorsprong ontleene of dat de laatsten van het eerste afstammen, gelooven wij dat de keuze niet moeijelijk zal zijn.

Dit, namelijk, is in het algemeen de aard der oude Mythologie, dat die, met het veelgodendom vergeleken, meer het voorkomen van uitwerksel dan van oorzaak hebbe. Want op eene zeer eenvoudige en natuurlijke wijze wordt, en de eerste oorsprong der Mythologie uit het veelgodendom afgeleid, en hare uitbreiding verklaard uit het van tijd tot tijd toenemend aantal der Goden zelven. Doch het is genoeg dit met een enkel woord aanteestippen, terwijl wij het boven ter laatst aangehaalde plaatse Aanm. 1. vrij klaar meenen aangetoond te hebben.

3. Intusschen willen wij niet loochenen dat het bijgeloof des veelgodendoms ver-

(1) Zoo worden in een Fransch boek, getiteld: *Explication Historique des Fables par Mr. l'Abbé B.* T. I. p. 21-68. vijftien onderscheidene oorsprongen der fabelen opgenoemd, en de meesten zeker met eenige waarschijnlijkheid.

vervolgens van de fabelen zelven, aan welken het zelf den oorsprong gaf, op zijne beurt voedsel en uitbreiding bekwam, zoo dat de dochters harer moeder, als het ware, geenen geringen dienst bewezen hebben; ja wij erkennen gaarn, dat de menschen, van dit bijgeloof eenmaal doortrokken, alles wat daar aan, en aan de hier mede op het naauwst verbondene Mythologie voedsel konde geven of aanwas, gretig hebben naar zich genomen; en zoo meenen wij ook dat men zeker eenige kracht ter uitbreiding der Mythologie moet toekennen aan dien aard der oude tale, en die onkunde in den loop der nature, waar van *Heyne* gewaagt. Want daar de onkunde in natuurlijke oorzaken en uitwerkselen over het algemeen groot was in die overoude tijden, wierden bijgeloovige menschen zeer ligt verleid, om, het geen zij zagen gebeuren, toeteschrijven aan de tegenwoordigheid van eenigen God, welken zij of geleerd hadden te eerbiedigen, of die hunne verbeelding bij de overigen op den hoop toevoegde. Inmiddels was die aard der oude tale, die bij sommige volken zeer lang in zwang bleef, zeer onnaauwkeurig, geheel niet geschikt om afgetrokkene denkbeelden mede te deelen, ten vollen vreemd van wijsgeerige spitsvindigheid, als zij was, doch levendig, overvloeijende van beelden en zinspelingen, regt geschikt om de denkbeelden der ziele onder het bereik der uiterlijke zinnen te plaatsen, buiten twijfel hoogstaanleidelijk, om bij elk volk dat smaak in fabelen vond, die fabelen te versieren en van tijd tot tijd te vermeerderen. — Wij willen zelfs, eindelijk, niet ontkennen, dat, en deze onvolkomenheid der tale, en deze onkunde omtrent natuurlijke oorzaken in de vroegste tijden, op hen die den éénen waren God dienden, dien invloed kan gehad hebben dat zij niet alleen aan allerleije dingen leven, geest en spraak verleenden, en zeer velen, met voorbijzien van natuurlijke oorzaken, aan de eerste oorzaak zelven, of de Godheid die zij eerden toeschreven: doch of men, het geen er van dien aard in de Gewijde Schriften wordt gevonden, in waarheid als Mijthen moge beschouwen, zullen wij nog in het vervolg overwegen. Deel II. Hoofdst. II. §. 2.

4. Na de bijgebragte, zoo wij meenen, hoogstwaarschijnlijke veronderstellingen willen wij verder nog andere dingen doen opmerken, die ons voorwaar niet minder waarschijnlijk voorkomen, doch die wij slechts met een enkel woord kunnen vermelden.

En wel vooreerst, daar het, zoo wij niet spitsvindig philosopheren en verzinnen, maar op gronden van waarschijnlijkheid willen redekavelen, en met een scherpziend oog en opregt hart der menschen meeningen op den voet volgen, naauwelijks als twijfelachtig of onzeker kan beschouwd worden, dat men de leer des veelgodendoms uit die van den éénen waren God, geenszins de laatste van

Deel II. Hoofdst. II. §. 2.

de eerste; moet afleiden (1), volgt hier uit dat de Mythologie niet dan later, en wel uit de leere des veelgodendoms ontstaan, en met deze allengs is toegenomen, en dat alzoo haar oorsprong niet reikt tot den oorsprong zelven van het menschelijke geslacht, zoo als *Heyne* schijnt aanteenemen. Verder, schoon ik geenszins aarzele om den menschen van die vroegste tijden eene onvolmaakte taal en aanmerkelijke onkunde aangaande natuurlijke oorzaken toeteschrijven; geloof ik echter dat men van hunnen toestand en verstandelijke vermogens niet zulke lage denkbeelden behoeve te vormen, als Heyne en vele anderen zich daar van gevormd hebben. Het is namelijk onder hen, die in onze dagen over den oorspronkelijken toestand der menschen philosopheren algemeen aangenomen, dat zij zich dien toestand verbeelden als beginnende met eenen staat van nagenoeg beestelijke domheid en onkunde, terwijl de menschen, door nood gedrongen, om hunne vermogens meer en meer in het werk te stellen, allengskens tot het gebruik hunner rede gekomen zijn, door die opwekkingen welke onderscheidene zaken hun daar toe aan de hand gaven. Doch, een iegelijk die zich regte denkbeelden vormt zoo wel van de voortreffelijkheid van den mensch boven alle overige bewoners van dezen aardbol, als voornamelijk van de wijsheid en goedheid van de Godheid welke hem geschapen heeft, moet het in zich zelven als hoogstwaarschijnlijk voorkomen, dat God den pas geschapen en op dezen aardbodem geplaatsten mensch met eene bijzondere zorge heeft gadegeslagen. Immers de menschen worden niet, gelijk de dieren, alleen door instinct gedreven om aan het doel hunner scheppinge te voldoen, maar bezitten een redelijk verstand om zich daar door te laten leiden. Doch zouden zij leeren dit ten hunnen nutte aantewenden, zij zouden eenen verveelijk langen tijd daar toe noodig gehad hebben, en op de wijze der beesten hebben moeten leven, indien God hun niet te hulpe gekomen was en zich ten hunnen aanziene als een vader had gedragen. Ja, zoo men dit niet aanneemt, zou de toestand van den mensch moeten geächt worden, in den beginne, veel erger geweest te zijn dan die der redenlooze dieren, die al aanstonds genoeg hadden aan het instinct hun door de weldadige nature ingeschapen. Dit intusschen aangenomen zijnde, schroom ik niet al mede aantenemen, hoe zeer ik weet dat zulks zeer strijdig is met de Decreeten van de Wijsgeeren onzer eeuwe, dat zelf het eerste gebruik der sprake,

van

(1). Zeer onlangs heeft dit erkend *Dalberg*, in de Voorrede voor een Boeksken, getiteld: *Scheik Mohammed Fani's Dabistan oder von der Religion der Altesten Parsen. Asschaffenb.* 1809. zie ald. bl. 4. env., Vergel. hier mede het geen wij te voren verhandeld hebben D. I. Hoofd. I. § 2. Aanm. 2 en den Abt *Jerusalem* in zijne Hoogduitsche Verhand. over den Godsdienst D. II. Verhand. 1 in het midden bl. 32 env.

van eene bijzondere hulpe der Godheid, hoedanige die dan ook ware, moet erkend worden; daar het zeker is dat de kracht der menſchelijke reden bij uitſtek gering, ja bijna geene is, ten zij er de ſprake bij kome, door welks gebruik, als haar bijzonder werktuig, zij deze hare kracht uitoefent en dagelijksch vermeerdert. Wat? Zegt niet *Schlegel* zelf dat dit gevoelen nopens den oorſpronkelijken ſtaat der menſchen, het geen wij wraken, ſtrijdig ſchijne met de gezonde Wijsbegeerte, en door de oudſte geſchiedſchriften niet alleen niet bevestigd, maar in het tegendeel veroordeeld worde als eene loutere herſchenſchim; terwijl het, al ſtelt men ook het gezag der Mozaïſche Schriften ter zijde, uit verſcheidene overoude Aziatiſche oorkonden en hiſtoriſche daadzaken klaar genoeg blijken kan dat de menſchen hunne aardſche loopbaan niet zonder Goddelijke hulpe zijn ingetreden. Hierom is hij van oordeel, dat zelfs de zuiverder en oorſpronkelijke Godsdienst der Indiërs zijnen oorſprong heeft in eenige Goddelijke inſtelling of openbaring, hoewel eene inwendige openbaring zoo als het hem toeſchijnt, doch die, kwalijk begrepen, en door der menſchen meeningen misvormd, vervolgens aanleiding heeft gegeven tot onderſcheidene dwalingen (2). Zeker wordt, overeenkomstig de natuur der zake, in het boek van Geneſis de mensch, zoo als hij uit de hand van zijnen Schepper kwam, niet voorgeſteld als een eenemale aan zich zelven overgelaten, maar door zijnen Maker, in alle opzigte waar in hij het behoefde, geholpen en van den beſten Vader, die alzoo vaak tot hem als zigtbaar afdalende, en gemeenzaam met hem verkeerende, door dezen veelvuldigen en nuttigen omgang, het gebruik der ſprake niet alleen in hem opwekte, maar ook van tijd tot tijd beſchaafde en uitbreidde. Ja, met zoo vele woorden wordt er Geneſ. II. 19, 20 gezegd dat God dieren van onderſcheidene ſoorte tot Adam gebragt heeft, zoo met een ander oogmerk, waarover ſtraks nader, als om hem dezelve van nader bij te leeren kennen en door hun namen te geven zich in het ſpreken eenigermate te oefenen.

§. 5. Naardemaal men dan nu den oorſpronkelijken ſtaat van den mensch zich geenszins behoore te ſchetſen als volſtrekt ruw en onbeſchaafd, en de oorſpronkelijke Godsdienst moet geacht worden zuiver geweest te zijn van het veelgodendom en de Mythen waar toe het gezegde aanleiding geeft, meenen wij, dat in de vroegſte tijde, of in de onbetendheid aangaande natuurlijke oorzaken en uitwerkſelen, geenszins gelegen zij de voornaamſte oorſprong der Mythologie, die *Heyne* en anderen daar in meenen te vinden; veel eer ſchijnen wij te regt

(1). Uber die Sprache und Weisheit der Indiër, bl. 89, 90.
(2). Als boven bl. [illegible]

Deel II. Hoofdst. II. §. 2, 3. te mogen besluiten, dat, niet deze oorzaken, maar liever het bijgeloof, en het aanbidden van vele Goden, het welk den zuiveren en eenvoudigen dienst van den éénen waren God allengskens verving, en alzoo de verbastering van het menschelijke geslachte, de eerste en voornaamste aanleiding tot de Mythologie hebbe gegeven. Daarenboven willen wij nog dit doen opmerken, dat de oorzaken door Heyne vermeld, het vermogen om Mythologie voorttebrengen, het geen zij, door de allengs toenemende verkeerde begrippen der menschen, en het verbasteren van den oorspronkelijken Godsdienst, bekwamen, niet overal in dezelfde mate bezaten. Immers, om niet te zeggen, dat de zeden, instellingen, levenswijze, de natuur der luchtstreke en van den grond, het meer of min levendige vernuft en vele andere dingen, dat vermogen gedeeltelijk versterkt, gedeeltelijk verzwakt, en op oneindig verschillende manieren gewijzigd hebben, de enkele verscheidenheid van bijgeloovige Godsdiensten kon niet nalaten te wege te brengen, dat het eene volk meer, het andere minder onder de gedaante en vorm van Mythen voortbragt en tot het wonderdadige verhoogde. En deze, onzes achtens, volkomen gegronde aanmerking kan tot bevestiging dienen van het geen wij boven Deel I. Hoofdst. I. §. 3. uit de beschouwing zelve van verschillende oude volken hebben opgemaakt, dat het namelijk ver van daar is dat de geschiedenis van volstrekt alle deze volken zou moeten geacht worden op eene gelijksoortige wijze van Mythen aftestammen.

§. 3.

Uit het geen wij zoo kort mogelijk in de voorgaande §. behandeld hebben, volgt, dat, welk vermogen ook elders gehad hebben de oorzaken, waar aan *Heyne* den eersten oorsprong der Mythologie toeschrijft, zij dat niet gehad hebben bij de Hebreeuwen en derzelver voorvaderen, toegerust met zuiverder Godsdienst, zij dat al mede niet gehad hebben in de vroegste kindscheid van het menschdom, toen het redelijk schepsel, door God gevormd en onderwezen, geenszins dom of woest was, of bevlekt met het bijgeloof der afgoderij; doch dat zij dit vermogen toen eerst bekwamen toen de menschen afweken van de oorspronkelijke zuiverheid en eenvoudigheid van den Godsdienst.

Terwijl intusschen de Hebreeuwsche taal uit haren aard waarlijk wel het voorkomen van de oudste tale heeft, laten wij eens onderzoeken, welk eenen invloed dit gehad hebbe niet alleen op de alleroudste, maar zelfs op de nieuwste boeken der Gewijde Schrifture.

1. En voorzeker in de tale, die gemeenlijk de Hebreeuwsche genoemd wordt, er-

erkennen wij zoo veel te ligter den aard eener zeer vroeger tale, hoe wij minder twijfelen, dat zij de eerste geweest is waar van zich de menschen bediend hebben. Want, gelijk wij meenen, op het gezag der H. Schrifture, Genes. XI. 1. te moeten vaststellen, dat er in den beginne slechts ééne taal geweest is, zouden wij, uit de inwendige kenmerken der Hebreeuwsche tale, zonder vermetelheid wel durven besluiten, dat de eer van de eerste aller talen te zijn haar gewisselijk toekome (1). En waarlijk zij heeft behalven andere zeer merkbare voetstappen eener kinderlijke eenvoudigheid, wanneer ik zoo mag spreken, bij uitnemenheid dit, dat zij geene zekere kenmerken bevat van onderscheidene tijden, geene eigenlijk gezegde conjugatiën, zoo dat iemand, die gewoon is kinderen, die nu eerst beginnen te praten, waartenemen, hoe meer hij in den inwendigen aard der Hebreeuwsche indringt, zal meenen, zoo veel te meerdere eerste proeven eener menschelijke sprake daar in te ontdekken.

Deel II. Hoofdst. II. §. 3.

Deze taal nu, ver de alleroudste, ja, de oorspronkelijke die, naar hen, die dezelve tot hun gebruik overnamen, de Hebreeuwsche plecgt genoemd te worden, en die wij boven Hoofdst. I. §. 3. Aanm. 2. gezien hebben dat haren overouden, en tot den oorsprong zelven van het menschdom reikenden aard, met geringe verandering bewaard heeft; deze Hebreeuwsche taal, zeg ik, is inwendig zoo gesteld, als wij in het begin van dit Hoofdstuk hebben geschetst, is dus bij uitstek eenvoudig, luttel wijsgeerig, zeer beeldenrijk, en wonder geschikt om alles onder het bereik der zinnen te plaatsen. Doch deze hare gesteldheid, die zij meestal gemeen heeft met de overige Oostersche tongvallen, welke trouwens regelregt uit dezelfde oorspronkelijke tale zijn afgeleid, wordt niet alleen klaarlijk opgemerkt in de dichtkunst, waar voor het vernuft der Hebreeuwen, gelijk der Arabieren, reeds sedert de vroegste tijden, berekend was, maar zelfs in hunne prosaïsche voordragt. Zoo worden veelvuldige blikſemstralen uit de wolken schietende, of vlammen vuurs uit het hart der bergen opgeborsten, waar door, overeenkomstig met den wil des Allerhoogsten de toegang tot het Paradijs gesloten wierd, afgeschetst onder het beeld van Goddelijke boden dat Paradijs bewakende Gen. III. 24. Zoo ook, wanneer *Zon* en Maan gezegd worden stil gestaan te hebben, op het gebed van Jozua, die verlangde

zé-

(1). Dit hebben reeds van overlang velen beweerd. Zie *Waltoni Appar. Bibl. Proleg.* III. §. 4-19. p. 230-235. en een boek (van *Jenisch*) de Fatis. LL. OO. p. 4. Ook vindt men ten deele duistere, ten deele duidelijker voetstappen dezer Oostersche tale, in zeer vele oude talen, bijzonder in de Grieksche. Zie den boven aangehaalden *Bianconius de Lit. Hebr. et Gr.* p. 64. en *Ernesti in Opusc. Philol.* p. 171 sqq.

Qq

Deel II. Hoofdst. II. §. 3. zeker gevegt spoedig en gelukkig ten einde te brengen, Jozua X. 12, 13, beteekent dit niets anders dan dat de dag niet ten einde liep voor en aleer Jozua met Gods hulp eene volkomene overwinning behaalde (1). Eveneens wanneer van Propheet Elias verhaald wordt, dat hij met eenen vurigen wagen en vurige paarden ten hemel wierd opgenomen 2. Kon. II. 11. (2) stelt dit, onder zekere beeldtenis, als voor oogen de kracht en heerlijkheid van het onweder vergezeld van donder en bliksem, waar mede Eliza hem door God ten Hemel zag opvoeren. — Zoo, eindelijk, wanneer Jezus stellig verklaart, Joh. I. 52., dat men de hemelen zou geöpend zien en de Engelen Gods opklimmende en nederdalende op den zoon des menschen, wordt met dit beeld, ontleend van het geen voormaals aartsvader Jacob in een gezigt was voorgekomen, zigtbaar, als het ware, voor oogen geschilderd, die allerbijzonderste Voorzienigheid, die over den Goddelijken Leeraar altijd, als tegenwoordig, zoude waken.

Te weten, ook in lateren tijde, toen Christus en de Apostelen op aarde verkeerden, bedienden zich de Joden zeer dikwerf van woorden, gezegden en beelden, die men in den eigenlijken zin niet konde opvatten, om, naar den oudvaderlijken trant van spreken, de zaken als onder het bereik der zinnen te plaatsen, en zij waren zoo gewoon aan deze manier van spreken, dat zij er niet van afweken zelfs wanneer zij zich van eene andere dan hunne moedertale bedienden. En van hier moet in het bijzonder worden afgeleid het gebruik, dat zelfs in de Schriften van het Nieuwe Verbond niet zeldzaam is, doch in die van het Oude zoo veel te algemeener als zij van vroegeren oorsprong zijn, waar bij aan Gode wordt toegeschreven het geen den mensche eigen is, zoo dat God op dezelfde wijze als de menschen verbeeld worde te handelen.

Daar intusschen deze manier van spreken, uit de oudste tale ontleend, algemeen en ten allen tijde in de Gewijde Schrifture heeft plaats gehad, is het voorwaar ongerijmd om dezelve, in eenig geval, *Mythisch* te noemen, zoo men niet met woorden spelen wil: zij is in zich zelve niet meer fabelachtig of Mythisch, dan de manier van uitdrukking zelve der oudste Grieksche dichteren, voornamelijk van Homerus (welke manier van die der Oosterlingen niet zoo magtig veel verschilt) hoe zeer anders geschikt tot het verhalen en opsieren van fabelen. Uit zijnen aard, ten deele, komt het prosaïsch schrift der Hebreeuwen nader aan het dichtmatige; doch moet uit dien hoofde geenszins *poëtisch* ge-

(1) Vergel. *Hamelsveld Bijbel Verded.* III. bl. 64 env. en *Muntinghe Gesch. der Mensch. naar den Bijbel* V. bl. 19 env. van de aanmerk.

(2) Zie, over deze plaats, *Michaëlis*.

genoemd worden, ten zij iemand wilde met elkander verwarren dat in de groote hoofdzaak volmaakt verschillende is, zoo als b. v. noch Mahomed de schrijver van den Coran, waar in de taal vaak schitterende en vurig is, noch Amadodinus van Ispahan, noch de schrijver van het leven van Timur, noch Haririus, de levendigste en beelderijkste schrijvers welke Arabië immer te voorschijn bragt, met regt kunnen gezegd worden hunne werken in dichtmaat te hebben geschreven. Deel II. Hoofdst. II. §. 2.

2. Daar nu dit alles zoo is, zoude ik zelfs die alleroudste oorkonden van Genesis, waar in bij uitstekenheid doorstraalt de gezegde aard der oude tale, om die reden niet *Mythisch* willen noemen. Reeds sedert eenigen tijd, om dit in het voorbijgaan en gansch niet ontijdig te doen opmerken, is het in trein gebragt, voornamelijk in Duitschland, om sommige gedeelten van het O. T. die indedaad historisch zijn en in historischen stijle geschreven, als dichtstukken aantemerken en in dien smaak te behandelen (1). Welke meening daar zij der Mythische Schriftuurverklaring niet weinig scheen te begunstigen, zoo kunnen wij ons niet verwonderen dat dezelve van de voorstanders dier verklaringwijze gretig ten hunnen gebruike wordt aangenomen. Wij hebben zelfs in onze Voorrede, Hoofdst. 2. §. 4. Aanm. 2—4. gezien, dat de vermetelheid van sommigen, door het gemelde gevoelen opgewekt, zoo ver ging dat zij den geheelen Pentateuchus en de Euangelische Geschiedenis hielden voor heldendichtmatige en Mythische stukken. Doch, om ons met deze en andere ongerijmde hersenschimmen niet langer optehouden, dat ook *Hess*, schoon geheel geen vriend van de Mythische Schriftuurverklaring, de Mozaïsche beschrijving der schepping op den lijst der dichtstukken heeft gerangschikt, heeft hij zelf klaar genoeg bewezen in het begin van zijne Geschiedenis der Israëliten, alwaar hij dat verhaal van Mozes heeft ingelascht. Te onregt voorzeker geschiedt dit alles, om dat nimmer op eenigerhande wijze aan deze historische gedeelten kan toegedicht worden die bijzondere evengelijke verdeeling, als het ware, der volzinnen, afgemeten naar zekere soort van vaste maat, of die gelijkvormigheid der leden van de verzen, welke met volledige zekerheid blijkt, eigen geweest te zijn aan de alleroudste Oostersche dichtkunst, uit Genes. IV. 23, 24., welke plaats, met de beschrijving der scheppinge naauwkeurig en onpartijdig vergeleken wordende, zal men een zoo groot onderscheid waarnemen dat men ligt bemerke dat hier eene historische en daar eene poëtische vorm plaats hebbe. Gelijk derhalve elk kun-

(1). Zie b. v. *Meyer Hermen. des* A. T. II. p. 217-223. en *Henke's Magazin fur Religions-philosophie* enz. IV. 2. bl. 361 etc. 3. bl. 595 enz. V. 2. bl. 291 enz.

Weef II. Hoofdst. II. §. 3. kundig en verstandig man de gedichten welke Hinrius in zijne Confessien of Arabsiades in zijn leven van Timur heeft ingevlochten, gemakkelijk onderscheidt van het overige, zonder dat overige dichterlijk te noemen, om dat het zeer bloemrijk en vol beelden is, zoo betaamt het zeker geheel niet om het Hebreeuwsche prosa om die bloemen en beelden, die men 'er meer dan eens in aantreft, voor poëzij te houden. Wil men deze soort van dichtkunst met eenen onderscheidenen naam *historisch* noemen, dit doet niets ter zake, en is eene bloot willekeurige benaming, die men den Oosterlingen naar welgevallen toedicht.

Doch, het geen ik voornamelijk op het oog heb; daar in het algemeen de aard der Hebreeuwsche tale volkomen gewijzigd is naar de vroegste manier van spreken, en de kenmerken hier van velerwege, ja ook in de Boeken der N. V., bespeurd worden, acht ik het zeer ongepast om zich te verbeelden, dat in sommige van de alleroudste deelen der Gewijde Schrifture daarom Mythen zouden gevonden worden, om dat men er meerdere kenmerken van dezen oorspronkelijken aard in aantreft, dan in de nieuwere stukken, te weten; zoo als wij boven in het algemeen hebben opgemerkt D. I. Hoofdst. II. §. 3. *Aanm.* 6., dat er tusschen de wijze van verhalen welke in die deelen, en tusschen die, welke later waargenomen wordt, zulk een groot onderscheid geenszins bestaat, dat uit dien hoofde de eerstgemelden met regt van Mythischen aard moeten geächt worden, doch dat men dit alleen daar aan hebbe toeteschrijven dat zij de alleroudste oorkonden uitmaken; zoo wilde ik dit bijzonder thans gaarn toepassen op het onderwerp waar van ik nu gewaag. Immers, in dien men den eigen aard der Hebreeuwsche tale, in het algemeen beschouwd, geenszins Mythisch behoore te noemen, zou het zeker kwalijk strooken denzelven aldaar met dien naam te bestempelen, daar die oorspronkelijke aard veelvuldiger en klarer dan elders doorblinkt. De natuur der zake zelve, immers, bragt mede, dat, hoe hooger de oudheid der tale was, hoe zij nader kwam aan de kindscheid van het menschelijke geslachte, de manier van uitdrukken zoo veel te onvolkomener, beeldrijker en geschikter was om de dingen als voor oogen te schilderen; daar nu over alle Gewijde Schriften henen die kleur als verspreid ligt, schoon een weinig minder levendig in de laatsten, schijnt men over allen hetzelfde oordeel te moeten vellen, en geenszins een ander over de vroegste en een ander over de latere historische gedeelten van dezelve. Wij kunnen, uit dien hoofde ons zegel zelfs niet hangen aan het gevoelen van hun die alleen in de alleroudste schriften Mythen meenen aantetreffen.

3. Om te duidelijker ons gevoelen te ontwikkelen, en het door sommige treffende voorbeelden opteklaren, willen wij uit die overoude oorkonden van Genesis, zeven

ven te berde brengen, en bij den aard der oude tale vergelijken dat geen, waar in dan bijzonder de Mythische trant zoude ontdekt worden, welke uit den aard dier tale, als uit de eerste en voornaamste bronne, zou voortvloeijen. Deel II. Hoofdst. II. §. 3.

Daar wij derhalven de beschrijving van de schepping door Mozes in ons eerste Deel Hoofdst. 2 §. 2. Aanm. 1. Vergel. met Hoofdst. 3. §. 7. Aanm. 4. nagenoeg in het midden, niet aan een philosopheme hebben toegeschreven, maar aan een Godlijk onderrigt, het geen alzoo de menschen wel tijdig, doch echter niet voor dat zij het vatten konden, bekwamen, meenen wij dat uit dit onderrigt, overeenkomstig met het Godlijk doel, en die kinderlijke eenvoudigheid van spreken, het gemelde voortreffelijk stuk ontstaan is, het welk niet alleen diezelfde overoude eenvoudigheid ademt, maar ook tevens niets hoegenaamd te kort doet aan de Goddelijke Majesteit, ja zelfs die zulkerwijze als voor oogen stelt, dat men zich in die kindscheid van ons geslachte niets kan verbeelden dat Godewaardiger of ten gebruike der menschen geschikter ware. Want daar de zigtbare dingen in twee deelen, hemel en aarde, verdeeld wierden, wordt terstond het scheppen van beiden in het algemeen Gode toegeschreven, vervolgens wordt, het geen de mensch op de aarde geplaatst, met zijne oogen aanschouwde, gezegd in zekere geregelde en natuurlijke, schoon in die hooge oudheid zeer wel te begrijpen, en naar de maat des dagelijkschen tijds naauwkeurig berekende orde, stuk voor stuk geschapen te zijn in dien vorm dien het naderhand zou behouden, en tot dat doel waar toe het bestendig zou strekken: overal intusschen wordt God handelende en sprekende ingevoerd, ja zoo waar met zich zelven beraadslagende over de schepping van den mensch het voortreffelijkste van alle schepselen op den aardbodem, en eindelijk, na het volbrengen en goedkeuren van al zijn werk rustende en bevelende dat deze zelfde zijn rustdag den mensche ter dankbare gedachtenisse aan zijnen Schepper welkom en heilig zoude zijn.

Verder om niet te spreken over die bijzondere beschrijving der vorming van den eersten mensch door God uit het stof der aarde, met inblazing van ziel en leven door de neusgaten, waar door wij gewoon zijn adem te halen, Gen. II : 7., die Adam zelf, zoo als waarschijnlijk is, door God, korten tijd na dat hij was begonnen te leven, des onderrigt, heeft voortverhaald, en waar door de zaak overeenkomstig den aard der kinderlijke tale verbeeld en als voor oogen geschilderd wordt; hebben wij een ander voorbeeld in de beschrijving der schepping van de vrouwe, Gen. II : 18 - 23, almede van Adam, zoo het schijnt afkomstig, en waar van de toon en trant uit diezelfde oorzaak zich gemakkelijk laat verklaren.

Te weten Adam, onder de dieren, op Goddelijk bestel, voor hem gebragt, met

Deel II. Hoofdst. II. §. 3.

met het oogmerk §. 3 aanm. 1 op het einde door ons aangeduid, niets ontdekkende dat naar hemzelven geleek, en dus bespeurende, dat een wenschelijk gezelschap hem ontbrak; aan God, naar waarheid, toeschrijvende het oogmerk om een verlangen hier naar bij hem te verwekken, sliep met deze begeerte in, en verbeelde zich, in eenen droom, wijsselijk van Gods wege bij hem verwekt, God te zien, daar deze uit een gedeelte van Adams ligchaam, zekere menschelijke gedaante toestelde, hoedanige hij onder alle dieren volstrekt niet gezien had. Vervolgens ontwakende ziet hij God dit nieuwe schepsel tot hem brengende, die van nu af aan op het naauwste met hem zoude verbonden zijn. Zoo heeft hij niet alleen verhaald het geen hij gedroomd had, even als of het waarlijk gebeurd ware (1), maar zich daarenboven God, voor dat die hem eene vrouw gaf, verbeeld als met zich zelven overleggende en een besluit nemende om haar te scheppen. Zoodanige invoering van God als sprekende slechts door de menschen verzonnen, schijnt ook elders plaats te hebben in die zelfde overoude oorkonden: hier toe kan men betrekken het geen God bij zich zelven beraamde en bij den val der menschen, Genef. III. 22, en bij het toenemen der menschelijke boosheid VI. 3, 7. En na den Zondvloed VIII. 21, 22 en bij het bouwen van den Toren te Babel XI. 6, 7.

Eindelijk, om niet al te lang uitteweiden, het geen in de beschrijving van des menschen zondenval, Genef. III, dat men geenzins voor een philosopheme, maar voor eene wezenlijke gebeurtenis te houden heeft, zoo als wij aangemerkt hebben D. I Hoofdst. 2 § 2. aanm. 1. vergel. met Hoofdst. 3 § 7 aanm. 4. op het einde, het aanstootelijkste voorkomt, de zamenspraak der slange met de vrouwe, laat zich dunkt mij zeer gemakkelijk op de volgende wijze begrijpen (2), dat dit niet waarlijk zoo gebeurd is, maar in zich bevatte de verschillende gedachten van de vrouwe, ontstaan op het gezicht der slange daar *zij van de* vrucht des verbodenen booms met zekeren wellust at en haar listiglijk als scheen te noodigen om haar voorbeeld te volgen, gedachten, welke de vrouw ten deele als door de sprekende slange, ten deele door zich zelve als antwoordende op die

vlei-

(1). Men werpe hier niet tegen dat Paulus 1 Corinth. XI. 8. zegt, dat de vrouw *ἐξ ἀνδρος uit den man genomen is.* Want behalven dat de Apostel met anderen redekavelende vaak zijne bewijzen grondt, op het geen zij als waar hebben aangenomen, is het voor zijne hier bedoelde redenering hetzelfde of de schepping der vrouwe zoo gebeurd is als die verhaald wordt, dan of men aan een droom of gezigt op Goddelijk bestel verwekt hier denke.

(2). Zoo oordeelde reeds over het onderwerp. *Js. Abarbanel.* Zie *Cleric* over de plaats. En van de Christenen *Sim. de Muis* in de *Bibl. Critica* T. I. p. 147, 148. Vergel. in het bijzonder *Less Vermischte Schriften* bl. 222 env.

vleijende verlokſelen der ſlange, openbaarde, overeenkomſtig den hoogst-eenvoudigen aard der toenmalige tale, waar in alles tot zekere bedrijven, ja zelfs tot mondelijke overleggingen gebragt wierd. En dit ſchijnt hier zoo veel te ligter het geval te kunnen geweest zijn, daar het mij waarſchijnlijk voorkomt, dat de een of ander booze geest, zich van deze ſlange als een tijdig en geſchikt werktuig bediende om de vrouw te verleiden, door dezerwijze verkeerde denkbeelden in haren geest te verwekken, even als of die haar door de ſlange zelve waren ingegeven. Doch over deze ſtelling willen wij in de volgende §. meer opzettelijk handelen. Deel II. Hoofdſt. II. §. 3.

En, om dit bij deze gepaste gelegenheid aantemerken, op volmaakt dezelfde wijze zou ik meenen te kunnen verklaren de zamenſpraak van Bileäm met zijne ezelin verhaald in een minder oud boek Num. XXII. 28. env., welke velen zoo onverklaarbaar is voorgekomen, indien geene gewigtige redenen mij daar van terug hielden. Zeker is het dat men met eenige waarſchijnlijkheid zou kunnen veronderſtellen (1) dat deze zamenſpraak niets anders behelze dan de onderſcheidene denkbeelden van Bileäm ontſtaan op het gezigt van den wederſtand der ezelin voorgeſteld bij wijze van onderhandeling tusſchen die beiden. Doch het geheel verhaal der zake ſchijnt mij zoo toegeſteld te zijn dat ik hier aan mijn zegel niet durve hangen: weshalve, daar er, van eenig prophetisch gezigt, het geen velen hier veronderſteld hebben om zich uit de hiſtoriſche zwarigheid te onttrekken (2) of van eenig bedrog of hoe ook genaamde verdichting (3), zelfs de geringſte ſpoor niet te vinden is, maar de zaak verhaald wordt als eene ware, en met de geſchiedenis der Israëliten naauw verbondene gebeurtenis, twijfel ik naauwelijks of hier had een wezenlijk wonderwerk plaats, hetgeen niemand aanſtootelijk zal voorkomen die verſtandiglijk let op deszelven doel, en den geest der toenmalige tijden en menſchen. Doch anderen hebben mij de moeite uitgewonnen, om de verdediging van dit wonderwerk, welke ter dezer plaatſe niet behoort op mij te nemen. (4) Intusſchen moge ik dit nog alleen aanmerken dat het zeker noodeloos is zich te verbeelden, dat het beest zelf, voor

(1). *Leſſ.* ter aangeh. pl. bl. 138 env.

(2). Zoo heeft bijzonder *Dathe* hier over gedacht.

(3). Gelijk de Abt *Jeruſalem* in zijne *Verhand. over den Godsd.* IV. 1 Afdeeling omtrent in het midden.

(4). Zie voornamelijk *Hamelsv. Bijb. verd.* V. bl. 137 env., *Perponcher* bij de Nederd. overzetting van deze plaats naar aanl. van de Hoogd. Vertaling van *Michaëlis*, en *Herder's Briefe das ſtud. der Theol. betreff.* de 2de Br. bl. 26 env., die echter in het Hoogduitſche werk dat hij geſchreven heeft over de Hebr. Dichtkunst II. bl. 238 tot het gevoelen toegetreden is dat de zaak in een gezigt plaats gehad hebbe.

Deel II. Hoofdst. II. §. 3. voor eenen tijd, het vermogen om te spreken, ja, zoo waar, het vermogen der reden had. De woorden toch kunnen voortgebragt zijn door den Engel, als in naam van het dier sprekende, zoo dat de Ezelin zelve tegen Bileäm scheen te spreken door de Godheid als aangedreven.

4. Niet geheel zal het hier te onpas komen optemerken, dat vele dingen van de Propheten, volgens de oude wijze van verhalen, gezegd worden gezien en gedaan te zijn, die zij noch met de oogen aanschouwden, noch in waarheid bedreven, doch die zij in gezigten, door Goddelijk bevel, zich voor hunnen geest vertoonende, scheenen te zien en te bedrijven. Dus, dat Jesaiäs Hoofdstuk VI. Jehova op eenen throon in den Tempel zittende, en Jeremiäs Hoofdst. I. 11. env. eene amandelroede en eenen ziedenden pot, zeggen gezien te hebben, dat Ezechiël hier en daar schrijft sommige zeer zonderlinge dingen gezien, gezegd en gedaan te hebben, buitengewoon en zonderling als het was, dit mag men, volgens het aangenomen gevoelen der Schriftuurverklarers, met regt tot eene prophetische verrukking brengen. En zoo mag men, buiten twijfel hetzelfde oordeel vellen, over het geen andere Hebreeuwsche Propheten, ja zelfs Joännes de Schrijver van het boek der Openbaring, gezien, gehoord, en gedaan zouden hebben, hoe zeer verhaald als waar gebeurde zaken. Doch onwaarschijnlijk is ook niet het gevoelen van hun die meenen dat de strijd van aartsvader Jacob met eenen Engel, zoo als die Gen. XXXII. 24 env. verhaald wordt, in een gezigt gebeurd is (1) om dat het bij nacht voorviel en veel naar een gezigt gelijkt: in welk geval de smart, door verwringing in Jacobs heupe verwekt, een gevolg moet zijn van de geweldige beweging des droomenden, of van de ontzettende kracht der verbeelding, of eindelijk van eene dadelijke werking der Godheid, waar door het geheele gezigt wierd veroorzaakt. Ook heeft het niet ontbroken aan uitleggers, die zelfs de geheele geschiedenis der verzoeking van den Zaligmaker op dezen lijst der gezigten hebben geplaatst (2) en zulks, voorzeker, niet zonder waarschijnlijkheid. Immers, hoewel de zaak als eene ware gebeurtenis verhaald wordt, is er echter, in de wijze des verhaals iets, dat iemand ligt kan bewegen om hier aan een gezigt te denken.

Want

(1). Zoo begrepen het velen van de Ouden, b. v. *Maimonides in More Nevochim* en *Theodoretus* T. I. Quaest. 92. en van de nieuwere onder anderen *Michaëlis*.

(2). Zie, onder anderen, Clericus over Matth, IV. 1. in de uitgave des N. T. van *Hammond* Ao. 1698, *Harenberg* in Nov. Biblioth. Brem. III. 2. p. 250 seq. en Farmer in zijn werkjen over dit onderwerp. *Venema* keurt het gevoelen ook niet geheel af, *Hist. Eccles.* III. p. 33. Onlangs wierd hetzelve verdedigd en op zijne wijze opgesierd door *Paulus* in *Comment. Ueber das*, N. T. D. I. bl. 352 env.

Deel II. Hoofdst. II. §. 3, 4.

Want en Matth. IV. 1. en Marc. I. 12. en Luc. IV. maken uitdrukkelijk gewag, dat Jezus door den *geest* geleid wierd in de woestijne, dat is, bijna volgens de eigene verklaring van Lucas, door die Goddelijke kracht waar mede hij zich als vervuld en geheel bezield gevoelde, en waar door de bezielden gezegd wierden *ἐν πνεύματι*, of vol van Goddelijke kracht te zijn, wanneer zij tot dien trap gestegen waren dat zij, als in den geest, gezigten zagen. Joännes bedient zich van eene soortgelijke manier van spreken, wanneer hij, Openb. XVII. 3. zegt in de woestijne en XXI. 10. op eenen hoogen berg gevoerd te zijn *ἐν πνεύματι*, of zoo, dat hij door Goddelijke kracht en het gezigt als buiten zich zelven vervoerd wierd. Zeker acht ik deze verklaring veel verkiesselijker dan die welke Eichhorn bijzonder heeft aanbevolen (1) en volgens welke Jezus, de onderscheidene denkbeelden en overleggingen van zijnen geest verhaald heeft in den smaak van eene zamenspraak tusschen hem zelven en den Duivel, aan welken, overeenkomstig den geest van zijnen tijd, al het kwade als aan zijnen stichter wierd toegeschreven. Eene zoodanige verklaring toch, het zij op zich zelve beschouwd of in verband met de verhalen der Euangelisten, heeft geen het minste voorkomen van waarheid of eenvoudigheid.

§. 4.

Terwijl intusschen diegenen, welker gevoelen wij bestrijden, bij uitstekenheid, aan de overoude manier van denken en spreken, dit toeschrijven, dat der menschen eenvoudigheid, onkundig als zij waren aangaande natuurlijke oorzaken, en gereed om overal aan de tegenwoordigheid en werking der Godheid te denken, vele dingen, waar in niets bovennatuurlijks plaats had, ligt tot Godlijk bedrijf of wonderwerk maakte: schijnt het ons der moeite waardig te zijn, om ook op dit kenmerk der oude tale, het geen men met het straks gemelde zeer naauw verbonden acht, die manier van spreken die men bij de Gewijde Schrijvers aantreft onpartijdig te vergelijken. Dan ook dit gedeelte hoe zwaar van gewigt, en eener breedvoerige behandeling overwaardig, zullen wij slechts in dien smaak behandelen kunnen, dat wij uit den grooten en bijkans eindeloozen overvloed van zaken alleen kunnen aanstippen het geen ons het gewigtigste voorkomt. Zeker kan het niet geloochend, betwijfeld kan het zelfs niet worden, dat in de Gewijde Boeken hier en daar, zonder van natuurlijke oorzaken te

(1.) *Biblioth. der Bibl. Litterat.* III. 2. bl. 282 env. en 6 bl. 1040 env. Men kan hier mede vergelijken *Cunzius in Pottii Comment. Theol.* VIII. p. 311 sqq.

Deel II. Hoofdſt. II. §. 4.

te gewagen, de dingen aan de eerſte oorzaak, of de Godheid zelve die alles regeert en beſtuurt, worden toegeſchreven: welke manier van ſpreken iemand, die dezelve bij die van onzen tijd vergelijkt, min naauwkeurig en onwijsgeerig kan vinden, waar tegen wij ons niet willen verzetten, doch om dezelve immer met regt *Mythisch* te noemen of te beweren dat zij aanleiding gegeven hebbe tot eigenlijk gezegde Mythen en het verdichten van wonderen in de Gewijde Boeken, die dit drijven, zouden wij met alle magt in het ſchild varen.

1. Immers is algemeen erkend dat in de Gewijde Boeken, eene zoo in het oogloopende vroomheid en eenvoudigheid der oude tijden wordt opgemerkt, dat men in alles God zelven als werkende ſcheen te zien, en aan God toeſchreef alles wat den mensch goeds of kwaads bejegende, ja ook niet zelden dat geen dat hem loflijks of laakbaars voor den geest kwam, en het geen hij zelf of deugdzaams of ondeugends en verkeerds verrigte. Trouwens van alle deze dingen ſluiten ook wij zoo lang wij wel denken en redekavelen, de Goddelijke Voorzienigheid geenszins uit, ſchoon wij tevens gewoon zijn de natuurlijke en naaste oorzaken niet voorbijtezien, en onderſcheiden ook te regt tusſchen het geen God zelf doet en het geen hij ſlechts met wijze oogmerken toelaat. Doch geheel anders was de trant dier oude tijden in de Gewijde Boeken beſchreven, men wist niet van die wijsgeerige en juiſte onderſcheidingen, en het geen wij gewoon zijn op verſchillende wijzen aanteduiden, wierd bij hen doorgaans onder dezelfde ſpreekmanieren begrepen.

En dat deze gewoonte van denken en ſpreken, ſchoon algemeener naar evenredigheid van de hooge oudheid der tijden, hier en daar echter ook in de nieuwere boeken der Gewijde Schrifture plaats vinde, zoude ik met voorbeelden kunnen bevestigen indien ik het geen in aller oog valt, meende te moeten aanwijzen. Doch overtollig achte het niemand dat ik herinnere, dat zij zelven, die zich van deze algemeene wijzen van zeggen bedienden, daar aan niet overal hetzelfde denkbeeld hechteden, het geen de woorden medebragten, maar verſchillend naar de verſcheidenheid der zaken waar van zij gewaagden. Immers mag men hen niet voor zoo onnoozel of dom verſlijten als of zij van oordeel waren dat God overal volſtrekt op dezelfde wijze werkte. Zoo, wanneer God gezegd wordt het hart van Pharaö verhard of verſtokt te hebben, wordt deze verharding door den Schrijver, die dezelve Pharaö tot ſchuld toerekent, zeker niet in den zelfden zin aan God als Werkmeester toegeſchreven, waar in Hij, bij voorb. als Schepper van Hemel en Aarde voorkomt, maar de zin is blijkbaar volgens des Schrijvers eigene bedoeling, dat God gelegenheid heeft gegeven tot deze verharding en dezelve niet zonder een verheven doel toe-

ge-

gelaten. Zie slechts Exod. IX. 7, 14-17, 27-30. En, om ook van eene andere soorte een enkel voorbeeld bijtebrengen, wanneer God gezegd wordt Bezaleël met zijnen geest te hebben vervuld, zoo dat hij bekwaam was om kunstig den Tabernakel zamentestellen Exod. XXXI. 1. env. XXXV. 30 env., toont alleen de zamenhang vergel. met XXXVI. 1., genoegzaam, dat hier, volgens het oogmerk van den Schrijver, gedoeld word op natuurlijke vermogens van verstand, wel door God, maar niet bij wijze van wonderdadige tusschenkomste geschonken, en op dit juiste tijdstip als het ware ingestort. Maar wanneer nu, het zij Jesaiäs, het zij eenig ander Hebreeuwsch Propheet, die zich voor een afgezant van God uitgaf, en door zijn onderwijs duidelijk betoogde dat hij het was, verklaarde toegerust of vervuld te zijn met dien zelfden Goddelijken geest, moet men het natuurlijk daar voor houden dat zij dachten aan eene zeer bijzondere en bovennatuurlijke kracht der Godheid. Deel II. Hoofdst. II. §. 4.

2. Deze trant van spreken derhalve, is noch mythisch in zich zelven, noch aanleidelijk tot Mythen bij de Schrijvers der Gewijde Boeken. Het is zeker noodeloos het eerste te bewijzen. Immers de oorsprong zelf van deze gewoonte wraakt ten eenen male het mythische, om dat die met reden niet kan gezocht worden in verdichte meeningen, niet in bijgeloovigheid, ja zelfs niet in de eerste plaatse in de onkunde, aangaande de natuurlijke oorzaken der dingen, maar in wezenlijk gebeurde zaken of in dien bijzonderen en gemeenzamen omgang met God, welke den eersten menschen, en, vervolgens ook, den voorstanderen van waren Godsdienst te beurte viel (1), en die hen dus van zelf als leidde om Hem, aan wien zij als vaak onmiddelijk tegenwoordig, het geen zij ontvingen zoo wel als het geheel bestuur over alle aardsche dingen geleerd hadden toeteschrijven, in alles wat zij zagen gebeuren, bestendig als opperste oorzaak eerbiedig te erkennen. Welke vrome gewoonte, daar zij diepe wortelen had geschoten in hare geboorteplaats het Oosten, ligtelijk van daar overging, zoo tot andere volken als vooral tot de nabijgelegene Grieken, die ook vele andere dingen van daar ontleend hadden, en, hoe zeer zij de oorspronkelijke leer van den zuiveren Godsdienst verbasterd hadden, toch zelven die vrome gevoelens eenigen tijd lang in hunne wijze van spreken lieten uitblinken; van waar men dan ook schijnt te moeten afleiden, dat, hoe ouder hunne dichters zijn, die zoo veel te diepere kenmerken van deze gevoelens, zelfs

(1) Zie wat wij boven verhandeld hebben D. I. Hoofdst. 3. §. 5. Aanm. 1. §. 7. Aanm. 4. in het begin, en in ons tegenw. Hoofdst. §. 2. Aanm. 4. Vergel. *Muntingh Gesch. der Menscheid naar den Bijbel* III. bl. 242 env.

zelfs in hunne fabelen en verdichtselen, ontvouwd hebben. De onkunde dienshalve aan de natuur en natuurlijke oorzaken voedde wel deze vrome gewoonte van spreken bij de Hebreeuwen, en vermeerderde die dikwerf aanmerkelijk; maar zij heeft dezelve niet het eerste te wege gebragt, en vond dezelve bij hen niet alleen plaats in wonderbare, onverwachte en buitengewone gevallen, maar was van algemeen gebruik zelfs in de eenvoudigste en dagelijksch voorkomende omstandigheden, staande in het algemeen in zulk een verband met godsvrucht, dat de oorzaak die deze in der menschen gemoederen verwekt had, tevens die gewoonte, waar van wij gewagen, schijnt voortgebragt te hebben. En, om er dit nog bijtevoegen, van hier is het ook, dat dezelve, zelfs in latere dagen, nimmer geheel verloren ging, en zelf de hoogwijze Stichter van den Christelijken Godsdienst, die gewoonte dikwerf volgde, God b. v. invoerende, als voedende de vogelen des hemels en kleedende de leliën des velds. Matth. VI: 26, 30.

3. Wat nu verder aangaat de bedenking, dat deze zelfde gewoonte van spreken door alle tijden henen, waar in de Gewijde Boeken geschreven zijn, aanleiding hebbe gegeven tot niet weinige mythen en verdichte wonderen, die wordt ten huidigen dage door zeer velen gedreven; doch wij loochenen het ten sterkste. Voor zoo ver intusschen de drijvers van dat gevoelen over den oorsprong der gemelde gewoonte het met ons geheel niet eens zijn, wel aan, laten wij, den oorsprong daar latende, de zaak zelve in overweging nemen.

Ver is het zeker van daar, dat altijd en overal, in de geschiedenissen, welke de Gewijde Boeken bevatten, met weglating van natuurlijke oorzaken, de Godheid in het spel gebragt worde en haar bestuur in het werktuig geëerbiedigd. Immers ver de meeste voorvallen, en daar onder zeer gewigtige en onverwachte, worden op eene eenvoudige en zeer natuurlijke wijze verhaald. In dat geen zelf dat er voor den Zondvloed voorviel, hoe veel is er, daar niets wonderbaars is te vinden? Boven D. I. Hoofdst. 3. §. 7. aanm. 4. nagenoeg in het midden, hebben wij reeds aangemerkt, dat de Verhaler zeer naauwkeurig geweest is in het opgeven van de natuurlijke oorzaken van het komen en verdwijnen van dien vloed. Om echter niet meer over den hoop te halen, in de beschrijving van den doortogt der Israëliten door de Roode Zee, hoe zeer toegeschreven aan eene bijzondere en buitengewone tusschenkomst der Godheid, worden toch de natuurlijke oorzaken zelve vermeld, waar van God zich bediende, tot het vrij en veilig doorlaten der Israëliten door de wateren, en tot het verdelgen van de Ægyptenaren die hen daar in gevolgd waren. — Vervolgens, ofschoon vele dingen, waar in niemand iets wonderdadigs vindt, tot God zelven, als naaste oorzaak gebragt worden, moeten echter niet alle zaken, waarme-

mede het zoo gelegen is, dooreen op dezelfde wijze beschouwd worden, even als hadden de Hebreeuwen ware wonderwerken verzonnen, daar er geene gebeurden. Trouwens, wat gewoon en buitengemeen is, blijkt doorgaans zoo duidelijk uit de wijze van verhalen en het verband der verhalen, dat, zoo wij onpartijdig willen handelen, wij het wonderdadig voorkomen niet zoeken moeten in het spraakgebruik, maar in den aard zelve der zake van den gewonen loop der nature afwijkende. Zoo is het wel allerzekerst dat de oude Hebreeuwen, naar hun volksgevoelen, den Allerhoogsten als bij uitstekenheid tegenwoordig beschouwden in den donder en van daar den donder de *stemme Gods* noemden, doch nimmer wordt de donder zelf door hunne geschiedschrijvers omgevormd tot zekere bepaalde en verstaanbare spraak van God, zelfs dan niet wanneer de donder verhaald wordt verwekt te zijn door een bijzonder bestel van de Goddelijke Voorzienigheid; zie Exod. IX. 23. env. 1 Sam. VII. 10. XII. 17, 18. in welke plaatsen zelfs de benaming קול, of *stem* gebezigd wordt. Wanneer derhalve, en bij gelegenheid van de Wetgeving op Sinaï, en van het doopen van Jezus God sprekende wordt ingevoerd, kan die zeker niet gemakkelijk verklaard worden uit het gebruik om vele dingen onder de gedaante van bedrijf of gesprek voortestellen, maar het kan even weinig gehouden worden voor enkel donder, waardoor men zich wijs maakt dat God gesproken en onderscheiden zekere woorden zou voortgebragt hebben. Wat? Mozes zelf heeft, in de beschrijving van de Wetgeving op Sinaï, den donder duidelijk onderscheiden van de stemme des sprekenden Gods Exod. XIX. 1–16. vergel. met XX. 1. en 15–18. (1). Verder, daar Mozes over de wonderwerken die hij in Egypten verrigt had, en ook andere wonderbare dingen voorgevallen in de woestijne van Arabiën, dikwerf en duidelijk zoo gesproken heeft, dat, wil men hem niet voor den schaamteloosten bedrieger houden, hij geächt moet worden, zelf niet getwijfeld te hebben, of dit alles door dadelijke tusschenkomst van God alzoo wierd uitgevoerd, gelijk wij boven reeds hebben aangeduid D. I. Hoofdst. 3. §. 5. Aanm. 1.. kan toch die innerlijke overtuiging zijns gemoeds met geene mogelijkheid verklaard worden uit groote onkunde in den loop der nature en natuurlijke oorzaken bij een man in Egypte, dat toen reeds vrij beschaafd was, opgevoed, en als doortrokken van de wijsheid der Egyptenaren. En ook wij zelven, hoewel verlicht en geholpen door de veel uitgebreider kennis onzer eeuwe, zouden die Mozaïsche wonderwerken uit de natuurlijke orde der dingen niet kunnen oplossen, indien wij niet de duidelijke woorden der verhalen zelve in eenen geheel anderen zin, dan zij waarlijk

Deel II. Hoofdst. II. §. 4.

(1). Zie *Hess. Biblioth. der Heil. Geschichte* II. bl. 229 env.

Deel II. Hoofdst. II. § 4.

lijk hebben, willen aanvoeren? En hij die loochenen wilde, dat Jezus en zijne Apostelen ten volle overtuigd waren van eene bijzondere tusschenkomst der Godheid, en hunnen behoeven aan het Godlijke in de wonderwerken die zij zelven verrigteden, zou den natuurlijken zin der woorden, waar van zij zich bedienden, moeten verdraaijen of anders stellen, dat zij de zucht voor het wonderdadige, bij hunne tijdgenooten huisvestende, hebben dienstbaar gemaakt aan het oogmerk om hunnen Godsdienst als van Hemelschen oorsprong aan te bevelen; en zich alzoo lofelijk naar den tijd voegende in hunne lessen geschikt hebben, welke loosheid ik evenwel niet zou durven met den naam van voorzigtigheid te bestempelen, of weten overeen te brengen met den eerbied, die men verschuldigd is aan mannen van die verhevenheid, en die zich onderscheidden door eene zoo voortreffelijke gemoedsgesteldheid; of eindelijk zal men erkennen moeten, dat de wijste en schranderste van alle leeraars, Jezus, van dwaling moet beschuldigd worden, om dat hij niet behoorlijk onderscheidde wat natuurlijk wat bovennatuurlijk was en zich liet wegslepen door die algemeene overhelling tot het zonderlinge en wonderdadige, waar door hij onderscheidene dingen tot wonderwerken vormde, waar in wij, beter verlicht zoo als het dan heeten moet, niets kunnen ontdekken dat afwijkt van de vastgestelde wetten der nature; eene veronderstelling voorwaar, zoo ik mij niet vergis, ongerijmder dan men eenige andere zou kunnen verzinnen. Niemand derhalve kan, met eenige waarschijnlijkheid, de wonderwerken van Jezus en zijne Apostelen, zoo velen als hun toegeschreven worden aanschikken onder de Mythen afkomstig van de oude gewoonte van denken en spreken: en zoo betaamt het even weinig, de wonderwerken zelven, die in het Oude Testament verhaald worden, uit die bronne afteleiden.

4. Laten wij ter dezer geschikte plaatse iets bijvoegen over de Engelen, welker persoonlijk aanwezen of verschijningen; zoo als die in de Gewijde Boeken voorkomen, even weinig van den gemelden oorsprong kunnen afgeleid worden.

Wij ontkennen geenszins dat het van overlange bij de Joden gebruikelijk was, om, terwijl zij geloofden, dat God vaak van den dienst der Engelen gebruik maakte om vele oogmerken op aarde te bereiken, deze hunne overtuiging in hunne gewone gesprekken te laten uitblinken. Hier aan moet men dan ook toeschrijven, dat in de plaats Joän. V. 4., die wij voor onëcht houden, een Engel wordt ingevoerd die het badwater Bethesda beroerde. Wil echter iemand die plaats voor echt houden, ook dan is er niets dat ons verhinderen kan om te veronderstellen, dat de Euangelist, naar het aangenomen volksgevoelen gesproken, en de oorzaak van het zonderling verschijnsel, dat met den Godsdienst niets gemeens had,

had, maar een beeld bij het volk gebruikelijk verklaard hebbe (1). Ook is het gansch niet onwaarschijnlijk, dat de Engel Gods, welke Hand. XII. 23. gezegd wordt Herodes geslagen te hebben, alleen door het gezegde volksgevoelen zij ingevoerd, niet bij wijze van eigenlijk gezegde Mythe, maar door zekere persoonsverbeelding, waar door Lucas wilde aanduiden, dat Herodes, niet bij toeval, maar door eene bijzondere besturing van de Goddelijke Voorzienigheid, bij wijze van Goddelijke strafoefening, plotseling en van de wormen geknaagd, den geest gaf: trouwens hij verhaalt geheel niet dat er een eigenlijke Engel gezien wierd. Zoo kan ook, met hetzelfde regt, en overeenkomstig het oude spraakgebruik, de Engel des Heeren, waar van men 2 Kon. XIX. 35., 2 Chron. XXXII. 21., Jez. XXXVII. 36. leest, dat hij eene groote slagting in het Assijrische leger te wege bragt, geächt worden, eene bijzondere tusschenkomst der Godheid, bij wijze van persoonsverbeelding, aanteduiden. Met dat al, gelijk wij boven D. I. Hoofdst. 3. §. 5. ade Aanm. getoond hebben, dat God, indedaad, in oude tijden dikwerf den dienst van Engelen gebruikte, en dat hier uit het beste kan verklaard worden het geloof aan Engelen, dat de Hebreeuwen met andere Oostersche volken gemeen hadden, zoo stellen wij ook vast, dat, overal waar in het Oude of Nieuwe Verbond Engelen gezegd worden gezien te zijn en met de menschen gesproken te hebben, de eenvoudigheid der letterlijke en geschiedkundige verklaring aanrade, om wezenlijk bestaande Engelen aantenemen. Wanneer derhalven, om mij van dit voorbeeld te bedienen, Luc. XXII. 43. (2) gezegd wordt, dat van Jezus, in den angst zijner ziele, bij den aannaderenden dood, in den hof Gethsemane een Engel gezien wierd die hem versterkte, wordt dit, om geene andere reden, aan eene overlevering toegeschreven (3) dan om het te gemakkelijker tot eenig philosophemе of mythe te misvormen. Daar wij, intusschen Lucas, niet als een liefhebber en zamensteller van allerlelje overleveringen, maar als een zeer verstandig aanteekenaar van dingen, door de best bevoegde Schrijvers erkend, op geenen losfen grond kennen leerden in ons onmiddelijk voorgaande Hoofdstuk §. 6., moet dit ons natuurlijk doen gelooven, dat de aangeduide verschijning door Jezus het eerst aan zijne leerlingen verhaald, en vervolgens door dezen ter kennisse van Lucas gekomen is, en dat alzoo Jezus noch door verbeelding opgewonden, door eene ijdele dwaling misleid wierd,

Deel II. Hoofdst. II. §. 4.

(1). Zie *Jahn's Bibl. Archaeol.* I. 2. bl. 502-505.

(2). Immers deze plaats, schoon niet gevonden in sommige handschriften, twijfel ik geenszins om voor echt te houden.

(3). *Bauer* Hebr. Mythol. II. b'. 248 env.

wierd, noch, om zich te schikken naar den smaak zijner tijdgenooten een zeker verschijnsel heeft verzonnen, waardoor zijne ziel bemoedigd en versterkt wierd. — Doch in de Handelingen der Apostelen zelven wordt gewaagd van verschijningen van Engelen, die bezwaarlijk tot overleveringen kunnende gebragt worden, bijna alleen uit hoofde van de wijze, waarop zij zijn beschreven, gezegd worden eenen Mythischen vorm te hebben aangenomen. Doch hoe ligtvaardig dit geschiede, kan duidelijk blijken uit een enkel voorbeeld van zulk eene verschijning, door Lukas, uit de aanteekeningen van Petrus, aan welken dezelve bejegende, of althans naar dien Apostels eigene woorden, beschreven, zoo als hoogstwaarschijnlijk is, om dat die beschrijving merkbaar van Petrus zelven afkomstig is. Deze Apostel dan door Herodes in de gevangenis geworpen, wierd met twee ketenen geboeid, terwijl, niet alleen in de plaats waar hij bewaard wierd, maar ook voor de deur der gevangenis krijgsknechten geplaatst waren om hem te bewaken. Dan bij nacht, in diepe ruste nedergelegen, wordt hij onverwacht gewekt, en ziet zekere gedaante schitterende van het helderste licht, die hem beveelt opterijzen; op het eigen oogenblik vallen de ketenen van zijne handen; hij maakt zich gereed om te vertrekken, volgt zijnen leidsman, dringt met hem door de wachters henen, en ziet de kopere deuren der gevangenis zich van zelven openen: daarna, alleen gelaten, terwijl zijn leidsman verdween, hield hij zich ten vollen overtuigd dat hij door eenen Engel Gods uit de gevangenis geslaakt was, Hand. XII. 6—11. Maar, met welke eene geringe waarschijnlijkheid, ja, hoe ligtvaardig, veronderstelt men (1), dat zekere onbekende vriend van den Christelijken Godsdienst en van Petrus zelven, misschien wel de opziener van het gevangenhuis zelf, door genegenheid voor den Apostel gedreven, dit werk ondernomen en gelukkig heeft uitgevoerd? Vruchteloos, zeker, zoekt men eenigen steun voor deze volstrekt willekeurige gissing daar in dat Petrus zelf gezegd wordt niet geweten te hebben wat er met hem gebeurde. Immers dit wordt er van hem gezegd, dat hij niet geweten heeft, of, het geen hij gebeuren zag waarlijk gebeurde en hem wakende overkwam, en dat hij in den beginne geloofde slechts een gezigt te zien of te droomen: doch deze verwarring was een zeer natuurlijk gevolg van de onverwacht opkomende en zeer wonderbare hope op verlossing, die hem als overviel, en verdween zoo dra niet, toen hij zich volkomen verlost zag, of hij hield zich ten vollen overtuigd, dat het geen

hij

(1). Zie *Eichhorn* in zijne *Biblioth. der Bibl. Literat.* III. 3, 396 env. en, die dezen gevolgd heeft; *Bauer Hebr. Mythol.* II. bl. 268-270., die echter aan deze overlevering eenig Mythisch gedeelte toeschrijft.

hij gezien had en zich nog op het levendigste herinnerde, hem, niet in den droom, waar wel degelijk wakende bejegend was. Voorwaar indien wij niet besloten hebben, om, op de eene of andere wijze, de Engelen en derzelver verschijningen als waarlijk bestaande, uit de Gewijde Boeken te verbannen, moeten wij openhartig erkennen dat de gemelde verschijning eens Engels, niet enkel in de hersenen van Petrus, doortrokken zoo men zegt met de besmetting der verdichting van het wonderbare, maar indedaad en in waarheid zij voorgevallen. Deel II. Hoofdst. II. §. 4.

5. Eindelijk daar hier ter plaatse te pas komt het veelvuldig vermelden in de Schriften des N. V. van Kwade Engelen of Booze Geesten, waar aan de Joden vele dingen toeschreven, die zeer gemakkelijk uit natuurlijke oorzaken te verklaren waren, oordeelen wij dit geenszins met stilzwijgen te mogen voorbijgaan.

Dat *Bauer* (1.) deze leer der Booze Geesten of zoogenaamde Daemonologie als bloot Mythisch beschouwt en op den lijst der Philosophemen plaatst, verwondert ons te minder, hoe duidelijker het blijke, dat het van overlange reeds meer en meer in gebruik geraakt is, om dezelve te rangschikken onder die verdichtsels welken de Joden met andere volken gemeen hadden. Doch, zoo wij voor een oogenblik toestemmen, dat dit naar waarheid alzoo gesteld worde, dan moeten wij tevens aannemen, dat deze Daemonologie geene vrucht is van het Joodsche vernuft, maar een ding door de Joden van elders overgenomen, voornamelijk toen zij zich in de Babijlonische gevangenis bevonden, het geen dan ook het algemeen gevoelen over deze zaak is van hun die wij hier op het oog hebben. Zoo wij dus ook hier aan ons zegel hingen, zouden wij zeggen, dat het met deze, ten deele wijsgeerige ten deele volks gevoelens gelegen is gelijk met die welke loopen over den staat der afgestorvenen, en voornamelijk door de Egijptenaren tot de Hebreeuwen overgebragt zijn, en ook met den naam van philosophemen bestempeld, waar over wij gehandeld hebben Deel I. Hoofdst. 2, §. 2. Aanm. 3. en welke door Jezus zelven, zoo als die in zijn leeftijd in omloop waren, met zoo veel te grootere gepastheid tot zijn oogmerk wierden gebezigd, bijzonder in de voortreffelijke gelijkenis van den Rijken man en Lazarus, Luc. XVI. 19. env., als zij meer bevatteden dat zeer wel strookte met den aard der dingen zelven. Ik zou derhalven in geenen deele twijfelen om te stellen, dat ook deze Daemonologische gevoelens zoo wel door Jezus als door zijne Apostelen en de Euangelisten zijn overgenomen en ten hunnen gebruike aangewend, en dat zelfs op de veronderstelling van derzelver volkomene valscheid, in-

(1). *Hebr. Mythol.* I. bl. 140 env.

de uitdrukking van Apostel Paulus, die zoo vaak zich bedient van figuurlijke spreekwijzen, en met de Joden als een Jood zintwistede, wanneer hij Ephes. II. 2. V. 12. zegt dat de booze geesten de lucht bewonen, of van Judas, almede niet afkeerig van leenspreuken, wanneer hij eenen zinnebeeldigen strijd invoert van den Duivel met Michaël den Aartsengel over het ligchaam van Mozes, vs. 9. (1.)? Van waar anders vele en veelsoortige invoeringen van den Duivel voornamelijk in de Openbaring van Joännes zoo vol van Joodsche beelden? Of intusschen overal, waar melding gemaakt wordt in het N. T. van bezetenen, alleen moet gedacht worden aan natuurlijke ziekten, dan of hier op uitzonderingen loopen, is mij voor als nog zoo klaar niet, terwijl sommige plaatsen zeer gemakkelijk, doch anderen niet dan hoogstbezwaarlijk en op eene wijze luttel strookende met den eerbied aan Jezus verschuldigd, uit het involgen van het gewone gebruik verklaard kunnen worden. Trouwens *Jahn* zelf, hoe weinig verkuischt met de Mythische verklaringswijze, hoe luttel azende op nieuwigheden, heeft, in dezen, niets willen bepalen, maar aan elk zijn oordeel vrijgelaten (2.).

Deel II. Hoofdst. II. §. 4.

Niet minder moeijelijk, schijnt het voor eenen getrouwen en onpartijdigen Schriftuurverklarer te bepalen in hoe ver men verpligt zij om, op het gezag van Jezus en diens Apostelen, de Duivelen te houden voor aanraders en aanporders van der menschen booze overleggingen en bedrijven. Zeker, om dit voorbeeld bij te brengen, toen Jezus de gelijkenis van het goede zaad door eenen menschen in zijnen akker gezaaid, terwijl zijn vijand er kwaad zaad onder zaaide, aan zijne meest vertrouwde leerlingen verklaarde, die hij wilde dat den eigenlijken aard der zake zouden begrijpen, en den Duivel vermeldde als den zaaijer van het onkruid, stelde hij dien tegen zich zelven als zaaijer van het goede zaad, zoo regtstreeksch over, dat hij schijne een wezenlijk bestaand persoon intevoeren, en dezen eenige en wel geene geringe magt toeteschrijven, Matth. XIII. 24-30. vergel. met 34-43. Wat? Moet men niet op het gezag van dienzelfden Jezus bij den val der eerste menschen, aan eenigen boozen geest, als voornaam bewerker van dien val, op goeden grond denken? Immers heeft hij, Joänn. VIII. 44. den Duivel uitdrukkelijk genoemd, een menschenmoorder van den eersten oorsprong der menschelijke zaken af aan, en hij zeide dit op zulke eene wijze, dat hij, overeenkomstig zijn eigen gevoelen, niet alleen het da-

(1.) Zie over deze plaats *J. H. v. d. Palm*. in zijne *Leerredenen*, Deel I. bl. 114-116.
(2.) *Archeol. Bibl.* I. 2. bl. 400-501, en in het *Lat. Compend.*, p. 311-29.

Deel II. Hoofdst. II. §. 4.

dadelijk bestaan van dien Boozen Geest verklaarde, maar denzelven tevens, als invoerder van den dood onder het menschdom beschouwde: want dat zijne woorden in dien zin van de Joden zijn opgevat, en van ons behooren opgevat te worden, durf ik naauwelijks in twijfel trekken, wanneer ik denk aan de plaats in het boek der Wijsheid II. 24. die geächt mag worden deze te verklaren, en die, als een aangenomen gevoelen veronderstelt, dat door des Duivels nijdigheid de zonde in deze wereld is ingeslopen. — En voorwaar, de woorden van den Heiland, op deze wijze verklaard, stellen de geschiedenis van den mensch, zoo als die, door eene wezenlijke Slange, gelijk het ons voorkomt, doch die niet zal gesproken hebben, wierd aangevochten, in een helder licht, zoo als blijken kan uit het geen wij §. 3. te midden van onze derde bedenking hebben ter neder gesteld: en het vonnis zelf van Godswege tegen de Slang uitgesproken is zoo gesteld, dat, met de beelden van de slange ontleend wel eenig ander verleider schijnt aangeduid te worden, die de toevallig voorkomende slang als een werktuig gebruikt heeft, namelijk zekeren boozen vijand van het menschelijke geslachte, die, ook in het vervolg, de menschen grootelijks zou schaden, doch *eindelijk echter* éénmaal gelukkig zou overwonnen worden. Dit nu aangenomen zijnde, kan men in die geschiedenis zelve den oorsprong bemerken van het geloove in booze geesten, als stichters der onheilen waar onder het menschdom gebukt gaat, en vijanden van hetzelve, het geen men weet, dat velerwege, schoon niet overal op dezelfde wijze, in het Oosten plaats vond: en laat het zich ook gemakkelijk begrijpen, hoe het bijkome dat de Oosterlingen en voornamelijk de Joden zich zulk eenen geest onder het beeld van eene slange vertegenwoordigd hebben (1). Immers zou men, bij de uitnemende kortheid der oorkonden in het boek van Genesis, niet gelooven mogen, zou men het niet als zeer waarschijnlijk mogen achten, dat onze eerste stamouders, vereerd als zij waren, *met de verkeering* met God, in lateren tijde, toen zij in staat waren om dit te begrijpen, aangaande de kracht van dit vonnis tegen de Slange geveld, als van eene zaak van hooge aangelegenheid onderrigt bekomen hebben? Deze leere nu, even als vele andere, waar van de voorname bron in die zelfde oorkonden te vinden is, heeft naar alle gedachten de overlevering der gebeurde zaken, hoe zeer, op verschillende

wij-

(1). Zie *van Beeck Calkoen*, in zijne Verhand. *over den Oorspr. van den Mos. en Christ. Godsdienst*, uitmakende het XIX^de Deel der Verhandelingen van Teyler's Godgel. Genootschap, bl. 97-99, die echter de Slang, in het boek van Genesis vermeld, houdt voor eene Symbolische afbeelding van den Duivel, vergel. ook bl. 84. van hetzelfde Werk, als mede *Stinstra's Oude Voorspellingen*, D. I. bl. 5, 6 in den Noot.

wijzen veranderd en misvormd, wijd en zijd door het Oosten verspreid, en is dezelve voornamelijk aangenomen van die volken, die, reeds vroeg eenig werk maakten van de beoefening der Wijsbegeerte, doch bij de Hebreeuwen, oudtijds toe die beoefening minder overhellende, nagenoeg verloren geraakt (1), tot dat zij, in de Babylonische gevangenis, door de volken, waar onder zij verkeerden, eenigen smaak voor die leere opdeden, en alzoo overnamen die gevoelens over de Daemons, welke het weelderig vernuft der Oosterlingen allengskens zich gevormd had, en waar van men, zoo, elders in de Joodsche Schriften, als bijzonder in het Nieuwe Testament zeer vele sporen aantreft. Deel II. Hoofdst. II. §. 4, 5.

Doch wij mogen niet verder uitweiden over dit beroemde doch zeer ingewikkelde onderwerp. Het zal voor naauwlettende vrienden van de waarheid en de Gewijde Schrifture, zoo als Gij zelven, Geächte Leden van Teylers Godgeleerd Genootschap, U ten allen tijde betoond hebt, genoeg zijn, op vrij goeden grond, indien wij ons niet bedriegen, betoogd te hebben, dat de Joodsche Leer der Booze Geesten, niet gesproten is uit eenig philosopheme, door onkunde in den loop der nature geboren, maar uit eene zuivere geschiedkundige bronne, en, hoe zeer beladen met verschillende menschelijke bijvoegselen, waar uit de Gewijde Schrijvers en Stichters van den Christelijken Godsdienst zelven beelden en spreekwijzen ontleend hebben, eenige waarheid in zich vervat, welke scherp te bepalen en te beschrijven hoogst moeijelijk is, hoe zeer die blijkbaar steune op zeer wezenlijk gezag.

Voor het overige het geen wij gezegd hebben over der Joden gevoelens, de Daemons rakende, willen wij al mede gelden laten betrekkelijk hunne meeningen aangaande de Engelen, allen alzoo op de waarheid zelve gegrond, doch door bijmenging van vreemde verdichtselen vermeerderd.

§. 5.

Om het geen wij tot hier toe, in dit Hoofdstuk hebben verhandeld, nog meerdere kracht bij te zetten, zal het zijn nut kunnen hebben dat wij voorkomen het geen ons hier kan tegengeworpen worden. Te weten, bij de Oosterlingen vindt men eene sterke overhelling om de dingen te vergrooten, en tot het bovennatuurlijke in hunne verhalen optevijzelen, voornamelijk voortspruitende

(1.) Immers niet dan weinige, en die nog na genoeg uitgewischte, sporen van deze leere vindt men in de boeken der Joden, die voor de Babylonische gevangenis wierden geschreven, tot welke uittezoeken en optegeven de tijd mij ontbreekt.

Deel II. Hoofdst. II. §. 5.

de uit oorzaken waar van wij boven hebben melding gemaakt, en daar nu de Hebreeuwen zelven die overhelling aan den dag leiden, zoo schijnen deze oorzaken bij hen geen gering vermogen gehad te hebben tot het verwekken van Mythen. — „ Immers, daar wij zelven den oorsprong der Oostersche tongval-
„ len, zoo na verwant met den Hebreeuwschen, zoeken in de tale der eerste
„ menschen, kunnen wij schijnen dezer wijze onzen wederpartijderen de wape-
„ nen in handen te geven, waar mede zij ons bestrijden mogen; en daar de
„ Oosterlingen, waar op wij doelen, niet alleen op beelden en zinspelingen als
„ verzot zijn, en aan allerleije dingen leven en geest als leenen, maar daaren-
„ boven het geen zij beschrijven door grootspraak tot verbazens toe opvijzelen,
„ en zeer veel behagen vinden in het verzinnen van fabelen en bovennatuurlijke
„ dingen; vraagt men misschien of het door den beugel kunne om den He-
„ breeuwen eene geheel andere manier van verhalen toeteschrijven? Trouwens
„ wie durft loochenen, dat dezen, zoo in hunne Apocryphe boeken, als in
„ latere geschriften zich hebben vertoond als geweldig verkuischt met monstreuse
„ verdichtselen, ja dat deze neiging zelve duidelijk zigtbaar is in de Schrijveren
„ van sommige Apocryphe Schriften van het N. T. Waarom zouden wij dan niet
„ in de meeste boeken niet alleen van het Oude maar ook van het Nieuwe Ver-
„ bond, geschreven door personen tot één toe van Joodsche afkomste, den My-
„ thischen vorm toelaten?

Doch wij hebben hier tegen niet weinige, en gewigtige bedenkingen, intebrengen.

1. Wij hebben voorwaar reeds genoeg gezegd nopens den figuurlijken beeldrijken en allerlevendigsten stijl der Hebreeuwen, zoo wel als van de redenen daar voor. Ook is het niet noodig bijzonder te gewagen van die overdrevene manier van uitdrukken welke de Joden met de overige Oostersche volken gemeen hebben. Die is wel zeer geschikt voor mythen en fabelen, doch *in zich zelve* niet meer Mythisch dan alle figuurlijke manieren van spreken waar toe zij behoort. En ook, dat in de tale der Oosterlingen, de zaken zelve die zij beschrijven, dikwerf vergroot worden is algemeen bekend: doch die vergrooting is niet van dien aard, dat zij de dingen tot wonderwerken vormt, en de Godheid, als met hare geheele magt onmiddelijk tegenwoordig, in het spel brengt. Niets b. v. vindt men onder de Arabische Geschiedschrijvers dat hooger opgevijzeld is dan die Ispahanensis en Arabsiades waar van wij boven §. 3. Aanm. 1. aan het einde gewaagd hebben: intusschen wijkt niets, van hunne wijze van verhalen verder af dan dat het welk men heden Mythisch gelieft te noemen. Zelfs bij de Arabische Dichters, grootsprekende hoog opgewonden en voorstanders als zij zijn van verdichtselen en persoons-verbeeldingen, treft men niets

aan

aan dat eenige gelijkheid heeft met dat Hebreeuwsche voorkomen van het wonderdadige, dat men verkiest Mythisch te noemen. Ook is het opmerkingwaardig, dat die gezwollenheid van taal en stijl, welke men den Arabieren te laste legt, alleen bespeurd worde bij schrijvers van lateren tijde. Trouwens, op de manier van voordragen lettende, is er niets dat de oude Geschiedschrijvers der Arabieren overtreft in eenvoudigheid, natuurlijke voordragt, in schraalheid zelve, zoo dat zij veelal schijnen over den grond te kruipen en zelden zich daarboven te verheffen. De Arabische dichtkunst zelve, hoe ouder zij is, zoo veel te minder is zij opgesmukt, zoo veel te minder vergrootende. Met één woord; bij de Arabieren, met de Hebreeuwen zoo na verwant, die alleen verdienen hier in vergelijking te komen, bij het Arabische volk, zeg ik, is die zucht tot vergrooting, hoe zeer strookende met hunnen vurigen geest, niet volstrekt aangeboren, maar ten goeden deele vreemd, en door vele uitwendige oorzaken, die wij hier niet behoeven optehalen, naderhand verwekt en vermeerderd.

2. Gelijk het bekend is, dat geheel het Oosten zeer vruchtbaar is in fabelen, wonderbare en ongelooflijke verhalen, zoo zal het mede voor niemand verborgen zijn, dat de Arabieren, in het bijzonder de aanverwanten der Hebreeuwen, waar op wij vooral doelen, bij uitstekenheid dezelve beminnen (1.). Edoch die zucht voor verdichtselen, gelijk wij boven D. I. Hoofdst. II. §. 3. te midden van onze tweede waarneming reeds hebben aangemerkt, wordt niet zoo zeer bespeurd in hunne oudste en onder dezen zelfs niet in hunne dichtmatige Schrijvers, en het blijkt uit hunne letterkundige geschiedenis zelve, dat die zucht met den tijd is toegenomen, en van elders, voornamelijk uit Indiën of Persië, waar men op fabelen zeer verzot was, of tot hen overgewaaid is, of althans vrij wat voedsel en uitbreiding heeft bekomen. Zeker is het dat de fabelen van Lokman, van hooge oudheid en zeer eenvoudig als zij zijn, noch ademende de zucht tot het wonderbare en bovennatuurlijke, niet van Arabischen bodem, maar derwaarts van elders als overgeplant zijn, gelijk hare innerlijke gesteldheid niet onduidelijk aan den dag legt (2). Verder zal niemand in twijfel trekken den Indischen oorsprong der fabelen van Bidpai, offchoon in het Arabisch uitgegeven (3). Doch de zeer beroemde Arabische Nachtvertellingen zijn niet alleen in Arabië opgesteld, en geheel opgevuld met bovennatuurlijke din-

(1). Veel heeft hier over bijeengebragt *Mill*, in het eerste gedeelte zijner Redevoering *de Fabulis Orientalium*, achter zijne *Dissertat. Selectae.*

(2). Men kan hier nazien *Nouvel Esprit des Journeaux*, T. I. p. 14 env.

(3). Zie *H. A. Schult.* in de Lat. Voorrede voor de Arabische uitgave dier Fabelen, p. 7.

Deel II. Hoofdst. II. §. 5.

dingen, maar ook van lateren oorfprong, te weten, zoo als uit de 16rde Nachs blijkt niet voor het jaar der Hegira 653 of 1255 onzer Christelijke jaartellinge vervaardigd. — Ik weet wel, dat hier en daar in den Coran verhalen gevonden worden van dingen, zoo in onze Gewijde Boeken als elders opgeteekend, verhalen, door walgelijke grollen van buitenfporige en ongeloofelijke verdichtfelen misvormd. Maar gelijk de Coran ook veel jonger is dan de Boeken des Nieuwen Testaments, zoo geloof ik, dat men die verdichtfelen naar het wonderdadige zweemende, wel moge toefchrijven aan de eeuwe van Mahomed, reeds meer in dien fmaak vallende, en meer en meer gewoon geworden aan het opfieren van oude Gefchiedenisfen en Overleveringen, ten deele echter ook aan Mahomed zelven, die, om aan den fmaak zijner eeuwe te voldoen, en om den teugel te vieren aan zijne uitftekend weelderige verbeelding, en om eene manier van zeggen aantenemen waar door hij de gemoederen konde opwinden tot de hoogfte bewondering, om alle deze redenen, zich bediende zoo van andere bloemen van redeneerkunde als bijzonder van fterk opgefmukte fabelen, waarmede het gros des volks verkuischt was. Intusfchen; hoe zeer de man eene Goddelijke zending voorgaf, en eene gedurige onderhandeling met God en Engelen, ja zelfs eene nacht-reis naar den hemel verdichte (1) heeft hij, des niettemin geen enkel wonderwerk, door hemzelven openlijk gedaan, zelfs durven verzinnen; wat zeg ik? hij heeft met ronde woorden en dikwerf verklaard, dat de magt om wonderwerken, die niet weinigen van hem vorderden, te doen, hem onthouden ware (2) het geen ik daarom, kortelijk bij deze gepaste gelegenheid gemeend heb te moeten aanmerken, op dat het blijken moge, met hoe geringen fchijn van waarheid allen te werke gaan, die, ik zeg niet de wonderwerken van Mozes en de Oude Propheten, maar, zoo waar die van Jezus en deszelven Apostelen, houden, niet voor wezenlijk buitengewone daadzaken maar voor eene bloote fchikking naar de zucht voor het wonderbare, zoo dat dezelve alleen gegrond waren in de volksdenkbeelden waar naar zij zich gevoegd hebben; en die alzoo, in dit opzigt, hen, niet zoo zeer met woorden, als wel indedaad, ver beneden Mahomed plaatfen. Voor het overige zijn er onder de Mahomedanen geweest, die, om te vervullen en te vergoeden, het geen zij niet uitftaan konden dat den hoogstgeëerbiedigden propheet ontbrak, hem wonderwerken toefchreven, aan dezen ftoren wij ons even min als aan die bijgeloovige uitleggers

(1). *Coran* Cap. 17. en *Abulf. Vit. Mohamm.* Cap. 18, 19.

(2). Zie B. V. *Coran* II. 119. XIII. 9. XVII. 60. XXVI. 3, 4. en vergel. *Maraccius Prodrom. ad refut Al Coran*, P. II. Cap. 3.

gers van den Coran, die deszelven verdichtselen vermeerderd en uitgebreid hebben op eene verbazende wijze. (1)

§. 8. Hoe sterk van overlang was, en nog dadelijk is, de overhelling der Joden tot fabelen en tot monsteraehtige mythen, is niemand onbekend die in de Joodsche zaken eenige ervarenheid bezit (2). Het heeft voorwaar niet ontbroken aan dezulken die sommige wonderen in hunne Gewijde Boeken zoo verklaarden, dat zij geene gemeene schranderheid en geen gewoon verstand aan den dag legden. Intusschen kunnen wij niet loochenen, dat, in het algemeen, niets beuzelachtiger is dan het Joodsch vernuft in dezen. Uit dien hoofde hebben zij, niet vergenoegd met de duidelijk verhaalde wonderwerken, die niet zelden vermeerderd. Laat mij een enkel voorbeeld hier van bijbrengen: het geen Mozes Deut. VIII. 4. en XXIX. 5. figuurlijk sprekende, naar den ouden trant van verhalen, meldt van de kleederen der Hebreeuwen, gedurende hunnen veertigjarigen togt, niet verouderd, en van het niet zwellen hunner voeten, bij het verslijten hunner schoenen, wil alleenlijk aanduiden dat hun, in al dien tijd noch kleederen noch schoenen ontbraken, (zoo als dan ook Nehemia IX, 21, de woorden in geenen anderen zin schijnt te hebben opgevat, daar hij, van deze zaak melding makende, de figuurlijke spreekwijze, tot regt verstand van dezelve, liet voorafgaan van de eenvoudige en eigenaardige woorden; hier in echter hebben de nieuwere Joden een verbazend wonderwerk meenen te ontdekken, wanende dat de kleederen en schoenen hunner voorouderen niet alleen niet versleten, maar tevens met de menschen zoo aangroeiden, als het vel van de hagedis tevens met het dier zelven voortgroeit (3). En deze zelfde zucht voor het wonderbare, schoon voorwaar minder sterk dan in de Talmudische of Rabbijnsche Schriften, straalt door zoo in de Apocrijphe Boeken des Ouden Verbonds, waar in nu eens de vroegere wonderwerken eenigermate vermeerderd en opgesierd worden (4), dan weder nieuwe verhaald, welke in die tijden zelven, waar op die boe-

(1). Zie *Maraccius Prodr.* ter aangeh. plaatse Cap. 4. et 6. vergel. zijn *Vita Mohamm.* Cap. 2. *Abulf. Annal. Moslem.* P. I. p. 104, of de *Vita. Mohamm.*, door *Gagnier* uitgegeven, p. 74 seqq. en *Abulph. Hist. Dynast.* p. 104.

(2). Zie de reeds aangehaalde Redevoering van *Mill.*

(3). Zie den beroemden *Rabbi Salomo Jarchius*, over Deut. VIII. 4.

(4). Voorbeelden van dien aard zijn verzameld door *Beckhaus*, in zijne Verhand. over *de Apocryphe Boeken*, bl. 78-82, in de Werken van het Haagsche Genootschap, reeds vroeger aangeh. van den Jare 1806.

Deel II. Hoofdst. II. § 5.

boeken betrekkelijk zijn, zouden verzonnen wezen, als in het overbekende verdichtsel van de gansch wonderdadige vervaardiging der Grieksche Alexandrijnsche overzetting van het Oude Testament; en eindelijk in het ontzettend aantal van ongeloofbare Joodsche overleveringen, die in den Koran gevonden worden, en die, ten deele althans haar bovennatuurlijk voorkomen aan het fabeldichtend vernuft der Joden te wijten hebben. Dit alles nu weten wij volkomen waar te zijn: doch wij zien niet dat er eenig gevolg uit kunne getrokken worden, dat onze zaak zou benadeelen kunnen. Want, het is niet op losse grond dat wij meenen, dat eerst in de Babijlonische gevangenis geboren is, en na hunnen terugtogt in het Vaderland meer en meer toegenomen die overhelling der Joden tot het wonderdadige en fabelachtige, waar door zij zelfs, het geen hunnen Godsdienst raakte of daar mede naauw verbonden was, bevlekten of misvormden. Het is namelijk bekend, dat zij, toen, oudtijds, hunne Gemeenebest-regering bloeide, in het algemeen niet zeer hoog liepen met het beoefenen van hunnen Godsdienst, ja zelfs in waarheid zich daar van afkeerig betoonden; doch dat zij naderhand, door bitteren spijt over den ondergang van hunnen Staat, begonnen gedreven te worden tot gehechtheid aan en het behartigen van den voormaals verachten Godsdienst, welken zij nu zoo hoog eerbiedigden, dat zij allengskens tot een ander uiterste, tot bijgeloof wierden weggesleept. Verder, toen zij ballingen waren en leefden onder volken hoogst bijgeloovig en overgegeven aan de zucht voor het wonderbaarlijke en fabelachtige; toen zij, ook na de herstelling in hun vaderland, aan zulke volken onderworpen bleven en veel omgang met hun hadden; kleefde hun zoo veel te ligter de besmetting met dat euvel aan, als zij ten allen tijde getoond hadden geneigd te zijn tot het nabootsen van andere volken. En hier aan moet het ook worden toegeschreven, dat zij de verdichtsels en vreemde gevoelens van goede en kwade Engelen gretig overnamen.

4. Daar het nu met dit ééne en andere alzoo gelegen is, zou het zeker niet betamen om den oorsprong van alles, wat er buitengemeens en wonderdadigs in de Boeken des O. T. gevonden wordt, afteleiden uit de neiging der Oosterlingen, ja der latere Joden zelven tot het wonderbare en zonderlinge, met oogmerk, om er zoo veel te gemakkelijker Mythen van te maken. Trouwens, daar, gelijk wij straks aanduiden, het ver van daar was, dat de Hebreeuwen, toen het oude Gemeenebest bloeide, hunnen Godsdienst grootelijks in eere hielden, zou men dan met eenige waarschijnlijkheid, kunnen gissen, dat zij die gedurige tusschenkomsten der Godheid, die hun voorzeker luttel eere aandeden,

ver-

verdicht, of zich, misschien, door hunne Priesters of Propheten gemakkelijk hadden wijs laten maken? Welke is toch de reden, dat hunne Dichters, hoe stout in het scheppen, hoe rijk in verscheidenheid van beelden, noch nieuwe wonderwerken verzonnen, noch dezulken die verhaald wierden vergroot en onder eene meer ontzettende gedaante vertoond hebben, maar daarentegen in het verhalen daar van veel spaarzamer bespeurd worden dan hunne Geschiedschrijvers zelven? Welke is toch de reden, dat men zelfs de geringste schaduw eener wonderdadige Godlijke tusschenkomste niet bemerke in het boeksken van Esther, hoe zeer in Persiën, van overlange rijk op verdichtselen, zamengesteld? Welke is, eindelijk de reden, dat, toen de Joden in hun vaderland waren teruggekeerd, en geleerd hadden den voorvaderlijken Godsdienst met hunne geheele ziele en al hun vermogen te herstellen, de krachtigste voorstanders van dien Godsdienst zelven, Ezra en Nehemia, in de boeken die blijkbaar door hun zamengesteld zijn, geen smaak vonden in zulke mythische verdichtselen? Ja zelfs, ten tijde toen de Joden, in hun vaderland wedergekeerd, blaakten van eerbied voor hunnen Godsdienst, en aller gemoederen door eenen brandenden ijver voor denzelven ten sterksten ontstoken waren, ten tijde van Antiochus Epiphanes, hunnen geweldigsten en wreedaardigsten vijand, was het zoo ver van daar, dat zij zich den Allerhoogsten zoo of op soortgelijke wijze tot hunne hulp gereed dachten, als dit plaats had in oude tijden; dat zij veel eer in een lied, tot dien tijd betrekkelijk, en in den geest des gantschen volks zamengesteld; Psalm LXXIV. 9. klaagden dat hun thans wonderwerken en propheten ontbraken, waar door God oudtijds, van zijne tusschenkomst den voorvaderen verzekerde.

5. Wat aangaat de Schrijvers van het N. T., geborene Joden, en buiten twijfel den tijd belevende, waar in de liefde voor het wonderbare en voor verdichtselen de meesten reeds lang had bevangen en de hersenschimmen van vreemde gevoelens reeds hunne gretige gemoederen hadden ingenomen; bij hen vindt men vrij wat schikkings naar de aangenomene denkwijze en wijze van spreken. Doch al wat men wonderdadigs bij hen aantreft, is nog nimmer, met den geringsten schijn van waarheid, tot Mythen ontbonden, uit den gebruikelijken trant van verhalen, uit de gemeene zucht voor het wonderdadige afgeleid, en alzoo tot gewone werkingen der nature terug gebragt, en ik houd mij ten volle verzekerd dat dit nimmer zal kunnen geschieden. Wat zeg ik? Niet weinigen van hun die zulks, met inspanning hunner vermogens, beproefd hebben, zagen zich reeds in die engte gebragt, dat zij belijden moesten, dat de verhalen der wonderwerken van Jezus, ja zelfs van Mozes, op zulke eene wijze gesteld zijn, dat

Deel II. Hoofdst. II. §. 5. niet alleen zij, die dezelfde verhaalden, ter goeder trouwe en ten vollen overtuigd waren dat dit indedaad wonderwerken waren, maar dat ook zelfs de meeste zaken, die ons als wonderen worden voorgedragen van ons noch begrepen noch verklaard kunnen worden: dat, voor het overige, deze zoogenaamde wonderwerken zeer geschikte hulpmiddelen waren, die, Jezus zoo wel als Mozes met beleid hadden gebezigd, om hunne tijdgenooten, zoo verkuischt op wonderwerken, het denkbeeld inteboezemen van hunne Goddelijke zending, dat dezelve alzoo in het hoogwijze bestuur der Opperste Voorzienigheid tot de beste einden gediend hebben en grootelijks bevorderd de belangen van de voortreffelijkste Godsdienstige inrigtingen, doch dat zij voor ons van geen dienst altoos meer zijn kunnen, waarom wij die wel kunnen laten voor het geen zij zijn, om over de voortreffelijkheid dier inrigtingen uit derzelver innerlijken aard te oordeelen en die daar naar te schatten (1). Welke belijdenis van menschen, afkeerig van het geloove aan wonderwerken, door de kracht der waarheid als afgeperst, mij bij het onderwerp waar over ik thans handele, ten minsten de moeite kan besparen om de wonderwerken zoo van het Oude als van het Nieuwe Testament in vergelijking te brengen met de hoogstongerijmde fabelen door de Rabbijnen verdicht, op dat het blijke hoe groot het onderscheid is tusschen deze en die; of de verdichte wonderwerken in de Apocryphe Boeken van het O. en N. Testament afzonderlijk voortestellen te wikken en te wegen, ten einde om het gezag der gewijde Geschiedschrijvers te handhaven. Immers zelfs de Joden hebben de Apocryphe Boeken van het O. T. nimmer in den bondel der Goddelijke Schriften toegelaten. En de wonderbare en verdichte verhalen in de Apocryphe Boeken des N. T. door de verstandigste mannen van alle eeuwen te regt verworpen, bewijzen zeker niets anders, dan dat er menschen geweest zijn, die, gedreven door eene dwaze zucht om zich voor den nieuwen Godsdienst verdienstelijk te maken, vrome bedriegerijen gebruikten, om, door het vergrooten van het aantal der wonderwerken, het ligtgeloovig volksken zoo veel te levendiger van de Godlijkheid der leere te overtuigen.

DER-

(1). Zie *Neue Theologische Annalen*, uitgeg. in den jare 1800. bl. 401 env. 426 env. 511 env. 531 env., en wel voornamelijk bl. 525 en 526.

DERDE HOOFDSTUK.

Deel II. Hoofdst. III. §. 1.

Over de aanbeveling der Mythische Schriftuur-verklaring daar in gezocht, dat men door die Verklaring zelve de Waardigheid der Gewijde Boeken kan handhaven.

§. 1.

Eindelijk komen wij tot het laatste steunpunt voor de Mythische Schriftuur-verklaring, het geen de waardigheid zelve der Gewijde Schrifture oplevert, waardigheid, welke gijlieden, Verlichte Mannen, scheent te vrezen dat daar bij zou kunnen lijden, en uit hoofde van welke gij verlangdet dat dit onderwerp scherp onderzocht wierd, doch die daarentegen door de voornaamste voorstanders der vaak gemelde verklaring daar mede in zulk een verband gebragt wordt, dat zoo men de laatste niet aanneemt, zij stout weg beweren, dat de andere zich in gevaarlijken toestand bevinde. — Te weten: „ Reeds lang zegt men, zijn zeer „ vele verhalen der Gewijde Schrijvers den bestrijderen van onzen Godsdienst „ voorgekomen als ongeloofbaar, ongerijmd, belachgelijk en hoogst-onaannemelijk bij menschen van gezond verstand. Die verschijningen toch van God „ en Engelen, die gedurige tusschenkomsten der Godheid, die veelvuldige en „ gansch zonderlinge wonderwerken, en alles wat er ook verhaald wordt strijdig „ met de dagelijksche ervarenis en de vastgestelde wetten der nature, daar dit „ alles nu sedert dien tijd, waar op de menschen niet meer door een blind geloove geleid wierden, maar begonnen zich te laten besturen door reden en „ gezond oordeel, zeer veel aanstootelijks had, en vooral heeft in onze eeuwe, die ver boven de vorigen uitmunt in rijkdom van geleerdheid en licht „ van wijsbegeerte, daar het door eene historische verklaring niet zoo kan uitgelegd worden, dat men er geheel in berusten kan, mag hier een Mythische „ verklaring bij uitstek gevoeglijk in de plaats treden, die deze dingen in den „ smaak der Mythen van andere volken behandelende, en dus, ten deele uit „ de verdichtselen der overlevering, ten deele uit de manier van spreken en „ verhalen van den ouden tijd, ophelderende, met geen ongelukkig gevolg poogt, „ om de zaken, in de Gewijde Boeken verhaald, van het bovennatuurlijke en „ wonderdadige voorkomen te ontkleeden en in hare natuurlijke gedaante ten

 „ toon

Deel II. Hoofdst. III. §. 1, 2. „ toon te stellen, en langs dien weg de eer der Heilige Schriften op de krachtigste wijze te handhaven." (1)

Wij twijfelen inmiddels ter naauwernood of Gij zelven zult uit het tot hier toe verhandelde reeds het besluit hebben opgemaakt of de Mythische verklaring indedaad zulke groote diensten gedaan hebbe dan of het tegendeel waar zij. Weshalve het bijna overbodig moge geacht worden hier over afzonderlijk en opzettelijk te handelen. Evenwel meenen wij, noch aan Ulieder oogmerk, noch aan de waardigheid der zake, maar het uiterste onzer vermogens voldaan te hebben, ten zij wij ook dit in ernstige overweging nemen. De Wetten, intusschen, welken Gijl. wildet voorgeschreven hebben, om de Mythische Schriftuurverklaring, zoo die aangenomen wierd, binnen behoorlijke, en de waardigheid der Gewijde Boeken beschuttende, palen te houden, hebben, zoo als Gijl. duidelijk bespeurt, tot ons geheel geene betrekking. Ter geschikter plaatse, evenwel, aan het slot van onze geheele verhandeling willen wij sommige regelen opgeven, door het volgen van welken onzes achtens veel beter gezorgd wordt voor de waardigheid der Gewijde Boeken dan door de Mythische verklaring.

§. 2.

Wij bekennen openhartig dat de Mythische Schriftuurverklaring, op eenen afstand en met een vluchtig oog beschouwd, nog al veel aanlokkelijks hebbe. Wanneer wij, namelijk, de Gewijde Geschiedenis bespiegelen, en de verhalen, welke ons daar in voorkomen, volgens de oude wijze van verklaren opvatten, dan zien wij ons als het ware verplaatst in eene geheel andere wereld, waar in wij dikwerf twijfelen, aanstoot lijden, en alles duister vinden. Doch kan er nu eenig licht worden ontstoken, dat alle die nevelen verdrijvende, alles in die orde schikt waar aan wij zelven gewoon zijn, zonder wij dat licht niet blijde en dankbaar volgen? Doch geeft indedaad de Mythische Schriftuurverklaring het geen zij toezegt, stellig belooft, en bijna gebiedt te verwachten? Neen zeker! Van naderbij beschouwd en oplettend gadegeslagen, houdt zij ons een licht voor, uitermate flaauw, en vaak onzeker, bedriegelijk en valsch.

1. Immers, indien door de Mythische Schriftuurverklaring sommige zwarigheden worden opgeheven, ja zelfs vele en gewigtige, die zelfde wijze van verklaring legt andere in den weg, waar uit men zich niet gemaklijk weet te redden.

(1). Zie *Meyer Hermeneut. des A. T.* II. bl. 552–556, *Gabler Journal fur Theol. Literat.* boven aangeh. II. 1. bl. 43–53. en *Hencke Magaz.*, mede boven aangehaald III. 1, 76 env.

11. Indien men, bij voorbeeld de Mozaïsche beschrijving van de Schepping, houdt voor een Mythisch verdichtsel van het menschelijk vernuft, behoeven wij ons voorzeker met de verklaring daar van niet lang optehouden, en alles wat er dus duisters in voorkomt, alles wat afwijkt van onze denkwijze of niet gemakkelijk is overeentebrengen met de uitspraken der nieuwere wijsbegeerte, wijt men zonder bedenking aan den schrijver, als gewaagd hebbende eene zekere proeve van eerstbeginnende philosophie, en zoo heeft men zich dan ook niet te bekommeren over het handhaven der wijsheid van de Goddelijke openbaring, waar aan de bijgeloovige oudheid, dat stuk wel had willen toeschrijven. Doch waar komt het echter van daan, dat bij een volk, in mate van beschaving zoo ver beneden het Grieksche, Romeinsche, en anderen, die onder de Oude Volken uitstaken, dat daar tusschen geenerleije vergelijking kan gemaakt worden, zulk eene wel-ingerigte afbeelding wordt gevonden van de Schepping der dingen, die in hare duisterheid en eenvoudigheid zelve, boven alle Cosmogoniën, zelfs die van de allerbeschaafdste volken derwijze uitsteekt, dat, hoe men er meer over nadenkt, zoo veel te moeijelijker wordt het om eenige natuurlijke oorzaak van dit onderscheid te verzinnen. Indien, verder, het geen 'er in het boek van Genesis verhaald wordt van den gemeenzamen omgang der Godheid met de eerste menschen, en de Hebreeuwsche Aartsvaders, alles voor Mythen moet gehouden worden, waar aan zekere vrome gewoonte om overal den Allerhoogsten in te voeren, de geboorte had gegeven, dan verdwijnt zeker alles wat ons daar in moeijelijk voorkwam om te verklaren. Maar nu komt ons in den weg deze nieuwe zwarigheid, welke zich niet gemakkelijk laat oplossen, waar aan het namelijk moet worden toegeschreven, dat de zuivere leer van Gods eenheid aan die overoude eeuwe bekend is geworden, terwijl de scherpst geslepene verstanden van latere tijden en beschaafdere volken zich daar van geen denkbeeld schijnen gemaakt te hebben? Doch waar toe meer? Want, en deze, en de voorbeelden die ik van tijd tot tijd boven reeds heb aangehaald, betogen genoeg, dat de Mythische Schriftuur-verklaring, de knoopen niet losmakende maar doorhakkende, in waarheid andere knoopen veroorzaakt, en wel zulke verwarde en verdraaide knoopen, dat zelfs de schranderste vernuften, niet gelukkig geslaagd zijn bij het pogen om die los te maken. Trouwens, dat, met behulp zelfs van de Mythische Schriftuur-verklaring, dat is met aanneming van overlevering en schikking naar de gewone wijze van spreken, de zwarigheid, spruitende uit alle wonderwerken aan Mozes en Jezus toegeschreven, niet zoo volkomen opgeruimd worde, dat zij, welken dezelve belemmert, daar in nu volkomen berusten kunnen, hebben wij aan het einde van het vorige Hoofdstuk reeds opgemerkt.

2. De

Deel II. Hoofdst. III. §. 2. 2. De Mythische verklaring der Gewijde Geschiedenissen, hoe vernuftig vaak, is echter ook dikwerf zeer gedwongen, en zoo ver gezocht, dat zij in zich zelve luttel hebbe dat haar aanbeveelt. Om te doen blijken dat wij niet te veel zeggen, willen wij dit, in een enkel voorbeeld, als voor oogen stellen. Het geen bij gelegenheid van het veroveren van de allerheiligste bondkist door de Philistijnen gezegd wordt gebeurd te zijn 1 Sam. V., VI., is voorwaar van dien aard, dat het de kenmerken van eene ware geschiedenisse ten allerduidelijkste met zich brengt, bedrijven voorstellende naar waarheid verhaald, zoo dat dus gelijk *Bauer* (1) zelf niet loochent, het Mythische alleen daar in gezocht moet worden, dat, het geen bij toeval gebeurde, aan eene buitengewone besturing der Goddelijke Voorzienigheid wierd toegeschreven. Doch hier gebeurden zoo vele en zoo groote waarlijk zeer zonderlinge voorvallen, dat men op geenerleije wijze zulks uit een blind toeval kan verklaren, maar het moet toeschrijven aan de werking der Hooge Godheid wijsselijk bedacht, om zelfs onder de Philistijnen, vijanden van zijnen dienst, en van het Israëlitische volk, waar voor Hij zoo bijzonder zorgde, zijne eer te beveiligen en te handhaven. Ook geldt hier geenszins de magtspreuk van *Meijer*, (2) wanneer hij deze geschiedenis, in denzelfden zin verklarende, beweert, dat het beter is om dat geen, dat men niet verklaren kan, aan elke andere ons onbekende oorzaak of aan een bijgevoegd sieraad der overlevering toeteschrijven, dan aan een wezenlijk wonderwerk: immers, wie ontdekt hier in niet, de gedwongene uitvlugt van een man die zich, zoo goed hij kan en mag, uit de zwarigheid poogt te redden? Doch het is der moeite waardig de aanmerkelijke gebeurtenis wat nader te ontwikkelen. Toen der Philistijnen Priesters de Ark, het zinnebeeld der Goddelijke tegenwoordigheid, in den tempel van hunnen Afgod geplaatst hadden, en dezelve dien toegeheiligd als een buit op den vijand behaald, zagen zij des anderen daags het beeld van Dagon ter aarde gevallen voor de Arke: het geen zij aan een toeval toeschreven, weshalve zij het beeld weder op zijne plaats stelden. Doch, op den volgenden dag vonden zij het niet alleen ter aarde gevallen, maar nog daarenboven met afgehouwen hoofde en handen. Was dit ook bij toeval? Dan er gebeurde meer. Want ten zelfden tijde, toen de Arke in den tempel van Dagon geplaatst wierd, openbaarde zich onder de burgers der stede, waar in deze tempel stond, eene allerzorgelijkste ziekte, welke men algemeen beschouwde als eene straf van den vertoornden God van Israël, reden waarom men de Bondkist naar eene

(1) *Hebr. Mythol.* II. bl. 97.

(2) *Hermeneut. des A. T.* II. p. 269 env.

eene andere en al weder naar eene andere ſtad verzond, doch telkens met dat gevolg, dat de ziekte zich openbaarde ter plaatſe waar zij zich ophield. Zij wierd daarom eindelijk naar het opene veld verzonden en onder den blooten hemel geplaatst: maar nu openbaarde zich eene andere ramp, en de muizen vernielden het land gedurende zeven achtereenvolgende maanden. (Hoofdſt. VI.: 1. vergel. met vs. 5.) Dat dit alles aan toeval mogt kunnen toegeſchreven worden, hoopten de priesters der Philiſtijnen, en rieden alzoo om de Ark, waar aan het bijgeloovig volksken alle zijne rampen toeſchreef, met geſchenken terug te zenden, doch op zulke eene wijze terug te zenden, dat het klaarlijk blijken mogt; of die rampen louter toevallig waren, dan wel bewijzen van de magt des Gods van Israël; welk gedeelte der geſchiedenis, allerbezwaarlijkst door enkel toeval te verklaren, door Bauer en Meijer beiden, het geen zeer opmerkelijk voorkomt, met een diep ſtilzwijgen wordt voorbijgegaan. De Philistijnſche priesters rieden dan, om eenen nieuwen wagen te maken, om er de Ark met de geſchenken optezetten, en daar voor te ſpannen twee jonge koeijen, die nog aan geen juk gewoon, en dus gansch ombekwaam waren om den wagen met gelijke inſpanning van krachten voorttetrekken, die daarenboven zuigende kalveren moesten hebben, op dat zij door de kracht en aandrift der nature tot dezelve, die men van haar moest verwijderd houden, mogten gedreven worden, of ten minsten ſtaan blijven daar zij waren. Indien nu deze dieren, door niemand beſtuurd, van zelf de wagen met de Arke en de geſchenken naar het Rijk der Israëliten bragten, dan was er, zoo als deze priesters te regt verklaarden, geen twijfel, of de zware volksrampen waren opgelegd door de magt van den God van Israël: doch kwam het anders uit, zoo als deze ſlimmerts ſchijnen gehoopt te hebben, dan moest alles, zoo als van zelf ſprak, als geheel toevallig worden aangemerkt. Intusſchen, wat zij ook zelven hoopten en verwachteden die de proef hadden voorgeſlagen, en met toenemende bekommering de Arke volgden, de jonge koeijen bragten dezelve regt toe regt aan naar het land der Israëliten. Zoo dat, indien hier in, en in al het overige niets dan toeval plaats heeft, moet men dit toeval voorwaar voor zoo zonderling houden, dat het minder te verklaren is, dan eene buitengewone en waarlijk wonderdadige tusſchenkomst der Godheid.

Deel II. Hoofdſt. III. §. 2.

Voor het overige, om zulks ter dezer geſchikte plaatſe aantemerken, welke geheel zonderlinge, en tegen alle waarſchijnlijkheid volſtrekt aandruiſchende veronderſtellingen men moete verdichten en aannemen, om het eene grootſte en blijkbaarſte wonderwerk van Jezus, waar door hij aan den geſtorven Lazarus, Joän. XI. verhaald wordt, het leven wedergegeven te hebben, op de eene

 of

of andere wijze tot eene enkel natuurlijke gebeurtenis te verwringen, is onlangs klaar aangetoond, bij gelegenheid van het opzettelijk onderzoek naar deze gebeurtenis (1).

3. Eindelijk is de Mythische verklaring der Gewijde Geschiedenissen zeer willekeurig, en overdekt vaak met de dikste nevelen het geen zij beloofd had volkomen te zullen toelichten. Immers, hoe willekeurig, hoe louter giswerk is het, het geen wij in onze Voorrede, Hoofdst. II. §. 2. eerste aanm. bijgebragt hebben, van Abraham, die op eene natuurlijke wijze op het denkbeeld was gekomen om zijnen zoon Izaäk Gode te offeren, en al mede op eene natuurlijke wijze van dat denkbeeld was terug gekomen. Immers wordt dit louter door het vernuft verzonnen, er is niets of in den aard van Abraham, of van het verhaal zelven, om zulk een verdichtsel aantebevelen: ja het is slechts eene willekeurige veronderstelling, dat, reeds ten tijde toen het voorval plaats had, het offeren van menschen in gebruik was, welk gebruik dan Abraham eerst op het denkbeeld zou gebragt hebben om zijnen zoon te offeren, eene veronderstelling voorzeker die ver af is van bewezen te kunnen worden: *om nu niet te* zeggen, dat hij bij gelegenheid van het bevel, het geen Abraham verhaald wordt van Gods wege ontvangen te hebben, om zijnen tedergeliefden zoon te offeren, hij tevens de opmerkingswaardige toezegging ontving van eene ontelbare nakomelingschap Gen. XXII. 16-18., waar van de vervulling nog ten huidigen dage voor allen merkbaaar is (2). Ook is het eene loutere speling van vernuft, en die, in zich zelve luttel waarschijnlijkheids heeft, te stellen (3) dat deze zelfde Abraham op zekeren nacht, bij gelegenheid der beschouwing van den starrenhemel, zich heeft opgewonden tot de hoop op eene nakomelingschap niet minder talrijk dan de starren, dat het hem vervolgens voorkwam dat die hoop hem van Gode was ingegeven, en dat hij, op zekeren tijd, de stukken van geslachte offerdieren verdeelende, of door eene levendige verbeelding weggesleept, gemeend had, dat er vuur en rook tusschen doorging, en eene Goddelijke stem dit verschijnsel vergezelde, (4) of eenige natuurlijke uitbarsting van onderaardsch vuur (5), of den blixem (6) gezien had, tuschen de stukken doorgaande.

TROU-

(1). In de Werken van het Haagsche Genootschap, voor 't jaar 1808.
(2). Zie *Jahn's Einleit. in das A. T.* II. 1. bl. 129 env.
(3). *Bauer*, in de *Geschied. der Israël.* in het Hoogduitsch geschreven I. bl. 123 env.
(4). *Bauer* als boven.
(5). *Ruperti* in het vaak aangehaalde *Magaz. van Henke*, VI. 1. p. 192.
(6). *Eichorn.* in zijne *Biblioth. von Morgenl. Literat.* IV. 6. bl. 1073.

Trouwens de voorbeelden, die wij in het algemeen in dit ſtuk hier en daar hebben bijgebragt, en die wij in veel grooteren getale hadden bijbrengen kunnen, bewijzen ten vollen, dat er niets willekeurigers beſtaat dan de Mythiſche wijze van verklaren, niets onzekerders, niets dat gereeder weg opent om al wat men wil te verzinnen, niets dat den lezer der Gewijde Schriften, hoe zeer door het uiterlijk fraaije ingenomen, meer doet in twijfel hangen wat er dan eigenlijk gebeurd is, wat er Mythisch moet opgevat worden, zoo dat, welk licht hij dan ook zocht, hij niets ontdekt, dan een zeer onduidelijk en bedrieglijk licht. *Wette* (1) had dus wel reden, om zulke eene verklaring van den Pentateuchus althans zeer te wraken. Doch, dat hij uit deszelven onwaarſchijnlijk voorkomen beſloot dat alles in de Boeken van Mozes dichterlijk verzonnen was, hoe willekeurig, hoe gansch zonder grond of reden ook dit geſchiede, hebben wij boven gezien D. I. Hoofdſt. 2. §. 5. Aanm. 3. En voorwaar een groot gedeelte van de Geſchiedenis der Israëliten wordt dezerwijze niet alleen met de dikſte duisternisſe omgeven, maar zelfs indedaad geheel te zoek gebragt, zoo dat men volſtrekt niets wete van het geen er gebeurd is. Vooral willen wij dit gezegd hebben, van het verdichtſel van *Kanne*, die de overoude Hebreeuwſche Geſchiedenis misvormt tot zeker ſijmbolisch gedeelte van Indiſche wijsbegeerte, een ſprookje waar over wij ons oordeel geveld hebben ter aanſtonds aangehaalde plaatſe Aanm. 1. — Doch, al namen wij maar het gevoelen aan van den man, die beweert, dat de Mythiſche voordragt van de geheele Israëlitiſche Geſchiedenis welke *Bauer* heeft in het licht gegeven niet regt vrij genoeg is, zoo als wij Hoofdſt. 1. §. 1. in het midden aanduidden, moet men achten, dat die geſchiedenis door Mythen, door onzekere en fabelachtige overleveringen derwijze misvormd en verduisterd is, dat het onmogelijk is haar op eenigerhande wijze tot de waarheid terug te brengen, en in het licht te plaatſen. Zoo veel lichts derhalve, heeft deze wijze van Schriftuurverklaring, die zich eerst met ophef als zoo nuttig voordroeg, verſpreid, dat wij, ten langen laatſten, met betrekking tot de Gewijde Geſchiedenis, inzonderheid de vroegſte, als in het blinde omtasten!

§. 3.

„ Maar, zegt men, die verſletene historiſche opvatting, evenwel, heeft „ zoo vele zwarigheden tegen zich, dat, zoo men nog ten huidigen dage wil „ voort-

(1). *Kritik der Israël. Geſch.* I. bl. 62, 70, 81, 82, 101, 160, 194, 206 env. Vergel. ook *Gablers Journal fur Theol. Literat.* II. 2., 333 env.

Deel II. Hoofdst. III. §. 3. „ voortvaren zich daarmede te behelpen, zal men, toch de waardigheid der „ Gewijde Schriften niet kunnen handhaven op eene wijze, waar in de tegen-„ ſtrevers en vitters genoegen kunnen nemen of die bij het voortreffelijk licht, „ waar op onze eeuw roem draagt, de proef kan doorſtaan."

Wat luidt dat fraaij! Doch, indien men de Mythiſche Schriftuurverklaring, welke thans door zoo velen wordt aangeprezen, op verſchillende wijzen ingevoerd, en bijna opgedrongen, aanneemt in hare geheele uitgebreidheid, is het, onzes oordeels geheel gedaan met het geſchiedkundig gezag der Gewijde Boeken, met derzelver Godlijken oorſprong, ja, dan blijft er niets waarlijk Godlijks meer in dezelve over. Zoo men deze uitſpraak misſchien al te geſtreng en ſcherp mogt keuren, welaan, het is der moeite waardig, om over het gegronde van dezelve eenigermate uitteweiden.

1. In hoedanig en welk een groot gevaar het historisch gezag der Heilige Schrifture gebragt wordt, door zeer vele voorſtanders der Mythiſche verklaring van dezelve, blijkt genoegzaam alleen uit het ſteunſel dat zij ontleent van de overleveringen, waar uit zij, eerst langen tijd na dat de zaken *gebeurden*, *zamengeſlanst* zijn zouden: zoo dat, als men die voorſtanders hoort, zij ons naauwelijks iets zekers of bepaalds ſchijnen opteleveren, met betrekking tot de gewigtigſte, en met den Godsdienst op het naauwst verbondene zaken zoo in het Oude als in het Nieuwe Verbond vervat. De vrees derhalven voor het gevaar waar mede het gezag en de waardigheid der Gewijde Schriften, door de Mythiſche verklaring derzelve bedreigd zou worden, die vrees, Geächte Heeren! welke Gijlieden in de voorgeſtelde vrage niet onduidelijk hebt blootgelegd, is voorzeker noch ijdel noch ongegrond en ik beſef niet, welke regelen of wetten immer kunnen uitgedacht worden, door de opvolging waar van dit zelfde gevaar worde afgewend. Immers zij die niets onbeproefd laten, om alles wat *zij kunnen* in de Gewijde Boeken afteleiden uit onzekere losſe en fabelachtige overleveringen, die alles wat zij grijpen en vangen kunnen, om het geloof, dat men der Gewijde Geſchiedenisſe ſchuldig is, te doen wankelen, met voorbedachten rade van heinde en vere opzoeken, bijeenzamelen en ophoopen; die, het geen van de vijanden der Godlijke Openbaring honderdmalen is opgeworpen om derzelver gezag te ondermijnen, en honderdmalen bondig wederlegd van hare verdedigers, niet alleen in waarheid nabaauwen, maar nog vermeerderen, uitbreiden en beladen met eene vragt van nieuwe gisſingen en vermoedens, zijn dezen dan de luiden die men beſchouwen moet als bij uitſtekenheid te rade gaande met de eere en waardigheid der Gewijde Schriften?

Doch het is der moeite waardig, om over het gevaarlijke der Mythiſche Schrif-

tuur-

tuurverklaring, waar van ik gewaag, *Wette* zelven te hooren, die het geenszins ontveinst, maar openhartig erkent, offchoon hij op allerleije wijzen het gevoel, dat zulks verwekt in de gemoederen van anderen, poogt te lenigen, of zeker het hatelijke daar van zich van den hals te fchuiven (1). Deze man nu, na dat hij den ganfchen Pentateuchus tot een Mythisch Heldendicht had omgekneed, waar in men bijna niets vindt dan poëtifche verdichtfels, vraagt zich zelven als het ware: „ Welk een voorkomen heeft dan nu de Pentateuchus met betrekking „ tot onzen Godsdienst met welken die toch in eenig verband ftaat? Moet „ men dan alzoo een gedeelte van de Gewijde Schrifture houden voor eene „ loutere verzameling van mythen, vrome vertelfeltjes en fabeltjes? En zou „ dit voor het geloof niet fchadelijk worden zoo wel als voor de achting en de „ heiligheid van den geheelen Bijbel? Doch hij antwoordt: dat, voor de verftan- „ digen en ingewijden voor de Priesteren, de Bijbel niets van deszelfs achting „ en bruikbaarheid verlieze, daar het hun bekend is dat het geloof zelf waar „ is, hoe zeer onwaar het geen waaromtrent het verkeert, en dat de offerhande „ van Abraham b. v. hij zij dan een wezenlijk of een mythisch perfoon, waardig „ is met een Godsdienstig gevoel befchouwd te worden, en het geen men leest „ dat door hem bedreven is, hoewel verdicht, te regt de oplettenheid van den „ lezer verdiene. Maar, zegt hij, de zaak bekomt eene geheel andere gedaante „ wanneer er wordt gefproken van het groote gros der menfchen, die het ge- „ loof niet onderfcheiden van de dingen tot welken het geloof zich uitftrekt, „ en die elke gefchiedenis houden of voor letterlijk waar, of voor een verach- „ telijk verdichtfeltjen. Immers bijaldien zij wisten dat Abraham niet in waar- „ heid geöfferd had, hunne ziel zou dan door dat verhaal niet meer geroerd „ worden. Moeten dan, vraagt hij, de Leeraren van den Godsdienst het volk „ wat anders voorprediken, dan zij zelven van harte gelooven? Zullen zij dus „ de oude priesterkunsten weder gebruiken? Met betrekking tot deze gewigtige „ vraag, betuigt hij zoo veel te fterker te verlangen dat dezelve van doorzig- „ tige mannen beäntwoord worde, hoe dezelve nadere betrekking hebbe tot de „ Mythen zelven van het N. V. zeer zeker voor ons niet nutteloos. Doch al „ was het, uit een Godsdienstig oogpunt befchouwd, niet onbillijk, om het volk „ te laten fteken in dwalingen die niets dan goed kunnen te wege brengen, „ zegt hij echter te vreezen dat het geheim zou verraden worden, of reeds „ verraden was, want, dat men het ftuk al te openlijk behandeld had, en er „ dus velen waren, die, het ontvangen licht van het welke zij geen regt gebruik

Deel II. Hoofdft. III. §. 3.

(1). In het aangehaalde Boek, na bij het einde.

Deel II. Hoofdst. III. §. 3.

„ bruik wisten te maken tot hun eigen nadeel aanwendden. Dat intusschen „ onze voorvaders gelukkig waren geweest, die, onbedreven in de kunst der „ Critiek, zelven, ter goeder trouwe, alles geloofden, wat zij anderen leerden. „ Want, hoe veel de geschiedenis er ook bij verloor, de Godsdienst echter er „ bij won. Doch, voorwaar," vervolgt hij, „ ik ben de man niet, die de „ Critiek ingevoerd heb: maar nu zij eenmaal haar gevaarlijk spel begonnen „ heeft, moet hetzelve worden doorgezet, terwijl dat geen slechts goedkeuring „ verdient dat in zijne soort volmaakt is."

2. Zij die de Mythische wijze van verklaring, in den ruimsten zin genomen, meenen te moeten aanwenden, zonder onderscheid, bij de Gewijde Boeken van alle tijden, moeten, zullen zij zich zelven gelijk blijven, die boeken niet voor Godlijke, maar louter menschelijke schriften houden, en geven dit ook zoo ondubbelzinnig en zoo vaak te kennen, dat deswege bij niemand eenige redelijke twijfel kan overblijven. Trouwens de zulken doen weinig vereerende en bij uitstek lage denkbeelden van de zamenstelling dier boeken bij zich vermoeden, die zich in het behandelen van dezelve vrijheden veroorloven, welke men, ten opzigte van de beste boeken der oudheid, van welke eene soorte ook, ondragelijk zou achten.

Immers, offchoon ik zeer vreemd ben van eenen te grooten en bijgeloovigen eerbied voor de Gewijde Schrijvers, waar door ik hen als het ware zou beschouwen als enkel lijdelijke werktuigen Gods, hebben echter gewigtige redenen mij steeds overtuigd, dat het dezen mannen aan eene bijzondere hulpe der Godheid, bij hun schrijven geenszins mangelde: maar dat ik, die zelfs van het gewoon bestuur der Godlijke Voorzienigheid den juisten aard niet doorzie, niet volledig begrijpe hoe die bijzondere ondersteuning werkte, kan ik noch loochenen noch vreemd vinden. Wat derhalve bij het opstellen der Gewijde Boeken Gode, wat, den Mensche moet toegeschreven worden, durf ik niet aannemen in naauwkeurig afgeteekende grenzen te bepalen; doch met dat alles schroom ik niet dit ééne in het algemeen vast te [illegible] dat de Heilige Schrijvers, onder zeker bestuur van God zelven, zoo o[illegible] [illegible]odsdienst en de zaken daar mede verbonden geschreven hebben, [illegible] meer vertrouwen met reden in hun behooren te stellen, [illegible] eeni[illegible] [illegible]ijk schrijver van [illegible] grootste gezag, ja dat wij hun het gro[illegible] [illegible]ig zijn. Te [illegible] wanneer wij vaststellen, het geen [illegible] [illegible]men, dat [illegible] [illegible]eze boeken vervat van Goddelijk[illegible] [illegible] menschen [illegible] bij monde predikten, door eene [illegible] Godheid [illegible]ken daar van geholpen wierden, [illegible] [illegible]ijk, en met de goedheid en

wijs-

wijsheid van dien zelfden God ten vollen overeenkomstig, te ftellen, dat Hij, zoo veel het noodig was, ook den zoodanigen te hulpe kwam, die de Schrijvers zouden zijn dier oorkonden, waar uit die zuiverer Godsdienstleere, zoude gehaald worden door alle menfchen van alle volgende geflachten? Weshalven, daar Jezus en zijne allerheiligfte gezanten gewoon zijn de Boeken van het O. T. beftendig als Goddelijke Schriften aanteprijzen, en daar Apostel Paulus, 2 Tim. III. 16. zoo niet de geheele Gewijde Schriftuur des O. V., die ten minften, voor zoo ver zij den Godsdienst raakt, Θεοπνευςον verklaart of *van God ingegeven*, word ik juist hier door gedrongen om eene zoo veel te grootere kracht van Goddelijken bijftand, bij het fchrijven der Boeken van het N. T. aantenemen, als de onderwerpen, daar in behandeld, voortreffelijker zijn, en de Godsdienstleer daar in begrepen, beftemd was voor duurzamer en uitgebreider invloed. Maar, misfchien zal men zeggen: „ Het denkbeeld van diezelfde Θεοπνευςία of, *Godde-* „ *lijke ingeving* zoo als men die noemt, is flechts mythisch (1) en gelijk bij „ andere volken de Dichters geächt wierden met den geest hunner Goden be- „ zield te zijn, zoo wierden, ten tijde van Christus en zijne Apostelen, door „ de Joden de Schrijvers der Gewijde Boeken, zoo veel te algemeener voor „ Godlijke mannen gehouden als het, van de oudfte tijden af aan algemeener „ in gebruik was, om alles wat uitftekend of eerwaardig was, Gode als wer- „ kende oorzaak toetefchrijven.” Doch, om andere dingen daar te laten, Jezus zelf beroept zich, altijd en overal waar hij zich bevond, in dien fmaak, op de betuigingen in het O. T. als op waarlijk Goddelijke uitfpraken, dat het blijke, dat hij zulks niet doe, bij wijze van fchikking naar aangenomene manieren van fpreken, maar uit ware overtuiging zijner ziele: ja, toen hij den verbreideren zijner nieuwe Godsdienstleere de Goddelijke hulp toezeide, welke hen op eene bijzondere wijze onderfteunen zoude in alles wat zij ter zake van dien Godsdienst zouden doen, lijden, of fpreken, en door welker invloed en vermogen, zij alles wat zij befloten en uitfpraken den Godsdienst rakende, door God zelven voorgefchreven en geftaafd moesten achten, Matth. X. 19, 20. Luc. XXI. 12–15. Joän. XIV. 16, 17, 26. XVI. 13; toen kon hij voorzeker niet geächt worden mythisch gefproken te hebben, en zoo houden wij het met regt daar voor, dat dezen Boeken des Nieuwen Verbonds een wezenlijk Godlijk gezag moete toegefchreven worden, die met grond gehouden worden van de Apos-

Deel II. Hoofdft. III. §. 1.

(1). Zie B. V. *Bauer Hebr. Mythol.* I. bl. 23. Voor het overige verdient bij uitftekenheid over de ingeving van de Boeken des O. T. geraadpleegd te worden *Jahn's Einleit. in das A. T.* I. §. 19-25.

Deel II. Hoofdst. III. §. 8.

Apostelen geschreven te zijn. Intusschen zou het schijnen kunnen, dat die stellige en onmiskenbare toezeggingen welke Jezus aan zijne Apostelen deed, geene betrekking hadden tot Marcus en Lucas, de eenigen die onder de Apostelen niet behoorden: doch dat die toezeggingen verder dan tot de Apostelen wierden uitgestrekt, blijkt uit Hand. I. 8. vergeleken met Hoofdst. 2. 17, 18, alwaar Apostel Petrus niet onduidelijk te verstaan geeft, dat die buitengewone gaven van den Goddelijken Geest welke Jezus beloofd had, zich veel verder uitstrekten. En dat dezelve in de eerste Christelijke Kerke van zeer veel verdere uitgebreidheid waren, maken wij op, zoo, uit onderscheidene plaatsen, waar in Apostel Paulus gewaagt van feestgelijke gaven door vele anderen ontvangen, zoo als uit 1 Corinth. 12. en env., als uit de mededeeling daar van aan anderen, welke door oplegging der handen van de Apostelen geschiedde Hand. 8. 17-19, 19. 6., voornamelijk aan dezulken, die de gebeurtenissen en leer van den nieuwen Godsdienst aan anderen zouden voordragen, en alzoo de medewerkers, de mede-dienaren der Apostelen zelven worden, 1 Tim. IV. 14. 2. Tim. I. 6. Dat intusschen Marcus op het naauwste verbonden was met Petrus, zoo als de Ouden berigt hebben, en met diens hulpe ook zijn Euangelie heeft opgesteld, blijkt zelfs bijna uit sommige innerlijke kenmerken van dat boek, terwijl elk weet dat Lucas de bestendige metgezel en mede-arbeider was van Paulus; zoo dat de Christelijke oudheid geenszins op eenen losfen voet de boeken der beide Euangelisten voor waarlijk Goddelijke schijnt te hebben aangenomen (1). — Voor het overige zou men, uit dezelfde duidelijke toezeggingen van Jezus tot de vroegste verbreiders van zijnen Godsdienst gerigt, met veel waarschijnlijkheids mogen opmaken, dat den Schrijveren onder de Oude Bedeeling in geenen anderen zin, een Goddelijk gezag door hem wordt toegekend, dan in dien waar in hij verklaarde dat het zelve, door de bedoelde Goddelijke ondersteuning, onbetwistbaar toekwam aan hun, die den nieuwen Godsdienst bij monde en dus ook bij geschrifte zouden verbreiden.

Dan wij mogen dit bewijs niet verder uithalen, hoewel het ons voorkwam dat wij het met stilzwijgen niet behoorden voorbij te gaan, om dat het met de liefhebberij voor de Mythische Schriftuur-verklaring dermate verknocht is, dat zij die smaak daar in vinden, voor ver het meerendeel, het Godlijk gezag der Gewijde Schriften, dat hun zoo geweldig tegen de borst schijnt te stooten, beweren alleen in eene volksmeening zijnen grond te hebben.

3. Geen-

(1) Men kan hier vergelijken *Eusebius Hist. Eccles.* II 15. III. 4, 24, 39.

3. Geenszins verwondert het ons dat zij, waar mede wij verschil hebben, het Godlijk gezag van de Gewijde Boeken verwerpen, daar zij den Goddelijken oorsprong van den Godsdienst zelven, welke daar in geleerd wordt, derwijze beperken, dat zij, den naam behoudende, de zaak zelve ten vollen schijnen te vernietigen. Te weten, het doel der Mythische Schriftuurverklaring, zoo als die thans in den smaak valt, is geen ander, dan, om alles, wat in de Heilige Boeken omkleed is met het voorkomen van bijzondere Goddelijke tusschenkomste en wonderwerk, zoo veel het eenigzins mogelijk is, in een meer natuurlijk en met onze eigene dagelijksche ervarenis overeenkomstig kleed te steken, en aldus den Godsdienst zelven niet uit waarlijk Goddelijke bronnen, welke de Mythische wijze van voordragen aan dezelve heeft toegedicht, maar uit louter menschelijke afteleiden. Welk doel van die verklaringwijze, offchoon wij het gedeeltelijk in onze geheele Verhandeling genoegzaam meenen blootgelegd te hebben, verdient, dat wij nog sommige dingen, hier toe betrekkelijk, als in één gezigtspunt bloot leggen, op dat wij den schijn niet mogen hebben van al te groote gestrengheid in het berispen. Deel II. Hoofdst. III. §. 3.

Wat dan aanbelangt den ouden Mozaïschen Godsdienst, hier van beweren zij, dat deszelven grondlegger, wanneer men leest, dat God hem voor de eerstemaal verscheen, om hem de bediening van Godsgezant optedragen Exod. III. 2. env. (1) niets anders gezien heeft dan eenen blikſemstraal, waar door het braambosch hem als in brand scheen te staan, en dat hij de reeds bij hem opgekomene begeerte om zijn volk, door de Egyptenaren onderdrukt, te verlossen, als van Godswege versterkt gevoelde; dat de wonderwerken, door hem, in Egypten verrigt, een volkomen Mythisch aanzien hebben, en alzoo ten deele kunstenarijen eens wigchelaars waren, ten deele gewone, of min gewone, doch in allen gevalle, natuurlijke, schoon toevallige volksrampen der Egyptenaren; en dat men, zelfs bij de Wetgeving op Sinaï, geheel niet moet denken aan eene waarlijk Goddelijke tusschenkomst, daar, overal, waar God gezegd wordt verschenen te zijn, een onloochenbaar kenmerk van het Mythische plaats heeft (2): en dat in het algemeen, alles wat er bovennatuurlijks in het O. V. wordt verhaald, niet in waarheid alzoo bestond, maar alleen dien schijn had (3). Wat aangaat voorts de Propheten, hier van zeggen zij (4) dat dezen op dezelfde wijze hun-

(1). *Bauer, Hebr. Mythol.* I. bl. 270 env.

(2). Dezelfde boven aangeh. bij Hoofdst. I. §. 1. en Deel I. Hoofdst. 3. §. 5. Aanm. 1, aan het begin.

(3). *Meyer Hermen. V. T.* I. bl. 48, 49. II. bl. 252–282.

(4). *Bauër Hermeneut. S.* bl. 401 env. *Meyer* als boven II. bl. 393 env.

dat sommige verborgene vonken van zijn leven, dat uitgebluscht scheen, door den weldadigen invloed der koude grafl ucht, en door de natuurlijke kracht der kruiden waar mede het ligchaam was omgeven, bewaard en eenigermate als opgloorende, eensklaps door een blikfemstraal weder verlevendigd en opgewekt werden, of door sommige verborgene krachten der nature, onder medewerking der Goddelijke Voorzienigheid, op nieuw ontglommen (1); dat immers Jezus zelf te voren zekere opstanding, niet van zijn ligchaam, maar van zijne leere voorzegd had (2); dat men het zoo ook Mythisch moest opvatten wat er verhaald wordt van de Hemelvaart van Jezus, welke de Apostelen zich slechts verbeeld hebben, toen zij hem niet meer zagen, daar hij zich van eenen dikken nevel, toevallig op den berg gevallen, bediend had om zich aan hun gezigt te onttrekken, om vervolgens in stille afzondering zijn leven door te brengen (3); dat voorts, de aanmerkelijke en wondervolle geschiedenis der van den Hemel beschikte vestiging en afkondiging, om zoo te spreken, van den nieuwen Godsdienst volgender wijze gemakkelijk kan terug gebragt worden tot de natuurlijke orde der dingen, wanneer men veronderstelt, dat, toen de Apostelen en andere aanhangers van Christus op den Pinxterdag te zamen vergaderd waren, en zij eenig sterk geluid in de lucht vernamen dat zweemde naar eenen geweldigen wind, zij allen dit beschouwden als een voorteeken en kenmerk van de aannadering of tegenwoordigheid der Goddelijke kracht, dat hun geest op dit denkbeeld zeer geroerd en opgewonden zijnde, zich als ontlaste in gebeden en lofzangen waar bij zij zich bedienden van andere spraakbuigingen dan te Jerusalem bij den Gewijden eerdienst gebruikelijk waren; doch dat er niets van hun gezien wierd dat geleek naar onderscheidene verspreide en op hen nederdalende vuurvlammen, terwijl de figuurlijke beschrijving daar van alleen moest dienen om aanteduiden zielen, die hoog opgewonden en met Gods kracht schenen vervuld te zijn (4).

Ein-

(1). *Eichhorn Biblioth.* IX. 6., 1036 env.

(2). *Eichhorn* als boven VII. 6. 1039 env. Het zonderling verdichtsel heeft zoo veel bijval gevonden in Duitschland, dat de schrandere *Reinhard* gemeend heeft het te moeten weêrleggen in zijne Verhand. *de Christo suam dum viveret resurrectionem praedicente* in *Comment. Theol. Velthuseni* cet. III. init., en zeer onlangs weder herdrukt in *Reinhardi Opusc. Acad.* II. bl. 30 env.

(3). Zoo of zoo omtrent dachten van overlange sommigen. Zie *Hamelsv. Bijbel verded.* VI. bl. 77 env. en vergel. *Gablers Theol. Journ.* van 1799, D. X. bl. 419 env. en zijn nieuwer *Journal fur auserl. Theol. Literat.* II. bl. 55 env., zoo als ook *de Neue Theol. Ann.* van 1807. bl. 906 env.

(4). *Eichhorn's Biblioth.* III. 2. bl. 225 env. vergel. met V. 3., 358. 359. Anderen ten deele anders. Zie B. V. *Pauli Neues Repert.* II. 308 env. en *Memorabil* VII. 29 env. Ook *Henke Neues Magaz.* VI. 1., bl. 100 env.

Eindelijk moet het verhaal der bekeering van Paulus tot eenen Godsdienst wel- ken hij vijandig was, volgens de uitspraak der nieuwere Schriftuurverklarers, zoo worden opgevat, of dat hij, op zijne reize ter vervolging van de Christenen ondernomen, door een onverwachte donder en bliksem overvallen, zulks voor eene Godlijke waarschuwing hield, en meende Jezus voor zijnen ontstelden geest als tegenwoordig te zien, die hem duidelijk beval, om van nu af aan het vervolgen der Christenen te staken (1); of dat Jezus zelf in waarheid door hem gezien wierd, daar deze, uit de schuilplaats, waar hij zich na de verdichte hemelvaart op aarde ophield, te voorschijn gekomen om Saul, welke hij gehoord had dat zijnen volgeren met eenen geheelen ondergang dreigde, tot betere gedachten te brengen, en aan zich dienstbaar te maken, zich van den schrik, door het toevallig onweder ontstaan, bediende, om Saul onverwacht aantespreken, en zich daar na oogenblikkelijk voor hem te verbergen op het oogenblik dat 's mans gezigt door het schitteren des bliksems als verblind was (2). — Doch wij zouden te omslagtig zijn en zeer vervelen, wilden wij alles ophalen wat de nieuwste letterkundigen en Godgeleerden hebben uitgedacht, om, door hunne nieuwe wijze van verklaring, het zij dan Mythische, of daar aan grenzende, op allerleije wijzen het waarlijk wonderdadige dat in de overige Geschiedenissen des N. T. gevonden uit den weg te ruimen (3). Doch het geen wij slechts hoofdzakelijk en met enkele uitgekipte voorbeelden hebben aangevoerd, bewijst ten vollen, dat de Hemelsche oorsprong van den Godsdienst, zoo in de Boeken des Ouden als des Nieuwen Verbonds vervat, niet alleen geweldig ontluisterd maar in waarheid ten eenemale ondermijnd en vernietigd worde, terwijl met de stichters van beiden en de voornaamste verbreiders niets moet voorgevallen zijn, dat niet zoude overeenkomen met de gewone orde der dingen.

Deel II. Hoofdst. III. §. 3.

4. Zoo velen derhalven als dezen regel zonder mate of bepaling volgen, zouden wij die beschouwen kunnen als echte verdedigers van de waardigheid der Gewijde Boeken, of moeten wij hen niet veel eer houden voor verraders van de goe-

(1). *Eichhorn's Biblioth.* VI. 1. bl. 1. env.

(2). Zie *Eberhard Geist des Urchristenthums*, D. I., gelijk ik vernomen heb uit de *Neue Theol. Ann.* van 1807, bl. 910 env.

(3). Met de Mythische verklaring der Gewijde Boeken is op het naauwste verbonden en schijnt daarvan wel eene afstammeling, die *psychologische* verklaring, waar van uitvinder is de beroemde *Paulus*, en volgens welke alles wat er buitengemeens is in de geschiedenissen van het N. V., gelegen is niet in de zaken zelve, maar in de zielen, de zinnen en gemoedsbewegingen der menschen, waar uit dezelve moeten verklaard worden. Doch dat dit vaak al te gezocht en willekeurig ja ongerijmd is, is te regt in Duitshland zelven opgemerkt. Zie de *Neue Theol. Annal* van 1806. bl. 371.

Deel II. Hoofdst. III. §. 3.

goede zake die zij willen schijnen te verdedigen? „ Maar zeggen zij, daar wij „ niet alles kunnen verdedigen, verlangen wij, ten minsten, dat te staven, dat „ alleen als voortreffelijk en nuttig mag worden aangemerkt. Het geen in de lee„ ringen en voorschriften waarlijk uitmuntends en van uitgebreid nut is voor alle „ eeuwen, dit, dit is het dat wij alleen op het oog hebben, maar de geschie„ denissen, waar in die leeringen en voorschriften gewikkeld zijn, misvormd als „ zij zijn door Mythen en ongelooflijken omslag van wonderwerken, en allent„ halve tot ons zeker mindere betrekking hebbende, laten wij gemakkelijk drij„ ven, mag het ons maar gebeuren, om de groote zaak zelve, die door onze „ tegenpartijders, te gelijk met de geschiedenissen waar in zij gewikkeld is, „ roekeloos verworpen wordt, te behouden en te beschermen, en langs dien „ weg dezelve bij die tegenpartijders aantebevelen en aannemelijk te maken. „ Kunnen wij het zoo ver brengen, dan zullen wij het daar voor houden dat „ en wij en onze eeuw, afkeerig van het geloove aan wonderdadige gebeurte„ nissen, ons zeer verdienstelijk gemaakt hebben aan de zaak van den Gods„ dienst. En naardemaal men, bij het helder licht, dat thans zoo wel voor „ andere wetenschappen als bijzonder voor de Wijsbegeerte ontstoken is, moet „ wanhopen aan het handhaven der Geschiedenissen in dien smaak als dezelve „ beschreven staan, maken wij er ons werk van, om, zoo veel in ons vermogen „ is al het aanstootelijke uit de Gewijde Schrifture weg te nemen. Voor het „ overige verlangen wij niets vuriger, dan om de roem en waardigheid op te „ houden, ja, zoo waar, de Goddelijkheid van de Godsdienstleere en de Heilige „ Mannen die dezelve het eerst gepredikt of vervolgens verbreid hebben." — Zoo meent gij dan, Goede Lieden, dat Gij in waarheid, en zoo als het behoort, te rade gaat met de belangen van den gehoonden en versmaden Godsdienst? Maar neemt niet de verachting van denzelven meer en meer toe bij u zelven, en wordt niet de eerbied, welke het groote gros, bestendige getuigen van uwe pogingen, voormaals dien Godsdienst toedroeg, van dag tot dag verminderd? Gijlieden wenscht het eerwaardig gebouw van dien Godsdienst, dat vele eeuwen verduurde en staande bleef onder groote afwisseling van gebeurtenissen en gevoelens, zoo goed als gij kunt te schragen. Doch, wijl Gij deszelven oude en Goddelijke grondslagen ondermijnt en opruimt, om er nieuwe en louter menschelijke, dat is, in de daad, geene onder te leggen, verhaast Gij met eigene handen zijnen geheelen val. En wat, bid ik, wat is het dan toch, dat u drijft om zoo vele moeite te doen om het staande te houden, terwijl Gij zelven verklaart dat, zoo als het dan gezegd wordt van God opgerigt te zijn, het volstrekt niet meer berekend is voor Ulieden en den tijd waar in Gij leeft? Waar is het, dat het veel

veel in zich bevatte, zoo heerlijk, zoo voortreffelijk, en zoo nuttig tot velerlei goed einde, dat, daar Gij niets, dat er mede kan vergeleken worden, in het zamenstel van welke andere oude leere ook ontdekt, gy er te regt hoog bij opziet en er wezenlijke achting voor hebt, wenschende, ten nutte des menschdoms dat dit heilig en ter goeder trouwe bewaard blijve: maar het bevalt U niet dat God er in voorkomt als bouwmeester van het voortreffelijk gesticht, als onderhouder en uitbreider van het zelve, en overal daar hij gezegd wordt de hand aan het werk geslagen te hebben, schijnt Gij niet God maar menschen te zien, en, om dat Gij niet meer ontdekt, dat God op eene buitengewone wijze tusschen beide komt, en de wijsbegeerte uwer eeuwe zulke eene tusschenkomst niet kan begrijpen, meent gij overal, in de plaatse van God, menschen te moeten onderschuiven. Intusschen hoor ik U: „ Wij sluiten de hulp van God „ geenszins buiten: wij houden Jezus voor den uitmuntendsten leeraar van den „ Godsdienst die er ooit bestond, voor een Godlijk mensch en wenschen van „ geheeler harte dat hij van anderen daar voor gehouden worde; gelijk wij al„ mede niet loochenen dat *Mozes* en de Propheten der Hebreeuwen niet zonder „ hulpe der Godheid voortreffelijk over Godsdienst en deugd gesproken heb„ ben." — Ik weet het. Doch Gij staat hun toe eene gewone hulp van God, eene buitengewone loochent Gij. Te weten, gelijk wij te regt al het goede dat ons in gevolge van den gewonen loop der nature bejegent, als een geschenk der Goddelijke Voorzienigheid aanmerken, zoo moet men, uwes achtens, al wat er voortreffelijks voorkomt in de leere van den Ouden en den Nieuwen Godsdienst, van dezelfde beschikking der Goddelijke Voorzienigheid ontleenen, en gelijk men dus alles, wat er ooit uitstekends door den mensche is uitgevonden of ingesteld, bij monde of geschrifte overgeleverd, Goddelijk mag en behoort te noemen, zoo houdt Gij dan ook de leer in de Gewijde Boeken begrepen zoo veel te meer voor Goddelijk als dezelve U voortreffelijker voorkomt. Bij ulieden staan derhalve, Mozes, David, Jezaiäs, en Jezus Christus zelf, volkomen in denzelfden rang met Lycurgus, Homerus, Plato, Socrates en andere voorname mannen der ongewijde oudheid die door verstandige vermogens, uitmuntende hoedanigheden, of voortreffelijke leeringen zich verdienstelijk gemaakt en aanspraak bekomen hebben op den naam van Goddelijke mannen, en gij meent dat, hoe genen beter dan dezen zaken den Godsdienst of de deugd rakende, geleerd hebben, zij ook zoo veel te meer regt bekwamen op dien hoogen eernaam? — „ Zoo „ is het juist: want welk eenigszins ervaren Wijsgeer onzer eeuwe zal toch „ van zich verkrijgen kunnen om te gelooven, dat God immer op eenige an„ dere dan de gewone wijze met de menschen omgaat of de eeuwige orde der „ din-

Deel II. Hoofdst. III. §. 3.

Deel II. Hoofdst. III. §. 3.

„ dingen afbreekt door eenigerhande wonderdadige tusschenkomst?" (1) — O! die fraaije menschelijke wijsbegeerte, die, daar zij, zelfs bij dit licht der wetenschappen, over de wijze hoe de eigene ziel op het ligchaam werkt, of over andere dagelijks voorkomende dingen, zoo veel niet kan hervoorbrengen, dat al het duistere opgeklaard worde, zich echter stoutelijk aanmatigt om stellig te beslissen; dat God nimmer op des menschen geest zelven op eene bijzondere wijze gewerkt hebbe, of van den gewonen loop der nature zij afgeweken, en dat wel om die bepaalde reden, dat dit schijne te strijden met hare eigene ervarenis, of de maat van hare zwakheid te bovengaat! — Wel erken ik gaarn dat men zulks niet te ligtvaardig moet aannemen, doch wanneer zoo vele en zoo gewigtige redenen ons dringen om het geloovig te erkennen, dat derzelver kracht, als in weerwille van hun zelven, gevoeld worde zelfs door dezulken, die weigeren om er zich door te laten overreden, dan beveelt die wijsbegeerte zelve, welke den mensche betaamt, zoo bekrompen van doorzigt als hij is, voor die redenen te wijken, en zich ter goeder trouwe daar aan te onderwerpen. Dat er nu waarlijke zoodanige redenen voorhanden zijn, kan men zelfs daar uit ligtelijk opmaken, dat, gelijk wij aan het einde van het vorige Hoofdstuk zagen, daar de nieuwere uitleggers de wonderwerken, met welken Mozes en Jezus gezegd worden hunne Goddelijke zending gestaafd te hebben, vruchteloos, op allerleije wijzen gepoogd hebben weg te redeneren; men eindelijk bij de meesten zoo ver gekomen is om te erkennen, dat zij niet allen kunnen weggenomen of op eene natuurlijke wijze verklaard worden.

Trouwens de grootere voortreffelijkheid der leeringen zelve heeft met geene waarschijnlijkheid kunnen verklaard worden uit enkel natuurlijke oorzaken, *Meyer* (2) immers, die reeds in het O. T. erkent te vinden zoo vele heerlijke denkbeelden aangaande God en deszelven regering, dat men in de oudheid vruchteloos zoeke naar iets dat daar mede kan vergeleken worden, ontveinst niet dat de wijze waarop de eerwaardige Hebreeuwsche mannen gekomen zijn aan de voortreffelijke leer die zij verkondigden, voor hem eene verborgenheid is (3). En voorwaar, wat men dan ook in lateren tijde heeft uitgedacht, om

de

(1). Vergel. *Henke's Magaz.* I. 1. bl. 36 env., *Neues Magaz.* I. 3. bl. 453 env. II. 1. bl. 31. II. 2. bl. 391 env. V. 1. bl. 1–68. 2. bl. 199–260. en *de Neue Theol. Annal.* van 1808. bl. 407, 412, 523.

(2). *Hermeneut. des A. T.* I. bl. 50.

(3). Ald. in de *Voorrede*, vor het 2de Deel bl. 7, 8.

de historische geloofwaardigheid van de Boeken des O. V. te doen wankelen, heeft men echter noch loochenen noch in twijfel kunnen trekken, dat de leer van Gods eenheid, gedurende vele eeuwen bij uitstekendheid gepredikt wierd alleen bij het Israëlitische volk, hoe klein, hoe luttel beschaafd en hoe sterk neigende tot het vereeren van beelden en valsche Goden van andere volken. En hoe men dit naauwkeuriger overwege, en, door vergelijking met de leerstellingen der beste Wijsgeeren, welke zelfs de beschaafdste tijden naderhand den Grieken en Romeinen hebben opgeleverd, toelichte, hoe men het meer beschouwen moete als hoogstverbazend, ja eigenlijk wonderdadig. Dezulken derhalve, die stout weg besluiten, dat dit uit enkel natuurlijke oorzaken moet verklaard worden, die zij echter zelfs bij gissing niet weten optesporen, dezulken, zeg ik, daar zij gansch andere oorzaken, waar uit het gemakkelijk kan verklaard worden, oorzaken die niet verborgen liggen, maar in de boeken zelven, waar in deze verwonderlijk schoone leeringen begrepen zijn, overal voor oogen zijn, weigeren aantenemen, verraden juist hier door het losse en opgeraapte van hun gevoelen. Deel II. Hoofdst. III. §. 3.

Bijaldien nu de uitvinding van den Israëlitischen Godsdienst met geene waarschijnlijkheid aan enkel menschelijk vernuft kan worden toegeschreven, wat zullen wij dan zeggen van dien Christelijken, waar van onze tegenstrevers zelven openhartig erkennen, dat niets denzelven overtreffe in Godewaardigheid, in schitterende voortreffelijkheid, in volkomene geschiktheid, om ware Godsvrucht, menschlievenheid, en de zuiverste deugd waar voor de mensch vatbaar is, te leeren, aantebevelen, op het hart te drukken, dat niets geschikter en beter berekend is voor alle tijden en voor de bevatting en den aard van volstrekt alle volken die op den aardbodem gevonden worden? Kunnen wij ons wijsmaken dat deze alleen met behulp van het menschelijke verstand zou verzonnen zijn en uitgedacht? Welke hulp toch kon deszelven Stichter daar toe vinden bij zijne landgenooten de Joden, welker Godsdienst, ten zijnen tijde, zeer verbasterd was en krielde van bijgeloovigheden en haat tegen alle vreemde volken? Doch gij zult zeggen: „ Mogelijk was hij onderwezen in de scholen der Esseeën en „ doortrokken van derzelver meer zedelijke leerstellingen." Fraai verzonnen waarlijk! Want er is geene, zelfs de zwakste grond voor het vermoeden, dat hij ooit eenigen omgang gehad hebbe, met deze weinig talrijk min bekende en van de gewone verkeering met menschen veelal afkeerige secte. Daarenboven was er tusschen de leer van Jezus en de instellingen en uitspraken der Esseeën, in de hoogstbelangrijke punten, een zoo aanmerkelijk verschil, dat men de laatste met geenerleijën schijn voor de bron kan houden waar uit de eerste zoude ge-

Deel II. Hoofdst. III. §. 3, 4. schept zijn. (1) Trouwens, konde hem in deze school, of ergens op de wijde wereld, het ontwerp aan de hand gegeven worden, ter stichting van den allervoortreffelijksten, eenvoudigsten, en heilrijksten Godsdienst, van eenen Godsdienst welke zich moest uitstrekken tot volstrekt alle volken buiten uitzondering, en die allen door den heiligsten band der liefde vereenigen? En terwijl geen wetgever of wijsgeer, geen stichter of hersteller van eenigen staat, noch eenig beroemd volksleeraar eenig soortgelijk ontwerp aan den dag leide, of eenig dichter der oudheid, iets diergelijks ooit verzon, (2) zoo moet men, of, den naam van eenen Goddelijken leeraar, in alle die waardigheid en kracht aan Jezus toekennen, waar in hij zelf, met duidelijke woorden en openlijk verrigte wonderwerken, toonde dien te begeeren, en welke hij, met de zuiverste en onvergelijkelijke vrome zeden luisterrijk handhaafde, of, toevlugt nemen tot de ellendigste en meest gewrongene gissingen, boven welke zich niets onwaarschijnlijkers of ongeloofelijkers denken laat.

§. 4.

Doch om te rug te komen tot ons onderzoek naar de Mythische wijze van Schriftuurverklaring, eenigzins, hoewel niet ongepast, afgebroken, door de tusschengevoegde korte bewijzen voor den waarlijk Goddelijken oorsprong van den ouden en nieuwen Godsdienst beiden: men kan vragen, of, daar wij die wijze van Schriftuurverklaring, zoo als dezelve ten huidigen dage door de groote meerderheid van hare voorstanders wordt toegepast, verwerpen als ondermijnende de waardigheid der Gewijde Boeken en van den Godsdienst zelven daar in geopenbaard, wij ook het zelfde ongunstig oordeel vellen over volstrekt alle Mythische Schriftuurverklaring, zoo dat, indien dezelve ook binnen hare juiste palen besloten wierd, wij daar van het zelfde gevaar zouden meenen te moeten vreezen voor onze Gewijde Boeken en den allerheiligsten Godsdienst daar in vervat? Doch in het beantwoorden dezer vrage kunnen wij ons des te beter op kortheid toeleggen naar mate wij meerdere dingen daar toe behoorende gerekend kunnen worden reeds boven voorloopig behandeld te hebben.

1. Ze-

(1). Zie *E. Tinga Oratio de J. C. doctore θεοδιδάκτω, minime Esseno*, en *Luderwald* in *Henke's Magaz.* IV. 2. bl. 371 env.

(2). Zie *Reinhard* in zijn boek dat ten titel voert: *Versuch uber den Plan, den der Stifter der Christl. Relig. zum besten der menschen entwarf:* van welk voortreffelijk boek, naar de 4de uitgave, eene Hollandsche vertaling verscheen in den jare 1806.

1. Zeker zijn er geweest, die, daar zij, alleen in sommige der alleroudste oorkonden van den Gewijden Bondel, Mythen zochten, niets wilden te kort gedaan hebben aan de waardigheid en het Goddelijk gezag van de Heilige Schriften: zoo als *Seiler* (1), welke zijn gevoelen, zeer gematigd, wanneer het vergeleken wordt bij de magtspreuken van de meeste Duitsche Sehriftuurverklarers, zoo verdedigt, dat hij wel degelijk begeert te handhaven de geschiedkundige waarheid van de verhalen zelven die men als Mythisch moet opvatten, en met nadruk de oplettenheid vestigt op het aanmerkelijk onderscheid tusschen de Mythen in de Gewijde Schrifture en die van vreemde volken. Doch, behalven dat dit toelaten van een mythisch en fabelachtig bekleedsel, bij sommige overoude verhalen, derzelver geschiedkundige waarheid, van den eenen dus, van den anderen alzoo, naar dat de smaak en keuze der uitleggeren verschilt, begrepen, op losse schroeven stelle, heeft het nog het volgende hoogstbedenkelijke gevaar in zich, dat, uit hoofde van het doorgaande wonderdadige voorkomen der verhalen door de geheele Gewijde Schrifture henen, de Mythische verklaring eenmaal aangenomen en toegelaten, niet meer kan beteugeld of beperkt worden, en men geene wetten schijnt te kunnen uitdenken of vaststellen om den eens aangevangen loop te stuiten. Trouwens, het is algemeen bekend, dat deze wijze van Schriftuurverklaring, onder veler toejuiching, eenmaal beproefd op het boek van Genesis, met snellen voortgang straks is overgeslagen tot bijna alle overige boeken van den Gewijden Bondel. Weshalve wij zelfs het gevoelen van onzen *Muntinghe* niet ten vollen aannemen kunnen, hoe zeer nog al meer gematigd dan dat van Seiler en scherper bepaald, ja zoo bepaald, dat hij de Mythen, welken hij, wat den naam betreft, aanneemt, indedaad bijna schijne te loochenen. Hoog moeten wij, intusschen, roemen den diepen eerbied, welken de man, die zich zoo uitstekend verdienstelijk gemaakt heeft voor de Gewijde Schriften, duidelijk bewezen heeft die Schriften toetedragen, zelfs in zijne Verhandeling over de Mythen (2). Deel II. Hoofdst. III. §. 4.

2. Doch hoe ligt de smaak voor elke Mythische Schriftuurverklaring leide tot eene luchtige oordeelvelling over de Gewijde Boeken en derzelver inhoud, hoe bij uitstek naauw althans dit eene en andere aan elkanderen verwant is, heeft onlangs door zijn voorbeeld openlijk bewezen, die naamlooze Hollandsche Schrijver, die in zijne moedertale uitgaf: *Gesprekken over de Mythen in den Bijbel.* Immers deze, offchoon hij slechts in de alleroudste oorkonden van het boek Ge-

(1). *Bijbelsche Uitlegk.* §. 75 en 131-138.
(2). Zie deze Verhand. over de Mythen van het O. T. bov. aangehaald, §. 7-11.

Deel II. Hoofdst. III. §. 4. Genesis Mythen schijnt te zoeken (1), geeft echter niet onduidelijk te kennen dat hij belust is, om de partij te volgen van de nieuwste taalkundigen en Godgeleerden van Duitschland.

Te weten: hij verklaart met zoo vele woorden, dat zijn geloof in de Christelijke Openbaring een wijsgeerig geloof is, en geenszins op de geschiedenis maar op de zaak zelve gegrond (2); dat de boeken des O. V. hem slechts in zoo verre eerwaardig voorkomen, als zij de gewigtigste bijdragen bevatten voor de geschiedenis der menscheid, der kunsten, der wetenschappen en der Godsdienst-kennis, dat zij, voor het overige, voor hem geen hooger belang hebben dan *Sanchionaton* onder de Ægyptenaren, *Herodotus* onder de Grieken, of *Livius* onder de Romeinen (3); ja, dat wel, in de boeken des N. T. ware geschiedenissen vervat zijn en onmisbaar voor de eeuw, waar in Jezus geleefd heeft, doch dat die boeken bij hem kracht noch gezag hebben, dan voor zoo ver hij er leeringen in vindt in haren aard en nature hoogstwaarachtig, en volkomen strookende met het gezonde verstand en het wezenlijk belang der menschen (4); want dat de Schrijvers dier boeken geenszins met den Goddelijken geest bezield waren, en hun alzoo, buiten kijf, dat gezag ontbreke, het welk eene volledige overtuiging moet te wege brengen (5); dat indedaad de Bijbel der Christenen meer kwaads gesticht heeft onder het menschdom, dan de Koran van Mahomed (6); dat, voorts, het geen er in verhaald wordt van bijzondere tusschenkomsten des Goddelijken Opperwezens, buiten eenige uitzondering, van hem wordt gehouden voor zaken die in geenen deele afwijken van den gewonen loop der nature (7); doch dat de Christelijke Openbaring boven de overige welke Heidenen, Joden en Mahomedanen ontvingen, (welke allen dus in denzelfden rang te plaatsen zijn) hem, daarom, waar en Godlijk voorkomt, om dat hare zedeleer voor alle natien en eeuwen dient (8); welker Predikers uit dien hoofde kunnen gezegd worden door den Goddelijken geest gedreven geweest te zijn, om dat zij bezield waren met de hoogste waarheidliefde en derzelver innerlijke overtuiging (9); en wat er meer van dien aard is, over elke van welke voorgevens ik mij des te minder verpligt acht mijn oordeel te vellen, als men zulks te gereeder kan opmaken uit het geen ik boven dienaangaande verhandeld heb. Hoe luttel, inmiddels de regelen, welke de Schrijver van dat werkjen den Mythischen Schriftuurverklarer voorschrijft (10), strekken om

(1). *Gesprekken over de Mythen in den Bijbel*, Haarl. 1809, bl. 93 env. (2). bl. 11. (3). bl. 16, 17. (4). bl. 19. (5). bl. 20. (6). bl. 21. (7). bl. 23 en 24. (8). bl. 46. (9). bl. 140. (10). bl. 172 tot het einde.

om de eer der Gewijde Boeken te handhaven, wil ik liever anderen laten beoordeelen. Immers wilde ik hier over, naar het gevoelen van mijnen geest zelven, uitweiden en zulks toepasfen op de waardigheid der Gewijde Boeken, ik zoude mogelijk fchijnen Uwe gunstige vooringenomenheid te willen afpraghen, Geëerde Heeren, welken het niet behaagde het aangeduide ftuk met eenen eereprijs te bekroonen, eene walgelijke en laffe foort van vleijerij echter waar van ik hoogst-afkeerig ben, en verlang gehouden te worden.

Deel II. Hoofdft. III. §. 4.

3. Wat mij betreft, alhoewel ik geen enkel historisch gedeelte der Gewijde Boeken, zelfs niet van het eerfte boek van Mozes, Mythisch opvatte, verwerp ik echter niet alles wat met den naam van *Mythe* beftempeld wordt, of veroordeel dit als nadeelig voor de eer der Heilige Schriften. Het is toch reeds lang behoudens den eerbied aan de Gewijde Boeken verfchuldigd, aangenomen, dat er fommige poëtifche verdichtfels, volksmeeningen of wijsgeerige begrippen voorhanden zijn, en dus van geene bijzondere openbaringen afkomstig, waar van zich de Heilige Leeraren en Schrijvers ten hunnen gebruike bediend hebben: en wil iemand deze dingen den naam van Mythen geven, die nieuwe naam zal zeker aan de waardigheid der H. Schrifture niets onttrekken. Te weten dat er niets onbetamelijks in fteke, dat de H. Dichters zich bedienden van bijfieraden en verdichtfels om de gemoederen te roeren, dat het der achtbaarheid der Gewijde Leeraren niet hinderlijk was om zich voorzichtiglijk te fchikken naar algemeen aangenomene gevoelens, en daar uit beelden te ontleenen uitftekend dienstig tot hun oogmerk, om door hunne tijdgenooten gemakkelijker te worden begrepen; dat er al verder niets Gods wijsheid onwaardigs in gelegen was, om toetelaten dat zulke verdichtfels en bijfieraden, ten deele naar den aard der dingen, ten deele naar de behoeften der tijden gewijzigd, door hun, welken Hij, ter zake van den Godsdienst, met zijnen bijzonderen bijftand verwaardigde, bij monde of gefchrifte gebruikt wierden, is zoo algemeen onder de redelijke hoogachters der Gewijde Schriften aangenomen, dat het overtollig zou fchijnen zulks te willen betogen. Ook hebben wij fommige dingen hier toe betrekkelijk bij gelegenheid en op zulke eene wijze aangeroerd, als wij meenden dat de waardigheid dier Schriften vorderde. Voor het overige vreezen wij geenszins, dat iemand zich in het hoofd zette, dat wij, met onze aanmerkingen, in ons tweede Hoofdftuk, over den aard der oude tale, welke allerleijë zaken als onder de uiterlijke zinnen bragt, waar van de fporen velerwege in de Gewijde Boeken te vin-

(1). Als voren bl. 172 tot het einde.

Deel II. Hoofdst. III. §. 4, 5. vinden zijn, en wel te veelvuldiger en duidelijker, naar mate die Boeken ouder zijn, derzelve hooge waardigheid zouden te na gekomen zijn, of eenigszins begunstigd hebben die Mythische Schriftuurverklaring, welke zoo zeer door ons is bestreden geworden. Immers komt het ons voor, dat wij onze meening aldaar duidelijk genoeg aan den dag gelegd hebben. Weshalve wij, niet met oogmerk om die vrees voortekomen of te verdrijven, maar, om in korte woorden te bevatten wat wij over de vraag, door Heeren Bestuurderen van Teylers Stichting en Leden van het Godgeleerd Genootschap opgegeven, verhandeld, en aan derzelver beöordeeling onderworpen hebben, ons gevoelen aldus voordragen: „ Dat er geene genoegzaam voldoende redenen voorhanden zijn, om te doen „ denken, dat men sommige verhalen in den Gewijden Bondel houden moge „ voor Mythen of vertelseltjes, die, of ten deele of geheel verdicht zijn; ja, „ dat de Mythische verklaring van dezelve, zoo als die dan ten huidigen dage „ aangewend wordt van het gros van hare voorstanders, zoo strijdig is met de „ waardigheid en het gezag der Gewijde Boeken, dat het veiliger is zich daar „ van ganschelijk en overal te onthouden, en, dat het gevaar, het geen, die „ verklaringwijze eenmaal aangenomen zijnde, die Boeken zelven en den allerheiligsten Godsdienst daar in begrepen, bedreigt, door geene regelen of bepaalde wetten kan verhoed of afgewend worden."

§. 5.

Intusschen zullen mogelijk sommigen zeggen: „ Indien men deze Mythische „ Schriftuurverklaring gansch en gaar verwerpt, en alleen de historische toelaat, „ dan blijft men toch belemmerd met die ontelbare en gewigtige zwarigheden, „ die van overlange en dikwerf tegen de waardigheid der Gewijde Boeken zijn „ opgeworpen." Zeker worden deze niet opgeruimd naar het gevoelen van zoo velen als bezield zijn met het vooroordeel, dat er nimmer iets waarlijk buitengemeens en wonderdadigs gebeurd is ter invoering en instandhouding van den allervoortreffelijksten Godsdienst. Doch bijaldien de zulken, zich niet te veel aanmatigden, of te veel op hadden met hunne wijsbegeerte, dan zouden zij, na vlijtig gelezen en rijpelijk overwogen te hebben, het geen de beste verdedigers van den Godsdienst en der Gewijde Schrifture, en daar onder mannen, beroemd door buitengemeene geleerdheid, zoo wel als door gezonde wijsbegeerte en scherpzinnigheid, zoo in Engeland als in Frankrijk, Duitschland, en ook in ons Holland geschreven hebben; dan voorwaar zouden zij zeg ik, veel minder gedrukt worden door de menigte en het gewigt dier zwarigheden, en alzoo regtiger

ger en bondiger oordeelen over de waardigheid der Gewijde Boeken, en den Hemelfchen oorfprong van den Godsdienst welken dezelve ter onzer kennis brengen. Daar inmiddels, gelijk wij zagen, fommigen dezer reeds zoo ver toegegeven hebben, dat zij opgemerkt en openlijk erkend hebben, dat er wonderwerken, hoe zeer die hun tegen de borst ftooten aan Mozes en Jezus echter in de daad toegefchreven worden, en dat het geloof aan dezelve, in beider leeftijd, een uitftekend, en met de voortreffelijke oogmerken der Goddelijke Voorzienigheid bijzonder ftrookend nut heeft bevorderd; zoo geeft dit, onzes inziens, eenige hoop, dat zij, die nu reeds eene fchrede nader gebragt zijn aan de waarheid, niet lang aan den drempel zullen toeven, maar eens haren heiligen en Goddelijken tempel met eenen ootmoedigen geest zullen intreden: welke hoop wij vurig wenfchen dat, ter eere der Gewijde Schriften, in onze dagen zoo fel beftreden, regt fpoedig vervuld worde.

Doch daar zelfs dezulken, bij welken de oude overtuiging nopens den Hemelfchen oorfprong van onzen Godsdienst nog niet uitgeroeid is, dit hun geloof, niet alleen door de openbare vijanden van den Godsdienst, maar zelfs door diens mythologifche verdedigers, krachtig zien aanranden, zouden zij zeker, door die verfletene, doch heden ten dage, met grooten ijver opgelapte tegenwerpingen, derwijze in verlegenheid geraken kunnen, dat zij in de Mythifche Schriftuurverklaring, eene tijdige en veilige hulp zochten, om de kracht dier tegenwerpingen op den duur te ontwijken: reden waarom wij het geenszins overbodig achten, om, zoo kort en duidelijk als ons mogelijk is, fommige van de voornaamfte wetten of regelen voortefchrijven, door welke in acht te nemen de aangeduide perfonen zich mogen hoeden voor die verleidingen hunner eeuwe, en hun geloof zuiver en levendig bewaren.

1. In de eerfte plaatfe worde dan tot eenen algemeenen regel aangenomen: *In het verklaren der Gewijde Boeken behoort men zich op ware vrijdenkenheid toeteleggen zoo warsch van alle partijzucht, dat men, noch aan de oude Godgeleerdheid, noch aan den allernieuwften wijsgeerigen trant te veel toegeve.*

Er is geen woord dat federt een geruimen tijd, veelvuldiger bij de uitleggers der Heilige Schriften gebruikt wordt dan dat van *vrijdenkenheid* of *liberaliteit*, en geene deugd beftaat er, die in zich zelve meer aanbeveling verdient en heilzamer is voor de handhaving van de waardigheid der Gewijde Boeken, dan deze welke met dien naam wordt aangeduid; doch er is tevens geen woord, dat noodzakelijker is om fcherp bepaald en omfchreven te worden, ten einde te verhoeden dat niet iemand misfchien zich den naam aanmatige die de zaak drijven laat. De echte liberaliteit beftaat dus hier in, dat iemand, noch, op eene

slaafsche wijze, de oude manier van Schriftuurverklaring volge, noch de nieuwe met gretigheid aangrijpe, maar, even warsch van partijdige vooringenomenheid met de eene of andere, vrij en voorzigtig in zijne verklaringen voortga. Eenen edel en vrijdenkenden Schriftuurverklarer, te weten, betaamt het niet, om, naar de wijze van de meeste oude Christenen, ontleend van het voorbeeld der luttel bevoegde leidslieden, de Rabbijnen, in elk gezegde of enkel woord van de Gewijde Boeken, zich God als het ware sprekende voortestellen, of die te verklaren, niet volgens den natuurlijken, en aan de regels van gezonde uitlegkunde getoetsten zin, maar op eene gewrongene en met de bepaalde voorschriften zijner Godgeleerdheid bestaanbare wijze, of, eindelijk, eenige nieuwere verklaring van sommige plaatsen zoo angstig te schuwen als of de geringste afwijking van den ouden slender, de waardigheid der Gewijde Boeken oogenblikkelijk in het grootste gevaar bragt. Doch daarentegen dien ouden trant van verklaren bijna ganschelijk, te verachten, te wraken, te versmaden, er op te vitten, alles wat een geur van nieuwigheid heeft, hooglijk te bewonderen, met fraaije woorden op te hemelen, met zijn geheele hart en door eene blinde drift voortgestuwd te omhelzen, met elke uitvinding van een welig vernuft, elk verdichtsel, en alles wat eene levendige verbeelding zich schilderen kan, openlijk voor den dag te komen, de oudheid en het geschiedkundig gezag der H. Schrifture op allerleije wijzen te bestrijden, te bezwalken, meer naar welgevallen, dan naar de uitspraak der gezonde reden derzelver zin te beöordeelen, nergens God, maar overal slechts den mensch te zien, en volstrekt niets toe te laten, dan het geen volkomen schijnt te strooken met de eens aangenomene wijsgeerige begrippen; met één woord: Zulk een afschrik te hebben van het beoefenen der oudheid, dat men door het nieuwe geheel worde weggesleept, en, terwijl men de banden der Godgeleerdheid ganschelijk afschudt, zich wijsgeerige boeijen te smeden, zich zelven daar mede vast te maken, en *in die slavernij zoo luide te juichen*, dat men op allen, die deze boeijen nog niet willen torschen, uit de hoogte nederziet als op menschen welken het aan vrijheid van denken mangelt, dit zal men toch, vertrouw ik, niet beschouwen als die redelijke onpartijdigheid waar van wij gewagen. Neen, voorwaar, hij, alleen hij is en verdient genoemd te worden waarlijk onpartijdig, die, los van beiderleije banden, zich overtuigd houdt, dat men zich, noch aan de willekeurige en onderling vaak strijdige voorschriften der Godgeleerdheid te onderwerpen hebbe, noch de wijsbegeerte als de eenige trouwe leidsvrouw te volgen, welke nu eens dezen, dan wederom eenen anderen weg inslaat, en welke de ervarenis zelve van onze eigene eeuwe klaar betoogt, dat onzekerder, onstandvastiger en veranderlijker is, dan iets ter wereld.

Wil-

Willen wij derhalven redelijkerwijze te werk gaan in het verklaren der Gewijde Schrifture, dan moeten wij ons daar toe zetten met een gemoed, dat, zoo veel mogelijk, vreemd is van alle partijzucht, en vrij van opgevatte vooroordeelen. Zoo toegerust behooren wij vlijtig te verzamelen de kenmerken van echtheid en historische waarheid in die Schriften voorhanden, welke, door de bedriegelijke en ongegronde twijffelarijen en vitterijen van sommigen, noch verdonkerd zijn, noch immer uitgewischt zullen worden; voorts hebben wij naarstig te letten op de ongemeene voortreffelijkheid der leere, welke aan zeer vele mannen van onze eeuwe, die men onder het onbedreven en ligtgeloovig volksken geenszins kan rangschikken, bij uitstek eerwaardig is voorgekomen, welke voortreffelijkheid wij behooren toeteschrijven aan dien Goddelijken oorsprong waar aan dezelve, met zoo vele woorden, door de opstellers zelven wordt toegekend: verder moeten wij ernstig bedenken, dat de verhaalde wonderwerken zoo in het oog loopende en zoo zeker zijn, dat zelfs dezulken, welken het daar op bijzonder geladen hebben, bij lange niet geslaagd zijn, om die alle te verbannen, of, met hunne wijze van verklaren, weg te redeneren. Zoo zullen wij dan wel meenen het oude geloof te moeten behouden, doch zullen geenszins willen dat dit een blind geloof zij, tot bijgeloof oversla, of strijde met de gezonde reden ons door God geschonken; neen wij zullen begeeren, dat het helder, verstandig en overeenkomende zij met de gezonde reden. Wat ons, intusschen, moeijelijks, ingewikkelds en duisters voorkomt, dit zal ons wel leed wezen, doch wij zullen niet dulden dat er ons geloof, dat niet op verdichte meeningen maar op een gegrond oordeel steunt, door aan het wankelen gerake. Biedt, daarentegen, het zij de oude het zij de nieuwere verklaringwijze ons iets aan, waar door het geen, dat bedenkelijk voorkomt, ten deele geheel opgeruimd, of ten deele zoo gematigd wordt dat wij er in berusten kunnen, wij zullen met een opgeruimden en blijden geest, zulk een gewenscht steunsel voor ons geloof aangrijpen; maar tot de Mythische Schriftuurverklaring zullen wij ons niet laten overhalen of drijven, op dat wij de grondslagen zelven van dat geloof niet mogen zien waggelen of omvergeworpen worden.

Deel II. Hoofdst. III. §. 5.

2. Om dit gevaar te verhoeden zal het van veel nut kunnen zijn, eenen anderen regel te volgen, welken wij aldus bepalen: *In het verklaren der Gewijde Boeken moet men vooral de tijden en menschen, waar van zij gewagen, in het oog houden.*

Met dezen regel, die zich zelven door zijne billijkheid ten sterksten aanbeveelt, bedoel ik bijzonder, dat wij alles, wat ons voorkomt van Gods wege geöpenbaard of door Goddelijke tusschenkomst verrigt te zijn, schatten, niet naar het oordeel of den aard der tijden die wij beleven, maar naar die van de

Deel II. Hoofdst. III. §. 5. menschen welken er het naaste in betrokken waren, en van de tijden waar in zulks gebeurde. Zoo wij dit uit het oog verliezen, is het onvermijdbaar dat vele dingen ons duister, zonderling en zeer aanstootelijk voorkomen. Nemen wij het, daarentegen, behoorlijk in acht, zoo zullen wij daar van zoo vele, zoo rijpe en heilzame vruchten plukken, dat ik een onoverzienbare en onvolbrengbare take zoude op mij nemen, wilde ik die van wijd en zijd opzamelen. — Om dan slechts het eene of andere als ten proeve uit te kippen en even aanteroeren: de beschrijving van de schepping der Wereld, waar over wij het bijgebragte in Deel. I. Hoofdst. 3. §. 7. nagenoeg in het midden der 4de Aanm. en Deel II. Hoofdst. 2. §. 3. aan het begin van onze derde Aanmerking, ook hier ter plaatse der oplettenheid aanbevelen; die Mozaïsche beschrijving der Schepping, zeg ik, offchoon zeer uitmuntende door zekere natuurlijke orde der voordragt, welke der bewondering waardig is zelfs van de Wijsgeeren onzer eeuwe, offchoon derhalven, buiten twijfel, voorgedragen naar de waarheid, in zoo verre als de zwakheid der vroegste menschen die vatten konde, had zeker niet ten doele, dat dezen, of zelfs menschen in allen tijden, ook in onzen leeftijd, die zouden aannemen, als eene naauwkeurige en scherp bepaalde aankondiging van de juiste manier, waar op deze aarde met het geen er op, en daar mede naauw verbonden was, in haren tegenwoordigen toestand geraakte, maar op dat die vroegste menschen, aan welken deze Scheppings-geschiedenis van Godswege wierd medegedeeld, zouden leeren den oorsprong en gedaante van alle zigtbare dingen afteleiden van eenen Almagtigen werkmeester, God namelijk, en dezen met den diepsten ootmoed te vereeren, en te gelijk nopens hunne eigene voortreffelijkheid de regte denkbeelden te koesteren. Hoe meer nu iemand deze Cosmogonie beöordeelt naar het velerleijë nut dat er uit getrokken kon worden door de menschen van die vroege dagen en in de kindscheid van ons geslachte, doch niet naar de uitspraken van onze tegenwoordige natuurkenners, *zoo veel te minder* aanstootelijks zal hij daar in vinden, ja *zoo* veel te hooger zal hij die schatten, en bespeuren dat zij aan de groote oogmerken der Goddelijke wijsheid beäntwoordde. — Hoe aanstootelijk, verder, den nieuweren Schriftuurverklarers voorgekomen is het Godlijk bevel, naar het berigt der Gewijde Geschiedenis, aan Abraham gegeven, om zijnen eenigen zoon opteofferen, is niemand onbekend. Doch zoo ten tijde, waar in deze aardsvader leefde, en door hem zelven, aangenomen ware geweest, eene zoodanige wijsbegeerte, volgens welker uitspraak, de zuivere reden, zoo als men die thans noemt, en die zich zelve de wet voorschrijft, een geweldig afgrijzen heeft van een zoodanig bevel, dan zeker zou men mogen vaststellen, dat de Allerhoogste zulk een gebod niet zoude gegeven hebben, het

geen

geen Hij voorzien moest, dat voor hoogst-onregtvaardig zou moeten gehouden worden. Dan ten dien tijde had de menschelijke reden nog niet geleerd zich zoo veel aantematigen, noch stofte dezelve met zoo veel ophefs van haar vermogen. Voorts was Abraham de man, die, hoe zeer hij, in zijne verwonderlijke tusschenspraak ten behoeve van Sodom en deszelven omtrek, toonde voortreffelijk te oordeelen over de Goddelijke Regtvaardigheid, zich echter overtuigd hield, dat God niets konde bevelen, dat niet hoogstbillijk was, offchoon hij het niet mogt doorzien, en dat derhalve, hoe moeijelijk ook, van hem niet moest nagekomen worden. Ook was het Goddelijk oogmerk van dien aard, dat het openlijk bleeke, dat Abraham, een man van zulke eene verhevene inborst en de stamvader van het volk dat de Allerhoogste ter bewaring van den zuiveren eerdienst bestemd had, door deze proeve bewijzen zoude wie hij was (1), en dat der nakomelingschappe een voorbeeld ter navolging voorgehouden wierd van de volvaardigste gehoorzaamheid en het sterkste en onwankelbaarste vertrouwen waar toe iemand konde in staat geächt worden, weshalve zulks niet naar onze manier van denken moet beoordeeld worden, maar naar de ongemeene inborst van den man dien het eigenlijk betrof, zoo wel als naar den geest des tijds waar in hij leefde. In het algemeen, om zulks ter dezer geschikte plaatse aantemerken, dwalen ver van het regte spoor, die onze tijdgenooten, welken scherp hekelen en zeer berispenswaardig vinden die onvolmaakte denkbeelden omtrent de Godheid, welke vooral in de oudste gedeelten van de Gewijde Boeken worden opgemerkt, en naar welke wij gelooven dat God zelf zich geschikt heeft. Immers, indien iemand, om het door een voorbeeld op te helderen, doortrokken van de nieuwe en beroemde wijsbegeerte onzer eeuwe, en ten vollen overtuigd van hare waarheid en voortreffelijkheid, alle kinderen die hij mogt hebben, zonder te letten op het onderscheid hunner jaren, daar mede zoo wilde bekend maken, dat hij hen daar in onderwees in derzelver volle uitgestrektheid en meest afgetrokkene voorschriften, zou die geächt moeten worden met de belangen zijner wijsbegeerte behoorlijk te rade gaan en den naam van een voorzigtig vader te verdienen? Hoe kwalijk strookende, hoe ongepast, ja, hoe strijdig met den aard eener gezonde wijsbegeerte is het dan niet om kwalijk te nemen en te berispen dat wij beweren dat de liefderijke Vader van het menschelijk geslachte, met zijne jonge kinderen op eene kinderlijke, met jongelingen op eene eenigszins verhevener, en eindelijk met volwassene mannen op eene mannelijke wijze, indien ik zoo mag spreken, te werk ging, en aan menschen van ver-

Deel II. Hoofdst. IX. §. 5.

(1). Genes. XXII. 1. vergel. met vs. 12.

verſchillenden leeftijd alleen dat geen, betrekkelijk de gewigtige aangelegenheden van den Godsdienst mededeelde het geen zij bevatten konden, tevens, om hun meer nut te bevorderen, tot hunne bijzondere denkwijze, hoe verkeerd, gebrekkig, onvolkomen, bepaald, en luttel gegrond die ware, als afdalende en zich geheel daar naar ſchikkende. — Eindelijk, om nu niet te gewagen van de Prophetiſche gezigten, wel van Gods wege verwekt, doch almede gewijzigd naar de begrippen van tijden en menſchen waar voor zij dienen moesten: zal het toch zijn nut kunnen hebben iets bij te voegen over de wonderdadige verrigtingen in de Gewijde Schrifture verhaald; en in het beoordeelen van welke ook al behoort gelet te worden op den aard van tijden en menſchen. Hoe meer iemand deze manier van beoordeelen volgt, zoo veel te klarer zal hij beſeffen, dat er van de wonderwerken gewaagd wordt als dingen die niet willekeurig en zonder oogmerk gebeurden, maar met wijze bedoelingen, gepast en naar de behoeften van den tijd bij uitſtek berekend waren: het welke, daar het niet met zoo vele woorden wordt aangeduid, maar meestal uit den aard der zake kan worden opgemaakt, en vrij gemakkelijk is afteleiden, eene uitnemende ſtrekking heeft om ons van de historiſche waarheid der verhalen te overtuigen. Immers vinden wij aangeteekend, dat, ſtraks bij de invoering van den Mozaïſchen Godsdienst, vervolgens bij de handhaving van denzelven in de beroerde dagen der Regteren, daar na bij het ſtaven daar van in het diep bedorven rijk der tien ſtammen, eene menigte van wonderwerken verrigt zijn, terwijl men van geheel geene gewaagd vindt in de tijden toen de Joden uit de ballingſchap naar hun vaderland teruggekeerd aan den Godsdienst genoegzaam van zelve verkleefd waren, doch dat later, wederom niet alleen zeer vele maar ook zeer luisterrijke wonderwerken vermeld worden, toen de nieuwe en allervolmaakſte Godsdienst zoude ingevoerd worden. Om alles als met één woord te zeggen, de Goddelijke tusſchenkomſten zoo als die in de Gewijde Boeken, geheel kunſteloos worden beſchreven, zijn derwijze geregeld, dat zij niet, naar het believen der menſchen van den hemel op aarde als gelokt zijn, maar waarlijk en met hoogwijze bedoelingen ſchenen plaats te hebben, wanneer wij dezelve ſlechts verſtandiglijk vergelijken bij den aard en de behoeften der tijden en menſchen. Ja, de bedoeling van enkele op zich zelve beſchouwde wonderwerken en der blijken van Goddelijke tusſchenkomst, wanneer wij die beoordeelen naar denzelfden regel ontleend uit den aard van tijden en menſchen, ſchuilt zelden in het duiſtere, maar zal, bij het aanwenden van behoorlijke oplettenheid, gemakkelijk nageſpoord worden, het geen wel niet noodig zal zijn door voorbeelden op te helderen of te ſtaven; maar ik houd mij vast verzekerd dat

een

een iegelijk, die, met een opregt voornemen, om zijn geloof aan den waarlijk Goddelijken oorfprong van den geöpenbaarden Godsdienst te verfterken, dit wil beproeven, geenen nutteloozen arbeid zal op zich nemen (1). Deel II. Hoofdft. III. §. 5.

3. Een derde regel in acht genomen zal ook van goeden dienst kunnen zijn, te weten: *dat men, in het verklaren der Heilige Boeken, acht geve op den aard der tale en van het fpraakgebruik.*

Het kan toch naauwelijks misfen of er moeten in boeken, die gefchreven zijn in eene geheel andere tale dan waar van wij ons bedienen, onder eene zeer verfchillende luchtftreek, en in tijden van de onze zoo verbazend ver afgelegen, vele dingen gevonden worden waar voor wij, om deze redenen alleen ftilftaan, en waar in wij eenige moeijelijkheid, ja, zoo waar, fomwijlen iets aanftootelijks vinden, om dat wij de woorden der Schrijveren, ftrijdig met hunne bedoeling, opvatten: weshalven, indien eene betere, en met den aard der tale en het fpraakgebruik meer overeenkomftige wijze van uitleggen gebezigd wordt, zal deze de zaak waar op het aankomt of meer terugbrengen tot den gewonen loop der dingen, of, op eenige andere wijze voor ons begrijpelijker maken. Hoe vermogende dieshalve om de eer der Gewijde Boeken te handhaven en te verdedigen tegen de vitterijen die men zich tegen dezelve veroorlooft, het in acht nemen van den regel ten aanzien van deze door ons aangeduide verklaring zij, fchijnt genoegzaam te kunnen opgemaakt worden uit de voorbeelden door ons bijgebragt in het vorige Hoofdftuk §. 3. Aanm. 3, 4. Evenwel zal het zijn nut kunnen hebben, dit, ook hier ter plaatfe, door eenig enkel, en wel een zeer merkwaardig voorbeeld te ftaven.

Het geen dan van de huisvrouw van Lot Genef. XIX. 26 verhaald wordt, dat zij *omziende in een zoutpilaar veranderde*, weet een ieder hoe aanftootelijk het van overlang is voorgekomen, terwijl wij boven, Deel I. Hoofdft. 3. §. 7. Aanm. 2, gezien hebben, hoe *Bauer* het ten deele vergelijke met de fabel van Euridice, die, omziende, terug moest trekken naar de onderaardfche gewesten, ten deele met die van Niobe die in een fteen veranderd wierd. Doch het is niet overeenkomftig de ware meening van den Schrijver, dat die vrouw gefteld worde alleenlijk omgekeken te hebben en in een zoutpilaar veranderd te zijn. Want daar in diezelfde gefchiedenis der verwoesting van de val-

(1). Uitftekend nuttig zijn, ten dezen aanziene, de boeken van *Hess* over de Gefchied. der Israëliten en van Jezus en diens Apostelen, die in aller handen zijn. Doch dezelfde Schrijver heeft ook het een en ander over deze zelfde zaak bij een gebragt in zijne *Biblioth. der Heil. Gefch.* D. I. bl. 35-41.

Deel II. Hoofdst. III. §. 5.

valleije van Sodom, Hoofdst. XVIII. 16. *naar Sodom te zien*, buiten kijf beteekene *derwaarts te trekken*, zoo als blijkt uit het bijgevoegde vermelden van Abrahams *mede gaan en geleiden*, is het zeker natuurlijk, dat wij dit denkbeeld van *omzien* opvatten als eenen *dadelijk beproefden terugtogt* beteekenende, en zoo houden wij het almede daar voor, dat de Engel, welke Hoofdst. XIX. 17. gezegd wordt Lot en zijne togtgenooten vermaand te hebben om niet omtezien, en om in dien geheelen omtrek zich niet optehouden, maar om, zoo ras mogelijk was, de vlugt te nemen naar het naastbijgelegene gebergte, ten einde niet, te gelijk met de inwoners der vlakte, omtekomen, hier mede bedoeld heeft hen het terugkeeren naar Sodom afteraden. Te weten, gelijk zij, die ergens naar toe trekken, gewoon zijn hun gezigt derwaarts te rigten, hebben de Ouden de gewoonte gehad het laatste voor het eerste te nemen: van welk overoud gebruik wij nog een spoor aantreffen bij Luc. IX. 51, 53, alwaar het *aangezigt* van Jezus *als reizende naar Jeruzalem*, een vast opzet om zijnen togt derwaarts voorttezetten aanduidt. Trouwens de vrouw van Lot wordt niet gezegd omgekeken te hebben אחריה *achter zich* maar מאחריו dat is naar den letter vertaald *van achter hem*, namelijk *haren man*, en zoo haren *man verlaten te hebben*, overeenkomstig de kracht die de zamenvoeging van het dubbele voorzetsel heeft zoo elders, als bijzonder Ruth I. 16, alwaar מאחריך blijkbaar beteekent *u verlatende*. En om deze wijze van verklaren te regtvaardigen, kan men zich bedienen van het veel beteekenend gezag van Jezus zelven, die buiten twijfel de beste uitlegger is van deze spreekwijze. Immers toen deze Luc. XVII. 31, 32, zijne leerlingen vermaande om bij de vast naderende verwoesting van Jeruzalem te gedenken aan het wijf Lots, ten einde niemand die op het land was ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω dat is *zich omkeere* of *onderneme om terug te gaan naar de verlatene woonstede*, moet hij geächt worden zijne meening omtrent den eigenlijk gezegden terugtogt van Lots huisvrouwe, die door de Hebreeuwsche woorden aangeduid wordt genoeg blootgelegd te hebben. — Maar wat nu te maken van dien zonderlingen zoo fabelachtig ruikenden *zoutpilaar?* Waar is het dat geene grammaticale reden verbiede om het woord נציב in dien zin op te vatten; maar dit schijnt te strijden met het gewone spraakgebruik; want nergens wordt het in die beteekenis genomen in het O. T., ja, in het boek van Genesis zelven is het woord *pilaar* of *standbeeld* het Hebreeuwsche מצבה. Daar het nu hier mede alzoo gelegen is, betaamt het voorwaar niet om, nog in onze dagen, het denkbeeld van eenen pilaar, of van zekere wonderbare gedaanteverwisseling aannemende, de plaats bloot te geven aan de ergernis of spotternij van anderen. Intusschen kan ik mij niet

ver-

vereenigen met het gevoelen van *le Clerc*, *Dathe* en anderen, volgens het welke ותהי נציב מלח gelezen wordt voor ותתיצב במלה en overgezet, *zij bleef staan*, dat is, *zij bleef steken in den ziltigen grond;* want ik twijfel zeer of deze verklaring op eene aannemelijke wijze overeengebragt kan worden met den aard en vorm der Hebreeuwsche tale. Weshalve ik liever naar den letter aldus zou vertalen: *En zij viel het ziltige ten deele*, dat is: *Tot straf voor hare vermetelheid wierd zij door de onverwacht uitbrekende en van alle kanten uitbarstende wateren van den ziltigen poel verzwolgen en stierf, geheel overdekt door dezelve.* Te weten נציב is ten vollen het Arabische نصيب, dat, even als het Hebreeuwsche woord, eigenlijk beteekent *bepaald*, *bestemd*, en van hier een *deel*, *een bestemd gedeelte*. Met een gelijksoortig woord, en met eene uitdrukking in de zamenstelling en in de beteekenis hoogst overeenkomstig wordt Psalm LXIII. 11, van de Godloozen gezegd מנת שועלים יהיו *zij zullen den vossen ten deele vallen* of *den wilde honden*, (*schakals of jakhalzen*) dat is te zeggen: *Tot straf voor hunne boosheid zullen zij door de wilde honden verslonden worden.* Voorts blijkt uit Genes. XIV. 3, dat de gansche vlakte waar in Sodom lag, in een groot meer veranderd is, waar aan men den naam gaf ים המלח of *zoutzee* en, om van deze wateren, die op het punt stonden om uittebreken en de vlakte te overstroomen, niet verzwolgen te worden, was aan Lot, zijne vrouwe, en die hem verder vergezelden, de raad gegeven om zoo ras mogelijk naar het gebergte te vlugten.

Deel II. Hoofdst. III. §. 5.

4. Bij de drie opgegevene regels voegen wij tot eene vierde: *dat het ons betame om ons een gegrond denkbeeld te maken van de buitengewone tusschenkomsten der Godheid zoo in de leeringen als in de wonderdadige verrigtingen.*

Dat het zeer moeijelijk is zich een klaar denkbeeld te vormen van de Goddelijke medewerking in zaken die tot den Godsdienst betrekking hebben, zoo wel als van eigenlijk gezegde wonderwerken, brengt de afgetrokkene aard zelve dier dingen, die ons bij eigene ondervinding geheel onbekend zijn, mede. Doch dat dezelve, in weerwil daar van, zeker genoeg zijn, meenen wij, zoo veel ons onderwerp toeliet, duidelijk te hebben aangetoond §. 3. van dit zelfde Hoofdstuk Aanmerk. 2 en 3. (1). Hoe zeer nu deze dingen in zich zelve duister zijn en moeijelijk te begrijpen, staat het ons echter niet alleen vrij, maar spoort de

eer

(1). Wat betreft het oordeel over de wonderwerken en derzelver geschiedkundige waarheid, hier over verdient gelezen te worden *Reinhardi* Disputatio, *utrum ad judicium de miraculis requiratur universae naturae accurata cognitio.* Men vindt die in zijne Opuscula Academica, P. I. p. 145 sqq.

eer van den Godsdienst, vooral in onze dagen, ons ten sterkste aan, om ons toeteleggen, om er, zoo veel eenigszins in ons vermogen is, ons eigenaardige denkbeelden van te vormen. Weshalve wij, overeenkomstig met ons doel aanmerken, dat de hoogstwijze Godheid, met betrekking tot die zaken waar over wij handelen, niet moet geächt worden der nature als het ware eenig geweld aangedaan, hare wetten zelve veranderd en hare werkzaamheden geheel als opgeschort te hebben.

Om met weinige woorden te verklaren, wat wij eigenlijk bedoelen, willen wij in de eerste plaatse aanmerken, dat wij, bewerende, dat de Gewijde Beschrijvers van onzen Godsdienst, en de dingen daar mede in betrekking staande, door den H. Geest verlicht en van hooger hand geholpen waren, ons dezelven echter niet voorstellen als of zij aan fluiten gelijk waren, waar op de Godheid als het ware blies met dat gevolg, dat zij, naar de verscheidenheid dier inblazing, onderscheidene toonen aangaven; welk genoeg bekend gevoelen van sommige oude Godgeleerden wij niet behoeven aantetoonen, hoe onwaarschijnlijk, en bijna beleedigende het zij voor de Hoogste Wijsheid. Wij twijfelen dan geenszins, of de Gewijde Schrijvers hebben wel degelijk gebruik gemaakt van hunne natuurlijke vermogens: doch wij meenen dat dezelven in zulker voege, bij het aanwenden daar van, geholpen zijn, dat het ons betame, hun te gelooven als waarlijk Goddelijke Schrijvers; offchoon het ook niet kan of behoeft scherp bepaald te worden, welk aandeel zij en welk aandeel de Godheid in het werk gehad hebbe. Doch men zal begrijpen, dat wij hier over onze meening elders, dat is, in onze tweede Aanmerking straks aangehaald, genoeg hebben blootgelegd.

Wat verder aangaat de Goddelijke Afgezanten zelven, die de leeringen van den Godsdienst in hunne tale den menschen overgebragt en bekend gemaakt hebben, dat ook dezen de natuurlijke vermogens van hun verstand, en de hulpmiddelen, welke zij bij de hand hadden, hebben aangewend, staat bij ons vast, maar ook, dat God die vermogens bestuurd, gewijzigd, en daar het noodig was, aangevuld, en met andere noodzakelijke hulpmiddelen hebbe verrijkt. Met dit alles kunnen wij ook hier niet bepaaldelijk aanwijzen, wat Gode, wat den mensche moet worden toegeschreven, schoon wij dezer wijze echter, aan alles, wat zij in den naam des Heeren hebben aan het licht gebragt, te regt een Godlijk gezag toekennen. En zoo loochenen wij geenszins, dat Mozes zeer veel dienst gehad heeft zoo van de uitstekende vermogens van verstand en harte waar mede hij door de natuur begiftigd was, als van de beroemde wijsheid der Egyptenaren, waar in Stephanus Hand. VII. 22. naar waarheid gezegd heeft dat hij onderwezen was en welke voornamelijk hare betrekking had tot de Staatsinrigting. Ja zelfs

zelfs hier in erkennen wij de wijsheid des Allerhoogften, waar door deze eenen man met zulke natuurlijke gaven, met zulk eenen fchat van verkregene kundigheden toegerust en verrijkt, en alzoo uitnemend gefchikt om de Goddelijke oogmerken met het volk van Israël te bevorderen, uitkoos tot Wetgever en Leidsman van dat volk. Ook begeeren wij in geenen deele de Propheten onder de Hebreeuwen te misvormen tot enkel lijdelijke werktuigen van de Godheid, maar zijn veel eer van oordeel dat dezen door fchranderheid, kunst en oefening vrij wat vermogten, en zoo dikwijls als zij redevoeringen hielden, of over den Godsdienst en de deugd, of over de toekomende gebeurtenisfen, en dezelve als Godfpraken voordroegen, gefproken hebben overeenkomstig met de inlichtingen en oogmerken des Hoogften Wezens en onder diens medewerking, doch dat zij tevens de vermogens van hun eigen verftand gebruikten, om de dingen te ontwikkelen, in een dichterlijk kleed te fteken, en op de best mogelijke wijze overtuigelijk te maken. Dat zelfs Jezus, de grootfte en uitftekendfte van alle Godsgezanten, ja, de hoogwaardige perfoon in welken wij, bij uitfluiting, al de kracht en volheid der Godheid eerbiedig aanftaren, echter de natuurlijke vermogens van zijnen geest, welken hij in de grootfte ruimte ontvangen had, door infpanning en oefening, van zijne tederfte jeugd af aan, ontwikkeld, uitgebreid, en dienstbaar gemaakt heeft aan de zamenftelling en inrigting der leere door hem te verkondigen, volgt zoo zeer uit het eigenaardige denkbeeld dat wij ons maken van de Goddelijke Wijsheid, als het onmiskenbaar blijkt uit de eigene woorden van Lucas in zijn Euangelie Hoofdft. II. 52, waar mede hij te kennen geeft, dat Jezus naar mate hij opgroeide in ligchamelijke grootte, ook zoo veel te meer toenam in wijsheid, en zich bij God en menfchen meer en meer aangenaam maakte. Eindelijk zal het niemand ontijdig voorkomen dat wij, van de overige Apostelen zwijgende, met een enkel woord aanmerken, dat voor Paulus die zeldzame vermogens van verftand, welke hem waren te beurte gevallen, niet alleen hoogstnuttig waren bij het waarnemen zijner bediening, maar dat die zelfde vermogens behoorden onder de oorzaken, waarom Jezus het hart van een man van zoo vele beteekenis op eene buitengewone wijze tot zijnen Godsdienst deed neigen, tot welken ftevig te vestigen en heinde en vere uit te breiden, hij uit allen de gefchiktfte zou zijn.

Deel II.
Hoofdft. III.
§. 1.

Ten laatften merken wij nog aan, dat in vele wonderdadige dingen iets worde waargenomen dat niet geheel vreemd is van den natuurlijken loop der zaken, ja, foms daar mede zoo wel ftrookende, dat wij veilig ftellen mogen, dat zelfs daar in, hoe zeer buitengemeen genoeg, om er eene Goddelijke tusfchenkomst in te erkennen, de krachten der nature niet zoo zeer veranderd of omgekeerd,

Deel II. Hoofdst. III. §. 5.

als wel uitgebreid, aangevuld en van God ten zijnen gebruike gewijzigd zijn. Immers blijkt dit zeer dikwijls uit den aard en de beschrijving der zaken zelve: het geen wij door het bijbrengen van eenige voorbeelden kortelijk willen aantoonen. — De verwoesting van Sodom en de omgelegene vlakte wordt op zulke eene wijze verhaald, dat men dezelve onbetwistbaar moet houden voor eene buitengewone straf door God opgelegd: doch dat dezelve evenwel door natuurlijke oorzaken, onder het bestuur der Voorzienigheid, uitgewerkt is, schijnt naauwelijks aan twijfel onderhevig. Want door den regen des hemels van vuur en zwavel Genes. XIX. 24 vermeld, dat is, vergeleken met Psalm XI. 6. en Ezech. XXXVIII. 22. door aanhoudende bliksemstralen, schijnt de grond, velerwege lijm of pek opgevende, Genes. XIV. 10. en daar mede als geheel doordrongen, vuur gevat te hebben, en geheel en al door de wateren, die gedeeltelijk onderaardsch waren, gedeeltelijk zich hier en daar op de oppervlakte vertoonden, Genes. XIII. 10. verzwolgen en in een groot meer veranderd te zijn (1). — De geschiedenis van den overtogt der Israëliten Egypten verlatende, over de Roode Zee, is zoo beschreven, dat men daar in eene buitengewone Voorzienigheid niet wel miskennen kan, doch dat tevens de Allerhoogste zich in dit geval bediend hebbe van natuurlijke oorzaken, van geweldige stormwinden, die de wateren uit een dreven, blijkt uit de eigene woorden van het verhaal zelven Exod. XIV. 21. — Uit het gewone beloop der dingen zal niet ligt iemand met waarschijnlijkheid verklaren, hoe eigenlijk de Israëliten met manna wierden gespijzigd in de woestijne van Arabiën; doch dat er onderscheidene soorten van dit manna zelven, in die woestijne te huis behoorden, is buiten het bereik van allen twijfel (2). — Dat de muren van Jericho niet bij toeval, maar onder de tusschenkomst van God, omgestort zijn leert de geschiedenis Jos. VI. intusschen is het niet onwaarschijnlijk dat zulks door eene aardbeving geschied zij (3). — Dat Simson, te onregt vergeleken met dien Hercules, die in de fabelen eene zoo aanmerkelijke rol speelt, niet zonder Gods hulpe, ja zelfs op eene wijze, geschikt naar den tijd waar in hij leefde, tot nadeel der Filistynen en tot eer van den Godsdienst zijne buitengewone lig-

(1). Zie *Clericus* in Dissert. de hoc argumento, achter zijnen Commentarius over Genesis, *Michaëlis* Comment. Societ. Gotting. praelectis Tom. I. Comment. 5. en een werk van *Oldman*, dat ten titel voert *Vermischte Sammlungen aus der Naturkunde*, Th. III. bl. 115 u. s. w.

(2). *Hamelsveld* de *Bijbel verdedigd* V. bl. 154 env.

(3). *Michaëlis*, *Vraag*. 26 en 53. vergeleken met *Niebuhr* in zijne *Beschrijv. v. Arabie*. bl. 137–139.

ligchaamskrachten heeft aan den dag gelegd, dit ſtaat bij ons vast: doch dat deze zelfde krachten, hem, door een tegen de natuur ſtrijdend wonderwerk zouden medegedeeld, of bij elke voegelijke gelegenheid in hem verwekt zijn, dit komt ons geenszins waarſchijnlijk voor. De krachten hem eenmaal geſchonken door God, den Schepper der Nature, wilde Hij dat van tijd tot tijd dienstbaar wierden aan zijne oogmerken en de behoeften der tijden, dezelve dadelijk, zoo dikwijls als het noodig was, daar op aanſturende. En, waarom zouden wij zonder ligtvaardigheid niet veronderſtellen mogen, dat er eenig verband is, en dat zelfs niet gering, tusſchen de haren en de krachten des ligchaams? — Dat Elias door de raven geſpijzigd wierd, 1 Kon. XVII. 2-6, wordt door zeer velen belagchen, doch het is bekend dat anderen, om die ſpotzucht te beteugelen, die ערבים (*Orebim*) of in *Arabieren* of in *Orebiten*, of in *kooplieden* hebben omgevormd. Door welke verklaring wel niet wordt weggenomen de bijzondere zorg der Goddelijke Voorzienigheid over den Propheet uitgeſtrekt, maar toch al het aanſtootelijke verdwijnt, en de zaak terug gebragt wordt tot het gewone beloop der nature. Doch daar deze verklaring mij zeer onwaarſchijnlijk voorkomt, moet ik evenwel den grooten *Bochart* (1) volgende, welke ik nog niet gemerkt heb dat door eenig mensch weêrlegd is, betuigen geheel niet door te zien, waarom men de zaak zoo zeer belagchelijk vinde. Immers, dat God gezegd wordt den raven bevolen te hebben om Elias te voeden, dit, vergeleken met 2 Chron. VII. 13, beteekent, dat deze dieren tot dat oogmerk van God gebezigd wierden, zoo dat de natuurlijke roofzucht dezer vogelen derwijze door de Goddelijke Voorzienigheid beſtuurd wierd, dat zij de ſpijze, van wijd en zijd opgehaald, in hunne nesten verzamelden niet ver van de plaats waar Elias zich ophield. — De ſchaduw op den zonnewijzer van Hiskia terug wijkende, wordt door Jezaias 2 Kon. XX. 9-11. op zulke eene wijze beſchreven, dat het den koning moest ſtrekken voor een teeken van God, dat hij van zijne ziekte herſtellen, en zijne dagen zouden verlengd worden. Doch welk wonderwerk, bid ik u, ſtak hier in? Was het van dien aard, dat het van de nature geheel afweek, of tegen dezelve als aandruischte, zoo dat de zon zelve moet geächt worden terug gegaan te zijn? Maar hier van vindt men niets in de beſchrijving van het geval, die van niets gewaagd dan van het terug gaan der ſchaduwe. Doch hoe gemakkelijk was het voor den Opperſten Beſtuur-

Deel II. Hoofdſt. III. §. 5.

(1) *Hieroz.* P. II. L. 2. Cap. 13. vergel. met *Hamelsveld* in zijne *Verdediging van den Bijbel.* III. bl. 95 env.

Deel II. Hoofdst. III. §. 5. ſtuurder der gantſche nature om dit, door eenigerhande natuurlijke oorzaken daar te ſtellen. Ook ſchijnt dit niet zonder voorbeeld te zijn als zijnde op eene natuurlijke wijze veroorzaakt (1). — Eindelijk, toen Jezus eene groote menigte menſchen, uitgeput en afgemat door gebrek aan leeftogt, gezegd wordt door een weldadig wonderwerk te hebben verzadigd, heeft hij geenszins eenige nieuwe ſpijze van den hemel doen komen, maar ſlechts de ſpijs, die voorhanden was, en voor allen niet toereikte, vermeerderd.

Dit gebruik nu van de natuur zelve, in vele wonderwerken doorſtralende, moet wel niet zoo ver getrokken worden, dat wij, de onmiskenbare bedoeling der Gewijde Schrijveren uit het oog verliezende, overal de wonderwerken geheel zoeken weg te nemen en dezelven wringen naar het gewone beloop der dingen, neen, maar het moet dien invloed hebben dat wij zoo veel te eerder de wonderwerken gelooven die ons in de Heilige Schriften voorkomen: en terwijl wij zoo in deze, als in het buitengewoon onderwijs in den Godsdienst, het Opperwezen zich vaak zien bedienen van natuurlijke oorzaken, moeten wij dus, der Gewijde Boeken ter eere, erkennen zoo de Goddelijke wijsheid, die, in de wonderwerken zelven de natuur van zoo nabij volgde, als derzelver aard gehengde, en allen ſchijn van ijdelen roem vermijdde, als het hemelbreed onderſcheid tusſchen deze, en alle valſche en verdichte wonderwerken, die, hoe verder zij van de nature afwijken, zoo veel te grooteren roem van ijdel vertoon ſchijnen te hebben. (2).

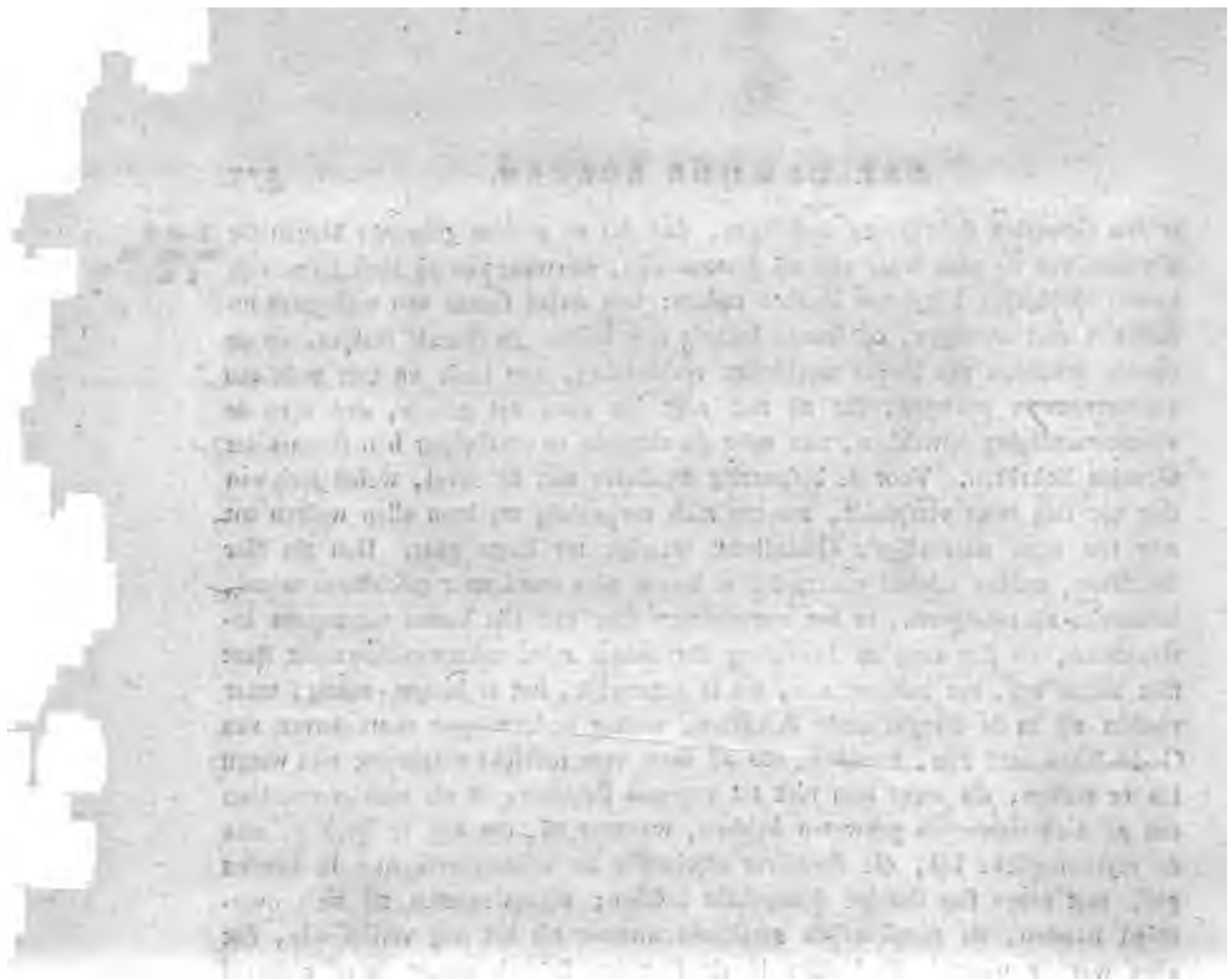
5. De laatſte regel, waar van de opvolging in onzen leeftijd niet genoeg kan worden aanbevolen, beveelt ons, *altijd gedachtig te zijn aan die hooge oudheid en zonderlingen inhoud der Gewijde Boeken, die te wege brengen, dat vele dingen ons duister en moeijelijk om te begrijpen voorkomen.*

Zeker is het eene loffelijke en door de natuur zelve als ingeſchapene zucht voor waarheid, die ons drijft tot pogingen om alles wat zich aan onzen geest voordoet, ten minsten zoo het zich door zijne voortreffelijkheid of nuttige ſtrekking aanprijst, te begrijpen en den aard daar van te doorgronden. Door aandrift van deze neiging heeft het menſchelijk verſtand reeds verbazende en den mensch hoogstvereërende vorderingen gemaakt in velerleije kundigheden en wetenſchappen, en bevlijtigt zich reikhalzend om daar in al verder en verder voort te gaan. Doch de ſoms ſchandelijke geſchiedenis van het menſchelijke verſtand, leert niet zelden, dat wij, met blinde drift die neiging involgende, onvoorzigtig-

(1). *Hamelsveld* als boven V. p. 215 env.

(2). Vergel. *Muntingh* in de *Geſchied. der Menscheid naar den Bijbel*, D. IV. Noot. 6a.

tiglijk van het regte ſpoor dwalen, en, eer wij het denken, op verkeerde wegen geraken kunnen. Weshalve, gelijk wij andere oorſpronkelijke neigingen met wijs beleid behooren te regelen, zoo moeten wij voor al die, welke boven alle andere de voortreffelijkheid onzer nature aan den dag legt, ſteeds wel beſturen en vaak beteugelen. En hoe meer de dingen buiten onzen gezigtskring liggen, hoe zij belangrijker en hoogwaardiger zijn, zoo veel te meer betaamt het ons voorzigtig, behoedzaam en zedig voort te gaan, op dat wij geen gevaar loopen, om, het geen van welks beſtaan wij op goede gronden overtuigd mogen zijn in twijfel te trekken of te loochenen, alleen om dat wij de wijze hoe het beſtaat niet volkomen doorzien. Dat nu onze Gewijde Boeken in het algemeen van hooge oudheid zijn, wordt door ieder toegeſtemd; dat zij, ten deele, zoo oud zijn, dat zij, ten dien aanziene zeer ver overtreffen, alle andere hoogbejaarde ſchriften van andere volken die ter onzer kennisſe gekomen zijn, erkennen allen die geleerd hebben daar over, zoo niet met volledige zekerheid, het geen de aard der zake niet gehengt, ten minsten op gronden van hooge waarſchijnlijkheid en volkomen voldoende gronden, te oordeelen: dat die Boeken alle geſchreven zijn in eene vreemde tale die wij niet altijd en overal volkomen verſtaan, en door menſchen, die grootelijks van ons verſchillen in luchtſtreek, zeden, manier van denken en handelen, zal toch wel niemand loochenen. Verder, daar de aard van volk en eeuwe geene dan onvolmaakte en min naauwkeurige wijze van verhalen in de Gewijde Schriften gedoogde, was het natuurlijk, dat de ſchrijvers, wanneer zij zeer onlangs gebeurde zaken, of zaken, uit andere breedvoeriger verhalen, ten hunnen tijde genoeg bekend, getrokken, verhaalden, dikwerf ſommige dingen weglieten, waar van de opteekening, ten dage toen zij ſchreven, noodeloos voorkwam, doch het weglaten waar van te wege brengt, dat wij, zoo laat na dien tijd levende, voor vele dingen ſtilſtaan, en ons geen volledig en in allen deele duidelijk denkbeeld daar van maken kunnen; en alhoewel zij, zoo dikwerf zij den tijd waar op, of de plaats waar iets gebeurde, vermelden, altijd zoo te werke gaan, dat men niets zou kunnen uitdenken beter geſchikt om ons van de geſchiedkundige waarheid op het krachtigſte te overtuigen, is het echter ver van daar, dat zij overal de juiste tijdorde in acht nemen; waar door dan ook de ervarenſte Schriftuurverklarer zich niet zelden deerlijk bekommerd en verlegen vindt. Eindelijk, daar de Gewijde Schriften de geſchiedenis der bijzondere tusſchenkomſten der Godheid, en de leeringen zelven, langs dezen weg op onderſcheidene tijden geöpenbaard, op zulke eene wijze voordragen, dat wij, billijk willende handelen, die bijzondere tusſchenkomſten erkennen moeten, behelzen zij, juist daarom, een onderwerp geheel vreemd van on-

VERHANDELINGEN,

RAAKENDE DEN

NATUURLYKEN EN *GEOPENBAARDEN*

GODSDIENST,

UITGEGEEVEN DOOR

TEYLER'S

GODGELEERD GENOOTSCHAP.

XXVI. DEEL.

TE HAARLEM
by J. VAN WALRÉ en COMP.
MDCCCXV.

VERHANDELINGEN

OVER HET

GEVOELEN

VAN

J. A. EBERHARD

WEGENS DEN

OORSPRONG

VAN DEN

CHRISTELIJKEN GODSDIENST,

UITGEGEVEN DOOR

TEYLER'S

GODGELEERD GENOOTSCHAP.

TE HAARLEM,
BIJ J. VAN WALRÉ en COMP.
MDCCCXV.

VERHANDELING

TER

BEANTWOORDING DER VRAAG,

WAARBIJ VERLANGD WORDT:

Een beknopt Onderzoek der Stellingen, voorkomende in het voor weinige jaren uitgegeven Werk van wijlen den Hoogl. J. A. EBERHARD, getiteld: *Der Geist des Urchristenthums*, en vooral of meer bepaaldelijk eene bondige wederlegging van het hoofdzakelijk in het derde of laatste Deel van dit Werk beweerde: *Als of de oorspronkelijke en zuivere leere des Christendoms, niet dan uit eene* vereeniging *van het* OOSTERSCH GEVOEL *met het* WESTERSCH *of* GRIEKSCH *verstand of denkvermogen* (sinn) *zoude ontstaan zijn, en dus, volgens een natuurlijk beloop van zaken bij eene trapswijze beschaving der beide Wereldeelen, van louter Menschelijke afkomst wezen, als voornamelijk ontleend zijnde uit de begrippen der* JOODSCH-ALEXANDRIJNSCHE *Geleerden, en inzonderheid der zoogenaamde* MADRASCHITEN; *en als of, ingevolge hiervan, zoo wel de voorname of* HOOFDLEERINGEN *des Evangelies, nopens den Persoon, de Waardigheid en het Karakter van haren Stichter, als al het* WONDERBARE *en* RECHTSTREEKS GODDELIJKE, *waarmede de eerste verkondiging van hetzelve, volgens de verhalen der Gewijde Schriften van het N. T. vergezeld ging, in* geenen eigenlijken, *maar enkel* ALLEGORISCHEN, *zin opgevat, en inzonderheid het laatste, alles namelijk wat de verhalen der Wonderwerken betreft, slechts als* DICHTERLIJKE BIJSIERADEN, *aan den stijl der Geschiedschrijveren van dien tijd eigen, en overeenkomstig den toenmaligen heerschenden smaak, beschouwd zoude moeten worden.*

DOOR

ELIAS ANNES BORGER,

HOOGLEERAAR IN DE BYBELSCHE UITLEGKUNDE, TE LEYDEN.

ONDER DE ZINSPREUK:

Ἰησοῦς δεδύνηται σεῖσαι τὴν πᾶσαν ἀνθρώπων οἰκουμένην, οὐ μόνον ὑπὲρ Θεμιστοκλέα τὸν Ἀθηναῖον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ Πυθαγόραν καὶ Πλάτωνα.

ORIGENES.

Aan welke Verhandeling door TEYLERS GODGELEERD GENOOTSCHAP de GOUDEN EERPENNING is toegewezen.

DISPUTATIO,

QUA CENSETUR SENTENTIA

JOANNIS AUGUSTI EBERHARDI,

DE

ORIGINE ET NATIVA INDOLE RELIGIONIS CHRISTIANAE,

AUCTORE

ELIA ANNEO BORGER,

THEOL. DOCT. ET PROF. IN ACADEMIA LUGDUNO - BATAVA.

DISPUTATIO,

QUA CENSETUR SENTENTIA

JOANNIS AUGUSTI EBERHARDI,

DE

ORIGINE ET NATIVA INDOLE RELIGIONIS CHRISTIANAE,

AUCTORE

ELIA ANNEO BORGER,

[illegible]

DISPUTATIO,

QUA CENSETUR SENTENTIA

JOANNIS AUGUSTI EBERHARDI,

DE

ORIGINE ET NATIVA INDOLE RELIGIONIS CHRISTIANAE.

PROLEGOMENA.

Cum hoc tempore permagnus ſit, eruditisſimi Viri, numerus eorum, qui ad Theologiam omnemque philoſophiam ſtudia ſua cogitationesque conferunt, tum nemo in hodierno literarum ſtatu tam hospes est, qui nesciat, quam praeclare de utraque disciplina meritus ſit *Joannes Augustus Eberhardus.* Equidem certe et alia excellentisſimi Viri ſcripta et *Apologiam Socratis* magna cum voluptate me lectitare fateor, in qua ea quoque, quae minus probemus, ingenii elegantiam ubertatemque doctrinae testantur. Quamobrem, ſimul atque ab Eberhardo editum esſe peculiarem librum acceperamus, quo Religionis Christianae nativam indolem explicaret, dici vix potest, quanta a nobis concepta ſit ejus ſcriptionis exſpectatio. Nam et argumentum gravisſimum erat, dignumque ſtudiis eorum, qui rerum divinarum cognitione delectantur, et is erat Auctor, qui multis doctrinae monumentis esſet nominis claritatem nactus.

Hoc autem loco fere invitis nobis fatendum est, ſpem nostram, lecto libro, vehementer nos esſe fruſtratam. Moleste tulimus, tantam cecidisſe in ſapientem hominem, eundemque ſenem, inconſtantiam, ut, cujus Religionis per omnem vitam patrocinium

 ſus-

fuscepisfet, in eadem labefactanda extremum fpiritum confumeret. Quod quamvis non ita fit interpretandum, quafi Eberhardus infesto animo esfet religionem adortus: in errore enim magis, quam in odio culpa est: tamen ejus fententia eo valet, ut, fi vera fit, Christi et Apostolorum doctrina de illustri quodam et excelfo divinitatis loco ad humanam mediocritatem dejiciatur. Tanta autem est, ut nobis quidem videtur, in ipfa rei tractatione confufio, tanta argumentandi levitas, tanta concludendae rationis temeritas, ut lucidus ordo et philofophi gravitas prorfus defideretur. Neque enim planum fecit, quod efficere voluit, neque, quod effecisfe fibi videtur, ejusmodi est, ut ex iis, quae pofuisfet, necesfario confequatur. Quis autem in tanta re non postulet, ut fevera fit ac gravis disputatio, nixa illa atque fundata rectae rationis atque hiftoriae auctoritate?

Quamvis igitur non admodum probabile fit fore, ut doctis hominibus Eberhardi fententia magnopere placeat, tamen, cum aliis fcriptis fibi Auctor famam eruditionis magnamque laudem peperisfet, cumque verendum esfet, ne incautorum judicio nominis obesfet auctoritas, fapienti confilio a Vobis, Viri eruditisfimi, de Eberhardi libro propofita quaestio est.

Ut autem cognoscatur, quale fit illud, de quo omnis haec fuscepta fit disputatio, breviter de Auctoris confilio fcriptionisque argumento exponamus.

Eberhardus igitur eo libro, cujus titulum infra fubfcripfimus (*a*), id praecipue egit, ut efficeret, *eam religionis doctrinam, quam Jefus ejusque Apostoli humano generi tradiderint, quaeque Novi Foederis libris continentur, ex conjuncto humanitatis cultu Orientalium et Occidentalium, tamquam ex fonte, fluxisfe* (*b*). Ne autem id temere et fine caufa contendere videatur, utriusque gentis ftudia eorumque copulationem longa oratione complectitur. Nos quidem, quo melius appareat, qua via et ratione Auctoris procedat disputatio, quinquepartitum libri argumentum exhibeamus.

I. Auctor, cum de nativa religionis Christianae indole ejusque per orbem terrarum propagatione nonnulla dixisfet (*c*), ostendisfetque praeclare, quid earum, quas diximus, gentium quaeque proprium fibi et peculiare habeat, quibusque caufis earum discrimen maxime nitatur (*d*), tandem eo pervenit, ut de Orientalium populorum ftudiis, doctrina, philofophia, uberius exponat. Qua quidem disputatione Chaldaeos, Perfas, Indos, Aegyptios, fatis docte et accurate complectitur. Praecipua autem, quae harum gentium propria fit, nota in *vi fentiendi* ponitur (*e*).

II. Explicata Orientalium philofophia, ad Graecos fe Auctor convertit, eorumque fcholas ac doctrinae converfiones ita perfequitur, ut eas inde a philofophiae incunabulis repetat, atque per dimidiam Tomi Primi partem usque ad Socratem deducat (*f*): Tomum autem Secundum tribuat enarrandis philofophiae vicisfitudinibus inde a Socrate usque ad Scepticos (*g*). Ut vero Orientales propriam habebant *vim fentiendi*, fic Graecis peculiaris erat *vis intelligendi* (*h*).

III. Cum armis victoriisque Alexandri Magni jam illud esset effectum, ut Græcis cum Orientalibus arctior quaedam, quam antea fuerat, necessitudo intercederet, in Aegypto inprimis facta est utriusque gentis memorabilis contagio. Doctis enim Graecis Alexandriam confluentibus, Judaei, quorum in hac humanitatis sede ingens numerus erat, ad eorum se philosophiam paulatim applicabant. Quae res eam vim habebat, ut *vis sentiendi* Orientalium cum Graecorum *vi intelligendi* coalesceret, utque Judaei, per allegoricam interpretandi rationem, multa Graecorum placita in Sacras suas Literas importarent. Quaenam autem illa placita fuerint, et quo artificio ex Sacro Codice exsculpta, e scriptis Philonis, Josephi et Cabbalistarum intelligi potest (*i*).

IV. Ex hac igitur studiorum conglutinatione profecta est ea religionis doctrina, quae libris N. Foederis continetur. Quod ut Auctor efficiat, paulo uberius de Jesu Christo Filio Dei, de Spiritu Sancto ejusque cum Patre et Filio necessitudine, de miraculis Jesu et Apostolorum, denique de Fide, disputationem instituit (*k*).

V. Postrema libri Parte hujus religionis depravationem publicam et privatam Auctor cum aliqua querela persequitur. Quo loco Neoplatonici, Mystici, Scholastici, in ejus reprehensionem incurrunt. Sacrorum quidem instauratione eo res adducta est, ut religio Christiana ad pristinam suam ac nativam simplicitatem revocaretur; nec tamen perpetuus is fructus fuit, cum nostro tempore obscura et mystica philosophia denuo principatum obtinere incipiat (*l*).

Hoc igitur est, nisi fallor, libri Eberhardiani argumentum. Et nos quidem minime ii sumus, qui de Auctoris laude quicquam detrahere velimus. Quamvis enim in historia philosophiae, in qua maxima libri pars consumitur, parum attulerit, quod non copiosius in scriptis *Bruckeri*, *Tennemanni*, *Tiedemanni*, *Buhlii*, *Degerandi*, *Cari*, aliorum, reperiatur, placet tamen Eberhardi cum brevitate juncta perspicuitas. Illud autem reprehendendum est, quod, cum Auctor inprimis id se acturum dixisset, ut tamquam fontem doctrinae Christianae recluderet, ita a proposito suo declinat, ut hanc caussam primariam alienarum rerum mole obruat atque obscuret. Incredibile dictu est in quam angustum spatium summae res concludantur, dum per ea, quae ad caput rei nihil attinent, libere errat et vagatur oratio (*). Quamobrem nobis quidem aliquando in suspicionem venit, Eberhardum, cum vereretur, ne tantae rei patefactione non satis digna esset parvitas tenuitasque libelli, Jesum Christum magno circumfundere voluisse comitatu philosophorum. Atque hoc propterea dicimus, ne quis singulas Auctoris sententias, quae, per universum librum disjectae, nobis aut omnino falsae, aut non satis verae videantur, nos tractaturos existimet (*m*). Suis se terminis disputatio nostra continebit, sejunctis omissisque iis, quorum cum caussa primaria aut nulla sit aut perlevis conjunctio.

Itaque cum ad unam religionem Christianam sit omnis revocanda oratio, de ea peculiariter videamus, quid Auctor statuat. Et supra jam a nobis animadversum est, in-

Eberhardi libro ordinis curam ita esse neglectam, ut ejus sententia de nativa religionis Christianae indole atque origine non nisi difficulter ad capita quaedam et tamquam summas revocari queat. Nos quidem, repetita libri lectione, ejus opinionem his veluti punctis contineri putamus.

1. Religio Christiana popularis est.

2. Intelligibilis est, nec cadit in sensus.

3. In Religione Christiana vis sentiendi Orientalium cum Graecorum intelligendi vi conjuncta est.

4. Scriptorum N. F. allegorica interpretandi ratio ex hermeneutica Cabbalistarum fluxit.

5. Ipsum argumentum doctrinae Christianae ex conflatis Orientalium Graecorumque studiis manavit.

His igitur Capitibus cum universa Eberhardi de Religione Christiana disputatio contineatur, pauca de iis animadvertamus, ne quicquam dissimulare videamur.

Itaque, ne quis Jesum Christum in religionis doctrina tradenda prorsus alienum fuisse existimet, nec quicquam ab eo novi esse allatum, Eberhardus *popularitatem* doctrinae (liceat enim hoc vocabulo uti) magnis laudibus effert. Ita autem rem suam agit, ut Jesu Apostolorumque laudem et meritum in hac *una* popularitate ponat. Cum enim vult planum facere, Philonis et Cabbalistarum doctrinam minime eandem esse, ac Christianam, nullam aliam notam, qua haec ab illa discernatur, reperit, nisi quod Christi et Apostolorum doctrina *popularis* sit, Philonis vero et Cabbalistarum ad doctos tantum homines pertineat (*n*). Quandoquidem vero Auctor sibi efficere proposuerat, doctrinam N. F. ab Orientalium et Graecorum esse doctrina repetendam; ipse autem concedit, popularitatem esse religionis Christianae *propriam et peculiarem*, *nec aliunde petitam*, ista quidem quaestione supersedendum videtur. Nec tamen ab hoc loco alienum est monere, quam parum sibi constet Eberhardus. Primum religionem Christianam antiquorum philosophorum doctrinas complecti dicit. Cum autem deinde hanc sententiam pugnare videt cum religionis *popularitate*, ita illas philosophorum doctrinas extenuat, ut eorum *subtilitatem* excipiat, eamque a Christo ejusque Apostolis spretam et rejectam esse perhibeat (*o*). Ecqua vero ista philosophia est, quae subtilitate spolietur; qua demta, quid tandem sapientibus viris relinquatur? Atqui hanc Auctor inconstantiam evitasset, si, omissa Dogmatica, ad *unam morum doctrinam* disputationem suam retulisset: quae, quamvis subtilitate vacare non possit, tamen popularem magis rationem sectatur. Nunc autem contraria via rem aggressus est, et omissa morum doctrina, religionis Christianae placita ab Orientalium Graecorumque placitis repetere voluit, *excepta tamen horum subtilitate!* Illud vero philosophi gravitate prorsus indignum est, quod Auctor, cum jam de Jesu Apostolorumque doctrina subtilitatem sustulisset, deinde, ubi ad caput rei perventum est, quasi oblitus eorum, quae dixerat, in *Platonicis Ideis* moratur, ex iisque natam esse doctrinam de Jesu

Mes-

Mesfia et Filio Dei, contendit (*p*). Has igitur dapes Platonicas *populo* apponit. Quafi vero haec de Ideis doctrina non fit omnium abftrufisfima et a populi captu maxime remota. Denique: cum ipfe Auctor, quam haec fint repugnantia, animadvertit, eo confugit, ut fcripta Apostolorum ad *doctos tantum ecclefiarum Antistites* misfa esfe, contendat (*q*). Itaque, quam popularitatem tam alta voce laudaverat, eandem, cum exitum oratio non reperiat, tacitus convellit.

Ut igitur popularitatis dos propria est Christianae religionis, ita reliqua, quae Auctor ponit, capita ex ftudiis Graecorum et Orientalium profecta esfe, cenfet. Et illud quidem negari non debet, a fapientisfimis utriusque gentis viris faepius ejusmodi cultum Dei esfe commendatum, *qui, à fenfibus remotus, animo et mente contineretur* (*r*). Nec tamen illud continuo fequitur, religionem Christianam, cum vifus tactusque fenfus respuat, ad alienam esfe auctoritatem referendam. Nimis vulgare vitium est, a quo ne doctisfimos quidem homines fibi femper cavisfe videmus, fimul atque in variarum doctrinis fectarum aliquid fimilitudinis arripueris, continuo alteram ex altera natam esfe, arbitrari (*s*). Si autem haec fimulitudinum captatio improbanda est in *fingularibus doctrinis*, quanto magis in *univerfalibus rerum adjunctis*, et, ut ita dicam, *proprietatibus*, qualis est illa, de qua loquimur. Ecqua enim, ut hoc utar, ista dialectica fit, quae, cum omnes philofophi vim cogitandi animo tribuerint, Kantianam philofophiam ex eorum fcriptis haustam esfe, concludat, cum Kantius quoque eandem menti facultatem tribuat? Istiusmodi quidem argumentationis ea est ratio, ut, nifi hiftoriae vox auctoritasque accedat, levisfima fit judicanda. Est autem haec tanta disputandi perverfitas, ut me vereri fatear, ne Eberhardum non intelligam. Fortasfe igitur non haec est viri doctisfimi fententia, religionem Christianam, *quatenus intelligibilis fit*, ex conjunctis Graecorum et Orientalium ftudiis *directe* (liceat enim ita dicere) esfe profectam: fed potius hoc dicit, in eo cerni religionis Christianae praestantiam, quod, cum a fenfibus mentem avocet, hoc nomine cum fapientisfimorum doctrina virorum ex utraque gente confpiret. Quod fi ita vult intelligi, nos quidem non habebit pertinaces disputatores. Quotus enim quisque est, qui, quod a Veteribus vere et recte dictum fit, id a religione Christiana alienum esfe, putet? Equidem ab ista invidiofa pietate tantum abfum, ut religioni Christi hanc confenfionem in laudis parte ponam. Neque vero ea res nunc agitur. Quaestio est de illis doctrinis, in quibus pofitum est caput et arx religionis Christianae, in quarum numerum male ab Eberhardo relata est hujus religionis *intelligibilis indoles fola per fe*. Cardo rei in doctrinae Christianae *argumento* vertitur, quod ejusmodi est, ut ea indoles intelligibilis ab eo divelli nequeat. Non igitur hoc *univerfale adjunctum* folum per fe est fpectandum, fed *nexum et aptum ex ipfo religionis argumento*. Apertius loquar. Jefus ejusque Apostoli non poterant eam, quam tradiderunt, religionis docrinam tradere, nifi fimul eandem intelligibilem traderent, et a fenfibus fejunctam: at poterant omnino intelligibilem doctri-

 nam

nam commendare, nec tamen eam, quam commendarunt. Argumentum *materia* est, ut loquuntur philosophi, indoles autem intelligibilis, *forma*, quae materiam *sequitur*. Christiana religio sensus removet; nec tamen, quae sensus removeat, continuo Christiana est. Hoc Eberhardus adeo non animadvertit, ut, cum Philonis et Cabbalistarum doctrinam intelligibilem fuisse, ostendisset, quasi ipsius *argumenti* diversitatem nihil curans, statim ita rationem concludat, ut eam *eandem* futuram fuisse, ac Christianam, dicat, modo popularis fuisset (*t*). Atqui istud hercle nihil aliud est, quam contendere, annulum, quem in digito gesto, quia rotundus sit, parelion esse aut lunam.

Eorum, quae diximus, pleraque etiam accommodari possunt ad *tertiam* religionis Christianae notam, quam Eberhardus in eo ponit, quod in hac religione *vis intelligendi* Graecorum cum Orientalium *sentiendi vi* conjuncta sit. Qua de re pauca dicamus. Et primum quidem non placet ingeniis adeo terminos ponere, ut Orientalibus vis sentiendi, intelligendi autem, Graecis peculiariter tribuatur. Quis enim est, qui in libro Jobaeo, in scriptis Davidis, Salomonis, aliorumque, non magnam agnoscat vim ingenii? Aut quis adeo friget, qui, ne alios commemorem, Graecorum Tragicorum praestantiam ad unum ingenium referat, demta vi sentiendi (*u*). Deinde, illud quoque reprehendendum, quod Auctor, qui in hoc Graeci ingenii et sensus Orientalis concursu aliquam religionis Christianae notam posuisset, nullam N. F. partem speciminis loco attulit, in qua ea, de qua loquimur, conjunctio appareat. Quod eo magis facere debuerat, quod de doctrina Jesu Graecorum *subtilitatem* et Orientalium *phantasiam*, quibus ingenii sensusque vis maxime cernebatur, penitus sustulerat (*v*). Nunc autem declamatorio impetu ruit oratio, nec reperitur, ubi consistamus. Quid? quod Auctor magis in religionis Statore Jesu Christo, quam in ipsa religione, vim intelligendi cum sentiendi vi conjunctam fuisse, demonstrare videtur (*w*)? Quasi vero, inquit, in ipsa religione non insculpta esse debuerit effigies Auctoris! Concedo, doctissime Eberharde, sed primum, omissa rhetorica, subtiliter et dialectice disputasses: deinde, non unum Jesum Christum, sed Apostolos etiam, qui ejus doctrinam explanarunt, oratione tua complexus fuisses. — Porro, quid est, quod Auctor *ingenium* Jesu Christi *Graecum* appellet, ejus *vim sentiendi* ab *Orientalibus* repetat? Et populari quidem ratione sic fieri potest, ut, cum duo homines aliquam dotem communem habeant, alterius nomen ad alterum transferatur. Magna fuit, ut hoc utar, in Cartesio ingenii subtilitas, magna quoque in Kantio; itaque populariter dici potest, in Kantio fuisse *subtilitatem Cartesianam*: quis autem adeo hebes, qui popularem dictionem ita interpretetur, ut Kantii acumen ex Cartesiano *fluxisse* existimet? Quamobrem si populariter loqui voluisset Eberhardus, non fuisset reprehendendus. Nunc autem ita loquitur in eo libro, quo doctrinae Christianae originem persequitur, eamque a Graecia et Oriente repetendam esse, contendit. Quod ut efficiat, non dicit, Jesum Christum dotibus intelligendi et sentiendi ornatum fuisse: hoc enim damus omnes: sed has dotes *Graecas* et *Orientales*

appellat. Hoc vero ſi intelligi debet, ut ſupra diximus, *Kantium valuisſe ſubtilitate Carteſiana;* non opus erat ista Graecorum et Orientalium commemoratione, quippe quae ad cauſam, quam Eberhardus ſusceperat, nullam omnino vim haberet. Sin vero hoc ita est interpretandum, ingenii ſenſusque dotes, quibus ſervator polleret, non nativas fuisſe, verum potius ab eo ex Graeciae et Orientis fontibus haustas; temeraria oratio est, nulla hiſtoriae auctoritate fundata. Denique, quod de intelligibili religionis indole diximus, idem de ista ingenii ſenſusque conjunctione dici potest. Haec enim *ſola per ſe* nulla est, neque pertinet ad religionem, niſi quatenus *in ipſo doctrinae argumento* cernitur. (*x*).

Quod denique Auctor dicit, (*y*) *allegoricam* interpretandi rationem, jam ante Christum uſurpatam, Alexandriae inprimis floruisſe, deinde translatam in Palaestinam, ab Apostolis quoque probatam et adhibitam fuisſe; illud quidem verisſimum est, atque ſaepius a Viris doctis monitum (*z*). Neque vero eam nos doctrinae Christianae novitatem praedicamus, quae ex ſeculi, quo nata est, ratione nihil coloris traxerit; (*a*) ſed ipſum doctrinae *argumentum* e philoſophorum ſcholis manavisſe, negamus. Allegoricam autem V. Foederis interpretationem non ad *ipſam doctrinam* pertinere, ſed ad ejus commendationem adhibitam fuisſe, quisque intelligit.

De his igitur quatuor doctrinae Christianae *adjunctis* haec pauca monuisſe, ſufficiat. Omnis res redit ad religionis *argumentum*, quod postremo loco poſuimus. Ne igitur levioris res momenti disputationis nostrae perpetuitati obesſet, eas in unum locum concludendas existimavimus.

Cum autem, ut ſupra diximus, in immenſum esſet producenda oratio, ſi omnia, quae temere nobis dicere Auctor videtur, diligenter pertractare vellemus, magnae ſunt vobis gratiae agendae, eruditisſimi Viri, quod disputationi nostrae certos terminos poſuistis, atque aperte indicastis, de quibus maxime quaeri velletis. Satis autem fortasſe fuisſet ad refellendam Eberhardi opinionem, ſi efficeremus, inter doctrinam Christianam et Platonicam, Alexandrinam, Cabbalisticam, tantum discrimen intercedere, ut altera ex altera proficiſci non potuerit. Quo autem manifestior fiat Auctoris temeritas, non alienum fore videtur, peculiariter ipſius Novi Foederis testimoniis ostendere, doctrinam Christianam neque Alexandrino-Cabbalisticae, neque alii cuivis inſtitutioni humanae esſe acceptam referendam. Hoc igitur praeſertim faciemus *Capite Primo.* Reliquae disputationis haec erit partitio, ut *Capite Secundo* complectamur eam philoſophiae Alexandrino-Cabbalisticae partem, ex qua Eberhardus doctrinam Christianam ductam esſe, contendit. *Tertio* autem *Capite* efficiemus, tantum inter utramque doctrinam discrimen intercedere, ut non tantum nihil ſecum invicem commune habeant, verum etiam vehementer inter ſe pugnent. *Quartum* denique *Caput* quaestionem de miraculis continebit.

Cap.

CAP. I.

Cum aliis rationibus, tum N. Foederis testimoniis efficitur, Religionem Christianam neque ex philoſophia Alexandrino-Cabbalistica, neque ex alia quacumqe inſtitutione humana esſe profectam.

Quandoquidem gloriae ſtudio ducimur omnes, nec quicquam est, quod ad laudem ſibi pariundam magis valeat, quam novarum rerum inventio, mirandum nequaquam est, ſi in libro Eberhardi, qui ſe inauditae ſapientiae auctorem existimaret, haud pauca loca reperiantur, in quibus ſe jactet quodammodo et exſultet ejus oratio. Sive autem per ignorantiam, ſive per nimiam festinationem hanc ſibi novitatis gloriam arrogaverit, illud quidem certisſimum est, in omni hac quaestione ab Eberhardo aut nihil omnino aut parum certe novi esſe allatum. Et quamquam excuſationem habet error eorum, qui, cum in alia doctrinae parte excellant, in alia labuntur: neque enim, ut ait Polydamas apud Homerum, cui a Diis immortalibus concesſa ſunt πολεμήϊα ἔργα, eidem continuo etiam data est ὀρχηστὺς, et κίθαρις et νοῦς: tamen ab acuto philoſopho major erat prudentia adhibenda, quam ut res obſoletas pro novis et inuſitatis haberet. Quod cum dicimus, ne quid detrahere doctisſimo viro videamur, paulo accuratius de omni hac re praecipiendum est.

Omni tempore haud pauci fuerunt, qui aut univerſam doctrinam Christianam, aut unam alteramve ejus partem jam ſcriptis Judaeorum Graecorumve contineri existimarent. Quorum duplex est ratio atque conſilium. Alii enim ad commendationem religionis Christianae nihil efficacius ducebant, quam ſi vetustae ſapientiae voce auctoritateque eam munirent: alii vero hanc ipſam rem in Euangelii contemtum trahebant. Et illorum quidem, qui ad illustrandam doctrinam Christianam cum cetera Judaeorum ſcripta, tum, ut Eberhardus, Cabbalistica adhibuerunt, permagnus est numerus. Qui cum id agerent, ut non tantum ex his libris N. Foederi aliquid lucis affunderent (*a*), verum etiam efficerent, praecipua religionis Christianae placita a Cabbalistis jam ceterisque Judaicis doctoribus probata commendataque fuisſe, eam rem magni momenti fore arbitrabantur ad commovendos Judaeos (*b*). Ut igitur horum conſilium ad laudem approbationemque religionis ſpectabat, ita prioribus praeſertim aerae nostrae ſeculis haud pauci fuerunt, qui doctrinam Christianam hoc nomine vituperarent, quod, quicquid boni verique in ea inesſet, id omne jam in veterum libris philoſophorum reperiretur (*c*). Quorſum haec? ut appareat, Eberhardum ni-

nihil inauditi tentavisse. Quamvis enim a viris doctis *diverso consilio* facta est doctrinae Christianae cum Judaica Graecâque doctrina comparatio, nemo tamen est, qui non intelligat, consilii diversitatem ad ipsam rei tractationem nullam vim habere. Neque enim quaeritur, quo consilio, sed quo jure, et quam recte fiat comparatio (*d*). Quod vero dicit disputationem suam in eo esse versaturam, ut appareat, in religione Christiana conjunctam esse vim sentiendi Orientalium cum Graecorum vi intelligendi, est hoc quidem splendide et cum quadam granditate dictum, cave tamen verborum sono decipiare. Ipse enim Eberhardus, ubi proprietatem simplicitatemque orationis sequitur, ista verba commutat cum *Cabbala* et *doctrina Philonis*, in qua ista utriusque gentis vis et ingenium appareat. Quo efficitur, Auctorem, etsi aliis interdum verbis utitur, nihil tamen aliud egisse, quam *Meyerum*, *Vitringam*, ceterosque, quos supra laudavimus. Neque vero hoc ita intelligendum est, quasi a viro eruditissimo nihil omnino allatum sit, quod non alii jam occupaverint. Fatendum enim est, exitum et conclusionem disputationis ejusmodi esse, ut ea contineat, de quibus alii, qui similiter doctrinam Christianam cum Cabbala compararunt, ne per suspicionem quidem cogitaverint. Ea autem quam pauca sint, quamque a vero aliena, postea videbimus.

Ex iis, quae diximus, facile intelligitur, esse certos nobis terminos constituendos, ne disputationis meta migretur. De omnibus enim dicere, quae a *Reuchlino*, *Mirandulo*, *Buddeo*, *Meyero* aliisque allata sint, infinitum sit. Neque adversus hos, sed adversus Eberhardum suscepta est disputatio. Nec tamen illos prorsus silentio praeterire licet, quandoquidem iis cum Eberhardo haud uno nomine communis est sententia. Itaque hoc quidem Caput *universales quasdam rationes* complectetur, quibus refellatur cum Eberhardi, tum omnium eorum opinio, qui doctrinam Christi et Apostolorum sive ex Cabbala sive ex alio quovis fonte humano manavisse existiment, eamve jam *ante* Christum cognitam fuisse arbitrentur.

A. Et illud quidem verissime a viris doctis disseritur, ad Graecorum Judaeorumque conjunctionem nihil plus valuisse, quam victorias Alexandri Magni. Quae res quantam vim habuerit ad Judaicae doctrinae sive emendationem, sive corruptionem, sive omnino immutationem, neminem fugere potest, qui scripta Philonis et apocryphum Sapientiae librum cum Pythagorae atque Platonis doctrina contulerit. Quamquam autem Alexandriae praesertim, ubi degebat Philo, ista studiorum facta est copulatio, cavendum tamen, ne continuo ad plebem Judaeorum Alexandrinam trahatur, quod de Philone aliisque doctioribus constet. Nam Philonem doctrinam suam non populo, sed eruditioribus et μυσταῖς exposuisse, cum ex scribendi obscuritate intelligitur, tum omnibus iis locis ipse fatetur, quibus lectores suos hortatur, ne mysteria, quae ipsis tradat, ad vulgi cognitionem expromant (*e*). Quanto praeterea odio gens Judaica in ceteros homines eorumque literas ferretur, nemo est, qui ignoret (*f*). Quis autem est, qui vel Acta Apostolorum, vel unam

Pauli ad Romanos epistolam legerit, quin intelligat, etiam eos Judaeos, qui extra Palaestinam degerent, tenacisſimos fuisſe avitae religionis, iisque reliqui generis humani implacabile odium insedisſe? Quod ſi ne Alexandriae quidem, iisque in regionibus, ubi Judaeis cum Graecis arctior quaedam intercedebat conſuetudo, ſi igitur ne his quidem in locis plebs Judaica de legis Mosaicae ſtudio quicquam remiſit, aut philoſophiam Graecam multi pependit, quid tandem de Palaestinenſium vulgo ſtatuendum, cujus ingenium, indolem, mores, vitaeque rationem Euangelistae retulerunt? Et nobis quidem, ſi in re inani orationem nostram conſumere vellemus, facillimum esſet multis N. F. locis efficere, qui Judaicae plebi philoſophiae exterae cognitionem tribuere velit, eum eadem ratione barbaras Americae gentes Fichtianas posſe aut Schellingianas appellare.

Neque vero hoc a nobis dicitur, quaſi ad refutandum Eberhardum: neque enim Vir eruditisſimus, neque quisquam alius, quod ſciam, eo inſaniae progresſus est: ſed ne Auctori quicquam abſurdi tribuatur. Cum enim ſe nescire dicat, uſusne fuerit Servator Graeca inſtitutione, nec ne? ſe quidem non credere, illud ſe vero ſcire, cujusque hominis ſentiendi cogitandique rationem ad temporis, quo vivat, rationem esſe accommodatam; itaque doctrinam Christianam, ſi minus directo, (*unmittelbar*), certe oblique, (*mittelbar*), ex Graecorum Orientaliumque fontibus fluxisſe (*g*); haec ergo cum Auctor dicat, facile quis posſit adduci, ut Eberhardum in ea verſari ſententia opinetur, religionis Christianae argumentum ita non novum et inauditum fuisſe, ut *plerisque* jam ante Christum, certe eodem, quo hic vixerit, tempore cognitum atque probatum fuerit. Est enim procul dubio dictionis: *temporis ratio:* ea vis, ut ad populum non minus, quam ad doctos, referri queat: cumque Auctor doctrinam Christianam ex hac temporis ratione *oblique* haustam esſe contendat, nemo est, qui, ſi verba per ſe ſpectet, non potius de magna populi parte, quam de paucis eruditis cogitet. Nos igitur doctisſimi Viri orationem a perverſa interpretatione vindicare voluimus, qui, cum ſaepius perſpicue ſententiam ſuam aperuerit, hoc quidem loco aliquantum ruisſe in dicendo videtur.

Cum igitur Eberhardus ex temporis indole ac ratione repetitam esſe Christianam doctrinam contendat, temperanda vis verborum est, et ad unum revocanda doctorum hominum coetum. Sic enim fert uſus loquendi, ut, cum ſeculi rationem Wolfianam, Leibnitzianam, Kantianam dicamus, non ad quemvis ex populo, ſed ad politiores tantum haec dictio trahatur. Quaeritur igitur, quos intelligat Eberhardus doctos? Et Phariſaeos quidem ac Sadducaeos, quorum ſit frequens in N. F. mentio, ſi quis in eruditorum numerum referre velit, nos quidem non magnopere repugnantes habebit. Quod ſi autem longa oratione efficere vellemus, ex horum ſcholis religionem Christianam neque profectam esſe, neque proficisci ullo pacto potuisſe, nugatorium quiddam ac ridiculum ſusciperemus, nec quicquam hoc ad Eberhardum, quippe quo nihil ab hac opinione alienius esſe potest. Ecquis enim aut in libris N. F. aut in historia philoſophiae adeo hospes

est,

est, qui ignoret, istorum ſapientiae tantam esſe cum Christi doctrina pugnam ac conflictionem, ut nulla major et vehementior esſe posſit? (*h*)

Itaque haec est Eberhardi ſententia: ex philoſophia Alexandrina in Aegypto, exque Cabbalistica in Palaestina, tamquam ex parentibus, genitam esſe eam religionis doctrinam, quam Christus ejusque Apostoli humano generi tradiderint. Et illud quidem facile conceditur, ſaepiusque a nobis postea dicetur, doctrinae Alexandrinae et Cabbalisticae tantam esſe ſimilitudinem et cognationem, ut haec ex illa ducta et propagata videatur. Neque hoc negandum est, magnam utriusque doctrinae partem a Graecis fontibus fluxisſe. Illud non continuo damus, *ejusmodi Cabbalam, quae ex philoſophia Alexandrina nata ſit, jam eo tempore in Palaestina extitisſe, quo vixit Servator mundi.*

Primum enim, nullum, ut postea videbimus, monumentum Cabbalisticum extat, quod tantam antiquitatem habeat, ut Christi ſeculum attingat: conſtatque inter omnes, eos etiam libros, quorum maxime fertur vetustas, haud paulo post Christum editos fuisſe in lucem (*i*). Neque viri doctisſimi, qui jam ante Servatorem Cabbalam quandam *puriorem* extitisſe putant, aliud quicquam agunt, quam ut pro hiſtoriae veritate conjecturae ſimulacrum arripiant (*k*). Etiamſi vero purior ejusmodi Cabbala fuerit, quânam tandem machinâ ex ea doctrina, cujus nullum prorſus vestigium ſuperſit, religio Christiana erui extundique posſit (*l*)? *Deinde*, quod Alexandriae facile facta est Graecae philoſophiae cum Judaicâ ſocietas, ejus rei duae praeſertim cauſae fuerunt; quarum altera poſita est in ipſa rei natura. Cum enim in ea urbe doctrinarum veluti ſedes ac domicilium esſet conſtitutum, esſetque incolarum ex utraque gente maxima frequentia et inter ſe familiaritas, non potuit profecto ex ista populorum coitione non inſignis existere ſtudiorum conjunctio. Altera cauſa haec est, quod gens Judaica neque a Graecorum ſe contemtu vindicare, neque ad aliquem apud Ptolomaeos honoris cenſum adſpirare poterat, niſi doctiores certe Judaei ad eam ſe philoſophandi rationem adplicarent, cujus amore ipſi reges principesque in civitate viri tenerentur (*m*). Harum autem cauſarum neutram ad Judaeos Palaestinenſes transferri posſe, et res ipſa loquitur, et ſtatim apparebit. Si quis igitur Alexandrinorum exemplo adductus, Palaestinae quoque incolas aeque propenſos fuisſe ad Graecorum doctrinam putet, is quidem concludendi temeritate labatur. Animadvertendum enim *porro* est, quamdiu templum Hieroſolymitanum integrum esſet, tamdiu ob Graecarum praeſertim literarum ſtudium Judaeos Alexandrinos a Palaestinenſibus maximo fuisſe odio habitos. Quis enim ignorat, ex hoc odio profectam esſe duram illam formulam, toties in *Gemara Babylonica* repetitam, Aristobuli jam et Hyrcani tempore conſtitutam, ארור אדם שילמד בנו חכמת יונית, *maledictus, qui filium ſuum Graecam ſapientiam docet?* (*n*) Unum addamus locum *Joſephi*, quo appareat quam inviſa fuerint Judaeis cum Graeciae tum ceterarum gentium ſtudia. Ille igitur ſic ait: Λέγω δὲ θαρσήσας ἤδη διὰ τὴν τῶν προστεθέντων συντέλειαν, ὅτι μηδεὶς ἂν ἕτερος ἠδυνήθη, θελήσας, μήτε Ἰουδαῖος μήτε ἀλλόφυλος, τὴν πραγμα-

τεί-

τείχη ταύτην οὕτως ἀκριβῶς εἰς Ἕλληνας ἐξενεγκεῖν. ἐγὼ γὰρ ὁμολογούμενη παρὰ τῶν ὁμοεθνῶν, πλεῖστον αὐτῶν κατὰ τὴν ἐπιχώριον παιδείαν διαφέρειν. καὶ τῶν Ἑλληνικῶν δὲ γραμμάτων ἐσπούδασα μετασχεῖν, τὴν γραμματικὴν ἐμπειρίαν ἀναλαβὼν, τὴν δὲ περὶ τὴν προφορὰν ἀκρίβειαν πάτριος ἐκώλυσε συνήθεια. παρ' ἡμῖν γὰρ οὐκ ἐκείνους ἀποδέχονται τοὺς πολλῶν ἐθνῶν διάλεκτον ἐκμαθόντας, καὶ γλαφυρότητι λέξεων τὸν λόγον ἐπικομψεύοντας. διὰ τὸ κοινὸν εἶναι νομίζειν τὸ ἐπιτήδευμα τοῦτο οὐκ ἐλευθέρων μόνον τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκετῶν τοῖς θέλουσι· μόνοις δὲ σοφίαν μαρτυροῦσι τοῖς τὰ νόμιμα σαφῶς ἐπισταμένοις, καὶ τὴν τῶν ἱερῶν γραμμάτων δύναμιν ἑρμηνεῦσαι δυναμένοις. διὰ τοῦτο πολλῶν πονησάντων περὶ τὴν ἄσκησιν ταύτην, μόλις τινὲς δύο ἢ τρεῖς κατώρθωσαν, καὶ τῶν πόνων τὴν ἐπικαρπίαν εὐθὺς ἔλαβον. (*o*). Ex hoc igitur loco, cui ex Disputatione Ernestina alia adjungi posſunt, illud certe intelligitur, iis Judaeis, qui ante urbis templique direptionem in Palaestina viverent, Graecam ſapientiam non ita cognitam ac probatam fuisſe, ut isto jam tempore ea Cabbala, cujus magna pars de media Platonis philoſophia ſumta est, in hac regione existere potuerit. Quae *denique* mox de Phariſaeis dicturi ſumus, magnam ea vim habent ad efficiendum, ſi qua Jeſu Christi aetate Cabbala extiterit, eam prorſus *Judaicam* fuisſe, neque ex philoſophia Alexandrina ullo posſe pacto propagatam esſe.

B. *Ea Cabbala, quae tempore Jeſu Apostolorumque in Palaestina uſitata erat, ita fuit comparata, ut Christiana doctrina ex ea proficisci non potuerit.* Cum de re magis, quam de nomine rei quaestio ſit, Cabbalam hic dicimus eo ſignificatu, quo eam ipſe dixit Eberhardus (*p*), ut ſit ſumma earum doctrinarum, quae per artificioſam et allegoricam interpretandi rationem ex V. F. exſculpebantur. Itaque in hac de Cabbala quaestione duo distinguenda ſunt, cum *ars interpretandi*, tum *ipſa doctrina*, quae per eam artem e Sacris libris eliciebatur. Et Sadducaei quidem, qui gravisſimas religionis partes parvi pendebant, omnemque Traditionem contemnebant, quam alieni fuerint ab istis nugis Cabbalisticis, ſatis conſtat (*q*). Phariſaeorum vero alia fuit ratio, quippe qui in Sacrarum ſtudio literarum maximam operam ponerent. Hi erant *οἱ δοκοῦντες μετὰ ἀκριβείας ἐξηγεῖσθαι τὰ νόμιμα. σύνταγμά τι Ἰουδαίων, δοκοῦν εὐσεβέστερον εἶναι τῶν ἄλλων, καὶ τοὺς νόμους ἀκριβέστερον ἀφηγεῖσθαι. οἱ περὶ τὰ πάτρια νόμιμα δοκοῦσι τῶν ἄλλων ἀκριβείᾳ διαφέρειν.* (*r*). Hi tantam erant auctoritatem conſecuti (*s*), ut vel *Synedrii asſesſores* ex iis crearentur (*t*); a quibus id postulabatur, ut ſingulorum eruditio ſeptuaginta linguarum cognitionem complecteretur (*u*). Qua quidem re nihil aliud ſignificari videtur, niſi eos artificioſae interpretationis facultate debuisſe valere (*v*). Quae igitur tempore Christi Cabbalistica, i. e. allegorica et artificioſa interpretandi ratio extitit, ea ad unam Phariſaeorum ſectam pertinuisſe videtur (*w*). Quamobrem mirandum etiam minime est, a Paulo Apostolo, Phariſaica diſciplina imbuto, allegorias ſaepius uſurpari (*x*). Jam vero, ſi quis ex nobis ſciscitari velit, ecqua ex ista interpretandi arte doctrina Phariſaica extiterit, eum quidem rogatum volumus, ne nobis molestus ſit. Quis enim ferat orationem nostram in eo verſantem, ut religionem

nem Christianam omnibus fere partibus cum Pharifaica pugnare intelligatur, neque magis ex hujus fonte fluxisfe, quam ex aquâ ignem? (y)

Et ea quidem Pharifaeorum doctrina, quam ex Jofepho inprimis et N. Foedere cognoscimus, quantopere cum Christiana pugnet, ne in disceptationem quidem cadere videtur. Quidni vero existimemus, *publicam* Pharifaeorum theologiam ab eorumdem *privata* esfe discernendam, eosque inter fe coluisfe disciplinam quandam *arcanam*, ductam illam ex philofophia Alexandrina, et a Servatore tandem ad publicam notitiam proditam?

Nolumus ad convellendam istam opinionem repetere, quae fupra (A) diximus, neque hoc loco praecipere, quae mox (C) allaturi fumus. In praefens fufficiat tria notavisfe. Primum: ejusmodi disciplinae arcanae et purioris, quam Pharifaei coluerint, non tantum in N. F. nulla fit mentio, verum etiam, quaecumque de iis commemorantur, fatis fuperque docent, omnem eorum fapientiam rebus externis iisque nugatoriis fuisfe contentam. Quo nomine cum a Servatore faepius acerrime reprehenderentur, et quidem populo audiente, cujus benevolentiam maxime Pharifaei captabant, hi acerbisfimo in eum odio ferebantur (z). *Deinde*: cum Servatorem faepius videamus falfas Judaeorum opiniones ita in ufus fuos convertisfe, ut iis nixus ipforum criminationes retunderet, (a) qui tandem factum est, ut, cum adverfus Pharifaeos disputaret, ad hos repellendos nusquam doctrinam istam puriorem et arcanam commemoraverit, atque hac ratione eos κατ' ἄνθρωπον refutaverit, praefertim cum eam doctrinam non falfam fed veram existimaret, quippe ab ipfo probatam? (b) Denique: quandoquidem Servator, ut mox videbimus, ea de fe fuaque doctrina, etiam coram ipfis Pharifaeis, praedicabat, quae plena vanae jactantiae, impudentiaeque fuisfent, fi ex horum fcholis doctrinam fuam duxisfet, nihil quidem Pharifaeis facilius esfe poterat, quam discipuli fui puerilem retundere fuperbiam.

C. *Etiamfi vero fumamus, Philofophiam Alexandrinam jam tempore Jefu Christi in Cabbalam Palaestinenfium Judaicam fuisfe receptam, negamus tamen, doctrinam Christi et Apostolorum ex hac Cabbala esfe ortam.*

1. Doctrinae Cabbalisticae eum femper honorem esfe habitum, ut, a populi captu remota, doctioribus tantum et tamquam initiatis pateret, conftat inter omnes, qui fcripta *Reuchlini*, *Rittangelii*, *Pistorii*, *Knorrii*, aliorumque vel levi manu tractaverint (c). Cum igitur Eberhardus fe nescire dicit, ufusne fuerit Servator erudita educatione nec ne, fibi fatis esfe fcire, cujusque cogitandi rationem accommodatam esfe ad temporis, quo vivat, indolem; haec igitur cum dicit, repugnantia, nec fatis fibi confentanea dicit. *Eruditam* enim *educationem* cum *temporis rationi* opponat, atque, ex hac Servatorem doctrinam fuam repetere potuisfe, contendat, dica ei fcribenda est violatae Cabbalae. Alio enim loco religionem Christianam ex Cabbala, alio ex temporis ratione velle ducere, deinde hanc illi opponere, quid hoc aliud est, quam mysteria e doctorum umbraculis pellere, et ad levisfimi vulgi cognitionem proferre? Itaque qualem dicat rationem temporis ipfe viderit. Illud quidem

 ex

ex iis, quae diximus, satis certum est, si doctrina Christiana ex philosophia Cabbalistica, sive Alexandrina, fluxerit, Jesum ejusque Apostolos hunc fontem ipsum adire debuisse, adeoque eos omnino erudita institutione usos fuisse. Ipse quoque Eberhardus, quasi oblitus eorum, quae dixerat, hoc satis aperte fatetur. Eam enim doctrinam, quae antea Philonis et Cabbalistarum *peculiaris* fuisset, et ad *doctos tantum homines* pertinuisset, a Jesu dicit primum fuisse factam *popularem* (*d*).

Jam vero quotusquisque est, qui, si Novi Foederis libros paulo accuratius tractaverit, non statim intelligat, Jesum Christum ejusque Apostolos neque ex Cabbalisticae, neque ex Alexandrinae fonte philosophiae doctrinam suam hausisse? (*e*). Et ad Jesum quidem quod attinet: etiamsi nulla in N. F. aperta indicia extarent, quibus appareret, eum eruditione Cabbalistica sive Alexandrina nequaquam fuisse imbutum, tenuis tamen, in qua versatus est, conditio satis esset ad istam refellendam opinionem (*f*). Cives ipsius Nazaretani, inter quos erat τεθραμμένος, (*Luc.* IV. 16.) mirantur, πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη; (*g*). Quae civium admiratio argumento est, Jesum non tantum in urbe patria Cabbalistarum institutione minime usum fuisse, sed neque Hierosolymae, neque in alia quavis regione. Primum enim, cujus sumtibus, in hac rei mediocritate? Deinde: qui nescire in hoc oppidulo homines poterant, Jesum adolescentiam suam alibi in literis discendis consumsisse, aut si sciverint, quae erat causa mirandi? (*h*) Quid vero evidentius esse potest eo loco, ubi Judaei admiratione doctrinae Servatoris capti fuisse dicuntur, quaerentes, πῶς οὗτος γράμματα οἶδε, μὴ μεμαθηκώς?? (*i*) Ab iis hoc dicitur Judaeis, quibus ad convellendam auctoritatem divinam, quam sibi Servator suaeque doctrinae vindicabat, nihil antiquius esse poterat, quam istam divinitatam ad humanas scholas detrudere. Ita autem loquuntur, ut qui Jesu vivendi rationem, quam ante muneris publici gestionem secutus fuerat, bene perspectam et cognitam habeant. Neque vero quicquam facilius esse poterat, quam ex civibus Nazaretanis sciscitari, undenam tantam fuisset vim doctrinae adeptus, cum praesertim, ut diximus, ea res multum valuisset ad labefactandam Jesu auctoritatem. Si quis autem locum ita interpretari velit, ut το: μὴ μεμαθηκώς, ad Hierosolymitanam tantum, non item ad aliam quamvis academiam revocetur, (*k*) is quidem arbitraria ratione vim inferat verbis. Cumque Servator ad hanc Judaeorum admirationem ita respondet, vs. 16. ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με· quid quaeso hoc aliud est, quam Judaeos hortari, ut mirari desinant, quandoquidem ipsius doctrina minime ex humanis scholis ducta sit, atque profecta? Verum hac de re postea uberius dicetur. Huc denique retulerim eum locum, ubi Jesus dicit, se gratias agere Deo immortali, ὅτι ἀπέκρυψε ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψε αὐτὰ νηπίοις. (*l*) De quo loco recte dixerunt meliores interpretes, voculam ταῦτα non nisi ad sequentia, vs. 27. referri posse (*m*). Ibi autem sermo est de dignitate et potentia Jesu Messiana: quae quidem doctrina, ut infra videbimus, ab ipso Eberhardo primarium religionis caput habetur.

Hanc

Hanc igitur doctrinam, qua fublata omnis claudicat Christiana religio, Judaici doctores ignorabant, (*n*) intelligebant νήπιοι, homines imperiti. Et tamen ex illorum inſtitutione Christus doctrinam fuam repetiit! Quod fi quis hanc argumentationem ita infringere velit, ut dicat, hunc esſe fenfum verborum, *Judaicos quidem doctores eandem fibi Mesſiae ſpeciem animo informasſe, atque eam, quam Servator vs. 27. veluti depingit, hanc autem fuisſe eorum ignorantiam, quod nescirent, ipſum Jeſum hunc Mesſiam esſe;* ille quidem nihil dicat. Primum enim novimus, Judaeos hoc tempore eam Mesſiae ſpeciem, (ideam), concepisſe, quae a perſona Jeſu maxime discreparet: deinde, fi talem Mesſiam cogitarunt, qualis Jeſus Nazaretanus fuit, qui factum est, ut Jeſum nescirent eum esſe Mesſiam, quem fibi mente et cogitatione finxisſent? Neque quis dicat, doctiorum ſententiam a plebeja esſe distinguendam. Quid enim? Cum Servator vs. 27. dicit, neminem ſe posſe Mesſiam agnoscere, nifi ei ἀποκαλύπτηται, quomodo quaeſo hoc intelligi potest, nifi ſtatuamus, illos σοφοὺς et συνετοὺς longe alium, quam Jeſus fuit, Mesſiam cogitasſe? (*o*) Neque eorum me moveat oratio, qui fortasſe dicant, vocibus σοφῶν et συνετῶν intelligendos esſe Judaicos doctores *univerſe*, non item *fingulare* genus Cabbaliſtarum. Primum enim, fi gregarii Rabbini hoc nomine ornantur, quanto magis Cabbalistae: deinde, νήπιοι quibusvis doctiorum generibus contrarii opponuntur. Quamobrem concludendum esſe videtur, Jeſu Apostolorumque de Mesſia doctrinam, quae primaria ab ipſo Eberhardo habetur, ex Cabbalae fontibus nullo pacto hauriri potuisſe. Quicquid autem hujus rei fit, illud certe nemo dubitaverit, Jeſum, (collata formula: σὰρξ καὶ αἷμα, *Matth.* XVI. 17.) de istis σοφοῖς et συνετοῖς *per contemtum* loqui, coll. vs. 28. quod aut ingrati aut ſuperbi fuisſet, fi eorum inſtitutioni ſuam debuisſet ſapientiam referre acceptam. Ceterum, quid ipſe Jeſus de doctrinae ſuae origine praedicet, infra videbimus. Discipuli autem Servatoris, (qui ab ipſo Jeſu νήπιοι *l. c.* a doctis Judaeis ἀγράμματοι et ἰδιῶται habentur *Act.* IV. 13.), quantopere ab eruditione Cabbalistica five Alexandrina alieni fuerint, non operae pretium est multis demonſtrare. Neque enim Eberhardus, neque alius quisquam ſanioris mentis hanc iis eruditionem tribuit. Etiamfi vero fumamus, (nam interdum abſurda paulisper fumenda ſunt,) istos piscatores, antequam in Jeſu notitiam venirent, ſtudio Cabbalistico operam dedisſe, ecquid tandem commendationis hinc posſit ſententiae Eberhardi accedere? Quin etiam, cum eos in earum rerum, quae ad βασιλείαν τῶν ὀυρανῶν pertinerent, maxima ignoratione verſatos fuisſe conſtet (*p*), nihil ad refutandam Eberhardi ſententiam magis valeret, quam fi eos ex ſchola Cabbalistarum errores ſuos traxisſe ſtatueremus. Verum haec hactenus (*q*).

Neque vero in *Pauli* five historia five epistolis quicquam reperitur, quod vel levisſimam fuspicionem moveat, eum ex Cabbalistica, Alexandrina, aliâve quacunque philoſophia doctrinam ſuam Christianam repetiisſe. Nobis quidem, cum angustis limitibus circumſcripta fit nostra disputatio, non nifi pingui Minerva agendum est. Neminem autem fo-

fore arbitramur, modo animum afferat praejudicatis opinionibus vacantem, quin, vitam Pauli ejusque scripta legens, quavis fere parte in ea incidat, quae cum Eberhardi sententia nullo pacto conciliari possint. Infinitum sit tam ex *Actis Apostolorum*, quam ex ipsius epistolis omnia loca commemorare, quibus luce clarius appareat, eam doctrinam, quam ipse annunciaret, et Graecis et Judaeis, doctis etiam, plane incognitam et inauditam fuisse. Hinc illa vitae pericula, hinc insidiae, hinc dirissimae cujusvis generis calamitates. Quid doctrinae Pauli et Jesu Christi consensionem commemorem, qui, ut supra dictum est, et postea dicetur, ex Cabbalistarum fontibus minime hortulos suos irrigavit? Caveamus vero ne vagetur oratio, eamque ad brevia quaedam capita revocemus.

α. Gamalielis, magna viri auctoritate, (*r*) Paulum discipulum fuisse constat. Qui cum esset Pharisaeus et legis peritus, ipse quoque magistri exemplo huic se sectae addixit, institutus κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου (*s*). Quamvis autem Tarsi natus erat, omnem tamen aetatem, antequam Christianam doctrinam susciperet, in hac Gamalielis institutione consumserat Hierosolymae, (*t*) quod ipsi Judaei minime ignorabant (*u*). Quicquid igitur eruditionis in Paulo fuit, id omne ex Gamalielis eum schola duxisse necesse est. Hanc eruditionem fac Cabbalisticam fuisse, id est, eam, quae philosophiam Alexandrinam sibi tamquam sociam adjunxisset. O rem mirabilem et quovis monstro majorem! Paulus in Paulum saeviit, et qua doctrinâ a teneris unguiculis imbutus fuerat, quaeque cunctam in se religionem Christianam continebat, ea hominem incredibili furore in hanc ipsam religionem armavit, et ad caedem perniciemque Christianorum impulit; (*v*) simul atque vero eandem doctrinam deseruit, in Christi se castra alacri animo contulit! Quicquid autem de mentis Paulinae mutatione judicandum sit, quam Lucas narrat (*w*), illud quidem nemo negaverit, illam mutationem *repentinam* fuisse, nec diu praemeditatam. Si igitur religionis Christianae argumentum doctrinâ Cabbalisticâ contineretur, quam Paulus a Gamaliele acceperat, ecqua tandem saeviendi, ecqua subitae causa poenitentiae fuit? Tolle illam vocem coelestem, et cum *Ammone* fulgura substitue ac tempestatem, quid ergo? Qui sedate cogitateque Gamalielis auctoritatem hac religione infringi existimet, is *in itinere*, in maxima mentis perturbatione, tonitruum circumsonante fragore, eam de repente subtilitatem arripiat, ut utriusque doctrinae tamquam conspirationem perspiciat! Nolumus esse longi, ubi brevibus esse licet. Praetermittimus eorum omnium locorum interpretationem, quibus ipse doceat, omne suum in religionem Christianam odium ex ea fuisse doctrina profectum, qua in Pharisaeorum scholis inde a pueris fuisset imbutus. Una legatur ipsius de se narratio, *Gal.* I. 11-17., quae, nisi omnem evertere vim verborum velis, omnesque migrare leges interpretandi, omnino sufficere debet ad opinionis, quam impugnamus, vanitatem aperiundam.

β. Paulus religionem Christianam doctrinae Judaicae ac Graecae ita opponere solet, ut, si quidem illi fides habenda, ex hujus stirpe nullo modo illa nasci potuerit. Et ad Judaicam

eam doctrinam quod attinet: cum hoc loco non de lege Mosaica, aut de universo V. F. sed de Cabbalistico-Alexandrina philosophia, ejusque usu in S. Scripturae interpretatione sermo sit, non operae pretium fuerit, ex hic loca congerere, quibus Paulus, ceterique Apostoli legem Mosaicam abrogatam esse perhibeant, (*x*) nec δικαιοσύνην ullo alio ex fonte hauriri posse, nisi ex religione Christiana (*y*). Neque tamen existimandum est, eorum locorum non maximam vim esse ad refutandum Eberhardum. Cum enim in allegorica legis interpretatione, tamquam in fundamento, sapientia Cabbalistarum maxime nitertur, nonne ea res argumento esse debet, magnam huic legi auctoritatem ab iis tributam fuisse? Homerum accepimus multos antiquitus allegorice fuisse interpretatos, (*z*) ne auctoritati, quae apud Graecos Romanosque valeret, (*a*) fabularum obesset impietas. Eâdem licentiâ, ut ipse Eberhardus fatetur, Alexandrini et Cabbalistae versati sunt in iis legis partibus interpretandis, quibus rituum ac jurium civilium descriptio continetur (*). Itaque et philosophiam Pythagorico-Platonicam in legem Mosaicam ceterosque V. F. libros importabant, et rursus, quae ex his libris artificiosa interpretatione exsculpserant, in eam philosophiam transferebant. Unde facta doctrinarum mixtura est. Neutrum autem fecissent, nisi legis cunctique Veteris Foederis agnita fuisset auctoritas (†). Cum autem Paulus eam praesertim legum Mosaicarum partem abrogatam esse contendat, in qua se maxime istorum philosophorum jactare solebat sapientia, quid tandem hoc aliud est, quam Cabbalae subruere fundamenta, ut novis jactis nova superstrui doctrina posset? Didicerit Apostolus in Gamalielis schola istam Cabbalistico-Alexandrinam philosophiam: ita certe eam didicit, ut quae a legis auctoritate disjungi divellique non posset (*b*); hac vero ab ipso auctoritate sublata, quomodo tandem non omnem debuit Cabbalam contemnere?

Quid vero ad infringendam Eberhardi sententiam efficacius esse potest iis locis, quibus Apostolus de eruditione cum Ethnica, tum Judaica *per contemtum loquitur* (*c*), quibus suam se doctrinam minime ex *humana institutione* hausisse perhibet, (*d*) quibus denique hanc doctrinam *Judaeorum et Graecorum eruditioni diserte opponit*. Et singula quidem loca accurata interpretatione persequi nunc non vacat. Quotus autem quisque est, qui vel duo priora Capita I ad Cor. epistolae legerit, quin intelligat, Paulum de religione Christiana, deque Judaeorum ac Graecorum sapientia loqui, tamquam de doctrinis contrariis et pugnantibus inter se? (*e*) „ Judaei quidem σημεῖα αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς „ δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ιουδαίοις μεν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν. (I. 22, 23.). „ Etenim τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί (25.). Quandoquidem igitur ὁ „ κόσμος διὰ τῆς σοφίας ουκ ἔγνω τὸν θεὸν, Deus ἐμώρανεν τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου (20, 21), „ et εὐδόκησεν ὁ θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας, (21) elegitque „ Deus τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ (27.). Quodsi ἄρχοντες τοῦ κόσμου „ novissent θεοῦ σοφίαν, non in crucem egissent Jesum Christum (II. 8.). Nemo autem „ mortalium hanc σοφίαν novit, καθὼς γέγραπται· ὀ ὀφθαλμὸς ουκ ἶδε, καὶ ὂυς ουκ ἤκουσε, καὶ

„ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. (II. 9.)
„ Quae cum ita sint, ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεύς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου;
„ (I. 20.) Atque haec omnia ita sunt a Deo constituta, ὅπως μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ. Piget plura congerere. Quod si, ut Eberhardi fert sententia, religio Christiana ex Judaica Graecaque doctrina tamquam ex stirpe quadam pullulaverit, mendax fuisset Paulus, etiamsi Scythis aliisve barbaris hominibus ista scripsisset: nunc vero, cum scripserit Corinthiis, politissimis hominibus, Judaeis aeque ac Graecis, qui omnium optime de convenientia pugnave doctrinae Pauli cum sua ipsorum doctrina judicare poterant, aut prorsus caecutio, aut intelligi nequit, quo pacto Apostolus impudentiae possit notam effugere.

. γ. Cum iis, quae diximus, arctissime conjunctum est, quod Paulus doctrinam Christianam saepius μυστήριον appellat, qua voce significatur id, *quod latebat, ac plane incognitum erat hominibus.* (*f*) Dicit, illud μυστήριον fuisse χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένον, *Rom.* XVI. 25. ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, *Eph.* III. 9. σοφίαν ἀποκεκρυμμένην, 1 *Cor.* II. 7. Ejus autem patefactionem non a doctorum hominum scholis, sed ab *ipso Deo* repetit. Illam enim sapientiam occultam fuisse dicit ἐν Θεῷ, *Eph.* III. 9. Deum illud μυστήριον ipsi γνωρίσαι, *Eph.* I. 9. Seque illud cognoscere κατὰ ἀποκάλυψιν, *Rom.* XVI. 25. quam vocem *patefactionis divinae* vim habere, supra vidimus. Ne quis autem existimet, Paulum doctrinam Christianam μυστήριον appellare, quoniam *populo* tantum lateret, *doctis* autem hominibus satis cognita esset, diserte dicit, se non annunciare σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀλλὰ σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν, ἢ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. 1 *Cor.* II. 6-9. Potestne quicquam dici apertius? Ne autem in unius Pauli auctoritate caufae nostrae praesidium ponere videamur, alteram quoque partem audiamus, videamusque, quid Ethnici: nam de Judaeis satis ex libris N. T. constat: de Christiana doctrina senserint. Hi vero tantum abest ut hanc doctrinam jam antea cognitam existimarent, ut eam potius hoc nomine contemnerent, quod *nova* esset et *inaudita.* Cum enim Eberhardus religionem Christianam ex conjunctis Orientalium et Graecorum studiis fluxisse contendat, *Tertullianus* diserte refert, Christianos ab adversariis appellatos fuisse *tertios et tertium hominum genus*, quoniam *novam* religionem profiterentur, nec *Judaicam* nec *Graecam* (*g*). *Isidorus* autem *Pelusiota* docet, quid respondendum sit ei, qui *Graecorum dogmata venerans* eam ob caufam doctrinam Christi reprehendat, ὅτι καινήν τινα, καὶ παρὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, εἰσηγήσατο πολιτείαν (*h*). Qui autem melius de doctrinae Christianae et Alexandrinae similitudine existimare poterant, quam ipsi Alexandrini et Neoplatonici? Hi vero quanta odii acerbitate Christianos eorumque religionem profecuti sint, satis constat (*i*). Itane fecissent, si doctrinae Christianae eam, quam dicit Eberhardus, cum philosophia sua cognationem animadvertissent? Aut si animadvertissent, et tamen, quacunque demum de causa,

chris-

Christianorum sectam probare noluissent, nonne hoc praesertim nomine eorum religionem reprehendissent, quod nihil novi haberet, atque tota ex ipsorum esset philosophia hausta? Ne autem rogando et conjiciendo rem conficere velle videamur, possunt omnino ex antiquorum ecclesiae doctorum scriptis satis multa loca afferri, quibus constet, illos adversarios in impugnanda hac religione ea ratione usos fuisse, ut eam ex antiqua philosophia manasse, dicerent. Hoc vero non perhibebant de *illis placitis* doctrinae Christianae, in quibus praecipuum ejus argumentum ab ipso Eberhardo ponitur; sed tantum de *praeceptis quibusdam moralibus*, quae ab antiquis jam philosophis tradita fuisse, contendebant (*k*). Si igitur vel somniando cogitassent, doctrinam N. T. de Jesu Messia: hoc enim est, ut putat Eberhardus, religionis Christianae caput: eam igitur doctrinam a Platonicis fontibus fluxisse, eosne tacituros fuisse, arbitrare?

δ. Cum denique Paulus doctrinae suae *divinam* auctoritatem tribuit, non solet ludicram illam divinitatem inducere, qua ad Deum referatur, quicquid bonum, verum, praestans, salubre, sit, undecumque tandem ejus notitia venerit (*l*), sed *proprio sensu* eam divinam auctoritatem accipit, id est, doctrinam suam ita ad *Deum* refert, ut ab ea *humanam* sapientiam *diserte* arceat. Doctrinam enim, quam commendet, adeo esse *humano* captu superiorem, ut non tantum *nemo mortalium* eam umquam mente et cogitatione complexus *fuerit*, sed ne complecti quidem *potuerit*, aut *possit*, nisi eam ab *ipso Deo* acceperit, quippe qui *unus* eam capiat, 1 *Cor.* II. 9-11. Itaque gratias se agere Deo, quod Thessalonicenses hanc doctrinam acceperint, non ut λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ (καθώς ἐστιν ἀληθῶς) λόγον θεοῦ, 1 *Thess.* II. 13. Qui igitur admonitiones suas parvi faciat, illum ὀυκ ἀθετεῖν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν θεὸν, 1 *Thessal.* IV. 8. Neque enim se aut ab *homine* quocunque, aut etiam ab *Apostolo* esse hac doctrina imbutum, sed ab *ipso Deo* δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Gal.* I. 1, 11, 12, 15, 16, 17, 19. II. 6. Cum igitur Paulus doceat, se *neque ab hominibus* didicisse, neque *suo ipsum ingenio* hanc sapientiam fuisse assecutum, sed *divina* institutione accepisse, quomodo tandem hanc doctrinam e scholis Alexandrinorum Cabbalistarumque petere potuit? Aut si petierit, quomodo mendacii poterit absolvi?

Ut ergo Paulum videmus eam doctrinae suae divinam originem praedicare, quae ab humana sapientia sejuncta sit, ita Christus quoque docrinam suam ad Deum refert auctorem, eo quidem sensu, ut quicquid sit humanae institutionis, sapientiae, ingenii, id omne ab ea diserte separatum esse velit. Qua de re paulo accuratius exponendum videtur (*m*). Et quandoquidem Vos, Viri eruditissimi, de ea re velle vos quaeri dixistis, hoc loco cum ipsius Jesu, tum Apostolorum testimoniis declarare constituimus, quae vis illis verbis subjicienda sit, *Jesum esse legatum et doctorem divinum.*

Atque illud jam omnium primum facile intelligitur, Eberhardo, cum e philosophia Alexandrino-Cabbalistica natam esse doctrinam Christianam contendat, mirifice displicere eam auctoritatem divinam, quae *proprie* sumatur. Itaque aliam quandam comminiscitur,

quae cauſae ſuae ſit accommodatior. Cives Jeſu atque ipſos Apoſtolos in eum locum detrudit, ut nulla gens tam barbara ſit, tamque extra omnes humanitatis terminos projecta, quae eos non animi ingeniique cultu vincat. Tantum enim eorum fuiſſe ſtuporem, dicit, ut vel nesciverint, *homines aliquid cogitando et meditando ſcire poſſe: itaque, ſi quis aliquid doceret antea non cognitum, eum continuo ab iis habitum fuiſſe legatum divinum, atque ab ipſo Deo edoctum (n)!* Talia cum dicit Eberhardus, quis non miretur doctisſimi viri inauditam temeritatem? Atqui vix infans, in cunis vagiens, ignorat, quod gentem Judaicam ignoraſſe contendit. Nos quidem mox videbimus, ad cauſam, quam tractamus, nihil omnino attinere, quid ſciverint Judaei, quid nesciverint. Nec quemquam esſe arbitramur, qui Eberhardo, talia *nullo prorſus argumento* ebullienti, adſentiatur. Hoc unum quaerimus, ſi tanta fuerit Judaeorum inſcitia, ut, quicquid novum et inauditum esſet, id ſtatim a Deo auctore repeterent, qui factum ſit, ut maxima populi pars Jeſu doctrinam, novam illam et inauditam, aspernaretur, atque aegre ferret, eum divinam ſibi auctoritatem vindicare? *Matth.* IX. 3. *Joann.* V. 18. VI. 41, 42. VIII. 13. X. 31. Atqui plane me non intelligere fateor, quid commendationis a rudi et inculto Judaeorum ingenio ad cauſam Eberhardi posſit accedere. Non enim Judaeorum opinione, ſed ipſius Jeſu testimoniis, ejus legationis doctrinaeque divinam auctoritatem cenſemus. Cumque Eberhardus duodecim Jeſu discipulos, Euangelistas certe, eodem, quo ceteros Judaeos, loco habere videatur, ne illorum quidem, ad eam auctoritatem confirmandam, testimonia adhibebimus. Quominus autem *Paulum* conſulamus, Eberhardus recuſare non poterit, quippe quem ipſe fateatur *Graece fuiſſe eruditum*, adeoque non tam puerilem, ut nesciverit, *homines cogitando et meditando aliquid poſſe ſcire (o)*.

1. Cum Jeſum ſaepius doctrinam ſuam a *divina* disciplina atque auctoritate repetere videamus, *Joann.* VIII. 26, 28, 40. XII. 49. XV. 15. XVII. 8. quamquam ea loca ſatis perspicua ſunt ad refellendum Eberhardum, nolumus tamen iis aliud quid efficere, niſi hoc unum: quod nec Eberhardus, nec quisquam Graece mediocriter doctus negaverit: *verborum* certe eam vim esſe, Jeſum doctrinam ſuam a Deo accepiſſe; quamvis, ſi per ſe ſpectentur, eorum *ſenſus* fortasſe attemperandus ſit ad civium Jeſu rude et incultum ingenium. Est autem *triplex* ad rerum ſcientiam via, ut ea vel *ab aliis hominibus proficiscatur*, vel *nostro ipſorum ingenio comparetur*, vel denique *extraordinaria quadam, et humana inſtitutione majori ratione ad hominem perveniat*. Jam ſi quaeritur, *quo ſenſu* Jeſu verba ſint interpretanda, ita rationem concludimus: Si conſtat, Jeſum *aut* ab aliis hominibus doctrinam ſuam accepiſſe, *aut* ſuo ingenio eam excogitaviſſe, ſequitur, ejus verba *proprie* intelligi non debere. Si vero hoc *non* conſtat, non magis libet ejus verba *improprie* ſumere, quam quae ſunt in vulgari ſermone, *ſol lucet, coelum est ſerenum*. Nam quod cives Jeſu tam facile ad divinitatem referrent, quod esſet ab humanitate repetendum, id quidem, ut ſupra diximus, nihil valet ad alium ſenſum Jeſu verbis tribuendum,

dum, quam illa per se sonant. Itaque efficere debuerat Eberhardus, Servatorem ex eorum, quos commemoravimus, fontium aut utroque aut certe alterutro sapientiam suam hausisse. Pergamus vero! Si disertis testimoniis constat, Jesum *neque* ex humana disciplina esse profectum, *neque* suo ipsum ingenio doctrinam suam sibi comparasse, sequitur, Jesu verba, non nisi *proprie*, id est, *de divina veri nominis institutione*, intelligi posse, aut debere. Et Jesum quidem non usum fuisse *aliorum hominum* institutione, supra a nobis cum loco *Joann.* VII. 15. tum aliis etiam rationibus effectum est. Neque etiam eum *suo ingenio* hanc fuisse doctrinae praestantiam adeptum, ipse testatur. Dicit enim aperte: ἡ ἐμὴ διδαχὴ ὀυκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. *Joann.* VII. 16. Si quis igitur morem vult gerere Deo, is inquirat, πότερον ἡ διδαχὴ ἐμὴ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ. ibid. vs. 17. Etenim ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ ὀυδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατήρ μου, ταῦτα λαλῶ. VIII. 28. ὅτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ ὀυκ ἐλάλησα· ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, ἀυτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε τί ἔιπω καὶ τί λαλήσω· ἃ ὖυν λαλῶ ἐγὼ, καθὼς ἔιρηκέ μοι ὁ πατὴρ, ὅυτω λαλῶ. XII. 49, 50. καὶ ὁ λόγος, ὃν ἀκούετε, ὀυκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με πατρός. XIV. 24. (*p*) Jam, si recte supra diximus triplicem esse viam ac rationem, qua ad rerum cognitionem perveniri possit, Servator, *etiamsi id numquam diserte contendisset*, tamen judicandus fuisset doctrinam suam ad Deum retulisse, quoniam, cum se a ceteris eam duobus fontibus hausisse *neget*, tertium illum divinum relinqui, necesse est. Cum autem insuper perspicua oratione saepius doceat, esse uni Deo doctrinam suam acceptam referendam, non potest profecto precaria illa divinitas intelligi, quam Eberhardus, aliique inducunt.

2. Est *legationis* Jesu Christi ejusque *doctrinae* eadem auctoritas, ut, quo sensu se *legatum divinum* dicat, eodem sensu ejus *doctrina divina* sit appellanda (*q*). Jam vero, si Jesus simpliciter se diceret a Deo esse missum generis humani doctorem, possent fortasse haec verba eo, quo vult Eberhardus, sensu explicari. Atqui eum videmus *ordinariam* hanc (mediatam) legationem ab *extraordinaria* accurate distinguere, cum diserte dicat, *se non sua ipsius impulsione*, sed *divina auctoritate*, hanc doctrinam hominibus tradere. Ego, inquit ἀπ' ἐμαυτοῦ ὀυκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἔστιν ἀληθινὸς ὁ πέμψας με. *Joann.* VII. 28. Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου; καὶ ὀυ λαμβάνετέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψεσθε, V. 43. Hic igitur Jesus dicit, se non venisse ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, sed *Dei;* quae verba intelligi plane nequeunt, nisi eum de extraordinaria legatione, non propria auctoritate suscepta, loqui statuas. Si enim dicas, verbis τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς significari ordinariam, improprie dictam, legationem divinam, quid tandem significabit τὸ ὄνομα τὸ ἴδιον? Jesus certe ostendit, se probe tenere, quid discriminis intercedat, atque se eum, qui ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι veniat, minime existimare legatum divinum. Aliis autem locis *suam* personam a *Patris* persona *discernit*, atque singulis suas velluti partes tribuit. Μόνος, inquit, ὀυκ ἐιμὶ, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ πέμψας με πατήρ. — ἐγὼ

 ἐιμι

et explicatius civibus suis tradiderit, quam aut Paulus, aut alius quisque religionis doctor, ut ipse Eberhardus in illius quaestionis tractatione, quid sit doctrina Christiana? ex unius Pauli auctoritate pendeat, atque ne minimam quidem particulam ex ipsius Jesu doctrina afferat, qua causam, quam suscepit, tueatur (v). Si igitur id, in quo Eberhardus ponit praecipuum doctrinae Christianae argumentum, non ab ipso Jesu, sed a Paulo fuit expositum, sique personae dignitas doctrinae praestantiâ ubertateque judicatur, non Jesus Paulo, sed Paulus Jesu anteponendus; neque intelligi potest, quare Paulo non potius, quam Jesu, munus dignitasque *Messiae* tribuatur. Quod autem Jesus vel angelis superior dicitur, id quidem, ex Eberhardi sententia, cuique perabsurdum videri debet (w).

Ut igitur redeat tandem, unde progressa fuerat oratio: *cum* ex temporis rerumque conditione, *tum* ex ipsius Jesu Apostolorumque et de sua et de illius praesertim auctoritate divina et doctrinae origine, testimoniis, intelligi arbitramur, doctrinam Christianam neque a Philosophia Alexandrino-Cabbalistica, neque a quacumque disciplinâ humana ductam ac propagatam esse. Nunc autem eam ipsam philosophiam cum doctrina Novi Foederis comparemus, videamusque an talis filia tali matre nasci potuerit.

CAP.

Cap. II.

De Philosophia Alexandrino-Cabbalistica.

Ad eam igitur disputationis nostrae partem veniamus, quae illam doctrinam complectatur, ex qua, ut Eberhardus existimat, tamquam ex matre, Christiana religio nata sit. Antequam vero de re ipsa, pauca de hujus Capitis consilio ac ratione.

1. Philosophiae Alexandrino-Cabbalisticae si universum argumentum singulasque partes hic accurate persequi vellemus, migrandi essent termini, qui sunt nobis ad disputandum constituti. Neque vero totius doctrinae hujus explicatio aliquam vim habitura erat ad refutandum Eberhardum, quippe cujus omnis argumentatio, tamquam fundamento, nitatur eo loco, qui est de *Ideis*. Itaque haec doctrina praesertim nobis illustranda erit, ceterarum autem partium ita quamque accuratius tractabimus, ut aut per se gravior sit majorisque ponderis, aut cum primaria de *Ideis* doctrina arctius propiusque conjuncta.

2. Alexandrinorum Cabbalistarumque sententias ita inter se connectemus, ut ex hac copulatione una quaedam summa, ac veluti corpus doctrinae probabiliter existat. Sicubi autem aliquid discriminis intercesserit, digni quod animadvertatur, ea de re, quoad ejus fieri a nobis poterit, accurate monebimus.

3. Librum Apocryphum, cui titulus: *Sapientia Salomonis*, (*a*) et scripta *Philonis* pro praecipuis veluti fontibus habebimus, e quibus philosophiae Alexandrinae haurienda sit cognitio. Neoplatonicorum vero, id est eorum, qui *post* Christum, Platonis doctrinam mire corruperunt, eamque ad religionem Christianam componere studuerunt, nulla ratio habebitur. Neque enim ipse Eberhardus alio consilio eorum mentionem fecit, nisi ut ostenderet, quantum detrimenti eorum philosophia doctrinae Christianae attulerit (*b*). Cabbalisticae autem sapientiae cognitionem cum e libro *Sohar*, aliisque paucis, qui aut antiquissimi habentur, aut vetustae doctrinae explicationem continent, repetituri simus, ea hoc lege faciemus, ut ne quis idcirco continuo existimet, nos his libris tantam et auctoritatem et antiquitatem tribuere, ut ex iis nullo errandi periculo effici queat, quae fuerit *tempore Jesu Christi* philosophiae Cabbalisticae conditio. Constat enim inter omnes, hos libros satis longo *post Christum* tempore esse conscriptos. Nisi autem doctrinam Cabbalistarum silentio praeterire omnino placeat, hoc loco parendum necessitati est, paulisperque *sumenda* horum scriptorum auctoritas (*c*).

Haec praemonenda duximus: nunc veniamus in rem praesentem.

Et illud quidem omnium primum constat, nec opus habet longa demonstratione, Judaeos, qui e patria aliorsum, inprimis Alexandriam habitatum concessissent, juncta cum Graecis consuetudine, non diu puram conservasse et intemeratam avitam religionem.

Neque enim legum tantummodo ac civitatis communio societatem quandam doctrinae peperit, verum etiam, cum Graeci eruditi, ut supra dictum, magna apud Ptolomaeos gratia valerent, Judaei, si quidem aliquo vellent numero haberi, ad Graecorum se philosophiam necessario applicare debebant (*d*).

De *Cabbala* autem difficilior est quaestio (*e*). Variae sunt variorum de ejus origine et antiquitate sententiae, quas hoc loco dinumerare infinitum sit (*f*). Illud universe notamus, omnino probabilem nobis videri eorum sententiam, qui, cum Judaeos Palaestinenses multo magis, quam ceteros, ab extera quavis philosophia alienos fuisse constet (*g*), philosopham Cabbalae partem in Aegypto natam, atque hinc in Palaestinam perlatam fuisse, existiment (*h*). Quamquam inane illud apicum ac syllabarum aucupium, in quo, tamquam in mustaceo, laureolam Judaei quaerebant, ex umbraculis Palaestinensium potius, quam ex Aegypto profectum esse videtur.

Age igitur, pro nomine et honore religionis Christianae, conjiciamus nos in *spinas* ac dumeta, sive potius aperiamus illius valvas sacrarii, quo tamquam carcere inclusa jacuerit illa doctrina, quam cum Christus ad hominum cognitionem expromsisset, a Paulo vitae immortalitatisque stator ac vindex appellatus sit. In qua quidem disputatione si rerum perspicuitati plus, quam sermonis castitati tribuerimus, rogatos volumus Lectores, ne nobis succenseant.

Duabus rationibus de *Deo* immortali institui potest disputatio, cum ut est *ipse per se*, tum ut sui cognitionem *extrinsecus* generi humano exhibuit.

Et Deus quidem, ut est *per se*, omnium mortalium cognitionem fugit (*i*), neque oculis humanis cerni potest (*k*); est enim Deus, quatenus τὸ Ὂν est (*l*), in altera parte coeli (*m*). Quamobrem sufficit tenuisse, *esse Deum*, *quale* sit, non est perscrutandum (*n*). Cum hoc autem Philonis Deo convenit *Or Ensoph* Cabbalistarum (*o*): quippe quod etiam, cum per se plane incognitum sit, appellari solet *Senior Seniorum*, *Occultus occultorum* (*p*).

Haec Alexandrinorum et Cabbalistarum de Deo doctrina adeo similis est *Platonicae*, ut ex hac ducta et expressa videatur (*q*).

Itaque ipsum Deum (τὸ Ὂν) non cognoscimus, sed tantum *proprietates divinas*, quatenus hae intelligi possunt per hujus universitatis contemplationem (*r*). (Quae etiam Platonis fuisse sententia videtur (*s*)). Cum enim Deus, *infinitus lucis oceanus* (*t*), perfectionem suam sive *bonitatem* manifestare vellet, ad mundum gignendum animum induxit (*u*). Cujus sententiae eundem Platonem habuerunt auctorem (*v*). Mundus igitur non fuit ab omni aeternitate, sed aliquando a Deo conditus est (*w*). Et de *materia* quidem quid Philo senserit, non satis convenit inter eruditos. Illud negari non posse videtur, illum, Platonis auctoritatem secutum, materiam existimavisse aeternam (*x*). Quaeritur autem, utrum, ut Neoplatonici et Cabbalistae, hanc aeternitatem ita intellexerit, ut per

Ema-

Emanationem ex ipso Deo explicata sit materia, utque haec eodem sensu aeterna dici possit, quo fons, ex quo fluxerit, id est Deus, aeternus sit; an vero ita eam interpretatus sit, ut materia ab aeterno a Deo discreta atque seorsum extiterit, (y) ut Platonem statuisse constat. Nobis quidem neque a *Bruckero*, neque a quoquam alio, quicquam adductum videtur, quo Philonem constet *Emanationis* doctrinam probasse, eumve ex Philosophiae, nescio cujus, Orientalis fontibus hortulos suos irrigasse (z). Ut in ceteris, sic etiam in doctrina de mundi origine, unum sequitur praecipue Platonem (a). Quicquid hujus rei sit, Plato et Philo cum *mundum a Deo conditum* dicunt, hoc sibi volunt, Deum materiae dedisse formam, motum, vitam, cetera, quibus illa antea caruisset (b).

Sicut urbs, antequam conditur, est in idea conditoris, aut opificium in idea opificis; sic Deus intellectu suo sibi finxit mundum intelligibilem, antequam se ad hunc mundum sensibilem condendum conferret (c). Quod ut intelligatur, tenendum est, Philonem in Deo *duplicem* statuisse λόγον (d), sive potius, eum *unum eundemque λόγον duplici ratione* considerasse, eum ut intellectum divinum, in quo, tamquam in receptaculo quodam, sint ideae divinae, ad quarum exemplar mundus conditus sit, tum ut hic intellectus se *extrinsecus* exhibeat per *proprietatum* et *idearum* manifestationem in mundo sensibili; quae duplex ratio λόγου comparatur cum hominis λόγῳ ἐνδιαθέτῳ et προφορικῷ (e). Cum hoc Dei λόγῳ ἐνδιαθέτῳ conferri debet Cabbalistarum *Adam Kadmon*, cum λόγῳ προφορικῷ, eorumdem *mundus Aziluthicus*. De quibus breviter praecipiendum est.

Antequam mundus conditus esset, nullum erat *spatium vacuum*, mundo recipiendo aptum, quandoquidem Or Ensoph, lux infinita, omnia implebat (f). Itaque ut vacuus esset locus, in quo mundus possit existere, Or Ensoph radios suos contraxit (g); reliquit autem in spatio vacuo *vasa* quaedam, tamquam mundorum receptacula (h). Cum vero Deus, quamvis omnino posset, tamen nollet, absque instrumento (immediate) mundos condere (i), tamquam instrumento usus est *Adam Kadmon* (k), qui est magnus lucis radius, ex Or Ensoph emanans (l). Nimirum haec constans Cabbalistarum doctrina est, ex Deo non nisi unum *Principiatum*, ut barbare vocant, fluxisse, qui sit *Adam Kadmon* (m). Hunc autem Adam Kadmon si capillis, naso, barba, mento, ceterisque membris spoliemus, quibus eum nugatoria instruxit Judaeorum sapientia, nihil relinquitur nisi *intellectus divinus*, sive λόγος ἐνδιαθετὸς, de quo loquitur Philo. Ecce tibi locum perspicuum *Irirae* (n): „ Sciendum autem, hoc ens perfectum (*Adam Kadmon*), quod immediate de-
„ pendet a Causa prima, secundum Platonem et Philosophos antiquiores vocari Intellectum
„ mundi formalis et intellectualis: quod sic exponunt: quod ab uno, id est, primo om-
„ nium entium principio non emanaverit immediate nisi Unum, quod sit Intellectus pri-
„ mus et mundus intellectualis, in quo sint multae formae divinae, quae ab illo sint
„ distinctae ut forma et exemplar: et quae sint causa multitudinis rerum sensibilium."
Cumque Philo hunc λόγον divinum appellet Dei *primogenitum filium*, idem nomen suo

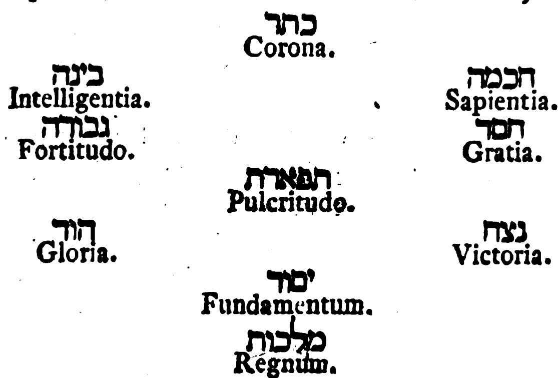
 Adam

Adam Kadmon tribuunt Cabbalistae (*o*). Deinde, ut Philo *λόγον* hunc dicit esse condendi mundi *instrumentum*, idem de Adam Kadmon Cabbalistae praedicant (*p*). Denique cum intellectus divinus, sibi rerum creandarum ideas informans, quiddam veluti medium sit inter Deum et mundum, factum est, ut et Philo *λόγον* suum, et Cabbalistae Adam Kadmon appellarent *Mediatorem* (*q*). Haec igitur doctrinae summa est, Deum, antequam mundum condidisset, mente et cogitatione concepisse *ideas*, ad quarum exemplar hanc rerum universitatem fabricaretur. Hic autem intellectus divinus, in quo illae ideae insint, a Philone *λόγος* (*ἐνδιάθετος*), a Cabbalistis *Adam Kadmon* appellatur. – Hic est *νοῦς* Platonis.

Itaque, Philone auctore, in Dei *λόγῳ ἐνδιαθέτῳ* insunt ideae, quas cum materia veluti communicaverit eique impresserit (*r*). Quamobrem ideas *sigilla* appellat, quorum impressione formam mundus acceperit (*s*). Haec autem impressio est *λόγος προφορικός*; cujus rei explicatio est ex ipsis Philonis fontibus haurienda. Cum enim duplicem *λόγον* constituisset, alterum *περὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ παραδειγματικῶν ἰδέων*, alterum *περὶ τῶν ὁρατῶν*, hunc confert cum hominis *λόγῳ προφορικῷ*, cujus sedes sit *γλῶττα, καὶ στόμα καὶ ἡ ἄλλη πᾶσα φωνῆς ὀργανοποιΐα* (*t*). Itaque *λόγος* hominis *προφορικὸς* est *sermo* ejus. Quod si ad Deum transtulerimus, minime ambigi poterit, quid sit divinus *λόγος ὁ περὶ τῶν ὁρατῶν*. Philo enim, cum, ut in ceteris, sic etiam in iis S. S. locis, ubi de *Deo loquente* sermo est, quicquid concreti esset et humanae imbecillitatis, longissime a Summo Numine arcere vellet, ea loca ita interpretari solet, ut *verba* Dei sint ejus *actiones*, et *loqui* sit *facere* (*u*). Ut igitur hominis oratio est ejus velnti foras prolata cogitatio, sic *λόγος* Dei *προφορικὸς* sunt ejus *ideae virtutesque accommodatae et impressae materiae* (*v*).

Sicut e sententia Philonis in Dei *λόγῳ ἐνδιαθέτῳ* insunt ideae et proprietates divinae, sic in Cabbalistarum *Adam Kadmon* insunt *Sephirae* (*w*), quae dici nequit quantas doctorum turbas excitaverint. Nos quidem instituti nostri brevitatisque memores, quid nobis probabile videatur, paucis videamus.

Decem sunt Sephirae, quarum tres priores appellantur *Superiores*, septem reliquae *Inferiores*. Has decem Sephiras ita Cabbalistae solent disponere, ut arboris quandam figuram referant, quae propterea dici consuevit *Arbor Cabbalistica*, hunc in modum:

Quo

Quae fuerit caufa, cur *decem* potisfimum Sephiras ftatuerint, non est facile dictu. Nonnullis videri video propterea hoc esfe factum, quod numerus denarius esfet maxime perfectus, atque propterea penes multas gentes fingulari quadam veneratione cultus (*x*): alii aliter. Illud quidem certisfimum est, Judaeos jam antiquitus *Septem* Deo *Spiritus* tribuere folitos fuisfe (*u*); cujus opinionis apertisfima vestigia multi fibi in *Apocalypfi* deprehendisfe vifi funt (*v*). Ad has feptem Sephiras postea tres five Spiritus, five Sephirae, five quocunque alio nomine appellare velis, accesferunt, quas artificiofa ratione ex nomine Tetragrammato extuderunt (*w*). Harum autem Sephirarum cum Inferiorum tum Superiorum nomina pleraque defumta funt ex V. F. De *Corona* quidem et *Fundamento* non fatis conftat: ceterarum Sephirarum בִּינָה et חָכְמָה ex *Jef.* XI. 2. reliquae ex 1 *Chron.* XXIX. 11. funt petitae (*x*).

Superiorum et inferiorum hoc est discrimen, ut illae ad ipfam τοῦ Adam Kadmon *naturam* (Esfentiam), hae ad ejus *proprietates* referantur (*y*).

Supra diximus (not. *e*) Philonis λόγον προφορικὸν complecti et *Idearum* et *Proprietatum* divinarum manifestationem, qui λόγος προφορικὸς cum ex λόγῳ ἐνδιαθετῷ tamquam ex fonte fluxerit, intelligitur, in λόγῳ ἐνδιαθετῷ refidere et Ideas divinas et Proprietates (*z*). Quamobrem, cum λόγῳ ἐνδιαθετῷ respondeat Cabbalistarum Adam Kadmon, Sephirae, quae in Adam Kadmon infunt, Ideae fint Proprietatesque necesfe est (*a*). Et re vera ex *Ideis* Philonianis, five, ut rectius dicam, Platonicis Cabbalistae (recentiores certe) multa videntur in doctrinam Sephirarum transtulisfe (*b*). Quod ut intelligatur, temperare mihi non posfum, quin afferam locum Irirae, (*c*) longiorem quidem illum, maxime vero ad rem nostram pertinentem. „ De pulcritudine (Sephira תפארת), per quam in uno conveniant multa pulcra, dicitur, quod fit natura quaedam generalis, emanans ab uno, „ quod per fe fubfiftit: quodque ista non fit ipfae res pulcrae, fed natura quaedam peculiaris, una fimplex et prima in fuo genere, invariabilis, indivifibilis, incompofita, incorporea, non temporalis, fed omnibus corporibus, animabus et intelligentiis fuperior, „ nempe formalis, vel idealis et perfecta: quaeque in caufa prima fit eminenter, in Sephiris autem emanantibus formaliter, et realiter, et caufa formalis, et efficiens omnium „ pulcrorum inferiorum (*d*). Eodem plane modo, ficut fupra omnia multa datur unitas, „ per quam illa funt una; (*e*) et fupra omnia corpora univerfale quoddam, quod illa „ continet et movet: et fupra omnes animas fingulares, anima univerfalis Divina, quae „ ipfarum caput est et princeps, illasque unit et ordinat: et fuper omnes intelligentias „ una generalis et formalis, quae omnes illuminat; et fuper omnes monades et omnia „ bona unum fimplex et bonum perfectum, nempe Enfoph." Jam pergit Auctor: „ omnes entitates analogice et improprie tales respicere, veluti unitatem et menfuram fuam, „ et principium primum formale, feu ideale, Coronam fummam (כתר) quae in fe contineat omnia entia reliqua: fed per nomen Ehjeh characterem habeat dictae entitatis.

„ Et

„ Et omnes vitas et omnia manifestata converti, velut ad unitatem et principium suum „ reale, ad vitam formalem et primam et lucem intelligibilem, quae est חכמה. Deinde, „ omnes intelligentias converti ad intellectum primum et intellectualem, qui est בינה; „ tamquam ad unitatem et principium suum generale, formamque omnis cognitionis intel- „ lectualis et rationalis et vitalis. Et omnia gratiosa ad חסד, seu gratiam perfectam et „ formalem. Et omnia distribuentia praemium et poenam ad גבורה." Atque hac ratione reliquas Sephiras *Irira* persequitur. Ne ipsum quidem Platonem, si Cabbalista fuisset, istas Sephiras aliter explicaturum fuisse arbitror. Et tamen haec Cabbalistarum doctrina aliquantum discrepat a sententia Philonis, qua de re breviter monendum est. Philo enim vocabulo λόγος significat et *ideas divinas*, seu potius earum *sedem*, et *proprietates*, eas vero proprietates, quae tantummodo ad *intellectum divinum* pertineant (vid. not. 51); Cabbalistae autem Adam suo Kadmon tribuunt et ideas, et *omnes* proprietates divinas, non eas tantum, quae *intellectûs* peculiares sint, verum etiam δύναμεις Philonis (*f*): sive, ut rectius loquar, Sephirae Cabbalistarum proprie non sunt *ideae* divinae, sed *attributa*, ad quae ab *Irira* l. c. Platonica de ideis doctrina ita accommodatur, ut, sicut Plato *ideas*, sic ille attributa Dei, pro exemplaribus habeat, ad quae omnia Deus fabricatus sit (*g*). Sicuti, ut supra dictum est, ex Philoniano Dei λόγῳ ἐνδιαθετῷ, sive sede idearum et intellectûs proprietatum, fluxit λόγος προφορικὸς, sic e Cabbalistarum *Adam Kadmon*, sive sede Sephirarum, manavit mundus Aziluthicus. Quod ut intelligatur, quale sit, de Cabbalistico mundorum systemate aliquid dicendum esse, video.

Cum Platonem et Philonem in ea fuisse viderimus sententia versatos, materiam mundi aeternam esse, magnopere hoc displicuit Cabbalistis (*h*). Omnia enim ex Deo *emanavisse* statuebant, ne materiâ quidem exceptâ. Quod ne pugnare videretur cum Dei natura, in qua nihil mixti et concreti sit, eam Emanationis rationem excogitarunt, ut, cum quidque sui simile gignat, ex Or Ensoph primum fluxerit Adam Kadmon (*i*), ex Adam Kadmon manaverint quatuor deinceps mundi, *Aziluthicus* (emanationis) *Briahticus* (creationis) *Jezirahticus* (formationis) et *Asiahticus* (fabricationis) (*k*); ita vero *ut singuli* mundi alter ex altero proxime superiori profecti sint (*l*). Et cum quaeque res eo perfectior sit, quo propius cum Or Ensoph, quae sit omnium veluti radix, sit conjuncta, eoque minus perfecta, quo ab hoc omnium rerum fonte sit remotior (*m*), factum est, ut mundus Asiahticus, utpote omnium ab Ensoph remotissimus, ex materiae faece concresceret (*n*). Qua de re perspicuus est locus *Mosis Corduero* (*o*): „ Nihil est in mundo, cui „ non affluat e supernis influentia et lux quaedam, quamvis illa differat pro diversitate „ descensus a posterioribus, seu Malcuth, quae sunt anteriora respectu ceterorum gra- „ duum inferiorum. Sic ergo haec incrassescunt, et manifestiora atque quasi corporea „ fiunt, de gradu in gradum, prout congruit materiae illi turbidae, ita ut nihil penitus „ inveniatur in hoc mundo, in quo non sit aliquid spirituale et vitale, secundum pro-

„ *por-*

„ portionem corporeitatis et materialitatis suae, et pro gradu distantiae suae a fonte et „ latomia rerum omnium. Et quando crassa ista materia sic elevatur, ut propinqua fiat „ tenuiori suae materiae, tum allucet ipsi lux aliqua materiae elevatioris. Quemadmo- „ dum si magna quaedam lucerna accensa sit in media basilica, illa certe ob basilicae „ magnitudinem non illustrabit omnes angulos basilicae, nisi modico quodam lumine, ita „ ut alter alterum ibi videre nequeat: qui vero accedet ad lucernam, majore atque copi- „ osiore lumine collustrabitur, ita ut si propius ad vasculum ejus accesserit, caligare inci- „ piant oculi ejus nimio praestricti fulgore. Ita et hic se res habet."

Omnium igitur primus ex Adam Kadmon ejusque Sephiris fluxit mundus Aziluthicus, cujus ea praestantia sit, ut causae suae sit simillimus, nec quicquam habeat eorum vitiorum (imperfectionum), quae ceteris mundis adhaerescant. „ Quod ut intelligatur, ait „ *Corduero* (*p*), consideretur simile ab aurifice desumtum, qui singulas argenti species „ in quatuor subdividit genera: quorum primum est argentum purum omnibus carens „ scoriis; alterum, argentum est uno gradu purissimo vilius; tertium tale est, cujus medi- „ etas scoriae sunt; quartum, cujus maximam partem scoriae constituunt (*q*)." Quamobrem in hos mundos transferri quodammodo potest, quod in eodem argumento cecinit *Ovidius*, *Metam.* I. 26. sqq.

Ignea convexi vis et sine pondere coeli
Emicuit, summâque locum sibi legit in arce.
Proximus est aër illi levitate, locoque:
Densior his tellus: elementaque grandia traxit;
Et pressa est gravitate sui. Circumfluus humor
Ultima possedit, solidumque coercuit orbem.

Cum igitur, qui a Philone dicitur Dei λόγος ἐνδιάθετος, idem sit Cabbalistarum Adam Kadmon, atque ex eo λόγῳ fluxerit λόγος προφορικὸς, sicut ex Adam Kadmon mundus Aziluthicus, satis intelligitur, quo jure hunc mundum cum λόγῳ προφορικῷ comparaverimus (*r*).

Philonis λόγος ἐνδιάθετος et Cabbalistarum Adam Kadmon est Platonis νοῦς divinus; eorum λόγος προφορικὸς et mundus Aziluthicus est Platonica *Anima mundi.*

Et νοῦς quidem divinus, cujus tam frequens sit a Platone mentio, quanto jure cum λόγῳ Philonis ἐνδιαθέτῳ cumque Adam Kadmon comparetur, non opus est, ut longa oratione efficiatur, quandoquidem harum sententiarum tanta est similitudo, ut Philonis & Cabbalistarum doctrina procul dubio ex Platonica propagata sit (*s*). De Anima mundi paulo abstrusior quaestio est (*t*). Cujus obscuritatis praecipua causa in poetica Platonis oratione est posita, quam ille cum in reliquis philosophiae suae partibus, tum in hac praesertim, quae est de Anima mundi, usurpare solet. Neque vero ipsius argumenti ratio no multum obscuritatis habet (*u*). Materia, auctore Platone, antequam a Deo formam accepis-

pis-

pisset, motu quodam confuso turbabatur, omnibus elementis pugnantibus et confligtantibus inter se (*v*). Hanc inordinatam rerum agitationem Deus ordinavit, certisque adstrinxit legibus naturae (*w*). Cujus rei quae fuerit ratio, referemus verbis Ciceronis, qui insignem Timaei partem Latine convertit, atque locum de Anima mundi sic vertendo expressit: „ Animum autem ut in medio mundo collocavit, ita per totum tetendit: deinde eum circumdedit corpore et vestivit extrinsecus. Sic Deus ille aeternus hunc perfecte beatum Deum procreavit (*x*). Sed animum haud ita, ut modo locuti sumus, tum demum, quum corpus ei effecisset, inchoavit; neque enim esset rectum, minori parere majorem. Sed nos multa inconsiderate ac temere dicimus. Deus autem et ortu et virtute antiquiorem genuit animum, eumque ut dominum atque imperantem obedienti praefecit corpori: idque molitus tali quodam est modo. Ex materia (*y*), quae individua est, et quae semper unius modi suique similis, et ex ea, quae corporibus dividua gignitur, tertium materiae genus ex duobus in medium admiscuit, quod esset Ejusdem naturae et quod Alterius, idque interjecit inter individuum atque id, quod dividuum esset in corpore. Ea quum tria sumsisset, unam in speciem temperavit: naturamque illam, quam Alterius diximus, cum *Eodem* conjunxit, fugientem et ejus copulationis alienam. Permiscens cum materia quum ex tribus effecisset unum, id ipsum in ea, quae decuit, membra partitus est. Jam partes singulas ex Eodem et ex Altero et ex Materia temperavit. — Animum igitur quum ille procreator mundi Deus ex sua mente et divinitate genuisset; tum denique omne, quod erat concretum atque corporeum, substernebat animo." Hac doctrina nihil obscurius abstrusiusque esse potest, nec quicquam facile reperitur, quod tantam ipsorum Platonicorum inter se dissensionem pepererit. Ad nostrum quidem consilium satis est animadvertisse, optimorum Platonis interpretum hanc esse sententiam, illud *Alterum* (τὸ ἕτερον) esse confusum illum motum materiae, de quo supra diximus; de *Eodem* (ταὐτῷ) vero eam esse sententiarum diversitatem, ut alii illud significare existiment ipsam *Essentiam* divinam, cujus veluti particeps facta sit materia, alii vero nihil aliud esse putent, quam κόσμον νοητὸν, quem Deus ad materiam veluti accommodaverit (*z*). Quicquid hujus rei sit, illud quidem a Tennemanno (*a*), ne alios commemorem, luce clarius demonstratum est, Platonem, cum materiae a Deo datam esse Animam dicat, nihil aliud dicere, nisi Deum inordinatum illum ac turbae plenum motum compescuisse, eumque ad justi ordinis leges necessitatemque rexisse. Quae igitur sit Animae mundi cum λόγῳ προφορικῷ et Mundo Aziluthico similitudo, facile cuique, etiam nemine monente, apparet, atque magis etiam apparebit, si eorum, quae diximus, hanc veluti summam constituerimus.

Deus (Ensoph, τὸ ὄν, ὁ ὢν) cognosci non potest, nisi quatenus sua se virtute extrinsecus cognoscendum praebuit. Antequam vero hanc Deus virtutem exseruisset, seque ad condendum mundum accinxisset, intellectu suo (νῷ, λόγῳ ἐνδιαθετῷ, *Adam Kadmon*) rerum condendarum sibi ideas (ἰδέας, παραδείγματα, *Sephiras*) informavit, quas materiae, ut sigil-

ſigilla cerae, impresſit. Qui autem per hanc impresſionem a Deo profectus est *rerum ordo*, aut, ſi mavis, ipſa *vis* divina, quae hunc ordinem conſtituit, appellatur *Anima mundi*, λόγος προφορικὸς, *Mundus Aziluthicus*.

Ecce igitur arcem illam, in qua ſententiae ſuae praeſidium Eberhardus collocavit. Et nobis quidem, cum hoc Caput ſcribere exordiremur, propoſitum erat Platonis auctoritatem frequentius etiam adhibere, quam factum est. Cujus rei cauſa est, quod in ſcribendo intelleximus medendum esſe ſatietati legentium, cum praeſertim *Capite ſequenti* ſatis multa ex Platonis doctrina expromturi ſimus, quorum facile quisque perſpiciat eam esſe rationem, ut ſententiam Philonianam et Cabbaliſticam, quam explicuimus, ex media Platonis philoſophia ſumtam esſe appareat. Quod magis etiam declarari potuisſet, ſi ceteras utriusque doctrinae partes hic exponere et inter ſe comparare voluisſemus, pſychologiam praeſertim et pneumatologiam. Quod vero cum non licebat per hujus terminos libelli facere, tum nihil conferre ad Eberhardi ſententiam aut intelligendam aut repellendam poterat, quippe cujus omnis disputatio in eo loco verſetur, qui est hoc capite copioſe a nobis et accurate, niſi fallimur, explicatus.

Illud autem tenendum est, quae de philoſophia Cabbaliſtico-Alexandrina disſeruimus, duabus potisſimum de cauſis a nobis disputata esſe, quarum altera est, quod cum Eberhardus ex ea religionem Christianam ductam esſe contendat, omnino, ne quid disſimulare videremur, ad rem noſtram pertinere arbitrabamur, ejus ſententiae judicandae ipſis lectoribus copiam facere: altera, eaque praecipua, quod veluti viam munire voluimus ad intelligentiam eorum, quae *Cap.* III. ad infringendam Eberhardi opinionem ſumus allaturi. Quo conſilio cum praeſertim omnis haec ſuſcepta ſit disputatio, age pergamus ad caput tertium.

CAP. III.

Exponitur et refutatur Eberhardi sententia de Persona ac Dignitate Jesu Christi.

Cum id suscepisset doctissimus Eberhardus, ut doctrinam Christianam ex ea natam philosophia esse efficeret, quae est a nobis superiori Capite exposita, nihil ei magis necesse poterat esse, quam ut, qualem intelligeret Christianam doctrinam, explicaret. Cujus rei tractationem quatuor locis complexus est, quorum primus est de *Jesu Christo*, *Filio Dei*; secundus de *Spiritu Sancto* et *Trinitate*, quam appellat; tertius de *miraculis Jesu et Apostolorum*, quartus denique de *Fide* (*a*). Et locorum quidem Secundi ac Quarti ea est ratio, ut difficile dictu sit, quare eos in librum suum Eberhardus intulerit. Cum enim Spiritum Sanctum *Personam* esse neget, *Trinitatis* autem placitum ex conciliorum decretis repetat; illud argumentis exegeticis, hoc historiae auctoritate, efficere conatur, ex philosophia vero Cabbalistico-Alexandrina ne unum quidem verbum addit, quod sententiam suam posſit stabilire. De *Fide* eadem est ratio. Neque enim ad hunc locum illustrandum quicquam ex ea, quam diximus, philosophia attulit; verum de voce *Fides* ita philosophatur, ut ne exegeticas quidem rationes adhibeat, atque nihil pensi habens, quae sit Novi Foederis de Fide constans ac perpetua doctrina, ipsius vocabuli vim subtiliter persequatur. Itaque me non intelligere fateor, quomodo istiusmodi harum rerum tractatio conjuncta esse cum consilio ejus libri possit, quo Auctor efficere voluerit, eam doctrinam, quae libris N. Foederis contineatur, ab Orientalium Graecorumque esse philosophia profectam. Si enim placitum Trinitatis, ut ipse contendit, ab argumento N. Foederis alienum est, quid est, quod de eo loquatur, cum de pura et germana horum librorum doctrina omnis disputatio sit? Si opinioni suae de Fide ex philosophia Cabbalistico-Alexandrina nihil firmamenti petere potuit, non erat de ea disserendum, cum ea res praesertim ageretur, ut religionis Christianae ex ea philosophia perspiceretur origo. Quod cum Vos, Viri eruditissimi, probe intelligeretis, sapienter fecistis, quod de duobus reliquis locis, qui sunt de *Persona et dignitate Jesu Christi*, et de *Miraculis*, quaestionem proposuistis, omissis amputatisque iis, quae cum summa rei nihil conjunctionis haberent.

Quandoquidem igitur hoc Capite de Persona ac Dignitate Jesu Christi disserere constituimus, omnium primum illud nobis agendum est, ut Eberhardi de hoc loco sententiam exponamus.

Postquam ergo Auctor dixisset (*b*), Judaeos calamitatum pondere pressos, tandem in spem et exspectationem illustris alicujus Regis fuisse adductos, a quo maxima beneficia ad gen-

tem

tem Judaicam essent manatura, quique eam ab hostium dominatione liberaturus esset (*c*), porro sententiam suam explicat, quam nos ita referemus, ut neque nimis longi simus, neque perspicuitati obesse brevitas videatur. Cum igitur, ut ait Auctor, Judaei in ea spe frustra fuisſent, atque Resp. magis magisque in pejus rueret, factum est, ut homines probi ac sapientes in longe aliam Messiae exspectationem pervenirent, atque eam, quam antea habuissent. Omnium enim rerum ea erat ratio, ut facile perspicerent, vanam esse spem, quam in *terrestri* quodam rege ac vindice posuissent: quamobrem omnem suam cogitationem a terris avocabant, et ad *coeleste* quoddam regnum, *coelestemque Messiam* convertebant, cujus stabile esset atque aeternum imperium. Ita jam antiqui vates sibi reip. Judaicae instaurationem mente et cogitatione informaverant, quamquam tum demum haec sententia auctoritatem nacta est, cum philosophia Graeca et Orientalis doctrinae Judaicae admisceretur (*d*). Itaque sapientes illi viri sentiebant, esse in coelo aliquid aeternum et omnis mutationis expers, cui id, quod in terris esset mutabile atque caducum, responderet. Hanc sententiam, ex Platonica de *Ideis* doctrina arreptam, ad quarum exemplar omnia quae in his terris cernantur, ficta atque condita sint, ita in rem suam converterunt, ut *omnium rerum ac personarum notabilium ideas* et *imagines originales* (*Urbilder*) in coelo esse dicerent; unde intelligitur quid sit in N. T. *Hierosolyma coelestis.* Quamquam igitur res in his terris pereunt, earum tamen *imagines* in coelo sunt aeternae, atque hoc ipsum sibi voluit Plato, cum in Phaedone puram terram in coelo esse diceret (†). Ipsius quoque Servatoris menti haec doctrina in cruce obversabatur, cum latroni *coelestis Paradisi* amoenitatem polliceretur. Inprimis autem hac aeternarum imaginum cogitatione Judaei solabantur jacturam rerum sacrarum, Hierosolymae, templi, Zionis, cet., quae, etsi de his terris essent sublata, aeternas tamen in coelo imagines sui habebant. Haec doctrina quam late pateat, ostendit inprimis Paulus in *Epistola ad Hebraeos*, in qua Christianos non tantum de earum, quas diximus, rerum amissione consolatur eo modo, quem commemoravimus, verum etiam ita singulas res persequitur, ut sententiam de imaginum aeternitate vel ad sacrificiorum sanguinem transferat, cum ita dicit, *Cap.* XII. 22-24. *προσεληλύθατε Σιὼν ὄρει, καὶ πόλει θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων, πανηγύρει καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἐν ὀυρανοῖς ἀπογεγραμμένων, καὶ κριτῇ θεῷ πάντων, καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων, καὶ διαθήκης νέας μεσίτῃ Ἰησοῦ, καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ, κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ.* Nemo est qui non intelligat, esse hoc loco sermonem de aeternis rerum imaginibus in coelo.

Ut igitur res Judaeorum sacrae in coelo extabant, ita etiam *memorabiles personae*, inprimis vero *Pontifex Maximus*, qui idem erat Christus, Novi Foederis auctor. Quam quidem rem Paulus in eadem epistola ita tractat, ut satis appareat, omnem ejus disputationem ex Platonica de Ideis doctrina pendere. Ita enim scribit, *Cap.* IX. 11, 12. *Χριστὸς δὲ παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς,*

νῆς, ἐν χειροποιήτου, τουτέστιν, ἐυ ταύτης τῆς κτίσεως, ὀυδὲ δι' ἅιματος τράγων καὶ μόσχων, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου ἅιματος ἐισῆλθεν ἐφάπαξ ἐις τὰ ἅγια, ἀιωνίαν λύτρωσιν ἑυράμενος. Quis adeo caecus, qui in hoc loco non ideas Platonicas deprehendat? Cujusque enim, ut Plato ait, rerum generis tantum *una* Idea est; hic est *unus* Pontifex, cum in terris fuerit multorum fuccesfio. Pontifex ille coelestis *femel* tantum in fanctuarium ingresfus est, quod terrestres facere *quotannis* folebant. Expiatio illius coelestis aeterna est, ut *idea*, terrestrium *non* aeterna est, fed quotannis repeti debebat.

Cum igitur in coelo fit idea Pontificis Judaeorum, quidni etiam idea ipforum Mesfiae in coelo reperiatur? (*e*) Si enim rerum perfonarumque facrarum jactura hoc folatio veluti compenfabatur, quod earum ideae esfent in coelo, quanto magis Mesfiae amisfio, qui dignitate fanctitateque reliquis omnibus antecelleret! Fatendum quidem est, nullum hac de re difertum testimonium reperiri, locorum vero inter fe collatione fatis apparet, quod de Pontifice coelesti dicatur, idem esfe de Mesfia dicendum. Cum enim Paulus *Hebr.* V. 6. Jefum esfe facerdotem dicit *κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ*, fatis fignificat ejusmodi esfe facerdotem intelligendum, qui fimul *Rex* (Mesfias) esfet, ficut Melchizedecus: quod mirum est, non jam dudum ab interpretibus esfe animadverfum (*f*). Quod fi quis hanc argumentandi rationem nimis artificiofam existimet, populari quoque modo idem edoceri potest ex eadem epistola ad Hebraeos, in qua, praeter ceteras res facras in coelo quoque esfe dicitur *Ἰησοῦς διαθήκης νέας μεσίτης*. *Cap.* XII. 24. Itaque Jefus *Mesfias* referendus quoque est ad mundi intelligibilis imagines five Ideas aeternas.

Huic fententiae proxime confequens erat, ut Mesfiae in his terris obitus nihil obesfet ejus imaginis in coelo aeternitati. Idea Mesfiae fempiterna erat, quamvis ipfe jaceret fepultus; ficut aeterna dici templi idea poterat, quamvis ipfius templi in his terris nil nifi rudera ac fpolia fuperesfent.

Cum igitur Paulus toties dicit, Jefum in vitam rediisfe, atque in coelum fublatum, ad dextram Dei confidere, nihil aliud fibi voluit nifi Mesfiae ideam, quamvis ipfe in his terris perierit, in omnem aeternitatem in coelo perdurare; quandoquidem hoc erat proprium Mesfiae, ut, postquam hinc avolasfet, (mortuus esfet), in coelo esfet fempiternus, id est, ut ejus idea esfet aeterna.

Haec est Eberhardi de dignitate ac perfona Jefu Christi fententia, quam ipfis fere Auctoris verbis retulimus, ne quid pervertere, aut male intelligere videremur. Quae quidem fententia ejusmodi est, ut, quamvis fatis facilis esfe mihi videar, tamen eam quoties legi, legi autem faepius, toties mihi ftomachus moveri foleat. Nullam esfe Novi Foederis particulam existimo, ne iis quidem locis exceptis, quae ab ipfo Eberhardo allata funt, qua non Auctoris opinio frangi ac debilitari queat. Atque nonnullarum fententiarum ea est ratio, ut, etiamfi eas non probes, tamen libenter cognoscas, modo ingenii quandam laudem commendationemque habeant. Eberhardi vero ita mihi obtufa atque hebes videtur fenten-

tentia, ut vel minima ingenii laude careat, utque difficile mihi persuadeam, haec serio atque ex animo ab acuto et doctissimo viro contendi. Si igitur omnia congerere vellemus, quae contra Auctorem dici possint, essent termini hujus disputationis longe longeque migrandi. Itaque non copiam in disserendo sed modum quaeremus, omnemque caussam tribus Capitibus conficiemus, quorum *Primum* continebit *miscellaneas quasdam Admonitiones, quae ad refellendum Eberhardum vim habere videantur; Secundo* ostendemus *tantam esse doctrinae N. T. de Jesu Christo cum Platonica sive Philoniana (ff), atque Judaica doctrina pugnam, tantumque inter eas intercedere discrimen, ut nihil omnino commune habeant. Tertio* denique *Capite partes nonnullas sive historiae Jesu Christi, sive doctrinae N. T. recensebimus, quae temeraria et contorta interpretatione penitus pervertendae sint, si vera sit Eberhardi sententia.*

I

1. Neminem esse arbitror, quin rem agi gravissimam existimet, ubi de religionis Christianae origine ac veluti fonte disseratur. Quotus enim quisque est, qui non intelligat, de ea re ut judicatum fuerit, ita hujus religionis auctoritatem vel minui vehementer atque labefactari, vel augeri ac corroborari? Quamobrem ab eo, qui de omni hac caussa recte, atque ut par est, disputare velit, illud summo jure postulamus, ut pro tanto rei pondere prudenter, graviter, modeste disputet, utque omni temeritate ac levitate vacet ejus oratio. Cum igitur Eberhardus id se effecturum profiteatur, ut doctrinam Christianam ex Platonica et Judaica philosophia ductam et propagatam esse, appareat, quis non ad tantae rei patefactionem a philosopho summam disserendi severitatem exspectet? Quis ad tantae rei demonstrationem similitudinis quandam umbram, et ne umbram quidem, satis esse putet? Et tamen ita existimavisse Eberhardus videtur, quippe qui non magis probaverit, doctrinam Christi et Apostolorum ab ea, quam dixi, philosophia esse profectam, quam ego me probare posse profiteor, Eberhardi *Apologiam Socratis* ex *Codice Pseudepigrapho Fabricii* fluxisse.

Duae praesertim sunt rationes ac veluti viae, quibus auctor ad id, quod volebat, pervenire deberet; *vel* ut Jesu Apostolorumve *disertum testimonium* commemoraret, quo ipsi faterentur, suam se doctrinam ex Platonis Judaeorumque disciplina duxisse; *vel* ut efficeret, tantam esse utriusque doctrinae *similitudinem*, ut *minime probabile* sit, duos pluresve homines in eandem sententiam incidisse, nisi alter alteri veluti facem praetulisset. Et *priorem* quidem viam, facillimam illam atque planissimam, minime mirum est, non ingressum fuisse Eberhardum, cum nullum ejusmodi testimonium in Novo Foedere reperiatur; quod ipsum non levis momenti esse ad Auctoris opinionem redarguendam ex iis, quae *Cap.* I. attulimus, intelligitur. *Posterioris* autem viae ea est ratio, ut non ulterius

 nos,

nos, quam ad *probabilitatem* quandam, perducere possit. Quae probabilitas: alterum ab altero doctrinam suam accepisse: eo major est, quo *plura* sint, in quibus consentiant. Quin etiam duorum pluriumve hominum in *una tantum re* consensio hanc saepe probabilitatem affert, modo ea res adeo *singularis* et *inaudita* sit, ut ea consensio, nisi alter ab altero didicerit, miraculi cujusdam sit instar habenda. Alii autem quid sentiant nescio, equidem, cum de *Religione* agitur, in summa vix probabilitate acquiesco. Et tamen non recusabimus, quominus de hac severitate remittamus, assentiamurque Eberhardo, modo ea, qua diximus, ratione hanc probabilitatem ostenderit. Itaque utriusque doctrinae inter se comparatione Auctor efficere voluit, religionem Christianam ex Platonicis Judaicisque fontibus manavisse. Quae quidem comparatio quam perversa sit, postea videbimus. Nunc hoc unum animadvertimus, Auctorem eam rem, quam planam facere voluit, ne *probabilem* quidem fecisse. Neque enim *plures* utriusque doctrinae partes, sed *unam* tantum particulam commemoravit, quae est de Messia in coelo; cum tamen paulo ante dixerimus, tum demum eam, quam Eberhardus voluit, probabilitatem effici, si *plurium* partium ostendatur conspiratio. Atqui, inquit, nonne tu idem fassus es, duorum pluriumve in *una* tantum *re* consensionem saepius satis esse ad demonstrandum, alterum ab altero didicisse? Fateor: verum addidi: *si ea res admodum singularis et prope inaudita sit.* Atqui hoc ipsum in Eberhardi argumentatione desideramus. Non enim *singularem* quandam et *inusitatam* rem, sed *vulgarem*, nec *quicquam peculiare* habentem, attulit: ut facile plures in eandem sententiam incidere potuerint, absque eo, ut alter ab altero didicisse existimandus sit. Sumamus enim, hanc fuisse Platonis sententiam, *ideas esse in coelo;* ecqua igitur ista oratio est: *Ideae sunt in coelo e sententia Platonis; Messias etiam in coelo est; ergo doctrina Christiana fluxit e Platonica?* Quidni potius religionem Christianam ex Iliade Homerica ortam esse statuamus, qua Jovem quoque ceterosque Deos immortales *in coelo esse*, docetur? Atqui Dii quidem *personae* sunt, ut Messias, Ideae non sunt. Vide vero, quam liberales simus disputatores. Etiamsi haec fuisset Platonis sententia, *ideas esse in coelo*, nil tamen profecisset Eberhardus. Quid vero, si contendamus, omnia ea loca, quibus Plato dicat, *ideas esse in mundo intelligibili*, *improprie* et, ut ita dicam, *poetice* esse interpretanda (*g*)? Quid, si Eberhardo persuadeam, Platonem diserte docere, *ideas nusquam esse*, *ne in coelo quidem* (*h*). Atqui fortasse quis dixerit. „Auctorem hic Messiam Christianorum non cum Ideis Platonicis, sed cum Messia Judaeorum comparare, de quo cum Christianorum et Judaeorum eadem sit sententia, quandoquidem utrique Messiam suum in coelo collocant, eam rem nimis *memorabilem* et *singularem* esse, quam ut illi non existimandi sint, sententiam suam a Judaeis accepisse." Ad hoc autem ut breviter respondeatur, hic sumendum est, quod postea demonstrabimus, miram esse disputationis Eberhardianae confusionem, cum res dissimillimas pro similibus habeat, atque Platonicam de mundo intelligibili sententiam eandem

dem

dem esse putet Judaicam, cum utriusque maxima sit diversitas. Difficile est assequi, quid sibi Auctor velit. Mox Platonicas ideas arripit, quibus rursus relictis, continuo, quasi eadem doctrina sit, Judaeorum somnia amplectitur. Fac vero Eberhardum non cum ideis Platonicis sed cum Messia Judaeorum conferre Christianorum Messiam: primum quaero, quid sit, quod Platonem crepet ceterosque philosophos Graecos? Cum enim ex horum sapientia, copulata cum doctrina Judaeorum, religionem Christianam profectam esse dixisset, atque ejus rei demonstrandae gratia in eorum philosophia exponenda maximam operis sui partem consumsisset, quid est, quod, cum jam ad ipsam rem perventum est, illos sapientes, tamquam inutiles ac seditiosos milites, dimittat, et una Judaeorum armatura utatur? Deinde, quamvis concedamus, Judaeos in ea fuisse sententia versatos, ipsorum Messiam esse in mundo intelligibili, semperque fuisse (*i*), quis tandem adeo levis, qui hac una re eo se rapi patiatur, ut continuo existimet, Christianorum et Judaeorum de Messia sententiam unam esse atque eandem? Cum praesertim et ea sententia, *Messiam esse in coelo*, adeo *universalis* sit, adeoque *nihil peculiare* habeat, ut eodem jure Christianorum Judaeorumque Messias appellari possit ille, quem supra nominavi, Jupiter Homeri; et Christianorum de persona Messiae adeo diversam esse sententiam ab opinione Judaeorum constet, ut, si quis propter unam illam causam, quam adduxit Eberhardus, existimet Christianorum doctrinam de Messia ex Judaicis fontibus fluxisse, haud difficile sit, commemorandis utriusque Messiae diversitatibus, eundem ab hac sententiae temeritate avocare. Ne autem in vanam velitationem abeat disputatio, illud facile ex iis, quae supra posuimus, cum Eberhardi sententiam explicaremus, et ex ipsa Auctoris professione intelligitur, eum Christianam de Messia doctrinam non comparare cum Judaeorum de eodem sententia, sed cum *Judaico-Platonica*, adeoque Christianorum Messiam esse ideam Platonicam, ad quam, tamquam ad exemplar quoddam, expressus fuerit Jesus; qui quamvis mortuus sit in his terris, aeternus tamen dicendus sit, cum ejus idea in coelo sit aeterna. Quae cum sit Eberhardi opinio, efficitur ne eam quidem similitudinem remanere, quae per *coelestis* domicilii necessitudinem inter utrumque Messiam intercederet, quandoquidem, ut supra vidimus, Platonicae ideae nusquam sunt, ne in coelo quidem.

Hoc autem loco doctissimi Eberhardi exemplo animadvertatur, quanta soleat menti humanae offundi caligo, simul atque cupiditate quadam et praejudicatis opinionibus ducatur. Hoc sibi proposuerat Auctor efficere, doctrinam N. F. de Messia esse Platonico-Judaicam. Itaque nihil ei prius, nihilque antiquius esse debebat, quam ex libris Cabbalisticis testimoniorum auctoritatem afferre, quibus constaret, Judaeos sibi Messiam informasse, tamquam ideam quandam Platonicam. Quid autem fecit? Ne unum quidem verbum attulit. Comperiens vero Judaeos in ea sententententia versari, Hierosolymam, templum, sacerdotem in coelo esse, analogia quadam nixus, *rogat* an non eodem sensu Messias quoque in coelo esse existimandus sit? qua rogatiuncula se doctissimos Theologos perturbavisse gloriatur.

Pol,

Pol, inquam, quorsum ruit vana conjectandi libido! Nolumus de ista analogia contendere, quam facile erat infringere. Nunc hoc unum animadvertimus, non quaeri, quid fortasse analogia *patiatur*, sed quae *fuerit* Judaeorum de Messia sententia. Et Cabbalistarum quidem scripta si omnem illam doctrinam de Messia silentio praeterirent, aliquam fortasse veri speciem Eberhardi ex analogia argumentum haberet, quamquam perexiguam, minime certe talem, quae sufficeret ad tantam rem demonstrandam, quantam Eberhardus demonstrare voluit, aut quae satis esset ad ea convellenda, quae nos in contrariam partem *Cap.* I. disputavimus, et postea disseremus. Nunc autem et saepius de Messia loquuntur, et ita loquuntur, ut cuique apertum esse debeat, Cabbalistas in hac doctrina, ne somniando quidem de ideis Platonicis cogitavisse (*k*). Vide ergo, quam praeclare rem suam Eberhardus agat. Omnia illa loca, quibus ipsi Cabbalistae sententiam suam de Messia explicant, minime curat; apertisque testimoniis contemtis, una quadam rogatiuncula vult eam rem conficere, quae insigni quadam nec vulgari testimoniorum auctoritate conficienda erat. Dissentiunt ab Eberhardo ipsi Cabbalistae, repugnant Jesus et Apostoli, non patiur res ipsa, ut postea videbimus, nihil auctor habet, quo causam tueatur, non parvam illam, non vulgarem, sed tam magnam, tamque gravem, ut ad eam defendendam infinita fere argumentorum vis afferri deberet. Quo autem magis etiam appareat, quanta fuerit in Eberhardo cupiditas, quidque sit ejus opinioni tribuendum, illud etiam animadvertendum est. Cum multi fuerint, qui doctrinae Christianae placita Cabbalisticorum ope scriptorum illustrare ac probare vellent, hi tanta probabilitate rem suam gesserunt, ut multi *R. Simeonem Jochai*, *Soharis* auctorem, in quo omnem suam spem Eberhardus posuit, Christianum fuisse existimarent (*l*). Quaenam igitur illa placita, quae hac ratione probare vellent, fuisse arbitremur? Non profecto illa Eberhardiana, sed ea, quae si a Cabbalistis traduntur, ut viri doctissimi affirmant, prorsus corruere debeat Auctoris opinio (*m*). Et quamquam plurimas ob causas his rebus non multum tribuendum censemus, est tamen horum virorum longe probabilior, quam Eberhardi, ratio. Cum enim e Cabbalistarum scriptis *nihil* omnino auctoritatis, *nihil* testimonii afferre potuerit, quo efficeret Messiam ex eorum sententia esse ideam quandam Platonicam, illi ad causam suam tuendam ex iisdem illis libris infinitam locorum vim copiamque congesserunt, adeo perspicuorum, ut Patres Nicaenos fere Cabbalistas fuisse, dicas. Et apud nos quidem, ut diximus, non multum valet eorum oratio: illud autem quaerimus, primum quomodo Eberhardus ejusmodi loca interpretanda censeat, quomodoque ad opinionem suam accommodanda? deinde, quid responderet, si cum eo κατ' ἄνθρωπον, ut dicitur, disserere vellemus, atque contendere, si ipse tantum sibi sumat, ut, *nullo allato testimonio* e scriptis Cabbalisticis probare se posse putet, Messiam Christianorum esse tantum ideam quandam Platonicam, multo magis, nisi se ipse deserere velit, eum oportere *magna disertorum testimoniorum multitudine* moveri, rem non ita, ut opinetur, se habere?

2. Ve-

2. Veniamus ad alteram Animadverſionem noſtram, quam magni momenti esſe ad Eberhardi debilitandam ſententiam existimo. Prudentisſimis Theologis ea ſemper uſurpata conſuetudo fuit, ut, cum ad doctrinae Christianae corpus aliquod conficiendum ſe darent, ad hanc rem *totius* S. Scripturae auctoritatem ita adhiberent, ut disperſas cujusque loci particulas diligenter colligerent, inter ſe conferrent, quid omnium earum partium *commune* esſet, animadverterent, earumque prudenti conglutinatione tandem ostenderent, quae esſet univerſa doctrina Christiana. Quam conſuetudinem cur Eberhardus non teneret, nulla omnino cauſa erat, niſi quod eam ad conſilium ſuum non ſatis accommodatam judicavisſe videtur. Quaſi enim *una ad Hebraeos epistola* omnem Christi et Apostolorum Theologiam contineat, eam *unam* amplectitur, reliquorum N. F. librorum nullam rationem habet. Quae res quantopere vituperanda ſit, facile intelligitur. Quis enim ignorat Jeſum ejusque Apostolos hunc morem conſtanter tenuisſe, ut ſuam docendi rationem accommodarent ad ingenium conditionemque eorum, quos edocerent? Alia profecto Pauli in Areopago, alia apud Agrippam est oratio. Alio ad Romanos, alio ad Corinthios, ſcribendi genere utitur. Quamobrem ſi cognoscere velimus, quae ſit Novi Foederis *conſtans* ac *perpetua* doctrina, illud faciamus necesſe est, quod paulo ante diximus a ſapientisſimis Theologis ſemper uſurpatum fuisſe. Reprehendendus igitur Eberhardus, qui nihil penſi habens, quid ceteris N. F. libris de Mesſia tradatur, unius tantum epistolae auctoritate nitatur, ipſe fatens, ſententiam ſuam cum epistola ad Corinthios difficile conciliari posſe.

Quod autem ad rem ſuam tuendam, de tot libris N. F. potisſimum epistolam *ad Hebraeos* delegit, magis etiam reprehendendus est. Quid, ſi contendimus doctrinam hujus epistolae *non eandem esſe*, quae ceterorum N. F. ſcriptorum? (*n*) Nonne igitur nostro jure totius N. F. auctoritatem unius posſumus epistolae auctoritati opponere; cum praeſertim ejus epistolae nesciamus quis ſit auctor? Atque hac de re mox plura monebuntur. Neque volumus pertinaces esſe in eorum, quos commemoravimus, opinione defendenda, epistolam ad Hebraeos, in hac de Mesſia doctrina, a reliquis N. F. libris discrepare. Illud vero teneatur velim; ſi verum est, quod paulo ante diximus, Apostolos pro eorum, quos edocerent, ingenii conditionisque varietate, varia uſos fuisſe docendi ratione, temerarium esſe Eberhardum, qui, ad cauſam ſuam tuendam, *hanc* potisſimum epistolam adhibeat, quam eo conſilio ſcriptam esſe conſtat, ut Hebraeorum, quos avitae religionis magnum et inexſpectatum deſiderium cepisſet, conſtantia animique firmitas adjuvaretur. Quod deſiderium cum propterea in iis esſet excitatum, quod religionem Christianam prae pompa Moſaica exilem atque jejunam existimarent, nihil ad illud exſtirpandum aptius esſe poterat, quam *allegorica* quadam et *impropria* ſcribendi ratione res Judaicas ad Christianorum doctrinam accommodare. Qui ſtilus cum hujus epistolae peculiaris ac perpetuus ſit, quid tandem de Eberhardi ratione exiſtimandum, qui, reliquorum N. F. *propria* dictione neg-

neglecta, verborum improprietate, allegoriisque, ad Hebraeorum ingenium accommodatis, unice nitatur? Aut quis adeo artis interpretandi imperitus, qui ejusmodi orationis intelligentiam ad perspicuorum locorum simplicitatem exigendam esse, nesciat?

Quae diximus eo valent, ut Eberhardum duplici nomine vituperandum esse, intelligatur, quod et *unius tantum epistolae* auctoritatem ad causae defensionem adhibuerit, et vero *ejus* potissimum, quae sit conscripta *ad Hebraeos*. Nos autem tanta volumus disputandi facilitate uti, ut ne Eberhardus quidem, si adhuc in vivis esset, majorem a nobis postulaturus fuisse videatur. Esto igitur: non est reprehendendus: fecit, ut subtilem disputatorem decet. Demus etiam: quamquam postea hujus ipsius epistolae testimonium Eberhardo opponemus: demus igitur, doctrinam hujus epistolae Platonico-Judaicam, id est, Cabbalisticam esse. Quid, *si nec Paulum, nec alium quemdam Apostolum habeat Auctorem?* Nota satis res est, quanta de ejus scriptore inde ab *Origene* inter doctos viros fuerit dissensio, quorum in utramque partem disputationes hic referre, non patitur instituti nostri ratio. Illud autem verissime mihi affirmare videor, si Eberhardo licuit, reliqua N. Foederis auctoritate neglecta, unâ niti epistolâ ad Hebraeos, multo majore jure iis, qui ab eo dissentiant, licere, neglecta ad Hebraeos epistola, reliquorum N. F. scriptorum auctoritatem sequi. Neque dubito, quin ita ipse Eberhardus egisset, si hoc ejus tulisset ratio. Ad tales enim res dijudicandas si quid stili genus, si quid disserendi ratio, si quid testimoniorum valet gravitas, ea omnia Pauli auctoritatem respuunt (*o*). Sit autem in utramque partem aeque probabilis oratio. Itaque illud certe *concedendum*, *incertam esse epistolae auctoritatem*. Ecqua igitur, per Deum immortalem, ista disputatio est, non tantum, ut supra vidimus, *uni* cuidam epistolae *allegoriisque*, sed et *incertis* adhaerescere, *plura*, *propria*, *certa* contemnere? Est omnino elegantissima lectuque suavissima epistola: si autem *non* sit a Paulo conscripta, ut nobis quidem videtur, equidem in ejus quaestionis tractatione, quae est de vera indole religionis Christianae, cur ejus testimonio plus tribuamus, quam auctoritati *Barnabae*, *Clementis*, *Ignatii* aliorumque, prorsus me non videre fateor. Eberhardus igitur si efficere non potuit, Paulum esse ejus auctorem, quod neminem mortalium aut effecisse umquam, aut effecturum arbitror, illud certe planum facere debuerat, tantam esse ejus epistolae praestantiam, ut, etiamsi sit obscurae auctoritatis, tamen *una* nos satis *certo* edocere possit, quae sit Christi et Apostolorum doctrina. Hic Rhodus, hic salta!

Itaque putat Eberhardus, *religionem Christianam* ex philosophia Cabbalistico-Alexandrina fluxisse, *quoniam Auctor epistolae ad Hebraeos eam philosophiam amplexatus sit.* Atqui ignoramus Auctorem! Quid respondeas, doctissime Eberharde! si illam philosophiam, propterea in hac epistola reperiri contendam, quod ejus scriptor non Paulus sit, sed *Judaeus quidam Alexandrinus*, qui Christi Apostolorumque doctrinam aut non intellexerit, aut male ad suas ipse opiniones contorserit. Quod si ita est, videsne omnem dis-

disputationis tuae mucronem hebetatum? Conjicientis, inquit, haec levitas est, non argumentantis gravitas? Quid vero? Theologos illos cum *rogares*, *an non Mesſias Christianorum esſet Idea Platonica*, quid aliud faciebas, quam conjectari? Eberhardone liceat gravisſimam quaestionem de religione Christiana una quadam conjecturâ conficere, mihi hanc unam, quae est de epistola ad Hebraeos, non liceat? Et ille quidem nullo argumento, nulla auctoritate: ego certe cauſae meae patronum laudare doctum quendam virum posſum, qui, non quidem ob rationes Eberhardianas, ſed propter hujus epistolae cum Philoniano ſcribendi genere ſimilitudinem, *minime improbabile existimat*, *esſe eam ab erudito quodam Judaeo Alexandrino conſcriptam* (*p*). Quae ſi vera ſit ſententia, facile quisque intelligat, *in orbem* redire omnem Eberhardi argumentationem.

Quae attulimus, illud, niſi fallimur, efficiunt, *etiamſi epistolae ad Hebr. de Mesſia doctrina ex Cabbalistico-Alexandrina philoſophia esſet ducta*, ad opinionem tamen Eberhardi nihil hinc commendationis proficisci posſe. Postea autem ſententiam Auctoris hujus ipſius epistolae auctoritate ſaepius oppugnabimus. Nunc ad *tertiam* Animadverſionem veniamus.

3. Supra jam questi ſumus, maximam Eberhardiani libri partem in iis rebus conſumi, quae et ſatis cognitae ſint, et cum cauſa primaria nullam prorſus conjunctionem habeant; tantam autem quaestionem, quae ſit de religionis Christianae origine, cujusque cauſâ omnis esſet inſtituta disputatio, paucarum ſpatio paginarum abſolvi. Quam rem ſi qui ſint, qui mirentur, illi ut mirari deſinant, animadvertant velim, arctisſimos ab Eberhardo religionis Christianae terminos conſtitui. Neminem enim esſe arbitror, qui non ex iis, quae diximus, intelligat, mirum in modum ab Auctore doctrinam Christianam adtenuari, cum eam praecipue ad *unam* revocet *perſonam* Mesſiae in coelo. Quamobrem, ut Epicurum reprehendit Cicero, quod aliter loquatur, quam

Omnes Danai, atque Mycenenſes,
Attica pubes —

reliquique, qui hoc anapaesto citantur; ſic vituperandus Eberhardus, quod aliam conſtituit religionem Christianam, quam omnes Christiani ſolent. Ne illud quidem omnibus perſuadebit, doctrinam de *perſona Mesſiae* esſe ad primarios religionis locos referendam (*q*), nedum *hac una doctrina* omnem religionis tamquam ambitum contineri. Et tamen Eberhardus, quaſi ne in disceptatione quidem ea res verſari posſit, hoc temere et nullo rurſus argumento ſumit. Quamquam autem *Eichhornio* nullo pacto asſentior, cum doctrinam de Mesſiae perſona non tanti faciendam esſe, existimet (*r*), tamen illud omnes, quibus N. F. argumentum vel mediocriter perſpectum ſit, daturos opinor, doctrinae Christianae caput magis in *conſilio adventus Mesſiae*, quam in ejus *perſona*, esſe poſitum (*s*). Eberhardus igitur, cum de *univerſa religione Christiana* quaestio esſet, univerſam quoque religionem tractare debebat, non aliquam *particulam* arripere, quae ne quidem omnium reliquarum par-

partium potissima esset, atque maxime tenenda! Nolumus de praecipuis Fidei Christianae locis quaerere, de quibus acris solet inter Theologos esse disputatio (*t*). Ab Eberhardo autem hoc jure postulari poterat, ut non membrum aliquod, sed integrum nobis doctrinae corpus exhiberet. Cum vero antea eum reprehenderimus, quod ex omnibus N. F. libris unam tantum particulam delegit, unde opinioni suae commendationem aliquam colligeret, ita nunc multo etiam magis reprehendendus, quod ex ea particula aliam rursus doctrinae Christianae particulam exsculpit, atque ne ea quidem curat, quae praeter illam de Messia sententiam, in epistola ad Hebraeos reperiuntur. O bellam religionem, quae tamquam minutal ita se contundi patiatur! Non hercle corporis humani propterea eadem est, quae ceterorum animantium, compages, quod fibras nonnullas cum tauro habemus communes. Quid est Eberharde, quod in *una* parte acquiescas, non reliquas etiam persequare? Atque ne nimis molesti simus, quid est, quod *mortem Jesu Christi* taceas? Quae sit hujus mortis vis, quodnam consilium, hoc loco non quaerimus; quotus autem quisque est, qui, cum hoc Eberhardus suscepisset, ut religionis Christianae doctrinam ex Graeca Judaicaque philosophia fluxisse ostenderet, non magnopere miretur, ab Auctore eum esse locum praetermissum, qui ab Apostolis ita pro primario haberetur, ut in eum unum omnem suam sapientiam Paulus coarctaret (*u*). Quod si quis dixerit, propterea fortasse hunc locum ab Eberhardo fuisse neglectum, quod totus esset ad illius temporis, quo Jesus Apostolique viverent, rationem accommodatus, nec amplius ad nos pertineat; nihil dixerit. Primum enim nulla causa est, cur haec doctrina ad illud tantum tempus pertineat, quae autem de *Jesu Pontifice atque Messia in coelo* est, omnium temporum sit, omniumque hominum. Deinde non quaeritur, quae doctrina *temporariam*, quae *sempiternam vim* habeat, sed quaeritur, quid Jesus ejusque Apostoli docuerint. Si igitur ea doctrina ad illud tantum tempus fuerit accommodata, Eberhardus demonstrare debuerat, illam ex philosophia Cabbalistico-Alexandrina esse propagatam (*x*).

Quicquid in Auctoris disputatione tetigeris, ulcus est. Cum enim in omnium reprehensionem incurrere debeat, quod, cum tantam rem moliretur, gravissima religionis placita praetereat, illud praecipue, quod est de *morte Messiae*, quanto acrior fiat ea reprehensio necesse est, si memineris, *ipsius ad Hebraeos epistolae*, qua una Eberhardus confidit, *praecipuum argumentum in morte Jesu Christi versari* (*y*). Quid est quod epistolam ex epistola tollat, atque in una parte ejus auctoritatem agnoscat, in altera spernat, eâque gravissimâ? Atqui ne haec quidem extrema disputandi libido est. Divellit Auctor ea, quae ita sunt conjuncta, ut nec divelli nec distrahi possint. Constat enim, Christum a scriptore hujus epistolae *propterea* Pontificem appellari, quod *pro peccatis mortem oppetierit*, *seque tamquam sacrificium obtulerit* (*z*). Itaque facile intelligitur, Jesu Pontificis dignitatem ita cum doctrina de ejus morte esse conjunctam, ut, qui alteram ab altera disrumpat, corporis et animi discidium inducere videatur. Et tamen Eberhardus in hoc uno Pontificis

ficis *nomine* omnem disputationem confumit, de *re ipfa*, hoc est, de *falutari mortis Jefu Christi confilio*, ne verbum quidem. Si quid autem de hac morte dicit, ita dicit, quafi Jefus ejusque Apostoli de eo confilio nihil quicquam fuerint locuti. *Mesfiae*, inquit, *obitus in his terris nihil oberat ejus ideae in coelo aeternitati.* Ecce tibi omnia, quae de Christi morte Eberhardus docet! Et tamen hoc est, *demonftrare*, *religionis Christianae doctrinam*, *quae libris N. F. contineatur*, *ex philofophia Cabbalistico-Alexandrina fluxisfe!* Reliqua etiam religionis loca commemorare poteram, quae ab Auctore fint praetermisfa; queri poteram, *omnem morum doctrinam* ab eo prorfus fuisfe neglectam: fed finem reprehendendi hoc quidem loco!

Quae attulimus, ejusmodi funt, ut, fi eorum fummarium quoddam conficeretur, fatis esfe viderentur ad repellendam Eberhardi fententiam. Nos vero, ad *Alteram Partem* pergimus, qua efficiamus, *tantam esfe doctrinae N. F. de Jefu Christo in coelo cum Platonico-Judaica*, *five Cabbalistico-Alexandrina philofophia pugnam*, *tantumque inter utramque intercedere discrimen*, *ut nihil omnino commune habeant.*

II.

Quamquam fuperiori Parte fatis oftenfum esfe arbitramur, vituperandum magnopere esfe Eberhardum, quod tam tenuem tamque exilem *religionem Christianam* conftituat, ut, gravisfimis placitis amputatis, unum *Jefu Pontificis* non tam *munus*, quam *nomen*, relinquatur, tamen, cum in refutanda Auctoris fententia omnis nostra disputatio verfetur, par esfe ducimus, *religionis Christianae* vocem eo fenfu accipere, quo eam acceperit Eberhardus. Itaque dicendum est de *Jefu Christo in coelo*, efficiendumque hanc N. F. doctrinam a Platonicis Judaicisque opinionibus adeo esfe diverfam, adeoque discrepantem, ut duarum rerum haud facile major pugna atque discrimen esfe posfit.

Atque hoc loco omnium primum animadvertendus Eberhardi error est, cum res diverfisfimas ita confundat, ut pro iisdem habuisfe videatur. Quae quidem infcitia cum improbanda fit in iis, qui in doctorum Theologorum numero cenferi cupiant, tum turpis etiam ei, cui ad tantam rem, quantam agebat, ea diverfitas penitus perspecta atque cognita esfe deberet. Cum enim Eberhardus, in exponenda de *Jefu in coelo Pontifice et Mesfia* doctrina, ita dicit: *Quis hoc loco non repetat Ideam Platonicam?* et rurfus de eadem re: *Quis non videat hanc doctrinam ductam esfe ex opinione Judaeorum*, *qui res fuas facras in coelo esfe existimabant?* ita igitur cum dicit, facile apparet, ab Auctore Platonis doctrinam de Ideis, et doctrinam Judaeorum de rebus fuis facris in coelo, mirifice confundi, cum tamen earum permagna fit diverfitas. Supra enim (*Cap.* II.) ipfos Cabbalistas, vidimus, *non facras fuas res in coelo*, fed *Sephiras*, cum Ideis Platonicis comparare. Quale autem quantumque discrimen intercedat, ita optime declarari posfe existimamus, fi de

 fin-

fingulis peculiariter dicamus, atque Novi Foederis doctrinam *primum* cum *Platonica* seu *Philoniana*, *deinde* cum *Judaica* feu *Cabbalistica* fententia comparemus.

Antequam vero ad Platonis rationem perveniamus, illud monendum est, nos *hac* quoque in parte disputationem nostram ad Eberhardi voluntatem compofituros esse. Sicut enim Auctori eam veniam dedimus, ut *unum unius epistolae ad Hebraeos de Jefu in coelo argumentum* haberet pro *universa doctrina Christiana*, *quae cunctis N. Foederis libris contineatur*, ita illud etiam ei permittemus, ut discerpat Platonem, ex media ejus philofophia *unam de Ideis fententiam* feligat, eam accommodet ad illam, fi Diis placet, *doctrinam Christianam*, ac denique glorietur, fe effecisfe, *religionis Christianae parentem esfe philofophiam Platonis.* Etiamfi vero concedere cogeremur, in N. Foedere nihil de Jefu Christo in coelo doceri, quod non ex Platonica de Ideis doctrina, *feparatim fpectata*, manare potuerit, haud tamen difficile esfet planum facere, eam esfe hujus doctrinae cum *reliqua Platonis philofophia conjunctionem*, ut utraque doctrina *verborum* tantum, non *rerum*, fimilitudinem habeat. Et de illa quidem conjunctione tantum dicemus, quantum defiderabit perfpicuitas: in ceteris, quoad ejus fieri poterit, et brevitati ftudebimus, et Eberhardo obtemperabimus, omnemque nostram disputationem ad unum *de Ideis* locum revocabimus. Tribus igitur Animadverfionibus omnem rem complectamur.

A. Cum perobfcura fit Platonis de mundo intelligibili fententia, mirum profecto nemini videri debet, fi de ea multae femper fuerunt atque discrepantes opiniones. Est autem magni inprimis momenti quaestio, collocaveritne philofophus illas *ideas in mente tantum divina*, an vero illas *feorfum*, *extra intellectum divinum*, et *per fe existere*, contenderit? Qua de re cum faepius ambigua fit Platonis oratio, ita optime haec lis dirimi posfe videtur, fi doctrinam de Ideis cum reliquis ejus philofophiae locis paulo diligentius comparare placeat. Quo facto, neminem fore arbitramur, quin intelligat, a Platonis doctrina nihil magis alienum esfe posfe, quam eorum fententiam, qui eum Ideas pro *fubftantiis*, *per fe existentibus*, habuisfe existiment.

Et primum quidem, quis acutisfimum philofophum rem tam futilem, tamque commenticiam attulisfe credat, ut non tantum rerum fenfibilium, verum etiam virtutum, proprietatum, ut pulcri, ut boni, cet. exemplar quoddam per fe, et ab intellectu divino fejunctum existere putaverit. Quotus enim quisque est, qui vel aliquam istiusmodi exemplaris formam fibi mente et cogitatione fingere posfit? Neque dicere juvat, Platonem poeticam fuisfe philofophandi rationem fecutum, poetarum autem magnam esfe, nec facile coercendam ludendi licentiam. Cum enim, ut postea videbimus, Ideis tantum tribuerit, ut ea doctrina per omnem ejus philofophiam pertineat atque diffufa fit, quippe absque quibus nulla esfe rerum fcientia, nulla evidentia, posfit, ftatuendum est, fi Plato in illa de Ideis doctrina explicanda, poetam magis ludentem, quam feverum philofophum agat, eum gravisfimam omnis philofophiae partem, quae est de evidenti rerum fcientia, commenti ali-

alicujus vanitati, tamquam fundamento, fuperftruxisfe! Bonum vero factum, quod in eam dementiam non est delapfus princeps philofophorum.

Attulimus fupra perfpicuum locum Platonis, quo docet, *Ideas neque in coelo esfe, neque in terra, neque in alio quocunque loco.* Idem vero docet, *omnem fubftantiam locum aliquem occupare necesfe esfe; quod autem neque in coelo neque in terra fit, id nihil esfe*; *Vol.* IX. *pag.* 349. *φαμὲν ἀναγκαῖον εἶναί που, τὸ ὂν ἅπαν, ἔν τίνι τόπῳ, καὶ κατέχον χώραν τινά· τὸ δὲ μήτε ἐν γῇ, μήτέ που κατ' ὀυρανὸν, ὀυδὲν εἶναι.* Ecqua igitur ratione Ideae fubftantiae esfe posfunt?

Cum Plato, ut postea apparebit, ab *Heraclito* didicisfet, *omnia esfe in fluxu atque in motu*; facile intelligebat, omnem fcientiam, quae rebus fingulis niteretur, firmam esfe atque ftabilem non posfe. Itaque ad illam fcientiae ftabilitatem comparandam necesfarium esfe ducebat, quaeque rerum genera ad univerfales easdemque immutabiles Ideas referri, quarum fingulae unum alterumve genus, fejunctis veluti iis, quae cujusque rei propria fint, complecterentur. Has ille Ideas animo humano infitas esfe a Deo existimabat, atque easdem esfe, ad quarum exemplar hunc mundum Deus condidisfet (*a*). Ut igitur nemo est, qui Ideas nostras *fubftantias* esfe existimet, ab animo nostro feparatas, ita de Ideis divinis idem ftatuatur necesfe est.

Ideam mundi non esfe fubftantiam, ab intellectu divino diverfam, ex eo etiam intelligi posfe videtur, quod Deus, auctore Platone, ad *fui ipfius* exemplar hanc rerum univerfitatem condiderit. *Vol.* IX. *pag.* 305. *ἀγαθὸς ἦν, ἀγαθῷ δὲ ὀυδεὶς περὶ ὀυδενὸς ὀυδέποτε ἐγγίγνεται φθόνος. τούτου δ' ἐκτὸς ὢν, πάντα ὅτιμάλιστα ἐβουλήθη γενέσθαι παραπλήσια ἀυτῷ.* (*b*).

Docet Plato, nullum esfe intellectum (*νοῦν*) posfe nifi *in animo* (*ψυχῇ*). *Vol.* IV. *p.* 248. *σοφία μὴν καὶ νοῦς ἄνευ ψυχῆς ὀυκ ἄν ποτε γενοίσθην. — ὀυκοῦν ἐν μὲν τῇ τοῦ Διὸς ἐρεῖς φύσει βασιλικὴν μὲν ψυχὴν, βασιλικὸν δὲ νοῦν ἐγγίγνεσθαι διὰ τὴν τῆς ἀιτίας δύναμιν.* *Vol.* IX. *p.* 337. *τῶν γὰρ ὄντων ᾧ νοῦν μόνῳ κτᾶσθαι προσήκει, λεκτέον ψυχήν.* Cum autem una fubftantia alterâ contineri nequeat, efficitur, *νοῦν* non esfe fubftantiam, fed vim et facultatem animi. Cumque, ut *Cap.* II. dictum est, *νοῦς* fit *fedes idearum*, hae, propter candem illam caufam, quod una fubftantia in altera inesfe non potest, ne tum quidem fubftantiae esfent dicendae, etiamfi *νοῦς* fubftantia esfet; quanto minus vero, cum *νοῦς* tantum fit facultas animi, in animi *praedicato*, quod appellant, inesfe posfunt *fubftantiae.*

Doctrinam de Ideis multis rationibus oppugnat Parmenides in eo dialogo, qui ejus nomine infcriptus est, *Opp. Plat. Vol.* X. Quae disputatio non adverfus ipfius Platonis doctrinam, fed adverfus opinionem eorum fuscepta est, qui ideas esfe *fubftantias* existimarent (*c*). Quamobrem cum Socrates hanc opinionem tueri fingatur, eo tandem a Parmenide adducitur, ut ideas nihil aliud esfe fateatur praeter *notiones animi* tantum, quo fumto, omnem de hac doctrina difficultatem facile depelli: *pag.* 83. *ἀλλὰ φάναι, ὦ Παρμενίδη, τὸν Σωκράτην· μὴ τῶν ἐιδῶν* (*d*) *ἕκαστον τούτων ᾖ νόημα, καὶ ὀυδαμοῦ ἀυτῷ προσήκῃ*

ἡκῃ ἐγγίγνεσθαι ἄλλοθι ἢ ἐν ψυχῇ. ὄυτω γὰρ ἂν ἕν τε ἕκαστον ἔιη, καὶ ὀυκ ἂν ἔτι πάσχοι ἃ νῦν δὴ ἐλέγετο (*e*).

Ipſe Cicero, quem in libris Platonicis accurate eſſe verſatum, conſtat, de Ideis loquitur, non ut ſubſtantiis, ſed ut animi *notionibus* (*f*). „ Phidias, inquit, quum faceret „ Jovis formam aut Minervae, non contemplabatur aliquem, e quo ſimilitudinem duceret; „ ſed *ipſius in mente inſidebat ſpecies pulcritudinis eximia quaedam*, *quam intuens*, *in* „ *eaque defixus*, *ad illius ſimilitudinem artem et manum dirigebat.* Ut igitur in formis „ et figuris est aliquid perfectum et excellens, cujus ad *cogitatam ſpeciem imitando refe-* „ *runtur ea*, *quae ſub oculos ipſa cadunt:* ſic perfectae eloquentiae ſpeciem *animo vide-* „ *mus*, *effigiem auribus quaerimus.* Has rerum *formas appellat Ideas* ille non intelligendi „ ſolum ſed etiam dicendi gravisſimus auctor et magister Plato: easque gigni negat, et „ ait ſemper eſſe, *ac ratione et intelligentia contineri:* cetera nasci, occidere, fluere, „ labi, nec diutius eſſe uno et eodem ſtatu." Cui Ciceronis loco, quo nihil evidentius eſſe potest, alios duos adjungemus, a *Tennemanno*, *Syst. Phil. Plat. Tom.* III. *p.* 12, 13. jam allatos. Alter est *Galeni*, *Hist. Phil. Cap.* VI. Ἰδέα ἐστὶν ὀυσία ἀσώματος, ἀιτιάτων, διὰ ἐστὶν ἀυτὴ, καὶ παράδειγμα τῶν κατὰ φύσιν ἐχόντων ἀισθητῶν ὑποστασέων, ἀυτὴ μὲν ὀυχ ὑφεστῶσα καθ' ἑαυτὴν, ἐνεικονίζουσα δὲ τὰς ἀμόρφους ὕλας καὶ ἀιτία γινομένη τῆς τούτων διατάξεως. Πλάτων δὲ συγχωρεῖ, ὅσον δυνατὸν, ὅτι ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ταῖς φαντασίαις δεῖ ζητεῖν ἰδέας τοῦ θεοῦ. Alter *Alcinoi Iſag. Cap.* IX. ἐστὶ δὲ καὶ ἡ ἰδέα, ὡς μὲν πρὸς θεὸν νόησις ἀυτοῦ· ὡς δὲ πρὸς ἡμᾶς, νοήτον πρῶτον· ὡς δὲ πρὸς τὴν ὕλην, μέτρον· ὡς δὲ πρὸς τὸν ἀισθητὸν κόσμον, παράδειγμα· ὡς δὲ πρὸς ἅυτην ἐξεταζομένη, ὀυσία. Vid. et *Wolfius* ad *Pſeudorigen. Philoſoph. p.* 895. *Kurt Sprengel*, *Geſch. der Arzneikunde*, *Tom.* I. *p.* 438. ſqq. *Philonis* denique eadem doctrina est, vid. *Tom.* I. *p.* 4.

Plura afferre nec placet, nec neceſſe est; quae enim allata ſunt, ſatis, quod volumus, efficiunt, *Platonicas Ideas non eſſe ſubſtantias*, *ſed notiones in mente divina inſidentes*, *quas Deus intuens ac ſecum animo et cogitatione volvens*, *ad earum ſimilitudinem atque exemplar hanc rerum univerſitatem fabricatus ſit.*

Jam ſi longa oratione efficere velim, non magis lucem a tenebris differre, quam doctrinam N. F. a ſententia Platonica, ludere videar atque otio abuti. Quis enim hic magnam locorum vim exſpectet, quibus conſtet Sacros Scriptores *Jeſum Christum in coelo* cogitasſe, *non ut notionem quandam animi divini*, ſed *ut ſubſtantiam*, *a Deo diverſam* atque *ſejunctam?* (*g*) Hoc unum animadvertimus; etiamſi Eberhardus demonſtrare potuisſet, Ideas Platonicas ſubſtantias eſſe, atque a mente divina ſeparatas, nihil tamen eum profecturum fuisſe, cum, ad cauſam ſuam obtinendam, planum facere debuisſet, illas Ideas non tantum ſubſtantias, verum etiam *perſonas* a Platone fuisſe habitas, ſicut Jeſus Christus, quod vel e commemoratis locis apparere debet, non tantum ſubſtantia in coelo, ſed *perſona* quoque, et est et habetur.

B.

B. Heracliti cum haec fuerit ſententia, *omnia fluere*, nec *quicquam in ſtatu ſuo permanere* (*h*), hanc doctrinam Plato probavit, eamque cum philoſophia intellectuali Pythagorae, ac morali Socratis ita conjunxit, ut ex omnibus unum et quaſi proprii partus corpus efficeret (*i*). Quae Heracliti ſententia parens habenda est doctrinae Platonicae de Ideis. Cum enim ex magistri opinione Plato ſtatueret, omnia, quae videamus, nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esſe uno et eodem ſtatu, probe intelligebat, nullam posſe firmam atque ſtabilem rerum ſcientiam esſe, niſi quid esſet conſtans, immutabile, ortus interitusque expers, ad quod res fluxae referri atque exigi posſent. Illud autem conſtans et immutabile appellabat *Ideam*, ſine qua nulla esſe rerum ſcientia queat. *Vol.* X. *p.* 89. Ἀλλὰ μέντοι, ἐιπεν ὁ Παρμενίδης, ἐι δή γέ τὶς, ὦ Σώκρατες, ἄυ μὴ ἐάσει ἔιδη τῶν ὄντων ἔιναι, ἐις πάντα τὰ δὴ νῦν καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀποβλέψας, μηδὲ ὁριεῖται ἔιδος ἑνὸς ἑκάστου, ὀυδὲ ὅποι τρέψει τὴν διάνοιαν ἕξει, μὴ ἐῶν ἰδέαν τῶν ὄντων ἑκάστου τὴν ἀυτὴν ἀεὶ ἔιναι· καὶ ὄυτω τὴν τοῦ διαλέγεσθαι δύναμιν παντάπασι διαφθερεῖ. —Ἀληθῆ λέγεις, φάναι. Idea enim propterea ſtabilitatem ſcientiae affert, quod, cum res ſingulae ſua ſibi peculiaria (*accidentia*) habeant, quae nec in iisdem rebus ſemper eadem ſint, nec in ſingulis ejusdem generis reperiantur, illa (idea), abſtractis ſeparatisque accidentibus, complectatur *univerſalia*, quaeque ſingula inter ſe communia habeant. Si igitur, ut hoc utar, quaeritur, quid ſit *pulcrum*? ejus definitio non petenda est a pulcritudine equi, pavonis, foeminae, cet. verum omnia, quae pulcra appellantur, mente et cogitatione complecti oportet, quorum inter ſe comparatione, ſejunctis iis, quae equi, pavonis, foeminae propria ſint, pulcri ideam asſequimur. Quod tamen non ita interpretandum, quaſi idea pulcri pendeat a rebus pulcris, quae exiſtant atque cernantur: ut enim reliquae ideae, (vid. Vol. IV. p. 216.) ſic etiam *Idea*, id est *Esſentia*, pulcri aeterna est atque immutabilis, etiamſi res ipſae, quae pulcrae dicuntur, pereant atque mutentur. Quam in rem perſpicuus est locus in *Phaedone*, *Vol.* I. *p.* 178, 179. Ἴωμεν δὴ, ἔφη, ἐπὶ ταῦτα, ἐφ' ἅπερ ἐν τῷ ἔμπροσθεν λόγῳ. ἀυτὴ ἡ ὀυσία — πότερον ὡσαύτως ἀεὶ ἔχει κατὰ ταυτὰ, ἢ ἄλλοτ' ἄλλως; ἀυτὸ τὸ ἴσον, ἀυτὸ τὸ καλὸν, ἀυτὸ ἕκαστον, ὅ ἐστι τὸ ὄν, μήποτε μεταβολὴν καὶ ἡντινοῦν ἐνδέχεται; ἢ ἀεὶ ἀυτῶν ἕκαστον, ὅ ἐστι μονοειδὲς ὄν, ἀυτὸ καθ' ἀυτὸ ὡσαύτως κατὰ ταυτὰ ἔχει, καὶ ὀυδέποτε ὀυδαμῆ ὀυδαμῶς ἀλλοίωσιν ὀυδεμίαν ἐνδέχεται; Ὡσαύτως, ἔφη, ἀνάγκη, ὁ Κέβης, καὶ κατὰ τὰ ἀυτὰ ἔχειν, ὦ Σώκρατες. Τί δὲ τῶν πολλῶν καλῶν, δῖον ἀνθρώπων, -πων, ἢ ἱματίων, ἢ ἄλλων ὡντινωνοῦν τοιούτων, ἴσων ἢ καλῶν, ἢ πάντων τῶν ἐκείνοις ὁμωνύμων, ἆρα κατὰ τὰ ἀυτὰ ἔχει, ἢ πᾶν τοὐναντίον ἐκείνοις, ὄυτε ἀυτὰ ἀυτοῖς, ὄυτε ἀλλήλοις ὀυδέποτε, ὡς ἔπος ἐιπεῖν, ὀυδαμῶς κατὰ ταυτά ἐστιν. Οὕτως ἄυ, ἔφη, ταῦτα, ὁ Κέβης, ὀυδέποτε ὡσαύτως ἔχει. Οὐκοῦν τούτων μὲν κἂν ἅψαιο, κἂν ἴδοις, κἂν ταῖς ἄλλαις ἀισθήσεσιν ἀισθοιο· τῶν δὲ κατὰ ταυτὰ ἐχόντων ὀυκ ἔστιν ὅτῳ ποτ' ἂν ἄλλῳ ἐπιλάβοιο, ἢ τῷ τῆς διανοίας λογισμῷ· ἀλλ' ἔστιν ἀειδῆ τὰ τοιαῦτα καὶ ὀυχ ὁρᾶται. Nolumus esſe longiores, cum brevitatis ſtudio, tum quod res notisſima est, eorum, quae cernamus, tangamus, ceterisque ſenſibus percipiamus, cum in continua

mu-

mutatione versentur, nullam esse ex Platonis mente scientiam posse, nisi referantur ad Ideas, quae singula complectantur, quaeque aeternae, immutabiles sint, omni *contingentia* vacent, atque *abstractis iis, quae singulorum peculiaria* sint, *omnium communia* contineant (*k*).

Cum igitur Eberhardus existimet, Jesum, cum in coelo *Pontificis* atque *Messiae* munere fungatur, esse ideam Platonicam, vide quantum erret. Muneris enim dignitas, qua quis ornatus sit, quid aliud, quaeso, est, quam *accidens*, quod ab ideis suis longissime Plato arcebat? Philosophus, ut mox videbimus, res omnes ad sua quaeque *genera* referebat: igitur alia erat idea hominis, alia quadrupedis, alia volucris cet. Cum autem hominum alii sint principes, alii subditi, alii strabones, alii proceri, pumiliones, alii, non ille horum rursus singulares ideas esse statuebat, ut alia esset idea principum, alia subditorum, strabonum, cet. Sed, sejunctis *accidentibus*, omnes in unam *hominis* universalem ideam concludebat. Pugnat igitur cum Platone Eberhardus, si Jesum in coelo Pontificem ideam esse Platonicam arbitratur, qua omnes, qui in his terris sint, pontifices comprehendantur. Non enim pontificum magis, quam pumilionum, ex sententia Platonis, idea esse potest. Est autem hac in re mirus et incredibilis Eberhardi error. Cum enim Plato *accidentium* ac fortuitorum varietate et inconstantia perturbaretur, atque *propterea* ad ideas, in quibus nil nisi stabile esset, confugeret, Eberhardus, ad hoc Platonis consilium caecutiens, omnem rem pervertit, atque ideas, quas Plato nudas reliquerat, *accidentium* tamquam habitu vestit, atque exornat.

C. Quandoquidem Plato, ut jam diximus, in singulis cujusque generis rebus tantam esse *accidentium* varietatem animadvertebat, ut nulla earum firma et evidens scientia esse posset, nisi singula genera ad suas quaeque ideas referrentur, quae singulorum, quae ad aliquod genus pertineant, communia atque generalia *praedicata* (essentialia) complectantur; facile intelligitur, hanc esse Platonis sententiam, *omnium cujusque generis rerum tantum unam Ideam esse, atque quamque Ideam continere in seque concludere plura (individua)*. Quam in rem affert Plato exemplum *lectorum*, qui etsi plures sint, alii a pictore, alii a fabro confecti, omnes tamen referendi sint ad unam lecti ideam, quam Deus genuerit. *Vol.* VII. *p.* 287. Τριτταί τινες κλίναι γίγνονται, μία μὲν, ἡ ἐν τῇ φύσει ὄυσα, ἣν φαῖμεν ἂν, ὡς ἐγῷμαι, θεὸν ἐργάσασθαι, ἢ τίνα ἄλλον; Ὀυδένα, ὄιμαι. Μία δὲ γε, ἣν ὁ τέκτων. Ναὶ, ἔφη. Μία δὲ, ἣν ὁ ζωγράφος. ἢ γάρ; Ἔστω. Ζωγράφος δὴ, κλινοποιὸς, θεὸς, τρεῖς ὄυτοι ἐπιστάται τρισὶν ἔιδεσι κλινῶν. Ναὶ τρεῖς. Ὁ μὲν δὴ θεὸς, ἔιτε ὀυκ ἐβούλετο, ἔιτέ τις ἀνάγκη ἐπῆν, μὴ πλέον ἢ μίαν ἐν τῇ φύσει ἀπεργάσασθαι αὐτὸν κλίνην, ὄυτως ἐποίησε μίαν μόνην αὐτὴν ἐκείνην, ὅ ἐστι κλίνη. δύο δὲ τοιαῦται, ἢ πλείους, ὄυτε ἐφυτεύθησαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὄυτε μὴ φυῶσι. Πῶς δή; ἔφη. Ὅτι, ἦν δ' ἐγὼ, ἐι δύο μόνας ποιήσειε, πάλιν ἂν μία ἀναφανείη, ἧς ἐκεῖναι ἂν αὖ ἀμφότεραι τὸ ἔιδος ἔχοιεν· καὶ ἔιη ἂν ὅ ἐστι κλίνη, ἐκείνη, ἀλλ' ὀυχ αἱ δύο. Ὀρθῶς ἔφη. Ταῦτα δὴ, ὄιμαι, ἐιδὼς ὁ θεὸς, βουλόμενος ἔιναι ὄντως κλίνης ποιητὴς, ὄντως ὄυσης, ἀλλὰ μὴ κλίνης τινὸς

ποι-

μηδὲ κλινοποιός τις, μίαν φύσει αὐτὴν ἔφυσεν. Ibid. *pag.* 57. *Ἐπειδή ἐστιν ἐναντίον καλὸν αἰσχρῷ, δύο αὐτὼ εἶναι. Πῶς δ' οὔ; Οὐκοῦν ἐπειδὴ δύο, καὶ ἓν ἑκάτερον. Καὶ τοῦτο. Καὶ περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, καὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καὶ πάντων τῶν εἰδῶν πέρι ὁ αὐτὸς λόγος. Αὐτὸ μὲν, ἓν ἕκαστον εἶναι, τῇ δὲ τῶν πράξεων καὶ σωμάτων καὶ ἀλλήλων κοινωνίᾳ πανταχοῦ φανταζόμενα, πολλὰ φαίνεσθαι ἕκαστον.* Atque hoc fenfu Plato eandem rem *unum* esfe atque *plura* dicebat: *unum*, quod cum ceteris ejusdem generis (individuis) particeps fit *ejusdem* naturae (esfentiae), atque ad *unam eandemque Ideam* referatur: *plura*, quod eadem natura, quae *fingulorum* fit, in *pluribus* (*individuis*) appareat, vid. *Vol.* IV. *p.* 215 fqq. et *Didymum* apud *Eufeb. Praeparat. Euangel. Lib.* XI. *p.* 545. *Eliam Cretenfem* ad *Gregor. Nazianzen. Opp. Tom.* II. *p.* 578 fq. Adde *Philonis* locum *Tom.* I. *p.* 4. et *Irirae*, *pag.* 85. fq.

Jam quis non videat, quantopere hallucinetur Eberhardus, cum Jefum in coelo Pontificem et Mesfiam, ideam quandam Platonicam esfe exiftimet? Quod ut intelligatur, tenendum est, quod fupra diximus, primariam caufam non in munere Jefu *facerdotali*, fed in dignitate *Mesfiae* verfari, atque Eberhardi fententiam de Mesfia, idea Platonica, tantummodo analogiâ quadam niti, quae a dignitate Jefu Pontificis ducta atque petita est. Itaque etiamfi Auctor effecisfet, doctrinam N. F. de Jefu coelesti *Pontifice* ex philofophia Platonis esfe hauftam, parum tamen effecisfet, nifi idem de Jefu *Mesfia* demonftrasfet, quandoquidem in hac Jefu dignitate cardo rei vertitur. Primum igitur videamus de Jefu *Mesfia*, tum de eodem *Pontifice*.

Et illud quidem ex iis, quae disputavimus, perfpicuum esfe cuique debet, Platonem non *fingulis rebus*, fed earum *generibus* fuas tribuisfe ideas, cum omnis ejus hac de re doctrina eâ potisfimum caufâ nitatur, quod fingula tantopere alterum ab altero differant, eorum ut nulla firma fcientia esfe posfit, nifi ad *genera*, id est, ad *ideas*, referantur. Itaque idea femper complecti debet *plura* (*individua*), ut eadem res, quod paulo ante diximus, et *unum* et *plura* fit. Quo fit, ut Jefus in coelo *Mesfias* idea Platonica esfe nullo pacto posfit, quandoquidem, fi ita fe res haberet, *plures esfe Mesfiae* deberent, qui omnes *hac una coelestis Mesfiae ideâ* continerentur. Quod quomodo pugnet cum fententia et Judaeorum et Christianorum, quippe qui *unum* tantum Mesfiam agnoscant, facile intelligitur.

Pervertamus vero in gratiam Eberhardi omnem Platonis philofophiam, ftatuamusque et *ideas esfe fubftantias* et *fingulis rebus fingulas ideas respondere.* Ecquid tandem proficiet? Si enim Mesfias idea Platonica est, de duobus alterutrum ftatui debet, *aut* illum Jefum Mesfiam, qui in his terris vixerit, expresfum fuisfe ad ideam Mesfiae coelestis, adeoque exemplar illud, et id, quod ex eo expresfum ac propagatum fit, *duo esfe a fe invicem diverfa:* atqui hoc pugnat cum N. F. doctrina, quippe quâ, ut postea intelligetur, Mesfias, qui in coelo fit, *idem* fit atque ille, qui in his terris vixerit: *aut* Mesfiam Jefum fuisfe *ipfam illam ideam*, de coelo veluti delapfam: atqui hoc rurfus Platonis fententiae repug-

nat,

nat, quippe qui ab ideis secernat quicquid sit corporei, concretionis, mutationisque, easque oriri, interire, videri, posse, neget (*l*). Quae quomodo a Jesu, et homine, et humana omnia passo, sejungi possint, Eberhardus viderit.

Quomodocunque igitur res torqueatur, Jesus, *Messias* coelestis, idea Platonica esse non potest. Atqui, inquit, doctrina de eodem *Pontifice* fortasse e philosophia Platonis hausta est. Nihilo magis! Et primum quidem, quae nos ratio paulo ante impediebat, quo minus statueremus, Messiam Jesum, qui in his terris vixerit, non fuisse *ipsam ideam*, eadem ratio ad eundem Pontificem transferri potest: cumque postea effecturi simus, *eundem* illum Jesum, qui in his terris Pontificis munere functus fuerit, etiam in coelo hac dignitate esse ornatum, altera quoque difficultas, quam Eberhardi de *Messia* sententiae opponebamus, ejusdem de *Pontifice* opinionem labefactat. Fateor quidem, quod diximus, *Messiam* propterea non posse ideam Platonicam esse, quod tantum *unus* sit, cum ad ideam *plura* (individua) requirantur; fateor igitur hac difficultate vacare sententiam de *Pontifice*, idea Platonica, quandoquidem *plures* fuisse Pontifices constat; atqui haec unius difficultatis sublatio plures alias, easque gravissimas, adfert. Rursus enim de duobus alterutrum verum esse debebit: *aut* Jesum ceterosque Pontifices *ad unam eandemque coelestis Pontificis ideam fuisse expressos*, sicuti v. c. omnes homines ex una eademque hominis idea ducti ac propagati sunt: *aut* Jesum ad *peculiarem* quandam ideam fuisse Pontificem constitutum, ut *duae* sint Pontificis ideae, altera, ad quam Jesus, altera, ad quam reliqui sint Pontifices expressi. Quicquid statueris, error nascatur necesse est. Si enim Jesus ceterique Pontifices ad *unam eandemque ideam* referendi sint, equidem prorsus non intelligo, quid sit, quod et reliqui N. F. Scriptores, et inprimis is, in quo omnem suam fiduciam Eberhardus collocat, Epistolae ad Hebraeos Auctor, praestantiam Jesu Christi prae ceteris Pontificibus adeo praedicent, ut cum hi tantum in terris sint, munusque suum humana imbecillitate obeant, in illo omnia coelestia, perfecta, aeterna sint, atque nihil eorum, quae hominibus, *fruges consumere natis*, adhaereant (*m*). Nam cum omnes Pontifices ad *eandem*, atque Jesus, *ideam* conditi sint; cumque *Jesum in coelo esse* nihil aliud sit, quam ejus *ideam ibi reperiri*, reliqui quoque Pontifices, qui ejusdem cum Jesu ideae participes sint, eodem, atque ille, jure *in coelo esse*, dicendi sunt. Neque illud quis dixerit, Jesu propterea fortasse prae ceteris coeleste domicilium tribui, quod, cum illi humanitatis vitiis laboraverint, hujus tanta fuerit praestantia, ut ideae, ad quam conditus sit, perfecte responderet, eamque omnibus partibus referret. Nam ne dicamus, illam esse Platonis sententiam, nihil esse in his terris, quod ideam, ad quam expressum sit, perfecte referat (*n*), ea hinc difficultas oriretur, quod aliquid plus esset in *re expressa*, quam in *exemplari*, ex quo ducta sit. Si enim Jesus solus ideam coelestis Pontificis perfecte retulisset, non potuisset reliquorum virtus Pontificum ex ea idea duci, quippe quae jam, ut ita dicam, ab uno Jesu consumta atque exhausta esset. Fateor quidem hanc difficul-

ficultatem ita facile tolli, ut dicas, ideam esse tamquam exemplar quoddam, ex quo *multae* possint imagines duci, sive perfectae sive imperfectae, nec tamen recte dici posse, in expressis imaginibus, etsi *multae sint*, plus esse, quam in uno exemplari. Hac igitur ratione cuivis alii eam, quam commemoravi, difficultatem tollere licet, Eberhardo non licet, quandoquidem, si ita diceret, promtum paratumque esset responsum, si omnes Pontifices unius ejusdemque ideae sint participes, sicut omnes illae imagines ex uno eodemque exemplari, tamquam e fonte communi, haustae sint, necessario sequi, non tantum Jesum, sed reliquos etiam Pontifices, cum ad eandem illam ideam coelestem ficti sint, in coelo esse, atque sacerdotii munere fungi debere.

Atqui, inquit, ita fortasse Eberhardi interpretanda est sententia, ut dicamus, Jesum Pontificem ad *peculiarem* quandam ideam esse constitutum, ut *duae* sint ideae, altera Jesu, altera reliquorum Pontificum! Nullo hercle pacto! Primum enim in hanc quoque partem convenit eadem, quam paulo ante posuimus, animadversio. Nam rursus ceteri Pontifices eodem, quo Jesus, jure *in coelo esse* dicendi essent, cum non minus, quam ille, peculiarem sui ideam in coelo haberent: deinde repugnat Plato, diserte negans posse ejusdem generis *duas* esse ideas. *Vol*, VII. *p*. 287. Ὁ μὲν δὴ θεὸς, ἔιτε ὀυκ ἐβούλετο, ἔιτέ τις ἀνάγκη ἐπῆν, μὴ πλέον ἢ μίαν ἐν τῇ φύσει ἀπεργάσασθαι αὐτὸν κλίνην, οὕτως ἐποίησε μίαν μόνην αὐτὴν ἐκείνην, ὅ ἐστι κλίνη. δύο δὲ τοιαῦται, ἢ πλείους, ὄυτε ἐφυτεύθησαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὄυτε μὴ φυῶσι. Πῶς δή; ἔφη. Ὅτι, ἦν δ' ἐγὼ, ἐι δύο μόνας ποιήσειε, πάλιν ἂν μία ἀναφανείη, ἧς ἐκεῖναι ἂν ἂυ ἀμφότεραι τὸ εἶδος ἔχοιεν· καὶ ἔιη ἂν ὅ ἐστι κλίνη, ἐκείνη, ἀλλ' ὀυχ ἁι δύο.

Et hoc quidem loco finis fiat disputationis de *Ideis Platonicis*, qua illud effecisse nobis videmur, non tantum religionem Christianam, id est, ut Eberhardus loquitur, doctrinam de dignitate J. C. cum Platonis philosophia *nihil omnino commune habere*, verum etiam, *tantam esse harum rerum dissensionem*, *tantamque pugnam*, ut ne *umbra* quidem similitudinis intercedat, utque desperanda sit omnis conciliatio, nisi antea aut Platonis aut Novi Foederis doctrina penitus atque radicitus evertatur.

Veniamus igitur ad *Cabbalistarum* sententiam, quam, mirâ inscitiâ, cum Platonis doctrina Eberhardus confudit. Qua de re antequam exponamus, animadvertendum est, scriptorum Cabbalisticorum tam exiguam esse, tamque lubricam auctoritatem, ut, etiamsi Auctor evidenter demonstrasset, doctrinam Christianam, omnibus partibus absolutam, in his libris extare, nihil tamen profecisset ad eam defendendam sententiam, religionem Christianam ex fonte Cabbalistico fluxisse.

Primum enim, si Auctor causam suam obtinere voluisset, illud certe planum facere debuerat, jam Christi tempore extitisse eam Cabbalam, quam adhuc in iis Judaeorum libris superstitem habeamus, qui antiquissimi feruntur, quibusque magnam auctoritatem Eberhardus tribuit. Illud vero demonstrare, hoc opus, hic labor! Cum enim Cabbalae cognoscendae duo inprimis sint subsidia, *Sohar* et *Jezirah*, quorum librorum alter *R. Si-*

Simeonem Jochaidem, alter *R. Akibham*, auctores habere dicuntur, prorsus incerta est eorum antiquitas. Librum certe *Soharicum*, qui in hoc genere praecipuus est, ne ante Seculum quidem XIII cognitum fuisse constat (*o*): quamobrem ejus antiquitas a multis merito in dubium est vocata (*p*). Neque de libro *Jezirah* satis certa est ratio (*q*).

Deinde: illi etiam, qui Cabbalae patrocinium suscipere solent, illud fatentur, esse omnes libros Cabbalisticos admodum corruptos, atque perdifficile esse, germana a spuriis secernere (*r*). Quid igitur auctoritatis tribuendum sit libris et incertae aetatis, et corruptis, alii viderint.

Denique: fac libros *Sohar* et *Jezirah*, ita, ut hodie feruntur, ex Auctorum *Jochaidis* et *Akibhae* manibus prodiisse, nemo tamen negaverit, esse hos libros satis longo *post Christum* tempore conscriptos, cum eorum Auctores Seculo demum II interiisse constet (*s*). Quid ergo? si contendamus, eos e religione Christiana multa in libros suos intulisse, atque ab ejus professione minime alienos fuisse (*t*)? Quicquid hujus rei sit, cum Eberhardus ad causam suam tuendam nulla scripta Cabbalistica, nisi quae *post Christum* demum condita sint, adferre possit, equidem non intelligo, quo pacto eo rem adducturus sit, ut dissentientes ipsi concedere cogantur.

Haec haberemus, quae ad debilitandam Eberhardi sententiam diceremus, etiamsi ille demonstrasset, nullam esse religionis Christianae partem, quae non *perspicue*, *atque disertis verbis* in Cabbalistarum quoque scriptis tradatur. Jam vero, ut supra vidimus, ex illis libris ne *unum quidem verbum* Auctor attulit, quo efficeret illam sententiam, in quam omnem religionem Christianam concludit, *Messiam esse in coelo*, de Messiae *idea* interpretandam esse. Quae autem attulit, ab hac causa, ut mox apparebit, prorsus aliena sunt. Et tamen, si rem suam planam facere Eberhardus voluisset, *perspicua* Cabbalistarum testimonia, *nec quicquam ambiguitatis* habentia, laudanda erant. Sunt enim Cabbalistarum scripta tanta obscuritate obruta, ut quaevis ex iis extundere possis (*). Si igitur Eberhardus ex his libris ejusmodi loca attulisset, quae in eum, quem vellet, sensum explicari *possent*, (quamquam ne hoc quidem fecit, nam nihil attulit omnino,) nihil tamen profecisset, cum facile esset ei opponere auctoritatem *Meyeri*, *Vitringae*, *Buddei*, *Basnagii*, aliorumque, qui ex iisdem his scriptis eam religionem Christianam exsculpserunt, quae opinioni Eberhardianae prorsus sit adversa: et hi quidem magna argumentorum probabilitate, ille, ut diximus, nulla (*u*).

Effecisse nobis supra videmur, doctrinam N. F. de Jesu in coelo *Pontifice* et *Messia*, cum sententia Platonis *de ideis* nihil similitudinis habere; nunc igitur videndum est, quae sit illius doctrinae cum opinione Judaeorum, *res suas sacras in coelo esse*, existimantium, convenientia. Qua in re iterum teneatur velim ea animadversio, quam supra posuimus, cum de ideis Platonicis dicere exordiremur: *etiamsi Eberhardus demonstrasset, inter sententiam Cabbalistarum de Pontifice coelesti, et doctrinam N. F. de Jesu Pontifice nihil omnino discriminis intercedere, cum tamen nihil attulisse ad efficiendum, etiam* doc-

doctrinam N. F. de Jeſu Mesſia, in qua tamen re arx cauſae poſita est, cum Cabbalistarum de eodem argumento ſententia conſentire.

Ea fuit Cabbalistarum ſententia, *res ſuas ſacras, earumque ministros esſe coelo.* Quod quomodo interpretandum ſit, mox videbimus. Eberhardus incredibili errore, ut itidem apparebit, hanc ſententiam eandem esſe atque Platonicam *de ideis*, existimat. Equidem me non intelligere fateor, quae ſit utriusque doctrinae vel minima ſimilitudo, cum, ut ostendimus, ideae Platonicae *neque in coelo ſint, neque res ſint per ſe existentes, neque perſonae*, ut illi ministri Cabbalistici (*v*). Itaque Pontifex quoque Maximus in coelo est. Cumque N. Foederis ſcriptores Jeſum quoque in coelo Pontificis munere fungi doceant, rationem ſic concludit Eberhardus, *horum doctrinam eandem esſe, atque Cabbalisticam.* Hac autem ſimilitudine adductus *analogiam* crepat, atque *conjicit*, Cabbalistarum quoque, ut Christianorum *Mesſiam*, in coelo esſe, quippe qui non minus, quam Pontifex, dignus ſit, qui in hac honoris ſede collocetur. Itaque ad repellendam Auctoris opinionem id nobis agendum est, ut, quod de ideis Platonicis vidimus, idem de doctrina Cabbalistica efficiamus, tantam esſe ejus cum Christiana disſimilitudinem, tantamque pugnam, ut ne contendi quidem, atque comparari inter ſe posſe videantur. Quo demonſtrato, omnem illam analogiam Eberhardianam corruere debere, quisque intelligit. Ita autem in hujus rei tractatione verſabimur, ut, quamquam, quae ipſi animadvertimus, non plane ſimus neglecturi, multa tamen ſumamus e *Schoettgenii* Disſertatione, *De Hieroſolyma coelesti*, adjuncta ejus *Horis Hebr. et Talmud. pag.* 1205. ſqq. Quod eo libentius faciemus, quod ipſe Eberhardus ſententiam ſuam hujus Disſertationis auctoritate munire ſtuduit. Ut igitur de ideis Platonicis, ſic etiam de opinione Cabbalistica disputationem nostram ad *tres* tantum *Animadverſiones* revocabimus.

A. Platonem vidimus in ea fuisſe ſententia verſatum, non *ſingulis rebus*, ſed *generibus* tantum peculiares esſe ideas tribuendas: alia est Cabbalistarum doctrina, quippe qui non genera, ſed *res ſingulas* ad peculiarem quandam formam conditas esſe ſtatuant (*w*). Quae quidem eorum ſententia tam late patet, *ut ne minimas quidem atque vilisſimas res excipiant.* Locum perſpicuum adduxit *Schoettg. l. c.* p. 1206. כל מה די בארעה נמי בעלא. *Quodcunque in terra est, id etiam in coelo est, et nulla res tam exigua est in mundo, quae non ab alia ſimili, quae in coelo est, dependeat.* Vid. *Sohar Genes. fol.* 91. *col.* 362. Huic *Schoettgenii* loco adde *Synops. Libri Sohar*, in *Cabb. Denud. Tom.* II. *pag.* 141. *Quicquid in terra est, id omne typum et ſimilitudinem gerit rerum quarumdam admirandarum: imo etiam Arbores et herbae omnes.* Et *pag.* 143. *Quicquid in ſupernis est, ſimile quid habet inferius: et quicquid inferius est, ſimile quid habet in mari.* Atque eam ob cauſam *R. Moscheh Corduero in Tract. de Anima, Cabb. Denud. Tom.* I. P. II. *p.* 100. docet, nullam rem tam vilem esſe, quae non ſit veneratione proſequenda. „ *Declaraturus*, inquit, *quare Anima ſuperior ſit Angelis, praemitto, res omnes ſu-*

ſuperius in coelis, et *inferius in terra*, *emanasſe e loco quodam ſuperiore*, *unde cavent pii*, *ne ignominioſum quid dicant de ulla creaturarum.* Vid. et *Schoettg. l. c.* 1208. ſq.

Quamquam igitur, quo nomine Platonicam doctrinam cum Christiana pugnare oſtendimus: cum Platonis ideae *genera* complectantur, Jeſus autem *unus* ſit: quamquam ergo ad Cabbaliſtarum ſententiam hoc transferri non poteſt, quippe qui ſingulas res ad ſingulas formas revocent, tamen horum non minus, quam Platonis, opinio a Christiana doctrina magnopere discrepat. Non enim res tantum ſacrae atque perſonae, ut ait Eberhardus, ſed *omnes omnino res*, ſive ſacrae, ſive profanae, a Cabbaliſtis in coelo collocantur. Si igitur Novi Foederis de *Jeſu Chriſto in coelo* doctrina hoc ſenſu Cabbaliſtico interpretanda ſit, quid tandem ei *peculiare* accidisſe, arbitremur, quod non item herbis arboribusque acciderit? Atqui haec eſt et ceterorum Scriptorum Sacrorum, et praeſertim *auctoris Epiſtolae ad Hebraeos* conſtans ac perpetua doctrina, Jeſum tanto honore a Deo esſe affectum, quantum nemo mortalium nactus ſit. Ipſe Servator, *Joann.* XVII. 5. postulat, ut Deus ipſum *δοξάσῃ τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχε πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι.* Dicitur *τῇ δεξιᾷ τοῦ θεοῦ ὑψωθείς.* *Act.* II. 33. Deus eum *ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα.* *Philipp.* II. 9. *Βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένος, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανῶται.* *Hebr.* II. 9. Deus eum evexit *ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.* *Eph.* I. 21, 22. Quin angelis major eſt, *τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα.* *Hebr.* I. 4. ſqq. Quae loca cum intelligi nequeant, niſi ſtatuamus, Jeſum in coelo *ſingulari* quadam dignitate esſe ornatum, ſequitur, Cabbaliſtarum ſententiam, qui *omnibus omnino rebus* hunc coeleſtis domicilii honorem tribuant, a Christiana doctrina maxime esſe alienam.

B. Eberhardus, cum *res perſonasque* Judaeorum *memorabiles* et *ſacras* in coelo esſe ſcribit, utrum per ignorantiam lapſus ſit, an vero ſic dixerit, quod ita ſuae ſe cauſae optime conſulere exiſtimaret, neſcio. Illud ſcio, non tantum *ſacra* et *memorabilia*, ſed *quaevis alia* quoque, etſi *vilisſima*, ab iis in coelo collocari. Nec tamen negandum eſt, rerum ſacrarum, quae in coelo ſint, frequentiorem ab iis, quam ceterarum, mentionem fieri: quod quidem nemini mirum videbitur, qui noverit, quanta ſemper veneratione Hieroſolymam ejusque templum coluerint. Fac autem, ut voluit Eberhardus, Cabbaliſtarum ſententiam tantum de rebus ac perſonis ſacris et memorabilibus esſe interpretandam, ecquid tandem lucrabitur? Quanta enim vel ſic remanſura esſet Chriſtianae et Judaicae doctrinae pugna, optime intelligetur, ſi de Cabbaliſtarum opinione pauca praeceperimus.

Quamquam ſtatuunt, res terreſtres respondere coeleſtibus, ita tamen de hac utrarumque necesſitudine ſentiunt, ut eas non pro *iisdem* habeant, ſed *illas ab his diverſas esſe*, docent. Quod facile intelligitur ex iis locis, quos magno numero attulit *Schoettgenius*, *l. c.* *p.* 1208. ſq. quorumque unum alterumve commemorabimus. *Sohar* in *Jalkut Rubeni*

fol.

fol. 164. 4. *Quaecunque Deus S. B. creavit* למעלה, *in coelo, eadem etiam in terra creavit. In coelo creavit angelos, in terra vero filios hominum, ambos vero dilexit. Verum coelestes non vocavit filios, terrestres autem sic vocavit, q. d. Deuter.* XIV. 1. *Filii vos estis Domino Deo vestro. R. Samuel ben David in* חבר שמואל *praef. fol.* 3. 1. ita docet: *Praeterea datur mons Sinai supernus, qui respectum habet ad montem Sinai inferiorem. Tanchuma fol.* 62. 2. *Dixit R. Simon: Eo tempore, quo Deus S. B. ad Israelitas dixit, ut tabernaculum exstruerent, angelis praecepit, ut et illi facerent tabernaculum in coelo: et eodem die, quo conditum est in terra, in coelo idem contigit.* In his locis, quisque videt, *alios* esse angelos, *alios* homines; *aliud* esse coeleste, *aliud* terrestre tabernaculum (*x*). Idem de *Sacerdote* dicendum, quippe qui *alius* sit in coelo, *alius* in terra. *Sohar* in *Jalkut Rubeni fol.* 103. 4. ita docet: כוהן גדול לעילא כ"ג לתתא לבושין דיקר לעילא לבושין דיקר לתתא *Datur summus Sacerdos coelestis, datur quoque terrestris; dantur vestes pretiosae coelestes, dantur etiam terrestres.* Ibid *fol.* 171. 3. idem traditur: אוף הכא כהנא דקאים כגוונא לעילא *Etiam hic est sacerdos, qui stat quemadmodum in coelo. Sohar chadasch fol.* 22. 4. *Traditio est R. Josephi: Quemadmodum summus Sacerdos est in terra, sic Michaël princeps ille magnus est Sacerdos in coelo.* Vid. *Schoettg. l. c.* 1218. sq.

Jam quis non videt, quam imperite cum istis Cabbalistarum ineptiis doctrina Christiana ab Eberhardo comparetur. Ne autem in re aperta longiores simus, quam par est, in una illa opinionis Eberhardianae fautrice, epistolâ ad Hebraeos, versabitur disputatio. Auctor hujus epistolae in eo cum reliquis N. F. scriptoribus convenit, insignem illum honorem, quo Jesus in coelo affectus sit, pro praemio esse habendum, quod propter calamitatum patientiam a Deo reportaverit, *Cap.* I. 3. II. 9, 10. XII. 2. Ut igitur vitae Jesu terrestris ac coelestis arctissima est conjunctio, sic etiam Sacerdotis coelestis appellatio hac causa nititur, quod in his terris obeunda morte se ipse, tamquam victimam, obtulit (*y*). Quamobrem ille coelestis sacerdotii honos indissolubili vinculo cum fato Jesu terrestri conjunctus atque copulatus est. Quod melius declarari posse non puto, quam verbis *Tittmanni*, doctissimi atque elegantissimi Sacrarum Literarum interpretis (*z*). „ Apostolus semper vocabulum sacerdotis usurpavit sic, ut referret non modo ad conditionem ejus superiorem in hac vita, verum etiam ad praesentem in coelo, nec tantum ad opus ejus in his terris, sed etiam in coelis. Nam quoties Jesum in his terris vixisse, passum et mortuum esse dixit; toties quoque eum, ait, coelum adscendisse, atque ibi Deo Patri dextrum sedere et causam nostram agere. Sic statim *Cap.* IV. 14, 15. nos habere, inquit, ἀρχιερέα μέγαν, qui coelum adscendit, quamvis idem quoque omnis generis calamitates, similiter ut nos, perpessus sit. Deinde *Cap.* V. 7, 9. miserias gravissimas, inquit, expertus est, sed exauditus quoque et ereptus calamitatibus omnibus, et ad summam dignitatem evectus, τελειωθείς· et *Cap.* VII. 25, 26. sacerdos nos-

„ ter non modo ſanctisſime vixit, ſed coelum adscendit, ibique etiamnum vivit ad nos- „ tram ſalutem. *Cap.* IX. 11, 12, 24. Sacerdos noster *post mortem ſuam ingresſus est* „ *adytum* (coelum), εἰς τὸ ἐμφανισθῆναι ὑπὲρ ἡμῶν, ut cauſam nostram ageret. Tum *Cap.* „ X. 12, 13. postquam, ait, unum ſacrificium pro peccatis obtulit, in omnem aeterni- „ tatem regnat cum Patre, agitque hoc, ut omnes homines a malis omnibus liberet. „ Eodem *Cap.* vs. 21. eum vocavit ἱερέα μέγαν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, *ſacerdotem ejus-* „ *modi, qui familiae Dei imperat.* Porro *Cap.* XII. 2. postquam, inquit, ſupplicium „ crucis ſustinuit, conſors factus est imperii majestatisque divinae. Denique in fine *Epi-* „ ſtolae, *Cap.* XIII. 20. adorat Deum benignisſimum, qui Jeſum dominum nostrum, „ ducem gregis ſummum, (quem in antecedentibus ſaepius dixerat ἀρχιερέα μέγαν) ſusci- „ tasſet e morte, qua foedus aeternum fecisſet. Et ſic in ceteris locis omnibus. Hinc „ vero clarum est, uno vocabulo ſacerdotis ad utramque conditionem Jeſu Christi, et „ humilitatis et gloriae, respici." Haec ille, quibus non attinet quicquam addere, quo appareat id, de quo nemo dubitat, Auctorem Epistolae ad Hebraeos in ea fuisſe ſenten- tia verſatum, *eundem illum Jeſum*, qui in his terris mortuus ſit, in coelo fungi ſacer- dotii munere; adeoque Cabbalistarum opinionem, *alium* esſe Sacerdotem in coelo, *alium* in terris, neque cum Epistola ad Hebraeos, neque cum reliquis N. F. libris conciliari posſe.

C. Quandoquidem in templo terrestri omnia coelesti templo respondebant, etiam ſupe- rorum Sacerdotem ſacrificia peragere, necesſe est. *Chagiga fol.* 12. 2. ad *Pſ.* CXXIV. 1. *Intelligitur altare, quod exstructum est, et Michaël princeps* (ita appellatur coelestis Summus Sacerdos, vid. *Schoettg. l. c.* 1219.) *magnus ſtat, et ſuper illo ſacrificium offert.* Ratio ſacrificandi in *Jalkut Rubeni fol.* 112. 2. ita describitur. *Et ille ſtat*, ומקריב נפשותהן של צדיקים, *et offert animas justorum, h. e. ſacrificia, quae in templo terreno offeruntur, ſunt animae bestiarum ſacrificatarum, quae vero animae justorum dicuntur, quia culpam ſusceperunt. Toſephoth Menachoth* ibid. *fol.* 113. 1. *Et Michaël ſummus ſacerdos offert pro ipſo ſacrificium. Explicationes hujus rei non conſentiunt. Quidam enim dicunt, ſacrificia esſe animas justorum: alii, esſe oves igneas: alii, esſe decem et octo precum formulam, vel viros Israelitas et preces ipſorum. Liber* חכם חרדים ibid *fol.* 113. 3. *Quum templum nondum vastatum esſet, Michaël ſummus ſacer- dos ad ſimilitudinem ſacrificiorum Israelis obtulit, idque Deo bene placuit. Postquam vero templum deſolatum est, dixit ipſi Deus S. B.: Non amplius mihi offeres ſimilitudi- nem bovis, ovis, aut caprae (non enim in templum ingrediar, donec terrenum reaedifica- tum ſit) ſed animas justorum et parvulorum, qui nondum peccarunt, eae ascendunt ad odorem gratum.* — Haec loca ſumſi e *Schoettgenii* Disſertatione ſaepius laudata, *pag.* 1220. Conf. *Eiſenmeng. Jud. Detect. Tom.* I. *p.* 52, 850.

Ista Cabbalistarum de Summo Sacerdote coelesti ſententia cum doctrina epistolae ad Hebraeos triplici nomine pugnat. 1. Ne-

1. Neminem esse arbitror, qui quidem loca, quae attulimus, paulo attentius legerit, quin videat, illud esse Sacerdotis hujus Cabbalistici munus, ut sacrificia sua *identidem repetat.* Quod vel ex eo intelligi potest, quod in his locis non *unius sacrificii*, sed *plurium sacrificiorum* mentio fieri solet; quod ejus *sacrificia* respondere dicuntur iis, quae in templo terreno offeruntur; quod denique Deus S. B. ei dixit: non *amplius* mihi offeres similitudinem bovis cet. Jam vero quis nescit, ab Auctore epistolae ad Hebraeos hoc nomine praesertim excellentiam sacrificii Jesu Christi praedicari, quod *semel* oblatum aeternam vim expiandi peccata habeat, cum reliqui sacerdotes sacra sua *indies*, atque *quotannis repetere* deberent. *Cap.* VII. 27. Ὀυκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκην, ὥςπερ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ· τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐφάπαξ, ἑαυτὸν ἀνενέγκας. *Cap.* IX. 12. Ὀυδὲ δι' αἵματος τράγων καὶ μόσχων, (ut reliqui sacerdotes), διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος, εισῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια, αἰωνίαν λύτρωσιν εὑράμενος. Ibid. 28. Ὁ Χριστὸς ἅπαξ προσενεχθη. *Cap.* X. 11, 12. Καὶ πᾶς μὲν ἱερεὺς ἕστηκε καθ' ἡμέραν λειτουργῶν, καὶ τὰς αὐτὰς πολλάκις προσφέρων θυσίας, αἵτινες οὐδέποτε δύνανται περιελεῖν ἁμαρτίας. Ὁυτος δὲ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενέγκας θυσίαν, εἰς τὸ διηνεκὲς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ. Ibid. 14. Μιᾷ προσφορᾷ τετελείωκεν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς ἁγιαζομένους. adde *Cap.* IX. 25. X. 10. Cum igitur, quo nomine Auctor hujus epistolae ceteros sacerdotes reprehendit, idem in sacerdotem illum coelestem Cabbalistarum conveniat, quod tam hic, quam illi, sacrificia sua subinde *repetere* deberent, Eberhardum apparet in magno errore versari, cum Christum conferat cum sacerdote illo commenticio, quippe qui a Cabbalistis ita inducatur, ut nihil cum Jesu similitudinis habeat, verum ad eorum numerum sacerdotum pertineat, quibus Auctor epistolae Christum *ex adverso opponat.*

2. Pontificis illius Cabbalistici munus, ut ex commemoratis locis intelligi potest, bovum, caprarum, ovium, eorumque sacrificiorum oblatione continetur, quae terrestrium sacrificiorum imaginem referant. Christus autem propterea *sacerdos* appellatur, quod *se ipse obtulerit*, tamquam sacrificium. *Hebr.* VII. 27. IX. 11. sq. 14, 25. sq. X. 10. Atque hanc ob caussam rursus ceteris sacerdotibus *opponitur*, ejusque prae his praestantia praedicatur. Illi quidem cum pro suis, tum pro populi peccatis θυσίας ἀναφέρειν debebant, Christus autem hoc fecit ἑαυτὸν ἀνενέγκας. VII. 27. Illi αἷμα τράγων καὶ μόσχων (quod expiare peccata non potest, X. 4.), et αἷμα ἀλλότριον, Christus τὸ ἴδιον αἷμα effudit, IX. 12, 25. Unde intelligitur, quanto majorem vim Christi, quam ceterorum, sacrificium habeat, IX. 13, 14. Conf. *Act.* XX. 28. *Eph.* I. 7. 1 *Petr.* I. 19. *Apocal.* I. 5. Quibus locis iterum intelligitur, omnem rem ab Eberhardo perverti, cum sacerdotem illum Cabbalistarum ideam esse Christi Sacerdotis existimet: quandoquidem enim ille non τὸ ἴδιον αἷμα, sed αἷμα τράγων καὶ μόσχων profudit, in Aäroniticorum sacerdotum numero habendus est, a quorum sacrificiis quantopere Christi sacrificium differat, quavis epistolae parte docetur. Neque vero hanc animadversionem ita quis labefactare studeat, ut

dicat, hanc sacrificiorum diversitatem non tanti esse faciendam, ut propterea Eberhardus causa cadere cogatur: neque enim sacerdotis munus ac dignitatem *e genere sacrificii* pendere; adeoque etsi Christi sacrificium *alius generis* fuerit, quam illius sacerdotis Cabbalistici, nihil tamen causae esse, quominus hunc illius ideam esse statuamus, quandoquidem *universe* tantum *sacerdotii dignitas* sit cogitanda, atque perinde sit, *quale* sacrificium cum a coelesti, tum a terrestri sacerdote peragatur. Illud igitur qui dixerit, nihil dixerit. Cum enim sacerdos ille Cabbalisticus propter ea, quae de illo narrantur, *proprie* sacerdos appelletur, Christus *improprie* hoc nomine ornatur, neque dubitandum est, quin omnis haec in Epistola ad Hebraeos disputatio suscepta sit in gratiam Hebraeorum, qui rerum Mosaicarum erant amore capti. Si autem ad alios potius, quam ad Hebraeos, scripta esset epistola, tota illa de Christo sacerdote commentatio praetermissa procul dubio fuisset, ut ex reliquis N. F. libris et epistolis intelligi potest (*a*). Quomodo igitur is, qui *proprie* sit sacerdos, idea esse illius possit, qui *proprie non sit* sacerdos, sed per comparationem tantum in nonnullorum hominum gratiam ita *appelletur*, equidem non intelligo.

3. Cum sacerdos ille Cabbalisticus sacra *in coelo* faciat, iterum apparet, quantum inter eum et Jesum Christum discrimen intercedat, quippe qui morte *in his terris* obeunda hunc nominis honorem nactus sit. Vide quam ista pugnent! Cum *Hebr.* XII. 24. praeter ceteras res sacras etiam *Jesus* in coelo esse dicatur, hunc locum suae causae mirifice favere Eberhardus, *Tom.* III. p. 117. existimat, ibique *Jesum* nihil aliud esse, quam *ideam* illius Jesu, qui in his terris vixerit, cum quadam gloriatione contendit. Jesus igitur in coelo idem est ac sacerdos Cabbalistarum, et quod de illo docetur, idem in hunc transferri posse oportet. Jam vero docentur plane contraria et secum pugnantia. Cabbalistarum enim pontifex sacra facit *in coelo*, Jesus *non* facit, sed, ut vidimus, coelestis vitae conditionem tamquam praemium illius sacrificii adeptus est, quod *in hac terra* peregit. Quae rerum pugna quomodo in *unam eandemque personam* cadere possit, Eberhardus fortasse ceperit, praeter eum neminem mortalium capere aut umquam capturum esse, mihi persuasum est.

Effecimus igitur, nisi nos omnia fallunt, doctrinam Novi Foederis de *Jesu sacerdote coelesti* a Cabbalistarum somniis esse maxime alienam. Et tamen hac una causa nititur omnis Eberhardi disputatio de Jesu *Messia*, quem *conjicit* pro idea esse habendum, *quoniam* sacerdos etiam sit idea. Ea autem causa concussa, haec conjectura vana sit atque concidat necesse est. Adeo autem parum animadvertere Eberhardus videtur, quo posito, quid consequatur, ut, quibus rationibus causam suam tueri velit, iisdem se ipse frangat atque repellat. Quasi enim quid novi afferat, nec jam dudum ab *Ernestio* occupati, mirari se dicit, (*Tom.* III. 115.) homines doctos non vidisse, in epistola ad Hebraeos sermonem esse de sacerdote ejusmodi, qui simul *regia* sit *dignitate* ornatus, adeoque *Messias:* cum igitur in coelo sit sacerdos, etiam Messiam necessario in coelo esse, quippe

qui

qui idem fit, atque facerdos: cumque facerdos *idea* fit, Mesfiam quoque *ideam* esfe debere. Agnosco dignam philofopho conclufionem; non vero video, qui Eberhardus non intellexerit, quantam vim ea res habeat ad caufam ipfius penitus evertendam. Quid enim? Cabbalistaene etiam facerdotem fuum fictitium hac regali dignitate exornarunt? Minime vero. Ecquis enim harum rerum ita imperitus, qui nesciat *alium* ab iis facerdotem coelestem, *alium* Mesfiam induci? Quod vel intelligi ex Disfertatione *Schoettgenii* potest, in qua, etfi omnia diligenter pertractata funt, nullus omnino locus Cabbalistarum reperitur, in quo Mesfiae dignitas facerdoti deferatur (*b*).

Ad exitum igitur perducta esto de Platone et Cabbalistis disputatio: neque video, quid ad caufae Eberhardianae falutem afferri posfit. Hoc unum fortasfe perfugium, tamquam facra quaedam ancora, fuperest, ut religionis Christianae parens philofophia Platonica et Cabbalistica dicatur, a qua tamen filia *degeneraverit*, ut temporis progresfu inter prolem et genitricem *aliquid discriminis* intercesferit. Atqui ne hoc quidem perfugio utendum est. Ostendimus enim harum doctrinarum non levem disfenfionem, fed tantam tamque acrem esfe pugnam, ut quercus facilius cerafa, quam Platonico-Cabbalistica philofophia religionem Christianam gignere potuisfe videatur. Quandoquidem autem Eberhardi opinio *nulla historiae auctoritate* nititur, adeoque, ut fupra diximus, ad rem fuam non *certam*, fed *probabilem* reddendam, illud certe requirebatur, ut Auctor efficeret, *tantam esfe utriusque doctrinae fimilitudinem, ut minime verifimile esfet, duos pluresve homines in rebus adeo fingularibus et inauditis confenfuros fuisfe, nifi alter ab altero didicisfet;* hoc igitur cum requireretur, quid tandem Eberhardus, quo fe fustentet, arripiat, postquam demonftratum est, *harum doctrinarum non tantum nullam esfe fimilitudinem, fed fummam etiam et acerrimam pugnam?* Neque vero ipfum Eberhardum, fi viveret adhuc, ea, quam diximus, ratione opinioni fuae patrocinaturum fuisfe existimo. Si enim religionem Christianam a matre fua degenerasfe fateretur, fimul fateretur eam degenerasfe in iis partibus, quibus ipfe *omnem Christianam religionem contineri* opinatur, quandoquidem ostendimus eas partes a Philofophia Platonico-Cabbalistica toto coelo discrepare. Itaque non erat, cur caufam fuam pertinacius tueretur, quippe quam, ut ipfe ait (*c*), hoc uno confilio fuscepisfet, ut demonftrando, religionem Christianam (id est eam illius partem, quae est de Perfona Christi) ex Orientalibus et Graecis fontibus fluxisfe, hujus religionis honori dignitatique confuleret. Postquam igitur effecimus, doctrinam N. F. de Jefu Christo cum Platonis et Cabbalistarum philofophia *nihil commune habere*, illa Eberhardi confesfio nihil aliud esfet, quam caufae desperatio.

III.

Quod iis accidere folet, qui de argumento quodam gravisfimo, atque multo uberiori,

 quam

ro temporis ſpatio, quod iis ad dicendum datum ſit, expoſituri ſunt, ut ipſa re-
rum copiâ turbentur, et ingrato quodam moleſtiae ſenſu afficiantur, incerti a quo exordio
em exitum perducenda ſit oratio; idem nunc mihi uſu evenire ſentio, cum, his
anguſtiis, ad hujus *Capitis Tertiam Partem* accedo, qua *ſive hiſtoriae Jeſu*
ſive doctrinae N. F. partes nonnullas recenſebimus, quae temeraria et contorta
etatione penitus pervertendae ſint, ſi vera ſit Eberhardi ſententia. Et nobis qui-
n ita videri, ſupra diximus, nullam fere, quae de perſona Jeſu Chriſti ſit, particulam
e N. Foederis, qua non debilitari ac repelli Auctoris opinio posſit. Quamobrem, ſi
tatis ſtudio rerum dicendarum quidam a nobis delectus tenendus erit, ea hoc lege
emus, ut ne quis exiſtimet, ea, quae allaturi ſimus, aut omnium, quae contra dici
, esſe gravisſima, aut non multis partibus augeri amplificarique posſe.

erhardi ſententia, (ſive cum Platonica, ſive cum Cabbaliſtica doctrina comparetur
a religio,) cum eo valeat, ut Jeſus, qui in N. F. dicitur *e ſepulcro exiisſe, coe-*
intravisſe, et *in coelo esſe*, non *unus idemque ſit, atque ille, qui in his terris vixit*
m obiit, cum ille ſit πρότυπος, hic autem ἀντίτυπος, atque propterea alter ab altero
ſit; hoc uno nomine praecipue, ne longius, quam par eſt, progrediatur oratio,
toris opinionem breviter impugnabimus.

igitur *Eberhardus*, *Tom.* III. *p.* 119. ſq. doctrinam de Jeſu in vitam reduce, ejus-
upatione ſedis coeleſtis, non de *Phaenomeno* illo (ut appellat), quod in his terris
rpretandam esſe exiſtimet, ſed de ejus πρωτοτύπῳ et *idea coeleſti*, quae, quamvis
fuerit, *figurate* tamen et *improprie* a ſcriptoribus N. F. e ſepulcro evaſisſe,
coelum adſcendisſe, et ad Dei dextram ſedere dicatur; haec igitur cum Eberhardi ſit ſententia, neminem esſe arbitror adeo veri ſenſu deſtitutum, quin intelligat, Auctoris opinionem nihil, quo ſe tueatur, habere, niſi Sacris Scriptoribus *tam inuſitatum ſcribendi genus, tantaque dictionis inſolentia tribuatur, quanta nullo alio in libro reperiatur.* Quod ſi in Sacrarum Literarum interpretatione tanta libidine grasſari liceat, ut uſu loquendi impune contemto, verbis inauditus plane, et nulla exempli auctoritate commendatus ſenſus affingatur, non tantum nihil tam abſurde dictum eſt, verum etiam nihil tam abſurde dici poteſt, quod non e Sacra Scriptura, iſtiusmodi equuleo impoſita, extundi per tormenta queat. Nos igitur, non quo aliquid novi afferamus, ſed quod ad conſilium et inſtitutum noſtrum pertinere videtur, ita inſtituemus diſputationem, ut appareat, *hiſtoriam Jeſu reviviſcentis, in coelum elati, ibique ſumma gloria fruentis, a Sacris Scriptoribus ita narrari, atque cum hac hiſtoria gravisſima placita ita conjungi ſolere, ut intelligi eorum oratio nequeat, niſi ſtatuamus eos in hac opinione verſatos fuisſe*, EUNDEM ILLUM JESUM, (loquimur de Identitate Perſonae, quam Philoſophi appellant,) QUI IN CRUCEM ACTUS SIT, IN VITAM REDIISSE, IN COELUM EVOLASSE, IBIQUE COMMORARI.

Hanc autem diſputationem cum ſuſcipio, quamvis brevis esſe laborabo, tamen vereor,
ne

ne longior esse videar, quam rei perspicuitas postulet. Ecquis enim orationem nostram in eo consumi patiatur, ut appareat, Euangelistarum narrationes *de Jesu in vitam reduce* (*Matth.* XXVIII. *Marc.* XVI. *Luc.* XXIV. *Joann.* XX.) intelligi non posse, nisi statuamus, *eandem illam Jesu personam, quae in crucem acta atque sepulta sit, revixisse*, Scriptoresque Sacros in ea opinione fuisse versatos? Discipuli quaerebant Jesum τὸν ἐσταυρωμένον, *Matth.* XXVIII. 5. *Marc.* XVI. 6. *Luc.* XXIV. 5. Ille vero ἐσταυρωμένος *non erat in sepulcro*, nam ἠγέρθη. *Matth.* vs. 6. *Marc.* l. c. *Luc.* vs. 6. Ipse Jesus mortem suam ita cum reditu in vitam conjungit, ut, qui illam *proprie* (de Phaenomeno), hunc *improprie* (de προτύπῳ coelesti) interpretetur, *nec de uno eodemque Subjecto*, sermonem esse existimet, vim inauditam verbis inferat, *Matth.* XVI. 21. XVII. 23. XX. 19. coll. *Luc.* XXIV. 7. (*d*). Apostoli quoque hac de re ita loquuntur, ut nemini dubium esse possit, quin crediderint, *idem* illud *Subjectum*, (philosophorum enim more loquar), quod in crucem actum sit, etiam e sepulcro exiisse, quandoquidem ejus obitum cum *ejusdem* resurrectione arctissime copulare solent, *Act.* II. 22-24. III. 14, 15. IV. 10. X. 39, 40. XIII. 26, 30. Cumque *Act.* II. 32. III. 15. se hujus historiae *testes* fuisse dicant, nihil omnino haec verba significare possunt, si vera sit Eberhardi sententia. Quid de iis Historiae Euangelicae partibus dicam, quibus Jesus amicis suis se conspiciendum praebuisse, *Matth.* XXVIII. *Luc.* XXIV. 1 *Cor.* XV. 5. sqq. cum ceteris discipulis, tum Thomae cicatrices, ostendisse, *Joann.* XX. 20, 27. hique μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ejus consuetudine familiaritateque usi fuisse traduntur, *Act.* X. 41. Piget plura afferre, ne quid puerile agere videar. — Jam si haec fuit Sacrorum Scriptorum sententia, idem *Subjectum*, quod mortuum sit, in vitam rediisse, non est, quod multis ostendamus, *idem* quoque *in coelum esse sublatum*, quandoquidem, quod ne ipse quidem Eberhardus negaverit, *idem Jesus*, qui mortis laxavisse vincula dicitur, *in coelum abiisse* traditur, *Luc.* XXIV. 51. *Act.* I. 9. 1 *Petr.* III. 21, 22. Hoc unum ad refellendum Eberhardi Paradoxon animadverto. Putat ille, cum exitum Jesu e sepulcro, tum ejus abitum in coelum, *improprie* esse intelligendum, nec quicquam aliud significare, nisi ejus ideam aeternam esse in coelo, quae res eo, quem diximus, modo *poetice* narretur. Jam vero, *postquam* Jesus jam in vitam rediisse dicitur, *postquam* igitur, e sententia Eberhardi, jam in coelum elatus erat, ipse Jesus, cum eum amplecti Maria vellet, dicit se *nondum* in coelum abiisse, *Joann.* XX. 17. (*e*). Ficta igitur ab Euangelistis sit omnis ista de Jesu reviviscente historia, ita certe eam finxerunt, ut appareat, eos reditum Jesu in vitam, ejusque in coelum adscensionem, non *pro rebus iisdem* habuisse, eosque credidisse, non satis esse, ad significandum Jesu in coelum abitum, narrasse, eum in vitam rediisse. Existimabant fieri posse, ut Jesus e sepulcro evaderet, *absque eo*, ut dici posset, in coelum abiisse: nam utramque rem sibi invicem opponunt. Qua animadversione mirifice concutitur Eberhardi opinio, existimantis, cum resurrectionem Jesu, tum ejus adscensionem ad

Su-

ıperos, de *una eademque re* improprie esse intelligendam, id est, de ideae in coelo ıte. — Denique imperium illud ac dignitas coelestis, dubium esse nemini potest, *illi* tribuatur, qui et mortuus esse, et in vitam rediisse, dicatur, *Act.* II. *Eph.* I. 20, 21. *Philipp.* II. 6-9. *Hebr.* I. 3. Quod vel ex eo intelligi potest, ›n tantum, ut supra vidimus, illa Jesu majestas praemium esse dicitur *earum tatum*, quas *in his terris* pertulerit, verum etiam, quod talia Jesu et *universe rdoti coelesti* tribuuntur, quae tribui ei non possent, nisi idem *Subjectum* in coelo ıt, quod fuerat in terris. Ipse Jesus, ut hoc utar, in coelo sic loquens inducitur, I. 18. ἐγενόμην νεκρὸς, καὶ ἰδοὺ ζῶν εἰμὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Quae verba, n videat, quantopere torquenda sint, ut hic sensus exsistat, *alium* mortuum esse, ʼivere; mortuum esse aliquod *phaenomenon*, vivere commenticium aliquem πρότυπον? *Jesus in coelo* laudatur, ut σφαγεὶς, καὶ ἀγοράσας τοὺς ἀνθρώπους τῷ θεῷ ἐν τῷ αἵματι *Apocal.* V. 9. Quod quomodo de *alio* potius, quam de eodem illo *Subjecto*, ıaepius in N. F. homines *sanguine suo redemisse* dicitur, intelligi possit, Eberhar- rit (*f*). Denique, Jesus dicitur Sacerdos ἐλεήμων, et δυνάμενος συμπαθῆσαι, prop- ᵥuod ipse *usu et experientia* noverit, quanta sit vis et gravitas humanarum cala- *Hebr.* II. 17, 18. IV. 15. Quae loca perspicue docent, Auctorem hujus Jesum, Sacerdotem coelestem, habuisse *eundem illum Jesum*, qui in his terris ımis fuerit aerumnis vexatus.

igitur, cum Jesum φαινόμενον a Jesu πρωτύπῳ avellat, atque illum mortuum ... :mpiternum in coelo fuisse commoratum existimet, in magno errore versatur. enim eorum, quae commemoravimus, locorum ea ratio, ut intelligi plane nequeant, nisi statuamus, Sacrorum Scriptorum eam esse sententiam, *idem illud phaenomenon*, quod in his terris versatum fuerit, in coelum esse translatum; quod quomodo fieri potuerit, nisi simul statuamus, idem illud e mente horum scriptorum vitae fuisse restitutum, alii viderint. Convellamus autem, si placet, horum locorum auctoritatem, nosque conferamus paulisper in castra Eberhardi! Quanta, quamque atrocia opinionum monstra nasci videmus! Ille igitur coelestis sacerdos, cujus tam frequens in Epistola ad Hebraeos mentio fit, πρότυπος Jesu, qui in his terris vixit, esto! Responditne Jesus πρωτύπῳ suo, an vero ejus prorsus dissimilis fuit? Si dissimilis: primum, quomodo ad illum *πρότυπον effictus esse* dici potest? Deinde, quomodo illa loca intelligenda, quibus, ut vidimus, ille πρότυπος dicitur σφαγεὶς et usu edoctus misericordiam; quibus locis fata Jesu terrestris ad Jesum coelestem transferuntur? Sin vero πρότυπος ille coelestis, ejusque ἔκτυπος terrestris sibi invicem respondeant, ergone coelestis ille quoque a Pilato quodam militibusque Romanis in crucem actus? Vah!

Eberhardus Sacros Scriptores torqueat, cruciet, excarnificet, ut placeat; persuadeat sibi nihil esse Platone et Cabbalistis praestantius; modo eo temeritatis ne progrediatur, ut horum doctrinam eandem esse, atque Christi et Apostolorum, contendat. In

In re aperta facile vacat ſubtilitate oratio. Quantum autem, quamque ſpisſum librum conſcribi posſe putas, ſi efficere vellemus, Sacros Scriptores gravisſima *placita* et dogmatica et moralia ita cum reſurrectione Christi ejusque coelesti gloria conjungere ſolere, ut intelligi eorum oratio nequeat, ſi rem eo, quem dixit Eberhardus, modo intellexerint. — Cum enim, ut e multis hoc utar, Paulus 1 *Cor.* XV. futuram mortuorum reſurrectionem Christi exemplo confirmet, atque *eadem* corpora vitae restitutum iri doceat, vs. 53, 54. ecquid tandem valeat ejus disputatio, niſi existimaverit Apostolus, *idem* corpus Christi, quod cruci affixum ſit, rediisſe in vitam? (*g*)

Illud certe nemo negaverit, quomodocunque de corporum in vitam restitutione Apostolus ſenſerit, illum hanc reſurrectionem *comparare* cum Christi reſurrectione, atque utramque *pro ſimili* habere, conf. *Philipp.* III. 21. Si igitur ideae Christi in coelo aeternitatem hac impropria *reſurrectionis* voce ſignificare voluerit, ceterorum quoque reſurrectionem *eodem* ſenſu acceperit necesſe est. Quo fit, ut evitari ea difficultas nequeat, quam ſaepius commemoravimus, *Christo, cum vitae restitutus esſe dicatur, nihil accidisſe, quod non item ceteris jam mortuis acciderit.* Quae res quantopere puguet cum N. F. doctrina, nemo non videt. Si enim, ut aliquis dici posſit *in vitam rediisſe*, nihil aliud requiratur, quam ut *moriatur*, quid est, quod Apostoli unius Christi mortui reſurrectionem toties praedicent, taceant ceterorum? quid est, quod Christus ſuum in vitam reditum tamquam rem aliquam *praecipuam* et *peculiarem* vaticinetur? quid est, quod vis et efficacia Dei toties praedicetur, ut quae ſe in excitando Christo *ſingulari quadam ratione* conſpicuam reddiderit (*h*)? quid denique est, ſi reſurrectionis notio adeo improprie ſumenda ſit, ut is, qui mortuus ſit, propter ideae aeternitatem *reſurrexisſe* dici posſit; quid est, quod Paulus neget ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, 2 *Tim.* II. 18. cum illi, qui tempore Pauli jam vita esſent defuncti, ſummo jure dici potuisſent vitae esſe restituti? Quae cum ita ſint, illud unum relinquitur, ut dicamus, comparationem illam reſurrectionis Christi cum ceterorum in vitam reditu non tantum perobſcuram esſe, ſed ne intelligi quidem posſe, niſi reſurrectionis notio *proprie* ſumatur, id est, niſi ſtatuamus, *idem illud* Christi *phaenomenon* (quod Eberhardus appellat), quod in ſepulcro abſconditum fuit, ſecundum Pauli ſententiam in vitae lucem rediisſe (*i*).

Cum Eberhardus *idem* Jeſu *phaenomenon*, quod ante bis millia annorum rebus humanis interfuit, in coelum neget translatum esſe; *hoc uno nomine*, ne longius vagaretur, quam necesſe erat, oratio, ejus opinionem impugnavimus, ostendimusque tueri ſe istud commentum non posſe, niſi, ut ita dicam, in ruinis parietinisque artis hermeneuticae. Igitur disputationem nostram in angustiorem locum concluſimus, quam facere potuisſemus, ſi Eberhardi ſententiam, tamquam ex ſpecula, in omnes partes voluisſemus contemplari. Cum enim facile quisque intelligat, Auctorem de Christi reſurrectione ejusque coelesti gloria ita disputare, ut rem penitus tollat, inane nomen relinquat, quanta locorum vis

 af-

afferri poterat, quae violenta interpretatione prorsus pervertenda sint, si contendere velis, Apostolos Christi resurrectionem ejusque in coelum elationem *non proprie*, sed sensu, sive Eberhardiano, sive alio quovis, intellexisse! Ne vero aut longiores simus, quam par est, aut etiam brevitatis obtentu formidare hanc causam videamur, pingui Minerva nonnulla animadvertamus, quae a quovis, doctrinae Christianae non prorsus ignaro, facile poliri et amplificari possint.

1. Inaudita est vocis ἀναστάσεως impropria illa significatio, ut vel e *Schleusneri* Lexico intelligi potest: semper vero *proprie* sumitur, ut in historia Lazari, *Joann.* XI. 23. sqq. Porro: cum Paulus, *Act.* XVII. 31. Deum docet Jesum Christum judicem designasse orbis terrarum, ejusque rei πίστιν παρεσχηκέναι πᾶσιν, cum eum ἐκ νεκρῶν ἀνέστησε, quae horum verborum vis sit, intelligi nequit, nisi statuamus, Christi resurrectionem ab Apostolo laudari, tamquam *visibile quoddam et luculentum argumentum* hujus dignitatis Servatoris, vid. *Raphel.* et *Krebs.* ad *h. l.* (*k*). Similiter verbum ἐγείρειν, quod saepius de *Deo Christum in vitam revocante* adhibetur, in historia *Lazari a Christo suscitati* proprie usurpatur, *Joann.* XII. 1, 9. Igitur quae ista interpretandi ratio est, deserere usum loquendi, vulgaremque vim verborum in ceteris N. F. partibus tenere, in una Christi historia non agnoscere? Illud autem prodigii instar est, cum ἀναστάσεως vocabulum ad illam, quam vult Eberhardus, (adversus hunc enim est suscepta disputatio) rem significandam prorsus inusitatum sit, tamen et Christum et Apostolos ejus *constanter* hanc metaphoram, valde duram illam nec ad manus positam, adhibere. Quomodo, quaeso, factum est, ut homines diverso admodum ingenio, et scribendi ratione, aut hanc unam dictionem metaphoricam summo consensu semper usurparent, aut ne ibi quidem verborum proprietatem sequerentur, ubi improprietas carceres, vincula et vitae discrimen afferret, *Act.* IV. 2, 3.? Atqui, inquit, haec metaphora fortasse vulgaris fuerit in scriptis Cabbalistarum, unde eam, ut reliquas doctrinae suae partes, Christus et Apostoli desumere potuerint. Minime vero! Eberhardus enim hujus rei non tantum nullum exemplum attulit, verum etiam, si afferre voluisset, irritus fuisset, cum Cabbalistarum ceterorumque Judaeorum de mortuorum resurrectione semper propria soleat esse oratio (*l*). Quamobrem si ἀναστάσεως vox, ceteraque vocabula, quae huc pertinent, ita, ut vult Eberhardus, interpretanda sint, Christus Sacrique Scriptores illum iis sensum tribuerunt, qui esset ab usu loquendi Judaico prorsus alienus, adeoque homines de industria in errorem induxisse statuendi sunt (*m*).

2. Si Christi in vitam reditum improprie intelligere velis, ut eum intellexit Eberhardus, infinitum sit N. Foederis omnes partes enumerare, quas non prava interpretatione perverti, sed temeraria manu radicitus tolli necesse sit. Quicquid enim de terrae motu, de aperto sepulcro, de custodum fuga et oratione ad Synedrium; quicquid de angelorum officio, de Jesu cum amicis colloquiis, narratur, id omne in commentorum erit numero ha-

habendum. Et nos quidem de Euangelistarum fide in hac referenda historia hoc loco non agimus (*n*): cum enim Jesu Christi in vitam reditus, tamquam *miraculum* narretur, ejus universa tractatio, ut et ceterorum miraculorum, ad *Caput Postremum* est reservanda, quo locum de miraculis complexuri sumus. Hoc unum docere volebamus, nisi vis inferatur simplicissimis narrationibus, in quibus Novi Foederis haud exigua pars consumitur, Eberhardi sententiam veram esse non posse. Quae res quantum probabilitatis opinioni Auctoris detrahat, tum demum intelligas, si hanc animadversionem mente et cogitatione cum iis conjungas, quibus supra effecimus, Eberhardi commentum cum Novi Foederis doctrina prorsus *pugnare*. Fac enim, Auctorem planum fecisse, tantam esse doctrinae Christianae cum philosophia Platonico-Cabbalistica similitudinem, ut illa ex hac oriri *potuerit;* nondum tamen effecisset, illam re vera ex hac *ortam esse*, nisi ostendisset, reliquas partes N. F. intelligi non posse, nisi res se ita, ut ipse existimet, habeat. Si autem appareret, ceteras partes narrationesque N. F. ita esse comparatas, ut, etiamsi satis magna esset illius philosophiae et doctrinae Christianae similitudo, tamen Eberhardi opinio cum his narrationibus pugnaret, hujus pugnae ea vis esset, ut, quod per doctrinarum fortasse similitudinem *fieri potuerit*, illud tamen *non factum esse*, censendum esset. Jam vero, cum ostenderimus, religionis Christianae cum illa philosophia non tantum *nullam esse similitudinem*, verum etiam *acerrimam pugnam;* quis non videat, Eberhardianae opinioni nihil, quo se tueatur, relinqui, cum reliquae etiam N. F. partes, quae ad doctrinam proprie non pertinent, cum ejus sententia nullo pacto conciliari possint? — Atqui, inquit, Euangelistarum de Jesu in vitam reduce relationes nihil sunt nisi *ornamenta orationis*, quibus simplicem doctrinam de ideae Messiae in coelo aeternitate veluti vestire voluerunt: quaeque relationes pro nihilo sunt habendae, simulatque eas pugnare constat cum sententia aliqua vera ac perspicua. Nos quidem hac de re *Ultimo Capite* agemus: nunc illud animadvertimus. Primum concedo, *si vera et perspicue demonstrata* esset Eberhardi sententia, illas narrationes non magnopere fore curandas: atqui opinionem suam Auctor non tantum probare non potuit, verum etiam eam falsam esse vidimus. Igitur nulla causa erat, cur has narrationes pro inanibus ornamentis haberet. Deinde vero: illud quantam monstri speciem habet, quod, cum illa ideae aeternitas infinita fere colorum varietate veluti pingi posset, omnes Euangelistae eam rem *eodem modo* exornant, et tamen in minoris momenti rebus ita dissentiunt, ut satis appareat, alterum ab altero pigmenta sua non mutuatum fuisse, sed singulos suo ingenio scripsisse, nec ad alterius exemplum orationem suam composuisse? Quod eam vim habet, ut intelligatur, Apostolos (erraverint nec ne, nunc non quaerimus) in ea certe *opinione* fuisse versatos, ut Jesum re vera e sepulcro exivisse *crediderint:* quod si ita est, falsa sit Eberhardi sententia necesse est, existimantis, eos his narrationibus nihil aliud spectavisse, nisi ut doctrinam Platonico-Cabbalisticam flosculis orationis exornarent.

 3. De-

3. Denique: ut ſupra vidimus, doctrinam N. F. de mortuorum in vitam revocatione intelligi non posſe, niſi *idem* illud *Subjectum*, quod mortuum ſit, revixisſe ſtatuamus; ita plures etiam N. F. partes citari posſunt, quibus alia eaque gravisſima *placita* ita cum Christi reſurrectione, ejusque in coelum elatione copulentur, ut, ſi, Eberhardi exemplo, hanc historiam verbis relinquas, re tollas, illa quoque placita penitus e doctrina Christiana tollenda ſint. Huc pertinet doctrina de univerſa imperii ratione, quod Christus in coelo capesſivisſe dicitur, de ejus reditu ad judicium de hominum vita moribusque habendum, aliisque, quorum explicatio Theologorum ſcriptis continetur. Haec enim omnia ſunt cum reditus Christi in vitam, coelestisque majestatis *propria* interpretatione ita conjuncta, ut ſejungi atque divelli nequeant.

Nos autem cum illas partes ſive historiae ſive doctrinae Christianae commemoraremus, non illud agebamus, ut earum patrocinium ſusciperemus, quod ab aliis jam factum, ſed ostendere tantum volebamus, quanta quamque atroci interpretandi violentia in univerſum N. Foederis argumentum ſaeviendum ſit, ſi Eberhardo asſentiri velis. Horum momentorum vir eruditisſimus pleraque prorſus praetermiſit, pauca vix levi manu attigit, atque ita quidem ut ejus ineptiis offendare. Sed haec hactenus.

CAP.

Cap. IV.

Exponitur et refutatur Eberhardi de Miraculis ſententia.

Quamquam omnis disputatio, quae in repellenda opinionum temeritate, atque in redarguendis erroribus verſatur, aliquam moleſtiam adfert ei, qui pacem ut optimam rerum diligit, tamen non prorſus ingrata nobis fuit Superioris Capitis tractatio, propterea quod, quae esſet Eberhardi de Jeſu Christo ſententia, luculenter nobis intelligere videbamur. Cum vero accedimus ad eum locum, qui est de *Miraculis*, aliam prorſus videmus esſe rei rationem. Quoties enim ad cognoscendam Auctoris de miraculis opinionem me contuli, toties incertus redii, quid ſibi Vir doctisſimus velit. Nimirum judicii mei qualiscunque aciem philoſophi auctoritate et eruditionis famâ hebetari ſuspicor. Cum enim liber, in quo refutando verſamur, conſcriptus ſit ab eo, qui omnium voce atque conſenſu philoſophus habetur, tanta ſolet hujus nominis esſe auctoritas, ut aut nihil exſpectemus, niſi philoſopho dignum, aut, ſi nos forte fefellerit exſpectatio, nostrae mediocritati malimus diffidere, quam acuminis gloria ſpoliare philoſophum. Si enim, qui philoſophus ſalutatur, multa ſine cauſa atque ratione dicat; ſi, qui acutus dicitur, nec conſequentia nec repugnantia cernat; ſi denique, qui eruditus habetur, novitatis laudem ſibi arroget in iis, quae ſunt antiqua et ſatis pervulgata; ecquis tam imprudens, quin credere malit, in ejus oratione aliquid abſconditae ſapientiae latere, quam in discrimen adducere philoſophi famam? Et tamen, quamvis ſaepius expertum, in Eberhardi disputatione illas me latebras nondum invenisſe fateor. Quamobrem, ut ex hac me difficultate aliquando expedirem, utque ipſis legentibus esſet de Auctoris ſententia judicandi facultas, primum conſtitueram omnem Eberhardi orationem ad verbum vertere latine, et, ſi quid animadverſionis haberem, id omne ad ſubjectas Notas referre. A quo tamen propoſito avocavit nos terminorum, quibus circumſcripti ſumus, cogitatio. Itaque, cum postea Auctoris ſententiam particulatim enarraturi ſimus, hoc quidem loco ſufficiat, univerſum ejus disputationis argumentum exponere.

Postquam igitur Auctor, *Tom.* III. *p.* 153-160. miracula *fieri posſe*, concesſisſet, atque eos, qui id negent, reprehendisſet, difficile tamen esſe, ait, *miracula* a rebus *mirabilibus* discernere, cum non ſatis cognitae ſint occultae vires naturae, *p.* 160. qui autem *a priori*, ut dicitur, conſtituere velint, ubi et quando opus ſit miraculo, eos in magno errandi periculo verſari, *p.* 161. Cum igitur adeo lubricum ſit omne de miraculis judicium, hanc ſemper fuisſe optimorum Theologorum et Eccleſiae Protestantis ſententiam, auctori-

tatem Jesu Christi divinam e praestantia et salubritate ipsius doctrinae esse suspensam, *pag.* 164 sq. Itaque miracula nihil esse, nisi *argumenta credibilitatis*, *p.* 165. Ipse Jesus quam parum tribuerit miraculis, ex eo intelligi, quod eos graviter reprehenderit, qui ab ipso miracula flagitarent, *Matth.* XII. 39, 40. XVI. 4. *Luc.* XI. 29-32. *Joann.* IV. 48. *pag.* 166. quodque unam doctrinae praestantiam, tamquam auctoritatis suae divinae testem, laudarit, *p.* 167. In eadem quoque sententia Paulum fuisse versatum, 1 *Cor.* I. 22-24. *pag.* 167. Patres demum Ecclesiasticos, in gratiam indoctorum, vim argumenti tribuisse miraculis, *p.* 168. Itaque Novi Foederis miracula sic esse interpretanda, ut ea ad Euangelistarum eorumque aequalium rudem cogitandi rationem accommodemus, quippe qui, ut omnia inaudita pro divinis, ita, quae ipsis mirabilia viderentur, pro miraculis haberent, *pag.* 171 sqq. Quod si teneamus, satis posse Euangelistarum fidem historicam defendi, cum haec fuerit historicorum ejus temporis consuetudo, ut vitas magnorum virorum ejusmodi miraculis exornarent; nullo tamen fallendi consilio, *pag.* 175 sqq. Atque hinc intelligi, cur et Platonis natales tantam habuerint cum Christi natalibus similitudinem, cum utrique iisdem fere miraculis insignes fuisse dicantur, *pag.* 177 sqq. et Sophistarum vitae, quas conscripserit Eunapius, rebus mirabilibus fere omnes sint refertae, *pag.* 180.

Haec igitur cum sit Eberhardi de miraculis sententia, multos nobis audire videmur, qui mirentur, quomodo fiat, ut oratio, satis facilis illa, atque plana, a nobis non intelligatur. Atqui ne rursus dicamus, quod supra dictum est, Eberhardi et Philosophi famam, et eruditi viri existimationem, facere nobis intelligentiae nostrae diffidentiam, cum et repugnantia dicat, et pro novis dapibus repetitam cramben apponat, huc etiam illud accedit, quod, quamvis Auctoris sententia satis perspicue a nobis sit exposita, in ipsa tamen ejus oratione aliquid confusionis obscuritatisque haeret. Cum enim de miraculorum veritate tripartita soleat esse quaestio, ut illa vel *exegetica*, vel *physica* (philosophica), vel *historica* sit veritas (*a*), de *exegetica* quidem cum Eberhardo nobis convenit; improbandam enim esse eorum rationem fatetur, qui Novi Foederis narrationes ita interpretentur, ut ad causas naturales omnia revocent, utque ne ipsi quidem Euangelistae res, quas referant, pro miraculis habuisse videantur (*b*). Physicam vero et Historicam ita turbat atque confundit inter se, ut physicam cum detrimento historicae, historicam cum physicae detrimento tueri videatur. Quae confusio indigna prorsus philosopho est, quamquam ne ipse quidem *Humius* hoc errore vacat (*c*). Interdum Eberhardus ita loquitur, ut *vere aliquid accidisse* fateatur, quod, quamvis naturale esset, nec quicquam extraordinarii haberet, tamen in hac ingeniorum infantia, illius aetatis hominibus *miraculum* esse videretur (*d*). Itaque *historicam* veritatem tenet, *cum vere aliquid acciderit*, tollit vero *physicam*, cum *non accidisse miraculum verum*, contendat. Interdum autem ita disputat, ut physicam miraculorum veritatem defendat, impugnet vero historicam, cum illas narratio-

tiones nihil esſe, niſi *ornamenta poëtica*, putet, quibus nihil veri, nihil ſolidi ſubſit, aut ex *incertis* tantum *rumoribus* profectas (*e*). Anceps profecto ac difficile hinc oriatur certamen, necesſe est. Si enim ſibi Auctor conſtitisſet, nec res diverſisſimas pro iisdem habuisſet, via quadam et ratione adverſus eum inſtitui potuisſet disputatio. Nunc vero, cum, ut in proverbio dicitur, misceat quadrata rotundis, nescio fere, quomodo dicam contra. Huc alia accedit molestia, quam affert latus argumenti, quod tractamus, ambitus, qui quidem tantus est, ut, ſi doctisſimorum hominum exemplo, omnia afferre vellemus, quae ad veritatem miraculorum cum phyſicam, tum historicam, tuendam, afferri posſent, in immenſum esſet producenda oratio (*f*). Quamobrem ſaepius cogitantibus nobis, qualem disputandi tamquam curſum deligeremus, ea est optima viſa ratio, ut certos terminos conſtitueremus, qui et ad ſcriptionis nostrae argumentum, et ad Vestrum, eruditisſimi Viri, conſilium maxime accommodati esſe viderentur. Itaque, quoad ejus fieri poterit, disputationem nostram coërcebimus, eamque, misſis reliquis, ad unum revocabimus Eberhardum. Quod ita optime nobis facturi videmur, ut *primum* duabus Animadverſionibus efficiamus, *ipſum Auctorem cauſam ſuam pervertere*, *atque ea dicere de miraculis*, *quae ipſius rationi atque ſententiae minime conſentanea ſint: deinde*, *ut univerſam Eberhardi disputationem brevi quidem*, *ſed accurata ratione perſequamur*, *eamque per partes eundo repellamus*.

Sec-

SECTIO I.

Qua efficitur, ipſum Auctorem cauſam ſuam pervertere, atque ea dicere de miraculis, quae ipſius rationi atque ſententiae minime conſentanea ſint.

Quandoquidem, ut diximus, in Eberhardi oratione reperitur veritatis miraculorum *historicae* et *phyſicae* magna confuſio, ut neſcias fere, quae ſit quoque loco intelligenda veritas, earum, quas commemoravimus, Animadverſionum quamque in duas partes diſtribuemus, quarum *altera* ſit de historica, *altera* de phyſica veritate, efficiemusque, Auctorem ea ſentire de miraculis, quae et *pugnent inter ſe, et cum univerſo ipſius libri argumento.*

Et Eberhardi quidem quam temeraria ſit de miraculis ſententia, uberius poſtea disſeretur. Nunc illud animadvertendum est, permagnam esſe Auctoris ſecum ipſo conflictionem. Cum enim miraculorum narrationes nihil esſe, niſi poëtica quaedam ornamenta existimet, quibus non magis quicquam veri ſubſit, quam interventibus Deorum apud Homerum; equidem plane non intelligo, quid ſit, quod non idem ſtatuat de Christi in vitam reditu, quo nullum clarius in N. F. miraculum narratur (*g*). Atqui ſuperiori Capite vidimus, Auctorem reſurrectionem Christi ejusque in coelo commorationem non tantum ad vanum ornandae orationis ſtudium non referre, verum etiam his narrationibus tantam vim tribuere, ut iis contineri omnem fere doctrinam Christianam, existimet. Itaque reliquis abjectis atque contemtis, unum tantum miraculum arripit, atque ita quidem tenet, ut in hoc uno omne cauſae ſuae praeſidium ponat, nec tamen hujus exceptionis aliquam cauſam afferat. Quid est, ſi hoc non est, omnia pro lubitu et arbitrio facere? Nimirum cum id ſibi Eberhardus propoſuisſet, ut doctrinam Christi et Apostolorum e doctrina Platonico-Cabbalistica fluxisſe efficeret, varias Novi Foederis partes veluti lustravisſe videtur, donec aliquid inveniret, quo posſit cauſae ſuae aliquid probabilitatis conciliare. Cum autem praeter Christi in vitam reditum, ejusque ad ſuperos abitum, nihil reperiret, hanc unam historiam ad opinionem ſuam torquet, reliqua miracula, ut propoſito ſuo repugnantia, ne curat quidem! Jam quisque intelligit, quam parum tribuendum ſit ei disputationi, quae istiusmodi precario rerum delectu nitatur. Quae res optime exemplo quodam illustrari posſe videtur. Miracula Jeſu fere omnia eam vim habuisſe leguntur, ut *ſalutem afferrent miſeris.* Si igitur efficere vellem, Jeſum Christum eo conſilio in has terras venisſe, non ut philoſophiam Platonico-Cabbalisticam hominibus traderet, ſed ut doceret, *quanta esſet Dei erga miſeros bonitas*, quidni, ut Eber-

Eberhardo licuit ad causae suae commendationem *unum* tantum miraculum deligere, sic mihi *plurima* miracula citare liceret, quibus sententiam meam probarem? Cum vero *divina haec bonitas erga miseros* in reliquis fere miraculis cernatur, in resurrectione Christi non adeo appareat, quidni hanc historiam Jesu in vitam reducis pro ornamento poëtico habeam, cui nihil veri subsit, cetera autem miracula ita teneam atque interpreter, ut primarium Christi consilium *de benignitate Dei manifestanda* inde appareat? Et eo quidem majori, quam Eberhardus, jure ita facere poteram, quod ille, ut causam suam tueatur, ad *unum* tantum miraculum adhaeret, reliqua nihili ducit; ego vero sententiam meam *multis* miraculis muniebam, *uno* tantum *alterove* ad poëticam fingendi libidinem relato. Quorsum haec? ut intelligatur, quanta sit in Eberhardo cupiditas, quamque levibus caussis ejus sententia nitatur. Si enim Auctor id sibi sumit, ut, historiae Euangelicae magna parte neglecta, unam tantum narrationem in rem suam convertat, ecquid tandem impediat, quominus ea ego miracula, quae contemnit Eberhardus, ita adhibeam, ut longe aliud esse doctrinae Christianae argumentum, quam quod ille sibi finxit, intelligatur? Uterque nulla quidem ratione, sed eodem certe jure.

Vidimus de veritate miraculorum *historica*, ostendimusque, Eberhardum, si illas Euangelistarum narrationes pro ornamentis tantum poëticis habeat, vehementer secum pugnare, cum uno miraculo *universae doctrinae Christianae* significationem contineri existimet, reliqua multa ita attenuet, ut iis nihil solidi significari putet, nihilque spectari praeter inane quoddam ornandae orationis studium. Atqui fortasse non intellexerimus Auctoris sententiam! Eademne pugna, si putemus, Eberhardum, cum adeo ambigua sit et obscura oratio, non tam veritatem historicam, quam potius *physicam* in dubium vocare? i. e. eum concedere, *vere aliquid accidisse*, quod illius temporis hominibus miraculum esse videretur, quamvis e naturae serie facile possit explicari? Omnino eadem mihi pugna relinqui videtur. Quod ut intelligatur, iterum de Eberhardianae disputationis ambiguitate querendum est. Cum enim Auctor in Novo Foedere miracula vera *narrari* concedat, quae ad causas naturales revocari nequeant, et tamen neget vera miracula *accidisse*, duplex afferri ratio potest, quî factum sit, ut illae res, quae re vera *non essent miracula*, ab Euangelistis, *tamquam miracula* narrarentur. Aut enim *prae virium naturae inscitia* pro miraculo habuerunt, quod non fuerit miraculum; aut, quamvis rem (v. c. morborum sanationem) ad naturae vim referendam esse, *scirent*, eam *de industria ornarunt*, et *poëtica ratione narrarunt*. Has rursus rationes ita confundit Eberhardus, ut modo de hac, modo de illa, pro arbitrio loquatur. Jam sive prae naturalium causarum ignorantia, sive prae poëtices studio, Euangelistae res Jesu gestas ut miracula narrarint, facile intelligitur, sibi non constare Auctorem. Fac enim leprosorum, caecorum, aegrotantium sanationes *naturalibus remediis* effectas, aut poëtica oratione ad miraculorum esse honorem exaggeratas. Ergo *vere aliquid accidit*, quo tamquam fundamento portentosae illae narrationes *nitantur*, quaeque

 fue-

ſtio; atque nobis etiam videretur, niſi adverſus eum nos hominem diſputare recordaremur, cui nil placere videatur, niſi quod ſit paradoxon. Jam ſi Eberhardus e ſcriptis ...is, Joſephi, aut aliûs cujusvis Judaeorum vel unam miraculi narrationem attuliſſet, ... certa nota ineſſet, Auctorem hoc miraculum tantum *ornandae orationis cauſa* ..., aliquam certe probabilitatem opinioni ſuae conciliaviſſet. Attulit autem nihil ...nino. Est vero nulla difficilior, neque ingratior diſputatio, quam quae adverſus illos ...ines ſuscipiatur, qui, nulla cauſa atque ratione, dicant, quicquid venerit in buccam. ...quis enim ita dixerit: mihi videtur ornamentum tantum poëticum eſſe Alexandri Magni ...m Dario ad Arbelam conflictio: ſic igitur ſi quis dixerit, nec quicquam attulerit praeterea, dignusne videatur, qui longa oratione refellatur? Et tamen hoc est Eberhardianum diſputandi genus.

... igitur hanc cauſam breviter conficiamus, primum animadvertimus, in antiquorum ...ptis Judaeorum *nullum* locum reperiri, in quo de miraculo aliquo, tamquam de *ornamento quodam poëtico* loquantur: deinde, quotiescunque miracula commemorent in V. F. narrata, toties apparere, illos exiſtimare, ea miracula a Scriptoribus Sacris relata eſſe, tamquam *facta historica*, quae ab aliis credi vellent. Et *Philonem* quidem in ea ...pinione fuiſſe verſatum, ſatis intelligi potest (*k*). Quin etiam cum de *ſaxo a Moſe* ...*rcuſſo*, et *aquas emittente*, loquitur, hujus miraculi veritatem historicam ita tuetur, ...nil ſupra eſſe poſſit (*l*). *Joſephus*, qui aeque ac Philo, hortulos ſuos e Graecorum ... irrigavit (*m*), qui ſcriptionem ſuam ad Graecorum ingenium compoſuit (*n*), ...ique eodem, quo Philo, loco ab Eberhardo habetur; *Joſephus* igitur, ut Philo, miracula V. F. ita interpretatur, ut ea ad historiae auctoritatem, non ad poëſeos ludibria, referat. Cujus rei ut quamplurima testimonia dare poteram (*o*), ita ſufficiat hoc unum animadvertiſſe, Joſephum interdum miracula laudare, tamquam *argumenta*, *quibus rerum narratarum veritas confirmetur*, quod profecto facere non potuiſſet, ſi illas narrationes pro orationis tantum ornamentis habuiſſet. Cum enim retuliſſet, Vatem ad aegrotantem Ezechiam veniſſe, eique ſpem valetudinis feciſſe, ita pergit (*p*): ταῦτα τοῦ προφήτου φήσαντος κατ' ἐντολὴν τοῦ θεοῦ, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς νόσου, καὶ τὸ παράδοξον τῶν ἀπηγγελμένων ἀπιστῶν (Ezechias) σημεῖόν τι καὶ τεράστιον ἠξίου ποιῆσαι τὸν Ἡσαΐαν, ἵνα αὐτῷ πιστεύσῃ λέγοντι ταῦτα, ἥκοντι παρὰ τοῦ θεοῦ. Jam addit Joſephus ſuum de miraculis judicium: τὰ γὰρ παράλογα καὶ μείζω τῆς ἐλπίδος τοῖς ὁμοίοις πιστοῦται πράγμασιν. Interdum quidem miracula attenuare et ad cauſas naturales revocare videtur (*q*), ſed, ne dicam eum hoc facere, ne Graecorum aures offendat (*r*), tantum abest, ut ea res ſententiam nostram debilitet, ut multo magis confirmet. Non enim ea miracula ita tollit, ut orationis tantum cincinnos eſſe dicat: quin potius concedit, his narrationibus *factum* aliquod, tamquam fundamentum, eſſe ſubjectum, quod autem ad *naturae leges* ſit interpretandum (*s*). Itaque non *historicam*, ſed *phyſicam* miraculorum eorum veritatem labefactare ſtudet. —

Ve-

Veniamus ad ceteros. Et de iis quidem Judaeis, qui in N. F. testes fuisse miraculorum Jesu dicuntur, postea erit disserendi locus. Nunc illud animadvertimus, ut Philo et Josephus de miraculis V. F. numquam, ut de *ornamentis poëticis*, semper vero, ut de *rebus historicis*, loquuntur, sic etiam seriores Judaeos atque Graecos numquam miracula Jesu *hoc* nomine impugnasse, quod tantum sint *inania orationis ornamenta*, sed *physicam* potius eorum *veritatem* in dubium vocasse. Atque illud ipsum, quod sub ipsa religionis Christianae primordia tam multi fuerunt, qui horum miraculorum veritatem *historicam* et tuerentur, et in dubitationem adducerent, illud ipsum, inquam, argumento esse debet, falsam esse Eberhardi opinionem. Quomodo enim Apostoli tantum tribuere his miraculis potuerunt, ut ea toties tamquam *argumenta divinae legationis* J. C. laudarent, cum ipsi scirent, eas fabulas a se esse fictas, non quo de industria deciperent lectores, sed quia is tunc esset receptus mos scribendi (*u*)? Quid fuit, quod antiquissimi Christiani tanta constantia, tanto vitae discrimine veritatis miraculorum *historicae* patrocinium susciperent, si quidem haec fuerit pervulgata historias exornandi consuetudo (*v*). Quomodo tandem factum est, ut, cum Judaei atque Ethnici tot tamque variis machinarum generibus miraculorum narrationes aggressi sint, numquam tamen ea impugnandi ratione usi sint, quae promta parataque esse deberet, ut ad poësin scilicet eas narrationes referrent? Aut potius, si ea, quam dicit Eberhardus, tunc temporis fuerit historias scribendi ratio, quomodo factum est, ut illi religionis Christianae adversarii ad ea miracula animum adverterent, atque sua tantopere interesse existimarent, eorum veritatem historicam infringere? Et Judaeos quidem antiquiores, ut Talmudicos, numquam miracula Jesu hoc nomine, quod tantum *ornamenta poëtica* essent, impugnasse, sed potius eorum veritatem *historicam* agnovisse, satis multa Talmudis, aliorumque scriptorum loca declarant, quibus tamen congerendis supersedemus, cum ea res jam satis sedulo ab aliis acta sit (*w*). Neque Ethnicis adversariis in mentem venisse videtur ea historicorum libros suos miraculis referciendi consuetudo. Nam in *physicam* tantum miraculorum veritatem invehuntur, adversus *historicam* vero nihil disputant omnino, de ea, tamquam de re aperta, quae ne in dubitationem quidem cadere possit, loquentes (*x*).

Ceterum, quae diximus de Christianis miraculorum defensoribus, et de Judaeis Ethnicisque eorum vituperatoribus, non eo consilio a nobis allata sunt, ut miraculorum veritatem *historicam* tueremur, sed ut efficeremus, illam historicorum consuetudinem libros suos poëtarum more miraculis exornandi non cognitam fuisse Christianis eorumque adversariis. Nec enim illi ea tam fortiter defensuri fuissent, nec hi tam acriter oppugnaturi, quippe quas constaret esse fabulas commenticias: si autem oppugnare voluissent, procul dubio ad hunc pervulgatum historicorum morem, tamquam ad firmissimum causae suae praesidium, confugissent. Jam si memineris, quod supra effecimus, Philonem quoque et Josephum, quorum doctrinam, putat Eberhardus, ex eadem, qua Christianam, stirpe esse

 prog-

prognatam, hanc quoque rationem prorſus ignorare, ſole clarius esſe arbitror, Eberhardianam miraculorum interpretationem esſe commentum Eberhardianum, *eamque prorſus abhorrere a ſententia eorum, e quorum disciplina religionem Christianam natam esſe, Auctor contendit* (*y*).

Dictum esſe ſatis de miraculorum veritate *historica* videtur. Veniamus ad *phyſicam*, quam Eberhardus *pag.* 172 ſq. ita infringere ſtudet, ut dicat, eo tempore, quo historia Jeſu Christi literis mandata ſit, tantam fuiſſe hominum inſcitiam, ut morborum ſanationes, *phyſicis remediis* effectas, pro *miraculis* haberent. Quantum ſit huic orationi tribuendum, postea videbimus. Nunc hoc unum quaerimus, an Eberhardus ita dicat *convenienter rationi ac ſententiae ſuae?* i. e. an certis rationibus efficere posſit, hanc quoque fuisſe inſcitiam eorum, e quorum disciplina Jeſu Apostolorumque doctrinam univerſamque cogitandi rationem, ductam ac propagatam esſe, contendat. Et nos quidem in re aperta cum nolimus esſe longi, unius tantum Philonis exemplo utamur, qui (ut Jeſus ſcilicet! ejusque Apostoli) Judaicam ſuam eruditionem cum Graeca conjunxerat. Jam, etiamſi in omnibus Philonis ſcriptis nullus omnino locus reperiretur, quo conſtaret, eum *naturalium rerum vim* a *miraculis* discrevisſe, (nulla utrorumque mentione facta) quis tamen non intelligeret, eum fore magnopere reprehendendum, qui Philonem, qui abditisſimos philoſophiae Platonicae omnisque eruditionis recesſus cognitos atque perſpectos haberet, adeo rerum phyſicarum rudem ignarumque fuisſe, existimaret, ut medicorum artem ad divinorum miraculorum vim honoremque retulerit (*z*)? At, ubi rerum testimonia adſunt, quid opus est verbis? Artem medicam ita ſemper Philo commemorat, ut eam ad *humani ingenii vim*, numquam ad *Dei quemdam interventum* extraordinarium referat. *Tom.* I. *pag.* 132. Ἴδε λογισμὸν ἰατροῦ. κενώσω τὸν κάμνοντα, θρέψω, φαρμάκοις ἰάσομαι καὶ διαίτῃ, τεμῶ, καύσω· ἀλλὰ πολλάκις ἡ φύσις καὶ ἄνευ τούτων ἰάσατο, καὶ μετὰ τούτων ἀπώλεσεν, ὡς τοὺς ἰατροῦ πάντως ἐπιλογισμοὺς ἐνύπνια εὑρεσθῆναι, ἀσαφείας καὶ αἰνιγμάτων πλήρη. Hic igitur eum videmus, non tantum nullam vim divinam tribuere medicis, verum etiam eorum artem contemnere, ut fallacem, quin etiam monere, non esſe medicis, ſed Deo confidendum; addit enim paulo post: ἄριστον ὅυν τῷ θεῷ πεπιστευκέναι, καὶ μὴ τοῖς ἀσαφέσι λογισμοῖς, καὶ ταῖς ἀβηβαίοις εἰκασίαις. Adde *pag.* 187, 199. *Tom.* II. 182, 637, 651. Atque, ne de una medicorum arte dicere videamur, tantam Philo in judicio de miraculis adhibere prudentiam ſolebat, ut vel ea, quae *prodigiorum ſpeciem* haberent, *humani artificii* esſe, contenderet; ut intelligi ex eo loco potest, ubi Aegyptiorum machinationes cum Moſis miraculis comparat, *Tom.* II. *pag.* 94, 95. (*a*).

Cum igitur tollendae *phyſicae* miraculorum veritatis Eberhardus eam rationem init, ut riptoribus Sacris rerum naturalium ignorantiam oratione exaggeret, ea ratio ejusmodi : eam ducere non potuerit e doctrina atque e libris eorum, ad quorum disciplinam ſque Apostolos doctrinam ſuam atque cogitandi rationem compoſuisſe, existimet.

Phi-

Philonem enim, qui omnium instar esse debet, vidimus adeo non ignarum fuisse discriminis miraculorum et caussarum naturalium, ut vel eas res, quae aliquid extraordinarii habere viderentur, ad humani ingenii vim calliditatemque referre, non dubitaret.

Quandoquidem ergo Eberhardus ea statuit de miraculis, quae cum doctrina Alexandrinorum ceterorumque Judaeorum partim aperte pugnant, partim certe non satis conveniunt, illud fortasse quis quaerat, quomodo tandem haec Auctoris de miraculis sententia conciliari queat cum universo ejus scriptionis consilio, quod eo spectet, ut doctrinam Christianam e doctrina Alexandrino-Judaica ortam esse, appareat? Ad quam quidem quaestionem haud difficile est respondere, si teneatur illud discrimen, quod supra posuimus, inter *rem ipsam*, et *ejus tractandae rationem*. Eberhardus ad labefactanda miracula *eam viam* ingressus est, quam vidimus a Philonis, Josephi, ceterorumque sententia prorsus *abhorrere:* adeoque *rei tractandae ratio* non est consilio ejus scriptionis consentanea. *Res* autem *ipsa* (i. e. quod *miracula N. F. tollere* studet) ejusmodi est, ut, quamvis a Philonis ceterorumque, quos diximus, auctoritate nihil commendationis habeat, tamen cum universo libri argumento videri possit satis convenire. Ipse quidem Eberhardus, sive de industria id fecerit, sive per negligentiam, non aperte declaravit, quae esset sententiae suae de miraculis cum libri sui argumento conjunctio, aut quare tam infesto esset in miracula animo. Nec tamen difficile est id assequi. Qua de re paucis videamus.

Videtur nobis Eberhardus miraculorum fidem elevare voluisse, *non quo putaret Alexandrinos reliquosque Judaeos ita quoque de miraculis sensisse, sed quod videret, miraculorum in N. F. narrationes obstare sententiae suae de origine religionis Christianae Alexandrino-Judaica; adeoque has narrationes ita esse interpretandas, ut ne quid superesset, quod labefactare sententiam suam posset.* Cum enim Auctor, ut Superiori Capite vidimus, Christi et Apostolorum doctrinam ita fuisset interpretatus, ut ei nihil omnino relinqueret, quod *auctoritate credendum sit* (*Positivum* Scholae dicunt), utque eam ad *notitias* tantum *naturales* revocaret, a Platone jam aliisque philosophis *unius rationis vi* inventas et commendatas, ecquid tandem opus erat miraculis ad confirmationem eorum, quae duce ac praeceptrice ratione proprio Marte invenire possimus? Nisi forte Deum in edendis miraculis adeo prodigum esse putas, ut nulla caussa, nullo consilio, turbet, quem ipse constituit, ordinem naturae (*b*). Itaque intellexisse Eberhardus videtur, aut deferendam sibi esse omnem, quam suscepisset, caussam, aut elevandam frangendamque miraculorum fidem.

Jam perspicuum esse arbitror, quare tam atrox bellum miraculis Auctor indixerit, et quamobrem hunc locum in librum suum intulerit. Itaque, ut quisque existimet de iis, quae Superiori Capite dicta sunt, ita quoque de miraculis judicet, necesse est; pendent enim haec ex illis. Si illud a nobis effectum est, (quod effecisse videmur) doctrinae Christianae originem Eberhardum male ad philosophiam Alexandrino-Cabbalisticam retu-

lisse, intelligitur ruptum esse, ut ita dicam, filum, quo ejus de miraculis sententia ex argumento Superioris Capitis nexa est. Sin vero quis putet, nos caussâ cecidisse, atque recte Auctorem Christi Apostolorumque doctrinam ad unius rationis humanae vim praestantiamque revocasse, is quoque, per nos licet, probet Eberhardi de miraculis judicium. Quamquam hac de re postea fortasse nonnulla monebimus.

SEC-

Sectio II.

Qua Eberhardi disputatio particulatim repellitur.

Quandoquidem non tam in vindicanda miraculorum five historica five phyfica veritate, quam potius in judicanda Eberhardi fententia oratio noftra verfari debet, ut, fi quid hic ad opinionem fuam ftabiliendam attulerit, id tamquam librâ ponderemus, neminem fore arbitror, qui hic longam a nobis miraculorum defenfionem fusceptum iri fperet. Quamobrem unum nobis Eberhardum ante oculos ponemus, ita tamen, ut iis, quae ad reprehendendum Auctorem pertineant, ejusmodi pasfim monita adfpergamus, quae ad univerfam miraculorum caufam tuendam aliquam vim habere videantur.

Postquam igitur Auctor fe disfentire ab iis, dixisfet, qui miracula *fieri posfe*, negent, temerarium tamen esfe, ait, *aliquod factum, quod e naturae ferie explicari nequeat, pro vero miraculo habere, cum tanta fit et naturae magnitudo, et cognitionis humanae tenuitas, ut naturalium caufarum perpaucae nobis notae fint, plurimae lateant. Pag.* 160.

Molesta res est, quod Ciceroni non morem gesfit Eberhardus, qui omnem disputationem a definitione duci jubet, ut conftet, quid fit, de quo disferatur. Contendit Auctor, non continuo pro miraculo esfe habendum, fi quid *naturali ratione explicari nequeat*. Itaque patefacere debebat, quid diceret *miraculum*, ut, quid *non esfet miraculum*, inter ambigentes conftaret. Nunc, nulla definitione facta, vaga oratione utitur. Atque eo magis definitione opus erat, quod doctisfimos Theologos illud ipfum, quod Eberhardus negat continuo miraculum esfe dicendum, pro miraculo habere video, ut fit *effectio, quam in cognita nobis ferie ordinis naturae vulgo non reperiamus, nec ex ea explicare posfimus* (*c*). — Atqui afferre videmus Auctorem caufam, quare ita ftatuat: tantum enim esfe naturae ambitum, ut vix minima ejus pars nobis cognita fit, adeoque magnum periculum esfe, ne quid miraculum esfe existimemus, quod a viribus naturae proficiscatur.

Est haec illa toties totiesque repetita cantilena eorum, quibus miracula displicent. Mirum est, homines acutos non videre, in omni hac de miraculis quaestione nihil attinere, fcire, *quae fint vires naturae*, fed potius, *quae fint leges naturae*, i. e. *quomodo operetur natura, et vires fuas prodat extrinfecus*. Qua quidem rerum diverfarum distinctione mirifice labefactatur adverfariorum oratio. *Virium naturalium* magna nos pars latet: atqui fatis est nosfe, quae fint *leges*, ad quarum normam fuam agendi rationem componat natura. Illae autem leges, quippe omnium oculis patefactae, fatis cognitae funt, non doctis tantum, verum etiam indoctis. Quamobrem, qui definire, quid fit miraculum velit, is illud appellare debet non *discesfionem a viribus*, fed, *a legibus naturae apertis.* Quamquam cave credas, nos hanc miraculi definitionem jam *perfectam* et *confummatam*

 ex-

existimare, cum potius sit *pars* ejus definitionis, sed, ut arbitror, necessaria (*d*). Etiamsi vero a miraculi definitione abesse nolis *virium* naturae commemorationem, tamen non est, quod valde formidemus illam orationem Eberhardi. Sunt enim leges, quarum normam natura sequitur, nihil aliud, quam *solitus modus vires suas extrinsecus patefaciendi.* Cum autem natura vires suas fere semper *eodem modo* prodat, atque *rarissime* aliqua exceptione utatur, sequitur, unamquamque discessionem a *legibus* naturae *probabilius* quoque esse discessionem a *viribus* naturae, quam non esse. Cumque et ipse Eberhardus concedat, nec quisquam neget, illud esse verum miraculum, quod superet vires naturae, efficitur, omnem a legibus naturae, i. e. a solita ejus agendi ratione discessionem (v. c. mortuorum in vitam revocationem) *probabilius* esse miraculum, quam non esse.

Itaque omne id, quod a cognitis naturae *legibus* abhorret, *probabiliter* quoque abhorret a *viribus* naturae, nisi ejusmodi rerum adjuncta (*circumstantias* dicunt) accedant, quae illam probabilitatem imminuant, ac totam fere tollant. Ut autem illa per se jam magna est probabilitas, ita tantopere adaugetur, ut *evidentiae* (*certitudinis moralis*) vim nanciscatur, *si factum aliquod ejusmodi sit, ut ne nunc quidem, postquam rerum naturalium scientiae tanta est facta accessio, naturali ratione intelligi queat: si ab illis hominibus fiat, quibus, ne suspicando quidem, virium naturae occultarum scientia tribui possit: si* deinde *illis locis temporibusque fiat, quae omnem fraudis suspicionem pellant: si* porro *ab eo, qui morum candore, vitae integritate, atque doctrinae praestantia ac salubritate, omnem laudem mereatur: si* denique *is, quod edat factum, miraculum esse, dicat, quo confirmetur ejus, quam tradat, doctrinae veritas* (*e*). Hae igitur quinque περιστάσεις si accedant ad illam, de qua supra locuti sumus, apertam discessionem a legibus naturae, quis non videt, quanta evidentia effici possit, discessionem fieri a viribus naturae, adeoque miraculum verum edi; aut, (si invertere orationem mavis) quis non videt, miraculum verum edi, adeoque discedi a viribus naturae, si quidem hac discessione miraculi notio contineatur? Si autem hac in caussa *probabilitatis* potius, quam *evidentiae* nomine utendum esse putas, quis non videt, si illae, quas diximus, περιστάσεις adsint, *omnem omnino probabilitatem esse veri miraculi*, Eberhardi autem orationi *nullam omnino probabilitatem relinqui* (*f*)? Jam nolumus hoc loco longa oratione ostendere, illas περιστάσεις vere ad effectus illos mirabiles accessisse, quos Christus ediderit: partim, quod de nonnullis ita constat, ut nec ipse Eberhardus, nec quisquam adversariorum, qui quidem paulo cordatior sit, dubitet; partim, quod de ceteris fere postea opportunius dicetur; partim denique, quod Auctoris animadversio, quam supra posuimus, ad omnia potius universe, quam ad Christi miracula peculiariter, pertinet (*g*).

Cum tamen de Christi miraculis inprimis sit omnis haec suscepta disputatio, iis, quae diximus, hoc unum adjungimus, quo intelligatur, Eberhardi animadversionem, etiamsi in reliquorum miraculis vim aliquam habeat, ad Christi tamen miracula nullo pacto accommo-

modari posse. Aut enim Jesus, cum editurus esset miraculum, illas naturae vires cognitas habebat, aut non habebat. Si habebat, quomodo tandem fraudis notam effugere poterit, cum, ut postea videbimus, miracula sua non ad vires naturae, sed ad Deum auctorem, referret: si non habebat, qua tandem spe, quo fortunae interventu fretus, toties *praedicere* potuit, se miraculum aliquod effecturum, ita ut numquam eum fefellerit eventus (*h*)? Qua in re illud tenendum est, insignem esse miraculorum, quae Jesus ediderit, *multitudinem*, quo tollitur *casus* et *fortunae*, quae *toties* Jesu praedictiones ratas fecerit, suspicio (*i*).

Quae diximus, eam vim habent, ut intelligatur, non multum tribuendum esse animadversioni Auctoris, etiamsi miraculum ita definire velimus, ut non sit tantummodo *a legibus naturae*, verum etiam *a viribus naturae* discessio.

Non potest, antequam miraculum effectum est, (*a priori*, ut dicunt philosophi) *certo constitui, ubi opus sit miraculo, cum nesciamus modone ordinario id effici queat, quod non nisi extraordinario modo fieri posse, putemus, pag.* 161. — Quam vim habeat ista disputatio, non intelligo.

1. Est enim miraculum *res in facto posita*, cujus fides non inani *a priori* argumentatione, sed testium gravitate judicanda est. Potuitne *a priori* effici, Eberhardum aliquando scripturum esse de *Origine Religionis Christianae* librum? Quod si fieri non potuit, quis tamen adeo demens, ut ei non tribuat hujus libri auctoritatem?

2. Mirum est, Eberhardum non intellexisse, turpe esse doctori, quem culpa redarguat ipsum. Si enim certo constitui non potest *a priori*, ubi opus sit miraculo, quid est, quod ipse *a priori* constituat, *ubi non opus sit miraculo?* Eberhardus quidem si locum de miraculis ita tractare voluisset, ut *res historicas* tractare oportet, testimoniorum vim auctoritatemque enervare debebat. Nunc vero philosophandi studio abreptus, in causa *historica* testimonia ne curat quidem, atque id pro certo habet, quod ipsi *a priori* probabile videtur. Reprehendenda profecto et philosopho indigna ista disputandi ratio est. Etiamsi vero Eberhardo concederemus, religionem Christianam nihil continere, quod non item philosophia Platonica, Alexandrina, Cabbalistica contineat; vel sic tamen tanta mihi videretur miraculorum testibus tribuenda esse auctoritas, ut statuere mallem, *miracula esse effecta ad confirmationem commendationemque religionis naturalis*, quam cum Eberhardo credere, *miracula non esse effecta, quoniam iis non opus habeat naturalis religio.* Ipsa enim horum testimoniorum falsitas maximum mihi miraculum esse videretur. Quin imo, etiamsi testium nulla ratio habeatur, ne tum quidem philosophi acumine satis dignam puto orationem eorum, qui ad confirmandam religionem naturalem umquam opus esse miraculis negent, adeoque, si quae ad stabiliendam eam religionem effecta dicantur, ea continuo, causa non cognita, temere rideant (*k*).

3. Quae *num.* 2. diximus, majorem etiam vim probabilitatemque habebunt, si recor-

 de-

dere, *quae sit ista naturalis religio*, ad quam Christi Apostolorumque doctrinam Eberhardus dejiciat. Nimirum vituperandus est Auctor, quod philosophiam Platonis, Philonis, Cabbalistarum, confundit cum Theologia naturali. Concedamus placitorum *Theologiae naturalis* tantam esse perspicuitatem, ut satis se cuivis commendent, nec ad sui confirmationem miracula requirant; licebitne, quod in *Theologiam naturalem* conveniat, id continuo quoque transferre ad *sectam aliquam* philosophorum, ad Platonis, Philonis ceterorumque, quos diximus, *peculiares opiniones?* Habetne Platonica *de ideis* sententia eandem evidentiae commendationem, quam habet illa omnis Theologiae naturalis arx et praesidium, *esse Deum?* Si igitur, propter rei perspicuitatem, non opus est miraculo, ut, *Deum esse*, efficiatur, huicne continuo consequens est, ut ne abstrusissima quidem placita, quale est illud *de ideis*, ejusmodi firmamentum requirant? Inprimis si illa placita commendanda sunt non Platonibus, non Philonibus, non doctis hominibus, sed *plebejis*, sed iis, qui inde a teneris et praejudicato avitae religionis amore, et exterae philosophiae implacabili sint odio imbuti? Fieri potest ut errem, sed ita prorsus statuo, si Christus ejusque legati popularibus suis tradere voluerunt non Theologiam naturalem *universe*, sed Theologiam seu philosophiam *Platonicam*, ut putat Eberhardus; tantum abesse, ut Auctor jure *a priori* miracula tollere potuerit, ut multo potius magna ad hanc rem miraculorum utilitas fuisse futura videatur.

4. Quae attulimus, eo pertinent, ut intelligatur, quam temeraria esset Eberhardi de miraculis sententia, etiamsi concederemus, eum superiori Capite planum fecisse, religionem Christianam nihil continere, quod non humanae rationis vi inveniri atque cognosci queat. Cum vero effecerimus, Christi et Apostolorum doctrinam cum philosophia Platonico-Cabbalistica ne comparari quidem posse, neminem esse arbitror, quin intelligat, labefactatum esse atque subrutum opinionis Eberhardianae fundamentum. Quod si Auctori ita concludere rationem licet, ut dicat, *religionem Christianam non opus habere miraculis, cum praeter naturales notiones nihil contineat;* multo nos majori jure ita concludimus; *si doctrina Christiana praeter religionem naturalem multa etiam* POSITIVA *placita contineat, ad eam confirmandam miracula esse magni usus videntur.* Non fert scriptionis nostrae ratio nobilitatam illam multorum disputationibus quaestionem tractare, placitane ejusmodi in Christi Apostolorumque doctrina reperiantur, quae rationi humanae impervia, *una docentium auctoritate* credenda sint (*l*). Neque vero id nunc agimus, ut *a priori* efficiamus, religionem Christianam miraculis confirmari *necessario debuisse* (*m*), sed ut appareat, multo *probabilius a priori* judicari, *opus esse* miraculis ad stabiliendam religionem *positivam*, quam iis *non opus esse* ad confirmandam religionem *naturalem*, nedum eam, quae *alicujus sectae propria sit:* adeoque multo magis vituperandum esse Eberhardum, qui miracula tollat, quia religionem Christianam tantum *religionem rationis* esse putet; quam illos, qui miracula propterea *probabilia* esse ducant, quia religionem

nem Christianam *religionem positivam* esse, existiment. Haec autem miraculorum probabilitas valde adaugeatur necesse est, si memineris, Jesum Christum *in ea fuisse conditione versatum, eam docendi rationem tenuisse*, atque *ea tradidisse* popularibus, quae adeo essent invisa Judaeis, adeo ab eorum de Messiae (quem Jesus se esse perhibebat) persona cogitandi ratione abhorrentia, ut intelligi nequeat, *quomodo Servator popularium animos per triennium suspensos tenere, quove jure sperare potuerit, se causam suam Judaeis persuasurum esse, nisi statuas, ab eo aliquid extraordinarii esse effectum, quo dignitatem suam tueretur, quodque esset causae suae tamquam sustentaculum* (*n*).

Pergit Auctor, *p.* 162, 163. *His igitur difficultatibus cum multi miraculorum causam premi viderent, eorum numerum, quoad ejus fieri posset, imminuere conati sunt; quae res cum ab haud paucis perverse acta sit, alia quadam et probabiliori ratione utendum est.* Haec verba hoc uno consilio a nobis allata sunt, ut rursus gloriabundum senem audiremus, qui, ut nihil avidius, quam novitatis laudem affectat, ita nulla in re turpius labi solet (*o*). *Multi, qui miraculorum numerum adaugere, quam imminuere malunt, miracula esse putant veritatis argumenta. Nondum de hac re quaero: illud autem video, haud paucos, qui optimo sunt erga Christum ejusque religionem animo, fidem habere Euangelio, non miraculis, sed doctrinae praestantiâ commotos. Atque, ne de Spinoza dicam, cujus suspecta fortasse auctoritas, Rousfavium laudo, qui doctrinae excellentiâ, non miraculis, se adductum fatetur, ut religionem Christianam probaret.* pag. 164, 165. Ut opinioni suae undique Eberhardus auctoritatem corradere studet! Quod si, Auctoris exemplo, pueriliter facere vellemus, atque auctoritatibus pugnare, ubi nullus est auctoritatibus locus, quam multos isti *Spinozae* et *Rousfavio* viros eruditissimos gravissimosque opponere possemus, qui miraculis fidem suam, tamquam fundamento, superstruxerunt, atque adhuc superstruunt. Atque eam quoque ob rem non valde curamus, quod Auctor paulo post dicit, hanc semper fuisse *Ecclesiae Protestantis* sententiam, salubritatem praestantiamque doctrinae esse *unicum veritatis argumentum.* Qui enim spectante orbe erudito talia contendere haud erubescit, is quidem non satis dignus videtur, qui longa oratione repellatur (*p*). Fac vero ita esse: ecqua tandem est Ecclesiae in harum rerum judicio auctoritas? Quid, si eam semper in errore fuisse versatam dicamus? Atque, ne succenseat Eberhardus, nonne ipsum de Persona J. C. ea statuere vidimus, de quibus ne somniando quidem Protestantium Ecclesia cogitaverit? Quid autem est, quod *Rousfavium* potissimum, tamquam testem citet? Nam quod in hac causa *Spinozam* vel nominat, per est ridiculum. Isne igitur est *Rousfavius*, cujus auctoritati judicioque de argumentis religionis multum tribuendum sit: quem, novimus omnes, adeo fuisse inconstantem, adeo quavis fere *Operum* suorum parte secum ipso discordantem, ut mirum sit, qui tantus homo in tantam potuerit judicii levitatem incidere? Omnis res redit ad *veritatem* miraculorum cum *physicam*, tum *historicam*. Si vera miracula non fuerint effecta, non est, quod fictis fabulis quic-

quam tribuamus; si vero fide dignae sint miraculorum in N. F. narrationes, magnum iis inesse veritatis praesidium contendo. Atque ne ipsum quidem *Rousfavium* aliter judicasse, ipsi Eberhardo, si viveret adhuc, nos persuasuros fuisse, existimamus. Cum enim duabus rebus legatum divinum agnosci dixisset, cum morum integritate, tum doctrinae, quam tradat, praestantia, (*q*) ille ita pergit: *Le troisiéme Caractere des Envoyés de Dieu est une emanation de la puisfance divine, qui peut interrompre et changer le cours de la nature à la volonté de ceux, qui recoivent cette emanation. Ce Caractere est sans contredit le plus brillant des trois, le plus frappant, le plus prompt à sauter aux yeux.* Concedamus vero, miraculorum nullum esse *nostro tempore* usum ad confirmandam divinam religionis Christianae auctoritatem, ecquid tandem hinc effici posfit ad eorum veritatem infringendam? Neque enim de *nostra* aetate, verum de *eo* tempore quaestio est, quo haec religio nondum esset constituta. Et nos quidem doctrinam Christianam fere cum lacte nutricis suximus; historia duce, admirabiles ejus progressus, qua patet orbis, cernimus; sentimus atque videmus saluberrimam ejus cum in nostros tum in aliorum hominum animos vim et efficaciam; omnino multis causis persuasio nostra nititur. Atqui paulo ante vidimus, longe aliam Judaeorum fuisse rationem, quippe qui avitae religionis tenaces, atque iis, quae diximus, argumentis carentes, a majorum disciplina auctoritateque avelli non posfent, nisi *factis extraordinariis* legationem suam divinam Jesus testificaretur. Quamobrem doctisfimos etiam homines ne dubitare quidem video, quin Jesus vere miracula ediderit, quamvis iis *hoc tempore* non amplius opus esse, existiment, ad religionis confirmationem.

Ipse Jesus ejusque Apostoli tam parum tribuebant miraculis, ut acriter etiam eos reprehenderent, qui miracula flagitarent. Matth. XVI. 4. XII. 39, 40. *Luc.* XI. 29. *Joann.* IV. 48. 1 *Cor.* I. 22-24. *pag.* 165-167.

Si horum locorum ea sit ratio, ut Eberhardi causam adjuvent, existimantis, miracula non esse veritatis argumenta, Jesus ejusque legati sibi repugnaverint, necesse est, quippe quos mox videbimus permultum solitos fuisse tribuere miraculis. Nunc paucis videamus, an ex illis, quos laudavimus, locis illud effici queat, Jesum atque Apostolos nullam vim probandi miraculis tribuisse? (*r*)

Itaque illud animadvertimus, Jesum *interdum* et potuisse, et debuisse recusare, quominus obtemperaret voluntati eorum, qui miracula flagitarent, nec tamen huic rei consequens esse, eum in miraculis non posuisse magnum doctrinae suae firmamentum. Ne enim dicamus de iis, qui tantum *oblectationis causa* miracula videre cuperent (*s*), quis tandem miretur, Jesum noluisse miracula efficere, *si peterentur ad rei confirmationem, quae jam saepius esset miraculis stabilita, et quidem ab iis peterentur, qui infesto et insidioso essent in Servatorem animo?* Atque haec est fere eorum, quos attulit Eberhardus, locorum ratio. Cum enim illustre Servator miraculum edidisset, (*Matth.* XII. 22. *seqq. Luc.* XI.

14.

14. ſqq.) et eo quidem conſilio, ut ſe Mesſiam efficeret, *Matth. l. c.* vs. 28. *Luc. l. c.* vs. 20.) homines malevoli ei obtrectant, ejusque miracula ad Diabolum auctorem referunt. Repellit eorum orationem Servator, tanta argumentationis perſpicuitate, ut, quod dicant contra, non habeant. Et tamen, quaſi nullum esſet miraculum effectum, quaſi ex hac disputatione ſuperiores discesſisſent, tamquam inſultantes Servatori ita rurſus postulant: *Διδάσκαλε, θέλομεν ἀπὸ σοῦ σημεῖον ἰδεῖν.* Mireturne aliquis, ſtomachatum fuisſe Jeſum, atque homines impudentes ac malevolos (*γενεὰν πονηρὰν*) ab eo repulſam tulisſe? Aut quotusquisque est, qui, cum mente et cogitatione ſe his rebus interfuisſe fingat, non probaturus fuisſet Servatoris conſilium? Legentes enim et abſentes ſi istis Phariſaeis ſuccenſemus, quo tandem animo fuisſemus praeſentes! Quis autem est, qui non intelligat, quam perperam hinc efficiatur, Jeſum noluisſe miracula haberi auctoritatis ſuae argumenta? Fac, Eberharde, te in gente peregrina artem medicam profiteri; quoque te medicum esſe ostendas, magna hominum multitudine teste, identidem multos aegrotantes ſanitati restituere. Quid tandem faceres, ſi illi homines, dum adhuc a gravisſimi morbi ſanati ſpectatione esſent recentes, ita, quaſi nullum adhuc artis documentum exhibuisſes, rurſus te peterent: *Ἰατρὲ, θέλομεν ἀπὸ σοῦ τεχνῆς ἰατρικῆς τεκμήριον ἰδεῖν.*? Lenine animo ferres? obtemperaresne? Sin vero ira excandescens nolle te importunis flagitatoribus morem gerere, diceres, indene equeretur, aut aegrotantium ſanationes non esſe medicae peritiae argumenta, aut te nolle eas pro artis tuae testimoniis haberi? Quis autem Servatorem adeo repugnantem ſibi, adeo ſui oblitum credat, ut miraculorum vim probandae veritatis infringeret, cum paulo ante, eadem orationis tamquam ſerie, dixisſet: *εἰ ἐγὼ ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Matth. l. c.* vs. 28. *Luc. l. c.* vs. 20. Quid? quod Servator, dum miraculum petentes repellit, miraculorum tamen vim auctoritatemque agnoscit, cum *reditum ſuum in vitam σημεῖον* esſe, dicat, quod istis hominibus concesſurus esſet (*t*). Jam, quae diximus, accommodari quoque posſunt ad *Matth.* XVI. 1. ſqq. ubi Phariſaei et Sadducaei a Servatore dicuntur miraculum petiisſe, non quidem veri amore ducti, ſed *πειράζοντες αὐτὸν*, neque quaſi nullum adhuc miraculum Jeſu vidisſent, ſed *majus* etiam et *illustrius* prodigium (*σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*) ſpectare volebant. Huic igitur importunae petitioni cum Jeſus non obtemperaverit, concludit Eberhardus rationem, noluisſe Servatorem miracula haberi argumenta divinae ſuae legationis! Quid? ſi morem Jeſus gesſisſet, quantos fortasſe clamores Eberhardus aliique excitaturi fuisſent, indignam esſe, vociferantes, legato divino istam circumforaneam prodigiorum ostentationem, quae, ſimul atque mirabili quadam ſpectaculi novitate ſe oblectare homines vellent, ad eorum ſe voluntatem continuo componeret? Atque jure meritoque ita ſenſisſent. Quid igitur est, quod ex his locis illud efficiant, quod ex iis effici nullo pacto potest? Quid? nonne *probabile* est, cum Servator hoc quoque loco, vs. 4. *τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ* commemoret, illud *ſignum* eodem modo esſe interpretandum, quo vidimus *Matth.* XII. intelligi debere, ut ſignificetur *reditus Christi in vitam*, cum

cum inprimis tanta sit rerum adjunctarum universaeque orationis in utroque loco similitudo? Estne improbabile, illa σημεῖα τῶν καιρῶν, vs. 3. significare miracula, quibus, ut supra vidimus, Judaei existimabant, seculum Messiae illustre fore? Ipse enim Servator saepius docuit, miracula esse temporis Messiae insignia, *Matth.* XI. 3-5. XII. 28. *Luc.* XI. 20. Si autem Servator in hoc quoque Matthaei loco miracula dicit auctoritatis suae documenta, quomodo tandem eodem loco illa documenta contemnere potuit? Etiamsi vero illud σημεῖον Ἰωνᾶ, atque illa σημεῖα τῶν καιρῶν ita non esse intelligenda existimes, nihil tamen, ut diximus, ex hoc Matthaei loco effici potest, quod Eberhardi causam adjuvet. Neque loco *Joannis*, IV. 48. moveor. Recte enim animadvertit *Storrius* (*u*), tantum abesse, ut Servator eo loco miraculorum vim probandae veritatis attenuet, ut eam potius, tamquam indubiam, *sumat*, et tantum reprehendat *infirmam* illius βασιλικοῦ *fidem*, vs. 49. qui filii sanationem ab eo peteret. Universe autem illud animadvertimus, imprudentem esse eorum orationem, qui ex illis, quos adduximus, Jesu sermonibus efficere velint, miracula neque per se esse, neque a Servatore habita fuisse veri argumenta. Fieri enim potuit, ut Jesus, quamvis eam probandi veri vim miraculis tribueret, tamen pro temporis, loci, hominumque ratione vituperaret eos, qui se ei fidem habituros negarent, nisi viderent miracula. Quam rem evidenti exemplo declaremus. Reditus Christi in vitam nullum profecto *firmius argumentum* Apostolis esse poterat, quam ut Jesus post obitum se iis conspiciendum praeberet; quamobrem ipse Servator atque Apostoli hoc argumento praecipue utuntur, *Matth.* XXVI. 32. *Joann.* XX. 20. *Act.* X. 41. 1 *Cor.* XV. 5-8. Cum igitur Jesus Thomam *reprehendat*, quod fidem habere noluerit, antequam ipsum in vitam reducem *vidisset* ac *contrectasset*, *Joann.* XX. 29. *coll.* 25. quis tam demens, qui propterea conspectum Jesu praesentis neque esse, neque a Jesu habitum fuisse, resurrectionis argumentum, existimet? Si autem Thomam, *sui amantissimum*, *prae gaudio dubitantem*, Jesus reprehendendum duxit, quamvis discipulus *ne semel quidem* adhuc eum viventem post mortem vidisset; quid mirum, Servatorem interdum graviter objurgasse homines, qui *animo malevolo* miracula postularent, quamvis *saepius* eorum testes spectatoresque fuissent? Locus denique 1 *Cor.* 22-24. quo jure huc ab Eberhardo referatur, non intelligo. Cum enim Paulus displicere sibi Christianorum ex Judaeis et Ethnicis discordiam dixisset, vs. 10, 11. non adeo esse disputandum, ait, majusne sit veritatis argumentum σημεῖον, ut Judaei, an vero σοφία, ut Ethnici existiment, vs. 22. dummodo de ipsa religionis veritate inter eos conveniat, cujus caput sit Χριστὸς ἐσταυρωμένος, vs. 23. II. 2. Etiamsi vero vs. 22. non Christianos ex Judaeis et Paganis intelligendos esse putas, sed eos, qui avitae religioni adhuc adhaererent (*v*), ecquid tandem Eberhardus lucretur? Cum enim Paulus non de σημείοις universe, sed de uno σημείῳ loquatur, quid impedit, quominus Judaeos *extraordinarium* aliquod prodigium postulavisse, arbitremur? Quod si ita est, quidni eodem,

quo

quo Jesus, jure importunos homines reprehenderit, cum praesertim in Corinthiorum Ecclesia satis jam essent miracula edita, 1 *Cor.* XII. sqq. (*w*) Quicquid hujus rei sit: cum paulo post demonstraturi simus, Paulum permultum tribuisse miraculis, statuendum est, Apostolum h. l. ita de miraculis pro temporis, loci, hominumque conditione, loqui; etiamsi ob monumentorum historicorum penuriam eam rerum conditionem ignoramus. Nam, ut diximus, aliud quid est, *vituperare miracula petentes*, aliud, *ipsa miracula non habere pro veritatis argumentis*. Omnino autem miramur, qui Eberhardus non intellexerit, hunc Pauli locum magnopere obesse universo scriptionis suae consilio. Si enim Apostolus hoc loco contemsit miracula Judaeorum, contemserit quoque Graecorum philosophiam, necesse est (*x*); ex qua tamen praecipue Christi et Apostolorum doctrinam profectam esse, Auctor putat (*y*).

Itaque non hoc fuit miraculorum consilium, ut religionis veritatem efficerent. Pag. 167. Quandoquidem haec Eberhardi sententia iis locis nititur, quibus Servator miraculorum flagitatores objurgat, quosque paulo ante ita explicuimus, ut planum fieret, nihil iis praesidii ad tuendam Auctoris opinionem inesse, omnem hunc locum praetermittere poteramus. Cum autem postea alicujus fortasse momenti futurum sit, tenere, quae fuerit ipsius Christi ejusque Apostolorum de miraculis sententia, paucis hanc caussam conficiamus. Neminem vero a nobis postulaturum arbitramur, ut singulos, quos laudaturi simus, locos peculiari notatione interpretemur. Est enim satis apertus eorum sensus, atque tantum abest, ut Eberhardus, quicum nobis disputatio est, quidquam attulerit ad eorum vim infringendam, ut ipsos locos ne verbo quidem commemoraverit.

Matth. IX. 6. Jesus paralyticum sanat, *eo*, ut ipse ait, *consilio, ut scirent homines*, se auctoritate esse instructum remittendi peccata, adeoque se esse legatum divinum. Praeter Deum enim, qui peccatorum posset veniam dare, esse neminem, Judaei existimabant, nisi qui ad hanc rem a Deo esset missus. Vid. vs. 3. *Luc.* V. 21. (*z*).

Matth. XI. 4. sqq. Cum Joannes misisset, qui sciscitarentur, *essetne Jesus exspectatus ille Messias*, Servator legatos certiorem facere magistrum jubet, τυφλοὺς ἀναβλέπειν, χωλοὺς περιπατεῖν, cet (*a*).

Matth. XI. 20-24. Servator earum civitatum pertinaciam objurgat, quae ipsius miraculis non adductae fuissent, ut ad meliorem frugem redirent (*b*).

Matth. XII. 28. Ex miraculis, quae efficiat, intelligi dicit, adesse τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, *Regnum Messiae* (*c*).

Joann. V. 36. Auctoritatis suae divinae argumenta esse, Servator dicit, τὰ ἔργα, ἃ ἔδωκέ αὐτῷ ὁ πατὴρ, ἵνα τελειώσῃ αὐτά. τὰ ἔργα, inquit, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκε (*d*).

Joann. XI. 42. Jesus, antequam in vitam revocaret Lazarum, Dei auxilium se implorasse, dicit, non quo ipse diffideret, sed ut hominum circumstantium multitudo crederet, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀπέστειλε (*e*).

Plu-

Plura non est necesse adjungi. Quae attulimus, ejusmodi sunt, ut acerrimi etiam miraculorum adversarii coacti sint fateri, Jesum illis locis (plerisque certe) plurimum tribuisse miraculis (*f*). Et tamen Eberhardus, quasi nusquam Servator de miraculorum fuerit consilio locutus, haec loca alto silentio praetermittit; ea cupide captat, quae sibi aliquam vim habere ad sententiae suae commendationem videantur, quamquam falso, ut vidimus (*g*).

Neque Euangelistas ceterosque Apostolos non magni ad probandum verum momenti duxisse miracula, satis constat. Et Euangelistarum quae fuerit sententia, vel ex eo intelligi potest, quod tam saepe tamque diligenter narrare solent, *quae fuerit miraculorum Jesu vis et efficacia ad movendos testium animos;* quod profecto non fecissent, nisi iis, quibus scriberent, persuadere quoque voluissent, multum valere miracula ad veri probationem: vid. *Matth.* VIII. 27. XXVII. 54. *Marc.* XV. 39. *Luc.* XXIII. 47. *Joann.* IV. 41, 42. VI. 14. XI. 45. (*h*). Eadem quoque ceterorum Apostolorum fuit sententia, ut ex eorum orationibus epistolisque intelligitur. *Act.* II. 22. Petrus Jesum vocat ἄνδρα ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς Ἰουδαίους δυνάμεσι, καὶ τέρασι, καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ θεὸς (*i*).

Act. X. 38. Idem Apostolus facultatem sanandi τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, qua Jesus instructus fuerit, pro argumento habet, ὅτι ἔχρισεν αὐτὸν ὁ θεὸς (*k*).

Act. XIV. 3. Lucas narrat, Deum, seu Christum, *confirmasse* Pauli doctrinam, *exhibendis miraculis* (*l*).

Rom. XV. 19, 18. Paulus scribit, se a Christo adjutum multa fecisse ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, *eo consilio, ut Ethnici susciperent doctrinam Christianam* (*m*).

Quid denique apertius, quid ad Eberhardi refutandam opinionem efficacius esse potest, quam quod *Epistolae ad Hebraeos* scriptor, quem Paulum esse, ille putat, cujusque unius auctoritate sententiam suam munire studuit, doctrinam Christianam ad suum usque tempus esse propagatam docet, συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ θεοῦ σημείοις τε, καὶ τέρασι, καὶ ποικίλαις δυνάμεσιν. *Cap.* II. 3, 4.?

Quis igitur Graece vel mediocriter doctus non miretur hominis temeritatem, qui, quasi ea, quae attulimus, loca ne in Novi quidem Foederis libris reperirentur, miraculorum, audacter infitietur, illud fuisse consilium, ut Christi et Apostolorum doctrina iis confirmaretur, ad hominumque approbationem commendaretur (*n*)?

Atqui ipse Servator perspicue docet, ipsam doctrinae vim atque praestantiam optimum esse divinae auctoritatis argumentum, graviter monens: ἐάν τις θέλῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖν, γνώσεται περὶ τῆς διδαχῆς, πότερον ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ. *Joann.* VII. 17. *Pag.* 167.

Odiosa hercle res est, quod Eberhardus, qui tanto hiatu nova se allaturum promisisset, toties aliorum cantilenas repetit. Qui enim aversantur miracula, hoc Joannis loco

tamquam inexpugnabili quodam munimento, ita defendere sententiam suam solent, ut risum fere ceteris moveant (*o*). Estne igitur extra omnem dubitationem positum, Jesum h. l. doctrinae praestantiam ut firmissimum veritatis testimonium laudare? Quod si verbum γιγνώσκειν *inquirendi*, *investigandi* notione sumatur, ut *Joann.* VII. 51. *Act.* XXII. 30. XXIII. 28. quid impedit, quominus locum ita vertamus: *Si quis velit Deo obtemperare, is inquirat, utrum Dei auctoritate, an vero meâ, hanc doctrinam tradam?* i. e. *hoc ipsum est θέλημα θεοῦ, hoc ipsum Deus a vobis postulat, ut sciscitemini, quâ ego auctoritate loquar: id igitur qui facit, is morem Deo gerit* (*p*). Hic autem si est loci sensus, facile intelligitur, Servatorem tantum loqui de *inquirendi officio*, minime vero docere, *doctrinae suae excellentiam esse divinitatis argumentum.*

Neque vero hoc ita dicimus, quasi desperanda nostra causa sit, nisi is huic loco sensus tribuatur, quem diximus. Esto, ut vult Eberhardus. Doceat Servator l. l. religionis salubritate evidens contineri auctoritatis suae divinae documentum; quid, quaeso, aliud inde efficiatur, nisi in miraculis non esse *unicum* veritatis argumentum ponendum (*q*)? Atque tantum abest, ut hac nostra concedendi facilitate miraculorum causam debilitari existimemus, ut ea potius haud mediocriter corroborari videatur. Miraculorum enim ea ratio est, ut, nisi cum saluberrima ac praestantissima doctrina conjungantur, praestigiarum suspicionem habeant, nec quicquam efficiant omnino (*r*). Quamobrem, nisi Jesu miracula essent effecta ad doctrinae excellentissimae confirmationem, illas miraculorum in N. F. narrationes non esse magni habendas existimarem. Cum vero Jesus eam religionis doctrinam tradiderit, quae sua se praestantia ad hominum animos commendaret, facile intelligitur, in hac ipsa doctrina haud mediocre esse miraculorum praesidium positum; quoniam *sine ea doctrina* nulla fuisset miraculorum fides. Nam si quis ita dicere velit, doctrinam, quae se ipsa commendet, non indigere miraculorum testimonio, illud jam supra est a nobis repulsum. Ut autem *per se* illud requiritur, ut miracula, si quidem aliquis eorum usus futurus sit, cum salubri doctrina copulentur, ita inprimis haec conjunctio conveniebat *in eam, qua Jesus utebatur, conditionem.* Cum enim se Messiam esse diceret in ea gente, quae Messiae personam dignitatemque proeliis, victoriis, atque imperii magnificentia cerni opinaretur, miracula, non cum doctrina conjuncta, non tantum nullam poterant habere utilitatem, verum etiam eo valere debebant, ut hominum animos magnarum rerum exspectatione alerent, eorumque commentis de Messia orbis terrarum victore multum commendationis adderent. Sapientissimo igitur consilio cum miraculis Servator conjunxit doctrinam: quippe qua conjunctione intelligeretur, se sua efficiendorum miraculorum facultate nequaquam esse ad debellandas gentes abusurum, verum eam adhibiturum ad stabiliendum illud Messiae imperium, quod a Judaeorum ingenio atque opinione maxime abhorreret. Quam ergo Judaeorum vanitatem excitare poterant ac necessario excitatura fuerant *sola miracula*, eam Jesu *doctrina*, miraculis stipata, tamquam injecta manu, reprimebat (*s*).

Gratisſimo igitur animo accipimus, quod dat Eberhardus. Adeo enim placere nobis Christi religionem confitemur, ut, quicquid ad eam confirmandam pertineat, illud magno cum ſtudio arripiamus. Neque vero tantum tribuimus miraculis, ut in his unice ponamus omnia. Accedunt praeter illam, de qua loquimur, doctrinae praestantiam, vaticinia etiam, et religionis admirabilis quaquaverſus propagatio. Si autem nos ea ſumus in disputando facilitate, ut propter *unum Joannis locum* Eberhardo concedamus, doctrinae praestantiam ab ipſo Jeſu habitam esſe pro veritatis argumento, quid est, quod non eadem ille erga nos liberalitate ſit, atque, propter *multa*, quae ſupra attulimus, *loca*, miraculorum vim ad probationem veri agnoscat? Neque est, quod vereatur, ne hac miraculorum tamquam contagione inquinetur illius argumenti, quod unice probat, castitas. Ut enim paulo ante vidimus, ſapientisſime Servatorem cum miraculis conjunxisſe doctrinam, ita quoque optimo conſilio cum doctrina copulavit miracula. Cum enim, quod verbo ſupra jam monitum est, Jeſu vita, conditio, doctrina tantopere abhorreret a Mesſiae, quem ejus populares ſibi informaverant, perſona; ſperare profecto non poterat, rem ſuam ſibi ſuccesſuram, niſi aliqua *extraordinaria auctoritatis ſuae testificatione* hominum in ſe animos cogitationesque converteret. Neque intelligi potest, quo pacto Servator per ſatis longi temporis ſpatium ſibi adhaerentem tenere potuerit tantam multitudinem eorum, qui alium prorſus Mesſiam cogitarent, quam ipſe esſet, niſi ſtatuamus, talia ſubinde ab eo esſe effecta, quae hominum ſtudia attentionemque movere, alere, retinere posſent: ut, quod per vitae tenuitatem ad Mesſiae dignitatem deësſet, id facinorum extraordinariorum tamquam ſplendore compenſaretur (*t*). Itaque et ad Jeſu Apostolorumque ſententiam, et ad ipſius rei naturam accommodatius fecisſet Eberhardus, ſi conjunxisſet ea, quae nec distrahi nec divelli debent (*u*).

Jam in Eberhardi disputatione nonnulla ſequuntur, quae, cum aliqua aut obſcuritate aut ambiguitate laborent, ipſius Auctoris malim, quam meis, verbis infra referre (*v*). Sunt autem adeo falſa, quae quidem intelligam, adeoque cum historiae veritate pugnantia, ut mirum ſit, talia excidere potuisſe Eberhardo. Neque vero, cum praeſertim ad rei ſummam nihil pertineant, aliquam eorum rationem haberemus, niſi univerſam Eberhardi orationem accurate perſequi conſtituisſemus. Itaque pauca ſuffecerint. Duo igitur contendere Auctor videtur, quorum alterum est:

1. *Patres Eccleſiasticos e ſuperſtitioſa ſui temporis philoſophia id ſumſisſe, ut Jeſu Apostolorumque miraculis vim probandi veri tribuerent.* Ita is loquatur necesſe est, qui Patrum ſcripta vix levi manu tractaverit. Et quod miracula pro veritatis habuerunt argumentis, id tum demum iis vitio vertemus, ſi aliquis Eberhardi ſimilis nobis perſuaſerit, aut miracula non tanti esſe facienda, aut Jeſum ejusque Apostolos non eandem, quam Patres, iis vim tribuisſe. Cum autem Eberhardus dicit, eos philoſophiae ſuae ſuperſtitioſae placitis, eo esſe adductos, ut tantum tamque firmum veritatis praeſidium in miraculis inesſe existi-

timarent, ecqua tandem ista temeritas est! *Primum* enim, tantum abest, ut Patres per philosophiae suae superstitiosae placita eam probandi veri vim tribuerint miraculis, ut potius *ipsi fateantur, se per eadem illa placita impediri, quominus hoc miraculorum argumento utantur, ne scilicet adversarii, opponendis Daemonum miraculis, hujus argumenti vim infringerent:* adeoque se vaticiniorum malle testimonio uti (*w*). *Deinde:* si qui Patrum antiquiorum sunt, qui miracula laudent, ut veritatis argumenta, non tantum nullum indicium est, eos hanc sententiam e superstitiosa de Daemonum miraculis opinione duxisse, verum etiam de Geniorum prodigiis *per contemtum loquuntur*, ne miraculorum Jesu auctoritati officerent (*x*). *Denique:* cum *Origenes* et *Arnobius* contra eos adversarios disputarent, qui Geniorum prodigia Jesu miraculis opponerent, illi duumviri judicaverunt, Jesu et Apostolorum miracula non posse justi argumenti vim nancisci, nisi *certas notas* constituerent, *quibus haec ab illis, tamquam vera a fictitiis, possent discerni* (*y*). Itaque tum demum miraculis Jesu et Apostolorum Patres senserunt argumenti vim esse tribuendam, cum effecissent, eam *non* esse tribuendam prodigiis Geniorum. Quae cum ita sint, quotusquisque est, qui non videat, quam falsa sit et ab historiae testimonio abhorrens Eberhardi opinio?

2. *Alterum*, quod Eberhardus adjungit, Patres miraculorum argumento tantum usos fuisse apud *indoctos*, cum doctis potius *per ipsam doctrinae praestantiam* de religionis veritate persuaderent; id quam temere dicatur, neminem fugere arbitror, qui in Patrum scriptis non plane sit hospes. Ne enim de *Quadrati ad Hadrianum Apologia* dicam (vid. *not. x.*), quis tandem ignorat, Patres utroque argumento uti ad *eosdem* adversarios. Quod si ita est, *eosdem* illos adversarios, judice Eberhardo, et *doctos* fuisse et *indoctos* necesse est! (*z*)

Cum igitur, inquit, *adeo desperanda sit miraculorum causa, quaeritur, quid sit judicandum de Sacrorum Scriptorum fide historica?* (*a*) *p.* 170. Hic oritur ea, de qua supra questi sumus, disputationis Eberhardianae difficilis confusio. Rapitur, tamquam torrens, oratio, ut quod teneas, ubi persistas, quod intelligas, vix habeas. Mirandum autem est, rem gravissimam ab erudito homine tanta levitate tractari potuisse, quasi, ut ait Horatius, de lana caprina esset quaestio. Loquitur de inculto Apostolorum ingenio, de incertis rumoribus, unde narrationes suas traxerint, de poëtico orationis ornandae studio; atque ita loquitur, ut poëta, nulla adhibita disputandi severitate, nulla accuratione, quam tanta res requirebat. Aut nullas caussas affert, quibus opinio sua nitatur, aut, si quas commemorat, illae philosophi gravitate prorsus sunt indignae.

Ne vero et ipsi videamur, poëticam orationem poëticae opponere, age, ex vagante Eberhardi disputatione arripiamus, quod arripi possit: quod ita optime nobis facturi videmur, si utrumque Auctoris impetum cum in *physicam* tum in *historicam* miraculorum veritatem, quoad ejus fieri a nobis potest, breviter quidem, sed satis accurate, repellamus.

 I. Quae

fuit eorum ignorantia, ut nec ipsi, nec eorum aequales remediis, sed praesenti Dei efficaciae, morborum curationes tribuerent, *nulla profecto causa afferri potest, cur taceant remedia, quae Servator aegrotantibus adhibuerit.* Si enim morborum sanationes, *quamvis adhibitis remediis* effectae, ad Deum referebantur, et pro *miraculis* habebantur, ecquid tandem impedire potuit, quominus Euangelistae Jesum remediis usum fuisse, narrarent? Neque est, quod quis dicat, eos propterea fortasse non commemorasse remedia, *quoniam iis res non tanti videretur, ut digna esset, quae referretur.* Primum enim, cum Jesu miracula adeo *accurate* narrare soleant, ut morbi genus, aegrotantis conditionem, Jesu verba, motum, gestum cet. referant, quomodo tandem fieri potuit, ut remedia, quibus eum uti viderent, quibusque, quoniam *constanter* iis uteretur, non possent non aliquid momenti tribuere, commemorare oblivi scerentur? Deinde, Euangelistas non propterea neglexisse remediorum mentionem facere, quod ea non digna censerent commemoratione, ex eo intelligi potest, quod interdum referunt ea, *quae speciem remediorum* habent, vid. *Matth.* XIV. 17. sqq. *Marc.* VI. 38. sqq. *Luc.* IX. 13. sqq. *Joann.* VI. 9. sqq. IX. 6. sq.

5. Etiamsi statuamus, tantam fuisse Euangelistarum ceterorumque Judaeorum ignorantiam, quantam dicat Eberhardus, non tamen me intelligere, fateor, ecqua ea in re vis sit ad nostram de miraculorum veritate physica persuasionem debilitandam. Non enim propterea credimus, Jesum veri nominis miracula edidisse, quod Euangelistae dicant, *se* multas Jesu res gestas *pro miraculis* habere, sed quoniam, *nostro* judicio utentes, ea, quae Euangelistae *se vidisse, quibusque se interfuisse*, narrant, e cognitis naturae legibus explicari non posse, intelligimus. Narret mihi philosophus aliquis, se vidisse miraculum; si nihil amplius narret, non credam: referat idem homo rudis, minus etiam credam, nisi, *quid* viderit, me doceat. At narrent mihi nonnulli Caraibae, (nam barbari ponendi sunt, ut mos geratur Eberhardo) se hominem *vidisse* per quatriduum jam mortuum atque putridum, alicujus jussu, in vitam redeuntem, seque hunc reditum *miraculum* esse, putare; dummodo de *historica* veritate constet, de *physica* ne dubitem quidem: non *propterea*, quod illi eam rem *sibi* miraculum videri dicant; sed quod ipse, etiamsi illi, quid *sibi* videatur, non dicant, aliter judicare non possim, quin mortui in vitam reditus verum miraculum sit habendum. Itaque non quaeritur, quae sit physices peritia, sed, quae oculorum acies, qui tactus, qui auditus, quae reliquorum sensuum integritas? Neque vero intelligi potest, quare in re aperta philosophorum sensibus acrius tribuatur, quam reliquorum hominum, judicium. Si igitur Euangelistae universe tantum narrassent, se plurimis Jesu miraculis interfuisse, nec tamen *ipsas res* retulissent, magnam vim habitura fuisset Eberhardi oratio, docentis, non esse imperitorum judicio confidendum; cum vero *ipsa facta*, quibus interfuerint, referant; cum narrent, ut hoc utar, se Lazarum *vidisse*, Servatoris jussu e sepulcro exeuntem, quid tandem ad hujus testimonii auctoritatem frangendam valere potest *physices imperitia?* (f)

Haec

Haec habebamus, quae adverfus Eberhardum disputaremus. Effecimus, nostram de miraculorum Jefu veritate phyfica fententiam non tantum nihil detrimenti capere, verum quoque confirmari, etiamfi ftatuamus, Euangelistas ceterosque Judaeos in fumma rerum naturalium ignoratione fuisfe verfatos. Ea autem concesfimus, quae minime concesfisfemus, fi feverius agere voluisfemus. Non tantum enim etiam atque etiam negamus, Judaeos tempore Jefu non potuisfe miracula a caufarum naturalium vi discernere, verum etiam, Jefum neque adhibuisfe, neque pro conditione, in qua verfatus fit, adhibere potuisfe remedia contendimus. A cujus tamen rei tractatione abftinemus, partim quod Eberhardus, in cujus fententia refutanda magis, quam in nostra tuenda, verfamur, ne unam quidem historiae auctoritate nixam rationem attulit, cur Servatorem ufum remediis fuisfe, opinetur; partim quod illud argumentum jam faepius elaboratum est ab optimis miraculorum vindicibus. Ad hos igitur lectores delegamus. Nobis quidem ea videbatur optima disputandi ratio, ut, concesfo, quod Eberhardus nullo jure ut fibi concederetur postulabat, ostenderemus, quam nihil effecerit ad miraculorum veritatem phyficam infringendam. Quandoquidem autem Eberhardus fidem Euangelistarum historicam valde fibi curae esfe, dicit; eam vero fatis defendi posfe ftatuit, *etiamfi Jefus remedia adhibuerit aegrotantibus*, modo fumamus, eos, pro caufarum naturalium infcitia, bona fide haec remedia non commemorasfe; ea de re videamus. Ita autem hanc caufam tractabimus, ut iis, quae dicturi fumus, vicisfim valde confirmetur id, quod paulo ante de remediorum ufu animadvertimus. Quoque integrius de hac quaeftione judicium feramus, a Christo et Euangelistis paulisper mentem et cogitationem avocemus, atque ita rem fingamus.

1. In barbara aliqua Americae gente, famâ accepi, ante hos aliquot annos extitisfe excellenti virum ingenio, et artis medicae peritisfimum. Editur a nonnullis ejus familiaribus liber, qui ejus vitam complectatur. Multos lego homines, variis morbis affectos, ad hunc fe Apollonium fanitati recuperandae contulisfe, atque ab eo esfe fanatos. Si nihil amplius lego, nullus dubito, quin aegrotantibus adhibuerit remedia, etiamfi in ejus vita ne verbum quidem de remediis reperiatur. Atqui video illos historicos rem ita narrare, ut *de industria* noluisfe remediorum mentionem facere videantur. Narrant, Apollonium *allocutum fuisfe* aegrotos; *tetigisfe* palpebras eorum, qui vifu esfent capti; *voce jusfisfe* mortuos (quos certe ipfi mortuos putarent) ad vitae vigorem redire: quae cum fecisfet, affectos fanitati fuisfe restitutos; mortuos revixisfe; remedia autem, quae adhibuerit, prorfus tacent. Quid ergo? fi illi *accurate* et *conftanter* in morborum curationibus ea referunt, quae ad ipfam fanationem per fe nihil conducere posfint, ut *verba*, *tactum*, cet. ea vero *conftanter* praetermittunt, quibus folis fanandi vis contineatur, posfumne aliter fuspicari, quin *de industria* remedia commemorare noluerint? Nam *cafui* non potest illa praetermisfio asfignari: non enim *unius* hominis est negligentia, fed *plurium* historicorum in eam rem confpiratio. Si autem *de industria* fecerint, ecquod tandem

dem aliud hujus rei confilium excogitari poterit, quam ut Apollonium legentium oculis, ut θαυματουργὸν, proponerent? Si vero judicaverunt, fe id, quod fpectarent, confequi non posfe, nifi praetermitterent ea, *quae fcirent ab eo adhibita esfe*, remedia, equidem, quomodo tuenda eorum fides historica fit, me non intelligere fateor. Neque est, quod quis dicat, eos omittenda hac remediorum mentione illud, quod diximus, confilium fpectare non potuisfe, quandoquidem, pro caufarum naturalium infcitia, eum pro θαυματουργῷ habuisfent, etiamfi eum remediis utentem vidisfent. Nam fi ita fe res habet, non potest, ut fupra jam animadverfum est, intelligi, qui factum fit, ut plures historici reliquas minutas περιστάσεις conftanter narrent, remedia autem, quibus Apollonius *conftanter* ufus fit, non narrent, cum tamen eorum commemoratio, ipforum opinione, nihil posfet de θαυματουργοῦ gloria detrahere (*g*).

2. Habeant autem ea, quae diximus, non majorem, quam *fuspicionis*, vim. Ea vero, quam pofuimus, fuspicio, quaeque, fi recte fuspicati fumus, historicorum fidem frangit, mirifice confirmetur necesfe est, fi eos interdum narrare video, Apollonium ufum esfe remediis, fed *iis remediis*, *quae per fe ad depellendum aliquod incommodum aut ad fanandum morbum nihil valeant*. Referunt, *paucis panibus piscibusque multa hominum millia* ab Apollonio esfe faturata. Intelligo tantillum alimentum ad tantam hominum multitudinem nihil esfe, adeoque, fi vera narrent, miraculum quoddam ab Apollonio esfe editum. Alio loco narrant, aliquem, qui *inde a natalibus vifu captus esfet*, ab Apollonio *oculorum ufum accepisfe*, *luto e faliva et pulvere facto*. Scio *tantam rem tali medela* effici non posfe, adeoque miraculum agnosco (*h*). Jam fi mihi perfuafisfimum est, Apollonium non tantum in coeco fanando et in illa multorum hominum fame depellenda, verum etiam in reliquis omnibus morborum curationibus, adhibuisfe remedia; et tamen video illos historicos ceteras fanationes ita narrare, *ac fi nullas medelas* adhibuisfet; duo autem facinora ita referre, *ut remedia cum mali depulfione nullam conjunctionem habeant:* nonne *maxima* mihi *fuspicio* nascatur necesfe est, eos *ex confulto* et *illa* remedia tacuisfe, et *haec* commemorasfe, ut Apollonii vitam *miraculis* exornarent?

3. Quam vero, pro nostra disputandi facilitate, adhuc *justam fuspicionem* appellavimus, ea evidentiae vim accipit, fi video, illos historicos *alia remedia commemorare*, *quam fcirent ab Apollonio esfe adhibita*. Si verum est, multa hominum millia ab eo faturata, atque coecum fanatum esfe, aut miraculum agnoscendum est, aut ftatuendum, Apollonium *aliis medelis* ufum esfe, quam historici referant. Fac igitur illos historicos *fcivisfe*, (nam id Eberhardus minime negat) Apollonium non fex aut decem, fed mille panibus piscibusque, non luto, fed alia, nescio qua, medela esfe ufum, quomodo tandem eorum fides historica defendi poterit? Si autem res ita fe habet, ut, fi pro rei veritate narrasfent, quae remedia Apollonius *vere* adhibuerit, *nullum miraculum* relinqueretur, cum contra nunc ita rem exponant, ut quemvis legentem fubire debeat miraculi

co-

cogitatio; judicari aliter non potest, quam eos *de industria* vera remedia tacere, fictitia referre, eo consilio, ut θαυματουργὸν appareat esse Apollonium.

4. Et ne quis putet hujus animadversionis nervum ita incidi posse, ut dicatur, illos historicos non potuisse eo, quod diximus, consilio, fictitia remedia narrare, vera praetermittere, quandoquidem, ex Eberhardi sententia, tanta statuenda sit eorum inscitia, ut, *etiamsi vera remedia narrassent, tamen effectum pro miraculo habuissent;* hac de re pauca animadvertamus. *Primum* quaerimus, si non eo, quod diximus, consilio ita fecerint, quo igitur consilio? *deinde*, etiamsi *nullo consilio* ita fecerint, quomodo tamen eorum fidem historicam tueare? *Denique*, quod ad coeci sanationem accommodari possit, an quoque ad illam famis depulsionem continuo potest transferri? Potestne aliquis homo ita infra formicarum ingenium esse dejectus, qui putet, quinque millia hominum quinque millibus panum saturare, aut miraculum esse, aut etiam aeque magnum, ac tantam hominum multitudinem paucis tantum panibus a fame liberare? Si autem illos historicos magistrum suum rogare audio, emturine sint panes, qui ad tantam multitudinem sufficiant, cum alimentum, quod suppetat, nihil sit ad tantum famelicorum numerum, facile intelligitur, illos homines bene perspexisse, non esse miraculum, si satis cibi praesto sit, aliquot hominum millia saturare; sed ea saturare tantillo cibo, qui ad duodecim vix homines satis sit, illud verum miraculum esse habendum (*i*). Itaque, si Eberhardi ratione Euangelistarum fidem defendere velis, statuendum est, eos non tantum ignoravisse morbos naturalibus medelis sanari posse, verum etiam ad magnam hominum multitudinem saturandam magnam cibi copiam requiri! Quod tamen eos *non* ignoravisse, loca, quae commemoravimus, docent.

5. Nolo cum Eberhardo severe agere. Narrant illi historici, Apollonium multos aegrotantes sanitati restituisse eos leviter *tangendo*, *alloquendo*, cet. remedia vero ab eo adhibita non commemorant. Salvam tamen puto eorum fidem historicam esse, cum casu, nescio quo, eas medelas commemorare neglexerint. Atqui dum diligenter lego, ecce! in tantam me difficultatem conjectum sentio, ut plane eorum fides historica desperanda sit. Referunt hominem aliquem ad Apollonium venisse, qui salutem peteret filio suo, in lecto graviter aegrotanti. Apollonius, nec viso nec tacto aegroto, bono animo hominem esse jubet, filium enim valere. Pater domum contendit, et filium comperit valentem. Jam quonam artificio in hanc historiam intrudam medicamina? Salva res est! Medicus patri dedit remedia, quae filio adhiberet. Minime vero! Nam non tantum narrant filium, satis longe remotum, eodem, quo pater cum medico loqueretur, temporis puncto convaluisse, verum etiam domesticos ei, domum nondum ingresso, obviam venisse, et filii valetudinem annunciasse (*k*). Hic aut miraculum statuendum esse, contendo, aut actum esse de fide historica. Ita enim rem narrant, ut remediorum usus *ne cogitari quidem*, nisi eversa historia, possit.

Eorum, quae diximus, perfacilis est ad rem praefentem accommodatio. Eberhardus, cum Jefum aegrotantibus adhibuisfe medicamenta existimet, Euangelistarum tamen fidem historicam integram esfe, dicit, modo fumas, eos *nullo dolo* fcripfisfe, cum tanta fuerit eorum phyfices imperitia, ut morborum per remedia naturalia curationes non minus pro miraculis haberent, quam fi illae nulla medicaminum ope esfent effectae. Atqui planum fecisfe videmur, ne tum quidem fidem eorum historicam defendi posfe, etiamfi magnam fuisfe eorum infcitiam ftatuas. Nam ne de medicamentorum *praetermisfione* dicamus, effecimus, fi Jefus medelas adhibuerit, eos *partim alia remedia referre*, quam quibus Servatorem ufum esfe *fcirent*, et quidem ea, quae ad morbi curationem nihil conferre posfent, ut lutum in coeci fanatione; *partim* eos *fcientes* et *prudentes* remedia, quae Jefum adhibuisfe novisfent, *narrando ita extenuare et imminuere*, ut ea fufficere ad tantam rem non posfent, quantam iis effectam esfe, referunt, ut in fatianda illa hominum ingenti multitudine; *partim* denique, eos interdum res Jefu gestas ita narrare, ut, *fimulatque medicamina afferas*, *ipfam historiae veritatem penitus evertas*, ut, quam proxime commemoravimus, hominis aegrotantis, ejusdemque abfentis, fanationem. Cumque infuper (*num.* 4.) effecerimus, Euangelistas *fcivisfe*, fe *pervertenda rei veritate* (nam fumendum est, remedia a Jefu fuisfe adhibita) miracula narrare, non vero miracula narraturos fuisfe, fi res, ut vere gestae fint, exponerent; nostro jure ita rationem concludimus: *Si Servator naturalibus remediis morbos aliaque incommoda pepulerit*, *mala fide egerunt Euangelistae*, *atque fcientes ac prudentes lectores fuos fallere voluerunt*.

Jam ex iis, quae disputavimus, vide, quid confequatur. Si demonftravimus, Euangelistas, fi Servator remediis ufus fit, de industria facinora Jefu, naturae viribus effecta, ita retulisfe, ut e naturae ferie explicari non posfint, eo confilio, ut Magistro miracula affingerent, fequitur, *eos probe tenuisfe*, *quantum interfit inter effectus naturales et vera miracula; quandoquidem*, *fi non tenuisfent*, *nulla caufa fuisfet*, *quare ab historiae veritate discederent*. Quae animadverfio, facile intelligitur, quantum valeat ad Eberhardi disputationem frangendam, cum ille in Euangelistarum infcitia omnis caufae fuae fundamentum ponat (*l*).

II. Reliquum est, ut ad eam partem orationis Eberhardianae perveniamus, quae est *de miraculorum veritate historica*. Quod tamen non ita est intelligendum, quafi Auctor certos quosdam terminos conftituerit, ubi definat de phyfica, incipiat de historica eorum veritate loqui. Quod faepius a nobis dictum est, utramqne rem turpisfime Auctor confundit: nos vero, quo legentium judicium adjuvemus, qua posfumus perfpicuitate, ac prout Eberhardum intelligimus, res diverfisfimas distinguendas existimamus, atque de fingulis peculiariter disputandum. Nihil autem tam vereor, quam ne quid Eberhardo affingatur, quod fit ab ejus mente ac fententia alienum: quod facile fieri posfe fentio, cum fit perturbata ejus oratio. Quamobrem etiam atque etiam lectorem rogamus, ut ipfe in ma-

manus Eberhardi librum sumat, ejusque sententiam cum nostra disputatione comparet. Nam hunc ipsum de *historica* miraculorum *veritate* locum ita tractat, ut rursus res diversissimas pro iisdem habere videatur. *Pag.* 175. antiquam scribendae historiae rationem non esse ad nostrorum historicorum consuetudinem exigendam, Auctor animadvertit. Cum enim nostris hominibus ea lex scripta sit, ut ne quid a rerum veritate discedant; veteres, tantum abesse, ut huic legi paruerint, ut potius nihil antiquius habuerint, quam ut magnorum virorum vitas, qua possent ratione, exornarent. „ *Itaque, si qui populares rumores, quorum fides vulgo aut agnosceretur, aut certe non impugnaretur, huic consilio inservire posse viderentur, grato animo eos hos rumores arripuisse, atque in historias intulisse. Ita scripsisse Livium, nec tamen ejus fidem historicam propterea a quoquam in dubium esse vocatam, neque superstitionis notam ei esse inustam.*" De Livio postea videbimus. Hanc vero Auctoris de antiquis historicis sententiam si ad Euangelistas accommodamus, contendere videtur, narrationes in N. F. *e popularibus rumoribus* natas esse, quos illi adhibuerint ad vitam Jesu exornandam. *Pagina* autem sequenti ejusdem orationis tamquam filum ita persequitur, ut easdem illas narrationes ad *Euangelistarum poëticam fingendi luxuriem* referre videatur (*m*). Nescio hercle, quo me convertam. Et tamen parendum necessitati est. Quaeque sententiae conjunctae verae esse nequeunt, de iis singulis est disputandum. Qua quidem re molesta supersedere potuissemus, si Eberhardo explicate docere placuisset, quae esset utriusque opinionis conjunctio. Itaque, quamvis nobis persuasissimum sit, Auctorem sibi non constare, cum, alterâ sententiâ positâ, altera tollatur, tamen, ne *verberare ictibus auras* videamur, de utraque *peculiariter* dicemus, atque primum efficiemus, *miracula non esse ab Euangelistis poëtarum more conficta:* deinde, *eorum narrationes non ex incertis ac popularibus rumoribus fluxisse.* De *illa* autem sententia prius dicemus, quod in ejus tractatione haud pauca occurrent, quae ad *hanc* quoque impugnandam, pertinebunt.

1. Omnium primum igitur illud animadverto, si miracula, quae in N. F. referuntur, *vere a Jesu fuerint edita*, ea non potuisse alia et simpliciori ratione narrari, quam ea narrari videmus. *Simplicem* autem *rationem* cum dicimus, non hoc volumus, miracula referri solere vulgari et historica oratione, nullis verborum cincinnis; sed hoc dicimus, miracula Jesu ita saepius commemorari, ut *simplicissimo vinculo conjungantur cum iis rebus, in quibus nihil extraordinarii insit.* Urbes, oppida, vicos peragrare, in populi conventibus doctrinam aliquam tradere, sunt res vulgares, nec aliquam poëseos significationem habent. Jam si his simpliciter subnectitur: *et morbis mederi:* quis non videt inauditam interpretandi audaciam, quae *illa*, ut *vere gesta* accipiat, *hoc unum* ad poësin referat? Vid. *Matth.* IV. 23. IX. 34. XII. 15. *Marc.* I. 39. Non hoc loco id agimus, ut miraculorum veritatem historicam tueamur, sed quaeritur, an Euangelistae ea *poëticâ ingenii agitatione* finxerint: quam Eberhardi sententiam veram esse non posse, contendimus, nisi

 in

in iis, quos memoravimus, locis *eam arbitrariam interpretandi rationem adhibeamus, quae in nullis aliis libris explicandis adhibeatur.*

2. Eberhardus, cum miraculorum narrationes ab Euangelistarum poëtica fingendi libidine repeteret, ea tantum facinora cogitavisſe videtur, quae cum per ſe *ſplendida* esſent, tum *longiori quadam et accuratiori oratione* a ſacris historicis referrentur (*n*). Atqui cogitare quoque debuerat *magis tenues* et *obiter tantum adſperſas miraculorum commemorationes, quae non tantum percellere legentes et admiratione afficere non posſunt*, verum etiam ejusmodi ſunt, *ut*, niſi aliunde conſtaret, *ne miracula quidem narrari, existimares.* Veluti in iis, quos attulimus, locis Matthaei, Servator tantum dicitur *θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ.* Non narratur, quales illi morbi fuerint, qua ratione, qua arte, ſanati? Si igitur hoc fuisſet Euangelistarum conſilium, ut poëtarum more fingendis miraculis admirationem Jeſu legentibus injicerent, non profecto ea ita finxisſent, ut non tantum nullam admirationem facere posſent, verum etiam ne ſpeciem quidem miraculorum haberent.

3. Ut igitur Euangelistas, videmus, ita interdum miracula Jeſu commemorare, ut nullus *admirationi* locus relinquatur, ſic ſaepius ſuis narrationibus ejusmodi *περιστάσεις* adjungunt, quae cum eo conſilio, quod iis affingit Eberhardus, conciliari nullo pacto posſunt.

a. Quamquam ſatis conſtat, pulverem ſalivae mistum nihil posſe ſua natura ad coeci ſanationem conferre, tamen ea res ita refertur, ut Servator huic pulveri ejusque ablutioni videri posſit vim ſalubrem tribuisſe. In quam opinionem facile illi et ſpectatores et lectores adduci poterant, qui esſent artis medicae imperiti. *Joann.* IX. (*o*).

b. Cum Jairi filiam a Jeſu in vitam revocatam esſe, narrant, tantum abſunt, ut hanc historiam verbis exaggerent, ut eam potius vehementer extenuent. Quis enim non intelligit, illa verba, quibus Servatorem utentem inducunt: *ὀυκ ἀπέθανε τὸ κοράσιον, ἀλλά καθεύδει*, ita facile explicari posſe, ut gravi tantum ſopore, aut animi deliquio oppresſa fuisſe puella ſtatuatur? *Matth.* IX. 24. *Marc.* V. 39. VIII. 52. (*p*). — Ejusmodi igitur miraculorum narrationes quomodo a poëſeos ſtudio proficisci potuerint, asſequi non posſum. Quid? Jeſu vitam ornare Euangelistae miraculis volunt; per historicorum ejus temporis conſuetudinem libera ingenii agitatione uti licet, atque comminisci, quicquid placeat, modo Magistri perſona ſublimi quodam et ſupra humanam conditionem excelſo loco ponatur. Ita autem, nulla cogente necesſitate, pueriliter fingunt, ut Jeſum miraculorum laude ſpoliare magis, quam exornare, videantur. Bellos vero poëtas!

c. Veritatem miraculorum Jeſu historicam hoc nomine impugnat *Woolstonus* (*q*), quod Servator ea tantum *hominibus plebejis* adhibuisſe dicatur. Non Lazarus aliquis, inquit, non aliqua puella, non viduae cujusdam filius, ſed paterfamilias, ſed princeps, ſed imperator Romanus, erat in vitam restituendus. Hanc ego *Woolstoni* orationem ut nihil ad mi-

miraculorum fidem, fic plurimum ad Eberhardi labefactandam fententiam valere existimo. Cum ftatuas, miracula numquam a Jefu edita, fed omnia esfe ab historicis facris poëtarum more conficta, tum demum intelligi non posfit, quibus frenis coercitum fit Euangelistarum ingenium, quo minus *illustriora* Magistro facinora affinxerint, quam eos fecisfe videmus. Quidni enim ita potius rem fuam egerint, ut Jefum non in Bethania Lazarum, fed Romae Augustum, ab inferis excitasfe comminiscerentur? Atqui, inquit, nimis facile fuisfet eos mendacii convincere, in imperatoria quidem perfona! Quid ergo? poëtisne est quicquam curanda veritas in iis rebus, quas nec ipfi infitientur et omnes fciant, esfe fabulas, eo confilio adhibitas, ut ornamentorum cultu convestiatur oratio?

d. Ut *Woolstoni* verba, fic etiam illos adverfariorum clamores in rem nostram convertimus, quibus efficere voluerunt, Jefum non vera miracula edidisfe, quoniam non morem gesferit Pharifaeis et Sadducaeis, qui ab eo illustre quoddam divinae legationis argumentum peterent. Supra effecimus, propterea Servatorem recufasfe, quo minus, quod postularetur, faceret, *quoniam jam fatis miraculorum ab ipfo esfet editum.* Hanc tu recufandi rationem fi ita tollas, ut Jefum numquam effecisfe miracula contendas, verum quicquid de iis in N. F. narretur, id omne ex poëtico Euangelistarum ingenio fluxisfe, in magnam difficultatem conjiciare. Intelligi enim nullo pacto poterit, quare facri historici, cum esfet fingendi venia, non coelum commovere Jefum fecerint, ut molestis flagitatoribus illud σημεῖον ἀπ' ὀυρανοῦ exhiberetur. Quid enim grandius, quid magnificentius ad Magistri potentiam praedicandam dici excogitarive poterat, quam nubes, quam folem, quam lunam, quam astra ei paruisfe? Quid contra magis a fingendi confilio abhorrebat, quam fuspicionem movere legentibus, Jefum non *potuisfe*, quod peteretur, praestare? Aut igitur omnem hunc congresfum tacuisfent, aut, fi referre voluisfent, melius et ad fcribendi genus accommodatius retulisfent.

Jam, quae disputavimus, quorfum fpectent, quamque vim habeant, facile intelligitur. Effecimus enim, *fi miracula, quae in N. F. Jefu tribuuntur, fint ab Euangelistis poëtice conficta, eos ita a fingendi legibus discesfisfe, quafi non fint poëtice conficta, fed vere a Jefu edita.* Atque id effecimus *ex ipfa harum narrationum indole*, nulla habita ratione reliquarum N. F. partium, quas ad confirmandam nostram fententiam adhibere posfumus, et mox adhibebimus. Si quis igitur opinionis Eberhardianae patrocinium fuscipere velit, is *ex ipfa quoque harum narrationum indole*, pari, ac nos, probabilitate efficiat, *miracula, quae in N. F. Jefu tribuantur, non esfe vere ab eo edita, quoniam ita narrentur, quafi non fint vere a Servatore edita, fed poëtice conficta* (*r*).

Quamvis autem ea, quae diximus, proprie non eo pertineant, ut miraculorum Jefu veritatem historicam tueamur, fed ut efficiamus, Euangelistas haec facinora non poëtice Jefu affinxisfe, fed vere ab eo edita esfe, existimasfe, tamen facile perfpicitur, quantum haec res valeat ad eam veritatem confirmandam. Ut enim, fi *multis*, postquam Jefus vixit,

fe-

feculis ejus vitam fcripfisfent, parum interfuisfet, utrum illa miracula poëtice confinxisfent, an vero ea pro vere editis habuisfent, ita ad miraculorum fidem judicandam et confirmandam plurimum refert, quod illi homines ea vere a Servatore edita esfe existimant, qui eodem, atque ille, tempore vixerint, eo familiariter ufi fint, atque iis, quas narrant, rebus, *fe interfuisfe*, dicant.

Eberhardus, cum miraculorum narrationes ad poëticam comminiscendi vim ac licentiam referret, Euangelistarum historias, tamquam carmen quoddam epicum, tamquam Iliada, cogitavisfe videtur, de qua etiamfi Deorum immortalium ministeria atque interventus fustuleris, firma tamen maneat et integra Trojani belli fides. Atqui tam arcta est miraculorum cum historiâ ac doctrinâ Jefu, cumque aliis N. F. partibus conjunctio, ut, qui ea ex Jefu vitae tamquam ferie eximat, animi et corporis discidium inducere videatur. Nos quidem has narrationes adhuc *per fe* fpectavimus, atque *fejunctim* a reliquo N. F. argumento. Nunc autem huic caufae illustrandae eam quoque facem adhibeamus, quam cum Euangelistarum inter fe collatio, tum univerfa doctrinae vitaeque Jefu ratio, tum alia quoque momenta nobis porrigunt.

1. Et Euangelistarum quidem quanta fit univerfe in referendis miraculis confenfio, fatis fuperque conftat. Hanc autem ipfam confenfionem miraculi fpeciem habere, contendo, fi poëtarum more fictitias tantum fabulas referunt. Quomodo enim factum est, cum tres quatuorve homines ingenio fuo libere ad fingendum uti posfent, ut non tantum, cum tota iis natura pateret, *ejusdem generis* miracula comminiscerentur, verum etiam eodem loco, eodem tempore, iisdem hominibus, atque rerum adjunctis? Quae quidem hominum in oratione ornanda confpiratio intelligi plane nequit, nifi alterum alterius historiam legisfe, ftatueris. Atque ne hac quidem fumtione tollitur difficultas. Ne enim dicam, minime probabile esfe, tres quatuorve historicos in adhibendis ornamentis poëticis alterum alterius vestigiis ita infiftere, ut ab eo transverfum vix unguem discedat; illud quaerimus, unde horum historicorum orta fit in nonnullis miraculis referendis *diverfitas?* Quod cum quaerimus, non hoc volumus, ex hac diverfitate intelligi, alterum alterius fcriptionem non legisfe (*s*), fed illud: qui factum fit, ut, cum alter ornamenta fua poëtica ex alterius fonte hauriret, ita interdum περιστάσεις immutaret, ut ejus oratio cum illius narratione vix conciliari posfe videatur? Atque vel hoc, quomodo factum fit, intelligi fortasfe posfet, fi illa immutatio pertineret ad *augendam miraculi magnitudinem.* Tantum vero abest, ut Marcus et Lucas, Matthaeum fequentes, hujus narrationes exaggerent, ut potius *attenuent*, et miraculi magnitudinem *imminuant.* Matthaeus, *Cap.* VIII. 28. *duos* narrat δαιμονιζόμενους a Jefu ad mentis fanitatem esfe revocatos. Fac in hanc narrationem incidere Marcum et Lucam, qui et ipfi velint, Matthaei exemplo, historias fuas miraculis poëtice exornare. Eadem, qua Matthaeus, admiratione Jefu funt affecti; patet latisfimus ad fingendum campus; non est, quod eorum judicium reformident, qui veritatem in

in narrando postulent, est enim hoc conceſſum poëtis, ut, quicquid placeat, comminiſcantur. Quid faciunt? Non *duos*, ſed *unum* tantum a Jeſu ſanitati reſtitutum narrant! *Marc.* V. 2. *Luc.* VIII. 27. Hoccine exſpectari poteſt, ſi miracula tantum ſunt foetus ingenii poëtici, eo tantum conſilio generati, ut legentibus injiciatur Jeſu admiratio? Primum enim, quare diſcedunt a Matthaei auctoritate? deinde, ſi diſcedere volunt, quare non augent potius, quam imminuunt miraculi magnitudinem, *cum praeſertim ceteras hujus narrationis partes ita referant, ut ad poëticam dictionem multo propius eorum, quam Matthaei, oratio accedere videatur?* (*t*) Similiter Matthaeus *Cap.* XX. 29. 30. Jeſum, cum Hierochunte diſcederet, *duobus* coecis ſalubrem ſuam facultatem adhibuiſſe, refert. Marcus, *Cap.* X. 46. Lucas, XVIII. 35. *unum* tantum coecum commemorant; et Lucas quidem eum a Jeſu ſanatum narrat, cum Hierochuntem *accederet*, non, cum ab ea *diſcederet*. Poteſtne diverſae narrationis et attenuati miraculi aliqua probabilis cauſa excogitari, ſi illi ad Matthaei exemplar ſplendidis facinoribus, ut ſolent poëtae, hiſtorias ſuas refercire voluerunt (*u*).

His alia adjungi poterant, ſed nihil attinet plura congerere. Ne autem nimis huic argumento confidere videamur, fatendum eſt, ejus vim ex ea ſententia pendere, Matthaeum omnium *primum* hiſtoriam Jeſu literis mandaviſſe: quod quidem nobis maxime probabile videtur, quamquam hujus ſententiae cauſas hoc loco exponere non vacat.

2. Jeſum ſupra vidimus *miracula a ſe effecta laudare, ut legationis ſuae divinae argumenta*. Hoc qui fieri potuerit, intelligi nequit, ſi miraculorum narrationes a fingendi tantum libidine profectas eſſe, ſtatuas. Neque video, quid ad infringendam hanc argumentationem noſtram afferri queat, niſi hoc unum, illos quoque locos, quibus Servator tantum miraculis tribuat, poëtarum more ab Evangeliſtis eſſe confictos. Talibus autem machinis ſi ad tuendam ſententiam ſuam uti liceat, quis non videt omnia titubare, nec quicquam eſſe firmum? Et Eberhardus quidem, ſi *omnia*, quae Jeſus in N. F. dixiſſe fertur, ad Evangeliſtarum confictionem retuliſſet, conſtantem rationem tenuiſſet, ſi illa quoque, quae commemoravimus, Jeſu dicta fictitia eſſe, exiſtimaſſet. Nunc autem, niſi vult ſecum diſcordare, eo, quod diximus, effugio uti non poteſt. Cum enim eos, qui miracula a Jeſu peterent, *vere* ab eo reprehenſos eſſe, Evangeliſtarum auctoritate credat, cumque, propter locum *Joann.* VII. 17. Jeſum doctrinae ſuae praeſtantiam laudaviſſe, ut veritatis argumentum, dicat: quo tandem jure eos locos excipiat, atque confictos eſſe, contendat, ubi Servatorem, vidimus, magnum in miraculis argumenti pondus ponere? Aut quae iſta critices effraenata protervitas eſt, quae illud: *ἐάν τις θέλῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖν* cet. *Joann.* l. l. vere a Jeſu pronunciatum eſſe, contendat; quod autem huic proximum eſt, atque eadem orationis perpetuitate legitur: *ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα*, vs. 23. nullam aliam ob cauſam, niſi quod ita praejudicata opinio poſtulat, commentitium eſſe, arbitretur. Et nos quidem ſupra oſtendimus, eos locos, in quibus Eberhardus ſententiae

 ſuae

suae praesidium collocat, nihil continere, quod aut ad ejus caussam confirmandam, aut ad nostram debilitandam pertineat. Si autem per eos locos stare nostra sententia atque exitum invenire non posset; quidni eodem, quo Eberhardus, jure eorum auctoritatem convelleremus, atque ea dicta ab Euangelistis esse Servatori affictα, opinaremur? Et non tantum pari, atque Eberhardus, verum etiam majori jure ita facere possemus, si cum Auctore κατ' ἄνθρωπον, ut dicitur, contendere vellemus. Cum enim, ut supra vidimus, Jesum ejusque Apostolos in *una doctrinae praestantia* veritatis argumentum posuisse, putet, miracula vero a Patribus demum Ecclesiasticis eo fuisse loco habita, ut argumentorum vim acciperent; facile judicari potest, *si quid Apostoli magistro suo affinxerint, eos non affinxisse id, quod et ab illius, et ab ipsorum sententia, esset alienum, i. e. eos locos, ubi Servator miracula sua laudet, ut auctoritatis suae testimonia; sed illud potius, quod et illius et ipsorum sententiae esset consentaneum, i. e. locum Joann.* VII. 17. (*x*).

3. Si miraculorum narrationes ad poëticam tantum fingendi libidinem referuntur, non solum ii loci conficti sint, necesse est, quibus Servator argumentorum vim miraculis tribuit; verum etiam sunt *aliae* Servatoris *orationes* tam arcto vinculo cum illis narrationibus conjunctae, ut illarum quoque orationum ruinam miraculorum sublatio afferat. Quis enim, ut hoc utar, non videt, gravissimam illam Servatoris sententiam *de religione Christiana non ad Judaeos tantum, verum etiam ad Ethnicos pertinente, Matth.* VIII. 11, 12. ita aptam esse atque nexam ex miraculi, quod ibi refertur, historia, ut, hac sublata, illam quoque tolli necesse sit (*y*)? Quam porro orationem ad objurgandam Judaeorum impietatem, atque ad confirmandam dignitatem suam habuisse Servator dicitur, *Matth.* XII. 24-37. ea cum sanatione δαιμονιζόμενου ita copulata est, vs. 22. coll. *Marc.* III. 22. sqq. *Luc.* XI. 14. sqq. ut, si illam sanationem Euangelistae confinxerint, hanc quoque orationem Magistro suo affinxisse, statuendi sint. Denique, quid enim plura commemorare attinet? longa illa Jesu oratio *Joann.* VI. 26. sqq. quae gravissima doctrinae Christianae placita complectitur, adeo pendet e miraculo, quod ibidem vs. 5. sqq. narratur, ut ne intelligi quidem possit, unde Servator hoc improprium dicendi genus acceperit, si illam miraculi narrationem tantum poëticam esse existimes, ipsam vero orationem vere a Jesu habitam (*z*). — Haec autem satis sunt ad intelligendum, Eberhardi sententiam non miraculis tantum, verum etiam aliis, iisque gravissimis, Novi Foederis partibus, interitum afferre, quippe quarum tam arcta sit cum illis miraculis conjunctio, ut nec distrahi nec divelli possint. Si autem Eberhardus adeo est opinionis suae tenax, ut has quoque orationes Servatori eripere, quam ei miracula tribuere, malit; nos quidem, quamquam facile repelli poterat (*a*), nolumus tamen cum eo disputare: neque enim fert instituti nostri ratio, ut hunc locum pertractemus; et possunt ad hanc quaestionem accommodari, quae supra *num.* 2. diximus; et vero neminem esse arbitror, quin videat illius caussae desperationem, quae tueri se ac sustentare non possit, nisi pro lubitu et arbitraria ratione Novi Foederis argumentum uratur.

4. Ne-

4. Neque orationes tantum, quibus religionis gravissima placita continentur, verum etiam *partes historicae* haud paucae ita ex miraculis pendent, ut, si haec ficticia sint, illarum quoque fidem frangi necesse sit. Est autem supra jam a nobis animadversum, si miracula e vita Jesu tollantur, ipsius Jesu personam veluti tolli ex historia: doctrinam enim et conditionem Jesu adeo abhorruisse a persona Messiae, quam Judaei mente informavissent, ut intelligi nequeat, quomodo per longum satis tempus tantam sibi hominum multitudinem Servator adjunctam tenere potuerit, nisi *factis extraordinariis* auctoritatem suam ad hominum animos commendaverit. Ut autem intelligatur, quam arcte historiae veritas ex miraculis apta sit, nolumus eos locos commemorare, ubi homines *mirati fuisse* dicuntur miracula Jesu, neque eos locos, ubi homines *commoti fuisse illis miraculis* narrantur, *ut Christum pro legato divino haberent* (*b*); sed unius tantum exemplum miraculi afferemus, unde fati Servatoris, tamquam filo perpetuo, permagna pars pependit. Quotus enim quisque est, qui historiam *Lazari in vitam revocati*, *Joann.* XI. paulo attentius legerit, quin eam viderit ita cum reliqua Jesu vita esse copulatam, ut, ea sublata, gravissimarum rerum tollatur consecutio? „ Est enim ea reliqua Jesu historia ita implicata, ita „ conjuncta, ut proximorum eventuum, *Joann.* XI. 47-57. XII. 9-19. causae frustra „ quaerantur, nisi adsint in facto singulari, quod proxime antecessit, cui ergo Joannes, „ vere pragmaticus, sequentia apte copulavit. Unde efficitur, ut, si verae habeantur nar„ rationes de Jesu solenni in urbem ingressu, et morte hoc ipso ingressu maturata; pro „ vera etiam habenda sit nostra Lazari redivivi historia." (*c*)

5. Quales denique, quamque mirificos illos poëtas fuisse, necesse est, qui pro orationis quibusdam ornamentis in Phalaridos se taurum conjici passi sint! Ecquid tandem ad Eberhardi opinionem convellendam efficacius esse potest, quam quod Apostoli vinculis cruciatibusque perferendis, atque ipsa morte subeunda, narrationum suarum proprietatem tuiti sunt? Neque hic tantum cogitandus est Christi in vitam reditus, sed universa ejus vita miraculis referta. Cum enim Judaeorum in Apostolos odium et invidia ex eo redundaret, quod Jesum dicerent esse Messiam, haec autem eorum sententia non tantum Jesu resurrectione, sed ceteris quoque ejus miraculis niteretur, *Matth.* XIV. 33. *Act.* II. 22. ut ipse Servator jusserat, *Joann.* V. 36. X. 25, 38. XIV. 11. XV. 24. sequitur, quicquid perpessi propter religionem Apostoli fuerint, id omne esse ex eo profectum, quod Jesum vere edidisse miracula crediderint, quibus suam Messiae dignitatem confirmasset. His igitur se calamitatibus objecturos fuisse Apostolos, quisquam credat, si de poëticis tantum ornamentis esset quaestio? Neque video, quid dici contra possit, nisi forte haec ipsa Apostolorum durissima fata rursus commenta poëtica esse statuuntur! (*d*)

Quae attulimus, satis esse ad eam causam, quam agimus, videntur. Est autem tanta orationis Eberhardianae ambiguitas, ut fortasse cum umbra inani fuerimus digladiati, utque sententiam aliquam oppugnaverimus, quam vir doctissimus numquam probaverit;

 quam-

quamquam quoties ea legimus, quae *pag.* 176. sqq. ab Auctore scripta sunt, toties nobis ejus mentem assecuti esse videmur. Facit autem haec orationis obscuritas, ut, quo plura nobis ad eam refutandam in mentem veniant, eo magis disputationis nostrae tamquam habenas adducendas putemus. Veremur enim, ne commenticiam aliquam sententiam Eberhardo affingere videamur, quo facilior sit atque expeditior ad triumphum via. Quamobrem, quaecunque diximus, ea cum hac exceptione dicta sunto: *si Eberhardum recte intellexerimus.* Nunc veniamus ad alteram Auctoris sententiam, *miraculorum narrationes ex incertis populi rumoribus fluxisse* (*e*).

Et ego quidem, quoties de hac Eberhardi sententia cogito, toties aliquem audire videor, qui mihi in aures insusurret, Caesaris de Bello Gallico commentarios non ad rei veritatem, sed ad famae levitatem, esse conscriptos; quippe ipsum Caesarem huic bello non interfuisse, nec certo scire potuisse, quid sit gestum in Gallia. Neque diffiteor me subirasci solere, non quod Eberhardus bellum indicat miraculis, sed quod philosophus ejusmodi orationem adhibeat, quae sua levitate dissiliat atque diffletur. Quamobrem in universo Auctoris libro nullus est locus, qui vehementius me offendat, et in quo tractando difficiliori animo verser. Cum enim Eberhardus nullum omnino argumentum attulerit, quo opinionem suam stabiliret; cum in ipsis miraculorum narrationibus ne levissimum quidem indicium insit, eas ex rumorum esse levitate natas; cum universa earum ratio ejusmodi sit, ut cum Eberhardi opinione componi nequeat; cum ipsi historici iterum iterumque moneant, se non ex rumoribus sapere, sed ipsos fuisse horum facinorum testes; cum denique eorum et doctrina et vitae fata intelligi plane nequeant, nisi interfuisse miraculis, quae narrant, statuantur; haec igitur cum ita sint, quis nos miretur dolere, gravioribus negotiis distractos, in refutanda commenti Eberhardiani vanitate bonas esse horas perdendas? Itaque neminem esse aegre laturum, arbitramur, si hanc causam, quoad ejus fieri poterit, brevissime confecerimus, atque nonnulla tantum momenta animadverterimus, quae a quovis facile augeri amplificarique possint.

1. Igitur omnium primum illud mirum videri debet, qui factum sit, ut, cum fama crescere soleat eundo, illa in referendis Jesu miraculis adeo sobria fuerit, atque mediocritate contenta, ut neque *plura*, neque *illustriora* facinora referret, alia autem ita *tenuiter* narraret, ut miraculorum vix species aliqua relinqueretur; cujus rei exempla supra vidimus.

2. Si miraculorum in N. F. narrationes non famae levitate, sed historiae fide, nituntur, facile intelligi potest, quare omnia Jesu miracula *tantum in tres postremos vitae ejus annos* concludantur, *aetas* vero *antecedens* nullis fuerit miraculis insignis. Cum enim haec facinora ad doctrinae commendationem edenda essent, nullius eorum poterat esse usus, antequam Servator hanc doctrinam publice popularibus traderet (*f*). Sin vero ex rumoribus sunt illae narrationes profectae, quo tandem prodigio factum est, ut *quatuor* historici, qui toti ex rumoribus penderent, in eam rem conspirarent, ut eorum nemo vel

unum

unum facinus aliquod mirabile adolescentis Jesu men[illegible] *nullo prorsus argumento* biliter dici potest, famam *triginta* totos annos silentio pra[illegible] [illegible]lam, quae ne in dubium Infantiae, miraculis refertum, satis docet, quanta esset in [illegible] [illegible]racula Jesu memo-miniscendi miracula opportunitas (*g*). [illegible]larium ineptos

3. Hujus autem animadversionis vis magis etiam intelligetur, si [illegible] [illegible]i eo, quod comparaveris cum eo, quod facere neglexerit: sive potius, si cogitaveris [illegible] [illegible]n duo rumorum Euangelistae temerint. In Jesu adolescentia jactare se poterat [illegible] [illegible]ens eique affingere, quicquid placeret, nullis testibus, nullis arbitris. Non faciunt [illegible] praetermittunt. Illos vero rumores sequuntur, quos esset cuivis in promtu redarguere. Horum miraculorum *testes* fuisse narrant *illos ipsos homines*, qui, cum scriberent, adhuc *viverent*, non in gurgustio quodam, sed palam; non paucos, sed permultos; non amicos tantum, verum etiam inimicos! Hanc ergo et famae et Euangelistarum audaciam incredibilem esse, contendo, atque plane impudentem. Ecqua tandem fuit causa, cur vitam Jesu domesticam nullis miraculis insigniverint? Verebantur, credo, ut narrationibus suis fidem facere possent, nullis testibus citatis! Atqui quid opus erat testibus, cum, ut ait Eberhardus, tantam hoc tempore homines sapientes haberent venerationem, ut miraculorum facultas iis a popularibus tribueretur, tamquam aliqua dos, quae ab eorum persona abesse non posset? Itaque ad popularium persuasionem satis fuisset narrare Jesu adolescentis miracula, etiamsi nullam testimoniorum auctoritatem adhibuissent. Quid vero faciunt homines callidi? Quos simplici affirmatione ad fidem persuasionemque permovere possint, iisdem risum movent, cum, nulla cogente necessitate, hos ipsos illorum miraculorum spectatores fuisse narrent, qui sibi conscii sint numquam se miraculis interfuisse!

4. Quandoquidem, ut supra vidimus, *doctrinae* et *historiae* Jesu cum ejus miraculis tam arcta sit conjunctio, ut haec ab illis divelli nequeant, sequitur, si Euangelistae fando tantum miracula Jesu acceperint, doctrinae quoque et historiae partem haud exiguam in famae inconstantia levitateque esse positam. Quid igitur firmum, quid stabile manebit? Quae poterit esse fides, quae integritas, quae auctoritas illius doctrinae, quae per plebis ora ad historicos pervolaverit, atque ab his calamo excepta, nullo adhibito judicio, nulla veritatis habita ratione, literis sit mandata? Vereor ut huic naufragio Eberhardus eripiat suum *Joann.* VII. 17. ceterosque illos locos, quibus Servatorem de miraculis per contemptum loqui, existimet.

5. Non post longum demum annorum decursum, sed *paucis* post Jesu obitum *diebus*, Apostoli, inter quos etiam Matthaeus et Joannes, Jesum appellant *virum multis miraculis insignem*, ejusque rei *testem* laudant eandem illam hominum multitudinem, apud quam hanc orationem habent, *Act.* II. 22. Quomodo igitur fieri potuit, ut ex rumusculis popularibus suas miraculorum narrationes petiverint? Non enim, nisi longo annorum spatio, tanta incrementa fama capere potuit. Sed fortasse haec ipsa Petri oratio ex populari rumore fluxit!

6. Quo-

6. Quomodo factum est, ut haec miraculorum fama ita percrebuerit, ut non tantum *Hierocles*, *Porphyrius*, *Celsus*, verum etiam *aequales* Christi et Apostolorum hos rumores numquam redarguerent, quamvis infestissimo essent in religionem Christianam animo? (*h*)

7. Possent ea, quae attulimus, satis magno eruditionis apparatu ornari, si esset operae pretium. Veremur autem, Viri eruditissimi, ne taedium Vobis afferat nostra disputatio: nobis certe per est ingrata. Cumque Eberhardus tantam rem tanta levitate tractet, ut vix umbram alicujus argumenti afferat, quo sententiam suam tueatur, haud scio, an a Vestro consilio alienum sit, omnes nervos intendere ad futile aliquod commentum refellendum. Itaque finem imponamus molestae velitationi.

Eberhardus.

Sie zogen ihre Berichte nicht aus beglaubten Urkunden, die sie mit der Schärfe der historischen Kritik geprüft, und aus denen sie nur das gewählt, was sie nach langer und sorgfältiger Abwägung der Gründe und Gegengründe bewährt befunden hatten. Sie kannten vieles von den täglichen Leben Jesu aus den allgemeinen und unbestimmten Sagen, die über einen so vielgenannten und so hochverehrten Lehrer durch das ganze Land im Umlaufe waren. Diese Sagen erhielten ihren Stoff, ihre Farbe und Gestalt von den hohen Bildern, die ihnen die gerechteste Bewunderung und Verehrung des gottlichen Weisen eingab. — Alle die allgemein anerkannten, wenigstens nicht öffentlich von den Patrioten widersprochenen Volkssagen, waren die alten Historiographen ehrwürdig und willkommen.

Euangelistae et Apostoli.

Luc. I. 2, 3. Καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου· ἔδοξε κἀμοὶ, παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς, καθεξῆς σοι γράψαι.

Joann. I. 14. ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός.

Act. IV. 20. *coll.* II. 32. οὐ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς, ἃ εἴδομεν καὶ ἠκούσαμεν, μὴ λαλεῖν.

1 *Joann.* I. 1, 3. ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. Ὃ ἑωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν (*).

2 *Petr.* I. 16-18. Οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ' ἐπόπται γενηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. Λαβὼν γὰρ παρὰ θεοῦ πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν, φωνῆς ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιᾶσδε ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα· καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσαμεν, ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν, σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ. Conf. *Matth.* XVII. 1. sqq. (*i*).

Potestne Eberhardiana oratione aliquid esse levius, quae *nullo prorsus argumento* nixa, totius N. Foederis refragante auctoritate, tamquam rem quandam, quae ne in dubium quidem vocari debeat, inaudita temeritate sumat, Euangelistas miracula Jesu memoriae prodidisse, non ut testes ac spectatores, sed ut rumusculorum popularium ineptos aucupes?

8. Habuit Servator per tres postremos vitae suae annos duodecim amicos, qui eo familiariter usi sunt. Hoc si infitiatur Eberhardus, pax! nolumus amplius luctari. Horum duo fuerunt Euangeliorum Auctores. Miracula, quae Jesus edidisse dicitur, in hoc ipsum triennium incidisse narrantur, quo et ceteri et duo illi Euangelistae ejus rebus negotiisque interfuerint. Ipsi illi Euangelistae narrant, se testibus, illa esse miracula a Jesu edita. Minime gentium, inquit Eberhardus, ex incertorum rumorum fonte hauserunt! Ergo Euangelistae illi *famâ acceperunt*, se interfuisse Jesu miraculis; et *famae auctoritate* se interfuisse, narrant. Potestne quicquam dici insipientius? Pergamus. Narrant illi Euangelistae, se cum Jesu de miraculis ejus, quorum ipsi testes essent, fuisse *locutos*, *Matth.* XV. 23. XVI. 6. sqq. alibi, se eorum *spectaculo* commotos exclamavisse: ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς εἶ, *Matth.* XIV. 33. postquam Jesus in vitam rediisset, se eum *oculis* usurpasse, *Matth.* XXVIII. 17. atque sermones cum eo contulisse, *Joann.* XX. 19. sqq. miraculorum denique efficiendorum facultate non Jesum solum fuisse instructum, verum etiam se ipsos illam a Magistro suo accepisse, *Matth.* X. 1. Inusitata hercle est ista famae auctoritas, quae hominibus persuadere possit, ut bona fide narrent, se ista *locutos fuisse, vidisse, possidere, fecisse*, quae, sibi conscii sint, *se numquam fuisse locutos, numquam vidisse, non possidere, numquam fecisse* (*k*).

Superest, ut breviter dicamus de *Livio*, *Eunapio*, *Diogene Laërtio*, ceterisque, quorum exemplo Eberhardus docere voluit, eo tempore, quo Euangelistae commentarios suos scriberent, hunc fuisse ab historicis morem receptum, ut scriptionem suam prodigiorum narratione exornarent, quorum fidem non severo judicio ponderassent, sed famâ tantum accepissent. Et illud quidem satis constat, *Humium* aliosque fidem miraculorum Jesu ita labefactare studuisse, ut iis opponerent miracula *Vespasiani*, *Apollonii Tyanensis*, *Loyolae*, *Xaverii*, aliorum. Illi autem non tam quid sibi de his miraculis videatur, aperte dicunt, quam potius efficere voluerunt, eorum fidem historicam non minori esse auctoritate munitam, quam miracula Christi et Apostolorum; adeoque si haec vere acciderint, illa quoque vere accidisse, necesse esse (*l*). Eberhardi alia est ratio. Cum enim *concedat*, illarum *Livii* ceterorumque narrationum nullam esse fidem, quippe quae ex rumoribus tantum profectae sint, hoc sibi vicissim dari postulat, ut Euangelistarum narrationes ex eodem fonte fluxisse fateamur. Bellam vero et philosopho dignam orationem! Quidni pari jure ita dicatur: *Quandoquidem Schroeckhius Historiam Ecclesiasticam eo tempore scripsit, quo Lafontainius scripsit fabulas fictas, efficitur, fictitium esse libri Schroeckhiani argumentum?*

Cum

Cum Euangelistae, ut vidimus, *testium* sibi auctoritatem vindicent, ea, quae narrat *Livius*, prodigia *multis ante eum seculis* accidisse dicuntur (m); similiter *Diogenes Laër-* … *Olympiodorus* autem mille fere post illud miraculum, quod Platoni nas- … annis floruere (n); neque *Eunapius* non satis longo post Sophistas, … at, tempore scripsit. Si igitur isti homines, sive rumorum levitate … ndi studio abrepti, res commenticias referunt, quid est, quod hos eodem … ernardus habeat, atque illos historicos, qui neque ex fama pependerint, neque … es voluerint, verum iis rebus, quas narrant, ipsi interfuerint? … propius ad illos, quos Auctor laudat, historicos accedamus, quo … ridiculam ab eo caussam esse susceptam. Ita autem optime fert … *exemplo*, tum de ceteris dicamus. … Vult … s tine … , etiamsi tollantur miracula, hac ra- … i, ut … istoricos … n tam rerum mirabilium, quas narra- … itatem … , quam potius quosvis rumores iis gratos acceptosque fuisse, … admirationem ac … amorem injicere? *ita Livium quoque* … *prodigiorum narrationibus* … *sse, nec tamen a quoquam creditum,* … *aut mendacem esse habitum* … Itane scribi potest ab eo, qui *Livii* … torias vel primoribus labris gustaverit! Atqui, o boni! propterea *Livius* neque … neque haberi potest credulus, superstitiosus, mendax, *quoniam ipse testatur, se illa* … *contemnere, pro nihilo putare, eaque esse interpretanda ad antiquorum hominum* … *atem ac superstitionem* (p). Duos attulisse locos satis erit, quibus constet, quo … *Livius* habuerit prodigia. Alter est *Lib. XXIV. Cap. X.* „*Prodigia eo anno multa nunciata sunt,* QUAE QUO MAGIS CREDEBANT SIMPLICES AC RELIGIOSI HOMINES, EO ETIAM PLURA NUNCIABANTUR. — *Affirmantes quidam, legiones se armatas in Janiculo videre, concitaverunt civitatem ad arma: qui cum in Janiculum ivissent, negarunt quemquam ibi, praeter assuetos collis ejus cultores, apparuisse.* Alter locus est in eodem Libro, *Cap.* XLIV. *Consules — prodigia procurarunt, quae nunciata erant. Murus ac portae tactae et Ariciae etiam Jovis aedes de coelo tacta fuerat.* ET ALIA LUDIBRIA OCULORUM AURIUMQUE CREDITA PRO VERIS. *Navium longarum species in flumine Tarracinae, quae nullae erant, visae, — et flumen Amiterni cruentum fluxisse.* Jam quis non intelligit, quam inepta sit Eberhardi oratio, cum *Livio* comparantis Euangelistas? Hi enim cum gravi asseveratione affirment: ἡμεῖς μάρτυρές ἐσμεν· ἡμεῖς ἑωράκαμεν, ἀκηκόαμεν, ἐψηλαφήσαμεν· facile intelligitur, eorum fidem historicam necessario concidere, si ea commenticia sint, quorum se testes ac spectatores fuisse perhibeant. *Livii* vero integra est et intemerata fides, etiamsi eorum, quae refert, prodigiorum nihil umquam acciderit. Non enim, ut testis, ea *accidisse*, narrat, sed, ut historicus, *nunciata fuisse* et a Consulibus *procurata*, refert. Igitur ex hujus nunciationis ac pro-

procurationis, non vero ex ipsorum prodigiorum veritate pendet ejus fides historica. Quod vel ex eo intelligi potest, quod ipse historicus, eum nunciata procurataque fuisse prodigia narret, de ipsis tamen prodigiis tamquam de fabellis antiquae superstitionis, per contemtum loquitur. Tum demum justa erit, et philosophi judicio digna comparatio, cum Eberhardus effecerit, *ipsos Apostolos diserte fuisse testatos, miracula Jesu pro ludibriis oculorum et aurium esse habenda, neque curandum esse superstitiosae vetustatis judicium, quae aliquot ante se seculis iis ludibriis se decipi passa sit, eaque pro veris habuerit* (q).

Quae de *Livio* diximus, conveniunt quoque in *Eunapium*. Cum enim ipse *ex rumoribus* se tantum sapere (r), nec usquam alicujus miraculi *testem spectatoremque* fuisse fateatur; quid tandem hinc effici ad fidem Euangelistarum labefactandam potest, aut quo jure, cum ille se nusquam miraculis, quae narrat, interfuisse dicat, ita concluditur ratio, ut Euangelistae quoque famâ tantum accepisse Jesu miracula dicendi sint, quamvis et contendant, se eorum spectatores fuisse, nec universa eorum scriptio intelligi possit, nisi eos interfuisse Jesu miraculis statuas? Utque *Livium* vidimus non dicere, *quid ipse credat*, sed ut historicum referre, *quid antiquitus creditum fuerit*, ita quoque *Eunapius* narrat tantum, quid famâ acceperit, ipse autem, quamquam in laudandis Sophistis valde profusus, satis ostendit, se admodum parum tribuere istis rumoribus. Qua de re unum attulisse locum e *Vita Jamblichi, pag.* 27. sufficiat. Cum enim nonnulla *Jamblichi* miracula, quae ferebantur, enarrasset, ita pergit: Ἐλέγετο δὲ καὶ παραδοξότερα καὶ τερατωδέστερα. ἐγὼ δὲ τούτων ἀνέγραφον οὐδὲν σφαλερόν τι καὶ θεομισὲς πρᾶγμα ἡγούμενος, εἰς συγγραφὴν στάσιμον καὶ πεπηγυῖαν ἐπεισάγειν ἀκοὴν διεφθαρμένην καὶ ῥέουσαν· ἀλλὰ καὶ ταῦτα γράφω δεδοικὼς ἀκοὴν οὖσαν. — οὐδεὶς δὲ αὐτοῦ τῶν ἑταίρων ἀνέγραψεν, ὅσαγε ἡμᾶς εἰδέναι. Cum *Eunapio* igitur, qui nihil certi, nihil explorati se habere fatetur; qui, quae narrat, Sophistarum miracula ipse ridet atque contemnit; qui eorum narrationem historici gravitate indignam esse censet; cum hoc igitur scriptore acutissimus Eberhardus illos homines confert, qui, quas narrant, rebus se interfuisse testantur, hujusque testimonii fidem tanta gravitate animique constantiâ tuiti sunt, ut dirissimos corporis cruciatus, paupertatem, exilia, mortem, haud sint veriti subire! Eo autem, quem commemoravimus, loco intelligi simul potest, quam perverse *Eunapii* exemplo Eberhardus docere voluerit, eam fuisse historicorum ejus temporis levitatem, ut, quicquid rumoribus accepissent, quod ad magni alicujus viri laudem pertinere videretur, id continuo pro vero haberent, atque in historias suas referrent. *Impiam* enim *rem* esse, ipse *Eunapius* dicit, atque *ab historici personâ alienam*, istam rumorum captationem, quam Eberhardus et *Eunapii* et ceterorum ejus temporis historicorum propriam fuisse, contendit (s).

De *Olympiodoro* denique et *Diogene Laërtio*, Vitae Platonis Auctoribus, quae scribit Eberhardus, aliquam difficultatem habent. Auctor eorum narrationes de Platone nascente

cum Matthaei et Lucae narrationibus de Christi natalibus eo loco confert, ubi contendit, miracula N. F. ab Euangelistis *poëtarum more* esse conficta; et tamen *Olympiodorus* ac *Diogenes* nascentis Platonis historiam scripserunt, non ut *poëtae*, sed ut historici, qui, quod *famâ accepissent*, id literis mandarent. Igitur pertinebat illa comparatio ad *alterum* illum miraculorum fontem, quem Eberhardus commentus est. Id autem cuicuimodi sit, paucis de omni hac re videamus.

Eberhardus igitur cum narrationum de Platonis et Christi natalibus insignem similitudinem animadvertisse sibi videretur, in ea re valde se jactat, et tamquam causae suae firmissimum praesidium nactus, hanc similitudinem avide arripit, in eaque declaranda diutius, quam pro universa sua disputatione, versatur. Eo autem orationis genere utitur, ut eum appareat valde sibi placere, quasi omnium primus tantam rem ad hominum cognitionem expromat. Atqui *Origenes* jam praeiverat, quamvis diverso consilio (*t*). Hoc utrum Eberhardus ignoraverit, an dissimulaverit, nescio; illud vero neque ignorare Vir doctus, neque dissimulare Vir probus debebat, jam dudum esse demonstratum, quam perperam *Diogeni Laërtio*, *Olympiodoro*, *Apulejo* et *Hesychio Milesio* eadem tribuatur, quae Euangelistis, auctoritas (*u*). Audiamus vero hos historicos, quos Auctor *narrare*, dicit, Platonem esse Apolline natum. Atqui non narrant illi, *quid factum sit*, sed, *quae sit de Platonis natalibus fama*. Itaque in hos convenit, quod supra est dictum de *Livio*. Ad eorum fidem historicam censendam non quaeritur, sitne Plato stirpe divina ortus, sed an talis de eo fama fuerit, qualem illi pervulgatam fuisse, perhibent? Et de *Olympiodoro* quidem ita scribit Eberhardus, quasi ille, tamquam rem, de qua ipsi persuasum esset, *narraret*, Platonis ortum humano fuisse ortu superiorem (*v*). Ecce autem *Olympiodori* locus: ΦΑΣ'ΙΝ δυν, ὅτι φάσμα Ἀπολλωνικὸν συνεγένετο τῇ μητρὶ αὐτοῦ, τῇ Περικτιόνῃ, καὶ ἐν νυκτὶ φανὲν τῷ Ἀρίστωνι, ἐκέλευσεν αὐτῷ μὴ μιγνύναι τῇ Περικτιόνῃ μέχρι τοῦ χρόνου τῆς ἀποτέξεως. Ὁ δὲ οὕτω πεποίηκεν (*w*). *Diogenis* vero *Laërtii* cum afferendus sit locus, facimus id quidem cum nostro quodam dolore, verentes ne quid detrimenti capiat probitatis candorisque fama, quam Senex Eberhardus jure meritoque est consecutus. Itaque optimum Virum non dicimus *malo dolo agere*, verum potius, quod humanum est, memoriae vitio, *in aliquo errore versari*, cum *Diogenem* dicat non tantum cum *Olympiodoro* convenire, verum etiam *testem* laudare *Speusippum*, Platonis consobrinum (*x*). Habe rursus *Diogenis* locum: Σπεύσιππος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Πλάτωνος περὶ δείπνου, καὶ Κλέαρχος ἐν τῷ Πλάτωνος ἐγκωμίῳ, καὶ Ἀναξιλίδης ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ φιλοσόφων, φασὶν, ὩΣ 'ΑΘΗ'ΝΗΣΙΝ 'ΗΝ ΛΟ'ΓΟΣ, ὡραίαν οὖσαν τὴν Περικτιόνην βιάζεσθαι τὸν Ἀρίστωνα, καὶ μὴ τυγχάνειν. παυόμενόν τε τῆς βίας ἰδεῖν τὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ὄψιν· ὅθεν καθαρὰν γάμου φυλάξαι, ἕως τῆς ἀποκυήσεως (*y*). Jam ne rursus dicamus, perverse haec loca ab Eberhardo laudari, quo intelligatur, historicos ejus temporis solitos fuisse miraculis e rumoribus arreptis scriptionem suam refercire, cum illi non quid factum sit, sed, ut optimi, nostri quoque temporis, historici, tantummodo quae fama fue-

fuerit, referunt; quis non videt, quantopere Auctor labatur, cum *Speusippi* auctoritatem laudet ad testificandum coelestem Platonis ortum? *Erat fama Athenis*, inquit *Speusippus*: Atqui est hodiedum *fama* Neapoli, quotannis sanguine sudare simulacrum *Januarii*. Quis autem tam demens, qui historicum, hos plebejos rumusculos referentem, testem citet cruenti sudoris? Quid? quod Auctor mihi videtur laudando *Speusippo* suam ipse caussam mirifice labefactare. Ut enim in illa *Platonis Speusippique* cognatione haud mediocre opinionis Eberhardianae fundamentum positum fuisset, si hic divinum Platonis ortum *diserte fuisset testificatus*; ita, cum ipse Platonis consobrinus se tantum *rumorem aliquem* referre fateatur, jure efficimus, eum nec scivisse, nec credidisse quicquam eorum, quae de avunculo nascente vulgo ferebantur.

Cum de miraculis *universe* sit nobis suscepta disputatio, neminem fore arbitramur, qui a nobis postulet, ut de *uno* quodam miraculo, quod affert Eberhardus, multa peculiariter dicamus, quod jam factum ab aliis est satis superque (z). Cum autem, ut diximus, in Christi Platonisque natalibus comparandis valde se jactet Auctoris oratio, atque in ea re diutius versetur, quam pro universae scriptionis ratione, haud alienum esse existimamus, de omni hac comparatione pauca disserere, quo omnis scrupulus legentium animo eximatur. Quamquam quae potuit post ea, quae jam diximus, judicii dubitatio relinqui? — Primum igitur, cum de *universis miraculis* quaeratur, videamus, quid valeat illa Eberhardi oratio ad universorum N. T. miraculorum fidem auctoritatemque infringendam. Deinde ostendamus, non tantum *testium* ratione, ut vidimus, verum *omni* prorsus *nomine*, Euangelistarum de Christi natalibus narrationi majorem esse fidem habendam, quam *Olympiodori* ceterorumque de nascente Platone.

Quid est, quod Eberhardus, cum universis Christi miraculis bellum indixisset, unum praecipue sibi selegerit, in quod, tamquam in antesignanum, impetum faceret? Neque enim armorum penuria premebatur, cum omnis Graecorum Mythologia ei pro armamentario esse posset. Unus *Tzetzis* ad *Lycophronis Cassandram* Commentarius, incredibile dictu est, quantum contineat bellici apparatus; ut nullum fere in omni Sacra Scriptura insignius miraculum referatur, cui non simile quoddam opponi posset, a *Tzetzi* relatum. Quamvis autem concedamus, eam fuisse multarum gentium opinionem, viros, ingenio, doctrina, virtute, sapientia, praestantes, nasci *e virginibus* solere (a), ecquid tandem hinc efficiatur ad fidem historicam N. F. infringendam? Nisi forte accidere id non potest, quod, omnium gentium opinione, accidere consentaneum sit! Etiamsi vero illud demus, miraculorum, quibus Jesu natales insignes fuerint, non esse majorem fidem, quam quibus Plato esse natus dicatur, quid tandem hoc ad reliqua Jesu miracula? Neque enim, si illa natalium miracula vera non sunt, cetera quoque continuo concidunt. Ne enim de doctissimorum virorum sententia dicamus, qui prima Matthaei Capita germana esse negant, quamquam falso, ut nobis quidem videtur (b); quis non videt, eorum mi-

raculorum fidem esse *triplici* nomine minorem, quam ceterorum, quae Servator edidisse dicitur? Neque enim quisquam Euangelistarum *testis* adfuit (*c*), neque *eo consilio* acciderunt, ut aliqua doctrina gravissima iis confirmaretur (*d*), neque in N. F. libris ea usquam laudantur, ut *auctoritatis Christi divinae argumenta*. Quae momenta cum reliquis miraculis adsint, facile cernitur utrorumque discrimen. Si quid igitur Eberhardus proficere voluisset, non natalicia illa miracula impugnasset, quae, ceterorum integra fide, tolli de historia possint, verum ea fuisset adortus, quae summa testium auctoritate, atque gravissimo consilio commendantur; atque ex vita Platonis sive alius cujusvis ea miracula attulisset, quae paris auctoritatis ejusdemque consilii commendationem habeant. Neque vero, etiamsi a Jesu natalibus miracula sejungeremus, verendum nobis esset, ne quis diceret in discrimen a nobis adduci universam Euangelistarum fidem historicam. Fac enim omnem illam historiam aut poëtarum more ab Euangelistis esse confictam, aut falsis rumoribus ad eos delatam; equidem, cum illi *testium* sibi auctoritatem *non* arrogent, prorsus me non videre fateor, quo pacto propterea labefactari eorum testimonium de iis miraculis queat, quibus *se interfuisse* etiam atque etiam contendant. Eberhardi certe vocem minime pertimesceremus. Cum enim ille, demtis miraculis, Euangelistarum tamen fidem ita defendi posse putet, ut ea aut poëtice finxisse, aut fama tantum accepisse dicantur, quo tandem jure nos reprehenderet, quasi illam fidem debilitaremus, si natalium Christi miracula, quae Matthaeus et Lucas referunt, aut e fingendi studio, aut ex rumoribus fluxisse, contenderemus. Atqui tum demum eorum fides labaret, ac nihili esset putanda, si ea quoque miracula, quorum se *testes* ac *spectatores* fuisse dicunt, ex eorum, quos diximus, fontium alterutro manavisse, certa ratione effici posset.

2. Itaque reliquas miraculorum narrationes, vidimus, nihil detrimenti capere, etiamsi ea, in quibus exsultat Eberhardus, non sint tantae auctoritatis. Nunc autem, cum de *testium* discrimine jam dictum sit, *ceteras* etiam diversitates persequamur, quo intelligatur, *nullo nomine* illa Platonica portenta cum Christi natalibus esse conferenda. Non credo ex virgine natum Platonem, neque Christum crederem, nisi *Christus* esset. Hoc utriusque personae discrimen animadvertere Eberhardus debebat. Sive enim utriusque *doctrinam*, sive *conditionem*, sive denique *universam vitam* cogitaveris, facile intelligetur, eorum inter se non justam ab Eberhardo esse factam comparationem. Et de *doctrina* quidem et *conditione* supra jam diximus. Cum enim omnem Platonis philosophiam *una* peperisset *ratio humana*, eaque se facile ad discipulorum animos commendaret, Christus multa tradebat *una docentis auctoritate credenda*, atque ejusmodi, quae a civium suorum opinionibus longissime discreparent. Itaque miraculorum, Jesu nascente, poterat esse saluberrimum quoddam consilium, nisi ad confirmandam doctrinam, certe ad *movendam civium attentionem*, et ad *viam ei muniendam*, qui aliquando, ut divinae auctoritatis legatus, praejudicatas popularium opiniones esset fracturus; atque ea traditurus, quae rationi humanae in-

incognita esſent atque prorſus impervia. Hoc in Platonem non conveniebat. Quamquam enim ſupra monuimus, temerariam esſe eorum orationem, qui doctrinam rationalem, nec *poſitivam*, non indigere miraculis, adeoque, quicquid miraculorum ad ejus doctrinae confirmationem narretur, id omne, etiam cauſâ incognitâ, esſe contemnendum, existiment; hoc tamen contendebamus cum hac exceptione: *ſi illi, quibus haec doctrina tradatur, adeo ſint inculti ingenii, atque tam parum ratione uti posſint, ut absque miraculorum commendatione eam doctrinam non probaturi videantur.* Talibus autem hominibus ſcholam ſuam Plato non aperuit; niſi forte *Ariſtoteles*, *Speuſippus*, *Xenocrates*, *Polemo* ſtipites fuerunt.

Atqui erunt fortasſe, qui dicant, hanc nostram orationem pertinere ad ea tantum facinora illustria defendenda, quae, Jeſu nascente, *in ſenſus caderent*, his enim ſolis hominum potuisſe *attentionem moveri*, nec tamen necesſario ſequi, ea quoque vera esſe, quae *a ſenſibus esſent remota*, i. e. Jeſum, nulla viri ope, divina esſe generatione ortum; aut huic narrationi majorem esſe, quam quae de Platone feratur, habendam fidem. His ego breviter respondeo, animadvertendum esſe, quantopere *univerſa* Christi *vita* a Platonis differat. Per omnem vitam nullum Plato miraculum edidit, atque fuit homo, excellenti quidem ingenio, ſed homo tamen, qui nullo extraordinario facto ostendit, ſibi arctiorem quandam, quam ceteris hominibus, necesſitudinem intercedere cum naturae Moderatore Deo. Itaque miraculorum, quae ejus natales illustrasſe dicuntur, et ceterarum ejus rerum geſtarum nulla est, ut ita dicam, analogia, nulla proportio. Christi autem erat omnis vita miraculis referta, quae eum declararent ſingulari quadam ratione cum Deo esſe conjunctum. Quod igitur Christus non vulgari modo natus ſit, hoc quidem tantum abest, ut in eo, quippe θαυματουργῷ, quicquam extraordinarium aut magnopere mirandum habeat, ut potius ea re omnium ejus vitae partium aptisſima conjunctio efficiatur. Ut igitur non probabile est, Platonem extraordinaria ratione esſe natum, ita non probabile est, ordinaria ratione natum esſe Christum. Quae mihi animadverſio tantam evidentiae commendationem habere videtur, ut vel cujusque judicium, tamquam testem, citare auſim (*e*).

Hoc igitur loco disputandi finis fiat. Quid effecerim, Vos, Viri eruditisſimi, existimatote. Etiamſi autem minus Vobis probabitur nostra ſcriptio, nos tamen recti conſilii ſustentabit conſcientia. Eo enim omne conſilium nostrum ſpectabat, ut Religioni Christianae ſuus conſtaret honos. Ita autem hanc rem egimus, ut in errore esſe Eberhardi opinionem efficeremus. Quantus vero, quamque latus disputationi nostrae campus patuisſet, ſi nostram Auctorisque ſententiam virtutis ſtimulis, vitae beatae adminiculis, conſolationisque ubertate ac praeſtantiâ dijudicare voluisſemus. Quo nomine multo pejor est Eberhardi ratio, quam eorum omnium, qui, quamvis religionem Christianam divinitatis

honore ſpolient, tamen praeſtantisſimam religionem naturalem relinquunt. Horum igitur etſi non est probanda ſententia, tamen illi ſatis multa relinquunt, quae et virtutis ſtudium augeant, et beatam vitam adjuvent, et in rebus afflictis ſolatia praebeant ac pastum animorum. Quorum vestigiis ſi Eberhardus inſtitisſet, tacuisſemus profecto, nec quicquam dixisſemus contra: non quo probetur nobis haec ratio, ſed quoniam hoc tempore istae voces tam crebro audiuntur, ut ſtomacho fere callum obduxerit conſuetudo. Eberhardus autem cum altius etiam evolare vellet, non religionem naturalem, id est, naturae *judicio* et auctoritate nixam, ſed Platonicam philoſophiam attulit, atque ne hanc quidem puram vereque Platonicam, ſed male intellectam, ſed corruptam, ſed depravatam, ſed plane commenticiam. Tantum vero abest, ut ex istis ſabellis quicquam posſit ad animi fructum extundi, ut ipſum Eberhardum, fato impendente, de Ideis Platonicis ne cogitasſe quidem certisſime confidam. Si vero cogitaverit, vellem beati Viri manes excitare posſem, quo ſciſcitarer, quantum ista valuerit cogitatio ad mortis metum pellendum.

Quid enim illud dicam, omnem illam de Ideis doctrinam, praeſertim perverſam eam, quam expoſuit Eberhardus, esſe *rem nugatoriam* atque prorſus *commenticiam?* Et illi quidem, qui religionem Christianam, non niſi *naturalem* esſe, existimant, hoc certe nomine laudandi ſunt, quod aliquid relinquunt, quod *verum*, quod *ſtabile* ſit, atque *ipſius voce naturae confirmatum*. Itaque, etiamſi vera esſet eorum ſententia, probanda tamen esſet religio Christiana, propter eandem cauſam, ob quam naturalem religionem probamus. Si autem, ut opinatur Eberhardus, religio Christiana nihil est, niſi Platonica philoſophia, et quidem corrupta illa, commentisque Cabbalisticis mixta, ad quam ipſe Plato riſum tenere non potuisſet, vide quam multis fabulis obruare, ſi Christianus esſe velis. Neminem esſe arbitror, quin istam doctrinam, ut commenticiam, contemnat. Omnium autem minime is erat *Apologiae Socratis* Auctor, qui istis nugis Platonico-Judaicis quicquam tribueret. Itaque conturbari me fateor, cum Eberhardum in *Praefat. Tom.* I. audio dicentem, tum demum ſe arbitrari optime religioni Christianae ſe conſulturum, ſi eam effecerit ductam esſe ac propagatam ex conjunctis Orientalium atque Graecorum ſtudiis. Optimum virum eo jam pervenisſe ſperamus, ubi, meliora edoctus, de hujus religionis origine, nativa indole, atque ſingulari praeſtantiâ, verius posſit atque incorruptius judicare.

Symb. *Ἰησοῦς δεδύνηται σεῖσαι τὴν πᾶσαν ἀνθρώπων οἰκουμένην, οὐ μόνον ὑπὲρ Θεμιστοκλέα τὸν Ἀθηναῖον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ Πυθαγόραν καὶ Πλάτωνα.*

ORIGENES.

AN-

ANNOTATIO AD PROLEGOMENA.

(*a*). *Der Geist des Urchristenthums. Ein Handbuch der Geschichte der philosophischen Cultur fur gebildete Leser aus allen Ständen in Abendgesprächen, herausgegeben von Johann August Eberhard. Drei Theile. Halle*, 1807, 1808. Pag. 2.

(*b*). *Praefat. Tom.* I. *p.* 1. ibid p. 22. *Praefat. Tom.* III. ibid *p.* 83. sqq. et passim.

(*c*). *Tom.* I. *p.* 35. sqq.

(*d*). *Tom.* I. *p.* 77. sqq.

(*e*). Sic vertenda videtur vox *Gefühl. Tom.* I. *p.* 63.

(*f*). Itaque continet haec Pars, praeter poëtarum fabulas, Scholam Ionicam, Italicam, Eleaticam.

(*g*). Complectitur hic Tomus doctrinam Socraticam, Platonicam, Academicam, Elicam, Megaricam, Cyrenaicam, Epicuream, Cynicam, Stoicam, Peripateticam, Scepticam.

(*h*). *Sinn.* Vid. *Tom.* I. *p.* 63.

(*i*). *Tom.* III. *p.* 1-70. Hoc loco Auctor etiam de doctrina Judaeorum, cum ante, tum post exilium Babylonicum agit, quos *Tom.* I. ubi de Orientalibus sermo fuerat, silentio praetermiserat. Neque etiam Gnosticos et Ophitas neglexit. Pag. 3.

(*k*). *Tom.* III. *p.* 102-181.

(*l*). *Tom.* III. 196-386.

(*). Propterea quoque graviter est reprehensus a Censore in *Neue Leipz. L. Z.* 1807. *Nov. p.* 2199.

(*m*). Huc v. c. pertinet, quod Auctor *Tom.* III. *Praefat. p.* VII. dicit, Paulum *procul dubio* Graeca eruditione fuisse imbutum. Quasi ea de re non adhuc sub judice lis sit. Vidd. qui hanc sententiam aut oppugnarunt, aut tuiti sunt, *G. H. Thalemanni Diss. de eruditione Pauli Judaica non Graeca*, Lipf. 1769. *Ernesti Opusc. Philol. Crit. p.* 201. *Michaëlis Introd. in N. T.* §. 23. *pag.* m. 289, 301. belg. *Mori Acroas. super Hermeneut. N. T. Tom.* I. *p.* 212. Conf. etiam *Heinrichs.* ad 1 *Tim.* I. 11. *Tit.* I. 12. et in *Additam.* ad *h. l. p.* 266. *Broes* ad *Matth.* XI. 8. *Hug Einleit* II. *p.* 215. Huc quoque

que referendum, quod Auctor *Tom.* I. *p.* 35. fqq. *Lesfingii* (*Theol. Nachl. p.* 191. fqq.) *Gibbonis* (*Hist. ruinae Imp. Rom. Tom.* I. *Cap.* XV.) aliorumque vestigia premens, religionis propagationem ad caufas naturales revocat: quae quidem caufae, etfi grato animo a liberalioris ingenii Theologis animadvertendae funt, (vid. *Seiler*, *Gemeinnutz. Betr.* 1793. *p.* 232.) minime tamen ad tantam rem fuffecisfe videntur. Vid. *Wagenaerii Hist. Euangel. Lib.* V. *Sartorii Disf. qua ex admiranda rel. Chr. propagatione probatur ejus veritas. Lesz*, *Ueber die Relig. Tom.* I. *p.* 710. fqq. *Anthorp*, *Lettres on the prevalement of Christianity befor its civil establishement.* Lond. 1778. *Stoschii Disp. de argum. divinae originis rel. Chr.* 1767. *W. Paley*, *Argum. rel. Chr.* belg. *Tom.* II. *p.* 170. ne de aliis dicam. Denique (nam de omnibus dicere non lubet) ad temerarias Auctoris fententias retulerim, quae *Tom.* III. *p.* 196. fqq. de corruptelis religionis per Neoplatonicos disputat. Vid. *Fr. Baltus*, *Defenfe des S. S. Peres accufez de Platonisme*, Par. 1711. *C. G. Keilii Commentatt. de doctoribus veteris eccles. culpa corruptae per Platonicas fententias theologiae liberandis.* Alios vide laudatos a *C. D. Beckio*, in opere praeftantisfimo, *Commentarii Historici decretorum rel. Chr. p.* 132. fqq.

Pag. 4. (*n*). *Tom.* III. *p.* 26. fq. 32, 68. fq.

(*o*). *Tom.* III. *p.* 84, 94.

Pag. 5. (*p*). *Tom.* III. *p.* 102. fqq.

(*q*). *Tom.* III. *p.* 124. fqq.

(*r*). Vid. *Wetst.* ad *Joann.* IV. 24.

(*s*). Sic multi, ut hoc utar, Stoicos ex Christianorum rivis hortulos fuos irrigasfe, putarunt. Quae fententia refutata est in *Biblioth. Crit. Wyttenb. Vol.* I. *Part.* II. *p.* 114. fqq. Ipfe Cicero quam faepe hac parte peccaverit, docet *Gedikius*, *Hist. Philos. Cicer. p.* 6, 7.

Pag. 6. (*t*). *Tom.* III. *p.* 26, 68. fq.

(*u*). Conf. *A. W. Schlegel*, *Gefchied. der Tooneelkunst en Tooneelpoëzy. Tom.* I. *p.* 96. fqq.

(*v*). *Tom.* III. *p.* 83. fqq.

(*w*). *Tom.* III. *p.* 83. fqq.

Pag. 7. (*x*). Vid. Cenfura libri Eberhardiani in *Allg. Hall. Literaturz.* Decemb. 1808. *p.* 988.

(*y*). *Tom.* III. *p.* 60.

(*z*). De origine, ratione, ufu, et historia allegoricae interpretationis, vidd. *C. Vitringa*, *de Synag. Vet. Lib.* III. *Cap.* V. *p.* 674. *Moshemius*, *de Reb. Christ. ante Conftant. M. p.* 630. *Schoettgen.* et *Wetst.* ad *Gal.* IV. 24. *Eichhornii Bi-*

Biblioth. der bibl. Literat. Vol. V. *Part.* II. *p.* 222. ſqq. Ejusd. *Einleit. in die Apocr. Schr. des A. T. p.* 22, 138. Programma *C. G. Schützii*, Jenae 1794. *J. G. Roſenmulleri Hist. Interpr. S. S. Part.* I. *p.* 13. ſqq. *C. D. Beckii Monogramm. Hermeneut. N. F. Part.* I. *p.* 4. ſq. et quos laudat. De *Aristobuli* praeſertim allegoriis vid. *Valckenaerii Diatr. de Aristob. p.* 69. ſqq. de *Philonis*, *Carpzov.* in *Philonianis*, *Lib.* II. *Cap.* I.

(*a*): Vid. *Schoettgen.* in *Praefat.* ad. *Hor. Heb.* §. VII. ſqq.

ANNOTATIO AD CAP. I.

(*a*). Vide *Surenhuſii* Praefationes ad *Mischnam. Eichhornii Allgem. Bibl.* IV. Pag. 8.
p. 315 ſq. Ceterum nota ſunt ſcripta *Ligtfooti*, *Meuſchenii*, *Schoettgenii*, *Carpzovii*, *Wetstenii*, aliorum.

(*b*). Vide ſcriptores, laudatos *Wolfio Biblioth. Hebr. Part.* II. *p.* 1237. ſqq. et *Bruckero Hist. Crit. Phil.* II. *pag.* 1053. 1061. Speciminis loco conf. *Excerpta ex Epistola quadam Compilatoris de utilitate Verſionis Libri Cabbalistici Sohar*, *in Cabbala Denudata ed. a Knorrio ab Roſenroth*, *Tom.* I. *Part.* II. *p.* 3. *Syncatabaſis Hebraizans*, *ſive brevis applicatio doctrinae Hebraeorum Cabbal. ad dogmata N. F. pro formanda hypotheſi*, *ad converſionem Judaeorum proficua*, *ibid. Tom.* II. *Part.* II. *pag.* 3. *ſqq. Joann. Meyerus*, *de mysterio S. S. trinitatis ex ſolius V. T. libris demonſtrato*, *atque ex veterum ac recentiorum Rabbinorum*, *praeſertim Cabbalistarum*, *rariſſimis monumentis illustrato*, *Harderov.* 1712. *Camp. Vitringa*, *Diſſ. de decem Sephiroth Cabbal. in Obſſ. S. Tom.* I. *p.* 118. *ſqq. Schoettgen. Jeſus der wahre Meſſias aus der alten Judiſchen Theologie erlaütert.*

(*c*). *Origenes contr. Celſum*, *Lib.* I. *p.* 323. *ed. La Rue.* ἴδωμεν καὶ ὡς τὸν ἠθικὸν τόπον (ὁ Κελσὸς) οἴεται διαβαλεῖν, τῷ κοινὸν εἶναι καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους φιλοσόφους, ὡς ὄυ σεμνόν τι καὶ καινὸν μάθημα. *Lib.* V. *p.* 629. λέξεσί τισι, τοῖς πιστεύουσι τῷ Χριστιανῶν λόγῳ συνεχῶς ὀνομαζομέναις, ἀντιπαρατίθησι ἀπὸ τῶν φιλοσόφων· βουλόμενος τὰ καλὰ τῶν νομιζομένων Κέλσῳ παρὰ Χριστιανοῖς λέγεσθαι, καὶ βέλτιον καὶ τρανότερον εἰρῆσθαι παρὰ τοῖς φιλοσοφοῦσι. Vid. et *Tertullianus*, *Apolog. Cap.* XLVI. *Iſidor. Pelus. Lib.* I. ep. 54.

(*d*). Scriptores, quos Notâ *b.* laudavimus, ea consilio ad doctrinam Christi Pag. 9.

 et

et Apostolorum scripta Judaica adhibuerunt, ut divinam ejus originem hoc argumento confirmarent. *Celsus* aliique (vid. Not. c.) Graecos citarunt, ad eandem doctrinam contemnendam. Eberhardus quodammodo in medio positus est. Cum enim religionem Christianam ex humana sapientia fluxisse contenderet, ipsam quoque religionem humanae originis esse, statuere debebat. Idem vero hanc rem non in contemtum, ut Celsus, sed in laudem religionis convertit, cum eam continere dicat tamquam florem antiquae philosophiae.

(*e*). Vid. *E. H. Stahl*, in *Eichhornii Allgem. Bibl. Tom.* IV. *p.* 780. sq. et ipse *Eberhardus*. III. *p.* 32.

(*f*). *Philostrat. de Vita Apoll. Tyan. p.* 216. ἐκεῖνοι (Ἰουδαῖοι) μὲν γὰρ πάλαι ἀφεστᾶσιν ὀυ μόνον Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀνθρώπων. ὀι γὰρ βίον ἄμικτον ἑυρόντες, καὶ ὀις μήτε κοινὴ πρὸς ἀνθρώπους τράπεζα, μήτε σπονδαὶ, μήτε ἐυχαὶ, μήτε θύσιαι, πλέον ἀφεστᾶσιν ἡμῶν, ἢ Σοῦσα καὶ Βάκτρα, καὶ ὀι ὑπὲρ ταῦτα Ἰνδοί. Ubi conf. *Olearius*. Vid. *Wetst. et Koppe* ad 1 *Thessal.* II. 15. *Ernestii Disputat. De Odio Judaeorum in Graec. Litt. Hesz, Ueber die Lehre, Thaten und Schicksale unsers Herrn p.* 182, 183.

Pag. 10. (*g*). *Tom.* III. *Praefat. p.* VII. „*Ob Jesus eine Griechische Erziehung gehabt habe, das weisz ich nicht, den wir wissen wenig von seiner Jugenderziehung; ich glaube es auch nicht. Das weisz ich aber, dasz ein jeder Mensch durch sein Zeitalter erzogen wird, und das Jesus, wenn seine Lehre eine Vereinigung des Griechischen Sinnes mit dem Morgenländischen Gefühle ist, sie aus dem Geiste seiner Zeit musz geschöpft haben, und dasz also das Urchristenthum, wo nicht* UNMITTELBAR, *doch nothwendig* MITTELBAR *aus der Griechischen Cultur so wohl, als der Morgenländischen geflossen sey.*"

Pag. 11. (*h*). De his Judaeorum sectis earumque doctrina praeter Scriptores *Antiquitatum*, et *Historiae Eccles.* vidd. *Drusii*, *Serarii*, *Scaligeri* Disputationes in *Triglandi Syntagmate trium Scriptorum de tribus Judaeorum Sectis*, et reliqui, quos laudat *Bruckerus*, *Hist. Phil. Tom.* II. *p.* 712. *Hesz*, *uber die Lehre* cet. *p.* 159. sqq. De Pharisaeis vidd. *Bruckerus*, l. c. *p.* 750. sqq. *Stäudlinus* in *Commentatt. Theoll. Velthus.* II. *p.* 382. *Ammon*, *Opusc. Theol.*, *p.* 88. *Van Vloten in N. T. Tom.* I. *p.* 73. sq. et quos laudat *Borger*, ad *Gal.* I. 14. *pag.* 102. De Sadducaeis, *Brucker. l. c.* 721. et quos laudavit. *Wolfius*, *Bibl. Hebr. Tom.* II. *p.* 817. *Stäudl.* l. c. *p.* 383. *Ammon*, l. c. *p.* 91. *Flatt*, *Magaz.* VII. *p.* 51. sqq. Ab Essenorum autem doctrina religionis Christianae originem minime repetendam esse, ut *Riemius*, *Stäudlinus*, aliique voluerunt, docuit *Bengel*. in *Flatts Magaz.* VII. *p.* 126. sqq. et nuper Cl. *E. Tinga*, *Orat. de J. C.* Θεοδιδακτῷ, *minime Essenos*.

(*i*). Huc pertinent inprimis libri *Sohar*, *Bahir*, *Jezirah*, alii.

(*k*). *C. Vitringa*, *Obss. S. Tom.* I. *p.* 118. ſqq. *P. Alixius*, *Judicium eccl. Jud. contr. Unitarios. Cap.* II. Pauca de hac re, ſed egregia, ſcripſit *Suskind in Magaz.* X. *p.* 54. ſqq.

(*l*). *Brucker. Hist. Phil.* II. 950.

(*m*). Vid. Cap. II. nostrae disputationis.

(*n*). Conf. *Wagenſeil. ad Sotae fol.* 69. laud. *Bruckero l. c. p.* 705. Vid. et *Origen. contr. Celſ. L.* II. *Cap.* 34.

(*o*). *Antiqq. Lib.* XX. *Cap.* XI. *p.* 982. *Haverc.* Ceterum digna est, quae de toto hoc argumento conferatur, Disputatio *H. S. Reimari*, *De Aſſeſſoribus Synedrii* MI. LXX *linguarum peritis*, *pag.* 4. ſqq. Hamb. 1751. Adde *Brucker. l. c. p.* 704 ſq. *Doederl. Inſtit. Theol. Tom.* II. *p.* 211. *Deylingii Obſſ. Tom.* I. *p.* 351. et *E. L. Vriemoetii*, *Oratio*, *De Gentilium et Christianorum quorumdam conviciis in Judaeas*, *pag.* 19. ſqq. adjuncta ejus *Obſſ. Miscellaneis.* Pag. 12.

(*p*). *Tom.* III. *p.* 46. ſqq. Quae Eberhardus h. l. de Cabbala ſcripſit, non vacant obſcuritate. Duo tantum genera Cabbalae distinxit, cum debuiſſet omnino tripartita eſſe ejus diviſio. Quae res magnam peperit confuſionem, et Viro doctiſſimo fraudi fuiſſe videtur. Recte quidem Cabbalam in *practicam* et *theoreticam* distribuit, neglexit vero theoreticae rurſus duas partes conſtituere, *exegeticam* et *philoſopham.* Quanta hinc ſeges errorum enaſci debuerit, facile est ad intelligendum. Quamvis enim Palaestinenſium exegetica, i. e. allegorica interpretandi ratio ab Aegyptiorum non uno nomine differret, illud tamen ſatis constat, tempore J. C. allegoricam artem in Palaestina non minus uſitatam fuiſſe, quam in Aegypto, vid. *Roſenmull. Hist. interpr. Tom.* I. *p.* 14 ſqq. *Lotzii V. C. Introd. in N. T. Tom.* I. *p.* 619. et, quos ſupra laudavimus. Alia autem fuit ratio *partis philoſophae*, i. e. ejus, quae *ipſam doctrinam* complectebatur. Negamus enim iterum iterumque, ullo pacto probari poſſe, Alexandrinorum *doctrinam* jam tempore J. C. a Palaestinenſibus fuiſſe receptam, contendimusque, ſive ipſam rei naturam conſideremus, ſive N. F. libros conſulamus, hanc opinionem omni probabilitate carere. Has igitur diverſiſſimas Cabbalae theoreticae partes cum Eberhardus confundat, atque de *Hermeneutica* tantum loquatur, quisque intelligit, ab eo omitti eam partem, in qua cardo rei maxime vertitur, i. e. *philoſopham.* Quae autem de hac parte diſſerit, ea non pertinent ad aetatem J. C. ſed ad tempora posteriora.

(*q*). Vide ſcriptores nota *i.* laudatos. *Karaeos* quoque, res notiſſima est, ipſis Sacrae Scripturae verbis tenaciter adhaeſiſſe, nec quicquam allegoriae admiſiſſe, vid. *Schupartus de Secta Karaeorum.*

(r). *Josephus de B. J. Lib.* I. *cap.* 5. §. 2. II. *cap.* 8. §. 14. *De Vita sua pag.* 18. conf. *Origen. in Matth. Opp. T.* III. *p.* 806.

(s). *Joseph Antiqq.* XIII. 10. §. 5. Φαρισαίοι τοσαύτην ἔχουσι τὴν ἰσχὺν παρὰ τῷ πλήθει, ὡς καὶ κατὰ βασιλέως τι λέγοντες, καὶ κατὰ ἀρχιερέως, εὐθὺς πιστεύεσθαι. Plura vid. apud *Wetst.* ad *Matth.* III. 7.

(t). *Joann.* IX. 13. XI. 47. *Act.* V. 34. XXIII. 6. ex quo loco apparet, etiam Sadducaeos in hoc collegium fuisse coöptatos, quod fortasse propterea factum, quod huic sectae honoratiores in populo viri essent addicti, qui tamen in magistratu gerundo Pharisaeorum sententiae et auctoritati obtemperabant, *Joseph. Antiqq.* XVIII. *Cap.* I. §. 4. *Reimarus*, *De Assessor. Synad. M. p.* 15. sq.

(u). *J. Seldenus*, *de Synedr. p.* 781. sqq.

(v). Vid. *Reimarus l. c. p.* 4. sqq. Hinc etiam γραμματεῖς commemorantur in Synedrio, i. e. ii, qui cum aliis rebus, tum interpretandae S. Scripturae operam dabant, (vid *Schleusn.* in *v.*) *Marc.* XV. 1. Cum his autem γραμματεῦσι conjunguntur Pharisaei, et eo quidem loco, ubi de perversa S. Scripturae interpretatione sermo est, *Matth.* V. 20. coll. vs. 18. Gamaliel quoque, assessor Synedrii Pharisaeus, dicitur νομοδιδάσκαλος, *Act.* V. 34.

(w). *Reimarus l. c. p.* 14. sqq.

(x). Vid. inprimis *Gal.* IV. 24. coll. *Act.* XXIII. 6. Loco ad Gal. Eberhardus magnam praesertim vim tribuit ad efficiendum, religionem Christianam ex Cabbala ortam esse. Ast primum: quid unus alterve locus ad universam doctrinam? Deinde, non negamus hunc locum Cabbalisticum, i. e. allegoricum esse: illud vero negamus, *doctrinam* hoc loco expositam ex ea Cabbala fluxisse, quae composita fuerit ex philosophia Graeca et Judaica. Quod si tenemus, labefactata est omnis Eberhardi argumentatio. Vid. Nota *p.* Ceterum, verbum ἐρευνᾶτε, *Joann.* V. 39. si non vertendum *inquirite*, sed, ut nobis quidem probabile videtur, *inquiritis*, ipse Servator h. l. Pharisaeis tribuit singulare studium S. Scripturae. Tenendum enim verbum ἐρευνᾶν par esse Hebraico דרש, quod vocabulum peculiari ratione de artificiosa interpretandi methodo usurpabatur, estque hinc ducta vox, *Midraschitae*, vid. *Vitringa*, *de Synag. Vet. p.* 670. sqq. *Carpazov.* ad *Goodwin. Moses et Aäron. p.* 136. *Steph. le Moine* ad *Var. Sacr. p.* 345. *Deylingii Obss. Sacr. Tom.* I. *p.* 250. Non quidem in orationis serie commemorantur Pharisaei, sed universe Ἰουδαῖοι, vs. 10, 16. Cum vero hi Sabbatum a Jesu violatum existimarent, vs. 16. satis apparet hos Ἰουδαίους fuisse Pharisaeos, vid. *Matth.* XII. 2.

Pag. 13. (y). Supra jam diximus, ipsum Eberhardum ab hac opinione alienissimum es-

esse. Si quis igitur cognoscere velit, quanta sit religionis Christianae cum doctrina Pharisaeorum conflictio, eum, praeter ceteros supra laudatos, ad unum delegamus *Bruckerum*, *Hist. Phil.* II. 750 sqq. Qui si forte ad manum non est, sufficiat *Schleusnerus in Lexic.* v. Φαρισαῖος.

(z). Conf. *Matth.* VI. 5. IX. 11. sqq. *Luc.* XVIII. 12. *Matth.* XXIII. 5, 14. XII. 38. sqq. cet. Vid. Cl. *Heringa in Opp. Soc. Hag.* 1790. *pag.* 101. sqq.

(a). Disputatio κατ' ἄνθρωπον, vid. *Heringa l. c. p.* 125.

(b). Memorabilis praesertim locus est, *Matth.* XII. 27. εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; Servatorem hic κατ' ἄνθρωπον de Exorcistarum incantationibus loqui, dubio caret. Erat enim pervulgata opinio, vi *nominis* Dei, et Daemonum exturbationem et alia multa miracula effici posse, vid. *Isidor. Pelus. Lib.* I. *ep.* 413. coll. *ep.* 19. *Grotius et Wetst. ad Matth.* l. c. collat. *H. G. Tzschirner*, *Geschichte der Apolog. Tom.* I. *p.* 148. sqq. Cumque Cabbala *practica* (vid. not. *p.*) eandem quoque vim nomini tetragrammato (יהוה) tribueret, (vid. *Eisenmenger*, *Jud. Detect. Part.* I. 350. II. 440.) hoc loco Servator Cabbalam *practicam*, quae tamen cum Alexandrina Philosophia nihil commune habebat, significare videtur. Si igitur non abhorruerit a Servatoris sapientia nugas Pharisaeorum Cabbalisticas in rem suam convertere, quanto magis puram eorum disciplinam contra ipsos adhibuisset, siquidem ea tunc temporis extitisset? Quid? quod hoc loco ipsi Pharisaei satis aperte ostendunt, Jesum ex ipsorum disciplinâ minime profectum esse. Cum enim ipsorum υἱοὶ, i. e. discipuli (vid. *Drusius*, *Grotius* et *Kuinoel*, ad l. c.) vi nominis Dei Daemones expellerent, Jesum autem dicerent οὐκ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ, vs. 24. manifesto indicabant, Jesum ipsorum discipulum non esse. Ipse quoque Servator se *opponit* eorum discipulis, vs. 27.

(c). Vid. *Suskind. in Flattii Magaz.* X. *p.* 57. sq. Cum *Knorrius* sub initium editae *Cabb. Denud.* duos liberos morte amisisset, Judaei hanc calamitatem domesticam ejus impietati tribuerunt, quippe qui ipsorum arcana ad populi notitiam expromsisset, vid. ejus *Praefat. ad Tom.* II. *Cabbal. Den. Wolfii Bibl. Hebr. Vol.* II. *p.* 1229. Similiter *Philo* Alexandrinam sapientiam suam a vulgi cognitione arcere jubebat initiatos, *De Cherub. p.* 116. ταῦτα ὦ μύσται κεκαθαρμένοι τὰ ὦτα, ὡς ἱερὰ ὄντως μυστήρια ψυχαῖς ταῖς ἑαυτῶν παραδέχεσθε, καὶ μηδενὶ τῶν ἀμυήτων ἐκλαλήσητε. *De Abrah. p.* 370. ἡ μὲν οὖν ἐν φανερῷ καὶ πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀπόδοσις ἥδ' ἐστίν· ἡ δ' ἐν ἀποκρύφῳ καὶ πρὸς ὀλίγους, ὅσοι τρόπους ψυχῶν ἐρευνῶσιν, ἀλλ' οὐ σωμάτων μορφὰς, αὐτίκα λεχθήσεται. Per universam Graeciam et Orientem satis constat, ejusmodi mysteria et arcana inter doctos culta fuisse, vid. praeter Scriptores Hist. Phil. *Meiners*, *De mysteriis*, et *Corrodi Beytr.*

(*v*). *Act.* VIII. 3. IX. 1., 21. XXII. 4. XXVI. 9. 1 *Cor.* XV. 9. *Gal.* I. 13, 23. 1 *Tim.* I. 13.

(*w*). *Act.* IX. Non attinet ad rem praesentem de eorum sententia uberius exponere, qui, contemto usu loquendi, ac simplicitate interpretandi, omne hoc factum ad naturales causas revocare studeant, vid. *Eichhorn. Allgem. Bibl. Tom.* VI. *p.* 1. sqq. *Ammon. Opuscc. Theol. p.* 1. sqq. Notus est liber *Lyttletoni, de Conversione Pauli*, belg. Traject. 1767. Add. *Lesz, ueber die Relig. Tom.* II. *p.* 731. *Haselaar, Diss. de locis nonnullis Act. Ap.* cet.

Pag. 17. (*x*). Vid. *Semleri Prolegg. in Ep. ad Gal. p.* 121. sqq. *Doederl. Opuscc. Theol. p.* 197. *Beck. Commentarii Decret. p.* 55. *G. C. Knappii Scripta varii argum. pag.* 444. sqq. 455. 479. *Tzschirner, Gesch. der Apol.* I. 73. 298. sqq.

(*y*). *Koppii Excurs* IV. *in ep. ad Gal. Tittmanni Opusc. p.* 322. sqq. *Storrii Opuscc. Acad.* I. *p.* 188. sqq., *van Voorst, Specim.* de δικαιοσύνῃ Θεοῦ. ne alios commemoremus.

(*z*). Vid. *Kusteri Histor. Crit. Hom. p.* 58. sqq. *Heynius in Excurss. ad Hom.* passim. *Tiedemann.* in *Opp. Soc. Teyl.* II. *Tom.* XII. *p.* 125. sqq. Quis ignorat *Allegorias Homer. Heraclid.*?

(*a*). Conf. *Platonis Phaed. p.* 400 ed. *Fisch. Kuster. l. c. p.* 12. sqq. *Wood, Original-genie des Hom. p.* 97. sq. adde *Cic. Tuscul. Quaest. Lib.* V. *Cap.* 39.

(*). *Stahl in Eichhornii Allgem. Biblioth. Tom.* IV. *p.* 793.

(†). Quanti hoc tempore facta sit lex Mosaica vel ex eo perspicuum est, quod non tantum *Josephus* (Vid. ejus Lib. *contr. Apionem*), verum etiam ipsi Alexandrini (ut Auctor Sap. Sal. et Philo) in ea opinione versati sunt, Graecos philosophos omnem suam sapientiam e Judaeorum scriptis petiisse; vid. *Bruckeri Hist. Philos. Tom.* I. *p.* 86. sqq. ejusdemque *Miscellanea p.* 207. *Stahl. l. c. p.* 791. sq. et Disputat. German. *Platonische Philosopheme über den Göttl. Verstand*, in *Pauli Memorab. Part.* I. *p.* 35. sq. Cujus disputationis Auctorem esse *Tennemannum*, didici ex ejus *System. Philos. Platon. Tom.* I. *p.* XXXIII. Adde *Buddei Isag. Histor. Theol. p.* 202, 497, 499. et *Schroeckhii Kirchengesch. Tom.* III. *p.* 274.

(*b*). Vide loca not. *s.* laudd.

(*c*). Vid. 1 *Cor.* III. 19. *Eph.* IV. 14. V. 6. *Colosf.* II. 4, 8. *Auct. ad Hebr.* XIII. 9. *Tit.* I. 14. 1 *Cor.* I. II.

(*d*). *Gal.* I. 1, 11, 12, 16. alibi. His autem locis nihil impudentius esse potuisset, si Paulus suam doctrinam Cabbalistarum institutioni acceptam referre debuisset. Ita de se loquitur, (vid. not. *u*), ut cujus omnis inde a pueris vitae ratio *notissima* esset Judaeis, quippe qui in Gamalielis (not. *t*) schola ad Judaicam esset eru-

di-

ditionem informatus. Quantam igitur, quamque inufitatam ac facillimo negotio coarguendam impudentiam in Paulo fuisfe existimabimus, nifi bene novisfet, doctrinam, quam *nunc* tueretur, cum *veteri* fua doctrina, quod ad primaria capita, nihil commune habere. (vid. et *Philipp.* III. 4-7. et quae mox afferemus). Quantum fit hujus argumenti pondus, magis etiam apparebit, fi adverfus Eberhardum κατ' ἄνθρωπον disputare velimus. Dicit Auctor *Tom.* III. *p.* 61. „ allegoriam Pauli (*Gal.* IV. 21.) non magni ad perfuadendum Judaeis momenti fuisfe futuram, nifi ea jam in fcholas *eruditorum* Judaeorum inducta et approbata fuisfet." Itaque allegorica, id est, ut Auctor dicit, Cabbalistica interpretandi ratio cognita fuit Judaeis in Galatia. Cum igitur, judice Eberhardo, doctrina Pauli ex Cabbala tamquam ex fonte emanaverit, cumque Apostolus, fi quidem Cabbalistica fapientia imbutus fuerit, eam ex Gamalielis fchola traxerit, huc adeste omnes et confiderate incredibilem hominis impudentiam, coram ipfis Galatis Cabbalisticis fe mirifice jactantis, et doctrinam, cui *nunc* addictus fit, plane esfe Cabbalisticae oppofitam contendentis, *Gal.* I. 11-17.

(*e*). Ut Alexandria, fic etiam Corinthus, affluebat divitiis, et doctisfimis ex utraque gente, (Graeca praefertim), hominibus. Vid. *Michaël. et Hug. Introd.* in has epp. *Chryfost.* πολλὴν εἶχεν ἡ πόλις ἐμπορίας ὑπόθεσιν, ἦν δὲ καὶ ῥητόρων πολλῶν ἔμπλεως ἡ πόλις καὶ φιλοσόφων.

(*f*). Vid. *Koppii* nota ad *Eph.* I. 9. 2 *Thesfal.* II. 6. *Heinrichs.* ad 1 *Tim.* Pag. 18.
III. 9. *Mori Acroas. fup. Hermeneut. N. T. Tom.* I. *p.* 86.

(*g*). *Tertull. ad Nat. Lib.* I. *Cap.* VII. *p.* 140. *Cap.* VIII. *p.* 141. ed. *Seml.*

(*h*). *Lib.* II. *ep.* 46. Plura loca attulit *Tzfchirner Gefch. der Apolog. Tom.* I. *p.* 206. quibus intelligitur, doctrinam Christianam ab Ethnicis appellatam fuisfe λόγον καινὸν, λόγον πρόσφατον, διδασκαλίαν νέαν καὶ ἐκτετοπισμένην, χθὲς καὶ ἐν πρότερον φανεῖσαν, ξένην τινα καὶ καινὴν θρησκείαν.

(*i*). Vid. *Tzfchirner*, *l. c. p.* 225. fqq. collat. *Greg. Nazianz. Orat.* III. *adv. Julian. Opp. Tom.* I. *p.* 87. B. Colon. 1690.

(*k*). *Tertull. Apologet. Cap.* XLVI. *Eadem*, (inquiunt Gentiles), *et philofophi* Pag. 19.
monent, *atque profitentur*, *innocentiam*, *juftitiam*, *patientiam*, *fobrietatem*, *pudicitiam*. Plura Neoplatonicorum loca vide apud *Tzfchirnerum l. c.* 226. collato hujus Capitis initio not. *c*.

(*l*). Hanc indefinitam verbi vim multis placere, conftat. Vid. *J. F. Kleuker*, *Neue Prufung und Erklärung der vorzügl. Beweife*, *Tom.* I. *p.* 155 fqq. *J. A. H. Tittmann*, *Pragmat. Gefch. der Theol. und Religion während der zweyten Hälfte des achtzehnten Jahrhunderts. Tom.* I. *p.* 240. fqq.

(*m*). In omni nostra adverfus Eberhardum disputatione *tria* potisfimum fpecta-

tamus, ut *et* rerum temporumque conditione, *et* Novi Foederis auctoritate, *et* discrimine, quod religionem Christianam inter et Philosophiam Alexandrino-Cabbalisticam intercedat, efficiamus, illam ex hac proficisci non potuisse. Quamquam aliae subinde etiam causae commemorabuntur, ob quas Eberhardi sententia minus nobis probanda videatur. Eorum igitur, quae diximus, momentorum duo priora hoc Capite complexi sumus. Et supra quidem, ubi effecimus, Jesum ejusque Apostolos non esse ex Cabbalistarum disciplina profectos, diserta Jesu de doctrinae suae origine *testimonia* omisimus, quoniam opportunius nobis videbatur de iis exponere eodem, atque de Pauli *testimoniis*, loco.

Pag. 20. (*n*). *Tom.* III. *p.* 171-173. *Dieser geringe Grad der Cultur erhielt sich bey den Morgenländern; und das Volk, unter dem Jesus lebte, hatte sich nicht daruber erhoben. In diesem Zustande ist alle Weisheit, sie sey Lehre oder Geschichte*, OFFENBARUNG, *und ein jeder Lehrer und Weiser ist ein* ERLEUCHTETER. *Was er weisz und von seinem Wissen mittheilt, sind* GEHEIMNISSE, *so lange sie nicht bekannt sind, und die man, wenn sie bekannt gemacht werden, nur* GLAUBEN *kann. — Diesem Kinderglaube vermag nicht zwischen dem Naturlichen und Uebernaturlichen so scharf, wie wir, zu unterscheiden. — Ihm ist daher ein Weisheitslehrer auch immer ein* GOTTGESANDTER, — DENN ER WEISZ NOCH NICHT, DASZ MAN ETWAS DURCH ERFAHRUNG UND NACHDENKEN WISSEN KÖNNE. *Alles dieses sind, das Eine wie das Andere, uebernaturliche Gaben, und dem begabten, durch den die Gottheit wirkt, gleich leicht und gleich schwer. — So waren diejenigen, welche die Evangelische Geschichte schrieben. Was sie schrieben, glaubten sie selbst, und was sie glaubten, das glaubten auch die, für welche sie schrieben.*

(*o*). *Praefat.* ad *Tom.* III. *p.* VII. sq. Ceterum vide, quam belle sibi in omni hac disputatione constet Eberhardus. Jam enim dicit, Jesu doctrinam propterea divinam esse habitam, quoniam *nova* esset, nec *cognita*. Alio autem loco, (*Praefat.* ad *Tom.* III.) Jesum, ad eam doctrinam comparandam, ne opus quidem habuisse erudita institutione contendit, quandoquidem eam petere posset e *temporis*, quo viveret, *indole*, i. e. ex aequalium ejus cultu et universa cogitandi ratione. Viden, quam *vulgaris* fiat illa *nova* et *inaudita* Jesu sapientia?

Pag. 21. (*p*). Quamvis haec sint *ipsius* Jesu *de se* testimonia, facile tamen intelligitur, causam nostram propterea nihilo esse infirmiorem, quin etiam confirmari. Quaeritur enim, quomodo Jesus se velit intelligi, cum doctrinam suam se a Deo accepisse, perhibeat? Jam, si *idem ille*, qui doctrinae suae tantam auctoritatem tribuat, aperte ostendit, se non nisi *proprie* intelligi velle, quis non videt, hujus testimonium esse multo pluris faciendum, quam cujusque alius? Si autem quae-

ra-

ratur, an re vera Jesu doctrina a Deo sit profecta, illud quidem cum ipsius Jesu hoc asseverantis indole, tum aliis argumentis, judicandum est.

(q). Propterea Jesus quoque utramque rem conjungit, *Joann.* XII. 49, 50. Atque ipse Eberhardus hoc concedere videtur, cum loco not. *n.* cit. dicit: *ein* WEISHEITSLEHRER *ist auch immer ein* GOTTGESANDTER.

(r). Tenendum est, Jesum se his locis *majorem* dicere discipulis, non ut ipsius *comitibus* dum viveret, sed ut doctoribus suae religionis, cum jam de vita decessisset. Vid. *Storr. Ueber den Geist des Christenthums*, in *Flattii Magaz. Part.* I. *p.* 115. cui disputationi nos plurimum debere, grati profitemur. Pag. 22.

(s). Notiones *filii Dei* et *Messiae* a Judaeis pro iisdem esse habitas, demonstravit *Koppius*, *Excurs.* II. in *Ep. ad Gal.*

(t). Vid. *Storrius*, *l. c. p.* 121. sqq.

(u). Storr. *l. c. p.* 124. sq. Pag. 23.

(v). Affert quidem ejusmodi loca, ut *Joann.* IV. 24. quibus appareat, Jesum commendasse popularibus suis religionem *intelligibilem.* Verum partim supra vidimus, hoc nihil attinere ad ipsius doctrinae *argumentum*, in quo sint posita omnia; partim ipse Eberhardus fatetur, non tantum a Paulo, sed etiam ab antiquis jam vatibus Hebraeorum eam fuisse religionis doctrinam traditam, quae esset a sensibus semota. Itaque hoc nomine Jesus neque dici poterat *Messias*, neque a Paulo sibi ceterisque doctoribus praeferri debebat. Pag. 24.

(w). Supra diximus, duplici fortasse ratione responderi posse illi quaestioni, quare Jesus se *superiorem* dixerit ceteris religionis doctoribus? quod scilicet *aut* pleniorem ac perfectiorem, quam ceteri, doctrinam exposuerit, *aut* eam omnium primus civibus suis impertitus sit. Intelligitur autem iis, quae diximus, neutram esse respondendi rationem probandam. Si enim Jesus, ut vidimus, non tantum non plenius eam doctrinam exposuit, qua Eberhardus religionis Christianae caput atque summam contineri existimat, verum eam vix tetigit; alteram quoque rationem, qua hanc doctrinam omnium *primus* popularibus tradidisse dicatur, nihili esse, manifestum est. Huc etiam accedit, quod, etiamsi Jesus eam doctrinam exposuisset, tamen, secundum ipsius Eberhardi sententiam, propterea non potuisset omnium praestantissimus haberi, quod eam *primus* exposuisset. Ipse enim Auctor, *Tom.* III. *p.* 86. contendere videtur, Joannem Baptistam, qui Jesum antecessit, eandem, atque hunc, doctrinam fuisse traditurum, nisi praereptus morte praematura fuisset. Itaque praestantiae palma non ad Jesum, sed ad Baptistam, quippe illo *priorem*, deferenda fuisset, nisi mors *fortuita*, nec opinata eam intercepisset. In *casu* igitur quodam posita Jesu excellentia est! Atque ne hoc quidem dici potest. Nam ipse Baptista, cum nondum praevidere

posset, se morte impeditum iri, quo minus docendi munus ad finem perduceret, Jesu tamen prae se excellentiam mirifice praedicabat, *Matth.* III. 11. sq. 14. *Joann.* I. 15. sqq. 20, 26, 27. sqq. Ceterum de omni hoc, quod tractavimus, argumento videnda est *Suskindii Disput. Quo sensu Jesus doctrinam suam divinam dixerit.* Qui libellus Germanice etiam versus est.

ANNOTATIO AD CAP. II.

Pag. 25. (*a*). Auctorem hujus libri Judaeum Alexandrinum fuisse, Platonica philosophia imbutum, procul omni dubio est. Vid. *Bruckeri Dissert. De vestigiis philosophiae Alexandr. in libro Sapientiae*, in *Miscell. Berol. Tom.* VI. *p.* 150. sqq. repetita in Ejusdem *Miscell. Philos. p.* 187. sqq. *Eichhorn Einleit. in die Apocr. Schriften des A. T. pag.* 86. sqq. Mirum est, in Opere Eberhardi nusquam hujus libri mentionem esse factam.

(*b*). *Tom.* III. *p.* 196. sqq. Vid. de istis hominibus *Bruckeri Hist. Phil.* II. *p.* 189. sqq. *Moshemius, de turbata per Platonicos Ecclesia*, in *Cudworthi Syst. Intell. p.* 765. sqq. *Schroeckhii Kirchengesch. Tom.* III. *p.* 291. sqq. VI. 14. sqq. VII. 176. sq. XXXV. *p.* 113. *J. M. Degerando, Vergl. Gesch. der System. der Philos.*, *Tom.* I. *p.* 136. sqq. *Keilii, Dissertationes de Patr. Eccl. a culpa corrupt.* cet.

(*c*). Saepius recentiorum scripta Cabbalistarum adhibebimus, quorum tamen auctoritati ad antiquae doctrinae cognitionem non nimis est confidendum, cum saepius suas ipsi opiniones veteribus affingant. Hoc utrorumque discrimen cum Eberhardus non animadvertisse videatur, poteramus eum hoc nomine reprehendere. Cum autem ea res nihil esset valitura ad ejus sententiam redarguendam, nolumus hanc severitatem adhibere, quandoquidem in omni hac disputatione Eberhardi solemus errores, brevitatis studio, praetermittere, modo ad causam primariam nihil attineant. Itaque, quoniam sic placet Eberhardo, *Irirae* aliisque doctrinae Cabbalisticae explanatoribus eam tribuimus auctoritatem, quam iis minime tribuendam esse, inter omnes harum rerum peritos constat.

Pag. 26. (*d*). Vid. *Brucker*, l. c. *p.* 684. sqq. et *p.* 944. *Eichh. Introd. in Libr. Apocr. p.* 1. sqq. 88, 134. *Degerando*, l. c. *p.* 151. *Corrodi Beitr. zum Vern. Denk. P.* V. *p.* 25. In ipsa hujus Capitis tractatione passim videbimus, quibus praecipue partibus Alexandrinorum ac Philonis praesertim doctrina a Platonica philosophia differret. Hic universe monemus, minime nobis probabilem videri eorum sententiam, qui, quicquid discriminis intercederet, id omne ex eo profectum es-

esse existiment, quod Philo, ceterique Alexandrini, Platonis doctrinam cum *philosophia orientali* conjungere studerent. Nam omnis haec de ista philosophia lubrica quaestio est. Vid. *Tittmanni Disput. De vestigiis Gnosticorum in N. F. frustra quaesitis*, in *Mus. Hag. T.* II. *P.* II. Nobis quidem ita statuendum videtur, praecipua philosophiae Platonicae capita a Philone fuisse probata, in quorum explicatione, ne in Judaeorum reprehensionem incurreret, ita versatus sit, ut Sacrarum Literarum interpretationem, quoad ejus fieri poterat, ad ea accommodaret: sicubi vero accideret, ut difficilis esset utriusque doctrinae conjunctio, eum paulisper a Platone declinasse, ut Sacris libris suus constaret honos. Vid. *Tittmannus, de Vestigiis Gnost.* cet. *p.* 323. sq. *Morhofi Polyhist. Tom.* II. *L.* I. *Cap.* VII. §. 11. inprimis vero *Fabricii Diss. De Platonismo Philonis.*

(*e*). Vox קבלה, quae proprie *acceptionis*, sive *acceptae doctrinae* vim habet, multiplici significatu usurpari solet, de quo vid. *Wolfii Bibl. Hebr. Vol.* II. *p.* 1191. sqq. *Bruck. l. c. Tom.* II. *p.* 916. Nos quidem, modo de re ipsa conveniat, nolumus cum quopiam de verbo disputare. Itaque probamus illam definitionem Cabbalae, quam fecit *P. Cunaeus, De republ. Hebr. Lib.* IV. *Cap.* VIII. ut sit *mysticus sensus earum rerum, quae in Sacris Libris latent.* Cumque supra diximus, Cabbalam in duas partes distribui, practicam et theoreticam, hanc autem rursus esse vel exegeticam, (*Gematriam, Notarikon* et *Temuram*), vel philosopham; practicam quidem, nugatoriam illam et impiam, atque ab ipso Eberhardo contemtam, hic prorsus omittimus: videat de ea, qui velit, *Wolfium* l. c. *p.* 1214. et quos laudat. Neque exegeticam hic curamus, id est, eam, quae continet rationem, qua ex literis, punctis, apicibus, ille mysticus sensus eruatur, quippe in qua adeo se jactent Judaei, ut certamen insaniae suscepisse videantur. Confer de ea praeter *Pistorium* et scriptores laudatos, *J. J. Losii Biga Diss. Diss.* II. *p.* 13. sq. De *philosopha* parte omnis quaestio est.

(*f*). Quantopere Judaei Cabbalae antiquitatem praedicent, eam non tantum ad Esdram et Mosen, sed et ad Abrahamum, quin imo ad ipsum Adamum referentes, videri potest apud *Eisenmengerum, Jud. Detect. Part.* I. *pag.* 312. sqq. *Bruckerum, l. c. Tom.* II. *p.* 940. sqq. *G. C. Sommerum in Specim. Theol. Soharicae*, Gothae, 1734. *pag.* 2. sqq. Conf. liber *Cosri p.* 238. sqq. Quorum quidem auctoritatem multi Christianorum nimis secuti sunt, vid. *Wolf. Bibl. Hebr.* II. *p.* 1195. sqq. *Bruck.* II. *p.* 937. sqq. Nos hac quaestione supersedere possumus. Etiamsi enim in numeris Danielis, (ut existimat *Eichh. Allg. Bibl.* III. 797.) jam Cabbalae vestigia exstare putes, ea tamen *artificialis* est, non *philosopha*, nec pertinet ad nostram disputationem. Fuerit etiam ante Christum *philo-*

losopha quaedam et *purior* Cabbala, (vid. *Vitringa Obsf. Tom.* I. *p.* 119. fqq.) ea nihil ad nos omnino. Primum enim de omni ista Cabbala ne verbulum quidem hodiedum restat, quo eam ab impura posfimus distinguere, (*Bruck.* l. c. *p.* 958.) deinde *non ex pura* illa, fed *ex impura*, (id est, quae Graecâ philofophiâ permista fit, *Vitringa* l. c. *Wolf.* l. c. *p.* 1205. fqq.) voluit Eberhardus religionem Christianam repetere. Itaque, misfis reliquis, in *una impura* eademque *philofophâ* verfatur disceptatio. Ceterum de antiquitate Cabbalae confuli potest *La Naure*, *Remarques fur l'antiquité et l'origine de la Cabale.*

(*g*). Vid. *Ernestii Disp. De odio Jud. in Gr. Litt.* et *Eichh. Introd. in Libr. Apocr. p.* 7. fq. 22. fqq.

(*h*). Vid. *Vitringa*, *de Synag. Vet.* 674. Notabilis est locus Cabb stico ftudio fectae Therapeutarum Aegyptiae conftet, a mpl. *Tom.* II. *p.* 475. ed. *Mang.* ἐντυγχάνοντες τοῖς ἱερωτάτοις γράμμασι πάτριον φιλοσοφίαν ἀλληγοροῦντες, ἐπειδὴ σύμβολα τὰ τῆς ῥητῆς ἑρμηνείας νομ φύσεως ἀποκεκρυμμένης ἐν ὑπονοίαις δηλουμένης· ἔστι δὲ αὐτοῖς καὶ σ πα ἀνδρῶν, οἱ τῆς αἱρέσεως ἀρχηγέται γενόμενοι πολλὰ ἰδέας ἀπέλιπον. οἷς καθάπερ τισὶν ἀρχετύποις χρώμενοι, ν τρόπον.

(*i*). *Philo*, ι. ου τε, ἵνα θεὸν ἰσχύσῃ τις καταλαβεῖν· *Tom.* I. *p.* 258. πάνθ ε τον σπουδαίῳ καταληπτὰ, αὐτὸς δὲ μόνος ἀκατάληπτός.

(*k*). *Philo*, *Tom.* I. *p.* 578. Μὴ νομίσῃς τοῖς σώματος ὀφθαλμοῖς γίνεσθαι τὴν προσβολήν· (οἱ μὲν γὰρ τὰ αἰσθητὰ μόνα ὁρῶσι, τὰ δὲ αἰσθητὰ σύγκριτα, φθορᾶς ἀνάμεστα, τὸ δὲ θεῖον, ἀσύγκριτον, (ἄφθαρτον), ἀλλὰ τὸ δεχόμενον τὴν θείαν φαντασίαν, τὸ τῆς ψυχῆς ἐστὶν ὄμμα. *Tom.* II. *p.* 662. οὐδεὶς αὐχήσει τὸν ἀόρατον θεὸν ἰδεῖν, ἐξ ἄκρας ἀλογιστίᾳ.

(*l*). Conftat, Deum *per fe* confideratum faepius a *Philone* τὸ Ὂν appellari, praeëunte Platone, conf. *Eufeb. Praeparat. Euang. Lib.* XI. *p.* 524. D. Auctor *Libri Sapientiae*, vim vocis יְהוָה tenens, Deum vocat τὸν Ὄντα. *Cap.* XIII. 1. vid. *Eichh. in Libr. Apocr. p.* 118. *Bruck. Miscell.* 222.

(*m*). Locum e *Philone* adduxit *Stahl*, in *Eichh. Bibl.* IV. 807.

(*n*). *Philo*, *Tom.* I. *p.* 258. ἀνθρώπου ἐξαρκεῖ λογισμῷ, μέχρι τοῦ καταμαθεῖν, ὅτι ἔστι τί, καὶ ὑπάρχει τὸ τῶν ὅλων αἴτιον, προελθεῖν· περαιτέρω δὲ σπουδάζειν τρέπεσθαι, ὡς περὶ οὐσίας, ἢ ποιότητος ζητεῖν, ὡς δι' ὠγύγιος τῆς ἠλιθιότης. Add. *p.* 282, 566. *Tom.* II. 216.

(*o*). Dicitur אור פשוט, *lux fimplicisfima;* ufitatius autem אין סוף i. e. *infinitum.* Vid. *Knorrii Apparat. ad Libr. Sohar. p.* 64. et *Cohen Irira*, *Porta Coel. p.* 67. §. 12. in *Cabb. Denud. Tom.* I.

(*p*).

(p). עתיקא דעתיקין טמירא דטמירין, *Idra Rabba p.* 391. §. 30. *Est mundus superior, in quo occultus latet Deus sanctissimus atque benedictus, Synops. Libri Sohar, in Cabb. Denud. Tom.* II. *p.* 142. §. 20. Conf. *Losius, Biga Dissert. Diss.* II. *p.* 37. Similiter Auctor *libri Sap.* nusquam declarat, quae sit Dei *natura*, sed quomodo per hanc rerum universitatem cognoscatur, *Eichh. Introd. in Libr. Apocr. p.* 95. Hanc ob caussam *Ensoph* saepius a Cabbalistis dicitur בְלִימָה, *ineffabile*, unde nonnulli explicare voluerunt *Apocal.* XIX. 12. Ceterum quam male cum hoc *Ensoph* comparetur πλήρωμα Joannis, ostendit *Tittmannus, De Vestig. Gnost. p.* 376.

(q). *Plato, Tom.* III. *p.* 265. ed. Bipont. ἀκούωμεν, ὥσπερ προσειπόντες τοῖς θεοῖς, ὅτι περὶ αὐτῶν οὐδὲν ἡμεῖς σκεψόμεθα· (οὐ γὰρ ἀξιοῦμεν διὰ τ' ἂν εἶναι σκοπεῖν,) ἀλλὰ περὶ τῶν ἀνθρώπων, ἥν ποτέ τινα δόξαν ἔχοντες, ἐτίθεντο αὐτοῖς τὰ ὀνόματα. *Cic. Nat.* D. I. *Cap.* XII. „ *Jam de Platonis inconstantia longum est dicere; qui in Timaeo patrem hujus mundi nominari neget posse; in Legum autem libris, quid sit omnino Deus, anquiri oportere non censeat.* Quamquam negandum non est, Platonem hac in re non satis sibi constitisse, vid. *W. G. Tennemann, System. der Platon. Philos. Tom.* III. *p.* 126. sq. conf. *Pseud-Origen. Philosophumena*, in *Opp. Orig. Tom.* I. *p.* 896.

(r). *Philo, Tom.* I. *p.* 582. Τὸ γὰρ ὄν, ᾗ ὄν ἐστι, οὐχὶ τῶν πρός τι· αὐτὸ γὰρ ἑαυτοῦ πλῆρες, καὶ αὐτὸ ἑαυτῷ ἱκανόν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, καὶ μετὰ τὴν γένεσιν τοῦ παντός, ἐν ὁμοίῳ. — Τῶν δὲ δυνάμεων, ἃς ἔτεινεν εἰς γένεσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τοῦ συσταθέντος, ἐνίας συμβέβηκε λέγεσθαι ὡσανεὶ πρός τι· τὴν βασιλικήν, τὴν εὐεργετικήν. — Ταύτων συγγενής ἐστι καὶ ἡ ποιητικὴ δύναμις, ἡ καλουμένη θεός. *Irira Pneumat. Cabbal.* in *Cabb. Denud. Tom.* II. *Part.* III. *p.* 189. §. 7. אלא דמזנא דיליה כפום שלמנותיה על ההוא מדה ואפילו על כל ברין. „ *Conceptus de eo fieri tantum potest eatenus, quatenus dominium exercet in aliquod attributum, in omnes creaturas.*" vid. et *p.* 188. §. 4. 190. §. 9. Adde *Synops. Libr. Sohar, p.* 142. §. 20. et Liber *Cosri, p.* 313, 382, 383.

(s). *Tennemann l. c.* 143.

(t). Cabbalistas, ut ceteros orientales, sibi Deum tamquam *lucem* cogitasse, satis constat, (vid. not. *o.*) et ex iis, quae paulo post dicemus, intelligi potest. Nunc sufficiat lectores delegare ad librum *J. F. Kleukeri, Ueber die Natur und den Ursprung der Emanationslehre bey den Kabbalisten*, Riga 1786. De Philone etiam res dubio caret, vid. v. c. *Tom.* I. 156. ὁ γὰρ τοῦ ὄντος ὀφθαλμός, φωτὸς ἑτέρου πρὸς κατάληψιν οὐ δεῖται· αὐτὸς δ' ὢν ἀρχέτυπος αὐγή, μυρίας ἀκτῖνας ἐκβάλλει. Hinc etiam illae frequentes Dei cum sole comparationes, v. c. *Tom.* II. 254, 415. vid. *Stahl in Eichh. Bibl. Tom.* IV. *p.* 800. Plato autem an sibi

De-

ſum ad *Pſeudorigenis Philoſophumena p.* 896. Idem ſtatuisſe Philonem apparet ex *Tom.* II. *p.* 488. ὥσπερ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὀυδὲν γίνεται· ὀυδ' ἐις τὸ μὴ 'ὸν φθείρεται· ἐκ τοῦ γὰρ ὀυδαμῆ ὄντος ἀμήχανον ἐστὶ γενέσθαι τι. Confer de Philonis ſententia disputantem *Euſebium*, *Praeparat. Euang. Lib.* VII. *p.* 336. de Platonis autem *Athanaſ. Opp. Tom.* I. *p.* 54. ſq. Colon. 1686.

(*y*). Non vacat hoc totum *Systema Emanativum*, quod dicitur, explicare, de quo, praeter alios, videndus inprimis *Kleukerus*, quem ſupra laudavimus, collat. *Allgem. Deutſche Biblioth. Tom.* LXXIX. *p.* 530. ſqq. De Cabbalistarum doctrina hoc unum teneatur. Omnia, ne materia quidem excepta, e Deo fluxerunt. Quod ut conciliarent cum incorporea Dei natura, quatuor, ut deinde videbimus, ſtatuebant esſe mundos, quorum cujusque veluti radix ſit in proxime antecedenti, quorumque alter ex altero tamquam per traducem manaverit. Quo igitur quisque mundus a prima ſcaturigine, id est, a mundo Enſophico, erat remotior, eo imperfectior erat. Quo factum est, ut mundus postremus, utpote omnium a primo fonte remotisſimus, ex materia concresceret. Haec in praeſens ſufficiant: deinde paulo uberius. Pag. 27.

(*z*). Vid. *Tittmann. De Vestig. Gnost. p.* 323. ſqq.

(*a*). De mundi origine primaria est Platonis doctrina, duo esſe rerum principia, *Deum* et *materiam. Diog. Laërt. Lib.* III. 69. δύο τῶν ὅλων ἀπέφηνεν ἀρχὰς, θεὸν καὶ ὕλην, ὃν καὶ νοῦν προσαγορεύει καὶ ἄιτιον. ἐιναι δὲ τὴν ὕλην ἀσχημάτιστον καὶ ἄπειρον, ἐξ ἧς γίνεσθαι τὰ συγκρίματα. ἀτακτῶς δὲ πότε ἀυτὴν κινουμένην, ὑπὸ τοῦ θεοῦ φήσιν ἐις ἕνα συναχθῆναι τόπον, τάξιν ἀταξίας κρείττονα ἡγησαμένου. τράπεσθαι δὲ τὴν ὀυσίαν ταύτην ἐις τέτταρα στοιχεῖα. Quamquam alii, tamquam *tertium* principium, adjungunt *Ideas*. Vid. *Grabii* notas ad *Irenaeum*, *Tom.* II. *p.* 188, 243. ed. *Masſueti.* Cum hoc loco unum conferamus locum Philonis, ut appareat, quantopere pendeat a Platone. *Tom.* I. *p.* 2. ἀναγκαιότατόν ἐστιν, ἐν τοῖς ὀυσιν τὸ μὲν ἐιναι δραστήριον ἄιτιον, τὸ δὲ παθητικόν· καὶ ὅτι τὸ μὲν δραστήριον ὁ τῶν ὅλων νοῦς ἐστὶν ἐιλικρινέστατος καὶ ἀκραιφνέστατος. — τὸ δὲ παθητικὸν ἄψυχον καὶ ἀκίνητον ἐξ ἑαυτοῦ, κινηθὲν δὲ καὶ σχηματισθὲν καὶ ψυχωθὲν ὑπὸ τοῦ νοῦ, μετέβαλεν ἐις τὸ τελειότατον ἔργον, τόνδε τὸν κόσμον.

(*b*). Cum Platonem dicimus Deum habuisſe primum *motus* auctorem, loquimur de motu *ordinato*. Nam *inordinatum* et *confuſum* motum ab aeterno materiae inhaeſisſe existimavit, hujus proprium, nec a Deo repetendum. Vid. *Vol.* IX. 256, 257, 305. *Vol.* X. *p.* 4. coll. *Opusc. Mythol. Th. Galei. p.* 544. Itaque Deus hanc motus confuſionem compeſcuit et ordinavit, *Vol.* VI. 37. ſq. τούτων δὲ ἀυτῷ τὸ σωματοειδὲς τῆς συγκράσεως ἄιτιον, τὸ τῆς πάλαι ποτὲ φύσεως ξύντροφον, ὅτι πολλῆς ἦν μέτοχον ἀταξίας, πρὶν ἐις τὸν νῦν κόσμον ἀφικέσθαι. παρὰ μὲν γὰρ τοῦ συνθέν-

τος πάντα καλὰ κέκληται. Vid. *Wyttenbach. V. C. ad Plutarch.* De S. N. V. *p.* 28. et quae postea de *Anima mundi* dicemus. Philo hunc motum confusum ignorare videtur, cum materiam (τὸ παθητικὸν) dicat ἄψυχον καὶ ἀκίνητον ἐξ ἑαυτοῦ, κινηθὲν δὲ καὶ σχηματισθὲν καὶ ψυχωθὲν ὑπὸ τοῦ νοῦ. l. c. Hoc autem motu excepto, illud ei cum Platone convenit, quod materiam, antequam a Deo digereretur, omni ordine, forma ac qualitate caruisse statuit, a Deo primum ei indita. *Tom.* I. *p.* 5. ἦν μὲν γὰρ ἐξ ἑαυτῆς ἄτακτος, ἄποιος, ἄψυχος, ἑτεροιότητος, ἀναρμοστίας, ἀσυμφωνίας μεστή. τροπὴν δὲ καὶ μεταβολὴν ἐδέχετο τὴν εἰς τἀναντία καὶ τὰ βέλτιστα· τάξιν, ποιότητα, ἐμψυχίαν, ὁμοιότητα, ταυτότητα τὸ εὐάρμοστον. τὸ σύμφωνον, πᾶν ὅσον τῆς κρείττονος ἰδέας. Adde et alium locum adductum a *Stahlio*, *l. c. p.* 842. Eadem est doctrina Auctoris *Libri Sap. Cap.* XI. 17. οὐ ἠπόρει ἡ παντοδύναμός σου χεὶρ καὶ κτίσασα τὸν κόσμον ἐξ ἀμόρφου ὕλης cet. Neque Cabbalistas dissentire perspicuum est vel ex uno loco *Irirae*, *Porta Coel. Diss.* II. *Cap.* IV. 48. *Descensus perfectionis a summo gradu ad imum, et a maximo ad minimum, non potest esse in infinitum, sed tandem pervenitur ad id, quod omnium maxime privatum est perfectione, quod est materia prima, quae aliena et privata ab omni perfectione et forma, et usque adeo vicina atque propinqua nihilo et privationi, ut ab hac non differat per id quod habet, quia nihil habet omnino, sed per id, quod possit obtinere et recipere, quae est absoluta potentialitas entium, id est, formarum naturalium et compositarum.* Quae posterior sententia illustrari potest loco *Platonis*, *Vol.* X. *p.* 4. ubi materiam dicit ἄμορφον καθ' αὑτὰν καὶ ἀσχημάτιστον, δεχομέναν δὲ πᾶσαν μορφάν. et *Philonis*, qui *Tom.* I. *p.* 5. τὴν οὐσίαν (*materiam*) dicit μηδὲν ἐξ ἑαυτῆς ἔχουσαν καλὸν, δυναμένην δὲ γενέσθαι πάντα.

(*c*). Hic est ille multis multorum disputationibus nobilitatus κόσμος νοητὸς Platonis, de quo praeter scriptores Hist. Phil. vid. inprimis *Tennemann*, l. c. *Tom.* III. *Cap.* V. VI. *Philo*, *Tom.* I. *p.* 5. εἰ δέ τις ἐθελήσειε γυμνοτέροις χρήσασθαι τοῖς ὀνόμασι, οὐδὲν ἂν ἕτερον εἴποι τὸν νοητὸν εἶναι κόσμον, ἢ θεοῦ λόγον ἤδη κοσμοποιοῦντος. οὐδὲ γὰρ ἡ νοητὴ πόλις ἕτερόν τι ἐστὶν ἢ ὁ τοῦ ἀρχιτέκτονος λογισμὸς, ἤδη τὴν αἰσθητὴν πόλιν τῇ νοητῇ κτίζειν διανοουμένου. *Conf. Stahl*, *l. c.* 812, 840. Sic etiam in libro *Cosri p.* 302. Deus dicitur, antequam mundum conderet, ejus ideam sibi informasse, כאשר אתה רואה הבן לא יצא מתחת ידו בית עד שקדם ציורו בנפשו *Quemadmodum vides ab Architecti manu non provenire domum, nisi prius animo suo formam ejus conceperit.* *Hirtz Introd. in Libr. Sohar.* p. 164. *Mundi haec est natura, quod homo (sculpturus imaginem) lignum cedrinum ad manus sumat; si autem tantum cogitatione sua volvit figuram istius rei, in infinitum sculpet, et res illa numquam fiet.* — Hanc mundi, i. e. hominum, naturam

Hirt-

Hirtzius Deo opponit, quippe cui ad creationem fatis fit, *creaturam fibi in idea proponere.* Cum quo loco inprimis conferendus liber *Cosri p.* 102, 103. Similiter fere de eadem re loquitur *Plotinus*, neoplatonicus. *Enn.* VI. *L.* V. *Cap.* 8 *p.* 655. fqq.

(*d*). Quam male Philonis λόγος cum Joannis λόγῳ conferatur, ostendit *Carpzov. in Philonianis Lib.* VII. *Cap.* I. praemisf. *Exercitt. in Ep. ad Hebr. Tittmann*, *De Vestig. Gnost. p.* 412. fqq. Conf. *Bruck. l. c.* II. 808. fq. 810. fq. *Flatt.*, *Magaz.* X. *p.* 1. fqq. in nota, *Deylingii Obsf. Sacr. Tom.* I. *p.* 245. fqq.

(*e*). Locum perfpicuum adduxit *Stahl. l. c. p.* 811. qui tamen, (quod bene notari velim), in eo mihi errare videtur, quod λόγον, posteriori fenfu fumtum, id est προφορικὸν, tantum de *proprietatum* divinarum, non item *idearum*, manifestatione, feu operatione intelligendum esfe putat. Cum enim Philo dixisfet, priorem λόγον, (i. e. ἐνδιαθετὸν), esfe περὶ τῶν ἀσωματικῶν καὶ παραδειγματικῶν ἰδεῶν, ἐξ ὧν ὁ νοητὸς ἐπάγη κόσμος, ftatim addit, alterum λόγον (τὸν προφορικὸν) esfe περὶ τῶν ὁρατῶν, ἃ δὴ μιμήματα καὶ ἀπεικονίσματα τῶν ἰδεῶν ἐκείνων ἐστὶ. adeoque illum λόγον esfe πήγην, ex qua hic fluxerit. Unde perfpicuum esfe arbitror, Philonem h. l. voce λόγου (fenfu posteriori) non intellexisfe manifestationem proprietatum divinarum, fed communicationem *idearum* cum mundo adfpectabili, de qua re mox videbimus. Cum vero aliis locis Philo λόγου (προφορικοῦ) voce faepius *proprietates* divinas fignificet, (v. c. ubi de angelis, tamquam de λόγῳ loquitur, vid. *Stahl. p.* 855. fq.) existimandum est, Auctorem notione λόγου προφορικοῦ complexum fuisfe et *proprietatum* et *idearum* divinarum manifestationem, feu operationem. Similiter Plato duplicem νοῦν divinum ftatuisfe videtur, vid. *Pauli Memorab.* P. I. *p.* 55. Conf. etiam *Liber Cosri p.* 302. fq. et inprimis eruditisfimus *A. Willet* ad *Galeni Protrept. p.* 60.

(*f*). *Lorija*, *Tract.* I. *Libr. Drufchim*, *p.* 32. *Scito, quod antequam emanarent emanantia, et creata esfent creata, lux fuprema extenfa fuerit plenisfime, et impleverit omne ubi, adeo ut nullus daretur locus vacuus in notione lucis, nullumque fpatium inane, cet.*

(*g*). Hanc contractionem Cabbalistae appellant צמצום. Vid. *Apparat. ad Libr. Sohar*, *p.* 665. Ceterum infinitum fit loca omnia adducere, quibus Cabbalistae de hac contractione exponant. Vid. *Lorija l. c. Irira Porta Coel.* 70. §. 3, 4. et *p.* 104. *Hirtz. Introd. in libr. Sohar p.* 152. fqq. 160. §. 31, 234. fqq. Hoc unum notamus, cum hac Cabbalistarum doctrina comparandam fortasfe Philonis esfe fententiam, existimantis Deum *fibi foli* posfe proprietatibus fuis pure et integre uti, fimulatque vero eas ad res creandas adhibeat, eum has vires fuas ac proprietates veluti contrahere et coarctare debere,

 ut

ut jam animadverſum video a *Stahlio*, *l. c.* 808. *Philo*, *Tom.* I. *p.* 282. ὁ γὰρ θεὸς ταῖς δυνάμεσι πρὸς μὲν ἑαυτὸν ἀκράτοις χρῆται, κεκραμέναις δὲ πρὸς γένεσιν· τὰς γὰρ ἀμιγεῖς θνητὴν ἀμήχανον φύσιν χωρῆσαι. — ὥσπερ ὄυν τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας ἔτεινε μὲν ἀπ' ὀυρανοῦ μέχρι τῶν τερμάτων, τὸ σφοδρὸν τῆς ἐν αὐταῖς θερμότητος ἀνεὶς καὶ χαλάσας ἀέρι ψυχρῷ.. — ὄυτως ἐπιστήμην θεοῦ καὶ σοφίαν καὶ φρόνησιν καὶ δικαιοσύνην καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστην ἀρετῶν, τίς ἂν ἀκραιφνῆ δέξασθαι δύναιτο, θνητὸς ὤν; ἀλλ' ὀυδ' ὁ σύμπας ὀυρανός τε καὶ κόσμος. Plura adduxit *Stahlius l. c.*

(*h*). Non vacat, neque lubet, de istis *vaſibus* multa disſerere. Cui Cabbalistarum ſcripta non ad manum ſunt, eum delegamus ad unum *Bruckerum*, *Hist. Phil.* II. *p.* 997. ſqq.

(*i*). *Irira l. c. p.* 73. ſqq. *Bruck. l. c. p.* 1018.

(*k*). Vid. *Irira l. c. p.* 39. ſqq. *Lexic. Cabbal. p.* 28. אָדָם קַדְמוֹן *Homo anterior. Sic enim R. Simeon ben Jochai tradit in Tikkunim: Nulla datur Sephirah, quae non vocetur Adam; ſed Adam Supremus omnium est corona Summa; huic nomen est Adam Kadmon, Homo anterior:. vocaturque* קַדְמוֹן *anterior, s. prior, quia est ante totam Aziluth, eaque prior.* Ceterum quare Adam, i. e. *homo*, vocetur, hoc loco nihil attinet quaerere, vid. *Hirtz*, *l. c. p.* 245. ſqq. *Irira* 109. ſqq. qui copioſe de nugis Cabbalisticis exponit, *Bruckerus l. c. p.* 995. ſqq. *Loſius Biga Diſſ.* I. *p.* 39. ſq.

(*l*). Simili prorſus ratione Auctor *libri Sap.* ex Deo fluxisſe, tamquam radium, ſapientiam, docet. Vid. *Eichhornii Introd.* in *Libr. Apocr. p.* 101. ſq.

(*m*). Vid. omnium inſtar *Irira*, *Diſſ.* II. *Cap.* I. *quo demonſtratur*, (haec enim est capitis inſcriptio), *tredecim argumentis fortisſimis*, *quod a principio primo immediate emanaverit Principiatum unum tantum et perfectum.* Hanc ſententiam propterea tenuerunt Cabbalistae, ut appareret, quomodo ex Deo, in quo nihil concreti ſit, omnia, ne materiâ quidem excepta, emanare potuerint, qua de re mox plura.

(*n*). *Porta Coel. pag.* 43. *Irira* quidem non *Philonem* ſed *Platonem* appellat: cum autem in eadem uterque ſententia verſetur, quisque perinde esſe intelligit, utrum Philo, an Plato, commemoretur.

Pag. 28. (*o*). Adde *pag.* 85. Uſitatisſima est haec Philoni appellatio τοῦ λόγου, vid. *Tom.* I. *p.* 277, 437, 653, 567. cet. Eodem nomine *Adam Kadmon* inſigniri, disci potest, ne plura congeram, ex *Bruckero*, *l. c. p.* 992, 1000. et *Eichhornio*, *Introd. in Libr. Apocr. p.* 103. Quin ipſum nomen *Adam Kadmon* hoc ſatis indicat. Conf. *Hirtz*, *l. c.* 250 ſq.

(*p*). *Philo*, *Tom.* I. *p.* 106. σκιὰ θεοῦ ὁ λόγος αὐτοῦ ἐστὶν, ᾧ καθάπερ ὀργάνῳ προσχρησάμενος, ἐκοσμοποίει. *pag.* 162. ἐυρήσεις γὰρ ὄργανον λόγον θεοῦ, δι' ὄυ κατε-

κατεσκευάσθη. adde *p.* 437. De *Adam Kadmon* vid. *Irira l. c. p.* 39. ſqq. Ceterum quae mox de *Sephiris* dicturi ſumus evidentisſime demonſtrabunt, Adam Kadmon a Philonis λόγῳ ἐνδιαθετῷ nihil differre. Nunc hoc unum animadverſum velim, tantam esſe utriusqe convenientiam, ut Philo et Cabbaliſtae de utroque fere *iisdem verbis* utantur. Cabbaliſtae v. c. docent, Deum τῷ Adam Kadmon *impresſisſe* omnes *literas*, quod ab *Irira*, *pag.* 76. ſic explicatur, ut illae literae nihil aliud ſint, *quam numeri et principia formarum vel cauſarum omnium entium.* Similiter prorſus *Philo* de λόγῳ, *Tom.* I. *p.* 47. βίβλιον δ'εἴρηκε τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ᾧ συμβέβηκεν ἐγγράφεσθαι· καὶ ἐγχαράττεσθαι τὰς τῶν ἄλλων συστάσεις.

(*q*). De Philone vid. *Stahl l. c. p.* 837. De Cabbaliſtis *Irira* l. c. *p.* 114. „ *Quia Adam Kadmon medium quid est inter Enſoph et mundum Aziluthicum cet.* Nolo, ne longus ſim, ceteras ſimilitudines perſequi. Vid. *Bruckerus*, *l. c. p.* 992. ſq.

(*r*). Platonem his ideis aeternitatem tribuisſe, ex uno *Timaeo* ejus ſatis intelligi poteſt. Evidens locus eſt, quem ſic convertit Cicero: *Si pulcher hic est mundus, ſi probus ejus artifex, profecto ſpeciem aeternitatis imitari maluit: ſin ſecus, quod ne dictu quidem fas eſt, generatum exemplum eſt pro aeterno ſecutus. Non igitur dubium, quin aeternitatem maluerit exſequi, quandoquidem neque mundo quicquam pulchrius, neque ejus aedificatore praeſtantius. Ex quo efficitur, ut ſit necesſe, hunc, quem cernimus, mundum, ſimulacrum aeternum esſe alicujus aeterni.* In ſcriptis Philonis non memini me locum reperire, ubi Ideas *diſerte* aeternas dicat. Pluribus autem locis ex illius de *Opificio Mundi* libro inter ſe collatis, ſatis apparet, eum etiam hac in re Platonis fuisſe auctoritatem ſecutum.

(*s*). *Tom.* I. *p.* 30. ἆρ' οὐκ ἐμφανῶς τὰς ἀσωμάτους καὶ νοητὰς ἰδέας παρίστησιν, ἃς τῶν αἰσθητῶν ἀποτελεσμάτων σφραγῖδας εἶναι συμβέβηκε; ibid *p.* 378. ἐπειδὴ γὰρ παντὸς τὸ μὲν παράδειγμα, τὸ δὲ μίμημα ὁ ποιῶν ἐποίει, καὶ ἀρετῆς τὴν μὲν ἀρχέτυπον σφραγῖδα εἰργάζετο, τὸν δὲ ἀπὸ ταύτης ἐνεσημαίνετο ἐμφερέστατον χαρακτῆρα. Ἡ μὲν οὖν ἀρχέτυπος σφραγὶς ἀσώματός ἐστιν ἰδέα· ἡ δὲ χαραχθεῖσα εἰκὼν σῶμα ἤδη, φύσει μὲν αἰσθητὸν, οὐ μὴν εἰς ἄισθησιν ἐρχόμενον. Similiter fere *Plotinus*, conf. *Bruck. l. c. p.* 404. Comparari quoque poteſt ratio, qua *Irira Porta Coel. p.* 98. explicat vim vocis יְצִירָה, ut ſit *impresſio formae per ſe ſubſiſtentis in ſubſtantiam corpoream, quae ab illa non eſt plane aliena, ſed per ejus influxum producta.* Quae quidem ſententia Platonicae ſimillima eſt, vid. *Pauli Memorab. P.* I. *p.* 45. ſq.

(*t*). *Tom.* I. *p.* 154.

(*u*). Plurima loca attulit *Stahl*, *l. c.* 809. ſq. Perſpicua ſunt *Tom.* I. *p.* 174. ὁ θεὸς λέγων ἅμα ἐποίει, μηδὲν μεταξὺ ἀμφοῖν τιθείς. ει δὲ χρὴ δόγμα κινεῖν ἀληθέστερον, ὁ λόγος ἔργον αὐτοῦ. *pag.* 648. θεοῦ γὰρ ἴδιον λέγειν πάντως τὰ γενησόμενα· καὶ τοι τί τοῦτο φαμέν; ἔργων γὰρ ὀυ διαφέρουσιν αὐτοῦ οἱ λόγοι. Cum qua ſententia prorſus convenit Cabbaliſtarum doctrina, vid. *Hirtz*, *Introd. in Libr. Sohar*, *p.* 162. Sic etiam Liber *Cosri p.* 302. *Hominis conceptio mentis*, *ſermo et ſcriptura*, *ſunt duntaxat ſigna ſubſtantiae rei*, *non res ipſa: Dei vero conceptio et eloquutio est res ipſa.*

(*v*). Brevitatis ac perſpicuitatis gratia Deo tribuimus λόγον ἐνδιαθετὸν et προφορικὸν, quamquam Philo his nominibus non de Deo, ſed de hominibus, utitur.

(*w*). De n ... um minime probabilis est etymologia Eberhardi, (q ... *a Denudata* a docto quodam Viro probatam eſſe memini), ... re nulla ſit eruditorum altercatio, more ſuo, id est, nullo argumento, vocem ductam eſſe ex *Sphaera* dicit. Pobabiliter vox ducta est e verbo סָפַר, *numeravit.* Nolumus tamen contendere. Plura vid. apud *Loſium*, *Biga Diſſ.* I. *p.* 29. *Vitringam Obſſ. Tom.* I. *p.* 119. ſqq. *Wolf. Bibl. Hebr.* II. *p.* 1224. ſqq. *Brucker. l. c.* II. *p.* 1003. ſqq. inprimis *Sommerum*, *Spec. Theol. Sohar. p.* 3. ſqq. add. *I. Rhenferdi Diſſ. de Stylo Apocal.* §. VI. Ceterum quod in exordio hujus Capitis *not. c.* diximus, Cabbalistas recentiores ſuas ſaepius opiniones veteribus affinxiſſe, inprimis hoc accidit in doctrina de Sephiris, in quibus explicandis cum illi multi ſint, in antiquiſſimis Cabbaliſtarum ſcriptis nullam earum mentionem fieri, contendit *I. E. C. Schmidt*, *Christolog. Fragmente*, in *Biblioth. für Kritik und Exeg. des N. T. Tom.* I. *P.* I. *p.* 31.

Pag. 29. (*x*). Quanta perfectionis laude Pythagorei inprimis hunc numerum, quem *Tetractyn* appellabant, (vid. *Sext. Empir. adv. Mathem.* VII. 94.) ornaverint, docet Historia Philoſophiae. Vid. praeſertim *J. Meurſii Denar. Pythag. Cap.* XII. *p.* 104. ſqq. et *D. Tiedemann*, *Griechenlands erſte Philoſophen*, *pag.* 419. ſqq. In libro *Cosri p.* 26 et 317. dicitur, *in numerandi ratione per Denarium omnes conſentire in Oriente et Occidente.* Conf. etiam *Nicetae Commentar. in Gregorii Nazianz. Orat.* XLII. *pag.* 1158. In *Opp. Greg. Naz. Tom.* II.

(*u*). Hunc numerum exſculpſerunt e *Jeſ.* XI. 2. וְנָחָה עָלָיו 1) רוּחַ יְהוָה 2) רוּחַ חָכְמָה 3) וּבִינָה 4) רוּחַ עֵצָה 5) וּגְבוּרָה 6) רוּחַ דַּעַת 7) וְיִרְאַת יְהוָה׃ Vid. *Sohar Numer. fol.* 54. *col.* 216. laudat. *Schoetigenio* in *Horis Hebr.* II. 362. ex quo, ut et e *Rhenferdo*, *R c.* plerumque ſapit *Eichhorn.* in Disput. *Ueber die Perſonificationen der Eigenſch. Gottes unter den ſpätern Juden*, in *Allgem. Biblioth. Tom.* III. *p.* 1. ſqq.

(*v*).

(v). Vid. inprimis *Rhenferd. De Stylo Apocal. Cabbal. in Meuschenii N. T. e Talm. illustr. p.* 1090. sqq. *Herderus* in *Maran Atha*, et *Eichh. Comment. in Apocal.*

(w). Proprie ex mente Cabbalistarum omnes decem Sephirae nomine Tetragrammato יהוה continentur, ut diserte docet *R. Mosche Corduero* in *Pardes Rimmonim*, *Sect.* XIX. *Cap.* II. ולפעם זה קראוהו שם המיוחד שהוא שם שמתיחדים בו כל י"ם מיוחדות *Et hac de causa nominant illud (nomen tetragrammaton) nomen unitum, quoniam nomen est, in quo se uniunt omnes decem Sephirae unitae.* Plura attulit *Rhenferdus l. c. pag.* 1094. sqq. Nos quidem metu vertiginis ab ista taberna expromenda abstinemus. Inprimis autem, ut diximus, tres *Superiores Sephiras* ex hoc nomine elicuerunt: totum artificium hac veluti summa continetur, ut apex supra literam י *coronam*, ipsa litera י *sapientiam*, secunda litera ה *intelligentiam* denotat: reliquae literae וה septem ceteras Sephiras contineant. Vid. *Pneumatica Cabbal. p.* 190. in *Cabb. Denud. Tom.* II. *P.* II. et *Rhenferd*, l. c. *pag.* 1096. sq. collato libro *Cosri p.* 257. sqq. Ceterum de argumento Apocalypseos Cabbalistico non ausim mihi judicis partes arrogare. Illud quidem negari nequit, Viros doctissimos nimia similitudinum captatione multa in Apocalypseos libro Cabbalae ope interpretari voluisse, quae ad eam certe doctrinam Cabbalisticam, quam hodie cognitam habemus, non nisi dura ratione referri possint. Quorsum, ut hoc utar, illud pertinet, quod, cum viri eruditi τὰ ἑπτὰ πνεύματα, septem *inferiores Sephiras* esse existiment, in scriptis Cabbalisticis Sephirae nusquam *Spirituum* nomine appellantur. Cumque in formula Apocal. frequenti ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος tres *superiores Sephiras* sibi deprehendere videantur, haec formula cum *Superioribus Sephiris* (corona, sapientia, intelligentia) praeter numerum *ternarium* nihil omnino commune habet. Plura monuit *Suskindius*, in *Magaz. P.* X. *p.* 57-72. dignus, qui de hoc argumento conferatur. Neque tamen dissimulandum est, in Apocal. multa reperiri, quorum veluti *color* ex doctrina aliqua Cabbalistica ductus possit videri. Statim in exordio reperitur *trinorum* et *septenorum* in Deo quaedam distinctio, *Cap.* I. 4. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος· καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων. In doxologiis etiam, quae vocantur, *septem* solent attributa divina commemorari, ut *Cap.* V. 12. ἄξιόν ἐστι τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον λαβεῖν 1) τὴν δύναμιν 2) καὶ πλοῦτον 3) καὶ σοφίαν 4) καὶ ἰσχὺν 5) καὶ τιμὴν 6) καὶ δόξαν 7) καὶ εὐλογίαν. *Cap.* VII. 12. 1) ἡ εὐλογία 2) καὶ ἡ δόξα 3) καὶ ἡ σοφία 4) καὶ ἡ εὐχαριστία 5) καὶ ἡ τιμὴ 6) καὶ ἡ δύναμις 7) καὶ ἡ ἰσχὺς τῷ θεῷ ἡμῶν. Cumque, ut diximus, e nomine יהוה tamquam e fonte perenni, tanta Cabbalistae mysteria derivare solerent, nullum dubium est, quin for-

formula ὁ ὢν, ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, ex eodem hoc nomine, quod trium temporum vim continet, ducta sit. Quod ut appareat, simulque ut intelligatur, quae sit hac in re Apocalypseos cum Cabbala consensio, afferam locum ex *R. Is. Loriensis Tract.* I. *Libri Druschim*, *pag.* 28. *Nomen Tetragrammaton hanc habet etymologiam, ut Existentiam exprimat perpetuam, praeteriti, praesentis, atque futuri temporis, ante creationem, in statu creationis, et post factam rerum immutationem. Si autem conditi non fuissent, et quod in iis non vere potuisset designari existentia omnibus temporis articulis continuata, adeoque vanum fuisset hoc nomen Tetragrammaton.* Quamobrem sic statuendum videtur, Auctorem Apocal. librum suum *habitu* quodam Cabbalistico exornasse, *ipsam* vero *doctrinam* Cabbalisticam in ejus libro universe non reperiri.

(x). *Chron. l. c.* pro חסד quidem legitur גדלה. tenendum autem est, haec nomina in Sephirarum doctrina promiscue usurpari.

(y). In hoc discrimine constituendo non satis ab omni errore se immunes praestitisse doctissimi viri videntur. *Rhenferdus* quidem l. c. *pag.* 1099. et qui ejus auctoritatem sequi solet, *Eichhornius*, *l. c. p.* 207. aliique multi, superiores tres Sephiras ad *naturam Dei* pertinere existimant, reliquas autem ejus esse *proprietates*. Quae quidem sententia non tantum pugnare nobis videtur cum doctrina Cabbalistarum, nos *naturam Dei* non cognoscere, verum etiam cum eorum opinione, ex Deo non fluxisse, nisi *unum quoddam Principiatum*, (vid. Nota *m*), cum tamen ex *Corona et* Sapientiam *et* Intelligentiam manavisse dicant, vid. *Sommeri Spec. Theol. Sohar. p.* 5. Itaque, si vera est *Rhenferdi* ceterorumque sententia, et *plura*, quam unum, ex Deo fluxerunt, et altera pars *naturae* divinae ex altera! Huc accedit, quod *R. Menasse Ben Israël*, magnae vir auctoritatis, *De creatione probl.* 27. non septem tantum, sed decem omnes Sephiras diserte vocat *Perfectiones divinas*, easque *aliud quid esse* dicit, *quam naturam Dei.* Adde *Irira in Porta Coel. p.* 85. *De Sephiris supernis hoc tantum innotescit, quod cum proxima proveniant a Causa prima, in se contineant perfectiones divinas formaliter, easque derivent in omnia entia reliqua. Vid. et pag.* 148. Quamobrem non probanda videtur sententia eorum, qui tres superiores Sephiras ad *naturam Dei* referant. Et tamen ea est constans Cabbalistarum sententia, tres superiores Sephiras non esse מדות *attributa*, ut dicitur in *Sepher Jezirah p.* 193. *Rittang.* השלש ראשונות הם שכליות ולא נקראו מדות. *Tres priores sunt intellectuales, et nequaquam vocantur attributa.* Nos quidem omnem difficultatem tolli existimamus, si teneatur, tres superiores Sephiras, aeque ac ceteras, *attributa* dici posse, si ad Deum, (*Or Ensoph*), *essentialia* vero, si ad Adam Kadmon, (*intellectum divinum*), referantur. Si enim Cabbalistica fingen-

gendi libido eo processit, ut intellectum divinum, sibi tamquam *hominem* informarent, eique cranium, barbam cet. tribuerent, quanto facilius erat huic homini *intelligentiam* et *sapientiam* tribuere! Quinimo ipsa ratio docet, non *naturam Dei*, sed *naturam intellectus divini*, (Adam Kadmon), positam esse in *intelligentia* et *sapientia*. Possumus enim ceteras Sephiras ab intellectu Dei mente et cogitatione sejungere, vim intelligendi ac sapiendi, (בינה et חכמה), non possumus: his enim sublatis, tollitur ipse intellectus. Atque hinc fortasse explicandum est, quod dicunt Cabbalistae, esse superiorum Sephirarum tam arctam conjunctionem, ut altera ab altera separari non possit, ut dicitur in *Schaare Ora* ed. *Mant.* f. 83. דע כי זו היא החכמה אינה נפרדת מן הבינה עולמית לפי ששת יהן אדוקות בספירת הכתר *Scito sapientiam numquam divelli a prudentia, quia duae istae connexae sunt in corona.* Plura vid. apud *Sommerum*, *l. c. p.* 4. sq. His igitur rationibus motus posui, tres Sephiras superiores, aeque ac ceteras, pertinere ad *perfectiones Dei*, sed ad *naturam* τοῦ *Adam Kadmon*, id est, *intellectus divini.*

(z). Bene tenendum est, hic sermonem esse de iis proprietatibus, quae ad *intellectum divinum* pertinent. Ceteras enim virtutes divinas Philo solet δυνάμεις appellare, v. c. δύναμιν χαριστικὴν, εὐεργετικὴν, ποιητικὴν cet. vid. *Stahl l. c. p.* 818, 826. Quod discrimen si tenetur, facile intelligitur, quid sit, quod Philo dicat, Deum has δύναμεις exserere per λόγον, sicut docet *Tom.* I. *p.* 143. sq. δύο τὰς ἀνωτάτω εἶναι καὶ πρώτας δύναμεις, ἀγαθότητα καὶ ἐξουσίαν. καὶ ἀγαθότητι μὲν τὸ πᾶν γεγεννηκέναι, ἐξουσίᾳ δὲ τοῦ γεννηθέντος ἄρχειν. Τρίτον δὲ συναγωγὸν ἀμφοῖν μέσον εἶναι λόγον· λόγῳ γὰρ καὶ ἄρχοντα καὶ ἀγαθὸν εἶναι τὸν θεόν. Quibus verbis nihil aliud significatur, nisi δύναμεις divinas regi ac veluti temperari λόγῳ, id est intellectu et ratione divina.

(a). Hoc tamen non ita intelligendum est, quasi proprietates, quas Cabbalistae τῷ Adam Kadmon tribuunt, prorsus essent *eaedem*, atque illae, quas λόγῳ ἐνδιαθετῷ tribuit Philo. Sunt enim Sephirae, quae non ad λόγον ἐνδιαθετὸν referri possint: ut v. c. גבורה non pertinet ad intellectum divinum, sed est δύναμις, quae a Philone appellatur ἐξουσία, vid. *not. superior.* Nobis satis est effecisse, magnam esse Philonianae et Cabbalisticae doctrinae consensionem, quamquam hac ipsa in re majorem nobis utriusque doctrinae similitudinem cernere videmur, quam vulgo creditur. Ut enim (not. *z.*) vidimus, ex mente Philonis λόγον divinum esse ceterarum δυνάμεων veluti caput et rectorem, sic etiam Cabbalistae *superioribus Sephiris* principatum tribuere solent, easque ceteris potiores habere, vid. *not. y.* et *Sommerus l. c. p.* 4. sq. Jam vero, hae ipsae superiores Sephirae, (חכמה et בינה, nam τοῦ כתר obscurior est ratio), quid aliud sunt, quam λόγος Philonis? Vid. not. *y.*

(*b*). Vid. *Brucker. Miscellan. Philos.* p. 135.

(*c*). *Porta Coel.* p. 80.

(*d*). Hic locus fere ex Platonica doctrina ductus videtur. Sic enim Plato, *Vol.* I. *p*, 227. Bipont. φαίνεται γάρ μοι, εἴ τι ἐστιν ἄλλο καλὸν πλὴν αὐτὸ τὸ καλὸν, οὐδὲ δι᾽ ἓν ἄλλο καλὸν εἶναι, ἢ διότι μετέχει ἐκείνου τοῦ καλοῦ· καὶ πάντα δὴ οὕτω λέγω. — τοῦτο δὲ ἁπλῶς καὶ ἀτέχνως, καὶ ἴσως εὐήθως ἔχω παρ᾽ ἐμαυτῷ, ὅτι οὐκ ἄλλό τι ποιεῖ αὐτὸ καλὸν, ἢ ἐκείνου τοῦ καλοῦ εἴτε παρουσία, εἴτε κοινωνία, εἴτε ὅπῃ δὴ καὶ ὅπως προσγενομένη. οὐ γὰρ ἔτι τοῦτο διϊσχυρίζομαι, ἀλλ᾽ ὅτι τῷ καλῷ πάντα τὰ καλὰ γίγνεται καλά.

(*e*). Similiter prorsus Plato τὸ ἓν illud *ideale* opponit τοῖς πολλοῖς, *Vol.* IV. *p.* 216. Quaeritur, inquit *Socrates*, πρῶτον μὲν, εἴ τινας δεῖ τοιαύτας εἶναι μονάδας ὑπολαμβάνειν, ἀληθῶς οὔσας. εἶτα πῶς αὖ ταύτας, μίαν ἑκάστην, οὖσαν ἀεὶ τὴν αὐτὴν, καὶ μήτε γένεσιν μήτε ὄλεθρον προσδεχομένην, ὅμως εἶναι βεβαιότητα μίαν ταύτην. μετὰ δὲ τοῦτ᾽, ἐν τοῖς γιγνομένοις αὖ καὶ ἀπείροις εἴτε διεσπασμένην, καὶ πολλὰ γεγονυῖαν θετέον, εἴθ᾽ ὅλην αὐτὴν αὐτῆς χωρίς· ὃ δὴ πάντων ἀδυνατώτατον φαίνοιτ᾽ ἂν ταὐτὸν καὶ ἓν ἅμα ἐν ἑνί τε καὶ πολλοῖς γίγνεσθαι. — In ceteris loci *Irirae* partibus quanta sit ejus doctrinae cum Platonicâ consensio, quisque rerum peritus facile intelligit. Nos cum postea hunc aliaque hujusmodi loca uberius tractaturi simus, ne eadem res saepius dicatur, hic quidem lectori relinquimus ceterarum partium cum Platonis doctrinâ comparationem.

Pag. 30. (*f*). Vid. supra not. *z*. Sephiras a Cabbalistis attributa sive proprietates divinas haberi, satis constat, vid. not. *y*.

(*g*). Omnino in re difficili versatur disputatio. Jure dubitari potest, an non *Irira* Sephiras magis ex sua, quam ex antiquorum Cabbalistarum mente explicuerit, easque ad Platonicam doctrinam detorserit. Veteres certe Doctores ex Platonis ideis Sephiras suas arripuisse, mihi quidem minime probabile videtur. Nihil aliud eos significare voluisse, quam *attributa* divina, existimo. Neque vero intelligo, quomodo, v. c. *potentia*, *gloria*, *fundamentum*, *regnum* ect. *ideae* appellari possint eo sensu, quo eas dixit Plato. Et tamen Cabbalistas a Platonica de ideis, proprie ita dictis, doctrina, minime alienos fuisse, apparet ex loco *Hirtzii*, quem *Annotationum pag.* 139. not. *g*. adduximus. Itaque statuendum videtur, quamvis Platonis sententia a Cabbalistis probata fuerit, eam tamen non esse quaerendam in eorum de Sephiris doctrina. Comparari autem hae Sephirae cum Platonis ideis possunt, quatenus, ut hae sunt in λόγῳ, sic illae in Adam Kadmon, de quo haec una adjicienda est animadversio. Ut νοῦν Platonicum, et λόγον ἐνδιαθετὸν Philonis hic non dicimus intellectum divinum *per se*, id est, *vim intelligendi*, verum *sedem idearum divinarum*, sic quoque Adam Kad-

Kadmon appellamus intellectum divinum non *per se*, id est *facultatem intelligendi*, sed quatenus in eo insunt sive *ideae*, ut *Irira*, sive *attributa*, ut nos cum aliis statuimus. Quae animadversio eo valet, ut appareat, quo sensu Cabbalistae dixerint Adam Kadmon a Deo genitum esse, ex eoque emanavisse: quod de ipsa facultate intelligendi praedicari nullo pacto potest, quippe quae a notione Dei avelli nequeat. Si igitur Sephirae sunt *ideae*, Adam Kadmon est *intellectus divinus*, *sibi ideas rerum condendarum proponens*: ejusque ex Deo emanatio est *intellectus divini actio*, *illas sibi ideas informantis ac proponentis*. Sin vero Sephirae sunt *attributa divina*, aliquam difficultatem habere videtur sententia Cabbalistarum, intellectui divino ejusmodi attributa adsignantium, quae ad intellectum non pertineant, ut ea, quae commemoravimus, *potentiam*, *gloriam*, *regnum* cet. Quae tamen difficultas statim tollitur, si teneamus, Cabbalistas, cum ea attributa in *intellectu divino inesse* dicant, hoc fortasse sibi velle, ea attributa intellectui divino *obversata fuisse*, Deum ea sibi *proposuisse*: ut etiam *ideae rerum* eo tantum sensu in intellectu divino inesse dici possunt, quatenus illae res *obversatae* huic intellectui fuerant. Si igitur Sephirae sunt attributa divina, *emanatio τοῦ* Adam Kadmon ex Deo est *intellectus divini actio divinas virtutes sibi proponentis*. Quae sententia egregie convenit cum doctrina Philonis, vid. not. x.

(h). Vid. *Wachterus*, *Spinoz. in Jud.* P. II. p. 224. sqq.

(i). *Irira l. c. p. 56. Omnis causa efficiens conatur causatum suum sibi reddere simile. — Jam vero Causa prima Ensoph est causa efficiens perfecta, et sibi simile reddidit Causatum suum, (Adam Kadmon), in summo gradu.*

(k). Operae pretium est afferre locum *Knorrii ad Dorsjne Tract. de Revolut. Anim.* in *Cabb. Denud.* II. P. III. p. 245. *Quatuor haec systemata sive mundi nihil sunt aliud, quam quatuor repraesentatae Divinitatis classes, lumine semper magis magisque diminuto, quales sunt varii praesentiae divinae gradus, v. g. in rubo, in Sinai, in arca, et in universo. Exod.* 3. *vs.* 2. 19. *vs.* 18. *Lev.* 26. *vs.* 12. *Act.* 17. *vs.* 28. *Per Aziluth enim, seu systema vel mundum emanationis intelligitur ipsum τὸ Θεῖον non in se et absolute tale, quod Cabbalistis Ensoph seu infinitum dicitur, sed sub methodo divinorum nominum vel numerationum*, cet. „ Ceterum de horum mundorum discrimine non est hujus loci exponere. Dignus inprimis est, qui legatur, *Irira l. c. pag.* 96. sqq.

(l). *Irira l. c. p.* 86. *Brucker.* II. p. 1024. In *Systemate Emanativo*, quod dicitur, tamquam in catena, singulae partes pendent ex proxime superioribus. Gr. Ensoph fons est τοῦ Adam Kadmon, Adam Kadmon Sephirarum, Sephirae mundi Aziluthici, Aziluthicus Briathici cet. Cumque Ensoph omnia, quae ex ipso fluxerunt, complectatur, facile intelligitur, quo sensu et Ensoph, et Se-

(z). Vid. *Plutarchi Opp. Tom. II. p.* 1012. sqq. ed. *Xyland. Moshem.* ad *Cudworthi Syst. Intell. p.* 234. *Gedik. l. c. p.* 150. *Tennemann, Syst. Phil. Plat. Tom.* III. *p.* 174. sqq. *Wyttenb.* in *Opp. Soc. Teyl. Tom.* IV. *p.* 44. Inprimis vero *C. Meiners, Vermischte Schriften, Tom.* I. *p.* 1–60.

(a) In *Pauli Memorab. Part.* I. *p.* 51. sqq. conf. *Zimmermanni Opusc. Theoll. Tom.* I. *p.* 863, 889. sqq.

ANNOTATIO AD CAP. III.

Pag. 34. (a). *Tom.* III. *pag.* 102-196.

(b). *Tom.* III. *pag.* 102. sqq.

Pag. 35. (c). Multos esse hodie constat, qui cum Eberhardo sentiant, spem et exspectationem Messiae, quam Judaei concepissent, ortam esse ex calamitatum gravitate, quibus identidem vexarentur. Vid. quos laudat *C. D. Beckius Comment. Hist. Decr. Rel. Chr. pag.* 56. sq. 60. 511. 564.

(d). Quomodo ea, quae Auctor de vatibus antiquis dicit, conciliari possint cum ipsius sententia, *antiquissimam Judaeorum spem positam fuisse in Messia terrestri; coelestis autem Messiae exspectationem tum demum in Viris sapientibus excitatam fuisse, cum res Judaeorum paene ad incitas essent redactae*, non assequor.

(†). Jam *Celsus*, quamquam sensu diverso, doctrinam N. F. de meliori terra ex hoc Platonis loco ductam esse, existimabat, ut refert *Origen. contr. Cels. p.* 714. ed. *Ruaei.* ὑπολαμβάνει ὁ Κέλσος τὰ περὶ τῆς ἄλλης γῆς κρείττονος, καὶ πολλῷ ταύτης διαφερούσης, εἰληφέναι ἡμᾶς ἀπὸ τινῶν νομιζομένων αὐτῷ θείων παλαιῶν ἀνδρῶν, καὶ μάλιστα Πλάτωνος, τοῦ ἐν τῷ Φαίδωνι περὶ τῆς καθαρᾶς ἐν καθαρῷ κειμένης οὐρανῷ γῆς φιλοσοφήσαντος.

Pag. 36. (e). Hoc loco temperare mihi non possum, quominus ipsa Auctoris verba afferam, ut appareat, quo jure supra diximus, Eberhardum interdum magis se jactare, quam philosophum decere videatur. Ita ille, *p.* 114. „*In der übersinnlichen Welt ist also das Ideal des Hohenpriesters der Juden; sollte da nicht auch das Ideal ihres* MESSIAS *seyn? — Ich habe diese Frage einigen einsichtsvollen Gottesgelehrten vorgelegt; und nachdem sie allen den Betrachtungen, die mich darauf geführt hatten, nichts hatten entgegensetzen können; so stutzten sie doch, als ich sie damit überraschte. Sie sahen in ein neues, unbekanntes Feld, und ahndeten Gefahren für ihr theologisches System. Wenn hier auch Gefahren zu besorgen wären, wie sie es nicht sind, so würde diese Besorgniss doch der höhern Macht der Evidenz weichen müssen.*" (f).

(*f*). Ab ista gloriatione *Eberhardus* abstinuisset, si vel unam legisset *Ernestii* Disputationem, de *Officio Christi triplici*, in *Opusc. Theoll. p.* 371. sqq.

(*ff*). Scilicet cum Platonis et Philonis eadem sit de Ideis doctrina, utriusque etiam nomine promiscue utimur. *Superiori* quidem *Capite*, ubi de Philosophia *Alexandrino-Cabbalistica* sermo erat, consentaneum duximus, Philonis frequentius, quam Platonis nomen usurpare. Hoc autem Capite, quo de Idearum natura accuratius etiam disserendum est, Platonis praesertim, qui hujus doctrinae auctor fuit, auctoritatem adhibendam esse existimavimus. In utroque autem Capite alterum nomen in locum alterius fere ubique substitui potest. Sequimur vero ducem Eberhardum. Pag. 37.

(*g*). Quod evidenter demonstravit *Tennemannus*, *Syst. Phil. Plat. Tom.* II. *p.* 148. sqq. Pag. 38.

(*h*). *Sympos. Tom.* X. *p.* 247. ἔνδε ποῦ ὂν ἐν ἑτέρῳ τινὶ, οἷον ἐν ζώῳ, ἢ ἐν γῇ, ἢ ἐν οὐρανῷ ἢ ἐν τῷ ἄλλῳ· ἀλλὰ αὐτὸ καθ' αὐτὸ μεθ' αὐτοῦ μονοειδὲς ἀεὶ ὄν. Similiter *Philo*, *Tom.* I. *p.* 4. τὸν ἐκ τῶν ἰδεῶν συνεστῶτα κόσμον ἐν τόπῳ τινὶ λέγειν ἢ ὑπονοεῖν, ὂν θεμιτόν.

(*i*). Vide *Schmidtii Biblioth. für Critik und Exegese des N. T. Tom.* I. *p.* 38. Pag. 39.

(*k*). Vid. v. c. loca, quae attulit *Schoettgenius*, in libro, *Jesus verus Messias.* Pag. 40.

(*l*). Vid. *G. C. G. Weise*, *De more domini acceptos a magistris Jud. loquendi ac disserendi modos sapienter emendandi*, *Praes. F. V. Reinhardo*, *in Commentt. Theoll. Velthus. Kuin. et Rup. Vol.* V. *p.* 170.

(*m*). Huc pertinet v. c. doctrina de *Patre*, *Filio et Spiritu S.* de *fide Messiae habenda*; de *Messia mortem perpesso*, cet. Vid. inprimis scripta *Meyeri* et *Sommerii*, quae supra laudavimus.

(*n*). Possumus doctos viros commemorare, qui contendant, sententiam de Messia, quae hac epistola explicetur, omnino alienam esse et a ceterorum N. F. librorum, et ab Epistolarum ipsius Pauli argumento. Vid. *Corrodi Beyträge zur Beförd. des vernünft. Denk. Part.* X. *p.* 82. sq. et *Allgem. Deutsche Biblioth. Tom.* LXXXIV. *pag.* 382. Quo loco cum simul doceatur, hujus epistolae de Messia argumentum *Cabbalisticum* esse, etiam hac parte intelligitur, Eberhardi opinionem non prorsus *novam* et inauditam esse. Pag. 41.

(*o*). Speciminis loco vide disputationem Anonymi, (*Bosveldii*, *Ministri Reformatorum Dordraceni*), in Diario belgico: *Biblioth. Literat. Theol.* 1803. N. I. *pag.* 85-128. et *W. C. L. Ziegler*, *Vollständige Einleit. in den Brief an die Hebr. Gött.* 1791. Pag. 42.

(*p*). Vid. *Ziegler. in Eichh. Allg. Bibl. Tom.* III. *p.* 738. Pag. 43.

(*q*). *Eichhorn*, *l. c. pag.* 926. *Ich sehe nicht ein, wie die Lehre* VON

DER

DER PERSON DES MESSIAS *eine wesentliche Lehre der Christlichen (also auch unsrer) Religion heissen könne. Uns interessirt nur die* ABSICHT *der Sendung des Messias, und nicht so wohl die Lehre* VON DER PERSON DES MESSIAS. cet.

(*r*). Vid. *G. C. Storr, Ueber den Geist des Christenthums*, in *Platts Magaz. P.* I. *p.* 193. sqq.

(*s*). Conf. *Corrodi Beytr. P.* IV. *p.* 16-30.

Pag. 44. (*t*). Dicuntur in Theologorum scholis *Articuli Fundamentales*, de quibus, ne alios commemorem, vid. *J. A. Dietelmaier. Theol. Betr.* I. *p.* 275. sqq. *Hüfnagel. Comm. de vera artt. fundam. finitione, Tieftrunk, Censur des Prot. Lehrbeg.* I. 361. sqq.

(*u*). 1 *Cor.* II. 2. Ceterum nolumus libellum nostrum onerare citandis multis locis, qui demonstrent, quantam Jesus ejusque Apostoli huic morti virtutem tribuerint. Nota sunt scripta *Grotii, Limborchii, Töllneri, Zachariae, Doederlinii, Seileri*, ceterorumque Theologorum. Videnda inprimis disputatio *Storrii, Ueber den eigentlichen Zweck des Todes Jesu*, in ejus *Erläut. des Briefs Pauli an die Hebräer. p.* 363. sqq.

(*x*). Animadvertenda iterum Eberhardi cupiditas. Nisi enim ipsum placitum *de morte Christi* ei *displicuisset*, multa afferre potuisset, quibus certe *probabile faceret*, doctrinam de *Messia Patiente* jam antea Judaeis non prorsus fuisse incognitam, (quamvis eam nec ex Alexandrina nec ex Cabbalistica philosophia didicissent), cum viros doctos esse constet, qui ita sentiant. Vid. *Staeudlini Disput.* in *Biblioth. Gott. Tom.* I. *P.* IV. *pag.* 239. sqq. *Otmar, in Henkii Magaz. für Religionsphil. Tom.* III. *P.* II. et *J. E. C. Schmidt, Biblioth. für Krit. und Exegese, Tom.* I. *Part.* I. *p.* 43. sqq. Quam tamen sententiam perspicue refellerunt, *Tzschirner, Geschichte der Apolog. Tom.* I. *pag.* 40. sqq. et quos ille laudat, Auctor *Theol. N. F. Tom.* I. §. 25. *Meyer* in *Versuch einer Hermeneutik des A. T. Tom.* II. §. 207. *Doederl.* ad *Jes. Cap.* LII. *Seiler, Die Weissagungen, und ihre Erfüllung, pag.* 150, 210. *Ammon* in *Christologie, pag.* 102.

(*y*). *Cap.* VII. sqq.

(*z*). *Cap.* IV. 15. VII. 26, 27. IX. 11. sqq. 14, 25. sq. X. 10. Vid. *Storrii Introd. ad Comment. in ep. ad Hebr. pag.* XCVIII. sq.

Pag. 47. (*a*). Vid. *Tennemann, Syst. Phil. Plat. Tom.* II. *p.* 126. 203. sqq. Ceterum tenendum est, nos, ex sententia Platonis, non cum harum Idearum conscientia nasci, sed eas per experientiam tantum et naturae contemplationem veluti explicari. Unde intelligitur, quid sit, quod in Phaedone dicat Socrates, *discere* nihil aliud esse, quam *reminisci.*

(*b*).

(*b*). Multum huic argumento tribuit *Tennemannus*, in *Pauli Memor.* I. *p.* 44. ſq. cujus viri de Philoſophia Platonica ſcriptis me, in omni hac disputatione, plurimum debere, gratus profiteor.

(*c*). Vid. *Tennemanni Syst. Phil. Plat. Tom.* II. *p.* 102. ſqq.

(*d*). Vocabula εἰδῆ et ἰδέαι, quamquam saepius a Platone distinguantur, in *Parmenide* tamen promiscue uſurpari, eleganter docet *Wyttenbachius* ad *Plat. Phaed. pag.* 270. ſq.

(*e*). Ariſtoteli conſtat doctrinam de Ideis valde displicuiſſe, ut etiam ſcriberet Pag. 48.
Metaph. I. 7. Τὸ λέγειν παραδείγματα εἰδῆ εἶναι, καὶ μετέχειν αὐτῶν τἄλλα, κενολογεῖν ἐστὶ καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικάς. Tenendum autem est, Ariſtotelem, ut Parmenidem, non ipſius Platonis ſententiam, ſed perverſam ejus interpretationem refellere; quod vel ex eo intelligi potest, quod pleraque, quae adverſus hanc doctrinam ab eo allata ſunt, jam in Parmenide erant commemorata. Quomodo igitur Ariſtoteles eadem argumenta Platonis doctrinae opponere potuit, quibus ipſe Plato ſententiam ſuam a prava aliorum interpretatione vindicare ſtuduerat? Vid. *Tennem. l. c. pag.* 102. qui idem *pag.* 134. ſqq. bene oſtendit, quam parum tribuendum ſit opinioni eorum, qui Ariſtotelis auctoritate efficere voluerunt, ideas a Platone pro ſubſtantiis habitas fuiſſe.

(*f*). *Orat.* III.

(*g*). *Act.* II. 33. *Eph.* I. 20, 21. *Phil.* II. 9. *Col.* I. 17, 18. 1 *Cor.* XV. 24-28. cet. Plurima loca postea citabuntur.

(*h*). Rerum naturam cum fluvio inſtabili comparabat *Plutarch. Tom.* II. *p.* Pag. 49.
392. ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δὶς τῷ αὐτῷ, καθ' Ἡράκλειτον, οὐδὲ θνητῆς οὐσίας δὶς ἅψασθαι κατὰ ἕξιν. ἀλλ' ὀξύτητι καὶ τάχει μεταβολῆς σκίδνησι καὶ πάλιν συνάγει, πρόσεισι καὶ ἄπεισι. ὅθεν οὐδὲ εἰς τὸ εἶναι περαίνειν τὸ γιγνόμενον αὐτῆς. Vid. inprimis *Gatak. ad Anton. p.* 126. et *Wyttenb. ad Plut.* S. N. V. *pag.* 76. qui attulit locum inprimis perſpicuum e Platone in *Cratylo p.* 265. λέγει που Ἡράκλειτος, ὅτι πάντα ῥεῖ, καὶ οὐδὲν μένει. καὶ ποταμοῦ ῥοῇ ἀπεικάζων τὰ ὄντα λέγει, ὡς δὶς ἐς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης.

(*i*). Plato audivit Cratylum, qui erat ipſe auditor Heracliti. *Ariſtot. Metaph.* I. 6. Πλάτων ἐκ νέου συγγενόμενος πρῶτον Κρατύλῳ, καὶ ταῖς Ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων, καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν ὕστερον οὕτως ὑπέλαβε. Conf. *Seneca*, *Ep.* LVIII. *Diog. Laërt.* III. *Sect.* VI. et *Maſſueti Diſſertat. in Irenaeum p.* 10. ſq.

(*k*). Plurima loca in hanc rem attulit *Tennemannus*, *Tom.* II. *pag.* 106-122. Pag. 50.
Perſpicua ſunt verba *Irirae*, doctrinam Platonicam ad Sephirás accommodantis: *Philoſ. Cabbal. pag.* 50. „ *Dum videmus, res multas convenire in uno quo-*

dam, merito concluditur; supra illud, quod in multis est, dari perfectionem aliquam unam, ab istis abstractam, per se subsistentem, et ad ea, quae suae naturae sunt, sese extendentem. Non enim dici potest, quod unum illud generale, v. g. pulcritudo, quae reperitur in multis pulcris, dependeat a multis, quatenus sunt multa et diversa; quia haec, qua talia, non possunt constituere unum aliquod omnibus adaequatum, cet.

Pag. 52. (*l*). *Vol.* I. *p.* 179. Ουκοῦν τούτων μὲν (τῶν αἰσθητῶν) κἂν ἅψαιο, κἂν ἴδοις, κἂν ταῖς ἄλλαις αἰσθήσεσιν αἴσθοιο· τῶν δὲ κατὰ ταὐτὰ ἐχόντων οὐκ ἔστιν ὅτῳ ποτ᾽ ἂν ἄλλῳ ἐπιλάβοιο ἢ τῷ τῆς διανοίας λογισμῷ· ἀλλ᾽ ἔστιν ἀειδῆ τὰ τοιαῦτα καὶ οὐχ ὁρᾶται. *Vol.* IX. 348. τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, ὁμολογητέον μὲν εἶναι τὸ κατὰ ταὐτὰ ἔχον εἶδος, ἀγέννητον καὶ ἀνώλεθρον, οὔτε εἰς ἑαυτὸ εἰσδεχόμενον ἄλλο ἄλλοθεν, οὔτε αὐτὸ εἰς ἄλλό ποι ἰόν· ἀόρατον δὲ καὶ ἄλλως ἀναίσθητον, τοῦτο, ὃ δὴ νόησις εἴληχεν ἐπισκοπεῖν. Plura vid. apud *Tennem*. III. *p.* 7. sqq.

(*m*). *Hebr.* IV. 14, 15. VI. 20. VII. 26. VIII. 1. sqq. IX. 11, 12. 24-28.

(*n*). Vid. locum Ciceronis apud *Gedik. Hist. Phil. Cic. pag.* 148. Adde *Philonem*, *Tom.* I. *p.* 6. τοσούτῳ τὸ νοητὸν τοῦ ὁρατοῦ λαμπρότερόν τε καὶ αὐγοειδέστερον, ὅσωπερ ἥλιος, οἶμαι, σκότους, καὶ ἡμέρα νυκτός, καὶ τῶν αἰσθητικῶν κριτηρίων ὁ νοῦς ὁ τῆς ὅλης ψυχῆς ἡγεμὼν, καὶ ὀφθαλμοὶ σώματος.

Pag. 54. (*o*). Vid. *Strunzius*, *Hist. Bardesanis*, *p.* 49. *Morinus*, *Exerc. Bibl. Lib.* II. *Exerc.* IX. *Cap.* 4. *Bruck. Tom.* II. *p.* 841. *Massuetus* quoque *Dissert. in Iren. p.* 8. gravissimis argumentis antiquitatem Cabbalae in dubium vocat, atque libros Cabbalisticos *ante hos quingentos aut sexcentos annos conscriptos esse*, negat.

(*p*). Vid. quos laudat *Bruckerus*, *l. c.* adde *Losium*, *Big. Diss. p.* 20. *Vitringam*, *Obss. Tom.* I. *p.* 120. *Wolfii Bibl. Hebr.* Vol. I. *p.* 1134. sqq. IV. *p.* 1012. sq. Inprimis in utramque partem disputavit *Schoettgen. Hor. Hebr. et Talmud. Tom.* II. *p.* 901-949. laudatus a *Suskindio* in *Flottii Mag. R.* X. *p.* 54. Quin inter ipsos Judaeos quam parum de hujus libri et auctoritate et antiquitate constet, intelligi potest e loco *Schalschelcth*, *pag.* 31, 32. „*Dicunt nonnulli R. Mosen filium Nachmanis istum librum invenisse in terra Israëlis, et eum misisse in Cataloniam, postquam ivisset in Arragoniam, et incidisse in manus R. Mosis de Leon: dicunt etiam quidam, quod dictus R. Moses Leon, qui sapiens erat et doctus, has interpretationes fecerit ex ingenio suo, et quod multam ex iis mercedem acciperet a sapientibus, illis imposuerit, et nomen R. Simeonis Jochaidis, atque sodalitii ejus inscripserit, eo, quod pauper esset et afflictus.*"

(*q*). *Morinus*, *l. c. p.* 873.

(*r*). *Buddeus*, *Introd. in Hist. Phil. Hebr. p.* 446. *Schoettgen. l. c. p.* 806.

(*s*).

(s). *Bruck. l. c.* 834. sqq. *Jochaides* fuit discipulus *Akibhae*, qui periit in obsidione Bitterae, A. C. 138. Vid. *Basnagii Hist. Jud. p.* 348. *Ursini Antiqq. scholast. Hebr. in B. Ugolini Thes. antiqq. sacr. Vol.* XXI. col. 798. sqq. quem laudat *Kurt Sprengel Gesch. der Arzneik. Tom.* II. *p.* 177. Conf. *Buddei Isag. Histor. Theol. p.* 122. sqq. Fuit autem Akibha in castris *Bar Cochebae*, quem pro *Messia* habebat. Ex qua una re satis intelligi potest, quam praeclare de dignitate Messiae senserit, quamque recte ejus exemplo Eberhardus efficere voluerit, Cabbalistas sententiam de *intelligibili Messiae regno* fuisse amplexos! Conf. *G. Less*, *Ueber die Religion*, *Tom.* II. *p.* 549.

(t). Conf. *Commentt. Theoll. Velthus.* cet. *Vol.* V. *p.* 170. in nota.

(*). *P.* 16. *Zimmermanni Opuscc. Theol. Tom.* I. *p.* 78. *J. E. C. Schmidt*, *Biblioth. fur Krit. und Exegese Praefat.* ad *Tom.* I. *p.* 5.

(u). Supra jam diximus, non admodum nobis placere studia eorum, qui ex his scriptis placita Christiana illustrare voluerunt. Non patitur instituti nostri ratio hac de re pluribus exponere. Ne autem de ambiguitate horum scriptorum, atque de imprudenti doctissimorum virorum ratione, qui, ut causae suae aliquam probabilitatem corraderent, magis verborum sonos, quam *universam Cabbalistarum doctrinam*, curavisse videntur; de his igitur ne dicam, illud vehementer mirandum est, homines eruditos non animadvertisse, se magis *Systema Ecclesiasticum*, quam *doctrinam Christianam*, ex his libris illustrare. Quis enim vel unum *Meyeri* librum de *Trinitate* legerit, qui non viderit, eum spinas Nicaenas cum sobria atque simplici N. F. doctrina confundere? Si igitur de hoc placito Patres Nicaeni recte statuerint, eorumque sententia jam antea a Cabbalistis fuerit praecepta, undenam quaeso hanc sapientiam Cabbalistae arripuere? Suane sponte ad hanc tanti mysterii intelligentiam pervenerunt? Atqui superat mentis humanae aciem. A Deone acceperunt? Quid est, quod Deus tantam rem in N. F. celet omnes Christianos, patefaciat Cabbalistis? Sin vero, ut errare humanum est, Consessus ille Nicaenus doctrinam Christianam non recte ceperit, defendatur, per nos licet, illa fides orthodoxa auctoritate Cabbalistarum; nihil ad Christi Apostolorumque doctrinam!

(v). Etiamsi Eberhardo concedamus, Cabbalistarum sententiam e Platonica de Ideis doctrina *ortam* esse, tantopere tamen a nativa stirpe degeneravit, ut non amplius *eadem* ac Platonica, dici haberique possit. Atqui ne illud quidem concedi debet, cum sententiae Cabbalisticae origo non e Platonica Philosophia, sed ex illa narratione (*Exod.* XXV. 40.) repetenda sit, qua Deus *ostendisse* dicitur *imaginem tabernaculi*, *omniumque rerum*, *quibus exornari deberet*. *Schemoth rabba Sect.* 35. Deus ita Mosen alloquitur: „ *Quemadmodum tu vides* למעלה *su-* Pag. 55.

superius, sic quoque fac למטה *inferius, q. d. Exod. XXV. 15. Ligna Sittim stant: versantur enim in* אסטרטיא, *στρατία, exercitu coelesti. Et si tu infra facies, sicut superius vidisti,* מעלה של סנקליטון, *σύγκλητον, Consistorium coeleste demittam, et Schechinam meam ad vos inferius transferam. Quemadmodum vero in coelo Seraphim stant, sic etiam in terra ligna Sittim stant. Et quemadmodum in coelo stellae sunt, sic etiam inferius: Dixit enim R. Chija fil. Aba, quod ansulae aureae in tabernaculo tamquam stellae apparuerint." Schir haschirim rabba fol.* 19. 4. „*Dixit Deus S. B. ad Mosen: Si tu ea, quae superius sunt, inferius facis, ego consistorium meum coeleste demittam et descendam, et Schechina mea motitabit se super vos inferius. In coelis Seraphim stant, sic quoque in terra ligna sittim stabunt, idque in modum exercitus coelestis cet."* Vid. *Schoettg. de Hieros. Coel. p.* 1206. sqq.

(*w*). Ecce tibi primum idque immensum utriusque doctrinae discrimen.

Pag. 57. (*x*). Hic rursus apparet, quot nominibus a Platonis doctrina commenta Cabbalistica discrepent. Plato tantum in intellectu divino Ideas collocabat: Cabbalistae vero rerum exemplaria *per se* exsistere, statuunt. Ille, quicquid concretum atque corporeum esset, ab Ideis suis arcebat: hi rerum coelestium magnitudinem, altitudinem, latitudinem, pedibus metiuntur, Vid. *Schoettg.* 1211, 1213. Plato Ideas aeternas esse censebat: Cabbalistae, ut laudata loca docent, coelestia non tantum eodem, quo terrestria, tempore condita esse statuunt, verum etiam nonnulli eorum existimant, res coelestes demum *post* terrestres esse creatas. *Tanchuma fol.* 39. 2. *Hierosolyma coelestis ad eundem modum, quo terrena, exstructa est. Prae nimio enim amore terrenae, Deus similem in coelo fecit.* Ibid. *fol.* 35. 3. *Dixit Deus S. B. In hoc mundo fecistis mihi tabernaculum et templum, quae fuerunt instar muri: ast futuro tempore ego aedificabo templum, quod muro igneo circumdatum erit.*

(*y*). Vid. *Doederl. Instit. Theol. Chr. Tom.* II. *p.* 475. sqq.

(*z*). *De notione Sacerdotis in Ep. ad Hebraeos*, in *Opp. Theol. p.* 223. sq. Conf. *Deylingii Obss. Sacr. Tom.* I. *p.* 369. sqq.

Pag. 60. (*a*). Saepissime Auctor hujus epistolae, quo Hebraeis religionem Christianam commendet, Christum atque res Christianas cum antiquis claris hominibus, (ut cum Mose), rebusque conferre solet. Vid. *Cap.* III. 1. sqq. 7. sqq. 18. sqq. IV. 1. sqq. Rectissime *Doederlinius l. c. Illud intelligendum est, totam illam de sacerdote Jesu disputationem Paulinam spectare ad Christianos ex Hebraeis, qui in Palaestina viverent essentque magis tenaces patrii moris et disciplinae, duabus maxime rebus, Mosis auctoritate ac sacerdotii honore, illustris, quibus quia simile aliquid in religione Christiana tenui et simplici minime reperirent,* pe-

periculum erat, ne hanc simplicitatem in contemtum adducerent, et vetere adsuefactione animi ad Mosis admirationem, oculorum autem ad pompam sacerdotii caperentur. His igitur demonstrandum fuit, novam quoque disciplinam haud carere sacerdotis dignitate, sed, cum in cetera honore, in hoc quoque supra veterem longe eminere. Pag. 61.

(*b*). Saepius diximus, Eberhardum parum novi docuisse; quod iterum hoc loco animadvertere liceat. Jam dudum enim *Schoettgenius*, *pag.* 1221. doctrinam Epistolae ad Hebr. de Christo sacerdote cum Cabbalistarum sententia contulerat.

(*c*). *Praefat. Tom.* I. et III.

(*d*). Vid. *Reinhardi* Diss. *De Christo, suam dum viveret, resurrectionem praedicente*, in *Commentt. Theoll. Velthus. Tom.* III. *p.* 1. sqq. Pag. 63.

(*e*). Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· μή μου ἅπτου· οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου· πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς· ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν. Quae verba, si vera sit Eberhardi opinio, intelligi nullo pacto possunt. Si enim, ut ille putat, Ideae Jesu in coelo *aeternitas* voce ἀναβάσεως improprie significatur, quomodo igitur Jesus dicere potuit se *nondum* ἀναβεβηκέναι? An igitur tunc, cum hoc Servator diceret, aeternitatis tamquam filum interruptum fuit?

(*f*). Vid. *Act.* XX. 28. *Rom.* III. 24. 1 *Cor.* I. 30. VI. 20. VII. 23. *Eph.* I. 7. *Col.* I. 14. 1 *Petr.* I. 18, 19. 2 *Petr.* II. 1. 1 *Joann.* I. 7. Pag. 64.

(*g*). Vid. *Jerusalem Betracht. Tom.* III. *p.* 684. sqq. *Jehne in Commentt. Theoll. Velth. Tom.* II. *p.* 233. sqq. *Tittmanni* Disp. *De Resurrectione Mortuorum beneficio Christi*, in *Opuscc. Theoll. p.* 469. sqq. Pag. 65.

(*h*). Vid. *Act.* II. 24. XVII. 31. *Rom.* IV. 24. VI. 4. VIII. 11. 1 *Cor.* VI. 14. XV. 15. 2 *Cor.* IV. 14. *Gal.* I. 1. *Eph.* I. 19, 20. *Col.* II. 12. 1 *Thess.* I. 10. *Hebr.* XIII. 20.

(*i*). Ipse Eberhardus, *Tom.* III. 120. sq. sententiam suam cum *Cap.* XV. 1. ad *Cor.* haud facile conciliari posse fatetur. Attamen, ut est nimirum ingeniosus, ita se expedit. „*Jesus ist der Messias, dessen ewiges Urbild im Himmel ist. Er musz also auferstanden, gen Himmel gefahren und im Himmel als König und Messias regieren. Hier musz er ein Volk haben, über das er herrscht. Dieses Volk sind seine Gläubigen; diese müssen auch nach ihrem Tode fortdauern, und mithin auferstehen. Wenn also Christus oder der Messias nicht auferstanden ist, so haben auch wir keine gewisse Hoffnung der Auferstehung, und dieser Glaube ist eitel. Ist aber keine Auferstehung, ist gar keine übersinnliche Welt, so ist auch Christus nicht auferstanden; es ist kein himmlischer Messias, und wir haben vergebens an ihn geglaubt.*" — Scilicet hoc est interpretari

Sacras Literas! Itaque corporum resurrectio nulla est. At quis ignorat, omnem Apostoli disputationem non esse de animorum, sed de corporum conditione futura, nec posse illam *seminis* comparationem ad quicquam aliud referri vs. 36. sq.? Fore autem corporum restitutionem, sive potius, fieri eam posse, Christi exemplo confirmat, vs. 12. Christum autem re vera in vitam rediisse, adeoque ejus corpus e sepulcro excitatum esse, ita demonstrat, quod is, qui *ἐτάφη*, etiam *ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς γραφάς. Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ, εἶτα τοῖς δώδεκα. Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ἐξ ὧν οἱ πλείονες μένουσι ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ· εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη καὶ Παύλῳ*, vs. 4. sqq. Quali tandem machina talia loca aliter quam de corpore Christi explicari posse putemus? Quod si ita est, ceterorum quoque hominum *proprie* intelligatur resurrectio necesse est. Deinde: cum reliquorum in vitam reditum Paulus similem esse reditus Christi doceat, quaerimus, quomodo universalem illam eamque impropriam resurrectionem Eberhardus interpretetur? Conjungit notiones, *nach dem Tode fortdauern*, et, *auferstehen;* quas igitur pro *iisdem* habere videtur. *Morti autem superstitem esse*, intelligi potest aut *de animi immortalitate*, aut *de Idearum aeternitate*. Si *animi immortalitas* eadem sit quae corporis resurrectio, nulla Christi et reliquorum hominum remanet similitudo, cum, ut ait Eberhardus, Christus propter *Ideae in coelo aeternitatem*, hi vero *propter immortalitatem animi* resurgere dicantur. Sin vero homines propterea improprie reviviscere perhibeantur, quod eorum *πρότυπα* sint in coelo, integra quidem est Christi et reliquorum similitudo, sed rursus quaerimus, quod saepius jam quaesivimus, *quid*, secundum hanc sententiam, *Christus proprium et peculiare sit expertus*, cum toties et cum tanta momenti significatione redux in vitam dicatur? Ceterum videndus est *Knappius*, *De nexu resurrectionis J. C. e mortuis et mortuorum ad illustranda varia loca N. T. inprimis 1 Cor. XV. 12-19. In Opuscc. Varii Argum. p.* 337. sqq. et *Toblerus*, *Auferstehungslehre von Paulus*. 1792.

(*k*). Similiter hoc vocabulo de mortuo in vitam reducendo utitur *Homerus*, *Iliad.* Ω vs. 550. sq.

Ου γάρ τι πρήξεις ἀκαχήμενος ὑιος ἑῆος,
Ουδέ μιν ἀνστήσεις, πρὶν καὶ κακὸν ἄλλο πάθῃσθα.

Adde *Euripid. Alcest.* vs. 125. et Hercul. Fur. vs. 721.

Ceterum cum vocem *ἀναστάσεως* semper *proprie* sumi dicimus, id volumus, eam numquam *in historica narratione sensu improprio* usurpari. Nam de *Morali* illa *Resurrectione*, quam nonnulli, (quamquam falso, ut nobis quidem vi-

videtur), *Joann.* V. significari existimant, hic non agimus. Vid. de ea *E. Sneedorf Hammer*, Diss. *Mortuorum in vitam revocatio sermonibus Christi historicae interpretationis ope vindicata*, *Tittmanni Opuscc. Theoll.* 474. sq.

(*l*). *Hieros. Chetubb. fol.* 35. 1. „ *Jussit R. Jeremia, cum me sepelitis, induite pedibus meis calceos et baculum date in manum meam, meque in latus unum reponite, ut, cum advenerit Messias, sim expeditus.*" Et in ipso *Sohar Genes. fol.* 77. *col.* 303. *Traditio est, R. Jochanan dixisse: Metatron, qui est puer, servus Domini sui, praefectus animae omni tempore, rationem sumturus est in sepulcris a Dumah, angelo, mortuis praefecto, illumque Domino suo oblaturus est. Idem ille fermentationem ossium intra terram jacentium suscipiet, ut corpora restituat, eaque in integritate sua, sed sine anima constituat. Deus vero S. B. illam in locum suum collocabit.*" Ibid. *fol.* 69. *col.* 271. *R. Pinchas dixit: Deus S. B. corpora justorum tempore futuro tam pulcra reddet, sicut corpus Adami fuit, cum in paradisum ingrederetur. R. Levi dixit: Quando anima adhuc in coelo est in lumine coelesti, tunc illo vestitur: quando vero ad corpus redibit, cum eodem hoc lumine fiet* ואז יאיר כזהר הרקיע. Plura vid. apud *Schoettg. in Hor. Hebr. Talm.* passim, et *C. F. Staeudlinum*, *Doctrinae de futura corporum exanimatorum instauratione ante Christum historia*, in *Commentt. Theoll. Vol.* I. *p.* 268. sqq.

(*m*). Jam ante Christum doctrinam de corporum instauratione satis cognitam fuisse Judaeis constat, quamquam ea de re saepius disputatum fuit. Vid. *Staeudl.* l. c. *Planck*, *Einleit. in die Theoll. Wissensch. Tom.* II. *p.* 454. *Ammon*, *Opuscc. Theoll. p.* 78, *Bellerman*, in libro: *der Theologe*, *Tom.* I. *p.* 192. *Corrodi*, *Beytr. P.* V. *p.* 39. Nemo autem fuit, qui e Judaeorum scriptis vel unum locum adduxerit, in quo de *impropria* ista resurrectione sermo sit. Quin ipse Eberhardus, *Tom.* III. *p.* 30. *Josephum*, fatetur, *propterea resurrectionis nullam mentionem fecisse, quod haec doctrina Judaica ab ingenio Graecorum maximopere abhorreret.* Itaque Judaei corporum restitutionem *proprie* interpretabantur. Quod autem Eberhardus sententiam suam Muhammedis quoque auctoritate munire studet, (*Tom.* III. *p.* 118.) ea in re miram inscitiam prodit. Cum enim Muhammedes beatorum sedem voluptariis rebus replet, quis nescit, non philosophiam de Ideis in hanc eum sententiam induxisse, sed potius omne hoc commentum eo consilio ab eo excogitatum esse, ut homines in partes suas alliceret, multitudinisque levitatem voluptate quasi titillaret? Vid. *Pastoret* in libro: *Zoroaster, Confucius et Mahomed. p.* 251. sqq.: Etiamsi vero omnia, quae de Paradisi amoenitate Muhammedes narrat, nihil nisi rerum terrestrium Ideae essent, qua tandem interpretationis violentia corporum quoque instauratio,

quae

quae saepissime propriis verbis in Corano commemoratur, (vid. *Pastoret*, *l. c.*) ad Ideas Platonicas referri poterit? *Zoroastrem* quoque corporum instaurationem docuisse, constat, vid. *Pastoret*, *l. c.* *p.* 27. et *Kleuker*, *Zendavesta im klein.* *Part.* II. *pag.* 351.

Pag. 67. (*n*). Nota sunt scripta *Dittoni*, *Scherlokii*, *Luderwaldii*, *Doederlinii*, *Lessii*, aliorum. Ceterum illud etiam monendum videtur, non posse, si vera sit Eberhardi opinio, intelligi, cur Jesus toties praedixerit, se *tertio* demum post obitum *die* in vitam rediturum, cum ea temporis notatio non tantum plane *otiosa* verum etiam *falsa* esset. Ecquem denique sensum Eberhardus iis locis tribuat, quibus Servator suum in vitam reditum tamquam *argumentum suae auctoritatis* commemorat?

ANNOTATIO AD CAP. IV.

Pag. 70. (*a*). Vid. ne alios dicam, *Less*, *Ueber die Religion*, *Tom.* II. *p.* 193. sqq. et *H. L. Huebneri diss. Miraculorum ab Euangelistis narratorum interpr. Grammatico-historica*, *pag.* 2. Wittenb. 1807.

(*b*). *Pag.* 162. Nota sunt scripta *Pauli*, *Thiessii*, *Eckii*, aliorum.

(*c*). In celebri *de Miraculis* disputatione. Vid. *Less.* l. c. *p.* 195.

(*d*). *Pag.* 172. *Dieser Kinderglaube vermag nicht Zwischen dem Natürlichen und Uebernatürlichen so scharf, wie wir, zu unterscheiden; und darum ist ihm das Wunderbarste nicht unglaublicher als das Alltägliche, und das Alltägliche und Natürliche nicht begreiflicher als das Wunderbare. Ihm ist daher ein Weisheitslehrer auch immer ein Gottgesandter, ein Weissager, ein Wunderarzt: denn er weiz noch nicht, das man Krankheiten mit natürlichen Mitteln heilen, oder dasz man etwas durch Erfahrung und Nachdenken wissen könne.*

Pag. 71. (*e*). Vid. *pag.* 173. sqq. Perobscura est hoc loco Eberhardi oratio. Memini a Vobis, eruditissimi Viri, quaestionem ita esse publice propositam, ut satis appareret, Auctorem Vobis videri *universas* miraculorum narrationes a poëtico fingendi studio repetere. Atque nobis quoque ita probabilius videri, infra dicemus. Cum autem Eberhardi disputatio hoc loco praesertim in *natalibus* Christi consumatur, interdum existimavimus, Auctorem fortasse hanc *unam* historiam tantum pro ornamento poëtico habere. Nos igitur, ne incertum certamen ineatur, utramque sententiae Eberhardianae interpretationem tenebimus, atque primum quidem vobiscum, Viri doctissimi, sumemus, Auctorem de *universis* miraculorum narrationibus loqui: deinde vero, cum ad exitum hujus Capitis perventum erit, de Christi natalibus peculiariter disseremus.

(*f*).

(*f*). Omnes miraculorum vindices hoc loco enumerare, infinitum ſit. Satis nota ſunt, quae de hoc argumento ſcripſerunt, *Campbellus*, *Noesſeltus*, *Lesſius*, *Farmerus*, *Möllerus*, *Clarisſius*, *Storrius*, alii permulti.

(*g*). Reditus Christi in vitam σημεῖον appellatur, quod est uſitatum miraculorum nomen, *Matth.* XII. 39, 40. *Joann.* II. 18, 19, 21. Pag. 72.

(*h*). Conf. *Huetii Demonſtrat. Euangel. pag.* 827. ſq. et *locus Soharicus*, quem affert *Schoettgen.* ad *Matth.* IV. 23. Idem et *Wetſt.* ad *Matth.* XI. 5. *Huebnerus*, l. c. *pag.* 10. *not.* 39. Pag. 75.

(*i*). Poëtarum ea est ratio, ut multas res mirabiles fingant, *uno ornandi poëmatis ſtudio ducti;* neque id postulant, ut alii fictas ſuas fabulas verae vim historiae habere, credant. Historici vero, etiamſi *fictum* miraculum referant, id non faciunt *ornandi* cauſa, ſed ſibi *fidem haberi* volunt. Itaque non negamus in antiquorum historicorum, Graecorum, Romanorum, Judaeorum, ſcriptis multa reperiri *ficta* miracula, ſed negamus ea ficta esſe tantum *ornandae orationis* cauſa, ſicut *Paradiſum* ſuum *Amisſum* Geniis replevit *Miltonus.* Contendimus illos historicos *aliis perſuadere* voluisſe, *vera esſe*, quae narrent, *miracula.*

(*k*). Vid. v. c. quae narrat de *rubo ardente*, *Tom.* II. *pag.* 91. de *nube* ante Israëlitarum exercitum incedente, *pag.* 105. de *Moſis jejunio*, *p.* 146. cet. Pag. 76.

(*l*). *Tom.* II. *p.* 114. Ἐι δέ τις τούτοις ἀπιστεῖ, θεὸν ὄυτ' ὄιδεν, ὄυτ' ἐζήτησε πώποτε· ἔγνω γὰρ ἂν, ἐυθέως ἔγνω, παγίως καταλαβὼν, ὅτι τὰ παράδοξα δὴ ταῦτα καὶ παράλογα, θεοῦ παίγνιά ἐισιν, ἀπιδὼν ἐις τὰ τῷ ὄντι μεγάλα καὶ σπουδῆς ἄξια, γένεσιν ὀυρανοῦ, καὶ πλανητῶν καὶ ἀπλανῶν ἀστέρων χορείας, καὶ φωτὸς ἀνάλαμψιν, ἡμέρας μὲν ἡλιακοῦ, νύκτωρ δὲ τοῦ διὰ σελήνης, καὶ γῆς ἵδρυσιν ἐν τῷ μεσαιτάτω τοῦ παντὸς, ἠπείρων τε καὶ νήσων ὑπερβάλλοντα μεγέθη, καὶ ζώων καὶ φυτῶν ἀμυθήτους ἰδέας, ἔτι δὲ καὶ πελαγῶν ἀναχύσεις, ποταμῶν ἀυθιγενῶν καὶ χειμάῤῥων φορὰς, ἀεννάων ῥεῖθρα πηγῶν, ὧν ἁι μὲν ψυχρὸν, ἁι δὲ θερμὸν ὑδάτων ἀνομβροῦσι. — Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς ἀλήθειαν ὄντα θαυμάσια, καταπεφρόνηται τῷ συνήθει· τὰ δὲ μὴ ἐν ἔθει, κἂν μικρὰ ᾖ, ξέναις φαντασίαις ἐνδιδόντες, καταπληττόμεθα τῷ φιλοκαίνῳ. Niſi igitur Philonem ſolem, lunam, fontes, cet. quae oculis cernimus, pro ornamentis tantum poëticis habuisſe existimas, nullo pacto illud Moſis miraculum ornandae tantum orationis ſtudio tribuere potuit.

(*m*). *Eberh. Tom.* III. *p.* 24. ſq.

(*n*). *Eberh. l. c. p.* 27. ſqq. *Storrii Opuscc. Acad. Tom.* I. *p.* 42. ſqq.

(*o*). Vid. loca Joſephi permulta, quae attulit *Huebnerus* l. c. in *Addendis* ad *pag.* 10. *not.* 35.

(*p*). *Antiqq. Jud. Lib.* X. *Cap.* II. §. 1. *p.* 514. *Haverc.*

(*q*). Multa exempla attulit *Huebnerus*, l. c. *pag.* 10. *not.* 35.

(*r*). Vid. notas ad *Josephi Antiqq. Lib.* III. *Cap.* I. §. 2.

(*s*). Satis sit, unum locum attulisse. Cum Israëlitarum per Mare Rubrum transitum enarrasset, ita pergit, *Antiqq. Lib.* II. *Cap.* XVI. §. 5. Ἐγὼ μὲν ὡς εὗρον ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις, οὕτως ἕκαστον τούτων παρέδωκα. θαυμάσει δὲ μηδεὶς τοῦ λόγου τὸ παράδοξον, εἰ ἀρχαίοις ἀνθρώποις καὶ πονηρίας ἀπείροις εὑρέθη σωτηρίας ὁδὸς καὶ διὰ θαλάσσης, εἴτε κατὰ βούλησιν Θεοῦ, εἴτε κατ' αὐτόματον· ὁπότε καὶ τοῖς περὶ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας χθὲς καὶ πρώην γεγονόσιν ὑπεχώρησε τὸ Παμφύλιον πέλαγος, καὶ ὁδὸν ἄλλην ὀυκ ἔχουσι παρέσχε τὴν δι' αὐτοῦ. Non igitur negat Josephus Israëlitarum exercitum trajecisse Mare Rubrum, (vid. *Relandi* notam ad locum Josephi), sed illum transitum ad caussam naturalem revocat, eumque cum Alexandri transitu comparat.

Pag. 77. (*u*). Loca, quibus Apostoli tantum tribuunt miraculis, infra in *altera Sect.* occurrent. Nunc sufficiat laudavisse *Augusti Theol. Monathsschrift* 1801. *pag.* 316. sqq.

(*v*). Vid. *H. G. Tzschirner*, *Gesch. der Apol. Tom.* I. *p.* 148. sqq.

(*w*). Vid. praeter alios, *Wagenseilii Tela ignea Satanae*, *Eisenmeng. Entdeckt. Judenth. Tom.* I. *pag.* 154, 157, 158, 165, 166. *Less*, *Ueber die Relig. Tom.* II. *p.* 352. sqq. *Lardner*, *large collection of ancient Jewisch*, cet. *Tom.* IV. *p.* 764. sqq.

(*x*). Speciminis caussa unum affero locum *Juliani*, quem ita refert *Cyrillus contr. Julian. p.* 191. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀναπείσας τὸ χείριστον τῶν παρ' ὑμῖν, ὀλίγους πρὸς τοῖς τριακοσίοις ἐνιαυτοῖς ὀνομάζεται, ἐργασάμενος παρ' ὃν ἔζη χρόνον ἔργον ὀυδὲν ἀκοῆς ἄξιον, εἰ μή τις οἴεται τοὺς κυλλοὺς καὶ τυφλοὺς ἰάσασθαι, καὶ δαιμονῶντας ἐφορκίζειν ἐν Βηθσαϊδᾶ καὶ ἐν Βηθανίᾳ ταῖς κώμαις, τῶν μεγίστων ἔργων εἶναι. His multa addi possunt e libris *Origenis contr. Cels.* aliisque, vid. *Lardner* l. c. *Schroeckh Kirchengesch. Tom.* III. *p.* 296 sqq. *Less.* l. c. *p.* 355. sqq. *Ernesti N. Theol. Biblioth. Tom.* III. *p.* 605. sq. *Doederl. Instit. Theol. Tom.* I. §. 13. *obs.* 3. *Tzschirner*, *Gesch. der Apol. Tom.* I. *p.* 226.

Pag. 78. (*y*). Dicit quidem Auctor, *pag.* 168. Patres Ecclesiasticos miraculorum caussam pervertisse, atque aliter de iis sensisse, quam Jesum ejusque Apostolos. Verum ea accusatio non ad miraculorum *interpretationem*, sed ad eorum *vim probandae doctrinae* pertinet, quam Patres demum Ecclesiastici miraculis perverse tribuerint. Qua de re postea videbimus. Etiamsi quis vero argumentationem nostram, qua efficere studuimus hanc historias exornandi consuetudinem prioribus post Christum Natum seculis prorsus incognitam fuisse, cum in Patrum scriptis ne verbo quidem ea consuetudo commemoretur, ita labefactari posse putet, ut dicatur, satis esse, si modo *tempore Jesu et Apostolorum* ea fuerit

His-

Historicorum consuetudo, cum postea ea res in desuetudinem abierit, atque Patres fictis fabulis verae historiae auctoritatem tribuerint; is quidem nihil dicat. Primum enim, qui factum est, ut tot docti Patres *Iustinus*, *Clemens Alexandrinus*, *Origenes*, alii, qui omnem Graecam Judaicamque eruditionem complectebantur, hanc unam consuetudinem ignoraverint? Deinde, qui fieri potuit, (quod supra jam attulimus), ut ne eruditissimi quidem eorum *adversarii*, *Celsus*, *Hierocles*, *Porphyrius*, *Julianus*, eum historicorum morem recordati fuerint?

Antequam vero huic loco de veritate miraculorum historica finem imponamus, aliquid monendum est, quod bene a lectoribus teneatur velim. Cum ad *alteram Sectionem* perventum erit, videbimus admodum obscuram esse Eberhardi de veritate miraculorum *historica* disputationem, cum ad eam infringendam non *una*, sed *duabus* rationibus uti videatur, quamvis, more suo, utramque confundat, atque pro *una* habeat. Altera ratio est, *ut miracula ab Euangelistis poëtarum more esse conficta*, dicat, *ad exornandam Jesu vitam*. Altera, *ut miraculorum narrationes ex popularibus atque incertis rumoribus fluxisse*, contendat, *quos ornandae historiae caussa*, *more illius temporis*, *in rem suam Euangelistae converterint*. Quomodo utraque sententia simul vera esse possit, Auctor viderit. Nos vero, cum ostendere voluimus, rationem, qua Eberhardus miraculorum veritatem historicam labefactare studuerit, ejusmodi esse, ut Auctor *et* secum ipse, *et* cum Philonis ac Josephi auctoritate pugnet, de *priori* tantum illa ratione locuti sumus, *qua miracula ab ipsis Euangelistis poëtice esse conficta*, dicit. Atque hoc propterea dicimus; ne videamur disputationi nostrae plus tribuere, quam ei jure tribui debeat. Quamquam, si de *posteriori* quoque ratione dicere vellemus, satis multa afferri possent, quibus efficeretur, parum sibi Eberhardum constare. Fac enim, ut hoc utar, miraculorum in N. F. narrationes *e popularibus rumoribus* manasse: etiamne illam *de resurrectione Christi* narrationem? Si negas, quid est, quod hanc unam historiam excipias? sin ais, quomodo tandem Apostoli hoc *populari* rumore referendo significare potuerunt, *ideam Messiae in coelo esse?* Nisi forte plebeculam Christianam, quae hunc rumorem sparsisset, abditissimos Philosophiae Platonicae recessus perspectos habuisse, arbitrare! Atqui, inquit, populus quidem hanc Jesu resurrectionem *proprie* intellexit, Apostoli vero hunc rumorem adhibuerunt ad Platonicae doctrinae commendationem. Minime vero! quomodo enim *impropriam hanc orationem* intelligere illi potuerint, qui *ipsam rem proprie* acciperent? Plura adjungi poterant; sed neque patitur instituti nostri ratio, neque adeo necessarium videtur.

(z). Ut reliquas artes, sic etiam artem *medicam* ad Deos refert Homerus, ut *Iliad.* Δ. *vs.* 210. sqq. *Odyss.* Δ. *vs.* 229. sqq. At quis non videt, opinionem Homeri

poëtae, qui artis nascentis veluti infantiam viderat, male transferri ad *philosophum*, qui multis postea feculis vixit. Vid. *H. W. A. de Marées*, *Versuch über die Cultur der Griechen zur Zeit des Homer*, *pag.* 69-73. Ceterum, quam male Philoni ejusque aequalibus haec rerum phyficarum ignorantia tribuatur, intelligi potest e libro medici elegantisfimi, *Kurt Sprengel*, *Gefchichte der Arzneik. Tom.* II.

(*a*). Jofephus quoque quantum abhorreat a miraculorum captatione et amore, intelligitur ex iis locis, ubi multa V. F. miracula ad caufas naturales revocare ftudet, vid. *Huebner*, *l. c. pag.* 10. *not.* 35. Utque mirandum est, quod fupra diximus, Graecos Judaeosque religionis Christianae adverfarios miraculorum *historicam* veritatem non ita infregisfe, ut ea *poëticae fictioni* tribuerent, ita non minus mirandum est, eos horum miraculorum *phyficam* veritatem non ita attenuasfe, ut ea ad medicam potius *dexteritatem*, quam ad *artes magicas* et ad *Schem hammphorasch* referrent, quod tamen fecus factum conftat. Vid. *Moshemii Verfio Germ. Origen. contr. Cels. p.* 23, 25. *Eifenmeng. Entdeckt. Judenth. Tom.* I. *p.* 154, 157, 158. *Tzfchirner*, *l. c.* 226^30^. fq.

Pag. 79. (*b*). Conf. *Ammon*, *Opuscc. Theoll. p.* 14. fq.

Pag 81. (*c*). Vid. *Cotta ad Gerhardi Loc. Theol. Tom.* XII. *p.* 93. et *S. F. N. Morus*, *Epitome Theol. Chr. p.* 26. Ceterum de variis miraculorum definitionibus vid. *Ammon*, *Comment. de notione Miraculi*, *Tieftrunk*, *Cenfur des Christl. Protest. Lehrbegr.* I. 210. *Paulus in N. Theol. Journ.* IX. *p.* 284. alii, quos laudant *Beckius* in *Commentt. Decret. p.* 22. et Auctor libri: *Die Aufhellungen der neueren Gottesgelehrten von* 1760 bis 1805. *Tom.* I. *p.* 541. fqq. Eberhardi autem fententia ab aliis jam erat occupata: vid. *Tieftrunk*, *l. c. p.* 298. fqq. *Kant*, *Relig. innerh. den Gränz. der bl. Vern. p.* 107. fqq. *Fichte Crit. aller Offenb. p.* 48.

Pag. 82. (*d*). Vid. *F. V. Reinhardi Disp. utrum ad judicium de miraculis requiratur universae naturae accurata cognitio*, in *Opuscc. Theoll. Tom.* I. *p.* 173. fqq. *Flatt*, *Beytr. zur Dogmat. und Moral*, *p.* 69. fqq. et quos laudat *pag.* 70.

(*e*). Vid. praeter *Lesfium*, aliosque miraculorum vindices, *C. F. Staeudlin*, *Ideën zur Kritik des Sytems der Christl. Religion*, *pag.* 177.

(*f*). Tenendum est, Eberhardum *h. l.* disputare non adverfus historicam, fed phyficam miraculorum veritatem; adeoque non quaeri, an aliquid vere acciderit, fed, an id, quod acciderit, verum miraculum fit, nec ne?

(*g*). Conf. praeter alios, *Storrii Doctr. Chr. Pars Theoret. p.* 34. fqq. qui breviter, fed accurate, demonftravit, has περιστάσεις (eas certe, de quibus maxime quaeritur) Jefu miraculis fuisfe adjunctas.

Pag. 83. (*h*). Vid. *Werenfelfii Opuscc. Tom.* I. *p.* 98. *Huebneri Disfert. Exeget. de Mirac. p.* 23. fqq.

(*i*).

(*i*). *W. Paley*, *Overzigt der bewijzen voor het Christend. Tom.* I. *p.* 300 sq. *Flatt. Beytr. zur Christl. Dogm. und Moral. p.* 33. sqq.

(*k*). Sententia nostra declarari melius non potest quam verbis acutissimi viri *Jos. Butleri*, in libro praestantissimo: *The Analogy of Religion natural and revealed*, *pag.* 245. ed. 7mae. „ *But it may possibly be disputed, how far miracles can prove natural religion; and notable objections may be urged against this proof of it, considered as a matter of speculation: but considered as a practical thing, there can be none. For suppose a person to teach natural religion to a nation, who had lived in total ignorance or forgetfulness of it; and to declare he was commissioned by God so to do: suppose him, in proof of his commission, to foretell things future, which no human foresight could have guessed at; to divide the sea with a word; feet great multitudes with bread from Heaven; cure all manner of diseases; and raise the dead, even himself, to life: would not this give additional credibility to his teaching, a credibility beyond what that of a common man would have; and be an authoritative publication of the law of nature, i. e. a new proof of it? It would be a practical one, of the strongest kind, perhaps, which human creatures are capable of having given them. The law of Moses then, and the gospel of Christ, are authoritative publications of the religion of nature: they afford a proof of God's general providence, as moral Governor of the world; as well as of his particular dispensations of providence towards sinful creatures, revealed in the law and the gospel. As they are the only evidence of the latter; so they are an additional evidence of the former.*" Cum quo loco conf. *J. F. Kleuker*, *Neue Prüfung und Erklär. der vorzügl. Beweise* cet. *Tom.* I. *p.* 409. sqq. et *Storr*, in *Flattii Magaz. Part.* IV. *p.* 184. sq. Ejusdem *Bemerkungen über Kant's Philosoph. Religionslehre*, *p.* 64. sqq. Pag. 84.

(*l*). Vid. hac de re *J. A. Ernesti Vindiciae arbitr. div. in Relig. constit. Opuscc. Theoll. p.* 169. sqq. *J. F. Kleuker*, *l. c. p.* 145. sqq. *Tom.* II. *p.* 1-33. *J. S. Semler*, *letztes Glaubensbek. über natürl. und Chr. Relig. J. K. S. Rademacher* in *Henkii Magaz.* III. *p.* 1. sqq. *Storr*, in *Flattii Magaz. Part.* I. *p.* 103. sqq. ne alios laudem.

(*m*). Quanta esset in hac argumentatione temeritas, ostendit quoque *Kantius*, *Relig. innerhalb die Gränzen d. bloss. Vernunft*, *p.* 111. Pag. 85.

(*n*). Vid. *Jacob*, *Annalen der Philosophie*, *Part.* LXXXIX. *pag.* 711. *C. C. Flatt*, *Philos. und historisch-exeget. Bemerk. über die Wunder Christi*, in *J. F. Flattii Mag. P.* III. *p.* 17, 24-29. collat. *Paley*, *Overzigt der bew.* cet. *Tom.* I. *p.* 18. sqq. 91. sqq. *Zimmermanni Opuscc. Theoll. Tom.* II. *p.* 41. sq.

(*o*). *Wir müssen uns also auf einen höhern Standort stellen, wenn wir die Er-*

zählungen der Evangelisten von den Wundern Jesu in einen solchen allgemeinen Gesichtspunkt fassen wollen, der die Heiligkeit seines Charakters unberührt lässt. Ich weisz sehr wohl, wie viel ich wage, indem ich vielleicht der Erste bin, der sie ohne Umwege auf diesen Standort geradezu hinweiset. Sie werden mich daher gewisz nicht tadeln, wenn ich mit einiger Furchtsamkeit an das Werk gehe, und, um Ihren Scrupeln zuvorzukommen, Sie durch einige allgemeine Betrachtungen darauf vorbereite. Papae! quae tandem ista gloriatio est, quae novitatis fames, qui pruritus! Tribus rationibus, ut vidimus, Eberhardus impugnat miracula, ut eorum narrationes *aut* ex rerum naturalium ignoratione, *aut* ex poëtica fingendi libidine, *aut* ex rumorum levitate esse profectas statuat. Et de hac quidem *postrema* ratione postea videbimus. *Primam* autem illam minime *novam* esse, norunt omnes, qui quidem scripta eorum, qui superiori seculo miracula infringere studuerunt, legerint, vid. ne alios dicam, *Roussavium* apud *Lessium*, *über die Rel. Tom.* II. *p.* 190. sq. *Altera* autem ratio, qua miraculis aut sensus *Allegoricus* tribuitur (ut resurrectioni Christi), aut praeter poëticam dictionis luxuriem nihil iis relinquitur, ejusmodi est, ut, quamvis rarius usurpata, minime tamen digna sit, quae novitatis palma ornetur. Quis enim ignorat, *Woolstonum* jam miracula *allegorice* esse interpretatum, in ejus *Six discourses on the miracles of our Saviour*, et in *Moderator between an Infidel and an Apostate?* Qui autem ante Eberhardum miracula jam ad *poëticum* dicendi genus referret, fuit *Hallenbergius*, *Geheime Lehre der alten Orientaler und Juden p.* 277. Rost. 1805, Utinam *veri* magis quam *novi*, cupidus fuisset Eberhardus!

(*p*). Quam belle Eberhardus ita dicat, intelligi potest vel ex uno *J. A. Fabricii* libro: *Delect. argum. et syllabus scriptorum pro veritate Rel. Chr. Cap.* XLIII. Miram profecto et inauditam eruditorum hominum discordiam! Quod enim Eberhardus impudenter contendit, unicum semper fuisse in *Ecclesia Protestantium* argumentum veritatis Rel. Chr. id ipsum *Ernestius* putat, *neminem* fortasse *umquam* ad argumenta retulisse. *N. Theol. Bibl. Tom.* V. *p.* 349.

Pag. 86. (*q*). *Lettres de la Montagne*, *L.* III. *p.* 65. sq.

(*). Vid. *G. F. Seiler*, *Ueber die Beschaffenheit*, *Zwecke und Wirkungen der bewundernswürdigen Thaten Jesu*, *pag.* 7-37. quem librum post beati viri obitum edidit *J. G. Rosenmullerus*, Lips. 1810. Vid. et *G. A. Teller*, *Excursus* IIItius ad *T. Burneti* librum *de fide et officiis Christianorum.*

(*r*). Cave credas, Eberhardum primum hac argumentatione usum esse, aut quidquam ab eo esse allatum, quod non et melius et saepius jam ab aliis sit dictum. Vid. *Roussavius l. c. p.* 68. sq. *Eckermanni Theol. Beytr. Tom.* V. *Part.* II. *p.* 14. sqq.

(*s*).

(s). Exemplo esse potest *Luc.* XXIII. 8, 9, Propterea Herodis spem videndi miraculi Servator non explevit, quoniam Herodes illud accepturus fuisset, ut inane sensuum oblectamentum, non ut argumentum veritatis doctrinae: quod quantopere et a Jesu Christi persona et a miraculorum consilio abhorreret, facile intelligitur. Vid. *Origen. contr. Cels. L.* I. *p.* 30, 53. sq. ed. *Spenc. Less. Ueb. die Relig.* II. *p.* 178. sqq. Pag. 87.

(*t*). *Matth.* XII. 39, 40. *Σημεῖον ου δοθήσεται αυτῇ (γενεᾷ), ει μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Ὥσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας.* Quandoquidem quisque intelligit hoc loco valde labefactari sententiam Eberhardi, mirum videri non debet, si Auctor haec verba alto silentio praeteriit. Cum autem in loco Lucae (Cap. XI. 29.) parallelo mentio quidem fiat *Signi Jonae*, nec tamen Servatoris explicatio adjungatur, hunc locum Lucae Eberhardus arripit, atque contendit signum Jonae nihil aliud esse, quam *munus Praeconis*, quo Jonas apud Ninivenses functus sit. Quis autem non videt, Eberhardum, cupiditate abreptum, migrare illam legem, quam sanxit Senatus Populusque interpretum, locum breviorem ad sensum copiosioris et longioris esse explicandum? Quamquam praeiverat jam *Rousseavius*; vid. *Kleuker, l. c. Tom.* I. *p.* 364. conf. etiam *Bellermann*, in libro: *der Theologe, Tom.* II. *p.* 78. sqq. *Eckermannus* quoque in *Theol. Beytr. Tom.* V. *P.* II. *p.* 26. sqq. et *Paulus* in *N. Theol. Journ.* 1797. *p.* 396. et in *Philologisch krit. Kommentar. ad locum Matth. laud.* eodem, quo Eberhardus, modo locum interpretantur. Hi vero cum vs. 40. suae sententiae obesse intelligerent, quamvis nulla Codicum auctoritate adjuti, tamen illud comma germanum esse, negant, egregie refutati ab Auctore libri: *Kritik des Kommentars von Paulus*, *p.* 77. sqq. et a *Storrio* in *Flattii Magaz. Part.* IV. *p.* 191. sqq. Conf. *F. V. Reinhardi Diss. de Christo suam dum viveret resurrectionem praedicente.* In *Commentatt. Theoll. Velthus.* cet. *Vol.* III. *p.* 5.

(*u*). In *Flattii Mag. P.* IV. *p.* 203. sq. Conf. etiam *Grot.* ad locum Joann. laud. et *Storrii Diss.* I. in *L. H. N. T. p.* 83. sq. Pag. 88.

(*v*). Vid. *G. T. Zachariae, Paraphrast. Erklär. der Briefe Pauli, Tom.* I. *p.* 177. sqq.

(*w*). Conf. *A. Christiaanse, Spec. Hermeneut-Theol.* Praef. *J. Heringa*, V. C. *p.* 77. sqq. Pag. 89.

(*x*). *Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν.*

(*y*). Ceterum, qui copiosius de iis locis, quibus Servator miracula petentes reprehendit, videre velit, adeat Auctorem libri: *The truth of the Christian religion vindicated from the objections of unbelievers, particularly of Mr. J. J. Rous-*

Rousseau, *p.* 183. fq. *Kleuker*, *l. c.* 364. *Lesf. ueber die Rel. Tom.* II. *p.* 421. fqq. Inprimis *Storr: Hat Jesus seine Wunder für einen Beweis seiner Göttlichen Sendung erklärt?* In *Flattii Magaz.* IV. *p.* 188. fqq.

(*z*). Vid. *Wetst.* ad *h. l.* et *Storrius*, *l. c.* 232. fqq.

(*a*). *Storrius*, *l. c. p.* 226. fqq.

(*b*). Vid. *Schleusneri Lexic. v.* δύναμις. et *G. Hesfelinkii*, V. C. *Woordenb.* v. *Krachten.*

(*c*). *Doederl. Institut. Theol. Tom.* II. *p.* 236. fqq. ed. 3. *J. A. Noesfelti Disp. ad Rom.* XIV. 17. in *Opp. ad interpr. S. S. pertinentibus*, *Fascic.* II. *p.* 112. fqq. *Knapp. Opuscc. p.* 210. fqq.

(*d*). Vocem ἔργα in hoc Cap. *miracula* fignificare, ostenditur in *Flattii Magaz. Part.* II. *p.* 80. fqq. IV. *p.* 210. fqq.

(*e*). *Storrius*, *l. c.* 229. fqq.

Pag. 90. (*f*) Ut *Eckermannus*, *Theol. Beytr. Tom.* V. *P.* II. *p.* 88. Qui quidem horum locorum perspicuitate adeo commotus est, ut, cum efficere vellet, Jesum *nihil* tribuisfe miraculis, ftatuere coactus fit, *haec loca* (*pleraque*) *non esse germana!* Quam fententiam refutare operae pretium duxit *Storrius*, *l. c. p.* 234. fqq.

(*g*). Loca, quae attulimus, praeter *Storrium l. c.* a perverfa interpretatione vindicavit *M. Weber*, Progr. *de confilio*, *quod Jesus se in miraculis spectasse ipse professus est. Viteb.* 1802. Conf. etiam *J. H. Regenbogen*, *V. C. Verded. van den Geopenb. Godsd. Tom.* I. *p.* 122. inprimis *Möller*, *over het bew. uit de Wonderw. p.* 107. fqq.

(*h*). Vid. *H. G. Tzfchirner*, *Gefch. der Apologet. Tom.* I. *p.* 55.

(*i*). *Doederl. Instit. Theol. Tom.* I. *pag.* 31.

(*k*). Vocem δυνάμεως faepius in N. F. fignificare *facultatem efficiendi miracula*, fatis conftat, vid. *Act.* VI. 8. Ceterum quisque intelligit, parum referre ad miraculi magnitudinem, utrum illi καταδυν. ὑπο τ. διαβ. fint morbo aliquo correpti, an ii, qui vulgo habeantur.

(*l*). Ita locum esfe interpretandum intelliges, fi cum *Griesbachio* voculam καὶ, quae in vulgari editione legitur, fumma Codicum Verfionumque auctoritate omiferis. Verbum autem μαρτυρεῖν hic *confirmandi* notione esfe fumendum, probavit *P. Abreschius*, *Paraphr. Ep. ad Hebr. Spec.* III. *p.* 284.

(*m*). Εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, ita, ut fecimus, interpretandum esfe, docet Paulina fcribendi confuetudo, vid. *Rom.* I. 5. XVI. 26. 2 *Cor.* VII. 15. X. 5. Vid. *Koppii* animadv. ad *Rom.* I. 5. XV. 18. et *J. Crellius* ad *vs.* 18, 19.

(*n*). Vix eget animadverfione, hoc loco tantummodo quaeri, *quantum Jesus ejusque Apostoli miraculis tribuerint*, non item, *quanta in ipsis miraculis insit pro-*

probandi veri vis: qua de re videndi ſunt, qui miraculorum patrocinium aut ſusceperunt, aut ea impugnarunt, quos omnes enumerare, infinitum ſit.

(*o*). *Storr*, *Ueber den Geist des Christenth.* in *Flattii Magaz. P.* I. *p.* 155. *Sehen die Schwachen etwa gar nach einer bibliſchen Stelle, ſo wird zur Vorſorge Joh.* VII. 17. *angeführt.* Pag. 91.

(*p*). Ita locum interpretatur Anonymus in *Bydragen tot bevord. van Waarh. en Godsvr. Tom.* II. *P.* III. *p.* 129. ſqq. *Storrius* quoque l. l. *p.* 107. ſqq. demonſtravit, quam parum univerſae orationis ſeriei conſentaneus ſit ille ſenſus, quem Eberhardus aliique huic Joannis loco tribuunt. Ceterum Graecorum γινώσκειν et Latinorum *cognoscere* et *cognitio* hanc ſaepius *inquirendi* vim habere, conſtat: vid. *Fragmenta Euripidis p.* 581. ed. *Musgravii*, et interdum apud *Demosthenem*, ſi recte memini. *Cic. in Verr.* II. 31, 37. *Liv.* I. 50.

(*q*). *Storr.* in *Flattii Magaz. P.* IV. *p.* 203.

(*r*). *Leſſ. Ueber die Rel. Tom.* II. *p.* 180. ſq. *Reinhardi Opuscc. Theoll. Tom.* I. *p.* 184. ſqq.

(*s*). Vid. *C. C. Flatt*, *Philoſ. und histor-exeget. Bemerk. über die Wunder Christi*, in *J. F. Flattii Mag. P.* III. *p.* 33.

(*t*). *C. C. Flatt*, *l. c. p.* 24. ſqq. Pag. 92.

(*u*). Vid. *C. Rogge* ceterique viri doctisſimi in *Opp. Soc. Teyler. Theol. Tom.* XV. *Nitzſchii* Progr. *Quantum Christus miraculis tribuerit*, *Viteb.* 1796. Ceterum de vi *argumenti interni*, quod dicitur, infinitum ſit omnia commemorare, quae docti homines, hoc praeſertim tempore, disputaverint: brevem hujus disputationis veluti historiam exhibet Auctor libri: *die Aufhellungen der neueren Gottesgel. Tom.* I. *p.* 585. ſqq.

(*v*). *Pag.* 168. *Von dieſer richtigen Schätzung des Werthes der Wunder wichen die Kirchenlehrer ab, ſobald ſie mit der abergläubiſchen Philoſophie ihrer Zeiten bekannt wurden. Sie begannen den Wundern eine Beglaubigungskraft beyzulegen, aber doch nur für die Schwachen am Verſtande; die Gelehrten ſollte die Lehre, auch ohne Wunder, durch ſich ſelbst überzeugen. Dieſe Meinung gründen ſie auf eine Theorie über die Geisterwelt, die ſo willkührlich und ungereimt is, dasz ſie ſich ihr Urtheil der Verwerfung ſelbst ſpricht. Sie legen den Dämonen, die ſie in gute und böſe eintheilen, die Macht bey, Wunder zu thun.*

(*w*). *Justin. Mart. Apolog.* I. *pag.* 48. ed. *Thirlbii.* ὅπως δὲ μή τις ἀντιθεὶς ἡμῖν, τί κωλύει καὶ τὸν παρ' ἡμῖν λεγόμενον Χριστὸν, ἄνθρωπον ἐξ ἀνθρώπων ὄντα, μαγικῇ τέχνῃ ἃς λέγομεν δυνάμεις πεποιηκέναι, καὶ δόξαι διὰ τοῦτο υἱὸν Θεοῦ εἶναι, τὴν ἀπόδειξιν ἤδη ποιησόμεθα, οὐ τοῖς λέγουσι πιστεύοντες, ἀλλὰ τοῖς προφητεύουσι πρὶν Pag. 93.

ἢ γενέσθαι, κατ' ἀνάγκην πειθόμενοι, διὰ τὸ καὶ ὄψει ὡς προεφητεύθη ὁρᾶν γενόμενα καὶ γινόμενα, ἥπερ μεγίστη καὶ ἀληθεστάτη ἀπόδειξις καὶ ὑμῖν, ὡς νομίζομεν, φανήσεται. *Irenaeus*, *Lib.* II. *Cap.* 57. Ἐι δὲ καὶ τὸν Κύριον φαντασιωδῶς τὰ τοιαῦτα πεποιηκέναι φήσουσιν, ἐπὶ τὰ προφητικὰ ἀνάγοντες αὐτοὺς, ἐξ αὐτῶν ἐπιδείξομεν, πάντα ὄντως περὶ αὐτοῦ καὶ προειρῆσθαι, καὶ γεγονέναι βεβαίως, καὶ αὐτὸν μόνον εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ. *Lactant.* V. 3. *Disce igitur, si quid tibi cordis est, non idcirco a nobis Deum creditum Christum, quia mirabilia fecit; sed quia vidimus in eo facta esse omnia, quae nobis annunciata sunt vaticinio prophetarum. Fecit mirabilia: magum putassemus, ut et vos nunc putatis, et Judaei tunc putaverunt, si non illa ipsa facturum Christum prophetae omnes uno spiritu praedixissent.*

Pag. 93. (*x*). Apologiae *Quadrati* exstat fragmentum apud *Euseb. H. E. Lib.* IV. *Cap.* III. *p.* 94. ed. *Vales.* quo ita fit miraculorum Jesu mentio, ut appareat, *Quadratum* ea Magorum prodigiis opponere, ut quae vix inter se sint comparanda: τοῦ δὲ Σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἔργα ἀεὶ παρῆν· ἀληθῆ γὰρ ἦν. οἱ δὲ θεραπευθέντες, οἱ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν, οἳ ουκ ὤφθησαν μόνον θεραπευόμενοι, καὶ ἀνιστάμενοι, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ παρόντες, cet. *Justinus Mart.* cum multa Jesu miracula enumerasset, reprehendit Judaeos, *Dial. p.* 288. *Thirlb.* ὅτι ταῦτα ὁρῶντες γινόμενα, φαντασίαν μαγικὴν γίνεσθαι ἔλεγον, καὶ γὰρ μάγον εἶναι αὐτὸν ἐτόλμων λέγειν, καὶ λαοπλάνον. conf. *Apolog.* I. *p.* 20. *Tertullian. Apologet. Cap.* XXI. *p.* 57. ed. *Seml. Quem* (Judaei) *solum hominem modo praesumserant de humilitate, sequebatur uti Magum aestimarent de potestate, cum ille verbo daemonia de hominibus excuteret, caecos reluminaret*, cet. Vix autem eget animadversione, Magorum miracula eadem esse, quae Daemonum, cum hi *per illos* ea ederent. Erant enim duo *Magiae* genera, *θεουργία*, quae *bonos*, *γοητεία*, quae *malos* Daemones habebat Auctores, cujusque *Celsus* Jesum accusavit. Vide de utraque *Magia Ledermulleri Diss. De Theurgia et virtutibus Theurgicis.* 1763. *Moshemius* ad *Vers. German. Origen. contr. Cels. pag.* 25. sq. *Zimmermanni Opuscc. Theol. Tom.* I. *p.* 104. sq. *Kurt Sprengel, Gesch. der Arzneikunde*, II. *pag.* 185. sq. *J. Webster, Onderz. van Tooveryēn, Cap.* XVII. §. 3.

(*y*). Eas notas collegit *Tzschirner, Gesch. der Apolog. Tom.* I. *p.* 152. sqq.

(*z*). *Argumentum* religionis *internum*, quod appellatur, in duas partes Patres distribuebant, quarum altera complectebatur *ipsius doctrinae praestantiam*, altera *salubrem ejus vim et efficacitatem ad emendandos hominum mores, Christianorum exemplo perspicuam.* Utramque partem cum miraculis conjungebant, ut quivis intelliget, qui quidem haec loca inter se conferre velit: *Tertullian. Apologet. Cap.* XXI. *p.* 57. *Cap.* XLV. *p.* 105, 106. *Seml. Origen. contr. Cels. Lib.* I. *p.* 5, 23, 24. *Spenc. Arnob. adv. Gent. Lib.* I. *Cap.* VI. XXXVIII. XXXIX. XLII.

XLII. sqq. Plura congerere nihil attinet. Ceterum Eberhardus hic laudat locum satis longum *Augustini de Civ. Dei, Lib.* X. *Cap.* XVI. quem, dubium est, utrum attulerit eo consilio, ut demonstraret, *Patres superstitiosae philosophiae placitis in eam esse sententiam adductos, ut in miraculis veritatis argumentum ponerent*, an vero, ut efficeret, *eos indoctis tantum miraculorum auctoritatem adhibuisse, ad doctos vero movendos, una usos fuisse religionis praestantia, ut firmissimo veritatis indicio.* Utrumcunque spectaverit, falsus est. Nam ad *prius*, quod diximus, consilium quod attinet: tantum abest, ut *Augustini* locus Eberhardi causam adjuvet, ut eam potius vehementer labefactet, cum in hoc ipso *Capite* Daemonum praestigias Pater *contemnat*, neque cum Christianorum miraculis comparandas esse, doceat: *Haec ergo*, inquit, *atque alia hujuscemodi nequaquam illis, quae in populo Dei facta legimus, virtute ac magnitudine conferenda sunt: quanto minus ea, quae illorum quoque populorum, qui tales Deos coluerunt, legibus judicata sunt prohibenda atque plectenda, magica scilicet vel theurgica. Quaedam vero, etsi nonnullis piorum factis videantur opere coaequari, finis ipse, quo discernuntur, incomparabiliter haec nostra ostendit excellere.* Haec cur Eberhardus non verterit, intelligo; quomodo, iis lectis, permanere in sententia potuerit, non intelligo. Si vero Auctor hoc loco laudando *alterum*, quod commemoravimus, consilium spectavit, irrito quoque conatu rem suscepit. Huc enim *Augustini* sententia redit: *Si alii Angeli divinum sibi honorem arrogarent, atque ad eam rem hominibus persuadendam, miracula efficerent: alii vero unum tantum Deum esse colendum docerent: his major esset, quam illis, fides habenda, etiamsi hi miracula efficiendi facultate essent destituti.* Dicit igitur *ratione* esse judicandam doctrinae indolem: si doctrina *falsa* sit aut *impia*, non esse curanda miracula. Atqui haec Augustini sententia eadem prorsus est, quam supra probavimus, miracula nihili esse, nisi cum *salubri doctrina* conjuncta. Cum autem uni rationi hoc juris *Augustinus* concedat, ut judicet, doctrinam falsam et impiam *non esse divinam:* huicne consequens est, miracula ex *Augustini* sententia non magnam vim habere ad judicandam *doctrinae alicujus salubris* divinam auctoritatem? Cumque porro dicat, esse *infirmos pios*, qui *corporis sensus mentis auctoritati praeponerent*, quique prodigiis facile adduci possent, ut *falsam* religionem probarent, adeoque Deum sapientissime religionem Christianam *majoribus* etiam *miraculis*, quam a Daemonibus edi possent, munivisse; quid, quaeso, hoc aliud significat, nisi, omne errandi periculum tantum ad *infirmos*, non vero ad *doctos* pertinere, quippe apud quos nihil valeant miracula, quae *falsae* doctrinae commendationi inserviant? Quis autem non videt, haec minime ita esse interpretanda, quasi *Augustinus* dicat, mira-

cula, quibus *praestantissima* Christi doctrina munita sit, in usum *infirmorum* tantum esse effecta, doctos vero in *una* religionis excellentia divinae auctoritatis argumentum ponere? Ut verbo dicam: *falsae* doctrinae *argumentum*, judice *Augustino*, *doctis* satis est ad judicandum, eam doctrinam *non esse divinam; infirmis* non satis est, quippe qui prodigiis facile se decipi patiantur. Minime autem, ut diximus, hinc sequitur, *salubris* quoque *doctrinae* argumentum doctis sufficere ad judicandum, divinam huic doctrinae auctoritatem esse tribuendam. Sed satis de *Augustino*. Ceterum digna est, quae conferatur, animadversio viri venerandi et eruditissimi, *W. de Vos*, in *Opp. Soc. Teyl. Theol. Tom.* XV. *p.* 463.

(*a*). Ita rursus, more suo, hanc quaestionem tractare incipit, ut oraculum quoddam sapientiae editurus videatur. *Das ist die zarte, empfindliche und schmerzhafte Stelle in dieser Untersuchung, die man gern nicht berühren möchte, und die man doch nicht ganz unberührt lassen kann, wenn man zu einer völliger Beruhigung gelangen will. — Ich glaube indesz, dasz die Wahrhaftigkeit der Geschichtschreiber nicht so schwer zu retten sey, wenn man den Muth hat, sich über seine Zeiten und ihre Denkungsart zu erheben, und sich in die Zeiten und die Denkungsart der Vorwelt zu versetzen.* Hoc autem loco aliquid monendum est, quod ad intelligentiam Eberhardianae disputationis pertineat. Nimirum Auctor sumit, rem jam a se esse confectam, atque Jesum nulla miracula edidisse. Quod cum ita sit, inquit, quaeritur, quomodo tuenda sit fides historica Euangelistarum? De hac igitur fide dum sollicitus vult videri, dumque eam rem, tamquam *primariam*, tractat, *obiter* tantum, et *nullo argumento*, ea adspergit, quibus intelligi potest, quid de his miraculorum narrationibus sentiat. Itaque, ut hoc utar, non *diserte* dicit, nedum rationibus *probat*, Jesum in sanandis aegrotantibus remedia adhibuisse; sed *oblique* tantum hoc significat, atque ita fere disputat: *quandoquidem homines morborum per naturales medelas curationes pro miraculis habebant, quis tandem eos dolose agere, dixerit, si miracula a Jesu edita esse, narrant.* Nolim hanc disputandi rationem Eberhardi calliditati tribuere, sed tamen habet ea calliditatis speciem. Cum enim Auctor fidem historicam consideret, ut *causam primariam*, quae tuenda sit, evitat necessitatem, suam de miraculis sententiam argumentis confirmandi. Si enim quaeritur, *quomodo tuenda sit alicujus historici fides, si aliquid accidisse narret, quod non accidisse constet?* ad eam defendendam sufficit aliquid *sumere*, v. c. eum fortasse hanc rem rumore tantum accepisse; nec tamen necesse est hanc sumtionem argumentis stabilire. Non enim quaeritur, *an argumentis nitatur sumtio?* sed, *an non aliquid excogitari possit, quo fraudis et mendacii culpa ab historico pellatur?* Haec est primaria quaestio. Atque ita quoque rem suam egit

egit Eberhardus. Unam Euangelistarum fidem historicam curans, *fumit nullo argumento*, Jefum remediis ufum esfe, Euangelistas ex rumoribus pependisfe, cet. Quamobrem fi accommodate ad Eberhardi orationem disputare vellemus, posfemus has fumtiones tacitas praeterire, cum hoc unum nobis demonftrandum esfet, *fidem Euangelistarum defendi non posfe, fi Jefus in morborum curationibus medelas adhibuerit*, cet. Nolumus autem istam Auctoris artem (ita enim dicendum) imitari. Cum enim nobis perfuafisfimum fit, Auctorem non adeo follicitum fuisfe de fide Euangelistarum historica, quam potius hoc praetextu ufum fuisfe, ut ipfi opportunitas esfet, fententiam fuam de miraculis, quam argumentis confirmare non posfet, fine argumentis obiter fignificandi; utrumque agemus, ut et Eberhardi *fumtiones*, (ita enim appellanda est brevis, nullo argumento nixa, disputatio, qualis est Auctoris) accuratius tractemus, tamquam caufam, ut nobis quidem videtur, *primariam;* et, ficubi opus fuerit, efficiamus, fi vera fint, quae Auctor fumat, fidem Euangelistarum prorfus esfe conclamatam. Quamquam hac re fuperfedere fortasfe posfemus.

(*b*). Eberhardum, more fuo, nihil novi attulisfe, vix indiget admonitione. Pag. 94.
Vid. *Th. Morgan*, *Moral Philofopher*, *Vol.* II. *p.* 38.

(*c*). Videndus de hac re *Kurt Sprengel*, *Gefch. der Arzneik.*, *Tom.* II.

(*d*). Ita v. c. fauciatum Menelaum a Machaone fanatum narrat, *Iliad.* IV. Pag. 95.
vs. 213. fqq.

'Αυτίκα δ' ἐκ ζωστῆρος ἀρηρότος εἷλκεν ὀϊστόν.
Τοῦ δ' ἐξελκομένοιο, πάλιν ἄγεν ὀξέες ὄγκοι·
Λῦσε δέ οἱ ζωστῆρα παναίολον, ἠδ' ὑπένερθε
Ζῶμά τε, καὶ μίτρην, τὴν χαλκῆες κάμον ἄνδρες.
'Αυτὰρ ἐπεὶ ἴδεν ἕλκος, ὅθ' ἔμπεσε πικρὸς ὀϊστὸς,
Αἷμ' ἐκμυζήσας, ἐπ' ἄρ' ἤπια Φάρμακα εἰδὼς
Πάσσε, τά οἱ ποτὲ πατρὶ Φίλα Φρονέων πόρε Χείρων.

Vid. etiam *Odysf.* IV. vs. 227 fqq. *Euripid. Alcest.* vs. 990-994. Plura vid. apud *H. W. A. de Marees*, *Verfuch über die Cult. der Griechen zur Zeit des Homer*, *pag.* 69-73. et inprimis *Kurt Sprengel*, *Zustand der Medicin bei den ält. Völk.* in *Gefch. der Arzneik. Tom.* II. *pag.* 37-272.

(*e*). Ita *Huebner. Disf. de Mirac. p.* 9. qui laudat *Storrium* in *Flattii Mag.* IV. *n.* 4. *Dogmatik p.* 143. fqq. *Gurlittium* ad *Joann.* III. 2. *Lectionum in N. T. Specim.* 5.

(*f*). Vid. *J. Butler*, *The Analogy of Religion natural and revealed*, *Part* II. Pag. 96.
Cap. VII. *Lesf*, *Ueber die Religion*, *Tom.* II. *p.* 298.

(*g*). Posfit quis dicere, remediorum propterea ab Euangelistis nullam factam Pag. 98.

 esfe

musz. Zu dieser Sphäre steigt sie vorzüglich hinauf bey der Geburt und dem Tode des groszen Mannes, den beyden Endpunkten seiner Geschichte. Nos quidem non dubitamus, quin Eberhardus, ut erat philosophus, vinculo aliquo utramque sententiam mente et cogitatione copulaverit: quamquam quale illud vinculum sit, Auctor non narrat, quod si fecisset, liberasset nos metu errandi. Est enim adeo vaga, adeo obscura Eberhardi oratio, ut de ejus intelligentia fere desperem. Veluti hoc ipsum: *miraculorum in N. F. narrationes ad poësin esse referendas:* quis non videt bifariam intelligi posse, ut vel *in verbis et oratione*, vel *in ipsis factis*, poësis ponatur? Si hanc modo ambiguitatem sustulisset Eberhardus, multum ad eum intelligendum profecissemus. Pendet enim ex hujus rei declaratione omnis illa de utriusque sententiae conjunctione quaestio. Si Eberhardus hoc vult: Euangelistas in narrandis miraculis *poëtica esse oratione* usos: facile potest haec sententia conciliari cum alterâ illâ: *has narrationes ex popularibus rumoribus* fluxisse. Scilicet dici potest, *hos rumores ab Euangelistis poëtica oratione esse exornatos.* Sin vero hoc contendit Auctor, *ipsa facta*, *ipsa miracula*, quae narrentur, *ex poëtica fingendi libidine* esse profecta, intelligi nequit, quomodo eadem facta *ex incertis populi rumoribus* proficisci potuerint. Jam si quaeras, utro sensu de Euangelistarum poësi Eberhardus loquatur, equidem nescio, tacente Auctore. Quicquid statueris, periclitabitur viri fama. Si Auctor, cum Euangelistas appellat Poëtas, *orationem* tantum *poëticam* intelligit, satis quidem convenienter dicit alteri illi sententiae de incertis rumoribus, harum narrationum fontibus; sed labitur in eo, quod Euangelistarum *oratio* in referendis miraculis *simplicissima* est, *atque nihilo magis poëtica*, quam in reliquis N. F. partibus. Sin vero *ipsa facta*, *ipsa miracula*, poëtarum ratione a Sacris historicis ficta esse, putat, superiorem illam opinionem convellit. Perdifficile istud disputandi negotium est, cum nescias, de quo sit disserendum. Facile enim perspicitur, ad omnem nostram disputationem multum valere, quomodo intelligi Eberhardus voluerit. Nam si haec erat ejus sententia, *illos rumores poëtica oratione ab Euangelistis esse exornatos;* poteramus istam Euangelistarum poësin praetermittere, cum omnis nostra oratio in eo versari deberet, ut efficeremus, *miraculorum in N. F. narrationes minime ex incertis rumoribus manavisse.* Sin vero Euangelistarum poësin ita interpretabatur, ut eos *ipsa miracula*, quae narrent, *commentos esse*, putaret; rursus poteramus illos rumores silentio praeterire, cum hoc unice demonstrandum esset, *miracula in N. F. relata, non esse, ut poëtarum fabulas, fictitia, sed vere a Jesu edita.* Quandoquidem igitur Eberhardus, quid sibi velit, non perspicue significavit, ejus verbis illum sensum tribuimus, ut eum *non orationem*, sed *ipsa miracula*, quae nar-

vere a Jesu edita sint, sed *quo animo*, *quo consilio* Euangelistae ea narraverint? Utrum tantum orationis exornationem spectaverint, an vero crediderint ea facinora vere a Jesu fuisse edita. Illud Eberhardus, hoc nos contendimus. Atque nostra sententia non tantum hac repugnantia non frangitur, verum etiam valde confirmatur. Nulla enim ratio reperiri potest, quare Marcus et Lucas interdum operae pretium duxerint a Matthaei auctoritate discedere, nisi statueris et ipsos credidisse, et alios edocere voluisse, Jesum vere edidisse miracula.

(*x*). Ceterum haec non ita diximus, quasi Eberhardus *diserte* contendat, commentitios esse eos locos, quibus Servator tantum tribuisse miraculis dicatur; sed, cum ipse ne verbo quidem dicat, quomodo illi loci cum sententia sua conciliari debeant, probabili conjectura statuendum esse videbatur, Auctorem ex hac difficultate se ita *secum*, atque *tacite* expediisse, ut hos locos ab Euangelistis magistro affictos esse, putaverit. Fieri tamen etiam potuit, ut illos locos a Patribus Ecclesiasticis in libros N. F. illatos esse, senserit. Nos vero, cum in refellendis iis, quae Eberhardus *diserte dixerit*, disputationem nostram constitutos terminos migrare videamus, nolumus diutius in iis versari, quae *fortasse cogitaverit*. Alioquin facile esset, hoc commentum refellere, vid. *Storrius* in *Flattii Magaz. Part.* IV. *p.* 191. sqq. Hoc unum dicimus, pari nos rursus jure contendere posse, locum *Joann.* VII. 17. a Patribus esse invectum. Nam ipse Eberhardus fatetur *internum*, quod dicitur, religionis *argumentum* a Patribus valde fuisse probatum. Itaque convenienter sententiae suae fecisfent, si illum locum suppofuisfent. Ceterum conf. *J. H. Regenbogen*, *Verded. v. d. geopenb. Godsd. Tom.* I. *p.* 120. sqq. Pag. 106.

(*y*). Vid. *Niemeyer*, *Karakterk. Tom.* V. *p.* 104. sqq.

(*z*). Servator hoc Capite saepius se dicit ἄρτον, et ἄρτον τῆς ζωῆς, dictione sumta a paucis illis panibus, quibus magnam hominum multitudinem saturaverat, vs. 5. sqq. coll. 26. Intelligi autem hujus metaphorae ratio nequit, nisi hanc orationem cum illa miraculi narratione conjungas, ut, si haec poëtica sit, illa quoque ad poësin referatur; sin vero oratio vere a Jesu sit habita, miraculum quoque non a Joanne poëtice confictum, sed a Servatore vere effectum esse, necesse sit. Quod hac quoque ratione confirmari potest, quod saepius solet Servator *a vera aliqua historia* metaphoras sumere: ut enim ab illo miraculo se ἄρτον τῆς ζωῆς appellat, ita doctrinam suam ὕδωρ ζῶν vocat ab illa Samaritanae mulieris aquatione, *Joann.* IV. Ceterum orationes Jesu in Euangelio Joannis germanas esse, fatetur quoque *Henkius* in *Commentatt. Pottii et Ruperti*, *Vol.* I. *p.* 19, 20. Conf. etiam *W. Paley*, *Overzigt der bewyzen* cet. *Tom.* II. *p.* 87. sqq.

(*a*). Conf. *J. A. Lotzii. Inleid. in N. T. Tom.* I. §. 62.

Pag. 107. (*b*). *Matth.* VIII. 27. *Marc.* IV. 41. *Luc.* VIII. 25. *Matth.* IX. 8, 33. *Marc.* II. 12. *Luc.* V. 26. *Matth.* XV. 31. XIV. 33. *Marc.* VI. 51. *Joann.* III. 2. *Joann.* XI. 45, 47. cet. Facile intelligitur, si *vere* fuerint, qui miracula Jesu admirarentur, ipsa miracula non posse ab Euangelistarum fingendi libidine esse profecta. Nolumus autem in his locis versari, quoniam veremur, ne Eberhardus eos quoque, cum praesertim breviores sint, ornamenta poëtica esse, dicat. Etiamsi vero hos locos ornandae orationis tantum causa Euangelistae in historiam suam injecerint, magnam tamen in iis vim inesse puto ad Auctoris sententiam debilitandam. Dicit Eberhardus *p.* 172, 173. Euangelistas ceterosque aequales tanta fuisse veneratione prosecutos eum, qui salubrem ac sapientem aliquam doctrinam hominibus traderet, ut *miraculorum facultatem* ei tribuerent, tamquam *rem in tanto homine ordinariam* (*p.* 174.), de qua absurdum sit vel aliquam dubitationem movere. Hoc igitur quam temere dicatur, ex eo intelligi potest, quod Euangelistae *fingunt*, *inimicos* quoque Jesu, i. e. eos, qui ejus doctrinam *contemnerent*, minime ut *salubrem ac sapientem* acciperent, ei tamen *miracula* tribuisse, vid. *Joann. l. l.* conf. *Less*, *Ueber die Rel.* II. *p.* 315. sqq. Itaque miraculorum facultatem a doctrinae sapientia *secernunt*, ut is, qui sapientem aliquam doctrinam tradat, non continuo sit θαυματουργός, quique rursus miracula edat, non continuo sit doctor sapientiae. Quid? quod ipsi Euangelistae miracula tribuunt iis, quorum doctrinam non probent, *Matth.* XII. 27. *Marc.* IX. 38.? vid. *Storrii Theol. Pars Theoret. p.* 38. et rursus, quorum doctrinam probent, iis non continuo concedunt, ut quaevis miracula efficere possint, ut exemplo *Philippi* intelligi potest, *Act.* VIII. 14-18. Vid. *Isidori Pelus. Epp. Lib.* I. *ep.* 450. Alterum, quod ex iis locis, qui de efficacia miraculorum Jesu agunt, ad Eberhardi opinionem refellendam cogimus, illud est, quod, cum Euangelistae *fingere* potuissent, infinitam hominum multitudinem his miraculis ad religionem Christianam suscipiendam fuisse commotam, illi tamen mediocri tantum numero contenti sunt. Cujus rei satis idonea ratio afferri potest, si miracula statuas *vere* a Jesu esse edita, vid. *Paley*, *Overzigt* cet. *Tom.* II. *p.* 254. sqq. sin vero Eberhardum audias, non potest. Qui enim his miraculis fingendis admirationem Jesu injicere voluerint *legentibus*, quomodo iidem horum miraculorum *efficaciam* ita labefactare potuerint, ut *testes* ac *spectatores* haud ita multos iis commotos fuisse, narrent?

(*c*). Ita *Huebnerus*, *l. c. p.* 33. Vid. inprimis *W. A. van Hengel*, *Verded. der Geschied. van den wonderd. opgew. Lazarus*, *pag.* 100. sqq.

(*d*). *Less. l. c. p.* 298. sqq. *Paley*, l. c. *Tom.* I. *p.* 12, 13, 15. sqq. 91. sqq. 275 sqq.

(*e*).

(*e*). Eberhardi opinionem minime novam esse, norunt omnes, qui quidem legerint *Thiessii Commentar. in N. T.* Pag. 108.

(*f*). Vid. *Reinhardi* Sacra Oratio: *Blicke in das häusl. Leben Jesu* 1802. I. *p.* 62.

(*g*). Vid. *J. A. Fabricii Cod. Apocr. N. T. Tom.* I. *p.* 159. sqq. Pag. 109.

(*h*). Vid. disputatio Anonymi: *De waarh. van den Christel. Godsd. bewezen uit de gedragingen, die de Joden omtrent de eerste Gezanten van Jesus Christus en derzelver leer gehouden hebben*, in *Bijdragen tot bevord. van Waarh. en Godsvr. Tom.* III. *Part.* I. *p.* 17-40. Pag. 110.

(*). Nuper *Annotationem* de hoc loco edidit *J. van Voorst*, excellentissimo harum literarum interprete dignam.

(*i*). Quamvis loca *Act.* IV. 20. 2 *Petr.* I. 16-18. non sint alicujus Euangelistae, sed aliûs Apostoli, nulla tamen ratio erat, cur ea praetermitteremus. Cum enim Eberhardus miraculorum fidem hoc nomine debilitare studeat, quod Euangelistae, quorum duo erant Apostoli, ea rumore tantum populari acceperint; ad rem nostram pertinere videbatur, ea quoque loca colligere, quibus Apostoli se horum miraculorum testes dicebant. Sique Matthaei et Joannis fidem Auctor ea, quam diximus, ratione impugnare voluit, non potuit non Petri auctoritatem in referendis Jesu miraculis eodem modo labefactare. Nam si Eberhardus concederet, Petrum fuisse testem et spectatorem miraculorum, causâ caderet. Huc accedit, quod illa oratio *Act.* IV. 20. non tantum Petro verum etiam *Joanni Euangelistae* diserte tribuitur, vs. 19. Locum vero ex *Altera Petri Ep.* propterea quoque citavimus, quod Apostolus docet, *plures* fuisse testes ejus, quod commemorat, miraculi. Cum enim vs. 12-15. de se constanter *singulari numero* fuisset locutus, subito vs. 16. sqq. *plurali numero* uti incipit. Jam vero e narrationibus Euangelistarum *Matth.* XVII. 1. *Marc.* IX. 2. *Luc.* IX. 28. intelligitur, Petro, praeter Jacobum, adfuisse quoque *Joannem Euangelistam*. Itaque testimonium Petri eandem vim habet, ac si *ipse Joannes* se interfuisse huic miraculo narravisset.

(*k*). Cum Eberhardus id inprimis agat, ut Euangelistarum fidem historicam salvam esse, ostendat, etiamsi miracula tollas; cumque, ut hoc efficiat, triplici ratione utatur, ut illas narrationes vel a physices inscitiâ, vel a poëtica fingendi libidine, vel a rumorum levitate repetat; supra demonstravimus, illam fidem Euangelistarum nullam esse omnino, eosque malo dolo egisse, sive prae rerum naturalium ignorantia, sive Poëtarum more, illa miracula eos narravisse, dicas. Et eum quidem locum paulo uberius tractavimus, quoniam Eberhardi sententia videri poterat aliquam certe probabilitatis speciem habere. Posterior autem ratio, qua Pag. 111.

Auctor has narrationes e rumoribus popularibus fluxisse contendit, non indiget peculiari disputatione. Quid enim opus est longa oratione, ubi paucis res confici queat? Accurate Euangelistae et Apostoli narrant, se Jesu miracula sensibus usurpasse, nec e rumoribus pendere. Si igitur *non* usurpaverint, si ex rumoribus tantum sapiant, alii viderint, qualis sit ista fides historica; quod ab omnibus bene loquentibus *mendacium* appellatur.

(*l*). Quam perverse ab *Humio* aliisque horum miraculorum inter se comparatio instituatur, demonstrarunt *Campbellus sur les Miracles* contra *Humium*, *Forsterus*, in libro ejusdem argumenti; *Lessius*, *Ueber die Rel.* II. 221. sqq. *Phileleutherus Helvetius*, *De miraculis*, *quae Pythagorae*, *Apollonio Tyan. F. Assisio*, *Dominico et Ignatio Loyolae tribuuntur*, *Edimb.* 1762. *Paley*, *Overzigt* cet. *Tom.* I. *p.* 278. sqq. *Lotzius* et *Tydemannus*, in *Opp. Soc. Zeeland. de miraculis Apollonii Tyan.*

Pag. 112. (*m*). *Paley*, *l. c. p.* 278.

(*n*). *T. C. Harlesii*, *Hist. Ling. Graec. Tom.* I. *p.* 239. sq. 427.

(*o*). *Pag.* 175. *In diesem Geiste schrieb Livius in dem letzten Todeskampfe der Römische Freyheit; und kein Kenner der alten Historiographie hat ihn noch weder der Unwahrhaftigkeit, noch der Leichtgläubigkeit, noch des Aberglaubens beschuldigt.*

(*p*). In universis *Livii* libris nullum me locum reperisse memini, quo historicum *credidisse* constet, aliquod prodigium, quod e naturae ordine explicari non posset, *vere* accidisse, aut visum fuisse. Plerumque, ut historicus, hac formula utitur: *nunciata sunt prodigia*, scilicet ex aliqua imperii Romani parte ad senatum, qui, hoc nuncio accepto, supplicationem decernere solebat. Vid. *Lib.* I. *Cap.* 39. II. 36. XXII. 36. XXVII. 13. XXVIII. 11. XXX. 2, 38. XXXI. 12. XXXII. 1. XLI. 9. alibi. Conferenda est *Tolandi* Disputatio: *Livius ἀδεισιδαίμων, sive de superstitionis culpa Livio falso impacta.* Hagae 1709.

Pag. 113. (*q*). Cum iis, quos laudavimus, locis satis intelligatur, quale fuerit *Livii* de prodigiis istis judicium, facile apparet, per ironiam esse interpretandum, quod *Lib.* XLI. *Cap.* 21. scribit: *Caerites anguem in oppido suo jubatum, aureis maculis sparsum, apparuisse affirmabant: et in agro Campano bovem locutum esse*, SATIS CONSTABAT.

(*r*). *Vita Jamblichi*, *pag.* 27, 28. ed. *Hadr. Junii.*

(*s*). Quae de *Livio* et *Eunapio* diximus, satis, ut opinor, demonstrant, tantam esse eorum atque Euangelistarum diversitatem, ut ne conferri quidem inter se debeant. Illi, ut historici, referunt tantum quid famâ acceperint, nec ullam huic famae se fidem habere, fatentur. Apostoli, ut testes, narrant, quid ocu-

oculis auribusque perceperint, atque ſanguine ſuo teſtimonii fidem ſanciunt. Quis non videt ingens diſcrimen? Quominus autem abſolutam atque per omnes partes ductam utrorumque comparationem inſtituamus, impedit ſcriptionis noſtrae ratio. Cum tamen Eberhardus *Livium* et *Eunapium* eodem, atque Euangeliſtas, loco habere videatur, praeter ea, quae jam allata ſunt, pauca quaedam momenta afferamus, quibus, quantum interſit, judicari poſſit. — Cum Chriſti miracula magnam illam commendationem habeant, quod *ſaluberrimo* confirmandae religionis *conſilio* edita ſunt, hac commendatione illa Liviana et Eunapiana prorſus carent, quippe quorum aut nullum omnino fuerit conſilium, aut certe miraculorum effectione indignum; vid. *Leſs*, *Ueber die Relig.* II. *p.* 470. ſq. — Pleraque *Livii* prodigia, ut agni bicipites, terrae motus, templa fulmine tacta, cet. ne miraculorum quidem nomine digna ſunt: conf. *Livii Hiſt. Lib.* II. *Cap.* 42. XXIV. 10, 44. XXV. 7. XXVI. 13. XXVII. 4. XXVIII. 11. XXIX. 14. XXXI. 12. XXXII. 1, 9. XL. 58. XLI. 9. XLIII. 13. *Epitom. Lib.* LXVIII. *Eunapii* autem miracula, dici non poteſt, quam ſint ridicula, quod quivis facile intellexerit, qui modo cogitaverit illa portenta *Jamblichi*, *pag.* 22. ſqq. quorum unum alterumve ſpeciminis loco afferremus, niſi longior eſſet eorum narratio. Hoc unum animadverto, ipſum *Jamblichum*, teſte *Eunapio pag.* 23. riſiſſe illos rumores, qui de miraculis ſuis vulgo ſpargebantur. Cum enim quidam ad eum veniſſent, qui ſe accepiſſe narrarent, eum inter preces faciendas ab humo plus, quam cubitos decem, ſublimem raptum fuiſſe, *δύτι μάλα γελασείων ἐγέλασεν ἐπὶ τούτοις τοῖς λόγοις Ἰάμβλιχος· ἀλλ' ἐιπὼν πρὸς ἀυτοὺς, ὡς ὁ μὲν ἀπατήσας ὀυκ ἦν ἄχαρις· ταῦτα δὲ ὀυχ ὅυτως ἔχει.* — Cum denique Euangeliſtae Jeſu vitam ſumma orationis ſimplicitate enarrent, atque ea res jure meritoque fidei veritatisque argumento eſſe debeat; adeo tumida eſt atque inflata *Eunapii* oratio, ut vix tolerari poſſit. Et illi quidem tanta ſunt modeſtia, ut, quid ſui judicii ſit, numquam exponant, nec quicquam addant, quod ad laudem Jeſu pertineat; *Eunapii* autem plena eſt laudibus eorum, quorum vitas explicat, ſcriptio, ut nulla fere libri pars ſit, qua non aliquis Sophiſta ſummis ac divinis fere laudibus efferatur. In gratiam eorum, qui librum non legerint, unum afferamus locum e *Vita Porphyrii*, *pag.* 18. *Ἐστὶ γοῦν ἀπορῆσαι καθ' ἑαυτὸν καὶ θαυμάσαι τὶ πλεῖον ἐστὶ τῶν ἐσπουδασμένων· πότερον τὰ ἐις ὕλην ῥητορικῆς τείνοντα, ἢ τὰ ἐις γραμματικὴν ἀκρίβειαν φέροντα, ἢ ὅσα τῶν ἀριθμῶν ἤρτηται, ἢ ὅσα νεύει πρὸς γεωμετρίαν, ἢ ὅσα πρὸς μουσικὴν ῥέπει. τὰ δὲ ἐις φιλοσοφίαν, ὀυδὲ τὰ περὶ λόγους κατάληκτον, ὀύτε τὸν ὀικεῖον ἐφικτὸν λόγον. ὅυτω παντομιγές τι πρὸς ἅπασαν ἀρετὴν ὁ ἀνὴρ ἀυτὸς χρῆμά τι γέγονε, κ. τ. λ.* Cum igitur appareat hoc eſſe ejus *conſilium*, ut Sophiſtas ſupra humanam fere conditionem efferat, utque eorum admirationem

 im-

injiciat legentibus, nae is omni simplicis verique sensu careat, qui eandem illi, atque Euangelistis, auctoritatem esse tribuendam existimet. — His plura addi poterant, sed quae dicta sunt, satis esse puto, praesertim si conjungantur cum iis, quae supra de diversa narrandi ratione diximus.

Pag. 114. (*t*). *Contra Celsum*, *Lib.* I. *Cap.* XXXVII. Ὀυδὲν δ' ἄτοπον πρὸς ἕλληνας καὶ ἑλληνικαῖς ἱστορίαις χρήσασθαι, ἵνα μὴ δοκῶμεν μόνοι τῇ παραδόξῳ ἱστορίᾳ ταύτῃ κεχρῆσθαι. ἔδοξε γάρ τισιν ὀυ περὶ ἀρχαίων τινῶν ἱστοριῶν καὶ ἡρωϊκῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τινῶν χθὲς καὶ πρώην γενομένων, ἀναγράψαι ὡς δυνατὸν, ὅτι καὶ Πλάτων ἀπὸ τῆς Περικτιόνης γέγονε, κωλυθέντος τοῦ Ἀρίστωνος ἀυτῇ συνελθεῖν, ἕως ἀποκυήσει τὸν ἐξ Ἀπόλλωνος σπαρέντα. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀληθῶς μῦθοι, κινήσαντες εἰς τὸ ἀναπλάσαι τοιοῦτό τι περὶ ἀνδρὸς, ὃν ἐνόμιζον μείζονα τῶν πολλῶν ἔχοντα σοφίαν καὶ δύναμιν, καὶ ἀπὸ κρειττόνων καὶ θειοτέρων σπερμάτων τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως τοῦ σώματος εἰληφέναι, ὡς τοῦτο ἁρμόζον τοῖς μείζοσιν ἢ κατὰ ἄνθρωπον. Vid. etiam *Hieron. contr. Jovian.* I. 26. collat. *Plutarch. Opp. Tom.* II. *p.* 716. sqq. ed. *Xyland. Wetst.* ad *Matth.* I. 20. et *Kuinoel.* ad *Matth.* I. 18.

(*u*). Vid. *Hassii* Progr. *Nativitatis Christi cum Platonis nativitate comparatae praestantia.* Regiomont. 1788.

(*v*). *Pag.* 179. *Olympiodorus*, *der Geschichtschreiber des göttlichen Plato*, ERZÄHLT *uns:* „*Apollo sey der Periktione erschienen*, *und habe zugleich seinen Vater Aristo befohlen*, *sich der Periktione nicht eher*, *als nach ihrer Niederkunft*, *zu nähern. Aristo gehorchte diesem Befehle.*"

(*w*). Vid. *Olympiod. Vita Plat.* in *J. F. Fischeri Dial.* IV. *Platonis*, ed. 3. *p.* 76. Ita ceteri quoque Vitae Platonis scriptores, ut *Hesych. Miles.* ibid. *p.* 73. Φασὶ δὲ, ὡς ἐκ τινος θείας ὄψεως ἡ μήτηρ ἀυτοῦ ἔγκυος γέγονεν, ἐπιφανέντος ἀυτῇ τοῦ Ἀπόλλωνος. *Suidas* in *Lexico:* ἱστορῆται δὲ κ. τ. λ.

(*x*). *Pag.* 179. *Damit stimmt Diogenes Laërtius überein*, *der sich unter Andern auf den Speusippus*, *Platons Neffen*, *beruft.* Vide ut opinioni suae Eberhardus auctoritatem corradere studeat. Antea Platonem *divinum* dixerat, ne scilicet divinitatis honore Christo cederet, utque intelligeretur, similes natales similibus hominibus obtigisse. Nunc rursus monere non negligit, *Speusippum Platonis fuisse cognatum*, ne testimonii auctoritate Platonis natales vinci viderentur.

(*y*). *Diog. Laërt. Lib.* III. *Segm.* 2, 3. et in *Opp. Plat. Bipont. Vol.* I. *p.* III.

Pag. 115. (*z*). Vid. praeter *Hassium* l. c. aliosque, *Lilienthal*, *Gute Sache der Offenb. Tom.* X. *p.* 596. sqq.

(*a*). Conf. *Paulinus de Sanct. Bartholom. System. Brahman. p.* 158. *Du Halde Beschreib. des Chines. Reichs*, *Tom.* III. *p.* 26. *C. Meiners*, *Oordeelk.* Be-

Besch. van alle Godsd. Tom. I. *p.* 376. et *Rosenmuller*, *Ueber die Geburt des Heilandes von der Jungfrau;* in *Gableri Journal. für auserles. Theol. Literat. Tom.* II. *P.* I. *p.* 261. sqq.

(*b*). De his Capp. vid. viros doctos in contrarias partes disputantes, *Michaëlis Inleid.* §. 133. *Hug*, *Einleit.* II. §. 64. *Corrodi Beytr. P.* V. *p.* 4. *J. F. Schmidium* in *Commentatt. Velthus. Tom.* I. *p.* 340. sqq. *Koppium* in *Pottii et Ruperti Commentatt. Tom.* I. *p.* 47. *Ammonem* ibid. *p.* 88. sq. 92. sq. *Kuinoel.* in *Matth. p.* 11. *v. Vloten* in *N. T. Tom.* I. *p.* 133. sqq. De Lucae quoque primis Capp. dubitat *Ammon l. c. p.* 90. eaque a *Marcionis* Canone abfuisse, statuit *Rosenmullerus*, *Hist. Interpretat. Tom.* II. *p.* 19. sq.

(*c*). Conf. *Ammon l. c.* Cum Eberhardus in mirificam illam opinionem inci- Pag. 116. deret, miraculorum narrationes non testium auctoritate, sed rumorum levitate, niti, aut a poëtices studio esse profectas, ceterorum oblitus, ea tantum miracula cogitavisse videtur, quibus Christi natales insignes fuisse dicuntur.

(*d*). Vid. *Rosenmulleri* annotatio ad *Seileri* librum: *Ueber die Beschaff. Zwecke und Wirkung der bewundernsw. Thaten Jesu*, *pag.* 34.

(*e*). Conf. *Paley*, *Overzigt. cet. Tom.* I. *p.* 306. et *van der Palm*, Iste *Zes-* Pag. 117. *tal Leerred. p.* 12. sqq.

Pag. 86. *lin.* 21. hoc signum (*) excidit.

VERHANDELING,

Ter onderzoeking der ſtellingen, welke in het Werk van wijlen den Hoogleeraar J. A. EBERHARD, der Geist des Urchristenthums, *voorkomen: en wel inzonderheid ter wederlegging van het* Hoofdzakelijk, *in het derde deel van dit geſchrift*, beweerde: „ *Als of de oorſpronkelijke en zuivere leer des Christendoms niet* „ *dan uit eene* vereeniging *van het* Oostersch gevoel *met het* Westersch *of* „ Grieksch *verſtand, of denkvermogen (ſinn) zoude ontſtaan zijn, en dus,* „ *volgens een natuurlijk beloop van zaken, bij eene trapswijze beſchaving* „ *der beide Werelddeelen, van louter menſchelijke afkomt ware; — als* „ *voornamelijk ontleend zijnde uit de begrippen der* Joodsch-Alexan- „ drijnſche *Geleerden, en inzonderheid der zoogenoemde* Madraſchiten: „ *en als of, ingevolge hiervan, zoo wel de voorname of* Hoofdlee- „ ringen *des Evangelies, nopens den Perſoon, de waardigheid* „ *en het karakter van haren ſtichter, als al het* wonderbare „ en regtſtreeks Goddelijke, *waarmede de eerſte verkondi-* „ *ging van hetzelve, volgens de verhalen der Gewijde* „ *ſchriften van het Nieuwe Testament, vergezeld ging,* „ *in* geenen eigenlijken *maar enkel* Allegoriſchen *zin* „ *opgevat, en inzonderheid het laatſte, alles name-* „ *lijk, wat de verhaalde* Wonderwerken *betreft,* „ *ſlechts als Dichterlijke bijſieraden, aan den* „ *ſtijl der geſchiedſchrijveren van dien tijd* „ *eigen, en overeenkomstig den toenmali-* „ *gen heerſchenden ſmaak beſchouwd* „ *zoude moeten worden.*"

VAN

WESSEL ALBERTUS VAN HENGEL,

PREDIKANT BY DE HERVORMDEN TE GROOTEBROEK.

ONDER DE ZINSPREUK:

Er ſelbst und das gröszte Weltereignisz ſtehet einzeln in der Weltgeſchichte da. Wie ist das Christenthum in dreyen Jahren geworden; wie konnte es überhaupt werden? Wo ist die historiſche Verkettung dieſer Erſcheinung, wer hat noch ſeine Urſachen und ſeinen Verband mit den damaligen und frühern Weltereignisſen entdeckt? Beſinnen wir uns alſo ein wenig, wenn er ſelbst, wenn die Veränderung, die er hervorgeruſen hat, ſo einzig ist; ob wir wohl, wo die gewönliche Ordnung der dinge ſo ſehr übergangen ist, ob wir aieſe gewöhnliche Ordnung zur erſten Forderung erheben dürfen?

HUG.

Aan welke Verhandeling, door DIRECTEUREN VAN TEYLERS NALATENSCHAP, de ZILVEREN EERPENNING is toegewezen.

INLEIDING.

Onder de Geleerden van Duitschland, die in de laatste jaren eenen grooten naam gemaakt hebben, behoort buiten twijfel de verstorven Hallische Hoogleeraar JOHANN AUGUST EBERHARD. Men waardeerde hem niet alleen, als een' kenner in het vak van schoone kunsten; men beschouwde hem niet alleen, als een' der geoefendsten onder de *Eclectische* Wijsgeeren van onzen tijd; maar hij bekleedde ook eenen eersten rang onder de voorstanders van de *Rationalistische* denkwijze over den Godsdienst. Toen hij over omtrent 40 jaren, nog Luthersch Predikant te *Charlottenburg* bij *Berlijn* zijnde, zijne *Neue Apologie des Socrates* uitgaf, straalde dit laatstgenoemde reeds zigtbaar door. Naderhand bevestigden het anderen zijner werken; maar het bleek niet klaarder, dan door zijn geschrift, *der Geist des Urchristenthums*, waarmede hij zijne lange loopbaan in het rijk der letteren eindigde. Reeds in de voorrede van het eerste deel, en op andere plaatsen, toont EBERHARD door dit geschrift te willen bewijzen, *dat het oorspronkelijke Christendom een bovenzinnelijke Godsdienst is, die uit den bijzonderen Godsdienst der Wijzen en Geleerden onder de Grieken en Oosterlingen tot eenen openbaren gemaakt wierd, en zoo in de plaats der toenmalige zinnelijke Volks-godsdiensten kwam, in welken derhalve de geestelijke beschaving der Grieken en Oosterlingen zamenvloeide. Hetzelve is dus volgens een natuurlijk beloop ontsproten, en vervolgens op eene natuurlijke wijze aangenomen en voortgeplant geworden: zoo dat de Voorzienigheid hiertoe niet werkzamer, dan tot de bevordering van alles goeds geweest zij.* Om dit gevoelen aan zijne lezers smakelijk te doen worden, leidt hij hen door de uitgestrekte velden van de geschiedenis der menschelijke beschaving henen, en tracht van alles, wat hem zijne geleerdheid en scherpzinnigheid aanbieden, t zijne partij te trekken.

Al wie met billijkheid oordeelt, zal het werk des beroemden Schrijvers van twee zijden beschouwen. Het heeft eene schoone zijde, in zoo verre hij ons met eene meesterlijke pen, en doorgaans naar waarheid, het voortreffelijke van Griekenlands Wijsbegeerte teekent. Het kan ook daartoe dienen, om alle onpartijdigen door zigtbare proeven te overtuigen, dat de oorspronkelijke Christenleer al dat voortreffelijke, het welk ter bevordering van het geluk der menschen in het gemeen vereischt wordt, in zich vereenigt. Zegevierend bestrijdt EBERHARD die ondankbaren, die in het licht des Christendoms wandelen, en desniettemin hetzelve de schaduwe der Heidensche Wijsbegeerte durven noemen. Maar wij leven de dagen der TINDALS en VOLTAIRES niet meer. Met hun verscheiden van de wereld is de zwakheid der wapenen, die zij gebruikten, om onzen allerheiligsten

Godsdienst aan te randen, meer en meer erkend geworden. Nog heden ten dage moge deze en gene het Christelijk geloof met dezelve aanvallen; er zal geene aanmerkelijke rovering meer op het menschelijk verstand gemaakt worden. Het zijn andere bestrijrs met scherper wapenen, tegen welke wij het Christendom te verdedigen hebben: het is gewis te beklagen, dat EBERHARD zelf onder hen moet geteld worden. nneer men toch het hoofddenkbeeld, het welk hij voorgedragen heeft, aanneemt; dan men de oorspronkelijke Christenleer niet langer als eenen *positiven Godsdienst*, ons or Goddelijke openbaringen medegedeeld, eerbiedigen. En dit is de kwade zijde van geschrift, welks openlijke wederlegging daarom in het oog van elken weldenkenden isten eene wenschelijke zaak zijn moet. Zulk eene wederlegging is te meer behoefte, r EBERHARDS gevoelen, wat de hoofdzaak betreft, ook gezag voor zich heeft. ls in de tweede eeuw na Christus leide CELSUS de Christenen te laste, dat zij de stukken van hunnen Godsdienst uit de Grieksche Wijsbegeerte ontleend hadden (*a*). .erkvaders, JUSTINUS *de Martelaar*, TERTULLIANUS, vooral CLEMENS *van* *andrie*, wier plaatsen men bij MUNSCHER vinden kan (*b*), loochenden de gelijk- der Christenleer met de genoemde Wijsbegeerte niet: hoewel zij voorgaven, of dat THAGORAS, PLATO, en anderen uit het Oude Testament geput hadden, of dat de Godheid op eene bijzondere wijze tot betere inzigten gebragt had. Inzonderheid men uit de geschiedenis der laatstverloopen' jaren eene lange lijst van geschriften, het Christendom uit menschelijke begrippen hebben zoeken af te leiden, kunnen te brengen. Doch al wie zich in dit vak der letteren eenige ervaring verworven , kan die aanwijzing gemakkelijk missen. Dit alleen zal mogelijk aan de aandacht van sommigen ontsnapt zijn, dat dezelfde vermaarde SCHELLING, wiens schole door EBERHARD in dit zijn werk met nadruk bestreden wordt, met dezen Wijsgeer ten aanzien der Christenleer tamelijk eensdenkende is (*c*). Het overige veronderstelle ik, dat in ons vaderland vrij algemeen bekend is, en menig een heeft te meer gevaar, om, ook door den naam en den sierlijken stijl van EBERHARD, tot de omhelzing van deszelfs gevoelen weggesleept te worden; daar van het eerste deel zijns werks reeds eene vertaling, welke door MILLIES begonnen is, en door een ander zal voortgezet worden, het licht

(*a*). ORIGENES *Contra* CELSUM Lib. VII. Cap. 8. §. 2.

(*b*). *Handbuch der Christlichen Dogmengeschichte* I. B. 2 Aufl. s. 192. f. f. 202. Men zie ook BARBEYRAC *Traité de la Morale des Peres de l'Eglise. Preface pag.* X. s., en elders.

(*c*). *Philosophie und Religion* s. 75. „ Hätte man den Begriff des Heydenthums nicht immer und „ allein von der öffentlichen Religion abstrahirt: so würde man längst eingesehen haben, wie Hey- „ denthum und Christenthum von jeher beysammen waren, und dieses aus jenem nur dadurch ent- „ stand, dass es die Mysterien öffentlich machte: ein satz, der sich historisch durch die meisten ge- „ bräuche des Christenthums, seine symbolischen Handlungen, Abstufungen und Einweihungen durch- „ führen liesse, welche eine offenbare Nachahmung der in den Mysterien herrschenden waren."

licht ziet, en het geheele Hoogduitsche werk in de *Bibliotheek van Theologische Letterkunde* (*d*) is aangekondigd geworden; van welke aankondiging ik het regt meene te hebben, hier en daar gebruik te maken, zonder juist genoodzaakt te zijn, dezelve overal te noemen.

Dit gevaar voorzagen denkelijk ook de Bestuurders van TEYLER's *Godgeleerd Genootschap*, die thans van hunne wijze gewoonte, volgens welke de beslisfing, of hunne vragen bevestigend, dan wel ontkennend behoorden beantwoord te worden, voor de Schrijvers overbleef, afstapten, en op eene stellige wijze de *wederlegging der hoofddenkbeelden van* EBERHARD vorderden. Inzonderheid begeerden zij wederlegd te zien, hetgeen vooral in het derde deel van zijn geschrift beweerd wordt: „ Als of de oorspronkelijke en zuivere leer des Christendoms niet dan uit eene *vereeniging* van het *Oostersch gevoel* met „ het *Westersch* of *Grieksch* verstand of denkvermogen (sinn) zoude ontstaan zijn, en „ dus, volgens een natuurlijk beloop van zaken, bij eene trapswijze beschaving der beide „ Werelddeelen, van louter menschelijke afkomst ware; — als voornamelijk ontleend zijnde „ uit de begrippen der *Joodsch-Alexandrijnsche* Geleerden, en inzonderheid der zoogenoemde *Madraschiten:* en als of, ingevolge hiervan, zoo wel de voorname of *hoofdleeringen* des Evangelies, nopens den Persoon, de waardigheid, en het karakter van „ haren stichter, als al het *wonderbare* en *regtstreeks Goddelijke*, waarmede de eerste „ verkondiging van hetzelve, volgens de verhalen der gewijde schriften van het Nieuwe „ Testament, vergezeld ging, in *geenen eigenlijken*, maar enkel *Allegorischen* zin opgevat, „ en inzonderheid het laatste, alles namelijk, wat de verhaalde *Wonderwerken* betreft, „ slechts als dichterlijke bijsieraden, aan den stijl der geschiedschrijveren van dien tijd „ eigen, en overeenkomstig den toenmaligen heerschenden smaak, beschouwd zoude moeten worden."

De Schrijver dezes gevoelde aan den eenen kant terstond de moeijelijkheid der gevorderde wederlegging: wijl niet alleen daartoe eene meer dan gewone belezenheid in allerlei soort van geschriften een onontbeerlijk vereischte scheen te zijn; maar ook het hoofddenkbeeld van EBERHARD met vele andere gedachten zamenhing, die door het gansche werk heen verspreid waren, en, wilde men zijne taak wel volvoeren, tevens behoorden onderzocht te worden. Aan den anderen kant bemerkte hij spoedig, dat de gronden, op welke EBERHARD gebouwd heeft, hoe vast en sterk in den eersten opslag, zich bij nader onderzoek zwak genoeg vertoonden, om, met goed vooruitzigt, van het geheele gebouw, het welk de Wijsgeer had opgetrokken, te doen vallen, aangetast te kunnen worden. Hij waagde het derhalve, deze wederlegging te vervaardigen, welke hij ter beoordeeling aanbiedt. Mogen anderen aan het doel der beoordeelaars beter beantwoord hebben; dan zal het zijne

(*d*). Zie het VII. *deel bl.* 524. v. v. VIII. *deel bl.* 262. v. v.

geweest is. De laatstgenoemde plaats is bovenal gewigtig: in dezelve wordt met zijn verblijf te Nazareth zijne vordering in kennis, als iets ter zelver ftede gebeurd, naauw verbonden, en daarop terftond (III. 1.) zijne openbare verfchijning berigt (*f*).

Tot de gefchiedenis van het leeraarambt van JEZUS gekomen, berigten ons de Evangelien al weder alles, behalve het geen eenigzins den fchijn geeft, dat hij eene geleerde opvoeding genoten heeft. Hij ging, als de zoon des Timmermans, van de Geleerden veracht, zijn vaderland door. Zijne leerlingen, uit den geringen burgerftand gekozen, waren van de fcholieren der Rabbijnen hemelsbreedte onderfcheiden. Met deze reisde hij van ftad tot ftad, van vlek tot vlek, niet om in de kringen der Edelen en Priesters te fchitteren; maar om *te zoeken, en zalig te maken, het geen verloren was* (*Luk.* XIX. 10.), *om den armen het Evangelie te verkondigen* (*Matth.* XI. 5.). Ik weet wel, de Heer EBERHARD maakt hier uit op: „ dat JEZUS derhalve den geestelijken Godsdienst der „ Geleerden van een algemeen gebruik deed worden" (*g*); maar deze redenering zou dan eerst doorgaan, wanneer de Heiland de Geleerden had uitgefloten, en de behoefte van deze aan het Christendom niet even zeer als die der armen in het N. T. erkend wierd. Zijn het voor het overige grootendeels armen, die in hetzelve als Christenen voorkomen, dit ontftond volgens het eigen getuigenis van JEZUS alleen daaruit, dat de aanzienlijken met zich zelve en het hunne te veel op hadden, om zich tot zijne belijdenis te vervoegen. De Evangelieprediking aan de armen levert dan niets op, het welk de meening van EBERHARD begunftigt. Ook in de laatfte levensdagen en levensuren, welke de Heer onder de bitterfte vijanden doorbragt, vinden wij niet éénen trek, welke ons aan een geleerd onderwijs kan doen denken. Hij ftierf, hij herrees, hij voer van de aarde weg, en nu vervolgen de *Handelingen der Apostelen* de berigten van het geen uit zijne leer geworden is. Op den voorgrond ftaan zijne jongeren, niet als geoefende mannen, die de Meester bij zijn leven bekwaam gemaakt heeft, om zijne fchole op te houden: neen, als onnoozelen, die zelfs het hoofddoel van den Meester nog niet begrepen hebben. Nog in het laatfte oogenblik, dat hij bij hen is, begeeren zij van hem de oprigting van een aardsch Koninkrijk, het welk zij geweten moesten hebben, dat geheel en al van zijn plan afweek (*Handd.* I. 6.) Doch naauwelijks is hij eenige dagen van de wereld geweest, of zij denken reeds veel beter. Zij erkennen hem als een' geestelijk Koning. Vervolgens bemerken zij het uitgeftrekte van zijn plan, de affchaffing aller plegtigheden, de invoering van eenen algemeenen Godsdienst onder de Natiën. Zij gaan derhalve heen, en predi-

(*f*). Men leze HESS *Lebensgefchichte Jefu* I. B. f. 133. BENGEL *Bemerkungen ueber den Verfuch, das Christenthum aus dem Esfäismus abzuleiten* in FLATTS *Magazin für Christliche Dogmatik und Moral.* VII. ft. S. 168, 169. GREILING *ueber die Intellectuelle Selbstbildung Jefu in* HENKES *Mufeum für Religionswisfenfchaft in ihrem ganzen Umfange* II. B. 2 ft. f. 313, 314.

(*g*). I.-*Theil.* f. 31. f. f.

diken het Christendom, zoo als de Meester het geleerd had, overal op de wereld. En hiertoe drijven hen geene Oosterſche of Westerſche Geleerden. Het N. T. ſchrijſt de vordering der Apostelen in de kennis der Christenleer alleen aan het bijzonder onderwijs van God toe, (*Handd.* II. 1. v. v. IX. 1. v. v. X. 9. v. v.) zelfs daar, waar het juist van dienst zou geweest zijn, de verkondigde leer van de begrippen der *Madraſchiten* af te leiden, ontdekt men er geen het minste ſpoor van (*Handd.* XXIV. 10. v. v. 21. v. v.).

Deze houding, welke het N. T. aanneemt, is onverklaarbaar, indien JEZUS de kennis van zijnen Godsdienst aan de *Madraſchiten* heeft te danken gehad, *en ſlechts een* gewoon, menſchelijk leeraar voor zijne jongeren geweest is. Onze verwondering rijst nog hooger; daar wij nergens elders van zulk eenen oorſprong zijner leer den geringſten wenk ontdekken. Na den Apostoliſchen leeftijd hebben zich zijne vrienden en vijanden allerlei verdichtſelen veroorloofd, het zij om hem te verheffen, of te vernederen. De een doet hem het ABC zonder leermeester kennen, of onder kindſche ſpelen levende vogels uit ſlijk vervaardigen. De ander wil, dat hij door inſnijdingen in zijn eigen vleesch de tooverkracht uit Egypte heeft medegebragt. Zelfs van de kleinſte dingen, zoo als, dat hij jukken en ploegen voor zijnen vader gemaakt heeft, en van honderd andere beuzelingen weten latere ſchrijvers te ſpreken; maar over de vorming van JEZUS door de begrippen der *Madraſchiten* wordt nergens één woord gerept. Zonderling genoeg waarlijk! Waarom grepen de vijanden van JEZUS niet eenſtemmig dit teedere punt aan? Het zou veel meer ſchijn van waarheid gehad hebben, dan alle laffe aantijgingen van JEZUS, die zij nu verzonnen hebben. Waarom heeft niemand der kerkvaders, wier ſchriften tot ons gekomen zijn, deze zwakke zijde des Christengeloofs met redenen trachten te bedekken, die in onze dagen, waarin de diepzinnigſte onderzoekingen beproefd worden, door den ſluijer heen eenig licht geven konden? Ik late het aan den oordeelkundigen lezer, of hem een ander antwoord behage, dan: „ Wijl er bij de geſchiedenis noch bij de overlevering het „ minste van bekend was."

Doch wij behoeven ons met het ſtilzwijgen der geſchiedenis niet te vergenoegen. Reeds de Zaligmaker bedient zich menigmaal van uitdrukkingen, die ons verbieden hem als eenen onderwezene door de *Madraſchiten*, en zijne leer, als een voortbrengſel uit hunne ſchole te beſchouwen. In dit geval zou hij tot zijne leerlingen niet gezegd hebben: *gij noemt mij Meester en Heer, en gij zegt wel: want ik ben het* (*Joann.* XIII. 13.); daar het van zelve ſprak, dat elk *Rabbijn* zoo genoemd wierd. Zijne beeldrijke taal *van den nieuwen wijn in nieuwe zakken* (*Matt.* IX. 16 v. v.) zou vrij onverſtaanbaar geweest zijn, indien hij ſlechts oude dingen gepredikt had: daar wij er nu uit opmaken moeten, dat hij zijne leer als iets ongehoords aanzag. Nog klaarder blijkt uit andere plaatſen (*Matt.* XIII. 31 v. v.), dat hij deze leer aanmerkte, als met hem begonnen, en door hem aan het licht gebragt. Op de vernieuwing des menschdoms, welke hij door dezelve zou daarſtellen, ziende, verkondigde

hij

hij daarom zelf *de nabijheid van het Koninkrijk der Hemelen*, en deed hij die door de zijnen verkondigen (*Matt.* IV. 17. *Mark.* I. 15. *Matt.* X. 7. *Luk.* IX. 2). Na zijn vertrek van de wereld spreken zijne gezanten nog duidelijker van het Christendom, als van eene nieuwe, den Heidenen vooral verborgene, leere. Zoo zal elk verstandige de taal van PETRUS tot CORNELIUS, die anders ook wel een Heiden kon gebleven zijn (*Handd.* X. 36. v. v.), opvatten. PAULUS verklaart aan de Corinthiërs, dat hij de bedekte, door niemand van de oversten der wereld gekende, wijsheid Gods verkondigde (1 *Cor.* II. 7. 8.). Aan die van Efeze verklaart hij schier hetzelfde (III. 5-9. V. 8). Ook aan TITUS stelt hij de leer des Christendoms voor, als eene, lang aan het menschdom beloofde, maar nu eindelijk door middel van CHRISTUS geschonkene, gave Gods (I. 1-3. II. 11-14. III. 4-7.). Ja nopens de leer der zalige onsterfelijkheid, eene hoofdleer van onzen Godsdienst, betuigt dezelfde Apostel met even zoo vele woorden, *dat* JEZUS *dezelve aan het licht gebragt heeft door het Evangelie* (2 *Tim.* I. 10. verg. *vers.* 9). Dit alles kon niet gezegd zijn, indien de Heiland het zijne aan anderen, bij name aan de *Madraschiten* verschuldigd geweest was.

Wij komen tot de getuigenissen van anderen, welke geene mindere kracht hebben. Reeds in het eerste jaar van 's Heilands prediking ergeren zich zijne stadgenooten, die er toch niet geheel onkundig van zouden gebleven zijn, zoo hij eenig geleerd onderwijs genoten had, aan hem, als *den zoon van* JOZEF, dat is niet, als den Timmermanszoon, of den Timmerman, hoedanigen er verscheidene onder hunne Rabbijnen waren, maar als den man, die *blootelijk* tot dat beroep opgeleid was, en zich nu zoo veel van zich zelven verbeeldde (*Luk.* IV. 22. verg. 21.). Naderhand ergerden zij zich op nieuw, en toen gaven zij duidelijk te kennen, dat zij niet begrijpen konden, hoe JEZUS aan zulk eene wijsheid gekomen was (*Matt.* XIII. 54. v. v.). Even eens toonden zijne overige landgenooten de bron zijner kennis niet te kunnen naspeuren. Men zag hem voor een' Profeet, gelijk hij zich ook noemde (*Matt.* XXI. 46. *Luk.* VII. 16. XXIV. 19. verg. IV. 24. e. a. p.), en dus voor een' buitengewoon' gezant der Godheid (*Matt.* XVI. 14.) aan, die van een' leeraar, in eene menschelijke schole onderwezen, geheel onderscheiden was: waarom men hem tegen alle anderen overstelde (*Matt.* VII. 28, 29. *Mark.* I. 22. *Luk.* IV. 32). Inzonderheid verdient het onze aandacht, dat op zeker Loofhutten-feest de Joden van hem vroegen: *hoe weet deze de schriften, daar hij ze niet geleerd heeft?* (*Joann.* VII. 15.); eene vrage, welke alle menschelijk onderwijs van JEZUS openbaar uitsluit, en althans wel een weinig aannemelijker is, dan de gissingen, met welke de Heer EBERHARD na verloop van 18 eeuwen te voorschijn treedt. Ook de Joodsche raadsleden blijken geen' hoogen dunk van 's Heilands geleerdheid gehad te hebben: daar zij hem voor een' ellendigen bedrieger der domme menigte uitmaken (*Joann.* VII. 46-49.). Op de taal der dienaars: *nooit heeft een mensch gesproken, als deze mensch*, waar door al weder iets buitengemeens in JEZUS aangeduid wordt, geven zij

zij ten antwoord: *zijt ook gijlieden verleid? Heeft iemand uit de overften in hem geloofd, of uit de Pharizeërs? Maar deze fchare, die de wet niet weet, ... vervloekt zijn ze!* (Immers op deze wijze moet het *laatfte vers* vertaald worden; gelijk nader zou kunnen bewezen worden, indien het hier de plaats ware). Zoo zien ook naderhand de Hoofden der Joodfche natie de twee beroemdfte Apostelen van JEZUS, PETRUS en JOANNES, welke zij nu eerst als deszelfs voormalige leerlingen erkennen, voor ongeletterden, voor arme *Idioten* aan, die dus verre af geweest waren, van naar de openbare meening een onderrigt, aan dat der Rabbijnen of *Madrafchiten* gelijk, bij JEZUS te hebben kunnen ontvangen (*Handd.* IV. 13). Neemt men nu het een en ander zamen; dan blijkt het overvloedig, dat men de gefchiedenis moet tegenfpreken, wanneer men de leer van JEZUS aan de vordering van 's menfchen geest toefchrijft, en hem zelven, of een' van de zijnen voor een' leerling der *Madrafchiten* verklaart. De *fchriften der Kerkvaders*, die hier getuigen van den tweeden rang zijn, verbieden zulks even zeer: daar zij nopens de vorming van JEZUS met de berigten van het N. T. volmaakt overeenftemmen. ORIGENES bijv. leert niet alleen, dat het Christendom niets van de Grieken ontleend heeft; maar beroept zich ook op 's Heilands afkomst, om de Goddelijkheid zijner leere daaruit te bewijzen, dat zulk een man, die door niemand geleerd kon zijn, dezelve had aan het licht gebragt (*h*). Velen der Heidenen rekenden het ook aan de Christenleer tot fmaadheid, dat dezelve nieuw was, het welk zij gewis niet zouden gedaan hebben, zoo dezelve uit *Alexandrijnfche* geleerdheid, welke lang na den tijd van JEZUS en de *Apostelen* in bloei bleef, waarbij dus de nieuwe Godsdienst kon vergeleken worden, voortgevloeid was (*i*). Ja zelfs de Oosterfche fabelen in den *Koran* en elders, welke bijv. JEZUS reeds in de wieg doen fpreken, veronderftellen deszelfs geheel ander, dan menfchelijk, onderwijs (*k*).

Mogelijk zou de Heer EBERHARD met anderen te gemoet voeren, dat eenige dingen in de Evangeliën onbegrijpelijk zijn, indien JEZUS allen geleerd onderwijs gemist heeft. Overal, waar hij in de Synagogen komt, wordt hij als *wettig leeraar* geëerbiedigd. Van het begin zijner omwandeling af hoort men hem, ook wel door zijne vijanden, als *Rabbi* begroeten: Ja hij zelf rangfchikt zich en de zijnen onder de *fchriftgeleerden*, dat is *geletterden des volks* (*l*). (*Matt.* XIII. 52. XXIII. 34). Doch dat hij zich daardoor met dezelve niet volkomen gelijk ftelde, blijkt reeds uit zijne nadrukkelijke vermaning der leerlingen: *laat u niet Rabbi noemen: want één is uw Meester, en gij zijt allen broeders* (*Matt.* XXIII. 8).

Hij

(*h*). ORIG. *Contra* CELSUM Lib. I. Cap. 29. VI. Cap. 7 et 16.

(*i*). Cf. HEYNE V. C. *de genio feculi Ptolemaeorum* in *Opuscc. Acadd.* Vol. I. pag. 87.

(*k*). *Coran Sur.* XIX. v. 1. f. f. ed. MARACC.

(*l*). Vide HILSCHERUM de Studio Christi ἄτερ γραφῆς §. 7. apud FABRICIUM *Cod. Apocr. N. T. Vol.* III. p. 431. f. f.

Hij heette zich zelven en de zijnen dan in zoo verre *schriftgeleerden*, als zij in de kennis van het O. T., die schrift bij uitnemendheid, voor niemand hunner landgenooten weken (*m*). Wat aanbelangt, dat hij door anderen als *Rabbi* begroet, en in de Synagogen met verschuldigden eerbied ontvangen wierd; dit is ligt te begrijpen: daar hij zich zelf als een' Godsdienstleeraar voordroeg, en daarenboven wegens het gerucht zijner daden overal, zoo niet met verlangen, dan toch met nieuwsgierigheid te gemoet gezien en ontvangen wierd (*n*). Wij behoeven dus ook daarom niet te stellen, dat hij een Geleerde, veel min een scholier der *Madraschiten* moet geweest zijn. Hetzelve mogen wij van alle zijne leerlingen zeggen. Men beroept zich misschien op den Apostel PAULUS, van wien EBERHARD zegt (*o*): *dat hij door Grieksch onderwijs gewisselijk gevormd is geworden;* doch zoo lang dit alleen eene magtspreuk is, welke zelfs TZSCHIRNER (*p*) met geen gegrond bewijs gestaafd heeft, kan het ons niemand kwalijk nemen, dat wij het met THALEMANN en ERNETSI houden, en de studie der Grieksche Wijsbegeerte aan den Apostel ontzeggen. Zijn eigen verhaal (*Handd.* XXIII. 3.) geeft er ons genoegzamen grond toe: wijl hij in hetzelve van zulk eene streng-Joodsche, te Jeruzalem genotene opvoeding gewaagt, met welke wij volstrekt geen onderwijs in de Grieksche geleerdheid verbinden kunnen. Hij noemt zich daarom elders ten opzigte van de welsprekendheid, welke te Corinthe in aanzien was, dat is de Grieksche, een' onbedrevene, een' *Idioot* (2 *Cor.* XI. 6.). Het eenige, dat met waarschijnlijkheid gezegd kan worden, bestaat daarin, dat hij eerst bij zijne reizen tot de Christenprediking eenige kennis aan de schriften van Grieksche wijsgeeren en dichters gekregen heeft; doch deze kunnen op zijn begrip van den Godsdienst, het welk spoedig na zijne bekeering op den weg naar Damascus gevormd was, geen' invloed gehad hebben. Maar al moesten wij zelfs de Grieksche geleerdheid van PAULUS eens toegeven; wij zouden daardoor niets verliezen. EBERHARD noemt hem *den volmaker van het Christendom*. Doch dit is alleen wel gezegd, wanneer hij hem met den leerling vergelijkt, die de kleuren aan het beeld geeft, het welk de meester vooraf heeft geteekend. Het is toch door anderen voldingend bewezen, dat noch PAULUS, noch iemand der *Apostelen* de lijnen des Christendoms, welke JEZUS zelf getrokken had, te buiten gegaan is (*q*). Genoeg derhalve; indien deze zijne leer maar uit geen menschelijk onderwijs geput heeft. EBERHARD meent wel, *dat* PAULUS *zelf Efez.* II. 14, 15. *het Christendom, als uit de vereeniging van het Grieksche denk-*

(*m*). Zie PAULUS *Commentar ueber des N. T.* 2 Ausg. II. *Th.* S. 271, 280.

(*n*). Cf. LIGHTFOOTI *Opp. Tom.* I. p. 478. II. p. 281.

(*o*). III. *Th. Vorr.* f. VII., VIII.

(*p*). Vide ejus *Observationes Pauli ingenium concernentes.*

(*q*). De *Hoogl.* CLARISSE in zijne *Proeve over de waardij en het gezag van de leere der Apostelen;* waarbij de *verhandelingen der Hoogleeraars* LOTZE en REGENBOGEN in *het Haagsche Genootſ. voor* 1801 kunnen vergeleken worden.

denkvermogen met het Oosterſch gevoel geſproten, beſchrijve (*r*). Hij moet daarom ἕνα καινὸν ἄνθρωπον door *den geestelijken Godsdienst, die als Volksgodsdienst het eerst in het Christendom te voorſchijn kwam*, verklaren. Maar men behoeft de plaats ſlechts even in te zien, om te bemerken, dat ἕνα καινὸν ἄνθρωπον zoo veel als *één ligchaam*, *ééne maatſchappij* zegt, (verg. *vers* 16.); dat in dezelve alleen van *menſchen vereeniging* geſproken, en geen woord van *Godsdienstvereeniging*, in den zin van EBERHARD, gerept wordt; dat de Apostel dit ook volſtrekt niet had kunnen zeggen, die even te voren (*vers.* 12.) de Heidenen zonder onderſcheid beſchreven had, *als vreemdelingen van de verbonden der belofte, geene hoop hebbende, en zonder God in de wereld.*

Wij vinden derhalve in de geſchiedenis, inzonderheid in de ſchriften des N. T. een *negatief* en een *poſitief* bewijs, dat JEZUS geen leerling der *Madraſchiten* geweest is, en zijne leer geenszins aan de vordering van 's menſchen geest door de vereeniging van Oosterſche en Westerſche beſchaving kan toegeſchreven worden. Nu gaan wij verder, en beweren zelfs, dat die groote vordering, uit vereenigde beſchaving voortgevloeid, welke door EBERHARD wordt voorgewend, eene bloote veronderſtelling is, welke alleen aan het vernuft van den ſcherpzinnigen ſchrijver haar aanzijn te danken heeft. Het is zoo, *hij* beroept zich niet alleen op ARISTOBULUS, PHILO en JOZEFUS, maar ook op het beruchte *Kabbalistiſche boek* SOHAR (*s*). Deze zullen de gedenkteekens van den invloed der Griekſche Wijsbegeerte op de beſchouwing van den Godsdienst bij de geleerde Joden zijn, en ons de gevoelens doen kennen, welke de vereeniging van het Westersch denkvermogen met het Oostersch gevoel, ook bij de *Madraſchiten* vóór en in den tijd van JEZUS, verwekt heeft. Hij voert *de Chaldeeuwſche Parafrasten*, inzonderheid JONATHAN en ONKELOS, die de bovenzinnelijke uitleggingen des O. T. aan het licht bragten, ook even aan. Doch tegen alle deze aanhalingen kon ik aanmerken, dat men dezelve in hare geheele kracht kon laten gelden, en evenwel in twijfel trekken, of zij ons regt geven, om uit dezelve tot den geestelijken Godsdienst der *meeste Geleerden van die tijden* te beſluiten, wijl daarvan althans bij zulken van 's Heilands tijdgenooten, welke in de Evangeliën voorkomen, zelden of nooit eene ſchaduw gezien wordt. Eene andere aanmerking kon tegen den leeftijd van ſommigen der genoemde ſchrijvers gerigt worden. Het is toch door EICHHORN en anderen, gelijk ieder weet, hoogstwaarſchijnlijk gemaakt, dat alle *Chaldeeuwſche Parafrazen* eenen geruimen tijd na den Zaligmaker in het openbaar zijn uitgegeven: terwijl zij uit een mengelmoes van oude en nieuwe dingen beſtaan, welke nog niemand heeft kunnen ſchiften. Het boek SOHAR zal wel de bijbelverklaringen van *Rabbi* SIMEON, die voor den Heiland leefde, bevatten; maar, behalve dat de vervolging, die deze benevens

zijn'

(*r*). I. *Th.* ſ. 92.

(*s*). III. *Th.* ſ. 16. ſ. ſ. verg. I. *Th.* ſ. 26. ſ. ſ. 61. ſ. ſ.

zijn' zoon van zijne geloofsgenooten ondergaan heeft, reeds duidelijk aan den dag legt, dat zelfs de Geleerden in zijne gevoelens geen' smaak gevonden hebben, is het boek zelve eerst bijna twee eeuwen na Christus te voorschijn getreden. Omtrent den uitgever loopen de gedachten der Geleerden zoo uit elkander, dat sommigen hem voor een' Jood, anderen voor een' Joodsch Christen, die zijnen nieuwen Godsdienst wilde aanprijzen, gehouden hebben, en nog houden. Trouwens in dit geschrift treft men niet weinig aan, het welk uit het Christendom zelve schijnt geput te zijn: althans zijn de oude bijbelverklaringen met de nieuwe bijvoegsels zoo door één geworpen, dat men ook deze niet gemakkelijk onderscheiden kan. Doch laat ons aan EBERHARD genoegen geven, en den uitgever voor een' Jood aanzien; hij kan toch het laatste, te weten, het schromelijk bederf der oorspronkelijke begrippen van SIMEON, het welk zich overal in dit boek vertoont, niet ontkennen, en hoe zal men hetzelve dan veilig gebruiken, om de denkbeelden, welke vóór en in den tijd van JEZUS plaats grepen, te leeren kennen? Voor het overige geve ik in bedenking, of men het niet waarschijnlijk noemen kunne, dat de verwoesting van Jeruzalem, en de verstrooijing der Joden, sedert SIMEONS dood voorgevallen, den uitgever veel meer voor eenen geestelijken Godsdienst zullen ingenomen hebben, dan de *Rabbi* zelf, toen Israëls zinnelijke Godsdienst nog behouden was, en dus vóór het Christendom, zal gewild hebben? Verkiest men zulks; men kan van deze bedenking ook met betrekking tot de *Caldeeuwsche Parafrasten* gebruik maken (*t*).

Maar om niet onedelmoedig te schijnen, wil ik deze aanmerkingen niet eens laten gelden. Ik zwijge ook van TIEDEMAN en anderen, welke men weet, dat zelfs den oorsprong der geheele *Kabbalistische Wijsbegeerte* eerst in de tijden na de geboorte van CHRISTUS plaatsen. Daar mede vergenoege ik mij, dat EBERHARDS hooge gedachte van de vereeniging der Oostersche en Westersche beschaving, en van den invloed der Grieksche wijsbegeerte op de geleerde Joden, noch uit de overblijfsels van ARISTOBULUS, noch uit de schriften van PHILO en JOZEFUS, noch uit het boek SOHAR, noch uit iets anders kunnen bewezen worden.

ARISTOBULUS, over wien VALCKENAERS bekende *Diatribe*, door den te vroeg gestorvenen LUZAC uitgegeven, een voortreffelijk licht verspreid heeft, nam geenszins van de Grieken of anderen een' rein geestelijken Godsdienst over, maar trachtte hun veel meer den Mozaïschen door kunstige vervalschingen hunner oude dichters met plaatsen des O. T. aan te prijzen. Hij gaf toch even zeer als PHILO voor, dat zij hunne voortreffelijkste gezegden uit de schriften van MOZES ontleend hadden: welk sprookje ook bij JOZEFUS, en vervolgens bij de kerkvaders ingang vond. Beiden beminden zij, om hier aan te meer kracht bij te zetten, de *Allegoriën* bij de verklaring des O. T. Intusschen zijn

(*t*). Men vergel. BRUCKERS *Hist. Critic. Philos.* Tom. II. p. 834. en elders, en HORN *ueber die biblische Gnosis* I. Th. f. 408, 9.

den invloed der Griekſche denkwijze. Zoo geloove ik bijv., dat *Boek der Wijsh.* XVI. 20. het *Manna*, naar het voorbeeld der Grieken, die hunne *Ambroſia* hadden, *de ſpijze der Engelen* genoemd wordt. Ook is het niet te ontkennen, dat hier en daar in deze boeken *Allegoriën* worden aangetroffen; men kan ten voorbeelde nemen, het geen *Boek der Wijsh.* XVIII. 14. v. v. *van den Doodsengel in Egypte* gelezen wordt, waar tot in de uitdrukking (καὶ οὐρανοῦ μὲν ἥπτετο, βεβήκει δ' ἐπὶ γῆς) de Grieken worden nagevolgd. Met dat alles durve ik te geruster beweren, dat de ſchrijvers dezer boeken geenszins betere begrippen van de Grieken ontvangen hebben, en daardoor tot het *Allegorizeren* zijn gebragt geworden, wijl dit uit den aard der voorkomende *Allegoriën* zelven bevestigd wordt. Zij zijn daarenboven zeer zeldzaam, en zoo wel in het *Boek der Wijsheid* als in het *derde Boek der Makkabeën* en andere *Apocryfen* vindt gij de geheele geſchiedenis des O. T. van Adam af *in een' eigenlijken zin* uitgelegd. EICHHORN zelf betuigt, dat het alles behalve de Griekſche geest is, die over het geheel genomen in het eerstgenoemde ademt; wij mogen dit ook op de overige uitſtrekken. Overal treffen wij juist het tegendeel aan. Het Joodſche land heet *het waardigſte in Gods oogen* (B. d. W. XII. 7). De Joden zijn *Gods Volk*, als *regtvaardigen* tegen *de Heidenen in het gemeen* overgeſteld (XII. 7, 9. XVI. 2. XVIII. 20. 3 *Makk.* II. 6. v. v). Zij zijn het, *door welke het onverderfelijke licht der wet aan de wereld moest geſchonken worden* (B. d. W. XVIII. 4.), en die duidelijk beſchreven worden, als ten tijde van PTOLEMEUS PHILOPATOR, over het geheel genomen, *nog zeer vervreemd van alles wat Grieksch was*, geweest te zijn (3 *Makk.* II. 31. v. v. III. 22. v. v.); hoewel zich *de Grieken reeds tot hen* vervoegden (*vers* 3, 4.). Ook dit alles verbiedt ons, EBERHARDS denkbeeld nopens de groote vordering van 's menſchen geest door de vereeniging van het Westersch denkvermogen met het Oostersch gevoel aantenemen. (*x*).

Wij kunnen ook nog den toeſtand, in welken de geleerdheid bij de Grieken te Alexandrie ſedert twee eeuwen voor Christus tot zijne verſchijning op de wereld geweest is, beſchouwen. „ Liefde tot eene algemeene, oppervlakkige kennis, een afmattende ijver „ in geleerde kleinigheden, ſmaak in eene ſpitsvindige muggenzifterij, neiging tot eene „ geheimzinnige, aan dweeperij en bijgeloof na verwante, wijsbegeerte, een zekere beuzelgeest, en eene overhellende neiging tot een werkeloos, wellustig leven, zie daar, „ volgens het onderwijs der geſchiedenisſen de trekken, die het karakter der Alexandrijnſche Geleerden uitmaken." Zoo ſpreekt de beroemde REINHARD in navolging van een ander, niet min bevoegd kunstregter, den Hoogleeraar HEYNE (*y*). De Heer EBERHARD

(*x*). Verg. EICHHORN *Einleitung in die Apocryfiſche ſchriften des A. T.* ſ. 97, 134, 149., 286, en BRETSCHNEIDER *Systematiſche Darſtellung der Dogmatik und Moral der Apocryphiſchen ſchriften des A. T.* I. B. ſ. 53. f. f. 331. f. f.

(*y*). REINHARD *Proeve over het Plan, het welk de Stichter des Christendoms tot heil der wereld ontwierp. Vert. door den Eerw.* WOLTERBEEK bl. 396, en HEYNE l. c. p. 114. et alibi.

HARD zelf leert ons, dat de hooge geest, met welken de *Wijsbegeerte* was geoefend geworden, den Grieken ontweken, en de beoefening van *Letterkunde* in derzelver plaats getreden was, terwijl zelfs te Athene geene Wijsgeeren, als SOCRATES, PLATO, ARISTOTELES en ZENO meer gevonden wierden (z). Zoo treurig was het derhalve, inzonderheid te Alexandrie, met de geleerdheid gesteld, en hoe zullen dan de geleerde Joden aldaar het schoonste en voortreffelijkste hunner denkbeelden van de Grieken ontvangen hebben? Hoe zullen deze hun verstand gegeven hebben, om zich met behulp van hun gevoel een' rein geestelijken Godsdienst, zoo als de Christenleer te vormen? *Door* hen tot de zuivere bron der Platonische Wijsbegeerte te leiden? — Doch die bron was door de inmengsels van allerlei vreemde gevoelens reeds troebel geworden, en daarenboven zullen wij in het vervolg gelegenheid hebben, om te toonen, dat EBERHARD den Atheenschen Wijsgeer al te hoog verheven heeft. Wij zullen tevens kunnen aanwijzen, dat, indien alle, nog voor handen zijnde, Joodsche geschriften, welke wij, als voor den tijd van JEZUS in het licht verschenen, lieten gelden, aan het Nieuwe Testament moeten getoetst worden, zij in waarde voor hetzelve verre moeten wijken. Voor het overige is ook de invloed van het Oostersch gevoel op de Grieken, zelfs te Alexandrie, volstrekt niet algemeen geweest. CALLIMACHUS ontleende uit het O. T. *deze en gene spreekwijze*; maar bezong intusschen zijnen APOLLO, zijne CERES en DIANA met geestdrift. APOLLONIUS *Rhodius* heb ik niet bemerkt, dat zijne godsdienstige denkwijze ergens naar zijne Joodsche stadgenooten geschikt heeft. Ik zwijge van anderen.

Wanneer wij alles wel in overweging nemen, zal de geheele vereeniging der Oostersche en Westersche geleerdheid daarin bestaan, dat zoo wel de Joodsche Geleerden als de Heidensche Wijsgeeren vóór den tijd van Christus tot de *Allegorische verklaring* hunner oude geschriften of inrigtingen vervallen zijn. Daarenboven moge er eene wederzijdsche mededeeling van begrippen plaats gehad hebben, zulks is niet voldoende, om er den oorsprong der Christenleer in te zoeken: der Christenleer, welke een zamenstel bevat der schoonste en zuiverste waarheden, hoedanig ons de geschiedenis bij geen der *Alexandrijnsche* vernuften aanwijst. Of zou men uit de *Allegoriën*, welke in het N. T. voorkomen, gevolg trekken willen? Waarlijk het N. T. verschilt in het gebruik derzelve hemelsbreedte van de Joodsche geleerden, inzonderheid van de *Madraschiten*. Hetzelve bedient zich, gelijk wij met BRETSCHNEIDER (a) opmerken, geenszins van *Allegoriën ter uitlegging* van het O. T., maar tot *opheldering* en *versiering* der voorgedragen zaken, zoo als bijv. uit de bekende plaats *Gal.* IV. 22-25. gezien wordt. De Mozaïsche wetten, de geschiedenissen des O. T. worden in hetzelve *eenig en alleen eigenlijk verklaard.*

De

(z). III. *Th.* S. 7, 8.

(a). BRETSCHNEIDER *die historisch-dogmatische Auslegung des N. T.* S. 38. f. f.

De plegtigheden worden even eens begrepen, en daarom *geheel* verworpen. De voorzeggingen worden, of *naar de letter*, of *bij toepasfing* op CHRISTUS en *Christendom* aangewend. Het N. T. weet niets van een' verhevener zin, dan alleen daar, waar het zich naar de vatbaarheid en den fmaak der lezers fchikt, gelijk in den *Brief aan de Hebreën*. Van hier, dat men in hetzelve niet zeer dikwijls, het laatstgenoemde gefchrift uitgezonderd, van *Allegoriën* gebruik gemaakt vindt, en er zich de Zaligmaker zelf zelden of nooit van bediend heeft. De gelijkheid, welke zijne leer en die zijner Apostelen, ook ten dezen aanzien, met de leerftellingen zijner voorgangers en tijdgenooten gehad heeft, is derhalve in den grond zoo onbeduidend, dat het mijnes inziens, onberedeneerd zijn zou, dezelve voor eene reden te laten gelden, waarom hij zijnen Godsdienst van hun moet ontleend hebben.

Doch gefteld zelfs, dat de vordering van 's menfchen geest door de vereeniging van Oosterfche en Griekfche geleerdheid, zoo als die door EBERHARD beweerd wordt, eene wel bewezene zaak ware, dan nog zou de groote zwarigheid overblijven, hoe die vordering eenigen invloed op den ftichter des Christendoms kon gemaakt hebben? Buiten de gefchiedenis toch kan men hier niet te werk gaan. Men zou anders even goed uit de leer van ZOROASTER die van CONFUCIUS kunnen afleiden, wijl beiden zuiverder begrippen van de Godheid gehad, en kort na elkander in Azie geleefd hebben. De Heer EBERHARD zegt ons wel op de eene plaats (*b*), *dat* JEZUS *in de geleerdheid der Madrafchiten opgevoed is*, maar vergeet het, ons de bron aan te wijzen, waaruit hij dit berigt geput heeft. Geen wonder! Op eene andere plaats (*c*) verraadt hij ten dezen aanzien zijne onzekerheid. „ Of JEZUS eene Griekfche opvoeding gehad hebbe, „ weet ik niet, want wij weten weinig van zijne opvoeding in zijne jeugd; — ik ge- „ loove het ook niet. Maar dit weet ik, dat ieder mensch door zijnen leeftijd opgevoed „ wordt, en dat JEZUS, wanneer zijne leer eene vereeniging van het Grieksch denk- „ vermogen met het Oostersch gevoel is, dezelve uit den geest van zijnen tijd moet „ gefchept hebben, en dat alzoo het oorfpronkelijk Christendom, zoo niet onmiddellijk, „ dan toch noodwendig middellijk, uit de Griekfche zoo wel als uit de Oosterfche be- „ fchaving voortgevloeid is." Op deze wijze fpreekt EBERHARD; maar zal dit *opgevoed worden door den geest van zijnen tijd* geen ijdel woordenfpel zijn, dan moet er *iets*, en wel *buiten* JEZUS als de bron zijner kennis kunnen opgegeven worden. Zoo kunnen wij, (om dit met een voorbeeld op te helderen), de wording van een' KANT geenszins uit de worfteling van het *Wolfiaanfche Dogmaticisme* met het *Humiaanfche Scepticisme* verklaren, ten zij wij tevens op *den aanleg*, het *onderwijs*, de *lektuur*, en an-

(*b*). III. *Th.* f. 96.
(*c*). III. *Th. vorr.* f. VII.

Egypte, om in hunne ſchole zijne ſchatten te verzamelen, eene kostbare oefening dus, waartoe vermogende lieden konden zijn overgegaan, laat zich met zijne bekrompene omſtandigheden niet overeenbrengen. Zulks zou daarenboven reeds vóór zijn twaalfde jaar moeten gebeurd zijn, wijl hij toen reeds die inzigten openbaarde, welke hij naderhand uitbreidde. En zouden wij dan ook in zijn gedrag, of in zijne redenen niet wel eene zekere vooringenomenheid met de Griekſche Joden ontdekken, terwijl nu integendeel zij, welke hij tot *Apostelen* koos, enkel inboorlingen van Palestina waren, en hij veeleer de Griekſche Joden vermeden, dan gezocht heeft (*Joann.* XII. 20. v. v.)? Van vaderlandſche Geleerden heeft hij, inzonderheid bij gelegenheid der feesten te Jeruzalem meer kunnen leeren, en het N. T. doet ons ook zijne ervarenheid in hunne leer- en denkwijze kennen. Maar dat dit geene *Alexandrijnſche Madraſchitenleer* geweest zij, verzekert de overzettelijke afkeer, met welken de *Palestijners* doorgaans tegen al wat Grieksch en Egyptiesch was bezield waren: zoo dat er in het N. T. zelve meermalen de duidelijkſte blijken van voorkomen (*e*). De leerſtelſels van het OOSTERSCH *Kabbalisme*, zoo als zij door de *Madraſchiten in Palestina* gedreven wierden, zullen de ſtof van hun onderhoud uitgemaakt hebben; maar dat deze geenszins de grond van het Christendom geweest kunnen zijn, blijkt zonneklaar daaruit, dat JEZUS zelf zijne leer als het weldadig tegengift tegen de dwaasheden der toenmalige leeraars zonder onderſcheid verkondigde, en het geheele N. T. de Joodſche natie in het gemeen van ongeneeslijke verblinding aanklaagt (*f*).

Het gevoelen van EBERHARD nopens den oorſprong des Christendoms is derhalve niet alleen eene loſſe veronderſtelling, voor welke de geſchiedenis geen één geldend bewijs aan de hand geeft, maar kan zelfs met vele berigten, die uit de oudheid tot ons zijn overgekomen, niet overeen gebragt worden. Hetzelve is daarom geheel onaannemelijk. Nu hebben BENGEL, REINHARD en meerdere Geleerden getoond, dat dit nopens alle andere voorſtellen tot de natuurlijke verklaring der Christenleer mag gezegd worden. Ook de veronderſtelling van GREILING, dat JEZUS alles *uit zich zelven geworden*, en dus de menschheid de voortreffelijke Christenleer alleen aan deszelfs *genie* verſchuldigd is, heeft WOLTERBEEK (*g*) voldoende wederlegd. Er ſchijnt derhalve niets anders over te

(*e*). Cf. ERNESTI *de odio Judaeorum veterum adverſus Literas Graecas: in Opusc. Phil. Crit.* p. 408. ſ. ſ.

(*f*). Men zie *den Hoogl.* CLARISSE, *Bewijs voor de Goddelijkheid des Christendoms uit den aard der Zedeleer. In het Haagſ. Gen.* voor 1803. bl. 291. v. v. REINHARD t. a. p. bl. 395. v. v. HORN a. a. o., en BENGEL a. a. o. ſ. 176. De laatstgenoemde verhandeling is in het Nederduitsch vertaald, en te vinden achter de *Redevoering van den Hoogl.* TINGA, *ten betoge, dat Jezus Christus geenszins in de ſchool der Esſenen opgekweekt, maar van God zelven onderwezen is; welke redevoering almede lezenswaardig is.*

(*g*). In zijne *aanmerkingen op* REINHARD bl. 483. v. v.

heid voor openbaring rekenen. Wij mogen dit althans even veilig aannemen, als het gevoelen van EBERHARD, die het eigenlijk punt van onderzoek tot zijn bewijs maakt, en zich voor het overige met eene redenering in zijnen smaak vergenoegt. Intusschen stelden zich ook de *Grieken en Romeinen* het geen groot en verheven was als wezenlijke Goddelijke werking voor; waarom LYCURGUS, NUMA en PYTHAGORAS hunne wijsheid aan hooger verlichting toeschreven. Dit gebeurde zelfs, toen reeds kunsten en wetenschappen bij hen bloeiden. Wil men een voorbeeld van de algemeene denkwijze in Rome nopens SCIPIO, *den oudsten Afrikaner*; men hoore LIVIUS (*k*), die ons verhaalt, hoe de burgerij, vol van opgetogenheid over 's mans deugden en verrigtingen, hem eenen Goddelijken oorsprong en Goddelijke gaven toekende, het welk hij zelf op zekere kunstige wijze, door aan den eenen kant niets van dien aard te ontkennen, en zich zulks aan den anderen kant niet ronduit toe te eigenen, aankweekte. Wil men de gedachte van een groot vernuft weten; men hoore SOCRATES. SOCRATES zelf, die zoo menigmaal met JEZUS vergeleken wordt, geloofde, dat hem het Orakel tot leeraar zijner medeburgers gezonden had, en hem de Godheid zelve op eene bijzondere wijze geleidde. Men vindt dit niet alleen in zijne gesprekken bij PLATO, maar ook bij XENOPHON, en daarom verklaarde hij aan zijne regters, *meer gehoorzaamheid aan God, dan aan hun verschuldigd te zijn*. De Heer EBERHARD zelf heeft dit niet geheel kunnen loochenen (*l*).

Met dat alles kon men deze geheele zaak voorbijgaan, en eenvoudig onderzoeken, of ook de *Bijbel*, inzonderheid *het N. T.*, gelijk EBERHARD wil, *alle wijsheid voor openbaring* verklare. Daarover verschillen wij dan niet, of JEZUS en *de Apostelen* eene Goddelijke openbaring, als de bron hunner leere, *opgegeven* hebben, maar het is de vrage, of zij dusdoende enkel eene *Oostersche gewoonte* gevolgd zijn, dan of wij uit kracht hunner redenen aan *eene bovenmenschelijke verlichting* te denken hebben?

Door *openbaring* wordt gewis in de schriften des N. T., het zij de woorden ἀποκάλυψις en ἀποκαλύπτειν, het zij andere gelijkluidende, gebezigd worden, even als in de *Apocryfe* Boeken des O. T., ja in het O. T. zelve, wel eens iets bedoeld, het welk langs den gewonen weg toegaat. Het geen de mensch door middel van Gods werken in de natuur leest, noemt PAULUS eene *Goddelijke openbaring* (*Rom.* I. 19, 20.). Hij voegt in zijnen *eersten brief aan de Corinthiers* (XIV. 6.) *openbaring* bij *kennis*, *profetie* en *leering*, en wil er waarschijnlijk *de verklaring der oude voorzeggingen* door te verstaan geven; ten zij men uit vergelijking van *Gal.* II. 2. en *Handd.* XXII. 17. aan eene *zins-*

ver-

(*k*). *Historiarum* Lib. XXVI. Cap. 19.

(*l*). Vide *Apologiam Socratis apud* PLAT. Opp. Tom. I. pag. 29. s. s. ed. Steph. XENOPH. *Memorab.* SOCRAT. Lib. I. Cap. I. §. 19. Cf. EBERHARD T. II. p. 58, 59.

en toont dus door *Openbaring* iets meer, dan *eene kennis, door mannelijk nadenken verkregen*, te begrijpen. Of wil men mogelijk de woorden *van een mensch ontvangen*, in de beteekenis van *ijdel, bedriegelijk*, tegen *door de openbaring van* JEZUS CHRISTUS, in de beteekenis van *waar en heilzaam* overgesteld hebben; men zondigt zwaarlijk tegen het verband, waarin *κατὰ ἄνθρωπον naar den mensch*, dat is, *bedriegelijk* (*vers* 11) openbaar van *παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον van een mensch ontvangen* onderscheiden wordt. Men kan hiertoe ook *vers* 16. brengen, waar men alleen uit onoplettendheid op het spraakgebruik de woorden *in mij* (*ἐν ἐμοὶ*) tot de beteekenis *eener inwendige verlichting* gewrongen heeft, en de *Apostel* even zeer, als te voren, van eene, hem te beurt gevallene, buitengewone verlichting handelt. Staan wij nu ook een oogenblik bij deszelfs redenering in den *eersten brief aan de Corinthiers* (II. 5. v. v.) stil. „ PAULUS, die meermalen van *openbaring* „ spreekt, beschrijft dezelve duidelijk genoeg: *Hetwelk geen oog gezien*, niemand uit aan„ schouwing en ervaring gekend, *hetwelk geen oor gehoord*, niemand ooit uit den mond „ van een leeraar vernomen heeft; *hetwelk in geens menschen hart gekomen*, hetwelk „ aan niemand ooit ingevallen is; hetwelk geen menschelijk verstand ooit uit zich zelve „ nagevorscht, ontdekt en vermoed heeft, *dat heeft ons God geopenbaard, en dat leeren* „ *wij* (*vers* 9.). *Hetwelk geen wijze* onder de Grieken, *geen geleerde* onder de Joden is „ te weten gekomen (*vers* 8.), *hetwelk te voren verborgenheid*, onbekend (*vers* 7.), het„ welk bij het gansche voormalige menschdom ongehoord, *verzwegen*, nooit gezegd „ was geworden, dat zegt hij door middel der openbaring." Zoo verklaart DOEDERLEIN (*m*) de woorden des *Apostels*, en het geheele verband, (zie vooral *vers* 10 en 13.), toont de juistheid zijner verklaring aan. Wij behoeven er niets bij te voegen, om te doen zien, hoe dus het Christendom, als *Goddelijke openbaring* van alle andere *menschelijke leer*, welk eene waarde dezelve ook hebbe, onderscheiden worde. Hetzelfde vindt men bij PETRUS (2 *Pet:* I. 21.). *De Profetie is voortijds niet voortgebragt door den wil eenes menschen, maar de heilige menschen Gods, van den heiligen Geest gedreven zijnde, hebben ze gesproken.* Immers in deze woorden wordt de *openbaring* van de toekomst, die in het O. T. begrepen wordt, duidelijk genoeg tegen alle *menschelijke wijsheid* overgesteld, en eeniglijk als een *werk van Gods heiligen Geest* beschreven; waarom de Profeten zelve *heilige menschen Gods* genoemd worden. Uit alle deze plaatsen, die door bekwame uitleggers, GROTIUS, KÖPPE, POST, BORGER niet anders verklaard worden, blijkt mijns inziens voldoende, dat JEZUS en de *Apostelen* aan *Openbaring* een geheel ander denkbeeld, dan EBERHARD, hechten, daar zij eene *openbaring, door de natuur, door menschen, of door eigen nadenken* verkregen, van eene *openbaring, door bijzondere Goddelijke tusschenkomst* te beurt gevallen, onderscheiden, en zich zelven wel uitdrukkelijk de laatstgenoemde, als de bron hunner leere, toeëigenen. De-

(*m*). *Christlicher Religionsunterricht* I. *Th.* f. 41.

halve, indien de eene plaats de andere zal ophelderen, zoodanig uitgelegd worden (*p*).

Het stilzwijgen en de getuigenissen der geschiedenis in het gemeen, en des Nieuwen Testaments in het bijzonder strijden derhalve tegen het gevoelen van EBERHARD, als zou de oorspronkelijke Christenleer aan de vordering van 's menschen geest door de vereeniging der Grieksche en Oostersche geleerdheid, en wel bij name aan de begrippen der *Joodsch-Alexandrijnsche* Geleerden, inzonderheid aan die der *Madraschiten*, of *oude Kabbalisten* te danken zijn. Zij gebieden ons dezelve eenig en alleen aan eene buitengewone Goddelijke openbaring toe te kennen. Dit is de slotsom van het onderzoek, het welk wij tot dus verre verrigt hebben.

Nu is ons een nieuw veld van onderzoekingen geopend. Wij moeten doen blijken, dat de *oorspronkelijke Christenleer, noch uit de Grieksche, noch uit de Oostersche geleerdheid* KAN *zijn voortgevloeid*, wijl zij boven alles uitmunt, wat ooit te voren gezegd of geschreven is geworden. *Wij moeten derhalve de begrippen der Grieken en Oosterlingen met de oorspronkelijke Christenleer vergelijken.*

Bepalen wij ons eerst bij de *Grieken*, die volgens EBERHARD de grootste en schoonste bijdragen tot de oorspronkelijke Christenleer zullen geleverd hebben.

Wanneer wij van de Grieken spreken, spreken wij van dat volk, het welk zich uit woeste volkplanters, gelukzoekers en ballingen allengskens tot de beschaafdste rijken of gemeenebesten der wereld gevormd heeft, en den lof van alle eeuwen zal behouden. Deszelfs Wijsgeeren, oorspronkelijke denkers, gelijk die onderscheiden wetenschappen van den grond opgetrokken, en tot vaste stelsels gemaakt hebben, welke het nageslacht slechts te bewaren en te verbeteren had, hebben tot dien lof zeer veel toegebragt. De zedelijke geschriften van een aantal hunner waren inzonderheid met die meesterlijke hand geteekend, welke reine waarheid met zinnelijke schoonheid onnavolgbaar wist te vereenigen. Ik beklage derhalve zulken, die in navolging van sommige kerkvaders, gelijk GREGORIUS *van Nazianze* deze voortreffelijke vernuften bitter behandelen, en erkenne gaarne, dat

(*p*). Bij dit onderzoek heb ik ook de schriften van zulken, die met EBERHARD over eene *openbaring* eensdenkende zijn, zoo als CANNABICHS *Kritik aller und neuer Lehren der Christlicher Kirche* III. *Ausg.* f. 6. ff. f. *die Allgemeine Menschenreligion* f. 129. ff. en anderen geraadpleegd, om ook deze te gelijk te wederleggen. De geheele zaak vindt men zeer uitvoerig behandeld in VAN PELS *Fragen: will die Bibel selbst für eine unmittelbar göttliche offenbarung gehalten seyn? und ist eine solche offenbarung möglich*, *Pirna* 1807, van welk werkje ik veel nut gehad heb. Voorts heeft EBERHARDS geschrift ook anderen niet kunnen overtuigen; zoo als den *Wittenbergschen Heogl.* SCHOTT, die zich nog dit loopende jaar van vele der aangehaalde plaatsen tot bewijs eener buitengewone Goddelijke openbaring bediend heeft. Zie deszelfs *Epitome Theologiae Christianae dogmaticae in usum Scholarum Academicarum Lips.* 1811. *pag.* 10, 11.

dat de godsdienst- en zedeleer bij hen eenen hoogen trap van zuiverheid zal bereikt hebben. Die zich daarvan overtuigen wil, behoeft het bekend werk van PFANNER (*q*), waarin men weet, dat oud en nieuw, echt en onecht dooreen geworpen ligt, of de aanmerkingen van FICINUS over PLATO, of diergelijke uitbundige lofredenaars niet eens te lezen. Allerwegen zijn de proeven voorhanden, welke het echter thans buiten onze taak ligt, mede te deelen (*r*). Ook bij den Heer EBERHARD, die de helft van zijn gansche werk aan de voordragt der Grieksche Wijsbegeerte besteed, en waarlijk veel schoons verzameld heeft, kan men zich voldoening verschaffen. Nu loopt deze voortreffelijkheid van godsdienst- en zedeleer bij de Grieken te meer in het oog, daar de volksgodsdiensten zoo wanstaltig waren, dat niet alleen, gelijk ISOCRATES en anderen belijden, de dichters van de Goden zeiden, het geen naauwelijks iemand van zijnen vijand zou durven zeggen; maar ook het volk aan zulke Goden geloofde, en zulke Goden navolgde. Intusschen zou men met de bewondering der Wijsgeren te verre gaan, indien men hunne leer met die van JEZUS en de *Apostelen* gelijk stelde, of hen, gelijk EBERHARD, tot de voornaamste leermeesters van JEZUS maakte.

Drie groote misslagen worden gewoonlijk door zulke onmatige voorstanders der Heidenen begaan. Vooreerst schijnen zij menigmaal het onderscheid tusschen woorden en zaken vergeten te hebben. Zij treffen namelijk in het een of ander geschrift der Ouden eene voortreffelijke plaats aan, zij herinneren zich eene gelijkluidende in het N. T., en nu wordt de *parallel* getrokken; maar zij zouden zich zoo niet overhaast hebben, indien zij bevorens, of het verband bij den schrijver, of de schole, aan welke hij zich verbonden heeft, of zelfs de *grammatikale* kracht der woorden naauwkeurig onderzocht hadden. Zij zouden dan toch bemerkt hebben, dat het slechts schijnschoonheid was, welke zij eerst bewonderd hadden. Zekere plaats bij HORATIUS, die mij thans voor den geest komt, kan dit ophelderen (*s*). Hij drukt zich zoo verheven over de Godheid uit, als

ooit

(*q*). TOBIAE PFANNERI *Sijstema Theologiae gentilis purioris* ed. Bas. 1679.

(*r*). Men zie vooral BRUCKERS voortreffelijk Werk *Historia critica Philosophiae*, *de Verhandelingen van het Stolpiaansch Legaat voor* 1757, inzonderheid die van VAN OOSTEN DE BRUIN, voor het jaar 1761 en 1779, inzonderheid die van den beroemden WIJTTENBACH, *des laatstgenoemden* voortreffelijke Verhandeling, benevens die zijner mededingers in TEYLERS *Godgeleerd Genootschap* IV. Deel. Men voege er DE GROOTS onbetaalbaar geschrift *de veritate religionis Christianae* ed. CLERICI, en VAN KAMPENS *Zedekundige Schoonheden der Ouden* bij. – Van alle deze Werken bekenne ik hier, om lastige aanhalingen op vele plaatsen te vermijden, veel vrucht gehad te hebben.

(*s*). Carm. Lib. I. Ode 12.

Unde nil majus generatur ipso
Nec viget quidquam simile aut secundum;
Proximos illi tamen occupavit
Pallas honores.

ooit een Christen doen kan; waarom WIJTTENBACH zijne woorden in gelijken rang met die der uitmuntendste Wijsgeeren schijnt te plaatsen. Maar terstond laat hij er uitdrukkingen op volgen, die alleen den veelgodendienaar passen. Vooral geldt deze aanmerking met betrekking tot vele uitspraken der *Stoicijnen* over *God*, de *Voorzienigheid* en de *Onsterfelijkheid*, welke niet zelden bij naauwkeurig onderzoek op loutere woordenpraal uitkomen, schoon zij, behalve andere Geleerden, EBERHARD zelven wel eens bedrogen hebben (*t*).

Een andere misslag is deze, dat men niet uit één wijsgeerig geschrift, maar uit verscheidene, al wat waar en schoon is, bijeenzamelt, en zoo aan dit ware en schoone denzelfden lof, als aan het Christendom, toekent, zonder de gapingen, die het laatstgenoemde, zelfs in het beste stelsel der Ouden, heeft aangevuld, te bemerken, of te vermelden, of althans, hetgeen JEZUS en *de Apostelen* nog schooner geleerd hebben, in rekening te brengen. Zoo heeft zich EBERHARD vergenoegd, met te toonen, dat, onder vele anderen, inzonderheid PYTHAGORAS, SOCRATES en PLATO aan *één hoogst Opperwezen* geloofd, en aan hetzelve *oneindige magt* en *oneindige goedheid* toegekend hebben. Maar waarom verzweeg hij het, dat men over de betrekking van God tot ons, als gebrekkige menschen beschouwd, bij niemand hunner iets wezenlijks aantreft, dat het hart, over onuitwischbare misstappen bezorgd, zoo kan gerust stellen, als de leer van JEZUS en *de Apostelen?* Waarom verzweeg hij het, dat de geheele Grieksche en Romeinsche oudheid het denkbeeld van *Vader*, schoon bij hetzelve even opgetogen, als de Oosterling, nergens van God gebruikt, om zijne gezindheden jegens de menschen uittedrukken, en dus nergens gebruikt, gelijk hetzelve bij JEZUS en *de Apostelen* doorgaans, inzonderheid in die roerende *gelijkenis van den verloren' zoon*, voorkomt, eene gelijkenis, waar voor ieder *cordaat* mensch gaarne het beste geschrift der Grieken en Romeinen geven zou? — Om er ook eene proeve uit de zedeleer bij te voegen! Men kan wel plaatsen uit de schriften der Ouden bijbrengen, waarin zekere *liefde tot de vijanden* wordt aangepreezen. Reeds SOCRATES bewees aan *Crito*, *dat men niemand, hoe men ook van hem te lijden hebbe, kwaad met kwaad vergelden mag* (*u*). Anderen drukten zich nog sterker uit, gelijk CICERO, wien wij als den voornaamsten der Romeinen, hoewel EBERHARD hem grootendeels voorbijgaat, hier in aanmerking brengen, om dat ook aan deze de Christenleer het een en ander kon verschuldigd zijn, CICERO dan vordert (*v*), *dat de wijze zich zelven niet meer, dan een' ander beminne.* In eene zijner pleit-

(*t*). Cf et HESSE Comment. *de religione Christiana Philosophiae Stoicae nec aemula nec patrona.* In cl. MUNTINGHII *Syll. Opusc. ad doctr. Sacr. Pertinent.* Tom. I. pag. 94. f. f.

(*u*). Apud PLAT. *Opp.* § I. p. 49. B. C.

(*v*). *De legibus* Lib. I. Cap. 12.

„ gen en onregtvaardigen. — — Weest dan gijlieden volmaakt (in liefde), gelijk uw „ vader, die in de hemelen is, (in liefde) volmaakt is". (*Matt.* V. 45, 48.). Door eene eenvoudige opgave kan de onnavolgbare schoonheid dezer *motive* het beste blijken, en het geen PLATO van de *gelijkheid aan God* zegt (*a*), kan er op verre na niet bij vergeleken worden (*b*).

De derde misslag, welken men veelal bij de gelijkstelling der Wijsbegeerte met het Christendom begaat, is deze, dat men de groote dwalingen, waarvan de schriften der Grieken en Romeinen vol zijn, of geheel verzwijgt, of in een' gezonden zin uitlegt, of ten minsten door zulke redenen verontschuldigt, welke behoudens de waarheid moeten verworpen worden. Bij dezen laatsten misslag moeten wij ons langer ophouden, daar dezelve de voornaamste van EBERHARD bij de beoordeeling der Ouden is.

De Heer EBERHARD bekent wel (*c*), „ dat de wijze mannen der Oudheid den Gods„ dienst van hun Vaderland eerden, dat zij deszelfs gebruiken, plegtigheden en heilige „ voorschriften waarnamen, de orakels raadpleegden, en aan voorteekenen en waarzegge„ rijen geloof sloegen"; maar dit leidt hij daaruit af, dat zij *een' dubbelen persoon, den vaderlandlievenden burger, of regent, en den wijsgeerigen wereldburger* bekleedden. De geleerde man redeneert dusdanig: „ De wijze kon zijn verstand door de wijsbegeerte en „ alle kunsten der Muzen beschaven, zijne onderzoekingen konden hem tot overtui„ gingen opvoeren, welke tegen het gemeene volksgeloof in alle stukken aanliepen, men „ belette zulks niet, zoo lang hij maar naar dezelve zijn openbaar leven niet inrigtte, en „ hij daarin aan den vaderlandschen Godsdienst getrouw bleef. Zulk een gedrag was „ intusschen dezen grooten mannen niet moeijelijk, daar zij hun vaderland bemindeny „ welks geheele staatsregeling met den godsdienst ten naauwsten verbonden was. Het is „ daarom ook geen wonder, dat men deze afwijking hunnes eigenen oordeels in godsdienstzaken van hunnen openlijken handel en wandel niet berispte". Ten bewijze zijner stelling, die ook door anderen gevolgd wordt, haalt nu EBERHARD het een en ander uit CICERO en PLATO aan, waarvoor hij misschien nog wel iets beters kon gekozen hebben (*d*). Intusschen mag men uit de plaatsen der Ouden niets meer opmaken, dan dat slechts deze en gene onder de Heidensche Wijzen uit eene Vaderlandsliefde, die ik evenwel naauwelijks zou weten te verdedigen, tegen zijne betere inzigten nopens Godsdienst- en zedeleer gehandeld heb-

(*a*). *In Theaeteto.* Tom. I. p. 176.

(*b*). Men vergelijke, behalve VAN KAMPEN en anderen, reeds boven vermeld, PALEY *overzigt van de Bewijzen voor het Christendom* II. Deel bl. 26. v. v. REINHARD t. a. p. bl. 69, 438, als mede deszelfs *Opuscula Academica* Vol. II. *p.* 401. f. f.

(*c*). I. *Th.* f. 38. f. f.

(*d*). Cf. LIVIUS *Lib.* VI. *Cap.* 41. Inprimis *Lib.* XXV. *Cap.* I. et MEINERS *Allgemeine Kritische Geschichte aller Religionen* I. B. f. 139. II. B. f. 647.

hebbe. Sommigen, gelijk de *Epicuristen*, druischten openlijk tegen het volksgeloof aan (*e*). De meesten behielden hetzelve geheel of ten deele uit andere redenen, dan EBERHARD voorgeeft. Niet alleen dreef hen, of de eerzucht, of de vreeze, om met SOCRATES den beker te moeten drinken, het welk reeds de kerkvaders, zoo als CYRILLUS *van Alexandrie* (*f*), opgemerkt hebben; maar bij velen was *de onkunde* de voornaamfte bron, waaruit hunne fchikkingen naar den volksgodsdienst, althans naar fommige ftukken van denzelven, voortvloeiden. Zelfs de besten hunner dwaalden, of twijfelden zelve in zeer voorname punten van de geloofs- en zedeleer, omtrent welke JEZUS en *de Apostelen* een volkomen onderrigt gegeven hebben. Het gewigt der zake vordert, dat wij dit breedvoerig aantoonen.

De leer van *één eenig Opperwezen*, *den fchepper en beftuurder der wereld*, en *van een leven na dit leven*, zijn de twee Hoofdftukken van den godsdienst, welke de gronden zijn van alle de overige, en welke wij niet behoeven te bewijzen, dat het Christendom in het fchoonfte licht gefteld heeft. Maar dat zelfs de beste Wijsgeeren daaromtrent *zelve* grootelijks gedwaald hebben, kan menige plaats uit de oude fchriften voldoende bevestigen.

PYTHAGORAS, SOCRATES, PLATO, CICERO gelooven buiten twijfel *aan één hoogst Opperwezen*, *de oorzaak van alles*; maar fchijnen tevens een aantal ondergoden aan te nemen, die het gebied met den hoogften God deelen, en geheel andere wezens zijn, dan de Engelen in de Christenleer. Reeds uit de onderlinge vergelijking *der Verhandelingen van het Stolpiaansch legaat voor de jaren* 1757 en 1779, wordt de onpartijdige onderzoeker tot dit befluit gebragt, waarin hem andere redenen, inzonderheid de getuigenisfen van oude gefchriften verfterken. Het eerfte voorfchrift der *aurea carmina*, waarin, wie ook de dichter zij, *Pythagorifche* lesfen voor *Scholieren* begrepen worden, en dus de taal des harten overal doorftraalt, leert eene meerderheid in de Godheid, gelijk des noods breedvoeriger zou kunnen getoond worden (*g*). Alleen voege ik er bij, dat de Godheid van PYTHAGORAS en de zijnen niet eens geestelijk is. Het is de levenskracht der natuur, welke in de zon haren zetel heeft, en waaraan de ftarren, als mindere Goden, ondergefchikt zijn, gelijk, na meer anderen, TENNEMANN getoond heeft (*h*). Wat SOCRATES en PLATO betreft, welke door EBERHARD (*i*) als de eerfte lichten boven alle andere Wijsgeeren verheven worden, zij, en vele andere mannen der oudheid zullen, mijns inziens, door hunne navorfchingen tot verfcheiden' zuiverder denk-

(*e*). Cf. et SALLUSTIUS *de Bell. Catil.* pag. m. 150 et 161, 162.

(*f*). *Contra Jul. Opp.* Tom. VI. p. 34. ed. AUBERTI.

(*g*). Διάκεινται is verre de waarfchijnelijkfte lezing cf. HARLESIUS in *Anthologia Graeca Poëtica* p. 62, 63.

(*h*). *Gefchichte der Philofophie* I. B. f. 128. f. f.

(*i*). II. *Th.* f. 1. f. f.

denkbeelden geraakt zijn, zij zullen mogelijk de fchoone gedachte van één ÉÉNIG *God* wel eens gedacht hebben, maar gedurig tot nieuwe twijfelingen vervallen, en fteeds van een zamenhangend ftelfel ontftoken geweest zijn. Ten minften was de erkentenis van *één* ÉÉNIG *God* bij hen nimmer *hoofdleer*, en bij hun fteeds *weifelend geloof* fchijnen zij geen' anderen raad geweten te hebben, dan hun doorgaand leven naar den Volksgodsdienst in te rigten; bijkans op dezelfde wijze, als het met vele nieuwe Wijsgeeren gaat, die, in hunne hooge befpiegelingen geene voldoening gevonden hebbende, zich tot het albeflisfend gezag der *Katholijke kerk* begeven. SOCRATES immers ging te Athene niet alleen van altaar tot altaar rond, maar offerde ook *in huis* aan de Goden (*k*). In de *Apologie*, welke hem PLATO in den mond legt, verdedigt hij zijne erkentenis van meerdere Goden tegen de aanklagt van MELITUS, en dit doet de man, die, om dat hij al te openbaar voor zijne gevoelens uitkwam, den giftbeker heeft moeten drinken (*l*). In zijne gevankenis vervaardigde hij door een' droom, dien hij, na een misverftand van vele jaren, eindelijk meende begrepen te hebben, aangefpoord, eenen lofzang, en dat op niemand anders, dan APOLLO, den God, wiens feest thans gevierd wierd. Zoo verhaalt hij aan zijne leerlingen, zijne vertrouwden, indien wij PLATO gelooven mogen (*m*). Zijn laatfte woord was die bekende last aan CRITO, om *aan* ESCULAPIUS *een' haan te offeren, dien hij hem fchuldig was*, een last, dien ik wel bekenne, dat de beknibbelaars zijner eer tot drieste veroordeeling des voortreffelijken mans al te zeer gemisbruikt hebben, maar dien ik aan den anderen kant verwacht had, dat WIJTTENBACH (*n*) zou verdedigd hebben. Nu ik zulks, noch bij dezen beroemden letterkundige, noch elders vinde, moet ik mij aan de gewone opvatting houden. En waarlijk SOCRATES mogt dan als vaderlander zoo vast als iemand aan den Volksgodsdienst verkleefd geweest zijn, de ftervende man zou aan ESCULAPIUS geene geloften gedaan, of die althans nu verzwegen, hij zou de reine begrippen, welke hij zijnen leerlingen jaren lang met moeite en fmarten had ingeboezemd, niet zoo in één oogenblik bij zijn vaarwelzeggen verdrongen hebben, indien hij zelf van *Gods éénheid* volkomen overtuigd geweest was, en niet geloofd had, dat tevens aan andere wezens eene gelijke godsdienftige vereering toekwame. Hetzelfde mogen wij van zijnen grooten leerling, PLATO, zeggen, die in zijn *laatfte gefprek over de wetten* aan den opperften God, *Goden* (θεοὺς), en andere hoogere wezens (δαίμονας), welke op allerlei hulde, ook op die des gebeds aanfpraak maken, en allerlei invloed op het menschdom hebben, toevoegt; zonder den minften fchijn te geven, dat hij zijne reg-

(*k*). XENOPH. *Memor.* Lib. I. Cap. 1. §. 2. ubi videatur cl. ERNESTI.

(*l*). Vide PLAT. *Opp.* T. I. p. 27.

(*m*). *Ibid* p. 60, 61. Cf. XENON *Memor.* Lib. IV. Cap. 1. §. 16. et Cap. 4. ab init.

(*n*). PLATONIS PHAEDON. *Explan. et emend. Proleg. et annot.* p. 333. f. f.

regte meening verbergt, of in den smaak des volks redeneert (*o*). Kort daarop volgt de plaats, welke de sterkste is, die EBERHARD voor zijn gevoelen bijbrengt. Maar waarom verbiedt aldaar de Wijsgeer den Wetgever, dat hij den vaderlandschen Godsdienst verandere? uit vaderlandsliefde? Neen; maar om dat die op verschijnselen in de zinnelijke wereld, en dus op daadzaken steunt, en om dat die niet ligt te verbeteren zou zijn, gelijk hij in het vervolg nog nader aantoont. Dit is geheel iets anders, dan het geen EBERHARD uit deze plaats bewijzen wil. — In zijnen TIMAEUS (*p*) legt PLATO den God, die alles heeft doen worden, dezen last, *dat zij dieren voortbrengen en voeden*, tot de mindere Goden in den mond, eenen last, die buiten twijfel deelgenootschap aan de Goddelijke deugden insluit, en nog als eene dichterlijke persoonsverbeelding, noch als eene vaderlandlievende uitdrukking van den Wijsgeer kan beschouwd worden. PLATO eerbiedigde dan waarlijk meerdere Goden, schoon hij hen aan een hoogst Opperwezen ondergeschikt maakte, en van die, welke het volk voor Goden erkende, onderscheidde. Door dit laatste in het oog te houden, doet men niet alleen de bedenkingen vervallen (*q*), maar volgt men ook de getuigenissen der ouden (*r*). In het zoo even aangehaald gesprek redeneert de Wijsgeer zoo over de *stoffe*, waaruit, *als de bron en voedster van alles*, de wereld geworden is, en over *de noodzakelijkheid*, *welke te gelijk met het Goddelijk verstand aan de wereldschepping deel gehad heeft*, dat hij onmogelijk aan *eenen almagtigen Schepper en eene wereldwording op zijn bloot bevel*, gelijk het de Christenleer voorstelt, heeft kunnen gelooven. *Gelooven* zegge ik; want, behalve dat het geheele gesprek er voor pleit, dat de Wijsgeer zijne eigene meening gezegd heeft, blijkt dit nog ten overvloede uit de hier voorkomende belofte, *dat hij*, *het geen over deze zaak met waarschijnelijkheid kan gehouden worden*, *zal trachten in het midden te brengen* (*s*). SOCRATES zelf wist ook niet meer, dan, dat God de wereld in orde gebragt had (*t*). Ja het is algemeen onder de Geleerden aangenomen, dat Grieken noch Romeinen voor den tijd van Christus aan eene *eigenlijke schepping door een vrijmagtig wezen* gedacht hebben. Zwijgen wij dus hierover, en letten wij nog een oogenblik op eenen CICERO, die bij het afsterven zijner dochter haar tot zijnen troost wilde vergoden, en eene zekere hem te beurt gevallen', genezing aan APOLLO en ESCULAPIUS toeschreef, *welke daarvoor*

van

(*o*). *In Epinomide Opp.* T. II. p. 984.
(*p*). *Opp.* T. III. p. 41.
(*q*). Zie TENNEMANN *System der Platonischen Philosophie* III. B. f. 130. f. f.
(*r*). Cf. PERIZ. ad *Aelian. Var. Hist.* Lib. II. Cap. 13. et alios.
(*s*). Ibid. pag. 47-52.
(*t*). XENOPH. *Mem.* Lib. IV. Cap. 4. §. 13.

van zijne TERENTIA *en* TULLIA *reine offeranden ontvangen moesten* (*u*). Het is dus duidelijk genoeg, en uit zijne boeken *over de natuur der Goden* kon het nog duidelijker gemaakt worden, dat zelfs die groote man in het bloeijendst tijdperk van zijn vaderland alles behalve vaste begrippen van *een éénig Opperwezen* moet gehad hebben. Men kan derhalve ligtelijk bevroeden, dat hij en anderen over Gods wereldbeſtuur ook alles behalve zuiver gedacht kunnen hebben. Het is zoo, eenige weinigen hunner hebben eene *bijzondere Voorzienigheid over de ſchepſelen* aangenomen; ſchoon zij die meer *tot de ſoorten*, dan tot de *ondeeligen* uitſtrekten. PLATO ſpreekt in zijne *Republiek* (*v*) over de zorgen, welke God voor den rampſpoedigen brave neemt, zoo voortreffelijk, dat wij naar VAN KAMPEN's aanmerking den *Apostel* (*Rom.* VIII. 28.) ſchijnen te hooren. Maar bij naauwkeurige beſchouwing is het verſchil niet gering, en op andere plaatſen tast men weder diep in de onzekerheid. Trouwens het denkbeeld, het welk PLATO met andere Wijsgeeren *van de ſtoffe* had, liet geene zuivere bevatting *van de Voorzienigheid* toe. De Godheid moest van de ſtoffe altijd afhankelijk zijn. De laatstgenoemde moest niet alleen de oorzaak wezen van natuurlijke rampſpoeden, maar ook van zedelijke verkeerdheid. En zoo beperkte men de almagt van God, gelijk TENNEMANN, (van wien ik bijzonder gebruik make, wijl hij een der jongſte ſchrijvers is), voldoende getoond heeft (*w*). — Staan wij ook bij eene der hoofdredenen, die de Grieken en Romeinen voor het geloof aan eene Voorzienigheid hadden, een weinig ſtil, wij bemerken ſpoedig, dat dezelve in hunne bijgeloovige verkleefdheid aan waarzeggerij, en diergelijke bedriegelijke kunſten gelegen was, dingen, die zij zelve niet openlijk zouden voorgeſtaan hebben, indien zij er zich alleen uit Vaderlandsliefde naar geſchikt hadden. SOCRATES telt dit openbaar *onder de weldaden der Goden*, *dat zij den menſchen de toekomst bekend maken*, *en door de voorzeggings-kunst hun op hunne vragen het geen in vervolg van tijd gebeuren zal*, *mededeelen* (*x*). Zoo ſprak hij tot zijne leerlingen, aan welke XENOPHON zelf getuigt, dat hij rondborstig zijne meening plagt te openbaren (*y*); en dit getuigt deze in het zelfde Hoofdſtuk, waarin hij ook den Meester de beoefening der waarzeggerij aan zijne leerlingen doet aanprijzen (*z*). Geen wonder, dat er die leerlingen, dat een XENOPHON zelf, dat ook een PLATO, een CICERO aan voorteekenen en wigchelaars geloof ſloegen, en, volgens de opmerking van den beroemden MEINERS, ſlechts drie Wijsgeeren on-

(*u*). *Epist. ad* ATT. Lib. XII. Epist. 36. *ad Famil.* Lib. XIV. Cap. 7.
(*v*). *Opp.* T. II. p. 613.
(*w*). *Geſchichte der Philoſophie* II. B. ſ. 428 f.
(*x*). XEN. *Memor.* Lib. IV. cap. III. § 12.
(*y*). Ibid cap. VII. § 1.
(*z*). Ibid § 10 cf. PLAT. *Phaed.* T. I. p. 85. A B.

dit bijgeloof zijn vrij gebleven (*a*). Het is dus te begrijpen, dat EBER-
RD zelf dit erkend heeft; maar hoe hij dit met *hunne Vaderlandlievende schikking naar*
ngen overeenbrenge, betuige ik niet te vatten. Alleen geve ik in bedenking,
denkbeelden zij door zulk een bijgeloof over Gods invloed op 's menschen
n m n gehad en aangekweekt hebben, welke geheel tegen den geest van het Chris-
m aanloopen. Ook is het gemakkelijk te beantwoorden, waarom velen der Ouden
spoedig tot de geheele verloochening of betwijfeling van Gods bestaan en voorzienig-
vervallen zijn (*b*).

leer, die de Grieken en Romeinen van *een leven na dit leven* hebben voorgedragen,
is met geene mindere, doch door het Christendom gezuiverde, gebreken vermengd ge-
weest. Zij verwarden hunne gezonde denkbeelden met nadeelige wanbegrippen, zoo als
zielsverhuizing, welke zeker oud Schrijver zegt, dat alle Grieken, die de onsterfelijk-
erden, omhelsd hebben (*c*). Zij waren dan in zoo verre boven de Priesters der
, zoo als de *Druiden*, niet verheven (*d*). Nu noeme ik dit, hoe ook door
, WIELAND en anderen verschoond geworden, een *nadeelig wanbegrip*, daar
t onwaardige gedachten van het Opperwezen leidt, het zedelijke der vergelding ten
wegneemt, en op 's menschen deugd eene schadelijke werking doen moet. Daaren-
toonen zij, tot den beste toe, in eene *onzekerheid nopens de verwachting van een*
leven te verkeeren. Nu is zoo wel dit, als hun begrip van de *zielsverhuizing*
t er de aanmerking van EBERHARD volstrekt niet op kan toegepast
noch de *zielsverhuizing*, noch de *onzekerheid nopens de voortduring na den*
n den volksgodsdienst zoo vast verbonden was, dat de Wijsgeeren, door eene
ge vergelding in dezelfde verblijfplaats, en deze als eene zekere waarheid, aan te
nemen, eenigszins tegen de burgerlijke wetten, of de liefde voor het Vaderland zouden
gezondigd hebben. TENNEMANN, hier een onzer voornaamste tegendenkers, maakt
zelf de aanmerking, dat er slechts één stuk in PLATO's stelsel van die natuur was, dat
hij niet alleen tegenspraak, maar ook vervolging te duchten gehad had, indien hij hetzelve
zonder behoedzaamheid had bekend gemaakt, namelijk: dat er slechts één God is (*e*).
Hier mede zouden wij nu kunnen volstaan, en misschien zou niemand meer vorderen,
dan eene verwijzing op die geleerden, inzonderheid VAN OOSTEN DE BRUIN en WIJT-
TENBACH, die de wanbegrippen en onzekerheid der Ouden met voorbeelden uit derzel-

ver-

(*a*). a. a. O. II. B. f. 46, 604, 610, 618, 623.
(*b*). Cf. MURETUS *Opp.* § II. p. 15. f. f.
(*c*). Vide NEMES. *de nat. Hom.* cap. 2.
(*d*). Vide CAESAR *de bello Gall.* Lib. VI. cap. 14. § 5.
(*e*). *System. der Platonischen Philosophie* III. B. f. 129.

ver ſchriften klaarblijkelijk bewezen hebben; het welk te meer zou gelden, daar de laatstgenoemde alles, wat hij voor jaren in het IV *deel dezes Genootſchaps* geſchreven had, nog onlangs met volkomen' goedkeuring herhaald heeft (*f*). Doch om geene oorzaak tot kwaad vermoeden te geven, willen wij het door weinige proeven ſtaven, dat zelfs de wijste mannen ten dezen aanzien *zelve gedwaald* hebben. Om van PYTHAGORAS en anderen, omtrent wier gevoelens niemand meer in twijfel is, te zwijgen, SOCRATES zegt *in den geheelen Xenophon*, waar hij zich bijna alleen met zijne leerlingen bezig houdt, weinig of niets van de *onſterfelijkheid*, en dit doet reeds twijfelen, of hem het geloof aan dezelve althans die grootſte bron van troost, voor welke de Christenleer hetzelve verklaard heeft, wel geweest zij. Wij zouden daarom bijkans denken, dat alles, wat hij bij PLATO over de *onſterfelijkheid* verhandelt, niet zijn eigen gevoelen, maar dat zijns leerlings is, het welk ook reeds velen geſteld hebben. Maar laat ons den grooten Wijsgeer een gevoelen niet ontzeggen, het welk hem de geheele oudheid toekent. Laat ons althans, om verwarring voor te komen, en EBERHARD zelven te volgen, de verrukkelijk ſchoone taal, welke in den *Phaedon* gevoerd wordt, als de zijne behouden. Wij hooren dan den man ſpreken, die zich op dat oogenblik van zijne onſterfelijkheid vergewiste, maar die kort te voren (*g*) in *het beſluit zijner zelfsverdediging* gezegd had: „ Het is „ tijd, dat wij van hier gaan, ik om te ſterven, en gijlieden om te leven. Wie onzer „ tot een beter ſtaat gerake, is alleen aan God bekend." Wij kunnen hier niet anders zien, of hij heeft zijne meening ronduit verklaard, wijl zijn gezegde ſteunt op het geen hij in het laatſte gedeelte zijner rede geſproken had (*h*), in het welk hij zich ſlechts eene wankele hoop op een beter leven toeſchreef; waarom hij het zelf ook aan SIMMIAS ſchijnt toegeſtemd te hebben, dat de geheele zaak nopens het toekomend leven in dit leven onzeker was (*i*). Sprak hij ooit zijne ware meening, dan was het in den *Phaedon*, en evenwel beweert hij daar van de zielen der ondeugenden, wier lot niet voor eeuwig beſlist is, dat *zij zoo lange omdolen, tot zij, ſteeds door de begeerte naar het zinnelijke gedreven, op nieuw in een ligchaam overgaan.* Zoo zegt hij vervolgens, *dat de zielen der onmatigen, wreedaards en wellustelingen in ezels en diergelijke dieren, die van regtverkrachters, dwingelanden en roofzuchtigen in wolven enz. verhuizen* (*k*). Dit alles zegt hij tot zijne leerlingen, ja is er ten ſterkſten op uit, om hen tot zijn gevoelen over-te

(*f*). Vide *Proleg. ad* PLATONIS *Phaed.* p. XL. ſ. ſ. et *Annot.* p. 210. ſ. ſ. vergelijk tevens de *Verhand. van 't Stolp. Leg.* voor 1757. bl. 101. v. v. 194. v. v. en van TEYLERS *Godg. Gen.* IV. Deel bl. 38. v. v. 119. v. v.

(*g*). In *Apol. apud* PLAT. T. I. p. 42.

(*h*). Ibid p. 40.

(*i*). In Phaedone. ibid p. 85.

(*k*). Ibid p. 81. ſ.

halen, zoo als het geheele verband onwederfprekelijk toont, waarin zelfs voor de onfterfelijkheid met het begrip der zielsverhuizing onaffcheidelijk En zou hij dan anders, dan uit eigen' overtuiging gefproken kunnen he zich in zijne *Apologie* voor zijne regters dus uitdrukt: „ Zoo iemand zegt „ derlijk ooit iets van mij geleerd of gehoord heeft, het welk alle ander „ of gehoord hebben, moogt gij het daarvoor houden, dat hij buit „ fpreekt (*l*). PLATO geeft onder anderen in zijne *Republiek*, waarir perfoon van SOCRATES redeneert, blijken genoeg, dat hij dezelfde *ziels* nam. In plaats van zelf over de belooningen en ftraffen des anderen leve brengt hij de, zeker in vele opzigten fchoone, *fabel*, of *Mythe*, zoo gij w *Armeniër* bij, die uit de andere wereld was te rug gezonden, om derze op aarde bekend te maken, en nu *den overgang van* ORPHEUS, AJA NON en anderen *in dierlijke of menfchelijke ligchamen* mededeelt, terwi alleen door zijn ftilzwijgen, maar ook door zijne vermaning tot deugd e welke hij er aan het einde des werks uit afleidt, daarover zijne goedk Voor het overige moge hij, indien het befluit zijner *Apologie* waarlijk SOCRATES geweest is, eene vaster hoop op de onfterfelijkheid gehad hel zijn leermeester, zij fteunde op zoo zwakke gronden, dat MOZES ME zijn beroemde navolger, dezelve grootendeels met ftilzwijgen heeft moet Zij was dus niet Christelijk. Zij was ook flechts eene hoop voor volwasf zulken, die bij den aanvang des levens geftorven waren, of flechts ko hadden, wist noch hij, noch eenig Wijsgeer iets beters, dan de *Armeniër*, *en die daarover eenige niet zeer gedenkwaardige dingen voortgebragt had.* lijk geene hoop op een altijddurend leven, welke ons JEZUS en de Ap zemd hebben (*m*). Wat CICERO betreft, wij erkennen de fchoone ge hier en daar in zijne fchriften, inzonderheid in zijnen *droom van* SCIPIO zouden dan fchier zeggen, dat hij boven alle anderen van de onfterfelijkhe weest is, en zuiver gedacht heeft, maar op andere plaatfen is weder all Somtijds fchijnt hij zelfs de onfterfelijkheid te loochenen (*o*). Ja in eene zijne fpot hij openbaar met de leer van de toekomende vergelding der boozen, onder de fabelen rangfchikt (*p*); zeker niet, om zich naar den Volksgo

(*l*). *In Apol.* ibid p. 33. B.
(*m*). *De Republica Lib.* X. Opp. Tom. II. pag. 608-621.
(*n*). *Tusc. Quaeft.* Lib. I. Cap. 11, 30, 41.
(*o*). *Epist. ad Famil.* Lib. VI. Ep. 3 et 21.
(*p*). *Orat. pro A. Cluentio Avito* Cap. 61.

gen. En zoo deed Romes welſprekendſte redenaar, en beroemdſte Wijsgeer, die alle de ſchriften van vroegeren en lateren onderzocht had, om als bedaard *Eclecticus* het ſchoone en goede van allen te kunnen vereenigen. — O! welk eenen eeuwigen dank is de menschheid aan het Christendom verſchuldigd, dat omtrent eene eeuw later het zuiver geloof aan een onſterfelijk leven boven allen twijfel verheven heeft! —

Tot de *zedeleer* der beste Wijsgeeren gekomen, geve ik hun gaarne den lof, van het op de vorming van wijze en deugdzame burgers toegelegd te hebben, en vele hunner ſpreuken ademen den geest des Christendoms. Wie bewondert bijv. met den beroemden CREUZER in zijne lofſpraak op Athene (*q*) niet reeds de leer van den Ouden BUZYGES, *dat men een' ander niet doen moet*, *hetgeen men niet wil*, *dat zich zelven geſchiede?* Wie bewondert eenen ZALEUCUS niet, die met zijn bevel ter vereering der Goden, dat *ter reiniging des harten* vereenigde, en hetzelve daarmede aandrong, dat *de Goden geenszins in de kostbare offeranden der boozen*, *maar in de regtvaardige en ſchoone daden der braven hun welgevallen vonden* (*r*). Wie bewondert vooral eenen PLATO, ZENO, CICERO niet, mannen, die de *wijsheid*, de *regtvaardigheid*, de *matigheid*, en den *heldenmoed* overal met ware welſprekendheid aanprijzen? Ook de *aurea carmina* volgens PYTHAGORAS zijn waarlijk gulden' ſpreuken, welke niet te veel kunnen gelezen worden. Met dat alles zal men, onpartijdig te werk gaande, zelfs in de zedeleer der beste Wijsgeeren veel gebrekkigs, veel berispelijks aantreffen, van het welk de Christelijke geheel en al vrij is. Alleenlijk zijn deze gebreken zoo groot niet, als die bij hen ten aanzien der geloofsleere heerſchen, daar deze zich alleen bij bovenzinnelijke beſchouwingen bepaalde, en 's menſchen bereik verre te boven ging; terwijl de zedeleer de menſchen in deze wereld aanging, en reeds voor een goed gedeelte door geſchiedenis en ondervinding gepredikt wierd.

Het is, ook uit de geſchriften van VERNET, TITTMANN, REINHARD enz., genoeg bekend, dat de zedeleer, welke overal in het N. T. verſpreid ligt, bij wettige gevolgtrekking tot een zeer ſchoon zamenſtel kan gebragt worden. De geboden, die JEZUS zelf, of door zijne *Apostelen* gegeven heeft, betreffen alle deugden, welke de mensch moet bezitten en uitoefenen. Gehoorzaamheid en liefde omtrent God ſtaan aan het hoofd derzelve, en moeten tevens de bronnen zijn, waaruit de vervulling van alle andere moet voortvloeijen. De grondſlag dezer geboden is Gods wijze wil, die door dezelve het geluk zijner ſchepſelen wil daarſtellen; zoo dat de bedoeling van het laatstgenoemde ook voor den mensch niet is uitgeſloten. Ook de hulpmiddelen ten goede, die de Christenleer aan de hand geeft, zijn voor den mensch berekend, zijn dus voldoende en voortref-

(*q*). Orat. *de civitate Athenarum omnis humanitatis parente* p. 12.
(*r*). Cf. *Diod. Sicul. Bibl.* Lib. XII. Cap. 20. ibique cel. WESSELING.

wel de hoofddeugd van *belangelooze menfchenliefde* fchandelijk in de fchaduw geplaatst, terwijl zij naast de Godsvrucht op den voorgrond ftaan moest, als andere deugden, die den mensch verfieren en volmaken, zoo als de *ootmoed*, de *bewilliging in het beftuur van God, als den besten vader, onder rampfpoeden*, eene *bewilliging*, boven *geduld*, ja boven *berusting* verre verheven, geheel of bijna geheel niet gerekend. Hoe veel voortreffelijker is dan de Christenleer, bij welke *liefde tot God* de eerfte, en *liefde tot de naasten* de tweede deugd is; bij welke *ootmoed* en *bewilliging in God* aan ieder een', als hoofdvereischten tot een goed en gelukkig leven, aanbevolen worden! – of zouden de gebreken in de zedeleer, die wij bij de Wijsgeeren aantoonden, ook al *uit fchikking naar de volksmeening en uit vaderlandsliefde* moeten verklaard worden? Er is niets, dat daarvan eenigen fchijn geeft, en de Heer EBERHARD, die de ouden naarftig doorzocht heeft, heeft zijne aanmerking ook op hunne zedeleer niet betrokken. Wij behoeven er dus niets meer van te zeggen, en het ware beter, nog eens afzonderlijk bij fommige *ondeugden* ftil te ftaan, waarover het Christendom een geftreng oordeel uitfpreekt, maar die de Ouden en daaronder beroemde Wijsgeeren, vergund of goedgekeurd hebben. Zoo verklaarden zeer velen den *zelfsmoord* voor iets geoorloofds. VALERIUS MAXIMUS (*w*) hield hem zelfs voor *dapperheid* (*x*). Na ARISTOTELES prees CICERO de *wraakzucht* door zijn voorbeeld aan (*y*). Zelfs PLATO keurde het, volgens DIOGENES *Laërtius* (*z*) welvoegelijk, dat men zich op de *Bacchusfeesten dronken* maakte. Doch wij willen geenszins den fchijn geven, dat wij den roem van groote mannen, die veel goeds aan het menschdom bewezen hebben, gaarne zouden beknibbelen. Wij behoeven zulks ook tot een betoog niet, waarin wij bewijzen moeten, dat het geen de beste Wijsgeeren voor CHRISTUS geleerd hadden, verre beneden zijne leer ftaat, zoo dat die geenszins uit hunne gefprekken of gefchriften kan voortgevloeid zijn; en dit meenen wij gedaan te hebben, door het aanroeren van die punten, omtrent welke die Wijsgeeren, zoo verre hunne leer tot onze kennis gekomen is, *gezamenlijk* gedwaald hebben. De dwalingen van fommigen hunner doen ons zeker het gemis aan vaste grondbeginfels, van welke het Christendom uitging, ontdekken. De fchandelijke *Paradoxen* der ARISTIPPEN en EPICURISTEN, wier fcholen in de gefchiedenis van het Christelijk Europa nergens openbare navolging vinden, toonen dit nog veel duidelijker. Het kan derhalve almede kracht aan ons betoog bijzetten (*a*); evenwel is deze kracht eene mindere. Wij maken dan liever nog eene aanmerking met betrekking tot de *hulpmiddelen der deugd*, waarvan de

(*w*). Lib. III. Cap. 2.
(*x*). Van vele lateren, gelijk PLINIUS, zwijgen wij.
(*y*). Epist. ad Att. Lib. IX. Ep. 12.
(*z*). *Vitae Philof.* Lib. III. Cap. 39.
(*a*). Cf. GROTIUS *de Verit. Relig. Christ.* Lib. II. Cap. 12. en IV. Cap. 12.

dienst uit die bron afleidde. Het eenige, dat men zou kunnen tegenwerpen, zou dit zijn, dat misfchien *het Oostersch gevoel* de gebreken van het *Griekfche denkvermogen* vergoed heeft. Doch volgens de *befchrijving*, welke EBERHARD zelf van dit *gevoel* geeft (*h*), zal hetzelve enkel *leven en warmte* aan de Christenleer bijgezet hebben, en kan dus geenszins als de bron der hoofdwaarheden en hoofdlesfen van onze Godsdienst- en zedeleer aangemerkt worden. Maar laat ons meer doen, dan bij de befchrijving, welke EBERHARD van het *Oostersch gevoel* geeft, ftil ftaan, en onderzoeken, of ook de *ftelfels der Oosterfche Wijsbegeerte*, inzonderheid *de begrippen der Joden*, bij welke de Oosterfche en Westerfche geleerdheid vereenigd zal geweest zijn, regt geven, om den oorfprong des Christendoms aan deze dank te weten!

De Heer EBERHARD meent uit zijne breedvoerige befchouwing van den wijsgeerigen Godsdienst (*Religionsphilo ophie*) der *Chaldeërs*, *Perzianen* en *Indianen* te mogen befluiten, dat hunne Geleerden zich nopens God en Godsdienst vele begrippen gevormd hebben, welke naderhand in het Christendom zijn overgegaan (*i*). Het is buiten ons beftek den geleerden man voet voor voet te volgen. Ook komt het thans niet zoo zeer op de begrippen der Oosterlingen in het gemeen, als op die *der Joden*, inzonderheid der *Madrafchiten*, aan. Wij vergenoegen ons dus met twee of drie korte aanmerkingen. — Vooreerst rust het gevoelen van EBERHARD op de veronderftelling, dat de nieuwe begrippen, welke de Joden uit de Babijlonifche gevankenis zullen medegebragt hebben, begrippen der Oosterfche Geleerden, zoo als de Chaldeërs, waren, en dat niet alleen de *Zend-Avesta*, maar ook de *Indiaanfche Godsdienstboeken*, welke ons de Geleerden in de laatfte jaren medegedeeld hebben, de oude leer bevatten. Het rust derhalve op twee ftellingen, welke reeds langen tijd gefchilftukken geweest zijn, en misfchien altijd zullen blijven. Ten tweeden fchijnt EBERHARD aan het geen wij boven reeds aanftipten, en vervolgens nog nader blijken zal, niet gedacht te hebben, te weten, dat de zuivere begrippen der genoemde Oosterlingen van de *Israëliten* kunnen afkomftig zijn, wier *Profeten*, althans langen tijd voor ZOROASTER, en den bloei der *Chaldeeuwfche Geleerden*, de éénheid van God, en vele andere fchoone waarheden gepredikt hebben. Dit kan men te minder ontkennen, daar deze natie door de gemeenzame verkeeringen, welke zij na SALOMO's tijd met allerlei uitlanders gehad heeft, en door middel van derzelver verblijf in Asfyrie en Babijlonie in de beste gelegenheid van de wereld geweest is, om deze leer aan de *Chaldeërs* en andere Oosterlingen mede te deelen. Ook de *Indianen* zouden wij hieronder rekenen durven, daar wij hunne vaste tijdrekening, geenszins met BAILLIJ, wien EBERHARD aanhaalt, tot 3102 jaren, maar tot langen tijd na MOZES brengen moe-

(*h*). I *Th.* f. 6. f. f. III. Th. f. 100, 101.
(*i*). I *Th.* f. 102-147.

moeten (*k*). Langs dezen weg zouden de zuivere begrippen dier Geleerden alleen als eigendom van het O. T. gewaardeerd moeten worden. — Ten derden verſchilt de leer *ldeërs*, *Perzianen* en *Indianen*, zelfs zoo als EBERHARD die opgeeft, hemelsbreedte van die des Christendoms. In het laatſte vinden wij geenszins het *Dualismus*, waaraan genoemde Oosterlingen meer of min gehecht zijn. Het is van alle bijgeloovigheden vrij, waar mede zij hunne ſtelſels befmet hebben. Het leert niet alleen een éénig God, maar ook deszelfs voorzienigheid zoo wel ten opzigte van het kwade, als van het goede, en 's menſchen perſonele onſterfelijkheid; het leert niet alleen lijdelijke, maar dadelijke gehoorzaamheid aan God door zelfsopoffering en menſchenliefde. Wij zetten dit niet verder uit één; maar beroepen ons op de meermalen aangehaalde verhandeling van HORN, uit wiens breedvoerige behandeling blijken kan, hoe de geheele Oosterſche Wijsbegeerte ten aanzien dezer ſtukken dwale of ſtilzwijge.

Ons onderzoek moet zich vooral tot de gevoelens der geleerde Joden, het zij die in Egypte, het zij ze in Palestina geleefd hebben, bepalen. Inzonderheid moeten hier de zoogenoemde *Madraſchiten* in aanmerking komen (*l*). Maar zoo ergens, dan hapert het in deze zaak aan oude gedenkſchriften, welke ons de begrippen der *Madraſchiten* voor den tijd van JEZUS zoo opgeven, dat wij dezelve gerust kunnen vertrouwen; daar alles, wat ons het beste licht geven kon, een' geruimen tijd na de opkomst des Christendoms met allerlei veranderingen en nieuwe bijvoegſels is in de wereld gezonden. Doch wij willen thans even min als boven het voorkomen hebben, van uitvlugten te maken, en daarom alle die Joodſche ſchriften, van welke zich onze tegendenker bediend heeft, als de werken van PHILO, en anderen, raadplegen, zelfs met gebruik van zulke, van welke EBERHARD minder werks gemaakt heeft. Het zal duidelijk genoeg blijken, dat tusſchen de begrippen van alle deze ſchrijvers, en die van JEZUS en de *Apostelen* zeer veel verſchil plaats grijpt. De Heer EBERHARD zelf erkent het, dat bij de besten hunner dwalingen heerſchen, van welke de Christenleer vrij is.

Reeds in het algemeen is de geest, welke in alle Joodſche geſchriften ademt, een geheel andere geest, dan die des Christendoms. Al wie uit de werken van PHILO, of uit de boeken der *Madraſchiten* ſlechts weinige ſtukken gelezen heeft, en eenen onderſcheidenden ſmaak bezit, gevoelt dit beter, dan het door iemand kan gezegd worden (*m*). Sommige der *Apocryfe Boeken* des O. T. zijn aan het N. T. nog het meeste gelijk; maar het ver-

(*k*). Zie bijv. PAULIUS *Voyage aux Indes Orientales Tom.* II. p. 78. ſ. ſ.

(*l*). Verg. EBERHARD I *Th.* ſ. 54. f. f. III *Th.* ſ. 16. f. f.

(*m*). Vide V. V. D. D. l. l. a WEISE *De more domini acceptos a magistris Judaïcis loquendi ac disserendi modos ſapienter emendandi* in *Comment. Theol.* ed. a VELTHUSEN, KUINOEL et RUPERTI Vol. V. p. 125, 126.

verfchil blijft nogtans in het oog loopend. Het fchoon verband tusfchen den Godsdienst en de zedeleer, de reinheid en klaarheid van den eerften, de volkomenheid en uitgeftrektheid van de laatfte worden er altijd meer of min in gemist. Noch PHILO, noch de *Apocryfe Boeken* kennen God als *Vader der menfchen*, die alle zijne kinderen lief heeft. Zij geven hem dien naam van *Vader* enkel als *Wereldfchepper* en *Wereldbeftuurder*, of als *bijzonder' befchermer der Israëlieten in het gemeen*, *en der vromen onder Israël in het bijzonder* (*n*). De *liefde tot de naasten* heeft bij hen die *uitgebreidheid* niet, welke het Christendom kenmerkt. De *Apocryfe Boeken* fchijnen zelfs *haat jegens vijanden* in te boezemen; terwijl zij *den man zalig* noemen, *die bij zijn leven den val zijner vijanden ziet* (*o*). Zelfs in het boek *Sohar* is zoo weinig van dezen aard, dat SCHMIDT (*p*) met een paar voorbeelden uit zeer late Joodfche gefchriften, waarin eene algemeene menfchenliefde zal geleerd worden, als met eene nieuwe ontdekking te voorfchijn treedt. De wijsgeerige verdeeling der deugden in *wijsheid*, *matigheid*, *moed* en *geregtigheid*, welke bij PHILO en in het *boek der Wijsheid*, hoewel met eenig onderfcheid, wordt aangetroffen (*q*), laat dezelfde gapingen in de zedeleer over, die wij bij SOCRATES, PLATO en anderen bemerkt hebben. Het is zoo, de eerstgemelde verheft de *Godsvrucht* in eenen hoogen graad (*r*); doch desniettemin moet, het geen hij van de pligten jegens God en de naasten zegt (*s*), in voortreffelijkheid voor de bergrede van den Zaligmaker verre wijken. Vervolgens weet men, hoe alle zijne begrippen met zijne zucht voor het befchouwelijk leven in verband ftaan. Hij dringt daarom overal op de terugkeering der ziel in zich zelve, en hare losmaking van de banden des ligchaams, het welk hij met PLATO voor een' kerker der ziel houdt, en met een' afgrond vergelijkt, in welke de ziel gedompeld wordt (*t*); terwijl men weet, hoe dit tegen het oorfpronkelijk Christendom aanloope; daar hetzelve een werkzaam leven door middel van ligchaam en ziel, die beide Gods fchepfelen zijn, en tot bevordering van ons geluk dienen, aanbeveelt. Ten aanzien der onfterfelijkheid begaat hij den algemeenen misflag der Wijsgeeren, en laat de zielen der ondeugenden na den dood in andere ligchamen, als zetels van booze driften en begeerten, te rugge keeren (*u*). Ja de Godheid komt bij hem als *een volmaakt licht*, *de bron van allen* an-

(*n*). *B. d. W.* II. 13. XL. 10. XIV. 3. 3 *Makk.* V. 7. VI. 3, 8. VII. 6. PHILONIS liber *de eo, quod deterius potiori infidiari foleat* Opp. p. 128. ed. col. 1613.

(*o*). *Jez. Sir.* XXV. 7. Inzonderheid is XII. 1-7. een treffend contrast met *Matt.* V. 43-48.

(*p*). *Bibl. für Krit.* I. B. f. 293. cf. tamen SCHOETGEN. *Hor. Hebr. et Thalm.* p. 279.

(*q*). *B. d. W.* VIII. 7, 8. PHILONIS Lib. I. *Leg. Alleg.* p. 39.

(*r*). *De decal.* p. 580. et alibi.

(*s*). Ibid. et Lib. II. *Leg. Alleg.* p. 80. f. f.

(*t*). *De Migr. Abr.* p. 302. f. f. *de Agricult.* p. 156. B. C.

(*u*). *De Confus. Ling.* p. 258. f. f.

ander licht voor (*v*). Dit is een denkbeeld, het welk in de geheele Oosterfche Wijsbegeerte heerscht, en zelfs door EICHHORN niet te onregt aan het boek *Sohar* wordt toegefchreven. Voorts fpreekt PHILO (*w*) over de Schepping niet veel beter, dan Grie-nlands vernuften. Daar volgens hem uit niets niets kan voortkomen, zal God *uit eene ruwe ffe* de wereld gemaakt hebben, en in zoo verre Vader, Werkmeester, Verzorger van al wat beftaat mogen genoemd worden. Hetzelfde begrip is in het *Boek der Wijsheid* voorhanden; waar wij (XI. 17.) letterlijk lezen, *dat de almagtige hand van God de wereld uit eene ongevormde ftoffe gefchapen heeft*, en niet een der *Apocryfen* bevat het tegendeel. Geen wonder! zij zijn alle, de een min, de ander meerder met gebreken bezoedeld, welke men in de Christenleer niet kan aanwijzen. Hetzelfde *Boek der Wijsheid* toont nog eene fterke gehechtheid aan de Joodfche verwachting van tijdelijke vergeldingen der deugd en der ondeugd; waarom ook *den boozen flechte vrouwen en kinderen bedreigd worden* (III. 12.). De *onfterfelijkheid* wordt door *Jez. Sir.* zoo goed als ontkend, door anderen, inzonderheid door den fchrijver van het 2 *Boek der Makkabeën* met de grove Farireeuwfche leer nopens *de opftanding der dooden* verbonden. Terwijl de een zich van *teekenen aan den Hemel* eene hooge verbeelding maakt (*Brief van Jerem. V. 67.*); heerfchen bij den anderen allerlei bijgeloovige denkbeelden, gelijk dat van *fpokerijen* (*B. d. W.* XVII. 3.); een derde beveelt *het bidden en offeren voor afgeftorvenen, als een heilig en vroom werk* (2 *Makk.* XII. 43. v. v.), en elders wordt weder *het despotiek gezag van van den man tegen de vrouw* fchandelijk begunftigd (*Jez. Sir.* XXV. 26.). Wij behoeven geenszins aantewijzen, het geen alle onbevooroordeelden erkennen zullen, dat dit alles tegen de leer van JEZUS en de *Apostelen* regelregt ftrijde. Zelfs de *Engelenleer* des N. T. munt boven die, welke in de *Apocryfen*, inzonderheid in het boek *Tobias*, begrepen wordt, verre uit. Terwijl het laatstgenoemde verfcheide namen derzelve te noemen weet, kent het N. T. geene anderen, dan GABRIËL en MICHAËL, die reeds in het O. T. voorkomen. Doch in het gemeen zijn ten dezen aanzien de Joodfche fchriften met allerlei dwaasheden vervuld. Men leze alleen het boek *Henoch*, een der weinige *Pfeudepigrapha* van het O. T., welke voor de komst van den Zaligmaker kunnen vervaardigd zijn, om zich daarvan te overtuigen (*x*). Vele andere wanbegrippen komen in hetzelve, in het *Testament der* XII *Aartsvaders*, en in het IV *Boek Esra*, die beide nog door een' Christen vervalscht zijn geworden, voor, en het lust mij niet, dezelve op te noemen. Liever bepale ik mij bij het boek *Sohar*, welks voornaamfte begrippen door den geleerden HORN zoo getrouw en zoo voldoende zijn in het licht gefteld, dat het overfchrij-

(*v*). *De Nom. Permut.* p. 809. A. et al.
(*w*). *Quod deus est immut.* p. 232.
(*x*). Vide FABRIC. Cod. Pfeud. V. T. vol. I. p. 179. f. f.

ſchrijven der oorſpronkelijke woorden noodelooze pronk zijn zou (*x x*). HORN leert ons dan, dat in dit boek, gelijk in de ganſche Oosterſche Wijsbegeerte, de ſchepping door middel van *uitvloeijing* uit de Godheid, het welk het reinſte licht is, verklaard wordt. Het begin der wereldſchepping was de eerſte uitvloeijing van een' ſtraal, waaruit de wereld-vormende geest (*Adam Kadmon*) ontſtond, die door den eerſten ſtraal met den oneindige innigst verbonden, en aan den *Ormuzd* van ZOROASTER gelijk was. Voorts wierden er vier werelden; en wat ons menſchen inzonderheid aangaat, onze zielen hebben voor hare vereeniging met het ligchaam in Adam voorbeſtaan, en zijn door booze geesten verdorven geworden. Hare verbindtenis met het ligchaam dient tot hare ſtraf en reiniging, welke door gebeden en deugd moet daargeſteld worden; terwijl zich volgens den wil der Godheid alles eens moet zuiveren. Wanneer de ziel door ééne inwoning nog niet genoeg gereinigd is, om in de wereld der gelukzaligheid te kunnen komen, moet zij zoo lange in nieuwe woningen ommedolen, tot zij daartoe bekwaam is. Zie daar het ſtelſel van het zoo hoog geroemde boek *Sohar!* Men treft ſommige der opgegeven' denkbeelden ook bij 's Heilands tijdgenooten, zoo als die door het N. T. en FLAVIUS JOZEFUS beſchreven worden, aan, onder anderen de *leer der zielsverhuizing* (*y*). Doch deze koesterden ook vele andere dwaze en nadeelige gevoelens, welke door JEZUS en *de Apostelen*, gelijk ieder weet, overal nadrukkelijk wederſproken worden. Kortom, waar men het oog wende, men vindt dwalingen en gebreken in plaats van die verhevene begrippen, welke voor de bron des Christendoms zouden kunnen gehouden worden (*z*).

Met dit alles mogen wij geenszins ontkennen, dat alle de genoemde ſchriften een aantal goede en zuivere denkbeelden bevatten. Wij ſtaan zelfs toe, dat zij niet alleen in hunne begrippen nopens de Godheid boven de Heidenſche Wijsgeeren uitmunten; maar wij betwisten ook de meerdere *kracht en warmte* niet, door welke ſommigen derzelve veel meer, dan de werken der Grieken het gevoel en de verbeelding aandoen. Wil men eindelijk, dat de invloed der Griekſche Wijsbegeerte het zijne tot de ontwikkeling en volmaking dier denkbeelden bij eenige toegebragt hebbe, ook dit zullen wij niet loochenen; alleenlijk beweren wij,

(*x x*). Evenwel heb ik op andere plaatſen dezer Verhandeling het gemis van dit boek, en van een ander, *Jetzira* genoemd, en van meer diergelijke, welke ik, niettegenſtaande alle aangewende moeite, niet kon bekomen, zeer levendig gevoeld, en mij alleen van uittrekſels van anderen moeten bedienen.

(*y*). *Matt.* XIV. 2. *Joann.* IX. 2. FLAV. JOS. *Antiq. Jud.* Lib. XVIII. Cap. 2. *De Bell. Jud.* Lib. II. Cap. 12.

(*z*). Men zie HORN a. a. O. ſ. 410. f. f. Voorts vergelijke men STAHL *verſuch eines Systematiſchen Entwurfs des Lehrbegriffs Philo von Alexandrie* in EICHHORNS *Bibl. der Bibl. Liter.* IV. B. ſ. 800 f., 841, en elders BRETHSCHNEIDER *System. Darſtell. &c.* ſ. 147. f. f. — De Nederduitſche Lezer kan ook het een en ander vinden in de Verh. van BEEKHAUS *over het gebruik der Apocryfe Boeken des O. T.* in het *Haagſ. Gen. voor* 1806, bl. 170, 537 en elders.

wij, dat de *bron dezer denkbeelden* het O. T. geweest is, het welk dezelve in die klaarheid en zuiverheid bevatte, welke bij alle Wijsgeeren vreemd was. Daaruit volgt dan, dat alle verdiensten van het fchoone en goede, het welk deze Joodfche gefchriften geleerd bben, aan dit T. als deszelfs eigendom toekomt. En al bevond men thans nog, dat uezelve veel zuiverder en veel meer gelijk aan de Christenleer waren, men zou dit geenszins aan de gevorderde befchaving des menschdoms door de vereeniging van Oosterfche en Westerfche geleerdheid kunnen toefchrijven.

Laat ons eenige oogenblikken bij de befchouwing des O. T. vertoeven, *en toonen*, dat hetzelve eene Godsdienst- en zedeleer bevat, welke meer, dan eenige andere leer, met het Christendom overeenftemt!

De Godsdienstleer des O. T. is geenszins zoo *zinnelijk*, als de Heer EBERHARD voor- :eeft, die het *geestelijke* enkel als iets bijzonders, van den *volksgodsdienst* onderfcheiden, n eenige Joodfche Wijzen of Profeten toeëigent (*a*). Het is zeker bekend genoeg, dat ch het domme volk in menig tijdperk aan een' bloot zinnelijken Godsdienst verflaafd eeft. Niemand twijfelt er ook aan, of de Mozaïfche verordeningen liepen voor een groot gedeelte op de vervulling van ligchamelijke eerbewijzingen aan Jehova uit. Maar dit dunkt mij onaannemelijk, dat zulk eene bloot ligchamelijke vereering den geest en het doel van den Israëlitifchen Godsdienst zou uitgemaakt hebben, en ik volge daarin groote Geleerden (*b*). Het doel van den Wijzen Wetgever was geen ander, dan zijne Natie tot de vereering van den eenigen waren God door gehoorzaamheid en deugd te brengen; doch hij had eene zinnelijke Natie voor zich, welke in Egypte geheel bedorven was. Uitwendige plegtigheden zag hij, dat niet alleen bij haar als vereischten der Godsvereering, waarin zij met hare afgodifche naburen deelen wilde, wierden aangemerkt, maar dat tevens tot een' teugel tegen hare losbandigheid zouden verftrekken, van welke zij zich eenmaal door wezenlijke verlichting bekwaam geworden, gemakkelijk ontdoen zou. En nu verpligtte hij haar tot dezelve. Doch dat zij geenszins de hoofdzaak van zijn' Godsdienst waren, blijkt zoo wel daaruit, dat de *zedewet* de hoogfte plaats bij hem bekleedde, als uit zijne nadrukkelijke vermaningen der Israëliten tot zulk eene gehoorzame en opregte vereering van den waren God, welke meer dan ligchaamlijke Godsdienst was, en door hem als het voornaamfte wierd voorgefchreven, waar aan ook het nageflacht eeuwig moest gedenken (*Deut.* VI. 4. v. v.).

Maar was het voorwerp van de Godsdienstige vereering der Israëliten zelve wel dat rein,

(*a*). I. *Th.* f. 23. f. f.
(*b*). Zie bijv. MEINERS a. a. O. I. B. f. 70, 110, 111.
(*c*). a. a. O. f. 24.
(*d*). III. *Th.* f. f. 233. Verg. evenwel I. *Th.* f. 88.

rein, geestelijk Opperwezen, het welk alle beſchaafde Christenen thans eerbiedigen? EBERHARD zelf beſchrijft dit voorwerp hunner hulde: „ als een onzigtbaar, onſtoffe- „ lijk wezen, het welk niet kan afgebeeld worden, en dus geheel en al geestelijk is" (*c*); en uit deze beſchrijving mogt men veilig opmaken, dat hij daaraan niet getwijfeld had. Het is mij daarom duister, hoe hij op eene andere plaats kan geſchreven hebben: „ dat „ zich de Oosterling de Godheid geenszins geheel onſtoffelijk, maar als eene hoogst fijne „ lichtſtof voorſtelde, en dat PAULUS en andere heilige ſchrijvers (1 *Tim.* VI. 16. „ *Pſalm* CIV. 1, 2. 1 *Joann.* I. 5.) dit nagevolgd hebben" (*d*). Dit is mij klaarder, dat deze zijne beoordeeling van den Bijbel, hoe velen er ook hun zegel aan mogen hechten, uit de verkeerde toepasſing van de denkwijze der Oosterlingen op denzelven eenig en alleen ontſtaan, en even ongegrond is, als die van den beroemden TIEDEMANN, die hetzelfde begrip van de Godheid aan PLATO toekende (*e*). Noch het O., noch het N. T. noemt God ergens op die wijze een *licht*, dat het woord eigenlijk zou kunnen genomen worden. In *den eerſten brief van* JOANNES wordt de ſpreekwijze *een licht zijn* met *in het licht zijn* (*vers* 7.) verwisſeld, en het door de Oosterſche Wijsbegeerte van God gebruikte woord *op zijne zedelijke reinheid* overgebragt (*f*). In de andere plaatſen *Pſalm* CIV. 1, 2, welks aanhaling bij EBERHARD al weder ſtrijdig is met het geen hij elders zegt (*g*), en 1 Tim. VI. 16. wordt God alleen gezegd, *met licht omkleed* te zijn. Men vergeleek God van ouds bij Koningen en Vorsten, plaatſte zijnen troon in den Hemel, en was *licht* het ſchoonſte, dat de Oosterling kende, was eene helder verlichte Koningszaal zijn lievelingsbeeld, men eigende het fijnſte, doordringendſte licht aan de plaats van Gods gebied toe, en maakte die ongenaakbaar. Men ging hier toe nog te eer over, daar hij, bij zijne geduchtſte verſchijningen in onweders, met ontzettend licht omſtuwd was. Intusſchen was deze voorſtelling, althans nadat het volk uit zijne eerſte kindschheid was opgeheven, niets dan dichterlijke taal, waarbij misſchien enkel het denkbeeld aan eene zekere plaats, waar de Godheid onder het beeld van licht zijne heerſchappij meer dan elders doet doorſtralen, een denkbeeld, dat ook groote Christen-wijsgeeren omhelsd hebben, tot grond lag (*h*). Zoo min als het N. T. ſtelt derhalve het Oude God als eene *fijne lichtſtof* voor. En hoe kon het zulks ook doen, daar het hem als *een hemel en aarde vervullend geestelijk wezen* beſchrijft (1 *Kon.* VIII. 27. 2 *Kron.* VI. 18. *Jerem.* XXIII. 23, 24. *Pſ.* CXXXIX); ja daar MOZES, wien alle Profeten volg-

(*e*). *Geist der Speculativen Philoſophie* II. B. ſ. 114. f. f.

(*f*). Vooral verdient LOEFFLER *disſ. Johannis Epist.* I. *Gnosticos inprimis impugnari negans*, in *Comment. Theol.* cit. vol. I. p. 152 ſ. ſ. gelezen te worden.

(*g*). I. *Th.* ſ. 53.

(*h*). Zie HERDER *over de Hebreeuwſche Poëzij* I. D. bl. 69. v. v.

en, hem reeds van het *licht*, niet als deszelfs uitvloeifel, waarvan in den ganfchen niet [illegible] aagd wordt, maar als deszelfs fchepfel onderfcheidde (*Gen.* I. 3.)? Voor [illegible] schrijft het O. T. God op de waardigfte wijze. Hij is geen bloote befcherm- [illegible] n, maar de eenige, wien van alle fchepfelen de hulde toekomt (*Deut.* 39. [illegible] . 4. v. v. *Pf.* XXIX. 1. v. v. *Jes.* XIV. 5. v. v. (*i*)), die eeuwig zijnde, [illegible] C. 2.) de wereld op zijn bevel, en dus uit niets deed worden (*Gen.* I. 1, 3. XXXVIII. 4. v. v. *Pf.* XXXIII. 6, 9. *Spreuk.* VIII. 24. v. v. Verg. *Hebr.* 3. *Openb.* IV. 11.). Er is in de laatfte jaren, ook onder onze landgenooten, wel [illegible] vijfeld geworden, of zich de fchrijvers van den Bijbel, die in geene fcholen van Wijs- [illegible] n opgevoed waren, wel in de fijne onderfcheidingen van ftoffe en gedaante, en in de leer van *eene* [illegible] *ets* [illegible] ingelaten hebben; doch onzes inziens [illegible] n deze later opgeko [illegible] ger [illegible] enszins voor die mannen noodig, die [illegible] voudig leerden, dat *alles* [illegible] *oorfprong aan God verfchuldigd is*; en dat zulks [illegible] aangehaalde plaatfen begrepen wordt, is door anderen voldoende betoogd gewor- [illegible]. Vervolgens getuigt het O. T. ons, dat God de wereld naar zijn welbehagen [illegible] te, onderhoudt en beftuurt (*Gen.* I. 2. v. v. *Neh.* IX. 6. *Pf.* XXXIII. 9.); zijne voorzienigheid over alle bijzondere deelen gaat, vooral over den mensch (*Jez.* 26. *Pf.* VIII. XXXVI. 7. v. v. XCIII. 1.); welken hij van de geboorte af verzorgt, fteeds zijne liefde betoont (*Pf.* CXXXIX. 13. CXIV. 7. v. v.); terwijl hij aan alle zijne vereerders hunne zonde genadig vergeeft, en hen naar zijnen raad geleidt (*Pf.* [illegible] 8. v. v. LXXIII. 23). Nergens treft men deze voordragt van Gods beftaan, fchep- [illegible] ig en voorzienigheid zoo klaar, zoo zuiver, zoo ftellig, en zoo overeenkomstig aan de leer van JEZUS en de *Apostelen*, als in geheel het O. T. aan. En wat *het leven na dit leven* betreft, na al den ftrijd, dien de Geleerden gevoerd hebben, fchijnt dit toch gebleken te zijn, dat niet alleen EZECHIEL en DANIËL, maar ook DAVID, AZAF en JEZAIA hetzelve gekend hebben (*Pf.* XVII. 15. LXXIII. 24. *Jez.* XIV. XXVI. 14. *Ezech.* XXXVII. 11. v. v. *Dan.* XII. 1–3); al waren de voorftellingen van hetzelve bij MOZES en de *Profeten*, gelijk bij alle Oosterfche en Westerfche Geleerden, nog zeer donker. Wij herinneren ons hier de verklaring van PAULUS, dat JEZUS *het leven en de onverderfelijkheid aan het licht heeft gebragt door het Evangelie* (2 *Tim.* I. 9.) (*l*).

Misfchien zou de Heer EBERHARD in deze ftukken nog al toegevend zijn, mits wij

(*i*). Verg. (BAUERS) *Theologie des Alten Testaments* f. 29. f. f.

(*k*). Zie bijv. JUNGE *Christlicher Religionsunterricht von* DOEDERLEIN VII. *Th.* f. 9. f. f. 16. f. f.

(*l*). Verg., behalve STAÜDLINS bekende *disfert. in Comm. Theol.* Vol. I. p. 272. f. f., waar van BORGER de vertaling bezorgd heeft in de *Bibl. van Theol. Letterk.* VI. D. bl. 308. v. v. en anderen, bovenal den beroemden MUNTINGHE *gefchiedenis der menschheid naar den Bijbel* VI. D. bl. 81. v. v. en elders.

wij hem en anderen van onzen kant ook toegaven, dat er aan de *zedeleer des O. T.* zeer veel hapert. „ De zedelijke volkomenheid", dus laat hij zich hoofdzakelijk uit, „ komt „ bij den Griek onder de gedaante der *deugd*, bij den Oosterling onder die der *heiligheid* „ voor. De heiligheid is eene algemeene en ontkennende volkomenheid. Zij is niet meer dan onbevlektheid, tot welke men door de vermijding aller dwalingen en misstap- „ pen hoopt te geraken. Zoo wenschenswaardig deze volkomenheid zijn moge, men ziet „ echter, dat dezelve van een wezen met een zoo beperkt verstand, en met zoo leven- „ dige driften, gelijk de mensch, niet kan bereikt worden. De deugd der Grieken en „ Romeinen heeft groote en verdienstelijke mannen, de heiligheid der Oosterlingen groote „ dweepers, en verdienstelooze heiligen voortgebragt. — — De heiligheid der onbevlekt- „ heid gelooft de dweeper slechts in de afgescheidenheid van de wereld, door de onttrek- „ king van zich zelven aan alle werkzaamheid, en door de onthouding van alle menschelijke „ bezigheden te verwerven. Dit is reeds eene schadelijke zijde derzelve. — — Eene nog „ ergere is deze, dat zij de dweepers aandrijft, door bijgeloovige middelen te bereiken, „ het welk door natuurlijke onbereikbaar is; en dus door boetedoeningen, kastijdingen, „ zelfspijnigingen enz." (*m*). Omtrent het Oosten in het gemeen laten wij deze aanmerking gelden, al wat zij gelden kan; doch op het O. T. is zij niet toepasselijk. Deszelfs zedeleer is oneindig verre boven die der Oosterlingen en Heidensche Wijsgeeren beide verheven. *Opregte hartelijke liefde tot God* zagen wij boven reeds, dat de eerste plaats onder de leer der pligten bekleedt (*Deut.* VI. 4, 5.). *Eerbied*, *gehoorzaamheid*, *dankbaarheid* omtrent God zijn er naauw. mede verbonden (*Gen.* XXXIX. 9. *Ps.* CIII. 2. v. v. CXIX.). Ook zulk een *vertrouwen op God*, het welk zelfs in den bittersten tegenspoed niet mort, maar vaststelt, dat hij weldoet (*Job* I. 21. II. 10. *Ps.* XXIII. 1. v. v. CXIX. 65. v. v. *Hab.* III. 17, 18.), en zich van alle bijgeloovige middelen onthoudt (*Deut.* XVII. 9. v. v.). Doch het O. T. beveelt niet enkel pligten jegens God, maar ook, (om hier de gewone onderscheiding, zonder goed- of afkeuring, te behouden), pligten jegens ons zelve en anderen aan, en dit zijn niet enkel pligten van onthouding, maar ook van bedrijf. *Liefde tot de naasten* wordt er als een hoofdbevel in voorgeschreven (*Lev.* XIX. 17, 18.). De *Psalmen*, en *Spreuken*, en *Schriften der Profeten* zijn vol van schoone lessen ter beoefening van dezelve. Reeds bij *Job* (XXXI. 1. v. v.) vinden wij het bezoeken van weduwen en weezen in hunne verdrukking, en het zich zelven onbesmet bewaren van de wereld, het welk JACOBUS (I. 21.) den zuiveren en onbevlekten godsdienst noemt. Ja zoo verre zijn de heilige Schrijvers des O. T. af, van *deugd* als eene zaak van mindere waarde aantezien, dat zij dezelve boven *offeranden*, en *allerlei plegtigheden* verheffen. *Spreuk.* XXI. 3. en *Hoz.* VI. 6. wordt de uitoefening van *regt-*

vaar-

(*m*). I. *Th.* f. 71. f. f. Zie ook §. 90. f.

bron hunner kennis waren, hunne zuivere begrippen daaraan verfchuldigd geweest zijn. De Heiland zelf kan er met zijne *Apostelen* voor de Godsdienst- en zedeleer, welke zij verkondigden, veel voortreffelijks uit hebben overgenomen. Dit durven wij wegens de groote ervarenheid in deze fchriften, die hij, als leeraar opgetreden, overal deed blijken, en wegens het menigvuldig gebruik, dat hij van dezelve, als met zijne leer overeenkomftig, gewoon was te maken, te geruster vastftellen. Doch wij laten er terftond op volgen, dat dit het geheele gevoelen van EBERHARD ondermijnt; daar het dan geene vordering van den menfchelijken geest door eigen aandenken, geene vereenigde Westerfche en Oosterfche geleerdheid, maar *Goddelijke Openbaring* is, van welke JEZUS zich tot zijn eigen onderwijs bediend heeft. Immers wanneer wij de voortreffelijke Godsdienst- en zedeleer des O. T., waarvan wij eenige plaatfen hebben aangewezen, in het oog houden, en de zaak tevens onpartijdig beoordeelen, kunnen wij het begrip eener Goddelijke openbaring van hetzelve niet afzonderen.

Het geen de grootfte denkers, de Grieken, mannen, die door eene milde natuur, door de vrijheid, door dagelijkfche aanvuringen hunner eerzucht geholpen, geheele zamenftellen van wetenfchap uitvonden, niet hadden kunnen tot zekerheid brengen, of niet eens hadden kunnen denken, dat wisten de arme, van alle Natien verwijderde, door luchtgeftel en despotisme ontmoedigde Hebreërs. Dat wisten zij, dat geloofden zij, daarmede oefenden en vertroostten zij zich in een' tijd, toen *Griekenland* nog in zijne barbaarschheid lag, toen ROMULUS nog moest geboren worden; en verliep zich, ook volgens EBERHARD, tweemalen achter elkander de Wijsbegeerte in de doolhoven der twijfelarij, de Godsdienst- en zedeleer bleven bij de besten der Israëliten in alle eeuwen ongefchonden. Zij wierden zelfs gaande wegs meer opgeklaard, en noch de fcheuring der twee rijken, noch de wegvoering naar Babel, noch eindelijk de verwoestingen van ANTIOCHUS konden hun geloof doen bezwijken. Van waar dit alles? —— Voeg er bij, het geen EBERHARD zelf met vele Geleerden niet geheel te onregt aanneemt, dat de Oosterling niet denken kan, dat verbeelding en dweeperij hem bij de eerfte poging zoo ligt vervoeren! — herinner u ook den ellendigen ftaat, waarin de meeste kunsten en wetenfchappen bij hen nederlagen; iets, het welk EBERHARD dermate overdreven heeft, dat de *eeuw van* DAVID, hunne gouden' eeuw, naauwelijks bij de *Homerifche* der Grieken zou kunnen vergeleken worden (*p*)! En nu vrage ik u nogmaals: van waar hunne Godsdienst- en zedeleer zoo voortreffelijk boven die der meest beroemde Volken? zal men de Gefchiedenis en de Wijsgeerte te hulp roepen, om dit eenig verfchijnfel natuurlijk te kunnen verklaren? Zal men bijv. met EBERHARD (*q*) het geloof der Israëliten aan een ee-

(*p*). III. *Th.* f. 36, 37.
(*q*). I. *Th.* f. 86, 87.

inboezeme, hunne driften leide, en hunne harten reinige; hoe zij ook allen menschen, zonder onderscheid der volken, eene onderlinge goedwilligheid, als die van broeders en zusters in een huisgezin, predike. Men vergete niet, hoe zij elk en een iegelijk met de vaste hoop wil vervullen, van alle zijne gebeden, die hij tot den vader der geesten om wijsheid en deugd opzendt, met licht en kracht, en dus met de gewenschte verhooring te zien achtervolgen (*s*); en nu vergelijke men, op het voetspoor van den geleerden LIMBORCH (*t*) en anderen, het geen in het O. T. begrepen is. Men lette eindelijk op de *leer der onsterfelijkheid*, die groote bron van deugd en troost, die nooit regt was geopend geweest. JEZUS CHRISTUS opende dezelve, en, om in zijn eigen beeld te blijven, al wie tot hem komt, drinkt uit de levensbron, en wordt nooit dorstig (*u*). Van zijnen tijd af geloofde het menschdom aan eene *personele* onsterfelijkheid. Nooit heeft zich een geest van algemeene twijfelarij tegen dezelve aangekant. Het was voor onzen leeftijd bewaard, dat eene geheele wijsgeerige schole, (men gevoelt, dat ik van de *Schellingiaansche* spreke), tegen deze leer zou opstaan. Doch het getal dier verbijsterden is niet noemenswaardig bij hen, die aan dezelve getrouw vasthouden, en de *personele* onsterfelijkheid is hun alleen eene ergernis, wijl zij in de doolhoven van een verfijnd *Pantheisme* die gezonde rede verloren hebben, die niet alleen een' DE GROOT, een' FENELON, een' NEWTON, een' LEIBNITZ, maar ook een' MENDELSOHN en een' KANT aan dit geloof verknocht hield, en een' FICHTE tot hetzelve te rug voerde.

Zoo hebben wij dan nu de beschouwing van de begrippen der Westersche en Oostersche geleerden ten einde gebragt. Wij hebben het N. T. bij dezelve vergeleken, en meenen overtuigend getoond te hebben, dat JEZUS van Nazareth eene leer heeft verkondigd, welke nooit in iemand is opgekomen. Door deze beschouwing vertrouwen wij onverwinnelijk gemaakt te hebben, het geen wij eerst uit geschiedkundige getuigenissen bewezen hadden. Wij vertrouwen derhalve de stelling van EBERHARD, als zou de oorspronkelijke Christenleer uit de vereeniging van Oostersche en Westersche geleerdheid, inzonderheid uit de begrippen der *Madraschiten*, en dus van menschen afkomstig zijn, wederlegd te hebben. Voor het overige mag men nu van twee dingen kiezen, of dat JEZUS door eigen nadenken tot zijne Godsdienst- en zedeleer gebragt is, of dat hij die van God zelven heeft ontvangen. Alleenlijk verlieze men niet uit het oog, het geen REINHARD en WOLTERBEEK bondig betoogd hebben, dat, noch de omstandighe-

(*s*). Zie *Joann.* IV. 24. *Matt.* VII. 7. v. v. X. 28. v. v. V. 8., 43. v. v. *Rom.* VIII. 15. v. v. 2. *Cor.* VII. 1. *Rom.* XII. 1. v. v. *Efez.* IV, 1. v. v. *Philip.* IV. 6., 7. 1 *Tim.* II. 1. v. *Jac.* I. 2-17. 1 *Joann.* IV. 7. v. enz. enz.

(*t*). *Vriendelijke onderhandeling met een' geleerden Jood*, bl. 614. v. v.

(*u*). Zie *Matt.* V. 10. v. v. XXV. 31. v. v. *Luk.* XVI. 19. v. v. *Joann.* V. 28., 29. XI. 26. 2 *Cor.* IV. 17, 18. V. 1., 2. en elders.

TWEEDE DEEL,

Waarin getoond wordt: „ Dat de Hoofdleeringen *des „ Evangelies nopens den Perfoon, de waardigheid en het „ karakter van* JEZUS, *niet in eenen* Allegorifchen, *„ maar eigenlijken zin verftaan, en dat* al het „ Wonderbare *en* Goddelijke, *het welk vol- „ gens het Nieuwe Testament met de eerfte „ verkondiging des Evangelies vergezeld ging, „ inzonderheid de verhaalde* Wonderwer- „ ken, *niet als dichterlijke bijfieraden, „ maar als wezenlijk gebeurde dingen „ begrepen moeten worden.*"

Na dat wij het geheele hoofddenkbeeld van den Heer EBERHARD, als zou de oorfpronkelijke Christenleer uit de vereeniging van het Oostersch gevoel met het Grieksch denkvermogen, inzonderheid uit de begrippen der *Joodsch-Alexandrijnfche* Geleerden, of zoogenoemde *Madrafchiten*, en dus van menfchen afkomstig zijn, wederlegd hebben, kan men het daarvoor houden, dat alle zijne gevolgtrekkingen, welke op dat denkbeeld rusten, te gelijk wederlegd zijn, en van zelve vervallen. Het vervalt derhalve, dat „ zoo wel de voorname of *hoofdleeringen* des Evangelies, nopens den perfoon, de waar- „ digheid, en het karakter van den ftichter des Christendoms, als *al het wonderbare en „ regtftreeks Goddelijke*, waarmede de eerfte verkondiging van hetzelve, volgens de „ verhalen der gewijde fchriften van het Nieuwe Testament vergezeld ging, in *geenen „ eigenlijken*, maar enkel *Allegorifchen* zin opgevat, en inzonderheid het laatfte, alles „ namelijk, wat de verhaalde *wonderwerken* betreft, flechts als dichterlijke bijfieraden, „ aan den ftijl der Gefchiedfchrijveren van dien tijd eigen, en overeenkomftig den toen- „ maligen fmaak, befchouwd zouden moeten worden." Intusfchen bemerkt ieder een, dat het eene ongemeene kracht aan onze wederlegging zou bijzetten, wanneer wij ook de ongegrondheid dezer gevolgtrekkingen, afzonderlijk befchouwd, bij den vinger konden aanwijzen; daar dezelve bij EBERHARD zelfs onder *de bewijzen voor zijn hoofddenkbeeld* voorkomen, en het Genootfchap met het uitfchrijven der prijsvrage niet onduidelijk heeft te kennen gegeven, dat het eene afzonderlijke toetfing dier gevolgtrekkingen begeerde.

Twee hoofdzaken worden in de prijsvraag als het onderwerp der wed geven. Vooreérst moeten wij toonen, *dat de voornaame of hoofdleeringen nopens den Persoon, de waardigheid en het karakter van* JEZUS *niet in schen, maar eigenlijken zin behooren opgevat te worden.* In de tweede pl *wonderbare en regtstreeks Goddelijke, waarmede de eerste verkondiging des gezeld ging, niet als louter dichterlijke bijsieraden, aan den stijl der Ge van dien tijd eigen, en overeenkomstig den toenmaligen smaak, maar a beurde dingen moet begrepen worden.* Dit zal dan *de twee stukken van uitmaken.*

De Heer EBERHARD heeft zich zeker over *alle* de leeringen des Chris den Persoon, de waardigheid en het karakter van JEZUS niet verklaar bijv. in het gansche werk bijna geen enkel woord over de *verzoening doo en sterven*, welke, hoe ook begrepen, van de hoofdleeringen des Christ den Verlosser niet kan afgezonderd worden, en hetzelve boven alle mens heft. Evenwel laat hij zich over andere hoofdleeringen nopens den Persoo heid en het karakter van Jezus zelven breedvoerig uit. Men bemerkt dezelve in *geenen eigenlijken*, maar *Allegorischen* zin wil opgevat hebben. zijne denkbeelden in verband staan, zal men waarlijk bij de eerste lezin niet ligt doorzien kunnen. Bedriege ik mij na eene gedurige herlezing ni dezelve hier op neder: „ De schriften des N. T., inzonderheid PAUL „ toenmalig gebruik der Geleerden, inzonderheid der *Madraschiten*, wan „ als *Zoon van God* en *Messias voorstellen.* Te weten: ten tijde van het „ schen Staats had men zich met eenen toekomenden redder, of *Messias* gevl „ kwam niet, en nu begon men eenen *Messias van Hemelschen oorsprong*, „ *eeuwig zou heerschen*, te verwachten. Dit denkbeeld wierd vervolge „ keld door den Wijsgeerigen Godsdienst, dien men aannam, zijnde een „ Oostersche en Grieksche, inzonderheid *Platonische* Wijsbegeerte, en d „ *rizeerde* men de gezegden der oude Profeten. De Schrijvers des N. T „ PAULUS, handelden op dezelfde wijze. Zij plaatsten de beelden, of „ merkwaardige personen en zaken van den Godsdienst, en derhalve den „ Hemel; schoon de *Theorie* van JOANNES in zoo verre van die van „ schilt, dat de eerste hem als *Gods Almagtige scheppingskracht*, de „ *eeuwig Goddelijk ideaal* beschrijft. Op dit denkbeeld was het geloof a „ ding, Hemelvaart, en zitting ter regterhand Gods gegrond. Het is z

„ der *Apostelen*, heeft men in de Christenkerk doorgaans andere gedachten gekoesterd; „ maar hiervan zijn redenen te geven. De Apostelen namelijk hadden hunne fchriften „ alleen aan de geleerde voorftanders der gemeenten gerigt. Dus waren die fchriften „ den leeken weinig bekend geworden; te minder, daar de Christenleer flechts bij monde „ voortgeplant wierd, en de Nieuwbekeerden enkel door eene korte geloofsbelijdenis on„ derrigt van dezelve verkregen. Toen vervolgens JUSTIJN *de Martelaar* en andere „ geleerde Wijsgeeren die geloofsbelijdenis wilden verdedigen, kenden zij ook de fchriften „ der Apostelen niet. Zij moesten daarom hunne Wijsbegeerte te hulp nemen, welke „ natuurlijk verre van het oorfpronkelijk Christendom afweek. En daaraan is het, dat „ de nakomelingfchap de eigenlijke verklaring der hoofdleeringen nopens den Verlosfer „ verfchuldigd is." Zie daar de breedvoerige voordragt van EBERHARD kortelijk zamengetrokken (*w*), en tevens de gelegenheid aangeboden, om, indien het thans voegde, een geheel boek te fchrijven! De geleerde man bedient zich van redenen, welke hij zoo wel uit den tijd vóór en nà de invoering der Christenleer, als uit het N. T. ontleent. Het onderzoek dezer redenen geeft ons juist drie bijzonderheden aan de hand, met welke wij bewijzen willen, dat de hoofdleeringen nopens den Perfoon, de waardigheid, en het karakter van JEZUS geenszins in zulk eenen Allegorifchen zin, als hij voorflaat, maar eigenlijk moeten genomen worden.

De begrippen der Joodfche en Griekfche Geleerden, inzonderheid der Madrafchiten, vóór of in den tijd van CHRISTUS, *kunnen ons, naar dat wij dezelve thans nog kunnen nagaan, in geenen deele nopen, om de Christenleer nopens den Perfoon, de waardigheid en het karakter van* JEZUS *in eenen Allegorifchen zin, en anders, dan eigenlijk, te verklaren.*

Het geen in het eerfte deel over de zucht tot *Allegorizeren*, welke vóór of in den tijd van JEZUS onder de geleerde Joden heerschte, gezegd is geworden, zal ik thans niet te rugge trekken. Alleenlijk ontkenne ik, dat zij de voorfpellingen der Profeten in zulk eenen geestelijken zin uitgelegd hebben, dat daar door het eigenlijk begrip van een' *Mesfias* van Hemelfche afkomst, waardigheid en beftemming verloren ging. PHILO, wiens λόγος, uit misverftand van PLATO, een van God gefchapen wezen, en geenszins de *Mesfias* is, gewaagt nergens in zijne fchriften van dien *Mesfias*; maar toont in drie of vier plaatfen, welke de Geleerden bijgebragt hebben, enkel een' gelukkiger tijd te verwachten, waarin de natie zedelijk verbeterd, en de Mozaïfche Godsdienst heinde en verre onder de Heidenen zou uitgebreid worden. JOZEFUS befchouwde de voorzeggingen, gelijk het gros der Natie, als beloften van een' *Mesfias*, die eene aardfche heerfchappij bezitten zou; waarom hij dezelve, gelijk ieder weet, uit lage vleizucht op VESPASIANUS toepaste. In de *Apocrijfe Boeken* des O. T. komt het woord *Mesfias* nergens voor. Ook tref-

(*w*) III. Th. f. 57, 67. f. f. 83–134. Vooral zie men f. 106, 107. en 124–126.

treffen wij niet ééne uitdrukking in dezelve aan, welke de hoop op eenen *Mesſias* aangaat; het IV *Boek Esra* uitgenomen, het welk wij reeds gezegd hebben, dat door eenen n Christen aanmerkelijk is vervalscht geworden; terwijl het daarenboven zeer aardsch- denkbeelden nopens den *Mesſias* bevat. Uit alle deze boeken blijkt het derhalve et ..s, dat de geleerde Joden vóór of in den tijd van den Zaligmaker eenen *Geestelijken n Hemelſchen Mesſias* te gemoet zagen; veel minder, dat zij van de voorſtellingen des O. T. Allegoriën gemaakt hebben, bij welke alle eigenlijk begrip moest wegvallen. Wilde men misſchien zoo iets uit het algemeen ſtilzwijgen beſluiten, dan zou men eerst moeten aanwijzen, welk verband er tusſchen dit ſtilzwijgen en hunne Allegoriſche verklaringen geweest zij. Ook zou men tegen den geest, die overigens in hunne ſchriften heerscht, n dus tegen de *Analog* n. De *Allegorizerende* PHILO voorſpelt niet alleen eene zed tie, maar eene uitbreiding van derzelver Godsdienst onder de Heiden ke welvaart, door haar in Palestina te genieten. De *Apocrijfe Boeken* aardſche uitzigten. Het verblijf der Joden in hun vaderland, de voo during luister hunner heerſchappij, de overwinning der Heidenen, derzelver toetreding tot den Mozaïſchen Godsdienst ...... dit zijn de verwachtingen, welke bij JEZU , BARUCH, TOBIAS en elders voorkomen. Zelfs in het *Boek der Wijshe* ordt Israëliten toegezegd, dat zij *de Heidenen oordeelen, en altijd heerſchen zul* 7. v. v.) (*x*).

Intusſchen is het mogelijk, dat andere rde oden volgens het gevoelen van EBERHARD gedacht hebben, en daar de en dage in het boek *Sohar* en bij de *gumisten* ſporen te vinden zijn. tzoeken wij deze dan! De *Targumisten* beſchrijven den *Mesſias* doorgaans als eenen *aardſchen Koning*, die het rijk van Israël bevestigen, en de vijanden overheerſchen zal. Zij gewagen niet alleen van de gehoorzaamheid aan den *Mesſias*, *den Zoon van David*, *hunnen Koning*, of van de *ſchattingen*, die men hem zal opbrengen; zij zeggen niet alleen, dat hij zijne heerſchappij in Israël oefenen zal (*y*); maar zij getuigen van denzelven, *dat hij tegen zijne vijanden een leger zal aanvoeren, en deszelfs Koningen dooden* (*z*). *Hij zal Israël op het einde der dagen verlosſen* (*a*). *Hij zal hetzelve den Gog doen overwinnen* (*b*), die benevens *den Magog en Amalek onder*

(*x*). Verg. *Pſalm. Sal.* XVII. 32, 33. apud FABR. *Cod Pſeud.* V. T. Vol. p. 966. Voorts verwijze ik naar SCHMIDTS *Bibliothek* I. B. ſ. 8. f. f. (BAUERS) *Theologie des Alten Testaments* ſ. 409. f. f. BECKHAUS t. a. p. bl. 153. f. ſ. en BRETSCHNEIDERS Verhandeling *ueber das Mesſiasreich nach dem 4 Buch Esdra* in HENKES aangeh. *Muſeum* III. B. 3. ſt. ſ. 476. f. f. benevens deszelfs *Systemat. darſtellung* &c. ſ. 342. f. f.

(*y*). *Targumist. ad Jeſ.* XVI. 1. *Hoſ.* III. 5. *Mich.* V. 2.

(*z*). *Targ. Jon. et Hieros.* ad *Gen.* XLIX. 11.

(*a*). *Targ. Jon. ad Exod.* XL. 9.

(*b*). *Targ. Jon. ad Exod.* XL. 11.

der zijne handen vallen zal (*c*). Hoe jonger de *Targumisten* zijn, hoe buitenſporiger; zoo zelfs, dat zij van *twee Mesſiasſen*, *den Zoon van* EFRAIM *of* JOZEF, en *den Zoon van* DAVID ſpreken, terwijl zij aan den eerſten den geringen, aan den tweeden den verhevenen ſtaat, welke in het O. T. voorzegd worden, toekennen (*d*). De zuiverſte van allen is ONKELOS, die wel deze en gene plaats van den *Mesſias* uitlegt, en hem *als Koning* laat heerſchen, maar het ook daarbij berusten laat (*e*). Nu en dan beſchrijven de *Targumisten* den Mesſias wel met verhevene bewoordingen; maar nergens vindt men, mijnes wetens, eenige gelijkheid met de leer des N. T. nopens den Perſoon, de waardigheid, en het karakter van den *Mesſias*. En al meende men hier of daar iets, het welk daar van gewaagde, aangetroffen te hebben, het zou voor EBERHARDS gevoelen niets baten; wijl het geenszins zulke *Allegoriën* van het O. T., als deze wil, en dus gelijk aan die, waardoor het Paradijs, de tempel en andere heiligdommen in den hemel geplaatst wierden (*f*), zijn zouden. Het boek *Sohar* kan hem even min dienen. Ik ontkenne wel niet, dat dit boek eenen *Mesſias* van hemelſche afkomst, waardigheid en beſtemming beſchrijft, maar deze beſchrijving wordt in de beruchte ספירות (*Sephiroth*) geenszins begrepen; daar deze niet anders is, dan de *perſoonsvoorſtelling der Goddelijke eigenſchappen*, welke men in onderling verband wilde brengen. Wij bedoelen andere plaatſen, zoo als die, waarin de *Mesſias de Heer van David*, *de Heer der onderwereld*, *de Heer van den Engel des dienstes*, *de Zoon des Allerhoogſten*, *des Heiligen*, *des Hooggeprezenen*, *voor wien zich alle zonen der wereld nederbuigen*, genoemd wordt (*g*). Het ſchijnt hem ook als *den Verzoener van Israëls zonden*, (het welk nogtans een zeer bekrompen denkbeeld zijn zou) voor te ſtellen (*h*); hoewel de vergelijking van andere plaatſen, alwaar het zelfde aan den vrome in het gemeen wordt toegekend (*i*), duidelijk leert, dat zulks niet meer, dan ſchijn is. Maar zelfs de aan het N. T. meest overeenkomstige beſchrijving in dit boek is eensdeels geheel iets anders, dan eene Allegorie des O. T., welke het eigenlijk hemelsch beſtaan en werken van denzelfden Mesſias, die op aarde verſchijnen moest, wegneemt; anderdeels door onbepaalde uitdrukkingen van de duidelijke leer des N. T. zeer onderſcheiden. Zeer waarſchijnelijk zijn deze en diergelijke uitdrukkingen inſchuifſelen van eene latere hand, welke de oude *Kabbalistiſche* begrippen heeft willen ver-

(*c*). *Targ. Hieros. ad Num.* XI. 26. *Jon. ad Num.* XXIV. 20. 24.
(*d*). *Targ. Megill. in Cant.* IV. 5.
(*e*). *Targ. Onk. ad Gen.* XLIX. 10. *Num.* XXIV. 17. Plura vide apud BUXTORFIUM *lexic. Chald. Rabb. et Thalm. Col.* 1267-1273.
(*f*). *Targ. Pſeud-Jon. ad Gen.* II. 8.
(*g*). *Sohar Tom.* I. fol. 71. et 88. *ed. Sulsb.*
(*h*). *Tom.* II. fol. 85.
(*i*). *Tom.* III. fol. 24 et 72. Plura vide apud SCHOETGENIUM et SCHMIDTIUM ll. cc.

fchappij waren (*Pf.* CX. 4.); waarom het *hemelfche* in den *Mesfias*, en bij DAVID (*Pf.* II. 6, 7.), en bij JEZAIAS (VIII. 23. IX. 1–6. (*o*)), en bij MICHA (V. I. (*p*)), en bij DANIËL (VII. 13, 14. (*q*)) op den voorgrond geplaatst wordt. Al verder ontleenen de latere Profeten bij de befchrijving van den MESSIAS zoo wel hunne uitdrukkingen van *eene aardfche heerfchappij*, als hunne voorgangers. JEREMIAS (XXIII. 1. v. v.), EZECHIEL (XXXVII. 21. v. v.) en ZACHARIAS (VI. 12.) behoeven alleen genoemd te worden. De Profeten des O. T. mogen derhalve daarin verfchillen, dat de één een klaarder uitzigt in de toekomst opent, of den *Mesfias* meer als menfchenheiland teekent, dan de ander; zij ftemmen allen, van DAVIDS tijd af tot na de Babijlonifche gevankenis toe, in de hoofdzaak overeen. Hun *Mesfias* is een *hemelfche Mesfias*, en dus, of uit den hemel afkomstig, met eene hemelfche waardigheid toegerust, of voor den hemel beftemd. Intusfchen werkte de geest der tijden met het karakter der Joodfche Natie ten fterkften tot misverftand hunner voorzeggingen mede. Zinnelijkheid en Nationale eigenliefde dreven de Joden reeds fpoedig, om dezelve van eenen aardfchen redder en eene aardfche heerfchappij te verklaren. De *Babijlonifche* gevankenis, de beoorlogingen der *Asfijrifche* vorsten, de verdrukkingen door de *Romeinen* zullen dat geloof als eene zoete vertroosting, ook bij de Edelen en Priesters, aangekweekt hebben. Hoe hooger' rang iemand in de maatfchappij beklommen had, hoe vuriger hij gehoopt zal hebben, dat de gewenschte verlosfer nog in zijnen leeftijd komen zou. Hij *Allegorizeerde* dus waarlijk, maar deed het zoo, dat hij naar den wensch van zijn hart den *hemelfchen Mesfias* in eenen *aardfchen* veranderde (*r*).

Met het een en ander loochene ik evenmin, als in het eerfte deel dezer verhandeling, den geheelen invloed, die zeker mengelmoes van Oosterfche en Griekfche, inzonderheid *Platonifche Wijsbegeerte* bij de geleerde Joden, vooral te Alexandrie, op de uitlegging van het O. T. mag gemaakt hebben. Ik late het ook uit vreeze van te groote uitvoerigheid berusten, of het hun gemeen geweest zij, van alle merkwaardige Perfonen en zaken *Idealen* in den hemel te plaatfen. Dit ontkenne ik, (het welk hier alleen het ftuk van onderzoek is), dat zij het *Ideaal van hunnen Mesfias*, meestal uit liefde voor het *Platonisme*, en naar den zin des Griekfchen Wijsgeers in den hemel geplaatst, en, wanneer zij *van een' Mesfias van hemelfche afkomst en hemelfche beftemming* gewaagden, daaraan die beteekenis gegeven hebben. Wat zijn toch de *Idealen van* PLATO? „ eeuwige en volko-

„ me-

(*o*). Zie VAN DER PALM I. D. bl. 239. v. v.

(*p*). Zie E. F. K. ROSENMULLER *ueber die Geburt des Heilandes von der Jungfrau* in GABLERS *Journal für auferlefene theologifche literatur* II. B. f. 259. f. f.

(*q*). Zie BAUER a. a. O. f. 405. f. f.

(*r*). Verg. LIMBORCH t. a. p. bl. 37. v. v. 396. v. v.

elk verdienen gelezen te worden (z). — Gaat het nu door, dat men PLATO zoo verſtaan moet, dan kunnen de Joodſche Geleerden voor of in den tijd van CHRISTUS door de *Platoniſche Wijsbegeerte* geenszins tot de *Allegoriſche* denkbeelden van een' Mesſias van hemelſche afkomst en hemelſche beſtemming, wien zij buiten God aanwezig geſteld moeten hebben, dan door algemeen misverſtand, zijn verleid geworden. Wij voegen er vooral bij, dat de Heer EBERHARD, zoo verre wij weten, zulk eene aanwending dier Wijsbegeerte met niet één voorbeeld uit de Joodſche ſchriften voor CHRISTUS heeft trachten te bewijzen. Doch deze nalatigheid verklare ik daaruit, dat alle voorbeelden van *Allegoriën* ten dezen aanzien geheel ontbreken. Alleen beroept zich EBERHARD op eenige plaatſen des N. T. Welaan! Laat ons deze heilige oorkonden zelve raadplegen! —

De ſchriften des N. T. drukken zich ten aanzien van den perſoon, de waardigheid en het karakter van JEZUS *zoo uit, dat wij deze hoofdleeringen geenszins in eenen Allegoriſchen zin kunnen, maar eigenlijk moeten opvatten.*

Wij willen de leer des N. T. opgeven, maar om alle dwalingen op de beste wijze voor te komen, zoo veel mogelijk de eigen' woorden van JEZUS en de *Apostelen* kiezen, welke allen, gelijk CLARISSE en anderen in hunne reeds aangehaalde werken getoond hebben, in de hoofdzaak zamenſtemmen; terwijl EBERHARD het tegendeel wel gezegd, maar geenszins met geldende bewijzen voorzien heeft.

Na dat dan van vroegen tijd af de Profeten van den *Mesſias* als Gods buitengewonen gezant, ja als den *Heer van* DAVID getuigd hadden (*Matt.* XXII. 42. v. v. *Luk.* XXIV. 25. v. v. *Joann.* V. 39., waar περὶ ἐμοῦ zoo veel is, als ὅτι ὁ πατὴρ ἀπέσταλκέν με, zie *vers* 36. v. v. 1 *Pet.* I. 10. v. v.), verſcheen hij, toen de beſtemde tijd daar was, onder den perſoon van JEZUS (*Gal.* IV. 4.). Die was niet alleen wegens zijne ongewone geboorte van hooge afkomst (*Luk.* I. 35.), maar de eenige, geliefde, eigen zoon van God (*Joann.* III. 16. *Matt.* XVII. 5. *Rom.* VIII. 32.), die, volgens de gemeenſte denkwijze der uitleggers in ſommige plaatſen (*Rom.* IX. 5. 1 *Joann.* V. 20.) zelf *God* genoemd wordt. Hij was het afſchijnſel van 's Vaders heerlijkheid, het uitgedrukte beeld zijner zelfſtandigheid, de Gezagvoerder (πρωτότοκος) over de ganſche ſchepping, door wien alles gemaakt is geworden en beſtaat (*Hebr.* I. 3. *Col.* I. 15. v. v.). Dien Zoon zond God nu uit liefde voor het menschdom op aarde neder (*Joann.* III. 16. *Rom.* VIII. 32.). Hij zelf, rijk aan eere, had die genade, van zich te vernederen, van mensch te worden, en onder menſchen te komen wonen (*Joann.* I. 14. 2 *Cor.* VIII. 9). Doch hij kwam op aarde met het hooge gezag des Vaders, die hem tot zijne groote verrigtingen met wijsheid en kracht toegerust had (*Matt.* XI. 27. *Joann.* V. 30. v. v. X. 36. *Hand.* X. 38). Zij-

(z). *Syst. der Plat. Phil.* III. B. ſ. 149. f. f. *Geſch. der Phil.* II. B. ſ. 296. f. f. 390, 412. cf. WIJTTENB. *Plat. Phaed.* p. 269. ſ. ſ.

verlaten had, wordt hij ons als in den hemel voorgedragen. Voeg er bij, dat de *Idealen*, niet meer, dan *bloote grondwezens*, zijnde, en *elk op zich zelve bestaande, geene werking op elkander uitoefenen, en geene meerderheid het eene boven het andere bezitten.* Maar zoo is het met den *hemelschen* JEZUS volgens het N. T. niet. Hij heeft de *wereld geschapen* en *bestuurt dezelve.* Zijne *heerschappij* verkeert *over alle dingen.* Ook de *Engelen* zijn hem *onderworpen.* Eindelijk zijn PLATO's *Idealen* geheel en al *onstoffelijk;* maar het N. T. leert ons *het deelgenootschap van 's Heilands ligchaam in zijne hemelsche verheerlijking* (*a*).

De aangevoerde redenen komen mij zoo beslissend voor, dat die plaatsen des N. T., met welke EBERHARD zijn gevoelen tracht te staven, onmogelijk naar zijnen zin verstaan kunnen worden. Zij zijn alle uit den *Brief aan de Hebreën* genomen, eenen brief, die, naar den smaak en de bevatting der Joden geschreven, zich gemakkelijker naar elks begeerte laat verklaren, dan menig ander geschrift in den Bijbel. „ *Hebr.* XII. 22-24. „ wordt onder de overige heilige dingen, die in de bovenzinnelijke wereld zijn, ook de „ *Middelaar des N. T.*, JEZUS gerekend. Dus behoort de Middelaar des N. T., „ JEZUS, de *Messias* tot de eeuwige, goddelijke Idealen der bovenzinnelijke wereld" (*b*). Zoo redeneert EBERHARD over deze eerste plaats, van welke hij gebruik maakt. Maar waaruit blijkt het, dat de door den briefschrijver opgenoemde dingen alle *bovenzinnelijk* zijn? De geleerde man heeft uit het oog verloren, dat de zinsnede *vers* 22-24. in *haar geheel* als tegenstelling tegen *vers* 18-21. moet beschouwd worden, zonder deze tot alle de opgenoemde bijzonderheden uitterekken; onder welke sommige, dat is, *de vergadering der eerstgeborenen, die in den hemel opgeschreven zijn*, en *het bloed der besprenging* zeker op aarde moeten gezocht worden. Doch genomen eens, dat ons hier alleen *heilige dingen in de bovenzinnelijke wereld* beschreven worden, het zijn daarom *geene Platonische Idealen*, ja het *kunnen* zoodanige *niet zijn;* daar er, en de *Engelen*, en de *zielen der zalig gestorvenen*, en *God* zelf onder gesteld worden. *De berg Sion, de stad des levenden Gods, en het hemelsch Jeruzalem* zijn dus, gelijk EBERHARD zelf niet te keer gaat, alle bewoordingen, welke van den Joodschen staat ontleend, en op de *plaats der hemelsche gelukzaligheid* toegepast zijn, en de *Middelaar des* N. T. is die JEZUS, die nog op aarde door zijne leer, en in den hemel door zijn bestuur het menschdom tot God te rugge brengt (*c*). Niet zwaarder weegt de redenering, welke EBERHARD over *Hebr.* IX. 11,

(*a*). VAN HENGELS Verhand. *over de hemelvaart en koninklijke waardigheid van* JEZUS, *in het Haagsf. Gen. voor* 1808; inzonderheid bl. 69. v. v.

(*b*). III *Th.* f. 117. verg. 111. f. f.

(*c*). Men zie KNAPPS schoone *Prolusio in locum ex Ep. ad Hebr. Cap.* XII. 18-24. in deszelfs *Scripta Varii Argumenti* Tom. I. p. 257. f. f.

11, 12. houdt (*d*). Zie hier zijne verklaring: „ CHRISTUS is gekomen, om de „ gepries ter toekomende wereld te zijn, door een grooter en volkomener tabernakel, de hand gemaakt is, die alzoo niet gebouwd is (een Idealische tabernakel), bokken en kalveren bloed; maar hij is door zijn eigen bloed, (hetwelk, „ g nij zelf, bovenzinnelijk is), eenmaal ingegaan in het allerheiligste, en heeft eene „ eeuwige verlossing daargesteld. Deze woorden," voegt EBERHARD er bij, „ duiden „ den Hoogenpriester der bovenzinnelijke wereld aan, waar in zich de *Platonische Idealen-* „ *leer* geheel niet laat voorbijzien." Doch op mijne beurt bewere ik, dat dit alles op eene willekeurige uitlegging steunt. Volgens het geen ons toch in het geheele verband wordt aangewezen, wil de briefschrijver alleen te kennen geven, dat CHRISTUS *eene betere leer*, *eenen beter* *ene volkomener verlossing*, dan MOZES, daargesteld heeft. *len Hoogenpriester der toekomende goede-ren*, *die den volkomener tab* maar gelijkluidende plaatsen leeren, het geen ons de beste uitl DE MULLER, HEINRICHS en anderen bevestigd hebben, dat dit niet ande dan dat CHRISTUS, ons de hemelsche en eeuwige goederen verworven h e opstanding de hemelen is doorgegaan, tot daar hij aan de regterhand *l*. 14. v. v. IX. 24. X. 12.); en wij zien niet, hoe daarbij de *Idealenlee* kan g komen. Zelfs zou het ongerijmd zijn aan deze, en dus ook aan een *bovenzi* *ed* te denken; daar er openbaar van het *bloed*, *het welk* JEZUS *aan het* gesproken wordt (zie *vs*. 13. v. v.). — Beroept zich eindelijk EBERHARD k zijne redenering volgens *Hebr*. V. 6. VI. 20. VII. 1. wel begrijpe, nog daarop, dat JEZUS als een *eeuwig Priester* beschreven wordt, en dus een *Idealische Priester in de bovenzinnelijke wereld* zijn moet; het is openbaar genoeg, dat deze beschrijving, alleen uit den Mozaischen Godsdienst ontleend zijnde, zijne *verzorging van 's menschen heil* te kennen geeft. Even zeer wordt aan CHRISTUS *het bidden in den hemel* toegekend (*Rom*. VIII. 34. *Hebr*. VII. 25.), en men zal niet dwaas genoeg zijn, deze spreekwijze naar het *Platonisme* te willen verklaren.

De plaatsen, die de Heer EBERHARD voor zijn gevoelen bijbrengt, zijn dan ook van geene beteekenis, en wij kunnen gerust blijven volhouden, dat de *hemelsche Messias*, die in het N. T. voorkomt, geen *Platoniesch Ideaal* is, of zijn kan. Ja wij mogen tegen alle *Allegorische* verklaring der Christelijke hoofdleeringen nopens den persoon, de waardigheid en het karakter van JEZUS ons onbeschroomd blijven verzetten. Immers bouwen de schriften des N. T. hunne leer nopens de verhevene natuur en de Messiaansche verheerlijking van JEZUS op zoodanige gronden, welke alleen *eene eigenlijke verklaring* mede-bren-

(*d*). III *Th*. f. 113.
(*e*). III *Th*. f. 115. f.

brengen. Het geen zij van 's Heilands *hemelsche afkomst* voordragen, bekennen zij alleen aan Gods onmiddelijke en middelijke openbaringen verschuldigd te zijn (*Rom.* I. 4. 1 *Joann.* V. 9, 10.). Zij willen ons zelfs de verhevenheid van JEZUS bij zijne omwandeling op aarde doen aanschouwen, zoo als JOANNES in geheel zijn *Evangelie*, en de overige *Evangelisten* door onderscheiden proeven (*Matth.* IX. 1. v. v. XVII. 1. v. v. enz.). Ja zij getuigen, de blijken dier verhevenheid zelve aanschouwd te hebben (*Joann.* I. 14. 2 *Pet.* 16. v. v.). Dit alles gedoogt geene *Allegorische* verklaring van hunne woorden, waartoe eene bloote bespiegeling van Gods Zoon in hooger' gewesten, zonder dat die ooit met zijne heerlijkheid op aarde nederdaalde, zou vereischt worden. Veel minder kan men de *Messiaansche verheerlijking* van JEZUS in eenen Allegorischen zin opvatten. Het N. T. schrijft dezelve aan *den opgewekten en opgevarenen* JEZUS toe, en doet deze zijne opstanding en hemelvaart als de middelen tot die verheerlijking voorafgaan (*Hand.* II. 32. v. v. XVII. 31. *Rom.* XIV. 9. 1 *Cor.* XV. 20. v. v.). Nu kan men, zoo wel de opstanding, als de hemelvaart, alleen van eene herrijzing en verheffing van JEZUS, zoo als hij op aarde omwandelde, begrijpen (*Rom.* VIII. 34. 1 *Cor.* XV. 4. *Marc.* XVI. 19. *Hand.* I. 9.). Het is derhalve ook alleen aan deszelfs *eigenlijke verheerlijking in den hemel*, dat het N. T. ons geloof afvordert. De kracht van deze reden kan men zelfs uit deze, waarlijk ellendige, redenering van EBERHARD, waarover iedereen oordeelen kan, en anders alleen zijnen BOSVELD heeft in te zien, leeren kennen: „ Was JEZUS „ het afbeeldsel van den bovenzinnelijken *Messias*, waarvoor hij zich verklaard had, en „ van zijne jongeren was erkend geworden, zoo moest hij zich aan de aarde onttrekken, „ en na zijn verdwijnen van de aarde slechts in de bovenzinnelijke wereld te vinden zijn. „ Hij moest opstaan, ten hemel varen, en ter regterhand Gods zitten. Dit denkbeeld „ hebben de geschiedschrijvers van het leven van JEZUS in hunne Evangeliën naar de „ wijze en het geloof van hunnen tijd in eenen historieschen vorm gegoten, en het is „ vervolgens een deel van het Christelijk leerbegrip geworden" (*f*). —— Voor het overige verbiedt ons ook het *Ensemble* van de Christenleer, welke in het N. T. voorkomt, de hoofdleeringen nopens de hemelsche afkomst en verheerlijking van JEZUS op eene *Allegorische* wijze te verklaren. Met deze hoofdleeringen toch worden andere van *Gods uitstekende Liefde*, *van de genade des Verlossers*, *van de voortduring der Christen kerk* (*Rom.* VIII. 32. 2 *Cor.* VIII. 9. *Phil.* II. 5. v. v. *Matt.* XVI. 18. XXVIII. 20), *van de opstanding der Dooden en het laatste oordeel* (1 *Cor.* XV. 22. *Hand.* XVII. 31.), (Schoon EBERHARD deze beide onder de bloote volksverbeeldingen rekent), naauw verbonden. Lessen en vermaningen worden er uit afgeleid, gelijk die van *geloof aan het Christendom*, *van liefde*, *van eenen reinen wandel* (*Hebr.* I. 1. II. 1. v. v. *Philipp.* II. 5-12.

(*f*). III *Th.* f. 120.

lijke Voorzienigheid over al het geschapene, hoe meesterlijk door oude en nieuwe Geleerden behandeld, laat gewis bedenkingen over, welke eenen KANT en anderen zoo zwaar zijn voorgekomen, dat zij allen *bewijs* voor deze leer afgekeurd, en het *geloof* in de plaats gesteld hebben. Zonder nu te willen beslissen, of dit regt geoordeeld, dan eenigszins overdreven zij, kan ik de onoplosselijke zwarigheden, welke mij diesaangaande altijd zijn bijgebleven, niet verheelen. Zoo heb ik het bijv. nog nergens verklaard gevonden, hoe het aanzijn van zoo vele zinneloozen op aarde met het plan eener wijze en goede Voorzienigheid, die dit leven tot eene voorbereiding voor een beter leven gesteld heeft, strooke. Hoe ligt zou ik nu door alle die zwarigheden, (gelijk het trouwens velen gegaan is), tot betwijfeling of ontkenning van een leerstuk, hetwelk de dierbaarste bron van onzen troost, de sterkste steun onzer deugd is, kunnen verleid worden! Maar ik zie op JEZUS, op *zijne hemelsche afkomst*, *zending en verheerlijking*, en nu zinken alle mijne zwarigheden weg. *Hij* leerde die voorzienigheid. Hij staafde haar *door zijne lotgevallen*, ook na zijn sterven. Zelfs *zijne verschijning op de wereld* zet er het nadrukkelijkste zegel op. Nu is alles, wat wij in het N. T. hooren, *Gods taal*, *Goddelijke* waarheid. Voegen wij er een derde leerstuk bij! Ik bedoel *de hulp van den Heiligen Geest ten goede.* Gewis ontleent hetzelve van het geloof aan JEZUS, *als den Zoon van God en den verheerlijkten Messias* eene verbazende kracht. Hij toch beloofde deze hulp, wiens kennis zoo wel deze belofte waarborgt, als zijne onverbrekelijke trouw. Of is hij niet de Zoon van God, die in den schoot des Vaders zit, de eenige dus, die ons verzekeren kan, dat de Vader den Heiligen Geest zal schenken aan allen, die denzelven bidden? Is hij niet, na dat hij zulke beloften gedaan had, bij den Vader verhoogd tot hoofd over alle dingen, en zou dan iemand voor de vervulling van zijn gebed om hoogeren bijstand nog kunnen, nog durven vrezen? Zulk eene waarde hebben dan deze hoofdleeringen. En moet ook dit niet ten sterksten spoorslage tot deugd verstrekken, dat zich de Zoon van God zelf tot den dood vernederd heeft, om ons gelukkig te doen worden? Kan iets deze deugd, kan iets den troost van menschen meer bevorderen, dan *het zien op dien oversten leidsman, en voleinder des geloofs, die het kruis verdragen en de schande veracht heeft, en is gezeten aan de regterhand des troons Gods?*

Zijn derhalve de leeringen van het Evangelie *nopens den persoon*, *de waardigheid en het karakter van* JEZUS niet alleen *hoofdleeringen*, maar zelfs *verdiensten van het Christendom*, en *geheel en al Gode waardig;* wij behoeven dezelve in geenen *Allegorischen zin* te vatten; wij mogten, ja moeten *de eigenlijke verklaring*, welke wij zagen, dat door het N. T. gevorderd wordt, vasthouden. Zoo zagen het reeds de eerste Christenen en Christenleeraars na den tijd der Apostelen aan. De Heer EBERHARD heeft dit zelf opgemerkt, en om de kracht der rede te ontwijken, voert hij den lezer in een nieuw veld van onderzoekingen, welke wij boven opgegeven hebben, en waar in wij hem, zoo verre het ons bestek toelaat, volgen moeten. *De*

weinige plaatfen ontdekken, die op de herderlijke zorgen alleen kunnen betrokken worden, het welk zich enkel daaruit laat verklaren, dat die aan allen, geleerden en ongeleerden, zonder onderfcheid gerigt zijn; waarom ook de navolgers der *Apostelen*, gelijk CLEMENS *de Romein* zoo handelden. De waarheid van ons gezegde is, en uit de aanfpraken aan het hoofd der Apostolifche brieven, en uit derzelver inhoud zoo klaar, dat ik bijna niet wete, wat ik van EBERHARD zeggen moete. De aanfpraken der brieven zijn *aan de Gemeenten* zonder nadere bepalingen (1 *Cor.* I. 2. 2 *Cor.* I. 1. *Gal.* I. 2. enz.). Nergens vindt men de Opzieners alleen aangefproken, het zijn de *Broeders* of *Christenen in het gemeen* (*Ef.* I. 1. *Col.* I. 2. 1 *Pet.* I. 1, 2.), en wel *allen*, die tot de Gemeenten behooren (*Rom.* I. 7.), in één woord, *alle de belijders van* JEZUS *met de Opzieners en Diakenen*, gelijk het door PAULUS zelven uitdrukkelijk gezegd wordt (*Phil.* I. 1.). De *inhoud* der brieven is van dien aard, dat zij alleen aan geheele gemeenten kunnen gezonden zijn. Zij behelzen vermaningen en toezeggingen aan allerlei bij name uitgedrukte perfonen, als *mannen*, *vrouwen*, *kinderen*, *heeren*, *flaven* (*Efez.* VI. 7. v. v. *Col.* III. 18. v. v. 1 *Joann.* II. 12, 13.). Zij zijn vol van beeldrijke uitdrukkingen, onder welke derzelver lezers voorgefteld worden, *als leden van één ligchaam*, *de aanbevelingsbrief des Apostels*, *Gods tempel* (*Rom.* XII. 4, 5. 1 *Col.* X. 17. VII. 15. 2 *Cor.* III. 2.); uitdrukkingen, welke men moeijelijk op de *voornaamften* betrekken kan; waarom deze ook wel afzonderlijk vermaand worden, zoo als de *Ouderlingen* (1 *Pet.* V. 1.). Zelfs treft men nu en dan in de brieven der *Apostelen* zulke gezegden aan, welke de Opzigters volftrekt niet kunnen bedoelen, gelijk wanneer JACOBUS tegen het meesterfchap waarfchuwt (III. 1.), en den zieken het roepen der Ouderlingen aanprijst (V. 14.); of wanneer PAULUS wil, dat men den Opzieneren de vereischte eere bewijze (1 *Thesf.* V. 12. *Hebr.* XIII. 7.). Ik ga nu den uitdrukkelijken last voorbij, welken wij fomtijds aantreffen, om de brieven aan allen mede te deelen (1 *Thesf.* V. 27. zie ook *Col.* IV. 16, 17.), en ben gerust, dat het opgenoemde tegen de bloote ontkenning van EBERHARD wel zal kunnen opwegen.

Rigtten derhalve de Apostelen hunne gefchriften tot de Christenen in het gemeen, dan vervalt het, *dat*, althans *in den eerften tijd*, *eene geloofsbelijdenis het eenige onderwijs in den Godsdienst zal geweest zijn;* hetwelk een tweede grond is, op welken EBERHARD bouwt. Laat vervolgens allen den toegang tot deze gefchriften al niet gehad hebben, dit zal toch aan menig een' zijn vergund geweest. Zeide men met EBERHARD, dat tot de lezing dier fchriften niet zelden eene diepe kennis der toenmalige geleerdheid vereischt wierd, men zou eensdeels van de ongegronde veronderftelling, dat het Christendom de Oosterfche en Westerfche begrippen in zich vereenigde, gebruik maken; anderdeels zou men de hedendaagfche beletfelen in de uitlegging des N. T., die uit de vreemdheid van taal, land en zeden voortfpruiten, op den tijd van JEZUS en de *Apostelen*, of op

 de

men zij, zelfs die geleerde mannen, die uit de wijsgeerige scholen tot het Christendom zijn overgekomen, niet uitgezonderd, dat zij zich van deze schriften bediend hebben. JUSTINUS *de Martelaar*, wiens eerste *Apologie* men zonder grond met EBERHARD als echt zou betwijfelen, laat op zijne aanhaling van *Luk.* I. 31. terstond volgen: „ gelijk zij geleerd hebben, die de geschiedenis van alles, wat onzen Zaligmaker JEZUS „ CHRISTUS betreft, beschreven hebben, en wij gelooven hun" (*h*). TERTULLIANUS haalt in zijnen strijd tegen MARCION *de vier Evangeliën, als de bronnen aan, waaruit de Christelijke geloofsleer geput wordt* (*i*). Zelfs CLEMENS *de Romein redeneert* niet alleen in zijn' *eersten*, en dus echten *brief aan de Corinthiërs*, *uit den brief*, dien PAULUS *aan deze gemeente geschreven* had; maar hij zegt letterlijk: „ neemt den brief „ van den zaligen PAULUS, den *Apostel*, in handen" (*k*). Doch wij behoeven dit niet verder te vervolgen, daar dit geheele stuk door LARDNER, inzonderheid door PALEY en HUG, zoo is behandeld geworden, dat de ongegrondheid der hedendaagsche twijfelingen aan iedereen in het oog valt (*l*).

De bedenkingen van EBERHARD beletten derhalve niet, dat wij de eigenlijke verklaring der Christelijke hoofdleeringen nopens den persoon, de waardigheid en het karakter van JEZUS bij de Christenheid van den vroegsten tijd af voor een bijkomend bewijs houden, dat dit de regte verklaring zij. Het bleek toch nu, dat dezelve, verre van uit den invloed der Platonische Wijsbegeerte te moeten afgeleid worden, enkel en alleen uit de regte kennis en het gebruik van de schriften des N. T. voortgevloeid is; hetwelk daardoor, dat zich de schriften der Kerkvaders doorgaans van de uitdrukkingen des N. T. bedienen, nog nader zou kunnen gestaafd worden; indien wij thans geroepen waren, om *het bewijs zelve* te ontwikkelen. Voor het overige mag men de *Platonische* of andere begrippen al vroeg op het Christendom hebben aangewend; wij spreken niet over de denkbeelden, welke men zich over den persoon, de waardigheid en het karakter van JEZUS vormde; maar alleen over de wijze, waarop men de leer des N. T. ten dezen aanzien uitleide.

Het zal nu, hope ik, genoegzaam bewezen zijn, dat de hoofdleeringen des Evangelies nopens den persoon, de waardigheid en het karakter van JEZUS geenszins Allegoriesch, maar

(*h*). *Apol* I Cap. 43.
(*i*). *Adv.* MARC. Lib. IV.
(*k*). *Apud* COTEL Tom. I. p. 173. id. CLER.
(*l*). LARDNER t. a. p. III. en IV. Deel. PALEY I. Deel bl. 156. v. v. HUG *Einleitung* I. Th. f. 32. f. f.

meer eigenlijk, en dus als wezenlijke geloofsstukken moeten opgevat worden. Zoo heb ik dan de eerste gevolgtrekking, welke EBERHARD uit zijne stelling van den oorsprong des Christendoms afleidt, wederlegd, en moet mijne krachten nog aan de tweede beproeven. Ik moet namelijk toonen, *dat al het wonderbare en regtstreeks Goddelijke, waarmede de eerste verkondiging des Evangelies vergezeld ging, niet als louter dichterlijke bijsieraden, aan den stijl der geschiedschrijveren van dien tijd eigen, en overeenkomstig den toenmaligen smaak, maar als wezenlijke gebeurde dingen moet begrepen worden.*

Het zal niet ongeschikt zijn, indien ik zoo te werk ga, dat ik vooreerst betooge: *dat de eerste verkondiging van het Evangelie buiten het wonderbare en regtstreeks Goddelijke, hetwelk met dezelve volgens de gewijde schriften van het N. T. vergezeld ging, niet kan verklaard worden;* ten tweede: *dat de eigenlijk gezegde wonderwerken, waarin dit wonderbare en Goddelijke het meeste doorblinkt, geenszins als louter dichterlijke bijsieraden, maar als wezenlijk gebeurde dingen moeten begrepen worden.*

Zoo lang de wereld gestaan heeft, behaalde de waarheid geene grootere zegepraal op bijgeloof en bedrog, dan door de leer van JEZUS CHRISTUS. Nooit heeft een Godsdienst zoo vele menschen door zoo vele eeuwen heen, verlicht, beschaafd, verbeterd en gelukkig gemaakt, als deze. Hoewel dit door de TINDALS en VOLTAIRES met hunne aanbouwers bestreden is geworden, heeft het de gansche beschaafde wereld altijd erkend, erkennen het zelfs vele hedendaagsche *Rationalisten* in Duitschland, erkent het onder allen ook EBERHARD. Doch hierdoor wijkt hij volgens zijne reeds bestreden' grondbeginsels van het gewoon gevoelen af, dat hij *de buitengewone werkzaamheid der Voorzienigheid*, dat hij *het regtstreeks Goddelijke in de voortplanting des Chistendoms* loochent, en *alles volgens natuurlijke oorzaken* wil verklaard hebben. „ God zelf heeft het Christendom op de puinhopen „ van het Heidendom en van het Jodendom gegrondvest. Met dit gewoon antwoord op de „ vrage: hoe de groote omkeering der dingen door het Christendom te weeg gebracht zij? „ konden wij ons te vreden houden; want niemand, die aan eene algemeene Voorzienig- „ heid gelooft, zal deszelfs waarheid in twijfel trekken; hij weet, dat God al het groote „ en kleine in de wereld werkt. Maar hij werkt door middeloorzaken, en deze loop der „ middeloorzaken is het, welken wij zoeken te leeren kennen. Wanneer wij onze toe- „ vlugt tot eene wonderbare tusschenkomst nemen willen, moeten wij er rekening op „ maken, dat wij niet slechts één wonder aan te nemen hebben; wij moeten eene rei „ van ontelbare wonderen naar alle de uitgebreidheden van ruimte en tijd toelaten. Wie „ kan zoodanig een', door gedurige wonderen gestoorden, loop der dingen met de wijs- „ heid van God, die overal in het rijk (*ordnung*) der natuur zigtbaar is, vereenigen." Zoo spreekt de geleerde schrijver (*m*), en een aanzienelijk getal zijner landgenooten is met hem in zoo verre eensdenkende.

Ik

(*m*) I. D. I. St. 34.

Ik voor mij erken gaarne, dat *Katholijken* en *Protestanten* het wonderdadige, het welk met de voortplanting van den Christelijken Godsdienst zal zijn verbonden geweest, boven mate vergroot, en niet zelden buitengewone werkingen der Voorzienigheid vastgesteld hebben, waar men alles even gemakkelijk uit natuurlijke oorzaken verklaren kan. Inzonderheid is het onvoorzigtig of ligtgeloovig van velen gehandeld, dat zij, het geen de Kerkvaders uit onnoozelheid of vroom bedrog van allerlei verbazende gebeurtenissen in hunnen tijd verhaald hebben, voor goede munt aannamen, en volhielden, dat de wonderen schier tot den dag van KONSTANTYN toe hebben voortgeduurd. Ik kan het ook niet bestrijden, dat volgens het gewoon gevoelen eene gansche rei van wonderen moet toegelaten worden; maar daarin zie ik niets, hetwelk aan de Godheid onwaardig zou zijn, die toch de wonderen niet buiten het plan, dat zij ten aanzien der wereld gevormd heeft, maar volgens hetzelve, en alleen tegen de verwachting der menschen verrigt heeft. En in het gemeen treffe ik in de wijze, waarop het Christendom is voortgeplant geworden, zoo veel *onverklaarbaars* en *onbegrijpelijks* aan, dat ik liever het geloof aan *eene buitengewone medewerking der Voorzienigheid* verkieze, dan dat ik door *eene natuurlijke verklaring* tegen alles, wat ons de geschiedenis en ondervinding van menschen en volken leeren, zou zondigen. Ik zou, om dit nader te doen zien, een overzigt over de geheele voortplanting des Christendoms geven kunnen. Maar, daar dit reeds door anderen, die hier uit een bewijs voor den Goddelijken oorsprong des Christendoms getrokken hebben, op eene uitmuntende wijze gedaan is, en het thans ook niet gevorderd wordt, mag ik vrij stilzwijgen. *Eene korte vergelijking van de voortplanting des Christendoms met die der Griekfche Wijsbegeerte*, (welke wij toch zagen, dat EBERHARD als de voornaamste bron, waaruit JEZUS en *de Apostelen* geput hebben, beschouwt, en boven alles, wat de Ouden schoons en goeds hadden, verheft), zal veel doeltreffender wezen. Letten wij *op den tijd*, *in welken*, *de menschen*, *tot welke*, *de middelen*, *door welke* beide voortgeplant wierden!

Wij bemerken eenen geheel verschillenden loop van dingen, zoo dra wij *den tijd*, *in welken de Grieksche Wijsbegeerte en het Christendom voortgeplant wierden*, *vergelijken*. De eerste beginselen der Wijsbegeerte zijn ons misschien niet regt bekend; om dat wij bij gebrek van geschiedkundige narigten niet volkomen beslissen kunnen, of zij dezelve niet eenigermate aan Egypte, of eenig ander land verschuldigd geweest zij (*n*). Doch wij doen het veiligste met de geheele oorspronkelijkheid dezer Wijsbegeerte te erkennen, en haar begin met ORPHEUS, die de wereld uit een ei ontstaan deed, of nog later met THALES, den stichter der Ionische schole te rekenen. Hoe klein was dit beginsel, waarin niet eens eene, van het heelal onderscheidene, Godheid wierd aangenomen! Hoe lang-

(*n*). Zie echter EBERHARD I. *Th.* f. 151. f. f.

van Griekenlands Wijsgeeren waren ellendige drogredenaars, welke alle vreeze voor God, alle edele drijfveeren tot deugd, allen menschelijken troost uit hunne stelsels verbanden, of ten minsten die zedelijke schoonheden misten, welke ons in SOCRATES, PLATO, ZENO, en sommigen hunner navolgers verbazen. Wanneer men derhalve met de grootste inschikkelijkheid het getal dier mannen berekende, tot welke zich het edelste en schoonste der Grieksche Wijsbegeerte heeft overgeplant, men zou er uit elke eeuw geen *tien* kunnen noemen. Hoe geheel anders is het met de Christenleer gelegen! Deze had niet alleen ten oogmerk, zich *onder alle volken* te verspreiden, en dus *de geheele wereld* met haar koesterend licht te zegenen; maar zij volvoerde het. *Weinige jaren* waren sedert hare opkomst verloopen, en nu was zij de *paleizen der grooten*, en de *hutten der armen* ingedrongen, om voor altijd over de harten te heerschen. Zij had *den Jood* en *den Heiden*, *den Romein* en *den Barbaar tot ééne kerk*, mag ik mij zoo uitdrukken? *tot ééne algemeene moeder* gebragt, die alle hare kinderen in onderlinge liefde wilde doen leven, en tot waardige leden der hemelsche maatschappij opkweeken. Dit is in de daad iets *meer*, *dan natuurlijk*, door eenen *nieuwen* Godsdienst *allerlei* volken, van zoo *verschillende belangen*, *zeden en denkwijze*, zoo *afkeerig van elkander* bij één te brengen; door hunne *geheele herschepping* orde, rust en veiligheid in de burgerlijke zamenleving in te voeren; hen waarheden te doen gelooven en beoefenen, waarvan de grootste Wijsgeeren naauwelijks eenige weinige aan *uitgelezen' scholieren* hadden kunnen mededeelen. Dit schijnt *de vinger Gods* te zijn.

Vergelijken wij nu nog *de middelen*, *door welke beide de Grieksche Wijsbegeerte en het Christendom voortgeplant wierden*, wij zien ook ten dezen aanzien een hemelsbreed onderscheid. *Diep uitgedachte bewijzen*, in eene *lange reeks van gevolgtrekkingen* voortgezet, waren de gronden, waarop de Wijsbegeerte hare uitverkozenen van Gods aanzijn, van den invloed der Voorzienigheid, van de onsterfelijkheid der ziel trachtte te overtuigen. Waren die eensdeels al niet naar de vatbaarheid van het gros des menschdoms berekend, *zij dienden* evenwel *voor de scholieren*; en anderdeels zetten zij *gezag en waarde* aan de leere bij, door welke de *menigte* moest weggesleept worden. De Wijsbegeerte sprak verder door den mond van mannen, wier redenen men met *honing* vergeleek, of die door het *orakel* voor *de wijsften der menschen* verklaard waren. *Wetgevers*, *Staatsbestuurders* en *Veldheeren*, de grootsten hunner eeuw, bleken niet zelden *hare begunstigers* te zijn. De *openbare treurspelen* van eenen SOPHOCLES en EURIPIDES, de blijspelen van eenen MENANDER zetten haar nog meerderen glans bij. Terwijl ook het *welgevallen aan kennis en welsprekendheid*, hetwelk den Griek zoo eigen was, hen naar de scholen van SOCRATES, PLATO, ARISTOTELES en ZENO moest heêntrekken, scheen de *eerzucht* den ijver van allen tot onafgebroken' beoefening der Wijsbegeerte ten sterksten te moeten aanvuren. En desniettegenstaande zagen wij het *onbeduidende* der veroveringen, wel-

„ ALEXANDERS veroveringen, en aan de ten onderbrenging der geheele bekende wereld „ door de *Romeinen* te danken. Immers waren ſtaat en Godsdienst bij de ouden onaf- „ ſcheidelijk met elkander vereenigd. De openlijke Godsdienst kon voor den ſtaatsburger „ geene andere, dan eene politieke, waarde hebben. Zoo dra derhalve ALEXANDER „ en de *Romeinen* de kleine ſtaten in hun onmetelijk rijk hadden ingelijfd, moesten de „ openlijke Godsdiensten van zelve in het verval komen, en de zucht voor dezelve, „ weleer aan het vaderland verbonden, moest nu met verachting verwisſelen. Dit had „ even zeer bij Joden, als bij Heidenen plaats, en op deze wijze kon zich het Christen- „ dom op de puinen der Godsdiensten verheffen" (*r*).

De ſcherpzinnigheid, waar mede onze Wijsgeer deze *Theorie* bepleit, maakt zeker zijne uitvoerige redenering over dezelve alleszins lezenswaardig. Wij leggen zijn boek niet uit de handen, zonder iets fraais geleerd te hebben. Hij noopt ons tot het aanbidden van den wijzen raad der Voorzienigheid, die zelfs een' ALEXANDER en de *Romeinen* ter voorbereiding voor den algemeenen Christelijken Godsdienst, hunnes ondanks, heeft doen arbeiden. Hij wijst ons de middelen aan, waardoor eenigen op eene natuurlijke wijze tot de aanneming des Christendoms zullen zijn gebragt geworden, en voor anderen de weg gemakkelijker gemaakt is. In zoo verre verdient hij dan ware dankzegging. Maar wanneer hij zijne *Theorie voldoende* heet, om de *algemeene verbreiding des Christendoms* te verklaren, dan gaat hij openbaar te verre. Zij is zulks even min als elke andere verklaring, welke *eene buitengewoon werkende Godheid* uitſluit. Door de volgende *drie aanmerkingen* hope ik mijne lezers te overtuigen, *dat de natuurlijke oorzaken van de voortplanting des Christendoms, welke de geleerde man opgeeft, bij verre de meesten, welke dien Godsdienst omhelsden, niet gewerkt kunnen hebben.*

Vooreerst. De geheele redenering van EBERHARD is *alleen toepasſelijk op zulke volken, die, na dat zij door* ALEXANDER *en de Romeinen overwonnen, en vervolgens in derzelver groote rijken ingelijfd geworden waren, hunne vrijheid en vaderlandsliefde verloren hebben.* Zij veronderſtelt dus reeds, dat onder het gebied der laatstgenoemden, (van het welk wij vooral ſpreken moeten, daar onder hetzelve de Christenleer opgekomen en uitgebreid is), alle vrijheid en vaderlandsliefde geheel vernietigd was, het welk de geſchiedenis logenſtraft. Deze leert ons toch na den dood van DOMITIANUS een tijdperk van ruim 80 jaren, het ſchoonſte, het gelukkigſte, dat Rome ooit gehad heeft, kennen; een tijdperk, waarin de vrijheid doorgaans veel veiliger genoten wierd, dan ten tijde der volksregering, waarin de vorst zelf voorging, om het hart zijner onderdanen van vaderlandsliefde te doen ontbranden. Men zou dit, althans met betrekking tot Rome en andere aanzienelijke ſteden van Italie alleen dan ontkennen kunnen, wanneer men de berig-

(*r*). I. *Th.* ſ. 36. f. f.

ſchilligheid jegens, of de verachting der Volksgodsdiensten, te gelijk met het verval der ſtaten aan. Doch men zou zeer voorbarig van een klein gedeelte tot het geheel beſluiten. Wij weten toch, dat de meeste beroemde Volken en Steden, na dat zij voor de magt der wapenen hadden moeten bukken, de ſterkſte verkleefdheid aan hunne vaderlandſche gebruiken, inzonderheid aan hunnen Godsdienst eeuwen lang behouden hebben. De *Egyptenaars* waren, niettegenſtaande de overheerſchingen van CAMBYZES, ALEXANDER, de PTOLEMEUSSEN en de *Romeinen* aan het oude bijgeloof zoo gehecht gebleven, dat ten tijde van JUVENALIS de *Ombiten* en *Tentyriten den Krokodillendienst* door den wreedaardigſten oorlog beſtreden of verdedigden, en deze waren de eenige *Egyptenaars* niet, die wegens den godsdienst vervolgingen tegen elkander aanrigtten (*u*). Alle de vernederingen, welke de *Atheners* van hunne overweldigers ſteeds te verduren hadden, konden de liefde voor hunnen Godsdienst bij hen nooit onderdrukken. PAULUS de *Apostel*, JOZEFUS, PHILOSTRATUS vinden er nog hetzelfde, aan de oude beelden en altaren verknochte, volk in, het welk van ouds beſtaan had (*v*). Hoe gehecht de Joden in Palestina aan het voorvaderlijk geloof tot de verwoesting van Jeruzalem toe gebleven zijn, leeren de boeken des N. T. op elke bladzijde. PHILO bevestigt dit door zijne verklaring: ,, Dat alle volken de voorvaderlijke inſtellingen gaarne behouden; maar de Joden ,, boven alle anderen" (*w*). Wij zouden er des noods de bekende getuigenisſen van JOZEFUS en TACITUS kunnen bijvoegen. De voortdurende gehechtheid van de voornaamſte overwonnen volken der oudheid aan den nationalen Godsdienst is derhalve eene gewisſe waarheid. Begeert gij de redenen van dezelve na te ſporen? — Misſchien zal dit u reeds aannemelijk zijn, dat zij van hunne vrijheid en andere dierbare voorregten beroofd geworden, nu aan het geen hun, en hunnen vaderen boven alles heilig geweest was, zoo veel te ſterker vasthielden. Doch het is niet noodig, om in deze algemeene aanmerking te berusten. Velen wierden door de *vreeze voor hunne Goden* van de verwerping, of zelfs van de verandering hunner Godsdiensten afgehouden. DIONYSIUS van *Halicarnasſe* getuigt dit (*x*) zoo wel van Grieken als Barbaren. *De diepe verachting hunner geweldenaars* boezemde aan anderen een' afſchrik van alles in, wat bij dezen heilig was, en deed hen in de getrouwheid jegens den oorſpronkelijken Godsdienst voortduren. Men kan mogelijk daartoe de *Aziatiſche Joden*, bij welke zulk eene voortduring op deze wij-

(*u*). Vide JUVEN. *Sat.* XV. *tot.*, *Spec. vers* 33. ſ. ſ. et cf. omnino MACROBIUS *Saturn.* Lib. I. Cap. 7.

(*v*). *Act. Apost.* XVII. 16. ſ. ſ. JOS. *adv. Appion* Lib. II. Cap. 5. PHILOSTRATUS *de vita* APOLL. TYAN. Lib. IV. C. 19. coll. Lib. VI. C. 3.

(*w*). *De Legat. ad* CAJ. p. 791. C.

(*x*). *Antiq. Roman.* Lib. VII. Cap. 70.

te regt op (z), „ is de hardfte grond, dien de verbreiders van eenen nieuwen Godsdienst „ kunnen te bearbeiden hebben. Zij brengt eene gevestigde verachting voort van alle „ godsdienstige aanmatigingen." Ware dit nu bij de voortplanting des Christendoms anders geweest, dan moest het zijne *Prozelyten* uit de fcholen van EPICURUS en PYRRHO gekregen hebben; dan moesten de *Sadduceërs* als deszelfs ijverigfte verdedigers zijn opgetreden, en hiervan weet ons de gefchiedenis alleen het tegendeel te melden. Ook zou men de kracht aan deze aanmerking vruchteloos trachten te benemen, door zich op de bereidvaardigheid, waarmede onderfcheiden' overheerschte Volken den Romeinfchen Volksgodsdienst omhelsd hebben, te beroepen; want men zou alleen MOSHEIM (*a*) behoeven op te flaan, om te bemerken, met welke listen en bedriegerijen dit naauwelijks bij eenigen kon doorgedreven worden. Daarenboven verdient het alleszins onze aandacht, dat dit behoudens de oorfpronkelijke Volksgodsdiensten, welke flechts eenige veranderingen of bijvoegfelen verkregen, even als die der nieuwe Aziaten bij de prediking der *Jezuiten*, en uit welke de overwinnaars zelve het een en ander overnamen, kon plaats hebben; terwijl het Christendom dezelve geheel en al om verre wierp. Van hier kon het laatstgenoemde ook geene gunftige uitwerking verwachten van de, gelijk MEINERS zegt (*b*), allen veelgodendienaren eigene bereidwilligheid, om bij de vaderlandfche Goden ook vreemde, welke zij wanen, dat meer vermogen bezitten, aan te nemen. Ja al was het menschdom in het gemeen eens met de begeerte naar godsdienstverandering bezield geweest, al had deszelfs verachting van het verouderd bijgeloof tegen de gewoonte der Volken aan, hetzelve eens tot de omhelzing van eenen nieuwen Godsdienst geneigd gemaakt, dan durve ik gerust beweren, dat het Christendom zoodanige niet kon geweest zijn. De geest hunner eeuw fchrikte hen van dien Godsdienst des gekruifigden af. De belijdenis van dezen liep regtftreekt daarop uit, om hen van alles, wat de zinnelijke mensch groot noemt, dat is, rijkdom, eere, wellust, gemak te berooven. Armoede, vervolging, ligchaamskwelling, en een geweldige dood . . . . dit waren de gefchenken, die het Christendom aanbragt, en alle vergoeding, welke het beloofde, was eerst aan de andere zijde des grafs te genieten. Doch ik zou, door de nadere ontwikkeling van dit onderwerp, mij in eene plaats begeven, die door alle *Apologeten* des Christendoms is behandeld geworden. Hoe krachtig de bewijzen zijn, die zij voor Gods buitengewone werking in de voortplanting des Christendoms uit een gezet hebben, heeft zoo wel EBERHARD, als elk ander *rationalistiesch* fchrijver, zelf uitgewezen. In plaats van het gewoon gevoelen ordenlijk te wederleggen, hebben zij volgens hunne gewoonte eenige algemeene magtfpreu-

(z). T. a. p. II. Deel bl. 210.
(*a*). *Inftitut. Histor. Christ. Major. Seculum* I. pag. 56. f. f.
(*b*). a. a. O. I. B. f. 125.

heerlijking van JEZUS *op den berg* (*Matt.* XVII. 1. v. v.), *de genezing van den blindgeborene* (*Joann.* IX.), *de opwekking van* LAZARUS (*Joann.* XI.), eindelijk *de gebeurtenissen bij 's Heilands dood en opstanding.* Nu kunnen volksvertellingen bij deze verhalen volstrekt in geene aanmerking komen. Eigene ervaring, of op zijn minst getuigenis van anderen, die alles gezien en gehoord hebben, *moet* de eenige bron van zulke wonderverhalen geweest zijn. En van deze mag men vrijelijk tot de overige besluiten. De Heer EBERHARD schijnt te zeer de eerlijkheid der heilige geschiedschrijvers te gelooven, om dit te kunnen tegenspreken. Een ander zou hier mogelijk *bedrog* vermoeden. Maar let wel, hoe kunstig! „ Alle de vier Evangeliën dragen bloote volksvertelsels voor, „ maar om aan dezelve meerdere geloofwaardigheid bij te zetten, weten zij het overal „ zoo te maken, dat zij zelve, of andere eerlijke menschen als aanschouwers van dezelve „ voorkomen! Zij weten zelfs die vertelsels onderling zoo te verdeelen, dat ieder hunner „ juist dat vermeldt, het welk men hem vele eeuwen daarna nog narekenen kan, dat „ hij juist moest vermelden! JOANNES laat zich over de, in Judea voorgevallen', won„ deren in het breede uit; de overigen houden zich meestal veel beknopter met zulke „ bezig, als in Galilea gebeurd zijn." Welk een fijn, doorslepen kunstwerk, en dat uit handen van die eenvoudige Oosterlingen, wier verstand de kindschheid nog niet was te boven gekomen!

De tweede stelling van EBERHARD, *dat de Evangelisten en Apostelen overeenkomstig den stijl der geschiedschrijveren van hunnen tijd, en naar den toen heerschenden smaak, hunne geschriften met wonderverhalen versierd hebben*, vordert, dat wij in een uitgebreider veld van onderzoekingen treden.

Het is algemeen bekend, dat de boeken der Heidensche geschiedschrijvers, bijv. die van LIVIUS, op welke zich EBERHARD zelf beroept, *wonderverhalen* bevatten. Wij moeten alleen vragen, of zij dezelve als dichterlijke versiersels ter vereering van hun Vaderderland, deszelfs inrigtingen en Helden bezigden? Wanneer wij hier en daar hunne eigene taal hooren, dan schijnt hunne reden veel eenvoudiger geweest te zijn. Zij deden het dan; wijl zij die verhalen in de jaarboeken der Priesters, en de handelingen van den Senaat vonden, en alles, wat de godsdienstige denkwijze hunner voorouders betrof, te gewigtig achtten, om met den tijd in vergetelheid te geraken. „ Ik zou er mij eene „ gewetenszaak van maken, hetgeen die wijze mannen door hunne besluiten openbaar „ gewettigd hebben, onwaardig te keuren, om in mijne jaarboeken medegedeeld te wor„ den." Zoo spreekt LIVIUS zelf (*d*). „ Dewijl het geenszins iets nieuws is, dat „ wij zeggen, maar wij slechts, hetgeen men ons medegedeeld heeft, herhalen, mogen „ de eerste berigters de waarheid verdedigen. Ons zij het genoeg, geene dingen, door „ be-

(*d*). *Hist.* Lib. XLIII. Cap. 1.

matig gaat dan EBERHARD te werk, dat hij het hoofdoogmerk der geschiedschrijvers in het gemeen met dat der geschiedschrijvers van het N. T. heeft willen gelijk stellen, om langs dien weg hunne *wonderverhalen* voor *dichterlijke sieraden* te doen doorgaan!

Gaan wij voort, en vestigen wij op de *wonderverhalen in het bijzonder* onze aandacht! De Grieken en Romeinen verhalen bijna alleen wonderen uit *vroeger dagen*, of althans zulke, waarbij zij niet tegenwoordig geweest zijn. De reeds bijgebragte plaatsen van LIVIUS en VALERIUS MAXIMUS mogen ten bewijze strekken, of wil men er nog eene? — — Men hoore ten overvloede eene andere betuiging van den eerstgenoemde: „ Ik wete, dat heden ten dage bijna geene wonderen (*prodigia*) meer aangekon„ digd worden, en dat de geschiedschrijvers zich niet verwaardigen, er in hunne schrif„ ten van te gewagen" (*f*). In het voorbijgaan bemerke men hier ook, dat LIVIUS geheel anders over den geest der toenmalige geschiedenisbeschrijving oordeelt, dan EBERHARD. Hij vervolgt wel: „ Wat mij betreft, terwijl ik de daden der ouden „ vermelde, neme ik ook hunne gevoelens en beginsels aan, enz." Doch ook deze woorden leeren, dat hij van gebeurtenissen vóór zijnen tijd spreekt, en in het verband handelt hij van den Macedonischen oorlog, meer dan eene eeuw vóór zijnen leeftijd voorgevallen. De *wonderverhalen*, welke wij bij hem en anderen lezen, zijn dus doorgaans oude dingen, of althans vreemde dingen, door duizend monden, of pennen verbreid geworden, eer zij tot hen zelve kwamen. Zij konden derhalve gemakkelijk tot een dichterlijk omkleedsel dienen. Maar hoe? — — Is het nu op dezelfde wijze met *de wonderverhalen des N. T.* gelegen? — Immers neen. Hoe ook het oordeel over deze moge uitéénloopen, men moet het algemeen toestemmen, dat zij, over het geheel genomen, gebeurtenissen bevatten, in den leeftijd der schrijvers voorgevallen; terwijl zij verzekeren, dat zij dezelve met eigen' oogen gezien, of althans van ooggetuigen gehoord hebben. Deze *wonderverhalen* kunnen dus geenszins met die der *Grieken en Romeinen* als *dichterlijke versiersels* in éénen rang gesteld worden.

Doch het geen ons geschil volkomen schijnt te beslechten, is het verschillend oordeel, het welk de Romeinen en Grieken, die hunne *wonderverhalen* tot *dichterlijke bijsieraden* aangewend hebben, en de geschiedschrijvers des N. T. over dezelve vellen. De laatstgenoemden deelen ons alles eenvoudig mede, zonder den minsten wenk, dat zij het een of ander in twijfel trekken. Integendeel deelen zij het mede als dingen, die waarlijk gebeurd zijn, voor welker gewisheid zij zelve durven instaan, en leggen zich met allen ijver toe, om het geloof aan dezelve over de gansche wereld voort te planten. Even zeer als elk verstandige dit, volgens het geen boven getoond is, zal toestemmen; zal hij erkennen, dat bij de Romeinen en Grieken de zaak geheel is omgekeerd. Zij verklaren rond-

(*f*). Hist. Lib. XLIII. Cap. 13.

van de zaak in verschil geheel zou afgaan. Alle zoodanigen toch houden deze verhalen voor *geene dichterlijke bijsieraden*, maar maken er opzettelijk werk van, om den lezer van de geschiedkundige waarheid derzelve te overtuigen, (*m*) en verdienen hier dus even min gehoord te worden, als anderen, die openbaar *met de wonderen spotten*, gelijk TACITUS, wiens schriften niet ééne, maar zeer vele plaatsen van dien aard opleveren. Alleen die schrijvers komen hier in aanmerking, wier wonderverhalen, volgens EBERHARD, *zulke bijsieraden* zijn zullen, en het is genoeg, bewezen te hebben, dat er geene reden is, om de *wonderverhalen des N. T. met de hunne gelijk te stellen.*

Ik kan eindelijk ook *op de uitdrukking* DICHTERLIJKE BIJSIERADEN *zelve* eene aanmerking maken, welke geheel iets ander, dan woordenstrijd, is. Wij zagen, dat EBERHARD die uitdrukking, of, hetgeen hetzelfde is, het woord *poëzij*, van de wonderverhalen der Grieken en Romeinen, bij name van LIVIUS, gebruikt, en vervolgens op het N. T. toepast. Beschouwen wij nu de wonderverhalen bij de eerstgenoemden in betrekking tot den geheelen inhoud hunner schriften, dan konden dezelve waarlijk *poëzij* of *dichterlijke bijsieraden* zijn. Zij worden hier en daar, vooral wanneer er een zware knoop moet losgemaakt worden, nu en dan ook wel, wanneer alles zonder Goddelijke tusschenkomst even gemakkelijk kon afloopen, ingevoegd. Intusschen zijn zij nooit *de hoofdzaak* der geschiedenis. Dit zijn *menschelijke daden en lotgevallen*, welke alleen *somwijlen* eens door de invoering van *iets Goddelijks* vervangen worden. Het laatste kan men met reden *poëzij, sieraad* noemen. Doch vergelijkt gij de geschiedenissen des N. T., in deze is de zaak geheel omgekeerd. *Het Goddelijke* is daar *geen bijvoegsel*, de *wonderverhalen* zijn *geene beelden*, die nu en dan de geschiedenis verlevendigen moeten. Zij helpen de *voornaamste berigten* uitmaken, tot welker vermelding zich de schrijvers *gezet* hebben. Terwijl men daarom uit LIVIUS de wonderverhalen kan wegnemen, zonder dat *het geheel* geschonden wordt, zou in het N. T. *alles in verwarring* geraken, wanneer men dit beproefde. Deszelfs schrijvers kunnen dan nooit bedoeld hebben, door deze verhalen een bloot sieraad aan hunne geschiedenissen bij te zetten.

Na de gemaakte vergelijkingen willen wij *de geschiedenissen des N. T. en derzelver schrijvers ook op zich zelve beschouwen.* Zulks zal ons in ons gevoelen, *dat de wonderverhalen geene dichterlijke bijsieraden, maar echte gebeurtenissen bevatten*, bevestigen. Het is reeds onverklaarbaar, hoe de geschiedschrijvers des N. T. door denzelfden geest, als de Grieken en Romeinen, kunnen beheerscht geworden zijn. Daargelaten, dat zij in den haat van alle hunne landgenooten tegen die uitlanders eenigermate deelden, lette men op hen alleen als *ongeleerde menschen*, gelijk MARKUS hoogstwaarschijnelijk geweest is. MATTHEUS was een tollenaar, JOANNES een visscher, LUKAS op zijn best een Joodsch

(*m*). Videatur e. gr. DIODOR. *Sicul.* Lib. XV. Cap. 48, 49.

ren worden met de geheele leer van JEZUS *en de Apostelen in verband gebragt.* Zeker Hoofdman over honderd zoekt JEZUS aan tot genezing van zijnen zieken slaaf; JEZUS voldoet aan zijne begeerte; doch verbindt deze gebeurtenis met zijne voorspelling, dat de Heidenen, in plaats van de Joden, den waren Godsdienst omhelzen zouden (*Matt.* VIII. 5-13.). Het wonder wordt dus verondersteld, wezenlijk gefchied te zijn. Op een' anderen tijd wijst JEZUS de leerlingen van JOANNES (*Luk.* VII. 22. *Matt.* XI. 5.), ten blijke zijner Mesfiaansche waardigheid, op de daden, welke hij nu verrigtte, en onder andere daarop, dat hij *de dooden opwekte.* LUKAS, die dit met MATTHEUS verhaalt, berigt ons even te voren *de opwekking des jongelings van Naïn* (*Luk.* VII. 11. v. v.), die dus alleen *gefchiedenis* kan zijn, bij welke de leerlingen tegenwoordig geweest waren, en welke JEZUS voor zich deed getuigen (verg. *Luk.* VII. 18.). Toen JEZUS op zekeren tijd in eene Sijnagoge was, randde hij het Farizeeuwfche bijgeloof omtrent den Sabbath zoo gevoelig aan, dat hij hetzelve diep befchaamde. De aanleiding daartoe was de genezing eener verlamde vrouw, in het bijzijn van velen, en het laatfte kan geene *dichterlijke verfiering* zijn zonder het eerfte, welks gefchiedkundige waarheid door andere plaatfen genoeg gewaarborgd wordt. Ja de geheele levensgefchiedenis van JEZUS zou gevaar loopen, van verdichtfel te zijn; indien de wonderverhalen niets meer dan *dichterlijke bijfieraden* waren. Men moet den haat, dien de Joden aan JEZUS toedroegen, voor een groot gedeelte aan de verrigting zijner wonderwerken toefchrijven. *De genezing van den kranke bij het badwater* (*Joann.* V.) heeft den grond gelegd tot vele zijner lotgevallen te Jeruzalem (verg. *Joann.* VII. 23.). *De opwekking van* LAZARUS *is de voornaamfte oorzaak van zijnen fpoedigen dood geweest; daar zij nu de *Sadduceërs* even geweldig, als de *Pharizeërs* tegen hem in het harnas jaagde (*Joann.* XI. vooral *vers* 46. v. v.). Ook in de *Handelingen der Apostelen* worden de wonderen als wezenlijk gebeurde dingen, die groote gevolgen na zich fleepten, verhaald; zoo als de *genezing van den lamme aan de tempelpoort door* PETRUS *en* JOANNES (*Hand.* III. 1. v. v.), zonder welke PETRUS geene rede gehouden, en de aanhang des Hoogenpriesters de *Apostelen* niet voor den raad gebragt kon hebben; zonder welke dus alles vervallen moet, wat, ten minften in twee geheele hoofdftukken, van de leer en de lotgevallen der *Apostelen* in eenen echt gefchiedkundigen ftijl is befchreven geworden. Voeg er nu eindelijk nog de *verklaringen* bij, welke de heilige fchrijvers in dit boek en elders van de wonderen gegeven hebben, en welke in geenen deele dulden, dat men dezelve als *dichterlijke bijfieraden* zou befchouwen. LUKAS ftelt de wonderen van FILIPPUS regelregt tegen allen bedrog over, zoo als in zijn verhaal van het gebeurde met SIMON *den toovenaar* blijkbaar is (*Hand.* VIII. 5.). PETRUS noemt in zijne eerfte redevoering tot het volk de wonderen van JEZUS dingen, *welke God door hem in hunne tegenwoordigheid gedaan had, gelijk zij zelve wisten* (*Hand.* II. 21.). De *fchrijver aan de Hebreen* dringt zijne aanprijzing

van

ontdekken, als onze daggelder die van HOMERUS en VIRGILIUS. „ De voortreffelijkheid", zegt de kundige ROGGE, „ van een zamenſtel van leeringen kan toch niet „ wel gekend worden, dan door eene verlichte rede, die bekwaam is, om het verband „ en de overeenſtemming van waarheden nategaan". De wonderen moesten verre de meesten opleiden, om natedenken, en daardoor overtuiging te bekomen. Ook *het menſchelijk hart* behoefde dezelve. De geest van ligtzinnigheid had het uittermate bedorven. Deszelfs neigingen waren aan weelde en wellust verſlaafd. Het vond daarin zijne Godheid, en had de ſcherpſte prikkels noodig, om er van te rug gedreven te worden. Hier kon de ſchoonheid der leer niets baten. PLATO en ZENO gaven nog in hunne ſcholen of ſchriften een voortreffelijk onderrigt; maar EPICURUS en PYRRHO hadden de meeste volgers. Geestelijke ſchoonheid was dus de begunstigde van die eeuw niet. Het Christendom kon, als leer op zich zelve genomen, zulks ook nooit worden. Het moest door iets hoogers buitengemeen, en aan de zinnen der menſchen, worden aangeprezen; het moest niet alleen bekoren, maar ook verbazen, treffen, wegſlepen. Het moest de harten door wonderen helpen overwinnen. Niet minder had het deze tot zijne voortplanting *om den wil van allerlei ſpitsvindige Geleerden zelve* noodig. Met allerhande bewijzen traden die, zelfs voor de belagchelijkſte of gevaarlijkſte meeningen, te voorſchijn. Nu miste het Christendom bewijzen. Het lag dus voor alle de vernederingen der waanwijzen blootgeſteld. Maar de wonderen alleen waren deszelfs kracht en luister. De wonderen alleen zullen duizenden voor allerlei *ſofisterijen*, die men uitdacht, om er hen van af te houden, doof gemaakt hebben. Zij waren daarom, en ook nog om eene andere reden voor het Christendom onmisbaar. Immers was hetzelve *geene meening*, *geene wijsbegeerte*, maar een *Godsdienst*, het bevatte *eene Godsdienstige zedeleer*, waar aan elk mensch uit kracht van den Goddelijken wil, en ter bevordering van eigen geluk tot onderwerping geroepen wierd. Maar wie kon aan hetzelve op de bloote verzekering van JEZUS en de *Apostelen* zoo groote verhevenheid toekennen? Vooraf moest het door God bekrachtigd worden, en dit kon, voor zoo verre wij ſtervelingen zien kunnen, niet anders, dan door zoodanige wonderen geſchieden, als wij in het N. T. aantreffen. Die bekrachtiging nu diende niet alleen voor de getuigen zelve, welke die wonderen zagen of hoorden, maar ook voor lezers van alle tijden. Uit de voortreffelijkheid der leer kunnen zelfs de doorzigtigſten hunner alleen beſluiten, dat het Christendom *Gode waardig* is. *De wonderen* zijn benevens de voorzeggingen de *eenige gronden*, waarop deszelfs *Goddelijke oorſprong* rust. Hoe zeer ook door de Rationalisten van onzen tijd miskend, bewegen zij nog huiden ten dage den Christen, om leerſtukken, welke uit de beginſelen der rede niet geſtaafd kunnen worden, of althans aan zwarigheden onderhevig zijn, en lesſen, welke eene trotſche Wijsbegeerte veroordeelen mogt, wanneer zij op de uitſpraken van den Bijbel gebouwd zijn, te gelooven en te beoefenen (*q*). Het

(*q*). Verg. SEILERS Verhand. en TZSCHIRNERS *Memorabilien* ſ. 53, f. f.

de gevorderde wederlegging van EBERHARDS gevoelens wel geslaagd is. Zijn er in dezelve misschien enkele zwakke plaatsen, de sterkte van het geheel behoeft daarom niet geloochend te worden. Of wordt onverhoopt dit gansche tegenschrift onvoldoende bevonden; het zal dan de weinige ervarenheid van den schrijver zijn, welke verdient beklaagd te worden. De zaak zelve, die van de Goddelijkheid der Christenleer, in den volsten zin van het woord, is daarom niet verloren. Anderen, die met meer krachten voor dezelve optreden, zullen haar voldingend verdedigen. En zulks is in de daad zeer wenschelijk. De Goddelijkheid der Christenleer is niet alleen eene zekere waarheid, maar hare verdediging is ook de grootste behoefte voor onze tijd- en landgenooten. Het geloof aan dezelve is de stevigste dam tegen de verbijsteringen eener Wijsbegeerte, die zich met hare verbeeldingen boven de grenzen onzer bepaalde natuur wil verheffen; tegen alle *Obscurantisme* in den Godsdienst, dat op die vermetele vlugt spoedig volgt; tegen de veroveringen der zedeloosheid op het menschelijk gemoed. Dit geloof weert alle *Palliativen* der ondeugd. Het verdedigt noch de weelde, noch de veinzerij, noch den zelfsmoord. Het verschoont geene onkuische driften en handelingen. Het leert alle begeerlijkheden bestrijden, en matig, en regtvaardig, en godzalig leven. Deszelfs verzaking kan schromelijke gevolgen verwekken. Inzonderheid moet men hen medelijdend aanzien, die, zonder eenig behoorlijk onderzoek, alleen uit ellendige modezucht, of, (het geen schrikkelijk is), om te geruster aan de ondeugden, de Godheden van hun hart te kunnen wierooken, de gevoelens van EBERHARD en andere geleerde mannen, welke met een goed hart gedwaald hebben, nabaauwen. — Mogt deze, of eene betere Verhandeling, door een Genootschap, het welk altijd zijne achting bij het Publiek heeft weten te handhaven, goedgekeurd en in het licht gegeven, van zoodanigen met aandacht en waarheidsliefde gelezen worden! — Mogt zij te gelijk dienen, om velen in hun geloof aan onzen gezegenden Godsdienst te versterken! Zulks ware eene, nog veel schooner, beloning van den besteden arbeid, dan de eereprijs, dien het Genootschap aan den besten Schrijver toegezegd heeft.

SCHETS DER VERHANDELING.

INLEIDING.

Algemeene aanmerkingen over EBERHARD en zijn Gefchrift *der Geist des Urchristenthums*, en over de gevorderde wederlegging van hetzelve. — Verdeeling der Verhandeling.

EERSTE DEEL.

De oorfpronkelijke Christenleer is geenszins uit eene vereeniging van het Oostersch gevoel met het Grieksch denkvermogen, of uit de begrippen der Joodsch-Alexandrijnfche Geleerden, of Madrafchiten voortgevloeid, en van louter menfchelijke afkomst.

Dit blijkt

A. Eerst uit het ftilzwijgen en de getuigenisfen der gefchiedenis in het gemeen, en des N. T. in het bijzonder.

a. Van zulk eenen menfchelijken oorfprong

1. Zwijgen, zoo het N. T. bij de befchrijving van de jeugd en het verdere leven des Heilands, als vrienden en vijanden van het Christendom, die anders allerlei kleinigheden van deszelfs Stichter verhalen;

2. dezelve wordt veel eer zijdelings of regtftreeks door Jezus en de Apostelen, als mede door derzelver vrienden en vijanden in het N. T. en elders tegengefproken;

3. en noch zekere vereeringen van Jezus bij zijn leven, noch de ervarenheid van Paulus in menfchelijke wetenfchappen, noch ééne zijner betuigingen pleiten voor dezelve.

b. Dat het Christendom zulk eenen menfchelijken oorfprong niet kan gehad hebben, blijkt uit hetgeen wij van de vereenigde befchaving voor Christus door middel der gefchiedenis weten.

1. Al nemen wij de Kabbalistifche gefchriften, fchoon niet voor den tijd van Jezus gefchreven, hier in aanmerking;

* wij leeren nogtans, dat alle vereeniging der Ooster- en Westerlingen alleen in het gemeenfchappelijk Allegorizeren van oude gefchriften beftaan heeft,

 zon-

** het zij het boek Sohar, en andere Oosterfche gefchriften.

3. Het Oude Testament

* munt boven alles, wat de oudheid heeft, uit.

§ Het leert

— geenen enkel zinnelijken, maar geestelijken Godsdienst.

= Het geeft van de onfterfelijkheid, vooral van Gods beftaan en werking, fchoone denkbeelden.

≡ Het beveelt niet flechts heiligheid, maar de uitgebreidfte deugd.

§§ Deszelfs leer kan alleen Goddelijke openbaring zijn, waaruit Jezus veel zal ontleend hebben.

** Doch zijne leer, in haar geheel befchouwd, kan hij ook daaraan niet verfchuldigd geweest zijn; daar in hetzelve ten aanzien van Godsdienst en Zedeleer nog een geheel andere geest ademt, dan in het Christendom.

TWEEDE DEEL.

De hoofdleeringen des Evangelies nopens den perfoon, de waardigheid en het karakter van Jezus moeten niet in eenen Allegorifchen maar eigenlijken zin verftaan, en al het wonderbare en Goddelijke, het welk volgens het N. T. met de eerfte verkondiging des Evangelies vergezeld ging, inzonderheid de verhaalde wonderwerken, moeten niet als dichterlijke bijfieraden, maar als wezenlijk gebeurde dingen begrepen worden.

A. Het eerstgenoemde, namelijk dat de gemelde hoofdleeringen des Evangelies niet in eenen Allegorifchen, maar eigenlijken zin verftaan moeten worden,

a. blijkt reeds uit de befchouwing van de begrippen der Joodfche en Griekfche Geleerden, inzonderheid van de Madrafchiten voor den tijd van Jezus.

1. Onder vele Joodfche Geleerden, als Philo, Jozefus, en de fchrijvers der Apocryfe boeken

* vindt men weinig of niets van een Mesfias. Het geen er van voorkomt, doelt op eenen aardfchen.

** Hetzelfde geldt van de Targumisten.

Schijnt het boek Sohar eenen hemelfchen Mesfias te leeren,

§ zulks bewijst niet, dat dit vóór Christus geleerd is.

§§ De voordragt verfchilt veel van die des N. T.

§§§ Ook zijn het geene Allegoriën, maar verklaringen van den waren zin des O. T.

*** Volgens het N. T. geloofden de tijdgenooten van Jezus aan eenen aardfchen Mesfias.

2. De begrippen wegens den perfoon, de waardigheid en het karakter van Jezus kun-

2. Hetzelfde ftraalt daar in even zeer door, dat, gelijk alle Theoriën ter natuurlijke verklaring van de voortplanting des Christendoms, zoo ook die van EBERHARD onvoldoende is.

* Zij is alleen toepasfelijk op zulke Volken, die, na dat zij door Alexander en de Romeinen overwonnen, en vervolgens in derzelver groote Rijken ingelijfd geworden waren, hunne vrijheid- en vaderlandsliefde verloren hebben.

** Het is nog grooter gebrek in dezelve, dat zij het verval van de onafhankelijkheid in den burgerftaat bij de oude Volken, zoo Joden als Heidenen, onaffcheidbaar maakt van het verval, en zelfs van de verachting der Nationale Godsdiensten.

*** En bij aldien men zelfs voldingend bewijzen kon, dat de Joden en Heidenen ten tijde van Jezus en de Apostelen de gehechtheid aan den Volksgodsdienst overal verloren hadden, ware die algemeene omhelzing van het Christendom, welke geloofwaardige fchrijvers berigten, langs den natuurlijken weg nog niet te wachten geweest.

b. De eigenlijk gezegde wonderwerken nu kunnen geenszins als louter dichterlijke bijfieraden, maar alleen als wezenlijk gebeurde dingen begrepen worden.

1. Dat dezelve bloote volksvertelfels waren, die de Evangelisten en Apostelen met goed geloof overnamen, is reeds op zich zelve onwaarfchijnelijk, en ftrijdt ook zoo wel tegen hunne eigen' verklaringen, als den inhoud der Evangelien.

2. Wil men dezelve, als dichterlijke bijfieraden met de wonderverhalen bij Livius en andere Heidenfche fchrijvers gelijk ftellen; wij laten het daar, of dichterlijke verfiering het hoofddoel dier fchrijvers ware;

* maar de vergelijking derzelve met die van het N. T. belet ons de wonderverhalen bij de laatstgenoemden voor dichterlijke fieraden te houden; wijl niet alleen het plan, het welk beiden met fchrijven hadden, zeer verfchilde, maar ook de wonderverhalen in het N. T. van geheel andere foort, dan die bij de Heidenfche fchrijvers waren.

** De befchouwing van de gefchiedenisfen des N. T. en derzelver fchrijvers op zich zelve belet het niet minder, zoo over de wonderverhalen te denken.

*** De bedenkingen, als waren de wonderwerken onnoodig geweest, en als hadden Jezus en de Apostelen dezelve van kleine waarde gehouden, zijn ongegrond, en door anderen voldoende wederlegd geworden.

TE HAARLEM,
Gedrukt bij JOH. ENSCHEDÉ en ZOONEN.

